

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Çok Kimlikli ve Yönlü Bir Osmanlı Münevveri
DOKTOR MİLASLI İSMAİL HAKKI'NIN
BİLİMSEL MİRASI
III
DİNÎ BİLİMLER YAZILARI

Editör
Ebubekir ERASLAN

**Çok Kimlikli ve Yönlü Bir
Osmanlı Münevveri
Doktor Milaslı İsmail
Hakkı'nın Bilimsel Mirası
III**

- Dinî Bilimler Yazıları -

Editör

Ebubekir ERASLAN

Yazarlar

Ebubekir ERASLAN

Nazlı DEMİRTAŞ

Nazlı ÇİFTÇİ

Leyla İSAYEVA ÖZĞAN

Şükrü OLCAY

Fatoş ÖKSÜZAŞIKI

Ayşegül KARACA

Nusret GEDİK

Ercan ŞEN

Muğla, 2024

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

“Bu eserin dil ve bilim bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.”

“© 2024, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi”,

Tüm Hakları Saklıdır.

Sertifika No: 45335

Yayın Kodu

7000 AR 24 103 153

Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 122G228 Numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK’a teşekkürlerimizi sunarız.

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.tr>)

Son kullanıcılar, telif hakkı yasaları çerçevesinde, bu çalışmayı çevrimiçi olarak okuyabilir,

indirebilir, yazdırabilir ve atıf göstermek şartı ile bireysel olarak kopyalayabilir.

“Hiçbir şekilde ticari amaçla çoğaltılamaz, dağıtılamaz, kaynak göstermeden alıntı yapılamaz.”

Kapak Tasarım & Dizgi

Kürşad ERİŞTİ

CIP Data

Çok kimlikli ve yönlü bir Osmanlı münevveri Doktor Milaşlı İsmail Hakkı'nın bilimsel mirası / editör
Ebubekir Eraslan.- Muğla : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2024.

3 cilt ; 24 cm.

cilt 1. Tıp yazıları – cilt 2 . Dil bilimi yazıları – cilt 3. Dini bilimler yazıları.

978-605-4397-93-8 (Tk)

978-605-4397-96-9 (3.C)

1. Doktor Milaşlı İsmail Hakkı, 1869-1948. 2. Bilim adamları--Türkiye. 3. Bilim—Türkiye—Tarih.

I. Eraslan, Ebubekir II.Demirtaş, Nazlı, III. Çiftçi, Nazlı

Q127.T8 E384 2024

İÇİNDEKİLER

<i>Kitaplar</i>	1
<i>Din-i İslam Ulum ve Fünun</i>	2
<i>İslam Dininde Etlerin Tezkiyesi ve Âlimlerden Fetva Talebi</i>	100
<i>Hakikat-i İslam</i>	111
<i>Kur'an Tercüme Edilebilir Mi? ve Yeni Vadide Fatıha Tercüme ve Tefsiri</i>	207
<i>İslam Dininde Etlerin Tezkiyesi</i>	213
<i>Kur'an'a Göre Hazret-i İsa'nın Babası</i>	225
<i>Hristiyanlık ve Müslümanlık</i>	256
<i>Kur'an'ın Mucizeleri ve Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri</i>	297
<i>Kadir Gecesi'nin Doğru Manası Nedir ve Asıl Sevabı Nereden Geliyor?</i>	347
<i>Dinimizi Bilelim ve Bildirelim</i>	353
<i>Makaleler</i>	378
<i>Din-i İslam ve Ulum ve Fünun Namındaki Eser-i Muteberden</i>	379
<i>Sebilürreşat Avn-i Hakla On Altıncı Cilde Başlıyor</i>	381
<i>Sebilürreşat Ceride-i İslamiyesine: Müslüman Kardeşlerime</i>	384
<i>Din-i Celil-i İslam'da Zekât ve Ulviyeti</i>	385
<i>Kur'an-ı Kerim Tercüme Olunabilir mi?</i>	386
<i>Düello Şer-i Şerife Muvafık Olabilir mi?</i>	389
<i>Din ve Asrîlik</i>	391
<i>İçkilerin Amerika'da Resmî Memnuiyeti, Acaba Hangi Asrîlik?</i>	395
<i>İçkilerin Menine Çalmak Lüzümü</i>	398
<i>İşlerini Nâ-ehil Ellere Tevdi Eden Milletler Yaşayamazlar</i>	402
<i>Verilen Sözü Tutmak, Sıdk-ı Ahd, Sıdk-ı Vaad</i>	405
<i>Müslümanlar Neden Geri Kaldılar ve Niçin İlerleyemiyorlar?</i>	409
<i>Haml-i Meryem Meselesi</i>	413
<i>Geri Kalmaklığımızın Sebebi Dinimiz midir? Usulsüzlük müdür? Daha Başka Bir Şey midir?</i>	417
<i>Aksekili Ahmed Hamdi Efendi'nin "Dinî Dersler" Kitabı: Mühim Bir Eksikimizin İtamına Doğru Büyük Bir Hatve</i>	421
<i>İntihar: İlm-i Ahlak ve Din Nazarında 1 (Müslümanlar Arasında İntiharların Çoğalmasının Münasebetiyle)</i> ...	424
<i>İntihar: İlm-i Ahlak ve Din Nazarında 2 (Müslümanlar Arasında İntiharların Çoğalmasının Münasebetiyle)</i> ...	427
<i>Düello: İlm-i Ahlak ve Din Nazarında</i>	430
<i>Bir Konferans</i>	432

Doktor Milaslı İsmail Hakkı (1869-1948)

Doktor Milash İsmail Hakkı'ya...

özellikle boş bırakılmıştır.

Ön Söz

Milletimiz mukaddestir.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı (1869-1948)

Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." sözünden hareket ederek son dönem Türk bilim ve düşünce tarihinde iz bırakmasına rağmen fazla tanınmayan şahsiyetleri önce yerelden ulusala daha sonra da evrensele taşımayı amaçlayan bilimsel serüvenimizin ilk akademik çıktısı "Çok Kimlikli ve Yönlü Bir Osmanlı Münevveri Doktor Milaslı İsmail Hakkı'nın Bilimsel Mirası I-II-III" olarak ulusal ve uluslararası kamuoyunun erişebileceği başvuru kaynağı hâline gelmektedir.

TÜBİTAK 3005-Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında 2022 yılında başvurduğumuz projemizin kabul görerek yürürlüğe girmesiyle Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nin önemli bir ismi olan Doktor Milaslı İsmail Hakkı'yı çeşitli yönleriyle tanıtmaya devam edilmektedir.

Muğla/Milas'a mal olmuş çok kıymetli bir münevverin tıp, dinî bilimler ve dil bilimi konularını kapsayan bilimsel mirasını doğduğu toprakların yükseköğretim kurumu olan Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nin yayımları arasında yayımlamaya muvaffak oluyoruz. Bu gurur tüm Muğla'nın ve Muğlalılarındır.

Çalışmalarımızı baştan beri destekleyen Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Ali Sülün'e; proje metnimizi kaleme alırken görüşlerinden sürekli istifade ettiğimiz Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Semra Başaran'a; kitap yayımı için teknik yardımlarını hiçbir zaman bizlerden esirgemeyen Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı Kürşad Erişti'ye; yardım ve iyi niyetlerini her zaman gördüğümüz ve adını burada zikredemeyeceğimiz kadar uzun bir listede yer alan sayısız güzel insana; hem proje ekibi hem de şahsım adıma çok teşekkür ediyor, kendilerine şükranlarımızı arz ediyorum.

Editör ve Proje Yürütücüsü
Doç. Dr. Ebubekir ERASLAN

özellikle boş bırakılmıştır.

Kitaplar

Din-i İslam Ulum ve Fünun

Mukteza-i din-i İslam ulum ve fúnun ve ünran ve intizamdır.
Aksini gösteren ahval, dinimizden değil bizden ve cehlimizdendir.

Müellif
Tabip Milaslı İsmail Hakkı
Şam Tıbbiye-i Mülkiyesi Müdür ve Emraz-ı Umumiye-i Malum Sabıkı

Her hakkı mahfuzdur
Mühürsüz nüshalar sahtedir.
Dersaadet - Numune-i Tabaat
1327 [1910]

terakki ile dîn-i mübîn-i Ahmedinin şeref-zuhûruna müsadif olan tarihlerdeki malumat nazar-ı tetkike alınırsa bu hayret ve ihtiram pek ziyade artar.

Hakikat; zamanımızda şüabât-ı adide-i ulûmun her birisi mütehasşisîni marifetiyle asran badehu asrın telâhuk-ı efkâr ve tevâli-i asâr neticesi olarak bir mertebe-i fevkaladeye isal edilmiştir ki الفضل للمتقدم kâide-i munsîfânesini unutmamakla beraber Avrupalıların bu himmet ve muvaffakiyetlerine ne kadar senâ-hân olursa becadır. Malum olduğu veçhile bu terakki yalnız bir âlim veya allamenin bir dâhi veya harikanın mahsul-ı irfân ve mesaisi değildir. Ancak pek çok efazil ve alamat ve müçtehidin sâhib-i kemâlâtın bütün hayatlarını kesb-i ihtisâs ettikleri şübe-i ilmiyenin dekayık ve hakayıkına vasıl olmak için feda ve nakdine mal ve canlarını kemâl-i itinayla ifna etmek sayesinde nâil-i keşfiyât ve mazhar-ı terakkiyât oldukları sahâif-i tevârih-i ilmiye ile müspettir. Şâyân-ı takdîs ahvaldendir ki bilcümle ulum ve fûnunun hangisinde olursa olsun nûr-ı münîr-i Ahmediden müstefit olduğu görülür. Zübde-i hikem kün fe-kân nebi-i ümmî zîşân Efendi'mizin bas buyruldukları zamanın hâline vâkıf olan ehl-i tetkik hâlâ hâl-i bedeviyette yaşayan bazı akvâm-ı câhilede görülmekte bulunduğu üzere deve bevlî ile yıkanmakla taattur ve tetahhur ettim zanneden ve kız evlatlarını diri diri gömmek gibi bir şenaiti şeref ad eyleyen sevâd-ı âzam-ı câhiliyet arasında yaşamak ve asla talim ve tahsil görmemiş bulunan bir zatın velev ki zekâ-i dâhiyâneye malik bulunsun esâs şeriat-ı İslâmiye olan Kur'an-ı azimüşşan ve ehâdis-i şerifenin muhtevi olduğu ahkâm-ı münife ve hükme-i celîleyi yalnız kuvve-i akliye ve zekâyla bulup cem etmesinin muhal bulunduğu müttetiklerdir.

Zira bu kadar ulvî malûmat ve nizâmât-ı mütenevviyanın mücerret bizim bildiğimiz kuvve-i zekâyla hatta bütün ömürler tahsil ve tedrisle geçirilmiş olsa dahi mümkünül-husûl olmadığı aşikârdır. Nitekim arz edildiği veçhile hakâyık-ı ilmiyenin cem ve tedvini bir kimsenin eser-i himmeti olamayıp asırlarla çalışmış lâ-yuad ve lâ-yuhşa erbâb-ı ilm ve zekânın mahsul-ı cehd ve keşiflerinin cemi ve bunlar meyanında hataları tebeyyün edenlerin aharları tarafından tahsis ve intikadıyla hasıl olmuştur. Hâl böyle iken bu kadar itina ve tashih görmüş pek büyük zevatın asırlar zarfındaki mesailerinin neticesi olarak meydana gelmiş olan bu mesâil-i ilmiyenin pek çoklarının hâlâ muhtâc-ı tashih bulunduğu tetkikatın tevalisiyle anlaşılmakta idüğünü bilmeyen yoktur. Hâlbuki acâib-i mucizâtın olmak üzere Kur'an-ı azimüşşan ve ehâdis-i şerifenin havi olduğu esrâr-ı ilmiye ve fenniyenin mahz-ı hakikat ve mücib-i saâdet oldukları tetkikat ve keşfiyât-ı fenniye ilerledikçe daha ziyade tezahür etmekte ve evvelleri anlayışlamayan hükmiyât-ı Kur'anienin büyüklüğü yeni yeni tebeyyün eylemektedir. Her şeyi yalnız mizân-ı akl-ı nâkıs ile tartmak isteyenler için bundan büyük mücib-i veleh ve hayret bir şey olamaz. Vakıa edyân-ı ilahiye-i sâire dahi esasen temîn-i saadeti beşeriye için meydana gelmişlerse de bilhassa saadet-i uhreviye-i beşeriyeden bahis olup mezra-i ahiret olan hayât-ı dünyeviye hakkında pek az mebâhis-i muhtevi bulunmuşlardır.

Kâfil-i saadet-i dâireyn olan dîn-i celîl-i Muhammedînin muhtevi olduğu ahkâm-ı mühimme-i dünyeviyeysen o kadar vasi ve o kadar metin ve mükemmeldir ki bugün ilm-i hukûk hakkında devam eden mesâil-i müşikâfâne her hükme-i şerinin ayrıca ayrıca mükemmeliyetini takdir ve tahsine seza görmekten başka bir şey ispat edememiştir. Cidden malûmât-ı beşeriyenin en mühimlerinden olan kavanin ve nizamata müteallik mebahiste ahkâm-ı fikhiye-i İslâmiyenin ekmeliyet ve eşmeliyetini ve adâlet-i mahzanın ancak zât-ı akdes-i Ahmedî tarafından izhar edilmiş bulunduğunu takdir ve teslim etmeyen bir ferd-i habîr yoktur.

Bu müddeayı Avrupa ulemâ-i adliyesinin tasdikte asla tereddüt etmedikleri emsâl-i adide ve asâr-ı muharrereleriyle müberhendir.

Dîn-i İslâm'ın ulûm ve fûnun ve malumat ve mesâil-i içtimâiye vesaireye dair bilcümle kavaid ve fevaidinin neşr ve izharı lüzumu ve vareste-i arz olup bu hususta her kısım için mütehasşis ve ehli olan zevatın himmet ve gayretlerine iltica ederek acizleri dâire-i ihtisâsında bulunan ilm-i tubb-ı şüabatında hıfzıssıhha kısmını ve daha bazı bildiklerimi elimden geldiği ve vaktimin müsait olduğu kadar tahrir ile vacibe-i zimmetimi ifaya çalışıyorum. İlca-i münâsebetle dîn-i celîl-i Ahmedinin ulviyetine delil olan bazı mesâil-i sâireye de girilmiştir. Ve inşallahuteala ileride daha eşmel ve mükemmelini yazmaya muvaffak olurum.

Bütün mebahisimizin mealinden münfehim olacağı veçhile asıl maksadımız dîn-i mübîn-i Ahmedinin insanı ulum ve fûnun ve hikmet ve medeniyet dairesinde harekete saik olduğunu bi'l-izâh bir müddetten beri muktezâ-i dîn-i Muhammediye tevfiik edemediğimiz hareketlerimizin hakâik-i mâddiye ve maneviyeye tevfiikan daima dünyevî

ve uhrevî tealaya matuf olmasını temine çalışmaktan ibarettir.¹¹¹ Zira Frenklerin esasını bizden alıp da bu kadar ileri götürdükleri fûnun ve sanayi sayesinde azim bir kuvvet sahibi olarak tağlipleri âlem-i İslâm'ın ise mücerret dîn-i İslâm'ın en ziyade emrettiği hikmetlerden gafletle saadet-i dâreyini müstelzim ulum ve fûnun-ı nâfia ve sanayi-i müfideyi terk etmelerinden naşi pek şâyân-ı esef bir zaafa düşmeleri tahammül olunur ahvalden değildir.

Hâsılı gönül Frenklerin muvaffak oldukları bu kadar keşfiyat ve ihtiraatın hep ilk saati, pusulayı, kâğıdı, barutu daha nice ihtiraat ve tanzimât-ı nâfia ve azimeyi bulmuş ve tatbik etmiş olan akvâm-ı İslâmiyede zuhurunu arzu eder.

Tabiidir ki bu arzuda umumumuzun müşterek olduğumuza şüphe olmayıp asıl düşünülecek cihet nasıl yapalım da muvaffak olalım cihetidir.

Cümlemizin maatteessüf görmekte olduğumuz veçhile şu zamanda birtakım gençlerimiz vardır ki devlet ve milletimizin terakkîsini, kuvvetlenmesini ancak terakkiyât-ı Garbiyeyi ahz ve nakilde hem de asâr-ı Arabiye ve diniyeye hiç ehemmiyet vermeyerek yalnız Frenklerin her hâlini ahz ve taklitte buluyorlar. Bir kısmımız da Frenklerin her iyi şeyleri bizden aldıklarından asâr-ı kadîmemizi, kütüb-i dîniyemizi tetkik ve muciplerince amel edersek Avrupalılara hemen hemen ihtiyacımız kalmayacağını zan ve iddia ederler. Hiç şüphe yoktur ki bunların her ikisi de vukufsuzluk neticesidir. Evvelki kısım, dîn-i celilimizi ve asâr-ı Arabiyyeyi ikinci kısımda terakkiyât-ı hâzıranın hâlini, vüsatını bilmediklerinden böyle iddialara kalkışırılar. Bugün bilcümle milel-i mütemeddinenin nail oldukları bunca terakkiyât-ı azîmenin menşei, mebdei dîn-i İslâm'dır. Ve bu bir hakikattir ki bizden ziyade Avrupalılarca malumdur. Charles Mismar'ın Müsamere-i Kostantiniye diye tercüme edilebilen Soirées de Constantinople nam kitabında bir tafsil-i beyân ve ispat edildiği veçhile Frenklerin bugünkü terakkîyatı, medeniyeti hep dîn-i İslâm'ın vazettiği esas metin üzerine bina-i say eylemeleri sayesinde hasıl olmuştur. Müşarünileyh Avrupalılar ahlâk-ı içtimâiyelerini de hurâfât-ı Yunaniye üzerine bina ettirmeyip ahlâk-ı İslâmiye esas metni üzerine bina ettirmiş olaydılar şimdiki birçok sefahatleri, sefaletleri meydan alamazdı diyor. Avrupalılar maneviyat cihetiyle dîn-i İslâm'a pek ziyade müftekir oldukları gibi maddiyat hususunda da vasıl oldukları muhayyerü'l-ukûl terakkîyatın esasını bizden aldıklarına delalet eder ahvâl-i mefkut değildir. Ne hacet! Daha şimdiye kadar kütüp ve asâr-ı atika-i İslâmiyenin tetkiki ile iştilal eylemeleri ispât-ı müddeaya delil kâfi değil midir? Bilmem kaç sene evvel İngiltere Devleti'nin bazı mesailde muktezâ-i şer-i mübînden istifade etmek üzere resmen irat ettiği suallere Şam ulemasından müfti-i esbak merhum Şeyh Hamza Efendi'nin verdiği cevaplar malum olduğu gibi Bağdat müfti-i meşhûru Zehavî merhûm gibi ulemamızdan Avrupa ve Amerikalı müdekkikinin oralara kadar gidip istifade ettikleri maruftur. Ne kadar gençlerimizi bilirim ki bazı hakâyık-ı hikemiyeyi Avrupalıların falan veya filan filozofuna atf ile onları insanlığın fevkinde bir mertebeye isal eylemek isterler. Biz o filozoflara bir şey demeyerek o hakâyıkın daha eşmel ve ekmel bir surette Kur'an-ı azimüşşan veya ehâdis-i şerîfede mevcut olduğunu daima okuttuğumuz ve bildiğimiz cihetle bizimkilere teessüfhân oluruz. Eğer biz Avrupalıların her hâlini ale'l-amyâ taklide kalkışsaksak şüphesiz çok mutazarır oluruz. Nitekim de olduk ve olmaktayız. Hâlbuki şu asrın en büyük kahramanı, sâhib-i şânı olan Japonyalılar Avrupalıların yalnız iyi şeylerini alıp iyi olmayan ahvalini taklitten mümkün mertebe ihtiraz sayesinde mazhar-ı muvaffakiyât olmuşlardır.

Dîn-i mübînde her şey vardır demek her şeyin esası, mizanı vardır demektir. İşte biz de Frenklerin ahvalini dinimizin esasları üzerine tatbik ve mizân-ı şerifleriyle tetkik ettikten sonra işimize gelenlerini almali, gelmeyenlerden kaçmalıyız. Mesela Frenkler, el yüz yıkamak için yalnız leğen, iğtisal için de banyo teknesi kullanırlar. Şimdi bizim Frenkleşmek isteyen bazı kimselerimizin bunları kullanmak istemelerine teessüf edilmez mi? Çünkü nice senelerden beri tetahhur için kâfi addettikleri bu tarzların nâ-kâfi ve gayr-ı muvâfık olduğunu daha pek yeni anladıklarından geçenlerde ilk defa olarak Amerika'da Müslümanlar tarzında mutlaka mâ-i câri ile iğtisal lüzumunda ısrara başladılar. Hele kumar ve emsali itiyâdât-ı kabihalarını taklitteki inhimakımız pek şâyân-ı esefdir. Cenabîhak, encamını hayreyleye.

1. Müslümanlar bu hıfzıssihha kavâidine muvafık olan amâli kesb-i sıhhat ve dünyevî bir menfaat kastıyla icra etmeyip mücerret nef-i uhrevî istihsali için yapmaktadırlar diyenler bulunur. Evet, yalnız nef-i dünyevi ve menfaat-i sıhhiye gözetilip hiç ecr-i uhrevî kastedilmeyen bir amel-i ibâdet olamaz. Fakat الدنيا من رعة الآخره fehvasınca ahiretin dünyaya merbutunu ve nef-i uhreviyi mutazammın bir amelin menâfi-i dünyeviye ve sıhhiyeyi muhtevi olduğu takdirde daha bir âli olacağı zahirdir. İşte evâmîr-i İslâmiye saadet-i dâreyini müstelzim olmakla iki cihetle de âlidir.

Esası bizden alınmıştır. Eski kitaplarımıza bakalım diyenlere de hayhay bakalım. Ve hatta muktedir zevattan mürekkep heyetler teşekkül ederek münhasıran bunları tetkik ettirelim deriz. Ecanip dahi tasdik ederler ki dîn-i İslâm medeniyet-i hakikiyenin esasını vaz ve teferruatı hakkında pek büyük hikmetler göstermiştir. İlk asırdaki Müslümanlar dîn-i mübînimizi hakkıyla anlayıp ona göre hareket ettiklerinden mesela ilm-i cebir ta Hazret-i Ali radiyallahu anh Efendi'mizden başlamış ve derhal sair şuaabât-ı hikmette rağbet olunarak الحكمة ضالة المؤمن ايما و اخذها hâdis-i şerif mücib-i âlîsınca asâr-ı Yunaniyeden vesairenden istifade hususunda pek büyük himmetler irae buyurmuşlardır. Hasılı Kur'an-ı azimüşşan ve ehâdis-i şerife ile vaz edilen esas üzerine gayet mükemmel ebniye-i medeniyet yapmak üzere çalışılmış ve muvaffak da olunmuşsa da birçok esbaptan ve başlıca o vakit hâl-i cehâlette bulunan Avrupalıların taarruzât-ı bî-nihâyesinden dolayı maatteessüf duçâr-ı tehhür olmuştur. Ve ondan sonra tekrar terakki edememekliğimize en kati sebepte din-i mübinimizin mukteza-i münifi tahsîl-i ilm için mehdden lahde kadar çalışmak olmasına ve haylice çalışılmasına rağmen tamîm-i maarife muvaffak olamamızdır ki bunun da sebebi okuyup yazmanın alet ve miftahı olan hurufumuzun nâ-kâfilîğidir.

Her ne hâlse Avrupalılar gerek dîn-i İslâm'ın vazettiği esasları ve gerek Müslümanların birçok asırlar uğraşarak meydana getirdikleri mamûrât-ı medeniyet ve hikmetleri alıp bir hayli zamanlar taklit ile uğraştıktan sonra nihayet tevsiye muvaffak olmuşlar ve hem öyle tevsi etmişler ki esasının bizden alındığını iddia etmek bile güçleşmiştir. Bereket versin ki yine kendi munsifleri tetkikat-ı müşikâfâneleriyle izhar ve itiraf eylemekteledir. Bu tevsi keyfiyetine kimsenin diyeceği yoktur. Zira şimendiferler, vapurlar, bugünkü hayret-efzâ bir derecedeki zırlılar, telli, telsiz telgraflar, mikroskoplar, teleskoplar ve daha emsali muhtereat-ı bî-nihâye pek yeni şeylerdir. Esasları bizdenmiş diye biz yine ta eski hâlimizden başlayalım. Bu muhtereat-ı cedideyi kendimiz yapmayalım dersek şüphesizdir ki düşmanlarımıza daima mağlup kalırız. Ve hiç şüphe yoktur ki ahkâm-ı dîniyemize muhalif hareket etmiş oluruz.

Şimdi bizler sanatları, hünerleri, marifetleri balada mezkûr hadîs-i şerif dairesinde süratle almak, öğrenmek için Avrupa'ya, Amerika'ya, Japonya'ya velhasıl dünyanın neresine icap ederse şakirtler göndermeliyiz. Lakin bu şakirdana gönderilmezden mukaddem kendilerine verilmesi lazım gelen terbiye-i dîniye ve milliyeyi itada kusur etmemeliyiz. Ve bunun için ayrıca mektepler, medreseler ve bilhassa hikmet-i dîniye mektepleri, medreseleri yaparak ve bu bapta müdevvenât-ı ciddiye telif ederek gençlerimizi kemayelik iknâ ve terbiyeye muvaffak olmalıyız ki Frenklerin pek malumatlı insanlarıyla, rahipleriyle de mübahase ettiklerinde mağlup olmasınlar.

İşte bu evsafi haiz şakirdanın bilâd-ı Efrenciyeye gidip sanatları, marifetleri tedâbir-i zamânîyeyi öğrenmelerine eşed ihtiyaç vardır. Ve ihtimal ki şakirdana bu derece malûmât dîniye-i vâsia vermek için çok seneler ister ve o vakte kadar seneleri terakki eder diyenler de olur. Evet şimdiki usûl-ı tedrislerimize nazaran öyledir. Fakat acizlerinin Teceddüt ceridesiyle ileride arz edeceğimiz ve arz etmeye başladığımız suretle tedrisata başlayalım. On beş yaşlarında bir efendinin evsâf-ı matlûbeyi kâfi derece istihsal eylemiş olacağına şüphe yoktur. Ve aynı zamanda oralardan ustalar, muallimler celbine ihtiyacımız, bir ve takva üzerine teavünle şirketler tesis ederek ziraat, ticaret ve sanayimizi, terakki ettirmek ve zekât ve sadakalarımızı hüsn-i cem ile mektepler, hastaneler yapmak, halkımızı cehilden, tembellikten, teseülden, aczden kurtarmak için pek ciddi ve samimi tedabire, ittihat ve ittifaka ihtikarımız derkardır.

Eğer bu suretle hareket ve ahlâk-ı içtimâiyemizi de dîn-i mübîn-i İslâm'dan ayırmamaya elden geldiği kadar gayret edebilirsek esas bizim elimizde olduğundan kariben bütün akvâm-ı medeniyeyi geçeceğimize şüphe etmemelidir. Ancak bu muvaffakiyetleri temin edecek yegâne tedbir-i katide hepsinden evvel köylülerimize kadar tamîm-i maarif çaresini bulmaktır.

ومن الله التوفيق

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

hususuna pek ehemmiyet vermekte ve hemen küllü yevm matbuat-ı mesâil-i sıhhiye ile tezyîn-i sahâif-i hayırhahane etmekteledir. Dîn-i mübîn-i Ahmedi ihtiyâcât-ı insaniyenin her nevinden bahis buyurduğu gibi bu ehemmiyete binaen ilm-i hıfzıssıhha hakkında dahi pek güzel vesikalar lâ-yetegayyer ve gayr-ı kâbil taklid-i kanunlar beyan ve ityan ederek müntesibin ve amilini gayet âlî lütuflara, ihsanlara müstağrak eylemiştir.

Esasen bu kitabın sebeb-i tahriri dîn-i celîl-i Ahmedinin hıfzıssıhhaya müteallik olan mebâhis-i kudsiyesini izhar olup hakikat-i dîn-i İslâm hıfzıssıhhanın bilcümle mesailinden bahis buyurduktan sonra bir de الحكمة ضالة المؤمنا buyurarak zemin ve zaman ve makam ve mekâna göre tadilata daima cilvegâh olan mesâil-i hikemiyeden dünyevî, uhrevî menafî-i müstelzim bir hakikat, bir tedbir görülünce her kim tarafından ve her nerede bulunmuş icat olunmuş olursa olsun almak istifade etmek tarikini de talim ederek bizler için nefâd-ı nâ-pezir bir tarik-i tefeyyüz ve tahaffuz ihsan buyurmuştur. Mesâil-i hıfzıssıhhanın ta ibtidaî mekteplerinden itibaren talim ve tedrisi lüzumu şu asr-ı maârifte tebeyyün etmiş hakayıktan olmakla bütün mil-i mütemeddine bu bapta pek büyük himmetler sarf etmekte olduklarından bizim de dîn-i âlîmizin evamir ve tebligatına tebean hıfzıssıhha hususunda dahi hatt-ı hareketimizi şeriat ve ilim ve hikmet dairesinde tanzim ve bu suretle saadet-i dünyeviye ve uhreviyemizi temin ve tahkim eylemekliğimiz pek ziyade muhtaç olduğumuz şeylerdendir.

Bu bapta edille-i şeriye ve vesâik-i dîniye pek çoksa da dîn-i İslâm'da hıfzıssıhhaya verilen ehemmiyeti pek güzel izhar etmesi hasebiyle yalnız zamân-ı saadette hükümdarandan birisinin hizmet-i risâlet-penâhî ile müşerref olmak üzere göndermiş olduğu tabibin macerasını ehemmiyeti sebebiyle meşhur olmakla beraber şurada nakletmeksizin geçemeyeceğim. Malumdur ki bu tabip maiyet-i nebeviyede bir hayli zaman kalarak ashap ve ehlibeyt-i Resulullah'tan hasta olanları tedavi etmek üzere bekler. Hâlbuki tedaviye muhtaç olanların nedretini görerek kendisine lüzum olmamak hasebiyle memleketine avdet için istizan eder. Hazret-i ârif esrâr-ı hikmet aleyhisselâm Efendi'miz de ashâb-ı gûzînin iyice acıkmadıkça taam etmeyip ve taamdan daha iyice doymaksızın çekildiklerinden velhasıl her umurlarında nestezübillah *الناس على الناس* ayet-i celîlesi mûcib-i şerîfince itidal üzere hareket buyurdıklarından hasta olmadıklarını tefhim ile dîn-i mübîn-i Muhammedîde hıfzıssıhha üzere hareket etmek hususunun ehemmiyetini pek âlâ bir surette izah buyururlar. Ve Avrupa ukala ve fudala-i hükemâsının bugün en ziyade çalıştıkları emr-i hayırda bu noktaya yani hıfzıssıhhaya riayetle mümkün olduğu kadar hasta olmamak vesailinin ikmaline matuf bulunmaktadır.

Hâce-i kâinât salavatullahuteala aleyh Efendi'miz hazretlerinin *البارد بالماء البارد* hadîs-i şerîfi mantûk-ı celîlince hummayı soğuk suyla tedavi buyurmaları ve *سافروا وانشحوا وصو مواصحو* gibi ehâdis-i şerîfleri müdâvât-ı sıhhiyeye ait mesâil-i mühimmedendir. *من احب كريمته لم يكتب بعد العصر* kelâm-ı hikmet-i merâmide hıfzıssıhhaya müteallik olup "Gözlerini seven ikindiden sonra yazı yazmasın." demektir ki hakikaten yazı yazmak için ziyanın kâfi olması şart olduğundan akşama yakın karanlık olduğu zamanlar uzun uzadıya yazı ile meşgul olmak gözler için mazarrattır. Daha bu bapta pek çok nusûs-ı şerîfe mevcuttur. Ve dîn-i İslâm'da haml, ırza ve fitam, ekl ve şûrb, melbusat ve mesakin hülasa bilcümle mesâil-i sıhhiyeye müteallik mebâdi-i irae buyrulmuştur. Bunlar hep bu tarik-i sevapta say ve terakki için evâmîr-i celîle gibi telakki edilmelidir. Hasılı hıfzıssıhhatın ehemmiyeti hakkında dinen pek büyük edille mevcut olduğu gibi mezkûr tabibin hasta olan ashâb-ı kirâmî tedavi eylemesine müsaade buyrulması ve bizzat rahmetenlilalemin olan vücûd-ı seniyelerinin rahatsızlıklarında tedavi buyrulmaları etibba ve tababetin nezd-i nebevîde makbuliyetini izhar eyler.

Bâb-ı Evvel İslâm'ın Şartları

Cümlelerin malumu olduğu üzere İslâm'ın şartları beş olup birincisi *اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان له محمد أ عبده ورسوله* gibi tabîr-i celîlelerle ifade olunan iman kaziyesidir. Sonra da namaz, oruç, hac, zekât gelir. Bunlardan iman kalbe ve lisana ait olup diğerleri ise fiil ve amele aittir. Ve dîn-i İslâm'da nâil-i ecr ve mesubat olmak için say ve amel elzemdir.

İman

Bir insan Müslüman olmak için Cenabıhakk'ın vahdaniyetine ve sıfât-ı samedâniyesine ve Muhammed İbn Abdullah hazretlerinin min tarafillah mebus, resul ve nebi olup kabl-i ilahiden her ne getirip tebliğ buyurduysa

cümlesinin doğru olduğuna ve hayır ve şerrin kaffeten irâde-i sübhâniyeyle meydana geldiğine inanmalıdır. Ve bunlara inanıldıktan sonra arz edildiği veçhile dîn-i İslâm amâl-i hasene ve say ve gayretle ittisaf emrettiğinden bir Müslüman her an ve dakikasını menâfi-i dünyeviye ve uhreviye müstelzim bir surette imrar etmekle mükellef ve evkât-ı azizesini bî-fayda veya maazallahuteala rızâ-i ilahiyeye muhalif amal ile geçirirse cezasını göreceğine mutekit olmak lazım geldiğinden daima rızâ-i ve havf ve reca ile tevekkül ve tevessül den hâli kalmayacaktır. Şimdi biz bunlardan birer nebze bahsedelim.

Kader ve Kazaya Rıza

Güzergâh-ı hayatta insanın ne büyük tesadüfât-ı mülimeye duçar olduğunu herkes bilir. Bunu irae için uzağa gitmeye hacet olmayıp oldukça müsün ve ömürdide olanlar kendi nefislerinde dahi tecrübe etmişlerdir. Gençler ise gerek mütalaa-i asar ve gerek bildikleri zevatın hayât-ı yevmiyelerini tetkike sarf-ı efkâr ile bu ızdırabat-ı rûz-merreyi pek güzel görürler. Böyle bir belâ-i gayr-ı memulün zuhurunda insana medâr-ı teselli olacak. Ancak kader ve kazaya rıza ve muayyen ve zahiri olması için Cenab-ı erhamürrahimine tazarru ve duadır. Bu bapta Resûl-i müctebi sallahu aleyhi ve sellem Efendi'miz hazretlerinden istişfai de unutmamalıdır. Hakikat bir ızdıraba duçar olunduğu vakit hazret-i Hakk'ın lütuf ve keremine sığınarak tazarru ve niyaza devam kadar insan için medâr-ı teselli mücib-i rahât-ı bal bir şey olamaz. İnsan bu suretle atisinin herhâlde hayır olacağına itminan-ı kalp hasıl ederek imrâr-ı vakt etmekle sıhhat ve âfiyetine pek büyük hizmet ve bu mâlâ mâl telhi olan hayât-ı dünyeviyesinde büyük bir lezzet husulüne himmet etmiş olur. Ve nestezibillah لا تظمنن القلوب الابنكر الله âyet-i celîlesi bu hakikati tebşir buyurur. Bu gibi itikâdât-ı mübârekenin bazen su-i tefhime duçar olduğu maatteessüf görülmektedir. Bazı kimseler vardır ki cümle-i evâmîr-i İslâmiyeden olan tedbir-i kazıye-i mutenâ bahâsına ihtimam etmediklerinden dolayı zuhura gelen bir musibet esnasında kendisine kabahat isnat etmeyerek takdire bühtan eder. Ve sonra ne yapacağını bilemeyerek şaşırır kalır.

Vakıa Müslüman itikadınca Cenabıallah'ın her şeye kadir olduğu muhakkaksa da evâmîr-i ilahiye ve akıl ve hikmet ve kânun-ı şerîat hilâfına hareket edenleri düçâr-ı azâb-ı şedit edeceğinde de şüphe yoktur. Nestezibillah من عمل صالحاً فلنفسه ومن اساء فعليها ehibbamdan bir zatın Fatih cami-i şerîfnde vaaz ile meşgul bir zât-ı âlimden işitmiş ve acizlerine hikâye etmiş olduğu bir mesailin burada zikrini münasip gördüm.

Müşarünileyh insanın giriftâr-ı mesâib olduğu vakit hazret-i erhamürrahimine yalvarması lüzumunu beyandan sonra musibet-i vâkıaya sarf-ı tedbirsizlik eseri olarak yani tevakkisi mümkün bir musibet olduğu hâlde tedâbir-i mukteziyeye tevessül edilmediğinden dolayı nestezibillah لا تظمنن القلوب الابنكر الله nehy-i celilinden gaflet neticesi olarak giriftar olmuşsa bundan kurtulmak için duanın nezd-i ilahide karîn-i kabûl olacağının şüpheli idüğünü söylemiş ve meal olarak “Cenabıhak Kur'an-ı Kerîm'inde bir kimseye bir şey ikraz ettiğiniz vakit vuku-ı ikrâza ve tafsilatına dair senet verilip şahitler bulundurulmasını emretmişken şayet bir dayin idane ettiği şeyi böyle bir tedbir-i mühim-i meşruyu terk ederek bilâ-senet ve'l-şuhûd ita eylemiş ve medyun da sonra inkâr etmişse dayinin ‘Ya Rab! Benim şu paramı kurtar, aliver.’ tarzındaki duasının nezd-i ilahide karîn-i kabûl olması pek şüphelidir. Zira dayin emr-i ilahiye icra etmediğinden dolayı bu musibete kendisi müstehak olmuştur. İbretten li's-sairin hazret-i Hak onu muazzep kılsa becadır.” demiş. Şu misâl-i irâddan maksadım insanı ızdırâbât-ı ilmiyeden vikaye eden ve hıfzıssıhhatına hadım olan tevekkül ve tevessül-i mukadderata rıza ve havf ve reca mesâil-i celîlelerine ne sûret-i dakikada icrası lazım olduğunu esâs-ı dîn-i İslâm olan Kur'an-ı azîmüştan ile ispat etmekten ibarettir. Bu kader ve kazaya rıza haslet-i memduhasının beyne'l-Müslimin vücudunun bir büyük nefide cemiyet-i beşeriyece pek çirkin olan intihar fiil-i kabihinden itikadı tam Müslümanları kurtarmış olmasıdır.

Tevekkül ve Tevessül

Tevekkül bir emr-i hayra hîn-i mübâşerette tedâbir-i lâzımeye tamamen tevessülden sonra bu emrin neticesinin ne olacağına beyhude havf ve evhama duçar olmamak ve bir müşküle tesadüfü takdirinde çaresini bulmak için lazım olduğu derece çalışmakla beraber meyus kalmamak için Cenabıhakk'ın lütuf ve inayetinden emin olarak emr-i mübâşere hüsn-i devama medar olan bir itikad-ı hasenedir. Âlemde tevekkül haslet-i cemilesine malik olmak kadar hıfzıssıhhaya muvâfık bir hâl olamaz. İnsanın herhangi işinde olursa olsun tedâbir-i lâzımeye kemayelik tevessül etmiş olduğu takdirde dahi ara sıra düçâr-ı müşkülât olacağı şüphesiz olup böyle bir müşkülün zuhurunda ise bir taraftan tedâbir-i mukteziyeye kemâl-i itinâ ile ikdâm diğer taraftan hazret-i Hakk'a yalvararak

hüsn-i muvaffakiyet ihsan buyuracağına itimatla bilâ-telaş emr-i mübaşire devam hem muvaffakiyeti hem de müstağrak-ı yeis ve fütür olmaktan vikaye suretiyle muhâfaza-i sıhhati temin eder. Bazı kesianın tevekkülü say ve ikdama ve esbâb-ı zâhireye tevessüle mâni görmeleri muvafık değildir. İhtimal ki hakâyık-ı dîniyeye pek bî-gâne olan bazı cahil ve tembel kimselerin tevekkülü bu suretle anlamak istedikleri ve çok kereler tembelliği tevekkül ve tevekkülü tembellikle karıştırdıkları vakidir.

Fakat gayet cahil olması iktiza eden böyle bir itikat sahibinin din nazarında makbul olmadıklarında şüphe yoktur. Zira nebi-i hakîm Efendi'miz hazretlerinin nezd-i saadetlerine gelmiş olan bir Arab'ın "Ya Muhammed aleyhisselam! Bize tevekkül ile emir buyuruyorsunuz. Devemi güzel bir yere bağlayayım da mı bırakayım yoksa tevekkül ederek bağlamaksızın salı mı vereyim?" demesi üzerine "Hem gayet sağlam bağla hem tevekkül et." buyurduğu meşhurdur. Şu hâlde tevekkülün esbâb-ı lâzimeye tevessül ve tedâbir-i mukteziyeye ittihazına mâni olmadıktan başka bilakis bu gibi tedâbir-i zahireyle beraber olması lazım geleceği anlaşılmalı olur. İşte böyle olan bir tevekkül makul ve şerinin sıhhat üzerine pek büyük hüsn-i tesîri olup insanı duçâr-ı evhâm ve giriftâr-ı eskam olmaktan muhafaza eder. Tembellik ise dîn-i İslâm'da pek merduttur. Mervidir ki bir gün hazret-i fahr-i kâinat Efendi'miz ashâbından bazılarıyla bir mahale giderlerken yolda bir Müslüman'a tesadüf ederler. Menba-i lütuf ve kerem sallallahu aleyhi ve sellem Efendi'miz hazretleri bu kimseye selam vermezler. Bunu gören ashâb-ı kirâm taaccüple o zatta acaba ne gibi bir kusur var diye tefekküre dalarlar. Bir müddet sonra avdet-i seniye-i risâlet-penâhi vuku bulur. O adam hâlâ orada bulunduğundan bu defa mazhar-ı selâm ve iltifât-ı aleyhisselâm olur. Bunun üzerine ashap bütün bütün tahayyürde kalarak daha biraz evvel mahrum-ı selâm-ı şeref encâm-ı Peygamberi olan bu zatın şimdi ne oldu da lâyıık-ı ihtirâm olduğunu anlamak isterler. Şefiü'l-müzhîbin Efendi'miz de lütfen izah ile geçerken bir işle meşgul olmayıp bî-fayda imrâr-ı vakt ettiğinden selam ve iltifata layık görülmediğini ve avdette ise velev cüzi olsun iş ile iştiğal etmekte bulunduğundan nâil-i selâm ve iltifât buyrulduğunu beyan buyurlar. Hasılı dîn-i İslâm'da tembellik ve izaa-i vaktin mezmum olup boş vakit geçireni Cenabıhakk'ın sevmediği meşhur olduğu gibi İmam-ı Azam rahimehullahu aleyh hazretleri bilâ-fayda imrâr-ı vakt etmenin en büyük bir musibet olduğunu kelâm-ı celîleyle ifâde buyurmuşlardır ki bugün bütün cinayat ve habaisin en büyüklerinin işsiz güçsüz takımlar tarafından yapıldığı malumdur.

Havf ve Rica

İnsan harekât ve sekenatının muvâfık-ı dîn ve terbiye olup olmadığını daima tefekkür ve tezekkürle yaşamazsa maazallahuteala her nev fenalığı yapabilir. İnsanı amâl-i hayriyeye muvaffak ve seyyiattan tebid eden havf-ı ilahiyedir. Vakıa terbiye, vicdan ve cezâ-i dünyevi gibi şeyler de mücib-i tezhîb olabilirse de رأس الحكمة مخافة الله fehva-i celilince havf-ı ilahi esastır. Zira العباد بالله havf-ı ilahiyesi olmayıp da mücerret cezâ-i zâhiriden korkan bir kimse için amelinin duyulmayacağına mutmain olunca bir fenalık yapması için kendisinde mâni kalmamış demek olur. Bu da herhâlde bâis-i cüret-i ahvaldendir. Vicdan lafzıyla ifade olunan tesîr-i terbiye ve hiss-i tabîi ise kezalik havf-ı ilahi kadar muhkem olmayıp sıkıya gelince mağlup olan bilir. Zira halka ve kendisine karşı insan yaptığı fiil-i seyyi ber-vechi hakka müpteni gösterebilir. Fakat Hazret-i Hakk'a karşı hiçbir tevil fayda vermeyeceğinden herhâlde havf-ı ilâhi bunların kaffesinden ziyade men-i seyyiat ve taklil-i hatiata hizmet eder. Ve رأس الحكمة مخافة الله buyrulması da buna mebnidir. Ve bir şair-i hâkimin "Dursun keff-i [hükümünde] çekmedikte terazi-i adalet/Havfin varsa mahkeme-i ruz-ı cezadan" ve Sadi Şirazî rahimullahın قيمت خود بمنا وملاهي مشكن/كرت ايمان درستست بروز موعود buyurmaları insanın Hazret-i Hak tarafından yapılacak cezadan korkmak sayesinde adl ve hakaniyet ve menahi ve measiden mücanebet gibi nizam ve intizâm-ı âleme medar olacak amâl-ı sâliha ile muttasıf olacağını irae eder. Gelelim rica meselesine. Dîn-i İslâm'da amâl-ı hasenenin necat ve necah-ı müstelzim olduğu malum olmakla beraber bu amâl-ı haseneye mukabil gördüğü ve göreceği iyilik ve mükafatları katiyen kendi ameline atfetmeyip ancak lütf-ı Hudâ neticesi olduğunu itikat etmek lazımdır. Zira insan ne kadar amâl-ı salih işlese yine halkına karşı borçlu olduğu ibadeti ve nail olduğu niam-ı lâ-tuhsanın şükrünü hakkıyla eda ve ifa edemez.

Ve diğer cihetten kulun kusursuz olması gayr-ı mümkün bulunmasına mebni min kıbeli'l-ilah her ne mükafat ve mesubata nail olduysa cümlesini inayet ve lütf-ı Huda bilmesi lazım geleceğinden Müslüman'ın daima amâlinin nezd-i ilahide mazhar-ı kabûl ve hasbe'l-beşeriye hâli olmayacağı, taksiratında mağfur olması ve dünyevî, uhrevî saadetlere nailiyeti için Cenabıhakk'a rica ve duadan hâli kalmaması iktiza eder. Hakikat bu havf ve rica olmasa insanın hâli pek harap olurdu. Çünkü zâhid, mücerret amalına güvense maaz teala acep ve azimete duçar olarak her

iki cihanda giriftâr-ı hasâr olur. Müznip de rica ile aff-ı ilahiye nail olabileceğine ümitvar olmasa garik-i yeis ve fütur ve bu yeis ile her nev menahi icrasına mütecasir olur. İşte Cenabıhakk'ın Kur'an-ı azimüşşandaki nesteizübillah فلا لاتقنطوا من الله الا القوم الخاسرون gibi nice nice azap ayetleri menahiden menea yardım ettiği gibi nesteizübillah من لاتقنطوا من الله، ولا يبئس من روح الله لا القوم الكافرون âyet-i celileleri de teselli ve kuvvet-bahş kulüb olan beyyinât-ı azimedendir. Bu havf ve ricanın hıfzıssıhhaya taalluku ise havf sayesinde muharrib-i bünyan afiyet-i menahiden içtinab-ı duçar ile kezalik hem menahiden ictinâp ve hem de yeis ve fütur ve cünun ve intihar gibi ahvalden, ümitsizliklerden tevakki edildiğindedir.

Salat^[2]

Namaz; meşguliyetleri harekât-ı şedideyi mucip olanları bir nev rahat ve sükûnet, daima sükûnet üzere yaşayanlara hareket, meşâgil-i zihniye erbabı için güzel bir fasıla ve istirahatdır.

Salat lügatte birtakım manalar ifade ederse de bizim burada maksadımız namazdır. Namazdan murat, malum olduğu veçhile ibadettir. İbadet kulluk demek olup biz nev-i beşerin Allah'a karşı borçlu olduğumuz kulluğun ifası için icrasına lüzum görülen efal vardır. Vakıa Allah'a kulluk yapmak için mutlaka evzâ-i mahsusa icrasına lüzum yoktur gibi bir şey gelirse de iş öyle değildir. Çünkü insanlar her fikir ve fiillerini beyan için daima bir işaret ve tavra muhtaçtırlar. Bu husus o kadar tabiidir ki asla kâbil-i itirâz olamaz. İnsan gönlünde bulunan bir şeyi zihninde tasavvur ettiği bir fikri ne kadar saklamak istese dikkat edildiği hâlde o muzmerini mübeyyin bazı evzâ-i icrâ ettiği hiss olunur. İşte bu veçhile insanın ne hususta olursa olsun birtakım harekât ve etvara muhtaç bulunduğu tabii olduğu tahakkuk ettikten sonra bunun maddî ve manevî menafi-i müstelzim bir surette yapılması lüzumu meydana çıkar. Biz namazı terkîp eden kıyam ve kuud ve rükû ve sücud gibi hareketin adâb-ı umûmiyeye ve ta hilkat-ı âdemden bu ana kadar makbul olan usul-i tazim ve tekrime muvafakatını ve bu evzâ-i mahsûsanın daha nice nice ahkâm-ı mühimmesi olduğu cihetlerini bırakıp da mütalaamızı yalnız tıp nokta-i nazarından yürütmeye say edeceğiz. Fakat asıl namaza girişimizden mukaddem onun lâzım-ı gayr-ı mufârıkı olan abdestten başlayalım.

Abdest

Abdest tıp nokta-i nazarından o kadar nafi ve mühimdir ki zamanımızın başlıca medâr-ı temeyyüz ve iftihar olan mikrop meselesinin keşfinden sonra derece-i kadir ve ehemmiyeti daha ziyade anlaşılıştır. Mukaddema yalnız Müslümanlar takdir ederken şimdi ecnebler de tazim ve tebcele mecbur olmuşlardır.

Malumdur ki bir insan ne kadar vahdet ve inziva içinde yaşasa yine ahiren temas ettiği eşyaya dokunmaktan kendisini kurtaramaz. Şu hâlde mikroplara en ziyade maruz olan ellerdir. İşte abdestte dahi evvela ellerimizi yıkarız. Ve bu veçhile elleri mikroptan tathir ettikten sonra ağzımızı yıkarız. Ağzımızı güzelce yıkamakla dişlerimiz arasında kalmış yemek bakiyesini bozulup koku peyda ederek gerek dişlere ve gerek etlerine mazarratları muhakkak olan maddeleri, mikropları tathir ve ihraç etmiş olacağımızdan başka gayet nafi bir duş yaparak kudret-i fâtıra-i Rabbaniyenin ağız içinde halk etmiş olduğu bezcikleri kuvvetlendirmiş oluruz. Bu bezler birçok büyük ve küçük tükürük fabrikalarıdır ki la-yenkâtı icrâ-i vazife ederler. Tükürük deyip de geçivermeyelim. Hani bizim zahirde ehemmiyetsiz gördüğümüz bu madde yemeği ağzımızda çiğnerken islatıp yutulmasını kolay bir hâle getirdikten başka hazm-ı iptidaiyi ifa eder. Yani yenilen yemekleri mide ve bağırsaklarda olduğu misilli eritmeye ve hazım vazifesini yapmaya hizmet eder. Bundan anlaşılır ki abdestin yenilen yemeklerin hazmına maddeten de faydası vardır.

Bunlardan başka hangi bir tabibe sual edilse ağız ve dişlerin hıfzıssıhhası hakkında sık sık temiz yıkamaktan âlâ kullanışlı tavsiye edecek bir şey bulamayacağı gibi bu ağız ve dişleri ve gusülde olduğu veçhile boğazı temizlemenin birtakım influenza misali gayet mühim hastalıkların sirayetinden ve bu hastalıklar mevcutsa diğer birtakım ihtilât-ı mühimme husulünden tevakkiye hizmet ettiği tıbben sabittir.

2. İslâm'ın şartlarının en mühimlerinden olan namaz ve onun lâzım-ı gayr-ı mufârıkı olan abdestin menafii hakkında on sene mukaddem yazıp tab ettirmiş olduğum risaleden tadilen nakledilmiştir.

Ağzın deff-i teaffünü hususuna ahiren pek ziyade ehemmiyet verilmiş olup hakikat bugün ağzın yıkanarak temizlenmesi hıfzıssıhhanın en mühim mesailinden bulunmaktadır. Ve abdestte suyun pek tahir ve tuhur olması lüzumu da burada ayrıca şâyân-ı takdîr cihetlerdendir.

Şimdi insaf ile düşünölsün bin üç yüz bu kadar sene evvel bir badiyede ahcar ve cemadatı halik zannedecek kadar cahil akvam ve insanlar içinde yetişmiş bir zatın bu gibi kavâid-i nâfia-i mükemmele vazına muktedir olması mucize-i bâhire-i sübhâniye değil de nedir? Buna iman etmeyenler olsa olsa amâ-i manevi ashâbı olabilirler. Geçelim burunlara su vermenin menafine.

Malumdur ki burun delikleri menâfiz-i tabiiyenin en mühimlerinden olup hayatımızın başlıca medarı olan havanın müruruna hizmet ederler. Havanın serbest olarak müruruysa her hâlde gayet lazım olmakla beraber gerek hava ve gerek gaz vesaire dumanının muhtevi buldukları mikroplar ve muharriş tozların ta ciğerlere kadar gitmesi iyi olmadığından Halik-ı teala hazretleri burun delikleri içinde birçok kıllar ve ileride işret ve toz bahislerinde zikredileceği veçhile göz ile görölmeyecek derecede küçük kirpikçikler, tüyler halk ve ihsan buyurmuştur ki burada ve daha ötelinde bu tozları, mikropları tevkif ve harekât-ı mahsuseleriyle onları harice red ve derûn-ı uzviyete duhullerine mümanaat ederler. Ve yirmi dört saat zarfında burun deliklerinde teraküm eden toz bir mendil vasıtasıyla alınıp bakılsa bazen o kadar çok olur ki insan taaccüp eder. Ve hele mikroskopla bu tozların muhtevi olduğu mikroplar tetkik edilse bu hayret bin kat artar. İşte Cenabıhakk'ın burun delikleri içinde lütfen halk buyurdıkları kıllar vasıtasıyla bu muzır maddeler tevkif edilip ciğerlere gitmelerine bu suretle mâni olunduktan sonra bir şey kalır ki o da ikâ-i mazarrat etmemeleri ve derunlarındaki mikroplar yavaş yavaş ilerleyerek boğazlarda ve daha içerlerde birtakım hastalıklar, nezleler tevlit etmemeleri için temizlenmeleridir. Bu vazife-i mühimmeyi de dîn-i İslâm'ın emir buyurduğu abdest esnasında burun deliklerine su vermekle ifa ederiz. هذا من فضل ربنا

Yüzün sık sık yıkanmasındaki menâfi-i tibbiyeyi Avrupa memalığında yeni yeni yazılan hıfzıssıhha kitapları kemâl-i itinâyla beyan etmekte olup bilhassa veçhi terkîp eden etlerin dolgun ve kutlu olmasına ve dimağda hasıl olan sıkleti izale ve daha fennisi deveranı tanzim ile rükudet-i demeviyeyi men ve yorulmuş olan asabı takviyeye hizmeti vardır. Ve umumen malum olduğu veçhile yüzler yıkandıktan sonra insana bir ferahlanmak gelir ki sebebi de budur.

Gözlerin bozulmaması ve vaktinden evvel rüyetlerine zaaf-ı târi olmaması için bu yüzü ve gözleri sık sık yıkamanın menafii çoktur. Daima kolları yıkamaktaki menafi dahi şüphesiz olup bu veçhile âlâ bir mevzii duş yapmış oluruz.

Başın meshindeki hikmet pek büyüktür. İnsan ne cins meşguliyetle iştilgal ederse etsin usanç ve yorgunluk geldiği vakit beynine doğru hücum-ı demi men için başın serinleştirilmesi lazım gelir.

Kulak delikleriyle arkalarını silmek oralarda teraküm eden maddeleri temizlemek demek olduğu gibi boynun iki tarafına su sürmek nezle olmamak için güzel bir itiyattır.

Ayak parmakları arasında ekseriya hasıl olan akarlı kocarlı cilt hastalıklarının tevakki ve tedavisi için sık sık yıkamaktan ibaret olan temizliğe dikkatten âlâ vasıta yoktur.

İşte ale'l-infirâd her uzvun yıkanmasındaki menâfi-i uzmâyı pek muhtasar surette arz ettik. Umumiyeti itibarıyla nazar-ı itibara alınırsa menafiiin daha büyük ehemmiyet-i mahsûsa ahzedeceği malumdur.

Sabahleyin kalkınca elleri, ağız, burun ve yüzleri ve bir dereceye kadar başı ve kezalik sûret-i hafifede el ile veya sünger vasıtasıyla boynu ve pek mükemmel surette kolları, ayakları yıkamak Avrupaca etibba tarafından olunan tavsiyeler üzerine kibar ve temiz aile ve ashâb-ı zevk-i selîm için bir âdet-i müstahsene olmuştur. Yevmen fe yevmen bu kavâid-i sıhhiyeye riayet edenler çoğunluktadır. Bazı süfli ve tabiatsızlardan maadası hemen kamilen kabul ve devam etmekteledir.

Frenkler fûnun ve maarif kuvvetiyle daha doğrusu yalnız maarif kuvvetiyle değil âlem-İslâm'ın âdât-ı celîlesine vukuf peyda etmeleri sayesinde bu nafi adetlere temessükten saadet hasıl olacağını anlayıp devama başladıkları hâlde bizim daha ziyade devam ve riayete say etmeliğimiz iktiza edeceği tabiidir. Şüphe yoktur ki bu gibi efal ve ahvali Frenklerden öğrenmeye ihtiyacımız yoktur. İyice tetkik edecek olursak âdât-ı İslâmiyeden

pek çoğunu Frenklerin ahz ve kabul etmiş olduklarını görürüz. Bizim onlardan öğreneceğimiz ise birtakım fünûn-ı mütenevvia olup bu adamlar birçok fünûn ve sanayide pek ziyade ilerledikleri zahir olmakla bizim de o nafi ilim ve sanatları öğrenip memleketimizde hüsn-i neşr ve istimaline çalışmaklığımız *الحكمة ضالة المؤمن من أينما وجدها أخذها* hadîs-i şerîfi mantûk-ı sâmisine pek muvafık düşer. Fakat kendi mehasinimizi unutarak ve Frenklerin din ve ahlaka muhalif ahvallerini taklit ederek değil. Zira Cenabıhakk'ın verdiği akıl ile iyiyi kötüyü tefrik edip iyileri ahz ve kötülerini ret ile mükellef ve muvazzafız.

Gelelim Namaza

Namaz heyet-i umûmiyesiyle evvela bir riyâzat-ı bedeniye'dir. Hem öyle bir riyâzat-ı bedeniye ki herkes için nafidir. Zira bugünkü günde tahakkuk ettiğine nazaran riyazatın herkese yani herkes ve her sınıf için nafi olanı birtakım harekât ve evzâ-i hafife ile yapılan nevidir.

Bu veçhile devrân-ı deme bir itidal-i muvafık verilerek yenilen taamin hazmı ve hüsn-i imtisasına hizmet edildiği gibi bu suretle cemi azada hasıl edilen harekât-ı latife-i hayâtiyeye bir intizam-ı tabii bahşeder. Ve binaen ala zalik "Salat meşguliyetleri harekât-ı şedideyi mucip olanlara bir nev rahat ve sükûnet, daima sükûnet üzere yaşayanlara hareket, meşâgil-i zihniye erbabı için güzel bir fasıla ve istirahatıdır."

Biz bilardo oynamakla da riyâzat-ı bedeniye yaparız, diyenler olabilir. Fakat bilardo lubiyatın en ehven-i şeri olmakla beraber yine pek çok mazarratları vardır.

Evvela oyun olmak hasebiyle Allahuteala'nın Kur'an-ı azimüşşanda buyurduğu veçhile insanı ezkâr-ı ilahiye ve amâl-ı sâliha ile iştigalden men ve oynayanlar arasında bazı adavat ika eder. Bu manâ-i mukaddesi ifade buyuran ayet-i celîle Sure-i Maide'deki nesteizübillah *انما يريد الشيطان ان يوقع بينكم العداوة والبغضاء في الخمر والميسر ويصدكم عن ذكر الله وعن الصلاة فهل انتم منتهون* ayet-i celîlesi olup manâ-i şerîfi "Şeytan hamr ve kumar ile beyninizde adavat ve buğz ikâ-i kast edip ve sizi zikrullah ve salattan men eyler. Böyle olduğu hâlde bunlardan nehiy olunmaz mısınız?" demektir.

Saniyen oynayanlardan birisinin kazanıp diğerinin kaybetmesi tabii olduğundan kaybeden de meyusiyet, kazananda sevinç ve oyun esnasında her çektiğini matlup veçhile isabet ettiremediğinden her iki taraf için de memnuniyet ve mahzuniyetten ibaret bir tesir daima hasıl eder ki tıp nokta-i nazarından gayet muzırdır. Bunun derece-i mazarratını en iyi bilenler etibba olacağından herkes istediği tabibe sorabilir.

Salisen oyunların umumu gibi bilardo dahi ehvâ-i nefsâniye icabatından bulunduğundan insan buna pek kolay iptilâ-i hâsıl eder. İptila ise tıp nokta-i nazarında vahim bir nev hastalıktır. Bu bapta daha ziyade tafsile hacet olmayıp müteferri-i mehâzîr ve müfredât-ı insan düşünmekle pek kolay derk ve izan eyler. Bu marûzât-ı mücmele ashâb-ı endişe ve insaf nazarında pek çok manaları müfit olabileceğini zan ile namazın menafii hakkında ciltler dolduracak kadar söylenmesi mümkün olan menâfi-i tadâda lüzum göremeyiz. *العارف تكفيه الاشارة*

Evkât-ı malûmeye taksiminin de pek büyük hükm-i nâfiaya müptedi olduğu muhakkaktır. Şimdi umumen teslim olunmuştur ki insan uykudan kalktıktan sonra ellerini yüzünü yıkamaya daha muhtasarı abdestin terkip ettiği kaffe-i hâlâta muhtaçtır. Ve herkes de kısmen veya tamamen bunları yapmaktadır. Böylelikle uykunun verdiği sersemlik ve ağırlık giderildikten sonra tabii bir kahvaltı yapılacak ve sonra da işe başlanacaktır. Hâlbuki insanın uykudan uyanmasını müteakip gerek taama ve gerek de meşguliyete iştiha ve kabiliyeti olmaz. Bir müddet tembellikle vakit geçirilmek istenir. İşte bu rehaveti Müslümanlığın emrettiği dört rekât namazın muhtevi olduğu harekât-ı nâfia pek âlâ izale eder. Hele abdest almakta istical ederek ağızda geceden beri tekessür etmiş birçok mikropların izalesi tevakkî-i emrâz nokta-i nazarından pek nafidir.

Sabah namazının bundan maada büyük faydaları daha vardır. Mesela sabah namazını kılmak mecburiyet-i dîniyesinde bulunan zat, namazın gün doğmazdan evvel kılınması lüzumuna mebni erken kalkması itiyadını hasıl eder ki bu eminenin istihali için tabii erken yatar. Gerek geceleyin vakt u zamanıyla yatmak ve gerek sabahleyin gün doğmazdan evvel kalkmanın sıhhat nokta-i nazarından azîm faydaları olduğu tıbben bi't-tecrûbe sabit ve malum olmuş hakayıktandır.

Geceleri pek geç yatıp gün doğduktan sonra uyumak mecburiyetinde bulunanların birtakım emraz-ı vahime-i asabiyyeye müptela oldukları ketb-i tibbiyede muharrerdir. Müslümanlar arasında meşhur bir söz vardır

ki bu keyfiyeti pek güzel tasdik eder. O da afiyet ve sıhhat fevkaladesinden bahis olunan bir kimse için “Efendim nasıl zinde olmasın? Hiç üzerine gün doğdurmamıştır. Daima sabah namazından evvel kalkar.” demeleridir. Bu husus Avrupalılar nezdinde dahi müsellemler olup “Eğer erkenden yatıp sabahleyin erken kalkarsanız sıhhat, servet ve hüsn-i hâl kazanırsınız.” mealinde bir darb-ı meselleri vardır.

Hasıl-ı kelim geceleri vaktiyle yatıp sabahleyin erken kalkmanın menafii dünyanın her tarafında tasdik edilmiştir. Vakıya yaz geceleri kısa olduğu cihetle akşam ne kadar erken yatılsa gün doğmazdan evvel kalkılırsa uyku eksik kalır diyenler de vardır. Bunlara karşı deriz ki fatır-ı leyl ve nehar girdigâr-ı teala hazretleri yaz gecelerini kısa halk buyurduğu gibi yaz günlerinde de o kısa geceler gibi kısa bir müddet uyku ile iktifayı vücut için kâfi ve muvafık kılmıştır. Şunu demek istiyorum ki ahiren İngiliz müdekkikin etibbasından birtakım zevat yaz günleri kış günlerine nispeten daha az uyumak muktezi bulunduğunu bi’t-tetkik ispat eylemişlerdir. Şu hâlde kış günü sekiz saat uyku uyumak mecburiyetinde bulunan bir kimse gecelerin mevsime nazaran olan müsaadesine göre yaz günleri yedi ve hatta altı saat uyku ile iktifa edebilir. Ve ekseriya amele güruhunun gün doğmazdan evvel kalkıp akşama kadar çalıştıkları hâlde yaz günleri yalnız beş altı saat uyku ile iktifa ettikleri her vakit görülen ahvaldendir. Hasılı insan uykusunu gecenin uzun ve kısa oluşuna göre tanzim ile mukteza-i tabiata göre tevfik-i hareket ederse daha tabii hareket etmiş olur. Zaten yaz ve bahar mevsimlerinde vakt-i seherde kalkıp da cenab-ı perverdigarın o ân kudsiyet-i iktirana mahsus olarak ihsan buyurmuş olduğu letâfet-i zemîn ve zamanda ve mini mini kuşların zemzeme-i hoş elhanından hasıl olan güşâyış ve incilâb-ı kalple Cenab-ı Halik-i tealaya ibadet ve taat ve niyaz ve tazarruda bulunmak kadar maddî ve manevî füyûzât-bahş bir şey olamaz ve böyle fırsatlardan be-hakkın istifade ve istifaza edemeyen kimse feyz-i hakiki-i hayatı bulamaz. Ama bazıları bu kadar uyku ile iktifa edemezlermiş. Böyleleri vakitleri müsait olduğu takdirde ya sabah namazını kıldıktan sonra biraz daha uyuyarak ikmâl-i noksan eder. Yahut uyku bahsinde zikredeceğimiz veçhile kuşluk uykusu uyur. Mamafih gündüz uykuları ihtiyatla uyunmaya şayan ve uyku keyfiyetinde itiyadın tesiri pek mühim bulunduğundan alıştıktan sonra ve geceleri vakt u zamanıyla yatıldığı takdirde yaz gecelerinde uyunan mevsimine göre altıdan yedi saat kadar bir uyku insana kifayet eder.

Gelelim öğle namazına. İnsanlar hangi işle meşgul olurlarsa olsunlar ara sıra istirahat muhtaçtırlar. Ve bahusus öğle vakti meşguliyetlere bir fasıla vermek lüzumu umumen kabul olunmuştur. İşte bu fasıla zamanının en sıhhi ve en makbul surette geçirilmesi için şerâit-i mukteziyesi dairesinde yapılmış abdest ve namazdan âlâ bir vasıta olamayacağı şimdiye kadar verilen tafsilattan müsteban olmuştur.

İkinci namazı dahi bir nev fâsıla-i meşguliyet olmak üzere nafi olduğu gibi akşam taamını iştaha ile yiyip vücudu hazma gayet müsait bir hâle getirmekte hizmeti vardır. Akşam namazı ise o vakte kadar yorulmuş bir adamın yorgun yorgun yemeğe sarılması iyi olmayacağı gibi birdenbire istirahat için sükûn-ı tam ve rehavete dalması dahi muvafık olmamasından naşi gayet nafidir. Hele akşam olup da hanesine avdet eden bir kimsenin namaz kılmak için abdest almak mecburiyetinde bulunmasının menâfi-i sıhhiyesine had ve payan yoktur. Zira sokakta yüzüne gözüne bulaşmış olan tozların mikroplarını izale ederek birçok emrazdan tevakkiye yarayacağı gibi zihin ve cisimdeki yorgunluğun izalesinde büyük tesiri vardır. Yatsı namazı akşam taamından sonra iki saat kadar uyumaksızın oturmak gibi gayet nafi icâb-ı sıhhiyeye iktiza ettiği gibi ale’l-umûm taamdan bir buçuk iki saat sonra nefi ve lüzumu derkar olan hafif ve kâfi derecede bir riyâzat-ı bedeniye yapılmış olmak için uzunca bir salavat-ı celiledir.

Hele nesteizübillah *عن الفحشاء والمنكر* an ayet-i celîlesi mucibince namazın insanı fuhşiyat ve münkirattan men eylemesi malum olduğu veçhile hıfzıssıhha nokta-i nazarından pek mühim bir inayettir.

Savm

صوموا تصحوا

Ecel-i ferâiz-i dîniyeden olan oruç dahi evâmîr-i sâire-i dîn-i Muhammedi misilli menâfi-i maneviye ve maddiye muhtevî olup biz burada taalluku cihetiyle başlıca fevâid-i sıhhiyesinden bahsedeceğiz. Dîn-i İslâmca savmda maksad-ı sıhhinin dahil olduğuna ser-nâme-i iftihâr ettiğimiz *صوموا تصحوا* hadîs-i şerîfi pek güzel dalalet ettiği gibi maraz ve hâl-i seferileri ber-devam olanlarla istitaat ve iktidar-ı cismaniyeleri olmayanların tutmak mecburiyetinden mafûv olmaları hakkındaki ayet-i celîleler bu husus sarahatine beyan buyururlar.

İşte nesteizübillah *ياايهاالذنين آمنو كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من قبلكم* ayet-i celilesiyle bunu takip eden birkaç ayet-i keyfiyeti izah buyurup hele nesteizübillah *ولا يريد الله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر* ayet-i celilesinde Cenabıhakk'ın Müslümanlar için kolaylık irade eder, güçlük irade buyurmaması dîn-i İslâm'da nefse ezanın haram olduğunu pek âlâ tefhim buyurur. Ve nefis hakkında ne yolda hareket edileceği ileride bahs-i mahsusunda zikrolunacaktır. Bundan sekiz sene mukaddem Saadet Gazetesi'ne sıyam hakkında yazmış olduğum makalede dahi arz ettiğim veçhile birçok istatistikler gösteriyor ki dünyanın her tarafında tûl-ı ömür ile muammer ve sinn-i şeyhûhetin mertebe-i kusvasına vasıl oldukları hâlde kuvva-i bedeniyeleri rahnedâr olmayan bahtiyarların kısm-ı azamı senede birçok oruç tutanlardır. Bu hususta birçok misallerin gazete sütunlarına derç edildiğini der-hâtır edenler az değildir zannedirim. Mamafih gazetelerin gösterdikleri misallere pek de hacet olmayıp bugün kaffemiz sinn-i şeyhûhatın müntehasına vasıl olmuş birçok kadın ve erkekler tanırız ki senenin dört ayını oruç tutmakla geçirdikleri hâlde ahvâl-i sıhhiyeleri herkesten pek ziyade mükemmel olarak yaşamaktadırlar. Ve dîn-i İslâm'da oruç Hristiyanların perhizde aradıkları veçhile başlıca vücudu zayıflatmak için olmayıp bilakis sıhhat ve afiyete hizmet eder, bir emr-i celildir.

صوموا تصحوا bunun tatbikât-ı fenniyesine gelince. Bu bapta yorulan azanın istirahatı, maişetin intizamı ve orucun da sair ibadat gibi mutekidinde hasıl ettiği itminan-ı kalpten mütevellit ahvâl-i mefrûze-i kudsiyesi sıhhat mazarratı derkar bulunan menahiden oruç sebebiyle içtinap olunması vesaire gibi hâllerin tesir-i menâfi-bahşları nazar-ı itibâra alınmalıdır. Hakikat, faaliyette bulunan azanın ara sıra istirahat ettirilmesi lüzumunu herkes teslim eder. Cihaz-ı hazmı dahi faaliyetten sonra kâfi derece istirahate muhtaç birçok azadan mürekkep olmakla iki yemek arasında fasıla vererek bu azayı rahat ettirmek lazımdır. Şimdiki hâlde pek çok kimselerin Avrupalıları takliden yapmakta oldukları veçhile sabahleyin saat üçte dörtte kalkıp kahvaltı ettikten sonra arası hazım için kâfi olacak kadar geçmeksizin öğle taamı yedikleri ve ekseriya öğle taamıyla akşam taamı arasında ancak beş saat kadar fasıla bırakmakta oldukları cihetle maada vesair azâ-i hazmiyeye kâfi derece bir müddet istirahat verilmediğinden ithâlû't-taam ale't-taam hatasına duçar ve bi'n-netice birçok su-i hazımlara giriftar olarak nimet-i uzma-i afiyet-i rahnedar etmekte oldukları malumdur. Kavâid-i hıfzıssıhaya riayet olunarak tutulan oruçta ise bu aza için kâfi miktar istirahat kaldığından aza-i hazmiye fiil-i hazmı sûret-i matlûbede yapmış ve yorgunlukları geçirerek tamamen iade-i kuvvet etmiş olacaklarından yenilen yemeklerden pek güzel istifade edileceği gibi birçok hastalıklardan da tahaffuz edilir.

Hele oruçlu olmayanların gündüzleri sıralı sırasız içmekte oldukları kahvelerle nâ-becâ yenilen yemiş ve meyve gibi şeylerin cihâz-ı hazmiye su-i tesîr hâsıl edeceği ve oruç tutan adamların bu gibi mazarratlardan mahfuz kalarak pek çok müstefit olacaklarına şüphe yoktur. Bahusus sigara müptelaları için Ramazân-ı şerîfin pek faydalı olup bir kısmının bu vesile-i mukaddese ile gayet muzır olan bu şürb-ı duhân âdetini terk ile büyük bir beliyeden kurtuldukları kesîrû'l-vukû olduğu gibi terk edemeyenlerin hiç olmazsa gündüz içmediklerinden taklîl-i mazarratına ve bu az bir zaman için muvaffak olmaları mücib-i istifade ahvâlidir. Ve kezalik işret müptelalarından Ramazân-ı şerifte içmemeye alışarak terk-i işret edip bu suretle bir mehlike-i uzmadan halas olanları çoktur. Ne büyük saadet ne âli muvaffakiyet! İntizâm-ı maişetin sıhhat ve afiyet üzerine hüsn-i tesîri mücerrep olup oruçta bu intizâm-ı maişetin mevcudiyeti hasebiyle bu cihetle dahi menfaat-i sıhhiyesi olabilir. Oruç tutanların öyle bir mübarek günlerde ibadet ve taatle meşgul oldukları sırada sıhhat-i beşer üzerine su-i tesirleri şâyân-ı teessüf bir derecede olan menâhi-i müteneviyadan dahi içtinap etmeleri lazım geleceğinden orucun sıhhat üzerine bu cihetten olan hüsn-i tesiri de pek mühimdir. Şimdi biraz oruç tutanların hıfzıssıhha nokta-i nazarından riayet edecekleri hususlardan bahsedelim. Evvela teravihten sonra mümkün mertebe erken yatıp imsaktan bir saat evvel kadar kalkarak güzelce abdest almakla uykunun sersemliği geçirilip sahur yemeli. Ve sahurdan sonra da sabah namazının edası vakti pek karib olduğundan namazı bade'l-edâ tekrar uyuyup akşamdan nakis kalan uykuyu ikmal etmeli. Pek kısa gecelerde bir kere uykuya yattıktan sonra uyanmaları müşkül ve geceleri geç vakte kadar oturmaya alışmış insanlar için sahuraya kadar yatmamayı tercih-i bi'z-zarûr caiz görülebilir de bu cevaz ancak pek kısa geceler için olup teravihten sonra sahuraya kadar üç dört saat uyumak mümkün olan gecelerde mutlaka teravihi müteakip yatmak münasiptir. Fakat teravihten evvel değil. Zira gece vakt u zamanıyla yatıldığı vakit uyunan uykunun cisme menfaati çoktur. Saniyen taam bahsi gelir. Malumdur ki bizde iftarda reçel, pastırma, zeytin, peynir gibi şeyler yemek âdetidir. Açlığımızın en şiddetli vakitleri bunlarla geçirilir. Hâlbuki bunların hazımları müşkül olup açlığın en ziyade bulunduğu bir zamanda yenmeye başlanırlarsa kesîrû'l-miktâr yenileceğinden mideye zarar iras etmeleri tabiidir. Bunları taam arasında yemek daha münasip olur. Mamafih bir zeytin veya hurma tanesiyle iftar etmekte beis yoktur. Fakat bu iftarı müteakip az miktar çorba veya et suyu içmek iyidir. Zira çoktan beri boş kalmış olan mideye evvela böyle

hafif şeyler münasip ve muvafık gelir. İşte bu veçhile mideyi alıştıranak başladıktan sonra tedriç ile usulü dairesinde pişmiş yumurta, et, sebze velhasıl Cenabıhak ne ihsan ettiyse tenavül etmelidir. Diğer reçel vesaireyi bunların arasında veya sonunda yemek münasıptır.

Şimdi bu sözlerimize karşı canım biz evvela reçel veya pastırma, sucuk gibi şeyler yiyoruz da bir şey olmuyoruz, diyenler bulunur. Biz de deriz ki dedikleri gibi hiç zahmet hissetmeyenler de vardır. Fakat pek çoklarının gece ziyadesiyle hararet veya mide ve bağırsaklarında şişkinlik vesair guna sıkıntılar hissettiklerini herkes bilir. Ve bahusus biz tabip olduğumuz cihetle herkesten ziyade muttali oluruz. Mideleri gayet kuvvetli olanlar bile az çok müteessir olurlar. Belki nadir olarak asla müteessir olmayanlar da vardır. Bunları müstesna addetmek icap eder. Vakt-i sahurda yenilecek yemekler dahi hazmı gayet kolay olan neviden intihap edilmelidir. Vakıa çabuk hazım olunursa çabuk acıklır gibi bir fikir vârid-i hâtır olursa da acıkmak keyfiyeti münhasıran midenin boşluğuna ait olmayıp bu bapta asabın tesiri daha mühimdir. O cihetle hazmı kolay olmakla beraber hassa-i gıdaiyesi kuvvetli olan yemekler yenirse açlığa daha ziyade tahammül olunur. Bundan başka hazmı güç yemek yendiği vakit insana ziyadesiyle hararet basacağından pek çok ızdırıp çekilir. Binaen ala zalik akşam taamında olduğu gibi sahurda da en evvel bir et suyu veya çorba içmeli. Ve badehu et, yumurta, sebze, sütlaç, muhallebi, yoğurt ve emsali şeyleri esas ittihâz ederek istitamı bu suretle tertip etmelidir. Sahurda et suyu ile başlamanın iştihayı tezyit etmek gibi mühim bir menfaati vardır. Fakat gerek iftarda ve gerek sahurda et suyu veya et suyuna çorbalarla mideyi doldurmak dahi münasip olmayıp nihayet elli atmış dirhemlik bir miktar içmelidir. Zira her ne kadar bunların hazımları kolay olup mideyi hazım için muvafık bir hâle getirmek hassaları varsa da hassa-i gıdaiyeleri yumurta, et vesaire gibi vücudun muhtaç olduğu şeylerden dun olmasına mebni bunların hepsinden evvel fakat az miktarda içilmeleri münasıptır. Ramazân-ı şerifte inkıbazdan muzdarip olanlar taamlarında sebze ve meyveleri ziyade bulundurmaldırlar. İşte şerâit-i maruza dahilinde tutulan orucun vücut için muzır olmadıktan başka menâfi-i azîmesi olduğunda şüphe yoktur. Bunu Ramazân-ı şeriften evvelki ahvâl-i sıhhiyeleriyle Ramazan nihayetindeki hâl-i sıhhatlerini mukayese ile hakikaten bu şehri mübârekte bereket-i sıyâm ile sıhhatlerinin pek iyileşmiş olduğunu bilfiil görenler pek güzel ispat ederler. Ve bu aciz de Ramazân-ı şerifte veznen tezayüt ettiğimi bizzat defaat-i adîde ile tecrübe ettim. Savmın bu bizim görebildiğimiz menafîinden maada daha pek çok fevâid-i maddiye ve maneviyesi olduğu da vareste-i iştibattır.

Fakat Ramazân-ı şerifi lubiyat ve lehviyat ile geçirmek gibi muharrib-i sıhhat ve menafi-i akıl ve hikmet-i ahvâlden katiyen içtinap etmek şartıyla.

Zekât

Şurût-ı mühimme-i İslâmiyeden birisi de zekâtıdır. Fiil-i hayr-ı zekât-ı ağniyanın fukaraya muaveneti maksad-ı mukaddesi üzerine müpteni olup zekâtın farz olduğuna dair Kur'an-ı azimüşşanda pek çok ayât-ı kerime mevcut olduğu gibi Sûre-i Müminun'da nesteizübillah *والذين هم للزكوة فاعلون* ayet-i celîlesiyle zekât veren müminunun nâil-i felâh olacağı tebşir buyrularak kadirleri âlâ olunmuştur. Hakikat, muhtâc-ı muâvenet insanlara şer-i şerifin tayin buyurduğu şerait dahilinde para veya mal verip tehvîn ihtiyâçlarına himmet etmek demek olan bu emr-i hayr âlem-i insâniyet için gayet nafi bir farîza-i celîledir. Dünyada bir muhtaca bir minhaç şer-i şerif muâvenet edip de deff-i ihtiyâcına, izâle-i ızdırâbına muvaffak olmak kadar latif ve ferah-bahş bir fiil-i hayr olamaz. Binaen ala zalik zekât veren kimse bir taraftan vazife-i dîniye ve insaniye ifa etmiş olmaktan mütevellit bir hiss-i itminan ile şadan, diğer taraftan zikr-i cemîl ve ecr-i cezîl kazanmış olacağından naşi mazhar-ı şükran bî-pâyân olmakla ömrünü müsterihü'l-bâl ve emînü'l-istikbâl bir hâl ile imrâr eder. Bu suretle imrar edilen hayatın sıhhat üzerine hüsn-i tesîri ise pek büyüktür. Bahusus zekâtın bir miktar muayyeni olup bu miktar verildikçe malın bereketleneceği tebşirât-ı nebeviye iktizâ-i âliyesinden bulunmakla hem bu tebşirin bahşettiği itimâd-ı maneviye istinaden mütevekkilane hem *ولا تجعل يدك مغلولة إلى عنقك* fehvâ-i celiline ittibaen müçtehidane tezyîd-i meşrûh servete çalışarak ulüvv-i cenâb u merhamet ve fenn-i iktisat ve servet ve daha doğrusu her mehâsin-i câmi olan nehc-i şerif-i şeriat mucibince hareket etmiş olur.

Dîn-i mübîn-i Ahmedi hakikaten servet ve iktisat ilimlerinin kavâid-i makbûlesi dairesinde emreder. Ve mübezzirinin ve ihvân-ı şeyâtin-i müsrifinin ashâb-ı nârdan olduklarına ve israfın her suretle mezzum bulunduğuna dair nusus-ı Kur'aniye pek çoktur. Hele iktisadı bir iki kelimeyle izah buyuran nesteizübillah *ولا تجعل يدك مغلولة إلى عنقك* ayet-i celîlesi pek büyük bir kaide-i iktisâdiyeyi şamil olup ne bütün bütün hasis olup âlemin levmine hedef olmak ne de elinde avucunda olanı sarf ederek muhtaç kalmak muvafık olmayacağını

gösterir bir nass-ı celildir. Zekâtın umûmiyet itibarıyla beşeriyete olan menâfi-i mâddiye ve maneviyesi ise daha büyüktür. Ticaret, ziraat ve fen ve sanatın en ziyade terakkisiyle nâil-i yesâr-ı bî-şümâr olan milletlerde dahi muhtâc-ı muâvenet fukara la-yuad ve la-yuhsa olup esbâb-ı muhteleden dolayı fakir ve bî-vaye düşerek sıhhat ve afiyet ve huzur ve rahatı mahvolmak tehlikesinde bulunan bu zavallılar için her yerde cem-i iânete himmet edilmekte olduğu malumdur. İslam'daki bu zekât keyfiyeti ahkâm-ı şer-i şerife tamamen riayetle cem ve icra edildiği takdirde âlem-i insaniyete sıhhat ve afiyet ve ahlâk-ı insaniyet nokta-i nazarlarından her millet ve memleketten ziyade hüsn-i muâvenet edilmiş olacağı iyice düşünülür ve hesap edilirse tezahür eder.

Hacc-ı Şerîf

Kelâmullahta haçtan bahis pek çok ayet-i celile mevcut olup bahusus Sure-i Bakara'da hayli ayet mezkûrdur. Bunlardan nesteizübillah الله واتمو الحج والعمرة ile bed eden ayet-i celileyi zikredelim ki hac ve umrenin icrasına mevâni-i zuhûrunda sıhhat vesaireye müteallik usretlerden kurtulmak için müsaade ve teshilât-ı mahsûsayı muhtevidir. Daima arz etmekte olduğumuz veçhile ferâiz-i celile-i İslâmiyenin menâfi-i mâddiye ve maneviyeyi cami olduğu her suretle zahir olup mealen, beden ve hâlen muktedir olanlara farz olan bu hacc-ı sefer-i mübâreğinin sıhhat-i vücûd üzerine pek çok tesirât-ı hasenesi vardır. سافروا تصحوا hadîs-i şerîfi mücib-i âliyesince her sefer âkilâne yapıldığı hâlde sıhhat için nafidir. Hıfzıssıhha müelliflerinden Pelic sefer için mütenevvi-i menâzir görerek nef-i azimi derkâr olan tenşit-i kulûb suretiyle sıhhat üzerine hüsn-i tesir ettiği gibi tevsî-i malûmâtı mücîp olan bir tedbir-i sıhhidir, diyor.

İşte farîza-i hacc-ı şerîf icrasında bir kere sefer olmak münasebetiyle menafi olduğu gibi bu farîza-i celileyi eda eyleyen Müslim'in muktezâ-i dînini icra etmesi hasebiyle gönlünde hasıl olan hiss-i itminân ve sürur ayrıca menafi-bağış olur. Hakikat bugünkü terakkiyat ile anlaşıldığına nazaran mide, bağırsak ve kalp hastalıklarıyla birçok emrâz-ı asabiye vesairenin husulünde tesirât-ı maneviyenin dahili büyük olduğundan hiçbir devayla iyileşmeyen pek çok ilel ve emraz-ı müferrih ve mukaddes bir sefer-i hac ile mundefi ve şifayab oluveriyor. Mide vesaire cihetlerinden rahatsızlıklarından naşi muzdarip olan kimselerin hacc-ı şerife gitmekle iyileştikleri pek çok olduğu gibi duçar olduğu nevrasteni ve neticesi olan da'îl-merâk ve malihulyadan dolayı tecennün derecesine vasil olan bir hastanın hacca gidip gelmesiyle tamamen kesb-i sıhhat ve afiyet ettiğini bizzat gördüğümden mumaileyhin bereket ve kudsiyet-i hacc-ı şerif sayesinde böyle bir beliyeye-i uzmâdan kurtulması bu bapta acizleri için mühim bir misal teşkil eder. Ve buna mümasil pek çok ahvâli dikkat ederse herkes görebilir. Şu kadar var ki hacc-ı şerife gidenlerin minhâc-ı şer-i mübîn dairesinde hareket ederek gidip gelinceye kadar baliğın mübalağa kifayet edecek derecede kudret-i mâliye vesaireye malik bulunmaları ve esnâ-i seferde dîn-i âli-i Ahmedinin ecel-i evâmirinden bulunan nezafet ve taharete ve ahkâm-ı garra-i İslâmiyet'e pek muvafık olup taraf-ı hükûmetten tavsiye ve ittihaz olunan tedabir ve tahaffuzât-ı sıhhiyeye itina etmek her hacc-ı şerife gitmek isteyen Mümin'in nazar-ı itibâra alacağı mevâdd-ı mühimmedendir. Hele Müslümanların hacca gidip geldikten sonra sıhhat ve ahlak için gayet muzır olan menhiyattan katiyen içtinap etmelerinden mütehasıl menâfi-i sıhhiye ve içtimaiyenin ehemmiyeti pek büyüktür. Hakikat bu suretle sıhhat ve servet ve mevki içtimâlarına malik olan Mümin'in adedi hamden sümme hamden sayılmaz derecede kesirdir.

Dîn-i İslâm'ın Nehiy Buyurduğu Şeylerden İçtinabın Menâfi-i Sıhhiyesi

Dîn-i İslâm'ın nehiy ve haram ettiği her şey hakikaten muzır olup bunlardan içtinap eden zevatın sıhhat ve afiyetlerini hüsn-i muhâfazayla nâil-i saadet olduklarına şüphe yoktur. Bu gibi menahinin kaffesini birer birer zikre hacet olmayıp mesela zina frengi, bel soğukluğu vesaire gibi emrâz-ı vâhime ve mazarrât-ı sâire tevliit edip bunların yalnız müptelalarının nefislerine değil evlat ve ahfâdına ve bilcümle âlem-i insâniyete ne derecelerde mazarrat ika ettiği cümleye malumdur. Yalan, nifak, gammazlık, itaatsizlik vesaire yüzünden hasıl olan cerh ve kıtal ve diğer fenalıklar pek kesirdir. Biz burada bu menahiden yalnız bazılarını zikredeceğiz.

Rakı, Şarap ve Emsali Diğer Bircümle İspirtolu Meşrubat

Bu nev meşrubatın envai pek çoksa da asıl tesir eden maddenin ispiro ve Arapça küül tabir edilen madde olup bu meşrubatın kaffesinde mevcut oluşuna nazaran cümlesinin tesirinin bir nev olduğunda şüphe yoktur. Yalnız bu ispirotonun miktarca bazısında az bazısında çok olması ve işretin istihsal edildiği maddenin ihtilafıyla muhtevi

olduğu mevâdd-ı muzırranın tenevvü gibi teferruata müteallik bazı farklar varsa da bunların ehemmiyetleri azdır. Bunun cihet-i fennisi böyle olduğu gibi cihet-i şerisi de böyledir.

Bu bapta Asım Efendi merhum tarafından Kamus Tercümesi'nin hamr bahsinde mezkûr sözleri şuracıkta tahrir edelim ki ibaresi ber-vechi atidir:

“Hamrın umum üzere ıtlakı yani müskire ıtlakı esah ve esvaptır. Zira hamr hakkında ayet-i mahreme nazil olup istimalinden ehl-i İslâm memnu olduklarında Medine’de üzüm şırası olmamakla şarapları hemen بنید hurmaya münhasırdı. Pes üzüm şırasına mahsus olsa veçhe mezkûr üzere tenavül eyledikleri بنید hurmadan münteha olmamak lazım gelirdi.” İşte bu ibarelerden münfehim olacağı veçhile hamrdan maksat yalnız üzümden hasıl olan meşrup değildir. Zaten hamrın manâ-i lugavisi مايخمر به yani kendisiyle sekir ve humar hasıl olan madde oluşuna nazaran da insanı sarhoş eden rakı, konyak, şarap, viski ve daha pek çok olan enva-i meşrûbât-ı küuliye ve müsikirât-ı sâire kamilen şer-i şerifte bir siyak üzere haram olup bazı kimselerin şarap içmekten içtinap ile rakı ve konyak içmekteki mahzuru küçük görmeleri şeran maazallahuteala pek azim günah, aklen ve fennen ise gülünç bir safsatadır. Zira bunlar şaraptan gayrı meşrûbât-ı küuliyenin haramlığını tahfife kalkışmış oluyorlar ki bunun ne derece büyük bir hata olduğu muhtâc-ı izâh değildir. Binaen ala zalik biz de mülâhazatımızı bilâ-tefrik meşrûbât-ı küuliye üzerine yürüteceğiz. Bugün ispirotolu meşrubatın mucip olduğu mazarratların birer birer tadadı hiçbir kalemin iktidarı dahilinde değildir. Çünkü büyük iktidar ve şöhret sahibi müellifin ve hükema bu bapta ciltler doldurdıkları hâlde hâlâ yeni yeni mazarratları anlaşılmakta ve evveleri ne sebebe mebni hasıl olduğu bilinemeyen emrazın bu meşrubat sebebiyle husul buldukları tahakkuk etmekte ve bu cihetle velev bir damla olsun işret edilmemesi hakkında Avrupa ve Amerika’da ve daha doğrusu dünyanın her tarafında cemiyetler teşekkül etmektedir. İçene ve zürriyetine vermekte olduğu mazarratlarla âlem-i beşeriyeti âdetâ beşeriyetten çıkaracak derecede olan tehlikesi ukala ve hükemayı korkutmakta bulunan bu müsikiratın mazarratlarını arz ettiğim veçhile kamilen tadad-ı mümkün olmadığından burada yalnız bazılarından bahsedebileceğiz. Herhâlde ibret alarak içmemek ve şayet içiliyorsa derhâl tövbe ve terk etmek için bu kadarı da kâfidir. Meğerki insan maazallahuteala hiçbir suretle islah kabul etmeyecek derecede akılsız ve irşâd-ı nâ-pezir ola.

Şimdi evvela Fransız hıfzıssıhha müelliflerinden Doktor Pelic nam zatın meşrûbât-ı küuliye hakkındaki mütalaatını ber-vechi ati nakledelim. Mumaileyh diyor ki “Rakı, apsent ve emsali meşrûbât-ı küuliye atime meyânına giremezler. Hakikaten bunların havass-ı gıdaiyeleri hiçtir. Bunları meşrubat bahsine ithalde muvafık değildir. Zira bunların istimali susuzluğu izale etmekten başka mide ve böbrekleri serian yorar. Doğrusu bu meşrûbât-ı küuliye hakiki zehirlerdir. Küülün her nevi ve bilcümle iştiha vermek için kullanılan ispirotolu meşrubatın vermiş olduğu tembih-i muvakkat aldatici bir neşe ve bir yalancı kuvvetten sonra cümle-i asabiyede tehlikeli bir tezelzül ve sıtma hasıl eder. Hatta az miktarlarda bile yani taamdandan sonra bir kadehi içilse dahi bu meşrubat az vakit zarfında mazarrat hasıl edebilirler. Hele aç karnına kullandıkları vakit mazarratları daha ziyade olur.” Andréa Fojo nam müellifin menba-i şeamet³ tabir ettiği meşrûbât-ı küuliye Fransa’nın en büyük bir badi-i hataridir. Bu hususta pek çok paralar boşuna gitmektedir.

Hakikat işret için para vermek katiyen israf ve abestir. Zira bunun gıda nokta-i nazarından hiçbir kıymeti yoktur. Her ne kadar yüzde elli fahmı haviyse de fahm-ı vücuda bir menfaat vermeksizin kebed, rietan vesaire vasıtalarıyla bir sûret-i muzırrada huruç ederler. Kebedden geçerken karaciğerde mühlik hastalıklar yapabilirler. Akciğerlerden geçerken verem hastalığıyla vahim zatürreler ve kangren rielerin husulünü teshil ederler. Hakikaten rieleri ve sıhhatin vâsıta-i esâsiye-i tedâfüiyeleri bulunan ehdâb-ı ihtizâziyeyi dūçâr-ı felç eder. Bu ehdâb-ı ihtizâziyenin hizmetleri ve küül sebebiyle dūçâr-ı felç olması keyfiyetleri gayet mühim olup bu hususların tafsilatı için tozlardan içtinap bahsine müracaat buyrulmasını rica ile burada yalnız azâ-i teneffüsiye üzerinde toz ve muhtelif mikropların uzviyete duhulünün hastalık tevlit etmemesi için halk buyrulmuş gayet ince ve gözle görülmez kılıçklar olduğunu bunların

3. Bu tabirle eğer tercümesi değilse Peygamber-i zışânımız Efendi’imiz hazretlerinin أم الحباثت kelâm-ı hikmet meramlarına yakın bir tabir bulmuş oluyorlar ki Avrupalılar dîn-i İslâm’dan pek çok istifade etmiş olmakla beraber bin üç yüz sene evvel cahil bir kavim içinde bais buyrulup mucizât-ı kudsiyeleri hadd-i elan hayret-bahş ukul olan Hazret-i Muhammedü’l-Mustafa aleyhi ekmelü’t-tehaya Efendi’imiz dîn-i mübininden daha pek çok istifazaya muhtaç oldukları nazar-ı hakikat önünde her suretle zahir olmaktadır. Fakat bizim de terakkiyât-ı dünyeviyede olanlara muhtaç olduğumuzu ve onlarda mevcut sanâyi-i nâfiyâyi ahz için çalışmak lüzumunu unutmamalıdır.

la-yenkati hareketle toz ve mikropları geriye atmadıklarını zikrederiz. Muhâfaza-i afiyet için bu kadar mühim olan bu kılçıklar meşrûbât-ı küliyenin tesiriyle düçâr-ı felç olduklarından artık vücudu tozların tesirât-ı muzırrasından muhafaza edemez olurlar. Ve içkiye müptela olan insanların verem illetine daha kolay tutulmalarına bu keyfiyetin çok tesiri oluyor. İçkinin verdiği tenebbüh-i muvakkat ve neşe-i hakikatte hayali ve hatırdır. Ciltteki deveranın ziyadeleşmesiyle eviye-i muhitiyeye kanın hücumundan neşet eden bu neşe-i hakiki bir iyilik eseri değildir.¹⁴¹ Bu hücum-ı dem neticesi olarak deveran-ı demin muvâzene-i tabiiyesi bozulur. Ve içki kullananların çehrelerinin mor, kırmızı olması bu sebepten neşet eder. Karaciğer, akciğerin ve beyin gibi azâ-i dâhiliye ise demin cilde, muhite gitmesinden dolayı kansız kalır. Ve o esnada ufacak bir soğuk tesiriyle bu harice hücum eden kanın dahile hücum ederek mehalik hasıl etmesi vaki olur ki işret eden kimselerde beyin ve akciğer sektelerinin ve hücum-ı demlerinin kesret ve vehameti bundan dolayıdır. İşretten içtinap en şiddetli ahvâl-i havâiyeye tahammül için en âlâ vasıtaadır. Kutuplara seyahat ve kış günlerindeki muharebeler esnasında yapılan tecrübeler bunu göstermiştir. Doktor Legren nam zatın pek doğru olarak dediği gibi ne kadar soğuk olursa meşrûbât-ı küliyeden o kadar ihtiraz etmelidir. İşretin tehlikesi yalnız ara sıra ve fakat çok miktar içilmesine münhasır olmayıp mütemadiyen ve az miktarda içilen içkinin mazarratı her ne kadar göze çarpmaz ve gizli surette olursa da vehamet hususunda aynı suretle büyüktür. Bu mazarratlar ilk önce rahatsız uyumak ve korkunç hayvanat görmek veya düçâr-ı zucret ve ızdırap olmak gibi muhif rüyalar ve kâbus tabir edilen ağırlıklar görmeye başlar. Daha sonra sabahları geriye balgamlar peyda olur. Ve akşamcılar ne kadar az içseler sabahları iştihaları olmayacağından mahmurluk bozmak ve iştaha getirmek için tekrar içmeye mecbur olurlar ki bu suretle sıhhatlerini bir kat daha ihlal etmiş olurlar. Ellerin, lisanın titremesi baldırlarda hususen gece vakitleri hasıl olan alam ve evca ve topukların ezilmiş gibi hiss olunmaları vücudun ispirtoyla daha ziyade zehirlenmiş olduğunu gösterir. Mamafih bu sırada daha işreti terk ederek uzun bir müddet sebat ve devam etmekle bu zehirlenmenin tesirât-ı muzırrâsını izale ve tenkis imkânı vardır. Daha sonraları cümle-i asabiyyenin ihtilalat-ı vahimesi zuhur edecektir ki bunlar da başlıca fuluc ile tecennünlerdir. Tımarhanelerin mevcudiyetini artıran en ziyade içkilerdir. 1894'te Normandiya tımarhanelerinde yapılan hesaba nazaran yüz mecnunun kırkının yalnız işret sebebiyle tecennün etmiş olduğu anlaşılmıştır.

Velhasıl içkilerin mucip olduğu fenalıklardan verem ve karaciğer hastalıkları gayet esef-engiz neticeler vermekte olup ekseriya bu iki nev hastalık birleşerek yekdiğerinin vehametlerini tezyit ederler. Ve işret müptelalarının veremleri sair veremlere makis olmayıp seyirleri seri ve edviyeye mukavemetleri kesirdir. Hatta Almanya sanatoryumlarında yani veremlilerin tedavisine mahsus güzel havalı mahallerde sırf bu hastalık için yapılarak menafisi sabit olmuş müessesât-ı mahsûsada ilk devrinde de olsa işrete müptela olan veremlileri kabul etmediklerini Fransa'nın en meşhur tabibi olan Brouardel beyan ediyor. Bu adem-i kabûlün sebebi de işret müptelalarının veremlerinin şifa kabul etmiyor olmasıdır. Gayet acıklı bir keyfiyet daha varsa o da işret edenlerin evlat ve ahfadının hâlleridir. Green, Diem, Bourneville nam zatlar gayr-ı kâbil-i itirâz istatistiklerle işret edenlerin evlatlarının ne olduğunu irae etmişlerdir. Bunların bir büyük kısmını havalelerle, ihtilaç ve beyin zarı iltihapları helak eder. Biraz yaşayanlar olursa bunlar da belahat, sara, verem ve cinnet hastalıklarına müstait ve mahkûm olurlar. Şahıs için tehlikeli olan işretin uruk için de kezalik mühlik olduğu bu suretle anlaşılmıştır. En kuvvetli akvam bile içkinin tesiriyle mahv ve perişan olurlar. Britanya, Flanders, Normandiya'da sakin o güzel ırkların işret sebebiyle muzmahil olduğunu görerek Fransızlar ilân-ı teessüf ediyorlar. Fransa'nın kısm-ı şimaliyesinde ahalinin onda birinin içki sebebiyle vereme müptela oldukları bu bapta bir meclis-i umûmiyenin hesap ettiği hıfzıssıhha kitaplarına yazılmıştır. Gayet mümbit ve zengin olan Normandiya memleketi ahali gündün güne eksilmektedir. 1900 tarihinde yapılan bir istatistikte 1574 vefata karşı 893 tevellüt vuku bulunduğu anlaşılmıştır. İspirtonun vahim avarızına duçar olanların pek çokları da hiç sarhoş olmayanlardır. Muallim Reymond birçok eşhasın hanelerinde, dairelerinde cercele yahut diğer mahallerde haberleri olmaksızın daü'l-küule müptela olduklarını ve birçok kadınlar hanelerinde, ziyaretlerde, pastacılar ve iştiha ilaçları diye içtikleri meşrubatı nazar-ı itibâra almaksızın, bordo malaga, şampanya gibi

4. Bu neşe vukût-ı zâhireyi bir İngiliz tabibi ata, kırbaçla vurularak hasıl edilen sürat ve kuvvete teşbihi ile bunun hakiki bir kuvvet olmayıp sarf bir darbe-i müheyice eseri olduğunu ve neticesinin zaaf ve düşkünlük ve at için hakiki kuvvet arpadan yani gıdadan hasıl olacağını beyan etmiştir. Bu teşbihi kendisinden istediğim zât-ı nâsıra İngiliz hastanesi tabibi Vartan nam zat olup kendisi katiyen işret etmemek ve işret aleyhinde bulunmak cemiyetlerinden birisine dahilmiş ki bunu hastanenin kabul salonunda bir mevki-i mümtaza vazetmiş olduğu varaka-i mahsûsadan anlamıştım. Bu teşbihi ilk kendisi mi düşünmüştür yoksa başkalarından mı işitmiştir bilemem. Fakat ata, kuvvetle kırbaçla kuvvet gelmeyip ancak gıda sayesinde geleceği gibi insanların da kuvveti işrette değil hüs-n-i tegaddide araması lüzumunu gösterdiğinden pek güzel bir teşbihtir.

şaraplarla daü'l-küule tutulduklarını ve birtakım işçilerin meşguliyet ve âdetleri iktizasından olarak kullandıkları aperatif denilen iştiha için içilen içkilerini unutmamalarıdır. Ve bu nev insanlar hep sarhoş olmaksızın daü'l-küülün mucip olacağı emraza müptela olurlar. Hatta o kadar ki tabipler bu emrazın işret sebebiyle hasıl olacağına zahip olarak işret kullanıp kullanmadığını sordukları vakit hiç böyle aperatif veya şarap kullandıklarını söylemeye lüzum bile görmezler. Zira onlarca böyle sarhoş olmayacak surette içilen içkiden mazarrat gelmeyeceği muhakkak gibidir. Hâlbuki bu yolda az ve mütemadi içilen meşrubattan dahi gayet vahim emraz hasıl olabileceği pek muhakkaktır, demiştir. Görülüyor ki içkilerin yalnız efradı değil derece-i âdiyede içilmesi de muzırlıkta az değildir. İşte Pelic nam zatın hıfzıssıhhasında bunlar yazılı olduğu gibi daha çok mazarrât-ı tadâd edilmekte ve hele apsent hakkında pek ziyade tafsilat verilmektedir. Biz bunları aynen nakle lüzum görmedik. Fakat şurasını yazalım ki malum olduğu veçhile Müslüman olmayan milletler nezdinde bir kimse bir diğerini ziyarete gittiği vakit rakı, konyak, apsent ve şartröz ve emsali işretlerle ikram etmek adettir. Her hanede bir kadeh içmek ve kendi hanelerinde dahi yemekten evvel veya sonra az miktar içmek ve sofrada velev mutedil miktarda şarap kullanmak nezdlerinde tesirsiz görülen şeylerden ise de bunların tesirât-ı muzırlarının pek azim olabileceği yani çok istimal edenlerin duçar oldukları hastalıklara bunların da tutuldukları ve iştihayı tezyit için kullanılan ve amer namı altına giren muhtelif içkiler bitter, karasu, vermut vesairenin az miktarlarının dahi gayet muzır ve semdar olup az vakit zarfında mühlik hastalıklar hasıl ettikleri ve bunların bir taraftan muhtevi oldukları ispiroto ve diğer taraftan da terkiplerindeki zehirli hülasaların tesirât-ı muzırrâlarına mebni gayet muzır oldukları müessir bir lisan-ı hayrhahaneyle bilcümle ulemâ-i hıfzıssıhha tarafından derc-i sahâif-i ibret ve teessüf edilmektedir. Bu sebeplere mebnidir ki Avrupalıların ukala ve hükeması ve bahusus ulemâ-i tıp mümkün olsa içkileri kamilen ortadan kaldırmak fikrinde bulunmakta ve eazım-ı hükemâdan hiçbirisi az miktarının dahi şürbunda mahzur yoktur dememektedirler. Biz bu sözleri hep Fransızcadan tercüme ettik. İnsafla düşünülün bunlar dîn-i mübîn-i Ahmedinin edyân-ı sâire hilafına olarak işretin yalnız sarhoşluğu değil katresini haram etmesinin ulviyetini izhardan başka ne gösteriyorlar? Burası böyle. Diğer cihetten ihtimal ki bu mesrudata karşı iki sual vârid-i hâtır olabilir. Birisi canım bu işretleri hiç mi kullanmamalı ve içlerinde nafi olanlar yok mudur sualı. İkincisi de birçok işret eden adamlar biliriz ki haylice ihtiyar olmuşlardır. Bir mazarrat mahsûsasını da görmemişlerdir. Buna ne dersiniz sualıdır. İlm-i tıp ve fûnûn-ı sâirenin bu kadar terakkisi ve asırlardan beri tekerrür etmekte olan tecrübelerden mütehasıl malûmâtın kesretiyle beraber şimdiye kadar hükema bu bapta kati bir cevap vermemekte iken son zamanlarda fizyoloji ve kimya-i tahlili gibi ulum-ı esasiyeye müsteniden yapılan tahkikat ve tetkikat-ı ciddiye neticelerinde bu birinci suale kati bir cevap verilmeye muvaffak olmuşlardır ki o da dîn-i celîl-i Ahmedî ve ulemâ-i kirâmın bin üç yüz sene evvel vermiş oldukları cevaptan muktebes denilmeye seza bir cevaptır ki bütün milel-i mutemedine hükema ve müdekkikinin rey-i hazırına nazaran “Kati bir lüzum-ı tıbbî olmadıkça meşrûbât-ı küuliyenin bir katresini bile içmemelidir. Ve şayet bir tabib-i hâzık tarafından deva gibi verilirse o vakit yalnız hastalık zamanlarına münhasır olmak ve devadır diye içmek caiz olur.” mealinden ibaret olup ve hatta bazıları hin-i lüzûmda etibbanın biraz falan şaraptan kullan demelerine bile razı olmayıp tıbben lüzum-ı kati varsa reçete hâlinde yazıp tedarik ettirmelidir, fikrinde bulunmaktadırlar. İşte şer-i şerîf-i Mustafa'nın lütf ve ihsan buyurduğu cevap da bunun aynı olup tabib-i hâzık Müslim tarafından şarap ve istimaline lüzum-ı kati vardır. Denildiği vakit şeran da haram değildir. Hakikat her hususta olduğu gibi bu hususta dahi tabibin hazık ve emin olması şarttır. Zira hâl-i hazırda dahi ispiroto meşrubatın lüzum-ı tıbbiyesi vardır; zannıyla mukavvi, midevî vesair suretlerle istimallerine haris birtakım tabipler bulunabiliyor. Bunların ekser ahvalde reyleri isabet etmedikten hastaların menfaat yerine mazarrat gördükleri pek çoktur ve bu sebeple Avrupa meşahir ve muktedirin etibbası şimdi meşrûbât-ı küuliyeyi devâ-i mukavvi makamında dahi birkaç sene evvelkine nispeten pek az kullanmaktadırlar. Hatta birkaç sene evvel Beyrut'ta sıhhiye müfettişi bulunduğum sırada duçar olduğum influenza sebebiyle şedit bir öksürüğe tutulmuştum. Yirmi dokuz gün evde kalmaya mecbur oldum. Hastalık geçtikten sonra kalmış olan zaaf münasebetiyle takviye-i cisme hacet görüldü. Beyrut, Fransız ve Amerikan mektep tabiplerinin meşhur muallimini ile memleketteki sair etibbadan bir haylisi gelip gidiyorlardı.

Tecrübesi az birisi iyi şarap kullanmağımı tavsiye etti. Ve bi't-tesâdüf âcizlerini şarap kullanır fikriyle Safed'den Musevî dostlarımdan birisi sûret-i husûsiyede imal edilmiş en kıymetli cinsinden birkaç şişe şarap göndermişti. Bu şarapları Fransız mekteb-i tıbbiyesi muallimlerinin en meşhurlarından olan Mösyo Doubron'a irae ettiğimde biraz tadına baktıktan sonra gayet âlâ cinsinden bir şarap olduğunu tasdik ile beraber mukavvi olmak üzere şarap istimaline lüzum olmayıp ispiroto meşrubattan görülen menfaatin mucip olduğu mazarrata nispetle ehemmiyetsiz kalacağını dermiyan ile katiyen adem-i şürbu tarafını iltizam etmişti. Bu vaka hâlâ Beyrut belediye ser-

tabibi bulunan izzetli Halil Beyefendice de malum olup kendisi de mukavvi olmak üzere şarap istimalinin aleyhinde bulunan etibba cümlesinden bulunuyordu. Acizleri ise zaten bunları sevenlerden bulunmadığından mezkûr şarapları Hristiyan etibba arkadaşlarıma gönderiyordum. Velhamdüllilahuteala yalnız süt ve yumurta ve bi't-tesâdüf kesretlice elde edilen kuş eti vesaire gibi tayyibât-ı rızık ve helal gıdalarla az vakit zarfında iade-i kuvvet ettim. Ve burada Beyrut, sıcaktır. Şarap iyi gelmez gibi bir fikir gelebilir mülahazasıyla mevsimin kış idüğünün ilaveten beyanına lüzum gördüm. Hasılı şarap ve emsali meşrûbât-ı küliyenin yalnız tabib-i hâzık tarafından gösterilen lüzum üzerine deva gibi ve reçeteyle kullanılmaya şayan olup bunun hilafında istimalinin caiz olmayacağına Avrupa etibbâ-i hâzıkasının müttefiken hükmetmekte olup bu hükmün fetvâ-i garrâ-i şeriye tamamı tamamına muvafık olduğunu tekrar eylerim. Vakıa şarabın külliye menfaatten hâli olmadığı nesteizübillah *يسئلونك عن اخمروالميسر قل فيهما اثم كبير ومنافى للناس واثمهما اكبر نفعهما* âyet-i celîlesinde işaret buyrulmuş olup Sure-i Bakara'da bulunan bu âyet-i kerimenin manâ-i şerîfi "Ya Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)! Sana hamr ve kumardan sual olunursa onlarda büyük günah ve nas için menfaat vardır. Günahları neflerinden ziyade büyüktür, de." demektir. Evet bu menfaat günah ve mazarratına göre pek az bir şey kalır çünkü bugün hamr ve emsali meşrubat yüzünden âlem-i beşeriyetin gördüğü mazarratla böyle deva makamında istimalinden görülen menfaat-ı cüziye kıyas olunursa menfaati o kadar hiç kalır ki âdeti la-şey mesabesinde addedilmeye seza olur. Ve şüküründen aciziz ki şer-i şerîf Mümin'ini bu menfaatten dahi mahrum etmeyip tabib-i hâzık Müslim'in tavsiyesiyle ilaç olarak istimalini tecviz buyurmuştur. Vakıa bu âyet-i celîle için mensuh deniliyorsa da nef-i cüzinin baki olduğu şer-i şerîfin deva makamında istimalini tecviz buyurmasıyla müdelleldir. Ve fuhûl-ı ulemâ ile cereyan eden mübahiste bu suret tasvip olunmuştur. Ve menfaati tabib-i hâzık Müslim'in reyile mübahlık kesp ettiğiinden sonra kabul olunabileceği de ayrıca şâyân-ı arzıdır.

Bira

Belki şimdi bira için ne denilecek gibi bir fikirde hasıl olması melhuzdur. Zira bugün bu bira Avrupa memalığında ve bahusus Almanya memalığında âdeti gıda nevinden addedilmekte olduğunu herkes bilmeye başlamıştır. Vakıa taze yapılmış ve imalinde kavâid-i fen ve hıfzıssihhata riayet edilmiş biraların ehven-i meşrûbât-ı küliye olduğu görülüyorsa da fakat bunun da muhtevi olduğu cüzi havâs-ı nâfia yalnız bazı mizaç ve bünyelere münhasır olup umumiyet nazar-ı itibâra alınacak olursa bunun mazarratının menfaatine galip olduğu ve ancak nadiren deva makamında istimalinin münasip olacağı anlaşılır. Meşâhir-i sihiyundan Doktor Pelic nam zatın ahiren telif ettiği hıfzıssihha kitabının bira hakkındaki mütalaatını buracıkta nakil ve tercüme edersek keyfiyet-i zahir olur.

Biranın muhassenatı: Bira şaraptan daha az münebbihtir. Yalnız yüzde dört veya beş ispirtoyu havi olduğundan şaraba nispeten hafiftir.¹⁵¹ Biranın terkiibinde mevcut olan şerbetçi otu meskundur. Bunun için uykusuzluğa duçar olan asabi insanlara hizmet edebilir. Biralarda arpadan yapıldıkları cihetle ekmeğe gibi insanı beslemek hassasını da havidirler. Kendilerinde fart-ı istitama lüzum olan eşhas da biradan çok istifade edilebilir ki böyle eşhas ise yeni hastalıktan kalkmış zayıf insanlarla, veremliler ve bazı asabilerdir. Semaneye müptela kimselere bira muzırdır. Bunlar biranın muhassenatı hakkındaki sözler olup şimdi de mehaziri hakkındaki yazıdığımı tercüme edelim.

Biranın mehaziri: Biralarda ekserisi hilelidir. İyi cinsinden olan bir bira dahi çok soğuk ve çabuk içilirse hazım olunduktan sonra zahmetli terler hasıl eder. Çok miktarda kullanılırsa insanda bir ağırlık, yavaş yavaş kuvve-i bedeniye ve akliyede betaet ve vücutta lüzumsuz ve muzır terâkümât-ı şahmiyeyi mucip olur. Daha ziyade devam edilirse karaciğer ve böbrek hastalıkları tevlit eder. Mideleri tevessü etmiş veya tevessüye müstait bulunanlarda bira muzırdır. Şişmanlara, şeker illetine müptelalara ve zülal beveli hastalığı olanlarla, nikrislilere gayet fenadır. Mesane cihetinden rahatsızlıkları olanlara hiç yaramaz. Bazı memleketlerde biranın halis ve mazarratsız olması için kanunlar vaz edilmişse de hilekarların önu alınmadığından hileli biralarda yüzünden pek çok zehirlemeler hasıl olmuş ve olmaktadır. Ve ahiren İngiltere'de böyle fena biralardan pek çok tesemmümat vukua gelmiştir. Anlaşılmış olduğu veçhile bu muhassenat dedikleri şeyler biranın iyi ve tazesinin etibbanın tavsiyeleriyle bazı ahvalde istimale şayan bir içki olduğunu göstermekte olduğu gibi mehazir cihetine bakılırsa şâyân-ı içtinâb olduğu tezahür eder.

5. Bu nispet Avrupa'da taze olarak içilen biralarda için olup harice gönderilenlere bozulmasın diye bu nispete karib halis ispirto ilave olduğundan bizim memalığımızda içilen hariçten gelme biralarda yüzde sekizden ziyade ispirto olduğundan şüphe yoktur. Bu hâlde derece-i mazarratının ne derece artacağı zahirdir.

Bahusus bu fenalıklar Avrupa’da içilen biralar hakkında olup bizim memaliğimize gelenlerin ise balada arz ettiğim veçhile bozulmasın diye derunlarına birçok ispirto konmuş ve hatta afyon vesaire gibi mevâdd-ı semmiye ilave olunmuş şeyler idüğünden mazarratları kat kat fazla ve müddet-i medide istimallerine devam edilirse hayâtı sûret-i katiyede zarar-dide edecekleri muhakkaktır. Şu mesrudata nazaran dîn-i güzîn-i İslâm’ın emrettiği emin bir tabib-i hâzık tarafından içilmesine lüzum-ı kati gösterilmedikçe içmemek kaziyesi bira hakkında da tatbik edilmelidir. Mamafih arpadan yapılmış ve derununa ispirto ilave edilmemiş bir bira, hıfzıssıhha kavaidine tatbiken deva gibi içildiğinde diğer meşrubata nispeten elbet ehven-i şerdir. Ve bu ehveniyet ulemâ-i kirâm-ı İslâm’ın nazar-ı dikkat-i arifanelerinden devir kalmış bir şey olmayıp hatta ketb-i İslâmiyenin en muteberlerinden olan Dürer’de kitabü’l-eşribe bahsinde arpadan istihsal edilmiş bir meşrup ister tabh edilerek ve ister tabh edilmeyerek yapılmış olsun sarhoş olmak niyetiyle içilmeyip ve içilen miktarı sarhoş etmedikçe yani içilmekle sarhoşluk gelmeyecek bir miktarda içildiği takdirde haram değildir, diyor.

Dürer diğer meşrubatı katiyen haram gösterip bunu ve mümasillerinden olan boza gibi şeyleri kuyûd-ı hakimâne musibane ile takyit etmek şartıyla daire-i tahrimden çıkarıyor ki baladaki mesrudata atf-ı nazar dikkat buyrulursa Dürer’in sözleriyle hâl-i hâzır ulemâ-i etibbasının sözleri arasında fark yok gibidir. Yalnız tarz-ı ifâde başkadır. Ve mamafih bunu asl-ı metin olan Gurerü’l-Ahkâm sahibi söyleyip şarihi olan Dürerü’l-Hükkâm sahibi Molla Hüsrev demekle maruf Mehmed b. Feramuz mâil-i fisk ve muharremat olan kimselerin bu yoldaki tehvini başka manaya alarak bunları su-i istimal ile âlât-ı zevk ve isyan ettiklerinden katiyen menini ve içenlerin hadd-i şeri ile tedibini iltizam ediyor. Hasılı bu sözlerin hangisine baksak ulema ve hükemâ-i asrın kararlarında bunlara muvafık olduklarını anlıyoruz. Çünkü şimdiki etibba da az içilecek, sarhoş olmak için içilmeyecek ve sıhhatlerine menafi olmadığı etibbaca tayin olunduktan sonra ilaç veya mukavvi gibi içilecek gibi kayıtlarla takyit etmedikçe içilmesine müsaade etmiyorlar.

Sâhib-i Gurer’in keyif için içilmemek ve sarhoş eylemeyecek miktarda içilmek şartlarıyla haramlıktan çıkarması bir lüzum-ı tıbbi ile içilmesine muvafakattan başka bir şey değildir. Zira keyif için ve sarhoş oluncaya kadar içilmeyince böyle şeyler ancak bir menfaat-i cismiye istihsalı maksadıyla içilirler ki o da tıbbî bir hareket demektir. Ve rey-i tabip ile olmak lazım gelir. Şimdi gelelim ikinci suale yani bir uzun müddet işret istimâl ettikleri hâlde sıhhatleri bozulmamış, haylice mamur olmuş insanlar görüyoruz. Bunlar ne için mutazarrır olmamışlar sualine. Vakıa böyle işret ettikleri hâlde sıhhatleri iyi görünen ve hayli müddet yaşayan adamlar vardır. Fakat bunların adedi işret yüzünden az vakit zarfında vahim hastalıklara duçar olan bedbahtlara nispeten o kadar azdır ki âdeta nazar-ı itibâra almaya değmez. Lakin burasını herkes bilemez. Hastalar ekseriya esir-i firaş kaldıkları cihetle görülmezler. Ve görülenlerinde hastalıklarının işret sebebiyle hasıl olduğunu halk düşünemez. Hâlbuki içki yüzünden pek çok hastalık tevellüt ettiğini alenen ispat eden etibba bu hastaları görüp sebab-i mazarratlarını da bildiklerinden hiç bu yolda itiraza mahal bulamazlar. Ve bahusus işret sebebiyle olanlar göz önünden kalktıklarından unutulabilirler. Yalnız bazıları tab-ı mey perestanelerine muvafık geldiğinden dolayı bir müddet muvakkata için mazarrat görmemiş gibi görünenleri görür ve gösterirler. Hâlbuki bu mutazarrır olmamış görünenler hakikati anlamak için en ciddi bir vasıta olan istatistiklerin gösterdiğine nazaran içki yüzünden mahvolanlara nispeten milyonda bir denecek derecede kalilü’l-adettirler. Binaen ala zalik milyonlarla mazarrat görmüş, hâk-ı helâke serilmişlere bakıp da ona göre hareket etmek iktiza ederken ender nâdirattan olan müstesnalara bakıp aldanmak akıl ve mantığa tetabuk eden şeylerden değildir. Hakikaten ender ve şaz olarak bazı vücutların bir müddet için birtakım zehirlere bile mukavemet ettikleri görülmüştür. Dirhemlerle afyon yutan ve inanılmayacak kadar ak sülümen vesair semli maddeler kullanan bazı tiryakiler, Hintli dervişler bu bapta emsile-i mühimme teşkil ederler. Diğer cihetten de zahiren sıhhatleri iyi görünen bu kimselerin hakikatte sıhhatleri muhteldir. Zira meşrubatın bu veçhile verdiği kırmızılık evvelce de söylendiği veçhile demin harice, hücumundan ileri gelip yoksa kanın kuvvetlendiğinden ileri gelmez.

Bilakis demin böyle harice dahile hücum ve çekilmesinden azâ-i dâhiliye hastalıkları kesirü’l-vuku olduğundan zahirde kavi görünen o zavallıların kalp ve ciğerleri çürük olur. Bu keyfiyet hususen influenza, zatürre gibi hastalıklara tutulduklarında dayanamayıp gitmeleriyle zahir olur. Ve işretin su-i tesiratına bir müddet mukavemetle sağlam kalanlar varsa da bunlar ender ve müstesna derecede kavi ve salim bünyeler ashâbı olup işret etmemiş olsaydılar daha sağlam kalmış olacak idüklerine şüphe yoktur. Hasılı bugün ilim ve irfan ve zekâ ve ikanları sebebiyle bütün âlem-i insâniyete medâr-ı iftihâr sayılan kümmelin tıp meşrûbât-ı küuliye hakkında

etmiş olduğundan artık onu ekl eylemek kâr-ı akıl olamaz. Bahusus onun vereceği menfaati her suretle cami ve mazarratından ârî diğer gıdalar yok değildir. Eklinden mazarrat gelmesi melhuz bulunan böyle bir şeyi men etmek herhâlde muvâfık-ı akıl ve hikmettir. Bu hâlde bütün hıfzıssihha kitapları lahm-ı hınzır âdeta pişirilerek yendiği vakit hazmı güç olduğundan ve ızgaralarda olduğu veçhile az pişmiş olarak veya pastırma, sucuk ve emsali suretle yendiği takdirde trişin denilen hatırnak bir kurt tohumlarını havi bulunduğundan dolayı gayet muzır olabilir.

Hakikaten bu etlerde bu kurt tohumlarının vücudu kesir olup hatta bulunup bulunmadığını anlamak için birtakım vesâit-i fenniye ve hurdebini muayenata ihtiyaç vardır. Bundan başka böyle pastırma, sucuk hâlindeki lahm-ı hınzır azıcık eskiyecek olursa bu kurtların tohumları bulunmasa bile derununda birtakım sümûm hâsıl olacağından bu suretle de başkaca muzır olduğundan nokta-i nazarından dahi dikkat ve ihtiyat üzere bulunup tazeliğinden cüzi şüphe olunanların eklinden içtinap eylemek lazımdır, diyor. Fesuphanallah! Biraz et yiyeceğim diye bin türlü müşkülata katlanmak icap ediyor. Mademki bu yüzden mazarrat geliyor, yiyemem vesselam. Cenabıhakk'a bin şükür gerek gıda ve gerek nefaset cihetiyle mükemmeliyetleri tıbben ve taban müsellemler olan koyun, sığır vesaire lühumu yok veya nadir değil ki hayafı tehlikeye ilka edecek bir şeyi yemek mecburiyetinde bulunayım. Hakikat lahm-ı hınzır yüzünden vefat etmiş insanların adedi had ve ihsaya gelmez. Vakıa yedikleri hâlde ölmeyenler de pek çoktur. Mademki mazarratı muhakkaktır. Ve bahusus yenmediği hâlde onun yerini tutacak sıhhat ve afiyete nafi sair temiz etler vardır. Şu hâlde bunun eklinden içtinap her âkil için tabii ve umuma meni hikmet ve hükûmet için bedihi ve zarurîdir. Yukarıda Avrupa ulema-i tıbbî tarafından yazılmış olan hıfzıssihha kitaplarından lahm-ı hınzırın mazarratı hakkında naklettiğim sözlere dikkat buyrulsun evvela. Ber-mutad pişirilerek ekl olunanların hazımlarının güçlüğü zikrolunuyor.

Dünyada acaba hazmı güç atime eklinin ne büyük mazarratları olduğunu tasdik etmeyen var mıdır? Ulemâ-i tıp bu suubet hazımdan mütevellit hastalıkları zaten biliyorlar idiye de tetkikat-ı ahire daha birçok mazarratı olduğunu meydana çıkarmıştır. Bunlar pek kesir olup birtakımları ber-vech-i ati tadat olunur. Muhtelif su-i hazımlar, tevessü-i mide, bağırsak ufuneti, kabzın ve ishal ve karaciğer ufunetleri ve emsali sarf-ı cihaz hazmı ve müteallikatına mahsus hastalıklar ve bu hastalıklarında tevilit ettikleri emrâz-ı mütenevvia ki hep hazım güçlüğünden ileri gelir. Kalbin su-i hazımdan dolayı ne derece mutazarrır olduğu malum olduğu gibi bugün su-i hazım neticesi olarak mevâdd-ı gâitatin bağırsaklarda uzun müddet kalmasından vesaireden iltihâb-ı zeyl-i düdi denilen kör bağırsak hastalığı vücut buluyor ki bunun ne derece mühim bir hastalık olduğu günden güne umumun malumu olmaktadır. Bunlardan başka yine su-i hazma merbut olarak tesemmüm-i bi-nefsihî hasıl olup bunun da tasallüb-i şerâyin denilen bir hâl-i maraziye sebebiyet verdiği tahakkuk etmiştir. Tasallüb-i şiryânı demek vücutta kan damarlarının elastikiyetlerini kaybederek sertleşmesi daha doğrusu ihtiyarlaması demektir ki hazmı güç mevadın ekli vaktinden evvel ihtiyarlık husulüne badi olur. Yine bu su-i hazmın, usret-i teneffüs, bazı ihtikânât-ı rievîye ve dimağîye ve birçok emrâz-ı asabiye ve cildiye velhasıl pek mütenevvi ve pek mühim ahvâl-i maraziyenin husulünü teshil ettiği muhakkaktır. İşte hâl-i hazır etibbasının pek büyük ve muhtelif vesâit-i fenniye ile anlayıp meydana çıkarmaya uğraştıkları hakâyıkı risâlet-penah Efendi'miz hazretleri bize المعدة رأس الداء yahut رأس كل داء kelâm-ı hikmet meramlarıyla tefhim buyurmuşlardır ki bu hadis-i şerifin medlûl-i münîfi evvelden beri bir dereceye kadar anlaşılmağa idiye de terâkkiyât-ı ahire-i fenniye neticesi olarak su-i hazım sebebiyle mütehasıl mazarratların tebeyyünü böyle bir şümüllü kelâm-ı âlinin ancak mucize-i nübüvvet ile söylenebileceğini meydân-ı aleniyete çıkarmaktadır.

Saniyen lahm-ı hınzırın böyle sair etler gibi usul dairesinde pişirilerek eklinden mütevellit mazarratlarından başka iyice pişirilmemiş yahut sucuk, pastırma hâlinde eklinden hasıl olan fenalıkları da vardır. Bunlardan birisi trişin ikincisi de azıcık bayatlamış olmasından mütehasıl tesemmümatır. Bu tesemmümat; kay, ishal, baş ağrısı gibi araz ile muttasif olup bozukluğunun derecesine ve yenilen miktara göre oldukça vahim hâller hasıl edebilir. Trişin ise şimdiye kadar belki de yüz binlerce halkın vefatını, hastalanmalarını mucip olup bu bapta Avrupa insanları üzerine yapılmış kütüb-i tıbbiyede gördüğümüz malumatın bazılarını ber-vech-i ati nakil ile iktifa ederiz.

Emrâz-ı umûmiye müellifin-i muteberesinden Mauriac diyor ki trişin denilen bu kurtlar lahm-ı hınzır ekl olunan memleketlerde pek çok defa trişinoz denilip en evvel Zenker tarafından tavsif olunup hastalığı mucip olmaktadır.

İptida Hilton nam zat tarafından keşif olunan bu kurtçuklar hınzır, kedi, fare ve insan üzerinde neş ü nema bulurlar. Hâl-i kühûlete vasıl olanları bağırsaklarda, tohum (sürfe) hâlindekileri vücudun etleri içinde sakın olurlar.

İnsanlarda bu hastalığın sebebi bu kurtların tohumlarını havi bulunan hıızır etlerinin kâfi derecede pişirilmeksizin eklidir.

Bu kurtların tohumları insanın bağırsaklarına dahil olunca tamamen kurt hâlini kesb edip erkeklerinin iki üç, dişilerinin dörtten altı milimetreye kadar tulları vardır. Bunlar beş gün zarfında bi'l-izdivâç her birerleri yüzlerle yumurtalar hasil ederler. Bu esnada bunlar ishal, kay, humma vesair irâz-ı umûmiye ile müterafik karın ağrıları tevhit eder ki humma-i tifoidi yahut kolera oldukları zannolunabilir. Yumurtalar açılıp yavruların çıkmasıyla bağırsakları delerek yahut damarların içine sokularak üç dört hafta zarfında da etlerin içine yerleşirler ki orada gül renginde küçük tanecikler hâlinde görülürler. Etlerin içinde bu suretle bulunmaları etlerde şiddetli vecalar, takallüsler hasil eder ve ekser ahvalde daimî bir humma, veçhin vesair aksâm-ı cismın istiskamesi şişliğı, lisanın kuruluğı, karnın şişliğı, gayet zayıflatıcı bir ter, usret-i teneffüs ve cildin mum rengini alması hasil olup bunlara birtakım yaralar dahi ilave olunarak hastaların birçoklarının yirmi ile elli gün arasında vefatlarını mucip olur.

Bunlar Mauriac'ın sözleri olup diğere müellifine bakıldığı vakit daha birçok fenalıklar ve bahusus Avrupa memleketinde hıızır eti eklinden hasil olan bu dehşetli hastalığın pek çok vefatı mucip olduğı istatistiklerle beyan edilmektedir. İşte bu sebeptendir ki Avrupa'nın büyük şehirlerinde domuz etlerinin bu dehşetli kurtların tohumlarını havi olup olmadığını tetkik için birçok memurin ve vesâit-i fenniye bulundurmaktadırlar. Mamafih bu külfetli muayeneler her vakit yapılamadığından yine ara sıra domuz etine kurban gidenler eksik değildir. Bizim memalimizde hıızır eti ekl eden Hristiyanlar meyânında lahm-ı hıızır çığ veya pastırma, sucuk hâlinde yiyenler nispetle az ise de bazı Hristiyan köylerinde böyle bir domuz eti yediklerinden dolayı trişinoz hastalıklarına tutuldukları ve âdeta o köyde kolera gibi bir müstevli hastalık hasil olduğı zannolunmasından telaş olunarak etibba-i izâm olunduğı çoktur. Müteferrik olarak yiyenlerde hasil olan avarız, tabii daha az iştilirse de herhâlde lahm-ı hıızır ekli mutadı olanlar da yukarıdan beri zikrettiğimiz avâız-ı maraziye vukua gelmekte olduğıunda şüphe yoktur.

Bunlardan başka bir de taenia solium isminde ve adi tenyanın diğere bir nevi vardır ki o da insana ancak domuz eti eklinden sirayet eder. Hasılı maruz-ı dîn-i İslâm'ın lahm-ı hıızır men etmesi muhakkaktır ki şimdiye kadar nice yüz binlerle Mümin'in sıhhat ve hayatlarını hüsn-i muhafazaya sebep olmuştur. الحمد لله على نعمائه

Kelbe Müteallik Ahkâm-ı Dîniye ve Sıhhiye

Dîn-i İslâmca kelp necistir. Yalnız hıızırdan farkı derisinin dibağat kabul etmesidir. Kelbi necis olmak üzere içtihat eden müçtehdîn-i kirâm ne kadar isabet etmişlerdir. Mezheb-i Hanefi'de kuru olarak kelbin teması mücib-i necâset değilse de yaş olarak teması ve salya ve emsalinin bulaşması gayr-ı tâhirdir. Mamafih kuru olarak teması da yine mezheb-i Hanefi erbabı nezdinde de pek hoş görülmez. Mezheb-i Şafi'de ise kuru olarak temasında cevaz verilmmez.

Hülasa, dinen kelp murdardır. Binaen ala zalik Müslümanlar kelbin yanlarına takribinden odalarına girmesinden pek korkarlar. Hele salyasının dokunmasından, bulaşmasından pek ihtiraz ederler. Tabak, sahan, tencere ve emsali bir kabı yalamış ve ağzı dokunmuş bulunduğı vakit eğer o kap bakırdan mamulse kalaylanmadıkça onu temiz addetmezler. Ve tabak, bardak ve emsali şeylerden ise kıranlar vardır. Fakat bu baptaki hükm-i şeri birisi toprak ile ve altısı su ile olmak üzere yedi kere yıkamaktır. إذا ولغ الكلب فى اناء حد كم فاغسلوه سبعة احدىين بالتراب hadîs-i şerîf-i bu hükmü amirdir.

Hasılı kelbin ağzını soktuğı kap, nâ-tâhir addedileceğinden bu şerait dahilinde temizlenmedikçe ondan ne yemek yerler ne sair hususatta kullanırlar.

Kelbin hane derununda bulundurulması da mezmumdur. Şayet çobanlık, bekçilik için köpeğe ihtiyaç varsa onu hanenin yemek yenen ve sakin olunan ve kapkacak bulunan mahallerden uzak bulunması ve insanı yalamasından ihtiraz edilmesi elzemdir. Av köpeklerinin getirdiğı av etleri için kelp gayet muallim ve güzel terbiye edilmiş olmak yani ava ağzının salyasını bulaştırmış olmamak ve bırak denilince emre tamamen itaat etmek şartlarıyla müsaade gösterilebilmiştir. Şimdi terakkiyât-ı tıbbiye neticesi olarak pek yeni zamanlarda anlaşılan hakikatlere bakalım da bu ahkâm-ı İslâmiyenin derece-i isabetlerini hayretle görelim. Kütüb-i tıbbiye diyor ki ekyâs-ı ebdaniye diye tabir olunup karaciğere, akciğere ve beyin gibi aza-i mühimmede hasil olan ve içerileri mayi ile dolu ve asıl bu hastalığı yapan kurtların meskeni bulunan keselerden ibaret bir maraz-ı mahuf vardır ki insana ancak köpeklerden

sirayet eder. Bu kurtlar bu nev solucanlar olup tulları bir milimetreyi tecavüz etmez ve yalnız küçüklerin cihâz-ı hazmiyelerinde bulunur. Sair hayvanatta bulunmaz. Şayet bu mekulat ve meşrubata karışıp insanın midesine dahil olursa oradan ekseriya karaciğere ve bazen akciğer ve dimağ gibi azaya kadar nüfuz edip ekyâs-ı ebdaniye denilen maraz-ı vahimi intaç eder.

Bu maraz ancak köpek vasıtasıyla ve bahusus salyalarıyla intikal ettiğinden köpeklerin aksâm-ı bedeniye ve elleri yalamalarından ziyadesiyle ihtiraz etmelidir. Hele mekulat ve meşrubat vaz olunan kaplarla yemek yenilen mahallerden uzak bulundurulmaları pek ziyade elzemdir. Bugün tetkikât-ı fenniye bu maraz-ı mahufun ancak köpekler vasıtasıyla intikal ettiğini meydân-ı aleniye çıkarmıştır. Bu hastalığa müptela hiçbir kimse yoktur ki mukaddema köpeklerle az çok bir zaman bulunmuş olmasın. Bu hastalık karaciğeri musap kıldığı vakit ameliyatla batn-ı şakk olunup kisin havi olduğu su boşaltılarak ihracı terakkiyât-ı cerrâhiye ile mümkün olabilirse de böyle bir ameliyenin tabii tehlikesiz olmadığını arza hacet yoktur. Akciğer ve beyin gibi azayı musap kıldığında tehlike daha büyüktür. İşte görülebilir ki zamân-ı ahir hükemasının himem-i müşakâfâneleriyle ve mikroskop ve emsali vesât-i fenniye-i dakika sayesinde ve tecârib-i adide ve medide neticesi olarak bulup çıkarabildikleri faide-i sıhhiye fahr-i kâinat Efendi'miz hazretlerinin mucizât-ı bâhireleri cümlesinden olarak dîn-i İslâm'ın emrettiği kaide-i dîniye ve sıhhiyeden başka bir şeyi göstermemektedir. Bu gibi mucizatın akıl ve izan ve kabiliyet, hidayet ve iman ashabı nazarında pek büyük ehemmiyetle telakki olunacağı şüphesizdir.

Hakikat, şimdiye kadar bu hastalıkları hep Hristiyanlar üzerinde gördüm. Tabii Müslümanlar meyanında dîn-i mübinin bu lütf-i celilinden hakkıyla istifadeyi bilmeyerek köpeklerden sakınmayanları olursa onlarda da hasıl olacağında şüphe yoksa da pek nadir olan bazı Frenk mukallidini müstesna olduğu hâlde hamden sümme hamden Müslümanların bu yolda köpeklerle ihtilatı bulunmayacağından herhâlde bu hastalığa müptela olanlar da yok diyecek derecede enderdir. İşte hıfzıssıhhat-i İslâm, sıhhat-ı müminini bu suretle muhafazaya inayet buyurmuş oluyor. هذا من فضل ربنا

Beyrut sıhhiye müfettişi bulunduğum esnada bu hastalığa müptela hayli eşhas gördüm. Mukaddema İstanbul'da da görmüştüm. Kaffesi Hristiyan'dılar. Hele iki tanesi zevç ile zevce olup zevce Fransızlı zevç ise yerli Arap Hristiyanlarındandı. Kendileri Trablusşam'da mütemekkin olup karınlarında hasıl olan bir şişkinlik gittikçe kesb-i cesâmet etmiş ve ikisi de hemen aynı zamanda denecek kadar yekdiğerine yakın bir zamanda ve müşabih bir surette musap olmuşlardı. İlk gördüğüm vakit şüphelenerek köpekleri olup olmadığını ve daima beraberlerinde bulundurup bulundurmadıklarını, yemek odalarıyla mutfığa sokup sokmadıklarını ve ellerini yalamasından sakınıp sakınmadıklarını sordum. Evlatları olmadığı cihetle köpekleri pek sevdiklerini ve mutfaklarına, yemek odalarına vesair odalara girmekten men etmediklerini söylediler. Teşhiste tereddüt etmedim. Ve bilâ-tehîr ameliyat olmalarını teklif ettim. Bir müddet sonra zevç, Beyrut'a gelerek ameliyat oldu ve hakikat hastalığın bu illetten ibaret bulunduğu ameliyatla tezahür etti. Fakat gecikmiş olduklarından netice-i ameliyatta vefat eylediğini ameliyatında bulunanlar söylediler. Zevce ise beray-tedâvi Avrupa'ya gitmiş olduğundan netice-i hâlimden haberdar değilim. Kezalik Beyrut'ta bulunduğum sıralarda bir İngiliz donanması gelmiş ve bu donanma mürettebatının resmen davet olunması emir olunmuş idüğünden resmen teâti-i ziyâret olundu. Bizde birkaç etibba-i rüfekamızla beraber Men namımdaki hastane gemilerine gittik. Hastane gemisinin hastalarını görürken bir taife gösterdiler ki karaciğerinde kist-i ebdanidi hasıl olmuş idüğünden ameliyat olunmuştu. Acizleri ser-tabiplerine bu taifenin mukaddema köpeklerle ihtilat edip etmediğini sordum. Hakikaten bir müddet evvel bir köpek ticarethanesinde istihdam olunarak daima kelplerin hizmetleriyle meşgul olmuş idüğünü beyan etti ki bu da mezkûr hastalığın kelpler vasıtasıyla sirayetini gösterdi.

Hıfzıssıhha müellifinden Doktor Pelic nam zat bu hastalığın mücerret kelpler vasıtasıyla intikal ettiğini ve köpeklerden sakınmak lüzumunu beyan ettikten sonra İzlanda'da köpeklerden sakınmadıkları cihetle ahali meyanında bu hastalık musabının inanılmayacak derecede tekessür ettiğini Paris mekteb-i tıbbiyesinin mazhar-ı tahsini olan kitabında zikir ve beyan ediyor.

Köpeklerden geçen kuduz illet-i müthişesinin herkesçe malum olmasına mebni zikrinden sarf-ı nazar olundu. Daha yakın vakitlere gelinceye kadar kelpten ekyâs-ı ebdaniye hasıl olunduğu bilinmediğinden اذا ولغ الكلب ilh. hadîs-i şerifindeki emri luab-ı kelb ile kuduz sirayet etmesine haml ediyorlardı. Hâlbuki kelbin yaladığı bir kaptan kuduz sirayeti müşkül olup bu emr-i celilin köpeklerden sirayet eden diğer bir maraza ait olduğu ancak bin üç yüz sene sonra yani daha geçen senelerde anlaşılmış ve Avrupa kitaplarına girmiştir.

Nezâfet-i İslâmiye

بنى اس لام على النظافة. النظافة من الايمان

Ser-nâmemizi tezyin buyuran şu iki kelâm-ı âlî dîn-i İslâm'daki nezafetin ehemmiyetini pek güzel tayin buyurur. Hele hazret-i fahr-i kâinât Efendi'mizin Enes b. Malik radiyallahu anh hazretlerine "Ya Enes! Tetahhura riayet et ki ömrün uzun olsun." buyurmaları tetahhurun sıhhat ve afiyet-i bedeniyeyi hüsn-i muhafaza ettiğini pek celi surette ifham eder.

Dîn-i İslâm'ın muhtevi olduğu kavaid fevaid-i sıhiye ve bahusus nezafet hakkındaki evamir ve nevâhi-i celîle için hiçbir vakit yalnız kuvvetli bir zekâ veya hüsn-i tabiat mahsulüdür denemez. Böyle birçok kavânin-i mükemmelenin ancak eser-i mucize olacağını teslimde asla şek etmemelidir. Zira öyle bir kimsenin zekâ ve irfan veya hüsn-i tabiat ve izanı mahsulü olan kavaid ve kavainin şimdiye kadar bu derece mükemmel olması görülmüş ve görülecek şeylerden değildir. Hususen Hazret-i Muhammedü'l-Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem Efendi'mizin izhâr-ı nübüvvet buyurdukları zamanın hâlini bir nazar-ı itibâra alırsak öyle bir cehalet ve şekavet asrında cânib-i risâlet-penahiden ref-i cehâlet ve deff-i şekavetle neşr-i saadet için ba-vahy-i ilahî vaz buyrulan kavâid-i dîniye ve sıhiyenin mucize-i bâhire olduğunda şüphe kalmaz. Sayısı, hesabı belirsiz asâr-ı sâlife ulemasının eserlerinden edilen istifadeler ve binlerce senelik ulum ve fününun inzimâm muâvenetiyle meydana gelmiş ve hususan füyûzât-ı İslâmiyeden pek çok iktibas envar etmiş olan asr-ı hâzır kavâid-i sıhiye ve kavânin-i medeniyesinden esas itibarıyla daha mükemmel olmasıysa dîn-i mübîn-i Ahmedinin min kibelillah telkin ve talim buyrulmuş bir lütf-ı âli olduğunda tereddütte mahal bırakmaz.

Muallim Naci merhum İnşa ve İnşat Risalesi'nde hazret-i fahrü'l-enbiyâ Efendi'mizin Enes b. Malik radiyallahu anh hazretlerine hitaben buyurdukları balada mezkûr hadis-i şerîfi ber-vechi ati nakl ve tercüme ediyor: "Ya Enes! Tathire imtina et ki ömrün uzun olsun. Tesadüf ettiğin ihvana selam ver ki hasenatın tekessür etsin. Hanene girdiğin vakit dahi ailene selam ver ki hanen hayır ile dolsun."

Her birerleri birer cevher-i hikmet ve menbâ-i âli-i ulviyet olan bu kelâm-ı necât ittisamlardan bizim mevzumuza taalluk eden kısmı "Tetahhura itibar et ki ömrün uzun olsun." meâl-i âlü'l-âldir. Şimdi bu lütf-i celil-i giranbabanın derece-i şümülünü aklımızın erdiği kadar izah edelim.

Tetahhurun tûl-i ömre hizmeti o kadar fennîdir ki bu hadis-i şerîfin kıymet-i fenniyesi için ne kadar büyüktür desek yine hakkıyla büyüklüğünü arz edemeyiz. Daha pek yakın zamanlara kadar Avrupa medeniyet-i uzmâsi tetahhurun tûl-i ömre olan hizmetini bilemiyorlardı. Sonra mikroplar keşfedilerek bu mevzuda muhayyerü'l-ukûl mesai ve terakki meydana geldi. Nihayet, âlem-i tabâbette husul ve sirayet emrazdan tevakkî ve birçok marazlar için tedavinin tetahhurdan ibaret olduğu anlaşıldı. Bugün hıfzıssıhhanın, fenn-i cerrâhinin ruhu tetahhur demektir. Vaktiyle kolera, taun gibi emraza karşı yalnız karantinanın ehemmiyetini bilirlerdi. Hâlbuki fî yevmina haza karantinanın tetahhura nispetle ehemmiyeti pek küçülmüş ve hatta yalnız tetahhurla iktifa fikrinde olanlar çoğalmıştır.

Bu cihet böyle olduğu gibi verem illet-i müthişesiyle humma-i tifoidi, dizanteri ve daha birçok emrâz-ı muhtelifenin tekessürü tetahhura adem-i itinadan neşet eder. Ve husul ve tekessüründe adem-i tetahhurun dahil olmayan hastalık yok gibidir.

Cüzzam illetinin mikrobu keşfedilmezden evvel yalnız adem-i nezafetten hasıl olur zannedilirdi. Yani nezafetsizliğin ehemmiyeti mezkûr marazın husulünde o kadar büyüktür.

İşte bu suretle tetahhurun birçok emrazdan tevakkîye hizmet ettiği malum olduktan sonra tûl-i ömre olan veçh-i hizmeti tebeyyün eder. Ve mesela kolera, verem, humma-i tifoidi ve emsali bir hastalığa müptela olanlarla ihtilât-ı mecburiyetinde bulunan bir kimse tetahhura riayet etmezse bu emrazdan birisine tutularak ömrünün kısalmasına sebep olabilir. Ve daha doğrusu mikroplar her yerde bulunabildiğinden böyle hastalıklarla ihtilal etmeyenler dahi tetahhursuzluk sebebiyle pek çok emraza duçar olabilirler. Bugün Avrupalıların yemekten evvel ve sonra ve herhangi şeye temas ettiklerinde ellerin tetahhuru lüzumunda ısrar etmeleri tetahhura adem-i itinâ sebebiyle hasıl olan emrazın pek kesretli olmasına mebnidir. Zira daima temas ve münasebette bulunduğumuz eşyanın ekserisi üzerinde mucib-i emraz mikropların bulunabilmesi muhtemeldir.

Şimdi esbâb-ı zâhireye tevvesül ile ömrün uzaması keyfiyeti nesteizübillah اذاجاء انفساً اذا جاء اجلها ve لن يؤخر الله نفساً اذا جاء اجلها ayet-i celîlelerine münafi değil midir gibi bir sual vârid-i hâtır olur. Bu ayet-i celîlelerin manâ-i şerîfleri ecel geldiği vakit hiçbir an evvel veya sonraya kalmaz ve tehir edilmez mealindedir. Şu hâlde bunların gerek mezkûr hadîs-i şerîfe ve gerek الصدقة ترد البلاء وتزيد العمر hadîs-i şerîfine münafi olması varid-i hâtır olur denebilir.

Münasebet kelimesine mebni evvela sadakanın deff-i bela ve tezyîd-i ömre tesir ve hizmetini acizane izah edelim de sonra bunların yekdiğerine münafi olmadıklarını arz ederiz. Hatırımdadır ki çocukluğumda pederim bir ay ticâret memleketimiz olan Milas kasabasına üç saat badda bulunan Mandalyat nam karye ile civarlarına gider gelirdi. Mandalyat'ta haftada bir kere pazar kurulup erbâb-ı ticâret kesretle gittiklerinden bunların ara sıra yolda eşkıya tarafından soyuldukları olurdu.

Bu kabilden olarak bir gün birtakım eşkıya mezkûr mahal ile Milas arasında gizli bir mahalde gelenleri soymak için intizar etmekte iken o sırada peder-i âcizi oradan geçerken eşkıya görmeleriyle soymak ve belki de hayatına kastetmek isterlerse de içlerinden birisi “O, filan adamdır. Fukara ve muhtacine iyiliği, muavenetiyle maruftur. Dokunmayın.” der. Diğeri de “Ya o mudur?” diyerek dokunmazlar. Bi-lutfihi teala mal ve canı mahfuz olduğu hâlde gelir ve sonra bu keyfiyet içlerinde bulunanlardan işitilir.

İşte pederin fukaraya tasadduğu mal ve canına gelecek belayı defettiğinden bu vaka sadakanın redd-i bela tezyid-i ömre olan hizmetini pek âlâ gösterir.

Velhamdülillahiteala pederim elan ber-hayat olduğu gibi memleketimizde bu vakayı bilenler olsa gerektir. Diğeri cihetten sadaka veren kimsenin daima vicdanen ferahnak bir surette yaşayacağına mebni sıhhat ve afiyet üzerine sadakanın bu veçhe ile de hüsn-i tesiri olur.

Şüphe yoktur ki bütün mükevvenatta her ne zuhur ederse cümlesi takdir-i ilahiyle vaki olup hilaf-ı takdîr hiçbir şeyi zuhur edemez. Mamafih insan yine tedbirle memurdur. Terk-i tedbirin pek hata olduğunu Peygamber-i zîşânımız Efendi'miz hazretleri pek çok defalar buyrudukları gibi birçok büyük vekayı ile de ispat buyrulmuştur. Mesela bir hadîs-i şerîfte بطن امه والشقى شقى بطن امه buyrulmuştur ki manâ-i şerîfi said olan validesinin karnında iken said olduğu gibi şaki olan da böyledir, demek olup şu hâlde iyi olan zat ezelde iyi olarak kötü olan da kezalik ezelde kötü olarak halk buyrulmuştur, demektir. Buna karşı ashaptan bir zat öyleyse kesb-i saadet ve tevakkî-i şekâvet için âmâl-ı sâlihaya devamın ne lüzumu vardır diye istizah etmesiyle medine-i ilim ve irfan ve şeref-bahş hükm-i kün fe-kan Efendi'miz hazretleri said olarak yaratılanlar âmâl-ı sâlihaya devam edenlerdir buyurmuşlardır. Ve bu suretle âmâl-ı sâlihaya devam lüzumu taabbüd etmiştir. Hakikat, mesela bir kimsenin ben eğer denizde mağruken vefat edeceksem vakti gelince denize düşer boğulurum. Yok mukadderde bu yoksa kendimi denize de atsam boğulmam diyerek kendini denize atması tabii muvâfık-ı şeriat olamaz. Nesteizübillah ولا تلقوا بأيديكم إلى التهلكة buyrulması ve kezalik cenab-ı Peygamber Efendi'mizin mail-i inhidam bir duvarın yanından geçerken hızlıca geçmeleri üzerine “Mukadderden kaçılır mı?” sualine cevaben “Kazadan kadere kaçıyorum.” buyurmalarıyla daha birçok evamir ve nevâhi-i İslâmiye tehlikeden ve mazarrattan sakınıp terakki ve tefeyyüz ve tahaffuz hususlarında çalışmak lüzumunu gösterirler. Zaten tedbiri de takdiri de halk buyuran Hazret-i Allah olup daiyi de devaiyi de takdir eden Hazret-i Allah'tır. “Tedavi olununuz.” mealindeki kelâm-ı hikmet-i ittisâm-ı Peygamberide bu mevzuda sezâvâr-ı tezkârdır.

Gelelim Kur'an-ı azimüşşanda ecel tehhür ve takaddüm etmez buyrulmasına. Bu ilm-i ilahîde olan saat-i mukadderdir ki ilm-i ilahî la-yetegayyer olduğundan bu saatin de asla tebeddül etmeyip takaddüm ve tehirden masun kalacağı şüphesizdir. Fakat bizim bu saatin zaman-ı hululünü bilemeyeceğimiz cihetle uhdemize terettüp eden şey, celb-i menfaat ve deff-i mazarrat için sûret-i âkilânede çalışmaktır. İşte tetahhurun tezâyüd-i ömre hizmetini izah mecburiyetiyle bu tafsilat yazıldıktan sonra asl-ı mevzu-i bahsimiz olan nezâfet-i İslâmiye bahsine rücu edelim.

Malumdur ki ümem-i sâlife indinde nezâfetin ehemmiyet ve intizâm-ı İslâmiyenin bu baptaki lütf-i âlî-i kudsiyânesine nispetle pek hiçtir.

Bugün ulum ve fûnûn-ı muhtelif de aksâ-i terakkiyâta vasıl olmuş ve hıfzıssihha hakkında keşfiyat ve muvaffakiyetleri âlemi doldurmuş bulunan Avrupalıların usûl-i nezâfet ve taharetinin bile bin üç yüz sene mukaddem

ve nûr-ı ilim ve marifetten asla behredar olmayan bir kavim arasında zuhur eden bir zatın vazettiği dîn-i mübîn-i İslâm'ın muhtevi olduğu taharet ve nezafete nispetle pek nakıs kalması mevzu-ı bahis olmaya layık kurulu mucizât-ı bâhiredendir. O zât-ı kudsiyet-simat ve o Peygamber-i âlî-i derecât zamanında mikropları ve bunların mucip oldukları emrazın suret-i sirâyetini keşfe hadim mikroskoplar, dârü'l-iştigâller, mekâtib-i tıbbiye ve mecâlis-i sıhhiyeden hiçbir eser olmadığı hâlde bugün hıfzıssıhhat-ı cedîdenin mucidi namı verilen ve hakikaten daha ve irfânı şâyân takdir-i bi-pâyân olan Pasteur'un ve ondan sonra gelen binlerce mikrop ulemasıyla sıhhiyunun keşifleriyle iftihar ettikleri ve cidden sezâvâr-ı iftihâr bulunan vesaitin kaffesinden hasıl edilen netâyic-i âliyenin hep o memba-i ulûm-ı evvelin ve ahirin Efendi'mizin kemalatını ispat ve teyit eylemesi mucizât-ı seniyelerinden değil de nedir? Hazret-i Muhammed b. Abdah sallallahuteala aleyhi ve sellem Efendi'miz hazretlerinin ilm-i hukûk, idâre-i mülkiye, fezâil-i ahlakiye, fesahat ve belagat, âdab-ı sülûk ve muaşerat, ilm-i iktisât ve servet, kavâid-i harp ve müsâlemet velhasıl her nev umûr-ı hükmiye ve fûnûn-ı nâfia ve mukteziyenin tahsil ve lüzumuna verdikleri ehemmiyet ve hülâsa heyet-i ihtimaiye-i beşeriyenin saadet ve selâmet-i dünyeviye ve uhreviyelerine müteallik her hususta irae buyurdıkları tarik-i rüşd ve hidayeti la-yuad ve ve la-yuhsa olup her birerleri ayrı ayrı birer mucize-i fahr-ı risâleti teşkil ederler.

İşte asıl bizim bahsimize ait olan ilm-i tıp ve hıfzıssıhhata müteallik mesâil-i İslâmiye de bu kabildendir. Ve keyfiyetin ehemmiyeti, bu mesailin talim buyrulduğu zaman cehalet nazar-ı itibâra alınırsa pek ziyade artar.

Evvelce zikir ve ileride bahsedeceğimiz mebahisin kaffesinde bu hakikat azhar-ı mine'ş-şems olduğu gibi şimdi bahsinde bulunacağımız emr-i nezâfet-i İslâmiyede müddeamıza sûret-i fevkalade de delalet eder.

Evvela nezâfet-i İslâmiye kaffe-i ümemin ve hatta Avrupa ve Amerika memalik-i mütemeddinesinin en âlî tabakasını işgal edip numune-i medeniyet sayılan insanların nezafetlerinden pek çok mükemmel ve pek ziyade muvâfık-ı fen ve sıhhattir. Fakat hakkıyla yapılmak şartıyla.

Saniyen nezâfet-i İslâmiye bir insanın muhtaç olduğu envâ-i muhtelif-i tetahhurun kaffesini şamildir. Nezâfet-i İslâmiye cesede, siyabe, eşya-i muhiteye ve mekulat ve meşrubata ve bunlara müteallik evani ve zurufe velhasıl cemiyet-i beşeriyenin muhtaç ve münasebette bulunduğu kaffe-i eşya ve ahvale âmdir.

Fakat bunlardan hakkıyla istifade edebilmek ulum ve fûnûn-ı asriyeyi bilip hikmet-i asliyelerini idrak etmekle mümkün oluyor.

Biz bunların kaffesinden bir tafsil bahsedemeyeceksek de en mühimleri hakkında mütevekkilen ale'l-Allah kâfi derecede mesrudatta bulunacağımızı ümit eyleriz.

Şimdi ilk defa nezâfet-i bedeniyyeden bahsedelim.

Nezâfet-i Bedeniye

Bir Müslüman sabahleyin uykudan kalkınca hemen bir abdest alır. Bu abdest ile en ziyade eşyâ-i hâriciye ile temasta bulunan ellerini yıkar. Badehu ağzını çalkalayıp yıkamakla ağzında teraküm edip derûn-ı bedene bi'd-duhûl mazarrât-ı adide tevhit etmesi melhuz bulunan mikropları mevâdd-ı müteaffineyi izale eder. Bahusus sünnet-i seniyyeye riayetle misvak da kullanılırsa iş pek mükemmelleşir. Badehu burun deliklerini kezalik üçer kere yıkayıp irâde-i terâküm eden evsahı ve mikropları, tozları giderir. Sonra yüzünü güzelce yıkayarak gözlerinin etrafında çapak falan varsa güzelce tathir eder. Sonra kulaklarını temizler. Badehu başını mesh edip nihayet ayaklarını güzelce yıkayıp tenzif ve tertip eyler. Burası böyle. Diğer cihetten pek büyük menâfi-i sıhhiyeleri tıbben malum olan istinca ve istibra ile mühim bir nezafeti ifa eyler.

Farz veya sünnet-i seniyyeye tabi olarak sık sık gusûl etmekle umum-ı vücûdunu temiz su ile yıkadığından bedeninin yıkanmamış bir kısmı kalmaz. Bu güzel ve mükemmel bir tedavi-i bi'l-mâ yapar ve tırnakların uzun bırakılması mekruh bulunduğundan sık sık tırnaklarını keser ve bunları öyle lâ-ale't-tayin her yerde ve nasıl olursa olsun kesmeyip bu sünnet-i seniyyeyi şeraitiyle icra etmek için önüne bir mendil veya havlu koyup bütün tırnakların onun dahline düşmelerine gayret eder. Ve badehu bu tırnak parçalarını ayak basmayacak ve insanlarla münasebeti olmayacak bir yere atar. Ve ellerini ve tırnak kestiği çakı veya makası güzelce yıkayıp esasen mikrop yuvası olan tırnak aralarında teraküm eden evsahtan eser bırakmaz. Ve gerek koltuk altlarında ve gerek azâ-i tenâsüliye civarındaki kılların arpa tanesi tulundan ziyade büyümesinde kerahet olduğundan bu gibi kılları izale ile aralarında

mahall-i nezâfet ve muzır evsahın toplanmasına mümanaat eyler. Ve bıyıkların uzamasıyla esnâ-i ekl ve şürpte yiyecek ve içecek derununa girmesinden tevellüdü mümkün olan emrazdan tevakki için onları ber-mucip şer-i şerif kat eder. Bıyık ve sakallara tozlarla vesair suretle pek çok mikroplar yapıştığından mekulat ve meşrubatın içine girmesi muvafık olamaz.

Hele yemek yemezden evvel ve sonra ellerin yıkanmasındaki menafi o kadar büyüktür ki hâl-i hazırda meşahir-i etibba bunun derece-i lüzumunu cemiyât-ı tibbiyede cerâid-i fenniye ve yevmiye ve kütüb-i muteberelerinde neşretmekle iftihar etmektedirler.

Avrupa ve Amerika medeniyetleri ihtimal ki bunları biz de yapıyoruz diyecekler vakıa birkaç senelerdir bunları kısmen ve nevuma yapmaya başlamışlarsa da hem tamam yapamıyorlar hem de umumen muntazaman yapamıyorlar. Ve kendilerinde taammüm etmiş ve ileri gitmiş olan nezafetin kısm-ı zâhirisidir.

Bugün bu harici takayyüdata itibar etmeyen bir Müslüman bile ekseriya haftada bir kere olsun umumî bir surette yıkanıp bahusus vücudu üzerinde muhill-i nezâfet hiçbir şey bırakmayacağı gibi iç ve dış elbiselerinde mâni-i tahâret maddelerden pek ziyade sakınmış olacağından nezafeti herhâlde diğerlerinininkinden daha fennîdir.

Bu tavsif ettiğimiz Müslüman'ın dîn-i İslâm'ın şeraitine riayet eden kısmı olup yoksa kendilerini tamamen Avrupalılara benzetmek fikriyle namaz, abdest vesaire gibi şerâit-i esâsiye-i İslâmiyeye riayet etmeyen kimselere şamil olmayacağı ve onların bu cihetçe hâllerinin diğerlerinininkine benzeyeceğini ilaveye hacet yoktur sanırım.

Burası malum olduktan sonra yine bahsimize devam edelim.

Evvela şurasını beyan edelim ki Müslümanlığın bu nezâfet-i hakikiyesi tezyinât-ı zâhiriyyeye de mâni değildir. Bilakis süslü muntazam giyinmek, herkese latif görünmek dîn-i İslâm'ın emrettiği büyük bir şeydir. Herkesin hâl ve şaniyla ve vüsat ve kudretiyle mütenasip ziyet-i zâhiriye memnu olmadıktan başka nesteizübillah قل من حرم زينة الله من حرم زينة العباده ayet-i celilesine tebean lazımdır. Bahusus nesteizübillah عند كل مسجد خذوا زينتكم عند كل مسجد ayet-i celilesi de bunu amirdir. Bir Müslüman'ın herkesle ihtilat ettiği vakt-i manzara ve eşkalinden ve her hâl ve tavrından diğer kimseye fena görünmemek, eza gelmemek pek şarttır. Müstekreh bir kıyafetle Müslümanlık olmaz. İnsan içine çıkıldığı vakit sakal, bıyık, el yüz, üst baş mümkün mertebeye temiz olacak ve kokusu diğerlerine eziyet verir mülahazasıyla soğan, sarımsak gibi şeyler yenmeyecek ve bilakis güzel kokulu şeyler sürünüp öyle çıkılacak. Hasılı Müslüman'ın içi dışı temiz olacak, herkes kendisinden her cihetle hoşnut olup müteazzi olmayacaktır. Fakat muktezâ-i cehaletle birçok Müslümanlar bunlara riayet etmiyor denecek olursa bu bahis ahirdir. Biz esâs-ı dînden bahsediyoruz. Riayet etmeyenler cezalarını çekerler.

Şimdi de biraz Avrupalıların yaptıkları nezafetleri tetkik edelim. Sabahleyin kalkınca onlar da nezafet ve sıhhat fikriyle abdestin bir kısmını yapar gibi olurlarsa da tarz ve icraları fûnûn-ı muhtelifedeki şâyân-ı hayret ve tahsin olan terakkilerine rağmen hıfzıssıhaya, fenn-i tıbbiye bizimki kadar muvafık değildir. Zira bir leğen içerisine döktükleri bir miktar suya ellerini sokup kirlettikten sonra o suyla yüzlerini yıkarlar. Badehu o kirli suyu döküp üzerine tekrar temiz su koyarak güya temiz olmuş itikadıyla bu suyla tekrar yıkanmakla iktifa ederler.

Leğenin içinde kalan kirli bulaşık su üzerine tekrar temiz su dökülmekle bulaşıklık tahfif edilmiş olsa da hiçbir vakit tamamen temizlik hasıl olmuş olamaz. Ve muhakkaktır ki leğen içinde kalan su bakiyesi sonradan dökülen suyu da telvis eder. Vakıa küçüklüğünden beri bunu temizlik addedenler temiz olmadığını anlamakta müşkülât çekerlerse de fakat her şeyin miyarı fen olduğundan bugün etibbaya soralım. Farz edelim ki insanın elinde, yüzünde mikroplar vardır. Böyle yıkamakla leğenin içine ilk yıkışında karışırlar. Ve bulaşık suyla ellerimize tekrar yapışırlar ve sonra bu kirli suyu döküp de yerine temiz su koyduğumuzda leğendeki kirli su bulaşığındaki mikroplar ikinci temiz suyla karışacağından şu suretle temiz suyu da bulaştırmış olurlar. Demek ki leğene ikinci defa olarak konulan temiz suyla leğen temizlenmediğinden maada konulan temiz suyu kirletmiş ve ağzı, yüzü de bulaştırmış oluyorlar.

Şu hâlde Avrupalıların bugünkü vasıl oldukları derece-i nezâfet hâlâ fen nokta-i nazarında bir temizlik değildir. Hâlbuki Müslümanlarca bu Avrupalılar tarzındaki el yüz yıkamak mekruh olup dîn-i İslâm'a muvafık olan cari ve her veçhile tahir bir su ile yıkanmaktır. Binaen ala zalik Müslüman hanelerinde müstamel olan gayet mahfuz ve musluklu temiz bir kap derununa konulan her veçhile tahir ve hatta el bile dokundurulamamış bir suyla

musluktan akarken eller yıkanıp temizlenir. Ve badehu bu temizlenmiş ellerle yine musluktan akan o temiz suyla yüz vesair civar yıkanır ki fen bu tedbir ve ihtiyatın karşısında tazimat ve takdiratını hayretle arz etmekten başka bir şey diyemez.

İşte Avrupalıların ellerini, yüzlerini yıkamaları böyle.¹⁶¹ Ayakları yıkamaksa onlarda her gün yapılan bir şey değildir. Vakıa hâl-i hâzırda kibarları, hıfzıssıhhaya riayet edenleri bu bapta dahi itina etmekteyse de bunlar ekall-i kalil olup ekseriyet kim bilir ayaklarını kaç günde bir yıkarlar bilemeyiz. Belki bazen haftalarca yıkamadıkları da olabilir. Hâlbuki ayakların yıkanmasındaki menâfi-i sıhhiye çok olup hıfzıssıhha kitapları her gün yıkanmalarını ehemmiyetle tavsiye etmektedirler.

Gusul ve Tedâvi-i Bi'l-Mâ

Bir farz olan gusül var bir de Cuma günleri, bayram günleri mücerret nezâfet ve eyyâm-ı mübârekeye hürmet kastıyla sünnet-i seniye olarak yapılan gusulü vardır. Binaen ala zalik bir Müslüman'ın ne kadar sık gusül etmesi lazım geleceğini izaha hacet yoktur. Guslün menâfi-i mâddiye ve maneviyesi pek çok olup evvela tedâvi-i bi'l-mâ olmak itibarıyla muhtevi olduğu fevâidi muhtasaran beyan edelim. Tedâvi-i bi'l-mâ ilm-i tıpta umumî ve mevzii olmak üzere iki nev olup Müslümanların ibadetlerinden olan gusül bunun umumîsini, abdest vesaire de mevzisini teşkil eder. Âtidedeki malumatı Proust nam zatın telif ettiği ve Paris Mekteb-i Tıbbiyesi'nce pek ziyade mazhâr-ı takdîr olmuş olan mufassal hıfzıssıhhasından iktibasen naklediyoruz. Mösyö Proust, daha yüz evveline gelinceye kadar Avrupa'da istihmamata ve nezafet ve tahâret-i bedeniyeeye ehemmiyet verilmediğinden bahsedip istihmamatı envaa taksim ettikten sonra diyor ki “Soğuk suyla yıkanma, soğuk suyun cisim üzerine ilk fiili ahlât-ı bedeniyeenin dahile hücum ettiklerini hissetmek olup buna hiss-i ihtinakla mevsuf bir usret-i teneffüs tarafuk eder, cilt rengini atar ve üşüme, titreme gelir. Ve aynı zamanda nabız, sert olur. Bu suretle hasıl olan intibâh-ı umûmiyeyi müteakip bir devre-i sükûn gelir. Levn-i cilt rücu ederek darabân-i kalp kesirleşir. Eğer soğğun tesiri uzatılırsa ikinci titreme tabir olunan umumî bir titreme daha gelir. Bu vücuda tesir eden soğğun lüzumundan fazla olmasıyla vücutça ızdırıp alameti olmakla bu ikinci titremenin husulünden içtinap iktiza eder.

Ve bu alâmat-ı ızdırâb olan titreme gelmezden evvel hamâm-ı bâriddin çıkılırsa aks-i amel tabir olunan birtakım alametler hasıl olur. Etrâf-ı bedende bir sıcaklık ve deride bir kırmızılık görülür. Teneffüs vasi ve kolaylaşmış deverân-ı kesb-i sürat, adalât-ı takviye eder ve bütün azada daha ziyade kuvvet ve tarâvet duyulur. Hafif bir hareket veya vücudu ovuşturmak suretiyle dahil-i bedenin harareti tezyit edilerek aks-i amel teshil olunur. Bu şerait hamama girmezden evvel de faydalıdır. Şu kadar var ki bu hareket ve riyâzat-ı bedeniye hiçbir vakit yorgunluk derecesine isal idilmemelidir. Zira hamamdan sonra husulü lazım olan aks-i amel için kuvvet lazım olacağından bu derece yorgunluk aks-i amel için sarf-ı kuvvete mâni olur.

Vücut sıcak ve terliyken soğuk suya girmenin muzır olmadığı bugün umumen malum olmuştur. Muzır olan vücudun terli veya hararetili olması değil yorgun bulunmasıdır. Yorgun olmayarak vücut terli ve sıcakken soğuk suyla yıkanmak teri izale ve cilde kuvvet verdiği için bilakis nâfidir. Suya girmezden evvel teri soğutacağım diye nim çıplak beklemek âdeti hıfzıssıhhaya muhaliftir. Zira vücut soğuyunca aks-i amelin husulüne güçlkle hizmet eder. Hülâsa mutedil bir hareket ve cildin hafifçe hararetlenmesi soğuk suya girmezden evvel lazım olan şerâit-i hasenedendir.

Ilık su ile istihmam: 25 ila 30 derece-i hararet arasında bulunan sularla yapılmış hamamlarda nabz-ı deveran ve harâret-i gâriziye üzerine tesir hasıl olmaz. Fakat intibâh-ı asabiye teskin ve yorgun bir cismin yorgunluğunu izale etmek ve uyku getirmek gibi büyük menafi vardır. Şu kadar var ki ılık hamamda pek çok durulur ve lüzumundan ziyade tekrar edilirse bazı mürettebe-i zaaf hasıl eder. Hangi şeyin ifratı böyle değil?

6. Ahiren ceraidde görülmekte olduğuna nazaran Amerika ve Avrupa'da bu cihetler nazâr-ı dikkate alınarak Müslümanlar gibi evlerine musluklar ilave etmeye başlamışlardır. Bu gidişle lavabo dedikleri leğenler içinde yıkanmak usulü kalkacaksa da dîn-i İslâm'dakinden bin üç yüz sene sonra kalkacak ve vakit gelecekte diğer birçok şerâit-i sıhhiye bu hususta dahi Müslümanlıktan istifade ettiklerini bilmeyenler, unutanlar çok olacaktır. Mamafih ehl-i dikkat tarihe müteallik kitapları okumakla anlayabilirler.

Ilık suyla istihmamın başlıca hizmeti cildi yıkamak ve üzerini setreden bakâyâ-i ifrâzâtı izale etmektir. Ilık su cildin taravet ve elastikiyetini tezyit eder. Hasılı ılık suyla yıkanmak hıfzıssıhha tedâbirinin pek kıymetlilerindedir. Yorgun bir vücudun yorgunluğunu izale ve her suretle sıhhati muhafaza için soğuk sudan ziyade ılık suyla yıkanmak lazımdır. Bu ılık suyla yıkanmak hakikaten pek nafi bir şeydir.

Sıcak suyla yıkanma: İstihâm-ı hâr diye 35 derecenin fevkinde sıcak suyla istihmama denir. Bu nabzın adedini tezyit ve darabân-ı kalbi teşdit eder. Biraz ziyade durulursa bayılmak gibi arızalar yapabilir. Azâ-i dâhiliyede ihtikanat dahi hasıl olabilir. Çok sıcak hamamlar bir çeyrek zarfında baş dönmeleri ve emsali arızalar tevhit edebilir.

Vakıa harâret-i gariziye-i insaniyeye karib bir hararete bulunan suyla yıkanmak intibâh-ı asabiye izale ile müsekkin hizmeti ifa edebilirse de bunların müddeti pek kısır olmak iktiza eder.

Çok sıcak su banyoları hıfzıssıhha tedabirinden madut olmayıp bazı hastalıklarda tedavi makamında kullanılabilirler. Temizlik için girilen hamamlarda yirmi dakikadan ziyade durmamalıdır. Mösyö Proust, bundan sonra Avrupa'da müstamel olan banyo teknelerinden bahis ile bunların tathir için birtakım itinâat-ı müşkülâ beyan ediyor. Bizim dinimizce banyo teknesinden yıkanmak tam bir tahareti temin edemediğinden bunların ne tarifi ve ne de temizlenmeleri için çekilecek zahmetleri tafsil lüzumundan çok şükür varesteyiz. Hudanekerde eğer tedavi için lazım olursa o bahs-i ahar, o vakit tabibin tavsiyesi mucibince hareket edilir. Daha sonra muhtelif hamamları tarif edip bizim Türk hamamlarını beğeniyorsa da çok durmamak ve çıkarken soğuk su dökünmek tavsiye ediyor. Hakikaten doğrudur. Fakat bu soğuk su herkes için olmayıp ihtiyarlar ile ille-i kalbiyeleri olanlara muvafık olamayacağından onlar soğuk su yerine ılık su kullanmalılardır.

İşte görülüyor ki gusül ve iğtisalin menafisi büyüktür. Vücutta cümle-i asabiyede hasıl olan tezelzülün en büyük ve muvafık muadili gusüldür. Taab ve rehâvet-i târiyeyi izale için bundan âlâ muntazam ve mukavvi olamaz.

Şimdi burada ihtimal ki gusül etmek yüzünden soğuk almış, rahatsız olmuşlar da çoktur denilir. Evet işte şer-i şerif burasını da nakıs bırakmayarak su dökünmekten tehlike zuhuru melhuz ise tehirinin caiz olacağını beyan buyurmuştur. Mamafih bu tehlike muhakkak olmak şarttır. Yoksa ufacık bir bahaneyle değildir.

Malumdur ki tırnak kesmek, tırnakları sık sık keserek büyümelerine meydan vermemek dîn-i İslâm'ın en mühim sünnet ve âdabındandır. Avrupalılar daha pek yakınlar gelinceye kadar bu keyfiyet-i mühimmeye ehemmiyet vermezlerdi. Hatta tırnaklarını uzun bırakmak bir nev zarafet addolunurdu. Mikropların tırnak altlarında saklanarak insanlara ika-i mazarrat edebileceği fikri hasıl olalıdan beri erbab-ı fen tırnakların böyle uzun bırakılmasının münâfi-i sıhhat olduğunu beyana başlamış ve bunun üzerine Avrupaca tırnakları sık sık kesmek âdeti yerleşerek uzun bırakmak âdetinden nefret olunmaya başlamıştır. Hele tibba ve cerrahlar için bu keyfiyet-i memnuiyet-i katiye sırasına geçmiştir. Zira cerrah ve tabibin esnâ-i muâyene ve ameliyede elinin pek temiz olması muktezi ve elzemdir. Hakikat, uzun tırnaklar mâni-i nezâfet-i katiye olup her ne kadar sabun ve muzadd-ı teaffünat ile yıkansa yine uzun tırnaklar arasında mikrop evsah kalabileceği cihetle hastaya bir tehlike vermekten ictinaben tırnakların gayet kısa kesilmiş ve badehu temizlenmiş olması tibba için fennen zarurîdir. Hâlbuki daha yirmi sene mukaddem acizlerinin talebeliğim esnasında muallimler cerrahın parmaklarından birisinin tırnağı mesanedeki taşı hissedebilmek için daima uzun kalmalı derler. Ve kitaplarda öyle yazarlardı. Bugün ise böyle bir muamele fenne gayet münafi görülmektedir.

Koltuk altlarıyla azâ-i tenâsüliye ve civarının kıllarının izalesi: Koltuk altlarıyla bazı mevâzı sairenin kılları büyüdükçe tıraş edilmesinin yahut vesâit-i saireyle izalesinin sıhhat ve nezafet nokta-i nazarından nafiyeti Avrupalılarca takdir olunmaktaysa da mecburiyet-i dîniyeleri olmadığından şimdilik yapamamaktalardır. Tibba ise sırası geldikçe bu nezafet ve tedbir-i sıhhiyeyi tavsiye etmekten hâli değildirler. Mikropların en ziyade bulunabileceği bu mahallerde kılların büyüdükçe izaleleri hakikaten tedâbir-i mühimme-i sıhhiyededir.

Bıyıkların sünnet-i seniye mucibince kesilmesi: Bıyıkların zevaidinin katiyle esnâ-i ekl ve şurufta mekulat ve meşrubatın içine girerek muzırr-ı sıhhat olması korkusu olduğundan bunu izale için Avrupa'da çay ve soda bıyıklara dokundurmaksızın içmek için hususî fincanlar bile icat edilmiştir. Diğer taraftan Amerikalılarla İngilizler sakal ve bıyıkları tamamen tıraş etmek cihetini iltizam etmişlerse de kudret-i fâtranın zükura bahşetmiş olduğu kıyâfet-i tabiiyeyi tağyir ile çirkin bir manzara hasıl eden bu hâlin kabul ve taamümü zevk-i selim nokta-i nazarından

müstehil görünür. Ve şu yakınlarda kezalık İngiliz ve Amerikalıların hatta diğer Avrupalıların bıyıklarını dîn-i İslâm'ın emrettiği surete karib bir hâlde kesmeye başladıkları görülmektedir. Hatta bizim Türk ve Müslümanlardan bir genç tanırım ki kendisi Avrupa'da sefaret memuriyetinde bulunduğundan bıyıklarını bu tarzda kestirmektedir. Bunun Müslüman bıyığından farkı Müslümanlar yalnız arzanî kestirip bunlar ise hem arzanî hem de uçlarından kestirmektedirler. Zannedirim ki bu tedbir-i sıhhi de kariben hayli taammüm eder.

Hitan

Nezâfet-i bedeniyeye ait tedâbir-i sıhhiye ve dîniyenin en mühimlerinden birisi emr-i mesnun hitandır. Bu sünnet-i seniyenin icrasıyla âlem-i insaniyet (tazyik-i kuddami) denilen gayet eziyetli ve gençlerde kesirü'l-vuku ve tehlikeli olması da vaki birtakım hâlât-ı maraziyeden kurtulmuştur ki sünnet olmayan akvam bunlardan pek çok mazarratlar görmüş ve görmekte bulunmuştur. Bundan başka iltihâb-ı gulfe ve emsali hastalıklar da sünnetsizlikten gelir. Hasılı hitan, büyük bir vasıta-i tetahhurdur. Hatta Araplar bu amelîyenin ismine tathir dahi derler. Hakikat gulfe denilen deriyle haşefe arasında tabii olarak hasıl olan mevâdd-ı dühniyeye karışan mikroplar sebebiyle mahall-i taharet pek çok ahval hasıl olduğundan sünnetsizlik pek çok rahatsızlıkları mucip olur. Dîn-i İslâm'da hitan amelîyesinin Musevîlerdeki gibi pek küçük iken icrası zarurî olmadığından sünnetçiler ağızla üfleme mecburiyetinde nadiren bulunurlar. Hâlbuki Musevîlerde daima böyle yapmak iktiza ettiğinden sünnetçinin ağızında frengi varsa çocuğa geçirirmiş. Bunu yazan Avrupa kitapları Müslümanlarda da keyfiyeti böyle zannederek idâre-i kelâm ediyorlar. İşte bu kabilden olmak üzere Mauriac nam zat emrâz-ı umumîyesinde bu yolda mütalaatta bulunuyor. Yalnız bizim eski sünnetçiler ustura vesairenin tenzifinde ihtimam etmediklerinden evvelce kestiği çocukta irsî veya sirayetle mütehasıl bir frengi varsa onun kanından müteakiben kestiği çocukları aşılabilir. Bu keyfiyet nadir olmakla beraber vakıattan bulunduğu cihetle sünnet takımlarını dahi bir çocuğu sünnet etmezden evvel ve sonra ayrıca ayrıca alât-ı cerrâhiye gibi tathir etmek elzemdir. Artık herkesin çocuklarını etibba ve operatörler marifetiyle sünnet ettirmeleri veya hiç olmazsa etibba nezareti tahtında yaptırılmaları zamanı gelmiştir. Hele sünnet olduktan sonra yarasının tımarı hususunda istimal edilecek edviyenin etibba reçeteleriyle alınması pek elzemdir. Hitana bazı ahval atfedenler olmuşsa da bilakis her suretle nafi ve mucib-i tamamîyet olduğu muhakkaktır.

Necisten İçtinap

Dîn-i mübîn-i İslâm'ın necisten içtinap hakkındaki evâmîr-i celîlesi Müslümanlara, bütün akvam ve milele karşı pek ziyade mücib-i iftihâr bir şeref bahşetmiştir. Müslümanların taban ve tibben kaffe-i ümemden daha ziyade nazif olmaları iktiza eder. Müslüman için kazurat, bevl, mevâdd-ı müstefrika, dem, mevâd-ı müteaffine-i hayvaniye meyyit (velev ki babası veya evladı olsun) tavuk, kelp, fare ve emsalinin ağızları ve hınzır kamilen necistir. Böyle necis olan maddelerden ziyadesiyle ihtiraz ederler. Ve bir dirhem miktarı üzerinde necis bulaşığı olan bir Müslim, bunu tathir etmedikçe namazı caiz olmaz. Ve daha az miktarının bi'z-zurûr bulunabilmesi vakia ise de yine tathiri kabil oldukça bulundurulması mekruhtur. Ve bu emine-i tahâretin husulü için dîn-i celîl-i Ahmedide elbise, ceset, mesakin vesaireye müteallik pek güzel tedabir vardır. Abdesthanelerinin mesken ve matbahlardan uzak ve ayrı olup derunlarında nalın ve esbâb-ı asliye-i tetahhurdan olan tahir su ve taharet bezleri bulunacağı gibi hemen çıkınca elleri tekrar yıkamak için abdesthanelere karib musluklar vardır. Bu dediklerimize bilcümle memalik-i İslâmiyede riayet ederlerse de bazı memleketlerde riayet olunmaması ahalisine ait nevâkıs-ı dîniyedendir. Yine mevzumuzu gelelim. Küçük çocukların gerek tebevül gerek tegavvutları sebebiyle ortalığın kirlenmemek ve kimsenin üzerine velev bir damla olsun bevl veya necis sıçramamak ve eller televvüs etmemek için nihayet derecede itina olunur. Üzerlerine her ne suretle olursa olsun bir necis bulaşmaması için pek ziyade itina etmeleri zarurîdir. Şayet bulaşırsa derhâl temizlerler. Tavuk, köpek, fare ve emsali hayvanatın ağızı girmiş kaplardan ekl ve şürb etmezler. Hariçte giydikleri kundura ile odalar içine girmezler. Her hanede müteaddit terlikler olup onlarla girerler ve misafirler dahi kunduralarını çıkarıp bu terliklerle girmek mecburiyetindedirler. Bu sıhhi, müstahsin âdeti Avrupalılara bakarak maatteessüf terk edenlerimiz çoğalmaya başlamıştır. Fakat bizim bu kitapta iptidadan beri söylemekte olduğumuz şeylerden dîn-i İslâm'ın icabatından ibaret olup Müslüman oldukları hâlde hilafına hareket edenlerin mevcudiyetinin esası tegayyür edemeyeceği şüphesizdir. Memâlik-i gayr-ı İslâmiyede âdet olduğu veçhile bu suretle sokaklarda gezilen ayakkabılarla odalar içine hatta yatak ve yemek odalarına girmekten mütevellit mahzurlar büyüktür. Bugün sokaklar ne kadar temiz tutulursa tutulsun yine bütün hastalıkların mikroplarını muhtevi olduğu ve bu mikroplar

ekseriya tozlar vasıtasıyla intikal edeceği cihetle kunduralarla odalar içine girmek verem gibi birçok sâri hastalıkların o hanelerde husulünü teshil eder. Odalarına kundurayla girmekten içtinap edilen haneler bu suretle husul bulan tehlikelerden masun kalırlar. Derunlarına ayakkabılarıyla girilen odaların hâli, seccade ve emsali mefruşatı o kadar muzır tozları havidir ki tetkik edilse insana hayret verir. Verem, kuş palazı ve daha birtakım emrâz-ı sadriye vesaire bu suretle intişar ve tekessür eder. Bir vakitler bu tozların mazarratlarından tevakki için haneleri kuru kuruya süpürmek tozları havaya kaldırmak demek olduğundan bu suretle süpürmeyip ıslak birtakım fırça, bez vesair bu yolda icat edilen usul ve vasıtalarla tozları havaya kaldırmaksızın izale etmek lüzumu hakkında pek çok sözler yazıldı. Bunlar herkesin hatırındadır. Tozlar hem muhtevi oldukları mikroplar hem de turuk-ı teneffüsiyeye ika ettikleri tahdişat ile mazarrat ika ederler. Avrupa mütefennini bu yakınlarda kunduralarla odalara girmek âdetinin refi lüzumunu dermiyan etmişlerse de oralarda bu âdete alışılmış idüğünden kaldırılması güç olacaktır fikrindeyim. Mamafih bu âdemlerin menâfi-i hıfzıssıhhat-i ahvalden içtinap ve daha doğrusu celb-i menfaat ve deff-i mazarrat hususlarındaki himmet ve metanetleri şâyân-ı takdîr olduğu cihetle belki de bir büyük himmet sarfıyla buna da bir çare bulurlar. Bizdeyse hazır kurulmuş olan bu âdetin gittikçe refi cihetine gidilmekte olduğundan daha Avrupalılar derecesinde unutulmadan şu âdet-i müstahsinenin hüsn-i muhafazasına çalışmak pek elzem bir şeydir. Tozların içinde hayvânât-ı muhtelif necisleri ile bevillerini vesair gayr-ı tâhir mevâdd-i muhtevi bulunması münasebetiyle bu kadarla bi'l-iktifâ asıl toz hakkında söyleyeceğimizi mebbas-ı mahsusuna bırakarak her nev necislerden Müslümanların içtinabından hasıl olan menafiyi tamik edelim. Dîn-i İslâm necasetten içtinap ettirmekle pek büyük hastalıkların sirayetini men etmiştir. Şimdiye kadar zikrolunanlardan başka humma-i tifoidi, kolera, dizanteri ve emsali hastalıkların birtakım mevâdd-ı gayr-ı tâhire ile sirayet ettikleri malumdur.

Ve bu tahkik-i fenni üzerine artık Avrupalılar vesair akvâm-ı mütefennine necaset ve mevâdd-ı mütenecciseden ihtirazda hayli fark etmişlerdir. Fakat bu memnuniyet esasen kendilerince dinî bir surette ta çocukluktan yerleşmiş olmadığından bu riayetin taammümünde pek ziyade subet ve adem-i muvaffakiyet görülmektedir. Ve erbâb-ı fennin telkinât-ı mühimmelerine rağmen daha pek çok zaman tamam bir surette alışamayacakları anlaşılmaktadır. Ve hakikat, itibar edilmiş bir şeyin terkinin ne kadar müşkül olduğu malum olup Arapların العادة لا تترك yani âdet terk olunmaz demeleri derece-i subeti tefhim eder. Müslümanlar ise hamden sümme hamden muktezâ-i diyânetleri olarak her nev necislerden içtinap sayesinde mezkûr hastalıklardan pek çok defa tevakki etmektedirler. Daima söylediğimiz veçhile istifade edenler tabii şerâit-i dîniyeyi icra eden Müslümanlar olup saife-i cehalet veya dalaletle ahkâm-ı celîle-i Ahmediyeyi hüsn-i icradan mahrum olanların menâfi-i diniyeden mahrum kalacakları şüphesizdir. Acizleri Avrupalılardan en âli mütefennin ve gani tabakalarına mensup adam ve kadınlar bilirim ki tezyinât-ı tecemmülât-ı hâriciyelerine hanelerinin intizam ve tertibine hayran kaldığı hâlde hanelerinde, matbahlarında, köpek, kedi, tavuk gibi hayvanatın nezd-i İslâm'da necis olan bulaşıklarına ehemmiyet vermedikleri gibi çocuklarının bevl ve mevâdd-ı gaitalarından kaçınmadıkları ve lazımlık ve emsali şeylerin mesela çocuğu validesinin üstüne tebevül ve tegavvut etse bu elbisenin tathirleri hususunda iltizam ettikleri turuk-ı tathiriyenin pek nâ-kâfi olduğu şüphesizdir. Bu bapta Avrupalıların en kibar ailelerinden birisinde gördüğümüz gayet mühim bir vakıyı misal olmak üzere nakletmek istemiş idiysem de hatır-şikenlik etmemek için yazmışken çizmeye mecbur oldum.

Hasılı mukteziyât-ı fenniyeye pek ziyade nazar-ı itibâra almak isteselerdi muktezâ-i dîn gibi ta çocukluktan alışmadıklarından hakkıyla yapamadıklarına mebni bunlar da humma-i tifoidinin Müslümanlara nispeten pek çok olduğu yine kendi tetkikatlarıyla tebeyyün ediyor. Cezayir'de icrâ-i tetkikât eden Fransa etibbasından Doktor Sézary nam zat edilen tecrübelere ve resmî istatistiğe nazaran Müslümanlarda humma-i tifoidinin Hristiyanlara nispeten pek azalıp Hristiyanlardan yüz yetmiş humma-i tifoidi musabine karşı Müslümanlardan ancak on üç kişinin musab olduğunu ve bunun sebebinin anlayamadığını سومه ن Medical nam ceride-i tibbiyenin 1893 senesi nüshalarından 49 numaralı nüshada beyan ediyor. Bu makaleyi okuduktan sonra kendi meşhudatıma ve bahusus sıhhiye müfettişi bulunduğum sıralarda belediye etibbası meyânında hem Müslüman hem Hristiyan hastaların tedavileriyle meşgul olan etibbadan hatta Hristiyan etibbadan anladığıma nazaran hakikaten humma-i tifoidinin lehü'l-hamd Müslümanlarda nispetle pek az olduğu anlaşılmıştır. Bunun sebebinin anlamakta biz Mösyö Sézary gibi müşkülât çekmiyoruz. Bunun Müslümanların nezâfet-i hahikiyeye yani necasetten içtinap emr-i mühimmene dinen mecbur ve ta çocukluklarından beri bu itiyâd-ı selim ve sıhhiyeye alışmış olduklarından ibaret bulunduğu şüphe etmemelidir.

Müslümanların küçük çocuklarının bile böyle mevâdd-ı gâita vesair gayr-ı tâhir şeylerle televvüs etmemelerine ziyadesiyle itina ederler. Bu sözlerden maksadımız hiçbir şahıs ve mezhebe taarruz olmayıp sırf beyân-ı keyfiyetten

ibarettir. Şurasını da zikredelim ki Avrupa lisanı üzere yazılmış kütüb-i tıbbiye de Hristiyanların bu gibi nezafette itinasızlıklarından pek çok şikâyet olunarak ahaliyi bu sıhhi temizliklere alıştırmak için çalışılıyor. Sırf insaniyete taalluk eden bu hiss-i muhtereme biz de iştirak etmekle iftihar ederiz. Kolera ile dizanteri hastalıklarının tarz-ı sirâyetleri dahi humma-i tifoidinin tarz-ı sirâyetinin aynı olduğundan bu türlü nezafetin bu iki hastalıktan tahaffuza hizmeti tıpkı humma-i tifoidinin tahaffuzuna olan hizmeti gibidir. Daha bu suretle tahaffuz olunan hastalıklar pek çoksa da bunlar en ehemmiyetlilerindedir. Bu necaset ve mülevves mevattan sakınmak keyfiyeti Müslümanlarda gayet kâbil-i tatbik ve ameli olarak suver-i müstahsene ve sehlede icra olunur. Ve hatıra gelebileceği veçhile acaba şuradan üzerime bir damla gayr-ı tâhir bir şey mi sızdı diyerek mücib-i evham olmamak için dereceler tayin buyrulmuştur. Ne kadar sakınılsa bilinerek bilinmeyerek cüzi miktar sızması zarurî olduğu takdirde bunun için evhama mahal bırakılmayıp nereye bulaştığı bilirse temiz suyla üç kere silerek temizlenir. Bilinip temizlenmezse ehemmiyeti yoktur. Pek cüziyetin vücudu yalnız kerahet derecesinde fena görülmüştür. Ve buna da sık sık istihmam ve çamaşır değiştirmekle çare bulunmuştur.

Dîn-i mübîn-i İslâm'ın emir buyurduğu nezafetin icrasında güçlük olmadıktan başka bilakis rahat vardır. Zaten bu dîn-i celîl daima kolaylık iltizam buyurup asla usr ve rahatsızlığı emretmez. Nesteizübillah يريد الله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر âyet-i celîlesi buna pek büyük şahittir.

Hakikaten dîn-i İslâm'ın evamir ve nevahisine sathi nazarla bakanlar icrası müşkül şeyler zannederler. Hâlbuki insan için rahat ve kolaylık temin eder olduklarında şüphe yoktur. Mesela tembeller nazarında işle meşgul olmak ve bu işleri vakt u zamanıyla muntazam surette yapmak güç görüldüğü hâlde nefsu'l-emirde insanın rahat ve kolaylığının iş ve istirahat zamanlarını taksimle muntazaman işleriyle meşgul olmasında idüğü şüphesizdir. Ve caf ve yabis olan bir necisin kezalik kuru bir mahale bulaşması yıkamayı müstelzim olmayıp yalnız silip süpürmek kifayet eder. Binaen ala zalik bu cihetle dahi suubet-i şeriye yoktur. Fakat kuru bir necis yaş bir mahal üzerine gelirse telvis edeceğinden tathiri iktiza eder. Ve bugünkü terakkiyât-ı fenniye dahi bunu gösterip mikropların kuru kaldıkça faal olmadıkları yani neşv ü nemaları için bir vâsıta-i râtibaya muhtaç oldukları zahirdir. Mamafih yine Avrupa kadınlarının uzun fistanlarının sokaklarda topladıkları mülevves tozlarla elbiselerini bulaştırmaları tabii caiz olamaz. Hakikaten böyle fistanların sokaklardaki mülevves tozların giderildikten sonra bunlarla hane derununa, misafir, yatak odalarına girilmesi muhill-i nezafet ve muzırr-ı sıhhattir. Vakıa onlarla yatılmazsa da odalar derununa girilmesi de iyi bir şey olmayıp bunun mazarratı da sokakta giyilen kundurayla ika edilen mazarratın aynıdır. Ve bu mesele en ziyade toz bahsinde zikredilecektir.

Ekl ve Şürbe Müteallik Hıfzıssıhha-i İslâmiye

Dîn-i İslâm'ın muhtevi olduğu hüküm-i âliye-i icâzkârânenin en mühimlerinden birisi de ekl ve şürbe müteallik hususlarda emir buyurduğu ahkâm-ı celîle olup hâl-i hâzır ulemâ-i sıhhiyyun ve fudalâ-i fününu ahkâm-ı hekimâne-i mezkûrenin ulviyetine karşı hayran kalmaktalardır. Malumdur ki ekl ve şürpten maksat cismin telâfi-i mâfatını temin demektir. İnsan da bütün sair mahlukat gibi yiyip içmeye muhtaçtır. Burası zahirdir. Yeni dünyaya gelen bir çocuk da derhâl yiyip içmek ihtiyacını hisseder. Bileceğiyle akvamın sıhhat ve kuvvetleri ekl ve şürplerinin hıfzıssıhha nokta-i nazarında muvâfık veya gayr-ı muvâfık olmasına göre tahallûf eder. Gıdaları hıfzıssıhhaya gayr-ı muvâfık ve nâ-kâfi insanlar kavi ve sağlam olamadıkları gibi hadd-i itidalden ziyade yiyenler dahi hasta olurlar. Ekl-i şürbün bir kaide-i makule dairesinde olması lüzumu insanlarca pek eski bir zamanlardan beri hissedildiğinden tarihleri malum akvamın âsâr-ı tetkik olduğu vakit asâr-ı kadime-i sâlifede dahi bu husus-ı mühimin tayini ulemâ-i zamâna ve Peygamberân-ı izâma ait bulunmuş olduğu anlaşılır. Nitekim asr-ı hâzırda dahi hıfzıssıhhat istitamı emr-i mühimi için ulemâ-i müdekkikin-i tıp pek çok çalışmaktadırlar. Hem bu çalışmaları birtakım sathi tecrübeler, mütalaalara müptedi olmayıp bugün fart-ı terakkileriyle zekâ-i beşerin iktidâr-ı havârik-nümasının en büyük edillesini teşkil eden ilm-i kimya, ilm-i hikmet, fizyoloji, ilm-i ensac ve mikrop ilmi gibi gayet dakik ulum ve fününun kılı kırk yarmak yanında pek âdi bir şey kalacak derecede dakik ve nazik olan mesâil metinlerine isnatla ve bin iki bin defa büyüten mikroskoplar ve bir buğdayın on binde birini tartan müdekkik-i mizanlar ve daha dakik miyarlar ile icrâ-i tahriyat olunarak tetkik-i mesâile himmet etmekteledir.

İşte bu derece vâsıl-ı mertebe-i tekmilât olmuş mesainin neticesinde bu gibi ilimlerin isimleri bile mevcut olmayan bir zamanda ve bahusus hâl-i bedeviyette yaşayan akvam içinde yetişmiş bir zatın vaz buyurduğu kavâid-i

diniye ve sıhhiyenin pek büyük ve pek mükemmel olduğu sabit olursa vaz-ı şer müşarünileyhin derece-i kudsiyet ve ulviyetine karşı arz-ı imân ve inkıyattan başka bir şey kalmaz. Bu müddeamızın derece-i kuvveti şimdiye kadar yazdıklarımızdan münfahim olmuş olup ileride zikredeceğimiz hükm-i celile-i İslâmiyede keyfiyeti teyit edeceği ve erbâb-ı zekâ ve insaf için daha ziyadesine lüzum kalmayacağı cihetle bu bapta tatvilden sarf-ı nazarla hıfzıssıhhat-i istitamın beşeriyetin temeddüne başladığından bu âna kadar geçirdiği ahvalden malum olanlarının tarihçesi hakkında ulemâ-i tetkikin gösterdiği eserlerden iktibasen yazılmış bir makaleden bazı şeyler nakledelim.

Müteveffâ meşhur doktor Dujardin-Beaumetz tarafından قهشه ن سومه ن Medical nam ceride-i tıbbiyenin 1893 senesi yirmi dokuz numaralı nüshasına derç edilen makalede deniliyor ki “Benî âdem iptida-i hilkatinde nebatî gıdalarla tegaddi edip sonraları icat edildiği aletlerle hayvanata taarruz ve tasallutunu teshil ettiği cihetle hayvanı mekulatın ekline başlamış ve bu suretle akilü'l-lühum ve'l-esmâk olduğu gibi ateş yakıp usûl-i tabhı da icat etmekle tarz-ı istitamda bir mükemmeliyet ihdas edilmiştir. Hakikat hayvanatın hiçbirisi ateş yakıp muhafaza etmeye muvaffak olamamıştır.

Hayvânât-ı ehliye insanlarla beraber yaşadığı ve bunlardan kedi ve köpek gibileri soğuk mevsimlerde ateşin yanına sokularak vücutlarını muhafaza ettikleri hâlde hiçbir vakit ateşin ileride lazım olur fikriyle muhafazasına akıl erdirememişlerdir.

Mekulat ve meşrubatlarının fazlalarını vesair bazı levazımlarını ileride istimal için saklamak hâli ise hayvanatta mevcuttur. Binaen ala zalik ateş tedarik ve muhafaza etmek insanlara mahsus bir şeydir. Hatta inlerde yaşayan akvam ve haşiyenin bile ateş yakarak kebablarını pişirdikleri muhakkaktır. İnsanın bu ateş vasıtasıyla hararet hasıl etmek ve bu ateşle taamlarını şekl-i âhara vazetmek hassalarına bir de aile teşkiliyle tekessür-i nüfusa olan ihtimamlarını ilave etmelidir. İşte bu vasıtalarla tekemmül eden insanıyetin hıfzıssıhhat-ı istitama müteallik kavanin vazına başladığı zamanlardan bizce malum olanların en eskisi Hintlilerin muktezâ-i dînleri olarak riayet ettikleri şeylerdir. Esâtir-i Hindiyeye atf-ı nazar edilirse bunların mebhas-ı esâtirleriyle dinlerinin esasını memba-i harâret ve ziya olan şemsin teşkil ettiği görülür. (Brahma dini denilip Buda isminde bir kimse tarafından bazı mertebe-i tadil edilen ve Asya-i şarkî ve cenubîde pek münteşir olan dîn-i malûm-ı edyânın en kadimi addedilmektedir). Bu dîn-i kadîm Hindiyeye tabi olanların itikadınca her gün tulu eden şems (آینی) tabir olunan alihede olup bu ateş ve hararet-i alihesi addedildiğinden Veda tabir ettikleri kitâb-ı dînilerindeki ilahiyat ve neşidelerin pek çoğu bunun namına mestur bulunmuştur. Bunu müteakip tevlid-i hissi ortaya konur. آینی tesmiye ettikleri ilâh-ı kazibe nasıl her gün bir güneş tevlit ederse insan dahi tevlit ve icât hâssasına maliktir. Yani kendisinin şule-i hayâtını aharına nakledebilir, denir. Bundan sonra da meşrûb-ı mukaddesleri bahsi gelir. Buna suma tesmiye ederler. Bu da آینی gibi ateş derunu ve mesti verir, derler. Ve bu sumayı hiss-i tevlit ve tenasülülle rabita için bu meşrubun imal olduğu yayığı uzv-ı tenise bunu karıştırmak için kullanılan ağacı da uzv-ı tezkire teşbihe ederler. Kadîm Hintlilerin ilâh-ı kazibesinin makarrı denilen Olimp nam-ı cibaldeki ilahına mahsus bir meşrup olan suma ise güya hayât-ı câvidânı verir bir meşrub olup bu suma Hindistan'daki Mandara nam-ı cebel ile bahr-ı Umman'ın karıştırılmasından hasıl olarak نادر denilip elleri içinde ilahi kazibenin Armitza dedikleri sumasını havi bir şişe tutar surette tasvir ettikleri dalgadan çıkar fikirlerindeymişler. Bu Armitza'nın esatir-i Yunaniyede ilâhi kazibeye makarrı olan Olimp dağlarındaki ambrovani ismiyle müsemma içki mukabilinde olduğu zahirdir. Zira bu lütuf Yunanca la-yemut demek olup zaten onlar da Hintliler gibi bu meşrublarına hayât-ı câvidânı bahşeder itikadında bulunmuşlardır. Halik olan insanların sumasına gelince. Bu tasfiye edilmiş tereyağıyla kuduz otu gibi kâbil-i ihtimâr nebatatın ve ekşimiş sütle buğdayın karıştırılmasıyla hasıl edilirdi. Bu meşrub sekr verici bir şey olup Veda kitabının muhtevî olduğu mübahis meyanında bu meşrûb-ı müskire ait bahisler kadar garip olanı yoktur.

Veda “Benim bir nısfım göktedir. Diğerini aşağılara uzattım ben azamım, ben bulutlara kadar irtika ederim.” diyor. Daha ötesinde sumanın taht-ı tesirinde bütün hastalıkların iyileştiğini bi'l-beyân sumaya nail olduklarından tül-i ömre malik olduklarını beyan ediyor. Bu suma onların itikadınca ateş mayinin ilahlaşmış teşhisi olup kuvveti ita ve muhafaza eden bu maddede taâmiye olduğu gibi hastalıkları da izale eder. Veda nam kitaplarda bu itikatlar pek çok tekerrür ediyor. Atideki fıkralarda bunu işaret eder: “Tefennilerimizin şemateti arasında Andrea'yı tazimen ne kadar suma akarsa hastalıklar o kadar bizden uzağa kaçır. Suma bütün hasta olanları iyi eder. Onunla âmâ gördü, mefluç yürümesini buldu.” Fakat hıfzıssıhhat-i istitam hakkındaki en mühim mevâdd-ı istitam ilah bahsinde bulacağız ki asıl kavâid-i hıfzıssıhhat-ı bunlar talim ederlermiş. Sokrota'nın Ayurveda kitabında mekulat ve meşrubatın ciyadet

ve adem-i ciyâdetine iki bap tahsisi edilmiştir. Bu Vedaların Lietar tarafından yapılan tahkikat ve tetkikatından anlaşıldığına nazaran Sokrota mekulat ve meşrubatı on bir sınıfa taksim ediyor. Pirinci hepsinin başına vazetmiş olup şimdiye kadar pirincin Hintlilerce en birinci taam addedilmesiyle bu tasnifin münasebeti zahirdir. Fakat asıl hıfzıssıhhat-i istitama müteallik mübahisin bulunduğu kitap Mano denilen ve ağleb-i ihtimâle nazaran mevhum olan şahsa isnat olunan ve asıl ismi Mânava-Dharmaşâstra olan kitap olup Mısırlılarla Yunanlılarca maruf Menes ve Minos nam meşahir isimleriyle bu Mano lafzının müşabehet ve münasebeti derkardır. Mano haşa kesb-i uluhiyet etmiş ve kitâb-ı şerifi de kendisine Brahman'ın talim etmiş olduğu itikadında bulunurlar. Ve bu kitaplardan dördüncü ve beşinci kitaplarda hıfzıssıhhat-i istitama müteallik nikât-ı mühimme bulunur.

Mano yalnız bazı atimenin meniyle iktifa etmeyip bu atimeyi veren kimsenin birtakım şerâiti hâiz olması lüzumunda ısrar etmiştir. İşte bir mecnun veya hâl-i hiddette bulunan bir âdem ve bir hasta tarafından verilen taam yahut üzerinde bir kehle bulunan bir kadın tarafından temas edilmiş bir taamla kuşların gagaladığı yahut köpekle temasta bulunan atime gayr-ı tâhirdir. Hatta bunlarda daha garip şeyler vardır. Bir tabibin, bir avcının, bir fasıkın, bir bakâyâ-i taam ekl eden gaddar bir adamın, tevlit ağırları çeken bir kadının, abdest almayan veya elini yıkamak üzere sofradan diğerlerinden daha evvel kalkan bir kimsenin ve bade't-tevlit üzerinden on gün geçmemiş kadınların taamları gayr-ı tâhirdir. Daha sonra bu tabip meseleleri tekrar gelir. "Bir tabibin taamını yemek irin, bir fahişeninkini yemek meni, bir faizcininkini yemek necis, bir silahçınınkini yemek nâ-tâhir şeyler yutmaktır." Ve sonra "Bu gibi kimselerin taamlarını yemek için üç gün oruç tutmak lazımdır." ibaresini ilave ediyor. Beşinci kitapta ekl-i caiz ve gayr-ı caiz olanlardan bahis uzun bahisler görülür. Kitâb-ı mezkûrun beşinci bendinde fikra-i atiyeye vardır. Sarımsak, soğan, pırasalar, mantarlar gayr-ı tâhir mahallerde biten bütün nebatatın ekli ادوجا'lara memnudur. ادوجا tabirinden birinci sınıf Brahmalara ait ve zanlarınca manen ihya edilmiş âdemler anlaşılır. Süt için Mano sütü hasıl eden hayvanın tevlidinden mutlaka on gün geçmiş olması lüzumunda ısrar eder. Tırnakları meşuk olmayan bütün hayvanatın sütünün ekli men eder. Bütün akilü'l-lühum tuyur ile balıkların ekli merduttur. Ete gelince bunu bilcümle Brahma'nın men edip bu baptaki bendin metni ber-vech-i ati nakledilir. "Lahmın ve mev'tin teşkilini yahut canlı mahlukatın rıkkıyetini dikkatle mülâhaza ederek ادوجا her nev etlerden hatta diğerlerinde ekli caiz olanlardan içtinap etsin." Ve fikra-i atiyeye bu düşüncüyü ikmal eder: Nizâm-ı dîniyeye ittiba edip de hortlaklar hilafına olarak et yemeyen âfât-ı dünyeviyeyi kendi lehine çevirir ve hastalıkların rahatsızlığından kurtulur. Diğer bir fıkrada aynı fikir ber-vech-i ati tahrir edilmiştir. Mutekifler için gıda olan meyveler ve temiz kokular ve hububat ile tegaddi edip ve hayvânât-ı lühumun ekli içtinap eylemekle kazanılan mükafat kadar büyük mükafat yoktur. Ve bu dünyada etini yediğim öteki dünyada beni yiyecek derlermiş. ادوجا derecesine nail olmak fikrinde bulunan ahaliye gelince Mano bunlar için ekli caiz olan hayvanatın uluhiyet namına zehb olunmasını ve istitama hizmet eden kapların nezafetine nihayet derecede itina olunmasını emreder. Ve istitama hizmet eden kapların nezafetine nihayet derecede itina olunmasını emreder. Ve kapların temizlenmesi için hususıyla sıcak su tavsiye eder. Mano cism-i insânî üzerindeki gışâ-i muhâtileri tuhaf bir surette taksim edip "Göbekten yukarı bulunan bilcümle ecvâf tâhir olup göbekten aşağı olanlar gayr-ı tâhirdirler." der.

Dünyanın en kadim dini sayılan Hind'in Brahma dininin kitaplarında bulunabilen istitam hakkındaki vesaya bunlardan ibaret olup bunlar ber-vech-i ati hülasa edilebilir. Saffet-i ahlâk ve kuvvâ-i cismâniyede en yüksek dereceyi ihraz etmek isteyenler için yapılacak şey gayet şedit perhiz ve nebâti ağdiyeyi, hayvânî ağdiyeye tercih etmek ve yenilecek taamın taharet¹⁷¹ veya adem-i tahâreti hakkında gayet dakik kavaide itina eylemek ve her yenilecek şeyin daima uluhiyet namına takdimi hususlarından ibarettir.

Mısırlılarda dahi hemen aynı kavaidi göreceğiz. Bunlarda da kavâid-i sıhhiye evâmîr-i ilahiye tarzında gösterilmiştir. Hintliler gibi nası sınıflara taksim etmek âdeti vardır. Bir sınıf halka sınıf-ı sifle veya sınıf-ı gayr-ı tâhir tesmiye ederlermiş ki bunlar Herodot nam müverrih-i şehirin beyanına nazaran hemen yalnız Hint darısıyla teayyüş ederlermiş. Et yiyenlerse eizze sınıfı olup manastırlara gelen bilcümle etler onların malları olurmuş. Cavalı Doktor Boni-Korbo nam zat Mısır ve Filistin'in ahvâl-i atika-i tıbbiyesine dair yapmış olduğu mesaide tafsilât-ı lâzime-i itâ edip şu suretle ihraç netice eder: Mısır'da sınıf-ı âdi ağdiye-i nebâtiye ve esmak ekl ederlerdi. Asiller

7. Bu taharet kendi itikatlarınca bir taharet olup helal lafzıyla tercümesi de münasiptir.

ile sınıf-1 ruhânîye mensup olanlar ise yalnız gayet şedit bir muâyene-i sıhhiyeye tabi öküz, koyun ve keçi etleri yerlerdi. Bu muâyene-i gayr-ı kâbili't-tağyir hakkında Herodot tafsilat veriyor. Papazlar uluhiyet namına kurban edecekleri hayvanları bir ihtimam fevkalade ile muayene ederlerdi. Hayvanın her tarafını ariz ve amik muayene ve tetkik edip lisanını çeker bakarlar ve şayet şeriatlarının aradığı şeraite muvafık bulamazlarsa merhamete gayr-ı muvâfık surette hayvanı ret ve tenkil ederlerdi. Şeraite muvafık bulunan hayvanda zebh edildikten sonra başı gayr-ı tâhir addedildiğinden atılırdı.

Bağırsakları dahi böylece atıp ahşâ-i saire ile yağları karnında bırakılır ve bacaklarıyla kalça kemiklerinin üstünü, boynunu ve omuzlarını keserlerdi. Ve açık olan batını ekmek, un, bal, kuru üzüm, incir, günlük, mürsafi ve güzel kokulu mevat ile doldururlardı. Bu cisim dolmayı mahall-i mahsûsunda odun yığınınından yapılmış ateşin şulesinde kebab ettirirler ve bu ameliyat esnasında bu koca kebabın üzerini zeytin yağıyla yağlamak hususuna itinâ eylerler ve tabhın kâfi dereceye vardığına hüküm olunduktan sonra papazlar ziyafet tarzında cemiyetle oturup itikatlarınca mukaddes olan bu eti yerlermiş.

Hayvanatın kaffesi bu ziyafette ekl olunmayıp inek, İzis nam alihe-i kazibeyi temsil ettiği cihetle kabul olunmazdı. Hınzır, gayr-ı tâhir addedilip temas ettiği şahsın kirlenmesini mucip addedilir ve mabetlere hınzır çobanlarının duhulü memnu olup domuz kurban etmek ilahları için tahkir addedilirdi. Yalnız şarap perisi Baküs ile Kamer bu kurbanı razı olduklarından domuz eti tam bir mehtap zamanında yenirse murdar addedilmezdi.

Sınıfı-1 süflî için balık caiz idiye de papazlar için bu memnuydu.

Sebzeler arasında yalnız bakla gayr-ı tâhir addedilirmiş.

Mısırlıların hıfzıssıhha-i istitamına dair olan bu sözlerden sonra kıdem itibarıyla dîn-i Musa'dan bahsetmek iktiza eder.

Hakikat, dîn-i Musa'da hıfzıssıhhat-ı istitama dair pek mühim bir tedbir vardır ki o da kesilen hayvanların sıhhatini tetkik meselesidir. Bu mesele pek mühim bir emr-i sıhhidir. Hasta hayvanatın etlerini yemekten pek çok hastalıklar tevhit edebilir.^[8]

İstitama müteallik şeyler için dîn-i Musa'da üç derece günah gösterilmiştir. Bunlardan en birincisi nebile denilen en büyük günâh-ı kebâir olup bu lahm-ı meyyit ekli ile dîn-i Musa'nın gösterdiği kavait haricinde zebh olunmuş hayvanat eti eklinden ibarettir.

İkincisi tamah denilen günah olup bu da dîn-i Musa'da lahımlarının ekli memnu olan hayvanat etlerini yemektir. Bunlar tırnakları meşuk olmayan ve geviş getirmeyen hayvanlardır. Musevîlerin kitâb-ı şeriatı olan Talmud'da yalnız geviş getiren veyahut yalnız tırnakları meşuk olan hayvanatları ekl ediniz, der. Bu cihetle o hayvanları hayvânât-ı kâzime (tavşan, ada tavşanı, fare vesaire) hayvanat-ı zahfe (yılan, boğa, kurbağa ve emsali) yani yerde sürünen hayvanların ve bilhassa hınzırın eti memnudur.

Talmud'da, her ne kadar hınzır iki tırnaklı ise de geviş getirmediği cihetle size memnudur, haramdır diye muharrerdir.

Üçüncü derecede turfe gelir. Bir hayvanın bağırsaklarında yara bulunmak, kaburga kemiklerinin bazılarının kırık olması ve bilhassa akciğerlerinin hâl-i tabiide bulunmaması, bu hayvanın turfe addedilmesine sebeptir. Bu bapta en ziyade ehemmiyet verdikleri cihet akciğerlerin maluliyet ve adem-i malûliyetini tetkiktir. Bu taharriyatın hâl-i hâzırda yapılan veçhile yapılması tıbben o kadar kâfi değilse de esasen hayvanın marazdan salim olup olmadığını tetkik için taharri edildiğinden esas itibarıyla sıhhi bir tedbirdir.

8. Vakıan Musevîlerin hâl-i hâzırdaki muayeneleri bu hastalıkları anlamaya tamamen kâfi değilse de esasen bu emr-i dinîden maksat tetkik olduğundan ehemmiyeti büyüktür. Dîn-i Musa'da bu emr-i sıhhi, emr-i dinî olmak üzere gösterilmiştir. Esasen dince menâfi-i dünyeviye ve uhreviyeyi şamil olan evamirin ayn-i ibadet olduğu beyan buyrulmuştur. Fahr-i kâinât Efendi'miz hazretleri de ileride yazacağımız veçhile "Amâl-i haseneye kesb-i iktidâr etmek için ekl-i taam ibadet kabilindedir." buyurmuştur ki hem amal-i hasene hem hıfzıssıhha yarar bir kelâm-ı celildir.

Mekulattan bilhassa etin muayene-i tibbiyesini emreden dîn-i Musa meşrubât-ı külliye aleyhinde dahi bulunur. Fakat bu bapdaki nehiy kati ve umumî olmayıp umum için yalnız ifratını men eder. Hahamlara ise bi'l-külliyeye men edip hatta fıkra-i atiyeden bunlar için üzümün yaşının, kurusunun memnu olduğu anlaşılır. Dîn-i Musa en ziyade halis suyu beğenip hahamlar gibi saf bir hayat geçirmek isteyenler için suyun pek muvafık olacağını beyan eder. (Musevîlerin Levitik nam kitabından).

Biraz daha sonra bu hahamlar şaraptan mâyiât-ı müskireden içtinap etmelilerdir. Onlar ne şarap ve ne şeker meşruplarını yani meşrubât-ı külliyelerini içmeyecekler. Vakıa üzümün mamul hiç meşrup istimal etmeyecekler. Ve hatta ne kuru ve ne taze üzüm yiyemeyeceklerdir.

Tevrât-ı şerîf sarhoşluğu sık sık men eder: “Ayyaş ve obur, fakirleşirler; sersemlik, onlara paçavra bükelettirir.” (emsal).

Ahlar kim için? Hayıflar kim için? Muarazalar kim için? Figanlar kim için? Haksız yere kavgalar kim için? Kırmızı gözler kim için?

Bunlar şarabın yanında geç kalanlar içindir. (emsal)

Hasılı dîn-i Musa sarhoşluğu zem ve nehyeder.

Şimdi gelelim dîn-i İsa'ya: Balada ki ber-vechi ihtisar naklettiğimiz ders ve makale sahibi Doktor Dujardin-Beaumont, Hristiyan olup bu bapta ber-vech-i ati beyan mütalaa ediyor:

“Hristiyanlığın hıfzıssıhha-i istitam hakkındaki tesiri üzerine çok söyleyemeyeceğim. Hazret-i İsa felsefi, güzel bir din tesis ettiyse de hıfzıssıhhaya müteallik bir şey yapmamıştır. Ruhtan bahsederek ruhun kalıbı olan ceset hakkındaki itınayı terk etmiştir. Ve eğer biz kiliselerin ilk papazlarına bakacak olursak münzeviyane ve keşiş hayatı imrar ettiklerini ve hıfzıssıhhatten ziyade ezâ-i nefis için birtakım riyazat ve perhizlere döküldüklerini görürüz.”⁹

İşte burada makaleden iktibas hitam buldu. Dîn-i İslâm'ın hıfzıssıhhat-ı istitamından bahis sırası geldi. Fakat daha bu bahse girişmezden evvel ber-vech-i ati bazı mütalaat arzına lüzum gördüm. Nazar-ı İslâm'da dîn-i hak Allahuteala'nın ta hilkat-i beşerden beri evlâd-ı beşere talim-i hakâyık için yine nev-i beşerden bi'l-intihâb akıl ve kemal ile mümtaz kıldıktan başka bir de vahiy ve ilhâm-ı manevi ile talim-i hakâyık-ı dünyeviye ve uhreviye buyurduğu Peygamberân-ı izâm vasıtasıyla tebliğ buyrulan ahkâm-ı mukaddesenin mecmuudur. Şu hâlde dîn, Hazret-i Allah'ın insanlara yine o insanlardan bazıları vasıtasıyla talim buyurduğu menâfi-i dünyeviye ve uhreviyeyi mutazammın malumat ve kavait olup ilk Peygamber itikâd-ı İslâmca ilk insandır.

Binaen ala zalik rûy-ı arzda mevcut kâffe-i ulûmun menşei Peygamberler olmak iktiza eder. Zahirde din ile münasebeti olmayan kadim ve cedit bilcümle hükema ve ulemanın malumatı dahi min-kıbel Allah Resul-i kirâm marifetleriyle tebliğ olunan malumatından müktebestir. Bugün Hint'te Çin'de, Mısır'da, Yunanistan'da ve asâr-ı sâlîfe ve hâzırada gelmiş ne kadar filozoflar, âlimler varsa kaffesinin ulûm ve maariflerinin esasları dîn-i malûmâta merbuttur. Yalnız onların zekâlarının faydası dinlerden iktibas ettikleri füyuzatı tevsi ve şerhten ibaret olup bu şerh ve tevsi mâdde-i mühimesi her insana müyesser olur şeylerden olmadığı cihetle böyle bir iktidara malik olan bir insan herhâlde büyük bir insandır. İhtimal ki bu fikrimi mübalağalı görüp bu sözümle aklın idrâk-ı hakâyık olan hizmetini inkâr ettiğime zahip olanlar bulunur. Haşa akl-ı beşerin idrâk-ı hakâyık için pek büyük vasıta olduğunu teslim ederim. Fakat şimdiye kadar peygambersiz kalmış akvam ender olup hele şarkta böyle bir kavim yok gibidir. Yalnız Amerika ile Afrika'nın bazı akvamı Peygamber görmemiş gibi görünmekteledir ki bunlarda dahi akıl mevcut olduğu hâlde hiçbir vakit lüzumu derecesinde tenevvür edememiş oldukları malumdur. Mamafih kendilerine peygamber gelmiş idiyse de mürur-ı zamân ile dinlerini unutup sâlik-i cehâlet olmuş bulunmaları da melhuzdur. Hâl-i hâzırda ise edyân-ı muhtelif erbabıyla ihtilat ettiklerinden envâr-ı nübüvvet onlara dahi şamil olmuştur. Tefrik-i hakâyıkta muvaffak olup da istifade edenlere ne mutlu.

9. Dîn-i İslâm'da ise ezâ-i nefis bilhassa tahrim edilmiş olup نفس مطيبك فاروق بها hadîs-i şerîfi vesair evâmîr-i celile ile cismin sıhhatinin hüsn-i muhafazası irade buyrulduğundan bu ezâ-i nefse müteallik riyazatlar dîn-i İslâm'a muhaliftir.

Akden de muhakeme etsek yine anlarız ki zekâ-i beşer insanın her nev hakâyıkı idrâkine vasıtaysa da bir talim ve telkin olmazsa şâibe-i şekten kurtaramaz. Ulemâ-i İslâm'ın beyan buyurdıkları veçhile yalnız akılla insan vahdâniyet-i ilahiyi derk edebilir. Fakat kemayelik değil. Bugün memâlik-i mütemeddinenin her yerinde mevcut olup vücutlarıyla iftihar edilmekte olan ukalanın herhangisini ele alırsak alalım, talim ve terbiye görmemiş daha doğrusu ulum ve fûnundan ârî akvam-ı vahşiye ve bedeviye arasında yaşamış olsaydı velev ki deha mertebesinde bulunsun acaba ne olabilirdi. Bizzat akli vasıtasıyla ne gibi hakâyık ve dekâyık kesb-i vukûf edebilirdi? Hiç şüphe yok ki o da vahşiler veya bedeviler gibi pek basit nûr-ı marifetten bî-haber hayvânâtın pek cüzi farklı bir mahluk ve yalnız dimağının diğerlerine nispeten daha mükemmel yaratılmış olmasıyla muhitine nispetle mümtaz bir mahluk olurdu.

Şu hâlde akıl ve zekâ-i beşer yalnız olarak lüzumu kadar keşf-i zalâm cehle kâfi olmayıp herhâlde talim ve telkine muhtaçtır. Şu sırada elbette bir kişinin telkiniyle olmaz. Ulum bunca asırlardan beri gelmiş olan ukalanın buldukları, anladıkları hakâyıkın cemiyeye hasıl olmuştur diyen bulunur. Esasen kendilerinde fikr-i medeniyet hasıl olarak ulum ve fûn-ı muhtelifenin ne yolda meydana gelebileceği ve sûret tahkiklerinin nasıl hasıl olacağı bilinmiş akvamda her ilmin terakkisi bu ilme müteallik keşfiyatın zabt ve tahrir ve küçük büyük her nev terakkiyatın cem ve telifiyle husul-pezir olacağında şüphe yoktur. Fakat kendilerinde medeniyet gayr-ı mevcut akvâm-ı câhileyi nazar-ı itibâra alırsak bunlarda her nev ihtiyâcât-ı beşeriyenin temini hususundaki terakkiyat o kadar basit ve hükümsüz oluyor ki asırlardan beri mevcut oldukları hâlde hayvaniyetten pek az farklı oldukları buna delildir. Böyle bir kavmin tarik-i medeniyete isali ancak sıfât-ı fevkaladeye malik insanların onlar meyanında pek çok zamanlar ve birçok meşakkatlerle uğraşarak neşr-i hakâyık etmesiyle mümkün olabilir. Ve bu misilli akvâm-ı câhile arasında hâl ve vahşette bulunan hem cinslerini mükemmel bir medeniyete isale vesile olacak derecede malumatlı bir âdem yetişmesi ise akden muhal gibidir. Bazıları güneşin zulmetten çıktığı gibi dâhiler de cahil milletlerden çıkar demişlerse de bu kelam Peygamberân-ı izâm hakkında kâbil-i tatbik olamaz. Zira bu neşet eden dâhilerin mertebe-i kemâli hiçbir vakit bir peygamber denecek kadar tam olamamıştır. Dâhi namıyla yad olunan ukalanın eserlerine bakılsa kendisinin zamân-ı neşetinde malum olan birtakım hüner ve maarifte ziyadesiyle mümtaz olmak gibi bir sınıf-ı temeyyüzü hâiz oldukları görülür. Fakat bu temeyyüz hiçbir vakit icaz derecesine varamaz ve hatta tarik-i medeniyette en ziyade terakki edip her nev ulum için ayrı ayrı mütehasısları bulunan akvâm-ı münevvere içinde mükemmel tahsil görmüş ve birçok ameliyat ve tecrübelerle malûmât-ı nazariyelerini terakki ve tesis ettirmiş dühât-ı ilm ve marifet veya siyasete bile Peygamberân-ı izâmın deruhte edip hüsn-i ifâya muvaffak oldukları vezâif-i teklif ve tahmil edilse herhâlde aciz kalacakları muhakkaktır. Bugün bütün müellifinin meydana getirdikleri kitaplar bu bapta evvelce mevcut kitaplardan iktibas tarikiyle meydana gelmiş olup asıl müellifin kendi malı olan kısmı koca bir kitap içinde pek mahdut kalır. Bugün binlerce senelerdir yazılmış kavânin-i diniye ve akliye kitaplarda mestur ve bunların tahsili için mektepler ve muallimler mevcutken bile bir hususa dair kavanin ve nizâmât mecmuası yapılmak lazım gelse ulemâ-i hükûkun ser-ferazanından ve gayet tecrübe-dide âdemlerden mürekkep komisyonlara havale ediliyor. Bunlar arasında ariz ve amik müzâkerât ve münakaşat cereyanından sonra birtakım mevâdd-ı kânûniye ve nizamat vaz ve kabul ediliyor ki bunlar da derece-i isâbet ve ehemmiyetlerine göre devam ettikten sonra hükümden sakıt oluyor. En esaslı ve devamlılarının kütüb-i mukaddeseden istifade edilmiş fikirlere müstenit bulunduğu da görülüyor.

Şu maruzattan asıl maksat Peygamberân-ı izâm hazerâtının hakikaten bir kuvvet-i azime-i maneviyeye malik olduklarını ve insanlara iptidâ-i hilkatten beri lüzum görüldükçe Peygamberler bas buyrulup bugünkü terakkiyât-ı medeniyenin esasını edyanda aramak lazım geleceğini istidlal ve beyandan ibarettir.

Hint ve Çin ve Mısır-ı kadim itikâtları tetkik edilse birçok hurafat ve hayalat gibi hilâf-ı akıl şeylerle mali oldukları fakat aralarında bazı mevâdd-ı sahihanın bulunduğu görülür. Bunun sebebi sarihtir. Çünkü kütüb-i diniye ve tevarihin beyanatına ve hâlâ meşhûd nazar-ı imân olmakta bulunduğu nazaran hiçbir kavim terakki ve medeniyeti daimi surette muhafaza edemeyip mesela dinî bir surette muhakeme edilse kendilerine Peygamber gelerek talim ve telkin-i hakâyık edilmiş birçok akvamın bir takım muhaberat ve ihtilafatından sonra takarrür eden medeniyet ve terakkilerinin bir müddet sonra tedenniye başlayıp aralarında fisk ve fücür ve su-i helâk, atalet ve kesalet, cehl ve şekavet gibi muhrib-i bünyân medeniyet ahvâlin tekessür ettiği görülüyor. Bunun üzerine onlar dahi muhtâc-ı tedip ve ıslah bir hâlde geldiklerinden muslih ve mürşide lüzum görülmekle diğer bir Peygamber irsal buyruluyor. İşte insan bi't-tabi talim ve terbiyeye ziyadesiyle kabiliyetli olmakla beraber cehalet ve vahşette de ziyadesiyle müstait olduğundan ve muktezâ-i inkılâb-ı cihân olarak en medenî akvamın mürur-ı zamanıyla en vahşi ve en cahil bir kavim hâline tebeddül ettiği daima vaki olagelmiş ahvaldendir. Binaen ala zalik bugün az

veya çok cahil gördüğümüz akvamın itikatları arasında bazı hakâyık-ı diniyeye tesadüf edilmesinin sebebi onların zamân-ı kadîmde bir din-i hak ile mütedeyyin veya ondan müstefit olup sonraları aralarından cehaletin ilerlemesiyle hayalat ve hurafata sapıttıkları müsteban olur. İşte itikâd-ı İslâmca izâh-ı keyfiyet böyle olup mesela Brahmanîlerde, Mısrîlerde vesair akvam meyanında dîn-i İslâm'ın ahkâmına muvafık bazı itikatlar bulunması eski Peygamberlerden kalma telkinât-ı diniyeden, derunlarındaki hurafat ise sonradan karıştırılmış asâr-ı zülâldir. Ve tekrar Peygamber bas olunmasına sebep olanda bu zülâl ve ihtilallerdir. Zaten nazar-ı İslâm'da Tevrat ve İncil-i şerif ve emsali kütüp ve sahaf-ı mukaddese min tarafillah telkin olunmuş şeylerdir. Muhtevi oldukları mesailden hâlâ dîn-i İslâm'a mutabık bir hayli hususlar vardır. Ve شريعة من قبلنا شريعة buyrulması şerayi ve edyân-ı saireden mensuh olmayan ve dîn-i İslâm'a muvafık olan ahkâmın nazar-ı İslâm'da makbul olacağını gösterir. İhtilâfi tevhit eden ise mensuhiyet ve nesh-i asliyenin mefkudiyetidir. Mesuhiyet muktezâ-i zamâna tabi olup mesela hamr ve meşrûbât-ı küuliyenin az miktarı dîn-i Musa'da gayr-ı muharrem iken dîn-i İslâm'da katresinin bile tahrim buyrulması dîn-i Musa'daki helaliyetini nesh etmiştir. وقل جاء الحق و في يومنا هذا kütüb-i tıbbiyenin kaffesinin katresini bile muzır görmesi bu hükümün derece-i asabetini izhar eder.

İşte dîn-i Musa ve edyân-ı saire ile dîn-i mübîn-i Ahmedinin bazı mesailindeki tetabuk ve tevafuk cümlesinin bir membadan tereşşuh etmiş olmasından, ihtilafta kısmen edyân-ı mezkûrenin tamamen mahfuz kalamamasından ve kısmen hatemü'l-enbiyâ hikmet-endûz وقل جاء الحق و Muhammedü'l-Mustafa Efendi'mize tebliğ buyrulan dîn-i İslâm'ın ekmel ve noksansız olarak ihsan buyrulmuş, olmasındandır.

Hakikaten bin bu kadar seneden beri ahkâm-ı münifesinin her asra ve her memlekete ve her kavme kabil-i tatbik olması ve kıyamete kadar böyle kalacağını şüphesiz bulunması kemaline delil-i celildir. Filhakika şimdiki kadar Avrupa devletlerinden hiçbirisinin mevâdd-ı hukukiye ve hükmiye-i İslâmiye derecesinde hükmü bâki bir hüküm vazına muvaffak olamadıkları muhakkaktır. Hele bazı ahkâmın zemin ve zamana göre şeriat dahilinde icmâ-i ümmet ve kıyâs-ı fukahaya mukârin izin ve irâde-i sultani ile ihtiyaç ve ıztıarda mutabık surette tadiline müsaade buyrulması ayrıca bir lütuf ve hikmet-i sübhânidir.

Mevzudan pek uzamış olduğumuzdan bu bahsi daha ziyade tatvil etmeyerek hıfzıssıhhat-ı istitam bahsine dair serd-i kelâm edelim.

Brahma dininde bu bapta neler olduğunu gördük. Güneş ve آینی tabir ettikleri ilâh-ı kazibeleri filanları hep hurafat olup kuvvetten hararet hasil olduğu ve insanda hararet hasil eden madde bir kuvve-i muhassala bulunduğundan bunun tazimi lazım geleceği gibi bir fikr-i felsefi de mevcuttur. Ve suma tabir ettikleri ispirotolu meşrubu medhde o kadar ileri gitmeleri hıfzıssıhhatın tamamen zıddıdır. Ve bu husustaki akla muhalif itikâdât-ı hurâfâtkârânenin ne derece garip şeyler olduğunu da gördük. Daha sonra istitam bahsinde pirinci methetmiş. Diyeceğimiz yok. Bazı eşhasın taamlarını ekl etmemek hususundaki zikrolunan itikatları arasında münasebetli münasebetsiz şeyler olduğu da zahir. Ötede rüesâ-i rûhâniyeye mahsus ayrı bir istitam tertip edildiği de görüldü. Hele balığın eklinin umuma tahrim edilmesi hıfzıssıhhaya muhaliftir.

Velhasıl Brahma dininin pek büyük kısmı hurafat olup derininde bazı hakâyık-ı diniye mevcuttur ki bunlar bu dinin kim bilir kaç bin sene evvel bir Peygamber tarafından telkin edilip de sonraları muktezâ-i tab-ı cihân olarak duçâr-ı inkılap olan bu insanların cehalet saikasıyla karıştırdıkları itikâdât-ı bâtıla arasında kalmış bazı hakâyık olduğunu irae ederler. Mısrîlerin yazmış olduğumuz istitamlarındaki hurafat meyanında dahi pek az bazı hakâyık eseri görülebilir olduğunu gördük.

Dîn-i Musa'nın telkin ettiği hıfzıssıhhat-ı istitam bunların hepsinden mühimdir. Bunda meyyite ekli men edildiği gibi hasta hayvanat eti dahi men edilmiş ve bu hususta bir muâyene-i sihhiye vaz buyrulmuştur. Dîn-i İslâm dahi meyyiteyi katiyen men ettiği gibi hasta ve zayıf hayvanat lahmını da men eyler. Lahm-ı hınzır dîn-i Musa'da dîn-i İslâm'da olduğu veçhile memnudur. Sair birtakım hayvanatı da men edip bunların birçokları muvafık ise de bilcümle sayd-ı berride dahil olan kuşlarla karaca ve tavşan gibi dîn-i İslâm'da ekli helal olan kuşları ve karaca ve tavşan vesaireyi men ettiğinden insanları av eti gibi leziz ve nafi etlerden çok kere mahrum eyler. Meşrûbât-ı küuliyeye hususunda dahi dîn-i İslâm'dan ayrılır. Ve rüesâ-i rûhâniyeye başka avama başka istitam tavsiye etmesi ve bazılarına üzümü bile men eylemesi de böyledir.

Din-i İslâm'da Müslümanların kaffesi bir olup umum için seyyân-ı muâmele olduğundan burada din-i İslâm kâffe-i edyândan ayrılır. Hasılı bu hıfzıssıhhat-ı istitam bahsinde din-i Musa ile din-i İslâm arasında bazı mertebe tevafuk olduğu gibi bir hayli de muhalefet vardır. Din-i Musa'da mühim görülen muâyene-i lühum meselesi din-i İslâm'da diğer bir suretle bulunur. Zira tayyibattan olup olmadığını aramak lüzumunu amir olması her cihetle ekmel bir kaide-i sıhhiyedir.

Din-i İslâm'ın Hıfzıssıhhat İstıtamı

Din-i mübin-i Ahmedinin ahkâm-ı celilesinin kıyamete kadar baki olduğu mebhâsü'l-istitâmıyla da anlaşılır. Zira akvâm-ı Efrenciyenin himem-i müşkül bir endâzâneleriyle hasıl olan bin üç yüz sene sonraki şu terakkiyat-ı muhayyeretü'l-ukûl günden güne şerâit-i sıhhiye-i İslâmiyenin ehemmiyetini izhar etmektedir. Ehl-i fennin şimdiye kadar anladıkları çok olduğu gibi daha ileride anlayacakları da az değildir.

Burada din-i İslâm'ın muhtevi olduğu şerâit-i sıhhiye-i âliyenin hangisini evvel zikredeceğimi bilemiyorum. Çünkü hangisini alsak ehemmiyetçe birbirine faiktir.

Evvela nesteizübillah *كلوا من طيبات ما رزقناكم* ayet-i celilesinden başlayalım. Bu ayet-i celile hıfzıssıhhat-ı istitamın bütün mezayasını şamildir. Zira manâ-i âliyesi o kadar vasidir ki istitam hakkında umum hıfzıssıhha kitaplarının maksad-ı esâsiyesini teşkil eder desek becadır. "Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin tayyibatından ekl ediniz." buyruluyor.

Bu tayyibat nedir? Bu kelime-i mukaddese de pek çok mana dahildir.

Evvela rızıkın meksebe cihetiyle helal olması.

Saniyen nefsü'l-emirde temiz bulunması.

Salisen hiçbir suretle muzır olmaması.

İşte bu tayyibat-ı lafz-ı celilinin bu üç manâ-i azime delalet ettiği cüzi lisân-ı Arap'a ve din-i İslâm'a vakıf olanlarca şüphe götürmez. Hatta Kur'an-ı azimüşşanı Fransızcaya tercüme eden Kazimirski tayyibat lafzında temiz ve sıhhatte gayr-ı muzır manalarının münderiç olduğunu beyan eder. Şu hâlde uzun uzadıya şu haram, şu helal diye tadattan evvel her ne suretle olursa olsun insanın dinine, dünyasına, sıhhatine muzır olan her şeyin din-i İslâm'da haram olduğunu söylersek bir büyük kâide-i külliye-i İslâmiye ve sıhhiye söylemiş oluruz. Binaen alâ zalik bugün terakkiyat-ı tıbbiyenin sıhhat ve afiyet üzerine tesirât-ı muzırını bir sûret-i hakikiyede ispat ettiği bilcümle efal ve ahvalin haram olacağı kolayca anlaşılır. Din-i İslâm ve Kur'an-ı azimüşşan beyan buyurmadık bir şey bırakmamakla beraber muhaddisattan bazı şeylerde şüphe edilse kıyâs-ı kaide külliye-i şeriyesi ile hal-i mesele etmek pek mümkün olur. Hakikaten din-i İslâm'da nefse eza haram olduğu gibi sıhhat ve afiyete mazarrat verecek her şey de haramdır. Zira afiyetin ehemmiyeti Peygamberimiz Efendi'miz hazretlerinin daima *اللهم انى اسئلك* buyurmaları pek güzel gösterir ve afiyetin en büyük niâm-ı ilahiyeden olduğu kezalik fahr-i kâinât Efendi'mizin beyânât-ı âliyelerindedir. Fakat nefse eza haramdır ibaresinden ten-perverlik ve tembellik manası çıkarmamalıdır. Zira tembellik de haramdır. Kur'an-ı azimüşşanda nesteizübillah *وان ليس للانسان الا ماسعى* buyrulmuş olduğu gibi Hazret-i Muhammedü'l-Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem Efendi'miz hazretleri tembelliği pek ziyade men ve tembelleri de iltifât-ı seniyelerinden mahrum buyururlardı.

Bu nefis hakkında olunacak muamele gayet mühim olup pek çok su-i tefsirlere uğramıştır.

Hristiyanlıkta papazlar nefis hakkında ezayı reva ve esvap gördüklerinden birtakım insandan ârî dağlarda تنها mahallere çekilerek ibadetle meşgul olmak ve daima et ve emsali şeyler yemeyip vücudu zayıflatarak, tehhilden ihtiraz ederek yaşamayı makbul addederler. Hakikaten birtakım zevayada pek çok ruhban ve rahibatin insanlardan uzak bir suretle yaşadıkları görülmektedir. Beyrut vilayeti sıhhiye müfettişi iken bir ay Sur, Hayfa ve Nasıra cihetlerine gittiğimde oralarda birçok rahibatin kale gibi ve mahpushane-asa gibi mahallerde haps-i nefis ettikleri ve bunlar meyanında verem illetinin pek çok olup pek genç kızların bu hastalıklardan birtakım killet-i gıda ve heva sebepleriyle mahvolduklarını ahvallerine vakıf Hristiyan etibbam tercümana hikâye ederlerdi. Ve bu sûret-i maişetin cinnet ve daü'l-merâk, ihtinâk-ı rahim ve emsali emrâz-ı rûhiye hasıl ettiğini Mauriac nam zat

Malumdur ki ifrât-ı ekl ve şürpten birçok emraz tevellüt eder. Ebu Hureyre radiyallahu anhdan mervi olan *ان الله يبغض الاكل فوق شبعه* hadîs-i şerîf-i dahi bu bapta büyük bir katiyeti muhtevîdir. Vakıa bazı çok yiyen adamlar vardır ki bunlar bir müddet için zararını görmeyebilirler. Daha doğrusu hissetmeyebilirler. Hâlbuki bir müddet sonra bu mazarratlar onlarda da zahir olur. Bazıları çok yedikçe semizlerler, karnı şişer ve yüzü kızarırsa iyi oldum zanneder. Hâlbuki mutlaka kendisinin gece uykusunda rahatsız olduğu ve bade't-taam hararet ve sıkıntı bastığını da bilir. Fakat ehemmiyet vermez. Ya ehemmiyetini bilmez. Hakikatte ise bunlar iyilik alametleri değildir. Bu sırada belki itibbanın bu asırda bazı hastalara çok yedirmek için çalıştıklarını görüyoruz diyenler olur. Evet çok tegaddiye lüzumu olan ahval vardır. Fakat bunlar gerek hastalıkları ve gerek itiyatları hasebebiyle lüzumundan az tegaddi eden hastalar için olup bunlarda dahi miktarın mümkün mertebe az fakat kuvve-i gıdaiyenin çok olması lüzumu pek iyi tahakkuk etmiştir. Zira bu nev hastalarda kesret-i tegaddiye lüzum hasebiyle midenin bozulmamasına çalışmak her şeyden daha ziyade mühim olduğundan kesret-i tegaddiye muvaffak olacağız diyerek çok taam vermek en lüzumlu bir uzvu yormak demek olduğundan mümkün mertebe miktarı az, kuvve-i gıdaiyesi çok atime itası iktiza etmekle bunlar için dahi kesret-i eklin muvafık olmayıp hüsn-i tegaddiyenin muvafık olacağı muhakkaktır.

Şimdi bu kesret-i eklin derecesinden, tespitinden bahsedelim. Malumdur ki bu insanına göre değişirse de herhâlde herkesin cüssesine, bünyesine, tarz-ı maişet ve işigaline göre değişir. Bir miktar vasatı vardır. Bu miktar tecavüz ettiriliyorsa tabii çok yemiş olur. Nikris, fart-ı semâne ve romatizmalarla birçok karaciğer ve böbrek hastalıklarının ve daha birçok hâlât-ı maraziyenin husulünde çok yemenin duhul ve mazarratı malumdur. Fakat evvelce de arz ettiğim veçhile çok yemek muzır ve memnudur diyerek ifrattan tefrite düşerek hadd-ı lâzımından dun yemek de caiz değildir. *كوا واشربوا* emr-i celili mucibince tayyibat ve nafiât-ı atimededen mikdâr-ı kifâye tenavül edip yalnız *ولا تسرفوا* hüküm-i münîfince fazla eklinden ihtiraz lazım gelir. Zira *واخش الدسائس من جوع ومن شبع فاصله ورب* beyt-i şerîfinde beyan buyurduğu veçhile vücudu zayıf düşürecek derecede az ve nakıs yemek dahi şeran iyi değildir. Ve bu beyt-i mübareğin manası “Açlık, tokluk mazarratlarından kork. Çok açlık vardır ki mide dolgunluklarından daha muzırdır.” demektir.

Şimdi bu hususların izahında bu kadarla bi'l-iktifâ şeran ekli haran olanları zikrederim. Bادهu da adâb-ı ekl ve şürbu zikredeceğiz. Nesteizübillah *الانعام احلت لكم بهيمة الانعام* ayet-i celilesiyle daha bazı ayetlerde etleri helal olan hayvanattan vesair şeylerden bahis buyrulmuş ve ekli haram olan şeyler Sure-i Bakara'da nesteizübillah *انما حرم عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل الله فحشا من غير باع ولا عاد فلا اثم عليه ان الله غفور رحيم* buyrulmuş ve manâ-i şerîfi “Allahuteala eti yenir hayvanlardan bila-zebh ölmüşünü ve seyelan eden demi, domuz etini ve Allahuteala'nın gayrısı için kurban olunmuşları haram kıldı. Cebir veya açlık sebebiyle muztar kalan kimse eğer bu ıztırar-ı buğz ve adâvet-i gayr-ı meşrûa sebebiyle değilse günah yoktur. Allahuteala ‘Gafur ve rahimdir.” demektir.

Sonra Sure-i Maide'de nesteizübillah *الميتة والدم والمخنقة والموقودة والمتردية* ilh. buyrulmuş olup bu ayet-i kerimede zebh olunmaksızın ölmüş hayvanat etleriyle akmış kan ve hınzır eti ve Allahuteala'dan gayrı ismine zebh olunmuş hayvanat etleri ve zebh olunmayıp boğulmuşları ve ekli caiz olanlardan bir şeyle darp olunmak veya yüksek mahalden düşmek yahut birbirini boynuz vesaireyle vurmak yahut yırtıcı hayvan tarafından ekli için paralanmak gibi suretlerle meyyite olanları haram kılınmıştır. Bu dört nev ahirde daha canlı ve kanı harekette iken yetişilip zebh edilirlerse helal olur. Ve bundan başka nusub üzerine boğazlanan ve ezlamdan kısım ve hüküm-i talep olunanlar dahi haram kılındı.

Nasb-ı zamân-ı câhiliyette Harem-i Şerîf etrafında dikilmiş birtakım taşlar olup bunlara kurban kesmekte sevap vardır itikadıyla hayvanlar zebh ederlermiş.

İstiksam-ı bi'l-ezlâmda, bir devenin veya diğer bir hayvanın etinin taksiminde aksâm-ı muhtelifesinden hangisinin hangi kimseye verilmesi lazım geleceğinde ihtilaf vukuunda birtakım oklarla şimdiki zamanın piyangoşu nevinden bir nev oyun varmış. Kadı Beyzavî rahmetullahi aleyh bu okların lisân-ı Arap'ta kesr-i kâf ile *قدح* tabir olunan oklarla yapıldığını ve bunların bir işe mübaşeretin münasip olup olmayacağını anlamak için dahi kullanıldığını beyan ediyor.

Bunun için *قدح* tabir olunan oklardan üç adet alınıp birisine *ربى امرنى* diğerine *ربى نهانى* üçüncüsüne de *غفل* yazılıp karıştırdıktan sonra çekerlermiş. Eğer *ربى امرنى* çıkarsa o işe derhal mübaşeret edip *نهانى* çıkarsa tecil ederler ve *غفل* çıkarsa yeniden karıştırıp tekrar çekerlermiş. Daha başka rivayetler de vardır. Fakat mevzu-i bahsimizde

bunların taalluku olmayıp bunlar ve nâm-ı ilahiden gayrıya zebh olunan hayvanat etinin meni en ziyade dinin diğer aksâm-ı mühimmesine mütealliktir.

Hıfzıssıhhaya taalluku olan meyyite dem, lahm-ı hınzır, münhanika ve darp ve cebr veya sukut yahut mücadele neticesinde meyyite olan hayvanat ile hayvânât-ı müfterise tarafından ekl olunmak üzere öldürülen hayvanların etleri vardır. Şimdi bunları birer birer mütalaa edelim.

1) Meyyitenin hürmeti tefsir-i kebîr sahibi Fahreddin er-Razî hazretlerinin beyanına göre zamân-ı câhiliyette birtakım akvamın ölmüş hayvanat etleri yemeleri üzerine vaki olmuştur. Hatta bu tahrir üzerine bu kavimler “Kendi öldürdüğünüzü yiyorsunuz da Allah’ın öldürdüğünü ne için yemiyorsunuz?” demişlerdir.

Meyyitenin hıfzıssıhhatça mazarratı muhakkaktır. Fahreddin er-Razî bu bapta “Bir hayvan öldüğü vakit kanı derununda kaldığından mazarrât-ı azîme vardır.” diyor. Vakıa kanı derununda kalmış lahmın teaffünü daha kolay ise de fennin şimdiki terakkiyatı bu tahririnin hikmetini daha ziyade izhar etmiştir. Mort olan hayvanın etinde sebab-i mevt olan marazın mikroplarıyla ifraz ettikleri semmi maddeler kesretle bulunacağı gibi uzviyetin bu marazın taht-ı tesirinde uğraşması hasebiyle de birtakım kimyevî ve bünyevî tagayyürat husul bulacağından o et hâl-i tabiiide kalmayıp dūçâr-ı ihtilâl olmakla ekli hâlinde sıhhati ihlal eyler. Fenn-i hâzırında gösterdiği veçhile hastalık mücib-i vefât olmayacak derecede bile olsa hayvanın etini muzır bir hâle koyduğundan mevte intaç ettiği takdirde daha muzır olacağı zahirdir.

2) Dem: Yine bu ayet-i celîlenin tefsirinde Fahreddin er-Razî hazretleri sâhibü’l-keşşâftan naklen “Akvâm-ı câhile bağırsakları kan ile imla ettikten sonra kebab edip misafirlerine ekl ettirirlerdi. Bunun üzerine tahrir buyruldu.” diyor. Hayvanat kanlarını toplayarak pek çoktan beri tecrübe edilmiştir. Avrupalılardan hâlâ bunu ekl edenler vardır. Fransa’nın en meşhur hıfzıssıhha ulemasından muallim Proust en son hıfzıssıhha kitâb-ı mufasssalında kanı memâlik-i şimaliyede ve Amerika-i cenûbide vesair bazı memleketlerde yediklerini beyan ettikten sonra hazmının gayet güç olduğundan dolayı muzır idüğünü beyan ediyor. Sair hıfzıssıhha kitaplarının pek çoğu ise gıda meyanında zikrini bile münasip görmüyorlar. Şu hâlde mazhar-ı kabûl umumî olmayıp ekle şayan bir şey olmadığı tebeyyün eder. Hakikat, kanın bir iyi bir şey olduğunu zannederek eklini birçok defalar tecrübe etmişlerse de erbâb-ı fen her defasında muzır olduğunu ispat eylemiştir.

3) Lahm-ı hınzır: Bu baptaki mütalaaat ayrıca bahs-i mahsusunda tafsil edildiğinden burada tekrar zikrine lüzum görülmedi.

4) Münhanika: Boğulmuş demektir. Bu suretle bir hayvanı boğmak için boğazını sıkmak veya ağzını, burnunu tıkayarak nefesine mâni olmak lazımdır. Bu suretle itlaf edilmiş hayvanatın azası muayene edildiğinde birçok azâ-i mühimmesinin simsiyah olmuş idüğünü görürüz. Hatta insanların boğulmuş ve hangi surette boğulmuş olduğunu anlamak için beyin, akciğer vesaire birtakım azalarını bi’t-teşrih muayene etmek tabîb-i kânûnîye ait bir vazifedir. Boğmak sebebiyle hayvanatın ciğerlerine, beyinlerine ve etlerine birtakım tagayyürat-ı maddeye tari olduğu ve bi’l-kimyâ adalatın birtakım mevâdd-ı semmiye ifraz eylediği muhakkaktır. Boğulan hayvan pek çok çabalayıp harekât-ı şedîdede bulunacağı, böyle gayet şedit harekât neticesi olarak yorulmuş hayvanat eklinden evvelce hayvanda hiçbir hastalık olmadığı hâlde mücerret yorulmuş olmasından dolayı yorgun hâlde kesildiği takdirde eti yenirse birtakım tesemmümat hasıl olur. Müellifin-i meşhûreden Mauriac nam zat en son emrâz-ı umûmiye kitabının esbâb-ı emrâz bunu bahsinde pek sarîh surette zikrediyor. Ve meşhur hıfzıssıhha muallimi Proust kitabında yorulmuş hayvanatın etlerinin mazarratlarını beyan ettiği gibi umumiyetle etlerin hâlini ber-vech-i ati tarif ediyor:

“Yorgun hayvanatın etleri daha kırmızı daha koyudur. Ve usaresiz olup kokusu ekşimsi ve nâ-hoştur. Ekseriya eterlenmiş gibi olur. Bunlardan yapılan et sularında fena bir koku bulunup kebabları sert ve meşin gibi tatsız olur.”

Yormaksızın mesela başa odun vurarak öldürülen hayvanat etleri de kehalik muzırdır. Asıl ulemâ-i İslâm’ın bu bapta atfettikleri mazarrat zebh suretiyle kanı akıtılarak itlaf edilmeyen hayvanatın demleri derununda kalmasıdır. Fahreddin er-Razî hazretleri kanın beden-i hayvânda kalması o etin teaffün ve taksidine badi olduğundan muzırdır, diyor. Ulemâ-i sairede bu reyî beyan buyurmuşlardır.

Biz bu hususta şimdiki Avrupa ulema ve hükemasının reylerine müracaat edince yine bu sözlerden başka bir söz göremiyoruz. Bakın Fransa’nın hâl-i hâzırda en büyük hıfzıssıhha âlimi bulunan Proust ne diyor: “Bütün

mevâdd-ı şibh-i zülâliye gibi et de pek çabuk tahammür-i teaffüniye duçar olur. O vakit nâ-hoş ve hususî bir koku peyda eder. Yumuşak ve kesilmesi kolay ve rengi donuk ve soluk olur. Nesc-i hücrevisi yeşilimsi bir renk alarak şişkinlik peyda etmiş ve müteaffîn bir gaz nefh edilmiş gibi bulunur. Pek sıcak mevsimlerde ve bahusus fırtınalı zamanlarda et daha çabuk teaffün eder. برون سه قار nam zatın tecrübeleri yıldırımdan vefat eden hayvanların diğerlerinden daha çabuk teaffün ettiğini göstermiştir. Etin çabuk teaffün etmesine sebep olan şeraitin en muvafıkı kanın çıkarılması yahut nakıs olarak çıkarılmasıdır. Bu kanın nakıs çıkması birçok ahvalden ileri gelirse de bahusus hayvanın öleceğinden korkarak aceleyle kesmek dahi demek nakıs seyalanına sebeptir.”

İşte Proust cenapları da bu sözlerle kanı içinde bırakılmış hayvanatın etlerinin pek çabuk teaffün ettiğini, yorgun hayvanat etlerinin vücûh-ı muhtelifeyle muzır olduğunu beyan ediyor. Bu Proust, bahs-i mahsusunda dîn-i İslâm'a dil uzattığını yazdığımız Proust'tur.

5) Darp neticesi olarak ölen hayvanatın tabii etleri bozuktur. Zira öldürülünceye kadar dövülen hayvanın vücudu bütün yara içinde kalacağı ve bu bereli etin hâl-i tabiiideki gibi olmadığı bazı kuş etlerinde ve hayvanat etlerinde bereli kısımlara tesadüf edildiği vakit eklerinde hiçbir lezzet ve letafet bulunmamasıyla sabittir. Bereli etlerin terkîb-i aslileri değişmiş olacağından mazarratları tabiidir.

Bundan başka yukarıda tafsil edildiği veçhile kanın akıtılmamış olması da ayrıca badi-i mazarrattır.

6) Yüksek bir yerden düşüp ölen hayvanat etleri de bunlara makistir. Zira düşmekte berelenmek tabiidir. Ve demi de ihraç olunmamış demektir.

7) Boynuzlarıyla birbirini vurarak mukatele neticesinde ölen hayvanın ne derece yorgun ve ne derece bereli olacağı muhtac-ı izah değildir. Bunlar yorgun hayvanat etinin mazarratı ile bereli ve kâfi derecede kanı çıkarılmamış etlerin mahzurlarını camidir.

8) Şimdi yırtıcı hayvanat tarafından parçalanmış ve yenmiş hayvanat etlerine gelelim. Fahreddin er-Razî'nin Katade hazretlerine atfen buyurduğuna nazaran zamân-ı câhiliyette yırtıcı bir hayvan koyun ve emsalini paralasa ve hatta parçaladıktan ve bir miktarını yedikten sonra bir kısmını bıraksa bu kısım mütebâkiyi ekl ederlermiş. Ayet-i celîlede وما كل السبع ibâre-i celîlesinden maksûd-ı âli bu âdât-ı mekruhâyı men demek oluyor. Yırtıcı hayvanatın artığını yemenin hem tıbben hem taban caiz olmayacağı muhtac-ı izâh değildir.

Şimdi burada ayet-i celîledeki الاماذ كيتم kelâm-ı şerîfinin tefsirini tafsil iktiza ediyor ki الاماذ كيتم lafz-ı celîlini Kadı Beyzavî الاماذ كيتم ذكائه ile tefsir buyurur.

Fahreddin er-Razî'nin beyanına göre zekâ itmâmü'ş-şey manasına olup mesela fehimde zekâ dediğimiz vakit fehimde tamamîyet manası anlaşılır, diyor. Ve daha buna mümasil misaller irad buyuruyor.

Şu hâlde الاماذ كيتم kelâm-ı hikmet meramının manâ-i şerîfi bazı kavillere göre münhanika dahi dahil olduğu hâlde mukoza yani dövülerek ölmüş ve mütereddiye yani düşüp sakatlanmış da ölmüş ve natiha ki boynuzlarıyla dövüşürlerken ölmüş ve mâ-eklü's-sebâ yani yırtıcı bir hayvanın paraladığı hayvanların kaffesinden ibaret olan beş nev şamil olup bu suretlerle ölen hayvanların ekli haram oluyor. Ancak bunlar ölmeden evvel yetişilip tamamîyetleri tahakkuk edenlerin bade'z-zebh ekli helal bulunuyor. Bazıları bu istisnadan münhanikayı çıkarıp yalnız dört nev ahire bazıları da yalnız yırtıcı hayvanların cerh ettiğine tahsis ediyorlar. Fakat Fahreddin er-Razî'nin Tefsir-i Kebîr'inde zikrolunduğu veçhile İmam Ali İbn Abbas ve Hazret-i Hasan ve Katade radiyallahu anhüm münhanika dahi dâhil olduğu hâlde beş nevine de şamildir buyurmuşlardır. Bizim burada aradığımız cihet, cihet-i sıhhiye olup bu cihetçe dahi

الاماذ كيتم yani الاماذ كيتم ذكائه manâ-i şerîfinin delaleti pek büyüktür. Zira böyle boğulmak istenmiş yahut dövülmüş yahut düşmüş veya boynuzla vurulmuş veyahut yırtıcı bir hayvan tarafından tasaddi edilmiş hayvanatın tamamîyet-i sıhhat veya tamamîyet-i hayâtlarını idrak edip de zebh ederseniz hâl-i sıhhatte bulunan bir hayvan zebh etmiş olacağınızdan böyle bir etin ekli helaldir, buyurulmuştur. Bu gibi ahvale maruz olup da sıhhati fena hâlde bozulmuş olanların ekli caiz değil demektir. Vakıta yalnız kanın hâlet-i cereyanda olması kâfidir denilmişse de sıhhatleri fena hâlde bozulanların tayyibat hâlinde çıkmış olacağına ve fennen mazarratı tebeyyün eden bir şeyin şeren de haramiyeti iktiza edeceğine mebni ve zaten الاماذ كيتم kelâm-ı şerîfinde tamamîyet-i sıhhat manasının

münderiç bulunduğundan nâşi böyle ahvale maruz olan hayvanatın yalnız canlı olup olmadığını tahkik ile iktifa etmeyip tamâmiyet-i sıhhatlerinin de tetkiki lazım gelir.

Bundan sonra gelen ayet-i kerimede helal buyrulan tayyibat ve muallim av köpeklerinin getirdikleri av etlerinin helalyeti beyan buyruluyor. Bunlardan mukaddema bahis eylediğimizden tekrarlarına hacet yoktur.

Daha sonra Müslümanların ve ehl-i kitabın yani Musevilerle Hristiyanların kadınlarıyla izdivaç hususunda öyle âlî evâmîr-i celîle zikrolunuyor ki muhtevi olduğu ahlâk-ı celîlenin büyüklüğüne ve ne derece hakimane olduğuna mütalaa olup da bunlara karşı hiss-i tazim ile mütehassıs olmamak mümkün olmaz. Tezevvüc-i şerinin veyahut bunun aksine olarak ihtiyâcât-ı şehvâniyeyi bir tarz-ı nâ-mâkûlde idare etmek hususlarının hıfzıssıhhaya taalluku varsa da bunları bahs-i mahsusuna talik eyledik.

Şimdi hatırıma gelen hıfzıssıhhat-ı istitama müteallik bir hadîs-i şerîfenden de bahsedeyim. Câmi-i mehâsin-i dareyn seyyidü's-sakaleyn Efendi'miz hazretleri البقر و سمنانها و اياكم لحمها buyurmuşlar. Manâ-i şerîfî "Sığırın süt, yoğurt ve yağın yiyin, etinden sakının." demektir. Bazıları bu hadîs-i şerîfin manâ-i latifini fehm edemeyerek sığır eti bu hadîs ile men buyrulmuş desek memnu değil. Bundan maksâd-ı âlî nedir diye tereddüt etmişler. Ve acizleri de bunun manâ-i şerîfini anlamak isterdim. İnebolu Hastanesi tabibi bulunduğum zaman o vakitler Kastamonu sıhhiye müfettişi bulunan merhum Abdurrauf Efendi'yle esnâ-i musahabette söz süttün, yoğurttan bu hadîs-i şerîfe intikal ettiğinde Gürcistan'dan gelerek İzmit taraflarında ikamet eden ve ömürleri yüz yaşına karib olduğu hâlde gece gündüz ulûm-ı diniye ile iştilal eden pederlerinin bu hadîs-i şerîfte ekl-i lühumu men buyrulan bakarın sütü sağılan sığır olup ve buna da leben ve semnen karineleri dalalet etmekte olduğunu söylemiş idüğünü ilave etmişti. Hakikaten sütü sağılmakta olan ineklerin etleri nafi değildir. Zira kuvvetinin bir büyük kısmı süt ile ifraz olunduğundan böyle hayvanatın etleri terkib-i tabiielerine nispeten zayıf ve nakıs olduğundan ekleri insanı beslemez ve muzır olabilir. Burada yine tabib-i şehir Proust'un kitabından ekli gayr-ı caiz olan etler hakkındaki sözlerini nakil ile kendilerine karşı kendi sözleriyle istişhad edelim. Proust diyor ki:

"Ekleri caiz olmayan etleri ber-vech-i ati tertip etmelidir:

Evvela insana sirayet edebilen hastalıklara müptela olan hayvanat etleri.

Saniyen insana sirayet etmez fakat etleri terkiplerini bozabilir hastalıklara tutulmuş hayvanat etleri ki bu hastalıklar hayvanın lühumunun hassa-i gıdaiyesinin bir büyük kısmını kaybeder. Yahut pek çabuk tefessühüne sebep olur.

Salisen ihtiyarlık veyahut bir arıza veya ale't-tayin herhangi bir hastalıkla ölmüş hayvanat etleri.¹⁰¹

Rabian sağlam hayvanlardan olduğu hâlde tesirât-ı havâiye ile bozulmuş etler.

Hamisen çok ihtiyar, çok zayıf olanlarla çok çalıştırmak veya sütünü sağlamla zayıflatılmış hayvanat etleri ki bu beş güruhta tatad ettiğimiz sıfatta bulunan etler gıda ittihazına layık değildirler. Ve zayıflamış hayvanların etlerinin terkiplerinin bi'l-kimya bozulup tağdiyeye gayr-ı muvâfık oldukları kimyagerlerin tahlilatıyla sabit olmuştur.

Proust'tan iktibas burada hitam buldu. Bu tatad ettiklerimizin kaffesinin şer-i şerîfte zaten mevcut olduğunu biliriz. Ve bu hususta tafsilattan sarf-ı nazar bile etsek mekulat ve meşrubatın hem temiz hem hıfzıssıhhaya muvafık olması lazım geleceğini beyan buyuran tayyibat-ı lafz-ı şerîfinin delaleti her nev hasta ve zayıf hayvanların etlerinin yenmesi lazım geleceğini tefhime kâfidir. Ve evvelce de söylediğimiz veçhile Kur'an-ı azimüşşanı aklının erdiği kadar Fransızcaya tercüme etmiş olan Kazimirski de tayyibat lafzında temizlik ve hıfzıssıhhata muvafık manalarının dahil olduğunu beyan eder.

İşte bu tafsilattan müsteban olacağı veçhile sütü sağılan ineklerin etlerinin baladaki hadîs-i şerîf ile eklinden ihtiraz üzere bulunmak emir buyrulması pek büyük bir hikmete müstenittir. Katiyen men ve tahrîm edilmeyip de yalnız اياكم lafz-ı şerîfiyle ihtiraz üzere bulunmak irade buyrulması ayrıca büyük hikmeti muhtevidir. Zira sütü

10. Bu üçüncü madde; şeriat-ı İslâmiyenin meyyite ile darp, düşmek ve dövüşmekten ölen hayvanat etlerinin menine dair olan ayet-i şerîfenin hüküm-i münifine natıktır.

Yedincisi taamı mümkün mertebe çok kimse ile ekl etmeyi tercih etmelidir. Zira kalabalıkla yenilen taamda bereket, lezzet ve iştaha ile yendiği için hıfzıssıhha menfaat vardır. Hakikat yalnız bir insanı doyurmak için pişirilen yemeğe mesela beş kuruş giderse beş kişi için pişirilip de hep beraber yenirse hayli ucuz olacağından bu surette bereket ve fenn-i iktisatça menfaat bulunduğu şüphe yoktur.

Peygamber Efendi'miz bir hadis-i şerifte على طعامكم بيارك لكم فيه buyurmuşlar ki manâ-i âlisi "Yemeklerinizi cemiyetle ekl edin ki sizin için bereketli ve hayırlı olsun." demektir.

İkinci bir hadis-i şerifte dahi خير الطعام ما كثرت عليه الايدي yani "Taamın hayırlısı ekl edenlerin adedi kesir olandır." demektir. Bugün kalabalık ve cemiyetle yemek yiyenlerden çoğunun "Ben yalnız yediğim vakit bu kadar iştaha ile yemek yiyemiyorum. Çokluk ile yediğim için ne güzel yedim." dediklerini hepimiz biliriz.

Bir de الغدا مسقمة و اترك العشاء مهمة buyrulmuştur ki "Sabah taamını terk-i mucib-i sekâmet, akşam taamını terk ise badi-i natüvani olur." demektir. Bu hadis-i şerif bilhassa taam hususunda iltizam intizamı amir olup bazılarının bahusus evlâd-ı Arap'tan birçoklarının yaptıkları gibi ne vakit rast gelirse az çok yiyerek istitam hususunda intizama riayet etmeyenleri bu âdet sıhhat-şikenaneden mendir. Her ne vakit kolayına gelirse yemeye ülfet edenlerin taam için bir vakt-i muayyeneleri olamayacağı cihetle ihtilal sıhhatlerine sebep olacakları şüphesizdir.

Taam esnasında riayet olunacak âdâp: Besmele ile bed edip elhamdülillah ile hitâm vermek ve sağ elle taam edip iptida ve hitâm-ı taamda bir parça tuz yalamak ve lokmayı büyük almayıp gayet iyi çiğneyip ve birisini yutmadıkça diğerini ithal etmemek, taam hoşuna gitmediyse zem etmemek ve daima daha iştaha varken bırakmak âdâb-ı ekildendir.

Peygamber'imiz Efendi'miz hazretleri bir taam hoşuna gitmezse asla ayıbından bahsetmeyip yalnız şurası var ki o taamı terk ile ondan tenavül buyurmazlardı. Bu suretle hareketin gerek adap ve gerek hıfzıssıhha nokta-i nazarından büyük olduğu zahirdir.

Bunlardan başka taam esnasında bî-lüzum su içmemek dahi âdâb-ı İslâm'dan olup ancak hakiki bir susuzluk hissolunduğu takdirde içmek muvafık görülmüştür.

Bir de bazılarının yaptığı gibi taam esnasında sukut-ı mahzda bulunmayıp güzel sözler ve latif kelimelerle tenşit-i meclis etmek adaptandır. Zira taam esnasında sukut-i siret-i Acem olup bilakis güzel sözlerle tezeyyün ve tefrih-i meclis iktiza edeceği و ان لا يسكتوا على الطعام فان ذلك من سيرة العجم ولكن يتكلمون بالمعروف و حكايات الصالحين edeceği sabittir ki bu sözlerimiz Buhârî-i Şerif'ten mehuzdur.

Bunlar bugün umum hıfzıssıhha ulemasının tavsiye ettikleri vesayâ-i sıhhiyedir. Mesela taam esnasında çok su içmek hakkında hıfzıssıhha müellifin-i muteberesinden Pelic nam zat "Çok miktarda içilen sular en iyi sulardan bile olsalar yine mazarrat verirler. Bu adet mideyi tevessüe duçar eder. Ve taam esnasında kesret-i şürb usare-i mideviyenin kuvvetini tenkis ile hazmı bozar. Sanatları, meşguliyetleri icabatından olarak çok terleyen insanların bu ter ile kaybettikleri suları taviz için yemek esnasında içmektense taamdan sonra içmeleri daha münasip olur." diyor.

Taam esnasında latif sözler söylenerek neşe-i taam etmenin hazım ve iştihaya pek ziyade menfaati olacağı da muhakkak olup bütün cihan medeniyet erbab-ı iktidarınca bi'l-iltizâm bu kavaid-i sıhhiyeye riayet esbabının istikmaline çalıştığı muhakkaktır.

İşte âdâb-ı ekl hakkında zikrettiğimiz bu mesailin herhangisini alıp hâl-i hazırda keşfiyât-ı cedideye müstenit olan fen, tıp nokta-i nazarından şerh ve izah etsek pek âli kavaid-i sıhhiye-i mukaddeseden oldukları tebeyyün eder. Ve tabip olmak sıfatıyla pek emin olarak temin edebilirim ki bugün tıbb-ı hâzir ve erbabı bu kavait ve adaba karşı cidden tazime mecburdur.

Bunları tatvilden ihtirazen ayrı ayrı şerh ve izaha girişmeyerek ehemmiyet-i fevkaladesi hasebiyle yalnız yemekten evvel ve sonra el ve ağız yıkamak hususuna dair bazı izahatta bulunalım.

Birçok hastalıkların mikroplarının ağızdan girdiği muhakkaktır. El, eşya-i hâriciye ile en ziyade temas eden uzuv olup taamın ağza nakline vasıta olduğundan yemekten evvel yıkanmayacak olursa hariçten kendisine bulaşmış olan mikropları ağza ve oradan mideye nakledeceğinden pek büyük tehlikelere sebep olabilir. Vakıa

Avrupalıların kaffesi ve şimdi bizim ahalimizden pek çoklarımız atimeyi el ile yemeyip çatal ve kaşık vasıtalarıyla ağızlarına nakletmekte isek de ekmek ile bazı meyveleri el ile yemek zarurî olduğundan ellerin yemekten evvel tathiri lüzumundan hiçbir kavim kurtulamaz. Humma-i tifoidi, dizanteri ve emsali hastalıkların temiz olmayan ellerle intikal edebildiklerinde şüphe olmadığı gibi dünyanın en müthiş hastalığı olan kolera bu vasıtayla ziyade sirayet ettiğinden ahiren Avrupa etibbası kolera ve emsali hastalıklara tutulmamak için yemeklerden evvel ve sonra el ve ağız yıkamak usulünün pek büyük ehemmiyeti olduğunu mecâlis-i fenniyyede ispat etmişler ve umum cerâid-i tıbbiye ve gayr-ı tıbbiye bu mesele-i mühimme üzerine nazar ve dikkati celp etmişlerdi. Bu husus Müslümanlar için güç bir şey değildir. Zira zaten Müslümanlarda yemeğe oturmadan evvel elleri yıkamak âdet olduğu gibi yemekten sonra da el ve ağız yıkamak levâzım-ı şerife-i dîniyelerinden olduğundan erbâb-ı fennin bu yoldaki istihrâc-ı makuleleri dîn-i İslâm mütemessiklerine bahşettiği niam-ı lâ-tuhsâyı izhardan ve bu nimet-i uzemaya karşı da hiss-i şükran ile mütehassis olmaktan başka bir şey tevhit etmez. Hâlbuki Müslüman'ın gayrılarında yemeklerden evvel elleri, sonra da el ve ağızları temizce yıkamak âdeti müteammim olmadığından meluf bulunmadıkları böyle bir tedbirin kendilerine güç geldiği cihetle hakikaten güçlük çekmiş olduklarında şüphe yoktur. Bahusus hanelerinde, Müslüman hanelerinde olduğu gibi muntazam musluklar filanlar olmayıp lavabo dedikleri alafranga leğen ve müteallikatı bulunur ki yemekten sonra bunun için de el ve ağız yıkamaklığın kolay kolay matlup olan temizliği temin edemeyeceği edna bir mülahaza ile anlaşılır. Çünkü bir kere elleri ve hususuyla ağız ve dişler arasında kalmış olan yemek kırıntıları ve yağlar su ile bu leğenler içinde girdikten sonra yaptıkları gibi onu döküp tekrar temiz su koymak mezkûr bulaşıkları tamamen izale edemeyeceğinden Müslümanlarca bunun tekrar ağza konması muvafık olamaz. Ve fennen de böyledir. Zaten bu bahs-i mukaddema sebkat etmiş ve Amerika'da en son yapılan binalarda Müslüman âdeti veçhile musluklar vaz edilmiştir. Ve bu husus terakkiyât-ı cedîde-i tıbbiyeden görülerek pek ziyade iftihara layık bulunmuş olduğundan tafsile hacet yoktur.

İlm-i tedâvi müelliflerinden meşhur Gaston Lyon nam zat "Ağzın her yemekten sonra temizlenmesi lüzumu pek ziyade tahakkuk etmiştir." diyor. Ve bu ağzın yemeklerden sonra temizlenmesi keyfiyetinin çocuklara da teşmili iktiza edeceğini de ilave ile küçük çocuklarda süt dişlerinin çabuk çürümleri yemeklerden sonra ağızlarında kalan bakiye-i atimenin durdukça tefessüh ve teaffün ederek bu suretle hasıl olan mikropların ve gerek tahammürden yani atime-i bakiyelerinin ekşimesinden mütevellit hamızat vesair mevâdd-ı kimyeviyyenin dişlerin mineleri üzerine su-i tesir eylesmesinden ileri geldiği muhakkaktır. Bu dişlerin çürümleri çocukları birçok âlâma duçar edeceğinden başka sonradan çıkacak dişlerde mazarrat ika edebilir, diyor. Büyüklerde dahi böyle olup ağzın muntazam surette temiz tutulması dişlerin vaktinden evvel çürümelerini mucip olduğu gibi ağız içinde birtakım mikroplardan bu mevâdd-ı taamiye kırıntılarıyla taayyüş ve tekessürlerine ve bu suretle ciğerlere, mideye ve bağırsaklara giderek mühim hastalıklar tevhit eylemelerine sebep olabilir.

İşte bu tafsilatta yemeklerden evvel ellerin sonra da hem el ve ağzın yıkanması, temizlenmesi lüzumu anlaşıldı.

Şimdi gelelim ağızda ve dişler arasında kalan mevâdd-ı taamiyenin tathiri için istimal edilen vesait. Bunun için sabunun derece-i lüzumu aşıkârdır. Müslümanların yaptıkları gibi taamı bitirir bitirmez hemen el ve ağız güzelce sabunla yıkamakta istical etmelidir. Dişler için de dîn-i İslâm'da isticali sünnet-i seniye olan misvak pek muvafıktır. Vakıa Avrupalıların ulum ve fûnun kuvvetiyle keşfettikleri bazı mevâdın isticali de nafi ise de bunlar meyanında bazı fırçaların iyi yapılmamış olmalarından naşi ve bahusus iyice temizlenmezlerse derinlerinde mevâdd-ı müteaffine kalabilmesi mahzuruna mebni etibba ara sıra bunların fenalıklarından bahsetmekteledir ve diş temizleyici mevattan toz şeklinde olanlarının bazı mahzurları muhakkak olup sabunlarla maiyat meyanında diş etleriyle minelere fenalık verecek mevâdd-ı kimyeviyyenin bulunabilmesi cihetiyle bu bapta pek ziyade itina edilip bu gibi mevâdd-ı devâiyenin iyi cinslerinin ve etibba-i mütehassısa marifetleriyle tertip edilmiş ve muzır olmadıkları fennen kabul olunmuşların intihabına dikkat iktiza eder. Ve bu maruzatıma muvafık olanların istimali iyi olup bunlardan külli ve kati istifadeler istihsal olunur. Dîn-i İslâm'ın emrettiği misvak da sünnet-i seniye mucibince her abdest aldıkça kullanılsa hem ağız içinde kalan mevâdd-ı müteaffineyi, mikropları, hem de dişlerin diğer nev evsâhını izale ederek dişlere güzellik, sağlamlık verdiği gibi muhtevî olduğu cüzice kabz bir madde-i nebâtiye ile de diş etlerini takviye ve ağzın deff-i teaffününü temin eyler.

Bu ağzın temiz tutulmasının balada arz edildiği veçhile birçok emrazdan tevakkıye hizmet etmesi muhakkak olup bahusus kör bağırsağın iltihabı demek olan iltihab-ı zeyl-i dudi hastalığının tevakkisine de menfaati olduğu mücerreptir.

Pelic nam zatın hıfzıssihhasında mezkûr olduğu veçhile bu hastalığın husulünde en ziyade cevfi femde mevâdd-ı taamiye bakiyesinin kalıp teaffün etmesinin dahli olup bu tathir-i fem ve taamı ağır ağır ve güzelce çiğneyerek yemek tedbirlerinin mezkûr hastalıktan tahaffuz için mühim tedbirler olduğu etibbaca müsellemdir. Zira ağız içinde hasıl olan teaffünat birtakım tahammürat neticesi olup bu fiil-i tahammür ve teaffün ise mikropların efal-i mahsusalarından olduğundan bu veçhile ağız içinde çoğalmış olan mikroplar evvela mideye sonra da bağırsaklara geçerek birtakım mazarratlara badi oldukları gibi başlıca mezkûr kör bağırsak illetini tevhit edebilirler.

Bu baptaki tecrübeleriyle vesair keşfiyât-ı mühimmesiyle meşhur olan Doktor Meçnikov cenapları bu ağız ve derununda tekessür eden mikroplara pek büyük mazarratlar atfedip herhâlde bunların şerhlerinden tevakkı için ihtimam edilmesi lazım geldiğini ispat etmiştir.

Dîn-i İslâm'da Âdâb-ı Şûrb

إذا شرب احدكم الماء فلا تينفس في الاناء

Ekl hususunda dîn-i İslâm'ın emir ve nehiy buyurduğu şeyleri arz ettikten sonra şûrbe müteallik olanlarını da muhtasaran yazalım. Nesteizübillah واشرابوا ولا تسرفوا ayet-i celilesinde şûrbun dahi itidal üzere olacağı lazım geleceği beyan buyurulmuş ve bir hadis-i şerif-i nebevide الماء مصاً ولا تغيبه عياً فان الكباد من العب kelâm-ı hikmet merâmı vârid olmuştur.

Manâ-i şerifi "Suyu acele ile ve nefes almaksızın birdenbire boşaltırcasına içmeyin. Tedriç ile ve emerek için. Zira karaciğer rahatsızlıklarından kübad denilen hastalık suyu suret-i mezkûre ile acele içmekten ileri gelir." demektir. Ab lafzının lisân-ı Arap'ta birtakım manalara gelip bu hadis-i şerifte soluk almaksızın acele ile içmek manasına olduğunu Firûzâbâdî Kamus'unda zikrediyor.

İşte suyu, bardağı sağ el ile tutup bismillah dedikten sonra yavaş yavaş emerek içmek yani acele mideye indirmeyerek içmek ve suyun bulunduğu kap derununda bir şey olup olmadığına dikkat etmek ve bir bardak suyu üç defada içip ve iptidasında besmele çekileceği gibi ilk duruşta elhamdülillah ikincisinde elhamdülillah rabbi'l-alemin ve üçüncüsünde elhamdülillahi Rabbi'l-alemin errahmanirrahim demek sünnet-i seniye'dir. İşte bu şeriata riayet etmek suyu birdenbire mideye boşaltmamak ve Cenabihakk'ın nimet ve ihsanına karşı hamd etmek menafini temin eder. Suyu oturduğu yerden içmek lazım gelip ayaküstü ve yatarken mekruh olduğu gibi suya üfleme veya içine geçirmek dahi mekruhtur. Hakikaten bu şeraitin kaffesi hıfzıssihha nokta-i nazarından mühim olup bugün bir suyu soğuk olduğu vakit birdenbire ve acele ile içmekten mütevellit mazarratlar fennen sabit olmuştur. Ve karaciğer üzerine su-i tesir ettiğinde şüphe yoktur. Zira böyle acele ile içilen bir suyun mide üzerine ve alaka ve mücaveret hasebiyle derhal en ziyade karaciğer cihetinde hücum-ı dem hasıl etmesi fenne pek muvafıktır. Vakıa bu fenalıklar bazılarında cüzi olabilirse de cüzinin ileride külli olabilmesi ve ekseriya ilk defasında külli ve büyük bir zarar tevhit eylemesi ve birçok emrazın ekl ve şûrpte bu gibi kavaid-i sıhhiyeye adem-i riayetden tevellüt ettiği malumdur.

Bakınız Mösyö Pelic hıfzıssihha kitabının susamak bahsinde ne diyor:

"Çok sıcak mevsimlerde ziyadesiyle zahmetli olan susuzluk iki muhtelif sebebe tabidir.

Birincisi daima rahatta veya pek az harekette bulunan insanlarda hasıl olan ateştir ki bilhassa boğazın kuruluşuna merbut olduğundan bu adamlarda suyu az içmek pek ziyade lazımdır. Bunlar da ekseriya yalnızca ağzı yıkamak deff-i ateşe kifayet eder. Ve boğaz kuruluşunu sıcak meşrubat soğuk meşrubattan daha iyi izale eder. (Sıcak yerlerde çay içerek teskin-i atş edilmesi bunu müeyyittir.)

Buzlu meşrubat ise yemek vakitlerinin haricinde içtikleri vakit daima muzırdır. Ve yemek esnasında nafi olabilmesi ancak gayet az ve tedriç ile içilmesine mütevakkıftır.

İkincisi güneş altında zahmetli işlerde çalışan insanların susuzluğudur ki bunlarda su içmek lüzumu pek hakiki ve zaruridir. Zira ter ile vücuttan zayı olan suyun tazmini için suya ihtiyac-ı hakiki vardır. Hasat mevsimlerinde

rençberlerin günde sekiz on okka kadar su içtikleri olur. Fakat ne kadar lüzum ve ihtiyâc-ı hakiki üzerine içilmiş olursa olsun bu miktar su ishal vesaire ihtilâlât-ı hazmiye tevhit eder.”

Taam esnasında istimali nafi olabilen soğuk suları soğutmak için karı, bunu suyun derununa koymayıp suyu hamil olan kabın etrafına vaz ederek soğutmak daha iyidir. Zira karın veya buzun erimesinden hasıl olan suyun hazmı gayet güçtür. Ve soğuk suların mazarratsız ve nafi olması ancak pek yavaş yavaş içilmeleriyle kaimdir. Hatta böyle suları yudum yudum veya ince bir boru vasıtasıyla emerek içmek iktiza eder.”

İşte burada Mösyö Pelic’in kelimeleri bitti. Görüyoruz ki suyun pek nafi ve mazarratsız olması için gayet ağır içilmesi ve belki de boru vasıtasıyla emerek içilmesi iktiza edermiş. Fahr-i kâinat Efendi’imiz hazretlerinin emir buyurdıkları emmek ve nehiy buyurdıkları bir nefeste içmek kaziyeleri de bu hikmete müptenidir.

Hasılı dîn-i mübîn-i Ahmediyenin bizler için ne büyük lütuf ve inâyet-i Rabbani olduğu her bahisten zahir oluyor.

الحمد لله على نعمائه ve هذا من فضل ربنا
الحمية رأس كل دواء

Mظهر قاب قوسين او ادنى و سرور her dü sera habîb-i kibriya Efendi’imiz hazretlerinin bu kelâm-ı hikmet meramları da sair ehâdis-i şerifeleri gibi mertebe-i icâzı haiz ve tıbb-ı hâzır ulemasının hayret ve taaccüple serfuru Bürde-i tazimat ve tebciat olarak takdirât-ı fevkaladelerine layık bir zübde-i hakayıktır. Bugün binlerle seneden beri geceyi gündüze katarak çalışmış ulema ve hükemanın netice-i mesaileri ve eslaf ve muasırından mertebe-i dehaya vasıl olmuş bunca kümmelin etibbanın kemalat ve irfanları olan malumattan müdevvin bütün ilm-i tedâvi kitaplarına ser-name-i mefharet ve bir dibâce-i mahmidet olmak üzere vaz olunmaya şayan bir hülâsâ-i hikmettir.

Hakikaten tedavi-i emraz hususunda hilkât-i kâinattan beri bu kadar etibba gelmiş ve bunca ilaçlar tavsiye edilmiş hâlde da edilmekte bulunmuştur. Hatta yakın vakitlere kadar hastalıkların tedavisi hususunda ilaçlar o kadar su-i istimal edilmişlerdir ki bir hastalığın tedavisi demek mutlaka o hastaya birçok edviye ve eczâ-i kimyeviye ve gayr-ı kimyeviye yutturmak demek olduğu umumen kabul olunmuş idüğünden bugünkü günde böyle bir hasta, bir tabibe giderek yalnız vesâyâ-i sıhhiye ve himye tertibiyle iktifa edip ilaç vermezse hastaların çoğu hastalığın tedavisine yarar bir şeye destres olamadığına zahip olur. Hâlbuki şu asr-ı terakkiyatta cihân-ı medeniyetin hayret-efzâ ukûl olan bunca say ve gayret ve terakkiyat-ı mütemadiyeleriyle teşekkül etmiş olan ulûm-ı tıbbiye-i cedîde göstermiştir ki en sûret-i tedavi tedâbir-i sıhhiye ve himyedir.

Himye lisân-ı Arap’ta حمى lafzından korumak ve kuru manasınadır. Ki kuru diye hayvanat vesairenin tahrip ve eklinden sakınarak çayırıları mahfuz kalmış mahalle dendiği malumdur. Şu hâlde himye lügatte himaye ve tevakki manalarına gelip istilâh manası ise bir hastanın hastalığının iyileşmesine mâni veya vehamet bulmasını mucip olabilecek şeyleri ekl ve şürpten ihtiraz ve bilakis hastalığın iyileşmesine medar olup iştidadını mucip olmayan şeyleri ekl ve şürbe devam etmek demektir.

Kütüb-i tıbbiyede himye ikiye taksim olunup birisi münasip ve muvafık surette ve fen dairesinde istitam, diğeri de hastayı atimeden katiyen ihtiraz denecek derecede ekilden men ve yalnız süt ve emsali hafif şeylere hasr-ı ekl etmektir.

Bizim burada himyeden anladığımız mücerret sıhhat ve afiyete mazarrat verecek şeylerden ihtiraz ve nafi olanlara devam olup bu tariften nafi ve gayr-ı muzır olanların ekileri caiz olacağı gibi icabında sıhhat için bir şey yememek muktezi ise o hâlde mazarratsız hiçbir şey yok demek olacağından hiçbir şey yememenin himye olacağı kezalik nafi olan şeylerden bol bol yemek icap ettiği takdirde mezkûr nafi şeylerin ekline hüs-n-i devâmın himyeyi teşkil edeceği müsteban olur.

Fenn-i tıpta himyenin makamı büyüktür. Ve الحمية رأس كل دواء kelâm-ı kudsiyet-i ittisamı himyenin de tedavinin de makamlarını pek mükemmel surette irae eder. Zira himye vardır diye sair devalara lüzum yoktur. Manasını ifade buyurmayıp bilakis devalara da lüzum olduğu ve fakat mebbas-ı tedâvide himyenin ehemmiyet ve haysiyetçe en mühim mevkiyi işgal etmesi lüzumunu ifade ve tefhim buyurur. Zira انالله خلق الداء والواء فتداوا de

buyrulmuştur. Bu bapta tafsil lazım gelse pek çok söylenecek sözler varsa da tafsilattan ihtirazen yalnız Pelic nam zatın hıfzıssıhhasında “Hastaların himye-i istitami” ser-levhasıyla yazılmış bir iki sözü nakledelim.

“Bazı hastalıklarda ve hususuyla sillürriede himye-i istitam hastayı ziyadesiyle beslemektir. Bu hastalıkta himyenin tarzı budur. Fakat umumiyetle ve bahusus diabetes mufassalı tabiri altında münfehim olan bilcümle hastalıklarda ihtiyarlarda miktâr-ı atimeyi azaltmaktır. Esasen bu nev hastalıklarda çok yemek için meyl-i azim vardır. Hususuyla akşam taamları çok yağlı ve ağır yemeklerden yapılmış olursa uykunun rahatla uyunmasına mâni olacağından uyandığı vakit yorgunluk, iştahsızlık hissederler. O cihetle daima bahusus hazımları yolunda gitmeyen ve akşamları çok yediklerinden dolayı uykuları rahat olmayan kimseler için akşam taamı hafif olmak iktiza eder.

Diğer bir mesele daha var ki o da sıhhte muvafık olan et ve emsali hayvanî gıdaları yoksa nebatî gıdalar mıdır meselesidir. Nikris ile kalp ve damar hastalıklarında, bazı su-i hazımlarla emrâz-ı cildiyenin birçoğunda ve bunlara mümasil birtakım hastalıklarda nebatî gıdaların, hayvanî gıdalar üzerine himye nokta-i nazarından müreccahiyetleri vardır. Seretan da dahi böyledir.

Hushar nam müellife nazaran nebatî gıdaların bu iyilikleri nebatî ve gıdalarda mahsulat-ı semmiye hasıl eden yani hayvanî gıdalardaki bi't-teaffün semmiyet peyda eden mevadin pek az azarılmasına atfedilmelidir.

Vakıa yalnız nebatî ve gıda ve hususuyla pirinç ile tegaddi eden bazı akvam ile köylülerin kuvvetli olmaları nebatî gıdanın himye ve istitama daha muvafık olduğunu gösterir gibi ise de bu hâl herkese göre kâbil-i tatbik olmadığından bir hastalık sebebiyle lüzum-ı sıhhiye-i kati görülmedikçe sırf nebatî gıdalarla tegaddiye kalkışmak pek ziyade tehlikeli neticeler verebilir.¹¹¹ Bu zamanlarda tekessür etmiş olan verem gibi müthiş bir hastalığa tutulmamak için et vesair hayvanî gıdaların lüzumu vardır. Sırf nebatî gıdalarla yaşamak bu hastalıktan tahaffuz için ağdiye-i hayvaniye ile yaşamak gibi hüsn-i tesire malik değildir.

Umum müzmin hastalıklarda himye-i istitanın ehemmiyeti pek büyüktür. Verem, şeker illeti, zülal illeti, nikris ve emrâz-ı cildiyede tedbir esâsı himye olup ilaçların ehemmiyeti himyeninkine nispetle pek küçük kalır. Birtakım hastalıklar vardır ki yalnız himye ile iyi olurlar. Bunlarda başka türlü deva filan istimaline hacet kalmaz.

Emrâz-ı hadde ise kezalik himyenin ehemmiyeti pek büyüktür. Bütün himyette perhize pek ziyade itina etmek iktiza eder. Hummâ-i tifoidide, himyeden ufak inhiraf-ı mevte sebep olabilen gayet vahim ihtilatlar hasıl eder.

Bu himye keyfiyeti yalnız hastalıklarda lazım olmayıp hâl-i sıhhatte dahi tarz-ı istitamını himye dahilinde tertip etmek çok nafidir.

Pelic'in sözleri burada hitam buldu. Bu sözler meyanında bizim göstermek istediğimiz cihet, himyenin hemen bilcümle ahvalde devalara müreccah olduğunun Avrupa hükemasınca da mertebe-i sübuta vasıl olmuş idüğünü irae olup bu ve bunun gibi daha sahifeler dolusu muharrerat-ı tıbbiye ve yalnız himye hakkında telif edilmiş mücellledât-ı mühimme himyenin res-i küll-i deva olduğunu ispat ve hazret-i fahr-i kâinat Efendi'mizin kelâm-ı icaz-ı ittisamını tasdik ve ulvî mealine bilâ-ihhtiyar iman etmekteledir.

Hıfzıssıhhat ve Melbusat

و بيانك فطهر Nesteizübillah

Hıfzıssıhha ilmi melbusatın en ziyade necis olduğu maddenin cinsinden, tarz-ı nescinden, levninden ve vüsat ve muvafakatından bahseder. Din-i İslâm dahi bunlardan bahis buyurur. Esasen vücudun setr ve hıfzı için her nev mevaddan mensuc melbusatın giyilmesi dinen caiz olup yalnız erkekler için sırf ipekten mamul elbiseler giymek münasip görülmemiştir. Bu da hıfzıssıhhadan ziyade hüsn-i tabiata ait bir şeydir. Ve hâl-i hâzır cihan medeniyetinde dahi sırf ipekten mamul elbiseler yalnız kadınlara hasredilip Avrupa hüsn-i tabiat erbabı da bu hususta müttefiklerdir. Ve hatta hıfzıssıhha ulemasından meşhur Proust'un kitabının elbise bahsinde sırf ipekten

11. Pelic'in bu sözü Avrupa'da herkesin bilâ-tefrik sırf nebatî gıdalarla yaşaması lüzumunda ısrar eden ve bu keyfiyeti pek ileri süren kimselere karşıdır. Hakikat bu fikre zahip olanlar olmuş ise de umumiyetle insanlar için hem nebatî ve hem hayvanî gıdadan mürekkep atime-i muhtelif ekl etmek lüzumu tıbben takarrür etmiştir.

mamul kumaşlardan erkeklere yalnız palto astarı filan gibi aksam-ı cüziye yapılıp böyle mahz-ı harir olan kumaşların yalnız kadınların elbiselerinde istimal olunduıkları zikredilmiştir. Zaten dîn-i İslâm'da dahi kumaşın ipekle karışık olduğu veya ipekten mamul kumaşın elbisenin bir kısım-ı cüziyesini teşkil ettiği takdirde caiz olacağı musarrahtır.

Balada arz edildiği veçhile elbisenin mamul olduğu maddenin cinsi, tarz-ı nesci ve levni ve bir de vücudu sıkılmayacak surette olması hakkındaki mesail-i sıhhiyeyi biraz tetkik edelim. Hakikaten soğğun, sıcakın tesiratını tadil için elbisenin rengi ve nesci ve cinsinin vesairenin dahli münker olmayıp Sure-i Nahl'de; *و جعل الله جعل لكم مما خلق ظلالاً* ile bed eden ayet-i celîle ile ondan sonra gelen *سرابيل تقيكم* lafz-ı şerifenin tefsirinde beyan buyrulduğu veçhile kezalik melbusat hususunda dürer-efsan hikmet olunmuştur.

Şimdi gelelim elbiselerin vüsat ve tarz ve şekline. Hâl-i hâzırda umumen Avrupa rical ve nisvanının giymekte olduğu ve bizde umum belvâ olarak giyilmekte olan elbiseler hıfzıssıhhate o kadar muvafık değildir. Kadınların korseleri vesair biçimli durmak için giydikleri şeyler vücudun hâl-i tabiiyesini değiştirdikleri cihetle ülfet tesiriyle nazarlara güzel görünse bile hakikatte tabii ve sıhhi olmadıkları için tıbben gayr-ı makbul olup hıfzıssıhha uleması bunların aleyhinde idare-i kelâm ve bu yüzden husule gelen rahatsızlıkları tadat ile hakikati âleme ifham etmektedirler. Erkeklerin giydikleri setre ve pantolon da dar olduğu cihetle muzırdır. Zaten hazret-i fahr-i kâinat Efendi'miz elbisenin azâ-i insaniyenin şekl-i tabiiyesini gösterecek surette dar olanlarını men buyurmuşlardır. Hâlbuki hâl-i hâzırdaki elbisenin hem şekl-i tabiiye-i azâyı irae eder tarzda ve hem de teneffüs-i cildiye ile her vakit terkibi tagayyür edip ceset ile elbise arasındaki ara sıra teceddüdü elzem olan havanın kâfi surette teceddüdüne müsait olmayacak surette dar ve sık olduklarından hıfzıssıhhaca makul değildir. Belki buna karşı bu elbiseleri giyenler mutazarrır olmuyorlar gibi bir şey vârid-i hatır olur. Fakat emin olunsun ki bunlardan mutazarrır olunuyorsa da vehleten hiss olunacak derecede zahir olmadıklarından herkesçe bilinmiyor. Mamafih etibba pekâlâ bilirler ki bu sıkı elbiselerden pek çok mazarratlar tevellüt eder. Midenin, bağırsakların fazla sıkılmasından hasıl olan usret-i hazım ve usret-i teneffüsler ve sadrın hakkıyla büyümemesi hep bu dar elbiselere ait mazarratlardır. Fakat bunlardan ehemmi ve umurun teslim ettiği bir cihet varsa o da kolayı gömlek yakalarının dar olanlarının devrân-ı deme ika ettikleri müşkülattır. Bu dar yakalar, ne kadar zem olunsalar becadır. Vakıa defaten mucip oldukları mazarratlar herkes tarafından hiss olunamasa bile erbâb-ı fen bugün dar yakaların boğazı hafif fakat mütemadi surette sıkılmasından vücudun en mühim uzvu olan dimağda rükudet-i demiye-i tedriciye gibi mühim fenalık hasıl ettiğini ve bunun asâr-ı muzırrası tedrici ile zahir olarak vahim neticeler hasıl edebileceğini tasdik ederler.

Diğer cihetten sadır derunundaki azada dahi bu boğaz sıkılmasından duran demin suhulet-i tabiiyesine mâni olmak suretiyle mazarrat-ı adide ika edeceğinde şüphe yoktur. Burada ihtimal ki Avrupalıların ale'l-ekser sıhhatlerini pek iyi görüyoruz gibi bir fikir hasıl olur. Evet Avrupalılar bugün vasıl oldukları merâtib-i ilmiye sayesinde sıhhat ve afiyete medar olacak her nev esbâb-ı refaha nail olmuşlardır. Sanayi, ticaret ve her türlü menâbi-i servete malikiyetleri hasebiyle bir kere zihinleri umumiyetle rahat olduğu gibi ulum ve fününun kavaid ve fevaidine muttali ve vakıf olduklarından ekser hareketleri muntazam ve hıfzıssıhhaya muvafık bulunduğu cihetle bu cihetlerden sıhhatlerinin iyi olması iktiza eder. Mamafih diğer cihetten şimdiye kadar arz edegeldiğim birçok hususlarda eski ceahetlerinden kalma hâlleri hâlâ bulunduğu yine kendi asâr-ı matbualarıyla müspettir.

Bugün bir memleket ahalisinin derece-i sıhhatinin anlaşılması o memleket ahalisinin ahvâl-i sıhhiyesine etrafıyla ve usulü dairesinde vakıf olmakla mütevakkıf olup yine kendi hükümetlerinin resmî istatistiklerinden anlaşıldığına nazaran bu arz ettiğim hususat ile emsali kavâid-i sıhhiyenin bazılarının kendilerince gayr-ı marûf olmasından bir kısmının da malum olduğu hâlde *العادة لا تترك* kaidesinde yapılamamasından pek çok fenalıklar tevellüt ettiği muhakkaktır. Hele hükema ve ukalalarının dîn-i İslâm'ın evâmîr ve nevahisinde mündemiç kavâid-i sıhhiyeye gıpta konan ve şâri-i muhteremimize senâ-hân oldukları müsellemdir. Netice; mevsim ve iklim, san ve sınıfa göre elbiseyi kavâid-i hıfzıssıhhaya tatbik lüzumu pek mühim bir şeydir.

Elbisenin hizmeti yalnız vücudu setr ve soğuk ve sıcakın tesirinden muhafazadan ibaret olmayıp mütemadiyen teri emerek cilt üzerinden rutubetin kalkmasına da yarar. Bu nokta-i nazardan ince yünden mamul fanilaların kıymeti büyüktür. Zira yün fanilanın rutubeti emmek hassası pamuk fanilalarından iki kattan ziyade fazladır. Bundan başka yün rutubeti cezp ile bozulup çekilerek deriden uzakça durur. Ve yaz günleri de ince yün fanilaların lüzumu bundan naşidir. Böyle deri üzerine giyilen gömleklerin her gece yatarken değiştirilmesi pek iyi bir şeydir. Fakat yapılabilsen.

Soğuğa karşı melbusat: Soğuktan tahaffuz için giyilen elbise fazla olmamalıdır. Çok ağır, çok sıcak elbise birçok emraza sebep verir. Vücudu fazla sıcak tutmak, soğuk almak için esaslı esbaptandır. Mesela kürkler çok soğuk mahallerde seyahat edenler için istirahat zamanlarında işe yarar ise de ziyade soğuk olmayan memleketlerde kürk ile yürümek kış günlerinde bile tehlikeli ter hasıl edebilir. Hususuyla ellerle, baş ve boynun çok örtülü alıştırılması iyi değildir. Boyun ta çocukluktan itibaren açık alıştırılmalıdır. Ağzı, burnu örtmek ve kürklü boyunluklar kullanmak birçok fenalıkların husulünü men etmedikten başka teshil eyler. Kalın ve çok ağır elbise zahmeti nispetinde soğuktan muhafaza etmez. Asıl harareti muhafaza ile soğuşun tesirine mâni olan kumaştan ziyade kumaşın mesamatı ve iki kat elbise arasındaki havadar birkaç kat ince ve yumuşak elbiseyi birbiri üzerine giyen yalnız gayet kalın bir kat giymekten daha sıcak tutar.

Sıcak zamanlarda giyilecek elbise: Sıcak mevsimlerde seyrek dokunmuş beyaz yünden mamul elbise muvafıktır. Böyle zamanlarda bahusus başa giyilen serpuşların hafif ve mesamatlı ve altında havanın mahpus kalmamasına müsait olmaları lazımdır.

Hıfzıssihhat ve Mesâkin

Bugün mesakine hıfzıssihha nokta-i nazarından verilen ehemmiyet pek büyüktür. Dîn-i mübîn-i Ahmedi her hususta olduğu gibi bu hususta dahi dürer-efşân-ı hikmet olmuştur. Hepsinden evvel mesakin-i tayyibe tabir-i celili ile Kur'an-ı azimüşşanda mesakinin pek iyi olması lazım geleceği tefhim buyrulduğunu zikredelim. Cenabıhak amâl-i sâliha ashabına ahirette mesakin-i tayyibe ile taltif buyuracağını beyan ediyor. Şu hâlde mesâkin-i tayyibenin büyük nimetlerden olduğu pek güzel anlaşılır.

Tıbb-ı hâzırca meskenlerde kâfi derecede hava ve güneş almak, zaid rutubetten hâl-i olmak, vüsat ve cesâmeti derece-i kâfide bulunmak ve etraf ve civarında muzırr-ı sıhhat ve münâfi-i nezâfet-i ahval olmamak cihetleri en ziyade itina edilecek şeylerdir.

Dîn-i celil-i İslâm dahi bu cihetlerin kaffesini nazar-ı itibâra alarak her birinden münasip suretle bahis buyurmuş olduğu gibi şimdiye kadar Avrupaca pek de anlaşılmadığı hâlde son zamanlarda biraz atf-ı nazar olunmaya başlayan irtifa-i büyut meselesinden dahi bahis buyrulmuştur.

Şimdi bu bapta biraz izahat arz edelim.

Ebu Hureyre radiyallahu anhdan mervi bir hadîs-i şerifte

اربع من السعادة المرأة الصالحة والمسكن الواسع والجار الصالح والمر كب الهني واربع من الشقاوة المرأة السوء والجار السوء والمر كب
buyrulmuştur.

Manâ-i şerîfi “Hulken ve halkan muvafık bir zevce, vasi hane, salih komşu, iyi bir binekten ibaret olan dört şey esbâb-ı saadetten ve kezalik; fena bir kadın, fena bir komşu, fena bir binek ve dar bir haneden ibaret olan dört şeyde bedbahtlık esbabındandır.” demektir.

İşte bu hadîs-i şerîfin mealinde bazıları kadında, hanede, atta, komşuda uğursuzluk vardır çıkarmışlar. Hâlbuki ulemâ-i muhakkikin kadının uğursuzu; bed huy olanı ve çocuk getirmeyeni, hanenin uğursuzu; derece-i kâfiyede vasi olmayıp rutubetli olan duhûl-i hava ve ziyaya müsait olmayanıdır. Komşununki de kezalik su-i ahlâk ile muttasıf olanı, atın uğursuzu huysuz ve rahatsız olanıdır tarzında beyânât-ı makulelerle şerh ve tefsir eylemişlerdir. Ve hakikat bu hadîs-i şerîfe umumiyet itibarıyla bakılırsa bu manâ-i makul kolayca anlaşılır.

Evlerin irtifâi bahsine gelince. Bu keyfiyet hakikaten mühimdir. Bugün büyük şehirlerde gayet mürtefi haneler vardır. Bunlardan cesim apartman tarzında olup yüksek katlarına asansör tabir olunan bir nev makine ile çıkıldığından üst katlarda sakin olanların o müthiş merdivenleri çıkararak yorulması muhazzir-i azimenin bir dereceye kadar önü alınmıştır. Lakin bu umumiyete nispetle ekalliyette olup daima yüksek katlara merdivenle çıkmak mecburiyetinde bulunanların sıhhatçe mutazarrır olacaklarına şüphe yoktur. Zira insanın bir yüksek merdiven çıktığında daraban-ı kalbin ne kadar tezayüt ettiğini herkes bilir. Hâlbuki darabanın böyle çoğaltılması, zorlanması kalbin tabiidan ziyade sarf-ı mesâisini mucip olup bu ise her nev hastalıktan ârî ve genç insanlar için bile mazarrattan hâli olamaz. Vakıa gençlikte nispetle tesirât-ı muzırrası az olursa da sinn-i kühûlete varmışlarla sinn-i

seyhûhette olanlar için daha muzırdır. Çocuklar harekât ve lubiyyata meyillerinin kesreti münasebetiyle yüksek merdivenlerden lüzumundan fazla inip çıkacaklarından mutlaka mutazarrır olurlar. Bu yüksek merdivenlerin tanzif ve tathiriyle meşgul olanların kalplerinin vaktinden evvel yorularak erken ihtiyarlayacaklarında şüphe yoktur. Vakıa yüksek tabakalardaki havanın daha saf olmasından naşi ve sekenesine nispetle daralmış şehirlerde yer kazanmak fikriyle pek yüksek haneler inşası cihetine gidilmiş ve gidilmekte bulunmuş ise de bu irtifanın merdiven çıkmak mahzurundan mütevellit mazarratları da düşünölmelidir.

Esasen, insanlar sath-ı arzda yaşamak üzere yaratılmış olup öyle kuşlar gibi tabakat-ı âliye-i havaiyede yaşamak üzere mahluk değillerdir.

Mürtefi ciballer sıhhat için iyidir denilirse fikr-i mezbûru inkâr değildir. Bilakis latif hava aranırsa mevâki-i muvâfıkada fakat mutedil irtifalı hanelerde sakin olmak lüzumunu söylemektir.

Hakikaten bir hane inşa edilirken aranacak şeyler evvela mevkiinin rutubetsiz, duhûl-i hava ve nüfuz-ı ziya cihetleriyle muvafık ve etrafının teaffün ve evsaktan uzak olmasıdır. Rutubetsiz ve temiz arazide zemin katları bile caiz olabilirse de iyisi zemin katından, baştan dokuz arşın irtifamda bir sath üzerinde sakin olmaktadır.

Zira pek alçak mevâkiin hariçteki evsaktan tamamen muhafazası müşkül olur. Hele sath-ı zeminden aşağı sathlar sükna için muvafık olmadığı müsellemler olup bir haneye girildiği vakit merdivenle çıkılacak yerde inilirse evinde yümn olmayacağı meşhurdur. Hakikaten ne kadar itina ile yapılsa bu durum katları hıfzıssıhhaya muvafık olamaz. Zira gerek rutubet-i arziye ve gerek evsâh-ı hevâiye ve hariciyenin sıklıkları iktizasından olarak daima aşağıya incekleri şüphesizdir.

İşte bu kaideye binaen mesakinde odaların sath-ı arzdan mürtefi olmaları lazım gelirse de arz edildiği veçhile ziyade irtifaların kalbi ve vücudu yormak mahzuru olmasına ve bu mahzurun insanların birçoğunda tehlikeli olabilmesine mebni irtifanın dîn-i İslâm'ın işaret buyurduğu veçhile hadd-i itidalde¹² olması muvafıktır.

Hasılı mesakinin ciyâdet havası keyfiyetinin istihsali için öyle yirmi, otuz veya daha ziyade irtifada inşalarına müracaat etmeyip her veçhile ve her yerine hava ve ziyanın duhulüne müsait ve vüsat ve neşatça ailenin hâliyle mütenasip ve her nev evsâh-ı dâhiliye ve hariciyeden baid olmasına ihtimam etmelidir.

Mesakin bahsinde soğuk mevsimlerde her meskende elzem olan vesait-i teshiniye yani soba, mangal gibi şeylerden de bahsetmek iktiza eder.

Malumdur ki şu asr-ı terakkide elektrik, kalorifer vesaire gibi vesait ile de ısınmak vardır. Bunlar maatteessüf şimdiye kadar bizim memleketimizde madum denecek kadar enderdir. Soba ve ocakları iyi çektikleri takdirde muvâfık hıfzıssıhhattırlar. Mangal ise gayet muzırdır. Zira bir kere soba ve ocak gibi havanın tecdidine hizmet etmediğinden başka bir de kendisi havayı telvis eyler. İstanbul ahalisinin kış günleri kurtulamadıkları nezleler, baş ağrıları ve kansızlık daha birçok rahatsızlıkların çoğu mangallardan gelir. Ne kadar iyi yakılsa yine kömürden çıkan gazlar vardır ki sıhhat için muzırdırlar. Hele kapı ve pencereleri sıkı sıkıya kapalı odalarda bazılarının yaptıkları gibi hava ve soğuk girmesin diye pencere aralıklarını kâğıt veya çeşitli bezlerle tıkamak kapamak sıhhat için pek muzır bir şeydir. Canım herkesin soba yakmaya vakti var mı denilebilir. Fakat zannedersen herkes hâline göre münasip bir odaya sobasını vakt u zamanıyla kurar, hesap ile hareket ederse pek külli fark olmasa gerektir. Tabip ve eczacılara verilen paralar ve rahatsızlık sebebiyle geri kalan işler nazar-ı itibara alınırsa mangalın keseye daha ziyade muzır olduğuna şüphe kalmaz. Hele mangalların mucip olduğu kazalar, yangınlar düşünölsün bunlardan katiyen vazgeçmek lazım geleceği anlaşılır. İstanbul ahalisinin kargir haneler hıfzıssıhhata için muzırdır zannetmeleri pek muzır bir fikirdir. Fenn-i mimari ve hıfzıssıhhaya muvafık yapılmış olursa kargir haneler pek âlâdırlar. Mîlel-i mütemeddine her sınıf halkın hâline, kesesine göre hıfzıssıhhata muvafık kargir haneler yapmakta pek güzel terakkiyata teşebbüs ve inayete muvafık olmuşlardır. Her hususta olduğu gibi bu cihetle ne kadar geri kaldığımız ve şehir imâretimizin bu bapta ne derece sarf-ı himmet etmesi lazım geleceği izhardır.

12. Hilyede mezkûr bir hadis-i şerîfe nazaran yedi veyahut dokuz arşından ziyade olmaması tercih buyrulmuştur. Ve bu keyfiyet şimdi Avrupalılarca nazar-ı itibâra alınmakta olup hatta Hayfa'da Alman mahallesinde son sistem yapılan evler hemen kamilen bir veya iki kat üzerine yapılmış ve pencerelerle muhat yüksek merdivenler çıkmak mahzurundan âri hanelerdir.

Bir hanenin nezafet-i dâhiliyesini temin ile beraber etrafında da süprüntü ve muzır tozlar ve evsah bulundurmamak çok lazımdır. “Hanelerinizin etrafını tathir ediniz.” mealindeki hadis-i şerif bu hususta büyük bir hıfzıssıhhayı amirdir. Çünkü hanelerin etraf ve eknaf ve civarının temiz tutulmaması büyük mazarratları daidir.

Bu evsah cinsine göre az çok teaffün edip etrafa bi'l-intişâr mucip mazarrat olabildiği gibi bunlardan toz hâline bade'l-inkılap rüzgârın tesiriyle kalkarak hanede sakin olanların ağızlarına, burunlarına ve bu suretle akciğerlerine kadar nüfuz ile ikâ-i mazarrat eylemeleri mühimdir. Binaen ala zalik bu tozların mucip olabileceği mazarratlardan biraz bahsedelim.

Tozların Mazarratları

Tozların mucip olduğu mazarratlar sinin-i ahirede pek ziyade ehemmiyet ve emniyetle meydân-ı aleniye vaz olunmuş ve hakikaten bu eczası küçük mazarratı büyük maddeciklerden ne derece tevakki lazım geldiği gösterilmiştir.

Fahr-i kainât Efendi'miz hazretleri bir hadis-i şerifinde النسيمة فان منه تكون الغبار buyurmuşlardır. Meâl-i âlîsi “Tozlardan sakının. Zira ondan neseme denilen illet hasil olur.” demektir. Bu illet dayyık-ı sadr nevindendir. Firûzâbâdî Kamus'unda böyle diyor. و يقال اصابه نسيمة Ey rebu ile izah eyliyor.¹³¹

Şimdi bakalım Avrupa hükeması neler diyorlar. Bunun için Pelic nam müellifin hıfzıssıhhasında yazdıklarını nakledelim.

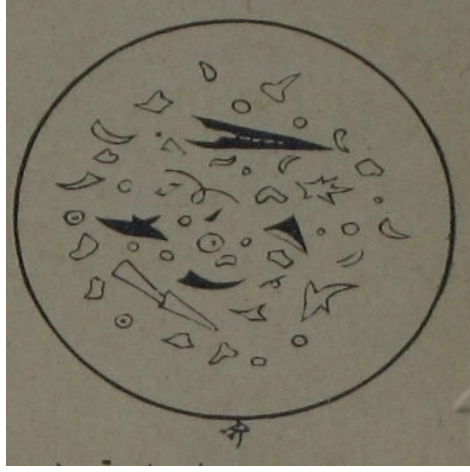
Derunlarında çok toz bulunan havalar muzır-ı sıhhattir. Bu cihetle şoselerin temiz ve salim tutulmaları yahut parke taşlarıyla döşenmeleri ve sık sık sulanmaları bir şehir veya bir fabrika halkının ahval-i sıhhiyeleri üzerine hüsn-i tesir eder.

Sanayide, fabrikalarda yakılan kömürleri gayet iyi yakarak siyah ve kaba duman çıkarmamaya gayret etmek faydalıdır.

Bazı defa havada bulunan tozların miktarı pek çok olur. Büyük şehirlerde tozlar hususuyla akşam üstleri muzlim bir bulut hâlini alır. Karanlıkça bir odanın içinde bir şua-i şems üzerine dikkatlice bakılsa ince toz tanelerinin ne kadar çok olduğu görülür. Bu toz taneleri ekseriya sivri ve gayr-ı muntazam parçacıklar olup gayet küçük olmakla beraber nefes borularının nazik derilerini (gışâ-i muhâtırlarını) maatteessüf tahriş ile çizmeye kâfidir. Bu nefes borularını setr edip gışa-i muhatilerini maatteessüf tahriş ile çizmeye kâfidir. Bu nefes borularını setr edip gışa-i muhati tesmiye olunan dâhilî deriler ve her nev mevâdd-ı muzır-ı hâriciyenin vücuda dahil olması için halk buyrulmuş tabakat-ı vâkiyelerdir. Bunlar bir kere aşınırlarsa tozlarla daima mahlut olarak bulunan mikropların vücûd-ı dâhiline girmeleri kolay olur.

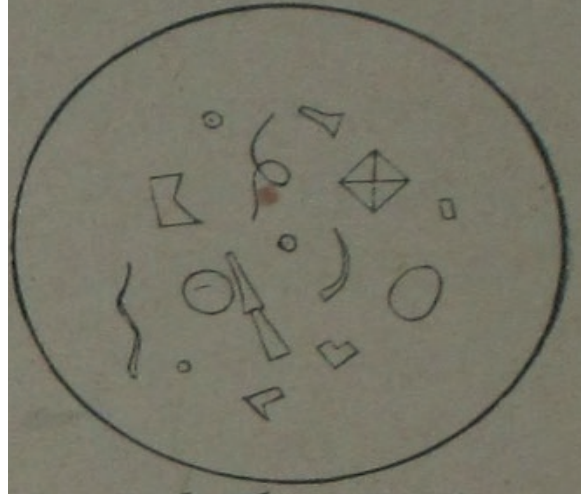
13. Nesemenin başka manaları da vardır. Fakat bu hadis-i şerifteki mana dayyık-ı sadr illetidir. Ve diğer manaları için Firûzâbâdî “Ruhun nefeslenmesi, insanın nefsi, ruh manalarına gelir.” diyor.

Amr İbnü'l As فاجتنبوا غبار مصر فان فيه نسيمة تسعى ki manası: “Mısır'ın tozundan sakınınız. Zira onda say edici bir zî-ruh vardır.” demektir. Bu zatın bu keşf-i mühimmi Mısır tozlarının gözlere duhulünü müteakip hayat sahibi olduklarına delalet eder surette sırf mesai ile Mısır'a mahsus olan göz hastalığını hasil etmesini görüp dikkat etmesine müpteni olsa gerektir. Bu ibare-i hakimane toz derununda göz ile görünmez zî-hayat mahlukçuk bulunduğunu pek açık surette ifade eder. Zira neseme lafzı bu bapta bu manaya pek muvafık görülmüştür. Ve hatta görüştüğüm birtakım ulema ve etbba-i Arap bu neseme lafzını mikrop manasında istimal fikrindedir.

Şekil (1) : Paris'in tozları (siyah kömür parçaları).

Şehirlerin tozları şehrine göre kömür ve sis parçalarından başka veremlilerin tükürdüğü balgamların parçalarını muhtevi olur ki bunlar veremin sirayetine başlıca sebeplerdir. Montsouris Parkı'ndan alınan bir gram tozda Michael nam zatın bulduğu mikropların adedi 750.000'den dun değildi. Manège Sokağı'nda bir odadan alınan bir gram tozda bu mikropların adedi iki milyon yüz bine baliğ olmuştur. Cenabıhakk'a şükür ki bu mikropların kısm-ı azâmı zararsız mikroplardır.

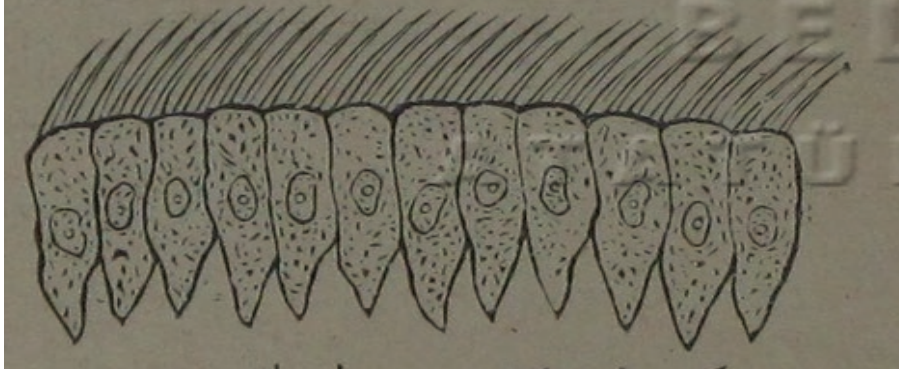
Şekil (2): Deniz kenarının tozları (Doktor Katzenberg'in bir müstahzarına nazaran zararsız nebatat kırıntıları ve deniz tozunun parçaları ki havada bulunması faydalıdır).

Havâ-i sâfta mikroplar nadirdir. Açık denizlerin havalarında birkaç mikrop bulabilmek için binlerle litre hava muayene etmelidir. İsviçre'de Aletschhorn Tepesi'nde bir litrede yalnız sekiz mikrop bulunmuş. Hâlbuki kirli havalı yerlerde ise bu mikropların adedi şâyân-ı dehşet bir dereceyi bulur. Rivoli Sokağın bir litre havasında elli beş bin, Petite Hastanesi'nin havasının bir litresinde ise yetmiş yedi bin mikrop bulunmuştur.

Bilcümle cihâz-ı teneffüs hastalıklar için ekseriya tehlikeli ve hiç olmazsa muharriş olan mikroplardan ârî, halis bir hava teneffüs etmekteki menfaat ve ehemmiyet pek aşikârdır. Deniz kenarlarıyla dağlar üstünde yapılan sanatoryum nam hastanelerin mucip olduğu muvaffakiyat ve muhassenat kısmen bu saf, mikropsuz havalara atfedilmelidir.

Yine müellif-i mumailiyh tozların mazarratından kurtulmak için Cenabıhakk'ın ihsan ettiği vesâit-i tedâfüiye ile insanların riayet eylemeleri muktezi olan vesaiti ber-vech-i ati beyan ediyor ki bu bahislerde mevzumuza muvafık çok şeylere tesadüf edileceğinden ber-vech-i ati nakil ve tercümelere münasip görüldü.

Akciğerlerin vesait-i tedafüyesi: Havanın bu nâ-safliklarına karşı insanı akciğerleri nasıl mukavemet edebilir? Burun deliklerinin bu muzır mevâdd-ı tevkif ve terşih etmek için mühim dahli vardır. İngilizlerin “Ağız kapalı sıhhat mahfuz” mealindeki darb-ı meselleri bu bapta burun deliklerinin mühim hizmetleri olduğunu gösterir. Ağız kapalı olduğu hâlde burundan nefes almak daima iyi bir şeydir. Fakat tozlu, dumanlı havalar içinde bulunanlar için bu tedbirin ehemmiyeti daha büyüktür. Bundan başka nefes yolları ciğerlere kadar milyonlarca küçük kirpiklerle mesturdurlar ki kudret-i fâtırının ihsan buyurduğu (ve adi nazarlarla görülemeyecek derecede küçük olan) bu kirpikçikler daima müteharrik bulunup tozları, mikropları harice silip süpürmek ve def ve ihraç etmek için lâ-yenkati say ederler. (Şekil 3).

Şekil (3): Nefes borularının süpürücü ve müteharrik kirpikçikleri ki ciğerleri tozlardan muhafaza ederler (Bu kirpikçiklerin hareketlerini işret müfliç eder).

Fakat gayet şâyân-ı teessüf bir şey varsa bu kıymettar müdafaaların bir hasmı bulunmasıdır ki o da işrettir. İspirtolu meşrubatın az miktarı bile bu kirpikçiklerin faaliyetini tenkis ederek hareketlerini duçar-ı felç eder. İşte işret edenlerin az miktarda kullananların dahi verem, zatürre-i intâniye nam vahim hastalıklara çok müptela olmalarına sebep budur.¹⁴¹ Tozlu sanatların (kömürçülük, taştan kalıp imali, değirmencilik, alçıcılık vesaire) kaffesinde bu muharriş tozların tesirât-ı muzırasına mukavemet edenler işret etmeyen amelelerdir. İşret kullananlar ise serian ve acilen emrâz-ı vahime-i rievîye müptela olurlar.

Bu tozlardan tevakkî için ده تورب نام zatın icat ettiği maske nafi olduğu gibi hanelerde velhasıl bütün emakinde bilhassa tozları havaya kaldırıp da sonradan tekrar yere indirmek demek olan kuru kuruya süpürmek âdetinden vazgeçerek ıslak bezlerle silmek âdetinin ittihadı iktiza eder.

Pelic bu sözleri yazdıktan sonra havanın temizlenmesi için ağaçların menfaatinden bahsediyor. Mekabirde vesair mahallerde eşcar ve nebatatın teksiri dîn-i İslâmca lazım olduğu malumdur.

Ve yine mumaileyh hıfzıssihha kitabının diğer bir tarafında tozların tesirât-ı muzırası ve suret-i tahaffuzuna dair ber-vech-i ati idâre-i kelâm ediyor.

“Tozların tesirât-ı muzırası en ziyade cihâz-ı teneffüsü üzerine olup hiç mikrobu muhtevi olmayanları dahi tahrişatıyla insanı sadr hastalıklarına ve bahusus vereme müstait kılar. Ve işret istimali bu istidadı fevkalade artırır. Bu cihetle bu tozların mazarratından kurtulmak için en iyi çare işreti kullanmaktan katiyen ihtiraz ile beraber süt istimaline devamdır. Hakikaten süt içmek bu tozların tesirât-ı muzırasına karşı ziyadesiyle nafidir. Zira süt turuk-ı teneffüsüyenin müdâfîn-i tabiiyesi olan mezkûr kirpikçiklerin kuvvetini tezyit eder. Bunlardan başka nezafet ve taharete ve balada söylediğimiz şeylere riayetle tozlardan tahaffuza çalışmalıdır.”

Burada Mösyö Pelic sözleri hitam buldu. Esasen bu sözler Mösyö Pelic’in kendi mahsül-ı karihası olmayıp mukarrerât-ı fenniye nin hülasası olduğunu arza hacet yoktur. Bunların kaffesi tozlardan sakınmak hakkındaki emr-i Peygamberiyi tasdik ediyor. Bahusus tozun en birinci mahzuru cihâz-ı teneffüsüye müteallik hastalık hasıl etmek olduğunu gösteriyor. Ve hakikaten daima tozlar ile uğraşan kimselerde emrâz-ı sadriyenin ziyade olduğunu bütün

14. Bu sözleri Pelic’in hıfzıssihhasından aynen tercüme ettiğimizi arz ederim.

etibba bilir. Acizlerinin tanıdığı Hüseyin ve Osman namında iki refik vardı ki sıhhatleri pek iyi adamlar iken sanatları olan kiremit imali münasebetiyle daima tozlarla uğraştıklarından nihayet ikisi de dayyık-ı sadr illetine müptela olarak vefat ettiler. İşte Peygamber Efendi'miz hazretlerinin neşeme buyurdıkları illet bu olsa gerektir.

İşret istimal edenler dîn-i İslâm'ın kerâmât-ı bâhiresinden olarak memalikimizde ve Avrupa'ya nispeten pek az olmak hasebiyle öyle acilen vereme tutulanlarda tabii nispeten azdır. Bu inâyet-i celile-i İslâmiyeden istifade edemeyip işret edenlerin her nev musabiye duçar olacaklarından şüphe yoktur. Fakat bizim de ulûm-ı nâfia ve hıfzıssıhha mesailine iyice vukuf ve itinamız olmadığından kendimizi tehlikelere attığımız çoktur.

عليكم بالبان البقر، تداووا بالبان البقر، hadis-i şerifleri ise süt ve yoğurt istimalini emir buyururlar.

İslâm'da Tevakki ve Ahlâk-ı Âliyenin Tevakki-i Emrâz İle Münasebeti

يا ايهاالذيين آمنوا قوا انفسكم

İstılâh-ı tıpta tevakki insana tari olan hastalıkların nasıl tari olduklarını ve bunlara tutulmamak için ne yolda tedâbir-i ittihâzı lazım geldiğini bilerek bu tedbirlere riayet yani bu bapta icrası lazım gelen şeyleri icra ve imtinâ-i muktezi hususlardan içtinap ederek hasta olmaktan kurtulmak demektir.

Bunun ne kadar mühim bir tedbir olduğu cüzi bir tefekkürle anlaşılacak lazımdır gelirse de bu bapta insanlarca daima kusur ve tekasülden hâli kalınmadığından bu mesele pek ziyade câlib-i nazar-ı dikkat bir meseledir. Bugün en küçük bir hastalığa bile tutulduktan sonra tedavisi için ne kadar zahmet ve meşakatlere ve sarf-ı nakdîne-i himmetlere tahammül etmek lazım geldiğini pek ehemmiyetsiz zannettiği bir hastalığa tutulduktan sonra çektiği zahmetleri, sarf ettiği mesaiyi düşünenler daha ziyade takdir ederler. Bahusus her vakit böyle yalnız muvakkat çekmekle kalmayıp ekseriya hastalıkların pek güçlkle iyileştikleri ve birçoklarının tamamen iyileşemeyerek vücutta asâr-ı maraziye bıraktıklarından bu sebeple bir azâb-ı dâimi hasıl olduğu ve bir kısmının da mevta intaç ettiği malumdur.

İşte bu mesele-i mühimmenin ehemmiyeti yani “Adam! Hastalığa tutulursam ne olur? Tedavi ettiririm.” fikrinin ne kadar sakim bir fikir olduğunu iyice anlayarak büyük küçük her türlü hastalıklara tutulmamak esbabına nihâyet-i derece-i ehemmiyet vermek ve bu bapta ikdâm-ı tâmda bulunmak lazım geleceğini ta çocukluktan itibaren zihinlere ilga ve bu suretle kavâid-i mühimme-i tevakkiyi tamim ile avârız-ı bedeniye ve nevâkıs-ı cismâniyeden ârî bir nesl-i sâlim bekasına itina eylemek ehemmi-i umurdandır.

İnsan cismen ve aklen ekmele-i mahlûkât olmakla beraber taban acul ve birtakım hususata karşı zaifü'l-kalptir. Menafî ve mazarratını ve her nev esbâb-ı saâdet ve hüsrânını hakkıyla teallüm ve bu öğrendiği şeylerle kemayelik âmil olabilmek için ta sabavetten başlayarak müntehâ-i ömre kadar birtakım terbiye ve telkinata muhtaçtır. Ve bu telkinatın hüsn-i ifâsı herkesten evvel ebeveyne ait bir vazife olduğundan şu hâlde her şeyden evvel evladına her nev mûcib-i menâfi-i ahvâle müdâvemet ve bâdî-i mazarrat-ı ahvâlden tevakki ve mücanebet lüzumunu talim edecek peder ve valide yetiştirmek lüzumu zahir olur.

İşte bu sebepledir ki bir çocuğun terbiyesine ne vakit başlamalıdır sualine fuhûl-i ulemâ doğmazdan yüz sene evvel cevâb-ı hikemânesiyle mukabele etmişlerdir.

Hakikat, her ne vakit başlanırsa başlansın terbiyenin menâfi-i gayr-ı münker ise de âba ve ecdattan müntakil ahvalin bir millet üzerinde hasıl ettiği intibaatı, itiyadaatı kaldırmak kolay bir şey olmadığından bugün bir insandaki birtakım ahval ve âdat ve etvar ve ahlakın kim bilir kaç asır evvel âba ve ecdada verilen terbiye eseri oldukları muhakkaktır. Binaen ala zalik zaten tabi-i mahlûkâtta mevcut olan celb-i menfaat ve deff-i mazarrat haslet-i fitriyesinin hüsn-i terbiyeye iktiraneyle menafî ve mazarrât-ı hakikiyeyi tefrik ve celb-i saâdet ve tevakki-i şekâvet esbabını idrak edip ona göre ittihâz-ı hatt-ı hareket edebilmek üzere çocukları vaktiyle talim, terbiye ve güzel âdetlere ilâştirebilmek için asla izâa-i evkât etmemelidir.

Bu suretle bast-ı mukaddime etmekle bahsimizden harice çıkmadık fikrindeyim. Çünkü tevakkinin ahlak ve terbiye ile olan münasebeti pek çoktur. Ahlak ve terbiyenin ise hıfzıssıhhat üzerine olan tesiri zahirdir.

“Mehâsin-i hulkiyenin medâr-ı etemi olan envâ-i fezâil esasen dört asla racidir. Kemâlât-ı hulkiyeyi tamamen ihraza sebep olan bu dört aslın haricinde fezâil-i esâsiye yoktur. Hükemâ-i kadîme ilm-i ahlâkın nazariyât ve ameliyâtında bu bahsimizin mevzuu olan fezâil-i esâsiye-i erbaa denilen asıllardan başka bir asıl aramaya lüzum kalmayacağı fikrinde ittifak etmişlerdir. Hükema ve ulemaca câmiü'l-fezâil addolunan usûl-i erbaa bunlardır:

Birincisi hikmettir. Hikmet-i sıhhat fikir ve rüyete, efal ve amalde, hayır ve şerde velhasıl her şeyde tefrik-i temyize medar olan kuvvettir. Bu kuvvet güzel ile çirkini iyi ile kötüyü hak ile batılı vesair mahmut ve mezmum ahval ve sıfatı tefrik eyler. Bu kuvvetin mahall-i vücûd ve kıyâmı kuvve-i fikriyedir.

İkincisi iffettir. İffet veradır. Gayet ve nihâyeti dünyevi ve uhrevi mazarrata velhasıl her nev eziyete müeddi olan şehevât-ı nefsi zabt etmektir. Bunun mahall-i mevcûd ve kıyâmı kuvve-i şehviyedir.

Üçüncüsü şecaattir. Şecaat ahvâl-i şedîde ve mahufede münhezim olmamak ve lüzumu kadar ikdam eylemektir. Bunun mahall-i vücûd ve kıyâmı kuvve-i gazabiyedir.

Dördüncüsü adalettir. Adalet efalın sıhhati ve her fiilin mevzu-i lâıykına vazıdır. Bunun merkez-i vücudu evvelki üç asıldadır. Zira kuvve-i fikriye, şehviye, gazabiyede ifratı terk ettirmek memduh olan hadd-ı vasatı muhafaza eylemek adaletin vazifesidir.

Bu kitâb-ı nefiste daha ziyade tafsilat veriliyorsa da bizce bu kadarının nakli ile iktifa iktiza ediyor.

Malumdur ki her gün sirkat, mukatele, hukûk-ı gayre, teaddi ve daha pek çok fiiliyat ve maddiyata taalluk eden ahlaksızlıklar yüzünden sıhhat-i umûmiyenin ne derece mutazarrı olduğundan sarf-ı nazar haset, buğz ve kin ve hiddet ve emsali sarf-ı tesirât-ı dimağiyeye müteallik su-i ahlâkı der-piş etmek bunlar sebebiyle sıhhat-i bedeniyenin pek çok mutazarrı olduğu ve ehemmiyet-i keyfiyet tezahür eder. Ahlâk-ı âliye-i ashâbı cidden pek muazzez ve mükerrerem surette rahat-bal ile imrâr-ı hayât ederler. Aksi ahvale malik olanlarda daima muazzez bulunurlar.

İşte dîn-i İslâm ahlâk-ı âliye ile emr u ahlâk-ı reddiyeden nehiy buyurmak suretiyle de mütemessikininin maddî ve manevî hıfz-ı âfiyetine inayet buyurmuştur. Binaen ala zalik ta küçük yaşından çocuklarını ahlâk-ı hasene ile muttasıf edip bir sûret-i hakimanede ahlâk-ı reddiyeden içtinaba alıştıran ebeveyn evlatlarının hıfzıssıhhalılarına da büyük hizmet etmiş olurlar.

Şimdi ahlakın pek büyük tedâbir-i vâkiye-i sıhhiye olduğunu söyledikten sonra sarahaten hastalıklardan tevakkıyî amir olan nusûs-ı İslâmiyeden bahsedelim.

Bu bapta en evvel ser-nâme-i mübâhât-ı sıhhi ittihâz eylediğimiz nesteizübillah *ياايهاالذين آمنوا افسحوا انفسكم* ayet-i celîlesini zikredelim ki emr-i ehemmiyet-i tevakkıyî sarihan amirdir. Ve badehu nesteizübillah *لا تلتقوا بايديكم الى التهلكة* ayet-i celîlesinden bahsedelim.

Tehlike olan her şeyden sakınmak emr-i âliyesinde hastalıklardan sakınmak lüzumunun dahil olduğu aşikârdır. Mesela kesret-i ekl-i emrâz mide ve daha buna mümasil birçok hastalıklar hasıl edebileceğinden fazla taam yemek de tehlike olduğu cihetle bundan içtinap lazım geleceği gibi bazı atimenin kendisin de fenalık hasıl ettiğini bi't-tecrûbe anlayan bir kimsenin mezkûr taamdan ekl eylemesi de nefsi tehlikeye ilga etmemek hikmet-i celîlesini âmir olan ayet-i kerimeye muhalif olacağından o kimse için o taamın ekli derecesine göre haram olmuş olur.

Hasılı insana mazarrat verecek her nev hususattan sakınmak lazım geleceğini amir bulunan bu ayet-i celîlelerde tevakkıyî müteallik olan tedâbir-i sıhhiye-i emriye de dahildir.

Bunlardan sonra nesteizübillah *لايكلف الله نفساً الاوسعها* ayet-i celîlesini zikredelim. Bu ayet-i celîlenin ne büyük hikmetleri muhtevi olduğu az bir tefekkürle anlaşılır. Zira icrasına vasi ve iktidarı olmayan kimseye feraiz bile af buyurulmuş. Mesela bir Müslüman'a hac farzdır. Fakat vasi ve iktidara malik olmak şartıyla. Yoksa hacca gittiğinden dolayı hayatına tehlike gelmek melhuz ise veya sıhhati böyle bir seferi ihtiyâra müsait değilse ve hatta evlat ve ıyali veya kendisinin zaruret ve sefalete duçar olması korkusu varsa velhasıl her ne suretle olursa olsun bir mahzur ve tehlike bulunursa hiç farz olmaz. Sair evâmîr-i ilahiyede böyledir.

Bundan başka bir emr-i hayr işleyeceğim diye vüsün haricine çıkmak caiz değildir.

Zira vasi iktidâr haricinde bir işe teşebbüs hem o işin olmamasını hem de müteşebbisin zararını müstelzim olur.

Bu gibi vasi ve iktidar haricinde bazı teşebbüsata girerek ahvâl-i sıhhiyeyi rahnedar etmek caiz olamayacağından vüsün fevkinde teklifte bulunmak lütuf ve inâyet-i sübhâniyesine istinaden herkesin kendi vüs ve iktidar ve istidadı dahilinde işlerle meşgul olması ve vücudu lüzumundan fazla yormaktan içtinap ile birtakım emraz ve mehalikten tevakki eylemesi lazımdır. Fakat tembelliğinde dîn-i İslâmca pek ziyade mezmum olduğu ayât-ı celile ve ehâdis-i nebeviye ile müberhen idüğünden ifrat ve tefritten ihtirazla itidal dairesinde dünya ve ahiret için çalışmak ve bahusus dîn ve dünya umurunda emr-i ehemmi-î âfiyeti pek ziyade nazar-ı itibâra almak lazım gelir. Ve nesteizübillah وكذاك ayet-i celilesi bu ifrat ve tefritten içtinabın sıfât-ı asliye-i İslâmiyeden olduğunu ne güzel tefhim buyurur.

Şimdi de hastalıklardan tevakki hakkındaki ehâdis-i şerîfeden bahsedelim ve evvela اذا وقع الطاعون بارض اذا وقع الطاعون بارض ولستم بها فلا تدخلها hadîs-i şerîfini zikredelim ki manâ-i şerîfi “Bulduğunuz mahalde kolera veya veba gibi taunî bir hastalık vaki olduğu vakit firar suretiyle o mahalden çıkmayın. Eğer sizin olmadığınız bir arzda vuku bulursa oraya girmeyiniz.” demektir.

Şimdi düşünelim. Bu kadar büyük etibbanın ittihâd-ı efkârıyla tesis etmiş ve devam ve intizamı için milyonlar sarf edilmekte olan hâl-i hâzırdeki karantina bu nehy-i risâlet-penâhide dahil değil midir? Hele çıkmak hususunda mahalde kolera veya veba gibi taunî bir hastalık vaki olduğu vakit firar suretiyle o mahalden çıkmayın. Eğer sizin olmadığınız bir arzda vuku bulursa oraya girmeyiniz.” demektir.

İşte bu kaçmak suretiyle çıkmayın kayd-ı celili bilakis bir tarz-ı makûl ve münasipte çıkmak caiz olup ancak firar suretiyle çıkmanın memnu olduğunu irae eder. Ne âli ve ne mükemmel bir söz. Nakıs bir cihet, muzlim bir gûşa bir ağlamaksızın koskoca karantina usulü bir satırla emir ve tefhim buyrulmuştur. Hususen hem nef-i âmm hem nef-i hâs her iki ciheti de şamil olmak şartıyla (Sallallahu aleyhi ve sellem).

Bizce asıl mevzu-i bahsimize taalluk eden cihet bu hadîs-i şerîfin emr-i mühimi tevakkiyi pek zahir surette emretmekte bulunmasıdır. Çünkü emrâz-ı tauniye olan bir memlekete girmenin nehiy buyrulmasından büyük tevakki-i amir bir şey olamaz.

Bundan başka tevakkiyi zahiren emreder bir hadîs-i şerîf daha vardır ki اوده فرعن المجزوم كفرارك عن الاسد اوده فرعن المجزوم كفرارك عن الاسد kelâm-ı âlisidir. Cüzzam illetine müptela kimseden arslandan kaçır gibi kaç mealinde olan bu hadîs-i şerîf ile emir buyrulan tevakki-i sıhhinin cüzzam ile bazı cihetlerle müşabeheti olan frengi illetine de şumulü olabileceği derkar olduğu gibi diğer emrâz-ı sâriyeye de lüzum-ı teşmili münfehim olur. Zira ne kadar bu gibi hastalıklar var ise tadada lüzum olmayıp daima açık olan bâb-ı kıyâs ile ulema ve hukemâ-i İslâm'ın kararlarına ittibaen içtinap ve ihtirazı lazım her hastalığa teşmile hiç mâni yoktur.

Burada bir şey vârid-i hâtır olur ki o da هامة ولاصفر ولا هامة ولاصفر hadîs-i şerîfinin emr-i tevâkkiye muhalif olup olmadığını tetkiktir. İyi düşünülürse bu hadîs-i şerîfin emr-i ehemmi-î tevâkkiye muhalif olmadıktan başka gayet muvafık olduğu anlaşılır. Zira bu hadîs-i hikmet-i enisin şeref sudûru mücerret efkâr ve evhâm-ı bâtilânın insanlar üzerinde cismanî, ruhanî, maddî ve manevî mucip olduğu mazarratlardan tevakki ve tahaffuz-ı emr-i ehemmine müptenidir. Şöyle ki cahiliyette umumen evham ve hayalata meyl ve rağbet çok olduğundan ufacık hakikati muhtevi olan bir emir pek mübalağalı hayalat ve hurafat ile mezcedilerek itikat olunurdu. Hâlâ akvâm-ı câhilenin hayalat ve hurafata meyillerinin ne derecelerde kesir olduğu dikkat olunursa mesele anlaşılır. Esasen insan hayalat ve evhama müstait olup bu hasise-i süfliyeden ancak nûr-ı zekâ ve ulûm ve fûnunun feyz-i hakâyık intiması sayesinde kurtulabilir.

Şimdi bu hadîs-i şerîfin manâ-i âlisini taharri edelim.

Edva, lügatte sirayet manasınadır. Firûzâbâdî merhum, Kamus'unda uyuzluk makulesi illetin ahire sirayetine denir, diyor.

Mütercim-i Kamus Asım Çelebi merhum hame için muhtelif manalara gelirse de nihaye nam kitaptan naklen bu hadîs-i şerifte baykuş manasına geldiğini ve Arapların selefte intikamı alınmayan maktulün ruhu hame olup hemişe اسفوني yani “Bana su verin.” diye bağırır ve intikamı alındıktan sonra uçar gidermiş, itikadında bulunduğunu ilave ediyor.

صفر kelimesi ise muharremden sonra gelen şehri malûmun ismi olduğu gibi insanın yüzünü sarartır ve sarı olduğu zum edilir bir illet-i batıçniye manasına gelirmiş. Ve bu hadisteki صفر dan maksat âli-i Peygamberide Kamus'un fikrine nazaran bu manadır.

Bundan başka Araplarca yılan ismi imiş ki insanın karnında mütekevvin ve adlaa mültesik olup acıktığında derununda bulunduğu kimsenin içerisini kavrayıp ısırır zum edilmiş.

Daha birçok manalara gelirse de bize taalluk edenler bu kadardır. Şu hâlde edva, hame صفر yoktur buyrulmasından maksad-ı âlinin ne olduğunu düşünelim. Edva, yani sirayet yoktur demekten maksad-ı peygamberinin hangi edva olduğu muhtâc-ı izâh olmakla biz mücerret-i sirayet yoktur manasına bile alsak taundan, cüzzam ve emsali illetlerden içtinap emir buyrulması ve uyuz gibi sirayeti zahir emrazın vücudu sirayetin vukuunu ispat etmekteyken bunun zımn-ı şerîfnde bir başka mana olması lazım geleceğinde şüphe edilmez.

Ulemâ-i fihâm bu bapta illa bi-iznillah kayd-ı şerîfiyle mukit olduğunu beyan buyurmuşlardır ki hakikaten pek musib ve pek doğrudur. Zira edvanın ancak izn-i ilahî ile olduğuna itikat etmenin isabetini bugün edvaya sebep olan mikropları keşif ve bunların ahvali hakkında malumat ita eden ulemâ-i tıbb-ı hâzır dahi müttefikten tasdik ederler.

Hakikat, böyle olmasa kimsenin insan içine karışmaması iktiza eder. Çünkü bu âlem-i faniyede illetler ve alel-i sâriye hasıl eden mikroplar o kadar çoktur ki "Meydana düşen kurtulamaz seng-i kazadan." fehvasınca umum insanların bu mikroplara maruz olduğunda şüphe yoktur.

Öyleyse ne için sirayet etmiyor?

İşte buna verilecek cevap hem gayet uzun hem gayet kısa olabilir. Uzun olan cevap adem-i sirâyet esbabının malum olabildiği kadar fennen şerh ve izahı olup kısa cevabı ise edva ancak izn-i ilahiyle olduğundan Hazret-i Allah muhafaza buyuruyor onun için sirayet etmiyordan ibarettir.

Şu takdirde mademki Cenabıhak istediğini muhafaza ediyor. Bizim tevakkimize ne lüzum vardır gibi bir fikir hasıl olursa biz de deriz ki yine hâfız-ı hakiki olan Allahuteala'nın şeriyetinde, Kur'an'ında tahaffuzla memur olduğumuzdan tevakkî ve tahaffuz hususunda çalışmaya ihtiyacımız vardır. Ve zaten bu hususa müteallik cevab-ı kâfi tevekkül bahsinde zikredilmiştir. Binaen ala zalik tevakkî ve tahaffuz hususunda lazım olduğu kadar ikdam ve ihtimam etmeli. Fakat işini evham derecesine vardiirmamalı.

İşte لاعدوى الابا اذن الله manâ-i celilindeki maksûd-ı âli bu evhamın menidir.

Bu manâ-i hikmet-i intimanın insanlar için ne derece ehemmiyetli olduğunu etibba herkesten âlâ bilir. Ve mikroplardan korkmak hususunu pek fazla dereceye vardırarak âdeta evham ve hayalat hastalığına duçar olmuş insanlar yok değildir. Hele zamân-ı cehâlette Arap'ın edvadan havfı lüzumsuz bir dereceye vardiirmiş oldukları müberhendir. Hatta zamanımızda bile Bedevî Arapların kolera zamanında ne yapacaklarını şaşırarak birtakım gayr-ı makûl tedabire müracaat ettiklerini ve karantina ve tahaffuzu nasıl yapacaklarını bilemediklerini ve havayla sirayet edeceğini zannettikleri cihetle fevkalade telaşa düştüklerini üç yüz on sekiz senesinde Beyrut vilayeti ile umum-ı Suriye'de zuhur eden kolera esnasında Beyrut sıhhiye müfettişi bulunmaklığım hasebiyle tedâbir-i mukteziyenin icrası için Taberiye civarına gittiğim vakit bu Bedevîlerin ahvalini görerek anladım. O kadar havf ve telaşa düşmüşlerdi ki bu korkuları ayrıca bir hastalık teşkil ettiği gibi emsaliyle müspet olduğu veçhile koleranın isabetini de teshil eyliyordu.

İşte edvadan korkuyu ifrat dereceye vardiirmayıp kemâl-i vukuf ve metanetle tedâbir-i tahaffuziyenin icrasına ikdam lazım gelir. Bu ise ancak esbâb-ı ilmiyeye bade't-tevessül tevekkül ile olur. Ve hakikat dîn-i İslâm'da dahi her şeyi bilerek ve tahsîl-i hakâyık ve de kayık ederek hatt-ı hareket tayini farzdır. Hiçbir vakit bilenle bilmeyenin müsavi olmadığı nesteizübillah لا يعلمون لايعلمون ayet-i celilesiyle müberhendir. Ve dîn-i İslâm cehl üzerine hareketi şediden men buyurur. Ve bu dîn-i âliyenin cehl-i tamamen zıddıdır. Ve daha pek çok vesâik-i dîniye zalâm-ı cehl içinde yürümeyip sirâc-ı ilim ve marifetle minhac hakikati keşif ve tenvir lüzumunu emreder.

Ve her vakit edvanın kati olmayıp bi-iznillahi teala vaki olduğu itikadı olmasa hastanelere hizmetçi ve kolera ve veba gibi emraz vukuunda mevtayı kaldıracak kimse olmazdı. Ve zaten bu kadar hastalarla düşüp kalkan

hastane hademelerinin kaffesi veya ekserisi emrâz-ı sâriyeye duçar olmak lazım gelirken pek azları tutulur bundaki sebep nedir?

Fennen birçok sebepler dermiyan edilebilmektedir. Her hususta olduğu gibi bu bapta dahi meçhulat bulunmakla beraber istidad-ı şahsi kan derununda mevcut olan birçok müdafî ve müfteris küreyvat ve vücudun ifraz ettiği birtakım mevâdd-ı kimyeviye vesairenin vücûd-ı insaniyi mikropların tesirât-ı muzırrasından hıfza medar oldukları gibi eşia-i şemsiyede daima tesadûf ettikleri yerlerde bu mikropları itlaf etmekte olmasından ekseriya insanlar kurtulurlar deniliyorlar.

Bunların hepsi sahihtir. Ve işte bi-iznillah demek de Hazret-i Allah esbâb-ı tahaffuziyeyi ihsan etmeyerek o âdemi hasta etmek murat buyurduğu vakit sirayet eder ve illa etmez demektir.

Eşia-i şemsiyenin sıhate ve hastalıklardan tahaffuza olan lüzum ve menafii ehâdis-i nebeviye ile sabit olmakla beraber Sure-i Kehf'te nesteizübillah

ayet-i celilesinde وترى الشمس اذا طلعت تزاور عن كهفهم ذات المييين واذا غربت تقضهم ذات الشمال وهم في فجوة منه من آيات الله فيقع buyrulup Kadı Beyzavî merhum bunun tefsirinde şuaât-ı şemsiyenin teaffünü def ve hevayı tadil eylediğini ifade eder. Ve göz ile görülmez birtakım mahlukatın insanı pek çok mazarratlardan muhafaza ettiği birçok ayet-i celileden müstebdele olup bahusus Sure-i Rad'daki nesteizübillah له معقبات من بين يديه ayet-i celilesinin tefsirinde Hazret-i Hakk'ın melâike-i kirâm vasıtasıyla vesair suretlerle insanı hevâm ve haşerat ve ins ve cin vesairenin mazarratlarından muhafaza buyurduğu manası verilmiştir.

Zaten bir ayet-i celilenin yalnız bir manaya hasrı muvafık olmadığı ve zahirî, batınî birçok esrâr-ı celileyi muhtevi bulunduğu malumdur.

İşte Tefsir-i Kebir sahibi Fahreddin er-Razî hazretleri bu bapta birçok dekayık beyan ettiği gibi hususen melaikenin müzekker olduğu hâlde muakkibat lafzının cem-i müennes olarak gelmesinin sebebini tetkik etmek istemiştir. Ve min harf-i cerrîyle beyan buyrulan elfazın sûret-i taalluklarını mevzu-i bahis eylemiştir. Ve bu ayet-i celilede pek çok nukât-ı hafiyenin meknuz olduğuna şüphe yoktur.

Hasılı Cenabıhakk'ın göz ile görülmeyen mahlukatları vasıtasıyla insanı tehlikelerden muhafaza ettiği ve bu muhafızlar melekler vesaire olabileceği nezd-i ulemâda müberhendir.

Hâl-i hâzır fennin irae ettiği veçhile dem derununda eşkâl-i muhtelifede mütenevvi küreyvat olup bunların gayet mühim vazifeleri vardır. Ve Cenabıhak bunları mücib-i maraz ve helak olabilecek birçok esbâb-ı maraziyenin ve mikropların tesirât-ı muzırrasından muhafaza vazifesiyle de mükellef buyurmuştur. Bunların mikroplarla ne suretle mücadele ettikleri ve mikropları ihatayla ekl ve tahrip veya silah makamında istimal ettikleri suver-i kimyeviye ve hükmiye vesaireyle nasıl helak ve tahvil eyledikleri ahiren Mechnikov nam tabib-i muktedir tarafından keşfedilmiş hakayıktandır.

Kur'an-ı azimüşşanın muhtevi olduğu mucizât-ı âliyesinin bu suretlerle bin üç yüz sene sonra tezahür eylemesi hakikaten sezâ-i tebcîl-i ahvaldendir. Ve fûnûn-ı cedîde tahsilinin meâni-i Kur'aniyeye vukuf için ne derece elzem olduğunu da izhar eyleyler.

Hammenin batıl bir itikat olduğunu izaha hacet olmayıp bu emr-i celîl-i Peygamberî ile ne kadar kan dökülmelerinin önü alındığı cüzi bir tefekkürle anlaşılır. Çünkü intikamı alınmayan bir maktulün ruhunun bir nev kuşa tahvil olunarak intikamı alınmıncaya kadar ızdırap içinde kaldığı itikadında bulunan insanların akrabalarından maktul olanların ruhlarını böyle bir azaptan kurtarmak için ne kadar muzdarip ve ne mertebe-i sefkin dimâya talip ve ragıp olacakları ve böyle bir itikad-ı bâtilin refiyle ateş-i cenk ve cidalin azalmasından insaniyete ne büyük bir hizmet edilmiş olduğu kolayca anlaşılır.

Gelelim صفر meselesine. Bazıları صفرdan murat batında hasıl olup kehrüba-asa ısfıraf veçhiyle mevsuf sâri bir hastalıktır demişler. Vela صفر ibaresi bu takdirce böyle dedikleri gibi bir maraz-ı sâri yoktur demektir.

Bu yerekan illeti demek ise yerekan (sarılık) cümlelerin malumu olduğu veçhile sâri değildir. Fakat humma-i asfer demek olup bu havf ondan neşet etmiştir denilebilir.

Humma-i asfer hararet ve sarılık ile muttasıf bir maraz taunu olmak münasebetiyle onun olduğu yere girmek yani ondan sakınmak emri-i Peygamberi iktizasındandır. Bunun nedreti de malumdur.

Olsa olsa bir vakitler istilai surette humma-i asfer husul bulup akvâm-ı câhile bundan ziyade korkmuş ve ne suretle geldiği bilinmediğinden havaya, mevsime ve bazı cahilane hayalat ve hurafata atfettiklerinden her an lüzumsuz yere havf ve telaşa düşmüş bundan birtakım şeamet vesaire gibi tefeülât-ı beyhûde neşet etmiş olması hasebiyle bunların itikat ettikleri veçhile صفر olmadığını beyan için buyrulmuş olabilir ki bu takdirde dahi muvafık değildir.

İnsanın karnında hasıl olan bir nevi yılan manasına alınırsa bu dedikleri gibi bir şey yoktur demektir ki hakikaten insanın karnına canlı bir yılan girsin, yaşasın ve kaburga kemiklerine yapışarak acıktıkça kavrasın, ısırсын böyle bir şey yoktur.

Bin üç yüz beş sene-i rumiyesinde Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde yılan yutulmuş da sonradan amelîyât-ı cerrâhiye icrasıyla batından çıkarılmış mealinde ali tarikü't-tercüme yazılmış olan bir makaleye karşı yine ceride-i mezkûre ile yazdığım bir makalede bir insanın velev ki uyurken olsun haberi olmaksızın yılan yutması mümkün olmayacağını ve farz-ı muhâl olarak yutsa bile midede yaşayamayacağını fennen ispat etmişim.

Bağırsaklarda ve midede hasıl olduğu cümlece malum olan solucanlar yılan olmayıp yumurtaları bazı ağdiye ile girmiş ve badehu dahilde neş ü nema bulmuş birtakım kurtlardır. Ve bunların üzerlerinde usare-i mideviye ve miaiyeden müteessir olmayan bir tabaka vardır.

Vakıa insanın derununda yılan olurmuş veya kaçarmış gibi itikatlardan birçok vehimler hasıl olduğu muhakkaktır. Böyle bir vehmin izalesi sıhhat-i umûmiyeye hadim olacağından bu hadis-i şerif bu takdirde dahi sıhhat-i umumiye hizmet etmiş olur.

Daha kim bilir bu hususlarda ne kadar batıl itikatlar ve mazarratlar var idiğe Peygamber Efendi'miz bu hadis-i şerifle izalelerine inayet buyurdular.

Ve bu cümleden olarak safer ayında sefer etmemek, mühim teşebbüslere girişmemek gibi zamân-ı câhiliyette mevcut olan bir itikadî izale için bu hadis-i şerif şeref-sadır olmuştur diyenler de vardır. Bu takdirde dahi hadis-i şerifin nef-i âlisi ve muvafık-ı hikmet olduğu zahirdir. Zira böyle bir itikattan dolayı birçok günlerde teşebbüsât-ı nâfiadan mahrum veya teşebbüs edilmişse neticesinin meşum çıkmasından korkularak daima muzdarip ve mağnum kalınacağı ve hasılı kesr-i cesârete ve işinde muvaffakiyetsizliğe neticelenmesine sebep olabileceği cihetlerine binaen bu itikadın reff-i lüzumuna şüphe edilemez.

Meşâhir-i hutbe-nüvisenden Şeyhülislam Yahya Efendi bu hadis-i şerifte safer ayının meşumiyeti hakkındaki itikadın nehiy buyrulması münasebetiyle ityan ettiği bir hutbesinde eyyam ve evkatın hayırlısı amâl-ı sâliha ile imrar olunanları ve meşumları da amâl-i seyiyeye ile güzeran edenleridir, demiştir.

Hasılı dîn-i İslâm'da hilâf-ı akıl ve hakikat şeylere itikat memnu olup bu müdde-i acizaneme delalet ve şahadet eden pek çok husus-i İslâmiye vardır.

Hâlbuki dîn-i mübîn-i İslâm'ın şeref-zuhûru esnasında bütün âlem-i insânî zılâl-i cehl ve nâ-dani ile mestur olduğundan birçok itikâdât-ı bâtıla hüküm-ferma idi.

Bunların tadadı bizim mevzumuza pek taalluk etmemekle beraber bu bapta bir şey arz edeyim ki o da Arap'ın tıyere ve tatayyura inanmalarıdır. Ve nezd-i Arap'ta tatayyur demek bir âdem yolda giderken tesadüf ettiği kuşun sağından veya solundan kalkması veya ötmesi gibi hususlardan tefeül etmek demektir. Güya sağ tarafından kalkarsa fal hayır, solundan kalkarsa fal şer imiş! Daha buna mümasil pek çok hurafata inanırlardı. Hatta bir gün İbn Abbas radiyallahu anhüma hazretleri bazı zevatla oturup bir emri-i mühim üzerine istişare ederlerken yakında bulunan bir ağaca bir kuş konup ötmeye başlayınca içlerinden bazıları fal hayır olacağını söylerler. Hazret-i müşarünileyh ise "Böyle şeyler hiçbir şeye dalalet etmeyip kuşların ötmek muktezâ-i hilkatleri olduğundan öterler. Bundan hayır ve şer bir şey istihracına kalkışmak abestir." buyurmuşlardır.

Hele hazret-i fahr-i kâinât aleyh ekmelü't-tahiyât Efendi'mizin Hazret-i Ayşe radiyallahu anhudan mervi ve keşfü'l-hakâyık ve sair kütb-i hadîste mezkûr olduğu veçhile ان الشمس والقمر آيتان من آيات الله لا يخسفن لموت احد ولا لحياته buyurmaları hakikat-perverliğin derece-i kusvâsını işar eyler. Bu hadîs-i şerîfin şeref-vürûduna mahdum-ı âlî-i Peygamberi Hazret-i İbrahim radiyallahu anhun vefatı sebep olmuştur. Müşarünileyh hazretlerinin safer senelerinde vefatı kûdürret-i risâlet-penâhiyi mucip olmuştur. Tesadüfen o gün kûsuf vaki olur. Bunu görenler Hazret-i Peygamber'in oğlu vefat ettiği için gün tutuldu manası verecek olurlar. Hazret-i nebi-i muhterem ise buna katiyen razı olmayarak "Ay ile güneş ayât-ı ilahiden iki ayetlerdir. Bir kimsenin vefatı için veya hayatı için tutulmazlar." kelâm-ı hakânniyet ittisamıyla cevâb-ı ulviyet verip bu gibi hayalata zahip olmamalarını emir buyururlar.

Resûl-i mücteba Muhammedü'l-Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem Efendi'mizin kadir-bülent kutsiyelerini ve bu gibi mucezat-ı kemâlât ayetlerini görerek hah ve nâ-hah tebcile mecbur olan Avrupa hükeması bu vakia-i hidâyet-nemâya hayran olarak hakk-ı Resulullah'da sitâyîş-hân olmaktadır. Zira onların akıllarınca hazret-i halife böyle bir itikat gelmişken bunu daha ziyade takviyet vererek kendisine iman etmelerini teshil daha münasip olurken öyle cahil akvâma karşı beyân-ı hakîkâten asla udul buyurmamaları şâyân-ı taaccüptür.

Hazret-i fahr-i kâinât Efendi'mizin ne âlî bir ceyb-i hüda ve resûl-i kibriyâ olduğunu bilmediklerine bu fikirleri de şahittir. Mamafih şimdiye kadar dünyaya gelmiş olan büyük zevatın ekmeli olduğuna ukalasınca ittifâk-ara vardır.

Tevakki ve tahaffuzun şeran ehemmiyeti zahir olup فاجتنبوا lafz-ı celilini havi olan ayât-ı kerîmenin kaffesi tahaffuz ve tevakkiyi amir olduğu gibi nesteizübillah اينديكم من مصيبة فيما كسبت ايتي ayet-i celilesi musaipten tahaffuzun derece-i lüzumunu ve bu tahaffuzla kurtulunup bilakis tahaffuz edilmezse düçâr-ı musâip olunacağını mübeyyendir. Ve tükürüldüğü vakit tükürüğün mahvedilip kimseye bulaşmamasına çalışmak, esnemek esnasında eliyle ağzını örtmek emr-i Peygamberi iktizâ-i âliyesindendir.

Bugün balgamlar ve tükürüklerle sirayet eden emrâz-ı mühimme düşünülürse bu emr-i âlinin derece-i ehemmiyeti tezahür eder.

Hıfzıssıhhat-i Nevm

Nevmin hayat için lazım-ı gayr-ı müfârk bir ihtiyâc-ı mübrem olduğu cümlece malumdur.

Nevm uyanıkken izaa edilmiş kuvvanın telafisi için en muvafık bir vazife-i tabiiye ve vasita-i istirahatidir.

Uyku esnasında vücudun havi olduğu tabii ve gayr-ı tabii sümum kolaylıkla tarh olduğundan uyku tesemmüm-i bi'n-nefs vukuunun menine de hizmet eder.

Uyumayan ve uykudan müstağni olan bir mahluk yoktur. Fakat bu ihtiyâc-ı katinin de bir dâire-i itidâlde vukuu iktiza eder.

Her şeyde olduğu gibi bunda da itidal pek ziyade aranacak bir şeydir. Zira lüzumundan az uyunan uyku zaif-i asâb ve zaif-i umumi hasıl edeceği gibi fazla uyku da rehavet ve sıklet-i res ita eder.

İşte bu ihtiyâc-ı mübrem-i tabiinin tabii ve muvâfik hıfzıssıhhat bir sûret-i hasenede husul bulması için nazar-ı itibâra alınacak şeylerin beyanı hıfzıssıhha kitaplarına aittir.

Bu nazar-ı itibâra alınacak şeyler dediklerimiz en ziyade uykunun rahat, sükunetli ve mümkün mertebe müziç rüyâsırsız olmalarıyla müddet ve zaman-ı nevm en muvafık olmalarına ait cihetlerdir.

Uykunun rahat ve sükunetli ve mümkün mertebe müziç-i rüyâsırsız olması için hıfzıssıhha kitaplarının gösterdikleri vesait akşam taamıyla yatağa girmek arasındaki zamanın en az iki saat kadar olması ve hazmı asîr miktarı kesir-i atimedden ve kesret-i meşrubattan içtinap gibi ahvaldir. Bu meşrubat dediğimiz ispirotolu meşrubat olmayıp her nev su, şurup, şerbet kaffesinin kesretle içilmesi uykunun güzel uyanmasına mânidir. Meşrubât-ı küuliye zaten ne gıda ve ne de meşrup olup hıfzıssıhhaca sümum meyanında mezkûr bir musibettir. Onun uykuya olan tesiri pek müthiş olduğu gibi bilcümle mazarratı mebhas-ı mahsusunda zikrolduğundan burada ondan bahsetmeyeceğiz.

Bu zikrettiğimiz hususlardan akşam taamıyla uykuya yatmak arasında geçmesi muktezi olan zamanı Müslümanların gün batarken yemek yiyip yatsı namazını kıldıktan sonra yatmaları pek güzel temin eder.

Hazmı asîr ve miktarı kesîr-i atime ekli ve ale'l-umûm ekl ve şürpte her ne suretle olursa olsun kesret ve israfın nesteizübillah *كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا* ayet-i celilesi ve daha birçok ehâdis-i şerîfe ile memnu olduğu malumdur.

Müddet-i nevm: Müddet-i nevm meselesi ekseriya itiyada tabi ise de hıfzıssihha nokta-i nazarından uyku müddetinin vasat-ı sindeki bir insan için altı saatten dun ve sekiz saatten efun olmaması iktiza eder. Zaten ulemâ-i İslâm'ın bir kısmı bir günün ihtiva ettiği yirmi dört saati her birerleri altışar saatten ibaret olmak üzere dörde taksim edip altı saatini uykuya, altısını ibadete, altısını meşguliyete ve diğer altısını istirahat ve havâyic-i saireye tahsis etmişlerdir.

Bazıları da her kısmı sekiz saatten ibaret olmak üzere üçe taksim edip sekizini uykuya, sekizini meşguliyete, diğer sekizini de istirahat ve ibadete vermişlerdir.

Bu taksimlerin her ikisi de makbuldür. Zira sunuf-ı muhtelif-i beşeriyeden altı saat uykuyla iktifa eylemeleri münasip sanat ve sınıf erbâbı olduğu gibi sekiz saat uykuyu icap eden sanat ve iştigaller ve mizaç ve bünyeler vardır. Mesela kesret-i iştigâlât-ı akliye erbabına sekiz saat uyumak lazım geldiği, kırlarda hafif suretle meşgul olanlara da altı saat uykunun kifayet etmesi gibi.

Zamân-ı nevme gelince. Bunun en muvafık zamanının gece olduğu malumdur. Ve bu hususta bir hayli nusus dahi mevcut olup ez cümle Suretü'l-Mümin'de nesteizübillah *اللَّيْلِ لَكُمْ لَيْلٌ لَتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارِ مُبْصِرًا* ve Suretü'l-Nebe'de *وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا* buyrulması bu bapta kati olan ecille-i edilledendir. Evvelki ayet-i celilenin manâ-i şerîfi “Allahuteala size rahat ve nevm için gece ve rızık talebi için gündüz halk etti.” Ve ikincinin meâl-i münifi “Uykuyu size sükûn ve kuanıza istirahat kıldık ve geceyi libas kıldık ve gündüzü zamân-ı mâişet kıldık.” demektir.

Asr-ı hâzırda geceleri pek ziyade oturarak uykunun hayli bir kısmını gün doğduktan sonra uyumakta olmalarından mütevellit mazarratlar kütüb-i tbbiyede münderiç olduğu gibi cerâid-i tbbiye ve gayr-ı tbbiye ile de bunlardan bahis olunmaktadır. Ve hakikat bu ayet-i kerîmelerin işaret buyurdıkları veçhile uykuyu gece uyumalıdır. Ve geceleri çok oturup sabahleyin geç kalkmak muzırdır.

Hıfzıssihha müellifi Pelic “Sabahleyin erken kalkıp ve uyandıktan sonra yataкта durmamalı.” diyor. Sabah namazının bu iki ciheti de kâfil olduğu malumdur.

Zira sabah namazı kılmak mecburiyet-i diniyesinde bulunan zatın vakt-ı salâtı geçirmemek için hem sabahleyin erken uyanacağı ve hem de uyandıktan sonra yataktan kalkmak ve abdest almak için isticâl edeceği bedihi olduğundan bu menâfi-i sihiye hasıl olmaktadır. *هذا من فضل ربنا*

Pelic bu sırada kezalik uyku bahsinde insanın hangi ciheti üzerine uyuması münasip olduğunu da zikrederek yan taraflardan birisi üzerine ve bahusus sağ taraf üzerine yatmak daha muvafık olup sırt üzerine yatmağın iyi olmadığını söylüyor. Zaten sağ taraf üzerine yatmağın beyne'l-Müslimîn sünnet-i seniye ve muvâfık-ı hikmet-i dîniye olduğu meşhurdur.

Şimdi şu münasebetle gündüz uykusu hakkında da bazı mülahazatı arz edelim. Malumdur ki Arapça kaylule ve Frenkçe siesta namıyla müsemma olup kuşluk taamından sonra uyunan bir uyku vardır ki bazıları bunun aleyhinde, bazıları lehindedir. Yeni ve eski hükema ve etibba bu bapta birçok bahisler etmiş ve hâlâ etmekte bulunmuşlardır. Ve elan bu bapta ihtilaf tamamen mübeddil itilaf olmamakla beraber acizlerinin gerek kütüb-i İslâmiye ve gerek kütüb-i tbbiye-i Efrenciyeden istimbat ettiğim malumatla bi't-tecrübe hasıl ettiğim fikre müstenit olan mesrûdât-ı âtiyemin muvâfık-ı hikmet ve hakikat olduğunu memul ederim.

Esasen kaylule denilen kuşluk uykusunun sebebi yemekten sonra gelen bir ağırlıktır. Bu bade't-taam uykuya yatmak birçok hayvanlarda bir hâl-i tabiidir. Bazı insanlarda da meni güç bir hâlettir. Bunun sebab-i fennisi de uyku esnasında bilcümle azanın istirahat üzerine bulunmasına mebni kuvve-i bedeniye ve demin kısım-ı kebirinin mideye matuf bulunmasıyla faaliyet-i midenin tezayüdüdür. Hakikat uyku esnasında midenin faaliyeti tezayüt eder.

Bu hususu müspet olarak yapılan tecrübelerden birisi de bir tabibin iki kelp üzerinde icra ettiği tecrübedir. Bu zat her iki kelbi de müsavi surette doyurduktan sonra birisini sayd için götürerek yormuş diğerini de uykuya terk etmiştir. Birkaç saat sonra her ikisinin de midesini açtığında uyku ile imrâr-ı vakit eden kelbin midesinde atimenin hazm olunup hâlbuki saydda mütemadiyen koşan, hareket eden kelbin midesine atimenin hemen hâli üzere kaldığını görmüştür.

İşte bu tecrübeden istidlal edildiğine nazaran uyku faâliyet-i hazmiyeyi tezyid ve harekât-ı şedîde ise bilakis tenkis eyler.

Harekât-ı şedîde ve taab derecesine varan iştilalatın hazma mâni olduğu umumen malum olduğundan taamı müteakip gerek cismanî ve gerek zihnî iştilâlât-ı şedîde etibba tarafından men edilir

Buna karşı köylüler ve amele yemekten sonra birtakım işgâl-i mütib-i cismâniyeyle meşgul oldukları hâlde sıhhatleri yerinde ve hazımları yolundadır gibi bir fikir hasıl olursa da bunlarda itiyadın bir dereceye kadar tadil-i mazarrat etmesi kabul olunmakla beraber umumen az çok mutazzarır oldukları ve her ne kadar bu zararın gençlik, bünye vesaire şeriat-ı sıhhiye yardımıyla bir müddet zahir olmasa da en nihayet meydana çıkacağı şüphesizdir. Bahusus köylülerin ve amelenin dahi iyice karınlarını doyurduktan sonra bir müddet istirahat ve uykuyla vakit geçirdikleri çöktür.

Şimdi ikinci bir sual daha vardır. Hatır olur ki o da emir böyle olduğu takdirde hemen taamı müteakip yatmak iktiza edecekken yemekten sonra iki saat olsun uyumamak lüzumunun sebebini anlamaktır. Evet taamdan sonra ve bahusus akşam taamından sonra la-akal iki saat geçirmeksizin uyumak muvâfık-ı hıfzı sıhhat değildir. Çünkü uyku sebebiyle kuvve-i umumiye-i bedeniye ve demin kısım-ı azamı mideye matuf olacağından mide lüzumundan fazla bir sürat-i faaliyet kesp ederek atimeyi derununda pek az bir zaman tuttuğundan hazm-ı midevi denilen ameliyât-ı mühimme daha tamamen icra olunmaksızın bağırsaklara sevk eder. Bu ise muzır olup ishal vesair su-i hazm-ı miâiyeleri ve tesemmüm-i bi'n-nefs denilen arıza-i vahimeyi mucip olur.

Gündüz vakti ise taamdan sonra geceleyn olduğu gibi uzun müddet uykuda kalınamayacağından cüzi bir uykuyla mideye faaliyet verdikten sonra uyanılarak atimenin hazm-ı midevi tamamen vuku bulmaksızın bağırsaklara geçmesine meydan bırakılmamakla bu gündüz uykusu bazı midesi zayıf kimselerde nafi olabilir. Fakat uyku müddeti âdemine göre yarım veya nihayet bir saati geçmemek şartıyla.

Bazı kimselerde taamdan sonra bu yarım saat kadar veya daha az uyumak âdeta bir zaruret hâlini aldığından yalnız gündüz taamından sonra değil akşam taamından sonra da böyle azıcık uyumaya mecbur olurlar. Hâlbuki bu kimseler bazen birkaç saat ve belki de beş altı saat uyuyup kaldıklarından nizâm-ı nevmi ihlâl ile dûcâr-ı mazarrat ve müşkülât olurlar.

Şimdi uykunun hazım üzerine olan tesir-i fennisini bu yolda arz edildikten sonra ne suretle hareket etmek lüzumu kendi kendisine anlaşılır.

Malumdur ki kış geceleri uzun olup insan vakt u zamanıyla yattıktan sonra zaten kısa olan gündüzleri uykuya ihtiyaç kalmaz. Bahusus kış günleri soğuşun tesiriyle kuvvâ-i hazmiye zaten faaliyette olduğu gibi sıcak ve bahusus her suretle muzır olan mangalla ısıtılmış mahsur havalı odalar derununda kendilerini tesmim ile vakit geçiren ashâb-ı atâlet ve cehâlet müstesna olduğu hâlde hemen umumiyetle bürudetin taht-ı tesirinde insanda rehavet değil bir faaliyet hasıl olacağından ekser insanlar da gündüz uykusuna meyil hasıl olmaz. Yaz günlerindeyse sabahleyn erken kalkmış ve hemen işe sarılmış kimselerin öğle vakti bir istirahate muhtaç olacakları şüphesizdir. Böyle kimselerin bade't-taam az bir müddet uyumaları bazılarında hazmı teshil ettiğiinden nafi olabilirse de herhangi mevsimde olursa olsun ekseriyetle bu uykudan içtinap daha muvafıktır. Ve taamdan sonra münasip olan hâline göre yarım saatten bir veya bir buçuk saate kadar istirahat-i bedeniye veya zihniyeyle vakit geçirerek hazmı teshil etmektir. Mamafih ülfet etmiş ve öğle taamından sonra uyumadıkça hazım ve istirahat edemeyen kimselere gece uykusuna mâni olmamak şartıyla biraz uyumak için müsaade edilebilirse de herhâlde çok uyumamak lazımdır.

İşte hoca-i her dü sera vema yentak ani'l-hevâ hazretlerinin *ايام ونومة الضحي* buyurmaları bu şimdiye kadar arz ettiğim menafiiin kaffesini amir bir kelâm-ı hikmet meramıdır. Manâ-i şerîfi “Kuşluk uykusundan sakınınız.” demektir ki bu *ايام* lafzının delalet-i nehyi kati olmayıp ihtiyat ve ihtiraz edilmesi münasip olduğunu irae ettiğiinden

zarurî ve elzem olmadıkça kuşluk uykusuna ilişmeyin demektir. Binaen ala zalik ne âlî bir hülâsa-i hikmet olduğu zahirdir. Ve zaruret ve bir mecburiyet-i mendube üzerine uyumak mecburiyetinde olanlar için استعينوا على قيام الليل اذا دخل الابلول diyerek kuşluk uykusunun yaz mevsimine hasr eylemeleri meşrûhât-ı fenniye-i mezkûreye muvafıktır.

Akşam taamından sonra yatsı namazını kılarak la-akal iki saat kadar geçirmek lüzum-ı dîniyyesi de tamamen bu asırda telif edilmiş hıfzıssihha kitaplarının mündericatına mutabıktır.

İkindiden sonra uyumak taraf-ı risalet-penâhiden muzır görülmüştür ki bunda da şüphe yoktur.

Bu sırada bazı kimselerde hasıl olup Arapça seher namıyla müsemma olan uykusuzluk hâli hatırıma geldiği esbabı zahir olduğu takdirde bu hâl müziç ve muzırın izalesi için esbabının izalesi lazım geleceği bedihidir. Fakat ale'l-ekser asabı olan bu hâlin defî için birtakım edviye-i münevtime istimalinin muvafık-ı hıfzıssihha olmayıp mevzi ve umumî tedavi-i bi'l-ma ve riyâzat-ı bedeniye icrasından âlâ vasıta-i tedâvi olmadığı yine Pelic nam zatın hıfzıssihhasının uyku ve uykusuzluk bahsinde münderiç bulunmaktadır.

Hakikaten dîn-i İslâm'ın emrettiği abdest, gusûl ve namaz ve niyazın bu hususta tamamen kâfî vesâit-i âliye-i kudsiyeden bulunduğu zahir ve bahusus ferâiz-i İslâmiyeye hüsn-i riâyet eden kimselerde bu hâlin pek ender olması ispât-ı müddeâya kâfî bir delil-i bahirdir.

Teaddüd-i Zevcât

Avrupalılarda dîn-i İslâm veya ehl-i İslâm'dan bahis olduğu vakit ilk hatırlarına gelen teaddüd-i zevcât ile talak keyfiyetidir. Bahusus kadınlarında bu fikir daha ziyade zahirdir. Mukaddema dîn-i mübîn-i Ahmedinin kaffe-i hükkâm-ı celîlesinin tamamen muvâfık-ı hikmet ve hayr-ı mahz olduğunu anlamayan erbâb-ı ağraz-ı zumlarınca muvâfık-ı hikmet bulmadıkları bu iki emr-i ehemmi daima ona sorduklarından Avrupalılarca bu hususlar sermaye-i itirâz olmuştu. Hâlbuki terakkiyât-ı medeniye ile batıl ve hakkı olanından daha iyi fark etmeye başladıklarından hâl-i hâzırda ukala ve fudalaları bu iki emr-i celilide bütün ahkâm-ı sâir-i İslâmiye gibi pek ulvî görmeye başlamışlardır.

Talakın tıbbî taalluku az ve diğer cihetten umum-ı memâlik-i mütemeddinede ehemmiyet ve mehasini anlaşılmağa başlanmış olması hasebiyle burada ondan bahse lüzum görmem. Hakikat su-i istiman edilmeyerek mesûliyet-i vicdâniye ve uhreviye velhasıl her türlü şerait ve levâzım-ı dîniye der-piş edildikten sonra adalet ve ahkâm-ı münîfe-i Ahmediyeye muvafık olarak icrasına mecburiyet hasıl olmuş bir talakın makul ve muvafık ve hakkaniyet olduğunu kim inkâr edebilir.

Burası malum olduktan sonra biraz teaddüd-i zevcât emr-i mühimminden bahsedelim. Evet dîn-i İslâm'da teaddüd-i zevcât caizdir. Fakat Avrupalılardan bazılarının hâlâ zannetmekte oldukları gibi herkes için zarurî olmayıp bizzat teaddüd-i zevcât kendisine caiz olan kimseler pek mahdut ve enderdir.

İşte teaddüd-i zevcâtın caiz olduğunu beyan buyuran ayet-i celileden bu keyfiyet pek ayandır. Nesteizübillah وان خفتم ان لا تقسطوا فى اليتامى فانكحوا ما طاب لكم من النساء مثنى وثلاث ورباع وان خفتم ان لا تعدلوا فواحدة منها او ما ملكت ايمانكم ذلك ادنى ان لا تعدلوا.

Manâ-i münîfi yetim kadınları tezevvücünüz takdirinde adaleti muhafaza edemeyeceğinizden korkarsanız iyi gördüğünüz kadınlardan iki, üç veya dört kadına kadar tezevvüç ediniz. Eğer zevcât-ı adîde meyanında tamamen icrâ-i adalet edemeyeceğinizden korkarsanız mezkûr kadınlardan veya mülkünüz olan cariyelerden bir tanesiyle iktifa ediniz. Bu yalnız bir tanesiyle iktifa, adaletten ihrak etmemeniz için daha muvafıktır demektir.

Tirmizî'nin, Ebu Hureyre radiyallahu anhdan rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte بينهما فلم يعدل بينهما اذا كان عند الرجل امرأتان فلم يعدل بينهما şerifte buyrulmuştur ki bir insanın iki haremi olup da beynlerinde adalet etmezse yevm-i kıyâmette o kimse bir ciheti düşük olarak gelir meal-i şerifindedir.

Şimdi dîn-i mübîn-i İslâm'ın bazı insanlara birtakım şerait-i mühimmeye tabi olarak caiz gördüğü bu teaddüd-i zevcâtın akıl ve hikmete ve ihtiyâcât-ı insaniyeye muvafık olduğunu aklen muhakeme ve ispat edelim.

Malumdur ki bir şeyin lüzum ve adem-i lüzumuna ve hikmet-i ihtiyâca muvafık olup olmadığına hüküm etmek için o şeyin menafî ve mazarratını ve cemiyet-i beşeriyeye derece-i lüzumunu der-piş etmek lazımdır. Bu emniyenin husulü için evvela ale'l-ıtlâk izdivaçtan maksat aslının ne olduğunu zikredelim.

Malum olduğu veçhile izdivaçtan maksat asl-ı tenâsülün hüsn-i muhâfaza ve tezyidi ve zina denilen fiil-i kabîh ve nâ-meşrûh-ı muzırrın menidir. Ahvâl-i âlem ve tabayi-i benî âdem epeyce tetkik olunduğunda birtakım insanlarda şehvetin hüsn-i idaresinin ne derece mühim olduğu zahir olur.

Hakikat bu emr-i şehvet-i dünyada hiçbir şeye benzemez ne kadar âlî ve mukaddes âdemlerin şehvete ittiba ile dereke-i mezellete sakıt oldukları her gün görülen ahvaldendir. Vakanüvis Lütî Efendi merhumun:

Kişiye sınıf-ı hayvâne eden tenzil

Mücerret muktezâ-i tab-ı şehvettir

demesi ne kadar doğrudur.

Bu emr-i ehemm ve hatırnakın hüsn-i idaresi için en iyi bir tedbir bulabilmekte ukala pek çok müşkülât çekiyorlar.

Avrupalıların umumhaneleri resmî bir şekle koyarak alenen icrâ-i fuhşiyâta rıza göstermek gibi tedabiri kanunlarınca muvafık görmeye mecbur kalmaları şehvât-ı insâniyenin hüsn-i idâresindeki müşkülâtın bunlar nezdinde ne derece zahir olduğunu irae eder.

Bu suretle fuhşiyata serbestlik vererek ırza taaruz-ı fuzûliyelerin ve muâyenât-ı tıbbiye-i şedîdeye tutarak emrâz-ı zinâiyyenin nevvamma tenkisine muvaffak olunmuş ise de hiçbir vakit teaddüd-i zevcâtın cevazı gibi bir tedbir-i şeriye benzemediğinden bir taraftan taaruz ve mücadalatı ve sirâyet-i emrâzı azaltır gibi görünmekle beraber iyice dikkat edilirse bilakis bunları tezyit ettiği anlaşılır. Çünkü bunun serbestliği ahlâk-ı umûmiyeyi bozacağından ne kadar inzibata çalışılsa iffet-şikenlik, kıskançlık ve sirâyet-i emrâz hususlarının önünün alınamadığı bilfiil ve bi't-tecrûbe sabit ve zahirdir.

Hakikat, bazı kimselerde kuvvet ve temâyülât-ı şehvâniyenin galip olmasına mebni yalnız bir kadını izdivaç diğer kadınlara meyl ve rağbetten men edemediği cihetle zina denilen fiil-i muharrîbin önü alınmıyor. Ve gerek Avrupa gazetelerinde okunduğuna göre gerek bu âdemlerin ahvallerinin yakından tetkikinden müsteban olduğuna nazaran birçok müteehhiller metres denilen gayr-ı meşru müteaddit zevcelere malik bulunmaktadır. Şu hâlde İslamlar meyanında meşru surette müteaddit zevceleri olan pek mahdut kimselere mukabil Avrupa ahalisinde de nispet kabûl etmez derecede kesir eşhasın gayr-ı meşru zevcât-ı müteaddideleri bulunduğu izhardır. Ve bu metres denilen zevcât-ı gayr-ı meşrua yüzünden hasıl olan musibetler, felaketler o kadar çoktur ki tadâd-ı gayr-ı kâbildir. Avrupalılarla ihtilalımız çoğalılıdan beri metresin ne olduğunu öğrendiğimizden bunların mazarratları bizim halkça da malum olmaya başlamıştır. Bunlardan bazılarını ber-vech-i ati zikredelim.

Evvela zina olmak münasebetiyle metres taşımak bu fiil-i harâmın bilcümle mazarratını muhtevidir. Malumdur ki zina yüzünden hasıl olan hastalıklardan frengi, bel soğukluğu ve bunların netayici olan birçok emraz ve ilelin değil yalnız müptelalarını, evlat ve ahfadını da malul edeceğinden bu yüzden birçok aileler ve hatta milletler münkariz olmuş ve olmakta bulunmuştur.

Bu metresler yüzünden vukua gelen kıskançlık neticesi cinayetler, katiller her gün Avrupa ceraidinde dehşet-bahs kariin olmakta bulunduğu gibi metreslerin birçok hanümanın servet ve yesarını mahvettikleri her gün görülmekte olan şeylerdir. Şimdiye kadar anlaşılmıştır ki yalnız bir kadın ile iktifa etmeyen erkekler pek çoktur. Mamafih iktifa edenler de yok değildir. Belki daha ziyadedir. Gayr-ı meşru yollara süluk edenlerin çok bulunduğu da ve bhusus Avrupa âleminde pek çok olduğu kitaplarına geçmiş hakayıktandır.

Kadınlara hayız ve nifas gibi hâlatı da mütezevviç erkeklerin diğer kadınlar aramasına yardım eder. Mamafih bu ahvâl-i muvakkiteden sarf-ı nazar edilse bile mutlaka bir kadın ile iktifa edemeyip daha ziyade kadınlara ihtiyacı olan erkekler vardır. Bunlar başka türlü yapamazlar. Binaen ala zalik bu ihtiyâc-ı mühimmenin bir sûret-i meşruada

çaresini bulmak vazıeyn-i kavâninin vezaihindendir. Buna da ancak teaddüd-i zevcât için bir tarik-i meşru bulmaya muvaffak olunur.

İşte dîn-i İslâm'ın teaddüd-i zevcâta cevaz vermesi bu emr-i ehemmi için pek âlâ bir tedbir-i hakimânedendir. Vakıa buna karşı birtakım su-i istimalatı irae ile itiraz edenler bulunabilir. Bir de onlara karşı âlemde tamamen su-i istimalden kurtulmuş hangi bir kanun mevcut olduğunu sual ederiz

Şeriat güzel bir mâdde-i nizâmiye vazı ile onun hüsn-i icrasını emreder. Akil olanlar ondan pek güzel istifade edebileceği hâlde cahil ve bî-akıl olanlar su-i istimal ile mazarratlarını görürler. Bu bir kaide-i umûmiye olup tabiatı su-i istimal edildiği hâlde mücib-i mazarrat olmayan hiçbir hüküm yoktur.

Hasılı bu teaddüd-i zevcâtın bazı insanlar için zarurî olup pek çok menafi-i içtimâiyeyi mucip olduğu şüphesizdir.

Şimdi de kâriinin zihinlerinde dolaşmakta olması melhuz ve mahzur zannedilen cihetlerden bahsedelim! Bu hususta kâbil-i itirâz-ı cihet olsa olsa evvelki zevcede üzerine evlenmekten mütevellit gönül azabıyla kadınlar meyanında hasıl olacak imtizaçsızlıktır. Vakıa üzerine evlenilmiş bir kadında ızdırap hasıl olmamak mümkün değildir. Fakat zevcenin sebeb-i teehhül çocuk olmamak veya kadının hasta olması gibi bir lüzum-ı meşru üzerine olursa ve zevci tarafından hukûk-ı zevciyete adilane bir surette riayet olunmakta ise bu ızdırap tahaffûf edeceği gibi hele metreslerle münasebette veya diğer suretle nâ-meşrû ahvali bulunan bir zevcin mucip olduğu azap ve tehlikelere nispeten ehemmiyetsiz kalır. Zira hiç olmazsa adamaçığınız bütün kazancı bu hane derununda kalıp sûret-î âkilânede idare olunmuş bulunur. Hâlbuki maazallahuteala birtakım münasebetsiz kadınlarla münasebette bulunmaktan dolayı servet ve samanının pek az zamanda mahvolabileceği gibi erkeğin birtakım hastalıklar alarak zevcesine geçirebilmesi ve bhusus bu yolda gezenlerin ekseriya başlarına gelen bir münazaa neticesinde katl olunarak kadının bilâ-zevc kalabilmesi düşünülürse bu ızdırab-ı diller, falanlar bu gibi müthiş hâllere nazaran lâ-şey mesabesinde kalır.

İmtizaçsızlık meselesinde her veçhile adilane harekete muktedir be-hakkın kendisine teaddüd-i zevcât helal olmuş bir zevcin himmetiyle pek ehemmiyetsizleşir.

Şimdi de teaddüd-i zevcâtın menafiini hülâsa edelim.

Evvelâ teaddüd-i zevcât umumiyet itibarıyla kadınlar için pek büyük bir nimettir. Zira dünyanın ekser mahallatında kadınların nüfusu zükura nispeten galip olup bhusus milel-i muhârebede bu keyfiyet daha ziyadededir. Böyle bir vakitte de teaddüd-i zevcâtın cevazı sayesinde o milletin imdadına yetişilmezse nüfus pek ziyade tedenni edeceği gibi kadınların da zevcesiz kalmalarının önü alınır.

Zevcesiz kalmış kadınlara zevc-i meşru bulmak bununla mümkün olur. Hakikat, kadınların zevcesiz kalmasından nüfus, ahlak ve servetçe ve bhusus kadınların saadet ve selametlerince ne büyük mahzurlar zuhura geldiği muhtâc-ı izâh değildir.

Saniyen teaddüd-i zevcâta zinanın ve pek çok muhasamat ve cinayatin önünü almak mezaya-i celileleri vardır.

İşte şu sûret-i muhtasarada arz edilen menafin ne derece azim menafi olduğunu izaha hacet olmayıp iyi bir mülâhaza-i fehim ve takdire kâfidir.

Bazı zevatın teaddüd-i zevcâtın bahis olduğu vakit zamân-ı saâdet-i iktirân-ı Muhammediden mukaddem Arapların nâ-mahdût kadınlarla tezevvüç edebilmek salahiyetini haiz olduklarından dîn-i İslâm'ın yalnız dörde indirmesi büyük bir muvaffakiyettir dedikleri vardır. Vakıa teaddüd-i zevcât için bu yolda bir hadd-ı tayininin ne kadar münasip olduğu malumdur. Fakat bunu birtakımları gibi o vakit teaddüd-i zevcât katiyen men edilmiş olsaydı Arapların efkârına muvafık düşmeyeceğinden bu böyle tahditle iktifa edilmiştir şeklinde telakki ederek bir tedbir-i vakti nazarıyla bakmamalıdır. Bu bir ihtiyâc-ı tabiidir ki umum insanlar için zarurî değilse de bazı kimseler için pek zarurîdir. Ve azıcık düşünülürse zevce-i vâhideyle kanaat etmeyen insanların hâl-i hazırda dahi her millette mevcut ve hem de oldukça mevcut bulunduğunu herkes tasdik eyler. Binaen ala zalik bilcümle ahkâm-ı celîle-i dîniye gibi bu cevâz-ı teaddüd-i zevcâta zaman ve mekânla mukayyet olmayıp her asırda, her memlekette şamil bir tedbir-i musîptir. Hele âdemler tanırım ki teehhüllerinden birkaç sene mürur edip birkaç çocuk tevellüdünden sonra zevceleri ya hastalığa duçar olarak çocuk getirmez veya meşy ve harekete muktedir olamayacak surette kötürüm olduğundan

artık zevcelik edemeyecek bir hâl gelmekle aile derununda büyük bir rahatsızlık, nizamsızlık yüz göstermiş iken nihayet bir daha izdivaç edebilmek sayesinde hem hanelerinin intizamını, çocuklarının refah ve rahatını hem de kendi saadetlerini temin edebilmişlerdir.

Ya teaddüd-i zevcât caiz olmasaydı. Böyle azim bir belaya giriftar olan bu insanlar ne yapacaklardı. Tabiidir ki çocuklarını başkaları eline teslim ederek hüsn-i terbiyelerine muvaffak olamayacakları gibi kendileri de maazallahuteala fuhşiyata düşerek her veçhile hüsranda kalacaklardı. Binaen ala zalik birtakım ahvâl-i beşeriye için cevâz-ı teaddüd-i zevcât pek lüzumlu, pek menfaatli olup yalnız içtinap edilecek husus su-i istimalidir.

Bu bahis münasebetiyle vârid-i hatır olan bir mesele vardır ki o da nâ-mahrem erkeklerle kadınların bir mecliste uzun uzadıya bî-lüzum müsahabet etmelerinin memnuiyetidir. Bugün böyle nâ-mahremelerin tek ve تنها ariz ve amik konuşmaları yüzünden hasıl olan kıskançlıklar, adavetler, menâfi-i ahlâk, ahvâl-i muzır, kütüb-i ahlâkiyeden başka kütüb-i tibbiyede dahi mezkûr olup hatta tedris ettiğim emrâz-ı umûmiyenin Fransızca nüshasında pek güzel izah edilmiştir. Hele göğüsler, omuzlar açık olarak kadın, erkeğin beraber raks etmek derecesindeki su-i istimal bu memnuiyetin derece-i isabetini irae eyler. Ve bu husus Avrupa erbâb-ı ahlâk ve kemâlâtınca da musaddık olup ara sıra şikâyet etmeleri eksik değildir. Zaten dîn-i mübîn-i Ahmedinin bu memnuiyeti de su-i istimalden tevakkî için olup iktizasında kadınların erkeklerle yüz açık olarak namuskarane suretle konuşmaları şeren caiz olabilir.

Avrupalıların Dîn-i İslâm Hakkındaki Malumat ve Mütalaaları

Dîn-i mübîn-i İslâm'ın ulviyetini be-hakkın takdir ederek fezâil-i bî-nihâyesini lisân-ı sitâyîş ve hayretle zikreden büyük adamlar Avrupa ve Amerika'da yetişmiş olup elan da mevcuttur. Bunlardan pek çok ehl-i fazl ve insâfın yazmış oldukları asâr, mütalaa olunursa hakikaten dîn-i İslâm'ı pek iyi tetkik etmiş oldukları nazar-ı takdîrle müşahede olunur. Fakat aralarında bilmeyenler ile yanlış bilenler de pek çoktur. Ve bu yanlış bilinmeye sebep mütenevviadır. Ez-cümle daha hîn-i sabâvetlerinde ruhbandan aldıkları malûmât-ı gayr-ı sahiha ile zihinleri dolmuş olduğu gibi seyahat tarihiyle İslam memleketlerine gidenlerin aldıkları kazib-i malumat da pek acayip fikirler vermiştir.

Bu seyahat tarihiyle gelenlerin çoğu her gittiği memlekette bir iki gün oturup bu az müddet zarfında çok malumat almak hevesinde olduklarından rast geldiklerine ve bahusus kendilerine kılavuzluk, tercümanlık eden milel-i gayr-ı Müslime'den birtakım cahil kimselere müracaat ederler. Onlar da zaten bilmediklerinden yalan yanlış söylerler.

Bir kısmı da ahvâl-i beşeriyeden acayip ve garip şeyler beyan ederek ziyade para alayım fikriyle Müslümanlara birçok bî-asıl ve esas itikatlar, ameller atfederler. Ötekiler ise ellerinde defter ve kalem olduğu hâlde doğru malumat alıyorum diye kemâl-i hâhişle yazarlar. Badehu memleketlerine giderek bu yalanları müftehirane neşrederler. İşte bu sebeple hilâf-ı hakikat-i malûmât edenler pek çoktur.

Bir de üçüncü kısmı vardır ki onlar da gazez ve adavetlerine mebni be-gayır hakk-ı dîn-i İslâm aleyhinde idare-i kelâm ve neşriyat ile umumun efkarını bu dîn-i âlî aleyhine çevirmeye say ederler. Bu üçüncü guruhun yalnız âlem-i İslâmiyet nazarında değil bütün insanıyet nazarında ne derece merdut ve menfur olmaları lazım geleceği zahirdir.

Ecebilerden dîn-i mübîn-i Ahmedinin ulviyet ve fezailini takdir eden müellifin pek çok olup bizim için bunları ayrı ayrı zikretmek mümkün değildir. Fakat Avrupa'nın en mümtaz hükema ve fudalasından on bir büyük zatın taht-ı idâresinde ve milel-i muhtelifeye mensup dört yüz yetmiş bu kadar mütefenninin ulema ve müellifinin kalem-i iktidarlarıyla meydana gelmiş olan Grande Encyclopédie nam Fransızca eser-i azimin dîn-i İslâm bahsinde görülen ifadatı nakil ile iktifa edeceğiz.

Bu kitâb-ı mühimme de dîn-i İslâm bahsi asırlardan beri dîn-i mübîn hakkında tetebbuatta bulunan Fransız, Alman, İngiliz vesair muhtelif milletlere mensup ulemanın bu bapta telif edip isimleri Grande Encyclopédie'de mezkûr onu müteceviz kitaplardan iktibas ve ayrıca tetkikât-ı zâtiyesi neticesi olan malumata müpteni olarak Houdas nam zat tarafından yazılmış olup bu zatın yazdıklarını biz de burada tercüme ediyoruz:

Kur'an'ın üçüncü suresinin on yedinci ayetinde "Allah'ın dini İslâm'dır."¹⁵ denilmiştir. Dîn-i Muhammediye ilim olan bu İslâm lafzı umumiyetle Allah'a teslimiyet yahut irâde-i sübhâniyeye itaat manasına gelir. Veyahut lügat manasına eda yani borca mukabil teslimatta bulunmak demek olup abdın halkına karşı medyun bulunduğu ubudiyeti ifa ile kurtulması demektir dense muvafık olur.

Edyan ve vahdaniye-i kadimede hakikaten ancak imandan yani Allah'ı ve ahireti inanmaktan bahsederlerdi. Dîn-i İslâm buna zât-ı uluhiyete karşı bir vazife-i şükran ve mahmimet ifasını kati surette ilave etti.

Müslüman ifa edeceği vezaif-i Kur'an-ı azimüşşanda bulur. Yahut ehâdis-i şerîfe ve müçtehidin taraflarından verilmiş tafsilattan öğrenir.

Bir kimsenin Müslüman olması için yalnızca Allahuteala'nın bir ve Hazret-i Muhammed aleyhisselamın taraf-ı ilahîden mebus olduğunu söylemek kifayet eder. Ve birtakım ahvalde kendi selametini temin için bu kadarı kâfidir.

Ölüm tehlikesi olup da izhâr-ı dîn için bir menfaat-i muhakkaka da olmazsa muhâfaza-i hayât maksadıyla amâl-i zâhire-i dîniyeyi icradan sakınmak caizdir. Şu kadar ki neşr-i dîn için yapılan cihat esnasında ölüm tehlikesine bakılmaz yani Müslüman için ölüm aramak memnudur.¹⁶

İşte buna binaen bî-fayda şecâat izharından sakınırlar. Hâlbuki memâlik-i Harre ahalisinin fitratları muktezasınca bu beyhude asâr-ı şecâat pek çok vaki olabilirdi.

İkrâr-ı imân edilirken yalnız Allah'ın birliğini ve Hazret-i Muhammed aleyhisselamın min-kabl Allah Resul ve nebi olduğunu söyleyip de ahiretin hak olduğunun zikredilmemesi bu hususta edyân-ı sâireyle müttefik olmasından naşidir.¹⁷ Ve nazar-ı İslâm'da İbrahim, Musa, İsa aleyhisselam hazeratının dinleri Cenabıhakk'ın dîn hakkı mertebe-i kemâle isal etmezden evvel imrar edildiği derecât-ı dinîyedir. Bu tekâmül fikri her Müslim'in zihninde öyle birleşmiştir ki mesela kendisine teklif olunan tenassuru nail olduğu din-i ekmelden dun bir dine rücu demek olacağından daima reddeder.

Edyân-ı sâlifenin bazı amalini kabul ederek dîn-i İslâm mesâil-i dîniyenin mazhar olduğu terakkîyatı göstermiştir.

Meydana çıkardığı nokta-i esâsiye-i cedîde Hristiyanlığın inkâr etmediyse de salisiyet fikriyle şüpheye düşürdüğü vahdâniyet-i ilahiye keyfiyetidir. İman ve şehadetin ikinci kısmından bâb-ı risâletin artık katiyen mesdud olduğu münfehimidir.

Edyân-ı sâbıkânın birçok itikatlarını kabul ederek edyân-ı mezkûreyi kapamış ve mühürlemiştir.

Umumiyetle Müslümanlarda cism-i insânî istihkakını asla kaybetmez. Ve mahrumiyet-i katiyeleri olmayıp yalnız bazı mertebe vakitlerinin tebdili vardır. Mesela Ramazan'da savm kati bir imsak değildir. Zira Mümin ber-mutad gündüz yediğini gece yer. Yemek içmek memnu değil.

Şehvet meselesine gelince bundan da mahrumiyet ve memnuiyet olmadığı dinen dört kadın ve arzu olduğu kadar halayık alabilmek caiz olmasıyla anlaşılır. Hakiki surette memnu olan lahm-ı hınzır ile meşrûbât-ı mütehammiredir ki bunlardan mahrumiyet zaten pek ehemmiyetsiz bir şeydir. İhtiyâcât-ı nefsâniye-i meşrûaya pek kâfi müsaade vardır. Bu cihetle dîn-i İslâm kolayca kabul olunmaktadır.

Bunları dedikten sonra iman edip amâl-i sâliha yapanlara ahirette verilecek mükâfât-ı dîniyelerimizi yani cenneti ve aksine hareket edenlerin ceenneme gideceklerini bu sebeple Müslümanlarca en mühim husus mahkeme-i ahirette ecir ve mesubatlarının seyyiatlarından fazla çıkmasına çalışmak olduğunu ve herkesin akıbetinin ne olacağı

15. Nesteizübillah عند الله سلام ان الدين اي ayet-i celilesini söylüyor Sure-i Al-i İmran'dadır.

16. Bunları söylemekten maksadı Hristiyanlık'ta ahirette nâil-i naim olmak için ölmekte isticalin caiz olmasının Müslümanlarda olmadığını beyandır.

17. Kelime-i şehâdetde amentü billahideki olan bi'l-yezmi'l-ahir ibaresinin derece-i lüzum görülmemiş olmasını tefhim ediyor.

Din-i İslâm'ın kadınlar hakkındaki muamelesi pek âlidir.¹²⁰

Teaddüd-i zevcâtı dîn-i İslâm icat etmemiştir. Fakat onu bir kaide-i şeriye dahiline ithal ve Mümininin ancak hüsn-i ihtiyâc-ı mübremeleri dairesinde hüsn-i istimal emreylemiştir.

Esaret dîn-i İslâm'da men edilmemiş ise de efendinin esirine karşı hukuku öyle güzel tayin edilmiştir ki esir bu sebeple nâil-i saadet olur. Ve hiçbir vakit Avrupa ve Amerika'da mukaddema yapılan ve çiftliklerle beraber hayvanat gibi alınıp satılan üseranın derekesinde değildir. Esir alınan kadınların efendileri tarafından valide edilmeleriyle esaretten kurtulmaları vaki olduğu gibi efendinin vefatından sonra bilcümle üseranın azat edilmemesi nadir olduğundan bu gibi muhassanatları vardır.

Faizin meni ticaret için subet-bahş görülebilirse de bunun şeran memnuiyeti fenalıklarına mebni olup nafi olarak istimali caiz olabilecektir.¹²¹

Hülâsa dîn-i İslâm edyân-ı mevcûde arasında pek âli ve şanlı mevki ihraz eder. İtikâdât-ı esâsiyesi dîn-i İsa ve Musa aleyhisselama pek çok muhalif değildir. İcraatında edyân-ı sâirenin hakayıkına dokunur bir şey yoktur. Kısm-ı ahlâkiyesi istenildiği kadar saftır.

İnsaf ve hakaniyetle muhakeme edilmek lazım gelirse dîn-i İslâm'ın aynı zamanda ihtiyâcât-ı bedeniye ve diniyeyi şamil olduğunu söylemek zarurîdir.

İşte bu büyük eserde görülen sözler burada hitam buldu. Bunların ne derece câlib-i nazar-ı dikkat hakayıktan olduğunu arza hacet yoktur.

Bunlar hakikati bilerek munsifane beyân-ı keyfiyet eden âli zâtlar olup bilmeyerek hilâf-ı hakikat yazan müellifin de Avrupa ulemâ-i tıbbının en meşhurlarından olan Proust nam kimseyi zikrederim. Proust'u ashâb-ı agrâz meyanında zikrederim. Çünkü kendisi âlim bir tabip olup ilim ve terbiyesi böyle bir denaeti irtikaba mânidir itikadındayım. Olsa olsa bu zat küçüklükte mutaassıp ruhban mekteplerinde tahsil etmiş olmasından dolayı zihni dîn-i İslâm aleyhinde iftiralarla dolmuş ve bu bapta doğru bir fikir hasıl edememiş olması melhuzdur.

Proust daima ilm-i tıbbı hasr-ı evkat etmiş olmasından dolayı dîn-i İslâm'ın hakikati hakkında haklı malumat edinmeye vakti olamamıştır. Bu pek kabildir. Buna pek bir şey denmez. Fakat iyice bilmediği bir madde hakkında kati hükümler vermek değil Proust gibi ulum ve fünunda mevki-i mümtâz ihraz etmiş bir zata akli başında olan ufacık bir muharrir bile yakışmaz. Bourgerie nam tabibin Frenkililerin hıfzıssıhhası nam kitabına yazdığı mukaddimede "Feth-i meyyiti ve hatta ecsâd-ı hayvânâtın bile teşrihini tahrim eden bir kanuna tebaiyet-i mecburiyetinde bulunan Müslümanlar fünunda terakki hasıl edebilirler. Ve nezdlerinde Kur'an-ı Kerim kitab-ı vahid olup eğer bir kitap Kur'an'da mevcut ilimleri havi ise zaid-i gayr-ı mevcut olan bir şey muhtevi olursa muzırdır diyerek diğer kitapları yakmışlardır." diyor.

Şimdi bir kere bu adam ilim-i teşrihin dîn-i İslâm'da haram olduğunu nereden anlamış. Bahusus kanun tabirine nazaran bu memnuiyetin Kur'an-ı azimüşşanda veya hadîs-i şerifte mezkûr olması iktiza ediyor ki biz bu hususta bir ayet-i Kur'aniye veya hadîs-i şeriften haberdar değiliz. Hele hayvanat cesetlerini bile teşrihi İslâm'da haram demesi hiç anlaşılır bir şey değildir. Etibbâ-i Arap'ın değil yalnız ecsâd-ı hayvâniyeyi teşrih ve tetkik, teşrih-i insani ile de sarihen meşgul olduklarını el-yevm mevcut olan kitaplarından anlıyoruz. Hatta İbn Sina'nın kitaplarında bizzat ecsâd-ı insâniye üzerinde mütalaa edilmiş ilm-i teşrih mesailini acizleri defaatle okudum.

20. Nesteizübillah النساء على الرجال قوامون على النساء ayet-i celilesi ricalin nisa üzerine olan hakk-ı tefvikini beyan buyurur ki bu zaten mukteza-i hilâk ve tabiata muvafıktır. Halik-i teala böyle halk etmiş ve kadınlar da bundan memnundur. Daima himâye-i ricale sığınmak isterler. Hiçbir akıllı ve namuslu kadın zevcinin kuvvetçe, akıl ve tedbirce kendisinden dun olmasına razı olmaz. Demek ki fitraten asliye kadınların kavanin-i şeriat ve insaniyet dairesinde erkeklerin taht-ı hükmü ve himayesinde bulunmasını icap eder. Diğer cihetten fitrat, kadınlara validelik ve cazibe gibi büyük hikemler ve esbâb-ı hürmet ve riayetler bahş eyler.

Avrupalıların çokları, dîn-i İslâm kadınlar hakkında muamele-i tahkiriyyeyi reva görür itikad-ı batılındadırlar. Hâlbuki kadınlığın mevkii dîn-i İslâmca pek büyüktür. Bu bapta pek çok nusus ve varsa da biz burada İbn Asker'in Hazret-i Ali radiyallahu anhdan rivayet ettiği hadîs-i hüsnünü söyleyebileceğiz ki meâl-i âlisi "Hayırlımız ehliniz için hayırlı olanınızdır. Ben ehlim için en hayırlıyımdır. Kadınlara ikram edenler kerimler, ihanet edenler leimlerdir demektir. (el-Müelif)"

21. Eytam hakkında şeran müsaade olunması gibi olsa gerektir.

Ebubekir Razî merhumun evâhir-i umrunda gözlerine tari olan amayı ameliyatla tedavi edeceğine dair müracaat eden bir kimseye gözün teşrihini ve kaç tabakadan mürekkep olduğunu sorması üzerine bu bapta verdiği cevabın kâfi olmamasına mebni gözün teşrihini iyice bilmeyen bir kimse nasıl olur da göz üzerinde ameliyat yapabilir diyerek reddetmesi ilm-i teşrihin lüzum-ı tahsilinin Müslümanlarca makbul olduğunu göstermez mi?

Etibba-i kadime-i İslâmiyenin ilm-i teşrihin tahsiline çalışıp çalışmadıklarının tetkiki için uzağa gitmeye hacet olmayıp Paris kütüphanelerinde mahfuz bulunan ve birçok zamanlar Avrupa mekâtib-i tıbbiyesinde düsturu'l-amel tutulan kitab-ı tıbbiye-i Arabiye veya tercümelerine müracaat etmeleri lüzumunu tezkar ile daha pek yakın zamanlarda sebkât etmiş ahkamdan bahsedelim.

Dersaadet'te ilk defa Mekteb-i Tıbbiye açılarak Avrupa'dan muallimler celb edildiği vakit resmen devlet-i aliye-i Osmaniye ilm-i teşrih tedrisini kabul ve emretmiştir. Mesâğ-ı şeri bulunmasa bu kabil olabilir miydi? Biz bu kadar senelerdir âlem-i tabâbet ve İslâmiyet dahilinde yaşadığımız hâlde ilm-i teşrih tahsilinin şere menafî olduğunu bilmiyoruz. Ama cühelâ-i nâstan bunu çirkin görenler olur. Bunlar hangi millette bulunmaz. Bahusus kadınlara feth-i meyyitten bahis olursa tabii fena görürler. Müslümanlardan yalnız bir kimse bir kere acizlerini “Benî âdem mükerrerdir. Mükerrer bir şeyin parça parça edilmesi caiz değildir.” gibi bir söz söyledi. Acizleri buna karşı “Dîn-i İslâm'da meyyit necistir. Necis de ise mükerrerriyet olamaz.” diye bir cevâb-ı şeri verdim. Diyeceği kalmadı. Hakikat hayattan mahrum ve müteaffin bir cesette hiçbir mezheb-i mükerrerriyet vardır diyemez.

Bahusus gerek teşhis ve gerek feth-i meyyit ameliyat ve icrâat-i tıbbiyelerinden maksat ihanet olmadığı cihetle hiçbir suretle mükerrerriyete mâni bir muamele sayılamaz. انما الاعمال بالنيات

Diğer cihetle ilm-i tıbbın vesair ulum ve fûnun-i nafiyanın tahsili Müslümanlara farz-ı kifayedir. Yani bu ulum erbabından Müslümanlar meyanında ihtiyaç-ı ümmete kâfi derecede bulunması farzdır. Teşrihsiz ilm-i tıp muhal idüğünden ilm-i teşrihin tahsili de Müslümanlar için farz-ı kifâye olur. Şifâ-i şerifte mezkûr bir hadîs-i şerifte فضل العالم على العابد كفضلي على ادنا كم العلم امامرض عين او كفاية افضل من عبادة نافلة buyurmuştur ki manâ-i şerîfi “Âlimin âbid üzerine olan efdaliyeti benim en ednanız üzerine olan efdaliyetim gibidir. Ve ilim ya farz-ı ayın veya farz-ı kifayedir. Ve ilim nafîle ibadetten efdaldır.” demektir.

Şu hâlde Proust'un bildiği gibi memnu değil bilakis matlup ve memduhtur. Hususen ahsen-i takvim olan cism-i insâninin tetkikiyle من عرف نفسه فقد عرف ربه fehvâ-i şâmilinin ihtiva ettiği veçhile kudret-i bedia-i sübhâniyeye karşı vakıfane tahkim-i itikat ve ubudiyet etmek ne büyük bir mertebe-i tahkike vusuldür.

Proust'un Kur'an varken başka türlü ilim tahsiline lüzum yoktur itikadında bulunduğumuzu söylemesi ise söylenir hatalardan değildir. Vakıa Hazret-i Ömerü'l-Faruk radiyallahu anh zamanında İskenderiye şehri fetih olduğu vakit asâr-ı Yunaniyeyi muhtevi bir kütüphanenin yakıldığı ve bu kitaplardan Kur'an'a muvafık olanları zaid ve gayr-ı muvafık olanlar ise muzırdır denilmiş olduğu Avrupa tarihlerinde mesturdur. Bu tarihlerdeki bu sözlerin derece-i sıhhati meçhul olmakla beraber velev selem böyle bir vakianın vukuunu farz etsek bile acaba bundan Müslümanların Kur'an varken başka kitaba ilimler tahsiline lüzum yoktur itikadında buldukları istihraç olunur mu? Haşa ve bunun böyle olmadığına en büyük delil İspanya Hristiyanlarının Endülüs'ü zapt ettikleri vakit pek çok zamanlar odun makamında yakarak hamam ısıttıkları fûnun ve şeriat-i vesaireyi müteallik mücelledâtın kesret ve tenevvüü Müslümanların yalnız Kur'an-ı azimüşşanı hıfz ile bila-iktifâ diğer kitapları yakmak itikadında olmadıklarına ateşin bir delildir.

Böyle ise Hazret-i Ömer İskenderiye Kütüphanesini ne için yaktırmıştır? gibi bir sual de bulunabilir. Buna cevaben deriz ki “Ya bu asâkir-i İslâmiyenin İskenderiye'ye duhulü sırasında ekseriya zapt ve teshir olunan memalikte vuku bulan bir harikte umum-ı ebniye sırasında yanmıştır. Ve ağleb-i ihtimâle nazaran böyle olması lazım gelir. Yahut Hazret-i Ömer radiyallahu anha veya kumandan tayin ettiği zat, siyaseten ihrak ettirmiştir ki bu siyasette zahirdir.” Zira asâr-ı Yunaniyenin ekserisi hurafat ve esatir ile memlu olduğundan dîn-i İslâm'ın daha yeni tesis etmekte olduğu ve hatta bazı akvamın irtidat bile ettiği sıralarda Müslümanlara hurafat ve esâtir-i Yunaniye okutarak zihinlerine ilah-ı kazibe erâcifi ithal etmek kâr-ı akıl ve muvâfık-ı hikmet olamazdı. İhtimal ki burada Yunanilerin hurâfatı derûnunda bazı efkâr-ı şâirane-i rakika mündemiç bulunduğunu dermiyan edenler bulunur. Burası malum fakat ne kadar rakik ve dakik efkâr-ı şâirâneyi havi olsalar öyle ilah-ı kazibe ve ezvac ve zevcat vesaire gibi hilâf-ı akıl ve hakikat efkâr-ı bâtıla ile memzuç olmalarına mebni bunları ne vakit olsa din, akıl ve hakikat nazarlarında

mayub ve merdut görmemek mümkün değildir. Fakat dîn-i İslâm güzelce tesis ederek anlaşıldıktan sonra sarf-ı hakâyık üzerine müpteni olan bu dîn-i âliyi iyice bilenlerin hiçbir vakit efkâr-ı bâtilaya zahip olmayacakları bedihi idüğünden sonraki asırlarda asâr-ı Yunaniyeyi tettebbuda mahzur görülmedikten başka bugün asâr-ı Yunaniyeyi indiraz ve inkırazdan muhafaza edenlerin Müslümanlar olduğunu yine Avrupalılar beyan etmekteledir.

İşte Hazret-i Ömer zamanında esâtir-i Yunaniyeden hâli olmayan asarın Müslümanlar tarafından mütalaa olunmasına bir zaman muvakkat için mâni olduğu kabul edildiği takdirde sebep-i meşrûanın bu fikr-i hakimâne ve siyasiyaneye müstenit olması iktiza eder ki ne kadar âli bir fikir olduğunu hikmet-i hükûmete vakıf olanlar pek kolay anlarlar. Mamafih bizce öyle kütüb-i mutebereyi havi bir kütüphanenin yakıldığı müselleme değildir. Binaen ala zalik Proust'un önünü arkasını düşünmeksizin Müslümanların ve Müslümanlığın aleyhinde idare-i kelâm etmesi kendisi için bütün âlem-i insâniyet nazarında çirkin bir lekedir.

Diyelim ki Proust ulûm-ı nâfianın lüzum-ı tahsîl ve fezaili hakkında şeref-nazil olan nesteizübillah يوتى يرفع الله الذين آمنو منكم والذين اوتوا الحكمة من بشاء ومن يوت الحكمة فقد اوتى خيراً كثيراً ومايذ كر الا اولوالالباب gibi ayât-ı celileyi bilmiyor. Bunlardan birincisinin manâ-i şerîfi "Cenabıhak istediğine ilim ve hikmet verir ve kime hikmet verildi ise kendisine pek çok hayır verilmiştir. Ancak erbâb-ı akıl ve kiyaset-i fehim ve idrak ve istifaza eyler." demektir. İkinci ayet-i celilenin manâ-i münifi "Cenabıhak sizden iman ile müşerref olanların ve kendilerine derecat üzere ilim ihsan edilmişlerin kadrini âlâ eyler." Üçüncüsünün "Bilenlerle bilmeyenler hiç müsavi olur mu?" Dördüncüsünün manası da "Eğer bilmiyorsanız ehlinde sorunuz." demektir. Ve tualım ki Proust hâdi-i ümem hazret-i fahr-i âlem Efendi'mizin "Bir saat ilim müzakeresinde bulunmak yetmiş sene nafil ibadetten hayırlıdır." manasına olan şu عبادة سبعين علم خیر من ساعة مذاكرة kelâm-ı âliyesini ve efdaliyet-i ilim hakkındaki verdikleri tafsilat üzerine teallüm-i ilm-i Kur'an'dan da efdal midir? diyenlere karşı Kur'an ancak ilim ile menfaat verir mealinde olan الحكمة ضالة العلم و لو بالصين اطلبو العلم ولو بالصين buyurdularından haberdar değil. Zira Kur'an varken başka bir ilim tahsiline lüzum yoktur demeyeceği ümmetini tahsîl-i ilim için Çin'e yani en uzak memleketlere gitmek lüzumunu talim buyurmaları ile müberhendir. Diyelim ki اطلبو العلم من المهد الى اللحد "Beşikten mezara kadar ilim talebinde bulununuz." Ve لموت قبيلة ايسر من موت عالم "Bir kabilenin mahvolması bir âlimin vefatından ehvendir." Ve حضور مجلس العالم افضل من العلماء ورثة الانبياء "Âlimler Peygamberlerin varisleridir." Ve ص لاة الف كعة وعادة الف مريض وشهود الف جنازة "Âlim meclisinde bulunmak bin rekât namazdan, bin hastayı ziyarette ve bin cenazede bulunmaktan efdaldir." ehâdis-i şerifesi gibi meâlîye muttali olmamış fakat târih-i İslâmî ve ahvâl-i ümem-i İslâmîyeyi olsun nazar-ı dikkate almış olsaydı bütün Müslümanların dünyada en ziyade rağbet ettikleri şeyin ulum ve fûnun olduğunu anlardı.

Nitekim birçok hemşehrileri meyanında fazl ve insaf ile meşhur fuhûl-i ulemânın bunu pek âli bilip itiraf ettikleri yine lisanlarıyla yazılmış kitaplarda mezkûrdur. Hem de Avrupalıların bugün vasıl oldukları merâtib-i âliye-i ulûm ve fûnun ve mezâyâ-i fazl ve hüner alicenaplığı, hakikatperverliği iktiza eder.

Bir kere düşünelim. Acaba ilm-i kimya, ilm-i cebir ve usturlap vesair alât-ı felekiyeyi bulanlar kimlerdir? İlm-i cebirin Cafer-i Sadık hazretlerinden alındığı ve İmam Ali kerremallahu veçhe ve radiyallahu anha hazretlerinin ulûm-ı riyâziye ile iştilal ettiği malumdur. Acaba dîn-i İslâm'ın kibar erkanından bulunan bu büyük zatlar hiçbir vakit dîn-i mübîn-i Ahmedinin tahsin buyurmadığı şeylerle uğraşır mıydı?

Eğer Kur'an-ı azimüşşan varken başka ulum ile iştilal haşa abes ve bî-lüzum addolunsaydı şüphesizdir ki malayani addedecekleri bu gibi şeylerle hiçbir vakit geçirmezlerdi. هاديس من حسن اس لام المرأ تركه مالا يعنيه. dünyevi ve uhrevisi olmayan şeylerle iştilali katiyen men buyurmuştur.

Dikkat buyrulsun bu ne âli bir kelâm-ı hikmet-i ittisâmdır. İtikadımca hiçbir kimse bu derece metin ve hâkimane bir söz söylememiştir ve söyleyemez.

Eğer Proust'un fikrine bakılırsa bütün bin üç yüz seneden beri riyaziyat, felekiyat, tıp, felsefe vesair bilcümle ulum ve fûnun ile meşgul olmuş küberâ-i İslâmî maazallahuteala dîn-i mübîn-i Ahmediye muhalif hareket etmiş addeylemek lazım geliyor ki bundan büyük hata olamaz. Zaten Kur'an her ilm-i nâfin tahsilini emreder. Mesela وهو الذى جعل لكم النجوم ve tahsilinin dinen lazım olduğunu alenen beyan buyuran nesteizübillah وهو الذى جعل لكم النجوم

يَعْقِلُونَ ايهتدوا بها فى ظلمات البر والبحر قد فصلنا الا ايات لقوم يعقلون ayet-i celilesi gibi ulûm-ı nâfianın lüzum-ı tahsilini âmir-i nusûs-ı celile meydanda iken Kur'an varken başka ilim tahsiline lüzum yoktur fikri nasıl muvâfık-ı dîn-i İslâm olabilir?

Müslümanların ulum ve fûnunun her birinde az vakitte muhayyirü'l-ukûl bir derece-i âliyyeye vasıl olduktan sonra bir zamanlar metruk bırakmaları ise Proust'un zannettiği gibi hakikatte dinlerinin, itikatlarının muktezası olmayıp bilakis Avrupalıların rahat bırakmamalarıdır. Bugün Endülüs terakkiyât-ı medeniyesini tahrip ederek birçok ulum ve fûnunun esasından hedm ve imhasına nasıl çalışmış olduğunu bilmeyen yoktur.

Diğer cihetten ehl-i salib hücumlarının Müslümanları daimî surette taciz edip daima silah-ı be-dest bir hâle getirerek dinlerince pek elzem olan tahsil-i ulûm ve fûnun ile meşgul olmalarına mâni oldukları ve Müslümanların bu muharebelerden sonra ulum ve fûn-ı mütenevviadaki say ve himmetlerine hâle târi olduğu malumdur. Ve hatta bunca cisim-i kuvvetlerle hücum ettikleri hâlde muvaffak olamamalarının sebebini küberâ-i ehl-i salib Selahaddin Eyyubî ve tabiiniyle sair Müslümanların muktezâ-i dîn-i İslâm'dan olan hüsn-i ahlâk ve ulum ve fûnun velhasıl her nev fezâil-i mâddeye ve maneviyyeye kesret-i rağbet mezâyâ-i celilesinde bulmalarıyla ondan sonra ulum ve fûnun ve sanayi tahsilinde cehd ve ihtimama başlamalarından bugünkü Avrupa terakkiyatı hasil olduğu müberhendir.

Bu bapta Avrupaca malum olan edille bizce malum olandan daha ziyadedir. Bilmünasebe başka mahalde de zikrettik. Müslümanlar füyûzât-ı ilmiyeleriyle dünyayı tenvir ettikleri sırada Avrupalılar nim-vaşî bir hâldeymişler. Beyrut Amerikan medrese-i külliyesinin müessisininden meşhur Cornelius Van Alen Van Dyck nam zatın Arabiü'l-ibâre telif ettiği ارواء الظماء من محاسن القبة الزرقاء nam kitabın iptidasında âlem-i İslâm'ın ulûm-ı riyâziye ve heyette sebk eden himmetleri mezkûrdur. Bu zat Müslümanlardan ulûm-ı riyâziyeyi ihya eden zatın ikinci karn-ı hicrîde Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas Ebu Caferü'l-Mansur hâlife-i sâni-i Abbasi olup 136'dan 158 târih-i hicrîsine kadar devam eden zamanında ulemâ-i mütercimim istihdamıyla kütüb-i Yunaniye, Süryaniye ve Hindiye, Arapçaya tercüme edilmiş ve sonradan gelen zevat da bu mesleği takip etmekle o vakitten ta dokuzuncu karn-ı hicriye kadar birçok müellifin-i fûnûn gelmiş idüğünü beyan ve ehl-i İslâm ve şark-ı hükema ve heyet-şinasanının meşhur ve maruflarının isimlerini tadad etmiş ve İtalya, Fransa ve İngiltere'ye ulum ve fûnunun meşhur İbn Rüşd'ün şakirtleri vasıtasıyla dahil olmuş bulunduğu ve ehl-i İslâm'ın keşif ve icat ettiği alat ve usûl-i fenniyyeyi lisân-ı sitâyîşle zikretmiş ve nihayet karûn-ı sâbıkada ve Avrupalıların birtakım boş münazaat ve Cenabıhakk'ın ihsan ettiği nûr-ı akla hâil olan cehl ve nadanı ile imrâr-ı evkât ettikleri bir zamanda şarklıların terakkî-i maârif hususunda mesbuk olan fazl ve himmetlerinin pek çok olduğunu mevzu-i bahis eylemiştir.¹²²¹

Daha buna mümasil nice beyyinat-ı bî-gâyât mevcut olup hâl böyle iken Proust'un mezkûr sözleri söyleyebilmesi doğrusu kendi ilim ve irfanıyla mütenasip hata ve tecavüz değildir. Ve yine tekrar ederim ki bu zat bu sözleri an-cehlin söylemiştir zannındayım. Zira garaz-ı dîniye atfetmekliğime mevki-i ilmiyesi mânidir. Fakat her ne suretle söylemiş olursa olsun bu gibi tahkiksiz sözlerin böyle zatlardan sadır olması şâyân-ı teessüftür.

Fikrimizce bir eser yazıldığı vakit iyi kötü insan mülâhazatını sadece zikir ve beyan ile iktifa etmek meslek-i itidâle mutabık tariz ve tecavüz gibi hâller ise ancak ashâb-ı agra za münasip ve muvafık olur. Binaen ala zalik mümkün olduğu merteye yalnız dîn-i İslâm'ın bütün dünya medeniyetten mahrum olduğu bir sırada emrettiği ahkâm-ı kudsiyenin bugün terakkiyât-ı fenniye nazarında nazar-ı taaccüp ve tahayyürle tahsin ve takdir olunmakta idüğünü vüsâmızın yettiği bir derece-i kalîlede arz ile iktifa edip herhangi bir din ve mezhebe taaruzdan içtinaba cehd ve gayret ediyoruz. Proust gibi bazı kimselerin insanı bi'z-zurur söylemeye mecbur etmelerine rağmen hiçbir din ve mezhep veya kavim için taaruz kalkışmıyoruz.

Avrupalıların bir büyük kısmının doğru muhakeme edememelerine diğer bir sebep dinden bahis olununca yalnız ibadet ve taatla meşguliyet ve umûr-i dünyeviyyeden mümkün merteye mücanebet manasını anlamalarıdır. Hâlbuki dîn-i İslâm umûr-ı dünyeviye ve uhreviyyeyi cami olmak hasebiyle umûr-ı dîniyyede hüsn-i terakkinin emr-i dünyanın hüsn-i muhafazasına medar olacağını irae buyuran الدنيا مزرعة الآخرة kelâm-ı âlîsi bu mânâyı gösterdiği gibi fakr-ı vifaka aciz ve meskenet ve cehl ve atalet ashabının hiçbir vakit servet ve gına ve her nev hasenat ve salihata

22. Fakat hâl-i hâzıra nakl-i kelâm ile bugünkü Garp'ın her tarafındaki asâr-ı maârifin ulviyyetini göstermek istemiş ki biz de buna karşı kemâl-i takdir ile itirâf-ı hakikat eyleriz. Ve cidden mülâhaza edilecek olursa Garbiyunun bugün vasıl oldukları merteye-i ilim ve irfan ve hüner bî-payan muhayyerü'l-ukuldur. Doğrusu bu himmetlerine sad-hezâr tahsin edilse azdır.

Neşr-i dîn ve medeniyet için dîn-i İslâm'ın emrettiği meslek yekten cebir ve şiddete sarılmak olmayıp mevize-i hasene ve kavlin ile muamele eylememektir. Ve buna Sure-i Nahl'deki nesteizübillah ادع الى سبيل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة وجدلهم بالتي احسن ayet-i celilesi pek güzel delalet eder.

Manâ-i münifi râh-ı Hudâ olan dîn-i İslâm'a nası hak dîn olduğunu ispat eden delâil-i hakimane ve güzel vaz ve nesayih ve kavlin ile davet et ve onlarla mücadelatta muvâfik-ı akıl ve mantık olan hüsn-i tariki iltizam eyle demektir.

Bunu müteakip olan ayet-i celilede nesteizübillah وان عاقبتهم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به ولنن صبر تم لهم خير للصابرين buyruluyor ki meâl-i adl ve lütuf-ı iştimali akab ettiğiniz vakit ancak duçar olduğunuz ikab ettiğiniz vakit ancak duçar olduğunuz ikab derecesinde ediniz. Fakat sabredip mukabele-i bi'l-mislde terk ederseniz bu terk-i mukabele ile sabra muvaffak olan müttakiler için hayırlıdır. Demektir ki neşr-i dîn ve medeniyet hususunda iltizamı lazım gelen mesalik-i hakimâneyi ne güzel izah buyurmuş olduğunu iyice düşünürsek ve neşr-i medeniyetle uğraşan akvamın bu mesalik-i âlilere ne derece tevâfik-i muameleye çalışmakta olduklarını güzelce tetkik edersek anlarız.

Bugün neşr-i medeniyet lüzumu bütün akvâm-ı medeniye nezdinde müsellemlerden olup buna hüsn-i muvaffak olabilmek için en iyi tedbir ve turuk-ı hakimane hakkında ne büyük eserler yapılmış ve elanda ikmâl-i nevâkısı için çalışılmakta bulunmuştur. Fakat ne kadar çalışılsa yine bu iki sözle Kur'an-ı azimüşşanın hülasa buyurduğu manâ-i âliden harice çıkılamaz. Çıkılırsa daire-i itidâl tecavüz edilmiş olur.

Dikkat buyrulsun tatlı sözler ve hakimane deliller ve misaller gösterilecek ve münakaşa ve mücadele iktiza ederse en ziyade kavâid-i mantık ve hikmete ve her suretle şerâit-i insâniyete muvafik olarak yapılacak; neşr-i dîn esnasında duçar-ı ikâb olunursa ancak mukabele bi'l-misl ile iktifa olunacak, fakat bu bapta sabır edilip af ile muamele edilebilirse daha hayırlı olacak. Ve nihayet teaddi ve tecavüz, cihat icap edecek dereceyi bulursa merdane, âlicenabane cihat edilecek.

İşte dîn-i İslâm, neşr-i dîn ve medeniyeti bu yolda gösteriyor. Biz din ve medeniyeti beraber zikrediyoruz. Çünkü en hakiki medeniyet, itikadımızca hakiki dîn-i İslâm demektir. Ve buna da şüphe yoktur.

Bir de Proust telif ettiği hıfzıssihha hakkındaki mühim bir kitapta hastanelerden bahsettiği sırada dünyada ilk defa olarak hastane yapanlar Asyalılar olup maristan-ı tesmiye ettikleri ve tabib-i şehir müsellemler Ebubekir Razi'nin Bağdat maristanının reisi bulunduğunu yazmışken velev başka bir müverrihin beyanına istinaden olsun güya su-i idâre olduğundan dolayı sarây-ı âfiyet tabir olunan bu âli binaların bazı kere saray-ı mevt tabirine layık olmuş idüklerini vesaireyi yazarak ehemmiyetten ıskata çalışması ve şefkat ve merhameti birkaç satır aşağısında yalnız Hristiyanlara hasretmesi şâyân-ı taaccüptür. Medeniyet-i İslâmiyede görülen merhamet ve şefkat asârı acaba nasıl inkâr edilebilir. İnsanlar pek muhtelif tavır ve tabiatlı yaratılmışlardır. İlk defa Asyalılar tarafından yapılmış olan maristanlar velev ki hüsn-i idâre olunamamış olsa bile mutlaka bir insaniyete hizmet fikriyle yapılmış, düşünülmüş olacağı bedihi idüğünden bu hususta ilk düşünenler mucitlik mertebesini ihraz etmiş olmalarına mebni olsun للمتقدم الفضل fehvasınca lisân-ı takdîr ve sitayişle yad edilmeleri muktezâ-i insâniyet ve ulviyet değil midir? Avrupalılar meyanında hakkü'l-insâf söyleyen büyük adamlar pek çoktur. Fakat nasılsa Proust cenapları bu bapta yanılıyor. Vakti Hristiyanların şefkat ve merhamette pek ileri gittikleri ve dîn-i Mesih'inin dünyaya adem-i muhabbet ve dervişane maişet hususundaki ihtimamı malumdur. Fakat medeniyet-i İslâmiyede merhamet dahi adl gibi pek mühim surette icrâ-i ahkâm etmiştir.

Âlem-i İslâm'ın merhamet ve şefkatine müteallik asar la-yuad ve la-yuhsadır. Bunların tadadı kitaplar doldurur. Şu bahisleri yazdığım anda derununda yaşadığım Şam şehri içinde bulunan yalnız Nureddin-i Şehit Hastane ve Bimarhanelerine verilen ehemmiyeti ve bunların hüsn-i devâmları için bezl edilen inayetleri nazar-ı itibâra alsak keyfiyet zahir olur. Fakat bu meyanda Şam-ı şerifte Müslümanlarca düşünülmüş ve yapılmış diğer bir eser-i merhamet zikredeyim ki bunun emsali hâlâ Avrupa medeniyetinde mesbuk değildir. Avrupa ve Amerika'da insanların aceze ve hastegan ve muhtacinine yapılan merhametlerden başka hayvanata varıncaya kadar mebâni-i şefkatkârâne tesis olduğu kemâl-i tahsin ile görüyoruz. Lakin şurası unutulmamalıdır ki âlem-i İslâm'da bunların hepsi yapılmış ve hüsn-i idâre edilmiştir. Bizim söyleyeceğimiz bu değildir. Bir vakitler İslâmlar meyanında şefkat ve merhamet fikri o kadar ileri gitmiş ki hasta, meccanin, aceze, gureba, fukara ve hayvanat için yapılan mütenevvi dârü'l-hayırlar ve terk edilen mera ve çayrlar ve külli iradlardan başka gönül yapmak hususunda daha ne gibi

şeyler yapılabileceği düşünülmüş ve bu meyanda hizmet ettiği esnada efendisine ait tabak, bardak ve emsalinden hizmetçilerin kazara kırdıkları eşyanın bedelini tediye mahsus iane sandıkları tesis edilmiştir.

Bir hizmetçinin kazara bir şey kırmasıyla duçar olacağı mahcubiyet ve inkisâr-ı kalbî bir düşünelim.

İşte böyle şikeste kalplerin tamiri gibi ince bir fikr-i merhamet hâlâ Avrupa’da uyanmış mıdır bilemem. Acizleri işitmedim.

Hele Proust’un ümem-i sâlifinin hıfzıssıhhalardan bahsettiği sırada Mısırlileri, İsrailîleri, Yunanîleri, Hristiyanları zikredip de dîn-i İslâm’ın hâlâ hayret-efzâ olan ahkâm-ı celile-i sıhhiyesinden bahsetmemesi evvelce de dediğim gibi küçüklüğünde aldığı terbiye-i taassup neticesi olarak dîn-i İslâm’ı bilemediğine dalalet eder.

Şimdi bizim yapabileceğimiz şey Proust cenaplarına dîn-i mübîn-i Ahmedi hakkında hakiki malumat alabilmesi için çalışmasını beyandan ibaret olup bu bapta Fransız lisanı üzere yazılmış kitaplar çoktur. Bahusus Grande Encyclopédie ve bu eser-i azimde gösterilen mürâcaat mürâcaat eylemekle beraber bir de Charles Mismer nam zatın Soirées de Constantinople namıyla 1870 târih-i milâdisinde tab olunan ve Paris’te bulunması melhuz bulunan eserini mütalaa eylesini tavsiye eyeriz.

Bu eseri yazan adamın inşa ve fûnundan behredar olduğu tarz-ı ifâde ve mündericat beyanını okuyan her sâhib-i lisân ve vâkıf-ı fûnûn tarafından teslim edilmektedir. Bizim için bu eserin mündericatını tamamen tercüme matlup olmayıp bir kısmını burada zikrederim. Biz en ziyade Proust cenaplarına ispât-ı müddeâmıza müteallik olanları zikir ile Hristiyanlık aleyhinde söylediklerini hemen tamamen denecek derecede tay edeceğiz. Bu adam evvela insanların ahvalinden bahis ile insanlar için talim ve terbiyenim lüzumunu ve talim ve terbiyesiz insanların bahayiminde dun kalacağını ispat sadrında tafsilat vermiştir. Bizce bu doğrudur. Sadî merhum bunu şu

أدمی زاد طرفه معجونیست از فرشته سرشته مز حیوان
کر کند میل این شود کم ازین کر کند قصدان شود به ازان

beyitleriyle ifade etmiştir.

İnsanların hüsn-i ahlâk sahibi olmaları ancak fûnunda terakkileriyle mümkün olup ahlaksızlık ve cehl lafızlarını müradif addetmek münasip olur. “Ahlaken teali edilmedikçe ilmen teali edilemez. İlmen terakki edildikçe su-i ahlâk sahibi kalınmaz. Bunlar daima yekdiğerlerine müvazi giderler ve dünyanın şâyân-ı kâbul dîni terakkiyât-ı ilmiyeye müsait olanıdır.” diye girdikten sonra dîn-i İslâm’ın edyân-ı sâireye pek çok hususlarda benzemediğini ispat ediyor. Mesela Museviyette evlatlar pederlerinin günahlarından dördüncü batına kadar mesul itikat olunur. Ve ruha müteallik itikatlarca da başkadır diyor.

Ve “Hâl-i hâzırda Hazret-i İsa aleyhisselama - haşa sümme haşa - uluhiyet atfetmekte olup hâlbuki dîn-i İslâm en ziyade bunu cerh eder. Bu keyfiyet kadim olmayıp bu yanlış itikat Hazret-i İsa’nın irtihalinden 325 sene sonra Nicaea’da [İznik] Konstantin’in taht-ı riyasetinde inikat eden mecliste müzakere edilmiş ve o vakit on sekiz metropolit muhalefet gösterdiğinden geri kalmış otuz dört sene sonra Rimini’de tekrar meclis yapılmış bu sefer de dört yüz metropolit muhalefet bulunmuş. Bunun üzerine Hazret-i İsa’nın uluhiyeti fikr-i bâtılı kalmayarak yirmi sene böyle devam etmişse de 381 târih-i milâdisinde İstanbul’da yapılan diğer bir mecliste haşa uluhiyetine karar verilmiştir.” diyor.

İşte bunlar dîn-i İslâm’ın Hazret-i İsa aleyhisselamin uluhiyet iddia etmediği hakkındaki nusûs-ı celilesinin doğruluğuna şahadet ediyor.

Yunanîlerin, Romalıların medeniyetleri dîn-i İslâm’dan evvelki gelenlerce ikmal edilmedikten başka dîn-i İslâm zuhur etmeye idi ebediyen unutulup kalacaklardı.

Hristiyanların aizzesinden Saint Jerome hendese ve ilm-i hesapta hakikat vardır. Fakat dindarlık ilmi bu değildir. “Dindarlık ilmi Kitâb-ı Mukaddesi bilmek, Resulleri dinlemek ve İncil’e inanmaktır.” demiş. Saint Poul kendi fikrine uymayan kitapları yaktırmış. Papa Saint Gregorius la-yuad kitapları tahrip ettirmiş. Daha sonra Konstantin, Hristiyanlığa dokunur ibareleri havi kitapları ihrak ettirdi. Hususen Arius’un asarını okuyan veya saklayanları katl cezasına duçar ederdi. Kendi haremiyle oğlunun cinayeti bu yüzden olmuştur.

Edessa yani Urfa mektebini ruhban meclisinin tahrikiyle tahrip ettirdi. Sonra bu mektep Cudizabur'a (جوديزابور) nakil olunarak oradan ta Hind'e, Çin'e kadar ilim neşir eylemiştir.

Kardinal Ximenez, Gırnata'da el yazısıyla muharrer seksen bin kütüb-i Arabiye yaktırdı.

Henry Dragu'nun (دارغو) kütüphanesi engizisyon tarafından işal ve ihrak edilmiştir.

İskenderiye'nin mahut kütüphanesinin ihrakında Hristiyanlar bî-medhal değildir. Bunu 390 târih-i milâdisinde da ihrak etmiştir. Zaten bir kere de bu kütüphane Hazret-i İsa'dan 47 sene mukaddem Sezar tarafından yakılmıştı. Hazret-i Ömer'e isnat olunan ihrâk-ı kütüb meselesine gelince. Hakikatte böyle şey yoktur. Bu zatın kendi kaymakamına verdiği emirde memleket ve sükkanına lütuf ile muamele edip yalnız istihkam ve kaleleri kal etmekten başka bir şey olmayıp müşarünileyh hazretlerine isnat ve azv olunan şeyleri tekzip için bıraktığı asâr-ı ulviyet irae edilmelidir.

1568 târih-i milâdisinde Gırnata'da Piskopos olan kimse İkinci Filip'ten Müslümanların abdest almalarının meni vesair ayin-i dîniyelerinin icra ettirilmemesi ve lisân-ı Garp'ın adem-i istimâli ve o vakitler el yazısıyla yazılıp neşir-i ulûma hizmet eden kütüb-i Arabiye'nin tahribi hakkında emr u fermân istihsal etti. Vahşi ve barbarlar servet-i mâddiyeleri tahrip ederlerdi. "Fakat bunlar yalnız bununla kalmayıp milletlerin servet-i ahlâkiyelerini de mahvettikleri gibi sanihat fikirlerini de mahv eylemişlerdir." diyor. Ve bunları birtakım vekayia isnat ettirerek ispat ediyor.

Hasılı bu Avrupalıların cahilleri dinlerini çok mutekid-i mütemessik olup ulum ve fûnunda terakki edenleri bilakis dini terk ederler. Müslümanların ise ulum ve fûn-ı akliye ve nakliyede ilerledikçe dinlerine itimat ve itikatları kesb-i kuvvet eder, diyor. Ve daha öyle şeyler söylüyor ki aleyhtarlıktan ihtirazen tercümelerinden feragat eyliyoruz.

Müslümanlık için eğer dîn-i İslâm olmaya idi kudemanın fûnunu kamilen meçhul kalacaktı diyerek hazret-i fahr-i âlem hakkında pek ziyade sitayiş-han ve ber-vech-i ati zîb-âver beyan oluyor ki kısmen ve hülasaten zikrederim.^[23]

Hazret-i Muhammed aleyhisselâmın biseti zamanında dünyanın hâli öyle karışık ve ahlak ve etvâr-ı âlim o kadar bozuktu ki tashihi için büyük bir zata ihtiyaç vardı. İşte memba-i ulviyet ve kân-ı marifet olan müşarünileyh hazretleri bu ihtiyâc-ı mübreme binaen halkı daire-i akıl ve insaniyete davet ve cemiyet-i beşeriye hakkında kavâin-ini asliye-i hilkatî tatbik buyurmuşlardır. Evhâm-ı beşeriyenin tevlit eylediği ilah-ı adide-i kazibeyi izale ve ibadete layık ve müstehak olan fert ve ehad, göz ile görülmez bilcümle ulum ve adaletin menba-i nizâm-ı âlemin aslı en küçük böcekleri ve en büyük şemsleri muhit bir Allah celle celaluh öğretti. Ve Hazret-i Muhammedü'l-Mustafa'nın bu âli sünuhâtı muvaffakiyât-ı celîlesine esas oldu. Dünyanın en büyük bir zatı "Hikayat-ı kadime nevinden kalmış olan vahdâniyet-i ilahiye fikri öyle bir fazilet ve hakikati muhtevi idi ki Hazret-i Muhammed aleyhisselâmın dudakları üzerinde tecelli edince putperestlerin bütün mabedini ihrak ve sülüs-i âlemi eşîâ-i nûrânî ve feyzanisiyle

23. Böyle serbest fikirler; mütefennin, edip münşî, siyasi, zikir-i ahvâl âlime tamamen vakıf bir Avrupalının, bir Hristiyan'ın on iki asır sonra Peygamber-i zişânımız hakkındaki sitayiş-i fevkaladelerini ve bugünkü hayret-efzâ-i ukul olan terakkiyat-ı bî-payanın hep o nebi-i ümmî کر rahmeten li'l-alemin Efendi'miz hazretlerinin envâr-ı füyuzât-bârî asarı bulunduğu dair itirâfat-ı muhakkânelerini görüp sermest-i iftihar olduğum bir zamanda idi ki hem bir taraftan zihni dinlendirmek hem de tebrik ve telviz dimâğ-ı imân eylemek fikriyle kütüphâne-i fakirânemde mevcut المجموعه النهائية في مدارج النبويه nam kitâb-ı müstetâbin bir cildini la ale't-tayin açıp okumaya başladım. Ashâb-ı güzinden Hasan b. Sabit ve Malik b. Afvü'n-Nasr hazeratının medh-i hazret-i nebevide söylemiş oldukları eşâr-ı hakâyık-ı şîara tesadüf etmişim. Bu zatların yine o sıralarda mezkûr Hazret-i Abbas, Ebu Süfyan bin el-Haris, Haris İbn Avf, Abdullah bin Ravaha, Kab bin Malik rıdvanullahi teali aleyhim ecmain ve emsali daha pek çok belagâ-i Arap'ın kasaid ve medhiyelerinin meâl-i şeriflerine dikkat ettim. Gerek şu zamanda yetişmiş ve babasının hatırı için bile hilâf-ı hissiyâtü kelâm-ı vâhid söylemeyeceği tarz beyanatından anlaşılın serbest fikirler bir Avrupalının ve gerek kavmiyet ve itikatlarını muhafaza hususunda ekserisinin fevkalade sayılan inat ve mukavemet ve besalet ve şecaatleri ve mâyeü'l-iftihârları olan mezriyet-i fesâhatleri sebepleriyle ne seyf-i celâdata münkad ve ne de belagete gerdendad olmayan sanadid-i Arap'ın kelâm-ı hudânın fesahat ve belagat ve ahkâm-ı şeriyesinin kendi bildikleri nevden bir şey olmadığını görüp bir hayli zaman çabaladıktan sonra kanaat ve cüdaniye ve hidâyet-i Rabbaniye ile serfûru ve bürde-i tebcil-i itaat olarak söyledikleri sözler hemen aynı mealde olduklarını gördüm.

İşte gerek bu Frengin ve gerek ashâb-ı müşarünileyhim (radiyallahu anhüm) hazeratının hazret-i şefi-i ekrem sallallahu aleyhi vessellem Efendi'mizin ulviyet ve kudsiyetine şeriat-ı mutahhara-i Ahmediyenin icaz ve ekmeliyetine ve cenab-ı habib-i huda salavatullahi teala aleyh Efendi'miz hazretlerinin bütün âlemi zalâm-ı cehilden halas ile müstağrak envâr-ı hidâyet ve her yere neşir-i esbâb-ı saâdet buyurdıklarına dair serd ettikleri medh ve sena ve ispât-ı müddealarını aynı mealde görmekte azim-i tefekkür ve teşekkürlere müstağrak oldum ki hakikat böyle bir peygâmbir-i zişânın ümmetinden olduğumuzdan dolayı hazret-i mâlikü'l-mülk tealaya secde-künân-ı şükran olmamak mümkün değildir. هذا من فضل بنا و الحمد لله على دين الاسلام و على هداية الرحمن حمناً كثيراً

Ruhun tamamen tarifi de kezalik Muhammedü'l-Mustafa tarafından beyan buyrulmuştur ki “Eğer sana ruhtan sual ederlerse o Cenabıhakk’ın emridir. Size ilimden az verilmiştir, de.”²⁵ kelâm-ı âlisinin fennen kadir kıymeti elan büyüktür.

Vakit ve asırların müruru dîn-i İslâm’ın esasını değiştirmemiş bilakis takviye etmiştir.

İslâm’da ikrah ve cebir yoktur. Dîn-i İslâm kendisine güvenir. Hakikaten bir kere Müslüman olanlar ayrılmazlar. Ehl-i İslâm’dan dinlerini değiştirenler nadirdirler. Avrupa ulumunun Müslümanlar arasına girmesi başka bir tesir hasıl edecek zannediliyordu. Hâlbuki fûnunda her hatve-i terakki Müslüman’ın imanını takviye eder. Bu husus Hazret-i Muhammed’in büyüklüğünden başka neye atfediliyor.²⁶

Museviyetin, Hristiyanlığın kitapları, ahkamları meydanda; fûnun ile ahlak arasındaki münasebet ve muvaziliği be-hakk takdir ile netâyic-i sâbite-i fûnunu mesâlih-i içtimâiyeye tatbik muvaffak olan şâri-i vahid Hazret-i Muhammed’dir.

Her emr-i Muhammedi insanı idare eden kavanin-i hükmiye (fizikiye) ve ihtiyacat-ı daima-i beşeriyet üzerine müstenittir. Böyle, bizzat kavaid-i akıl ve hikmete muvafık olan bir kanûn-ı dîni elbette rahnedar olmaz.

Bir Müslüman için hiçbir vakit adem-i nezâfet-i cismâniye tekemmül-i akli veya ahlakiye hizmet edebilir fikri hasıl olmaz.

Kur’an-ı azimüşşan ihvân-ı dînin pejmürde kıyafet ve adem-i nezâfetle bulunmasını nehiy eder.

Müslümanlığın evâmir-i nevâhisinde hep hikmet ve hıfzıssıhhat vardır.

Namazlarının ulviyetini görenler bilir.

Kumarın memnuiyeti katidir.

Şarap da böyle fakat hastalar için deva makamında kullanmak caizdir.

Zekâtları muntazam kavaide tabidir.

Faizin meni umumî olup Musevîlerinki gibi hem dinleri arasında memnu fakat diğer milletlere karşı gayr-ı memnu değildir.

Paraları meşru surette işletmeksizin saklamak da memnudur.

Hırs ve tama ve yemin ve vaadinde halef etmek ve riyakarlık gibi ahlaksızlıklar şediden merduttur.

Müslümanların haçları maddî ve manevî menafii şâmil-i makbul bir emr-i dîni olup öyle zunun ve hurafat değildir.

Dîn-i İslâmca kadınlar hukûk-ı insâniyelerini tamamen caizdirler. Avrupa kadınlarının bugün nail oldukları salahiyetler, Avrupalılar Müslümanlarla görüştükten sonra hasıl olmuştur. الجنة تحت اقدام الامهات denerek validelere büyük şeref verilmiş olup hakikaten validelerin ve bütün kadınların nezd-i İslâm’da makamları, rahatları büyüktür.

25. يستلونك الروح قل الروح امر ربي وما اوتيتم من العلم الا قليلا

26. Üç yüz sekiz senesinde Muğla belediye tabibi bulunuyordum. O vakitler Richard Carleone isminde nafia kondüktörlerinden Fransızlı bir kimse vardı. Kendisi gayet zeki, Fransızca şiir ve inşa muktedir. Rumca, Almanca bilir. Türkçesi de iyi, girgin bir adam olup herkesle hüsn-i ülfeti severdi. Ara sıra görüşürdük. Ekser Fransızlar gibi serbest fikirli olmak münasebetiyle acizlerinin de maazallah din hakkında mübalatsız olacağını tahmin edermiş. Birkaç kere böyle bahisler açıldı. Dîn-i mübînimî şediden müdafaa ettiğimi görünce fevkalade taaccüp eder. Bu bile fûn-ı tabiiye okumuş bir genç tabibin dinine bu kadar itikat etmesine taaccüp edilir, derdi. Kendisini bir gün yolda tesadüf ettim. Gayet beşuş ve millet-i fettane selam verdikten sonra size bir kitap vereceğim okuyunuz, sizi tebrik ederim tarzında ifadelerde bulundu. Sebeb-i tebrîği sordum. Ben din ile fûnun beraber olmaz itikadında idim. Hâlbuki dîn-i İslâm böyle değilmiş. Ne âlâ din olduğunu bu kitap ispat ediyor. Binaen ala zalik nazarımda fikrinizin ulviyeti hilafınıza hareket edenlerin küçüklükleri tebeyyün ettiği için tebrik ediyorum, dedi. İşte içimizde yaşayan böyle çok Avrupalılar bile var ki din denilince mâni-i ulûm ve terakkiyat zannederler. Hatta belki dîn-i İslâm böyle değildir diye tetkike bile lüzum görmezler. Burası muhakkak ve böyleleri çoktur.

Kadın erkeği, erkek kadını istemezse talak vardır. Mutlaka kadınlar çocuklarından mahrum edilmezler. Hristiyan kadınlarla mezheplerine dokunmaksızın izdivaç edebilirler. Bilumum kadınların talim ve terbiyeleri lüzumu dînidir. Ve malum olduğu veçhile kadınların terbiyesi her yerde zevcin terbiyesine tabidir. Bir zevç, muktedir zevcesini ekseriya istediği gibi terbiyeye muktedir olabilir.

Hele dîn-i İslâm'ın vahdaniyet-i ilahiye ve zât-ı uluhiyet hakkındaki itikatları hakayık üzerine müptenidir.

Bu dîn-i âlî serbesti-i mezâhibe müsaid ve adalet-i mahza ile amirdir, diyor.

Badehu dîn-i İslâm ve fûnun ünvanıyla olan faslında birçok beyanatta bulunuyor. Fakat biz ancak ale't-tarikü'l-ihtisâr bazılarını nakledeceğiz.

Fûnun Müslümanlar marifetiyle kesb-i hayât ve intişar etmiş olup hulefâ-i Emeviye zamanında başlamış ve hulefâ-i Abbasiye terakkiyât-ı fenniye için çok say eylemişlerdir.

Harun er-Reşid zamanında Charlemagne nam Frenk Kralı'nın asâr-ı İslâmiyeden olan esliha, itriyat ve ensiceyi ve su ile müteharrik saati vesair mahsûlât-ı sanâiye ve fûnuna müteallik terakkiyatı görerek hayretlere gark olduğu malumdur.

Bizimkilerin bu baptaki himmetleri büyük olup Memun Halife, İskenderiye Kütüphanesi'nin bütün kitaplarını tercüme ettirip Atina'ya kadar asâr-ı hükmiye taharrisine memurlar tayin etmiş ve Aristo, Sokrat, Arşimet, Batlamyus gibi zevatın asarı ancak ehl-i İslâm'ın himmetiyle zapt olunarak şimdiki zaman insanlarına malum olmuştur.

Mütercim Huneyn, Memun Halife'den tercüme ettiği kitapların ağırlığınca altın almış. Ve halife-i müşarünileyh selâmet-i milleti ancak taammüm-i ulum ve terakki-i fûnunda ararmış. Ve her tarafta medreseler, mektepler açılarak tamîm-i maârif esbabına himmet olunmuştur.

Uluhiyete kail edyan ashabından böyle felsefe ve hükmiyata ehemmiyet veren ilk devlet İslâm devletidir. Bu devlet kütüphaneleri, altı bin talebeye kâfi meccanen tahsil-i ulûma mahsus bir mektep ve bugünkü günde bile hayretle telakki olunacak derecede çok alat ve edevatla müzeyyen rasathaneler, medârisü't-tıb, seririyat hastaneleri, eczacılık için dârü'l-ameliyâtlar tesis eylemiştir. Ve bir tercüme mektebi yapmışlar idiği orada zamanın bilcümle elsinesi tahsil edilir ve pek büyük maaşlar itasıyla Yunan, Keldanî, Farisî, Kıptî uleması celp edilerek bilâ-tefrik dîn ve mezheb-i umumun istifadesine say edilirdi.

Kimya bu zamanda tevellüt etti. Riyaziyat ve felekiyat çoktan beri kalmış olan hâlinden bu zamanda terakkiye başladı. Batlamyus'un cetvelleri bu zamanda tekrar tetkik olundu. Ve daire-i inhirâfın inkılabı bu zamanda yeniden ölçüldü.

Müslümanlardan nice hükema ve dâhiler yetişti. Hint'e, Çin'e ulum ve fûnun Müslümanlarla geçti. Asıl ismi Gerbert olup Endülüs'ün Kurtuba beldesinde tahsil-i fûnûn eyledikten sonra Avrupa'ya gelen ve badehu İkinci Sylvester namıyla Papa olan kimsenin malumatına Avrupalılar hayran kalmışlar ve hatta kendisini sihirbazlıkla itmam etmek istemişlerdi. Zira kendisi hendese, makine ilimlerini ve hatta raks ve musikiyi de öğrenmiş gelmişti. Bu sihirbazlık töhmetinden ve ihrâk-ı binnâr cezasından kendisini ancak Papalığı kurtarabilmiştir.

Hâlbuki Müslümanlar İbn Sina'da enva-i fûnuna iktidar gördükçe itibarlarını artırmışlardır, dedikten sonra selâtin-i izâm-ı Osmaniye dahi hakikaten erbâb-ı ilim ve danışın kıymetlerini bilmişlerdir ve kendileri ulum ve fûnunda mümtaz bulunmuşlardır.

Kanunî Sultan Süleyman hazretleri gayet mühim kavanin vaz etmiş ve himâye-i hayvânât hususundaki kanunları Gramo'nun (غرامو) Avrupa'da bu baptaki kanunundan üç yüz sene mukaddemdir.

Her nerede asâr-ı sanayi ve maârif tesadüf edildiyse selâtin-i Osmaniye'nin inâyet-i celîleleriyle Dersaadet'e nakledilmiştir.

Vüzera ve küberâ-i Osmaniye meyanında dahi pek değerli zevat yetişmiştir.

Hükümdârân-ı İslâm'dan Timurlenk'in bile ahvâl-i mâlûmesiyle mücerret feyz-i İslâm iktizâ-i âliyesinden olarak ulum ve fûnun ve erbabına hürmeti, hizmeti çoktu.

Bahusus Uluğ Bey'in bıraktığı ilm-i heyet, felekiyat hakkındaki asarının kıymet-i nesebiyesi bugün bile lisân-ı takdir ile yad edilmektedir.

Ulum ve fûnuna müteallik terakkiyat ve keşfiyât-ı İslâmiye pek çoktur. Sédillot ve Duruy nam zatların eserlerinde mezkûr olduğu veçhile kurun-ı vustada Avrupalıların çok zaman intişarına mümanaat edegeldikleri ulum Müslümanlar sayesinde terakki ve hayat bulmuştur. Bu meyanda ilm-ı nücûm, makine, coğrafya, riyaziyat, cebir ve hendese, kimya ve birçok eczâ-i kimyeviye ve ilm-i nebâtât ve nebatatın ilm-i tıptaki tatbikatı, fenn-i tıp, seririyat haneler, teşrih haneleri ve ilm-i teşrih ve fenn-i cerrâhiye müteallik keşfiyat ve terakkiyat, iltihabat, hummeyat, semum ve daha nice ulum hakkında birçok muteber eserler ilm-i hayvânâta müteallik asâr-ı nâfia, fenn-i ziraat diyince muhtelif usuller ve terakkiyat hep din-i İslam sayesinde vücut bulmuştur.

Avrupa'ya pirinci, pamuğu, dut, şeker kamışı, hurma ve fıstık ağaçlarını ve birçok ezhâr-ı kıymettârı Müslümanlar ithal eylemişlerdir.

Fenn-i iktisâta kavaim-i nakdiye istimali vesair teshilât-ı mühimme-i ticariye Müslümanlar marifetiyle bulunmuş ve irae edilmişlerdir.

Sanâyi-i İslâmiyeden bahsedilmek lazım gelirse. Ehl-i salibin Müslümanlarla tesadümü sayesinde yel değirmenleri, alât-ı basariye, pusula, kâğıt, ipek nesci, demir dökmek, çelik yapmak gibi daha nice muhtelif sanayinin Avrupa Hristiyanlarına Müslümanlar tarafından öğretilmiş olduğunu söylemelidir.

Fenn-i mimâri hususunda ise keyfiyet daha mühimdir. Avrupa'ya Gotik usulünü ehl-i İslâm getirmiştir. Kubbelerin, amudların zarafetini, çanlardaki nice sanayi ve tezyinat ve daha nice nice sanâyi-i mimâriye-i dakika, çini ve mozaik sanatlar ve tadata gelmeyen marifetler hep Müslümanlardan öğrenilmiştir.¹²⁷

Avrupa kiliselerini ağır ve barbar Roma mimarisinden kurtaran Suriye, Mısır, Filistin, İspanya mescitlerinden öğrenilen usûl-i mimâridir. Bugün terâkkiyât-ı mimâriye Müslümanların terâkkiyât-ı mimâriyelerine hemen hemen şâyân-ı kıyâs olabilir.

Ticâret-i İslâmiye dahi ziraat, fûnun ve sanayileri nispetindeydi. Yollar pek müteaddit ve muntazamdı. Çeşmeler, kervansaraylar Hint, Çin, Afrika, İspanya vesair bilad arasında işleyen muntazam kervanlar pek mütenevvi mahsulat ve mamulâtın ticaretlerini teshil ederlerdi.

Her sınıf ahali herhangi bir iş ile meşgul olmaktan çekinmezler ve ulum ve fûnun yolları küşad ve tenvir edip icraât-ı hasene onları takip eylerlerdi.

Kur'an-ı azimüşşân say ve gayreti gayet âlî bir vazife ve ticaret ve sanatı da rızâ-i ilahiye muvafık amâl-ı nâfia olmak üzere emr ve irae buyurduğundan her sınıf ve her nev ahali için say ve gayret ve sanâyi ve ticaretle meşguliyet mûcib-i mefharet bilinirdi.

Müslümanların en büyük mevaki ve makamâtı işgal eden zevatı sanayiyle, ticaretle meşgul olmuş ve selâtin-i Osmaniyenin bu baptaki himem-i âliyeleri şimdiye kadar meşhut basıra-i iftihar olmakta bulunmuştur.

Medeniyet-i İslâmiyeyi takip ettikçe insanın hayreti artar. İspanya hududundan, Çin ve Hint'in müntehalarına kadar gidilir ve posta hizmeti pek ziyade bir intizam ve emniyet ve hüsn-i nezâretle ifa olunur. Turuk-ı bahriye dahi taaruzdan masun bir surette tutulurdu.

27. Daha geçen sene Şam-ı şerifte bir antikacı dükkanında bulunmakta iken bir Fransızlının asâr-ı atikadan gümüş vesairenden mamul saat kösteği, gerdanlık, kemer vesaire gibi madeniyattan yapılmış mahsul-ı sanâiyia merakı olduğundan en ziyade bu nev antikalara bakmakta olduğumu gördüm. Dikkat ettim. Bütün Avrupa'dan gelen boyun bağları, kordonlar, köstekler vesaire vesaire gibi birçok emtia-i cedidedeki nukuşun hep bu asâr-ı atikede mevcut olduğunu görerek Fransızlıyı bu kadar nukuş ve eşkâl-i mütenevviyanın eskiden mevcut olduğuna taaccüp ettiğimi hissettirdim. Evet biz sanayii hep bunlardan yani sizin memâlik-i sanâyiinden aldık ve hâlâ almak için çalışmaktayız, tarzında cevap verdi. Bunun üzerine ne derin tefekküre daldığımı arza hacet yoktur.

Müteaddit fenerler sevâhili tenvir edip şimdiki zamanın telgrafları gibi işaretlerle uzak mesafelere kadar muhaberata hizmet eylerdi. Ve icâbât-ı ticariye, tahsîl-i ulûm ve fûnun ve ifâ-i farîza-i hac sebepleriyle yollar daima küllî yolcularla mestur bulunurlardı.

Her şehrin evrak-ı resmîyesi mazbut olup polis idareleri, gece bekçileri, çarşı ve pazar müfettişleri, evzan ve ekyal kontrolcülere vardı. Ve umûr-i idâre-i hükümetin siyasî, malî umuru ve turuk u meâbire müteallik hususat velhasıl her umur öyle büyük bir mükemmeliyetle idare olunurdu ki asâkir-i İslâmiye tarafından mağlup olan milletler tabiiyet-i İslâmiyeyi kemâl-i memnuniyetle kabul ederler, bu mağlubiyetlerini nimet bilirlerdi.

Müslümanlar her nereyi zapt ederlerse bila-tefrik din ve mezhep, orada ziraat ve ticaret, sanayi tekemmül ettirirlerdi.

Bunlar ve emsalinin tadadı akıllara hayret verecek derecede âlîdir.

İspanya'nın âlem-i İslâmiyet'te gördüğü medeniyet; müntehâ-i medeniyet olup hiçbir vakit, hiçbir memleket asla bu derece say ve gayret ve fûnun ve fazilet üzerine müesses bir heyet-i içtimâiye-i uhuvvetkârâne görmemiştir.

Mösyö Duruy'un tahkikatına nazaran Talitla'da [Toledo] iki yüz bin Sevilla'da üç yüz bin nüfus vardı. Kurtuba'nın muhiti sekiz fersah olup atmış bin sarayı, altı yüz mescidi, elli hastanesi, seksen mekâtib-i âliyesi, dokuz yüz hamamları vardı. Ve nüfusu milyon olup iki yüz seksen üç bin hanesi vardı. Sevilla'da yalnız ipekçilik için altı bin destgah vardı.

Avrupa'nın her tarafından talebeler Müslüman memleketlerinde fûnun tahsiline gelirlerdi. Ve bunlardan birçokları Müslümanlığı kabulle kalırlar ve memleketlerine avdetlerinde göreceklere itisafından kurtulurlardı.

Engizisyon İspanya'ya girdiği vakit Hristiyanların birçokları serbestî ve asayiş daima hüküm-ferma olmasına binaen hudûd-ı İslâmiyeye sığınmışlardı.

Afrika ve şark-ı memâlik-i İslâmiyesi dahi terakkîde İspanya ile rekabet eyler. Sousse Kayvaran, Cezayir, Tunus, Trablus, mebâni-i âliye, mekatib ve kütüphanelerle doluydu. Siran, Aden, Cidde, Süveyş büyük bir ticaretin antrepoları Kabil'in pazarı Asya'nın mecmu-i umumi-i ticârâtıydı.

Müslümanlardan yetişmiş olan hükema, muhakkikin, hukuk-şinas, sarf ve nahiv uleması, muharrerât-ı atike-i mütetebbi, ilm-i mantık ve kelam ve beyan ehli, ulemâ-i elsin, müverrihin, hikâye-nüvisan ve musiki-şinasanın cetvel-i esâmisini yazmak lazım gelse ayrıca bir cilt yazman iktiza eder.

Dokuzuncu asr-ı miladîden sonra onuncu asırda hekim ve tabip şehir İbn Sina, rakkas ve irtifâ-i şems aletini icat eden İbn Yunus, on birinci asırda Celaleddin Melikşah, Fettah bin Necibe el-Birunî (Ebü'r-Reyhan Birunî) on ikinci asırda İbn Rüşd ve Bahaeddin Musulî ve on üçüncü asırda cetvel müellifi İsfahanlı Ebu Hanife, ilm-i nücum ve coğrafya ulemasından Ebu'l Hasan Fasî, Nasirüddin Tusî, İmam Gazalî, on dördüncü asırda cedâvil-i nücumiyenin muslih ve mükemmeli İbn Şatır, Timurlenk, Hama (حما) müellifi Ebu'l-Fida, on beşinci asırda Şahrüh, Uluğ Bey, on altıncı asırda Suyutî ve Müslümanlarca kavaim-i nakdiye istimal olunduğunu gösteren Müntehabü't-Tevârih nam kitabın müellifi Kadı Mîr, on yedinci asırda telif ettiği coğrafyanın asâr-ı kadimededen olduğuna Avrupalılarca inanılmak bile istenilmeyen Katip Çelebi vardı.

Bu muhtasaran ve serian saydığımız esâmi-i terakkîyât-ı İslâmiyenin seyrini biraz anlatır. Asâr-ı fikriyeleri hakkında bir fikir tam veremez. Hayret-i efkârın mükemmeliyeti ve akâid-i diniyenin müsait olması sebebiyle fikir ve zekâ-i insânî en vâsi meydân-ı terakkî ve tefeyyüde cevelan edebilmiştir. Ve bunun neticesi olarak revnak ve kuvvetçe-i kudemaninkine müsavi letafet ve bekaretçe onlara faik-i gayr-ı kâbil tadad-ı asar-ı edebiye ve edebiyat zuhur etmiştir.

Hristiyanların kurûn-ı vustada menâbi-i ulûm-ı İslâmiyeden pek ziyade sirab oldukları malumdur. Büyük Albert'in efkâr-ı hikemiyesi Saint Bonaventure'un kütüb-i avâmiyesi Rujebako'nun (روژه باقو) asâr-ı fikriyesi hep füyûzât-ı İslâmiyeden muktebestir.

Şiirde vezn ve kâfiye, fûnunda terâcüm-i ahvâlin lügatleri, muhit-i maârifler tarihte hadisatın sebeplerini tetkik ve ondan neticeler çıkarmak hep Müslümanlar tarafından düşünülmüş ve yapılmıştır.

Tarih, Müslümanlarca pek vüsat-ı nazarla telakki edilmiş bir tarz-ı üstadâne ve iktidarla ihrac-ı netâyiç olunarak usûl-ı tahlil ve tecrübi ve hadisât-ı tabiiye ve icraât-ı hayatiyenin tetkiki pek ileri götürülmüştür. Türkçe ve Farsça yazılanlardan maada yalnız lisân-ı Arabide tarih kitaplarının bin üç yüz adetten az olmadığı muhakkaktır.

Daha keşfiyât-ı İslâmiye pek çoktur. Her ne sebeple ise tüfek barutu, pusula ve kâğıdın icatlarını Çinlilere atfetmek isteyenler vardır. Hâlbuki bugün tamamen kanaat gelmiştir ki barut ilk defa olarak 690 târih-i milâdisinde Mekke-i Mükerrerme'de istimal olunmuş ve Mısır'da güherçile barutu on üçüncü asırda kullanılabilmektedir.

فهره نام İspanyol müverrihinin beyânât-ı mevsukasına nazaran barutla fişek atmak Cebelitarık'ta 1308 târih-i milâdisinde Bañeza'da 1234'te el-Cezire'de 1342, târih-i milâdilerinde vaki olmuştur.

Pusulanın ihtiramın Çinlilere ait olmadığını anlamak için bunların 1850 tarihine kadar kendilerince kutb-ı şimâli yakıcı bir fırın zannedildiğini der-piş etmek kâfidir. Pusula Müslümanlara kıbleyi tayin etmek lüzum-ı diniyesi ve kervanlara yolda sühulet olmak için icat edilmiştir.

On birinci asr-ı miladîden beri gemilerinde istimal etmekteydi.

Kâğıda gelince 850 târih-i milâdisinde Buhara ve Semerkant cihetlerinde ipekten kâğıt imal edildiği tahkikât-ı târihiye ile sabit olmuştur. 706 tarihinde Yusuf bin Ömer ve Mekke'de ipek bezine pamuktan kâğıt istimal etmiştir.

Takvimlerdeki kudemanın seyيارat-ı sebini irae eden küçük şekillerin Müslüman münecciminine ait olduğunu söylersek ihtimal ki acayip gelir.

Bugün bu kadar işe yarayan büyük topçuluğun ilk defa İstanbul fethinde Hazret-i Fatih Mehmet tarafından kullanıldığı malumdur.

Gülle ile kat-i mükâfi surette nişan etmek fikri de bu zât-ı âliye aittir denilir.

İlk poliçe istimalinin Musevîlere ve Lobar (لوبار) nam kimeseye atfı hatadır. Bu ve kavaim-i nakdiye istimali Müslümanlara aittir.

Nil'i Bahr-i Ahmer'e rabteden eski Kulzüm Kanalı'nın yeniden fethi Hazret-i Ömer radiyallahu anh zamanında Müslümanlar tarafından yapılmış mesai-i azime-i nafiadandır. Malumdur ki halife-i müşarünileyhin kaymakamı olan Ömer ve Süveyş Boğazı'nı açmak fikrine düşmüşse de hasbe'z-zaman bazı mülâhazat üzerine feragat edilmişti.

Böyle bir âli fikir büyük Sultan Süleyman hazretlerinin veziri büyük Sokullu'yu da meşgul ediyor idiyse de hilâf-ı arzu olarak bazı mevani-i haylulet eylemiştir. Hakikat bu zat Don nehriyle Volga arasında bir kanal ile Bahr-i Hazar ve Bahr-i Esved'i birleştirmek istiyordu. Fakat mevani-i hail olmuştur.

Mesâil-i içtimâiyenin halli için heyet-i İslâmiyenin mütalaaasının ehemmiyeti diyerek açtığı fasılda medeniyet-i İslamiyenin eski ve yeni zamanlara nazaran işgal ettiği mevki takdir edebilmek için ahlakî ve içtimâî nokta-i nazarlarından mütalaa edelim.

Medeniyet-i İslâmiyenin sıfat-ı fârikası esasen müspet ve amel olmasıdır. Şöyle ki:

Evvela arz üzerinde daima kalınacakmış gibi telakki ederek bunun imarını kâbil-i sükna bir hâle ircamı emreder.

Din-i İslâm eski Yunanîliğin hayalatını kaldırmış ve mesâil-i içtimâiyenin hallini tabiiilik kavânininde aramıştır.

Felsefe-i târihiye şüphesizdir ki bu bapta İslâmiyet'e büyük bir ehemmiyet verecektir.

Avrupa'nın şimdiki nail olduğu terakkiyatın kaffesi din-i İslâm'ın tetkiki ve Müslümanlarla ihtilat sayesinde olmuştur. Yoksa asâr-ı Yunaniyeye kalsaydı hâlimiz haraptı. Avrupa'nın en büyük zatlari hep dîn-i İslâm'ın hakayığı sayesinde tenvir-i efkâr eylemişlerdir, diyor. İsimlerini de sayıyor ki bizim burada yazdıklarımız dediklerinin hülâsâtü'l-hülâsâsı bile değildir.

Badehu adâlet-i İslâmiye ünvanıyla olan faslında adâlet-i İslâmiyenin pek mükemmel olup hulefâ-i râşidinin bu baptaki icraât-ı âdilânelerini lisân-ı sitâyîşle yad ve vukuatla ispat etmiştir. Ve Endülüs'te el-Hâkim zamanında bir fakir kadının tarla davası münasebetiyle Berlin'deki değirmenci mesele-i adalet-perverânesinin dokuz asır evvel bilâd-ı İslâmiyede daha âli numunesinin görüldüğünü ve selâtin-i Osmaniye zamanında da adâlet-i celile-i İslâmiyenin mahfuz kalmış olduğunu zebân-ı şükrânla zikrediyor. Ve adâlet-i İslâmiyenin umuma şamil olup adalette tefrik-i din ve mezhep olmadığı, hâlbuki edyân-ı sâirenin bu hususta dahi milel-i sâireyi tefrik ettiğini ilave ediyor.

Sonra medeniyet-i İslâmiyenin hülasası, hayâlât-ı Yunaniye-i Avrupa'yı birtakım efkâr-ı nâ-lâyıkaya gark etmiş, "Fünûn-ı hazıranın esasını fünûn-ı İslâmiye teşkil ettiği gibi heyet-i içtimaiye-i hâzıranın tensikine yine tensikât-ı İslâmiye hizmet etmeleridir." Ser-levha-i tavilesiyle olan uzun faslı ber-vechi-ati hülâsa edilir:

"Adâlet-i hüküm-ferma, ulum ve fûnun birinci lâzime-i diniye-i umum efradı arasında uhuvvet mevcut. Muhtacine bâb-ı keremi meftuh, revâbıt-ı aile-i muhabbet ve hürmet üzerine müesses, ihtiyarlar muhterem, kadının tâli-i zevcinin hâliyle mütenasip, acizler mazhar-ı himâye, ebvâb-ı cinâyât mesdud, fuşşiyat ve sefalet-i gayr-ı mevcut, riba ve habs-i nukud-ı memnu, ihtikâr-ı zehâir gayr-ı mümkün, ziraat, ticaret ve sanayi mergup ve makbul, icraât-ı nâfiaya tahsisat ve hazineye muavenât-ı vâhib ve hukûk-ı devlet tamamıyla mahfuz olan bir din ve medeniyet elbette en büyük medayihe sezadır. İşte Müslümanlık böyledir. Ve böyle olduğuna dair misaller çoktur." dedikten sonra cennet-mekân Sultan Murad Hân-ı evvel hazretlerinin mahdum-ı necabet-i mevsumları, Sultan Orhan-ı evvel hazretlerine ettikleri nesâyih-i âliye-i tercüme ve naklediyor ve kitabının adem-i vesaitinden dolayı muhtasar geçtiğini ve pek azını zikrettiğini söylüyor.

Ve بناء الله olan insanın katli gayet fena görüldüğü ve harp ve sefk-i dimadan nefret olunduğu düşünülürse medeniyet-i İslâmiyenin ulviyeti anlaşılır. Sulh ve müsâlemetin hüsn-i muhafazası din-i İslâmca pek mühim umurdandır. Bu bapta Kur'an-ı azimüşşanda sarahat vardır. Hazret-i Muhammed aleyhisselamın sair şarilere fazl ve rüçhanına yalnız bu cihet kâfidir.

İşte bu hüküm-i Kur'an'dan istinbaten selâtin-i Osmaniyyeden Sultan Mehmed-i evvelin neşrettiği bir beyanname-i ahlaf için pek ziyade mücib-i mübâhât ve takdirat olacaktır, dedikten sonra sulh ve müsâlemetin esas saâdet ve selamet ve muvâfık-ı akıl ve diyanet, harbin ise bu müsâlemet ve saâdet-i beşeriyeyi ihlal edecek ahval vukuunda düşman-ı insâniyet olan bu marazı izale ve icâb-ı hakiki-i insaniyeti iddia için en son müracaat edilecek bir davâ-i emr olduğunu pek hakimane ve alicenabane bir surette beyan buyuran bu âli ve kıymettar beyannameyi Fransızcaya tercüme ederek kitabına derç etmiştir.

Ve Müslümanların bilcümle büyük adamları büyük işleri Avrupalılar tarafından bir usul-i mahsusa tebean ehemmiyetten ıskata uğratılmışlardır. Eğer böyle olmasaydı nispetle yakın zamanda geçmiş olan böyle eser-i âliyenin sahibi Yunanlıların iki bin sene evvel defnedilmiş hatiplerinden daha ziyade malum olmak lazım gelirdi.

Tarihlerin bir daha ıslah ve tetkikiyle bir mucib-i adalet her şeyin birine vazı hakikaten lazımdır. Zira yalnız Yunanlılar için takdirattan ibaret olan bir tarihten ne çıkar.

Medeniyet-i atike ile medeniyet-i hâzıra arasındaki bir mesafeyi hâli bırakan bir tarihten ne olur?

Terakkiyât-ı beşeriyenin silsile-i irtibatını koparmak ve medeniyet-i kadimenin tacı, zamân-ı hâzırın esas muvaffakiyatı olan bir medeniyeti efkâr-ı hususiyeye kurban etmek mümkün olur mu?

Elan iki yüz milyon mutekidi bulunan bir dinin atide iştirak edeceği terakkiyât-ı medeniyeden tecrit edilmesi kabil midir?

Asâr-ı mimariye-i kadime kırıntıları, madalya parçaları, bozulmuş mahkukat kaybolmuş medeniyetleri izhar ve kemik ve çakmak taşından mamul alât-ı iptidaiye bularak bir tarih-i kadim teşkil edildiği hâlde daha pek yeni olan ve keşfiyât-ı fenniyesini inkâr mümkün olmayan bir medeniyeti tasdik ve tetkik etmemek nasıl olur?

Yunanîlerin üzerinde yazıyı havi eski bir paçavrası yok ki bin kere tercüme edilmiş olmasın.

Birçok allameler muttasıl hierogliflerle uğraşırlar da dağlar gibi kütüb-i Arabyeyi Roma'da, İspanya'da, Fas'ta çürütürler.

Avrupa'nın allamelerine kadar bu fikir ve itikada zehep olan bir zamana ne denir?

Her şeyi kendi yerine koymak zamanı gelmiştir. Yunanlılar, Romalılar ne kadar büyük idiyeler bile İslamiyet onları geçmiştir.

Vahdet-i uluhiyet itikadı kesret-i ilah itikadına ve bunca asırlardan beri şan ve şerefini ibraz ve hıfz eyleyen suret-i idâre-i İslâmiye hayâlât-ı Yunaniyeye müpteni suret-i idâreye ve ilm-i kimya Homeros'un Odyssea'sına nasıl faik ise din-i İslâm da eskilere öyle faiktir.

Madem ki taştan mamul ebniye ve heykellerden bir milletin dehası takdir olunur elbette el-Hamra'nın Panteon'a faikiyeti zahirdir.

Medeniyet-i İslâmiyeden tetkiki klasik olduğu günden itibaren bir fenn-i müspetin yanında bir heyet-i içtimâiye-i hayâliye tesis mümkün olmadığı ve hayâlât-ı Yunaniyenin Avrupa'yı ahvâl-i nâ-münâsebeye gark ettiği ve fûnûn-ı İslâmiyenin fûnûn-ı hâzıraya esas olduğu gibi teşkilât-ı İslâmiyenin teşkilât-ı medeniye-i hâzıraya esas olması lazım geleceği anlaşılır. O vakit hem de yalnız o vakit insanîyet ilah-ı kazibe ve itikâdât-ı gayr-ı sahihadan yüz çevirip bir elini fen ve bir elini adalet üzerine dayayarak istikbale doğru sağlam bir hatve atacaktır, der.

Sonra müstakbelde İslâmiyet ünvanıyla olan bahiste "Ahlak ile ulum ve fûnunun yekdiğerine merbut ve din-i İslâm'ın daima fûnunun terakkisini amir olmasına mebni ancak böyle bir din temelli surette payidar olabilir." diyor.

Badehu Hristiyanlığın neticesi diye bir fasıl-ı mahsus açmışsa da şimdiye kadar Hristiyanlık aleyhinde söylediklerini yazmadığımız gibi bu bahiste söylediklerini de yazmayacağız.

Müslümanlığın neticesi ünvanlı yazdığı fasıl ise ber-vech-i ati hülâsa edeceğiz.

İnsanın, fennin, adaletin kadrini din-i İslâm kadar hiçbir şey âlâ eylememiştir. Ve bu din-i âlî kadar uhuvvetkarane bir heyet-i içtimâiye tesis etmemiştir.

Müslümanlar çok inkılaba uğramışlar fakat esas din ulviyetini, büyüklüğünü, sağlamlığını her vakit muhafaza etmiş ve edecekler.

Terakkiyât-ı medeniyenin icap ettiği kâffe-i şerait dîn-i İslâm'da mevcuttur. Bu din ne vakit olsa erbabını âlâ edecektir.

Bahusus her zamana göre tevafuk ve tekemmül kavaidi esâs-ı dinde sarihene mevcuttur.

Avrupa ulemasının halledemediği ne kadar mühim ve dakik mesâil-i muhtelifenin din-i İslâm sayesinde halledilmiş olduğunu Avrupalılar bilirler.

Şeriat-ı İslâmiyenin miras vesaire gibi hususlardaki malumat ve kanunları pek mükemmeldir. Say ve gayret ve ticaret ve müdâvelât-ı nakdiye vesaire hep kavânin-i Kur'anîyeye tabidir.

Zekât zenginlerin kazandıklarından bir kısmını fukaraya verdiğiinden Müslümanlar arasında men-i sefâlet için kati bir tarik bulunmuştur. Ve bu suretle zekât fakirin âdeta hakk-ı diniyesi olmuş olduğundan yalvarmayı ve minnettarlığı da tenkis etmiştir.

Açlıktan ölmek Müslümanlar meyânında görülmemiş bir şeydir.

En büyük rütbe ilim rütbesidir. En fakir bir adam; ilmi, iktidarı sayesinde sadrazam olabilir.

Bilcümle insanların hukuku mahfuz ve masundur.

Müslümanlar kuvvetleri az olduğu vakit harpte mağlup olsalar bile hiçbir millet onları kendisine mâl edemez. Zira hakiki galebe kuvvet ve zor ile değil itikat ve fikrin büyüklüğü, ulviyetiyle mümkündür. Hâlbuki fikr-i İslâmiyeden daha âlî daha büyük bir fikir olamaz.

Müslümanlar Avrupalıların terâkkiyât-ı mâddiyece faikiyetlerini teslim ederler. Fakat ahlak ve maneviyatça dun olmayı hiçbir vakit kabul etmezler.

Doğruyu söyleyebilmek için garezden salim olarak insaf ile muhakeme etmelidir. Eğer bu nokta-i nazardan bakılırsa Müslümanlar kıyas kabul etmeyecek derecede bizlere faik derler.

Ve Müslümanların din ve itikatlarının her veçhile ulvî olduğu hakkındaki ısrarları taassub-ı İslâmi diye yad olunursa da bu hakikatte din-i İslâm'ın ulviyet ve faikiyetine kanâat-i vicdâniyeden ibarettir.

Hazret-i Muhammed aleyhisselam ne yaptı? İtikâdât-ı sâbıkayı müzic-i zevâitten tahlis ve tarik-i terakkiyi tathir ve izhar etti.

Birçok asırlar nûr-ı İslâm'dan başka şahrah-ı terâkkiye tenvir eden yoktu. Bu nur bitti mi?

Bu kadar zaman terakki için en âlâ vasıta olan bu din-i İslâm şimdi mâni hâline mi inkılap etti. Bunları kim iddia edebilir.

Mademki din-i İslâm hakikat üzerine müpteni ve say ve fûnûnu hâvi ve insanî tecrübe ve muâmelât-ı beşeriye dahilinde hüsn-i harekete saiktir. Ne vakit olsa bu din, erbab-ı terakki edeceklerdir.

Başkalarının hilafına olarak din-i İslâm için fûnun, bir mesele-i hayâtiyedir. İlim ile beraber olmazsa din-i İslâm tamam değildir. Dinde kuvvet Müslümanlarca ilim ile kuvvet ile beraber gider. Bugün Avrupalıların fûnun ile perverde olanları dinlerini terk etmişlerdir. Hâlbuki Müslümanların fûnun-ı aşınâları dinlerine tekrar sarılırlar. Ve işte daima Avrupalılar fûnunda ilerledikçe dinlerinden ayrılmaya, Müslümanlarda kesb-i fûnün eyledikçe dinlerinde esbâb-ı saâdetin müheyya olduğunu görerek fûnun ile dine birlikte sarılmaya devam edeceklerdir. Ve fûnunun hakayika müpteni olanlarını alıp Avrupa heyet-i içtimâyesini tahrip ve tesmim eden hurafat ve hayalat-ı Yunaniyeden tebaüd, Müslümanlar için din-i celillere muvafık bir harekettir.

Esasen fikr-i din ihtiyac-ı içtimâye müptenidir. Bir nizâm-ı içtimai olmaksızın heyet-i içtimâye olamaz. Nizâm-ı içtimâi de kavanin ile olur. Kavanin ise ceza ve mükafat tayin eder. Yalnız zabıta ve mahpushaneler nizâm-ı içtimâiyi muhafazaya kâfi değildir. Mesavi ve cinayatin birçoğu kavanin-i medeniyeden kurtulabilir. Binaen ala zalik fikr-i dîni ve din-i heyet-i içtimâye için elzemdir. رأس الحكمة مخافة الله

Yüz seneden beri edyanı bir şekl-i cedide koymak için çalışmışlardır. Cemaât-ı hayriyeler, beyne'l-milel kongreler, kulüpler ve hatta Protestanlıklar, falanlar hep bunun için teşekkül etmiştir.

Protestanlık, Hristiyanlığı esasından değiştirmiştir. Fakat muvaffak olamamıştır.

Din, ilim ve adaletle beraber olmalıdır. Ve her veçhile ihtiyâcât-ı medeniye ve içtimaiyeye kabiliyetli bir din ancak dîn-i İslâm'dır.

Din-i İslâm hakikaten müttefik-i tabii ve gayr-ı mufârıktır. Fakat Müslümanlara Kur'an-ı azimüşşanın din-i İslâm'ın emrettiği veçhile hareket edebilmek için ilim ile muttasıf olmak iktiza eder.

Ziraat, ticaret, servet, adalet, iktisat, şecaat, şeref ve haysiyet hep tamim-i maârifle olur.

Maârif-i taammüm etmedikçe ne gibi vesailer teşebbüs olursa boştur. Mesela okumak bilmeyen adamlara kütüphaneler yapmak fayda vermez. Evvelce okumak öğretmelidir

Leibniz "Maârif-i umûmiyeyi yüz sene bana veriniz, dünyayı değiştireyim." demiştir.

İşte âlem-i İslâm'da hicretten yüz sene sonra bunu yapmış dünyayı fûnuna gark etmiş. Şimdi ne için yapamam?

Fûnûn-ı sâbite ve ulûm-ı nâfia tahsili Müslümanlar için güç değildir. Bilcümle ulumu tahsil yirmi beş nev fennî yirmi beş sene tahsil ile olur biter. Ve selâmet-i İslâmiye de ancak bundadır.

"Binaen ala zalik istikbâl-i dünya Müslümanların elindedir. Zira fûnun ve terakkîyat-ı beşeriye ile itilaf eder. Bir teşkil-i içtimâi ve ruhu olan böyle bir dîn-i âli onların elindedir." diyor ve din kuvvetiyle her nev müşkülata rağmen terakki ettiğimiz hâlde sonradan muktezâ-i dinimize muhalif olarak cahil ve aciz kaldığımızın sebebinin hep hattımızda (hurûf-ı hareke) kullanmadığımızdan ileri geldiğini ve hâl-i hâzırda Avrupalılar pek ilerlemiş olduğundan eskisi gibi müşkül tarikler ile onlara yetişmek ve her ne kadar Bağdat, Kurtuba yapılabilsen de Paris, Londra, Berlin,

Viyana yapmak mümkün olamayacağını velhasıl teshilata pek ziyade muhtaç bulunduğumuzu ber-tafsil ispat ediyor ki bu bahisler ve hattımız için bulduğum sûret-i ıslâh Tamim-i Maârif ve Islâh-ı Hurûf namıyla neşrettiğim eserde ayrıca yazılmış olduğu gibi bir kısmı tarz-ı âcizanemle diğer kısmı hatt-ı malumumuz ile Teceddüt namıyla bir de ceride neşretmekte olduğumdan burada bunların tercüme ve tafsilinden sarf-ı nazar kılındı.

Proust'un dîn-i mübin-i Ahmedinin hakikatini bilmediğinden dolayı hilâf-ı hakikat-i tefevvühata cesaret etmesi münasebetiyle bu kadar tafsilât-ı tahririne lüzum hasıl oldu. Proust'a bu kitabı vesair din-i İslâm'ı hakkıyla tavsif eden kitapları okumasını tekrar tavsiyeyle kendilerine bu kadarcık mukabeleyi kâfi görelim.

Proust'tan sonra Kazimirski nam zatın Kur'an tercümesinde gördüğüm bir hâli zikredeyim. Bu adam tercümesinde ilave ve mübalağa gibi ahvalden içtinaba mümkün mertebe gayret etmiş ve bazı yerlerde müfessirinden naklen tahşiyeler yapmış olup ve ekser ahvalde tariz ve taaruzdan ihtiraz mesleğini ittihaz eylemiş görünür. Mamafih tercüme-i Sure-i Rum'da tahşiye suretiyle bir mülâhaza beyan etmiş ki buna taaccüp etmemek mümkün değildir.

Malumdur ki Sure-i Rum'da nesteizübillah الم غلبت الروم في ادنى الارض وهم من بعد غلبهم سيغلبون في بضع سنين الله buyrulmuştur.

Manâ-i şerifi Rum ednayü'l-arzda mağlup oldu. Ve mağlubiyetlerinden sonra bazı sininde bazı üçten dokuz sene zarfında galebe edeceklerdir. Evvel ve ahir emr-i ilahîdir ve evvelkinde Müminler ferahlanırlar, demektir.

Kazimirski de aynen tercüme ettikten sonra şu yolda tahşiye ediyor: Rum lisân-ı Garp'ta İskender-i Kebir'in Rumlarına Garp ve Şark imparatorluğuna yahut aşağı imparatorluğuna edna'l-arz denir. Ve bu bahiste maksat aşağı imparatorluk Rumlarıdır. Bunlar ateşperest İraniler tarafından mağlup olmuşlardı. İraniler müşrik ve ateşperest olup mağlup olan Rumların ehl-i kitap olmasını vesile-i ittihâz eden müşrikler Müslümanlara "Bakın sizin gibi ehl-i kitâplar mağlup oldular." derlerdi. Bu keyfiyet Araplar arasında pek büyüdü ve müşriğinin ferahlarını izale ve Müslümanları tatmin için bu ayetler söylendi. Ve Rumlar galebe ettikten sonra bütün Müslümanlar bu Sure-i Kur'anıyeyi nübüvvet-i Muhammediyenin sıhhatine delil tutulur. Ve bu iki hadisenin târih-i hudûsları hakkında tamamen ittifak yoktur. Bazıları ehl-i Fars'ın galebesini hicretten beş sene evvel ve Rumların galebesini hicretten iki sene sonradır derler. Bazıları da birincisini üçüncü yahut dördüncü sene-i hicriyede, ikincisini de altıncı sene-i hicriye evahirinde veya yedinci sene-i hicriye iptidasında vaki olmuştur, derler.

Buralarını aramaksızın bu bahsinde bulunduğumuz Sure'nin Keyhüsrev ve Perviz nam Acem kralının Şark imparatorluğu ile ettiği muzafferane uzun harplere nihayet İmparator Herakleious'un 625 sene-i milâdisinde nail olduğu muzafferiyet-i katiyeye ve eslâfının duçar olduğu adem-i muvaffakiyetleri izale eden ve uzun muvaffakiyatın esası olan vakalara ait olduğunu beyan edelim.

Kable'l-vuku ahbâr-ı Peygamberânenin tahkiki şu hâlde hicretin üçüncü veya dördüncü senesine müsadif olacaktır.

Bazı sinin lafzı birkaç sene manasına olup müfessirin böyle beyan ederler. Bu Sure, Rumların ileride galebe edeceğini haber verdiği vakit bilahare halife olan Ebubekir radiyallahu anh, Ebu bin Halef nam Arab-ı müşrik ile on deve üzerine üç sene için bahis tutmuştur. Bu haberi Muhammed aleyhisselam duyduğunda bıda lafzı üç seneden on seneye kadar şamil olabileceği cihetle bahsin buna göre tadil edilmesini tavsiye buyurmuştur. Ve iki cihet dokuz sene ve yüz deve üzerine bahs-i kati tutulmuştur.

Denildiğine göre Ebu bin Halef hicretin üçüncü senesinde fevt olmuş ve az zaman sonra haber-i Kur'an'ı tahakkuk ettiğinden Ebubekir radiyallahu anha yüz deve vermeleri hususunda varisler icbar edilmişlerdir.

Şimdi buraya kadar söyledikleri tefasirden mütercimdir. Bu vaka bilcümle tefâsir-i şerifede mezkûr olup cânib-i nebeviyeden bu develerin tasadduk olunması emir buyrulduğu da malum. Fakat Kazimirski'nin lüzumsuz sözü bundan sonra ilave ettiği şu sözlerinde başlıyor.

Bu Sure üzerine bir son mülâhaza beyan etmek daha kalıyor. Bu mülâhaza Kur'an'ın hattını bildirir. Malumdur ki Arapların bilcümle akvâm-ı sâmiyenin sûret-i hatlarında ancak sedasız harfler yazılıp sedalı harflerin sedaları okunurken verilir. Kur'an telaffuz hâlisini yazıldıktan birçok sonra kufi hat ile yazılıp hülâsa elfazın manasında ittifak hasıl olarak sûret-i kaziyede sübut bulduktan sonra almıştır.

Şimdi hâl-i hazırda meçhul sigasıyla galebetü'r-Rum okunan kelimeler hiç heyeti değişmeksizin malum sigasıyla ve feth ile de okunabilir ki bu hâlde birinci tarzın manası Rum mağlup oldu. İkinci tarzın manası Rum galebe etti, demek olur.

Ve sonraki سیغليون lafzı da kezalik heyeti değişmeksizin meçhul sigasıyla okunabilir ki bu hâllere nazaran vakıa her nasıl da zuhur etse yani Rumlar gerek galip gelsin ve gerek mağlup olsun daima doğru çıkması lazım gelir. Mamafih müfessirinin tefsirleri manâ-i sûret-i hâzıraya muvafık olarak tespit eylemişlerdir.

İşte burada Kazimirski'nin sözleri bitti. Ne demek istediği zahir. Güya eğer Rumlar galebe ederse bir türlü mağlup olursa bir türlü okunacaktı. Hakkü'l-insâf düşünülün bu söylenecek söz müdür?

Kur'an-ı azimüşşan hin-i nüzulünde hiç lafza alınmaksızın hat ile yazıldı da mı herkese gösterildi. Tabiidir ki hat ile yazılmadan evvel fem-i Peygamberiden işitildi. Kâtip vahiy yazdı. Samiinden binlerce huffaz hıfzedilir. Ve nasıl hıfzedilirse herkes de o veçhile öğrendi. Ve sonradan Kazimirski'nin dediği veçhile tarz-ı hattın mucip olduğu iltibaslar üzerine hasıl olan ehemmiyetsiz kıraat sehivleri yine bu huffazın bir sûret-i kıraat üzerine ittifaklarıyla mündefi oldu.

Saniyen vakıa meydana Rumlar mağlup olmuşken Rumlar galebe etti denilebilir miydi? Ve mağlup olmuş bir kavim için ileride mağlup olacak demek doğru olur muydu? Bahusus Müslimin ile müşrikin arasında vuku bulan kıyl u kal üzerine yüz deveye bahis tutulduğu malum değil mi?

İşte meselenin vaka ile müspet olması bu bapta hiç şüphe bırakmaz. Vakıa Kadı Beyzavî tefsirinde kıyl-ı kavliyle böyle bir kıraat beyan edilmişse de bu o kadar zayıftır ki ekser müellifin zikretmemişlerdir.

Tefsir-i Kebir gibi sahibi Fahreddin er-Razî hazretleri bu cümle-i muhakkikindedir. Ve müşarüniyle o günde Müminler ferahlanırlar mealinin ehl-i kitabın kitapsızlara galebesinden hasıl olan feraha münhasır olmayıp Rumların ehl-i Farsa galebeleri gününde بلطفه تعالا Müminler dahi Bedir muharebesinde müşriklere galebe etmekle asıl ferahın bundan hasıl olacağı da tebşir-i ilahi muktezasından idüğünü dahi beyan buyurmuştur.

Hasılı Kazimirski ilelebet baki olan bu mucize-i Muhammediyeye bir şey bulmak istiyorsa da böyle hakikatler hiçbir vakit ehemmiyetleri sakıt olmayan hakayıktandır.

Bereket versin ki Sure-i Fetih'teki ayât fetih mucizatına bir şey dememiş ve nesteizübillah رسله الله صدق الرويا بالحق لتد خن المسجدا حرام ان شاء الله أمنين و محلقين رؤسهم و مقصرين لا تخافون فعلم مالم تعلموا فجعل من دون ذلك فتحة قريباً ayet-i celilesinde beyan buyrulan rüya-i Peygamberi kaziyeye-i mühimmesini aynen zikredip geçmiştir.

Bu ayet-i kerimenin manâ-i şerifi "Cenabıhak Resul'üne bi-iznihi teala salimen ve aminen ve bila-havf başımız tıraş ve saçlarımız kısaltılmış olduğu hâlde mescid-i harâma dahil olacaksınız diye gösterdiği rüyayı tasdik etti. "Vallahuteala sizin bildiğinizi bilip bundan başka feth-i karipte ihsan buyurdu." demektir ki bu feth-i karib, feth-i Hayber ve sulh-ı Hudeybiye'den beridir. Kadı Beyzavî, Celaleyn ve Ebu Suud tefsir-i şeriflerinde feth-i Hayber denilip tefsir-i Kebir'de ise ya sulh-ı Hudeybiye veya feth-i Hayber olmak üzere gösterilmiştir.

Şimdi bilcümle tefâsir-i şerifede muharrer olduğu üzere hazret-i fahr-i kâinât Efendi'miz ayet-i celilede işaret buyrulduğu veçhile Müslümanların aminen ve bila-havf Mekke-i Mükerrreme'ye dahil olacakları hakkında bir rüya görürler ve bu rüyalarını ashâb-ı kirâma nakil buyururlar. Fakat ne vakit girileceği musarrah olmadığından o sene girileceğini zannedenler olur. Girilmeyince münafıklar hani Mekke'ye girmedik, saçlarımızı tıraş etmedik gibi söylenmeye başlarlar. Bunun üzerine rüyâ-i Peygamberinin hak olduğunu bu ayet-i celile ile Hazret-i Hak teyit buyurur. Ve Cenabıhakk'ın her emrinde nice hükm-i ilahiyesi müncele idüğünden tehirindeki hikmeti Allahuteala bildiği gibi diğer cihetten Mümin kullarına lütf ve inayet ve kalplerine ferah ve rahat ihsan buyurmak için diğer bir fetih daha lütf buyurmuşlardır ki o da feth-i karib ile beyan buyrulan feth-i Hayber'dir.

Hasılı hem rüyâ-i Peygamberi hem bu ayet-i celile ayrıca ayrıca mucizeler olup kable'l-vuku beyan buyurdıkları fetihler aynen vuku bularak Müminlerin imanları takviyet bulmuş ve küffar ve münafıkından kendilerine hidayet nasip olan niceleri iman etmiş ve hüsrân-ı dareyn ile bedbaht-ı ebedi olanlar ise kemâl-i yeis ve hicap ile küfür ve dalallarında kalmışlardır.

İşte Kazimirski bu keyfiyeti nakil ile geçmiştir.

Kur'an-ı azimüşşanın umumî bir mucize-i bahire olup bu icazın bir nevi lafza yani fesahat ve belagete ve bir nevi manaya aittir ki fesahat ve belagete ait olan cihetlerini yalnız ehl-i lisân anlayıp sermâye-i mübâhâtları fesahat ve belagat olan bütün üdeba ve şuaranın bu hususta müttefik oldukları malumdur.

Manaya ait olan nevide o kadar vaside ki şimdiye kadar anlaşılabilenlerden maada anlaşılmayanlar pek çoktur.

Bugün ayât-ı Kur'anîyenin manâ-i zâhirisindeki hikmetlerin büyüklüğü takdir edilmiş ise de manâ-i bâtınîlerinin muhtevi olduğu hüküm ve mucizatın binde birini anlamak daha şimdiye kadar müyesser olamamıştır. Vakıa terakkiyât-ı fenniye birçok anlaşılmayan manaları anlamaya hizmet etmiştir. Bir kısmının da pek âlî maani ve hükmiyatı muhtevi olduğu anlaşıldığı hâlde hakkıyla izahata muvaffak olunamamış yalnız envâr-ı hidâyet-nisarlarından bazı mertebe tenevvür edilmeye başlanılmıştır. Mesela Sure-i Nur'daki nesteizübillah الله نور السموات والارض مثل نوره كمشكوة فيها مصباح ilh. ayet-i celilesi bu nevidendir.

Pek âlî mucezzât-ı fenniye-i muhtevi ayât-ı celile çoktur. Bu bapta mucizatü'l-Kur'an namıyla bir eser tertibi çoktan beri manevî zamirim idiyse de kesret-i meşâgil-i asliye bu bapta ariz ve amik tetkikat ve işgalata mâni olmuş ve olmakta bulunmuştur. Ve hakikaten icrasına mecbur olduğum vezâif-i mevdua-i tedrisiye ve idariye bu gibi hususlarla iştigale pek az müsait oldu ve hatta bu eser-i çâkeriyi yazabilmek için eyyam ve saat-i tatiliyede pek az boş bulabildiğim zamanlarımda çalışmış olduğum refikâ-i kiramca malumdur. Binaen ala zalik bu nev ayât-ı celileden şimdilik birkaç tanesini şuracıkta zikir ile iktifa edeceğim ki bunların her birerleri ilm-i heyet, ilm-i hikmet-i tabiiye, ilm-i tabakatü'l-arz ve mikrobiyoloji gibi şuaât-ı mühimme-i fûnûna müteallik azim-i mucizeleri havidir.

Bunlar yalnız bendenizin bildiğim ve şuracıkta tastir edebildiklerim olup ayât-ı Kur'anîyenin her birisinin zahirî manasından başka batınî manalarında nice nice hüküm-i icâzkârânenin mündemiç olduğu hem nas hem de fen ile müspettir. Bu ayât-ı celilenin şerh ve tefsirleriyle beyanı mevzumuzla göre pek mufassal düşeceğinden ber-vech-i ati yalnız bir ikisini muhtasaran nakil ve beyan edelim.

Mesela nesteizübillah Sure-i Enbiya'da ان السموات والارض كانتا رتقاً ففتقناهما ای ayet-i celilesinin manâ-i şerifi, “Semavat ve arz bir parça idiler biz ayırdık.” demektir ki bugün bu fennen sabit olmuş bir hakikattir. Müfessirin bu hususta birçok şeyler söylemişlerse de Tefsir-i Kebir sahibi Fahreddin er-Razî'de munderiç olduğu üzere ilk defa bütün avalim bir cevherden ibaret olup zat-ı uluhiyetin bir sûret-i tecellisiyle ayrıldıkları ve mâye-i inkılap ettikleri murat buyrulduğu gösterilmiştir ki bu tarz tefsir-i hakâyık-ı fenniyeye pek muvafıktır.

Ve Sure-i Şura'daki nesteizübillah ومن آياته خلق السموات والارض وما بث فيهما من دابة ای ayet-i celilesi “Semavat ve arzın ve her ikisinde bezl buyurdıkları dabbelerin yaratılmaları kudret-i ilahiye ve vahdaniyet-i sübhaniyeye dâl-i ahvâldendir.” demek olup dabbe lafzının sarahaten şu bizim bildiğimiz yeryüzünde yürüyen hayvanat manasına gelmesi cihetiyle birçokları böyle hayvanatın semavatta olmasına akıl erdiremediklerinden ale'l-ıtlak zî-ruh manasına olsa gerektir diyerek murad melâike-i kirâm olmalıdır demişlerse de dalâlet-i sarihaya nazaran bu tefsir pek de kati olarak kabul olunamadığından semavatta hayvan bulunmasına akıl erdirilememekle beraber Fahreddin er-Razî hazretleri ان الله تعالى خلق في السموات انواعاً من الحيوانات يمشون مشى الاناسى على الارض ای ayet-i celilesiyle nazaran semavatta da arz üzerindeki gibi yürür enva-i hayvanat yaratılmış olmasının baîd olamayacağını zikir buyurmuştur.

Bugün ecrâm-ı semâviyeden arz gibi üzerlerinde kendilerine mahsus enva-i hayvânât ve mahlukat bulunan ecrâmın kesir olduğu fennen anlaşılacak bu ayet-i celilenin havi olduğu mucize-i bahire tezahür etmiştir.

Kazimirski'nin bu ayet-i celilenin tercümesinde zamirinin zamir-i tesniye olduğu zahir iken yalnız arz üzerindeki hayvanat demesi her kimin kavline istinaden olursa olsun şâyân-ı kabûl olamaz.

Ve Sure-i Talak'taki nesteizübillah ومن الارض مثلهن ای ayet-i celilesi de büyük bir mucizedir.

Nesteizübillah (و) ve (والسماوات ذات البروج) ve (والشمس تجري لمستقر لها) (وترى الجبال تحسبها جامدة وهي تمر مر السحاب) (يوم تأتي السماء بدخان مبين) ve (وما خلقنا السموات والارض وما بينهما الا بالحق) ve (اوحى في كل سماء امرها وزينا السماء الدنيا بمصابيح ثم استوى الى السماء وهي) ve (يوم تشقق السماء بالغمام) ve (خسف القمر وجمع الشمس والقمر) ve (اذا لشمس كورت) ve (اذا لكواكب انتثرت) (قل انكم لتكفرون بالذى خلق الارض في يومين وجعل فيها رواسي من فوقها وبارك فيها وقدر فيها اقواتها في اربعة ايام سواء للسائلين) ve (دخان)

ve وجعلنا الليل والنار آيتين فمحونا آية الليل) ve (فقضيهن سبع سموات في يومين ووحى في كل سماء امر وزينا السماء الدنيا بمصابيح وحفظاً) ve (اولم يروا انا نأتى الارض ننقصها من اطرافها) ve (اذا زلزلت الارض زلزالها واخرجت الارض اثقالها) ve (وجعلنا آية النهار مبصرةً هو الذى مد الارض وجعل فيها رواسى وانهاراً ومن كل الثمرات جعل فيها زوجين اثنين) ilh. ve (تبدل الارض غير الارض والسموات وبرزوا) ve (والخيل والبيغال والخمير لتر كبوها وزينة ويخلق ما لاتعلمون) ve (وارسلنا الرياح لواقح) ve (يغشى الليل النهار ان فى ذلك لايات لقوم ينفكرون) ve (وارسل عليهم طيراً ابابيل ترميهم بحجارة من) ve (ويا ايها الذين آمنوا انكروا نعمة الله عليكم انتم كنتم جنوداً فارسنا عليهم ربحاً وجنوداً لم تروها) ve (سجّل) gibi pek çok ayât-ı şerife her birerleri akıllara hayret verecek mucezzât-ı fenniyyeyi ihtiva buyurmaktalardır. Ve bundan sonra fen terakki ettikçe daha nice mucizelerin ayan olacağı ve mucezât-ı Kur’aniyenin kıyamete kadar baki olduğu şüphesizdir. Ve hakikî surette muhtevi oldukları hüküm ve mucezâtı tamamen bilmekte ancak Hazret-i Allah’a mahsus olup Hazret-i fahr-i âlem Efendi’imizden sonra ukûl-ı beşer o deryâ-i ilim ve marifet ve şems-i taban hidâyetin pek az bir kısmını ihata edebilmiştir. Ve şems-i İslâm’ın envar-ı hidayet-nisarı afıtâb ve nücümün kilere makis olmayıp malum olduğu veçhile mürur-ı zamânla bilumum ecrâm-ı maziyenin ziya ve nurları tenakus etmektedir. Nur-ı Rabbanî-i Kur’aninin zeval ve noksan-pezir olmadıktan başka gittikçe tezahürü ayrıca şâyân-ı işardır. Şu kadar ki bunları fûnun ve hükmiyatta sâhib-i kemâlât olanlar anlıyor. Binaen ala zalik Kur’an-ı azimüşşanın meâni-i şerifesini iyi anlamak için ulum ve fûnûn-ı tabiiyenin tahsiline ihtiyacımız vardır.

Hülâsa, Kazimirski ayât-ı Kur’aniyenin mucezât-ı bâhireden olduğunu anlamak lazım gelip akvâm-ı Efrenciye’den sairleri meyanında hakikati bilmeyen veya yanlış bilenlerin çok olması ise taaccüp olunacak şeylerden değildir.

Vakıa akvâm-ı Efrenciye’de taassub-ı asar-ı sâlifeye nispeten tahaffûf etmiş idüğünden içlerinde hakikati teslime müheyya olanlar haylice çok ise de fakat ekseriyet din-i İslâm hakkında hakikî malumat alamayanlar da olduğundan pek yanlış fikirler peyda etmiş kimselere hâlâ az tesadûf ediliyor. Buna dair misaller pek çoktur. Bazılarını arz edeyim.

Daha iki sene evvel etibba-i Osmaniye’den birkaç zat vapurla Beyrut’a giderlerken yeni seyahate çıkmış bir İngiliz bu zatlardan birisinin yanına gelerek müsahabete başlamış ve münasebet getirmiş de: “Tekrar teehhül etmek için haremlerinizi nasıl öldürsünüz.” diyerek böyle bir hâlin vaki olup olmadığını tahkike bile lüzum görmeksizin suret ve tarz-ı katli sormuş. Böyle bir suale maruz olan zatın duçar olduğu hayreti sormayın.

Acizleri de bir kere Beyrut’ta bir Fransız ile görüştüm. Haremi de beraberdi. Bu kadın gayet zeki ve malumatlı olup ahvâl-i İslâmiyeye dair birçok mübahasâta bulunarak Müslümanların milel-i gayr-ı Müslime ve kadınlar hakkında güya birtakım malumat-ı gayr-ı lâyıkada bulunmaları muktezâ-i diyanetleriymiş gibi birçok inanılmaz uzviyat işitmiş olduklarını ve mamafih seyahat ettikçe bunların muvâfık-ı hakikat olmadığını anlamakta bulduklarını bir hüsn-i niyetle beyan ettikten sonra Avrupalıların pek çoklarında mevcut olan bu fena itikatların izalesi için kitaplar yazılması ve hem de Fransızca olarak yazılması lüzumunu ilave etti.

Frenkler için hakkıyla din-i İslâm’ı tetkik edebilmek güç olup mesela Kazimirski Kur’an-ı azimüşşanı tercüme edip Kadı Beyzavî vesair tefsir-i şeriflerle uğraştığı hâlde yine bir hayli yerlerde vukufsuzluğu görülüyor. Mesela ulemâ-i İslâm’ın ashâb-ı kiramdan Zeyd bin Harise’den başka bir sahabenin ismi Kur’an-ı Kerim’de zikrolunmamıştır. Dediklerini beyan ve hâlbuki Ebu Leheb’in de mezkûr olduğunu ityan ederek ashab lafzının manasının asr-ı saâdetde sohbet ve rüyet-i Resulullah ile müşerref olan Müslümanlara münhasır olup muasırından iman etmeyenlerin bu lafzın bahşettiği şereften hisse-mend olamayacaklarını bilemeyerek ashap lafzını muâsır-ı Resulullah manasına alıyor ki bu suretle gayet malum bir manadan bî-haber olduğunu gösteriyor.

Kezalik Sure-i Fetih’te nesteizübillah اثر السجود سيما هم فى وجوههم من اثر السجود ayet-i celilesinin tercümesinde yaptığı tahşiyede her ne kadar Müslümanlar namaz kılmak için seccade ve hasır gibi şeyler kullanırlarsa da alınlarının sert bir yere gelmesi şart olduğundan ceplerinde müdevver veya murabba bir kiremit taşıyarak secde esnasında alınlarını onun üzerine getirirler, diyor. Yani bu âdetin yalnız Şiilerde olup diğer Müslümanlarda böyle şeye lüzum olmadığını bilmiyor.

Vakıa kendisi İran’da memuren bulunarak tahkikatının kısm-ı eazımını orada yapmış olması hasebiyle böyle zannettiği anlaşılıyorsa da herhâlde yalnız Şiilere mahsus olan bir hâlin diğer Müslümanlara da teşmili yanlıştır.

Hasılı bazı ehl-i tetkik ve insâf-ı müstesna olduğu hâlde ehl-i salip zamanlarından beri ashâb-ı ağraz ve makasından zihinlerde tesis ettirmiş oldukları efkâr-ı bâtıla Frenklik âleminde hâlâ mevcut olduğundan hem kolay hem de hatt-ı hareketlerimizi din-i mübin ve şer-i kavim-i Muhammediye hüsn-i tatbik ile fiilen ve amelen bu su-i itikatların izalesine çalışmak biz Müslümanlara pek ziyade elzemdir.

Netice

Din-i mübin-i İslâm dünya ve ahiret saadetlerini cami ve ilim ve marifet ve terakkiyat ve medeniyetle amirdir. Yalnız ibadet ve duadan ibaret değildir.

İlk Müslümanlar din-i cihat camiasıyla telakki ve tefehhüm ettiklerinden hem dünyalarını imar ederek şimdiye kadar medâr-ı iftihârımız olan bunca terakkiyat ve ihtiraata nail hem de ahiretlerine ihtimâm-ı tâm eyleyerek ahlâk-ı hasene ve zühd ve takvalarıyla aksâm-ı merâtib-i insâniyeye vasıl olmuşlardır.

Birçok asırlar bütün âlimlere bais-i gıpta ve numune-i imtisâl olan bu ümmet-i celile ve esefa ki hâl-i hâzırda emr-i dünyalarınca pek marifetsiz, pek zayıf bir hâldelerdir. Buna sebep nedir. Hiç şüphe yoktur ki içimizde okuyup yazanlarımızın, ilim ve marifet sahiplerimizin azlığıdır. Ümit ederim ki artık bu hâle nihâyet vermek zamanı gelmiştir.

Hamden Allahuteala hürriyet ve meşrutiyete nail olduk. Tahsil-i ulum ve fünuna, tashîh-i ahlâk ve etvara ve her nev teşebbüsât-ı nâfiaya meydan açıldı. Dahilî, haricî mevani bizi yeis ve nevmidiye düşürmemelidir. En büyük mâni-i muvaffakiyet olan bu hâli atmalıyız. Nesteizübillah انه لا يبيس من روح الله الا لقوم الكافرون

Ve hiç şüphe etmemeliyiz ki emir olduğumuz veçhile bir ve takva üzerine teavün ve hareket edebilek dünyanın en şanlı bir milleti, en kavi bir hükûmeti oluruz. Son sistem zirhlılar, en mükemmel toplar, şimendiferler, balonlar, elektrikli makineler ve emsali terakkiyat ve ihtiraât-ı nâfiya ve hazık tabipler, muktedir mühendisler, erbâb-ı heyet ve hikmetler, ashâb-ı dehâ ve marifetler hep bizde zuhur edebilir. Zira bu gibi âli füyuzat ve muvaffakiyat hep bizim dinimize layıktır.

Nokta-i nazarlarımız bütün âlem-i İslâm'ın kuvvâ-i mâddiye ve maneviyesini tezyit ve cem ile gerek kendimizin ve gerek livâ-i hükûmetlerimizin altında bulunan sair milletlerin saadet ve selametlerini be-hakkın temine matuf olmalıdır. Fakat bu dediklerimize muvaffak olmak için her şeyden evvel tamîm-i maarife hem de طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة fehvâ-i âliyesince köylülerimize, kadınlarımıza, her sınıf halkımıza varıncaya kadar okuryazar, dinini, dünyasını bilir olabilmek için tamîm-i maarife bezl-i makderet etmeliyiz. Bu da ancak علموا وسهلوا hadîs-i şerifi mûcib-i celiline tevfikeyen tahsil-i maârifin miftahı olan usûl-i kıraatlerimizi, hat ve hurufumuzu teshil ve ıslah ile mümkün olur. Zira hâl-i hâzırdeki hat ve huruf ve usûl-i kıraat ve tedrislerimiz teshil ve teysir yerine tasir ve tenfirlerden ibarettir. Hatta o kadar ki Arnavutlar, Gürcüler, Boşnaklar, Çerkezler ve daha birtakım akvâm-ı İslâmiye maatteessüf Latin, Rus vesair milel-i gayr-ı Müslime harflerini, hatlarını kabul mecburiyetine maruz kalmışlardır. Ve bu harflerin Arapçaya, Türkçeye hasılı bütün akvâm-ı İslâmiyeye teşmili fikri de vardır. Hatta bu bapta matbu-i kitap şeklinde Meclis-i Mebusan'a layiha bile verilmiştir. Ve bu teşebbüs-i kabule şayan görülmemekle beraber hurufumuzun lüzum-ı ıslâhını etrafıyla irae ve ispat etmiştir. Binaen ala zalik en evvel yapacağımız şeyin hurûf-ı asliyemizi tağyir etmeksizin hattımıza sonradan mevzu olan hareketlerimizi tebdil ve ıslah ile hat ve hurufumuzu milel-i saireninki gibi kolay bir hâle getirmektir. Ve bizim Teceddüt Ceridesi'yle yaptığımız da budur. الحمد لله على توفيقاته

İtizar ve Ricamız

Hattımızın hâl-i malûmuna binaen mürettep sehviden ârif kitap tab ettirmek hemen mümkünsüz gibidir. Prova tashihleriyle meşgul olanlar bu bapta çektikleri zahmetleri bilirler. Hâlbuki ıslâh-ı hurûfa muvaffak olursa bu cihetle dahi pek büyük istifadelerimiz olur. Tashih için haylice çalışıldığı hâlde dahi bu kitapta her nev mürettep sehivleri kalmış idüğünden kusura bakılmaması maa'l-itizâr rica olunur.

İhtarlar

Âlem-i İslâm'ın terakkîyatına dair bahis cereyan ettikçe daima ulemamızı mâni olmak üzere gösterenler çoktur. Doğrudan doğruya dinimize taalluk eden bu isnâd-ı gayr-ı muhikka ne kadar teessüf edilse becadır.

Hakiki ulema-i dinin daima terakkiperver ve efkâr-ı bâtıladan ârî olacağı şüphesiz olup Meclis-i Mebusan'ımıza ziyinet veren ulemâ-i benâm-ı medresede tahsil olunan ulumun insanı ne mertebelerde daire-i mantika isal ettiğini ve bu medreseler güzelce ıslah olunup bakılsalar din ve dünyamız için ne âlî menâfi-i hâsıl olacağını her gün ispat etmekteledir. Ve en büyük ulema ve salihamız acizleriyle hem fikir ve husul-i muvaffakiyet için dua-hân olduklarından suret-i mahsusada arz-ı iftihâr ve teşekkürat eylerim.

Hurufumuzun terakkimize mâni-i külli olan nevakısını ikmal için tarzımızı ıslah veya daha mükemmelini irae eden zevata minnettar kalacağımı temin eylerim. Zira bunda ki maksat nef-i şahsi değil nef-i umumdur. Nef-i âmm için çalışmak ise herkese elzemdir.

Huruf-ı asliyemiz

ا ب پ ت ث ج چ ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك گ ل م ن و ه ی ء ة

Rikada harfler tamam yazılacaktır.

[Tarifat]	[Yeni hareke-i harfiyelerimiz]
<p>Memdud okunmak içi zammede üstüne kesrede altına hareket konur. Okunmayan elif lamlar için iki</p> <p>hemze-i vasıllar için bir</p> <p>yukarıdan virgül vaz olunur. Kelime başlarında olduğu veçhile fethalarla kesre ve med işaretleri müstakilen okunduklarında meftuh, meksur, memdud elif gibi okunurlar. O () da böyledir. Mamafih buraları bi'l-müzakere takarrür ettirilecektir.</p>	<p>Arabî için bu dört hareke kafidir</p> <p>é = Fetha</p> <p>i = Kesre</p> <p>a = Med</p> <p>ou = Zamme</p> <p>u = Zamme (Küçük)</p> <p>eu = Zamme (Görmek)</p> <p>o = Zamme (Orman)</p> <p>ı = Kesre-i sakile (Çırcır)</p>
İmla Meselesi	
Bizim bu tarzımız hareke vazı demek olup teshili	

Kıraat ve zabtı imla için medar-ı külli ise de Türkçe kelimelerin imlalarında ittifak olmadığından bunun ayrıca halledilmesi iktiza eder. Fakat kelimat-ı Arabiyenin imlaları muayyen idiğünden harekelerinin doğru harekelenmelerine pek ziyade ihtimam etmelidir.

İmla meselesinin halli zaten her milletin de encümen-i danişer alidir. Bizim inşallah bu encümen bizde de olur da maarifimiz hakiki birer meşrutiyete, kati birer rah-ı terakkiyata girer.

لنا دولة في آخر الدهر تظهر
فتظهر مثل الشمس لا تنستر

فمن كان منا او يقول بقولنا
فبشره بالدينيا والاخرى ببشر

برك در ختان سبز در نظر هوشيار
هر ورقی دفتر يست معرفت کردگار

Islahatımız

Tabda yarım yazdığımız harflerini de tam ve bilcümle harfleri mesela on iki punto harflerimiz büyüklüğünde fakat daha dolgun yazarak eşkâl-i asliyemizi asla tebdil etmeksizin on punto üzerine geçirmek mümkün oluyor ki bu hâlde yazımız hem eski yazımızdan daha az yer tutacak hem de gözlerimizi yormayacak ve daha güzel olacaktır.

Hasılı iltizam ve senasında pek ileri gidilen ve umum-ı âlem-i İslâmca kabulü için çalışmak mehâzir-i azimeyi dai ve zaten esvât-ı Arabiye için gayr-ı kâfi²⁸ bulunan Latin hurufundan bi-avnihi teala her suretle mükemmel olacağında şüphe yoktur ve muktedir-i tâbi ve hattatlarımız her veçhile tekemmül ve tecemmüle kabiliyetini tasdik eylemektedir.

28. Latin harflerinde ط ظ ع غ harflerinin mahâric-i Arabiyesini verecek harfler yoktur.

*İslam Dininde Etlarin Tezkiyesi ve Âlimlerden Fetva Talebi*¹¹

Bu risalenin bir suretini bastırmadan önce fetva istemek için bazı âlimlere göndermiştik. Bize gelen cevaplar bu konuyu bütün yönleriyle kuşatıcı olmadığı için genel bir fetva talebi olsun diye bu risaleyi bastırmayı ve yayınlamayı gerekli gördük. Doğruya ulaştıran sadece Allah'tır.

Müellif
Doktor İsmail Hakkı el-Milasî

Fiyatı
Bir Çeyrek Frank

Adl Matbaası
İstanbul
Şeref Sokak Numara 22
1341 [1923]

1. Eserin Arapçadan Türkçeye çeviri proje ekibince yapılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de Etlerin Tezkiyesiyle İlgili Yer Alan Hükümlerin Hakiki Manası Nedir?

حرمت عليكم الميئة والدم ولحم الخنزير وما اهل لغير الله به والمنخفة والموقودة والمتردية والطيحة وما اكل السبع الا ما ذكيتم وما ذبح على النصب تستقسموا بالازلام ذلكم فسق اليوم يئس الذين كفروا من دينكم فلا تخشوهم واخشون اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم نعمتى ورضيت لكم الاسلام دينا فمن اضطر فى [Maide Suresi: 5/3] مخمصة غير متجانف لاثم فان الله غفور رحيم kesilmiş; boğulmuş; vurularak öldürülmüş; yuvarlanıp ölmüş; boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla- henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı. Çünkü bunlar doğru yoldan sapmaktır. Bugün, kâfirler dininize karşı (mücadelede) ümitlerini yitirmişlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâmiyet'i seçtim. Kim açıklıktan bunalıp çaresiz kalırsa günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”

Uzun zamandan bu yana bu ayet-i kerimede dikkat çeken iki mesele görüyordum. Bunlardan birincisi ayetteki illâ (الا) istisna edatının hükmünün kendinden önce zikredilen haram edilmiş şeylerin tamamını kapsamasını gerektirmesidir. İkincisi de şimdiye kadar müfessirlerin de dediği üzere ayette geçen istisna edatının hükmüne dâhil olan boğulmuş, dövülmüş, yüksekte düşmüş, boynuzla vurulmuş ve yırtıcı hayvan tarafından yenilmiş hayvanların etlerini helal etmek için kullanılan tezkiye yönteminin -günümüz ilmi açısından bakıldığında- söz konusu bu hayvanların etlerinde bulunan zararı tezkiyede yeterli olmadığı hususudur.

Bu bahsettiğimiz meselelerden birincisinde başvurulacak yer Arap dilinin kaideleridir. Ne var ki müfessirler ayetteki istisna edatının hükmünü beyan etme konusunda Arap dilinin kaidelerinin gerektirdiği açıklıkta bir sonuç ortaya koyamamışlardır. Aksine tevile başvurmuşlar, istisna edatının hükmünü ayette haram kılınan şeylerin bir kısmıyla sınırlandırırken diğer bir kısmıyla sınırlandırmamışlardır. Bu durum onların bu meselede ayetin manasını hep kendi zamanlarındaki bilgi çerçevesine sığdırma ihtiyaçlarından dolayı ileri gelmiştir.

Bundan dolayı bu mesele hakkında düşünürdüm ve şöyle derdim: “Yüce Allah Kur'an'dan anlaşılmasını istediği manayı Arap dilinin belagatine ters düşecek bir beyan şeklinde indirecek değildi. Dolayısıyla acaba ayetteki hurrimet (حرمت) kelimesinden sonra diğer bir ifadeyle, illâ (الا) istisna edatından önce gelenlerin hepsi tezkiye olunabilir de biz mi anlamıyoruz? Eğer tezkiyeden kastedilen şey kesmek veya kan akıtmaktan ibaret olsaydı Kur'an'da yalnız o iki manaya gelen kelimeler kullanılırdı. Dolayısıyla ayette tezkiye kelimesinin kullanılması bu kelimenin kesmek ve kan akıtmaktan daha kapsamlı bir manaya geldiğine delalet etmektedir. Bunun için ilk olarak zekât (زكات) kelimesinin manasını araştırdım. Ve bu zekât (زكات) kelimesinin esas manasının bir şeyin eksiksiz ve fazlasız olması anlamında olduğunu gördüm. Örneğin zekât (زكات) kelimesi yaş açısından gençliğin/delikanlılığın tamam olması anlamına gelmektedir. Kendisinde eksiklik veya fazlalık bulunduğu “zekât (زكات)” kelimesi için gençliği/delikanlılığı tamam olmuştur denilmez. Müfessirler ayetteki “tezkiye ettiğiniz şeyler” anlamına gelen ما ذكيتم cümlesini, ما ادرکتتم ذكائه ای تمامه şeklinde yani “tamamlığını, kusursuzluğunu anladığınız şeyler” olarak açıklamışlardır. Tezkiye aynı zamanda temizlik manasına da gelmektedir. Nitekim Fahreddin Razi'nin tefsirinde ve Lisanü'l-Arap sözlüğünde bu manalar zikredilmiştir.

Daha sonra müfessirler bu tezkiye kelimesine bir de ıstılah manası vermişlerdir. Onların sözleri şöyledir: “Hayvanların tezkiyesi hayvanın gözünün oynaması, kuyruğunun kıvılcıdaması gibi canlılık alametleri göstermesi ve boğazlanarak velev ki cüzî olsun kan akıtılmasıdır. Müfessirlerin ayetin manasının izahında tezkiyenin sadece son manasına itimat ettikleri için manayı genişletmediklerini gördüm.¹²¹ Bununla birlikte bizce müfessirlerin

2. Bununla birlikte müfessirlerin, bu ıstılahı manaya itimat etmesi ne tezkiyenin kapalılığı ne de istisna edatının bağlı olduğu fiiller konusunda onların ittifak ettikleri anlamına gelmez. Aksine bu durum onların pek çok açıdan ihtilaf etmelerine yol açar. Şayet tezkiyenin aslı manasını

dediklerinden anlaşılın şey ayetteki istisna edatından önce getirilenlerden aslı maksat, sağlığın korunması ve etlerin sıhhi muayeneleri olduğudur. Her hâlıkârda haramlık fiili ayet metninde doğrudan yer almaktadır. Yani haramlığın sebebi sağlığı korumak, sağlığa ve hayata isabet eden zararlı şeylerden sakınmakla ilgilidir.¹³ Hâl böyle olunca ilk olarak bu haram kılınan etlerin zararlarının ne olduğuna bakmamız gerekir. Sonra da söz konusu zararların giderilmesine yeterli gelir mi diye ıstilahî manasıyla tezkiyenin manasına bakmamız gerekir. Buna göre istisna edatının kapsamına giren beş çeşitten hepsinin zararlı taraflarına baktığımızda şunları söyleyebiliriz:

Âlimlerin çoğunluğu tarafından istisna edatının hükmüne giren ve tezkiyeye tabi tutulup gereğince amel edilmekte olunan beş çeşitten biri olan boğulmuş hayvanın etinin zarar verici olması en ziyade kanın cesette kalmasından ve özellikle cesedin her tarafında aynı oranda kalmayıp organlardan bazılarında fazla hücum etmiş olmasındandır. Böylece içlerinde orantısız kan kalmış etler, ciğerler, beyinler ve onlar gibi organlar çabuk kokarlar. Şüphe yok ki zikredildiği üzere kendisinde kanın çok miktarda bulunduğu organların yemekleri tatsız, kokuları fena ve hazımları da güç olur. Bu da sağlık kitaplarında da zikredildiği gibi sağlığa zarar vermektedir. Boğulmuş hayvanların başlıca kan hücum etmiş yerlerini kesip atmak ve yıkayıp temizlemekle tezkiye edilebilen dereceleri vardır.

Dövülmüş veya düşmüş veyahut boynuzla vurulmuş veya yırtıcı hayvan tarafından yenmiş hayvanlarda da aynı şekilde kanın çıkmaması ve kanın bazı organlarda fazla toplanması, ezilme, yaralanma ve yorgunluk sebepleriyle etlerde sağlığa zarar verici maddeler oluşur. Bunların tezkiye ve temizlenmeleri de ezik yerlerinin kesilmeleri, bazı yerlerinin yıkanmaları ve bozulmasının derecesine göre gereken türlü işlemlerle olur.

Süsülmüş veya boynuzlanmış hayvanlara da yuvarlanarak ölmüş ve vurularak ölmüş hayvanların başına gelenin aynısı gelir. Hatta onların etleri üzerinde bir bozulma olur. O ikisinin etlerinden daha fazla yorgunluk ve eziklik olursa bu boynuzlanmış hayvanın da etinin muayene edilip yukarıda belirtilen kurallar doğrultusunda tezkiye edilmesi gerekir.

Yırtıcı hayvanların avladığı hayvanlara gelince onların eti de çeşitli şekillerde yorulduğu ve ezildiği için murdar hâle gelmiştir. Bu hayvanların etlerinin titiz bir şekilde kontrol edilmesi gerekir. Bu kontrolden sonra yapılan gözlem doğrultusunda etindeki bozulmanın ve etkilenme derecesine göre et yenilir.

İşte zarar verici durumlar ve tezkiye çeşitleri bunlardan ibarettir.

Şüphe yok ki hayvanın gözünü veya kuyruğunu hareket ettirmesi onun etinin yara ve bereden veya sağlığı zarar verici maddelerden uzak olduğunu göstermez. Aynı şekilde hayvanı boğazlayıp kanını akıtmak bu zararların giderilmesine yeterli gelmez. Evet, hayvanda canlılık belirtiler bulunması ve kanından yeterli bir miktar akıtmak tezkiye çeşitlerinden olması itibarıyla caizdir. Fakat sadece bu yöntem yeterli değildir. Aksine bu etleri yemek için kesinlikle uygun hâle getirmek ve gerektiğinde bu etlerin ıslahı ve temizliği için çaba göstermek gerekir. Nitekim bu hedefin gerçekleşmesi için bilim adamları çeşitli kurallar ortaya koymuşlardır. Bu anlamda hayvanları boğazlamadan önce onları iyi bir şekilde muayene etmek gerekir. Aynı şekilde bu hayvanların birinin hasta olduğuna ilişkin bir şüpheye düşüldüğünde baytarlara götürülür, boğazlandıktan sonra tekrar etleri kontrol ettirilir.

kullandığımızda yine etlerin ve her türlü yiyeceğin temiz veya kirli olup olmadıklarını anlamak için her asrın bütün araçlarından ve ilmi gelişmelerinden istifade ettiğimizde bu ihtilafların tamamı ortadan kalkacaktır. Özellikle Hz. Peygamber'den gelen, "ذكاة الميتة دباغها" yani "Ölü hayvanın (derisinin) temizlenmesi, zararsız bir hâle getirilmesi tabaklanmasıdır." ve "ذكاة الارض ببسها" yani "Yerin temizlenmesi, zararsız bir hâle gelmesi kurumasıdır." anlamlarını taşıyan hadis-i şerifler tezkiye kelimesinin asıl anladığımız manalara geldiğini göstermektedir. Şüphe yok ki tezkiye sadece boğazlamaktan ibaret değildir. Aksine tezkiye zikrettiğimiz aslı manası üzerinedir. Âlimlerin tezkiye kelimesini sadece boğazlamak manasında tefsir etmeleri hayvanın tamamlığını, yani hayvanda canlılığın mevcut olması şeklinde anlamalarından ileri gelmektedir. Hayvanda canlılığın bulunması hakkındaki delile ilişkin bir inceleme yapmak gerekir. Nitekim âlimlere göre tezkiye için hayvanda canlılığın bulunmasına ilişkin ilk delil, hayvanın herhangi bir organında hareket görülmesi ve boğazlama esnasında hayvanın kanının çıkmasıdır. Ne var ki bu noktada kan çıkması şart değildir, diyen âlimler de bulunmaktadır. Burada asıl maksada gelince o maksat hayvanın tamamlığını aramaktır. Sadece canlılığın mevcut olmasıyla tamamlık sağlanmaz. Çünkü her türlü noksanlık veya fazlalık tamamlığa engel oluşturur. Dolayısıyla bu ayetteki tezkiye kelimesi istisna edatından evvel getirilenlerin hepsinin noksanlıkları, fazlalıkları, kusurları, özürleri olup olmadığını aramak ve mümkün ise bu noksanların tamamlamak, fazlalıklarını gidermek yani tam ve iyi hâlde olmaları manasında alınmalıdır ki ancak bu sayede ayetin tam manası verilmiş olsun. Bilinmelidir ki İslâm dininde her emir ve nehiy bir sebebe yani illete dayanır. Çünkü hükmün dayanağı o illet yani sebeptir.

3. Gerçek şu ki domuz etinin maddî zararlarından başka manevî zararları olduğu ihtimalini söyleyenler de bulunmaktadır. Fakat bu durum ispat edilebilir değildir. Bu illâ (لا) istisna edatını dikkate almayan kuru bir iddiadır. Şu da var ki farz-ı muhal böyle bir zararın olduğunu kabul etmek bile ayet-i kerimede illâ (لا) istisna edatı sebebiyle onun da tezkiyesi kabil bir şey olması lazım gelirdi.

Hayvanların bütün organlarını muayene ettikten sonra kendilerine isabet eden yaralanmalar veya apseler veya enfeksiyonlar yüzünden yemek için uygun olmayan organları kesmek ve bunun yanında kendilerine kanın hücum ettiği organlardaki toplanan kanın temizlenmesi de tezkiyede takip edilen yollardandır. Ve genellikle bu organlara yönelik temizlik yapılırken bazı ilaçlar, tuz ve tuzlu sular kullanmak, bu organları bir süre -15 derece soğukta tutmak veya belirli derecede bir sıcaklığa maruz bırakmak gibi türlü yöntemler tezkiyede takip edilen diğer başka yollardandır. Bunlar ve benzeri diğer yöntemler sayesinde medeniyetleri ilerlemiş memleketler, sağlık açısından ve ekonomik yönden pek çok fayda elde etmişlerdir.¹⁴¹

Etlerin tezkiyesi için kullanılabilecek başka yöntemler de bulunmaktadır. Aynı şekilde gelecekte başka yöntemler de keşfedilebilir. Bilimsel kuralların ortaya koyduklarıyla uyuşmayan tezkiye ile yetinmek caiz değildir. Kur'an-ı Kerim'in emrettiği tezkiyenin, her açıdan sağlık için uygun olan tezkiye olduğu şüphesidir.

Aynı şekilde Musa şeriatı da etlerin muayene edilmesini emretmektedir. Bunun için Yahudi din adamları (ahbâr) bu emri yerine getirmektedir. Ne var ki onlar, bu muayeneyi tam olarak günümüzün bilimsel kurallarına uygun şekilde yapmamaktadır. Tuhaf olan şu ki etlerin bu muayenesi Yahudilerin eksik yöntemlerinin haricinde bilimsel kurallara uygun yapılmış olsa bile Yahudi din adamları bu etleri yememeye devam ediyorlar. Fakat bugün Yahudilerin çoğunun kendi din adamlarının (ahbâr) sözlerini dikkate almayıp bu etleri yediklerini görürsünüz.

Kur'an-ı Kerim'e gelince o etlerin muayene yöntemini herhangi bir şekilde kayda ve şarta bağlamamıştır. Aksine Kur'an temiz şeyleri ve ehl-i kitabın (Yahudi ve Hristiyanlar) kestiği etleri ve yaptıkları yemekleri helal kabul ederek söz konusu gıdaların sağlığa zararsız ve her türlü zarar verici şeyden onları temizliğe ulaştıran bilimsel kurallara riayet edilerek hazırlanmış olmasını şart koşturmuştur. İşte bunda İslam dininin dinlerin en mükemmeli olduğuna dair açık bir delil bulunmaktadır. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır: “Bugün size iyi ve temiz nimetler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin (ehl-i kitabın) yiyeceği size helâldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir.” [Maide Suresi: 5/5]. Bu ayet yenilecek şeylerin sağlıklı olup olmadığını araştırmamız bize emrolunduğu gibi ehl-i kitaba da emrolunduğunu göstermektedir.

Şu hâlde İslam dininde aslolan, yenilecek şeylerin tıbbî ve fitrî anlamda bilimsel kuralların gerektirdiklerine uygun olarak hazırlanması yoluyla “temiz” olmasıdır. Bu da ancak bilimsel incelemeyle olur. Nitekim müfessirler “temiz şeyler” anlamına gelen “tayyibat (الطيبات)” kelimesinin sağlığa faydalı iyi şeyler ve “kötü şeyler” anlamına gelen “habisat (حبيثات)” kelimesinin de sağlığa zarar verici her kötü şey manasına geldiği hususunda ittifak hâlinindedir.

Birisi, köylerde ve bedevî aşiretlerin yaşadığı yerlerde gerek hayvanları boğazlamadan önce gerekse boğazladıktan sonra bizim için onları iyi bir şekilde kontrol edecek birisini nereden bulacağız? şeklinde bir soru sorulabilir.

Bunun cevabı şöyledir: Bedevîler için maddî ve manevî olarak bedevîliklerinin zararlarına katlanmaktan kaçış yoktur. Nitekim köylerde cahil insanların böyle yalnız üzerinde canlı olduğunu gösteren işaretler görüp az çok kan akıtmakla tezkiye ettik zannedip yemek için elverişli olduğunu düşündükleri bereli veya yorgun ve ezgin hayvanların etlerinin tatsız ve kötü kokulu çıktıklarını ve bu etleri yemeleri sebebiyle hazım bozukluklarına, ishale tutulduklarına hatta ağır hastalıklara yakalandıklarına çokça şahit olmuşuzdur. Çünkü onlar ölmeye önce bu hayvanlara yetişip onları boğazlarlar ve kanlarını akıtırlar. Fakat bunun o hayvanları tezkiye için yetersiz geldiğini

4. Durum böyle zikredildiği gibi olunca birisi çıkıp niçin bugün Avrupalıların hayvanları kesmek yerine kafalarına vurarak öldürdüklerini sorabilir. Evet, kolaylık sağlasın diye Avrupalıların böyle yaptıklarını söylememiz bu soruya cevap oluşturabilir. Fakat sağlık bilimciler bu fiili kabul etmemekte, hayvanların normal şekilde kesilmesini yani doğrudan boğazlanmasını ve vücuttaki kanın akması gerektiğini söylemektedir. Avrupalıların bunu yapmaya sevk eden sebep ise ticaret ehlinin açgözlülüğüdür. Çünkü onlar hayvanları boğazladıklarında hayvanların içindeki kan akmakta ve hayvanların ağırlığı azalmakta, kiloları düşmektedir. Dolayısıyla hayvanların ağırlığını artırmak için çeşitli sert cisimlerle hayvanları öldürmektedirler. Ne var ki sert cisimlerle hayvanların kafalarına vurularak öldürülmeleri onların etlerine zarar vermektedir. Fakat onların verdiği zarar ayette zikredilen boğulmuş, dövülmüş ve benzerlerinin etlerinde oluşturduğu zarara oranla daha azdır. Dolayısıyla bu ikisi arasında karşılaştırma yapmak doğru değildir.

bilmezler. Zira köylülerin “Hayvana canlı iken yetiştik, hemen kestik, kanını da akıttık. Fakat bu hayvanların etlerini bozuk, tatlarını değişmiş olarak bulduk. Bu hayvanlarını etlerini yemek, bize dokundu.” dediklerini çok defa işittim.¹⁵¹

Allah biliyor ki hayvanları muayene işine layıkıyla önem gösterilmediğinden dolayı pek çok hastalık ortaya çıkmıştır. Biz de çoğunlukla bu hastalıkları başka başka sebeplere dayandırıyoruz. Acaba dinimiz buna razı mıdır? Tabi ki hayır. Aksine bütün bu zarar verici durumlar din-i mübin-i İslam’ın emirlerine kayıtsız kalmaktan ortaya çıkmaktadır. İslam dini cehalete ve bedeviliğe asla razı gelmez. Ancak ilmi ve medeniyeti emreder.

Müslümanların şimdiye kadar sağlıklarını koruyan bütün ilmî kurumları ve sağlık kuruluşlarını gayr-ı Müslim milletlerden önce kurmaları gerekiyordu. Ancak şimdiye kadar bu tür kurumları kurma görevini ihmal etmemiz, bizlerin sorumluluğunu düşürmez. Helali haramdan ayırt etmeye bizleri ulaştıran araçları bilmeyişimiz konusunda herhangi bir mazeret sahibi değiliz. Ve bunu bilmek zor işlerden de değildir. Kesilmeden önce etlerinin yenilmeleri, caiz olmayacak kadar zayıf veya hasta olanların ve yorgun olan hayvanların yorgunluklarının giderilmeden kesilmelerinin doğru olmadığını hayvan bilimi (zoooloji) ortaya koymaktadır. Ve yine kesilmiş hayvanların gerek ciğerlerinin ve gerekse diğer organlarının gözle kontrol edilmesi de aynı şekilde mümkündür. Bütün bunlar baytarlık ilminin içerisinde. Ancak domuz etinin incelenilmesi için özel bir mikroskop gerekir ki bunun elde edilmesi ve kullanılması aynı şekilde zor bir iş değildir.

Bütün bunlardan ortaya çıkıyor ki tezkiye yapılırken sadece hayvanda canlılık belirtisi görmekle veya sadece boğazlamakla ve kanını akıtmakla yetinmek caiz değildir. Çünkü İslam dininin dinlerin en mükemmeli olduğundan bahseden ayet-i kerime, bu meseleyi yani tezkiye meselesini yüzeysel belirli bir metodla sınırlamamıştır. Aksine ayetin yenilecek şeylerle ilgili onların her türlü lekeden uzak, bütün eksikliklerden arınmış bir şekilde olması için gerekli yollara başvurulmasını emrettiği anlaşılmaktadır. Çünkü bu gerekli yollar ve kullanılacak araçlar, yenilecek şeylerin türlerine göre değişmekte; ilgili şartların ve durumların değişmesiyle farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla etlerin tezkiyesi sürecinde en gelişmiş ve en uygun bilimsel araçları kullanmak gerekmektedir.

Boğulmuş, vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş ve yırtıcı hayvanların yediği hayvanları iyi bir şekilde muayene etmek vacip olduğu gibi aynı zamanda temiz olduğu hususunda şüphe bulunan her şeyi de muayene etmek gerekir. Çünkü yüce Allah’ın احل لكم الطيبات [Maide Suresi: 5/5] yani “Temiz şeyler size helal kılındı.” sözü haramlığın sebebini göstermektedir ki bu da onların temiz ve sağlık için elverişli olmayışlarıdır. Evet, aynı şekilde bir şey kazanç itibarıyla temiz olmayabilir ve böylelikle haram olmuş olur. Fakat bu konu üzerinde durduğumuz konunun dışında başka bir şeydir. Dolayısıyla haramlık sebebi bu şekilde olduğu takdirde ayette istisna edatından önce zikredilen dokuz türün tezkiyesine engel oluşturan şey nedir? Kuşkusuz bunu imkânsız görmek suretiyle buna engel olan zandır. Fakat günümüzde bütün bunların¹⁶¹ tezkiyesinin mümkün olduğunu öğrendik.

5. Sadece hayvan ölmeden önce yetiştirilip az çok kan akıtmakla yetinmenin şerî tezkiye manasında kabul edilmesi yüzünden pek çok zararlı et normalde haram iken helal olarak kabul edilmek zorunda kalmıştır. Esasında bu durum İslam dininin ruhuna tamamiyle terstir. Çünkü dinimizde haramlığın temelinde sağlığa zarar verici bir şeyin bulunması yer almaktadır. Bundan dolayı sağlığa zarar verici her şey haramdır. Mesela bir tren çarpması yahut başka bir kazaya uğraması sonucunda bir hayvan öldüğünde vücudu zedelenmemiş ve eti bozulmamış olduğu, hatta sağlığa uygun olacak şekilde yeterli bir miktarda kanının akıtıldığı hâlde bile onun etin haram olur. Peki bunun sebebi nedir? Eğer bu hayvanın etinin haram olmasının sebebi üzerine besmele çekmemek yani problem besmele meselesi ise üzerine besmele çekilmeden kesilen pek çok hayvan etini yemedik mi? Demek ki bu husus kimsenin aradığı bir şey değildir. Yine besmele çekilmeden başka hayvanı keserken türlü sövmelerde, küfürlerde bulunanların kestiklerini yiyoruz. Buna ilaveten hayvanı boğazlarken Mesih adına boğazlamak Allah’tan başkası adına kesmek olmuyor mu? Bu küfür değil midir? Bütün bunlar gösteriyor ki burada maksat yenilecek şeylerin temiz şeylerden oluşmasıdır yani gerek tıbbî ve gerekse tabii olarak bütün mahzurlu şeylerden uzak olmasıdır. Bilimsel tezkiyeden anlaşılan da budur. Özellikle beşeri muamelelerin tamamında aranan şey zaruretleri korumaktır. Eğer kastedilen şey manevî gerekçeleri aramak olsaydı bu durumun dışında kalırdı ve müşriklerin ellerinden çıkan hiçbir şeyin kullanılmaması ve yenilmemesi gerekirdi. O halde ehl-i kitabın yiyeceklerinin tamamının ve aynı şekilde onların hazırladıkları bütün şeylerin nehyin kapsamı içine girmesi gerekirdi. Çünkü her şeyde Allah’ın adının zikredilmesi gerekir. Ehl-i kitabın tevhid akidesi üzere bulunduğu da sabit değildir. Gerçek şu ki tezkiye hayvan etlerinin iyi bir muayenesinin gerekli oluşuna ve ehl-i kitabın dışındaki kimselerin boğazladıkları hayvanlara tahsis edilmiştir. Bundan dolayı tezkiye meselesine ilişkin olarak tezkiyenin hakiki manası üzerinde durmak gerekmektedir.

6. Şimdi burada bazı kimselerin hatırına, şimdiye kadar ayette zikredilen bu dokuz türün hepsinin tezkiyelerinin mümkün olduğunu bilen biri olmamış mı şeklinde bir soru gelebilir. Bu kişiye cevap olarak şunu söyleyebiliriz. Elbette Peygamber Efendimiz -Allah’ın selamı onun üzerine olsun- ayet-i celilenin manasını bütün kapsamıyla ve tamamıyla biliyordu. Fakat o zamanın insanlarına bu manaların aşikâr olarak söylenmesinde bir hikmet bulunsaydı ilk olarak yüce Allah bunu açıklardı. Şüphe yok ki daha o zamandan “Bir gün gelecek bilim; ölmüş hayvanların, kanın, domuz etinin tezkiye yöntemlerini bulacak ve ehl-i kitap olmayan toplumlardan ilmin ilerlemesi sayesinde kestikleri ve diğer yiyecekleri

Şimdi de bu tezkiye edilemez zannedilmiş olanların bugün nasıl tezkiye edildiklerini söyleyelim.

1) Ölmüş hayvanın tezkiyesi: Ölmüş hayvan etini mutlak olarak haram kılan ayet inince bazı cahiller “Kendi ellerinizle öldürdüğünüz helal oluyor da Allah’ın öldürdükleri niçin haram olmuyor?” diye söylediler. Tabii o cahil insanlara “Hayvanlar hastalıklardan ölüncü etlerinde birtakım sağlığa zarar verici maddeler meydana gelir. O sebeple haram olurlar.” denilmiş olsaydı da o vakit onların zihinleri için yeterli bir cevap olmazdı. Çünkü cahil kimselere göre bir gıdanın zarar verici olduğuna hükmetmek ancak gayet şiddetli hastalığı veya ölümü gerektirmesiyle ve her yiyende daima böyle aşikâr ve çabuk gelen zararların görülmesiyle mümkün olabilir. Öyle mide bozulması, birkaç gün devam eden ishal veya baş dönmesi onları herhangi bir gıdayı yemekten alıkoyamaz. Fakat din-i mübinimiz en ince meseleleri bile ihmal etmeyen bir din olduğu için ortaya çıkışından itibaren ümmetin durumlarını dikkate aldığı gibi gelecekte ilimlerin gelişimini de dikkate almak suretiyle kıyamete kadar baki kalmaya devam edecektir. Nitekim bu çerçevede haramlık bildiren ayette sağlığa zarar verici olmayan ölmüş hayvanlara söz konusu ayette bulunan ما ذكيتم ibaresi kapsamında işaret etmiştir. Fakat ilimlerin ve fenlerin büyük bir gelişme kaydettiği günümüzde söz konusu ayetten bu işaret anlaşılammıştır.

Ölmüş hayvanların etlerinin zarar verici olmadığına ilişkin burada bir misal getirelim. Evet, ölmüş hayvanlar da tezkiye edilebilirler. Çünkü onların da sağlığa zarar verici ve yaratılış bakımından iğrenç olmayanları vardır. Herhangi bir hayvanda önceden olmuş, geçmiş bir yara veya bere sebebiyle kan damarlarından biri zedelenmiş olur. O zaman için hayvanın sağlığına bundan bir zarar gelmez. Bir müddet sonra bu hayvan ortada gezerken bir gün kuvvetli bir sıçrama sonucunda o damar çatlar ve bu suretle kan vücudunun içine bir boşluğa akarsa hayvanın ölmesine sebep olabilir. İşte bu şekilde ölmüş bir hayvanın etine, sağlığa zarar verici veya temiz değil diyecek miyiz? Böyle bir hayvanla normal şekilde boğazlanan hayvan arasında bir fark var mıdır?

Aynı şekilde çok semiz bir hayvan, şiddetli ve ani bir hareketle kalbinin durmasından veya herhangi bir sebeple kalp krizlerinden ölebilir. Ve bu şekilde ölen hayvanların etleri hiç bozulmaz. Bu hayvanın bazı organlarının yıkanması ve bazı organlarının kesilmesi yoluyla tezkiyesi mümkündür. Özellikle de yağı kesilir. Zira yağ eridikten sonra her türlü lekeden ve zarardan uzak hâle gelir. Çünkü o hayvanın etlerinde hastalıklardan dolayı ölen hayvanların etlerinde bulunan zehirli maddeler bulunmaz. Bu bakımdan bu etlerin yenmesinden hiç zarar gelmez. Ve eğer böyle ölen hayvanlar ölmezden bir saniye evvel yetişilip de birkaç damla kan akıtılmış olsaydı yenmesi için kimsenin diyeceği kalır mıydı? Demek ki aradaki fark birkaç damla kan akıtmaktan ibarettir. Tabii bu bir fark değildir. İşte buradan anlaşılmalıdır ki ölmüş hayvanın eti de tezkiye edilebilmektedir.

2) Kanın tezkiyesi: Kanın tezkiyesi de bulunmuştur. Kan olduğu gibi yenilecek olursa sağlığa zarar verir, mideyi bozar. Cahiliye döneminde Araplar, bağırsakların içine kan doldurup pişirdikten sonra yiyorlardı. Kur’an-ı Kerim bunu yasaklamıştır. Fakat insanlar bir kişinin kuvvetinin daha ziyade kanının kuvvetinden doğduğuna inandıkları için doğrudan doğruya çiğ kan içmekle veya o kanı pişirip yedikten sonra vücuduna en kuvvetli gıda

helal olacak derecede medeniyet ve marifet sahipleri yetişecektir.” gibi kavrayamayacakları açıklamalarda bulunmak elbette hikmete uygun olmazdı. Bunun sonucunda pek çok kimsenin zihinlerinin karışmasına sebep olunabilirdi. İşte bu hikmete dayalı olarak Peygamber Efendimiz bu beyanatları herkese izah etmemişti.

Bununla birlikte buradaki temel maksadın yenilecek şeylerin temiz olması yani her türlü zarar ve mahzurlu şeyden uzak olmasının olduğu ayet-i celilelerden ve hadis-i şeriflerden açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Bu ayetin tefsiri kapsamında Âlûsî tefsirinde, Hz. Ali ve İbn Abbas’tan şöyle bir rivayet nakledilmiştir: “Şüphe yok ki bu istisna edatı illa (إلا) zahiri üzere kaldığı takdirde kendinden önce bahsi geçen tezkiyesi kabul olmayan leş, kan, domuz eti ve yırtıcı hayvanların öldürüp yediklerinin dışındaki haram kılınan şeylerin tamamıyla ilgilidir.” Buradan ortaya çıkıyor ki Allah adının anılmaksızın boğazlanan şeylerden bir şey, kendisine işaret edilen iki şey olmadığında, tezkiyenin mümkün olmadığına dair işaretlerin de olmaması durumunda ve ayrıca zahiri üzerine bırakıldığı takdirde bu zikredilenlerin her birisinin tezkiyesi mümkündür. Bu konuda kapalı manalar hâlâ bulunmaktadır. Ayetin manasının zahirinden yırtıcı hayvanların öldürüp yediklerinin istisna dışında oldukları ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte müfessirlerin çoğu bunu istisna kapsamına sokmuşlardır. Bunun sadece istisna ile ilgili olduğunu söyleyen de bulunmaktadır. Her halükârda kendisine işaret edilen iki şey Peygamber Efendimizin işaret ettiği şey ile o ikisinin zahir ve batın bilgileriyle birdir. Buna göre müfessirler bu ayet-i celilenin zahirinden anlaşılardan daha geniş manalar içerdiğini bilmekteydiler. Bunun için Hz. Ali ve İbn Abbas “zahiri üzere kaldığı takdirde” dediler. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

Ve aynı şekilde Âlûsî’nin tefsirinde konu ile ilgili şöyle bir ibare yer almaktadır: “Denildiğine göre bu istisna haram kılmaktan istisnadır, haram kılınarlardan değildir. Buna göre ayetteki “حرمت عليكم”ın manası zikredilenlerin bir benzeri gibidir. Fakat Allah’ın helal kılarak tezkiye ettiklerini tezkiye etmeniz, size helaldir. Bu görüş İmam Mâlik ve Medine halkından bir gruptan nakledilmiştir.” Âlûsî tefsirinde yer alan bu nakil bizim görüşümüzü teyit etmektedir.

alınmış olacağını zannetmişlerdir. Bundan dolayı insanların kandaki gıda kuvvetinden istifade etmeye çabaladıklarını görürsünüz. Fakat kan yiyenler, her kan yediklerinde birtakım zararlara maruz kalmıştır. Bunun için bazı hekimler sağlık kitaplarında kanı besleyici gıdalar arasında zikrederken hekimlerin çoğunluğu da sağlık kitaplarında kanı besleyici gıda maddeleri arasında saymamıştır. Geçmiş dönemlerde durum böyleydi. Son dönemlere gelindiğinde kanın bu zararlı taraflarının nelerden geldiği anlaşılacak kanın içerisine bazı şeyler ilave edilerek eksiklerini tamamlamak ve fazlalıklarını gidermek suretiyle ve daha başka işlemlerle tezkiye ve terbiye ederek zararsız bir hâle getirilmesinin yöntemi bulunmuştur. Bu şekilde tezkiye ve terbiye edilmiş kanlar, gıda için kullanılmaya başlanmıştır. Hatta gelişmiş ülkelerin çoğunda ve özellikle de Almanya’da, bu kanları bağırsakların içine koyarak sucuk adı verilen yiyecek hâline getirip sonra onları ihtiyaç hâlinde yemişlerdir. Ve bu onlar tarafından çok da rağbet kazanmıştır. Buna göre aynı şekilde eksiklerini tamamlamak fazlalarını çıkarmak suretiyle kanın tezkiyesi mümkün hâle gelmiştir. Bizim içimizden Almanya, Avrupa ve Amerika’yı ziyarete gidenlerin pek çoğu bu tür kanlardan yemiş ve hâlâ onları yemeye devam etmektedir.

3) Domuz etinin tezkiyesi: Müslümanlar ve Yahudiler hariç gelişmiş milletlerin tamamının domuz etini yedikleri bilinmektedir. Gerçek şu ki domuz etini yiyenlerin çoğunluğu, bu eti yemeleri sebebiyle hastalanmış ve ölmüşlerdir. Bu itibarla Yahudiliğin ve dinimiz İslam’ın domuz etini haram kılmak yoluyla kendi inanlarından pek çok kimsenin hayatlarını kurtardıklarını söyleyebiliriz. Fakat bunun karşılığında diğer milletler bizlere şöyle demişlerdir: “Evet, sizin dininiz domuz etini haram kılmakla bazı kimseleri hastalıktan ve ölümden korumuştur. Fakat buna karşılık çoğunluğunuz, dünyadaki büyük bir servet ve gıda kaynağının temin ettiği önemli bir faydadan mahrum bırakılmıştır. Hatta sizden çoğunuz, domuz eti yiyen milletlerden olmadığınız için bu milletlere nispetle zayıf düştünüz. Özellikle içinizdeki köylüler ve fakirler, et yemekten büyük bir mahrumiyet içinde kalmışlardır. Zira domuz yetiştirilmesi ve beslemesi gerçekten kolay, nesli çabuk çoğalan ve bunun yanında ekonomik ve ticarî açıdan oldukça önemli kaynaklardandır. Yabani domuzların çoğalmasının çoğu bölgede tarıma verdiği zararlar, domuz etinin haram kılınmasından kaynaklanan ekonomik zararlardandır. Çünkü çiftçiler domuz avlamayı bilmemektedir. Domuz avlamayı bilen çiftçiler de bu domuzlardan faydalanamadıkları için onları avlamamaktadır. İşte bu sebeple domuzlar çoğalıp ürünleri hızlı bir şekilde bozuyorlar. Özellikle de bizim bölgelerde böyle durumlar gerçekleşiyor.

Domuz pis şeylere alışkın bir hayvan olduğundan ve kendi hâline bırakılırsa tavuk ve ördekler gibi pis yerlerde dolaşacağından bunun için onu yetiştirirken birtakım tedbirler almak gerekir. İlim ve fennin gelişmesi sayesinde domuzdan geçen hastalığı önleyici birtakım etkili araçlar bulunduğu gibi bu hayvanın yetişmesine ilişkin pek çok önlem de ortaya konmuştur.

Gerçek şu ki içinde bulunan trişin bakterilerinden dolayı domuz etinin muayenesinde, diğer hayvanların etlerinin muayenesinden daha fazla önem ve ihtimam gösterilmesi gerekir. Çünkü trişin bakterisinin içerisinde verem (tüberküloz) hastalığı bulunur. Trişin bakterisinin içerisindeki verem (tüberküloz) hastalığı aynı şekilde inekte de bulunmasına rağmen bu titiz bir muayeneyi gerektirmez. Sonra domuz etinde tenya solucanı bulunur ki bu tenya solucanı inek etlerindeki tenya solucanlarından farklıdır ve fakat büyük bir öneme sahip değildir. Fakat sadece domuz etinde bulunan bu özel trişin, öldürücü bir özelliğe sahiptir. Yine domuz etinin parçalarını hazmetmek oldukça zor olup bu etleri her memlekette yemek iyi gelmez. Yine domuz etinin bazı kısımları özel gıdalardan olup diğer hayvanlarda bulunmaz. Bu özel gıdalardan tüketen çoğu kimseler, mide zafiyetine tutulurlar ve nekahete girerler.

Trişin bakterisi domuzların tamamında bulunmayıp bazı domuzların etlerinde bulunan bir tür kurtlardır. Bu şekilde içlerinde trişin bulunan etler iyice pişirilmeden yahut jambon ve sucuklarda olduğu gibi çiğ olarak yenilirse trişinoz denilen hastalık meydana gelir. Ve bu hastalık da çoğunlukla şiddetli ağrılar içinde insanı öldürür veya aylarca çektirir.

Bu amansız hastalık yüzünden domuz etinin yenmeden önce diğer hayvanlara yapılan umumî baytarlık muayenesinin dışında çok daha titiz bir şekilde muayene edilmesi gerekir. Ve yine pazarlarda satılmadan önce domuz etinin özel bir mikroskopla tetkik edilmesi şarttır. Bu tetkik sonucunda şayet trişin bakterisi bulunmamışsa satılmasında mahzur yoktur. Buna karşılık domuz etinde trişin bakterisi mevcutsa derisiyle beraber tamamen fırında yakılır. Bu iş için özel tezkiye evleri vardır.

Gelişmiş memleketlerde bu muayeneyi yerine getirmek için tam teçhizatlı kurumlar bulunmaktadır. Vaktiyle Almanya'da tutulmuş bir istatistiğe göre orada yaklaşık bin beş yüzde bir domuzdan birinin (1/1500) trişin illetine yakalandığını görmüştüm. Bu oranın bu kadar az olmasının sebebi Avrupalıların hayvan yetiştirme ve hayvan beslemede titizlik göstermeleri, bu konudaki kurallara uymaya özen göstermelerinden kaynaklanmaktadır. Diğer ülkelere gelince bu trişin bakterilerine yakalanmış domuzların sayısı bahsi geçen oranlara göre fazladır. Ne var ki bu bin beş yüzde bir oranı az değildir. Çünkü her yıl milyonlarca domuz kesildiği için bu domuz etlerinin muayenesine tam olarak dikkat edilmediği zaman bu trişin bakterisinden dolayı pek çok insan, hasta olmakta veya ölmektedir. Nitekim İzmir'de birkaç yıl önce Birinci Dünya Savaşı zamanında yaklaşık yedi Alman askeri hastalandı ve onların çoğu öldü. Bu olay araştırılınca orada kesilen bir domuzun etini iyice pişirmeden yediklerinden dolayı trişin hastalığına tutuldukları anlaşılmıştır. Bu ve benzeri olaylar memleketimizde çokça yaşanmaktadır. Tıbbi tetkiklere önem verilen memleketlerde ise benzer bir olayın meydana geldiği neredeyse işitilmemiştir.

Daha önce geçen görüşümüz hakkında derin bir şekilde düşündüğümüz zaman domuz etinin tezkiyesine ilişkin söz konusu bilimsel tetkikin kabulü mümkün hâle gelecektir. Şüphe yok ki bu meselenin çözümü kolay bir şey değildir ve bu konu hakkında sözü dinlenen uzmanlara bu meselenin arz edilmesi gerekir. Bundan dolayı bu meselenin çözümü için domuz etinin tezkiyesinden bahseden ayet-i kerimenin aslı manasını ortaya çıkarmak için tefsirlere ve çeşitli sözlüklere başvurduk. Sonra bu konuda Arap dili ve edebiyatının önde gelen uzmanlarıyla yazıştık ve istişare ettik. Neticede bilimsel ve dilsel açıdan bu konuyu bir sonuca ulaştırmak için bu önemli ilmi meseleyi karşınıza getirdik.

Domuz etinin yasaklanmasından dolayı geniş kapsamlı bir zarar görmeyeceğimiz akla gelebilir. Zaten bu günlerde tartışmaya açık olan bu meseleyi gündeme getirmeye gerek yoktur ki böylelikle domuz eti yeme ve onu helal kılmaya ilişkin meselenin çözümünden önce zihinler karışmasın veya araya bir düşmanlık girmesin. Nitekim bu konu hakkında uzun süre düşündüm, âlimler hariç bu meseleyi herkesten gizledim. Ne var ki öneminden dolayı ben bu konuyu çözümsüz bırakmak istemedim.

Şimdi sizlere domuz etinin kullanılmasından kaynaklanacak bazı faydaları ve zararları anlatacağım.

İlk olarak şunu söylemek gerekir ki bu mesele hakkında vereceğimiz hüküm aklımızın erebildiği kadardır. Çünkü bu konuda aklın bilmediği faydalar veya zararlar vardır. Bunun farkındayız ve bizim için buna teslim olmaktan başka bir şey yoktur. Bundan dolayı bize tezkiye, istisna edatın önce zikredilen bazı şeyleri kapsamıyor şeklinde güçlü bir delil ikame edildi. Bu konuda akıllarımızın idrak edemediği zarar bulunmaktadır diyenlerin verdiği şerh hükme itaat ettik. Çünkü biz tıpkı din-i mübinimizin aklî bir muhakeme olmadan bu meseleyi terk etmeyi emretmediğine inandığımız gibi Allah'a ve Peygamber'ine bütün şüphelerden uzak bir imanla iman ettik.

Ayetteki istisna edatının hükmü kendinden öncekilerin tamamını kapsayıcı olduğu takdirde tezkiye olduktan sonra domuz etini yemek caiz hâle gelir. Burada bizim için pek çok büyük faydalar bulunmaktadır. Şimdi biraz da domuz etinin faydalarından bahsedelim.

Birincisi bu sayede Peygamber Efendimizin önemli bir mucizesi daha meydana çıkacaktır ki bunun dinimize iman etmeyenlere hem de içimizden imanlarının sarsılmasından korkulanlara olumlu tesiri olacaktır. Çünkü dinimizin büyüklüğüne inanmayan ne kadar gayr-ı Müslim varsa dinimizdeki domuz etinin haram kılınmasını Hazret-i Musa'nın dininden kör bir taklit olduğunu zannetmektedir. Gerçek şu ki İslam dini, domuz etini sağlığa verdiği zararlar için haram kılmıştır. Ne var ki tezkiye yoluyla sağlığa zarar vermedikleri anlaşılanların yasaklığı haramlık dairesinden çıkmaktadır. Yani biz gayr-ı Müslimlere, yüce Allah'ın bize domuz etinin içindeki zararları bize bildirdiğini ve aynı şekilde bu zararlı şeylerden kurtulma imkânını da bildirdiğini ispat ettiğimizde şüphe yok ki onlar asırlar sonra keşfedilen ve ortaya çıkan bu parlak mucizenin karşısında saygıyla ve ihtiramla başlarını eğeceklerdir.

Bizden olup imanlarının sarsılmasından korkulanlara gelince bilinen bir şeydir ki bu sırada gelişmiş memleketlerle ilişkilerimiz çoğaldığı, onların ilim ve terakki kaynaklarından beslenmeye ihtiyacımız olduğu için gençlerimizin çoğu yabancıların beldelerine gitmekte acele etmekte olup onlarla düşüp kalkmakta, evlerinde, sofralarında bulunmaktadır. Yabancılarla birlikte olduklarında onların ikram ettikleri domuz etini yediklerinde ve domuz etini yemelerinin sebebi kendilerine sorulduğunda şüphesiz onlar ya dinlerinin haram kılmasından dolayı yediklerini söyleyecekler ya da dinlerinde haram olduğunu onlara sezdirmeksizin yiyeceklerdir. Açıktır ki bu

yiyeceklerden bazıları domuz etinin haram olduğuna inandıkları için vicdanları onlara ızdırap verecek, bir kısmı da milyonlarca insanın bu etleri yediğini ve bir zarara uğramadığını düşünerek domuz etinin haram kılınmasının gereksiz olduğuna hükmedecekler. Böylece küfür ve sapıklığın boşluklarına yuvarlanacaklardır. Biz bugün bunların ve benzerlerinin pek çok örneğine şahit olmaktayız.

Domuz etini yemekten kaçınma hususunda ısrar eden bu gençler, domuz etinin zararını ve yanlışlığını ispat etmekte güçlük çekiyorlar. Çünkü domuz etinin haramlığına karşı çıkanlar şöyle diyorlar: “Hz. Peygamber döneminde domuz etinin haramlığına yol açan sebep günümüzde ortadan kalkmıştır. Zira gerek Hz. Musa’nın ve gerek sizin Peygamber’inizin onu haram ettikleri zamanlar ve yerler için bu doğru olabilirdi. Fakat bizim memleketimiz Arabistan gibi sıcak değildir. Bilhassa domuz etinin haram kılınışının temel sebebi olan trişinler meselesi günümüzde bilimsel bir metotla çözüme kavuşmuştur. Onun için gıdayla ve sindirimle ilgili birçok özellikleriyle bütün etlere üstünlüğü kesin olan bir etin haram olması hem sağlık hem de ekonomik açıdan en büyük zararlardandır.” Bu sözlerle cevap vermek gerçekten zordur. Ancak ayetteki istisna edatının hükmünün kendinden öncekilerin tamamını kapsadığı şekilde tefsir edildiğinde ayet-i kerime on üç asır sonra İslamî bir mucizenin ortaya çıkışına delâlet edecek şekilde tefsir edilmiş olacaktır. Bu suretle hem Müslüman olmayanların tasdik ve takdirleri toplanacak hem de biz Müslümanların iftiharına vesile olacak ve imanlarının kuvvetlenmesine hizmet edecektir.

Bu meselede yüce Allah’ın buyurduğu *اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم نعمتى* [Maide Suresi: 5/3] “Bugün size dininizi ikmal ve nimetimi itmam ettim.” ayeti içinde bulunduğumuz konuya uygun düşmektedir. Zira bu beyandaki mananın derinliği ve bu meseleye uygunluğu insanı pek ziyade düşündürerek yüksek bir beyandır. Çünkü ayette yer alan “ikmal (kemal)” kelimesi Arapçada üzerine bir şey eklenmesi kabil olmayacak mertebeye vardırırmak anlamına gelir. Ayetteki “itmâm” kelimesi Arapçada bir dereceye kadar dolmuş ise de üzerine daha az çok ilave etmeyi mümkün bir hâle getirmektir. Yani o vakitler mahzurları sebebiyle yenmeleri caiz olmayan birçok şeylerden bir vakitler gelip o mahzurların çareleri bulunarak dinimizin müsaadesiyle yenilip istifade edileceği lügat kuvvetiyle pek güzel anlatılmıştır. Esas itibarıyla İslam dini; kemale ermesi için hiçbir şeyi, hiçbir lazımeği eksik bırakmamıştır. Ayetteki “nimet” kelimesine gelince şüphesiz modern keşifler her zaman bu nimetin üzerine yeni şeyler ekleyebilir. Bundan dolayı Kur’an-ı Kerim bu nimet kelimesini itmâm ile nitelendirmiştir. Bu konuda da ortaya çıktığı gibi bu nitelendirme, vakıa ile tastamam uygun düşen ne kadar da güzel İlahî bir nitelendirmedir. Kur’an-ı Kerim kıyamete kadar keşfedilecek hakikatler sayesinde kazanılacak nimetlerden istifade ile daima daha iyi olmamızı temin eden nurlu bir yol açmıştır. Herhâlde bu ikmal ve itmam kelimelerinin bu ayette pek yerinde kullanılmış olduklarına ve iyi düşünülürse böyle bir kelamın ancak Allah tarafından söylenebileceğine şüphe edilemez. Ayette kullanılan ikmal ve itmam kelimelerinin geçtiği yerdeki uygunluğu birebir bu hakikatin izahı için hiç kimse inkâr edemez. Bu da domuz etinin tezkiyesinin mümkün olduğunu göstermektedir.

4) Allah’tan başkasının adına kesilen hayvanlar: Şimdi Allah’tan başkasının adına kesilen hayvanlar meselesine gelelim. Her ne kadar bu konuda çok ince meseleler bulunsun da biraz düşündüğümüzde Allah’tan başkasının adına kesilenle kastedilenin Allah’a ibadet etmeyen müşriklerin kestiği şeyler olduğunu anlarız. Müşrik milletlerin her türlü ilim nurundan mahrum milletler olduğu bilinen bir şeydir. Bu müşrik milletlerin yiyeceklerin zararlı ve zararsız olanlarını ayırt etmeye güçleri yoktur. Bu işi ilmî bir denetimi gerekli kıldığından onların bunu denetleyecek kurumları da bulunmuyordu. O hâlde müşrik milletlerin kestiklerini yemeden önce tezkiye etmek gerekmektedir. Ancak bu müşrik milletler, bilimde yükselip etlerin muayenesinde bütün bilimsel kurallara göre hareket eden Japon milleti gibi milletler olduğunda onların yemekleri tezkiyesiz yenir.

Şayet bir kimse “Allah’tan başkasının adına kesilenlerin yenmesinin haram kılınmasının sebebi maddî zarar değildir. Yani sağlığa zarar vermesi değildir. Aksine Allah’tan başkasının adına kesilenlerin yenmesinin haram kılınmasının sebebi manevî zarardır. Yani şirk oluşudur.” derse ona cevap olarak şöyle deriz: “İlla (لا) istisna edatından sonra getirilmiş nusub yani dikili taşlar üzerine kesilenlerle zar atarak, kumar oynayarak elde edilen etlerin her ikisinin hükmü fisktır. Yani o ikisinin zararı manevîdir. Buna karşılık illa (لا) istisna edatından önce gelip maddî sağlık sebeplerinden dolayı haram kılınmış türlerin haram kılınışı Allah’tan başkasının adına kesilenlerin yenmesinin haram kılınması gibi manevî bir sebepten dolayı haram kılınsaydı tıpkı dikili taşlar üzerine kesilenlerle zar atarak, kumar oynayarak elde edilen etlerde olduğu gibi istisna edatından sonraya bırakılmasından da anlaşılır.

İmam-ı Cessas'ın "Ahkâmü'l-Kur'an" isimli kitabında müfessirlerin bu konu üzerinde bir hayli münakaşalarda bulunduğu yer almaktadır. Buna göre müfessirlerin bir kısmı Mesih'in yani Hz. İsa'nın adını saygı ile söyleyerek hayvan boğazlamanın Allah'tan başkasının adını söylemekle eşdeğer olduğunu yani aynı kapsama girdiğini belirtmişlerdir. Fakat müfessirlerin çoğunluğu, Hristiyanların Mesih ismini söyleyerek de kesseler umumiyetle onların kestikleri helaldir görüşü üzerinde ittifak etmişlerdir.¹⁷¹

Sonuç itibarıyla müfessirlerin bir kısmı Hristiyanların kestikleri etlerin Allah'tan başkasının adını söylemekle kesilenler kapsamında görüp daha sonra da müfessirlerin çoğunluğunun bu etleri yemeyi caiz kılmaları Allah'tan başkası adına kesilenlerin haram kılınmasının müşrik milletlerin kesilen hayvanların temizlik veya necisliğine ilişkin araştırma yapmadıkları hususuna dayandığını göstermektedir. Gerçek şu ki ehl-i kitap bu konuda araştırma yapmakla da emrolunmuştur. Durum böyle olunca Allah'tan başkası adına kesilenlerin haram kılınmasındaki temel esasın, tezkiye kurallarına uyulması gerektiği hususu ortaya çıkar ki bu suretle müşriklerin Allah'tan başkası adına kestiklerinin yenmesi helal olsun. Nusub yani dikili taşlar üzerine kesilenlerle zar atarak, kumar oynayarak elde edilen etlere gelince bu etler asıl itibarıyla tezkiyeye tabi değildir. Çünkü bunun haram kılınmasının sebebi fisk olmasındandır. Yani haram kılınmasının sebebi imana aykırılık oluşturan putlara ibadet etmek veya ahlakın bozulmasına yol açan kumar gibi mane'î bir durumdur. Ayette istisna edatından önce zikredilen şeylerin haram kılınmasına gelince onların haram kılınması kumarın veya ibadeti iptal edici şeyin haram kılınmasından kastedilen şey değildir. Aksine yemek, ticaretini yapmak, kullanmak ve bunların dışında kalan insanî ilişkiler ve genel maslahata yönelik durumlarla ilgilidir.

Allahuteala bir ayette şöyle buyurmuştur: *قل لا اجد فى ما اوحى الى محر على طعم يطعمه الا ان يكون ميتة او دما مسفوحا* [Enam Suresi: 6/145]. Bu ayetteki rics (رجس) kelimesinin manaları Kamusu'l-Muhit sözlüğünde geçtiği gibi günah, çirkin, iğrenç ve bunların yanında şek, şüphe, azap ve cezaya götüren şeydir. Rics kelimesi bu manalardan hangisi olursa olsun elinde olmayan şeyle alakalı bir manaya sahiptir. Ayetteki fisk (فسق) kelimesi Hak'tan ayrılmak ve Hak'tan sapmak manasındadır. Bu onun Allah'tan başkası adına kesilip de tezkiye edilememesi yönüyledir.

Şunu da zikretmek gerekir ki ehl-i kitabın arasında etlerin sağlık şartlarına, yiyeceklerin temizliğine ve bütün bunları temiz kılacak şeylere yeteri kadar özen göstermeyen kimi cahil kimseler bulunabilir. Peki sırf ehl-i kitaptan olmaları sebebiyle bu kimselerin sağlığa zarar verici ve kötü yemeklerini yememiz bize caiz olur mu?

Diğer taraftan mesela bir Müslüman, Japon memleketlerinde bulunan yiyeceklerle ilgili ne yapabilir? Üst tabakadaki ailelerin evlerinde ve hatta İmparator sarayında hazırlanan yiyecekleri yiyemez mi? Bütün bu meseleler hakkında düşünmek ve bu problemleri çözmek gerekir.

İyice düşündüğümüzde bizim görüşümüz Arap dili kurallarının, fesahatin, belagatin ve bilimin de gerektirdiği üzere ayette istisna edatından önce geçenlerin tamamının istisna kapsamında olması gerektiği yönündedir.

Mülâhaza: Domuz etinin haram olması ile her türlü kötülüğün anası olan içki ve ahlaksızlıklardan en kötüsü olan yalan gibi ve diğer başka pek çok kötü huyların arasındaki farkın ne olduğunu keşke bileydim. Çoğunlukla biz Müslümanlar olarak içki içenlere veya yalan söyleyenlere mûsamaha gösteririz, anlayışla yaklaşırız da içimizden birinin domuz eti yediğini gördüğümüzde sanki ona Allah ve Resul'ünü inkâr etmiş biri olarak yani dinden çıkmış gözüyle bakarız. Ne var ki Kur'an-ı Kerim bize *يا ايها الذين امنوا امنوا الخمر والانساب والازلامرجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلم* [Maide Suresi: 5/90] ayetinde geçen *فاجتنبوه* sözüyle çeşitli türlerden oluşan ve insanlık için öldürücü zehir niteliğindeki alkollü içkilerin her türünden uzak durmayı emretmiştir. Alkollü içkiler sadece içene değil bunun yanında içenin ailesine ve hatta bütün insanlık alemine zarar vermektedir. Bununla birlikte haramlığı yalnız alkollü içkilerin türlerinden bir tür olan nebiz denilen içkiye tahsis edip alkollü içkilerin diğer türlerinin mekruh olduğuna hükmeden ve böylelikle onların günahlarını hafif gösteren kimseler vardır. Ancak onlar böyle bir hükmü ortaya koymakla Müslümanlar arasında rakı ve konyak gibi alkollü içeceklerin yaygınlaşmasına sebep oldular. Alkollü

7. Şii mezhebinin müçtehitleri bu hususta ehl-i sünnet mezhebinden ayrılmışlardır. Zira onlar, ehl-i kitabın tevhid itikadı üzerinde olmadıklarına kanaat getirdikleri için onların kestiklerinin yenmeyeceği görüşüne varmışlardır.

içecekler arasındaki rakı ve konyağın zararı nebizen çok daha fazladır. Bu hüküm hangi görüşe dayanırsa dayansın isabetli bir fikir değildir. Çünkü bir taraftan bu görüşü ortaya koyan müçtehitler zamanında rakı ve konyak gibi ve onların benzeri alkollü içkiler mevcut değildi. Diğer taraftan Kur'an'da bahsi geçen içkinin haram kılınmasının temelinde sarhoşluk verici her şeyi kapsaması bulunmaktadır. Çünkü "hamr (خمر)" kelimesi akli örtmek manasına geldiği için söz konusu haramlık sarhoşluk verici her şeyi kapsamaktadır. Özellikle çoğu sarhoş eden nesnenin azı da haramdır, anlamında naslar bulunmaktadır. Şüphe yok ki akıl ve fikir, hata üzerine kurulan fikirlere karşı çıkar. Bundan dolayı acilen bu hatalı görüşün düzeltilmesi için özen göstermeliyiz.

Bunun aksine söz konusu âlimler domuzun haramlığıyla ilgili olarak fazla şiddet göstermişlerdir. Domuzun haramlığına karşı gösterilen bu şiddetli tavır; sadece etiyle sınırlı kalmamış, domuzun derisi, tırnağı ve kılının haramlığına kadar uzanmıştır. Bununla birlikte bazı müçtehitler bu haramlığın hafifletilmesi hususunda görüş belirtmişlerdir. Ne var ki onların bu görüşlerine ilgi gösterilmemiştir. Bunun bir örneğini Allah ona rahmet eylesin İmam-ı Yusuf'un "Hülâsa" isimli kitabında yer verdiği şu sözünde görmek mümkündür: "Domuz boğazlandığında onun derisi tabaklanınca temiz hâle gelir."¹⁸ Fakat bu hüküm şimdiye kadar uygulanmamıştır. Bununla birlikte domuz derisinin tabaklamak yoluyla temizlenmemesine ilişkin hüküm ciddi zararları beraberinde getirmiştir. Bu zararlardan biri eğerlerin çoğunun domuz derilerinden yapılmasından ötürü İstanbul'daki Müslümanlardan oluşan eğer yapım zanaatkârlarının uzun yıllardan bu yana bu deriyi kullanamamalarıdır. Fakat diğer yönlerden bu derinin kullanımını umumî hâle geldiğinden Müslüman zanaatkârlar da bunu yavaş yavaş kullanmaya başlamışlardır. Bu Müslüman zanaatkârlar arasından bazıları "Ne zararı olabilir ki?" diyerek itikadını bozarken, bazıları da yediği ve çoluk çocuğuna yedirdiği kazancının helal olmadığı zannını taşıdığından yerken besmele çekseler bir türlü, çekmeseler bir türlü azap ve tereddütler içinde kalmışlar ve hâlâ da bu durumda olanlar vardır. Allah ona rahmet etsin. Biz İmam-ı Yusuf'tan daha mı takva sahibiyiz?

Domuz hakkındaki bu sıkı uyarıların halkımız üzerinde çok şiddetli etkileri olmuştur. Nitekim geçmiş yıllarda Çanakkale sancağında idim ve orada bir köylünün domuz avladığını ve onun derisinden kendisine bir çarık yaptığını işittim. Diğer köylüler bunu duyunca bu köylüden uzaklaştılar, ondan selamı kestiler. Bu köylüler içinde bu adamı kafir olarak görenler de vardı. Hâlbuki alkollü içeceklerden rakı ve nebiz içenlere ve bunun yanında diğer haramların türüsünü işleyenlere böyle bir muamele yapmıyorlardı.

Dürer isimli kitapta da zikredildiği üzere -Allah ona rahmet etsin- İmam-ı Azam Ebu Hanife; gayr-ı Müslimler aracılığıyla domuzun satılabileceğine cevaz vermiştir. Fakat bu cevazın varlığını araştıran kimse de ortaya çıkmamıştır.

Herhâlde bu domuz etinde diğer haramlarda bulunan çekiciliğin bulunmaması söz konusudur. Ve ben de aynı şekilde bu durumu kendi nefsimde müşahede ediyorum. Bunu en iyi bilenler arasında bu yasaklanan haramları çokça işleyenler bulunmaktadır. Fakat onların her birini domuz etini yiyen kimseyi kötü gördüğüm kadar da kötü görmüyorum. Bu his hepimizde umumî olan bir histir. Araştırma konumuz olan bu mesele hakkında bu hisle hareket ettiğimiz zaman belki insaf dairesinden çıkmış oluruz ve düşüncesizce hüküm vermiş oluruz. Zaten böyle bir araştırma neticesinde küfre ve sapıklığa düşme tehlikesi görülmez. Hâlbuki biz ilmî münakaşa yoluyla sadece hakikatin ortaya çıkmasını ve bu mesele hakkında bizim karşımıza çıkan şüpheleri ortadan kaldırmayı amaçlıyoruz. Bundan dolayı bu meseleyi Allah'ın size bahşettiği ilim, fazilet ve hikmetten hareketle bu meselede hüküm vermeniz için sizler gibi değerli âlimlere arz etmeye cesaret ettim. Bizler sizlerin cevabını bekliyoruz. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi sizlerin üzerine olsun.

8. Sadreddin Konevî, Kadı Beyzavî tefsirine yazdığı haşiyesinde yer alan حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير [Maide Suresi: 5/3] ayetinin tefsirinde, Allah ona rahmet eylesin. İmam Ebu Yusuf'un Hülâsa kitabında kendisinden nakledilen "Domuz boğazlandığında onun derisi tabaklanınca temiz hâle gelir." sözü, yine İmam-ı Yusuf'un Dürer adlı kitapta kendisinden nakledilen "Domuzun kılı temiz değildir. Suyu düşünce suyu murdar eder." sözüyle uyumlu değildir, şeklinde bir yorum yapmıştır. Derinden derine düşündüğümüz zaman İmam-ı Yusuf'un bu iki görüşü arasında bir zıtlık göremiyoruz. Çünkü ilk görüşte tabaklandıktan sonra domuzun derisinin temiz olacağına vurgu yapılırken, ikinci görüşte ise temizleme işlemi görmemiş domuz kılının temiz olmadığına vurgu yapılmıştır.

Hakikat-i İslam

Anglikan Kilisesi'nin Sualleri Münasebetiyle Yazılmıştır.

Müellifi
Doktor Milaşı İsmail Hakkı

İstanbul
Cağaloğlu Hamam Sokağı Numara 10

Hilal Matbaası

1924

Mütareke-i malumiyeyi müteakip İngilizler tarafından irad olunan suallere cevap yazılması Darülhikme'ye havale edildiği gibi sair bazı zevata bu meyanda bana da teklif olunmuş idi. Ehibbamdan da aynı teklifi edenler oldu. Lütf-ı İlahi ve imdad-ı risalet-penahiye istinaden yazmaya başladım. Bu eser meydana geldi. Fakat tabına ancak bu defa muvaffakiyet hasıl oldu. Mündericatinde gerek muhafazakâr ve gerek mukabil taraftarların müfritlerince muvafık görülmeyecek hususlar bulunabilir. Vaki olacak ilmi mebahisleri şükran ile karşılar ve hayırhahane ihtarlara minnettar kalırım. Tevfik Allah'tan.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Bismillahirrahmanirrahim

Sual 1) Hazret-i Peygamber'in Dini Nedir?

Cevap - Hazret-i Peygamber Muhammedü'l-Mustafa aleyhissalatu vesselam Efendi'mizin tebliğ ve talim buyurdıkları din-i mübin, her yerde ve her zaman, her sınıf ve her tabakadan bütün insanlara şamil, en makul ve fitrat-i insaniyeye en muvafık itikad ve ibadati, vacibat-ı hayatı ve ahkam-ı muamelatı bildiren bir din-i İlahi'dir. Nefsü'l-emre mutabık yani mahz-ı hak ve hakikat ve nev-i beşerin maddî, manevî selamet ve saadetini bi-hakkın temine kâfi ve kefil olduğu hem ilim, hem amel sahalarında daima sabit olmuş ve olacaktır.

Din-i mübin-i Ahmedi, iman ve amel üzerine müpteni olup din ve şeriatı muhtevidir. Ve bi'l-cümle vezaif-i insaniyenin gizli ve aşikâr bütün âmal ve amali bilen, gören Halikiteala'nın emri olduğunu bildirerek vazifenin yüksek kudsiyetini gönüllere ayrılmaz ve sarsılmaz surette rekiz etmiştir.

Hülasası Allah'a; meleklerine, kitaplarına, Peygamberlere, ahirete, kadere ve hayır ve şerrin Allah tarafından takdir ve halk olduğuna iman ve Kur'an-ı Kerim ve Peygamber-i ahir zaman taraflarından bildirilen emirler mucibince amel etmektir.

Gayesi insanı hem dünyada hem ahirette feyz ve felaha yani nev-i beşer için mümkün olan maddî, manevî, dünyevî, uhrevî bütün nimet ve saadetlere, kemalata nail etmektir. Her türlü meşru müstehiyat ve lezzetler, meta ve menfaatler, refah ve saadetler, kuvvet ve şevketler, tecazüp ve muhabbetler, ibadet ve taatları, kudsiyet ve kerametler, cennet ve cemaller hep bu nimetlerde, kemalet da dahil ve bu gayeye vusul için çalışmak her Müslüman üzerine vaciptir.

Takip ettiği tarik, fitrat-ı insaniye üzerine bina-i muameledir. Bütün mutekidat ve amalinde fitrattan ayrılmaz. Çünkü din fitrîdir. [Sure-i Rum: XXX, 29-30] فاقم وجهك للدين حنيفاً فطرت الله التي فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله ذلك الدين القيم. “Yüzünü doğruca din-i İslam'a çevir. Allah insanları din-i İslam ile mütedeyyin olmak fitratında yaratmıştır. Allah'ın yarattığı için değışmek yoktur. Eğriği olmayan ebedî din budur.”

Husul-ı kanaat için hem akıl ve fikre, burhan ve muhakemeye, hem his ve kalbe ve ruh ve vicdana müracaat ettirir. İnsanı maddî, manevî bütün kuvasını istihdama ve onlarla müzakere ve müşavereye davet eder.

Din-i İslam'ın mutekidat ve amaline ve ahkam-ı muamelatına dair bilcümle mevad, Kur'an-ı Kerim'den ve Resul-i Emin'in akval ve efalinden alınır. Kur'an-ı Kerim la-yetegayyer surette mahfuz olduğu gibi Resul Efendi'mizin sünen ve akvali de kemal-i itina ile cem ve zabt edilmiştir. [Sure-i Haşr: LIX: 7] “Peygamber'in size getirdiğini alın, nehyettiğinden sakının.” ayet-i celilesi mucibince akval ve efal-i Resulullah'ın hükmü evamir-i Kur'anienin hükmünün aynıdır.

Sonra icma-i ümmet vardır ki bir asrın fukahasından kâfi miktar zevatın bir mesele-i feriyeye hakkında kitabullah ve akval ve efal-i Resul'e muvafik olduğuna dair ittifak etmeleridir. Kıyas-ı fukaha da bir asl-ı sabit-i şeriyeye kıyasen fakihin hüküm istinbat ve istidlal etmesidir.

Ahkam-ı itikadiye ve efal-i mükellefinin esaslarında umumiyetle ittifak vardır. Bu hususta asla ihtilaf olamaz. Bunlar içtihadı dahil olmazlar. Mesela zekâtın farziyetinde içtihat ihtilafı katiyen varid değildir. Lakin falan veya filan maldan ne surette zekât verileceğine veya alınacağına dair içtihat olunabilir.

Müçtehidlerin içtihad ihtilafları mücerred zemin ve zaman ve mukteza-i hâl icabı değişebilen nokta-i nazar ihtilafından her birinin istinat ettiği edille-i şeriyeyi o husus için daha ziyade muvafık-ı tatbik görmesinden naşidir. Ve sırf اختلاف امتی رحمة kelimelerinin beyan buyurduğu hikmete müstenittir.

Bab-ı içtihad her vakit ve her ehil kimse için açık olmak iktiza eder. Akaid ve amalin; kitabullah ve akval-i Resulullah'dan başka bir yerden almak hiçbir Müslüman üzerine vacip değildir. Şart olan içtihadı ehliyetin vücududur. Herhangi bir meselede içtihadı muktedir olan herhangi bir Müslim içtihat edebilir.

Ancak bu içtihadın bir hüküm-i şeri kuvvetini haiz olabilmesi için cumhur ulema tarafından kabul olunması lazımdır. Şimdiye kadar ekser mezahib-i İslamiyede bab-ı içtihadın kapalı tutulması bir tedbir-i ihtiyatiden ibarettir. Devam etmek lazım gelmez. Asıl lazım olan içtihatları tetkik ile kıymetlerini tayin edecek heyet-i ilmiyenin ve mebahis-i diniyenin kemal-i hürriyetle cereyanını temin eden matbuatın vücut ve tesisidir.

Biz bu kitapta başlıca ve en ziyade Kur'an-ı Kerim ve ehadis-i nebeviye ile istişhad edeceğiz. Kur'an-ı Kerim'in iptidasından başlayalım.

Biz Müslümanlar Kur'an okurken şeytandan Allah'a sığınırız. Bunun manasında en mühim bir tedbir mündemiçtir. Çünkü akıl için hatt-ı hareket tayin etmezden evvel yanlış yollara götürebilecek her ihtimali derpiş ile defî ahashabına tevessül etmek mühim bir kaide-i İslamiyedir. İşte istiaze ile başlamak bu manayı ifade eder. İstiaze Kur'an'dan bir cüz olarak yazılı değilse de N. فاذا قرآن القرآن فاستعذ بالله الشيطان الرجيم [Sure-i Nahl: XVI, 98-100] buyrulmuştur.

İstiazenin Kur'an-ı Kerim'den bir cüz edilmeyip de evvelce okunmasının emir buyrulması asıl maksudun besmele-i şerifenin muhtevi olduğu hak dairesinde hareket ve istiazenin bir tedbir-i mütekaddim olmasındandır. Yani gaye, istihsal-i gaye olup istiaze ise gayenin istihsaline mâni ahval ve esbaptan tevakkıyî âmidir.

"Euzubillahimineşşeytanirracim" diyerek şerrinden Allah'a sığındığımız taşlanmış şeytanın manasında insanı fena yollara götüren her şey dahildir. Çünkü şeytan her ne kadar ayrı bir mahluk olsa da aynı zamanda Kuran-ı Kerim'de şeyatin, ins ve cin tabiri mevcuttur. N. وكذلك جعلنا لكم نبي عدواً شياطين الانس والجن [Sure-i Enam: IV, 112] buyrulmuş ve Sure-i Nas'ta sudur-ı nasa vesvese ilka eden cin ve nasın şerlerinden Allah'a sığınılmıştır. Binaenaleyh şeytan lafzı insanı fena yollara sevk eden her nevi sevaik ve temayülât manasına alınırsa daha tam ve şümüllü olur.

Şeytanın racim sıfatıyla tavsifinde hakkın batılı, ulvî fikirlerin süflî fikirleri taşlaması, reddetmesi mana-i remzisi de vardır.

İstiazededen sonra besmele gelir. Bismillahirrahmanirrahim cümle-i celilesi Kur'an-ı Kerim'in başı olduğu gibi her meşru işe başlarken okunur. İstiaze nasıl fena yollara sapmamak için tedabir ittihazını mütazammın ise besmele de tarik-i hak üzere harekete karar verilerek işe başlanmış olduğunu ve aynı zamanda maddî, manevî, dünyevî, uhrevî maksatlara nail olmak için çalışılacağını ifade eder. Tarik-i Hak üzere hareket manası "İsmullah"tan alınır. Lisan-ı Arap'ta isim kelimesi yalnız ad manasına gelmez. Nişan ve alamet manasını da ifade eder. O cihetle Allah'ın ismiyle başlarım demek her şeyde Allah'ın asar ve kudretini görüp vücut-ı İlahisine kemal-i itikad ile iman ve evamir ve nevahisi mucibince harekete azm ve cezm etmiş olduğum hâlde işlerime iptida ve devam ederim demektir. Maddî, manevî, dünyevî, uhrevî umurun husulü için çalışmayı da Rahman ve Rahim kelimeleri gösterir. Rahman amm, Rahim has olduğundan bismillahirrahmanirrahim denince Cenabıhakk'ın Rahman sıfatında mütecellî, herkese amm ve acil ve muvakkat dünya nimetlerini istihsal maksadı anlaşılacağı gibi Rahim sıfat-ı ilahiyesinin tazammun ettiği daim ve baki ve pek ziyade ulvî olan dünyada mazhar-ı iman ve irfan ve ahirette nail-i rıza ve

cenan olmak nimetlerinin matlup olduğu da anlaşılır. Ve Müslüman'ın hem dünya hem ahiret için çalışması lüzumu hakkında pek çok nusus vardır.

Bir de Allah ism-i celilinden sonra Rahman ve Rahim sıfatlarının irad buyrulması lafza-i celalin en ziyade mütazammın olduğu adl ve hakkaniyet mefhumuna şefkat ve merhamet sıfatının tarafuk ettirilmesi lüzumunu beyandır.

Hülasa istiaze ile bismelenin manaları gösteriyor ki Din-i İslam, hepsinden evvel tarik-i Hak'tan inhiraf ettirecek saiklerden tevakki ve mücanebet ve maddî manevî makasıda vusul için hak üzere say ve gayret ve adl ve şefkat üzerine bina-i hareket emreder.

Şimdi de ilk nazil olan ayat-ı celileye gelelim. Kur'an-ı Kerim'in daha ilk ayetlerinde bütün makasid-i esasiyesi ve hülasa-i muhteviyatı icmal olarak bildirilmiştir. Bunu müfessirler; Cenabıhak, koca bir ağacı küçük bir tohumun içine mücmel bir surette nasıl sığdırmış ise din-i celil-i İslam'de ilk nazil olan ayetler de öylece ilahi bir surette icmal buyurmuştur diye beyan ederler. Ve icazın bu icazı ta besmeleden başlar. Besmele-i şerifede mevcut nokta ve işaretleri erbabı pek derin surette şerh ve izah etmişlerdir. Biz burada ayat-ı kerimeden bazı anladıklarımızı söyleyeceğiz:

İlk nazil olan ayetle N. اقرأ بسم ربك الذى خلق. خلق الانسان من علق. اقرأ وربك الاكرم الذى علم بالقلم. علم الانسان ما لم يعلم. [Sure-i Alak: XCVI, 5] “Yaratan Rabb’inin adıyla oku. Rabb’in insanı kan pıhtısından yarattı. Oku ve ekrem olan Rabb’in kalem ile öğretti. İnsana bilmediğini öğretti.” ayet-i celileleri ile Sure-i Fatiha’dır.

Bazıları ilk defa Fatiha ondan sonra mezkûr ayetler nazil olmuştur demişlerse de “İkra” ayetlerinin mukaddemce nazil olduğunda büyük bir ekseriyet vardır. Herhâlde bunlar aynı zamanda denecek kadar birbirine yakın nazil olduklarından bu ihtilaf hasıl olmuştur.⁹¹

Bunların birbirlerine bu derece yakın nazil olması talim ve terbiye ve ahlakın birbirlerine pek mülâsik olmalarındandır. Çünkü İkra Suresi başlıca ilmin, terbiyenin; Fatiha da ahlakın esaslarını muhtevidir.

Peygamber Efendi'mizin ilk izhar-ı nübüvvetle sıfat-ı celile-i İlahiyeyi tadad ve kendilerine taraf-ı Bari'den vahiy nazil olduğunu beyan ederek Hakk'a davete mübaşeret buyurdıkları vakit müşrikin, Arap “Ya Muhammed! Senin bu kadar kudret ve kemal sahibi olarak bildirdiğin Rabb'in sana neler vahyetti.” demişler. Cenab-ı Peygamber; evvela “ikra” emrini vahyetti. Ben, “Okumak bilmem.” ما انا بقارئ dedim. Yine “ikra” buyruldu. Tekrar, “Okumak bilmem.” dedim. Üçüncüsünde اقرأ بسم ربك الذى خلق suretinde ayet-i kerime ikmal buyruldu.” buyurmuşlar. Fakat o zamanın insanları okuyup yazmanın ehemmiyetini lüzumu kadr-i takdir edemediklerinden bu ayet-i celilelerin bütün din ve medeniyetin, insaniyetin ancak ilim marifetiyle hasıl ve kâmil olacağını bildirilmiş olduğunu çabuk anlayamamışlar. Ona müteakip اقرأ بسم ربك الذى خلق nazil olmuştur ki insanın mahiyet-i maddiyesini bildirir. Böyle insanın kan pıhtısından yaratılmış olduğu umumî bir surette beyan edilince şeref-i insaninin hiçliğine hükmetmek varid-i hatır olacağından, müteakiben اقرأ بسم ربك الذى علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم ayetleri nazil olarak kan pıhtısından ibaret olan insanın ilimsiz insan olup ilim sahibi olanların mükerrerem ve muhterem oldukları beyan buyrulmuştur.

Din-i İslam'ın temelini ilim ve irfan üzerine kurulmuş olduğunu gösteren bu ayat-ı celileye dikkat olunursa daha birçok dakik manaları muhtevi oldukları pekâlâ görülür. Bir kere اقرأ ile başlanıp علم الانسان ما لم يعلم da münthehi olması herkesin tahsil-i iptidaiden bed ile hâline göre ilmin, terbiyenin beşer için mümkün olan en müntheha mertebesine varabilmeyi gaye ittihaz etmesi lüzumunu bildirmektedir. (علق) (اسم) (ربك) kelimelerinde akıl, beden ve ruh terbiyelerinin nüve hâlinde mündemiç bulunduğu şüphesizdir. Ve esma-i ilahiyeden Rab kelimesinin irad buyrulmasında ilim ile beraber terbiyenin de maksud-ı asli olduğu manası vardır. Bir de burada vücud-ı ilahiye en büyük delil olan hilkat meselesi var. Ve evvela Allah'ın, Hâlik sıfatı umumî olarak zikredilip ondan sonra be-tahsis-i hilkat-i insan mevzu bahsedilmiştir. Görülüyor ki Müslüman için her şeyden evvel bilgi ve umumiyetle hilkati ve hususen insanı yani kendi nefsinin bilmesi şarttır ve bütün terbiyenin esası budur. Evet, din-i İslam; Allah'ı bilmenin yolunu umumî, hususî esrar-ı hilkati, afakî ve enfüsî tefekkür de gösterir. Ve nefsi bilmek mertebesi Allah'ı

9. Fatiha birincisi iptida-i bisette Mekke'de, ikincisi hicretten sonra Medine'de olmak üzere iki defa nazil olmuş ve pek büyük olan ehemmiyeti bu suretle de gösterilmiştir.

gereği gibi bilmek mertebesi için bir geçittir. Nefsini iyi bilen bir insan kendisinde görülen kudretin herhâlde Rabb'i tealadan geldiğine şüphe etmez. Binaenaleyh Rabb'ini bilmiş olur.

İlmin nazar-ı İslam'da en mühim bir fariza olduğunu gösteren ayat ve ehadis pek çoktur. Bahusus هل ستكون بعدى فتن يصبح الرجل مؤمنا و سكون بعدى فتن يصبح الرجل مؤمنا و [Sure-i Ankebut: XXIX, 42-43] “Beyanat-ı İlahiyeyi ancak âlimler taalluk ederler.” ayet-i celilesi de bu manayı gösterir. Herhâlde evvel ve ahir, imanı ve İslam'ı muhafaza edecek ilimdir. Nitekim Peygamber Efendi'miz اطلبوا العلم من المهد الى اللحد و اطلبوا العلم و لو بالصين “Benden sonra fitneli, fesatlı zamanlar olacaktır ki o vakitler sabahleyin imanlı olanlar akşama kafir olacaklardır. Ancak Cenabıhakk'ın kendilerini ilim ile ihya buyurduğu kimseler bu tehlikeden salim kalacaklardır.” buyurmuşlardır. Sonra اللحد الى المهد الى اللحد و اطلبوا العلم من المهد الى اللحد “Beşikten tabuta kadar ilim tahsiline çalışın.” kelam-ı âliyeleri Müslümanlar arasında beyana hacet olmayacak derecede meşhurlardır. İlmin nazar-ı İslam'da pek büyük tutulduğuna en mühim delillerden birisi de Müslümanlarca ulemaya, muallimlere edilen hürmet ve verilen âli makamıdır. İmam Ali Efendi'miz من علمنى حرفا صيرنى عبدا “Bana bir harf öğreten beni kendisine köle eder.” buyurmuşlardır. Bahusus و رثة الانبياء و رثة الانبياء hadisi-şerifi hakikî ulemanın din-i İslam nazarındaki mevkiini pek güzel gösterir.

Şimdi de Fatiha-i şerifeye geçelim.

Bismillahirrahmanirrahim. cümle-i şerifesi Fatiha'nın bir cüzü olarak kabul edilmiştir. Bu suretle Müslüman, istiazenin delalet ettiği veçhile fena yollara sevk edecek. Bütün sevaik ve bevais hakkında icap eden takayyüdlere ittihazdan sonra besmele-i şerifenin gösterdiği veçhile dünyevî, uhrevî, maddî, manevî nimetlere nail olmak kastıyla tarik-ı Hak üzere işe başlayıp saye devam ve Cenabıhakk'a hamd ve senayı ihtimam edecektir.

Hamdin asıl manası sena bi'l-faziledir. Yani kendisinde bi'l-ihtiyar hayr ve enam sıfatları bulunan zat hakkında mücerret bu sıfatlarından naşi sena ve tazimde bulunmaktır. Ve hamdin bu hayır ve enamdan müstefid olması şart değildir. Müstefid olsa da olur, olmasa da olur. Mücerred-i müstefid olduğundan dolayı edilen senaya şükür denir. Hamd, hak ve minnet nimeti eda manasına da gelir.

Hamd, şükrün başıdır ve hamd etmeyen kimsenin şükrü tam değildir. Çünkü müteneffî olmadığı fazileti takdir etmeyip de yalnız kendisine nefi olanı yad ve takdir etmekten fazla hodkamlık vardır.¹¹⁰ Elbette asıl insanî olan, müteneffî olunsun olunmasın herhangi bir faziletin kadrini takdir ile ivaz mukabili olmaksızın dahi sena ve tazimde bulunmaktır. Ve bu cihettedir ki hamd, aynı zamanda vezaif-i diniyenin esas olan hâlis tazim ve iclal manasını da ifade eder. Allah lafz-ı celili de bu hâlis tazim ve iclalin Allah'a mahsus olduğunu göstermekle elhamdülillah terkihi-şerifi hem hamdin ihlasını hem de iclal ve tazimin mahmud bi'l-hak olan zat-ı İlahiye has bulunduğunu bildirdiğinden tevhid-i bari mefhumunu şümüllü bir surette mutazammındır.

İhlas: Din-i İslam'ın esası ihlastır. İhlasın mana-i aslisi katıksız, karışksız demek olduğundan şerrinden tenezzüh manasını da ifade eder. İhlas olmazsa ne iman ve itikad ne de hüsn-i niyet ve amal-i salih olamaz. Peygamber Efendi'miz اخلصوا اعمالكم لله فان الله تعالى لا يقبل الا ما خالص له “Amellerinizi Allah için hâlis ediniz. Zira Cenabıhakk, yalnız kendisi için hâlis olan amali kabul eder.” buyurmuşlardır. Ve ihlas hakkında müteaddid ayat-ı kerime variddir. N. انا انزلنا اليك الكتاب بالحق فاعبد الله مخلصاً له الدين الا الله الدين الخالص [Sure-i Zümer: XXXIX, 2-3]. “Biz sana kitabı hak olarak inzal ettik. Allah'a şerden ve riyadan hâlis din ile ibadet et. Muhakkak bil ki hâlis din Allah içindir.”¹¹¹

10. Müslüman'ın şükrü hamd ile beraber olduğundan beyne'l-İslam hamd ve şükür kelimeleri hemen daima aynı manayı ifade ederler.

11. Bu ayet-i celilenin mabadi şöyledir: N. ان الله لا يهدى من هو كاذب كفار واذن اتخذ وامن دونه اولياء مانعهم الا ليقر بونا الى الله زلفى. ان الله يحكم بينهم فى ما هم فيه يختلفون. ان الله لا يهدى من هو كاذب كفار من هو كاذب كفار. Allah'ın gayri veliler ittihaz edip biz onlara bizi Allah indinde kurb ve makama nail etmeleri için ibadet ederiz diyenler vardır. Allahuteala onların aralarında ihtilaf ettikleri hususların hükmünü muhakkak verecektir. Muhakkak Allahuteala yalancı ve kafir kimseleri hidayetine layık görmez.”

İslam itikadınca insanlara pek karib olan Allahu zülcelal ile kul arasına mutavassıt koymanın iman ve ihlas için ne derece muzir ve “Biz günahkarız. Doğrudan doğruya Allah'a müracaat edemeyiz. Arada bir sahib-i salaha muhtacız.” diyenlerin itikatlarının ne kadar sakim olduğunu bu kelam-ı İlahi pek güzel göstermektedir. Zira insan, ne kadar günahkâr olursa olsun halis niyetle doğrudan doğruya Cenabıallah'a

Bir nimetin şükürünü ifa etmek ancak o nimetin rıza-i İlahi dairesinde istimal ve hüsn-i muhafaza ve tezyidine çalışılması ile mümkün olacağı kütüb-i İslamiyede bir tafsil mezkurdur.

Hamdın manasında hem bila-ivaz sena bi'l-fazile hem de nimetin şükür ve kıymetini bilmek manalarının cem olunması Allah'ın emirlerine ihlas ile itaat etmenin zımında hasıl olacak nef ve teneffü ihmâl etmek lüzumunu gösterir.

Şurasını da söyleyelim ki din-i İslam'ın emrettiği rızakârlık insanı birçok tehlike ve musibetlere karşı gafil bırakan kör nikbinlik değildir. Euzu besmelenin istilzam ettiği her türlü takyidat ve mesaiden sonra hasıl olan neticeye razı olmak yani beyhude hırs ve tamahlara veya fütür ve meyusiyetlere düşmemektir. Mukteza-i İslam'ın ale'l-amyâ nikbinlik olmadığını فلايؤمن مكر الله الاالقوم الخاسرون [Sure-i Araf: VII, 97-99] “Kendilerini Allah'ın mekrinden ancak hüsrana düşen kavimler emin görürler.” ve emsal-i ayat-ı celile pek güzel gösterirler. Din-i İslam bedbinliği hiç kabul etmez. N. انه لايبئس من الاالقوم الكافرون [Sure-i Yusuf: XII, 87] “Muhakkak Allah'ın lütfundan ümidi ancak kafirler keserler.”

Ve'l-hasıl din-i İslam ne körü körüne nikbin ne de bedbin olmayıp haktan ve hakikatbin bir din-i mübindir.¹⁴¹

Elhamdülillahdan sonra Rabbi'l-âlemin buyrulmasında büyük hikmetleri vardır. Ezcümle hâlimden razı olarak hamd eden kimsenin hatırına “Ya Rab! Ben kulun eğri yollara götüren merdud saiklerden sakınarak evamir-i İlahiye ne itaatle hak dahilinde say ve gayret ettim. İhsan buyurduğun lütuf ve nimetlere hamd ederim. Hâlimden razıyım. Fakat şeytan-ı racime uyararak senin doğru yoluna gitmeyenlerin de vüsat-i hâl ve sıhhat ve cemal gibi nimetlerle perverde olduklarını görüyorum. Bunların hikmeti nedir? Yolunda bir mülâhaza varid olabileceğinden ona karşı bütün âlimlerin ve kaffe-i mahlukat ve mükevvenatın ve iyi kötü her mevcudun yetiştiricisi Allah'tır. Hepsinin ayrı hikmet-i mevcudiyetleri vardır. Binaenaleyh Müslüman herkese, her mevcuda karşı hürmetkar ve vasi-i nazar olacak, hodkam ve kutehbin olmayacaktır, manasını mutazammındır.

Ondan sonra insana, amenna, fakat tarik-i Hakk'a salık olanlarla batıl yola gidenlerin farkı ne olacak gibi bir fikir gelebileceğinden ona da er-Rahman er-Rahim buyrulması cevap oluyor. Rahman'ın am, Rahim'in has olduğunu arz etmiştik. Bunun âlem-i beşeriyette misali, mesela bir hükümdarın birçok memur ve müstahdemleri olur. Bunların kaffesi maaş ve mahsusat alırlar. Onların hepsine am ve şamil nimet ve lütufları olmak itibarıyla o hükümdar Rahman sıfatıyla muttasıf olur. Bir de bunlardan ancak bazılarına has iltifat ve itimatları, hürmet ve ikram ve lütuf ve ihsanları olur ki bu itibar ile aynı hükümdar Rahim sıfatıyla muttasıftır. İşte bu suretle, Cenabıhakk'ın lütuf ve nimetleri de maddî, manevî, nasutî, lahutî olmak üzere mütenevvi bulunduğundan tarik-i Hakk'a salık olanlarla tarik-i batıla zahip olanların maddî nimetlerce farkları olmamasının hatta batıl yola gidenlerin servet ve refahlarının daha ziyade olmasının tarik-i hak saliklerine verilen ulvî nimetlerin yanında teşviş-i zihn ve ızdırabı mucip bir hâl teşkil edemeyeceği de bildirilmiş olur. Lakin insanlardan bazıları bu nakle de tatmin-i nefis edemeyerek bu dünyada ekseriya faziletlerin, manevî yüksekliklerin kadri bilinmiyor. Maddî servetler ve cah u mansıplar daha ziyade hürmet ve takdirlere layık görülüyor. Hak ve hakikat ne vakit ve nasıl meydana çıkacak? diyebileceklerinden onlara da مالك يوم الدين terkiib-i celili cevap veriyor. يوم دين, hesap günü, ceza günü demek olduğundan bir gün gelip de adil-i mutlak hak celle ve âlâ hazretleri tarafından iyilerle kötülerin farkları bildirilecektir. Herkese ameline göre mükafat veya mücazat verilecek, din ü iman ve fazilet ü irfan sahipleri saadet-i ebediyeye nail ve iman ve faziletlerden mahrum kalmış olanlar duçar-ı ikab olacaklardır denerek teyid-i iman buyruluyor. Bu suretle muhakeme ve tefekkür neticesi olarak imanını takviye ve teyid eden Müslüman için artık her işte Allah'ın emriyle amel olmak vücubuna kanaat-ı kamile gelmiş olduğundan اياك نعبد demek tabii oluyor. اياك tabiri ibadetin ancak Allah'a münhasır olmasını yani imanda olduğu gibi ibadet ve imalde dahi ihlas-ı mutlak lüzumunu beyan eder. Cem sigası kullanılması da her iyi işte bütün hem nevlerini iştirakini istemenin İslamiyet muktezası bulunmasındandır.

14. Daima okuduğumuz besmele ve Fatihalarda Allah'ı hep Rahman ve Rahim sıfatlarıyla zikrettiğimiz meydanda iken birtakım muarazalarımız din-i İslam'ın Allah'ı korkunç ve kahhar bildirdiklerini söylerler. Fakat finimiz Allah'ın kahır ve gazabından korkmak lüzumunu da bildirir. Fakat سبقت رحمتي على غضبي hadis-i kudsisi ve bütün esma-i hüsnâ Hazret-i Allah'ın lütuf ve merhametinin ziyadeliğini bildirir. Binaenaleyh Müslüman korkudan ziyade, Allah'ın lütuf ve merhameti ümidiyle mutmain ve müsterih olarak yaşar.

İbadetin manasını ehl-i tetkikin به شغل كلك yani bütün mevcudiyetinin onunla meşgul olmasıdır, diye izah etmişlerdir. Tabii insanın bütün kuvasının, maddî manevî mevcudiyetinin Allah ile meşgul olması tamamıyla irade-i sübhaniyeye teslim-i nefis etmesi demektir.

Müteakiben اياك نستعين buyrulması Allah'a ibadet ve ubudiyete yani her işte ancak Allah'ın emirleri üzerine harekete karar veren Müslümanların, çalışmakla mükellef, kendilerine bir nevi irade ve kudret verilmiş olmakla beraber asıl kudret-i külliye ve hakikiyenin Cenabıhakk'ı ait olduğuna mutekid olduklarından “Ya Rab! Bizler emirlerin mucibince çalışacağız; verdiğin irade ve kudreti muvaffak bi'l-hayr olmak için sarf edeceğiz; bu baptaki cehd ve ihtimam bize aittir. Fakat kudret-i külliye ve tevfiğ ancak zat-ı uluhiyetindedir. Yardım yalnız senden isteriz diye daima Allah'tan ve Hak yüzünden yardım göreceklere ümitvar ve mutmain olarak çalışacaklarını beyandır.¹⁵¹

Ondan sonra neye çalışacağız ve ne için yardım isteyeceğiz bilmek lazım olduğundan اهدنا الصراط المستقيم ayet-i celileleri geliyor ki bunlarla her şeyin hâlik ve mukadderi olan Allah'tan “Bizi doğru yola, nimetlere nail olmuş ve gazaba uğramamış, yollarını şaşırmamış kimselerin yoluna götür.” diye niyaz ediyor ve ne gayeler için çalışacağımızı tayin etmiş oluyoruz.

Kelimelere dikkat edilirse ilm-i ahlak ve ruhiyat ve içtimaiyat ve bütün mukteziyat-ı medeniye ve diniye esasatını ne hakimane ihtiva ettirildikleri anlaşılır.

Umumiyetle esasat-ı İslamiyenin Kur'an-ı Kerim'in ta ilk nüzulünde tespit edilmiş olmasına tekrar gelelim.

Besmelenin hak dairesinde harekete karar verilerek maddî, manevî, dünyevî, uhrevî makasıda vusul için çalışmak azmini, istiazenin de bu gaye-i asliyenin husulüne mâni olacak sevâikten tevakkî emr-i ehemminin daima her işin başında nazar-ı itibara alınması lüzumunu gösterdiğini ve ikra ayetlerinin din-i İslam'ın umumiyetle ilim üzerine müstenit olduğunu ifade ettiğini ve Fatiha-i şerifenin bilhassa ahlak esaslarını muhtevî bulunduğunu gördük. Ve ulema ve müfessirin mütefik beyan ettikleri veçhile Fatiha-i şerife, Kur'an-ı Kerim'de münderic umurun kaffesini icmalî surette muhtevî olduğundan Ümmü'l Kur'an, Ümmü'l-Kitab, el-Esas, el-Vafiye, el-Kafiye gibi müteaddit isimlerle tesmiye olunmuştur. Hakikat, Fatiha-i şerifenin süluk-ı beşer için lazım olan bütün esasları icmalî olarak cami bulunduğu cüzi teemmül ile zahir olur.

Evvela elhamdülillahî Rabbi'l-âlemin ayet-i celilesi vezaif-i ahlakîyenin kaffesini camidir.¹⁶¹ Çünkü Allah'a bu suretle hamd eden insan hem nefesine hem Allah'a hem de halka karşı vazifeleri nazar-ı itibara almamış demektir. Nefsini nazar-ı itibara alıyor ki nail olduğu nimetlerin kıymetlerini bilerek hoşnut ve razı ve müteşekkîr oluyor.

Allah'a karşı vazifeleri nazar-ı itibara almıştır ki hamdini ifade ettiği sena bi'l-fazileyi, garazsız tazim ve iclali Cenabıhakk'a hasrederek tevhid-i bari vazifesini ifa ediyor. Hak ve minnet nimeti eda manasını mutazammın olması yine başka.

Onlardan sonra halkın Allah'a karşı olan vazifeleri kalıyor ki onu da “Rabbü'l-âlemin” terkihi-î âlisi ifade buyurur. Din-i İslam'da vezaif-i insaniye adl ve ihsan olmak üzere ikiye münkasım olup التعظيم لامر الله و الشفقة على خلقه düstur-ı esasîsi de bu manayı mutazammındır. Bu emr-i İlahîye hürmet ve tazim ve aynı zamanda halkullah'a şefkat manalarının “elhamdülillahî Rabbi'l-âlemin”de tamamen dahil oldukları zahirdir. Fakat şefkat ve ihsan manası bilhassa “er-Rahman er-Rahim” ile teyid ve izah buyrulmuştur Rahman ve Rahim kelimelerinde vazifelerin müeyyideleri manası da var ise de asıl bu manayı sarahaten ifade eden “مالك يوم الدين” terkihi-î celilidir.

15. اياك نعبد توصلی و اياك نستعين. Müslüman her işte rıza-i İlahîye dairesinde esbaba tevessülde, say ve gayrette kusur etmeyecek. Fakat aynı zamanda muvaffakiyeti ancak Allah'ın inayeti bilerek kalbi tevakkül ile mali olacaktır. Ve dünyada hakkıyla tevakkül edebilmek kadr-i medar-ı rahat ve saadet-i müntic-i itminan ve muvaffakiyet hiçbir şey yoktur. Din-i İslam'da tevakkülün mevkiî büyüktür. Hakikat hangi iş olursa olsun esbabına tevessülden sonra kalbi bir merbutuyla Allah'a tefviz edilirse o işin netice-i haseneye mukterin ve haiz-i hasen husul olacağı şüphesizdir. Bu bizlerce bi't-tecrübe dahi tahakkuk eden bir keyfiyettir. İş, hakkıyla tevakkül ve rabt ü kalp edebilmektedir. Ve bu bapta birçok nusus vardır. Burada yalnız N. ومن يتوكل على الله فهو حسبه. [Sure-i Talak: LXV, 3] “Allah'a tevakkül edene Allah yeter.” ayet-i kerimesini zikredersek kafidir.

16. Biz din ile ahlakı aynı manaya alıyoruz. Zira din-i İslam başlıca ahlaktır. Peygamber Efendi'miz “Din, ahlaktır.” buyurmuşlardır. بعثت لاتمم مكارم الاخلاق Kelam-ı nebevîsi de sebeb-i bisetin mekarim-i ahlakı itimam olduğunu bildirmektedir.

اهدى للمتقين الذين يؤمنون بالغيب و يقيمون الصلاة و مما رزقناهم ينفقون و الذين يؤمنون بما انزل اليك و ما انزل نستعين اياك نعبدو و اياك نستعين cümle-i celileleri nazarî olarak hasıl olan kanaatten sonra amale başlanmasını dinin ameli kısmına girilmesini gösterir. Ondan sonra da nelere çalışılacağı beyan buyrulmuştur.

Tertibe dikkat edilince evvela hüsn-i vazife ve ilim ve marifet muktezası tazim ve iclal ve badehu amel-i salih ve bunlara müterafik olarak nef ve teneffü manalarının tamamen gösterilmiş oldukları görülür.

Kur'an-ı Kerim'in daha ilk nüzulünde tespit edilmiş olan bu esasların tafsilatı, vakayı icap ettikçe nazil olan ayat-ı celile ile şerh ve izah buyrulmuştur.¹⁷¹ Sure-i Bakara- ikinci surenin - iptidasındaki ayetler ise bu bapta başkaca izahat-ı mahsusayı ihtiva ederler. Evvela N. اهدى للمتقين الذين يؤمنون بالغيب و يقيمون الصلاة و مما رزقناهم ينفقون و الذين يؤمنون بما انزل اليك و ما انزل نستعين اياك نعبدو و اياك نستعين ayet-i celilesiyle, Allahuteala'nın Muhammed aleyhisselam Efendi'mize ihsan buyurduğu Kur'an-ı Kerim'in sıdk beyanatına her türlü şüpheden varestede olarak iman edilmesi lüzumu bildiriliyor. (ذلك kelimesinin manası baide işaret olduğu hâlde mücerret Kur'an'ı tazimen karib için kullanılmıştır. Çünkü lisanların çoğunda olduğu gibi Arapçada da hazırı gaib, karibe baid sigasıyla hitap ve işaret-i tazime delalet eder.)

Ondan sonra gelen اهدى للمتقين الذين يؤمنون بالغيب و يقيمون الصلاة و مما رزقناهم ينفقون و الذين يؤمنون بما انزل اليك و ما انزل نستعين اياك نعبدو و اياك نستعين ayet-i celileleri Fatihâ'nın sırat-ı müstakime isal buyurması için dua edilen hidayetin husulüne muktezi şerati izahen "Cenabıallah'ın Hazret-i Muhammed'e inzal buyurduğu bu kitap gayba (zahir gözüyle göremediğimiz Allah'a ve melaike-i kirama yahut münafıklar hilafına olarak kalp ile herkes için sır olan samim-i vicdan ile) iman ve namazlarını hakkıyla eda ve nail oldukları nimetlerden hak yolunda infak eden müttakiler için hidayettir, doğru yolu götürür." ve ilh. buyruluyor.

Burada hidayete isal eden şartların başına müttekin kelimesinin konmasındaki mana pek mühimdir. Bir kere, istiaze münasebetiyle söylediğimiz veçhile sırat-ı müstakim üzere harekete karar veren insanın bir işe başlamazdan evvel o işten gelebilecek mazarratları derpiş ederek lazım gelen tedbirleri ittihaz etmesinin en makul, en hakimane bir tarz-ı hareket olduğunu bildirir. "Def, reften evladır." kaidesi beyne'l-İslam meşhurdur. Deff-i mazarratın celb-i menfaatten evla olması kaide-i külliyledir. Sonra süluk-i insanide hem kötülük yapmamak hem iyilik yapmak ikisi birden şart ise de kötülük yapmamanın mukaddem olduğu şüphesizdir. Ve onun içindir ki ahlak-ı İslamiye için, düstur-ı esasi olan خلقه على الشفقة و الشفقة على خلقه kelam-ı şerifinde herkesin ve her şeyin hakkına hürmet ve tazim yani herhangi bir nizam-ı âlemi tağyirden, tabir-i aharla fenalık yapmaktan tevakki vazifesi mukaddem tutulup şefkat vazifesi onu müteakip zikredilmiştir. Bu tertip N. ان الله يأمر بالعدل و الاحسان [Sure-i Nahl: XVI, 90-92] ayet-i kerimesindeki tertiptir. Fi'l-vaki insan için en müşkül şey nefsini hatadan muhafaza edebilmektir. Zira insanda gafflet çok ve temayülat-ı şehvaniye ve nefsanîye kuvveti olduğu gibi dünyada muhill-i iffet ve istikamet bevais ve devai pek mepzuldür. Binaenaleyh sakin olmak ehem ve akdem-i umurdur. Akil ve kâmil bir insan için her işin o günde ittika üzere hareketi kaide-i süluk ittihaz etmek bir fariza-i asliyedir.

Saniyen şunu da söyleyelim ki takvanın manası yalnız menfi ve içtinabî değildir. Aynı zamanda müspet ve icraidir. Yani Allah'ın emirleri hilafına hareketten, menhiyyattan tevakki manasıyla beraber Allah'ın emirlerine muvafık amel işlemek manasını da mutazammındır. Binaenaleyh takva veya ittika deff-i mazarrat, zarar ve ızrardan sakınmanın mukaddem olduğu manasını mutazammın olmakla beraber her türlü evamir-i İlahiyeye tamamen tevfik-i hareket manası da ifade eder. Ve iman ancak bu suretle kâmil olur. Hele N. ليس البران تولوا و جوهكم قبل المشرق و المغرب و لكن البر من آمن بالله و اليوم الاخر و الملكة و الكتاب و النبيين و أتى المال على حبه ذوى القربى و اليتامى و المساكين و ابن السبيل و السائلين و المغرب و وفى الرقاب و اقام الصلاة و أتى الزكاة و الموفون به هم اذا عاهدوا و الصابرين فى البأساء و الضراء و حين البأس اولئك هم المتقون [Sure-i Bakara: II, 177-178] "Dindarlık yüzünüzü maşrik veya mağrip cihetine çevirmeniz değildir. Dindar olan Allah'a, ahirete, melaikeye, kitaba ve Peygamberlere iman eden ve Allah'a muhabbetinden dolayı akrabasının fukarasına, yetimlere, muhtaçlara, yolculara, dilencilere ve esirlere muavenet-i maliyede bulunan ve namazlarını hakkıyla eda ve zekatlarını ita ve muahede ettikleri vakit ahitlerini ifa ve fisk ve zaruret ve muhannet ve eziyet ve cebr ve şiddet zamanlarında

17. Dinin iptida-i zuhurunda tespit edilmiş olan programın vekayi icabatıyla tatbik ve teyid edilmiş olması da ayrıca bir mucizedir. Sathî nazarların ayat-ı Kur'aniyede gayr-ı murtabatlık görmeleri kendi gibi kecbinlikleri iktizasıdır. Tertib-i Kur'an'ı hayat-ı beşerin cereyanı tabiiyesine göre eder. Ta ibtidadan tespit ve tayin edilmiş mebdelerin gelişigüzel, sıralı, sırasız teakub eden vekayi muhtelifeye tabiki münasebetiyle nazil olan ayet-i kerime, her nev ahval-i beşeriyede ittihaz edilecek hatt-ı hareketleri tamamen bildirmiş ve el-hak hayat-ı beşer mukteziyatına en muvafık bir tertip ile nizam-bahş olmuştur. Bu bapta daha tam bir fikir edinebilmek için her ayetin sebab-i nüzulünü bilmek lazımdır.

sabredenlerdir. İşte onlar doğrular ve işte onlar müttakilerdir.” ayet-i celilesinde, müttekun lafzı bütün müspet ve icraî faziletlere ıtlak buyrulmuştur.

Takvayı *الان اولياء* [Sure-i Yunus: X, 62-65] “Muhakkak bilin ki evliyaullah için korku yoktur. Ve onlar mahzun da olmazlar. Onlar Mümin ve müttaki olanlardır. Onlar dünya ve ahiret saadetleriyle mübeşşerlerdir. Allah’ın sözleri değişmez. Evliyaullahdan olmak feyz-ı azimdir.” ayet-i kerimesindeki ittikanın manası da imandan sonra bütün amal-ı salihayı muhtevîdir.¹⁸

Müfessirin-i kiram fezail-i insaniyenin iman ve itikatta tamamlık; nasa muavenet ve hüsn-i muaşeret ve tehzib-i nefis olmak üzere üç kısımda cem edildiğini ve baladaki N. *ليس البر ان تولوا* ... ilh. ayet-i kerimesinde *من آمن* ‘den *حين اليأس* ‘e kadar *اقام الصلاة* ‘dan *فى الرقاب* ‘a kadar *اتى المال* ‘e kadar *و النبيين* ‘den tehzib-i nefis talim buyrulmuş olduğunu beyan ederler.¹⁹

Gayb yahut gayb ile iman eden müttakiler denmekle basar, basireti açık erbab-ı hidayet, maneviyatından bî-nasip, sathi nazar maddiyat-perestlerden tefrik ve temyiz edildikleri gibi yakın-i dini ile yakın-i maddi arasındaki fark bildirilmiştir.

Bu suretle vazife ve mesuliyet duygusuyla mütehasıs olarak ve tefekkür ve taakkul ile maneviyatı fehm ve idrak ederek imanı tevsik etmek keyfiyeti zikredildikten sonra kezalik hidayetın şartlarından olan amel-i salihaya

18. İleride tekrar beyan edeceğimiz veçhile Kur’an-ı Kerim mukteziyatıyla bî-hakk amil olan insanlar evliyaullahtan olurlar. Kendilerinde keşf ve keramet hasıl olur. Burada bu ayet-i celile münasebetiyle evliyaullahın dünya ve ahiretleri hakkında mübeşşir ve havf ve hüzünden emin ve salim olmalarına dair bazı beyanatta bulunalım: İnsan için evliyaullahtan olmak en büyük hayra nail olmaktır. Ayet-i kerimede bu *خير* ile tabir buyrulmuştur. Evliyaullah mertebesine erenler dünyanın hiçbir belasından havf ve hüzne düşmezler. Bunların etvar ve meratibi muhtelif ve mütefavit olmakla beraber dünya ve ahiretler için mübeşşir ve havf ve hüzünden emin olmak kendisinde mevcuttur. Keşf ve keramet izhar etmeleri şart değildir. Etseler de olur etmeseler de olur. Çok izhar etmez. Çünkü halkın başına toplanmasını, münasebetsiz talepler vukuunu mucip olur. Hatta ara sıra kerametleri meydana çıkanların bu mahzurları def için bazı mertebe-i hafif meşreplik iltizam etikleri bile varittir. Binaenaleyh birçokları muhtefi bulunurlar.

Selefi saliheden pek büyük evliyanın menakıbını okumaktayız. Zamanımızda yetişmiş zevattan vasıl ilallah oldukları nümayan bir hayli kimseler biliriz. Mesela Trablusşamlı Şeyh Ali Efendi ömr-i merhumun harikulade ahvalini, pek mühim kerametini görenlerden olan ber-hayat bulunurlar pek çoktur. Müşarünileyh ile bizzat ben de müşerref ve ahval-i fevkaladesine muttali oldum. Sonra müzika-i hümayun mensuplarından Hacı Ratip Bey bu ayet-i celile için pekiyi bir misal olur. Müşarünileyh 1317 şabanda ihtiyar olarak vefat etmiş olup kendisini tanıyanlardan elyevm her-hayat binlerle kimseler vardır. Hacı Ratip Bey her vakit sen, fer vakit razı ve mutmain bulunduğu gibi yanına pür-hüzün ve keder giderenlerin dahi ferah ve itminan kesbettikleri meşhurdur. Birçok keşf ve kerametleri görülmüştür. Hele hikâye edeceğimiz şu vakta dünyası için olduğu kadar ahireti için de mübeşşir olduğunu gösterir: Müşarünileyh vefatından birkaç gün evvel, tekaüd sandığı azasından Hacı Zühdü Bey’e bir kimse göndererek “Hacı Ratip Bey’in selamı var. Ben yakında ahirete gideceğim. Hesaplarımı kesmek isterim. Rica ederim mütedahil maaşlarımı verdirsinler. Hem bir Hacı Zühdü Bey’le ilk mektebe aynı günde beraber giderdik. Müzika-i Hümayun’a keza beraber yazıldık ve tarikata da aynı zamanda beraber intisap ettik. Ne olur ahirete de aynı günde beraber gidelim diyor.” dedirtir. Bunun üzerine Hacı Zühdü Bey, sakalını eline alarak biraz tefekkürden sonra “Pekâlâ; selam söyle oraya da beraber gideriz.” cevabını verir ve mütedahil maaşlarımı alır gönderir. Aradan birkaç gün geçer aynı gecenin aynı saatinde ikisi de kendi hanelerinde vefat ederler. Ertesi gün Hacı Ratip Bey’in cenazesi Yeni Kapı Mevlevihanesi dervişleri tarafından Üsküdar’da Nakkaş Mezarlığı’na, Hacı Zühdü Bey’ininki de aynı saatte Bahariye Mevlevileri marifetiyle Eyüp Sultan’a defin olunurlar. (رحمة الله عليهما رحمة واسعة)

Ben bu vakayı ilk defa Galata Mevlevi hanesi elyevm post-nişin Ahmet Efendi Hazretleri’nden işittim. Kendileri Hacı Ratip Bey merhumun ehibbasından olup bütün ahvaline kesb-i vukuf etmişler. Vakayı hikâye ettikleri zaman bir hayli zevat vardı. Merhumun kezalik pek samimi ehibbasından olup birçok ahval-i fevkaladesini bizzat müşahede etmiş olan esbak Selanik ve Halep vilayetleri valilerinden Nazım Paşa da hazır ederler. Daha başka kerametlerinden de bahsedildi. Hazır olanların bazıları merhumun arkadaşlarından bulduklarından her biri kendi gördüklerini söylüyordu. Nihayet daha birkaç gün evvel olan Feneryolu’nda sakın esbak bab-ı seraskeri muhasebe müdüriyetinden mütekait Ahmet Bey’in hanesine gittik. Nazım Paşa da beraber idi. Hacı Ratip Bey’den bahsedildi. Meğer Ahmet Bey, o zaman merhumun komşusu ve vefat ettiği gece onun hanesinde imiş. Bir hayli konuşmuşlar. Sapsağlam ve hiçbir rahatsızlığı yok imiş. Ahmet Bey evine dönmüş ve merhum bir şey söylememiş. Aradan biraz geçmiş “Seni Hacı Ratip Bey” istiyor diye birisi gelmiş. O da gitmiş ki merhum vefat etmiş. Ahmet Bey’in anlattığına göre vefat edeceği sırada “Biz perdeyi dolaşacağız. Ahmet Bey’e haber gönderin.” demiş ve vefat etmiş.

Ben bu kabilden olarak vefatı zamanını bilip bildiren daha birkaç tat tanıırım. Fakat Hacı Ratip Bey’in vakası en gariplerinden. Çünkü pek sevdiği arkadaşının eceline de aynı saatte geleceğini bilmiş sözleşerek beraberce gitmişler.

19. Biz bu ayet-i kerimede ki “bîr”in manasını dindarlık diye tercüme ettik. “Bîr”in muhtelif manalara geldiği Kamuslarda mezkurdur. Dine hüsn-i temessük manasını ifade ettiği de varittir. Lakin biz bu manayı *البر حسن الخلق والائم ماحاك في صدرك وكرهت ان يطلع عليه الناس* “Dindarlık ahlak güzelliğidir. Günah da içkiyi açıklayan ve ona kimsenin muttali almasını istemediğin şeydir.” hadis-i şerifinden aldık. Bir de Peygamber Efendi’imiz “Din nedir?” sualine cevaben “Hüsn-i hulkur.” buyurmuşlardır. Binaenaleyh “Din-i İslam”da din ile hüsn ahlak beraber olduğundan biz de “bîr”i dindarlık diye tercüme ettik. Bu suretle dinsiz ahlakın tam ve kâmil olamayacağını ve diğer taraftan hakiki hüsn ahlakın dindarlığı müstelzim olacağını da göstermiş olduk.

ve hepsinden evvel akdam ibadat olan namaz ve müteakiben rızıklardan infaka geçiliyor ki imanla namaz Allah'a ve nefse; rızıklardan infak da başlıca başkalarına karşı vazifelerdir.

Ondan sonra hidayetın muktezasından olarak Kur'an-ı Kerim'e ve Cenab-ı Peygamber'den evvel gönderilen kitaplara, edyan-ı İlahiyeye iman geliyor. Demek ki din-i hak Hazret-i Muhammed aleyhissalatu vesselam Efendi'mizin bisetleriyle başlamış değildir. Pek eskidir. Ve bunda fikir ve nazarları maziye de sevk ile eski zamanlarda dahi Cenabıhakk'ın nimetlere nail ettiği, gazabına uğramamış, dalaletle düşmemiş kulları olduğunu bilerek ve onların hâllerini tetkik ederek müstefit ve haklarında hürmetkar olmamız lazım geleceğine tembih vardır. Evvelce geçmiş enbiya ve edyanın ahvali Kur'an-ı Kerim'de bazı ahbar ve kısas ile kısmen bildirilmiş olduğu gibi bazı ayetlerle de arz üzerinde seyr u sefer eder hâl ve maziye ait ahval-i beşeriyenin tetkiki emir buyrulmuştur. Bunlar hep akvam-ı salifenin veya başka edyan erbabının ahval ve menakıbını anlayıp öğrenmek lüzumunu gösterirler.

Ezcümle *قدخات قبلکم سنن فسیروافی الارض فانظرواکیف کان عاقبة المکذبین* [Sure-i Al-i İmran: III, 131-137] “Sizden evvel şerayı ve vakayı geçti. Arz üzerinde gezip (ibret ve dikkatle bakarak) hakkı inkâr ve Peygamberleri tekzip edenlerin akıbetlerinin ne olduğunu görün.” ayet-i celilesi ümem-i salifenin ahvalini tetkik lüzumunu sarihen emreden ayetlerdendir.

Âkil ve mütefekkir bir insan için maziye, hâli nazar-ı itibara almak nasıl lazım ise atıyı fıkır ü mütalaa da öylece lazım ve zarurî bulunduğundan nihayet hidayetın diğer muktezası olarak *هم یوقنون و بالآخرة* buyrulmuştur

Ahiret hakkında iman yerine ikan buyrulması emr-i ahiret için kati bir kanaat husulünün en güç bir iş olmasındandır. Hakikat öldükten sonra dirilip muhasebe görmek keyfiyeti insanları en çok şüpheye düşüren bir keyfiyettir. Binaenaleyh bu bapta kuvvetli bir iman yani ikan husulüne pek ziyade ihtimam lazımdır. (“İkanın manası bir şeyin hakikatini nazar ve istidlal ile anlayıp kabul etmektir.” Tarifat-ı Seyyid)

Ekser ulema ahiret meselesi için yalnız aklın ispat ve inkâr edemeyip tevakkuf ettiği bir meseledir demişlerdir. Onun için hem nakil ile hem de nazar ve istidlal tarikiyle ikan hasıl etmek iktiza eder.

Sonra Peygamberler; mucizeleriyle, istikbale dair her söylediklerinin tahkiki ile sıdıkların kati surette ispat etmiş olduklarından onların ahiret hakkında söylediklerinin dahi mahz-ı hakikat olduğunu kabul etmek elbette akıl için doğru olur.

اولئک هدی من ربهم و النک هم المفلحون ayet-i kerimesiyle de bu şeraiti haiz insanlar haiz insanlar, Rableri tarafından doğru yola götürülmüş, lütuf ve merhamete ve umduklarına nail ve korktuklarından emin edilmiş kimselerdir. Medh ve senasıyla tavsif buyrulmuşlardır.

Burada gayet şayan-ı dikkat bir nokta daha vardır ki o da hidayetın şartlarının başında bulunan ittika-i mazmunu ile hidayet mukteziyatını haiz zevatın vasıl oldukları mertebeyi ifade eden iflah kelimesinin manaları arasındaki münasebettir. Arz edildiği veçhile ittikanın manası muzaaftır: Fena işlerden sakınmak ve iyi işlere temessük. Bunlara mukabil iflah lüğatinin manası da kezalik muzaaftır: Korkulan mehâlikten emin ve maksut olan amale nail olmak.²⁰

Buraya kadar Fatiha-i şerifedeki *اهدنا* emrini izahen hidayetın şerait ve mukteziyatı ve netayici böylece bildirildikten sonra *ان الذین کفروا سواء علیهم ا انذرتهم ام لم تنذرهم لا یؤمنون* ayet-i celilesiyle hidayetden mahrum olanların hâline geçilmiştir.

İşte bu birkaç ayet-i celilede bütün itikadatın ve ibadat ve muamelatın esasları mücmelen bildirilmiş olup bundan sonra yazacaklarımızın kaffesi bu icmalin izahat ve tafsilatıdır.

Evvela iman edeceklerimizi beyan edelim.

20. Firuzabadî merhumun Kamus'unda: el-felah. Hemzenin kesriyle felah yani matluba zafer ve kokulan nesneden yahut akabinden gam ve muhanetten kurtulmak ve nimet ve rahatta daim olmak manasıdır. *ومنہ قوله تعالى قد ا فلاح المؤمنون* diye izah edilmiştir.

Müslüman'ın İman Edeceği Şeyler Allah'a İman

Malumdur ki din, kendilerinde mükellefiyet şeraiti mevcut olanlar içindir. Mükellefiyet-i diniyenin şart-ı aslisi akıl, aklın muktezası da en iyi mucibince yani hak ve hakikat üzere harekettir. Fıtratı salim bir kimsenin hak ve hakikati taharri etmemesi mümkün değildir. Hakikati taharri eden her insan bi'l-umum kâinata ve onlarda cari ahvale ibret nazarıyla bakarak sun-ı İlahinin ilham ettiği hürmet ve muhabbet ve tefekkür ve hayretlerden sonra elbette vücud-ı hâliki idrak edecektir. İşte Kur'an-ı Kerim, hepsinden evvel, insanları vücud-ı İlahiyi idrak ile mükellef tutar. Bu bapta şekki mümkün görmez. N. افى الله شك فاطر السموات والارض [Sure-i İbrahim: XIV, 10-11]²¹

Dinimiz vücud-ı ilahiyi idrak için en ziyade tefekkürü emreder. Yalnız zat-ı İlahinin künh ve mahiyeti hakkında tefekkürü emretmez. Çünkü akıl beşerin tahammülü fevkinde olan bir iş ile uğraşmak pek muzır olabilir. İşte muzır ve neticesiz olduğundan naşi ona mesağ yoktur. Peygamber Efendi'miz افى الله و لا تتفكروا فى الله "Allah'ın yarattıklarını düşünün, künh-i ilahiyi düşünmeyin. Çünkü onu elbette takdir edemezsiniz." buyurmuşlardır. N. ليس كمثل شئ وهو السميع البصير [Sure-i Şura: XLII, 9-11] "Allah'ın zatı gibi bir şey yoktur. Ve o iştirir ve görür." ayet-i celilesi de künh-i ilahinin bilinemeyip sıfat-ı ilahiyenin bilineceğini bildirir.

Allah'ın mahlukatını ve bütün kainattaki hikmetleri tefekkürle vücud-ı ilahiyi fehm ve tasdik lüzumunu âmir ayat-ı celile pek çoktur. N. ربنا ما خلقت هذا باطلا سبحانك فقنا عذاب النار [Sure-i Ali İmran: III, 189-191] "Ayakta ve otururken ve yatarken Allah'ı zikir ve göklerin, yerin yaratılması hakkında amal fikredenler, Allah'ımız, sen bunları manasız yaratmadın. Sana tesbih ederiz. Bizi ateş azabından koru, diyenler (ukul-ı kamile sahipleridir.)" ayet- i celilesi bu cümledendir. N. فى خلق السموات والارض واختلاف الليل والنهار والفلک التى تجرى فى البحر بما ينفع الناس وما انزل الله من السماء من ماء فاحياه الارض بعد موتها وبث من كل دابة وتصريف الرياح والسحاب المسخر بين السماء والارض لآيات لقوم يعقلون. ومن الناس من يتخذ من دون الله اندادا يحبونهم كحب الله والذين آمنوا أشد حبا [Sure-i Bakara: II, 159-160, 164-165] "Göklerin ve yerin yaratılmasında, gecenin ve gündüzün başkalığında, Allah'ın emriyle denizde yürüyüp insanlara fayda getiren gemilerde, Allah'ın gökten yağdırdığı ve onunla arzı öldükten sonra dirilttiği yağmurda ve arzda her nev hayvanatı neşretmesinde, rüzgarları istediği gibi estirmesinde, arz ile sema arasında Allah'ın emrine münkad ve müsahhar olan bulutta akıl ve tefekkür sahipleri için muhakkak kudret-i ilahiyeye delalet eden alametler vardır. Hâl böyle iken insanların birtakımı Allah'a şerik ittihaz edip onları Allah'ı sever gibi severler. İman ile müşerref olanlar ise Allah'a gayet kuvvetli bir muhabbetle muhabbet ederler." ayet-i celileleri de kezalik tefekkürü ve onun neticesinde ukul-ı kamile ashabının gafil ve cahiller hilafına olarak, pek kavi bir muhabbet-i ilahiyi ile takviye-i imana muvaffak olduklarını bildirirler.

Cenabıallah; bizatihi mevcut ve vacibü'l-vücut, kadim, ezeli, ebedi, cevheriyet ve arziyetten, cesediyet ve cismiyetten tebeddül ve tagayyürden zaman ile mekân ile takayyütten doğmaktan, doğurmaktan münezze, hayy-ı kayyum, vahid, ehad, her şeyin hâliki, mebdei, muidi, mudiri, her şeyi bilir, her şeyi muhit, hakim ve adil, rahman ve rahim, gafur ve şukur, kadir-i mutlak, istediğini yapar, yaptığınan mesul olmaz, şerik ve naziri yok velhasıl her türlü kemal sıfatlarıyla muttasıf ve noksan sıfatlardan beri mabud-ı bilhak bir Allah'tır.

İtikad-ı İslam'da kul ile Allah arasında vasıta yoktur.²² Ve Müslüman olmak için merasim istemez. Bir reis-i ruhaninin tavassutuna ihtiyaç görülmez. Yalnız kalp ile iman eden dahi Müslüman olur. Lisan ile ikrarın şart olması iman edenlerle etmeyenlerin bilinmesi içindir. Küfür de böyledir. İman girdiği yerden çıkar. Yani kalben

21. Akl-ı selim erbabı için vücud-ı ilahiyi idrak ve tasdik hususunda şekin mümkün olmadığı muhakkaktır. Ancak diğer taraftan din-i İslam her şeyin tetkik ve tahkikten sonra kabulünü emreder. Nitekim bu manayı izah için örfen kelime-i tevhitlerde evvela (لا) sonra da (لا) kelimesini gösterirler. Fi'l-vaki din-i İslam insanda fitrî olarak mevcut olan şek ve şüphe hassasının istimalini men etmez. Bu ayet-i celilenin manası hüsn-i niyet ve akl-ı selim mevcut oldukça iyi bir tetkikin mutlaka tasdike müncer olacağını bildirmektedir.

22. Kul ile Allah arasında vasıta yoktur demek Cenabıallah'a iman ve dua ve ibadet için kulun gönülü ile Allah arasında mutavassıta ihtiyaç yoktur, demektir. Peygamberlerin evamir-i ilahiyeyi tebliğe memur olmaları manasına vesatet tabiri caizdir. Çünkü Cenabıallah emirlerinin insanlara talim için Peygamberleri vasıta ve memur etmiştir ve bu manaya göre evamir-i ilahiyeyi talim eden her insan vasıta olur. Bu başkadır, dua ve ibadet de doğrudan doğruya Allah'a müracaat edemeyip arada bir üçüncüye, mutavassıta ihtiyaç olduğunu zan ve itikat etmek yine başkadır. İslam'da katiyen caiz olmayan budur. Müslüman, Allah'a kendisi için de yalvarır, başkası için de yalvarır. Ve bir Müslüman'ın başka bir Müslüman için dua etmesi iyidir. Onun için Müslümanların birbirleri için ve umum Müslümanlar için dua ederler. Bahusus salihlerin duaları çok aranır. Fakat bunlar hiçbir vakit bir günahkarın doğrudan doğruya Allah'a yalvarmaması yahut duasının makbul olmayacağı manasını tazammun etmez.

tasdik mevcut oldukça küfür yoktur. İman vardır. Ve Cenabıhak insanlarla daima beraberdir. “Ve onların iyi, kötü, gizli, aşıkâr ne yaptıklarını ne düşündüklerini hep bilir ve görür. *وهو معكم أينما كنتم والله بما تعملون بصير* [Sure-i Hadid: LV, 3-4] “Nerede olsanız Allah sizinle beraberdir. O sizin yaptıklarınızı görücüdür.”

Meleklerle İman

Melekler; Cenabıhakk’ın emirlerini icra ile mükellef bazı mahkukat-ı ilahiyedir ki hakikat ve mahiyetleri kâfi derecede malumumuz değildir. Bu bapta Kur’an ve ehadiste bazı mertebe-i malumat vardır. Mesela hayatın idamesine ve eltaf-ı sübhaniyenin tatbikine hadim melekler olduğu gibi nez hayatı azap ve ikaba müekkel olanları da vardır. Melekler evamir-i ilahiyeye tamamen itaat ederler. Asla isyan etmezler. Melek tabirinin manasının şümillü olduğu muhakkaktır. Tabii biz onları tamamıyla bilemeyiz. Allah’ın görünür görünmez ne kadar mahlukları, kuvvetleri vardır ki onları ancak kendisi bilir. N. *وما يعلم جنود ربك الا هو* [Sure-i Müddessir, LXXIV, 31-34]

Allah’ın Kitaplarına İman

Cenabıallah’ın Peygamberlerine vahyettiği ayetlerin mecmuuna kitap veya suhuf denir. Bunların tahrif ve tağyirinden mahfuz kalmış olanlarının her zaman doğru ve nazil oldukları vakit ve muhit için tamamen kâfi bulduklarına inanırız. Ancak bunlar muvakkat zamanlar için münezzel ve evamir-i asliyesinden bir kısmı mensi ve muharref ve ahkâmının çoğu mensuh olduğundan Kur’an-ı Kerim’den maadasının hükümleri yalnız o vakitlere münhasır kalmıştır. Onların mensuh olmaları Peygamber Efendi’mizin teşrifinden sonraki zamanlara tevafuk ve kifayet edecek mertebede olmamalarındandır. Esas itibarıyla nesh bir hüküm-i şeri yerine diğer bir hüküm-i şerinin, mukteza-i hâl ve zamana daha muvafakatin kaim olmasıdır. Mesela hıfz-ı akıl bahsinde tekrar beyan edileceği veçhile içki kullanmak edyan-ı salifede, din-i İslam’da olduğu kadar tahrim edilmiş değildi. Yalnız fazla istimali, sekr haram idi. Bunun sebebi erbab-ı fennin tahkik ettikleri veçhile umumiyetle o vaktini bünyelerin içkilere şimdikinden daha mütehammil bulunması ve akl-ı işigalatın din-i İslam icabı pek ziyade artması ve bahusus tabaatın icadından sonra bütün dünyada dimağ yorgunluklarının hadsiz derece teammüm etmesi ve bir de o asırlarda şimdi mevcut olan kuvvetli içkilerin ihdas edilmemiş olması gibi ahvale atfolunabilir. Asırların müruruyla insanların iktisap edecekleri ahval-i cedide ve bu sebeple içkilerden fazla mazarrat hasil olacağı nezd-i ihahide malum olduğundan hatimü’l-enbiya Efendi’mizin din-i ekmelinde içkilerin az miktarına olan müsaade nesholunarak yerine daha şümillü bir nehiy ikame edilmiştir.¹²³

Unutulmuş veya tebdil-i ezman ile hükümleri değişmiş ahkam, Peygamberler vasıtasıyla zamana muvafık bir şekil ve mahiyette daha mükemmel olarak veya aynıyla tekrar tebliğ olunmuştur. N. *مانتسح من آية او نتسها نأت بخير*. [Sure-i Bakara: II, 100-106] “Bir ayeti neshedersek veya unuttursak daha hayırlısını veya onun gibisini getiririz.”

Peygamber Efendi’miz hatimü’l-enbiya olup kendilerine nazil olan Kur’an-ı Kerim, hem mutekadat ve ibadete ve ahlakiyata, hem muamelata ait la-yetegayyer esasları muhtevidir. Ve bu esaslar dahilinde zaman ve mekân icabatına göre ila yevmi’l-kıyam her hususa kâfi, muvafık maslahat-ı ahkâmın içtihat ve istimbatına müsaittir.

Ayat-ı Kur’aniye arasında da bazı nasih ve mensuhlar vardır. Bu da hâl ve zamanın tebdiliyle ahkâmın tebdili hususunda la-yetegayyer esaslara dokunmamak şartıyla yapılması lazım tadilat için ders-i hikmet olmak hikmetine müptenidir. Evvelki ayetin hükmünü iptal değildir. Mesela iptida-i İslam’da cihat farz edilmiş değildi.

23. Dinimizin, ekmelliğini gösteren ahkam pek çoktur. Ezcümle N. *حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل لغير الله به والمنخفة والموقودة والمتردية*. اليوم بنت الذين كفروا من دينكم فلاتخشوهم واخشون.. اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم والطيحة ومااكل السبع الاماذ كيتم. وماذبح على النصب وان تسقسوا بالازلام ذلكم فسق. اليوم بنت الذين كفروا من دينكم فلاتخشوهم واخشون.. اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم [Sure-i Maide: 7, 3-4] “Ölü hayvanat eti, kan, domuz eti, Allah’ın gayrisının ismiyle kesilmiş, boğulmuş, dövülmüş, yüksekte düşmüş, dövüşmüş, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş hayvanat etleri size haram edildi. Ancak tezkiye ettiklerimiz müstesna. Nasb denilen taşlara tazimen kesilenler ve oklarla buluşmanız da haram edildi. Bunlar fisktır. Bugün kafirler sizin dininizi iptalden ümitlerini kestiler. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ekmel nimetimi itmam ve sizin için din-i İslam’ı ihtiyar ettim.” ayetlerindeki muayene-i luhuma ait emr-i Kur’ani mühim bir ikmalî, gayet büyük mucizeleri muhtevidir ki ancak şimdi anlaşılıyor. “Tezkiyetü’l-luhum fi’l-İslam” risalemizde bu hususa dair tafsilat vardır.

Cenab-ı Peygamber Efendi'miz ve Müminler taarruzlara karşı ancak sabır ile af ve safh ile cahillerden araz ile mükellef idiler. Sonra hâl ve zaman müsait oldu. Mukabele bi'l-mislih cihada izin verildi.

Kezalik içkilerin meni vehleten olmamıştır. Velhasıl ahkam-ı İslamiyenin ikmalî tedric ile zaman ile olmuştur. Nitekim اتملت لكم دينكم اليوم ayet-i celilesi en son nazil olanlardandır. İşte Kur'an-ı Kerim'de bulunan nasih ve mensuhlar bu gibi hikmet ve illetlere müptenidirler.¹²⁴

Peygamberlere İman

İtikad-ı İslamca esasen insanlar din-i hak ile mütedeyyin olmak fitratında yaratılmışlardır. Ve akıl ve fikir mutlaka diyaneti müstelzimidir. Fakat talim ve tenvire muhtaçtır. Mükellefiyetin tam olması için evamir-i diniyenin tebliğ edilmiş olması lazımdır. İşte bunun içindir ki Cenabıhak, Peygamberler irsal buyurmuştur.

Peygamberlerin vazifesi min tarafillah tebliği memur oldukları hususatı tebliğdir. N. ما على الرسول الا البلاغ. [Sure-i Maide: V, 99] ve kendilerine vahyolunan ayat-ı celileyi tilavetle ve her nev hatt-ı hareketle mürebbi ve hüsn-i misal olarak iman edenleri tezkiye yani daima surette tekâmül ve itila ettirmek, onlara hikmet ve hakayık öğretmektir. N. كما ارسلنا فيكم رسولا منكم يتلوا عليكم آياتنا ويزكيكم و يعلمكم الكتاب والحكمة و يعلمكم ما لم تكونوا تعلمون. [Sure-i Bakara: II, 146-151]

Ne kadar Peygamber geldiğini Allah bilir. Kur'an-ı Kerim'de bazıları zikredilmiştir.

Peygamberler daima en mümtaz zevattan olurlar. Bunlara Cenabıhakk'ın emirleri vahiy vasıtasıyla tebliğ buyrulmuştur. Vahyin muhtelif manaları vardır. Peygamberlere vaki olan vahyin bilhassa ruh-ı emin vasıtasıyla vaki olduğu Kur'an-ı Kerim'de mezkurdur. N. وانه لتنزيل رب العالمين. نزل به الروح الامين على قلبك لتكون من المنذرين. [Sure-i Şuara: XXVI, 192-194] “Kur'an, muhakkak Rabbü'l-âlemin olan Allahuteala'nın vahyidir. Münzirinden (Peygamber) olmağın için ruh-i emin onunla senin kalbine nazil olmuştur.”

Vahiy vasıtasıyla Peygamberlere sair kimselerin bilmediği malumat bildirilir. Yani vahiy, Peygamberlere mahsus bir vasıta-i ilimdir. Bunun ne suretle vaki olduğunu bilemeyiz. Ancak son derece cahil ve aralarında tahsil-i ilim esbabı mefkud kavimler içinde en yüksek ilm-i mesaili pek doğru olarak bilen, hâl eden bir zatın yetişmesi tabiidir ki o zatın herkeste bulunmayan bir vasıta-i ilme malik ve mazhar olduğunu gösterir.

Sair Peygamberler mahdut kavimlere, mahdut zamanlar için mebus olup bizim Peygamber'imiz hem umuma hem her zaman için meburstur. N. وما ارسلناك الا كفاية للناس بشيراً و نذيراً “Seni ancak topluca insanları uyarıcı ve müjdecî olarak gönderdik.” [Sure-i Sebe: XXXIV, 27-28]

Esas itibarıyla hak olmakta bütün dinlerin beraber olduğunu biliyoruz. Öteki dinlerle bizim dinimiz arasındaki fark mertebe ve kemal farkıdır. Ve bu fark sebebiyledir ki öteki dinler, tahrife uğratılmamış olsaydılar dahi kıyamete kadar ve her zaman ve her mekân için kifayet etmezlerdi. Din-i İslam, edyan-ı ilahiyeyi tasdik ve erbabını kabul ettiği gibi ahkam-ı ilahiyeden mensi olanlarını yeniden beyan ve tahrif olunmuş kısımlarını tashih ve her suretle ekmelini temin etmiş olduğundan din-i İslam ile amel olmak herkes ve her zaman için kâfi ve vafidir. Binaenaleyh

24. Zaten nesh zuruf ve şurutun tebdiliyle tebeddül etmesi lazım gelen ahkâmın yerine göre beyanından ibaret olduğundan usul-i dine taalluk etmez. Usul-i din, tevhit ve iman edilmesi şart olan diğer mutekidat ve Allah'a ibadetin aslı ve hıfzlan zarurî olan ve vacibat-ı ukuldür. İmam-ı Azam Hazretleri'nin و اعلم ان الانبياء كانوا على اديان متفكة وعلى شرايع مختلفة فالدين لا يبدل ولا يتغير والشريعة قد بدلت وغيرت “Bil ki enbiya, dinler hususunda müttetik ve şeriatlarda muhtelifler. Din tebeddül ve tagayyür etmez, şeriat tebeddül ve tagayyür etmiştir.” buyurmaları bu manayı müfittir. N. [Sure-i Şura: XLII, ۱۲-۱۱] “Allah sizin için Nuh'a emrettiği dini verdi. Ya Muhammed! Sana vahyettiğimiz din budur ve İbrahim ve Musa'ya ve İsa'ya da onu emrettik. Ve bu dini hakkıyla ifa edin. Onda ayrılık etmeyin.” buyurdu. Ayet-i celilesindeki dinden maksat bilcümle enbiyanın müttetik oldukları usul-i dindir. Mukteza-i hâl ve zamana göre tahallüf edebilen şeriatla her Peygamber'in bir hususiyeti olduğunu da menhaja [Sure-i Maide: V, 48-52] “Siz Peygamberlerin her biriniz için bir şeriat, bir tarik vazih-ı vaz ettik.” ayet-i celilesi bildirir.

N. [Sure-i Enbiya: XXI, 25] “Senden evvel gönderdiğimiz Resullerin kaffesine benden başka Allah yoktur. Ancak bana ibadet ediniz, diye vahyettik.” ayet-i celilesi de tevhidin ve Allah'a ibadetin umum dinlerde emredilmiş olduğunu gösterir. Çünkü tevhit gibi ibadetin aslı da her dinde birdir. Yalnız eşkal-i ibadette tahavvül vuku bulabilir. Zira asıl olan şekil degildir.

Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem Efendi'miz hatimü'l-enbiya olduğu gibi din-i Muhammedi de hatim-i edyandır.¹²⁵

Peygamberan-ı izam ecram-ı semaviye teşbih edilirlse öteki Peygamberler alâ-meratibihim yıldızlar, bizim Peygamber'imiz bunlar arasında şems-i tabandır. Cümlesi nurlarını semavat ve arzın nuru olan Allahuteala'dan alırlar. Aralarında ancak fazl farkı vardır. N. تلك الر فضلنا بعضهم على بعض [Sure-i Bakara: II, 253-254]

Burada dikkat edilecek mühim cihet, onları nevvâr görüp de zat-ı nur olduklarına zahib olmak hatasına düşmemektir. Onlardan müstenir olmamalı fakat asıl nurun, şerik ve nazirden, cisim ve lahmîden münezzehtir olan zat-ı uluhiyete has olduğunu asla unutmamalı ve her suretle zayıf olan beşerî uluhiyete teşrik ile hüsrana düşmemelidir. Aksi takdirde muvahhitlik kalmaz ve zahiren ne kadar kavi görünse iman pek çürük esas üzerine kurulmuş olacağından kudsiyete isal etmez. Bu sebeptendir ki namazda, duada ve bilcümle ibadat-ı İslamiyede de Mümin'in kalbi doğrudan doğruya Allah'a müteveccih olur. Nurunu oradan alır. Hazret-i Peygamber'in ism-i şerifleri Cenabıhakk'ın kendisine ihsan ettiği âlî makam namazın celselerinde ve sonlarına doğru zikredilir ve kendileri için de dua ve bu suretle Allah ile kulun arasına bir hail, bir gölge girmemesine itina olunur. Bu büyük tehlike bertaraf olduktan sonra artık Hazret-i fahr-i kâinatın nezd-i ilahideki yüksek makamlarını bila-mahzur temaşa ve sena pek ziyade mucib-i itila olur. Hakikat, Peygamber Efendi'miz hakkında salat ve selam ve dua ve senalarda bulunduğça Müslüman'ın indellâh kadrinin büyüüp ulûv menziletinin arttığı o sayede kesbedilen ruhanî mazhariyetler delaletiyle erbabının malum ve mücerrebidir.¹²⁶

Peygamberlerin kaffesi, ahlak-ı hasene ile muttasıf, emin, fatin, sadık ve tebliğ-i din ve şeriata muktedir zevattır. Ve zamanlarında en ziyade mazhar-ı rağbet ve hürmet olan mezayayı fevkalade bir mertebede ihraz ve Peygamberliklerini ispat ederek mucizeler ibraz etmişlerdir. Fakat bu mucizeler ancak Cenabıallah'ın inayet ve kudretiyle hasıl olmuştur. Peygamberlerin kendi kuvvet ve kudretleri eseri değildir. Bizim Peygamber'imize verilen mucizelerin en mühimi Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'ın en büyük bir mucize olduğuna her fesahat ve belagati hem mana ve muhteviyatı hem de revhanını delildir. Bahusus hükmünün kıyamete kadar baki olması ve ulum terakki ettikçe evvelki zamanlarda meçhul bulunan birçok hakayıki muhtevi bulunduğunun teyidi mucizeliğine en aşikâr delilerdendir.

25. Dinlerin kaffesi icabat-ı hâl ve zamana muvafık olarak ihsan buyrulmuştur. Mesela Hazret-i Musa zamanında insanlar, maddî ihtigalatı ihmal ederek birtakim ervah-ı habise itikadî taşırılar ve sihir gibi işlerle uğraşıyorlardı. Cenab-ı Musa'ya maddiyata ziyade ehemmiyet veren evamir mecmuası verildi. Hazret-i İsa maddiyata fazla ehemmiyet veren ve ahlak ve maneviyatı ihmal eden bir zamanda neşet etmiş olduğu için kendilerine de maneviyat ve hilim ve tevazu üzerine müpteni evamir-i ilahiyeye ihsan olundu. Din-i İslam ise maddiyat ve maneviyatı be-hakk cami ve her veçhile mevazin ve her zaman ve mekân için kâfî gayet metin ve ekmel-i hikem ve ahkamı havi olarak ihsan buyrulmuş olduğundan kıyamete kadar iktidaya layık bir mucize-i ilahiyedir.

Peygamber Efendi'mizin hatimü'l-enbiya ve din-i mübin-i Ahmedinin kıyamete kadar bütün âlem-i insaniyeti idareye kâfi olmasına zamanımızın muhtelif terakkiyat-ı medeniyesi de pek hadimdir. Evvelki Peygamberlere verilen emirlerin bütün âleme duyurulması ve müstemirren müşavere ve müzakerelerle, her zaman ve mekâna muvafık içtihatlarla nizam ve ihtiyacat-ı âlemin hüsn-i temini mümkün değildi. Çünkü vesait-i nakliye ve neşriye ve umumiyetle ihtilatlar pek mahdud idi. O cihetle zaman zaman ve yer yer Peygamberler gönderilmesine lüzum vardı. Nitekim öyle olmuştur. Fakat rahmeten li'l-alemin Efendi'mizin nur-ı nübüvvetlerinin intişarından sonra gerek ulum ve maarif ve gerek vesait-i nakliye ve muhalata o kadar vüsat ve suhulet kesb etti ki bunun herhangi hükm-i diniyeyi bütün dünyaya duyurmak için muhtelif yerlere ayrı ayrı Peygamberler göndermek lazım değildi. Herhangi neşriyatın az vakit içinde her yerde duyulması imkân ve suhuleti mevcuttur. Sonra maarif ve medeniyet umum-ı dünyaya intişar etmiş olduğundan bir ilim ve din, kıtalardan birisinde metruk ve mensi olsa bile öteki kıtalarda mahfuz ve meri kalacağı cihetle tamamıyla unutulması ihtimali kalmamıştır ve Kur'an-ı Kerim şimdiye kadar tahriften masun kaldığı gibi bundan sonra da tahrif edilemez. Binaenaleyh Peygamber Efendi'mizden sonra başka bir Peygamber'e, başka bir dine bi't-tab lüzum yoktur.

26. Burada salatın manası makam-i tevkirden tutmak demek olup Hazret-i fahr-i Kâinat'a ve sair Peygamberlere salat ve selam getirerek indellâh ulûv-i menzilet kesbetmek gayet muvafık edap bir tarz-ı ibadettir. Bunu haricinde izahı şöyle olabilir: Büyük bir hükümdar, size emirlerini tebliğ ve talim vazifesiyle mükellef âlî bir zat göndermiş olsun. Ve bu zat o hükümdarın sevgilisi ve mütemmini bulunsun. Siz de huzura çıkmış olun. Hâl ve kavlinizle o zattan bi-hakkın hoşnut bulunduğunuzu ve makamının yüksek bulunması temenniyatını izhar ederseniz herhâlde o hükümdarın makam ve rızasına muvafık mucib-i şükran beyanatta bulunmuş olursunuz. İşte N. N. ان الله وملائكته يصلون على النبي يا ايها الذين امنوا صلوا [Sure-i Ahzab: III, 56] "Allahuteala ve melekleri Nebi aleyhisselama ya salavat getirirler. Ya iman edenler! Siz de ona salat ve selam getiriniz" ayet-i kerimesi bunu âmirdir. Hem bu salavat-ı şerife ile tevhitin inhirafede katiyen mâni olunur. Çünkü Peygamber Efendi'mizin insanlar arasında manevî makamı o kadar büyüktür ki maazallahu teala uluhiyetine kâil olanların, kendisine ibadete kalkışanların bulunabilmesi müstebid değildi. Nitekim peygamberlerine uluhiyet atfetmiş erbab-ı din mevcuttur. Müslümanlar arasında da hasbe'l-cehale dalaletle düşenlerin zuhuru pek mütehammil idi. Bunun içindir ki kelime-i şahadet ile salat ve selamlarla daima Peygamber Efendi'mizin Allah'ın kavli ve Resul'ü ve Cenabıhakk'ın lütf ve keremine muhtaç olduğu zikredilerek bu tehlikeye meydan verilmemektedir. Ve âl ve ashabı da bu suretle duaya dahil olurlar. Ve Müslüman her vesile ile salavat-ı şerife getirerek Peygamber Efendi'mizin gösterdiği tarik-i hakı daima gözü önünde tutar. Bu veçhile de zat-ı risalet-penahiye olan muhabbeti artar. Ve salat-ı selamın bu tevhid-i bariye tamami-i itikadî ala'd-devam temini ve her halükârda Peygamber Efendi'mizin mumune-i imtisal itihaz edilmesini teshili sayesinde indellâh yüksek makam ve keramet ve kudsiyetler kesbedilir.

Evet, öteki Peygamberlerle bizim Peygamber'imizin mucizeleri arasındaki büyük farklardan biri de mucizat-ı Kur'anîyenin kıyamete kadar la-yetegayyer ve mütezayid surette baki olması noktasındandır. Mesela Hazret-i Musa zamanında sihir nevinden bazı hünerler muteber idi. Kendisine o hünerlerin erbabını mağlup edecek, Hazret-i İsa zamanında tababet ziyade itibarda olduğundan ona da o cihetten mucizeler verilmiş ve bunlar zamanlarında müşahede edenler için inkârı mümkün olmayan icazkar vakiattan olmuşlardır. Fakat bugün inkâr edenlere karşı o mucizelerin vukuunu ispat ile hasımları ikna mümkün olmaz. Hâlbuki kıyamete kadar tahrifsiz kalacak olan Kur'an-ı Kerim, büyük mucize-i Muhammediye, her zaman, ilzam-ı hasm ve ikna-i akıl için kifayet edecektir. Sair Peygamberlere bu suretle devamlı mucize verilmemesi adem-i lüzumuna mebnidir. Çünkü hükümlerinin hitamında yeni bir Peygamber gönderileceği taraf-ı ilahiden mukadder idi.

Peygamber Efendi'mize verilen mucizelere dair siyer ve tevarih kitaplarında mütaaddit ve mütenevvi vekayi mezkurdur. Ve zat-ı Muhammediden bilcümle Peygamberlerin gösterdikleri mucizelerin her türlüşünden daha mütenevvi ve daha büyük mucizeler zuhur etmiş olduğu muhakkaktır. Ve şüphe yoktur ki en anud u sanadid-i Arap'a galebe ederek esna-i hayatlarında koca bir ülkeyi ehl-i iman edebilmeleri az mucize ile olamaz idi. Mamafih dediğimiz gibi şimdi münkirler, o mucizelerin bazılarını inkâr edebilecekleri cihetle biz ancak Kur'an-ı Kerim'de mezkûr ve inkârları gayr-ı kabil mucizelerden bir kısmını zikir ile iktifa edeceğiz. Onlar Kur'an-ı Kerim ile beraber mebdelerine kadar müberhendirler. Mesela Miraç vakıası ki المسجدالاقصى الى المسجدالحرام الذى اسرى عبده ليلاً من سبجان الذى اسرى عبده ليلاً من المسجدالحرام الى المسجدالاقصى [Sure-i İsrâ: XVII, 1] ayet-i celilesinde beyan buyrulmuştur. Hicretten bir sene mukaddem vaki olmuştur. Peygamber Efendi'miz bir gece Mekke-i Mükerrreme'de yataklarına yattıkları hâlde gayet mühim tecelliyat-ı ilahiye zuhuruyla hem tabakat-ı muhtelif-i semavatı, makamat-ı âliye-i maneviyatı hem de Kuds-i şerifi, Mescid-i Aksa'yı seyr ü temaşa buyurmuşlardır. Ertesi sabah bu vakıa-i harikuladeyi söyledikleri vakit, kafirler ve imanları zayıf olanlar böyle şey olamaz diyerek inkâr etmişler ve yar-ı vefadar-ı nebi, Hazret-i Sıddık'ın yanına giderek "Sahibin Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem olmayacak, inanılmayacak iddialarda bulunuyor." demişler. Müşarünileyh cevaben "Muhammed, ne diyorsa doğrudur. Vakidir. Bila-tereddüt inanırım. Çünkü Muhammed katiyen doğrudan başka söylemez." buyurmuşlar ve bu suretle sıddık nam-ı mübecceline mazhar olmuşlardır. Nihayet vakıanın doğru olup olmadığını anlamak için Mescid-i Aksa'nın elvan ve eşkalini bahusus o günlerde oralarda bulunan kervanın ahvalini sormuşlar. Peygamber Efendi'miz hiç gidip görmediği yerleri ve kervanın ahvalini oldukları gibi haber vermişler. Kudüs-i şerifi ve Mescid-i Aksa'yı pekiyi bilen kimseler, Hazret-i Peygamber'in beyanatını tamamen tasdik ettikleri gibi kervanın avdetinde sıdk-ı Peygamber'i bir kat daha teyid ettiğinden mucize mevki-i şuhuda çıkmış ve bu sebeple İslam'ı kabul edenlerin adedi artmıştır.

Kezalik Kur'an-ı Kerim'de mezkûr bu nevi mucizelerden bir başkası da N. غلبت الروم فى ادنى الارض وهم [Sure-i Rum, XXX, 1-3] "Rumlar edne'l-arzda mağlup oldular. Bu mağlubiyetten sonra bıda sinin zarfında onlar galip geleceklerdir. Evvel ve ahir emir Allah'ındır. Ve o gün Müminler ferahlanırlar." kelam-ı ilahisidir. Bu ayet-i kerimenin nüzulü zamanlarında putperest Araplar "Bakın bizimkiler kazandı. Sizin gibi ehl-i kitap olan Rumlar mağlup oldular." diyerek Müslümanların canlarını sıkışmış ve meseleyi izam ile uzatmış, mühim bir şekle sokmuş olduklarından bu ayet-i kerime nazil olmuş, bıda sinin zarfında Rumların galip olacakları bildirilmiştir. Fakat putperestler inkâr ve istihzalarında devam ettiklerinden Hazret-i Muhammed'in sıdk-ı risaletinde katiyen şüphesi olmayan Cenab-ı Sıddık, ahbar-ı ilahinin mutlaka doğru çıkacağını ve her kim isterse bahis tutmaya hazır bulunduğunu beyan etmiş ve Übey bin Halef nam müşrik ile üç sene ve on deve üzerine bahis tutuşmuştur. Peygamber Efendi'miz bunu işittiklerinde bıda kelimesinin hükmü üçten ona kadar olduğu cihetle üç senenin az olduğunu beyan ettiklerinden iki taraf bahsi dokuz sene ve yüz deve üzerine tazelemişler ve ayet-i celilenin nüzulünden yedi sene sonra hakikaten Rumlar galip gelerek ahbar-ı Kur'aninin doğruluğu zahir olmuş ve Übey bin Halef daha evvel ölmüş olduğundan yüz deve terekesinden alınmıştır. Rumlar ile İranlılar arasında cereyan eden bu vakıalar tarih ile sabittir.

Bir de N. لقد صدق الله رسوله الرؤيا بالحق لتدخلن المسجدالحرام انشاء الله آمنين محاقين رؤسكم ومقصرين لاتخافون فعلم مالم تعلموا [Sure-i Fetih: XLVIII, 27] "Allahuteala, Resul'ünün rüyasının hak olduğunu tasdik etti. Allahuteala'nın iradesiyle bazınız saçlarınızı tıraş etmiş ve bazınız kısaltmış olduğunuz hâlde aminen ve bila-havf elbette Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Cenabıhak sizin bilmediklerinizi bilir. Ve bu Mescid-i Haram'a girmezden mukaddem başkaca bir feth-i karip ihsan buyurdu." ayet-i kerimesinde beyan buyrulduğu veçhile Peygamber Efendi'miz bazılarının saçları tıraş ve bazıları kısa kesilmiş olduğu hâlde ashab-ı kiramıyla beraber aminen ve

hiç kokusuz Kâbe-i şerifeye dahil olacaklarını rüyalarında görüp ashabına tebşir buyurmuşlar. Ashap, rüyanın o sene tahakkuk edeceğini zannetmişler. Hâlbuki sene geçtiği hâlde fetih müyesser olmadığından münafıklar “Hani ya saçlarımızı tıraş ettiğimiz veya kısa kesmiş olduğumuz hâlde Mekke’ye girmedik.” diye tarize başlamışlar. İşte bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil olarak hem rüya-ı Peygamber’inin hak olduğu hem de ondan evvel başka bir fetih daha ihsan buyrulacağı bildirilmiş ve hakikaten ertesi sene fetih müyesser olarak kemal-i emniyetle bila-havf ve saçlar tıraş ve kesilmiş olduğu hâlde Mekke’ye dahil olduğu gibi daha evvelce Hayber Kalesi fethedilerek ayet-i celilede ayrıca tebşir buyrulan feth-i karipte tahakkuk ve bu suretle mucizeler birbirini takip etmiştir.

Kur’an-ı Kerim’in hem fesahat ve belagatini hem mana ve muhtevisiyatı hem de ruhaniyeti en büyük bir mucize olduğuna delildir, demiş idik. Fesahat ve belagat cihetiyle mucize olduğundan fusaha ve bülega müttetiklerdir. Bugüne kadar hiçbir kimse tenzirine kadir olamamıştır. Ve N. *قل لئن اجتمعت الانس والجن على ان يأتوا بمثل هذا القرآن لا يأتون* [Sure-i İsrâ: XVII, 88-90] “Bu Kur’an’ın mislini yapmak için ins ve cin toplansalar, birbirlerine yardım dahi etseler onun gibisini yapamazlar.”dı mucib-i celilince ilelebet tenzirinden aciz kalmacaktır.

Kur’an, mana ve muhtevisiyat itibarıyla muhtelif hususlardan mucizedir. Bir kere din kitabı olmak cihetinden hem itikat hem ahkam ve muamelat hakkındaki muteyatı mucizedir. İtikat itibarıyla mucize olması hepsinden evvel tevhit meselesini, tebdil ve tahrife imkân bırakmamak suretiyle, tespit etmiş olmasıyla sabittir. Çünkü edyan-ı saire dahi hep tevhit üzerine geldikleri hâlde bir müddet sonra tevhide münafî itikatların husulüne mâni olmamışlardır. Hâlbuki Kur’an-ı Kerim diyanetin esas olan tevhid-i bârî meselesini, hiçbir vakit yanlış yola sapmak ihtimalini bırakmak üzere teyit etmiştir. Esasın tağyir ve tahrifine meydan bırakmayan bu metaneti dinimizin kemalini gösteren bir mucizedir. Ve bu sayede ne kadar cahil akvam eline geçse tağyiri mümkün olmuyor. İrat ettiği edile ve burhanları her asırda ve en müterakki dimağlar için dahi mazhar-ı takdir ve kabul olacak kuvvet ve icazı haizdir. Ahkam-ı muamelata müteallik olan esasları da kezalik kıyamete kadar her asrın ve her kavmin ihtiyacına kifayet ederek şayan-ı hayret bir mahiyet ve kuvvettedir. Hakikat, dinimiz, muamelat-ı beşeriyenin, içtimaî, hukukî, iktisadî, idarî, ahlakî, terbiyevî, sıhhi... ilh. herhangi şubesine ait öyle metin esasları muhtevidir ki tetkik eden kemal ve ihtisas erbabı için hayretlere düşmemek, mucize olduklarına inanmamak mümkün değildir.

Kur’an’ın bu din ve ahkama müteallik mucizelerinden başka ulum ve fûnuna, tarihe ve esrar-ı tekvine ve hakayık-ı hilkate ait mucizeleri de vardır. Mesela N. *ومن آياته خلق السموات والارض وما بث فيهما من دابة وهو على جمعهم اذابشاء* [Sure-i Şura: XLII, 29] “Göklerin, yerin yaratılması ve onların her ikisinde halk ve neşrettiği hayvanat, Allah’ın kudretine delalet eden alametlerdendir. Ve Allah istediği vakit onların cemine kadirdir.” ayet-i celilesi arzdan başka diğer ecrâm-ı semaviyede dahi hayvanat bulunduğunu N. *له معقبا من بين يديه ومن خلفه يحفظونه من امر الله* [Sure-i Rad: XII, 11-12] “İnsanın önünden ve arkasından takip edicileri varittir ki onu Allah’ın emrinden muhafaza ederler.” ayet-i kerimesi de küreviyat-ı demevisiyenin vesairenin mikroplara, hastalıklara karşı muhafızlık hizmetini bildirir.¹²⁷

Tarih-i âleme ve tekvin ve hilkate ait mucizeleri muhtevi birçok ayat-ı kerime mevcuttur. Biz burada yalnız Hazret-i Âdem ve İsa aleyhisselam haklarındaki beyanat-ı âliyeden bazılarını zikredeceğiz.

27. Kur’an-ı Kerim’de hakayık-ı fenniye bildiren daha birçok mucizeler vardır. Bunların Kur’an’da bulunmasının bir hikmeti de bu gibi hakayık-ı fenniye aramak, öğrenmek lüzumunu bildirmektir. Mamafih doğrudan doğruya ulum-ı maddiyenin tahsil ve talimini âmir ayetler de vardır. N. *وكأين من آية في السموات والارض يرون عليها وهم عنها معرضون* [Sure-i Yusuf: XII, 105] “Göklerde ve yerde Allahuteala’nın kudretine delalet eden ne kadar alametler vardır ki birtakımları gördükleri hâlde onlardan yüz çevirirler (tetkik etmezler.) N. *قل انظروا ماذا في السموات والارض* [Sure-i Yunus: X, 101] “Göklerde ve yerde neler var bakın. Tetkik edin, de” ayat-ı kerimesi ve emsali bu manayı emrederler.

Kur’an-ı Kerim için gaye-i asliye, iman ve zarurat-ı diniye temin ve tefhimdir. Ve ayat-ı Kur’aniyede muhkemat ve müteşabihat vardır. Umumiyetle esasat-ı diniye muhkemat ile bildirilmiştir. Bunların manaları tevîl ve tevcihlere müsait değildirler. Bunların haricindeki mesail, müteşabihata dahil olurlar ki bunlarda da asıl olan yine imanı temindir. Fakat aynı zamanda sair hakayık bildirirler. Bunların pek vasi tevîl ve tefsire müsait rumuzi ve mecazi manaları muhtevi olanları vardır. Ve birçokları ehli-i kitabın ve sairlerinin birtakım mebahis hakkındaki tevhide menafî olmayan zan ve itikatlarına halel getirmes surette tarz-ı beyanı havilerdir. Lakin aynı zamanda asırlardan sonra keşf edilecek hakayık da bir surette icazkarane muhtevi bulunmaları vardır ki pek şayan-ı dikkattir. Hakikat, birçok ayat-ı kerimenin zaman-ı nüzullerinden katıyen bilinmeyen ve bilinmeleri mümkün olmayan hakayık-ı ilmiye ihtiva ettikleri son asırların keşfiyatından sonra anlaşılabilir ve gittikçe anlaşılacaktır.

Kur’an-ı Kerim’in her asrın icabatına ve her tabaka-i beşeriyenin idrakine muvafık manalar istihracına müsait ayrı bir suret-i icazkarane nazm buyrulmuş olması cidden mucizedir. Ayat-ı Kur’aniye, müptediler ve sathi malumat ashab için ne derece mucib-i itikad iseler, müntehiler için daha ziyade itminan bahş olurlar. İmam Busiri rahimehullah hazretlerinin *ورد وللمنتهى ورد و تشابهت ظلمتدى ورد و للمنتهى ورد* “Kur’an-ı Kerim’in ayetlerinde muhkemat ve müteşabihat vardır. Onlar hem müptediler için varid hem müntehiler için varid hakikatlerdir.” buyurması bu manadır. (Haml-i Meryem veya Hazret-i İsa’nın Babası, nam risalemizde bu hususu daha ziyade izah ettik)

Malumdur ki Hazret-i Âdem bilcümle kütüb-i edyanda topraktan yaratılmış, cennete konmuş ve orada bir emr-i ilahiye itaatte kusur ettiğinden ihraç olunmuştur diye muharrerdir. Bundan insanların insan oluncaya kadar hiç tekâmül geçirmemiş oldukları zan ve itikadı hasıl olmuştur. Hâlbuki Kur'an-ı Kerim'de insanın mesul ve mükellef olan hâl-i tekemmülüne vasıl oluncaya kadar mühim tekamüller geçirmiş olduğu da bildirilmektedir. N. الذى احسن كل [Sure-i Secde: XXX, 6] “Allah her yarattığını güzel yarattı. Ve insanın yaratılmasına çamurdan başladı. Sonra neslini sülaleden ma-i mehinden (meni) yaptı. Ondandır onu seviye-i lazımeye isal etti. Ve ona ruhundan nefh buyurdu.” ayet-i kerimesinden anlaşılıyor ki insanın yaratılmasına evvela arzdan başlanmış, badehu nesli sülaleden, ma-i mehinden hasıl olarak devam etmiş. Tabiidir ki böyle sülale ile²⁸ izdivaç ile nesilleri devam etmiş olan insanlar ruhsuz değil idiler. Hâlbuki ayet-i celilede böyle bir müddet nesli sülaleden, meniden (ma-i mehinden) husul bularak devam ettikten sonra tamamlık kesp ettirilmiş ve o tamamlık hasıl olduktan sonra kendisine Allah'ın ve ruhundan nefh buyrulmuştur.” buyruluyor.

Pekâlâ! Böyle tekemmül ve tamamlık hasıl olduktan sonra nefh buyrulmuş olan ruhullah nedir? Şüphesiz marifetullah yani fikr-i dini, Hazret-i Allah'a ubudiyet vazifesini idrak nimetidir. Tabir-i aharla insanlardaki manevî hayattır. İşte insanlara maddî hayattan başka olarak verilen manevî hayat, ruhullah ile tabir buyrulmuştur. Hazret-i İsa aleyhisselamdaki ruhullah da bu ruhtur. Bu ruhun yüksek mertebesi olan mertebe-i nübüvvetir. Hazret-i Meryem'e beşer-i seviye şekliyle nefh buyrulmuştur. Binaenaleyh bu ruh, Hazret-i İsa'ya mahsus değildir ve kendisine haşa uluhiyet değil, marifetullahın mukteza-i zarurisi olan kemal-i ubudiyet, kemal-i insaniyet bahşetmiştir. Uluhiyet, taaddüd ve tecezzi kabul etmez. Derecat ve meratibi de yoktur. Fakat insanların hidayet ve marifetullaha kabiliyetleri mütefavittir. Ve N. فادعوا لله مخلصين له الدين ولو كره الكافرون. رفيع الدرجات ذو العرش يلقي الروح من امره على من يشاء من عباده ليذر يوم [Sure-i Mümin: XL, 14-15] “Kafirler nâ-hoş gelse dahi Cenabıhakk'a din-i hâlis ile dua ediniz. Cenabıallah kullarının derecelerini yükseltici ve arş sahibidir. Kıyamet günüyle ihafa için kullarından istediğine emriyle ruh ilka eder. (İlim ve nübüvvet verir.)” nass-ı âliyesindeki ruh da bu ruhtur. Melaikenin beşere-i secdesi de başlıca bu ruh sebebiyledir. و انقال ربك للملئكة اني خالق بشراً من صلصال من حمأ مسنون. فاذا سويته ونفخت فيه من روحي فقعوا له ساجدين فسجد [Sure-i Hicr: XV, 28-31] “Tefekkür et onu ki Rabb'in teala melaikeye ben topraktan, toprağın şekil ve surete gelen özeli kısmından beşer yaratacağım. Onu seviye-i matlubeye isal edip kendisine ruhumdan nefh edeceğim vakit ona secde ediniz.” dedi. “Melaikenin kaffesi secde ettiler. Ancak İblis secde edenlerle beraber olmadı.” ayet-i celileleri bu manayı bildirirler.

Şimdi de Hazret-i İsa aleyhisselama müteallik ayat-ı kerimeyi zikredelim.

و اذا كرفى الكتاب مريم. اذ انتبذت من اهلها مكاناً شرقياً. فاتخذت من دونهم حجاباً فارسلنا اليها روحنا فتمثل لها بشراً سويا قالت انى N. اعوذ بالرحمن منك ان كنت تقياً قال انما انارسلوك ربك لاهب لك غلاماً زكياً. قالت انى يكون لى ولم ميسسنى ولم اك بغيا. قال كذلك. قال ربك [Sure-i Meryem: XIX, 116-22] “Kitap'ta Meryem'i zikret. O ailesinden şark cihetinde olan bir mekâna uzaklaştı. Ve onlara görünmemek üzere gizlendi. Ona biz ruhumuzu gönderdik. Ruhumuz ona mükemmel bir insan hâlinde zahir oldu. Meryem ona eğer müttaki isen ben senden Allah'a sığınırım, dedi. O da ben Rabb'inin Resul'üyüm. Sana kâmil bir oğlan bağışlamak için gönderildim cevabını verdi. Meryem benim oğlum nasıl olur? Bana beşer dokunmadı. Ve ben fena kadın değilim, dedi. O da evet doğru. Fakat Rabb'in o bana kolaydır. Biz onu insanlara burhan ve tarafımızdan rahmet kılacağız, dedi. Ve çocuk hibe etmek işi emr-i mütehakkık oldu. Meryem hamile kaldı. Ve o hâliyle uzak bir mekâna çekildi.”

Bunlardan sonra Hazret-i İsa'nın pek küçük iken kendisinin Allah'ın kulu ve Peygamber'i olduğunu söylediği de mezkurdur. N. قال انى عبدالله اتانى الكتاب وجعلنى نبيا [Sure-i Meryem: XIX, 30]

[Sure-i Tahrim: LXVI, 11-12] “İmran'ın kızı Meryem ki ırzını muhafaza etmiştir. Bir ona ruhumuzdan nefh ettik. O Rabb'inin emrini ve kitaplarını tasdik etmiş ve Allah'a itaat edenlerden olmuştur.” ayet-i celilesi de Hazret-i Meryem'in namus ve ismetini beyan eder. N. يا اهل الكتاب لا تغلوا فى دينكم ولا تقولو اعلو على الله الا الحق انما المسيح عيسى ابن مريم رسول الله وكلمته القاها الى مريم. وروح منه فامنوا بالله ورسوله ولا تقولوا ثلاثة انتهوا خيراً لكم. انما الله اله واحد. سبحانه ان يكون له ولد له مافى السموات ومافى الارض وكفى بالله وكيلاً.

28. Sülalenin manası bir şeyden sıyrılıp çıkan, ayrılan şey demektir.

[Sure-i Nisa: IV: 169-172] لن يستكف المسيح ان يكون عبداً لله ولا الملكة المقربون ومن يستكف عن عبادته ويستكبر فسيحشرهم اليه جميعاً
“Ya ehl-i kitap! Dininizde taşkınlık etmeyin ve Cenabıallah için Hak’tan gayri söz söylemeyin. Meryem oğlu İsa ancak Allah’ın Resul’ü ve Meryem’e Allah’ın emri ile ilka edilmiş kelimetullah ve Allah tarafından bir ruhtur. Allah’a ve Peygamberlerine iman ediniz. Ve üçtür demeyiniz. Bundan vazgeçin. Sizin için hayırlı olanı kabul edin. Allah ancak bir Allah’tır. Allah celle şane çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa onundur. Vekil olarak Allah kafidir. Mesih, Allah’a kul olmaktan elbette istinkaf etmedi. Mukarreb melaikede istinkaf etmezler. Allah’a kulluktan istinkaf ve kibredenlerin hepsini Allah yakında huzurunda haşşeder.”

Bir de N. مالمسيح ابن مريم الا رسول قدخلت من قبله الرسل و امه صديقه كانا يا كلان الطعام انظر كيف نبين لهم الايات ثم انظر انى Bir de N. انى
[Sure-i Maide: VII, 75-79] “Meryem oğlu Mesih ancak Peygamber’dir. Kendisinden evvel Peygamberler gelmiştir. Validesi de Allah’ı bilen doğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Biz onlara (Hazret-i İsa’ya uluhiyet isnat edenlere) delail-i hakkı bak nasıl beyan ederiz. Sonra bak onlar Hak’tan nasıl inhiraf ederler.” ayet-i celilesi vardır.

Hakikat, yemek içmek vesaire gibi ihtiyacattan kendisini kurtaramayan bir mahluka uluhiyet atfetmek Müslüman’ın asla kabul edemeyeceği bir davadır. Allah denince Müslüman, tasavvur ve tefekkürleri akıllara hayret veren la-yuad ve la-yuhşa avalim-i arziye ve semaviyenin hâliki ve onların ecza-i ferdiyelerine varıncaya kadar bilcümle aksamında cari ahval ve ahkamı ilim ve kudretiyle dilediği gibi idare ve tasarruf eden ezeli ve ebedî hayy u kayyum, mabud bi’l-hakk bir mevcud-ı âlâ anlar. Böyle bir uluhiyet kudret ve kuvvetinin aciz-i beşerde bulunamayacağı zahir bir şeydir. Müslüman’ın insanlarda kabul edebileceği ancak Rabbaniyettir. Rububiyet değildir. Ve ne Hazret-i İsa ne de diğer bir Peygamber o iddiada bulunmamıştır. N. ماكان لبشر ان يؤتیه الله الكتاب والحكم والنبوة
[Sure-i Al-i İmran: III, 73-79] ثم يقول للناس كونوا عباداً لى من دون الله ولكن كونوا ربانيين بما كنتم تعلمون الكتاب وبما كنتم تدرسون
“Cenabıallah bir beşere kitap ve ilim ve fehm ve nübüvvet verdikten sonra o insan nasa, Allah’tan başka benim de kulların olun, demez. Ancak talim ve taallüm ettiğiniz kitap ve din mucibince Rabb’iniz tealanın emirlerine tebaiyet ve inkiyad ile Rabbaniler olunuz.” der, ayet-i celilesi de bu manayı beyan eder. Rabbanî olmak marifetullah nimet-i celilesiyle mütenaim olmaktır. Ve bütün iman ve irfanlar velayet ve nübüvvetler bu nimet-i celileye mazhariyetin muhtelif mertebeleridir.²⁹

İnsana nefh buyrulan ruh-ı ilahiye izah münasebetiyle söylediklerimize Allah’ın evlat ittihaz etmediğini ve melekten şeriki ve kullarını zül ve hakareten, azap ve measiden kurtarmak için veli veya vasisi olduğunu bildiren N. [Sure-i İsrâ: XVII, 111] وقال الحمد لله لم يتخذولداً ولم يكن له ولى من وكبره تكبيراً
N. [Sure-i İsrâ: XVII, 111] وقال الحمد لله لم يتخذولداً ولم يكن له ولى من وكبره تكبيراً

Bu ayet-i celile Cenabıhakk’a veled veya şerik veya veli ittihazı isnadının kibriya-i ilahiye ne derece menafi bulunduğunu, Hakk-ı kibriyada mazallahuteala küçüklük isnadı demek olduğunu pek vazih surette beyan eder. N. [Sure-i Ali İmran: III, 52-59] ان مثل عيسى عندالله كمثل ادم خلقه من تراب ثم قال له كن فيكون
[Sure-i Ali İmran: III, 52-59] “Allah’ın indinde İsa’nın misli Adem’in misli gibidir. Onu topraktan yaratmıştır. ‘Ol’ demiş olmuştur.” ayet-i kerimesi de Hazret-i İsa’nın da Hazret-i Peygamber Âdem gibi aslımın türaptan yani bütün insanlar gibi onun da hakî olup kendisine uluhiyet

29. İnsanı vazife-i ubudiyetle mükellef eden bu ilahi ruha emanet de tabir olunur. İnsanın eşref-i mahlukat olması bu sayededir. Fakat la-yetenahi bir kıymeti haiz olan bu şerefi muhafaza kolay değildir. Dağların, yerlerin ve göklerin kaldıramadığı ağır bir vazifedir. N. انا عرضنا الامانة على
[Sure-i Ahzab: XXXIII, 72] “Biz emaneti göklere ve yere ve dağlara arz ettik. Yüklenmekten çekindiler, korktular. Fakat insan onu yükledi. İnsan çok zalim ve cahildir.” buyrulmuştur. Bu ayet-i celile insanların zulüm ve cühul olduğunu umumî bir surette zikretmiştir. Hakikat insanların çoğu ne kadar ulvî bir vazife sahibi olduklarını bilmezler. Marifet-i nefse layık olduğu merteye itina etmezler. En evvel kendilerine zulmederler.

Hoşça bak zatına kim zübde-i âlemsin sen
Merdum-ı dide-i ekvan olan âdemsin sen

diyen şair ne güzel söylemiştir. Evet, insanların çoğu sırr-ı hikmet-i mevcudiyeti bilmediklerinden zulüm ve cühul kalırlar. Fakat marifet-i nefis ve bi’n-netice marifetullah mertebe-i âliyesine suud edenler bundan müstesnadırlar. Onlar yükseldikçe yükselirler. Nitekim N. و العصر ان
[Sure-i Asır: CIII] “Asra kasem ederim ki insanlar hüsrandırlar. Ancak iman edenler ve iyi işler işleyenler ve hak tavsiye edişenler ve sabrı tavsiye edişenler müstesnadırlar.” sure-i celilesi suleha-i hüsrandan istisna buyurur.

atfının yeri olmadığını ve aynı zamanda Hazret-i Âdem'e verildiği veçhile kendisine de ilim ve marifet-i ilahiye verilmiş ve her ikisi hakkındaki beyanatın sîrrî ve remzî olduğunu bildirir.³⁰

Hazret-i İsa aleyhisselam, kendisi ve validesi için uluhiyet iddia etmiş olduğuna dair mevcut olan itikattan dolayı su-i zan altında kalmıştır. Ruh-ı şerifleri bundan pek muzdariptir. Cenabıhak yevm-i kıyamette keyfiyeti istizah ile hem bu su-i zanları ref hem de hazret-i müşarünileyhe müsterih buyuracaklardır. N. واذ قال الله يا عيسى ابن مريم أأنت قلت للناس اتخذوني وأمي الهين من دون الله. قال سبحانه ما يكون لي ان أقول ما ليس لي بحق. ما قلت لهم الا ما أمرتني به ان اعيدوا الله ربي واذ قال عيسى ابن مريم يا بنى اسرائيل اسرئيل اني رسول الله. [Sure-i Maide: V, 115-117] “Bil ki Cenabıallah yevm-i kıyamette ya Meryem oğlu İsa! Sen nasa, beni ve validemi Allah'ın gayrı iki ilah ittihaz edin dedin mi? buyuracak. İsa da cevaben Ya Rabb'î! Azamet-i ilahiyeni takdis ederim. Ben hakkım olmayan sözü nasıl söylerim. Söylemiş olsam muhakkak sen onu bilirsin. Sen benim kalbimde olanı bilirsin. Ben senin ilm-i ilahinde olanı bilmem. Sen gaybları pek ziyade bilicisin. Ben ancak söylememi emrettiğin şeyleri söyledim. Benim ve sizin Rabb'iniz olan Allah'a ibadet edin dedim ve aralarında olduğum müddetçe hâllerine şahit oldum. Beni vefat ettirdikten sonra onları murakabe eden sensin. Ve sen her şeyi murakabe edersin.” ayet-i celileleri bu manayı ve Hazret-i İsa'nın ümmetinin arasından çıkmasıyla vefat etmiş olduğunu bildirirler.

Bir de tahrif ve tahriflerin tashihi meselesi vardır. Kur'an-ı Kerim kendisinden evvel nazil olmuş kitapları tasdik fakat onların bazı aksamının sonradan tahrife uğramış olduklarını beyan ve bu tahriflerden tashihi lazım kısımları tashih eder. N. وانزلنا اليك الكتاب بالحق مصدقاً لما بين يديه من الكتاب ومهيمناً عليه. [Sure-i Maide: V, 48-52] “Ve sana Kur'anı hak ve evvelce gönderdiğimiz kitapları tasdik ve onları tağyirden muhafaza edici olarak inzal ettik.” buyrulmuştur. Mesela Peygamber Efendi'mizin teşrif edecekleri Tevrat'ta ve İncil'de mezkûr iken bugün mevcut nüshalarda aşikâr bir surette bulunmaması tahriflerden birini teşkil eder. N. واذا قال عيسى ابن مريم يا بنى اسرائيل اني رسول الله اليكم مصدقاً لما بين يدي من التوراة ومبشراً بر سول يأتى من بعدى اسمه احمد. [Sure-i Saf: LXI, 6] “Ve Hazret-i İsa aleyhisselam ya benî İsrail! ben Tevrat-ı şerifi tasdik ve benden sonra gelecek Ahmet isimli Peygamber'in geleceğini tebşir edici Resulullah'ım. Size gönderildim, dedi.” ayet-i celilesi Hazret-i İsa'nın teşrif-i Muhammediyi vazihan tebşirini bildirir.

Kezalik bugün ellerde mevcut kitab-ı mukaddeslerde enbiya-i kiramın bazıları hakkında tahrifler vardır. Mesela Hazret-i İbrahim'in haşa yalan söylediği, Hazret-i Davud'un haşa sümme haşa iffet ve ismete menafi ahvale, günah-ı kebaire cüret ettiği hakkında bazı fikirler bulunmaktadır ki Kur'an-ı Kerim bunları kabul etmez ve tashih eder. N. انه كان صديقاً نبيا. [Sure-i Meryem: XIX, 41-42] ayet-i kerimesi Hazret-i İbrahim'den yalan sudur etmediğini bildirir. Hakikat, bir Peygamber'den yalan sadır olmaması lazım gelir. Nitekim hiçbir vakit yalana tenezzül etmeyen kimselerimiz bugün dahi çok şükür mevcuttur. Hazret-i müşarünileyhden zelle sadır olmuş olabilir. Fakat günah-ı kebaire suduru itikad-ı İslamca caiz olamaz. Hele alelade yalan nübüvveti değil velayete dahi katiyen mâni bir reziledir.

Hazret-i Davud'un kadın meselesini de Kur'an-ı Kerim tashihen şu suretle beyan eder. N. وهل اتيك نبؤا الخصم. اذ تسوروا المحراب اذ دخلوا على داود ففرغ منهم قالوا لا تخف خصمان بعي بعضنا على بعض فاحكم بيننا بالحق ولا تشطط واهدنا الى سواء الصراط. ان هذا اخى له تسع وتسعون نعجة ولى نعجة واحدة فقال اكلنيها وعزنى فى الخطاب. قال لقد ظلمك بسؤال نعجتك الك نعاجه وان كثير من الخطاء ليبيغى بعضهم على بعض الا الذين آمنوا وعملوا الصالحات وقليل ما هم وظن داود انما فتناه فاستغفر ربه خرب اوعاً وانا ب. فغفر ناله ذلك وان له عندنا لبيغى بعضهم على بعض الا الذين آمنوا وعملوا الصالحات وقليل ما هم وظن داود انما فتناه فاستغفر ربه خرب اوعاً وانا ب. [Sure-i Sad, XXXVIII, 21-25] “Davud'un mihrabına çıkan hasmın haberini sana bildirelim. Yanına girdiklerinde Davud onlardan korktu. Onlar korkma, iki hasımdan birimiz diğerimize haksızlık etti. Sen aramızdaki davayı faslet. Doğru hükmünü ve yer ve taraftarlık etme. Bize yolun doğrusunu göster. Bu benim din kardeşimdir. Doksan dokuz dişi koyunu vardır. Benim ise yalnız bir dişi koyunum var. O bana öbür koyunu da bana bırak, dedi.

30. Kur'an-ı Kerim'de, remzî beyanat ve mecazi tabirat mevcuttur. Mesela Sure-i Enam'da N. اومن كان ميتاً فأحييناه وجعلنا له نوراً يمشى به فى الناس. كمن مثله فى الظلمات ليس بخارج منها

“İmana nail olmamış bulunduğu cihetle ölü iken hidayet-i ilahiye ile iman ederek hakiki hayat kesb eden ve bu suretle nura malik olarak nas arasında rah-ı saadet üzere yürüyen bir zat, küfrü sebebiyle karanlıklar içinde kalan o hâl zulemattan çıkmayan kimse gibi olur mu?” ayet-i celilesinde meyyit ve hayatın kelimeleri mecazi manalarıyla istimal buyrulmuştur. Bu ayet-i kerime Hazret-i Hamza radiyallahu anhin İslam'ı üzerine nazil olmuştur. Bir gün Ebu Cehil aleyhi ma-yestehak Efendi'mizin aleyhinde itale-i lisan ettiği sırada Hazret-i Hamza, Peygamber Efendi'mizin haklı, Ebu Cehl'in ve hemdinlerinin (همدين) haksız ve sefih olduklarını ispat ve Ebu Cehil üzerine hücum ve aynı zamanda izhar-i iman ile nas arasında şan ve şerefle muhabbetnüma olması üzerine nazil olmuş ve İslam'a gelmezden evvelki çalışıp meyyit ve badehu şeref-i İslam ile müşerref olduğu için ihya buyurduk diye beyan olunmuştur. Bu nevden sîrrî, mecazi ve remzi beyanatın Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetlerinde mevcut olduğunu evvelce de arz etmiştik.

Sözüne karşı gelemedim, dediler. Davud cevaben ‘Senin bir koyununu kendi koyunlarına karıştırmak istemekle o sana karşı haksızlık etmiştir. Çünkü mallarını birbirine karıştıranların çoğu haksızlık ederler. Meğerki iman ve amel-i salih sahipleri olanlar ki onlar da azdır, dedi. Ve müteakiben kendisini imtihan ve ikaz ettiğimizi anlayarak hemen secde ve tevbe etti. Biz de onun bu hatasını mağfiret ettik. Davud’un nezdimizde kurbu ve güzel makamı vardır.’”

Bu ayet-i kerimelerden anlaşılıyor ki Hazret-i Davud bir kimseden hareminin kendi ailesine, ailesi arasına bırakılmasını istemiş, o da Davud’un sözünü kıramamış fakat ve tekliften hoşnut kalmış ki Hazret-i Davud’a ihtar vaki olmuş ve Davud gafletini idrak ederek ve böyle su-i zannı calib olabilecek bir teklifte bulunduğu karşı mahcup ve nadim olarak tevbe ve istiğfar etmiş. Vaka bundan ibaret görünüyor. Hâlbuki elde mevcut kitab-ı mukaddeslerde bu keyfiyet Hazret-i Davud aleyhisselamın haşa mertebe-i kebair olduğu suretinde zikredilmektedir ki o takdirde Hazret-i Süleyman aleyhisselamın da zani ve katil bir peder ve zaniye bir valideden dünyaya gelmiş olması lazım gelir. Din-i İslam bunları katiyen kabul etmez. Ve evail-i İslam’da kütüb-i İsrailiyeden öğrenerek o suretle beyan ve hikâye eden kimseler tecziye edilmişlerdir.

Tetkik ve mukayese edilirse daha pek çok tahrifatın tashih edilmiş olduğu anlaşılır.

Kur’an-ı Kerim’in ruhaniyet cihetiyle mucize olduğu da muhakkaktır. Ahkam-ı celilesine ihtimam ve tilavet-i şerifesine devam edenlerde pek mühim tecelliyat-ı maneviye zuhur eder. Bunlar hem yakaza hem niyam hâllerinde tecelli ederler. Kur’an-ı Kerim’i kendilerine rehber ve mürşid ittihaz ile fikir ve iradelerini takviye, kalp ve ruhlarını tasfiye ve tezkiye edebilmiş zevat, mazhar-i ilm-i ledün ve varidat olurlar. Herkes için mugayyebattan olan esrara kesb-i vukuf ve ittila ederler. Evvelce de beyan ettiğimiz veçhile keramet ve havarık âdetleri görülür.³¹

Kur’an’ın bu ruhaniyet-bahş mucizesinin en yüksek delili, hin-i nüzulünde akvam-ı cahileden pek ziyade şekavet ve cinayetlerle alude kimseleri az vakit içinde rüşd ve hidayete, meratib-i âliye-i maneviyata, makamat-ı kudsiye-i velayete isal etmesidir. Fi’l-hakika asr-ı saadette binlerce ashab-ı güzün mazhar-ı keşf ve keramat olmuşlardır. Mazbut ve meşhur olan menakıb-ı şerifeleri bu baptan kanaat-bahş misaller teşkil ederler. Ezcümle Hazret-i Ömer el-Faruk radiyallahu anh İslam’dan evvelki ahvaliyle suret-i İslam’ı ve bade’l-İslam görülen zahirî ve batınî istikamet-i adalet ve keşf-i keramet gibi harikulade mazhariyet-i kudsilere nazar-ı itibara alınırsa din-i mübinin cidden hidayet-aver ve icaznûma olduğu görülür. Hazret-i Ömer, kable’l-İslam, kasavet-i kalb ve huşunet-i tab ve taassub ve cahiliyetle maruf idi. Hatta kendi kız çocuğunu diri diri gömmek fazihasını emsali veçhile irtikap etmiş bulunduğu menkuldür. Rüesa-i Kureys’in onu katl-i Peygamber’i memur etmeleri de bu hamiyet-i cahiliyesiyle şecaat ve kuvvetine itimatlarından naşi idi. Ömer bu teşebbüsü kabul etti. Silahlarını takarak Cenab-ı Peygamber’i bulmak üzere giderken yolda tesadüf ettiği bir zat, Nuaym b. Abdullah, kendisine böyle nereye gidiyorsun diye sordu. Ömer “Ecdadımızın dinini iptale çalışan Muhammed’i katle gidiyorum.” cevabını verdi. O zat da “İyi yapmıyorsun.” dediğinden “Demek ki sen de sapmışsın. Evvela seni öldüreyim.” diye tehevür gösterdi. Fakat öteki zat “Beni öldürmezden evvel git hemşirenle enişteni gör. Onlar da Müslüman olmuşlardır.” dediğinden Ömer inanmamakla beraber pür teheyüç hemşiresinin hanesine gitti. Kapının yanına vardığı vakit içeriden bir şeyler okuduğunu işitti. Hemşiresiyle eniştesi Habbab b. Eret’ten radiyallahu anh Taha Suresi’ni taallüm ediyorlardı. Ömer dinledi. Ne olduğunu anlayamadı. Fakat kalbinde acayip bir nar u nur tesirâtı hasıl oldu. Kapıyı çaldı. Ömer’in geldiğini gören hemşiresiyle eniştesi telaş ettiler. Hemen okudukları cüzü saklayarak kapıyı açtılar. Hazret-i Habbab’ı da sakladılar. Ömer girdi. Her vakitkinden başka idi.

31. Tarikatlar bu esas üzerine müessistirler. Maksat vacibat-ı diniyeye riayetle beraber Kur’an-ı Kerim’in muhtevi olduğu ayat ve esma-i şerifenin tilavet ve zikirlerine devam ile ruhaniyet kesb etmektir. Turuk-ı aleyh piran ve meşayihnin himmetleri, müritlerine salah ve takvaları ve irşat ve nasihatleri ile tarik-i maneviyatta rehberlik etmek; hâllerine münasip ezkar ve evrad vererek ilerletmektir. Tarikatların kaffesi bi’t-teselsül Hazret-i Peygamber’e vasıl olur. Ne kadar urefa ve evliya gelmiş ise hep menba-i feyz ve irfan olan Fahr-i Âlem Efendi’mizin talim-i nebevileri dairesinde Kelamullah’dan nuraniyet ve ruhaniyet iktisap etmişlerdir. Her türlü amal ve amalde kendileri için numune-i imtisal zat-ı Peygamber’idir. Müntesiplerini irşatları ve onlar için numune-i muktada olabilmeleri de ancak o tarik ile olur. Ve sünnet-i seniyyeye muhalifliği olan herhangi bir tarik İslamî olamaz.

Keramet ve havarık-ı âdet, muhtelif mertebeleri ve gayet garip tecellileri olan bir lütf-ı ilahidir. N. فوجدا عبداً من عبادنا آتيناہ رحمۃ من عندنا و علمناہ لدنا علماً [Sure-i Kehf: XVIII, 64] “Hazret-i Musa ile şakirdi kendisine tarafımızdan rahmet ihvan ve kudretimizle ilm-i mahsus talim ettiğimiz kullarımızdan bir kul buldular.” ayet-i celilesinde beyan buyrulan zata Hazret-i Musa’nın bilmediği şeyler bildirilmiş. Fakat birçok şeylerin de ona bildirilmediği hâlde Hazret-i Musa’ya bildirilmiş olması pek melhuzdur. Her şeyi bilmek ancak zat-ı ilahiye hastır. N. فوفق كل ذي علم عليم [Sure-i Yusuf, XII, 76] “Her ilim sahibi insanın fevkinde ilim sahibi vardır.”

Okuduklarını sordu. Söylemek istemediler. Bunun üzerine eniştesine hücum ile “Siz, bizim dinden çıkmış, Muhammed’e uymuşsunuz.” diye dövmeye başladı. Araya giren hemşiresi yaralandı. Yüzünden kan aktı. Ömer “Muttasıl okuduğunuz kitabı göreyim.” diyordu. Nihayet hemşiresi “Evet, biz Hazret-i Muhammed’e iman ettik. Müslüman olduk. Sizin batıl dininizden çıktık. Ve okuduğumuzu sana vermeyiz. Çünkü ona yalnız mutahhar olanlar temas edebilirler.” dedi. Ömer “Siz okuyun, ben dinleyeyim.” dedi. Evvelce okumakta buldukları Taha Suresi’ni açarak okudular. Ömer dinledi. Birkaç ayetten sonra tahammül edemedi. “Evet, bu Allah kelimidir. Ben de iman ettim. Hazret-i Muhammed’in nerede bulunduğunu söyleyin. Gidip arz-ı İslam edeceğim.” dedi. Söylediler. Gitti. Resulullah’ın bulunduğu evin kapısına vardığı vakit adetleri daha kırka balığ olmayan Müslümanlardan bazıları korktular. Risalet-penah Efendi’imiz “Bırakın gelsin.” dediler. Ömer geldi. Ve huzur-i nebevide اشهدا لاله الاالله واشهدان الله diyerek beyan-ı iman etti. Ve badehu her nev tehlikelere rağmen her yerde izhar-ı imandan çekinmedi.

Peygamber Efendi’imiz daha birkaç gün evvel “Ya Rab! Din-i İslam’ı ya Ömer b. Hattab yahut Ömer b. Hişam (Ebu Cehil) ile izaz buyur.” diye dua etmişlerdi. Ömer’in İslam’ı üzerine ashab-ı kiram, hep birden tekbirler getirdiler ve “Ya Ömer! Peygamber Efendi’imiz bu suretle dua etmişlerdi. Hazret-i Allah bu şerefi sana ihsan etti. Ne mutlu sana!” diye beyan-ı tebrikat ettiler. Bu veçhile N. ثم منه جلودالذين يحشون ربهيم ثم الله نزل احسن الحديث كتاب متشابهاً مثنائى تقشعر منه جلودالذين يحشون ربهيم ثم ذلك هدى الله يدي به من يشاء ومن يضل الله فماله من هاد [Sure-i Zümer: XXXIX, 22-24] “Cenabıallah kelamların en güzeli olan Kur’an-ı Kerim’i kuvvet ve belagatta müteşabih, meanisi birbirini müeyyed bir kitap hâlinde inzal buyurdu.” Rabb-ı celilerinden korkanların ciltleri bu kitabın tesiriyle ürperir. Badehu onların ciltleri ve kalpleri yumuşar. Zikir-i ilahi ile meşgul olmak için tenevvür eder. Bu Allah’ın istediği kuluna ihsan ettiği bir hidayettir. Allah’ın yoldan çıkardığını yola getirecek yoktur.” ayet-i celilesinin sırr-ı âlisi pek süratle mütecellî oldu.

Hakikat bu zat, mucize-i Kur’aniye ile küfr ve dalaldan, zulüm ve şekadan az vakit zarfında iman ve hidayete istikamet ve saadete nail ve pek çok keramat ve harikaları zahir olmuş ashab-ı kiramın pişvalarındandır. Adl ve hakkın muhafazasında gösterdiği uluvv-ı himmet misl-i sair ve millet-i İslamiye için cidden bais-i izz ü fahrdır.

Ayat-ı Kur’aniyenin bu icazkar tesiratını İmam Basrî radiyallahu anh şu beyitlerle tasvir etmiştir:

كان الحوض تبيض الوجه به

أو كالصراط و كالميزان معدلة

من العصاة و قد جائوه كالحمم

فالقسط من غيرها فى الناس لم يقم

“ayat-ı Kur’aniye havuz gibidirler. Kömürler gibi kararmış yüzlerle gelen asilerin yüzlerini ağartırlar, muadelet hususunda köprü ve terazi gibidirler. Nas içinde adl, onların gayrisıyla kaim olmaz.

Bahusus Kur’an-ı Kerim’in bu keramet-bahş tesirâtı asr-ı saadete münhasır olmayıp mütemadiyen devam ettiği gibi kıyamete kadar da devam edecektir. Bu sözlerimizi izah için İmam-ı Azam, Numan b. Sabit hazretlerinin şu kerametlerini zikretmek kâfi gelecektir: Müşarünileyh bir gün hanesindeki mescitte sabah namazı kıldıkları sırada hazirundan birisi gördüğü kıymettar şamdanlara göz diker. Aşırmak için tasavvurlara başlar. O esnada kırklardan³²¹ biri vefat etmiş bulunur. Kutb-ı zaman olan müşarünileyhe müracaatla yerine kimin geçeceğini sorarlar. Hazret-i İmam, sirkat niyetiyle muhtel ve muzdarip bulunan misafirin hâline kuvve-i ruhaniye ile vakıf ve müterahhim olduğundan kendisine meveddet ve şefkat icabı kalben teveccüh ve hayır dua eder. Derhâl o âdem, günahları lütf-i ilahi ile affolunduktan başka evliyaullah mertebesine isal ve kırklar adad-ı mübecceline ithal buyrulur.

Kütüb-i siyerde bu nevdan yani ruhaniyet-i Kur’aniye ve Muhammediye sayesinde ve ehlullahın nazar-ı kimya eserleriyle zümre-i salihine mülhak olmuş pek çok zevatını menakıb-ı âliyesi mesturdur. Mamafih şurası da bilinmelidir ki meratib-i maneviye, her vakit böyle seri olarak katedilemez. Ber-mutad, ruhaniyet-i Kur’aniyeden müstenir olabilmek için iman ve ihlas ile beraber amal-i salihaya, tilavet-i Kur’an’a, ezkâr ve avrada devam

32. Ehl-i İslam’ın malumu olduğu veçhile evliyaullah kırklar, yediler, üçler gibi zümrelere ayrılmıştır. Cümlesinin reisine kutub veya gavs denir.

ister. Bunlarla beraber tevfi̇k ve hidayet yine daima Allah'tandır. Yani insan, muvaffakiyetini asla kendisinden veya herhangi bir nebi veya velinin eser-i zatisi bilmeyecek; ancak Allah'ın inayetiyle muvaffak olduğuna itikat edecektir. Çünkü hidayet-i ilahiye taalluk etmedikçe muvaffakiyet mümkün değildir. Hiçbir veli veya nebi ve hatta Fahr-i Kâinat Efendi'miz dahi hidayet-i ilahiye olmadıkça kimseyi kurtaramaz. انك لا تهدي من احببت ولكن الله يهدي من يشاء [Sure-i Kasas: XVIII, 56] "Ya Muhammed! Sen arzu ettiğin kimseyi hidayete nail edemezsin. İstedini ancak Allahuteala hidayete isal buyurur."

Enbiya ve evliyanın bu bapta hisselerine düşen bi-iznillahî teala delalet ve talim ve irşad ve terbiye şerefine mazhariyettir. Hüküm ve kuvvetleri hep Allah'ın hüküm ve kuvvetidir. Cenabıhak bu mazhariyeti dilerse idame eder. Müesser-i hakiki ancak şerik ve nasirden, şebih ve nazirden münezzehtir ve müteali olan zat-ı ilahidir.³³

Bu gibi keramet ve kudsiyet vesair ilimden tecelliyatı ehil ve erbabında kabil-i inkâr olmayacak derecede meşhurdur. Ancak tarif ve izahı müteassir olan bu ahval hakkında mulumat-ı lazıme malik olabilmek için ve aslından olmak lazım gelir. Vakıta her Müslüman'da az çok mazhariyet-i maneviye vardır. Ancak maneviyatın yüksek mertebesi, keşf ve keramet herkese müyesser olmaz. Din-i İslam sayesinde ekseriyetin nail olduğu mazhariyet, istikamet ve mehasin-i ahlaklıdır. Evamir-i Kur'anıyeye be-hak tevessül olunan zaman ve mekânlarda muvaffakiyat-ı ahlakiyenin en yüksek mertebelerde vasıl ve bu yüzden bütün âlem-i insaniyete gayet mühim netayic-i mesude hasıl olduğu muhakkaktır. En büyük keramet de budur. الاستقامة عين الكرامة.

Ahirete İman

İnsanların iyi veya fena bütün amellerinin en küçüklerine kadar mükafat ve mücazatlarını görmeleri adalet muktezasıdır. Bu adaletin dünyada tam bir surette husul bulmadığı zahirdir. Binaaleyh Müslüman, yevm-i kıyamette adil ve erham olan Cenabıhakk'ın huzurunda insanların amellerinin hesapları görüleceğine, sevapkarların rahat ve refah ve günahkarların azap ve ızdırap göreceklerine itikat eder. Mükafatın timsali cennet ve bahçe, ukubetin timsali ateş ve cehennem olarak gösterilmiştir. Mamafih bunlar için kati bir şekil tespit edilmiş olmayıp her türlü şekilleri vardır. Mesela cehennemde gayet şedit soğuk ile ve daha başka suretlerle azap olduğu gibi cennette de bahçeye müteallik olmayan türlü lezzetler ve rahatlar vardır. Velhasıl herkesin zihninde tasavvur ve arzu veya havf ve nefretle telakki edebileceği maddî, manevî, cismanî, ruhanî her nev nimetler beyan edilmiş olduğundan dinimizin tebşir ve inzarı her sınıf insanlara tesir edebilecek kuvvet ve mahiyeti haizdir. Zaten Peygamber Efendi'miz cennet ve cehennem hakikati cahillerin anladığı gibi değildir buyurmuşlardır. N. على ان نبدل امثالكم و ننشئكم في مالا تعلمون [Sure-i Vakıa: LVI, 61] "Sizi emsalinizle tebdile ve sizi bilemediğiniz bir hâlde meydana getirmeye kadiriz." ayet-i celilesi neşet-i ahiretin bizim bilmediğimiz şekilde dahi olacağını beyan buyurur.

33. Enbiyanın ilim ve mucizelerinin de ancak Allah'ın izniyle olduğu, bazen istedikleri an ve zamanda mucize gösterememeleriyle sabittir. Mesela Hazret-i Yakup aleyhisselam, oğlu Yusuf'un kokusunu, gömleğın Mısır'dan çıkmasıyla duyduğu hâlde evvelce daha yakın bir kuyuya ilka edildiği vakit Yusuf'un nerede olduğunu bilememiş idi. Kezalik Hazret-i İsa aleyhisselamın da bazı mucizat yapmak istediği hâlde yapamadığı olmuştur. Mucizenin, vahyin ancak meşiyetullah ile olacağını gösteren hâller Peygamber Efendi'mizde de görülmüştür. Mamafih Cenabıhak, umumiyet itibarıyla lüzumu hininde Peygamberlerin mucize göstermelerine inayet buyurmuştur.

Şurası da pek mühimdir ki Peygamber Efendi'miz esna-i hayatlarında her nev mucizeler göstermiş olmakla beraber yine dine davet hususunda harikuladeleri esas itti haz buyurmamışlar, akıl ve tefekkür üzerine bina-i itikat olunmasına ziyade ihtimam buyurmuşlardır. N. ولم يكفهم انا انزلنا عليك الكتاب يتلى عليهم ان في ذلك لرحمة و ذكرى ل قوم يوقنون [Sure-i Ankebut: XXIX, 50-51] "Onlara (hissi mucize istemekte ifrada gidenlere) sana inzal ettiğimiz ve kendilerine tilavet olunan Kur'an-ı Kerim kifayet etmedi mi? Muhakkak o kitab-ı kerimde dikkat ve ikan sahipleri için büyük rahmet ve necat ve felahı müstelzim-i hikmet ve nasihatlar vardır." ayet-i celilesi en büyük mucizenin Kur'an-ı Kerim yani hem akıl ve fikri hem kalp ve ruhu mutmain eden hüküm ve ahkam olduğunu bildirir. Bu manada daha bir hayli nusus vardır.

Bazıları mucizeleri mutlaka hark-ı tabiatla olur zannederler. Hâlbuki bir hadisenin mucize olması için harik-i tabiat olması yani kavanin-i tabiiyeyi ihlal eder olması şart değildir.

Mesela, Peygamber Efendi'miz Medine'ye hicret buyururken Ebubekir Siddık ile beraber dahil oldukları mağaranın kapısına gelen düşmanlar kapının örümcekler tarafından iyice örülmüş ve üstünde güvercinlerin yuva yaparak yumurtlamış olduklarını görerek yakınlarda oraya kimsenin girmiş olmasına ihtimal vermemişler ve beyhude vakit zayi etmemek için mağaraya girmekten vazgeçerek başka taraflara gitmişlerdir. Örümceklerin Peygamber Efendi'mizin girmelerini müteakip kapıyı o derece örmeleri ve güvercinlerin gelip yuva yaparak yumurtlamaları harikulade bir vakta ve bir mucizedir. Fakat kavanin-i tabiatı hark değildir. Eğer insanlar gerek kendilerinin ve gerek başkalarının hayatlarında tesadüf edilen ahval ve ahadisata, tatavvurat-ı âleme iyice dikkat edebilseler mucizat-ı ilahiyenin her vakit devam ettiğini görürler. Hep bunlar Peygamberan-ı izam hazeratına mahsus ve tebliğ buyurdıkları dinlerin hak olduğunu ispat sadedinde ihsan buyurulmuş olan mucizelerin imkânını ispat ve akl-ı selim sahipleri için imanı istilzam eden beyyinelerdir.

Bir de Allahuteala'nın içinde naim, huriler, köşkler olmayan cennetleri vardır. Orada mevcut olan yalnız Allahuteala'nın kulların yani rıza-i ilahiyesiyle tecelli etmesidir." hadis-i şerifi mervidir. Bunlar hep cennetlerin ve naiminin insanların mertebesine göre olduğunu gösterirler.

Hülasa ahirete, hesap gününe ve dünyada işlenmiş amale göre ecir ve sevap veya azap ve ikab görüleceğine iman ederiz. Fakat bunların mahiyet ve tafsilatını bilemeyiz.

Şurasını da söyleyelim ki din-i İslam'ın tebşir ve inzarı yalnız umur-ı ahirete, yevm-i kıyamete münhasır değildir. Ahiret mükafat ve ukubetlerinin daha mühim oldukları bildirilmekle beraber iyi hareket edenlerin, dünyada dahi iyi mükafat ve kötülük edenlerin ukubet görmeleri de zikredilmiş. Yani efalin dünyada görülebilen neticelerinin dahi nazar-ı ehemmiyete alınmaları lazım geleceği de bildirilmiştir. N. هذه [Sure-i Zümer: XXIX, 10-13] "İman eden kullarıma de ki Rabbinizin emirleri dairesinde hareket edin. Bu dünyada iyi işi yapanlar için iyi mükafat vardır. Ve Allah'ın arzı geniştir. Sabredenlerin ecir ziyadesiyle verilir." ayet-i celilesi, amelleri iyi olanların dünyada da iyilik göreceğini, arzın bir tarafında kıymeti bilinmese diğer bir tarafında bilineceğini gösterdiği gibi her türlü amal-i salihasına rağmen, mesaiye, eza ve cefalara duçar olmuş sulehanın sabırlarının uhrevî mükafatlarının pek büyük olacağını bildirir. Doğrusu aranır, en büyük musibet zamanlarında dahi sabırlarına hâlel gelmeyecek kadar iman ve ihlasları kavi ve metin olan zatlar için dünyada da ahirette de azap yoktur. Onlar bir taraftan takdirat-ı ilahiyeye rıza diğer taraftan ahiret mükafatını teemmül ile müsterih olurlar. Ve bir hadis-i nebevîde beyan buyrulduğu veçhile dünya musibetlerine sabreden salihlerin ahirette nail olacakları nimet ve saadetler, o derece âfîdir ki buna nail olamayanlar "Keşke dünyada iken her gün etlerimiz makasla kesilmiş olaydı da bizler de sabrederek bu nimetlere nail olmuş bulunsaydık." diyeceklerdir.

Cenabıhakk'ın erbab-ı salah ve istikamete, sıkıntı zamanlarında bir çare-i halas ve vüsat ihsan edeceği muhakkak ve mücerreptir. N. ومن يتق الله يجعل له مخرجا ويرزقه من حيث لا يحتسب [Sure-i Talak: LXV, 2] "Allah'ın emirlerine tevfiik hareket eden kimseye Allah sıkıntı zamanında bir çare-i halas ve ummadığı yerden rızık ihsan buyurur." ayet-i celilesi bu manayı beyan eder. Binaenaleyh mukteziyat-ı dine muvafik hareket eden insanların hem dünyada hem ahirette mesut ve müsterih olacakları şüphesizdir. Nitekim evamir-i ilahiyeye muhalefet edenlerde hem dünya ve hem ahirette cezalarını bulurlar. N. فاذاقمهم الله الخزي في الحياة الدنيا ولعذاب الآخرة أكبر لو كانوا يعلمون [Sure-i Zümer: XXIX, 26-27] "Cenabıhak onlara (Hakk'ı inkâr edenlere) dünya hayatında bela ve rüsvalığı tattırdı. Ahiret azabı daha büyüktür. Ne olaydı bilelerdi." buyrulmuştur. N. ربنا آتانا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنةً وقتنا عذاب النار. [Sure-i Bakara: II, 197-201] "Ya Rab! Bize dünyada ve ahirette güzel nasipler ver. Ve bizi ateş azabından koru." ومن الناس من يعبد الله على حرف فان اصابه خيراً اطمان به وان اصابته فتنة انقلب على وجهه خسر الدنيا والآخرة ذلك هالخوران المبين [Sure-i Hac: XXII, 11-12] "İnsanlardan bazıları Allah'a dönük ibadet eder. Eğer işi iyi giderse mutmain olur. Fena giderse dine olan teveccühünden döner. Bunlar dünyada ve ahirette zarardadırlar. Bunlar aşikâr bir zarardır." ayet-i celileleri hem dünyayı hem ahireti nazar-ı ehemmiyete almak lüzumunu bildirirler.

Dünyada zikir-i cemile mazhar olmanın kıymetli bir mükafat olduğunu Peygamber Efendi'miz hakkında nazil olan N. ورفعناك [Sure-i İnşirah: XCIV, 4] "Biz senin namını yükselttik." ayet-i celilesi pek güzel gösterir. Hakikat herkesin senasına, yüksek bir zikir-i cemile nail olmak, levmi ve mezemmete müstehak olmamak büyük bir şeydir. Fakat bu halkın levmine duçar olmamak, hüsn-i şöhrete mazhar olmak emelinin, haktan inhırafi mucip olmaması da gayet lazımdır. Nitekim N. ضل الله يؤتية من يشاء [Sure-i Maide: V, 54-59] "Allah yolunda mücahede ederler ve kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu fazilet, Allah'ın dilediğine verdiği bir fazilettir." ayet-i kerimesi bu manayı ifade buyurur. İnsanın kendi vicdanının levmi daha mühimdir. Hatta Kur'an-ı Kerim'de nefsi-i levvameye yevm-i kıyametle beraber kasem buyrulmuştur. N. لا اقسام بيوم القيامة ولا اقسام [Sure-i Kıyamet: LXXV, 1-2]. Kezalik N. ثم يحجزه الجزاء الاوفى وان الى ربك المنتهى. "Hayır, kıyamet gününe ant içerim. Hayır, daima kendini kınayan nefse and içerim." [Sure-i Necm: LIII, 39-42] "İnsan için ancak sayı vardır. Ve sayının neticesi âtide görülecektir. Ondandan sonra daha büyük mukabili verilir. Ve en son Rabbininin huzuruna varılır." ayet-i celileleri de amalin netayicinin dünyada dahi görüleceğini fakat adalet-i ilahiyenin ahirette ikmal olunacağını, ceza-i evfanın orada verileceğini bildirirler.

Bir de vefattan sonraya fakat kıyametten evvele yani tarihe ait tebşir ve inzar vardır. Müslüman onu da nazar-ı itibara alır. Çünkü iyi bir nam bırakan kimseler hakkında hayır ile dua edilir. Fena namları kalanlar bu nimetten mahrum olurlar. Müslüman için vefatından sonra hayır duaya mazhar olmak mühim bir arzu ve ihtiyaçtır. Hem bu kısım tebşir ve inzar, hayatın devamı zamanına ait olmadığı hâlde dini, ahireti inkâr eden insanların dahi bittabi nazar-ı ehemmiyetle gördükleri bir müeyyidedir. Yani onlarda esna-i hayatlarından hariç tesirâtı nazar-ı itibara almaktan kurtulamazlar. Binaenaleyh insan olan için efalinin gerek hayatı esnasındaki gerek vefatından sonraki netayicini nazar-ı itibara almak zarurîdir. Ve İbrahim aleyhisselamın *واجعلنى لسان صدق فى الآخريں* [Sure-i Şuara: XXVI, 84] “Ya Rab! Beni sonradan gelecek ümmetler indinde lisan-ı sıdk kıl.” Yani “Sözlerimin sıdkına iman ve hükümde sena ve zikr-i cemilleriyle müşerref et.” manasındaki ayet-i celilede beyan buyrulan duası bu arzu ve ihtiyaç muktezasıdır.

Mesuliyet ve Şeraiti: Ahiret bahsi münasebetiyle mesuliyet ve şeraitinden bahsedelim. İnsan, fitraten akıl ve muhtar olmak hasebiyle amel ve amalından bittab mesuldür. Kur’an-ı Kerim’in akıl ve fikre, muhakemeye istinat edilmesini amir olduğunu biliyoruz. Fakat aynı zamanda insanların kendilerine tebliğ vaki olmamasını cehl ve isyanlar için vesile-i mazeret gösterebilmelerine imkân kalmamak için Peygamberler gönderilmiştir. Yani Peygamber gönderilmesinin hikmetlerinden birisi de budur. N. *رسلاً مبشرين ومنذرين لنلائكم للناس على الله حجة بعد الرسل* [Sure-i Nisa: IV, 163-165] “Peygamberlerin gelmesiyle nasın Hakk’a karşı diyecekleri kalmaması için tebşir ve inzar edici Peygamberler gönderdik.” N. *من اهتدى فانما يهتدى لنفسه ومن ضل فانما يضل عليها ولا تزر وازرة وزر اخرى وما كنا معذبين* [Sure-i İsrâ: XVII, 15] “Doğru yola giden kendi lehine gider. Yoldan azan kendi aleyhine azar. Bir günahkâr başkasının günahını yüklenemez. Resul göndermedikçe azap edenlerden olmadık.”

Bu ayet-i kerime aynı zamanda hiçbir kimsenin başkasının günahından mesul olmayacağı ve herkesin ancak kendi amalinin hesabını vermekle mükellef olduğunu da ifade buyurur. Nitekim N. *ام لم ينبا بما فى صحف موسى وابراهيم الذى وفى الاتزر وازرة وزر اخرى وان ليس للانسان الاماسعى* [Sure-i Necm: LIII, 36-40] “Musa ve ahdlerini ifa eden İbrahim aleyhisselama verilen suhufta haber verilmedi mi ki hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Ve insan için kendi sayından başka yoktur.”³⁴ ayet-i celilesi de bu manayı amirdir.

Şimdiye kadar söylediklerimizden anlaşılıyor ki mesuliyetin tam olması için akıl ile beraber taraf-ı ilahiden mürsel zevat vasıtasıyla tebliğ ve talim buyrulan esaslara vakıf olmak şarttır. Ulema-i İslam, bu bapta birçok müzakerelerde bulunmuşlar. Nihayet aklın bizatihi hüsn ve kubhu tefrik hassasına malik bulunması hasebiyle akıl bir kimsenin efalinden mesul olmasını esas olarak kabul etmişler. Ancak mesuliyetin tam olması için akıl ile beraber fail-i muhtar, yaptığını bilerek, isteyerek yapmış ve kendisine ahkam-ı lazıma tebliğ ve talim olunmuş bulunmasını da lazım görmüşlerdir. Binaenaleyh mücerred akıl sebebiyle mesuliyetini müstelzim efal olduğu gibi yalnız aklın vücudu kifayet etmeyip mesul edilebilmek için talim ve tebliğin inzımamı lazım olan efal de vardır. (Bu bahse hıfz-ı akıl bahsinde tekrar geleceğiz.)

Sonra mesuliyeti ref ve tahfif eden izar da vardır. Bunlara dair kütüb-i aidesinde tafsilat-ı lazıma mevcuttur. Ve muhtasaran söylemek lazım gelirse mesuliyet, insanın vüsu iktidarına göredir. Ve bu keyfiyet N. *لايكلف الله نفساً الا وسعها لايكلف الله نفساً الا* [Sure-i Bakara: II, 286] “Allah bir insana ancak vüsu mertebesinde emr-i teklifte bulunur.” *لايكلف الله نفساً الا ماأتيها* [Sure-i Talak: LV, 7] “Allah insanı ancak verdiğiinden mükellef tutar.” ayet-i celileleri beyan buyrulmuştur.

34. Bu ayet-i celile ve emsal mücerred ahiret gününde herkesin kendi günahından mesul olacağını yani mesela pederin yaptığı bir günahın evlattan sorulmayacağını ve evladın mücerred kendi sunu olan bir günahın pederin mesul olmayacağını bildirir. Yoksa birinin yaptığı günahın başkasına zararı olmaz manasına değildir. Ebeveynin salah ve fesadının evlada, evladının ebeveyne vesaireye zarar getirmesi başka bir meseledir. Burada maksat, bir kimsenin yaptığı günahın diğer taksiri olmayan bir kimse ahirette mesul olmaz, demektir. Günahkâr bir kimseden yalnız hissinin değil, başkalarının da mutazarrır olacağı pek doğrudur. Ve bu herhangi bir mücrimin zararının yalnız nefesine münhasır kalmayacağı meselesini atideki hikâye pek güzel izah eder. Harun er-Reşid müteallikatından olup müşarüneyh ile aralarında birçok hikmet-amiz ahval cereyan ettiği meşhur olan Behlül Dana, daima Harun’un hatalarını zikr ile tekrar yapmaması için ihtaratta bulunur imiş

Bir gün Harun, cevaben her koyun kendi bacağından asılır kelam-ı meşhurunu söyleyerek günahından yalnız kendisi mesul olacağını anlatmak istemiş. Behlül bir şey dememiş. Fakat kimsenin haberi olmaksızın Harun’un odasının gizli bir yerine bacağından bir koyun asmış, bırakmış. Birkaç gün sonra koyun taaffün edince Harun ve beraberindekiler rahatsız olmaya başlamışlar. Nihayet koyunu bulmuşlar ve Behlül’ün yaptığını anlayarak çağırıp sormuşlar. O da ‘Ne telaş ediyorsunuz, koyun kendi bacağından asılmış’ dedikten sonra, evet her koyun kendi bacağından asılır. Fakat bozulunca kokusu böyle herkesi mutazarrır ve müteazzi eder. İşte onun gibi günahkarların yaptıkları fenalıklardan başkaları da mutazarrır olurlar. Sözlerini ilave etmiş. Bunun üzerine Harun er-Reşid hakkı teslim ile özür dilemiş.

Şu hâlde kendilerine ahkam-ı diniye tebliğ ve isal edilmemiş kimselerin mesuliyetlerinin kendi akıl ve ilimleri mertebesinde olacağı anlaşılıyor.

Mükellefiyet ve mesuliyetin vüs ve kudrete göre olması bil-cümle şerait-i mesuliyeti ihtiva eder. Peygamberan-ı izam hazeratı, akl-ı kıyaset ve ilim ve marifet hususlarında insanların ekmelleri ve aynı zamanda gayet mühim olan din ve şeriat tebliğ ve tesis etmek vazifeleriyle memur bulduklarından onların mükellefiyet ve mesuliyetlerinin de o nispette büyük olması lazım gelir. Hakikat, din-i İslam hükm-i celilince Peygamberan-ı izamda mesullerdir. فلنسالن الذين ارسل اليهم ولنستلن المرسلين [Sure-i Araf: VII, 5-6] “Kendilerine Peygamber gönderilenlere elbette sorarız. Ve gönderdiğimiz Peygamberlere de elbette sorarız.”

Yalnız şurasını unutmamalıdır ki Peygamberler Allah’ın muhlis kulları olduklarından mükellef buldukları vazifeleri hüsn-i ifa ederler. Mesuliyete meydan vermezler. Cenabıhakk’ın onlar hakkında lütf-ı mahsusu vardır. İnsan olmaları hissiyetiyle kendilerinden sadrolan kusurları müteakiben bildirilerek hatalarının devamına, hatalı avakib husulüne meydan verilmez. Arz ettiğimiz veçhile Peygamberlerden sadır olabilen günahlara zelle denilen hâllerdir. Kebair nevinden değıllerdir. Onlar da müteakiben min tarafillah tashih buyrulduklarından, başkalarına su-i misal olmak gibi vahim akıbet-i tevlidine meydan kalmaz. Ve bu zelleler daima taraf-ı ilahiden af buyrulduğundan Peygamberler günahlardan beri ve masum kalırlar.

Şimdi de şefaata bahsine geçelim.

Şefaata: Şefaata diye, günahkarların günahları için salih kulların Allah yanında af ve mağfiret talep edebilmeleri salahiyetine denir. Yani günahkarların günahlarının affolunması için sulehanın Allah’a dua etmeleri demektir. Allah yanında duaları en makbul kullar evvela Peygamberan-ı kiramdır. Onlardan sonra evliya-i kiramdır. Şefaata edecek zatın asla hata ve günah işlememiş olması zarurî değıldir. Layuhtilik ancak Allah’a mahsustur. Peygamberlerden yalnız zelle, evliya ve sulehadan ise her türlü günahların ve herkes nazarından garip ve gayr-i münasip akval ve efaalin sadır olması müstebid değıldir. Ancak onların hasenatı, seyiyatını gidermiş olduğundan indellah makbul olmuşlardır. İş mizanda hasenatın galip gelmesindedir. N. والوزن يومئذالحق فمن ثقلت موازينه فأولئك هم المفلحون [Sure-i Araf: VII, 8] “Kıyamet gününde tartı hakdır. Kimin hasenatı galip ise onlar korktuklarından emin ve umduklarına nail olurlar.”

İndellah Peygamberlerin dereceleri mütefavit olup en âlî dereceyi bizim Peygamber’imiz hatimü’l-enbiya Efendi’miz ihraz buyurmuşlardır. Binaenaleyh kable’l-ilahiden kendisine en büyük hak şefaata verilmiş olan zat bizim Peygamber’imizdir. Gerek ümmeti ve gerek sairleri hakkında şefaata etmek nimetinin kendilerine ihsan buyrulduğu taraf-ı ilahiden tebşir buyrulmuştur. İsm-i şeriflerinden biri de şefiü’l-müznibindir. آدم و من دونه تحت لوائى يوم القيامة. “Hazret-i Âdem ve onun gayr-ı kaffe-i nas kıyamet gününde benim sancağım altında olacaklardır.” hadis-i şerifi kendilerine verilen rütbe-i şefaatin büyüklüğünü bildirir. Mamafih kendileri de ancak Allahuteala’nın izniyle şefaata buyurabilirler. Çünkü mutlak surette şefaata edebilmek kudreti kimseye verilmemiştir. Kudret ancak Allah’ındır. Allah izin vermedikçe kimse şefaata edemez. N. من الذى يشفع عنده الاباننه. [Sure-i Bakara: II, 255-256].³⁵ Demek ki din-i İslam’da en salahiyettar insanların dahi hüküm ve kuvveti bi-iznillah şefaata edebilmekten ibarettir. Kimsede kendi kendine halaskarlık kudreti yoktur. Halaskar-ı mutlak ancak Allah celle şanedir. Kul için şerait-i halas da salahtır. Peygamberlere ait olan başlıca halaskarlık, kendilerinin evamir-i ilahiyenin tebliğine memur olmaları izafetiyledir.

Bu şefaata bahsi hakkında harici bir temsil-i iradi lazım gelirse şu suretle olabilir: Peygamberlerin ve daha sair manevî makamat-ı kiramat sahiplerinin indellah şefaata bir hükümdar ile mukarrebini arasındaki münasebete teşbih edilebilir. Ashab-ı mesalih, mukarrebini hükümdar nezdindeki delaletinden, şefaata istifade ederler. Ve bunlara karşı hürmetkar olurlar. Fakat bu mazhariyet, mukarrebini ancak hükümdarın teveccühünden, müsaadesinden ileri geldiğinden hiçbir vakit hükümdarlığa iştirakları mevzu bahsolamaz. Bu teşbih bir cihetle farklıdır ki o da hükümdarın insan olması hasebiyle hacet sahibinin ihtiyaç ve meramını bilmek ve yapmak için vasıtaya muhtaç olmasıdır. Cenabıhak ise herkesin meram ve ihtiyaçlarını ilm-i külli ile ihata ve dilerse ihsan eder. Salih kullarına

35. Biz Müslümanlar Peygamberlerin kaffesini tasdik ettiğimiz cihetle bütün Peygamberlerin şefaata müracaata salahiyettar bulunduğumuz gibi Peygamberler de kendilerinin seyiydi, mefharı bulunan bir zatın ümmeti bulunduğumuzdan dolayı hakkımızda hürmet ve muhabbet perverde idiler, bizlere şefaata etmek için müteşevvik olurlar. Hem yalnız Peygamber değıl, ne kadar evliya ve suleha varsa hatta melaike-i kiram dahi kaffeten ümmet-i Muhammed’in muhip ve zahirleridir. Günahlarımız için istiğfar ederler.

başkaları için hakk-ı istiğfar ve hakk-ı şefaata-bahş etmesi, onların amal-i salihalarına mükafat olan bir lütf-ı ilahisidir. Ve pek çok günahkarlık dualarını resen kabul ile günahlarını af ve mağfiret buyurur. Binaenaleyh Müslüman, ne kadar günahkâr dahi olsa, doğrudan doğruya Hazret-i Allah'a müracaat eder. Yani Hazret-i Peygamber Efendi'mize en büyük hakk-ı şefaata verilmiş olması Müslüman'ı müsterih ve ümitvar etmekle beraber kalbinin doğrudan doğruya Allah'a merbut kalmasına asla mâni olmaz. Bilakis daha ziyade merbutiyeti teşyid eder. Çünkü Hazret-i Peygamber, Kur'an-ı Kerim'in Allah kelamı olduğunu tebliğ buyurmuş olduğu gibi ehadis-i şerifeyi de hep Allah'ın emri olarak beyan buyurmuş, kendisini hiçbir vakit irade hail olacak surette bildirmemiştir.

Müslüman'ın evamir ve nevahisini bu doğrudan doğruya Allah'tan telakki etmesi ibadat ve itaatte gönlünde daima Allah'a bağlı ve haşyet ve muhabbetin doğruca zat-ı ilahiye raci olmasını muciptir. Ve bu sayededir ki N. واذین [Sure-i Bakara: II, 160-165] ayet-i celilesiyle beyan buyrulan Allah muhabbetinin yüksek mertebesine mazhar olmuşuzdur. Allah'ın hub ve haşyeti Müslüman'ın kalbinden asla çıkmaz. قلب المؤمن من بيت الله.

İtikad-ı İslam'da Allah, kullarına karibdir. Dua ve istiğfarlarını doğrudan doğruya kabul eder. N. واذا سنك [Sure-i Bakara: II, 182-186] “Kullarım, sana şan-ı ilahimden sorarlarsa bildir ki ben muhakkak karibim. Bana dua ettiği vakit dua edenin duasını kabul ederim. Benden dualarının müstecab olmasını istesinler. Ve bana iman etsinler ki maksuda nail olsunlar.” Ve N. فاستغفروه ثم [Sure-i Hud: XI, 61-64] “Allah'tan mağfiret isteyin ve ona tevbe edin. Muhakkak Rabb'im kullarına kariptir ve duaları kabul edicidir.” Ve N. ولقد خلقنا الانسان ونعلم ما توسوس به نفسه ونحن اقرب اليه من حبل الوريد [Sure-i Kaf: L, 15-16] “İnsanı biz halk ettik ve onun kalbine hutur eden vesveseyi biliriz ve biz ona şah damarından daha karibiz.”³⁶

36. Bütün kullarına karip olan Cenabıhak, ümmet-i naciye-i İslamiye için daha pek yakındır. Zira bir kere daima bila-vasıta kalbimizdedir. Sonra kendi habibi olan Muhammed el-Mustafa Efendi'miz hürmetine hakkımızdaki rahmet ve inayeti daha ziyadedir. Habib-i kibriya olan Hazret-i Muhammed Efendi'miz'in din-i ekmeline mensubiyetimiz elbette ind-i ilahide pek ziyade mazhar-ı hüsn kabul ve nail kudsiyet ve keramet olmamıza sebeptir. En nurani yoldan giden elbette en ziyade felah bulur.

Hazret-i Peygamber Efendi'miz, bize hayat-ı beşerin karanlık ve ivicacı seferinde nevvâr bir rehber olmak için taraf-ı ilahiden mürsel bir insan gelmelidir. Daima nur-ı nübüvvetlerini, evamir-i celilelerini ve ahlak-ı seniyelerini göz önünde tutmakla karanlıklara, girdaplara düşmekten, tehlikeli, hüsranlı yollara sapmaktan halas ve emin olarak matlup, felah ve saadetlere erişiriz. Binaenaleyh zat-ı risaletpenahileri her vakit hatırımızda mevcut ve maksud-ı asli olan kurb-ı mabuda vusul için samim kalbimizde daima karargir bir habib-i hidayet-nümuddur. Kendisi hürmetine bu kadar büyük feyz u felaha nail olduğumuz zat-ı risaletlerinin kalb-i Müminde pek büyük muhabbet ve tazim yeri olması pek tabiidir. Ve bu muhabbet sebebiyledir ki onun yoluna hiçbir şey esirgemeyiz. Bütün mevcudiyetimizi feda ederiz. Yalnız Allahuteala celle şâne teşrik etmeyiz. Onun Resul'ü ve habibi fakat aynı zamanda kavli ve mahlukî olduğumu bilerek tazim ve muhabbet ederiz. O bizim muktedamızdır, şefimizdir. Fakat ne Allah'tır ne de Allah ile kul arasında mutavassıttır. Allah'a takarrübümüz için vesilemizde ancak rıza-i ilahiye muvafık-ı amaldır. N. ياايهاالذين امنواالله وابتغوا اليه الوسيلة [Sure-i Maide: V, 35-39] “Ya iman eden kimseler! Allah'ın rızasına muhalif hareketlerden sakının ve kurb-ı ilahiye nail olmak için vesile arayın.” ayet-i celilesindeki vesileden maksadın taatullah olduğu muhakkaktır. Nitekim N. قل ادعواالذين [Sure-i İsra : XVII, 56-59]. “Allah'tan başka Allah olduğunu zumedenlere söyle: Siz Allah'tan gayrı Allah olduklarım zannettiklerinizi imdatlarımıza çağırınız. Onlar sizden mazarratı def veya tahvile muktedir olamazlar. Onlar kendileri de Rab tealalarına vesile ararlar. Karip olanları da daha ziyade nail-i kurb olmak için say ve Allah'ın merhametini rica ve azabından hafv ederler. Şüphesiz Rabb'inin azabı sakınılacak şeydir.” ayet-i celilelerindeki vesile arayanlar başlıca İsa ve Üzeyr aleyhisselamdır. Tabii bunlar Peygamber oldukları cihetle Allah'a vesile aramak için başka insana, şeyhe, şefia muhtaç değillerdir. O hâlde anlaşılıyor ki bu vesilenin manası evamir-i ilahiye tamami-i itaattir. Nitekim Ebü'l-Hasen Şazili hazretleri ‘Hizbu't-Teveşül'lerinde اللهم انى اتوسل بك اليك اللهم انى اتوسل بك اليك (emirlerine itaatle) teveşül ederim.” diye başlar ve ‘Hizbu't-Tams'ın nihayetinde اللهم صل على نبيك الجامع الدال عليك في نيهاتك ياايهاالذين امنواالله وكونوا مع الصادقي “Ya Rab! İnsanların senin tarik-i hidayetine cem ve delalet eden Muhammedü'l-Mustafa hazretlerine olan tazimatımı kabul buyur.” der. Ve bu suretle vasıl-ı ilallah olmak için araya başka bir mahluk sokmamak lazım geldiğini ve Peygamber Efendi'mizin vazife-i delaletlerini bildirir.

Kıbar-ı arifin ve bu vesileyle vasıta gelmelerini pek yerlerinde, kullanırlar. Mesela Şeyh Durkavî hazretleri vasıl-ı ilallah olmasına delalet ettiği müridanından Şeyh Muhammed Hasan el-Medenî hazretlerine icazet verdikleri vakit “Git ben seni Cenabıhak ile kendi aramda vesile ve benim ile Resulullah Efendi'miz arasında vasıta itihaz ettim.” buyurmuşlardır.

Görülüyor ki mürşit müride ben seninle Allah arasında vesileyim demiyor. Müridi vesile itihaz ediyor. Pek doğrudur. Çünkü o müridi yetiştirmesi salihât-ı amaldendir. Allah'a takarrüb için vesiledir. Müridin şeyhi ile Peygamber Efendi'miz arasında vasıta olması da yine bu nevdedir. Mamafih Allah'ın rızasına muvafık amali öğretmesi, irşad ve islahı sebep olması manasına alınmak yani Allah ile kul arasında mutavassıt sokmak manası katiyen maksud olmamak şartıyla herhangi bir şeyh veya mürşit veya emr-i hayra delalet eden bir kimse için Allah'a takarrübe vesiledir denebilir. Ancak dediğimiz gibi asla yanlış anlaşılacak şarttır.

N. ياايهاالذين امنواالله وكونوا مع الصادقي [Sure-i Tevbe: LX, 119-120] “Ya iman ile müşerref olanlar! Allah'a ittika ediniz. Ve sadıklarla beraber olunuz.” ayet-i celilesinin manası geçmiş ve ber-hayat-ı salihlerin hatt-ı hareketlerini göz önünde tutarak onlarla hemhal olun, onlar gibi çalışın demektir.

فتشبهوا ان لم تكونوا مثلهم انتلشبيه للكرام فالاح

“İyilere benzemeye çalışınız. Onlar gibi olamazsanız bile iyilere benzemek için çalışmak insanı günahkarlardan halas ve hayırlı muratlara nail eder.” Ve'l-hasıl insanın gönlü ile Allah arasında hail sokmamak katiyen lazımdır. Ve ahyar ve ebrar hürmetine nail-i lütf olmak için dua etmek varittir. Fakat o da, bi't-tab Allah'tan duadır.

Müslüman bir taraftan günahlarının affolunması için bu suretle Allah'a niyaz ve istiğfar etmekle beraber diğer taraftan amel-i salihaya devamı artırarak seyyiatını izaleye çalışır. N. ان الحسنات يذهبن السيئات [Sure-i Hud: XI, 114-116] “İyi işler fena işlerin günahlarını giderirler.”

Cehaletle günah işleyip de sonra tevbe edenler ve bahusus tevbelerinde sabit olup amel-i salihaya devam edenlere mağfiret buyuracağını Cenabıhak tebşir buyurmuştur. N. واذجاءك الذين يؤمنون بآياتنا فقل سلام عليكم كتب ربكم على ن. نفسه الر حمت انه من عمل منكم سوءً بجهالة ثم تاب من بعده واصلح فانه غفور رحيم [Sure-i Enam: VI, 54] “Ayetlerimize iman edenler sana geldiklerinde de: Sizin üzerinize selam olsun. Rabb'iniz merhamet sahibidir. Sizden biriniz cehaletle günah işler de sonra tevbe eder ve salah üzere olursa muhakkak Allahuteala mağfiret ve merhamet edicidir.”

İşte Cenabıhakk'ın bir taraftan vaidlerini yani günahlara mukabil olan cezaları tevbe ve salah-ı sebile af buyurmasının memul olması vaidlerini yani iyi amellere mukabil vereceği cennet ve rıdvanlarda asla halef buyurmaması, measiyi terk ve amel-i salihaya devam için en mühim saiklerdir. N. وعدالله لا يخلف الله وعده [Sure-i Rum: XXX, 5-6] “Allah'ın vaadi vardır. Allah vaadinde hulf etmez.” Ve N. ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات انا لانضيق اجر من من [Sure-i Kehf: XVIII, 29-30] “İman edip amel-i salih işleyenler muhakkak bilsinler ki biz amel-i salih işleyenin ecrini zayi etmeyiz.”

Cenabıallah yalnız şirki affetmez. Onun gayrısını dilediği kimse hakkında mağfiret buyurur. N. ان الله لا يغفر ان الله لا يغفر ان [Sure-i Nisa: IV, 48-51].

Af meselesinde nazar-ı itibara alınacak mühim bir cihet de hukuk-ı ibaddır. Hukuk-ı ibada müteallik günahları af için adalet-i ilahiye, hukuk ashabının rızasını istihsali müstelzemdır. Eğer kıyamet gününde hak sahibi kendi hakkından vazgeçmezse amel-i salih veya imanın ecir ve mesubatından mahsup edilmek korkusu vardır. O cihetle Müslüman, herhangi din ve milletten olursa olsun, kul hakkından çok korkar. Ba-hâl borcunu ödemeye, üzerindeki hakkı helal ettirmeye çalışır.¹³⁷

Görülüyor ki din-i İslam'da şefaaf meselesi mevcut ve büyük bir medara istinatır. Fakat asıl istinat ve itimat, imana, amel-i salihlere ve merhamet-i ilahiyedir. Şurası da unutulmamalıdır ki Allah'ın af ve merhametine bu itimat, günahlara cesaret verecek, amel-i hasenede tekasülü mucip olacak bir hâl teşkil etmemelidir. N. ولا يغرنكم [Sure-i Lokman: XXXI, 33] ayet-i kerimesi ve manayadır.

Niyet: Mesuliyet münasebetiyle niyet bahsini de zikretmek icap eder. Çünkü din-i İslam'da insanlar, niyetlerinden de mesuldürler. Niyet denilince insanın hatırına gelen her fikir anlaşılmayacağını beyana hacet yoktur. Mesuliyeti mucip olan ancak fiiliyata çıkması kabul edilmiş olan niyetlerdir. Niyetlerden mesul olduğuna dair bir hayli husus vardır. N. لله مافى السموات ومافى الارض وان تبدوا مافى انفسكم او تخفوه بحاسبكم به الله. فيغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء والله [Sure-i Bakara: II, 284] “Göklerde ve yerde olanların kaffesi Allah'ındır. Kalplerinizde olanı izhar da etseniz, ihfa da etseniz Allah onu sizden sorar. İsteddiğine mağfiret eder. Ve istediğine azap eder. Vallahuteala her şeye kadirdir.” Ve N. يعلم خائنة الاعين وما تخفى الصدور والله يقضى بالحق [Sure-i Mümin: XL, 16-19] “Allahuteala hain gözleri ve gönüllerin gizlediklerini bilir. Ve hak ile hakemlik eder.” N. ولا تقف مالميس لك به علم ان السمع والبصر والفؤاد كل [Sure-i İsrâ: XVII, 36-38] “Bilmediğin şeyin arkasından gitme. Muhakkak kulak, göz ve kalp hepsinin yaptığından mesul olunur.”

Şurası var ki bu niyet sebebiyle olan mesuliyetin cezası Allah'ın bileceği bir iş olup insanlar, herkesin gizli niyetlerine vakıf olamayacakları cihetle asarı zahir olmayan niyet üzerine bittabi ahkam terettüp edemez. Bununla beraber hakikatte de muteber olan niyettir. Peygamber Efendi'miz انما الاعمال بالنيات buyurmuşlardır. Bu

37. Peygamber Efendi'mizin irtihallerinden evvel herkesle helalleşmeleri Müslümanlarda, bu sünnet- i seniyyenin icrasının taammümüne baıs olmuştur. Malum ve meşhur olduğu veçhile Peygamber Efendi'miz irtihallerinden birkaç gün evvel Cami-i şerifte son defa namazı kaldırdıktan sonra umum cemaate hitaben “Müslümanlar! Eğer herhangi birinize fena bir muamelede bulunmuş isem veya bende alacağı olanınız var ise söyleyin hakkımı alsın.” buyurmuşlar. Bunun üzerine bir kimse kalkarak “Emrinizle bir fakire üç dirhem verdim tediye buyurmadınız. demiş. Derhâl üç dirhem kendisine verilmiş ve Peygamber Efendi'miz de “Dünyada mahcup olmak ahirette mahcup olmaktan evladır.” buyurmuşlar ve umum Müslümanlar hakkında hayır dualar ettikten sonra sözlerini N. تلك الدار الآخرة نجعلها للذين لا يريدون علوا في الارض ولا فساداً والعاقبة للمتقين [Sure-i Kasas: XXVIII, 83-84] “Biz ahiret evini yer üzerinde kibir, azamet ve müsavatsızlık ve fesat istemeyenlere tahsis ederiz. Son iyiliği müttakiler içindir.” ayet-i kerimesiyle bitirmişlerdir.

mesale mesuliyet-i diniye veya ahlakiye ile mesuliyet-i hukukiye veya kanuniyenin hüküm ve nüfuzca olan farkları meselesine taalluk eder.

Niyet meselesinde insanların lüzumu veçhile nazar-ı itibara alamayacaklar yani onların ilim ve nüfuzlarından kaçabilecek çok işler vardır. Hakikat, ne kadar cezaları hafif geçmiş cürümler vardır ki uhrevî mesuliyetleri pek büyüktür. Kezalik dünyada en ağır cezalara mahkûm olmadıkları hâlde indellah mesuliyetleri hafif olan cürümler de çoktur. Mesela insan olur ki elinden müteaddit katl-i fiilleri çıkar. Biz onun cezasını katlettiği nüfusun adedine göre teşdid ederiz. Ötede diğer biri yalnız bir kişi öldürür. Hatta öldüremez, tasaddide kalır. Bizden hafif bir ceza ile kurtulur. Hâlbuki müteaddit insan öldüren kimse bu fiili severek yapmamış, izhar olunamayan herhangi bir saik tesiriyle yapmak karşısında bulunmuş ise, hakikatte bunun cezası ötede bir kişi öldüren veya öldürmeye tasaddi eden fakat bunu severek, isteyerek yapan kimsenin cezasından indellah daha hafif olabilir. Zira indellah günahın büyüklüğü adediyle, zahiri büyüklüğüyle veya şiddetiyle değil daha ziyade günahkarın niyetiyle, liametiyle mütenasiptir. İşte bu, ilm-i hukukun kâfi derece nazar-ı itibara alamayacağı bir cihettir. Bunu diyanet, ilm-i ahlak nazar-ı ehemmiyete alır. Ceza-i ilahinin her an hatırdâ tutulmasını temine say eder. N. من اجل ذلك كتبنا على بنى اسرائيل انه من قتل نفساً بغير نفس [Sure-i Maide: V, 32-35] “Bu katl münasebetiyle Benî İsrail’e bir katl veya yeryüzünde fesat ika etmiş olması sebebiyle olmayarak, bir kimseyi katleden kimse, bütün insanları katletmiş ve bir kimseyi ihya eden bütün insanları ihya etmiş gibidir diye emrettik.” ayet-i celilelisi bu manayı ifade ettiği gibi bir ferдин hakkı umum insanların hakkı demek olduğundan killet veya kesret-i adediye din ve ahlak nokta-i nazarından mahiyet hakkı değiştiremeyeceğini bildirir. Binaenaleyh ekseriyetin menafii namına hiçbir ferдин, rızası istihsal edilmeden ve tavizsiz olarak, hakkını çiğnemenin caiz olmayacağını da gösterir.³⁸

Bir niyetin iyi olması iyi fiil vücuda getirmek kastedilmiş olmasındandır. Şart-ı esası, iyi niyetin fiiliyata geçmesi için her nev tedabir ve tevessül ve say ve gayrete ihtimam etmektir. Yoksa iyi bir iş yapmayı hatırdan çıkarıp da esbabına tevessül ve bu bapta bezl-i cehd ve himmet etmemek fezail-i diniyenin esası olan iyi niyete malik olmak sayılmaz. Kur’an-ı Kerim, iman ile salih imali daima beraber zikreder.

و عمله المنافق خير من نيته كل يعمل على نيته واذا عمل المؤمن عملاً ثار في قلبه نور نية المؤمن خير من عمله
Mümin’in niyeti amelinden hayırlıdır. Münafığın ameli niyetinden hayırlıdır. Herkes kendi niyetine göre amel eder. Mümin bir amel işlediği vakit, kalbinde nur taşar.” hadis-i şerifin bildirdiği veçhile Mümin bir kere fena niyette bulunmayacaktır. Ve bir iş yaptığı vakit kalbinde nurun galeyana etmesi körü körüne veya gafletle iş görmeyip nur-ı irfan ve kemal-i imkan ile iş görmesindedir. Binaenaleyh; her nev hazm ve tedbirleri istimal ettiği hâlde her nasılsa işi matlup derece-i muvafık zuhur etmez ise niyeti veçhile mecur olur. Ve fiili ne kadar âli olursa olsun niyetinin daha âlâ olacağı şüphesizdir. Münafığın ise niyeti hiç iyi olmayacağından herhâlde fiilini muteber tutmak icap eder.

Hülasa din-i İslam mucib-i âliyesince insanlar asarı zahir olmayan kast ve niyetlerinden indellah mesullerdir. Fakat hüküm, ancak zahir olan asar ve efal üzerine terettüp eder.

Kadere İman

Her şeyin ve her işin Allah’ın takdir-i ezeli ile olduğuna inanmaktır. Kadere inanmamak, ilm-i ezeli-i ilahiye tasdik etmemektir. Mademki, Cenabıhak kadim ve ezelidir. En uzak mazilerde olduğu gibi hâl ve istikbalde dahi her ne olacaksa kemal ilim ile bilir. O hâlde küçük büyük umurun ilim ve takdir-i ilahi ile olduğuna şüphe yoktur. Ancak ezelde ne takdir edildiği bizce meçhul olduğundan bizim uhdemize tertip eder. Zahiren malik olduğumuz iradeyi evamir-i ilahiye dairesinde sarf etmek yani şerden mücanebet ve hayra muvazebet için sarf-i mukadderattır. Mükellefiyetimiz budur. Fakat aynı zamanda çok defa istediğimiz, hem de yayabileceğimizi zannettiğimiz bir istediğimizi, memulümüz hilafına olarak, yapamadığımızı düşünürsek kendi irademizden daha kuvvetli bir iradenin taht-ı tesirinden olduğumuzu anlamakta tereddüt etmeyiz. İşte Müslüman, hem kendi iradesiyle hareket edeceğine kanidir. Hem kendi iradesinden daha kuvvetli olan irade-i ilahiyenin yardımına, himayesine muhtaç olduğunu unutmaz.

38. Bu nasın Benî İsrail’e ait olarak zikredilmiş olması bizce muteber olmamasını müstelzim olmaz. Allah veya Resul’ü tarafından hilafına beyanatta bulunulmayan bir emir bizim içinde emirdir.

İnsan da hem kendi ihtiyar ve iradesi hem de ıztırar hâli olduğunu Hazret-i Mevlâna şu beyitlerle pek güzel anlatmıştır:

زاري ما شد دليل اضطرار
خجلت ما شد دليل اختيار

Yani yapmak isteğimiz bir işin uhdesinden gelemeyince inleyip kıvrınmamız irademizin fevkinde olan iradenin karşısındaki ıztırarımızı, adem-i muvaffakiyet sebebiyle herkese karşı utanmak duymamızda, kendimizde ihtiyar gördüğümüzü ispat eden delillerdir ki bunların ikisi de vakıyat-ı nefsiyeden, vicdaniyedendir. İlm-i ahval ruhun tasdik ettiği kaziyelerdir.

Bu mebhasta Ebü'l-Hasen Şâzelî Hazretleri'nin “Zahirin firaktan, batının cemden ayrılmasın.” buyurmuş olmalarını da zikretmek lazımdır. Müşarünileyh bu kelamıyla, insan zahiren lazım gelen tedbirde asla kusur etmemeli. Ancak hakiki muvaffakiyetin, yed-i kudret-i ilahide olduğunu da kalbinden hiç çıkarmamalıdır, buyurmuşlardır.

Hayır ve Şerrin Allah'tan Olduğuna İman

Hayır Allah'tandır. Lakin şer Allah'tan olamaz diyen mezhepler vardır. Fakat bu iyi anlaşmamaktan neşet eden bir ihtilaftır. Çünkü mademki âlemde ne varsa hep ilm-i ezeli ilahi ile muayyendi. Tabii hayrın da şerrin de vukuuda ilm-i ilahi mütekaddimdir. Sonra hak ve hayrı nasıl Cenabıhak halk ve takdir buyurmuşsa şeytan ve batılı da kezalik Allah'ın halk etmiş olduğu müsellemdir. Efal-i insaniyenin halik-i hakikiyesi de Allah'tır. N. والله خلقم وماتعملون [Sure-i Saffet: XXXVII, 94] “Sizi ve yaptıklarımızı Allah halk etti.”

Aynı zamanda bilinmelidir ki bu hayır ve şer bize nispetledir. Allah'a nispetle her şey hayır ve her vaki muvafık hak ve adalettir. Cenabıhakk'a nispetle şer yoktur. N. تعز من تشاء وتذ من تشاء بيدك الخير [Sure-i Al-i İmran: III, 25-26] “Hayırlı elinle istediğini aziz ve istediğini zelil edersin.”

Evet, bizim haktan olduğuna inandığımız hayır ve şerler bize nispetle hayır ve şerlerdir. Ve Cenabıhak işlediğimiz hayırlardan razı, şerlerden gayr-ı razıdır.³⁹

Vakıa Allah kadir-i mutlaktır. İnsanları şer yapacak surette halik edebilirdi gibi bir mülâhaza hatıra gelebilir. Fakat bizim kasır aklımıza göre varid olan bu mülâhaza, haddin fevkinde bir mülâhaza olur. Zira biz Allahuteala'ya bunu ne için böyle yaptın diye soramayız. Muhakkak olan bir şey varsa o da vakıan bu merkezde olmasıdır. Allah kendi olduğu gibi Allah'tır. Kendi istediğini yapar. Her insanın keyfine göre ölücü değildir. Nitekim dünyada hastalıklar, ihtiraslar ihtilaf, münazaalar, kazalar, belalar velhasıl her türlü nâ-hoş hâller mevcut olmasa daha iyi olurdu, denebilir. Fakat ne yapalım. Bu böyle. Yapan böyle yapmış. Değiştirmek elimizden gelmez. Hoş değiştirilecek olsa daha iyisi yapılamaz ya. O da başka bir mesele. ليس في المكان ابداع مماكن “Olandan daha güzelini yapmak imkân dahilinde değildir.”

Velhasıl bize lazım olan akıl ve tedbir ve hak ve adl üzere hareket ederek mümkün olduğu kadar selamete ermektir. Ondandır ötesi kudretimiz haricindedir.

Sonra bizim şer dediklerimizde kim bilir idrak edemediğimiz nice hükm-i hafiye vardır. Ne hacet yalnız efal-i ilahiyede değil, efal-i beşeriyede bile hayır ve adl olan işlerin, mücerret merteye-i ukul ve malumat farkından dolayı birçoklarında şart-ı zan edildiği pek vaki değil midir? Mesela köylüleri sarp dağlarda yol yaptırmak için mükellef tutan bir valiyi ahalinin ekserisi zalim zannederler. Yol bitip de mucip olduğu sühulet ve menafi anlaşılınca kadar zulm ve şer dediğinin adl ve hayr olduğunu anlayamazlar. Neticeyi görmeye ömürleri vefa etmeyenler onun hayır olduğuna muttali olmazdan evvel vefat ederler. Bu kabilden yanlış zanların efal-i beşeriyede ne kadar çok olduğunu herkes bilir. Pekâlâ, bir insanın yaptığı hayrı, öteki insanlar, akıl ve ilm tefavütü sebebiyle şer zannedebilirlerse

39. Her şeyin Allah'dan olması, Allah'ın kudret ve idare-i küllisi ve her şeyi halk ve takdirin zat-ı ilahiye ait bulunması itibarıyla. N. وما اصابتك من حسنة فمن الله وما اصابتك من سيئة فمن نفسك [Sure-i Nisa: IV, 79-81]. “Sana gelen iyilik Allah'tan ve sana gelen kötülük gittiktendir” ayet-i celilesi insan bir iyiliğe nail olduğu vakit onu Allah'ın inayetini bilerek şükür etmeli ve devam ve tezayüt için çalışmalı. Fenalık geldiğinde de kendi kusur ve hatası neticesi olduğuna hamlederek tashih-i hattisata cehd etmelidir mana-i âliyesini mutazammındır.

hak celle ü âlâ hazretlerinin efal-i hakimanesine lüzumu kadar akıl erdiremeyerek yanlış zehaplara düşebilmeyiz. Evvela bittarik değil midir? Binaenaleyh Cenabıhakk'ın kadir ve kayyum olduğuna iman etmek nasıl zaruriyse her nev noksan sıfatlardan münezze olan zat-ı ilahisinin zulm ve şerden beri, adil-i mutlak ve faal-i hayır olduğuna iman da öylece zarurîdir. Ve mertebe-i âliye-i kudsiyete vasıl olmuş ebrar ve mukaribin nazarında vaki-i hayrdır. Asla şer yoktur. Şer zannedenlerin, layuad menafi-i içtimaiyesi itibarıyla hayır ve mahz oldukları muhakkaktır.

Buraya kadar Müslüman'ın iman edeceği şeyleri zikrettik. Şimdi de şerait-i esasiye-i İslamiyede olan ibadat ve amale geçelim.⁴⁰

Salât yahut Namaz

Din-i İslâm'da amelin en mukaddemi salâttır. Salât lügatte dua mânâsındır. Istilahta, tarz-ı icrâsı muin-i ibâdet-i mâlume mânâsını ifade eder. Yirmi dört saatte beş vakit namaz kılmak farzdır. Farz olmayıp vacip veya sünnet veya müstehap olan namazlar vardır.

Namazın muhtevî olduğu harekât ü vezâif tetkik edilirse Hâlık-ı Teâlâ'ya karşı tâzim ve tekrim içinde cisim ve ruha karşı dahi vazifeleri muhtevî olduğu görülür.

Salâtta, Hâlık-ı Teâlâ'yı tâzim ve tekrim tâ niyet ve mübâşeretten itibaren mevcut olduğu gibi edasından evvel edası esnasında edilen tekbir ve tesbihler, kıyam ve kuûtlar, rükû ve sücudlar hep Hazret-i Allah'a tâzim ve ubûdiyet ifade ederler. Ve namazdan gâye-i asliye Allah'ı zikir ve tefekkürdür. N. [Sure-i Taha: XX, 14]. "Namazı beni zikir için hakkiyle edâ et."

Harekât ve teferruat ise her birinde mühim hikmetler mündemic-i eşkâl-i mahsusadır.

Namazı evkat muayenesinde edâ etmek lâzımdır. N. [Sure-i Nisa: IV, 103-104]. Fakat zaman ve meşgaleleri müsait olmadığından dolayı vaktinde kılmaya bizzarur muvafık olamayanlar o gün veya daha sonra müsait zamanlarında kazâ ederler. İş niyettedir. Niyet hâlis ve azim kavi olduktan sonra hiç güçlük yoktur. Hâlis ameli, Allah ne vakit olsa kabul eder.⁴¹

Namazın cisme ait faydaları: Din-i İslâm'da cisim ile ruh yahut tâbir-i aharla nefsin maddî kısmıyla manevî kısmı birbirine o kadar merbut görülmüştür ki bütün ibadetlere her ikisi müctemien dâhil olurlar. Zaten maddî manevî hayır temin eden her iş din-i İslâmca ibadet gerek cisme ve gerek ruha edilen hürmetler bütün Cenabıhakk'ın emirlerine tâzimidir. İşte salâtta dahi maksad-ı esasi Cenabıhakk'ı tâzim ve iclal ve nefsin murâkebe ve tezkiyesi emr-i ehemlerini istihsal olduğu hâlde, cismin tahâretine, sathına ve tecemmülüne hizmet etmesi de bizzat ibadete, Cenabıhakk'a karşı tâzim ve ubûdiyetin içine dâhil olmuştur.

Namazın cisme yarayan ciheti abdestten başlar. Abdestin, Allah'a ibadet için niyet ve her uzuv yıkandıkça o uzvun hayırda istimal edilip şerde istimal edilmemesi lüzumunu tahattur faziletleri olduğu gibi aynı zamanda maddî temizliği, sıhhi, bedî menfaatleri de vardır ki bunların kâffesi Cenabıhakk'a tâzim ve itaat hareketleri müterafık

40. Gerek ibadat ve taate ve gerek muamelat ve ahlakiyata müteallik evamir ve nevahi-i ilahiyenin meratibi vardır. (Farz, sünnet, müstehap, haram, mekruh, mübah gibi). Beş vakit namaz kılmak farzdır. Fakat bu farzlar haricinde namazlar vardır ki sünnet veya müstehaptır. Farzlar herkesin mutlaka icrasıyla mükellef oldukları ibadetlerdir. Bunların terki mucib-i ukab olur. Onlardan sonra daha ziyade vakitleri, aşkları olanlar için mertebe-i mükellefiyetleri muhtelif ibadetler vardır ki onların terki meratib-i ubidiyette terakkiye mani olabilir. Mesela malın kırta birini zekât olarak vermek farzdır. Bunun terki günahdır. Mucib-i azaptır. Fakat bu farz olan miktarı tamamen vermiş olan bir kimsenin muktedir olduğu hâlde onun haricinde sadaka vermemesi mertebesinin terakkisine, kemaline mâni olur.

Kezalik menhiyatta mazarrat ve mahzurlarına göre kebair veya sagairden haram veya mekruh olmak gibi dereceler üzerindedir. Mesela içki içmek kebairenden haram olup bütün içmek de mekruh görülmüştür.

Şurası unutulmamalıdır ki insan, bir sagireyi mühimsemeyip irtikabına devam ederse nihayet o sagire-i kebare adadına dahil olur. Yani gerek evamir ve gerek nevahideki derecat ve meratib, vezaif-i diniyenin bazısını küçük görmeyi müstelzim olmaz. Onlar mukaddes ve şayan-ı tazim olmakta esas itibarıyla bir derler. Meratip farkı, mahal ve suduru olan hakkın kudsiyetini asla değiştirmez. Binaenaleyh kesb-i kemal için en küçük görülen hatalardan içtinap ve küçük bilinen iyi işlere de devam ve ihtimam iktiza eder.

41. Bazı mezheplerde, teshil için evkat salâtı üçe indirmişlerdir. Cem-i salat denilen bu tevhid-i evkat, meşguliyetleri icbar edenler için bir kolaylık olabilir. Fakat ruhlarını berekat-i salat ile daimî bir rahat ve itminan içinde bulundurmanın zevkini almış Müminlere beş vakit bile az gelir. Namaz ve cami vakitlerinin çabuk gelmesine teşevvukle intizar eden ne kadar bahtiyarlar vardır! Mamafih namazların muayyen vakitleri dar olmayıp vakitleri müsait olmayanlar namazları birbirlerine pek yakın vakitlerde kılarlarsa beş vakit kendi kendine üçe inebilir.

bulunurlar. Ve esasen Müslümanlıkta temizlik temeldir. ما يريد الله ليجعل N. Ve abdeste dair olan N. [Sure-i Maide: V, 6-9]. “Abdest ve gusül emretmekle Allah size zahmet vermek murat etmez. Fakat size temizlik talim ve size olan nimetini itmâm emreder. Şükretmeniz lâzım gelir.” ayet-i celîlesinde, abdestte gusülde mevcut olan temizliğin ve menfaatin dahi aynı zamanda maksut olması lüzumu bildirilmiştir.

Namazın içindeki evzâ ve harekâtta, kezâlik Cenabıhakk’a secde ve tâzim maksadıyla yapılan ve bedeninin sıhhat ve kıvamı için gayet nefî olan hareketlerdir. Namaz ile cisme edilen hizmet yalnız cismin sıhhat ve taharetinden ibaret olmayıp melbusâtın ve namaz kılınacak yerlerin dahi tahir olmaları şarttır. Ve yalnız taharete kalınmayıp âdâb-ı muâşerete, hüsn-i tabiâta muvafık giyilmiş, güzel kokular sürülmüş ve şekil ve tavırca hürmetkâr bir vaziyet alınmış olması lüzumu da bildirilmiştir. Hatta mescide girildiği vakit süslenmek emr-i dinî iktizasındandır. N. [Sure-i Araf: VII, 29-31].

Salâtın ruha yani nefsin manevî cihetine hizmeti: Salâtın, nefsin terbiye ve tezkiyesine olan hizmeti pek büyüktür. Namaz kılan insan, bütün fikir ve kuvvasını namaza hasredecektir. Ancak secde mahaline bakıp başka tarafa bakmamak ve kimseyle konuşmamak, dünya kelâmı söylememek gibi şerâitte hep ferâğ-i bâl ile teabbüde hasr-ı vücut içindir.

İnsanın gerek namaz esnasında ve gerek namazdan sonra evamir-i ilâhiyeyi ve kendi âmâlini düşünerek yaptıkları iyi ise devam, fena ise tekrar yapmamak için azim ve ihtimam etmesi iktizâ eder. Namazın her rekâtında okunan Fâtîha-i şerîfenin sülûk-ı insani için ne büyük düsturları muhtevî olduğunu gördük. Bu desturları kendisine rehber eden elbette ruhen de yükselir. Şeref-i insaniye münafî ahvalden sakınır. N. واقم الصلاة. ان الصلاة تنهى عن الفحشاء. [Sure-i Ankebûd: XXIX, 44-45]. “Namazı hakkıyla eda et. Muhakkak namaz, insanı fuşşiyat ve münkirâttan nehy eder. Allah’ı zikir ve tefekkür, ibadetlerin en büyüğüdür ve Allah işlediklerinizi bilir.”

Allah’ı zikir lisan ile, kalp ile, ruh ile olmak gibi muhtelif merâtibi vardır. Bütün ruh ile yapılan mertebesi tabîî en büyük mertebesidir. جذبة من جذبات الرحمن توازي غملا الثقلين. Hazret-i Allah’a incizâb-ı tâm ile vâki olan bir cezbe-i Rahmaniye, külli bir meyil ve aşk, dünya ve ahiret amellerinin kâffesine mukabildir, buyrulmuştur.

Namazda okunan sureler, ayetler, dualar öyle manaları tazammun ederler ki azıcık düşünenler için onlardan müstefit olmamak mümkün değildir. İnsanların maruz kalabilecekleri her nev hâllerde ittihâz-ı harekât ve hall-i müşkülât ve teskin-i âlâm ve ızdırabat için medâr-ı kuvvet ve istinat olacak manalar, düsturlar mevcut olduğundan namaza başlamazdan evvel meftur ve muzdarip iken namazı kıldıktan sonra müsterih ve mutmain olmak bir emr-i daimî gibidir.⁴² Mamafih bu itminan, yalnız okunan ayetlerin manasından değil, aynı zamanda ve daha evvel Cenabıhakk’a rabt-ı kalp ve teslim-i nefis etmenin neticesidir.

Namazın gayet sevgili bir ibadet olduğunu Peygamber Efendî’imizin جعلت والطيب وجعلت حب الی من دنيا كم النساء والطيب وجعلت “Dünyanızdan bana kadın ve güzel koku sevdirdi. Gözümün nuru da namazda ihşan buyruldu.” kelâmı ne güzel bildirir! Fakat namazda matlup olan ferah ve lezzeti bulabilmek için aşk-ı matluba mâlik olmak lâzımdır. N. واستعينوا بالصبر والصلاة وانها الكبيرة الاعلى الخشعين. [Sure-i Bakara: II, 42-45]. “Sabır ile, namaz ile umurunuzda istiane ediniz. Bu güçtür fakat kalpleri gereği gibi Allah’a bağlı olanlara güç gelmez.”

Salâtın tezkiye-i nefse hadim olduğunu söyledik. Nefsin tezkiyesi din-i İslâm’da en mühim bir gayedir. N. قذالاح من زكياها وقذالاح من دسبها. [Sure-i Şems: XCI, 9-10] “Nefsini terbiye ve ıslah eden felah bulur. İfsat ve izlal eden mahrum olur.”

Nefsin manası insanın maddî, manevî mevcudiyetidir. Yani nefis, hem cisim hem ruh manasına gelir. Aynı zamanda vicdan dediğimiz keyfiyette nefis kelimesiyle ifade olunur. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de N. ان الله لا يغير ما بقوم

42. Kur’an-ı Kerim ihata-i beşerin çok fevkinde bir bahr-i umman-ı marifettir. Nev-i beşer için makdur olan düşüncelerin kaffesini muciz ve muacciz surette muhtevîdir. Ve bütün felsefelerin, icabat-ı ictimaiyenin, ihtiyacı beşeriyenin hakiki mevkilerini bildirmiştir. Ondan her insan hâline göre mütelezviz ve müstefiz ve mütenaim olur. Ve bu nimetleri başka hiçbir yerde bulamaz. Hafız-ı Şirazî merhumun هیچ حافظ نکند درخم ان الله لا يغير ما بقوم

[Sure-i Rad: XIII, 11-12]. “Bir kavim vicdanlarındakini bozmadıkça Allahuteala onların dirliklerini bozmaz.” ayet-i kerimesinde ve emsalindeki nefis kelimeleri vicdan manasını ifade eder. Bir kavmin, bir insanın vicdanı yani ahlakı bozulmadıkça Cenabıhak verdiği nimeti selb etmez, demektir.

البر ما سكنت اليه النفس و اطمأن اليه القلب و الاثم ما لم تسكن اليه النفس و لم يطمئن اليه القلب و ان افتاك المقنون “Dinin emrettiği iyi amel vicdanı hoşnut ve kalbi mutmain edendir. Günah da vicdanı hoşnut ve kalbi mutmain etmeyendir. Müftüler ne fetva verirlerse versinler.” hadis-i şerifi vardır. Bir işin dine muvafık olup olmadığını anlamak için nefis ve kalbe müracaat lüzumunu gösterir. Nefse müracaat, vicdana müracaat demektir. Vicdanın susturulması için o işin Hakk’a, adalete muvafık olduğunu akıl ile hükmetmek kifayet eder. Fakat hadis-i şerifte yalnız bununla iktifa olunmayıp aynı zamanda kalbin de mutmain olması lüzumu beyan buyrulur. Demek ki bir işe hükmetmek için hem akıl ve vicdana hem his ve kalbe müracaat lâzım gelir. Hakikat, akıl ve vicdana müracaat adil, kalp ve hisse müracaat da ihsan mertebesidir. Dinin tam olması için bu iki mertebenin tam olması lâzımdır. N. ان في ذلك [Sure-i Kaf: L, 36-37]. “Kalbi olan yahut kulak veren ve gözü gören kimse için Kur’an-ı Kerim’de müstefit olunacak hikmetler vardır.”⁴³

Nefs, hâlât ve derecatına göre müteaddit meratip üzerine tavsif olunmuştur. Biz burada başlıcalarını zikrelelim:

Nefs-i emmare, nefs-i levvame, nefs-i mülheme, nefs-i mutmainne.

Nefs-i emare: İnsanı menhiyâta sevk eden şürûrun, ahlâk-ı zemîmenin menşei olan hâlet-i nefsiyedir ki en ziyade muhtac-ı ıslah ve terbiye olan hâldir. N. وما ابرئ نفسي ان النفس لامارة بالسوء الا مارحم ربي [Sure-i Yusuf, 53]. “Ben nefsimi tebriye etmem. Muhakkak nefis, fenalığı çok emreder. Onun emrine itaatten ancak Allah’ın inayetiyle halas olunur.”⁴⁴

Nefs-i levvame: Yaptıkları fenalıktan müteessir olarak azab-ı vicdani duyan ve tekrar yapmamak için say ve gayret eden kimselerin halet-i nefsiyeleridir. Fenalık yapınca mükedder olup iyilik yaptığı vakit mesrur olmak imanın en mühim delillerindendir. İmamü’l-enbiya Efendi’imiz اذا سر تك حسنتك وسأتك سئتك فانت مؤمن “İyi amelin seni mesrur eder ve fena amelin fenana giderse sen Mümin’sin.” buyurmuşlardır. Evvelce söylediğimiz veçhile nefs-i levvame yani azab-ı vicdani duyan ruhun hâli kıyamet azabından bir nevdür, bir cüzdür.

Âmâl-i seyyieden men, âmâl-i haseneye sevk etmesi hasebiyle, nefs-i levvame mertebesi tezkiye-i nefis için mühim bir mertebe-i insaniyedir.

Nefs-i mülheme: Nefs-i levvamenin levm ve takbihleri bittabi tesirsiz kalmaz. İnsan kendi emel ve amellerini daima murakabe altında tuta tuta kalp, gayr-ı salih amellerden mücanebet ve iyi amele müdavemet kararlarını ittihazı, Allah’ın inayetiyle, kolay muvaffak olmak hâlini hâsıl eder. N. فإلهما فجورها و تقويها [Sure-i Şems: XC, 7-8]. “Cenabıhak, nefse fücürünü ve takvasını ilham etti.” ayet-i celilesinde nefsin bu mertebesi beyan buyrulmuştur.

Nefs-i mutmainne: Gayet yüksek bir mertebe-i insaniyeye vasıl olan zevâtın hâlet-i nefsiyeleridir. Nefsin bu mertebesi bütün işlerinde nizam-ı küllî-i ilâhi dairesinde hareket ve her hâl-i vâkıanın zımında hükm-i hafîye görerek bâb-ı rızayı ihtiyar eden, havf ve recâ mertebelerini geçirip, merkez-i memûn-ı rızada sabit-kadem olan

43. Bu ayet-i kerime Kur’an-ı Kerim’de hem uzun uzadıya muhakeme-i akliyye müracaat etmeyen veya müracaata muktedir olmayan fakat sırf aşk kalbi ile iman etmek istidadı olanlar için tesir edecek hem de akıl ve muhakeme ile kanaat getirmek tahkik ve tetkiklerde bulunmak meziyetine malik olanlara muvafık beyanat olduğunu gösterir. Hakikat hiç mizan-ı akl ile tartmaksızın aşıkane bir surette iman edenler olduğu gibi ancak muhakeme-i akliyyesine vurarak iman-ı temin eden insanlar da vardır. Tabii her ikisi beraber olursa daha âlâdır.

44. Malumdur ki bu ayet-i celile Hazret-i Yusuf’un Züleyha’nın teklifini kabul etmemesi hakkındadır. Bu münasebetle bir muhavere arz edeyim: İstanbul’da Amerikalı bir zat ile görüşüyor idik. Söz gençlerin, mektep talebesinin hastalıklardan muhafazalarına dair idi. Bu zat, hiç nâ-meşru münasebette bulunmamak mümkün olmaz mı diye bir sual sordu. Ben, asrın ilcaatını düşünerek cevapta mütereddit buldum. Acele “Öyle insanlar vardır.” dedi. Evet vardır. Fakat o ayrıca bir hıfz-ı ilahidir. İnsan bu hususta çok zayıf yaratılmıştır. Kendisine güvenemez ve “Bu mana Kur’an-ı Kerim’de mevcuttur.” dedim ve ayet-i kerimeyi okudum. Derhâl tasdik ile bunun Kur’an-ı Kerim’de mezkûr olmasına hayret ve din-i İslam’ı tetkik arzusunu izhar etti. Hakikat, çok insanların nâ-meşru münasebattan sakınmadıktan başka bu yoldaki muvaffakiyetleri ile iftihar etmelerine mukabil, nâ-meşru münasebeti kendisine yakıştıramayan ve fırsat zuhurunda nefs-i emaresine mağlup olmamak için Allah’a sığınan zevat bugün dahi mevcuttur. Ve İslamiyet edep ve erkânı bunu iktiza eder. İslamiyet’te olmayan yalnız ruhbaniyet yani meşru izdivaç dahi men-i nefistir.

Murâkabe-i nefsin namazdan başka vasıtaları da vardır. Ulema bunun muhtelif tarz ve meratibini beyan etmişlerdir.¹⁴⁵

Namaz, münferiden veya cemaatle kılınır. Her ikisi de makbuldür. Fakat evlâ olan cami-i şeriflere gidip cemaatle kılmaktır. Cemaat ne kadar çok olursa o kadar hayırlıdır.

Namazın cemaatle edasından hâsıl olan ulvî bir manzarada huzur-ı ilâhîde bütün Müminlerin müsavat-ı kâmile ile ve nizam ve intizam dairesinde ahz-i mevki etmeleridir.

Müslümanlık esasen uhuvvet-i tama üzerine müesses olduğundan fakir, zengin, âmir, memur aynı sınıfta ve aynı nizam ve aynı veçheye müteveccih olarak, yan yana ibadet ederler. Ve namazın hem münferiden hem de cemaatle kılınması ve imam, ve imama iktida ve şerâti meselelerinde vezâif-i ferdîyeye ve içtimaiyeye müteallik mühim hikmet ve nükteler mündemiçtir.¹⁴⁶

45. N. [Sure-i Al-i İmran: III, 200] “Ya iman eden insanlar! Sabredin. Sabra devam ve birbirinize muavenet ederek müşkülata galebe temin edin ve Allah’ın emirlerine muhalefetten sakınım ki felaha nail olasınız” ayet-i celilesi de bu murakabeyi emreder. Müfessirler sabır, musabere ve murabitanın hep fena temayülattan mücanebet ve iyilerine müdâvemet itiyatlarının husulü için mücahede ve murakabe manasını mutezamın olduklarını beyan ederler.

İmam Gazali rahmetullahi aleyhin İhyâu’l-Ulum’da zikrettikleri veçhile murabitanın altı mertebesi vardır: müşarata, murakabe, muhasebe, muakabe, [mücahede], muatebedir. Bunları muhtasaran hülâsa edelim.

1. **Müşarata:** Müşarata, bir tacirin kendi adamına evvela vazifesini tayin edip hatt-ı hareketini gösterdiği gibi aklın nefse vazifesini iptidadan tayin ve irae etmesidir. Her azim sahibi insana düşen vazife, nefsinin daima takayyüt altında tutmaktır. Her nefis, iadesi mümkün olmayan bir nimettir. İnsan onu iyiye sarf ederse pek büyük saadete nail, fenalığa sarf ederse hasir olur. Binaenaleyh Müslüman, her sabah namazını kıldıktan sonra bir müddet düşünmeli. Ve önüne sağ ve salim erdiği için dolayı hamdedip fırsatı ganimet bilerek önünü hayırlı işlerle geçirmek, fenalıklardan sakınmak için azmetmeli ve neler yapıp yapmamak lazım geleceğini tasarlamalıdır. İşte müşarata budur.
2. **Murakabe:** Fenalık yapmaktan tevakkî için insanın daima kendisini bir gözeten bulunduğunu mülâhaza etmesidir. Bu gözeten gizli, aşikâr her şeyi gözetken, bilen Cenâbıallah’tır. N. ان الله كان عليكم رقيباً [Sure-i Nisa: IV, 1] “Allahuteala muhakkak sizi gözetmektedir. N. رضى الله عنهم ورضوا عنه ذلك لمن خشي ربه. [Sure-i Beyyine: XC VIII, 8] “Allah onlardan razı oldu. Onlar da Allah’tan razı oldular. Bu büyük mazhariyet Rabb’inin azametini takdir eden kimse içindir.” ayet-i celilesi Allah’ın daima kendilerini görmekte olduğunu bilerek nefislerini muhasebe eden ve ahiret için tedarıkte bulunan zevat hakkında nazil olmuştur.
3. **Muhasebe-i nefis:** Günün iptidasında müşarata yapıldığı gibi nihayetinde yani gece vakti muhasebe yapmaktır. O gün ne yaptıysa düşünüp iyi işlere muvaffakiyetinden dolayı mesrur ve fena işler yapmış ise mahzun olarak ertesi gün için ona göre hazırlanmaktadır. N. يا ايها الذين امنوا اتقوا الله ولتتنظر نفس ما قدمت لعد. [Sure-i Haşr: LIX, 18] “Ya iman eden kimseler! Allah’ın emirlerine muhalefetten sakınımız. İnsan olan yarın için ne hazırladığımı nazar-ı itibara alsın.” ayet-i celilesi bu manayı amirdir.
4. **Muakabe-i nefis:** Muhasebe neticesinde nefsin fenalık işlediği tebyin ederse asla ihmal etmeyerek terbiyesine ihtimam eylemektir. Bu bapta yapılacak tedbir de insanın yaptığı kabahati unutmamak ve tekrarını men için kefarete olacak maddî manevî fedakarlıklar ve mahrumiyetler ihtirayla nefsin terbiyeye itina etmesidir.
5. **Mücahede:** Yapılan muakabeye rağmen yine kusur edilirse nefse evvelkinden daha ağır vazifeler, ibadetler, kefaretlere tahmil ederek cebr-i mükafata çalışmaktadır.
6. **Muatebe yahut tevbih-i nefis:** Nefsin fena bir işe alışması üzerine ahiret azabını ve Allah’ın bu hususlara dair olan ayetlerini yad ve zikir ile nefsi tevbih ve ihafedir.

46. Cemaatle namaz kılındığı vakit imama iktida edilir. Fakat imamın cemaat üzerine dini ve tahakkümü ve Allah ile kul arasında vasıta olmak gibi sıfatı yoktur. Her ehliyetli Müslüman imam olabilmek hakkını haizdir. Camilere imam ve müezzin tayini tespit ve vazife ve taksim-i amal içindir. Fakat aynı zamanda o vazifeyi herhangi bir ehlinin ifasına mâni yoktur. Zira Müslümanlıkta riyaset-i ruhaniye mevcut değildir. Ve cemaatten herhangi bir fert, imamın hatasını tashih edebilir.

Dikkat edilirse namazdaki bu esas, hükümetteki esas gibidir. Yani nasıl cemaatten her fert salatın her kısmında hem müstakil ve hem imam ile müşterek ve ehliyeti hâlinde imam olmak salahiyetini haiz ve imamın hatasını tashih ile mükellefse emr-i hükümette de her fert alakadar ve müşterek ve o livâi’l-emrin hatasını tashih ile mükellef ve ehliyet ve iktidarı varsa büyük makam-ı hükümeti ihraz salahiyetine maliktir.

Her günkü vakit namazlarından başka bir de cuma ve bayram namazları vardır ki onların hükümet ve cemaat teşkilatıyla münasebeti daha sıkı ve daha zarurîdir. Hem mutlaka cemaatle kılınır hem de hükümet tarafından mansıp ve hatip marifetiyle namazın mukteza-i zarurisi olan bir hutbe okunarak bütün Müslümanların birbirine ve makam-ı hükümetine olan merbutiyet-i müşterekleri tahkim ve takdis olunur.

Din-i İslâm’ın her muamelesi mükemmel bir içtimâî hayat yaşamaya matuftur. O cihetle bir insanın ihtilattan içtinap ve tenhalar çekilerek menzuyane ibadet ve taatla imrâr-ı hayat etmesi yani bir nev münhasıran kendisini kurtarmak için uğraşması makbul değildir. Vaki Müslüman yalnız da olsa Allah’a ve nefesine karşı vazifelerini ifa ile mükelleftir. Ancak tam İslamca makbul olan salatı cemaatle eda ve hem neviyle ülfet ve musabehet edip neff-i amma yarar şeylerle alakadar ve meşgul olmak, bütün manasıyla içtimâî hayat yaşamaktır. خير الناس من ينفع الناس

Menzuyane yaşamamanın alayık-ı dünyeviyeden inkıtaaya hizmeti olabilir. Fakat asıl hüner, kesret içinde ve hiddet-i temin etmektir. Yani hem herkesle ihtilâf ve bütün dünya işleriyle alakadar olmak hem vicdan ve ahlaki bozmamaktır. Nice kimseler vardır ki münferit ve menzuyane yaşarlar. Fakat başkalarının dedikodularıyla iyi kötü hâlleriyle meşgul olmaktan kendilerini kurtaramazlar. Bunlar vahdette kesrette düşmüş zavallılardır. Sonra öyle zevat vardır ki her türlü umur-ı dünyeviyede ileri gitmiş oldukları hâlde başkalarının ayıplarını aramaktan başka onları görmemeye setre ve haksızlıklara karşı af ve sefih ve sabır ile muamele ederek aslaha sai olurlar. Yalnız kendi ayıplarını büyük görürler. Bunlar da kesrette ve hiddete nail olmuş bahtiyarlardır. Nefse karşı azimet, ahire karşı ruhsat denilen mürettebe de budur.

Rızıklardan İnfak

N. ھدی للمتقين الذين يؤمنون بالغيب ويقيمون الصلاة. Zaten elhamdülillah cümle-i celilesiyle insanın nefesine ve Allah'a ve daha sonra Rabbü'l-âlemin buyrulur. başkalarına karşı olan vazifeleri beyan buyrur. Zaten elhamdülillah cümle-i celilesiyle insanın nefesine ve Allah'a ve daha sonra Rabbü'l-âlemin buyrulur. başkalarına karşı vazifeleri olduğuna işaret buyrulduğunu arz etmiş idik. ھدی للمتقين الذين يؤمنون بالغيب ويقيمون الصلاة. Zaten elhamdülillah cümle-i celilesiyle insanın nefesine ve Allah'a ve daha sonra Rabbü'l-âlemin buyrulur. başkalarına karşı vazifeleri olduğuna işaret buyrulduğunu arz etmiş idik.

Hidayetin tam olması için insanın kendisinden başkalarını da düşünmesi ve onlara karşı vazifelerini ifâ etmesi lüzumunu bildiren rızıklardan infak bahsinde, evvelâ rızık kelimesinin manasına bazı izahat arz edelim.

Lisan-ı Arap'ta rızık kelimesi, kendisiyle intifa olunan her şey demek olduğundan rızıklardan infak denince Allah'ın ihsan ettiği her türlü nimetlerden infak yani her türlü fedakârlık manası müstebân olur. Cumhur-ı müfessirin bu manayı kabul etmişlerdir. Binaenaleyh insanın malıyla olduğu kadar bedeniyile, aklıyla, ilmiyle, ahlakıyla, bütün mevcudiyeti ve hükm ü kuvveti ile maddî, manevî iktidarı dâhilindeki her vasıtasıyla muhtaç olanların imdadına yetişmesi, kabil olan fedakârlıkta bulunması hep bu ibare-i şerifenin manasında dâhildir. Ve dinin, imanın tam olması için fedakârlığın şart olduğunu bildiren müteaddid nusus vardır. N. [Sure-i Al-i İmrân: III, 86-92]. “Sevdiklerinizden infak etmedikçe dindarlığın yüksek mertebesine nail olamazsınız.” buyrulmuştur.

Evet, insanın gerek kendi nefesine ve gerek başkalarına karşı hürmetkâr olup hak ve adalet üzere olması, kimseye zarurî olmayıp fenalık etmemesi, dindarlığın yüksek mertebesine çıkmak için kifayet etmez. Bunun için li-vechillah ihsan ve şefkatte de ilerlemek ister. Nitekim ھدی للمتقين الذين يؤمنون بالغيب ويقيمون الصلاة. “Kendi nefsi için istediği bütün insanlar için istemedikçe insanın imanı kemal olmaz.” hadis-i şerifi bu manayı pek güzel ifade buyurur. Ve'l-hâsil kemal için bu yüksek mertebe şarttır.

Bu yalnız fenalık yapmak kifayet etmeyip vazifenin tam olması için aynı zamanda iyilik, fedakârlık yapmak da lâzım olduğunu zihinlere yerleştirmek için tertip edilmiş ve vâizler tarafından söylenen bir hikâyeye vardır:

Malumdur ki Firavun denildiği vakit, ulûhiyet davası etmiş cabbar bir hükümdar anlaşılır. Bir gün şeytan, Firavun'un evine gitmiş, kapıyı çalmış aralarında şöyle bir muhavere cereyan etmiş:

Firavun: Kim o?

Şeytan: Tuhaf şey! Sen hem uluhiyet davası edersin hem kapına geleni bile bilmezsin. Sen nasıl mahlûksun?

Firavun: Ha, şeytan! Sen misin? Canım eğer aramızda konuşmak lâzım gelirse âlemde, senden benden daha kötü mahlûk yoktur.

Şeytan: Hayır, yanılıyorsun. Senden benden kötüsü de vardır.

Firavun: O kimdir?

Şeytan: Elinden gelen iyiliği yapmayan insandır.

Hâsılı, Müslümanlık yalnız fenalık yapmamakla iktifa etmeyecek, elinden geldiği kadar mutlaka iyilik de yapacaktır. Hatta bu iyilik yapmak, yalnız dostlara, sevdiklerine mahsus kalmayacak, düşmanlara ve kendilerinden fenalık gördüğü kimselere de teşmil edilecektir. Tabîdîr ki faziletin bu mertebesi herkesten beklenemez, kendilerinde bu merteye yüksek sıfat bulunan zevât, merâtib-i diniyede cidden terakkî etmiş ahlâk-ı kâmile ashabıdır. Bu mertebeye vasıl olmak cehd ü gayretinde bulunmak her Müslüman'a lâzımdır. Fakat umumiyet itibarıyla Müslümanlık, tabiat-ı beşeriye gayet muvafık bir târik takip ettiği cihette evvelen, herkese karşı herkesten hürmet bekler. Ve teaddiye duçâr olmuş kimseye teaddi olduğu veçhile mukabele için mezuniyet verir. Ancak, bu hâlet-i beşeriyenin fevkinde bir ulüvv-i cenap olduğunu, teaddi ve tecavüze karşı sabredilirse daha hayırlı olacağını da beyan eder. N. [Sure-i Nahl: XVI, 126-127]. “Tecavüze uğradığınız zaman tecavüz olduğunuz miktar mukabeleye mezunsunuz. Fakat mukabele etmeyip de sabrederseniz sabredenler için bu daha hayırlıdır.”

ولاتستوى الحسنه ولا السيئه. ادفع بالتي هي احسن. فاذاالذى بينك و بينه عداوة كأنه ولى حميم. و ما يلقىها الاالذين صبروا وما يلقىها N. [Sure-i Fussilet: XLI, 34] “İyilik ile kötülük bir olmaz. Kötülüğe en iyile mukabele et. Öyle yaparsan

seninle adâveti olan kimse en sıkı dostun gibi olur. Bu mazhariyete ancak sabredenler vasil olur. Bu mazhariyete ancak insanlıktan büyük nasibi olanlar nail olur.” ayet-i celileleri de daha yüksek mertebeyi yani kötülüğe karşı iyilik yapmak faziletini emrederler.

Rızıklardan infak emrinin umumî bir manaya alınmasını söylemiş idik. Bunda şüphe yoktur. Fakat en ziyade alınan mana, maldan infak ve bahusus zekâttır. Zira Kur’ân-ı Kerim’in başka yerlerinde namazı müteakip zekât zikrolunmuştur. N. واقبوا الصلاة و آتوا الزكاة [Sure-i Bakara: II, 43-45]. “Namazı hakkıyla eda ve zekâti inâ ediniz.”

Zekât

Vakt ü hâlleri müsait olan Müslümanların şerâit-i istihkakları muayyen, muhtaç kimselere kezâlik muayyen şerâit-i eda ile ve Allah’ın emri olarak mealen muavenet etmelerine zekât denir. Vakt ü hâlleri müsait olan Müslümanlar dedik. Çünkü zekâtın farz olması için insanın nefsinin ve ehl ü iyâlinin, peder ü validesinin ve hatta hizmetçisinin yani infakı üzerine vacip olanların ihtiyaçlarının eminine kifayet ettikten sonra cinsine göre miktar ve şerâiti muayyen mala mâlik olması lâzımdır. Bu fariza-i mukaddesenin ifası nasıl insanın korktuklarından emin ve umduklarına nail olmanın en mühim şartlarından ise terki de müstahak-ı azap olmanın esbabındandır. N. والذين هم بعداب اليم ينكزون الذهب والفضة ولا ينفقون لها في سبيل الله فيشرون هم بعداب اليم “Altını, gümüşü saklayıp da Allah yolunda infak etmeyenleri âzâb-ı elîm ile müjdele.”

Zekât vermek hususunda muktezi âdâb u hikmetleri ulema etrafıyla cem ü tavsif etmişlerdir:

Zekât vermek için evvelce niyet etmek ve mücerred-i vazifesi, ya emr-i ilâhi borcu olduğunu bilerek borç eda eder gibi ve mukabilinde hiçbir şey beklememek üzere vermek. N. والذين اموالهم حق معلوم للسائل والمحروم [Sure-i Meâric: LXX, 24-25]. “Fezâil-i İslâmiye ile mütehâllî zevâtın mallarında sâil ve mahrum için malum ve muayyen hak vardır.”⁴⁷¹ kavlı kerîmi mucibince zekât veren kimsenin kendisinde zekât almak şerâiti bulunan kimselere borçlu olduğuna itikat ederek karzen aldığı malı eda ediyormuşçasına vermesi iktizâ eder. Bu suretle zekâti alan kimseyi minnet altında bırakmış olmayacağı gibi verdiği zekât mukabilinde bir hizmet veya hürmet de beklememesi iktizâ eder. N. انما نطعمكم لوجه الله لانزید منكم جزاء ولاشكورا [Sure-i Dehr: LXXVI, 9]. “Biz sizi ancak Allah rızası için itâm ederiz. Sizden mükâfat ve teşekkür istemeyiz.” ayet-i celilesi bu manaları bildirir.

Zekâti, fukaranın en sıkıntılı ve en masraflı meselâ Ramazan veya Bayramı günlerine rast getirerek vermek.

İzharlarında başkaları için sebep-i imtisal olmak gibi bir menfaat yok ise ihfâ ve ısrar etmek.

Verdiği zekâti, ucb ve kibri mucip görmeyip az ve küçük görmek.

Zekât olarak malın iyisini, temizini, şanlısını, sevimlisini vermek. (Bu tembih zekât vereceklere ait olup mertebelerini ilâ içindir. Çünkü diğer taraftan Peygamber Efendi’imiz zekâti tahsile memur olarak gönderdiği kimselere “Halkın mallarının en iyisini almaya kalkışmayın.” diye emir buyururlar idi. Demek ki her iki cihette de ulüv-i cenap talim buyurmuşlardır.)

Müstehaklar meyanında en münasiplerine ve tercihen ittikadan ve ehl-i ilim olanlara, ihtiyacını gizleyen, aile sahibi fakirlere, hastalık veya diğer bir sebepten dolayı hanesinde veya başka bir yerde hapsolmuş kalmışlara ekarib ve zevi’l-erhamdan bulunanlara vermek.

Kendilerine Zekât Verilecek Kimselerde Aranacak Şartlar

Fakir olmak.

Fakir denmeyecek kadar varidâtı olsa da kesret-i iyâlden veya herhangi meşru sebepten dolayı varidâtı masrafına tekabül edememek.

47. Mezkûr ayet-i celile başlıca zekâta dair olup bir de N. وفي اموالهم حق للسائل والمحروم [Sure-i Zariyat: LI, 19]. “Mallarında sâil ve mahrum için hak vardır.” ayet-i kerimesi vardır ki mallarında muhtaçlar için muayyen olan miktarın fevkinde hak gören salihine ait olup sadakaya dairdir. Çünkü sadaka için miktar-ı tayin buyurulmuştur.

Zekâtın cemine hâdim kimselerden olmak. (Reis-i hükûmet ve kadı müstesna)

Müslüman olmuş akvamin rüesasından ve kavimleri nezdinde muta kimselerden olmak ki bunlara müellife-i kulûb denir.

Mekâtîp yani bedelini vererek kendisini efendisinden satın almak için paraya muhtaç kölelerden olmak.

Borçlu bulunmak.

Gazilerden olmak.

Yolcuların düşkün ve muhtaçlarından olmak.

Zekât Alan Kimselerin Vazifeleri

Aldığı zekâtı masiyete sarf etmemek.

Zekâtı veren kimseye karşı müteşekkîr ve duahân ve nimet-şinas olmak. (Diğer taraftan zekât veren kimsenin verdiği zekât mukabilinde hiçbir şey gözetmemesi hususunda sulehâ-ı salîfin pek ileri gitmişlerdir. Zekâtı alan kimseler mukabiline her ne dua ederlerse kendileri de aynı veçhile dua ederek ödeşmek ve bu suretle verdikleri zekâtın mukabilinde hiçbir şey almış olmamak cihetine itina ederler idi.)

Fevkalâde zarureti olmadıkça haramdan kazanılmış maldan zekât almamak. Cenabıhak Kur’ân-ı Kerim’de sakınırsa sıkıntı zamanında Cenabıallah ona bir halâs yolu ihsan eder. Ve ummadığı yerden rızık verir.” buyurmuş olduğundan, buna iman ile, ittikânın ihtiva ettiği iki kat mana mucibince eğri yollara gitmekten içtinap ve doğru yolda ilerlemeye say ve gayretle elinden geldiği mertebe dünya ve ahiret için çalışan kimseyi Cenabıhakk’ın rıziksız bırakmayacağına mutmain olarak, haram mal cem etmiş kimselerin vereceklerine tenezzül etmemek fukara-ı sabirîne lââyık bir vazifedir.

Ancak mübah olan ve ihtiyacı miktar alıp zekâtı cem mala ve atalet vesile ittihâz etmemektir.

Zekâtın suret-i tevzii ve itâsı, zekât veren kimselerin yed-i ihtiyarlarına bırakılabileceği gibi icabı hâlinde hükûmetin müdahalesiyle cem ü tevzi olunur.

Zekât, esas itibarıyla fedakârlıktır. İnsanı ulüvv-i cenaba, sehavete alıştırmak, buhl u hisset nâkisasından kurtarmak fazileti vardır. Din-i İslâm’da buhl ü hasetten tevakkî pek makbul bir haslettir. *ومن يوق شح نفسه فأولئك هم المفلحون* [Sure-i Tegabün: LXIV, 16]. “Nefislerini buhl ve hissetten edenler vikaye edenler felah bulurlar.” N. ولا يحسبن. [Sure-i Âl-i İmrân: III, 175-180]. “Allahuteala’nın fazl u kereminden verdiği şeyden infak etmeyip buhl edenler buhllerinin kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler. Muhakkak o, kendileri için şerdir.” ayet-i celileleri infak ve keremin vereceği faydaları ve buhl ve hissetin mucip olacağı şer ve mazarratları haber verirler. Zekât, aynı zamanda, malın faydasız surette mahpus kalmasını da men eder. Peygamber Efendi’imiz “Paralarınızı işletiniz ki zekât, res malınızı yemesin.” buyurmuşlardır. Bütün Müslümanların zekâtlarını muntazaman verdikleri zamanlarda muhtaç ve na-hoşnut kimseler kalmadığı gibi paraları olanlar da sermayelerini mahvetmemek için ticaret ve sınaî veya ziraatta istimâl ederler idi.

Her hususta olduğu gibi zekâtta da illet ve hikmet-i farziyet nazar-ı itibara alınmak lâzımdır. Nitekim Hazret-i Ömer radiyallahu anh ayet-i celilenin sarahatine rağmen müellife-i kulûbe zekât vermekten imtina etmiştir.⁴⁸¹

48. Din-i İslâm’da her emir ve nehiy mutlaka bir illet ve hikmete müstenittir. Müslüman, kendisine vuku bulan her teklifin sebebini, hikmetini mümkün olduğu kadar anlayıp bilerek, düşünerek hareket edecektir. Bu münasebetle ribayı zikredelim. Dinimizde, ale’l-ıtlak riba yani faiz haramdır. İlet ve hikmetleri de ticarî ve sınaî ziraî velhasıl her türlü nafi teşebbüslerin vüsat bulmasına mâni olması ve bunlardan başka hasail-i insaniyenin en ulvîsi ve terakkiyat-ı maddiye ve maneviyenin en mühim amilî olan teavün ve tevadü ve fikr-i teşebbüs gibi meziyyatı ihlah ve imha ve tabakat-ı muhtelif-i beşeriyede derin nâ-hoşnudiler peyda etmesidir. Ale’l-ade faizciliğin murabahacılığın fedakarlığa, tesanüde ne kadar mâni teşkil ettiği umumiyetle malumdur. N. *حل الله البيع وحرم الربوا*

[Sure-i Bakara: II, 275-276] “Allah beyi alışverişi helal ve faizi haram etti.” ayet-i celilesi ve emsali bu illet ve hikmetleri ifade buyururlur.

İşte zekât, hem muhtaçlara muavenet hem de malı makul surette ve maddî ve manevî terakkiyatı temin edecek teşebbüslerde kullanmak için bir farizadır. Zekâtta teşebbüsât-ı ilmiye ve sanaiyenin inkişafı maksadının dahi mevcut olduğu erbab-ı sanainin sanatlarında istimâl ettikleri alat ve edevatın ve tahsil-i ilme yarayan kütüb ü resâilin ve sair vesâitin bey u şıra yani herhangi emtiâ-i ticariye gibi ticaret yapmak için saklanmadıkları takdirde zekâtın müstesna olmalarından müsteban olur.

Sadaka: Farz olan zekâtın başka din-i İslâm'ın emrettiği sadakalar vardır ki bunlarda dahi esas olan muhtaç ve sefil kimse bırakmamaktır.

Sadaka için bir had tayin edilmiş olmayıp mürüvvete ve muktezâ-i hâl ve zamana bırakılmıştır. Nitekim ebrar ve ahyardan birçok zevat, iktizâsına göre servetlerinin kısm-ı âzâmını hatta kâffesini tasdik etmişlerdir. Mamafih bu bapta riayet edilecek şartlar mevcut olup ezcümle bazılarının yaptıkları gibi mal ve mülklerini güya tasadduk edeceğiz diye öteye beriye dağıtarak kendilerinin ve ailelerinin aç ve açık kalmalarına müsaade olunmamıştır. ابدأ بنفسك فتصدق عليها فان فضل شيء من نفسك فلا فان فضل شيء من ف لذي قرابتك فان فضل من ذي قرابتك شيء فهكذا Şefkat ve ihsan hususunda nefsenden başla. Eğer nefsenden bir şey artarsa ailen için aileden bir şey artarsa akrabana için akrabandan bir şey artarsa bu minval üzere tasdik et, git.” hadis-i şerifi mucibince evvelâ, insan kendi nefsinin düşünecek; ondan sonra vusunun yettiği kadar sıra ile en uzak muhtaç ve müstehak yabancılara varıncaya kadar muavenetini teşmil edecektir.

Ancak bu bapta ittihâz edilecek hatt-ı hareket, dediğimiz veçhile zemin ve zamana ve insanına göre değişir. Peygamber Efendi'miz bu bapta yerine göre başka başka emirler vermişlerdir ki mütaalaları pek mühimdir. Meselâ ashâb-ı kirama tasdik etmeleri için emirler verirken içlerinden bir zât “Ya Resulullah! Bir dinarım var, tasadduk edeyim mi?” demiş ve şöyle bir muhavere cereyan etmiş:

Peygamber Efendi'miz: “Onu kendine sarf et.”

Soran zât: “Bir dinarım daha var.”

Peygamber Efendi'miz: “Onu zevcen için sarf et.”

Soran zât: “Bir dinarım daha var.”

Peygamber Efendi'miz: “Onu hizmetçin için sarf et.”

Soran zât: “Bir dinarım daha var.”

Peygamber Efendi'miz: “Artık ötesini sen düşün bul. (Yani ben takip edeceğin esası bildirdim. Ötesini sen bul.)” buyurmuşlardır.

Bir de Sad bin Ebu Vakkas radyallahu anh ile cereyan etmiş bir vaka vardır. Müşairünileyh, malının nısfını vücûh yere tahsis ve tasadduk etmek istemişler. Peygamber Efendi'miz ‘Çoktur.’ buyurmuşlar. Sad sülüs inmiş. Cenab-ı Peygamber, yine çok görerek ان تذر و رثتك اغنياً خير من ان تذرهم عالة يتكفون الناس “Sülüs de çoktur. Vereseni zengin bırakman, onları nistan kifaf talep edecek derecede fakir bırakmandan hayırlıdır.” buyurmuşlardır. Hâlbuki Hazret-i Sıddık malının kâffesini, Hazret-i Ömer de nısfını tasdik ettikleri vakit Peygamber Efendi'miz buyurmamışlardır. Demek ki din-i İslâm, bu bapta dahi hem cemiyeti hem efrâdı gözeterek mesâlîh-i ammenin ve nizam-ı âlemin yerine göre hüsn-i cereyanını temini gaye ittihâz buyurmuştur.

İşte esasın bulunduğu bilindikten sonra faize, ticaret ve sanayi inkişaf ve terakkisine her türlü nafî teşebbüsât-ı medeniyenin teshiline hizmet edecek bir şekil verildiği takdirde hakkındaki hükmün de başka bir şekil alması lazım geleceği şüphesizdir. Ve ahkam ve kavanin-i İslamiyenin kaffesi menat-ı hükm olan illet nazar-ı itibara alınarak hâl ve zamana en muvafık olan şekilde tatbik olunabilirler. Fakat bunun hüsn-i tefsiri, isabet tatbiki ancak yüksek ilim sahiplerine ve hakiki hüsn-i niyetlere mütevakıftır. Yani ahkâmın zaman ve mekâna göre tebeddül edebileceğini kabul ile beraber merbut bulunduğu esasat (felsefi tabirle mebadi-i ahlakiye) ile olan münasebatını ihlale meydan vermeyecek iktidar-ı ilmi ve idarî ashâbına ihtiyaç vardır. Din-i İslâm'ın ahkâmının kıyamete kadar bütün ihtiyacı idareye kâfi olması da muhakkak köklerinin ezelden ebede kadar la-yetegayyer kalacak olan mebadi-i âliye merbut, fûrunun da menat-ı hükm nazar-ı itibara alınarak zemin ve zamana göre nümüv ü tahavvül gösterebilmeye müsaid olmasındandır.

Sadakanın, fisebilillah infakın iktizâsına göre bilâ-tefrik din ve mezhep ibadullahın kâffesine teşmili yani şefkat ve merhametin bilumum halikullah'a bezl ve tâmimi dinimizin muktezâsı olduğundan âlem-i İslâm'da bu bapta pek âlî misaller görülmüş olduğu gibi bugün dahi bu muamele-i insaniyetkâraneye vusun yettiği kadar garazsız, ivazsız bir surette devam edilmektedir. Hatta bu alicenabâne hareketlerimiz çok kereler kendi zararlarımıza تنقى edilmiş ve edilmekte olmasına rağmen dinimiz böyle emrediyor diyerek elden gelen ulüvv-i cenap diriğ edilmemektedir.

Hakikat, bilâ-tefrik din ve mezhep her muhtaca tasadduk, din-i İslâm'ın esasında dâhildir. Ve bu emr-i celil tâ Fâtiha-i şerifede رب العالمين terkiibiyle bildirilmiştir. Bu mânâ, ulema-ı İslâm'ın umumiyetle söyledikleri bir manadır. Mevizelerde, Hazret-i Allah yalnız رب المسلمين olmayıp رب العالمين olduğundan umum mahlûkata ve bilhassa eşref-i mahlûkat olan insanlara, bilâ-tefrik din ve mezhep muavenet edilmesi lüzumunu ve bu suret-i muamelenin rıza-ı Bâri'ye evfak olacağını daima beyan ederler. N. لقد كرمتنا بني آدم و ayet-i kerimesi ale'l-ıtlak benî âdemin mükerrerem ve binaenaleyh umumiyetle insanların lâzımı'l-ihiram olduklarını beyan buyurduğu gibi Peygamber Efendi'mizin احب لى ناس ماتح لنفسك "Nefsin için istediğini nas için de iste." buyurmaları iyiliğin mutlak surette insanlar için yapılması lüzumunu gösterir. Hele المؤمن بالذى يشيع و جاره جائع الى جنبه "Yanında komşusu aç iken tok duran insan Mümin değildir." hadis-i şerifinde komşunun bilâ-kayd zikri herhangi milletten olursa olsun civarında aç kalmış var iken karnını tıka basa doldurup da komşusunun açlığına çare-sâz olmayan kimsenin hakikî Mümin olamayacağını beyan içindir. Şürrâh-ı hadis, bu kelâm-ı Peygamberide tahsis olmamasının din ve mezhep tefrik etmeyip her kim olursa olsun muhtacının imdadına yetişmek lüzumunu gösterdiğini suret-i mahsusada bast u beyan etmişlerdir.

Allah yolunda infakın bir de toplu, devamlı şekilde olması vardır ki evkaf teşkilâtıyla yapılır. Emr-i hayr için vakfetmek sünnet-i seniye'dir. Evkaf tarafından bilâd-i İslâmiyenin her tarafında meydana getirilen ve sadaka-i cariyeye nâmı verilen dârü'l-ilmeler, mektepler, cami ve imaretler gibi hayrât, insaniyete pek büyük hizmetler etmiş ve bahusus onlardan istifaza ve istifade eden kimseler hiçbir minnet altında kalmamaksızın mütenaim olmuşlardır.

Evkaf hususunda Müslümanların ne derece ince şefkatler düşündüklerine delâlet eden pek çok âsârü'l-yevm dahi mevcuttur. Hakikat, âlem-i İslâm'da vezaif-i insaniyenin kâffesine müteallik vakıflar yapılmıştır. Meselâ camii, mescid, tekke envaından ibadethaneler; medrese, mektep, kütüphaneler gibi maarife müteallik müessesat; imaretler, sahrançlar, çeşmeler gibi ekl ve şürbe ve han ve zaviyeler gibi sekene ve istirahatata; hamamlar, gassalhaneler, abdesthaneler gibi nezafet ve taharete ve diğer ihtiyacâta, hastaneler, dârüşşafakalar gibi sıhhat ve afiyete, müdavât-ı merzaya hâdim müesseseler, hayrathaneler yapılmış olduktan başka sırf ihtiyacât-ı insaniyeye müteallik müessir-i hayriye ile iktifa olunmayarak yorgun hayvanların dinlenmelerine mahsus mahaller, lagar ve ihtiyar veya sâkıt düşmüşlerin otlamaları için çayırlar ve kuşların bahusus kış günlerinde aç kalmamaları için yem tedarikine mahsus evkaf ve emsali terk ve teberru edilmiştir. Velhâsil Allah'ın mahlûkatına şefkat hususunda pek çok âsâr-ı mebrure meydana getirilmiştir. Fakat bunlar meyanında en ziyade nazar-ı dikkati celp eden bir nev vakıf vardır ki rikkat-i kalbiyenin gayet müstesna bir misalini teşkil eder. O da hizmetçilerin, ezkaza kırdıkları evânî ve emsalinin tazminine mahsus evkaf tahsis edilmesidir. İbn Batuta Seyahatnamesi'nde Şam-ı şerifte görmüş olduğu vaka üzerine bu ince şefkate ittilâ peyda ettiğini beyan eder. Şikeste gönülleri tamir için bu derece ince düşünmenin ne ulvî bir ihtisas eseri olduğu zahirdir.

Şimdi burada "şefkat ve merhamete bu derece vâsi mevki verilmesi birçoklarının çalışmayı terk ile zenginlerin sadaka ve ihsanlarıyla geçinmek arkasına düşmelerini intaç etmez mi?" suali vârid-i hatır olabilir. Evet, bu hatıra gelir. Fakat din-i İslâm bu ciheti de temin etmiştir. Evvelce zikrettiğimiz şartlardan anlaşılacağı veçhile Müslüman için zekât ve sadaka kabul etmek kolay değildir. Bir kere şerefli bir insan olmak haysiyetiyle mekr-i mülkü mânidir. Sâniyen teselli men için pek müessir nusûs vardır. البىءا لعلىا خير من يءا لسقلى Mazmunu bir kaide-i külliye'dir. Kur'an-ı Kerim'de N. يحسبهم الجاهل اغنياء من التعفف [Sure-i Bakara: II, 273]. "Bilmeyen, onları zengin zannederler. Hâlbuki onlar iffetleri sebebiyle fakirlerini gizlerler." kelâm-ı âliyesiyle medh buyrulanlar, fakir oldukları hâlde teessül etmek şöyle dursun, fakir hâllerini bile izhardan sakınan zevattır. Ve ulüvv-i cenap ashabının senası hakkında daha birçok nusûs vardır.

Velhasıl teseül, din-i İslâm'da pek mezmumdur. Meğerki zarurî şartları mevcut ola. Bu şartların muhtelif dereceleri olup balâda arz ettiğimiz tasadduk meselesi gibi bunlar da zemin ve zamana ve şahsa göre değişir. Asıl şartlar şunlardır: ان المسئلة لا تحل الا لاحء ثلثة لءى دم موءع او لءى غرم مقءع او لءى فقء مءقع "Dilenmek ancak üç hâlin birinde helâl olur. Diyet vermek mecburiyetinde bulunduğu veya rüsva olacak derecede borçlu yahut aç kalacak kadar fakir

kalındığı vakitler.” Tabi’dir ki bu gibi ağır şartlar her vakit şayan-ı kabul hakikî mazeretlerdir. لان يأخذ احدكم جبله ثم يغدوا الى الجبل فيحتطب فيبيع ويأكل ويتصدق خيرا له من ان يسئل الناس Birinizin ipini alıp dağa çıkararak odun getirip satması ve övünmekle geçinmesi ve tasdik etmesi dilenmesinden hayırlıdır.” hadis-i şerifi de teseülün ne derece mezmum olduğunu gösterir.

Kütüb-i İslâmiyede mezkûr olduğu veçhile kerem ve sehâda darb-ı mesel olan meşhur Hatem-i Tâî’den “Âlemde senin kadar kerim görülmüş müdür?” diye sormuşlar. “Ben, benden daha kerim olan insan gördüm.” demiş. “O zât kimdir?” demişler. “Filan oduncudur.” cevabını vermiş. Herkes fakir bir oduncunun Hatem-i Tâî gibi kerem ve sehâsı dünyayı tutmuş bir kabile reisinden daha kerim olabildiğini fehm ü kabul edemediklerinden Hatem izahen “Ben bir gün bermutat hayvanlar kestirdim. Nefis taâmlar hazırlattım. Umumî davet ettim. Etraftan halk gelip yiyip içip memnun ve mesrur avdet etmekte idiler. Ben de belki ziyafetimden haberdar olmayanlar var ise haber verip çağırayım diye etrafi dolaşır idim. Hava pek ziyade sıcak idi. Bir kimsenin dağdan kestiği odunları sırtına yüklenmiş ve kemal-i meşakkatle getirmekte olduğunu gördüm. Yanına yaklaşarak bu odunları ne yapacağını sordum. Satıp parasıyla ekmek alacağını söyledi. Ben de ‘Sen Hatem-i Tâî’nin ziyafeti olduğunu, nefis yemekler yaptırarak her gelenin karnını doyurmakta ve istediği kadar ekmek vermekte bulunduğunu işitmedin mi?’ dedim. ‘İşittim, fakat insanın kendi emeğiyle kazanıp yediği kuru ekmek, başkasının lütfuyla yediği en nefis taamlara müreccaktır.’ cevabını verdi. İşte oduncuyu kendimden daha kerim gördüm.” diye beyan etmiştir.

Bu vaka ile Peygamber Efendi’imizin kelâmları birbirine ne kadar tevafuk ediyor! Yalnız kelâm-ı Peygamberide ziyade olarak tasadduk var ki ulüvv-i cenabın ne yüksek mertebesini ifade ettiğini izaha hacet yoktur. İleride hikâye edeceğimiz veçhile bu Hatem-i Tâî’nin kerem sehâveti, ulüvv-i ahlâkı, kerimesinin esaretten kurtulmasına sebep olmuştur.

Şimdiye kadar söylediklerimizden anlaşılmalıdır ki din-i İslâm’da kerem ve sehâvetin, fedakârlığın en yüksek mertebesi makbul ve matluptur. Fakat bu herkese göre olamaz. Umumiyetle kaide olan, her hususta olduğu gibi bu hususta da itidaldır. N. [Sure-i Furkan: XXV, 67]. “الذين اذا انفققوا لم يسرفوا ولم يقتروا وكان بين ذلك قواماً.” “İnfak hususunda israf ve hisset etmeyip ikisi ortası bir meslek-i kavim ittihaz edenler, Allah’ın makbul kullarıdır.” N. وآت ذا القربى حقه. [Sure-i İsrâ: XVII, 26-28]. “Akrabaya, muhtaca, yolcuya hak olan miktar tasadduk et. Fazla israf etme.” ve emsal-i nusûs hep hesap ve itidali emrederler.

Son ayet-i kerime alelumum muhtac-ı muavenet olanları hısım ve akrabadan iaşeleri farz olanlarla birlikte ve bütün bu muavenetlerin Hak mukabili olduklarını zikir ile beraber haddi tecavüz etmemeyi emretmişlerdir.

Şimdi de kezâlik İslâm’ın şartlarından olan oruç ile haccı beyan edelim. Bunlarda da nev-umma rızıktan infak yani fedakârlık mevcuttur.

Oruç

Din-i İslâm’da oruç senede bir ay, muayyen saatlerde, yiyip içmekten ve daha bazı hususlardan nefsi li-vechillah men etmek farzasıdır. Oruçta esas olan Allah’ın emrini icra etmektir. Oruç nefsin tezkiyesine, sabra alışmasına, iradenin terbiyesine ve cismin sıhhatine hadimdir.

Ramazan-ı şerif Müslümanlar için af u mağfîret ayıdır. Herkes oruç ile beraber namaza, tövbe ve istiğfara her vaktinden ziyade devam ve zekât ve sadakalarını bu ayda vermek için ihtimam eder. Ramazan-ı şerif en ziyade ıslah-ı hâle, tehzib-i ahlaka hizmet eden bir şehri mübarektir.

Orucun insanı sabr u metanete alıştırmaması, iradeyi kuvvetlendirmesi inkâr edilemeyen bir hakikattir. Mamafih bu iradeyi takviye yalnız oruca mahsus değildir. Amal-i İslamiyenin kaffesi iradeyi takviye ve hasta ruhları teşfiye eden mühim amillerdir. Hakikat, bütün efradı her türlü menhiyata karşı nefislerine hâkim olarak yetiştirilmiş bir milletin ne derece metanet ve mekanet kesb edeceği muhtac-ı izah değildir.

Orucun tam olması için şerait-i lazimesine riayet ister. Ve oruç her türlü menhiyattan men-i nefis ve amal-i salihaya devam ve ihtimam ile tam olur. Çünkü oruçtan maksat aslı nefsin tehzib ve tezkiyesidir. Binaenaleyh hem oruç hem günahlar beraber olursa o orucun indallah makbul olması şüphelidir.

Orucun sıhhatte olan nefi gerek ramazan-ı şerifte ve gerek onun haricinde oruca devam edenlerin tul-ı ömre nail ve pek yaşlı olmalarına rağmen sıhhatlerinin mahfuz olmasıyla sabittir. Ve oruç da nimet-i sıhhatin matlup olduğu صمواتصحا hadis-i şerifi ve sıhhatte dokunduğu muhakkak olduğu takdirde tutmamak lazım gelmesiyle anlaşılır.

Oruç, bazılarının zannettiği gibi nefse eza için değildir. Din-i İslam'da nefse eza haramdır. N. يريد الله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر [Sure-i Bakara: II, 185]. “Ve Allah size kolaylık murat buyuruyor. Güçlük murat etmez.” ayet-i kerimesi oruç hakkında nazil olmuştur.

Şurası da hiç unutulmamalıdır ki oruç da bilcümle feraiz gibi Allah'ın emridir diye tutulur. Gayeullah'ın emrini icradır. Onun sebebiyle hasıl olan maddî, manevî menfaatler o gayenin zımında hasıl olan faydalardır.

Oruçtaki gayet ulvî safa-ı maneviyi de ancak iman-ı kâmil ile tutarak o zevk-i mahsusu tatmış olanlar bilirler.

Hacc-ı Şerif

Vakt u hâlleri ve sıhhat ve afiyetleri her veçhile müsait ve azimet ve seferlerinde tehlike ve mahzur olmayan kimselere ömürlerinde bir kere Mekke-i Mükerreme'ye gidip senenin muayyen zamanında ve şerait-i muayyene dahilinde merasim-i malumeyi ifa etmek farzdır. Haç budur. Haccın edasından gerek tebdil-i hava ve seyahat sebebiyle sıhhatçe ve gerek birçok zevat ile kesb-i muarefe etmek, malumatını arttırmak sayesinde ticaret ve sairece menfaatler hasıl olabilir. Fakat hacca niyet eden kimse için gaye ve maksud-ı aslı bunlar olmayacak. Ancak emr-i dininin icrası olacaktır. Mamafih bunun zımında hasıl olan menafi-i maddiyeden mütenaim olmak da memnu değildir. N. ليشهدوا منافي لهم يذكروا اسم الله في أيام معلومات [Sure-i Hac: XXII, 28-29] “Menfaatlerine hazır olmak ve malum günlerde Allah'ın ismini zikretmek için hacca gelsinler.”

Haccın ahlak ve içtimaiyat nokta-i nazarından faydaları pek çok ve pek büyüktür. Nice binlerle Müminlerin dergâh-ı uluhiyete aynı tazim ve ubudiyet hissiyle bülend-avaz ile tekbirler alarak teyid-i rabita-i iman ve tasfiye-i kalp ve vicdan etmeleri, günahlarından istiğfar ile ondan sonra günah işlememek, amal-i salihaya devam etmek için karar vermeleri, tezkiye-i nefis u tehzib-i ahlak için ne büyük amildir.

Hakikat, nefislerini günahlardan men edememiş ne kadar Müslümanlar vardır ki hacca gidip tövbe ve istiğfar ettikten sonra hem günahlardan kati surette vazgeçmek hem de cidden amal-i salihaya ile iştilal etmek şerefine nail olurlar. Çünkü hac etmiş insanlar günah işleyemeyi, menahi irtikabını kendilerine yakıştıramadıkları gibi her türlü ibadat ve taati, iyilikleri yapmaktan kusur etmekten de utanır olurlar.

Bir de hac, insanı li-vechillah fedakarlığa alıştıtır. Hacc-ı şerifte fukaranın maişet ve tagaddilerine medar olmak üzere kurbanlar kesildiği gibi zekât ve sadakalar tamamen eda edilir. Kalpler; şefkat ve merhamet teveddüt ve teavün ve muhabbet ve uhuvvet hisleriyle dolar. Sonra hac refakati denilen bir uhuvvet-i mahsusa vardır ki pek mühim ve pek ulvîdir. Bu ekseriya vefattan sonra da devam eder. Yani sevişmek, mektuplaşmak, teavün ve tesanütte bulunmak evlat ve ahfada kadar intikal eder. Ve hac, din-i İslam'da pek memduh olan seyahat emr-i mühimmenin her türlü menafini de muhtevidir. N. التائبون العابدون السائحون الراكعون الساجدون الامرون بالمعروف والنهون عن المنكر والحافظون. N. “Günahlarından tövbe edenler, ibadetlerine devam edenler, Allahuteala'ya hamd ü sena edenler, seyahat edenler! Cenabıhakk'ı tazimen rüku ve sücud edenler, maruf ile emr ü münkerden nehy edenler, ahkam-ı diniyenin hududunu tecavüz etmeyip muhafazasına itina edenler be-hak Müminlerdir. Onları müjdele.” ayet-i celilesinde seyahat en makbul hasail-i İslamiye ile beraber zikrolunmuştur.

Bunlardan başka İslamiyet'in menafine müteallik hususatı müzakere edebilmek için her memleketten gelmiş ashab-ı yesarın, münevveranın, birleşmelerine vesile olması vardır ki o da ayrı bir iyiliktir.

Kabe-i şerifenin nezd-i İslamiyede mukaddes ve kabile-i Müminin olması, Allah'ın ayrı bir yeri, bir ciheti olduğuna itikat edilmesinden değil, din-i İslam'a tabi olanlarla olmayanları tefrik için cihet-i camiaya lüzum olmasındandır. Binaenaleyh hacc-ı şerif, camia-i İslamiyenin bir timsal-i hariciyesidir. Nitekim N. سيقول الفهاء من الناس [Sure-i Bakara: II, 136] “Sefihler teveccüh etmekte buldukları kiblede onları hangi sebep döndürdü diyeceklerdir. Sen onlara maşırık ve mağrip Allah'ındır. Allah istediğini doğru yola götürür, de.” N. وما جعلنا القبلة التي كنت عليها الا لنعلم من يتبع الرسول ممن ينقلب على عقبيه وانه لكبيرة الا. N.

على الذين هدى الله [Sure-i Bakara: II, 139-143]. “Senin tabi olduğun kıbleyi ancak Resul’e tabi olanlarla yüz çevirenleri bilmek için intihap ettik. Kiblenin tahvili ağırda Allah’ın hidayet ettiği kullara ağır gelmez.” buyrulmuştur.

Bundan başka N. [Sure-i Bakara: II, 109-110]. “Maşrik ve mağrip Allah’ındır. Hangi cihete teveccüh etseniz Allah’a ibadet cihetidir.” buyrulduğu gibi evvelce zikrettiğimiz N. ليس البران تولوا وجوهكم قبل المشرق قوال المغرب ... ilh. ayet-i celilesi de ruh-ı İslam’ın bu husustaki maksudunu pek güzel gösterir.

İptida-i İslam’da Peygamber Efendi’mizin de kibleleri Mescid-i Aksa idi. Fakat sonradan Kabe’ye çevirdiler. Bunda başlıca iki fayda vardır: Birisi Müslümanlarla Müslüman olmayanların belli olması; ikincisi baladaki ayetlerin de delalet ve müfessirlerin şerh ve izah ettikleri veçhile yalnız Mescid-i Aksa’nın kible olabileceği hakkındaki cihet ve makamperestlik itikadının doğru olmadığını göstermek faydasıdır. Mamafih bu mülahazalar, ruh-ı İslam’ın mümtaz ve müstesna uluviyetini bildirmek içindir. Vahdet-i İslamiyenin nokta-i camiası ve merkez-i müntehab-ı ilahiyesi olan kible keyfiyetinin mübecceliyetine asla mâni teşkil etmezler.

İslam’ın ibadat-ı mefruza-i esasiyesi olan salat, zekat ve savm ve hac meselelerini zikrettik. Şimdi de zarurat-ı hamse bahsine geçeceğiz.

Zarurat-ı Hamse⁴⁹

Dünya ve ahiret umurunun umumiyetle selamet cereyanı, nizam ve intizam-ı âlemin hüsn-i muhafazası için riayeti muktezi esaslar beş kısım üzerine cem olunmuştur. Hıfz-ı nefis, hıfz-ı akl, hıfz-ı nesep, hıfz-ı mal, hıfz-ı din (bazılarının hıfz-ı ırzı ayrı zikretmemişler ise de biz onu hıfz-ı nesep ve hıfz-ı nefiste dahil görenlere imtisal ettik)

Hıfz-ı Nefs: Nefsin muhafazası hepsinden evvel hayatın muhafazasıyla olur. Din-i İslam; hayatı ve muhafazasını, pek lazım gördüğü cihetle katli gayet büyük günah sayar. İnsanın kendisini katletmesi de yani intihar da bu gūnahta dahildir.

Hülasa; katil, ale’l-ıtlak ve umumiyetle haramdır. Ancak bunu mazur ve caiz kılan ahval vardır. Mesela muharebelerde ve herhangi bir müdafaa-i nefis için olan katiller ve kısas-ı şeriler bu kabildendirler. Fakat bunların da hakiki mazeret teşkil etmeleri için zarurî ve gayr-ı kabil içtinap bir mertebeye gelmiş olmaları şarttır. N. ولا تقتلوا النفس التي حرم الله الإباحة [Sure-i İsrâ: XVII, 33-35] “Kimseyi öldürmeyin. Allah katli haram etti. Ancak katilleri hak olanlar müstesna.” ayet-i celilesinde istisna edilenler bu nevdin olan ızdırarî katillerdir. Ve bu gibi hususlarda katle cevaz verilmesi katli için değil, bilakis katillerin önünü almak içindir. Ezcümle kısastan maksadın hıfz-ı hayat olduğunu N. ولكم في القصاص حياة يا أولى الألباب [Sure-i Bakara: II, 175-179] “Ya akl-ı selim sahipleri! Sizin için kısasta hayat vardır.” ayet-i celilesi sarahaten bildirir. Sonra aralarında fiil-i katlin azalması için kısasa lüzum olmayan insanlar da onun yerine başka ceza ikamesine müsaade bulunması ve velilerin rızası ile kısasın affına mesağ verilmesi hep esas-ı maksadın katli olmayıp men-i katli muhafaza-i hayat olduğunu gösteren delillerdir.”

Din-i İslam’da, düello da haramdır. Peygamber Efendi’miz her iki taraf da cehennemliktir, buyurmuşlardır. Öldürenin katil olması zahir ise de ölen nasıl cehennemlik olur? Sualî irad edilmiş. Fahr-ı Kâinat Efendi’miz “Çünkü onun da kastı öldürmekti. Muvaffak olamaması günahın yazılmasına mâni olmaz.” diye cevap vermişlerdir. إذا التقى المسلمان بسيفهما فالقاتل والمقتول في النار قبل يا رسول الله فهذا قاتل فما بال المقتول قال لانه اراد قتل صاحبه hadis-i şerifi bu manayı beyan buyurur.

Hasılı, din-i İslam’da meşruiyeti mütehakkık olmadıkça öldürmek yoktur. Müslüman için en büyük nimet, yaşamak ve tul-ı ömürdür. Peygamber Efendi’miz كلما طال عمر المسلم كان له خير “Müslüman’ın ömrü ne kadar uzun olursa hakkında daha hayırlı olur.” buyurmuşlardır.

49. Hıfzları zarurî olan bu maddelere muzırr-ı ahvalin doğrudan doğruya meni zarurîdir. Fakat aynı zamanda bu muzırr-ı ahvalin meni için daha evvelden tevessül edilmesi lazım bazı tedbirler vardır ki onlar zaruret-i asliyenin ihtiyaç gösterdiği tedbirlerdir. Ve onların da mertebeleri vardır. Bunların kaffesinin ala-meratibihim nazar-ı itibara alınmaları lazımdır. Kezalik hıfz-ı neseb ve hıfz-ı ırz ve namus maksud-ı asli ve zarurîdir. Mücerret atisinin fesat ve iffetsizliğe müncer olabileceği mülahazasıyla kadınlarla erkeklerin muâşeretlerine, yerine göre bazı kuyud ve şürut vazı da zaruret-i asliyenin ihlalden tevakkî için müttehad, müteferri-i tedabir adedine dahil olur.

Hıfz-ı nefis bahsinde hayatın, sıhhatin muhafazasından başka cismin ve bütün azasının her suretle tamamlığının ve hüsn-i intizamının ve her uzvun ma-vudiah lehinde istimalinin muhafazası da dahildir. Hakikat, din-i İslam'da kalbin, ruhun selamet ve tahareti ne merteye lazımsa cismin de intizam ve tamamıyeti ve nezafet ve tahareti de öylece lazımdır.

Şeref-i nefsin muhafazası: Şimdiye kadar nefsin maddî aksamının muhafazasından bahsettik. Şimdi de nefis-i maneviyeye, şeref-i nefse geçelim.

Din-i İslam, tezlil-i nefsi mucip ahvelden mücanebet ve tezyid-i fazl u şerefi müstelzim efale muvazebet emreder. Bu gayenin husulü için nazar-ı İslam, her veçhile kemale matuftur. Yani şeref ve haysiyetimizin noksan bulmasını mucip ahvelden katıyen mücanebet ve her an daha iyi olmak için say ve gayret dinimizin emr-i iktizasındandır. *من تساوى يوماه فهو مغبون* "İki günü müsavi kalan aldanmıştır." buyrulması bu manayı da amirdir. Bir kimse, bugünkü hâli dününün aynı kaldığı takdirde aldanmış olursa o kimsenin yarın daha iyi olmak için ale'd-devam çalışması lazım geleceği tabiidir. Kemal de ancak bu sayede kesb edilir.

Din-i İslam'da kemalin şart-ı esasisi takvadır. Takvanın şümüllü manasını yani bi'l-cümle evamir-i İslamiyeye temessükü müstelzim olduğunu biliyoruz. Takva daima hikmet ve itidali icap eder. Hikmet ve itidal her şeyin yerli yerine vazı ve her hususta ifrat ve tefritten, şeref-i nefsi ihlal edecek sıfatlardan, mesela kibir ve azametlerden, her türlü menahi ve melahiden mücanebetir. Ve İslam'ın sıfat-ı mümeyyizesidir. *و كذلك جعلناكم امة لتكونوا شهداء على الناس* N. *و يكون الرسول عليكم شهيدا* ayet-i celilesi hep bunları amirdir. Yani ümmet-i Muhammed'in, sıfat-ı mümeyyizesinin hikmet ve itidal olduğunu ve Müslümanların Peygamber Efendi'mizin süluk-ı hikmetkaranelerini mukteda ittihaz ederek başka milletlere numune-i imtisal olmak şerefini ihraz ile mükellef bulduklarını bildirir.¹⁵¹

Bu suretle, nefislerinin şerefini muhafaza ile mükellef olan Müslümanlar, iradelerine sahip, her işte mutedil, sabr u sebat, hazm u metanet ve ciddiyet ve samimiyet sahibi olacaklar, lağvdan yani manasız, faydasız söylemekten, iş işlemekten ve'l-hasıl şeref-i nefsin muhafazasına mâni olan türlü menahi ve melahiden ve ezcümle hulf-ı vaatten, nakz-ı ahitten, kizb u hilelerden, hadd-ı nâ-şinaslıklardan uzak bulunacaklar, hülâsa nev beşer için makdur olan maddî, manevî meratib-i kemalata vusul kastıyla mütemadiyen çalışacaklardır.

Şeref-i nefsin muhafazası emrinde Müslüman, yalnız kendi nefsin düşünmekle de iktifa etmeyecek, aynı zamanda başkalarının şereflerini pek ziyade gözetecek ve bu maksad-ı âliye muzır olan zem ve iftira ve tezyif ve istihza ve tezlil ve tahkir ve envai ahvelden sakınacaktır.

Zem veya gıybet: Gıybet, bir insanın gıyabında onun hoşnut kalmayacağı bir söz söylemek veya tavır ve harekette bulunmaktır. Gıybetin mezmumluğu hakkında birçok nusus vardır. *ولا يغتب بعضكم بعضاً* *ايحب احدكم ان يأكل* N. *لا يفتنكم بعضكم بعضاً* [Sure-i Hucurat: LIX, 12] "Birbirinizi zem ve gıybet etmeyin. Hiçbiriniz ölmüş kardeşinizin etini yemek ister mi? Tabii kerih görürsünüz." buyrulmuştur. Bir hadis-i şerifte *من يدخل من الغيبة فهو آخر من يدخل الجنة* "Gıybetten tövbe ettikten sonra ölen kimse cennete en sonra girer. Onda musır olarak ölen de cehenneme en evvel girer." buyrulmuştur.

Sonra yalnız zem etmemek kifayet etmez. Yanında zem olunan kimseyi muhafaza etmemek yani zemmin vukuuna razı olmak da memnudur. Peygamber Efendi'miz *من اغتیب عنده فلم ينصره و هو يستطيع نصره اذله الله تعالى في الدنيا و الآخرة* "Yanında bir kardeşi gıybet olunur da yardım etmeye muktedir iken yardım etmeyen kimseyi Allahuteala dünyada ve ahirette zelil eder." buyurmuşlardır.

Ve yine bu terbiye ve itikat sayesinde ki bütün belalara sabır kolaylaşır. N. *ولنبليكم بشئ من الخوف والجوع ونقص من الاموال والانسف والشمرات وبشر* N. *الصابرين الذين اذا اصابتهم مصيبة قالوا ان الله وانا اليه راجعون اولئك عليهم صلوة من ربهم ورحمة واولئك هم المهتدون* [Sure-i Bakara: II, 152-159] "Sizi korku, açlık, emval ve insan ve meyveler eksikliği gibi bir şeyle imtihan ederiz. Kimilerine musibet geldiği vakit 'Biz Allah'a aitiz ve ona rücu ederiz.' deyip sabredenleri müjdele. Onların üzerlerine Rab teala tarafından salavat (تسديدات) ve rahmet ihşanı buyrulur. Ve onlar doğru yola nail olanlardır." ayet-i celilesi ve emsali Müslüman'ı mesaib zamanında daima müsterih ve mütehammil ederler.

51. Sultanu'l-enbiya Efendi'miz de bir insandır. Kendilerinde insanlar için iktida edilemeyecek bir sıfat yani uluhiyet yoktur. Bahusus insanlar için zarurî olan muamelat-ı maddiye ve maneviyenin kaffesi hayatlarında vaki olmuş ve bu veçhile ahlak-ı Kur'aniyenin bi'l-fiil tatbikatı yegan yegan görülmüş olduğundan biz Müslümanlar için mefkure-i ahlakiye olarak hayat-ı Peygamberiyi takip etmek kifayet eder. Hele hayat-ı Peygamberinin viladetlerinden irtihallerine kadar tamamen mazbut bulunması ayrıca bir lütf-ı sübhanidir. Zira hurafat ve hayalat içinde gizli ve zabt-ı tarihinin yetişememiş olması sebepleriyle ihtilafat içinde şüphelilenmiş olsa idi tabii iktida hususunda katıyet olamaz idi.

Velhasıl gıybet, her ne suretle olursa olsun mezmumdur. İmam Hasan radiyallahu anh Efendi'miz "İnsan olan kendi ayıplarını görür. Başkalarının ayıpları ile meşgul olmaz. Kendi aybı varken başkasının aybını gören kimseler hakikat-i imanı anlamamıştır." buyururlar.

Zemm ve gıybet, gayet mezmum olunca, iftira ve bühtanın ne derece haram olduğunu tafsile hacet yoktur.

Sonra tezyif ve istihza da haramdır. N. [Sure-i Hucurat: XLIX, 11] "ياايهاالذين آمنوا لايسخر قوم من قوم" "Ya iman eden kimseler! Birbirinizi tezyif etmeyin."

Şimdi burada, hiçbir kimsenin şeref-i nefsi ihlal ve tenkisi caiz görmeyen din-i İslam, nasıl olmuş da köleliği caiz görmüştür? Bu, başkasının nefsi tezlis ve şerefini tenkis ve hatta imha değil midir? diye sual varid olabilir. Sathî nazarla bakılırsa bu sual varittir. Fakat tamik edilince Müslümanlıkta kölelik emredilmiş olmadığı anlaşılır. Çünkü Müslümanlıkta makbul olan köle etmek değil, köle azat etmektir. Kölelik caiz olması harp esirlerinin katilden sıyanetleri için ehven-i şer olarak kabul edilmiş tedbirdir.

Malumdur ki eski zaman silahları ile şimdi olduğu gibi bir iki silahlı nefer, yüzlerle esirin zabt u hapsine muktedir olamaz idi. Harp esirlerini zararsız bir hâle getirmek için öldürmek hepsinden kolay bir iş idi. Hâlbuki bu katil israfi dinen caiz olamayacağından ehven-i şer olarak her kim esir tutarsa o esir onun kölesi olsun, onu işlerinde istihdam etsin esası kabul edildi. Muharebelere esirler yüzünden menfaat temin etmek tariki tutuldu. Bu suretle katil israfının önü alınmış oldu. Sonra din-i İslam, şefkat ve merhametin daha ilerisine gitti. Azat etmeyi pek ehemmiyetle emretti. N. [Sure-i Muhammed: XLVII, 4] "مuharebe esnasında küffar ile karşılaştığınız vakit bu yönlerini vurun. Onları mağlup edip esir aldığınız vakit sıkı bağlayın sıklet-i harp ref olunca gerek lütfen bila-bedel gerek fidye mukabilinde salıverin." ayet-i celilesinden bu manalar tamamen münfehim olur. [Sure-i Enfal: XIII, 58] "Yeryüzünde muharebe-i şedide olmadıkça esir almak hiçbir Peygamber'e emrolunmadı." ayet-i celilesi de köleliğin ancak harp neticesi olarak ihtiyar olunabileceğini gösterir.

İşte din-i İslam'da köleliğin cevazı bundandır. Ve Cenabıhakk'ın marifetullah kabiliyetiyle yarattığı mükrim kulunun hürriyetini ihlal eden bu hâlin devamına razı olmadığındandır ki dinimiz, köle azad etmeyi çok büyük sevap görmüş ve bu iki suret-i hareket sayesinde esirlerin hem hayatları hem hürriyetleri kurtarılmıştır. Sonra bu netice-i hasenesi olarak tarih-i İslam'a mefharet-bahş gayet alicenabane muameleler saha-ara-i husul olmuştur. Pek çok kölelerle efendiler arasında gayet samimi uhuvvetler hasıl tesis etmiş ve münasebet uhuvvetkarane kavim ve kabilere de intikal ile nifak ve şikaklar mübeddel-i vifak olmuştur. Birçok efendileri bilâhare üzerlerine kumandan olan eski kölelerinin maiyetlerinde kemal-i itaat ile hizmet ettikleri az değildir. Ve nice cariyelerin hükümdar zevceleri, hükümdar valideleri oldukları malumdur. Hep bunlar gösteriyor ki din İslam'da kölelik tezlis-i nefsi mucip bir hâl değildir. Zaruret-i harbiye ve içtimaiye sebepleriyle ihtiyar olunmuş tedbir-i ızdırârîden ibarettir. Zaten Peygamber'imiz "Kölelerinize aileniz efradı gibi muamele ediniz. Kendi yediklerinizden yediniz, giydiklerinizden giydiniz. Vüsleri fevkinde iş teklif etmeyin, kibir ve tahkîr gözüyle bakmayın. Hatalarını affedin. Bir hata veya kabahat işledikleri vakit kendinizin de bir kul, Allah'ın kulu olduğunuzu ve efendinize karşı hata ve kusurdan salim olmadığınızı ve eğer mutlaka hata ve kabahatlerin cezaları verilmek lazım gelse hâllerinizin ne olacağını düşünmekte kölelerinize karşı ceza yapmaktan vazgeçin." buyurmuşlar ve buyurdıkları gibi muamele etmişlerdir.

Din İslam'daki kölelik şeref-i insaniyi ihlâl eden bir kölelik olmadığını âtfideki vakada pek güzel gösterir. İhyâü'l-Ulum'da mezkûr olduğu veçhile Ebu Hureyre radiyallahu anh bir gün kimseyi kendisi hayvana bindirmiş ve kölesini piyade olarak arkasından koşmakta olduğu hâlde görmüş; bunun üzerine o kimseye "Ey Allah'ın kulu! Onu arkana al. Çünkü o senin kardeşindir. Onun canı da senin canının aynıdır." diyerek köleyi hayvana bindirmişti.

Acaba, insanlar arasındaki mevki-i içtimai farkının ruh-ı insaniyi rencide edecek dereceye vardırılması lüzumunu bu kelam-ı âlâdan daha vazıh bildirmek mümkün müdür?

Hülâsa din-i İslam nazarında, nev insan, ale'l-ıtlâk mükerrerem ve ahsen-i takvim üzere yaratılmış olduğundan gerek kendisinin ve gerek âharın şerefini ihlal ve rencide edecek her muamele memnudur. Ve insanın yalnız şerefini lekeden muhafaza etmesi, menfi hareket etmesi kifayet etmez. Aynı zamanda her mertebe-i kemâle, zümre-i salihine

vâsıl olmak için her suretle çalışması da lazımdır. N. رب هب لي حكماً والحقنى بالصالحين [Sure-i Şuarâ: XXVI, 83]. “Ya Rab! Bana ilim ve kuvvette kemal ver. Ve salihler, kemaller zümresine ilhak buyur.”

2) Hıfz-ı Akıl

Din-i İslam nazarında akıl, dinin temeli ve hikmet-i hilkatin aslıdır. İnsanın sair hayvanlardan farkı başlıca aklıyla olduğu gibi bütün fezâilin akl-ı selim sahibi olmaktan ileri geldiği malumdur. Ve din-i İslam, akl-ı selim muktezasından başka bir şey değildir. İmam-ı Ali radyallahu anh Efendi'mizin عن العقل دين و الدين عقل وان قصر العقل عن ادراك الدين ليس بعقل و ان طال الدين عن طور عقل ليس بدين “Din akıldır. Akıl dindir. Eğer akıl dini anlamaktan aciz olursa akıl değildir ve eğer din daire-i akıldan uzaklaşırsa din değildir.” buyurdıkları meşhurdur.

Aklın lügat manasında dahi din manasıyla çok münasebet vardır. Çünkü aklın asıl manası imsak ve istimsak demek olup kuvve-i akliye insanı umur-ı kabiheden menettiği cihetle akıl tesmiye edilmiştir.

Bu imsak ve istimsak hususunun mesâil-i itikadiyede de pek çok yeri vardır. Çünkü iman ve itikat işlerinde kalbe, hubb ve buğza müteallik fazla heyecanlar pek çok vâki olabileceğinden bunlara hâkim ve galip olabilmek için aklın, tefekkür ve muhakemenin hükmünü daima esas tutmak pek lazımdır. Mamafih bu imsak ve istimsak, heyecanları hiçe indirmek için değil, fazla ve lüzumsuz bir hâle varmalarına mâni olmak, tâdil ve tanzim etmek içindir.

Aklın umur-ı diniyede esas olduğunu anlatmak için kütüb-ı diniyemizde şöyle bir temsil vardır: Cebrail aleyhisselam, Hazret-i Âdem aleyhisselama taraf-ı ilâhiden akıl, haya⁵² ve din olmak üzere üç atıye getirmiş ve bunlardan birisinin intihabını teklif etmiş. Hazret-i Âdem akli tercih ve intihap eylemiş olduğundan Hazret-i Cebrail, haya ile dini geri götürmek istemiş. Fakat onlar bizim muktezâ-i hilkatimiz akıl ile beraber olmaktır gidemeyiz demişler ve onunla beraber kalmışlar.

Dinin akıl ile beraber olduğu ve akla muvafık olmayan dinin din olmadığı anlaşıldı. Fakat acaba Peygamberler gelmemiş olsa idi insan aklıyla hakayık-ı diniyeye ne derecelerde vakıf olabilirdi? Ve Peygamber gelmezden evvel yalnız akıl ile hareket etmek devri olmuş mudur? Yoksa ilk insan Peygamber olarak gelmiş de ondan sonra gelenler hep o Peygamber vasıtasıyla bildirilen ulum-ı diniye dairesinde hareketle mi mükellef olmuşlardı? Ve hâlâ da mevcut olduğu veçhile dünyada dinden, Peygamberlerden haberdar olmayacak derecede cehalette yaşamış ve yaşamakta olan akvam hakkındaki hüküm nedir? Yani onlar tebliğ-i enbiyadan haberdar olmadıklarından dolayı mazur sayılacaklar mıdır? Umumiyetle kitaplarda mezkûr ve herkesce meşhur olan itikada nazaran Hazret-i Âdem, hem ilk insan hem ilk Peygamber'dir. Risaleti Havva'ya ve evladınadır. Lakin Kur'an-ı Kerim'de Hazret-i Âdem'in ilk insan olduğuna dair sarâhat olmadığı gibi bilâkis kendisinden evvel insanlar gelmiş olduğunu gösteren ayetler vardır. Meselâ N. ان الله اصطفى ادم و نوحاً وآل ابراهيم وآل عمران على العالمين [Sure-i Ali İmran: III, 33]. “Cenabıallah, Âdem'i, Nûh'u, Âl-i İbrahim'i ve Âl-i İmran'ı âlemler üzerine seçip intihap etti.” ayet-i celilesinden Hazret-i Âdem'in kendisinden evvel mevcut âdemlere akıl ve ilim hususlarınca tefavvuku hasebiyle, onlar arasından seçilmiş olduğu manası istihraç edilmiştir.⁵³

52. Haya imanın muktezasıdır. الحياء من الايمان ve insanı kabayih-i irtikaptan meneden bir sıfat-i şerifedir. İki türlü vardır: Başkalarından haya ve insanın kendi nefisinden haya etmesidir. İkisi de makbuldür fakat insanın kendi nefisinden haya ederek menahiden içtinabı ahlâkın en yüksek mertebesidir. İmam Ali Efendi'miz غايه الادب ان يستحي الانسان عن نفسه عن نفسه “Edebin en yüksek mertebesi insanın kendi nefisinden haya etmesidir.” buyurmuşlardır.

53. Bu Hazret-i Âdem kimdir? Neden ve ne vakit yaratılmıştır? Kur'an-ı Kerim, Hazret-i Âdem'in ne vakit yaratılmış olduğunu bildirmemiş midir? Vakıta topraktan yaratıldığını beyan buyurur. Fakat hâlâ bizler kendimizin topraktan yaratılmış olduklarımızı söylemiyor muyuz? O cihetle Hazret-i Âdem hakkında şöyle mülâhaza buyrulabilir: Dünyaya bir Hazret-i Âdem gelmiştir ki kendisine gelinceye kadar insanlar yalnız akıl ile muttasıf ve telkinat-ı diniyeye gayr-ı mazhar buldukları hâlde kendisi vahiy ile müşerref olmuş ve aynı zamanda insan olmak haysiyetiyle hilaf-ı tembih harekette bulunduğu terbiye-i ilâhiyeye kesb-i istihkak etmiştir. Yahut bu Âdem ve Havva (Kur'an-ı Kerim'de Havva ismi mezkûr değildir. Zevc kelimesi vardır.) meseleleri, Allahualem bissevâp âlem-i takdire ait hata ve terbiye mefhumlarını izah eden remz-i beyânâtı muhtevidir. N. وانقل ربك للملكة انى جاعل فى الارض خليفة [Sure-i Bakara: II, 28-30]. “Tefekkür et o zamanı ki Rabb'in melaikeye bin arz üzerinde halife yapacağım, dedi.” hüküm-i celilesinin zaman ve keyfiyetini kim ihata ve beyan edebilir? Ancak halife tabir buyrulmasına nazaran bu kelâm-ı âliyenin cereyanından evvel arzda veya arzin gayr-ı ecranda insan gibi fesat ve isyan ile meluf mahlukat gelmiş olacağı anlaşılıyor. Bu da müstebad değildir. Zira Cenabıallah'ın bizim aklımıza sığmayacak kadar uzak zamanlarda dahi her türlü mahlukat yaratmış olması niçin vaki olmuş olmasın? Nitekim Peygamber Efendi'mizin “Cenabıallah, Âdem'den evvel milyonlarca âdem yaratmıştır.” buyurduğu mervîdir.

Binaenaleyh Peygamber gönderilmemiş olsa da insanların Allahuteala'yı akıllarıyla bilmeleri kendilerine vacip olurdu." buyurmuşlardır.

Bu takdirde insan, akli sayesinde kâinatı ve nefsinin tefekkür ile vücûd-ı ilahiyi idrake kadir olacak ve bu tefekkür ve taakkulde kusur edip marifet-i matlubeyi idrak etmemiş ise mazur addedilmeyecektir. Ve bu sebeplerdir ki tevhit, metalib-i nakliyeden değil, metalib-i akliyeden görülmüştür. Sonra Resul'e imanda akıl ile sabit olur risalet veya nübüvvetin sıdkı bu veçhile sabit olduktan sonra tabîi naklin sathı şek götürmez bir hâle gelir. Ahiretin yani hesap gününün hak olduğu da böyle sahtında şek kalmamış olan nakil ile bildiklerinden sonra akıl ile tasdik ve kabul olunur.⁵⁵

Akıl yalnız başına hiçbir mertebe-i dini idrak edemez, mutlaka vahiy ve nübüvvet muhtaçtır diyen mezahib-i İslamiye de vardır. Bunlar N. وما كنا معذبين حتى نبعث رسولاً ayet-i celilesine istinat ederek azap ve cezanın ancak Peygamberler gönderildikten sonra vaki olması, Peygamberlerden evvel yaşamış veya kendilerine tebligat-ı ilâhî vasıl olmamış kimselerin vazifedar ve mesul olmayacaklarını bildirir, derler. Evet, insan, mükellef olduğu vezaif hakkında malumat-ı lazimeye haiz olmak imkânına malik olmadıkça mesul olamaz.

Din-i İslamca, insanda fitrî olarak mevcut olan hassa, en doğru yolda hareket etmekle mükellef olduğunu ve kendisinin vesair mevcudatın bir hâliki bulunduğunu anlayabilmektir ki bu da ancak akıl ile olur. Fakat yalnız bunlarla olmaz. Aynı zamanda bu anlayışı takviye ve hatt-ı hareket hususunda takip edilecek kaideleri bilmek lazımdır. Bunun için ise irşada hacet vardır. Âlem-i medeniyetle kâfi derece münasebetleri olmayan akvam-ı vahşiyenin, kendilerine bugün bile esaslı bir tarik hak ve makul bir hatt-ı hareket tayinine muvafık olamadıkları görülmektedir. Demek ki insanların fitrî olarak akıl sahibi olmaları; dinî, medenî istidatlarını lazım olduğu kadar inkişaf ettirmek için kifayet etmiyor. Enbiyâya, envâr-ı diniyeye ihtiyaç zarurî oluyor. Bu sebeplerdir ki Cenabıhak her ümmete umur-ı dünyeviye ve diniyelerini idare için başlarına bir imam nasbında lüzum hasıl olan her kavme, Peygamberler vasıtasıyla emirlerini duyurmuştur. N. وان من أمة إلا خلا فيها نذير. [Sure-i Fatır: XXXV, 22-24] "Ümmetlerden nezirsiz kalan yoktur."

Hülasa yalnız fitrî akıl ile marifet-i ilâhiye hakkında bazı mertebe ilim hasıl edilirse de vazife ve mesuliyet-i diniye tertip edecek mertebe ve vukuf ve ihata hasıl olmaz. Bu mertebe için Peygamber irsaline ihtiyaç vardır.

Dinlerin vücudundan ve az çok ahkamından haberdar olmuşların akla tatbik hareketlerine gelince. Bilcümle mezahib-i İslâmiye dinin makul olduğunda müttefiklerdir. Yani din, Peygamberler vasıtasıyla aklın dahi haliki olan Allahuteala tarafından mukteziyat-ı akla muvafık olarak gönderilmiştir. Binaenaleyh bugünkü insanların kafesi, din-i İslam'a inanmakla hem de mutekidat ve ahkamını, mizan-ı akla vurarak tahkim ve takviye-i iman etmek suretiyle inanmakla mükelleftirler.

Akıl taharri-i hakikat için çalışacak ve salim ise din fitrîyi bittabi kabul edecektir. N. والذين جاهدوا فينا لنهدينهم اولم يرا الانسان انا خلقناه من نطفة فاذا هو خصيم مبين. [Sure-i Ankebut: XXIX, 69] "Bizim uğrumuzda mücahede edenleri biz yollarımıza götürürüz. Ve muhakkak Allahuteala iyi amel sahipleriyle beraberdir." ayet-i celilesi bu manayı amirdir.

Velhasıl din-i İslam'da en mühim medar-ı istinat akıldır. Nitekim bir nass-ı şeri ile delil kati-i akli arasında taarruz görülmesine nasın tevili cihetine gidilir. Çünkü imanda asıl olan istidlâl-ı akli olduğundan la-alettayin nasa itibar etmek asli fera feda etmektir. Böyle bir hâlde nas, ya hakikati idrak hususunda acimize itiraf olunarak ali hâle terk edilir. Yahut lisanın kavaidine muhâlif olmamak üzere mukteza-i akla göre tevil olunur. Ve "akl-ı evvel, nakl-i müevvel"dir, kaidesi bu manayı ifade eder.

55. Ahiretin hak vuku kabil olduğuna kani olmak için insanın neşet olayı düşünmesi lazımdır. Hakikat, biz öldükten sonra nasıl diriliriz? Buna akıl eremez diyen insana hiç yok iken nasıl meydana geldiğimizi aklımızla halledebilir miyiz? sualini irad eder isen cevaptan aciz kalacağı şüphesizdir. Binaenaleyh neşet-i uladan neşet ahiretin de vaki olacağı istidlal etmemiz lazım gelir. N. اولم يرا الانسان انا خلقناه من نطفة فاذا هو خصيم مبين. [Sure-i Yasin: XXXVI, 77-79]. "İnsan kendisini meniden yarattığımızı bilmiyor mu ki aşikâr hasım kesilmiştir? Veya yaratılışını unutarak çürümüş kemikleri kim ihya edecek diye bize mesel iradine kalkışıyor? Sen, onları ilk defa meydana getiren ihyâ eder ve o her şeyi yaratmayı bilir, de." âyet-i kerimeleri bu manayı bildirirler.

Ahlak-ı İslâmiyenin dine, vahye tabii olması esasen akla müstenit olmasına mâni teşkil etmez. Enbiyanın tebliğleri muhalat-ı akliyeden olamaz. Bu tebligat aklın tebliğden evvel anlayamadığı mesaidir. Fakat tebliğden sonra akıl onları pek muvafık bularak hüsn-i kabul eder. Akılsızlar için din yoktur. له عقل لا بين لمن عقل له kaide-i külliyyedir. Çünkü medar-ı teklif akıldır. Binaenaleyh bugünkü insanların kaffesi akıl ve muhakemelerini istimal ile en hak dini bulup onunla yani din-i İslam ile amel olmakla mükelleflerdir.

Şimdi de bu kadar kıymetli bir cevher olan nimet-i aklın muhafazası için din-i mübinin emrettiklerini görelim.

Hıfz-ı akla ait en mühim evamir-i İslâmiyeden biri içkilerin menidir. Peygamber Efendi'miz kendilerine risalet gelmezden evvel dahi içki içmemişler ve risalet geldikten sonra emr-i ilâhi ile Müslümanları içki istimalinden nehiy buyurmuşlardır.

Din-i İslam'da, içkilerin nehyinin en büyük illeti sekr vermesidir. Sekr, içkilerin küülünden ileri geldiğinden içinde küül bulunan her içki haramdır. Hamrın lügat manası az çok sarhoşluk veren her maddeye şamildir ve كل مسكر حرام hadis-i şerifi bu manayı itmam buyurmuştur.

İçkilerin menine dair müteaddit ayet-i kerime nazil ve meni derecat-ı muhtelifle ile tedricen hasıl olmuştur. Evvelâ N. [Sure-i Nahl: XVI, 67-69] “Hurma ve üzüm meyvelerinden sekr için meşrubat ve rızk-ı hasen ittihaz ederseniz bunda taakkul eden insanlar için hikmet vardır.” ayet-i kerimesi nazil olmuş ve sekr veren ile rızk-ı hasen tefrik edilmesiyle sekrin hasen bir şey olmadığını işaret ile iktifa buyrulmuş fakat bu işaret birçokları için kifayet etmediğinden N. يسئلونك عن الخمر والميسر قل فيهما اثم كبير ومنافع للناس واثمهما اكبر من نفعهما [Sure-i Bakara: II, 216-219] “Sana hamr ile kumar hakkında sual ederlerse onlarda büyük günah ve nas için menfaatler vardır. Ve günahları menfaatlerinden daha büyüktür, de.” ayet-i celilesi nazil olmuş. Üçüncüsünde N. [Sure-i Nisa: IVİ 43] “Ya iman eden kimseler! Söylediklerinizi bilinceye kadar sarhoş iken namaza yaklaşmayın.” ve nihayet N. والميسر والانصاب والازلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون. انما يريد الشيطان ان يوقع بينكم العداوة والبغضاء في الخمر والميسر [Sure-i Maide: V, 90-93]. “Ya iman eden kimseler! Hamr u kumar ile şeytan aranızda ancak buğz ve adavet ika ve Allah'ı zikirden ve namazdan sizi men etmek ister. Hâlâ vazgeçmez misiniz?” âyet-i celilesi nazil olmuştur.

İçkilerde vücut için menfaat olduğuna dair meşhur olan fikirlere karşı ulema-ı İslâm, “Bazı kimselerin cisimlerine menfaat verdiğini kabul olursa bile beraberindeki zararı galip, bahusus cevher-i akıl için mazarratı kati olduğundan meni elzemdir.” diye cevap vermişlerdir. Hamrın Kur'an-ı Kerim tarafından tasdik olunan nefi için de bazı hastalıklara deva olmasıdır ve böyle deva olarak istimaline cevaz olduğu cihetle dinimiz bu nefden Müslümanları mahrum etmez derler.

İçkilerin hangisi olursa olsun istimallerinden hasıl olan mazarratlarla menfaatleri mukayese edilirse mazarratlarının müthiş surette fazla olduğu tahakkuk eder. Ve içki hakkındaki ahkam-ı Kur'aniyenin ekmelini bugünkü terakkiyat-ı ilmiye sayesinde dünyanın her yerinde tasdik edilmiştir.

Hıfz-ı akli temin hususunda içkilerden maada afyon, esrar, kokain ve emsali ne kadar akla dokunan maddeler var ise kaffesinin tamamen içkiler gibi memnu yani müskirat idadına dahil olmaları lazım geleceği şüphesizdir.

Bu mebhasta kumarın da ehemmiyeti büyüktür. Kur'an-ı Kerim kumarı hamr ile beraber zikreder. Çünkü her ikisinin de zararları mütenevvi fakat başlıca akla aittir. Felah bulmak için bunlardan sakınmak lazımdır. Akla gelen zarardan tevellüt edecek en büyük içtimâî fenalık, nizam-i âlemi ihlal eden su-i muaşeretidir. İçki ile kumar, hikmet ve itidalin en büyük düşmanları, ihtiras ve teheyyücatın en kuvvetli saikleridir. İnsanı hak ve hukuka riayetten, vezâif-i diniye ve ahlakiyeyi hüsn-i ifadan men eden müthiş saiklerdir. Peygamber Efendi'mizin içkiler için ümmü'l-habais buyurdıkları meşhurdur. Kumar için de ebu'l-habais diyenler olmuştur.

Sıdk: Hıfz-ı akıl hususunda gayet mühim olan bir cihet de sıdk meselesidir. Akıl daima hakikat-i taharriye haris olduğu cihetle hak ve hakikatin gayrısına inanmak aklın bozulmasına sebep olan pek muzır bir hâldir. O cihetle insanın gerek aklını ve gerek başkalarının akıllarını sıyanete hilaf-ı hakikat bir kelam veya muameleye inanmaktan veya başkalarının aldanmalarına sebep olmaktan pek ziyade sakınması elzemdir. N. وقل رب ادخلنى مدخل صدق واخرجنى

مخرج صدق واجعل لى الزمدر [Sure-i İsrâ: XVII, 80-82] “Ya Rab! Bana işlerime girerken sıdk ile girmek ve çıkarken sıdk ile çıkmak nasip et. Benim için tarafından yardımcı kuvvet ihsan buyur.” ayet-i kerimesi Müslüman için her işte sıdk üzerine girip sıdk üzerine çıkmak daima Allah’ın nusret ve sıyaneti altında yaşamak matlup esası olduğunu gösterir. Zaten Müslümanlık sıdktan ibarettir.

Kezalik kizbin fenâlığına dair pek çok nusus vardır. Kur’an-ı Kerim yalancıları lanetle yad etmiştir. ان الكذب باب من ابواب النفاق اختلافاً السر والعلانية والقول والعمل والمدخل والمخرج وان الاصل الذي بينى عليه “Yalan münafıklık kapılarından bir kapıdır. Münafık insanın gizlisiyle aşıkârı, sözüyle işi, girişiyle çıkışı arasında başkalık olmaktır ve münafıklığın temeli yalan üzerine kurulmuştur.” hadis-i şerifleri bu bapta muktezi manayı tamamıyla ihtiva buyururlar.

Hasılı kizp, başkalarını aldatmak ve onların akıl ve zekalarını ızrar ve sıhhat ve selamet fikirlerini ihlal demek olduğundan hıfz-ı akıl kaide-i İslamiyesine münafıdır. Ve cenâb-ı Peygamber Efendi’imiz tarafından hıyanet kelimesiyle tavsif olunmuştur. من غش فليس منا hadis-i şerifiyle de yalancıları, akli aldaticıları Müslümanlıktan harice atmışlardır.

Yalan ile başkalarını aldatmak hıfz-ı akıl emniyesi itibarıyla mezmum olduğu gibi gaflet u adem dikkat eseri olarak aldanmak da memnudur. N. ان السمع والبصر والفؤاد كل اولئك كان عنه مسؤولاً [Sure-i İsrâ: XVIII, 36-38] ayet-i celilesi Müslüman’ın iyice tetkik ve kanaat-ı kâfiye hasıl etmedikçe gördüklerine, işittiklerine temayülâtına yani umumiyetle havasına itimat hususunda acele etmemesini, aldanmamasını amirdir.

İtimat eyleme pek sâmiaya bâsıraya

Olur onlar da nice sehv ü hatâyâ mazhar

İki hassiyet ider bâtil u hakkı temyiz

Biri tamîk-ı nazardır biri tetkik-i haber

beyitleri bu manayı ifade eder.

Din-i İslam ancak hak ve hakikat üzerine bina ahkam eder. Zan üzerine hareketi kabul etmez. N. يا ايها الذين امنوا اجتنبوا الكثيراً من الظن ان بعض الظن اثم ولا تجسسوا ولا يغتب بعضكم بعضاً [Sure-i Hucurat: XLIX, 12] “Ya iman eden kimseler! Çok zandan sakının. Çünkü zanların bazısı günahdır. Ayıp aramayın ve birbirinizi zemmetmeyin.” N. ومالهم به من. ان يتبعون الا الظن وان الظن لا يغنى عن الحق شيئاً [Sure-i Necm: LIII, 28-29]. “İman etmeyenlerin hakka ilimleri yoktur. Onlar ancak zanna tabi olurlar. Hâlbuki zan, hak ve hakikati anlamak için ilim ifade etmez.”

Aslı itibarıyla yalan mutlak surette memnudur. Mamafih bazı mertebe hafif ve caiz veya şedit olanları vardır. O cihetle hakiki kizblerle mazerete müstenit olanları tefrik etmek lazımdır. Ve bu bapta birtakım nevlere kabul olunmuştur. Mesela maksat, kizb olmayıp da mübalağa olursa kizb sayılmaz. Bir kimseyi çok defa aramış olan, seni yüz kere aradım dese bunun manası çok defa aradım demek olduğundan yalan sayılmaz. Fakat bir kere aradığı hâlde yüz kere yahut birden ziyade kere aradığını söylersen yalan olur.

Cemile ile yahut latife veya mizah tarzında söylenen yalanlarda münafi-i kemaldir لا يكمل ايمان المرء حتى يحب لآخيه ما يحب لنفسه و حتى يجتنب الكذب في مزاحه “Kendisi için istediğini başkaları için de istemedikçe ve mizahında dahi yalandan içtinap etmedikçe insanın imanı kâmil olamaz.” hadis-i şerifi bu yalanların imanın kemaline mâni olduğunu bildirir.

Hele ötekini berikini güldürmek için yalan söylemek pek fenadır. ويل للذى يحدث و يكذب ليضحك به القوم ويل له “Vah o kimseye ki herkesi gülsün diye konuşur ve yalan söyler vah ona, vah ona.” hadis-i şerifi bu manayı bildirir.

Bir de çocuklara söz dinletmek kastıyla söylenen yalan vardır ki maalesef çok kimseler bunları fena görmezler. Hâlbuki onlar da yalandır. Ve terbiye-i etfâl nokta-i nazarından gayet fenadır. İhyâü’l-Ulûm’da mezkûr olduğu üzere Peygamber Efendi’imiz bir gün amme-i muhteremeleri Ümmü Hâkem bint Abdülmuttalib’in hanesine gitmiştir. Amme halazadesi Abdullah bin Amr daha çocukmuş. Dışarı çıkmış, validesi “İçeriye gel sana bir şey vereceğim.”

demiş. Bunun üzerine Peygamber Efendi'miz "Hala ne vereceksin?" diye sormuşlar. "Hurma vereceğim." demiş. Peygamber Efendi'miz de "Eğer bir şey vereceğim diye çağırıp da vermemiş olsaydın üzerine yalan günahı yazılır idi." buyurmuşlardır.¹⁵⁶

Yalnız doğru söylemek yüzünden büyük bir fenalık geleceği vakit, ehven-i şer olarak ihtiyar olunan yalan caiz görülmüştür. ليس بکذب من اصلح بين اثنين فقال خيرا او نمی خیرا. Hayır söylemiş veyahut hayır çoğaltmıştır." hadis-i şerifi de def-i şer ve temin-i hayr maksadıyla ıslah-ı beyne medar olan yalanı söyleyen kimsenin yalancı sayılmaması lazım geleceğini bildirir. Kezalik mesela elinde silah olduğu hâlde hiddet ve tehevürle falan kimseyi gördün mü soran bir kimseye, sorduğu adamın nereye gittiği bilinmiş olsa bile cinayet vukuundan korkarak görmedim denmesi tabii yalancılık sayılmaz.

Etibbanın, hastalara hastalıklarını olduğu gibi göstermek de söylemek de fayda olmadığı ve bilakis mazarrat melhuz bulunduğu vakit, iyileşmeyeceğini bildiği hâlde iyileşeceksin demeleri gibi hilaf-ı hakikat kelimeler maslahat-amiz yalanlardır.

Koca Ragıp Paşa merhumun:

Muvafıktır yine elbet mizaca şive-i hikmet

Tabibin olsa da kizbi marizin sıhhatin söyler

beyti ne kadar muvafık-ı hikmettir. Sadî merhum da pek meşhur olduğu veçhile دروغ مصلحت آمیز به از راست فتنه انگیز "Ara bulan yalan fitne çıkarıcı doğrudan iyidir." buyurmuşlardır.¹⁵⁷

Sonra hasmı ilzam ve hakkı izhar için söylenen bazı hilaf-ı vaki sözler vardır ki onlara yalan ıtlakı bittabi caiz olamaz. Mesela Hazret-i İbrahim aleyhisselam, bütün putları kırdığı vakit kavmi kendisini bulup "Bunları kim yaptı yâ İbrahim." dediklerinde "Kendi büyükleri yaptı." cevabını vererek kavmini ilzam ve bu suretle tarik-i hakka gelmelerine ihtimam etmişlerdir.

Aklı hakikatten uzaklaştıracağı cihetle men ve içtinabı iktiza eden diğer bir mesele de evham ve hurufata kapılmaktır. Evham ve hurufat, din-i İslam'ın ruhuna tamamen muhâlif olup Hazret-i Peygamber Efendi'miz bunları katiyen men ile yerlerine hakayıkı ikame buyurmuşlardır. (Bu bahse ikinci sualin cevabında yine geleceğiz.)

Bir de insanın zihnine akla muhâlif, manasız fikirler hutur etmesi vardır ki bunların devamı da aklın, muhakemenin saffet ve selametine mâni olabileceğinden gelmelerini men etmek elde olmazsa da devamlarını

56. Miladın 1896 senesinde idi. İzmir'e uğrayarak İstanbul'a geliyor idim. Bir arkadaşım hikâye etti. Bir İngiliz mürebbiyesi yed-i terbiyesine tevdi olunan bir küçük çocuk ile beraber İzmir'de bir otele bulunur imiş. Yine o otele bir miralay var imiş. Miralay mürebbiye ile muarefe peyda etmiş olduğundan ara sıra çocuğu sever, okşar imiş. Bir gün yine sevmek için çağırmış. Çocuk gitmemiş. Getirmek için "Gelirsen sana şeker veririm." demiş. Bunun üzerine çocuk muvafakat etmiş. Miralayın bulunduğu yere doğru gitmeye başlamış. Mürebbiye telaş etmiş ve hemen çocuğa göstermeksizin biraz şeker tedarik ederek yanaşmış ve gizlice miralaya vermiş ve gayr-ı memnun bir tavır ile çocuğa vermesini ihtar etmiş. Miralay almış, vermiş. Fakat mürebbiyenin bu kadar müteessir olmasına taaccüb ederek sebebini sormuş. O da "Çocuklar büyükleri taklit ederler. Sizin şeker vaad ederek kendisini yanınıza celbe muvaffak olduğunuzu gören çocuk, bu vasıta ile başkası hakkında istimal eder. Nihayet yalancı olur." diye izahat vermiş. Gerek miralay ve gerek yanlarında bulunan zevat bu ince terbiyeyi pek ziyade takdir etmişler. Bu hikâye bana da tesir etti. İstanbul'a geldiğim vakit o zamanlar intişar etmekte olan hanımlara mahsus gazeteye isimsiz olarak yazdırdım. İcab ettikçe her yerde söyledim. İhyatü'l-Ulum'da Peygamber Efendi'mizle halası arasında cereyan etmiş olan baladaki mezkûr vakıayı okuyunca meselenin esasen bizde daha evvelden mevcut ve malum bulunduğunu, fakat cehalet ve gaflet yüzünden farkında olmadığımızı anladım.

57. İnsanlar arasında fitne ve fesat çıkarmak en vahim bir günah olduğu için onu mucip olan her şey elbette doğru da olsa makbul değildir. Fenadır. Din-i İslam, onu şiddetle nehy eder. Fitne ve fesadın fenalığını gösteren müteaddit nusus vardır. Hakikat gerek efrad ve gerek milletler arasında fesat ve ihtilaf tehdidi yüzünden insaniyete tari olan fenalıklar, masiyetlerin en büyükleridir. Böyle bir hâl, vifak ve muhaleset üzerine müessis olan din-i İslam'ın ruhuna pek muhaliftir. Nitekim Hazret-i Mevlâna:

توبرای وصل کردن آمدی / نی برای فصل کردن

"Sen ara bulmak için geldin. Ara bozmak için gelmedin." buyurmuşlardır. N. الذين ينقضون عهد الله من بعد ميثاقه و يقطعون ما امر الله به ان يوصل و يفسدون في الارض اولئك هم الخاسرون [Sure-i Bakara: II, 25-27]. "Ahd ve misak ettikten sonra nakz edenler ve Allah'ın birleşmesini emrettiklerini ayıranlar ve arz üzerinde fesat çıkarırlar hüsrana düşüp zarar göreceklidir." ayet-i celilesinde Allah'ın birleşmelerini emrettiği şeyi kat edenlerden murad, vifak ve muhabbet üzere yaşayan insanlar, milletler arasında fıskı sokanlardır.

"Tasallut için ayırmak" kaide-i mahudesinin din-i İslam nazarında ne derece merdud olduğu bu ayetten müsteban olur. Bu tarz-ı hareket, bir müddet için yapanlar hesabına faydalı görünse de nicesinin hüsrana olacağı muhakkaktır. Hayırlı netice ancak, tekebbür ve tecebbür ve fitne ve fesattan içtinaptadır. N. تلك الدار الآخرة نجعلها للذي لا يريدون علواً في الارض ولا فساداً والعاقبة للمتقين [Sure-i Kasas: XXVIII, 83]. "Biz o ahiret evini arz üzerinde tekebbür ve azametten ve fitne ve fesattan içtinap edenlere mahsus kıldık. Herhâlde iyi akıbet bu gibi fenalıklardan sakınanlar içindir." ayet-i celilesi bu manayı ifade buyurur.

men kabildir. Peygamber Efendi'miz, bu gibi şeyler hatıra geldiği vakit devamlarına meydan vermemeyi, makul işlerle meşgul olarak onları zihinden çıkarmayı emir buyurmuşlardır. "كلما الناس على قدر مراتبهم" Herkese akıllarının derecesine göre söz söyleyin." mazmun-u celili de aklı zarardan vikaye için pek mühimdir.

Selamet-i aklın muhafazası noktasından lağv da yani boş şeyler de mezzumdur. N. قد افلح المؤمنون الذين هم. [Müminun Suresi: XXIII, 1-2]. "Namazlarda samimi olan ve boş şeylerden kaçınan Müminler mutlaka felah bulurlar. Ve N. لا يسمعون فيها لغواً ولا كذاباً. [Sure-i Nebe: LXXVIII, 35]. "Müttakiler cennette lağv ve yalan işitmezler." ayet-i celilesi de ruhun saffetini ihlal edecek boş ve yalan sözlerden ehl-i cennetin memnun ve mahfuz kalacağını bildirir.

"Kendisi için manasız olanı terk etmek insanın iyi Müslüman olmasındandır." من حسن اسلام المرء تركه ما لا يعنيه hadis-i şerifi de bu manayı bildirir.

[Sure-i Zümer: XXXIX, 18-19]. فيشر عبادى الذين يستمعون القول فيتبعون احسنه اولئك هديهم الله واولئك هم اولوا الالباب. N. "Kelamı dinleyip de en güzeline tabi olan kullarıma müjde ver. Onlar Cenabıhakk'ın doğru yola götürdüğü zevattır. Ve onlar akl-ı kâmil sahipleridir." ayet-i celilesiyle "Hikmet Mümin'in yitiğidir. Nerede bulsa alır." Yani dost, düşman, iyi, kötü, Mümin, kafir, demez. Hak u hakikat her nereden sadır olursa Mümin onu kabul eder. Kaybetmiş de arıyormuş gibi kemal-i şevk ile alır. Ve istifade eder. لا يضرك من اي. خذ الحكمة و لا يضرك من اي. وعاء خرجت "Hikmeti al. Herhangi bir kapıdan çıkmış olmasının sana zararı olmaz." kelim-i âlileri de bu manayı ifade buyururlar. Hep bunlar aklı tazyik edecek cahilane taassupları men için buyurulmuşlardır.

Bu zikrettiğimiz, nimet-i aklın zarardan muhafazasına ait olup bir de aklın, zekanın takviye ve terbiye ve tenmiyesi meseleleri vardır ki din-i İslam'ın o cihet-i mühimmeye yani ilme, terbiyeye, izale-i cehle ta iptidasından ne derece itina emretmiş olduğunu Kuran-ı Kerim'in ilk ayetlerinde görmüş bulunduğumuzdan burada tekrarlarına hacet görmeyiz.

3) Hıfz-ı Neseb

Hıfz-ı neseb, zaruret-i İslam'dandır. Dinimiz bu hususta dahi ahval-i ruhiye kavaidini nazar-ı itibara alır. زين للناس حب الشهوات من النساء والبنين والقناطر المقنطرة من الذهب والفضة والخيل المسومة والانعام والحرث ذلك متاع الحياة الدنيا والله. N. [Sure-i Al-i İmran: III, 12-14] "Kadınlar, evlat, altın, gümüş, hazineleri, asalet nişaneli atlar, kırsaklar, hayvanat sürüleri ve ekinler insanların haz ve muhabbetleri için tezyin olundular. Bunlar hayat-ı dünya metaidir. Güzel makar Allah'ın indindedir." ayet-i celilesinde, insanların tabii olarak meclup buldukları şeyler arasında kadın ve evlat mahiyeti birinci mertebede zikredilmiştir. Kadın ve evlat muhabbetinin beraber zikredilmesi izdivaçtan maksat aslının aile teşkili ve bunun bir ihtiyacı tabii olduğunu bildirir. Bu hususa dair daha birçok nusus vardır.

Hakikat, insanlarda aile muhabbeti ve neseplerinin mazbut ve mahfuz kalması ihtiyacı pek tabiidir. N. والذين يقولون ربنا هب لنا من ازواجنا وذرياتنا قرة اعين واجعلنا للمتقين اماماً [Sure-i Furkan: XXV, 71-74]. "Ve onlar derler ki: Yâ Rabbenâ! Bize, izdivaç ve zürriyetlerimizden göz nurları ihsan et ve bizi müttakilerin pişvâsi eyle." الحمد لله الذى وهب لى على الكبر اسماعيل واسحق ان ربي لسميع الدعاء رب اجعلنى مقيم الصلوة ومن ذريتى ربنا و تقبل دعاء ربنا اغفرلى و لو الذى و للمؤمنين يوم يقوم الحساب [Sure-i İbrahim: XIV, 39-42]. "O Allah'a hamdolsun ki ihtiyarlığımda bana İsmail ve İshak'ı ihsan etti. Muhakkak Rabb'im duayı kabul eder. Ya Rab! Beni ve zürriyetimden olanları namaza mukim et. Ya Rabbena! Dualarımızı kabul et. Ya Rabbena! Benim ve annemin, babamın ve Müminlerin günahlarımızı kıyamet gününde mağfiret eyle."

Hıfz-ı neseb ancak aile teşkili maksadıyla vuku bulan meşru izdivaç sayesinde mümkün olacağından din-i İslam nikah ve aileye pek ziyade ehemmiyet verir. Kur'an-ı Kerim'de serahaten nikahı amir müteaddit ayat vardır. N. وانكحوا الايامى منكم والصالحين من عبادكم ومن ايمانكم. ان يكونوا فقراء يغنهم الله من فضله والله واسع عليم. [Sure-i Nur: XXIV, 32]. "Sizin evli olmayanlarınızdan ve köle ve cariyelerinizden evlenmeye elverişli olanları evlendirin. Eğer fakir iseler Allahuteala fazl u keremiyle onları zengin eder. Allahuteala'nın keremi vasi ve ilmi şamdır."

Meşru olmayan her türlü muamelat-ı şehvaniye fevahiştendir. Katiyen haramdır. N. قل انما حرم ربي الفواحش. N. ماظهر منها وما بطن [Sure-i Araf: VIII, 31-33]. "Rabb'im gizli ve aşikâr fuhuşları tamamen haram etti, de."

liyakatları veçhile muamelenin müfid olacağı ve bunlarla da söz dinletilemeyen kadını şayet erkek sabredemeyerek tokatlarsa hasebü'l-beşeriye onun da yeri olabileceği ve böyle ızdırari bir muamelenin kadın tarafından azam olunarak mucib-i şikak bir hâl teşkil edilmesi lüzumu beyan buyrulmuştur. Ve şayet kadınla erkek arasında bu geçimsizlik daha ileri gider de şikaktan ayrılmaktan korkulacak dereceyi bulursa erkeğin ailesi tarafından bir hüküm, kadının ailesi tarafından bir hüküm nasip ederek hüsn-amiz şek iddia ve tesisine yuvanın bozulmasına ihtimam olunması da emir buyrulmuştur.

Dikkat edilirse görülür ki evamir-i Kur'aniye en ziyade kadını himaye ediyor. Ve yükün büyüğünü emr-i idare ve infakı mukteza-i riyaseti erkeğe tahmil ediyor.¹⁵⁸ Erkekten hem gayr-ı makul bir hareket vukuunu reva görmüyor hem de sabır ve tahammül ve hüsn-i idare istiyor. Velhasıl bütün emirleri ahval-i ruhaniye-i beşeriyeye ve ictimaiyat-ı medeniye mukteziyatına muvafık pek hakimanedir. Hüsn-i niyetle ve vasi nazarane tetkik ve tefekkür edebilirler. Bu icazkar hakikatleri görüp tasdikte tereddüt etmezler.

Sonra din-i İslam; kadına, erkeğin haiz olduğu her türlü hukuk-ı medeniye tamamiyle bahşetmiştir. N. *هن لباس لكم وانتم لباس لهن* [Sure-i Bakara: II, 183-187] “Kadınlar sizin için libastır ve siz kadınlar için libassınız.” ayet-i kerimesiyle *انما النساء شقائق الرجال* “Kadın erkeğin, birbirlerine müsavi nısıflardır.” mealinde olan hadis-i şerif kadınla erkeğin müsavi hukuka malik olduklarını gösterir. Eğer erkekten farklı görülen bazı cihetleri var ise hep mukteza-i hilkat nazar-ı itibara alınarak adl ü hakkaniyet ve rikkat ve şefkat iltizam buyrulmuş olmasındandır. Ve daima mühim hikmetlere müstenittir. Mesela miras hususunda kadınlara nısf verilmesi onların emr-i maişetlerinin erkekler üzerine farz olmasından ve kar u kesb için çalışmak, uğraşmak en ziyade erkeklere ait olduğundan mal ve servetin tenmiyesi ve ticaretin her türlü teşebbüs-ı nafianın daha ziyade hıfz u siyaneti maksatlarına müptenidir.¹⁵⁹

Din-i İslam'da kadınla erkeğin müsavatına riayet edildiğinin kati bir delili de iffetsizliğin cezasının her ikisi hakkında müsavi olmasıdır.

Teahhül hususunda dikkat edilecek cihetlerden birisi de küfüv meselesidir. Zevç ile zevce arasında birinin kendisini diğerden daha şerefli ve âli görmesini mültezim herhangi bir sebep veya haddinden fazla tafavüt-i sin, saadet-i aileyi ihlal edebileceğinden herkesin mümkün olduğu kadar kendi küfüviyle evlenmesi şarttır.

Din-i İslam'da fazl u rüchan başlıca ilm u irfana ve salah u takvaya ait olduğundan, yüksek tahsil meziyetleri haiz kimseler, liyakat ve ehliyet ve hüsn-i ahlaklarıyla en yüksek zevat için küfüv olabilirler. Esasen bu gibi şerait evvelden nazar-ı itibara alınmak lazım olup tarafeynin rızası hasıl olduktan sonra kadın, erkek her ikisi de yekdiğerinin müsaviliklerini kabul etmiş olacaklarından artık hiçbir tafavüt mevzu-ı bahis olmayacaktır.

Hülasa din-i İslam'da maruf ile muaşeret emrolunması, erkeklerin kadınlar üzerine kavvam yani müdür, meşru umurda hükümleri nazif olmalarını erkeğin kadına tatlı ve doğru muamelede, kadının da erkeğe karşı itaatkâr bulunmasını istilzam eder.

Kadın, erkek, her iki tarafın da israftan içtinap ve iktisada riayet etmeleri emir buyrulmuş olduğu gibi bahusus kadın, zevcin nâ-meşru kazanç arkasında koşmasına meydan vermemek için çalışacak ve bunu kavliyle,

58. Din-i İslam, kadının ve çocuklarının işlerini erkeğe tahmil ettiği gibi onu daha kadına teahhülden evvele ait mehr-i muaccel ve sonra için mehr-i müeaccel namıyla bilmukavele tespit edilmiş mübalağa vermekle de mükellef tutar. Ve bu eski Peygamberler zamanından kalmış bir sünnet olup daima erkeği kadına karşı vazifedar vaziyetinde bulundurur ve teahhülden evvel de say ve tasarrufa sevk eder. Herhâlde bu sünnet-i seniye hem kadınlara çok lehindedir hem şiar-ı recüliyyete pek muvafıktır. Bu his ile mütehasıs olan bir erkek maişetini kadından aramak yahut teahhülden evvel kadından dera-i humma veya dut denilen bir para beklemek gibi bir hâli kendisine zül addeder. N. *قال انى اريد* [Sure-i Kasas: XXVIII, 27]. *ان انكحك احدى ابنتى هاتين على ان تأجرنى ثمانى حجج. فان اتممت عشرأ فمى عندك. وما اريد ان اشق عليك. ستجندى ان شالله من الصالحين* “Şuayip aleyhisselam, Musa aleyhisselama “Şu iki kızından birisini bana sekiz sene hizmet etmek şartıyla sana nikah etmek istiyorum. Eğer sen on sene hizmet edersen o da senden. Ben sana eziyet vermek istemem. İnşallah beni hakkaniyet üzere hareket edenlerden bulursun.” ayet-i celilesi kızların erkeklere bir mehir ve hizmet mukabilinde verilmesinin eski bir senet olduğunu gösterir.

Sonra din-i İslam kadını, emvalini, istediği gibi tasarrufta da hür bırakıyor. Zevcine bu hususta dahi hiçbir hakk-ı müdahale vermiyor. Maddî hususlarda böyle olduğu gibi maneviyat ve itikadatta kezalik erkeğin kadın üzerinde hak tahakkümünü kabul etmiyor. Nitekim gayr-ı Müslim'e kadınlarla teahhül eden Müslümanların zevçlerinin din ve itikatlarını tebdil için tahakküme hakları olması bu bapta kâfi bir misaldir.

59. Erkek ve kadın emr-i maişetin temini hususunda da ellerinden geldiği kadar çalışmakla hüner ve marifet öğrenerek istifade temin etmekle mükelleflerdir. Bu bapta muhtelif evamir vardır. Ezcümle *طلب العلم فريضة* kema *ان طلب العلم فريضة* “Müslüman erkeğine ve kadınına ilim tahsili farz olduğu gibi kazanç aramak da farzdır.” buyrulmuştur. Tabii herkes vüsuna, yakışığına göre say edilecektir.

filiyle teyit edecektir. Velhasıl iki taraf da yuvanın namus ve iffet dairesinde say u gayret ve hüsn-i niyet üzerine tesis ve devamına himmet etmekle mükelleflerdir.

Burada kadınla erkeğin münasebatına dair “Din-i İslam ve Ulum ve Fünun”dan şu satırları nakledelim. N. *الرجال قوامون على النساء* ayet-i kerimesi ricalin nisa üzerine tefavvukunu beyan buyurur ki mukteza-i hilkat ve tabiata pek muvafıktır. Halıkıteala böyle halk etmiş. Bundan kadınlar da memnundurlar. Daima himaye-i ricale sığınmak isterler. Hiçbir akıllı ve namuslu kadın zevcinin kuvvetçe akl u tedbirce kendisinden dun olmasına razı olmaz. Demek ki fitrat-ı asliye kadınların kavanin-i insaniyet ve şeriat dairesinde, erkeklerin hüküm ve himayesi altında bulunmasını icap eder. Diğer cihetten fitrat, kadınlara validelik ve cazibe gibi büyük hükümler ve esbab-ı hürmet ve riayetler bahşeylemiştir. Hakikat, din-i İslam’da kadının mevkiî büyüktür. Bu bapta birçok nusus var ise de biz burada İbn-i Asker’in Hazret-i Ali radyallahu anhdan rivayet ettiği: *انا خيركم لاهله و انا خيركم لاهلى ما اكرم النساء الا* “En hayırlınız ehl ü iyaliniz için en hayırlısı olanınızdır. Ben ehlim için en hayırlınızdım, kadınlara ancak kerim olanlar ikram eder. Ve onlar da ancak leim olanlar ihanet ederler.” hadis-i hasenini zikr ile iktifa ederiz.

İlm ü marifet tahsili de erkeğe kadına beraber emir buyrulmuştur. *طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة* Nitekim kadınların bu emre imtisalleri sayesinde içlerinden büyük alimeler, vaizeler, muallimeler, şaireler yetişmiştir.

Salah u takva hususunda erkeklerden farklı görülmemişlerdir. Onlarda en yüksek meratib-i maneviyeye mazhar olmuş veliyat ve salihat yetişmiştir.

Esas itibarıyla erkekte ve kadında aranan iffet ve istikamet muhafazasıdır. Bu hususta zemin ve zamanına göre her iki taraf hakkında da tedabir-i ahlakiye vaz olunur. Ancak en ziyade ihticab kadına aittir. Ve kendisine yakışan da odur. Erkeklerin aguş-ı tezlilerine atılmalarından sıyanet için ihticaba itina etmeleri kadınların şeref ve menfaatlerine pek muvafık bulunan bir şeydir. Ve hakikatte maksat, kadını nâ-mahrem ile muhalata ve halvetten men ve iptizalden vikayedir. Mutlak yüzünü, gözünü, elini ayağını kapamak, örtmek değildir. Nitekim icabında kadın herhangi bir erkeğe namuskarane konuşur ve umur-ı meşruasını tesviye eder.

Şimdi de ebeveynin çocuklarına karşı olan vazifelerine geçelim. Bir gün Peygamber Efendi’imiz en hayırlı şey nedir diye sormuşlar. “Peder ve valideye iyilik etmektir.” buyurmuşlar. Suali soran “Pederim ve validem ber-hayat değillerdir.” deyince “Çocuklarına iyilik et. Zira senin üzerinde ebeveynin nasıl hakları varsa çocuklarının da öyle hakları vardır.” buyurmuşlardır. Nebi zişan Efendi’imiz çocuklara tatlı muamele buyururlar idi. Bir gün hafid-i mükerremleri Hazret-i Hüseyin Efendi’imizi öpüp okşadıklarını gören Akra b. Habis “Ya Resulullah! Benim on tane çocuğum var. Hiçbirisini öptüğüm yoktur.” der. Efendi’imiz de “Merhameti olmayana merhamet olunmaz.” buyururlar.

Fahr-i Kâinat Efendi’imiz, çocukların temiz tutulmalarını emrederler ve hatta mübarek elleriyle çocuklarının ellerini yüzlerini yıkayıp temizlerler ve sonra öpüp severek taltif buyururlardı. Fakat en ziyade ehemmiyet verdikleri ve ebeveynin çocuklarına karşı en büyük vazifeleri olarak emrettikleri onların hüsn-i terbiyelerine ihtimamdır. *ما نحل والد لولده من نحلة افضل من ادب حسن* “Bir baba evladına hüsn-i edepten - tahsil-i marifetten - daha iyi bir atıye veremez.” buyurmuşlardır.

Çocuklarının her suretle iyiliğine çalışmayan kimse sefih addolunur ve öylesinin malı haciz ve üzerine vasi tayin olunur.

Velhasıl din-i İslam’da çocukların tahsil-i terbiyelerine ihtimam, pek ziyade mültezim olup gerek aile ve gerek mektep ve medreselerde tatbik edilecek tarz-ı terbiye kütüb-i aidesinde ber-tafsil mevcuttur. Ezcümle ebeveyn ile muallimlerin ahlak ve adap hususunda kusur etmeyerek çocuklara hüsn-i misal olmaları lüzumu pek ehemmiyetli surette beyan edilmiştir. Ebeveyn ve muallimlerin, mürebbi ve vaizlerin çocuklardan veya herhangi bir kimseden iyi ahlak istedikleri hâlde kendilerinin kusur etmeleri N. *اتأمرون الناس بالبروتتنسون انفسكم* [Sure-i Bakara: II, 41-44] “Nasa dinin emirlerini itaat emredersiniz de kendilerinizi unutur musunuz?” ayet-i celilesinin mantukuna mazhariyet olur ki fevkalade içtinap edilecek bir hâldir. Zaten öylelerin ne nasihatleri ne emirleri ekseriya müessir olmaz.

Çocukların su-i karinden muhafazası meselesi de pek ziyade ehemmiyetli görülmüştür. Ahlak sâri olduğundan su-i ahlak ashabından pek ziyade sakınılması için şedit tembihler, emirler vardır. N. *ياايهاالذين امنوا قوا انفسكم واهليكم نارا* [Sure-i Tahrir: LXVI, 6] “Ya iman eden kimseler! Nefislerinizi ve ehl ü iyalinizi ateşten koruyun.” ayet-i celilesinin

manasında her türlü tehlikelerden vikaye dahil ise de başlıca adab-ı diniye ve ahlakiyeden tebaüd ettirecek ahvalden tevakki maksut olduğunu müfessirler beyan ederler.

Çocukların tahsil ve terbiyelerini lüzumu veçhile itmandan sonra ebeveynin düşünecekleri ikinci bir iş de miras meselesidir. Peygamber Efendi'miz evvelce zikrettiğimiz Sad b. Ebi Vakkas'a hitaben şeref sadır olan الثالث وقضى ربك الاتعبدوا الا اياه وبالوالدين احساناً اما يبلغن عندك الكبير احد هما او كلاهما فلا تقل لهما اف ولا تنهرهما وقل لهما قولا كريماً واخض

Ebeveynin diğer mühim bir vazifesi de çocuklarının kaffesini mümkün olduğu merteye her cihetçe aynı derecede istifade ettirmektir. Peygamber Efendi'miz العاطية ساوا بين اولادكم “Evlatlarınıza verdiklerinizde müsavat gözetiniz.” buyurmuşlardır.⁶⁰

Çocukların ebeveynlerine karşı vazifeleri - Kütüb-i İslamiyede bu bahse ait güzel tafsilat vardır. Fakat N. وقضى ربك الاتعبدوا الا اياه وبالوالدين احساناً اما يبلغن عندك الكبير احد هما او كلاهما فلا تقل لهما اف ولا تنهرهما وقل لهما قولا كريماً واخض [Sure-i İsra: XVII, 23-25] “Cenabıhak yalnız kendisine ibadet etmenizi ve anaya babaya ihsan emretti. Onlardan birisi veya ikisi birden yanınızda kocamış kalırsa onlara öf deme, bağırma sert söyleme. İyilikle ve tatlı söyle. Ve üzerlerine rahm u itaat kanatlarını ger. Ve ‘Ya Rab! Onlar beni küçüklüğümde nasıl rahm u şefkatle yetiştirdilerse sen de onlara o veçhile merhamet buyur.’ de” ayet-i kerimeleri bu bapta malumat-ı lazimeyi muhtevi bulduklarından daha başka tafsilata hacet kalmaz. Bahusus valideyne ihsanın Allah'a ibadeti müteakip zikredilmesi emrin ehemmiyetini pek ziyade gösterir.⁶¹

Kardeşler arasında yapılması lazım gelen muameleye dair de kezalik tafsilat var ise de حق كبير الاخوة على “Büyük kardeşlerin küçükleri üzerine olan hakkı, babanın evladı üzerine olan hakkı gibidir.” hadis-i şerifi bütün tafsilatı birkaç kelime ile ifade etmekte olduğundan daha ziyadesine lüzum bırakmamıştır.

Ancak hıfz-ı nesep zaruret-i diniyesinin temini için bu derece sevmeli ve lazım olan aile ve muhabbet ve merbutiyetin su-i istimalinden bazı mahzurlar tevellüt edebileceğini de unutmamalıdır. Hakikat, mal ve cah muhabbeti sebebiyle olduğu gibi aile ve evlad-ı muhabbet ve merbutiyeti sebebiyle de haksızlığa, evamir-i ilahiyeye muhalefet tehlikesine düşüldüğü çoktur. İşte N. ياايهاالذين آمنوا ان من ازواجكم واولادكم عدواً لكم فاحذروهم وان تعفوا وتصفحوا وتفقدوا فان الله غفور رحيم [Sure-i Tegabün: LXIV, 14] “Ya iman eden kimseler! Ezvacınızdan, evlatlarınızdan size düşman olanlar vardır. Onlardan sakının. Eğer affeder, hoş görür ve kusurlarına bakmazsanız Cenabıallah kusurları bağışlar ve merhametlidir.” ayet-i celilesi ve emsali bu manayı ve bu bapta tutulacak hatt u hareketleri bildirir. Yani ezvac ve evlat, insanın iyi işlere teşebbüs hususunda cesaretlerini kırmaya çalışırlarsa mağlup olmamalı ve aynı zamanda su-i muamele ile güceniklik çıkmasına sebep de olmamalıdır.

Tabiidir ki من edatıyla beyan buyrulması bu adavetin ezvaç ve evlattan bazılarına ait olup bunun daima insanı fedakarlığa hayırlı teşebbüsata sevk eden ve evlada şümüllü olmadığını gösterir.

Talak: Aile rabitasının din-i İslam'da bu derece kavi olduğu malum olduktan sonra talakın mezmum addedilmesi lazım geleceği kendiliğinden anlaşılır. Evet, din-i İslam'da talak mezmumdur. Bahusus balada mezkûr فان اطعنكم بالادا mezkûr kavl-i kerimi haksız muameleyi nehiy buyurur. Binaenaleyh gayet muhik bir sebep olmadıkça

60. Bir de kimsesiz çocuklar, yetim ve yetimler vardır ki bunların en güzel surette yetiştirilmesi muhafaza ve terbiyeleri de dinimizce temin edilmiştir. Bu bapta pek çok nusus vardır. Ezcümle الجنة هكذا “Yetimin her umuruna tekeffül ile onu gereği gibi yetiştiren kimse cennette benimle beraberdir.” ve الجنة له وجبت له الجنة “Gerek kendisine mensup ve gerek başkasına ait bir yetimi taht-ı idaresine alıp onu Cenabıallah'ın inayetiyle kendisinin muavetine muhtaç olmaz bir dereceye gelinceye kadar bakıp yetiştiren kimse için cennet vacip olur. Ve هو في الجنة كهاتين “من عال جاريتين حتى تتركنا دخلت انا وهو في الجنة كهاتين” hadis-i şerifleri, bu baptaki vazifeleri pek güzel izah buyururlar. Bunun içindir ki Müslümanlar arasında kimsesiz çocukları evlatlık alıp yetiştirmek âdeti pek makbuldür.

61. 1901'den 1905'e kadar Beyrut'ta sıhhiye müfettişi bulundum. Orada Amerikan Külliye Mektebi Müslümanlarından Arapça ve İngilizceye vakıf Mister Vartebet (وارتبيت) isminde iyi görüştüğümüz ihtiyar bir zar vardı. Kendisi bir gün Amerika'da muteberandan bir zatın evinde davetli bulunmuş. Daha çok muteber davetliler varmış. Konuşurlarken hane sahibi dışarı çıkmış. Herkes mütercimane birbirlerine bakmışlar. Şeref ve haysiyeti, refah ve serveti yerinde pek değerli bir zat olduğu hâlde mesut değil. Çünkü bir oğlu var, itaatsiz çıktı. O cihetle bî-çare ailenin hiç rahatları yok demişler. Ve her biri evladın peder ve valideye itaati lüzumuna dair Kitab-ı Mukaddes'ten hükema ve felasife kelimelerinden ayetler, fıkralar zikretmişler. Mister Vartebet (وارتبيت) de bu ayet-i kerimeleri okumuş ve tercüme etmiş. Bunun üzerine hepsi müttetikken bu kelam-ı celilin kendi irad ettiklerinin kaffesine faik ve cidden ulvî ve ekmel olduğunu takdir ve tahsinlerle teslim ve kabul etmişler.

talaka cüret eden kimseler asim olurlar. Muhik sebeplerle vuku bulan herhangi bir talak da helal olsa bile, nâ-hoş bir şeydir. İndallah ibgaz helal olur kalır. Peygamber Efendi'miz, ابغض الحلال الى الله تعالى الطلاق buyurmuşlardır. İşte bunun içindir ki iyi Müslümanlar arasında talak daima gayet ağır bir muamele görülmüştür. İndallah böyle olduğu gibi herkesin nazarında çirkin görülmesi, haksız bir talak irtikap eden kimseler için dünya cezası olarak kifayet eder.

Dinimiz, haksız talakın cezası, esas itibarıyla vicdana, efkâr-ı umumiyeye ve Allah'a bırakmıştır. Fakat su-i istimali men için icabında hükûmetin müdahalesine de müsaittir. Umumiyetle talak, erkeklerin eline verilmiştir. Lakin mukavele üzerine iptida-ı nikahta veya sonradan bi'r-rıza kadına da hakk-ı talak verilebilir ve gerek talakın ve gerek caiz görülen sair ahvalin su-i istimalini men için nikahın iptidasından tedabir-i mania ittihazı pek mümkündür.

Bir de erkek, sâri, tehlikeli veya müstekreh bir hastalığa duçar olursa yahut vezaif-i zevciyesini, ittifakiyesini ifa edemez veya etmez yahut sefahet sebebiyle kadınının şeref ve haysiyetini huzur ve rahatını ihlal edecek olursa kadın talak talep edebilir ve davası mesmu olur. Mutlaka kadına bir müddet maişet medar olmak üzere evvelce muayyen mehir ve hâl ve şanına göre münasip miktar nafaka ita ve tahsis edilir. Çocukları var ise sinn-i rüşdlerine kadar esbab-ı maişetleri de temin ettirilir.

Taaddüd-i Zevcat:⁶² Din-i İslam'ı bilmeyen kimselerden, taaddüd-i zevcatı, dinimizce mutlaka emredilmiş bir vecibe zannedenler maalesef pek çok görülmektedir. Hâlbuki din-i İslam'da taaddüd-i zevcata ancak muayyen şerait dahilinde cevaz vardır. Ve bu şerait o kadar sıkıdır ki din-i mübin mucibince kendilerine taaddüd-i zevcat helal olan insanlar pek az bulunur. N. وان خفتم الاتقسوا في البيت فانكحوا ما طاب لكم من النساء مثنى وثلاث ورباع فان خفتم الا ان تعلموا [Sure-i Nisa: IV, 3] “Eğer yetimlerle izdivaçta, hıfz-ı hukuk hususunda, adalet edemeyeceğinizden korkarsanız, yetime olmayan kadınlardan ikiye, üçe, dörde kadar nikah edin; alın. Fakat müteaddid zevceler arasında adalet edemeyeceğinizden korkarsanız bir tanesiyle yahut malik olduğunuz cariye ile iktifa ediniz. Bu iktifa, adaletten inhiraf etmemeniz için daha muvafıktır.” kavlı kerimi taaddüd-i zevcatın ne ağır bir şarta bağlanmış olduğunu gösterir. “Bir kimsenin iki haremi olur da aralarında adalet yapmaz ise o kimse kıyamet gününde bir tarafı düşük olarak haşrolunur.” hadis-i şerifde taaddüd-i zevcatın hüsn-i idaresindeki kusurlardan hasıl olacak neticenin vahametini bildirir.

Görülüyor ki nazar-ı İslam'da taaddüd-i zevcat, kolay kolay cesaret edilebilir bir iş değildir. Ancak şerait-i zaruriye ilcaatıyla ihtiyar olunabilen güç bir iştir. Nitekim Müslümanlar arasında müteaddit zevceleri olanlar nadirdir.

Taaddüd-i zevcatın cevazını mucip ahvalden en başlıcası, hıfz-ı ırz ve nesep zaruretinin icabıdır. Mesela genç bir adam haremi müzmin bir hastalığa tutulup kadınlık vazifesini ifa edemez bir hâle gelirse o adamın tekrar meşru surette teehhül edememesi, nâ-meşru tariklere sülukunu müeddi olur ki bu hâl ailenin harabisini intaç eder. Vakide bunun emsali pek çoktur. Mücerret kadının hastalanıp işe yaramaz bir hâle gelmesinden dolayı iffetsizliğe düşen, gayr-ı layık yollara sapmak mecburiyetinde kalan nice erkekler biliriz ki o yüzden birçok aileler bî-çare çocuklar harap ve bedbaht olmuşlar ve olmaktadır. Fakat bu iyileşmez bir hastalığa, kötürümlüğe duçar olmuş validenin üzerine meşru surette bir kadın daha getirilirse zevcin haneye, aileye olan merbutiyeti temin edilmiş olacağından hem evvelki harem ve evlatları hem de sonrakileri namus ve haysiyetleriyle, ailenin devam-ı saadetine, intizam hâline hizmet ederler. Ve zevç, artık birtakım tehlikeli iffet-şiken bir hayat gayr-ı ahlakiye düşmekten, kazancını, sıhhatini, hatta hayatını tehlikelere düşürmekten kurtulmuş olur.

Vakıa buna mukabil kadınlar arasında imtizaacsızlık vukuu gibi müziç ahval de görülürse de bunlar birtakım his üzerine tahaddüs eden hâller olup akıl ve fikir ve mantık dairesinde hareket ve tedbir olunursa kendisine taaddüd-i zevcat helal olmuş kimseler için bu mahzurun defî, müteaddit kadınların his idaresi pek mümkündür ve emsali yok değildir.

İşte taaddüd-i zevcatın cevazı, mücerret nesebin, ırz ve namusun, din ve ahlakın, mal ve ailenin hüsn-i muhafazası için hin-i hacette ihtiyarı zarurî bir tedbir-i ıztırariden ibaret olup her Müslim'e emredilmiş değildir. Ve taaddüd-i zevcatın esbab-ı cevazına dair söylediğimiz bu ahval büyük şehirlerde, medeni memleketlerde dahi

62. Bu husus hakkında verilecek hükümler de ittikat ve telakki ihtilafının dahli pek büyüktür. Gayr-ı meşru münasebatı günah veya ayıp saymayan kimseyle öyle bir fiili gayet büyük günah ve pek mezzum bir kayıp sayan bir zatın telakkilerinin müsavi olamayacağı şüphesizdir.

vaki olan ahval olup köylerde bahusus bedevilerde, iptidaî akvamda taaddü-i zevcatı âdetâ vacip kılan daha başka hâller vardır. Hakikat, erkek nüfusunun kadın nüfusuna nispetle ziyade azaldığı vakitlerde ailelerin tanzim-i ahvali ve aralarında kocasız kadın bulunması, tarz-ı maişetleri ve mahall-i iskân ve muhitleri icabı, gayet büyük mehazir-i içtimaiye ve ahlakiye tevellüdünü intaç eden kabilelerde müteaddit zevcata cevaz bulunmasının ne büyük imdada yetiştiğini, bu gibi akvam ve kabailin ahvaline yakından vakıf olanlar takdir edebilirler. Ve mücerret taaddü-i zevcata cevaz bulunması sayesinde zeval u inhilalden kurtulmuş ırz u namuslar, aileler, kavim ve kabileler az değildir.

Hiç şüphe yoktur ki taaddü-i zevcat için cevaz bırakmak az çok dünyanın her yerinde ve her kavim için lazımdır.⁶³ Ancak bazı yerlerde ve bazı ahvalde bu lüzum, kati bir ihtiyaç olur. Tabiidir ki din-i İslam gibi her sınıf insanlara her yerde ve her zaman için hükmü şamil bir din-i umumide böyle bir ihtiyaca karşı bir madde bulunmaması bir eksiklik, en mühim bir mesele-i içtimaiyeyi, ihtiyac-ı tabiiyi derpiş etmemek olurdu. Bu ise dinimizin haiz olduğu ekmel-i edyan, hatim-i edyan sıfatlarına münafidir. Birçok kimseler; taaddü-i zevcatı kadınlar ve kadınlık için umumiyetle fena bir şey olmak üzere görürler ve gösterirler. Hâlbuki taaddü-i zevcat için cevaz bulunması, en ziyade kadınların saadetine hizmet eden bir keyfiyettir. Zira taaddü-i zevcat, nice kadınların aile teşkil etmesine, evlat ve ahfad sahibi olmalarına, ırz ve namuslarının, şeref ve haysiyetlerinin mal ve canlarının muhafazasına medar olmuş ve olmaktadır.

Aklen düşünülürse, umumiyet itibarıyla kadınların bu taaddü-i zevcata cevaz bulunmasından memnun ve buna taraftar olmaları lazım geleceği anlaşılır. Nitekim 1327 (1911) tarihinde müsafereten Şam'da bulunuyordum. Oraya seyahat tarikiyle kadın erkek birçok İngiliz gelmişti. Aynı otelde bulunuyorduk. Kadınlardan birisi İslamiyet'e dair bahis açtı. Buna da sebep, bulunduğumuz otele pek yakın bulunan bir mescidin minaresinden okunan ezan oldu. Kadın, evvela ezanın manasını Fransızcaya tercüme etmeğimi istedi. Ben söyledim o yazdı. Hayya ale's-salattan sonra hayya ale'l-felah gelmesini pek beğendi. Sonra bazı sualler sordu. Ve en ehemmiyet vererek sorduğu taaddü-i zevcat meselesiydi. Ben cevap verdim. Bildiğim kadar cevazın hikmetlerini izah ettim. Kabul etti. Ve hakikatten İngiltere'de haremleri dimağı hastalıklara tutulmuş birçok erkekler vardır ki tekrar evlenememek yüzünden söylediğiniz fenalıklara düşmektedirler. Evet, bu gibi ahval-i mücebbiredede taaddü-i zevcata cevaz bulunması pek iyi olacaktır, diyerek hükm-i İslamın isabet ve ulviyetini tasdik etti. Ve bu anlaşılması güç bir hakikat değildir. Bî-tarafane düşünülünce, taaddü-i zevcat yüzünden gelen mehazirin, o yüzden gelen muhasenata nispetle pek küçük kalacağı tabir-i mahsusunca bu cevazın maslahatının, mefsedetine galip bulunduğu pek kolay anlaşılır.

Bazıları hiç düşünmeksizin, mademki taaddü-i zevcat caiz oluyor. Kadınla erkek arasındaki müsavat-ı hukuk, taaddü-i ezvacın da kabülünü istilzam etmez mi? demeye kalkışılar. Fesübhanallah! İzdivaç ve teehhülden maksad-ı aslinin tenasül ve tekessür-i nüfus ve hıfz-ı nesep olup taaddü-i zevcat da bunların maa-ziyadetin hasil, taaddü-i ezvaçta ise tamamıyla muhtel ve zail olduğu meydanda iken böyle bir mülahaza nasıl varid olabilir!

Hülâsa taaddü-i zevcatın cevazı hakkında her milletin kavaninine bir madde vazı lazımdır. Ve bu cevazın hüsn-i tatbikinden her memlekette her yerde muhafaza-i ahlak, tekessür-i nüfus ve hıfz-ı nesep ve şeref için istifadeler hasil olacağı muhakkaktır. Fena olan, bu cevazın su-i istimalidir. Su-i istimal edildiği takdirde fenalık vermeyen hangi şey vardır. Mamafih bu su-i istimal karşı dinî, ictimai maniler, tahzirler, tedbirler yok değildir. Ve yine en iyisi akaid-i diniyeyi tahkim ve içtimaiyatı yükseltmektir; fakat icabında hükümetin müdahalesiyle idarî tedbirlerde ittihaz olunabilir. Mesela esas itibarıyla din-i İslam nazarında nikahın helal olması için iki tarafın rızası yani namuskarane ve aile teşkil etmek niyetiyle bi'r-rıza izdivaca karar vermeleri kâfi iken, sözlerini su-i istimal edenlere meydan bırakmamak için şahitler bulundurmak şart, izinname almak gibi bazı muameleler lazım görülmüştür. Binaenaleyh taaddü-i zevcat hakkındaki cevaz-i dininin su-i istimaliyle mühim mahzurlar tevellüt eden yerlerde, izdivaç izinnamesi alınırken bu hususu bazı takayyüdat-ı resmiye tabi tutmak mümkündür. Zira esas olan, saadet-i ailenin teminidir.

Bir de izdivaçtan evvel, ilerde üzerine başka zevce aldığı takdirde mutad olan mehirlerinden başka muayyen bir meblağ tazminat itasını taahhüt ettirmek gibi kadın tarafından bazı tedbirler ittihazı da mümkündür. Fakat bu

63. Herhâlde açık umumhaneleri, metreslerle yaşamayı kanun ve meşru görmekten resmen himaye altına almaktan pek ziyade ahlakî ve gerek hıfz-ı nesep ve gerek meydana gelen çocukların tıynet ve haysiyetleri nokta-i nazarlarından daha çok şerefli olur.

gibi şeyler ta iptidadan, tarafeynin yekdiğesine karşı adem-i itimatlarını hatıra getirmek gibi sevilmez manaları mütazammın olduklarından en iyisi daima tarafeynin dinen birbirine karşı makul ve hürmetkar hareket etmekle mükellef olduklarına mutakit olmalarıdır. Umumiyet böyle olunca istisnaların hükmü olamayacağı ve zaten istisnasız bir kaidenin bulunamayacağı malumdur.

4) Hıfz-ı Mal

Nefsinin ve nafakaları üzerine vacip olan kimselerin iaşelerine medar olmak için helalinden mal kazanmak her Müslüman üzerine farzdır. Mal ve servet; Kur'an-ı Kerim'de, hayır kelimesiyle ifade buyrulmuştur. N. كتب عليكم اذا حضر احدكم الموت ان ترك خيراً الوصية للوالدين و الاقربين بالمعروف حقاً على المتقين [Sure-i Bakara: II, 176-180] “Birinizin vefatı yaklaştığı vakit, eğer çok mal (hayır) bırakırsa anası, babası ve akrabası için dinin emri dahilinde vasiyet etmesi size müsaade edildi.”

Peygamber Efendi'miz نعم المال الصالح للرجال الصالح “Salih mal, salih recül için ne iyidir.” buyurmuşlardır. Salih kelimesinin manası şümüllü olup helal demek olduğu gibi ehil ve layık da demektir. Binaenaleyh la-lettayin her mal, herkes için münasip olmayıp bu hadis-i şeriften, her şeyde olduğu gibi malik de ehlinin, hüsn-i idare edebilenin yedinde bulunduğu vakit pek güzel olacağı anlaşılır. Din-i İslam'da ağniya-ı şakirinin mertebesi gayet büyük olduğundan helalinden mal kazanarak bu mertebeyi ihraz için çalışmak pek lazımdır. Ağniya-ı şakirin demek, nail oldukları serveti rıza-i ilahiye muvafık surette istimal eden zenginler demektir. Vakıa fukara-i sabirinin de makamları büyüktür. Fakat onlar ağniya-ı şakirinden olmak için çalışıp da be-takdirullah, esbab-ı mania hayluletiyle muvaffak olamayan ve bu muvaffakiyetsizlik tesiratıyla dahi istikametten udul etmeyen, sabr u tahammül gösteren fukaradır. Ve la-lettayin fakr, nazar-ı İslam'da iyi bir şey değildir. و كاد الفقر ان يكون كفراً “Fakirlik kafir olmaya yakın oldu.” buyrulmuştur. Birçok günahların, cürümlerin yapılmasında fakrın büyük dahil olduğu malum değil midir?

Müslüman, din-i ve şerefının, sıhhat ve afiyetinin hüsn-i muhafazasına medar olacak surette kesb-i yesar etmek ve zillet-i fakrdan kurtulmak için çalışmakta asla kusur etmeyecektir.

Bir de افتخر به و انا افتخر به “Fakr benim fahrımdır. Ve ben onunla iftihar ederim.” hadis-i şerifi mervidir ki zahiren evvelki hadise münafı görünür. Fakat hakikatte münafilikleri yoktur. Her ikisinin de ayrı yerleri vardır. Evet, zamanlar olur ki insan, şerefinden, namus ve haysiyetinden feda etmeye razı olduğu takdirde büyük meblağlar kazanabilir. Öyle zamanlarda, birçok kimseler şeref ve istikametlerini mal ile, servet ile değiştirdikleri hâlde bir kısım zevat da her türlü müşkülata katlanarak din ve haysiyetlerini muhafaza için fakr u zarurette kalmaya razı olurlar. Tabiidir ki o gibi müşkül ve buhranlı zamanlarda, her türlü mahrumiyetlere katlanan insanlar için o fakr, bihakkin sezavar-ı fahr olur. Nitekim bu harb-i umumide birçok kimseler kolay zengin oldukları ve her türlü rahat ve nimetler içinde yaşadıkları hâlde, bir hayli zevat, kendileri için imkân ve sühulet mebzulen mevcut iken, pek çok sıkıntılara tahammül ettiler. Namus ve istikametten ayrılmaya razı olmadılar. Ve zaten Peygamber Efendi'miz, umumiyetle “Fakr fahrıdır.” buyurmamışlardır. “Benim fahrımdır.” diye tahsis etmişlerdir. Yani bu hadis-i şerif, eser-i nebeviye iktifa ile fahredilecek fakra tahammül edebilenler hakkındadır. Hakikat, Fahr-i Kâinat Efendi'miz, esna-ı hayalarında kendilerine pek mühim altın kütleleri teklif olunduğu hâlde hak ve hakikatten ayrılmayarak her türlü mezahim-i dünyeviyesiyle beraber ismet ve namus yüzünden gelen fakrı, haktan udul ile edinilebilecek en büyük servetlere tercih buyurmuşlardır. İmam Busirî rahmetullahi aleyh hazretleri bu manayı şu beyitlerle ne güzel ifade buyurur:

وراودته الجبال الشّمّ من ذهب

عن نفسه فأراها أيّما شمم

و اكدت زهده فيما ضرورته

ان الضرورة لا تعدوا على العصم

و كيف تعدو الى الدنيا ضرورة من

لولاها لم تخرج الدنيا من العدم

“Altından yüksek dağlar (dağlar gibi çok altınlar) Cenab-ı Peygamber’in meyl etmesi için arz olundular. Hazret-i Peygamber’in onlara gösterdiği yükseklik ne büyüktü! Öyle bir hâlde Peygamber Efendi’mizin zarureti, zühdünü tekit etti. Zaruret, ismetlere galebe edemez. Kendisi olmasa dünya ademden vücuda getirilmeyecek olan bir zatın zarureti, onu nasıl olur da dünyaya meyl ettirir?”

Bu müstesna fakrın en büyük gınalara reşk-aver ve cidden medar-ı fahrolduğuna şüphe edilemez. Fakat umumiyetle mülâhaza edilince din-i İslam’da hayır olan, şüphesiz say u faaliyet ve refah ve servettir. Acz u kesalet ve fakr u zaruret değildir.

“Din-i İslam ve Ulum u Fünun”dan bu bahse dair olan şu satırları nakledeyim.

“Din-i İslam; umur-ı dünyeviye ve uhreviyeyi camidir. الدنيا مزرعة الآخرة kelam-ı âliyesi umur-ı dünyada hüsn-i terakkinin, emr-i ahiretin hüsn-i muhafazasına medar olacağını gösterir. Fakr u faka, acz u meskenet ve cehl ü atalet ahabının hiçbir vakit servet ve gına ve her nev hasenat ve salihata muktedir vüsat-i dünya sahipleri gibi olamayacakları N. ضرب الله مثلاً عبداً مملوكاً لا يقدر على شئى و من رزقنا منا رزقاً حسناً فهو ينفق منه سرأ و جهراً هل يستون الحمد لله بل اكثرهم لا يعلمون [Sure-i Nahl: XVI, 85-77] “Allah mesel irad eder ki hiçbir şeye kadir olmayan bir abd-i memluk ile tarafımızdan verdiğimiz iyi rızıktan, gizli, aşikâr infak eden kimse müsavi olur mu? Hamdullahi mahsustur. Fakat çokları bilmezler.” وضرب الله وثلاً رجلين احد هما ابكم لا يقدر على شئى وهو كل على مولاه اينما يوجهه لايات بخير هل يستوى هو ومن يأمر بالعدل و هو على صراط مستقيم [Sure-i Nahl: XVI, 76-78] “Yine Allah mesel irad buyurur. İki kişiden birisi dilsiz ve sağır, hiçbir şeye kadir değil ve efendisine sıkıntı. Nereye gönderse hayır ile gelmez. Böyle bir kimse, adl ile emreden ve doğru yola giden bir zat ile müsavi olur mu?” ayet-i celileleriyle sabittir. Bunlar ve emsali nusûs; nazar-ı İslam’da aciz, cahil, miskin, hayırsız kimselerin değil ancak zengin, sahib-i hayr, âlim u adil büyük zatların makbul olduğunu gösterirler.

İşte din-i mübin, daima dünyevî, uhrevî tealiye sevk eder. Fakat herkes zengin olamayacağı ve bittabi fakir kalanlarda bulunacağı cihetle irade-i cüziyelerini sarf etmiş oldukları hâlde kesb-i yesar edememiş, fakir kalmış olanlara sabr u tahammül ve say u gayrette sebat ile esbab-ı lazimeye tevessül ve aynı zamanda meyus olmayarak tevekkül emir buyurur. Ve böyle emr-i ilahi dairesinde esbabına tevessül ettiği hâlde muvaffak olamayan fukara-ı sabirinin derecelerinin uluviyetini de ayrıca gösterir.

Burası böyle. Fakat şu da unutulmamalıdır ki Müslümanlık; zenginliği, kudret ve kuvveti tercih etmekle beraber, aynı zamanda mal ve menalin isyan ve tuğyana badi olması mahzurundan da tahzir eder. Mesela N. ان ولو بسط الله الرزق لعباده [Sure-i Alak: XCVI, 6-7] “İnsan kendisini müstağni görünce azar.” لبغوا فى الارض ولكن ينزل بقدر مايشاء انه بعباده خبير بصير [Sure-i Şura: XLII, 26-27] “Cenabıhak kullarına rızık pek geniş verseydi, yer yüzünde azarlardı. Fakat istediği miktar ihsan eder. Muhakkak o, kullarının hâllerini bilir, görür.” ve emsali ayat-ı kerime gınanın mahzurlarını bildirirler.

Ebü’l-Feth el-Büsî merhumun:

هما رضيعا لبان حكمة و تقى

و ساكنا وطن ما و طغيان

“Hikmet ile takva ikisi bir sütten emmişlerdir. Zenginlik ile azgınlık da hemşerilerdir.” beyti hikmet ve takvaya mukarin olmayan malın mucib-i tuğyan olacağını bildirir.

Şimdi de zenginliğin fayda ve mazarratlarına dair kütüb-i İslamiyede görülen bazı mütalaaları zikrederim.

Zenginliğin Faydaları:

1) Her türlü ibadetlerin, vazifelerin icrasına muktedir olmak kastıyla nefsin muhafazasına sarf etmek

2) Dinin emirlerine tevfikten başkaları için sarf etmek ki bu, sadaka, murue, hıfz-ı şeref ve istihdan olmak üzere dört kısımdır.

Sadaka fukaraya verilir. Murue, fukaranın gayrı kimseler uğruna hediyelere, ziyafetlere ve bunlara mümasil şeylere sarf etmektir ki ihvan ve asdika kazanmasına, eshiya ve alicenaplar zümresine girilmesine sebeptir. تهادوا “Hediyeler verişin, sevişin.” hadis-i şerifi bunu âmiridir.

Hıfz-ı şeref için para sarfı da iki türlü fayda temin eder. Birisi halkın lev m ü taninden, bed-zebanların lisanından kurtulmak; ikincisi de başkalarını zemm u giybetten kurtarmaktır. Peygamber Efendi’imiz, şeref-i nefsin, haysiyetin muhafazası için sarf edilen para sadakadan maduttur, indallah ecri vardır buyurmuşlardır.

İstihdam, insanın muhtaç olduğu işlerde başkalarını kullanmasıdır. Tabii bir insan her işini kendi göremez ve görebilecekleri içinde de mühimi, gayr-ı mühimi vardır. Mesela ilm ü marifet tahsili ve meali-i dünyeviye ve uhreviyeyi tefekkür için vakit bulmaya medar olmak üzere bazı işlerini başkalarına gördürmek, elbette ehil olan için bir nefitir. Ve taksim-ı amal kaidesine muvafıktır.

3) Menafî-i umumiye için sarf etmektir. Mektepler, köprüler, mescitler, çeşmeler, hastaneler ve emsali yaptırmak ve hüner ve marifet sahiplerine iş bulup çalıştırmak malın bu nev menafîindendir.

Zenginliğin mazarratları: Bu da üç türdür:

1) Birtakım günahların icrasına imkân ve cesaret vermesi.

2) İnsanı naz ve naime alıştırıp vakt-i ihtiyaçta zahmet ve tehlikeyi müeddi olmasıdır. Peygamber Efendi’imizin اخشوشنوا فان النعم لا تدوم “Katlaşın zira nimetler devam etmez.” buyurmaları bundan tevakkîyi amirdir.

3) Para muhabbetinin hırs ve ihtirasları artırarak hak ve hakikati hakkıyla tefekküre mâni olacak gavail u meşâgil ihdas etmesidir.

Görülüyor ki zenginliğin mazarratları ancak su-i istimal müsaıt olmasındandır. Acaba su-i istimal edilince hayırlıktan çıkmayan hangi şey vardır? Binaenaleyh umumiyet itibarıyla servet-i hayırdır. Ancak hayır olması hayra medar olmasındandır. N. المال والبنون زينة الحياة الدنيا والباقيات الصالحات خير عند ربك ثواباً و خير املاً. “Mal ve evlat, dünya hayatının sevmesidir. Sair amal-i salih Rabb’in indinde daha hayırlı sevap ve emellerdir.” Demek ki mal ve evlat, lazımlı şeyler iseler de amal-i salih daha hayırlıdır. N. [Sure-i Enfal: VIII, 28] “Mallarınızın ve evladınızın sizi günahlara sevk edebileceklerini bilin.” Ve [Sure-i Münafikun: LXIII, 9] “Ya iman eden kimseler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah’ı zikretmekten men etmesin.” ayet-i celileleri ve emsalî, hüsn-i muhafazaları vacip ve cazibeli olan mal ve evlat muhabbetlerinin insanı, hak ve hakikate tabi kalmaktan men etmemesi lüzumunu bildirirler.

Hıfz-ı malın muhtelif şekilleri vardır. Bir kere malın mahallinin gayrısına ve haddinden fazla sarfı memnudur. N. ان المبذرين كانوا اخوان الشياطين و كان [Sure-i Araf: VII, 29-31] “Yiyin, için. İsrâf etmeyin.” و كلاً و اشر بوا و لا تسرفوا. N. [Sure-i İsrâ: XVII, 27-29] “Müsrifler şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabb’ini inkâr edicidir.”

Evvelce de söylediğimiz veçhile malın sarf ve infakında itidal şarttır. N. الذين اذا انفقوا لم يسرفوا ولم يقتروا و كان [Sure-i İsrâ: XVII, 29-31] “Elini boynuna bağlayıp kalma ve bütün bütüne açma, herkesin levmine maruz yahut muhtaç kalırsın.” ve emsalî ayat-ı kerime hep bu manayı bildirirler.

Zaten Müslüman, malının, vaktinin, sıhhat ve afiyetinin velhasıl her şeyin suret-i sarf ve istimalinden mesul olacağından, hiçbir hususta hesapsız hareket etmeye mezun değildir.

Bu böyle olunca malın batıl veya muzır suretlerle sarfının ne azim günah olacağı meydandadır. Ezcümle rüşvet, pek büyük günahdır. Peygamber Efendi’imiz rüşvet için veren de alan da vasıta olan da melundur buyurmuşlardır. N. [Sure-i Bakara: II, 184-188] و لاتأكلوا اموالكم بينكم بالباطل و تدلوا بها الى الحكام لتأكلوا فريقاً من اموال الناس بالاثم و انتم تعلمون. “Mallarımızı aranızda batıl ve beyhude surette yemeyiniz. Nasın malını birtakımlarının günah olarak yemeleri için hüküme rüşvet vermeyin ve siz bunun batıl ve haksız olduğunu bilirsiniz.” ayet-i celilesi de malın batıl veya muzır surette sarfının ve bahusus rüşvetin memnuiyeti beyan buyurur.

Sonra malın nâ-beca veya muzır surette sarf edilmemesi kifayet etmez. Onu nafi surette işletmemek de lazımdır. Altının ve gümüşün işletilmeksizin saklanılmayasındaki memnuiyet, bütün ve her türlü mallara şamildir. Mesela tarlaları, madeniyatı vesaireyi nef ve hasılat getirecek surette işletmek, hususî, umumî menfaat temin edecek bir hâle koymak mümkün iken kusur ederek gayr-ı nafi bir hâle bırakmak caiz değildir. Bu bapta ashab-ı emlakın kendileri dinen mükellef oldukları gibi lüzumu hâlinde hükûmette müdahale ile örf ve âdetleri, umurun rıza ve menafii, mukteza-i hâl u mevkii, hakk-ı mülkiyeti, hakk-ı sayı, ihtiyac-ı ümmeti hep nazar-ı itibara alarak arazinin vesair menabi-i servetin ve ashab-ı say ve gayretin muattal kalmalarına mâni tedabir-i ittihaz edebilir.

Dinimiz, nimet ve servetlerin mahdud kimselerin ellerinde dolaşıp öteki insanların mahrum kalmalarına da razı olmaz. Nitekim ما افاء الله على رسوله من اهل القرى فله وللرسول ولذی القربى والیتامى والمساکین وابن السبیل کی لا یكون دولة بین الاغنیاء منکم [Sure-i Haşr: LIX, 7] “Köylülerin mallarından Cenabıhakk’ın Peygamber’ine irca ettiği şeyler, Allah ve Resul’ü ve akraba ve yetimler ve fakirler ve yolcular için olsun ki zenginler arasında tedavül edip kalmasın.” ayet-i celilesinin manası zaman-ı cahiliyette ve elanda bazı memleketlerde olduğu gibi mallar çiftlikler, yalnız zenginler, reisler elinde olup sair ahâlinin onların maiyetinde köle bulunmasına veya her ne suretle olursa olsun servetin haksız surette tevezzüüne, meydan verilmesinin caiz olmadığını bildirmektir. İka ettikleri fesat ve zararlardan ve nakz-ı ahitlerinden dolayı Medine civarından tebitleri lazım gelen bazı düşman köylülerinin bıraktıkları malların taksimi sırasında bu ayet-i kerime nazil olmuş olduğundan zenginlere bir şey verilmemiş ve bu suretle cahiliyette hüküm süren servetlerin yalnız zenginler arasında tedavülü fiilin refi lüzumu bilfiil gösterilmiştir. Ve bu bapta hak davalarına mahal kalmamak için daha evvelki ayetlerde bu köylülerin tenkil ve tebidi için atlara, develere binerek muharebeye iştirakleri vaki olmadığı, sayıları sebk etmediği cihetle bunların yalnız Peygamber’in yani hükûmetin emrine bırakılarak umur-ı hükûmete, eytam ve fukaraya vesair muhtaç ve münasip olanlara tevzi edilmeleri iktiza edeceği de ilaveten bildirilmiştir.

Sonra devletin taht-ı hükümünde bulunan arazinin ekserisi arazi-i emriyeden olması da temin-i maksada medar olan esaslardandır. Arazinin miri olması onların esasen umum-ı milletin malı olup zi’l-yedlerine bir nev icar ile hakk-ı tasarruf verilmiş olması demek olduğundan mucer olan hükûmet, pek zarurî görürse, su-i tasarrufa mâni olmak ve hüsn-i tasarruf ettirmek için hak müdahalesini istimal edebilir. “Emanatı ehline tevdi.” emr-i celilinin hükmü bu tevzi-i arazi meselesine de şamildir. Binaenaleyh arazi ve her nev emval-i tasarruf ve tevziatının su-i istimaline meydan vermemek için din-i İslam esasat-ı lazimeye maliktir.

Hülâsa dinimizde hakk-ı mülkiyetin kudsiyeti ve aynı zamanda ashab-ı emvalin vezaifi ba-emr-i ilahi muhkem ve muayyen ve her sınıf ve her tabakanın hak ve menafii mahfuz ve Mümin olduğundan hiçbir tarafın şikâyet ve nâ-hoşnudisine mahall bırakılmamıştır.

Hakk-ı mülkiyetin mahfuz ve mukaddes olması hem ahârın tecavüz ve taarruzuna mâni, hem sahib-i mülkün, kavaid-i makbule dairesinde, mealini istediği gibi bey u mübadele veya vasiyet ve hibe etmekte ve herhangi bir surette istimal ve tasarrufta hür ve muhtar olmasını müstelzimidir.

İnsanın bir mala sahip olması ya doğrudan doğruya tabiatla mevcudatı istihdam ve istimale, elverişli bir hâle getirmek için say sarf etmiş olmasıyla yahut mübadele, iştirâ, tevarüs, hibe gibi suver-i malume ile olur. Tetkik edilirse bunların hep hakk-ı sayie raci oldukları anlaşılır.

N. من احيا مواتا حق به “Ulu bir işi dirilten kimse ona malik olmak için en ziyade hak sahibidir.” hadis-i şerifi ve الارض لمن احياها kaide-i fikhiyesi hep bu manayı ifade buyururlar.

Böyle sayın kazandırdığı hakka müstenit olan mülkiyeti tecavüze uğratan bütün işler, sirkatler ihtikarlar, hileler, gabn-ı fahişler, gazap ve garetler kaffeten memnu ve haklarında yapılması muktezi muameleler tamamıyla musarrahtır.

Hıfz-ı malı temin için din-i mübinde zemin ve zaman icabatına muvafık kaideler, içtihatlar vardır. Mesela sirkatin meni için sarikin elini sirkatten kesmek lazımdır. Bunun şekli her yerde ve her vakit bir olmaz. Aşiretler, muhitler olur ki orada eli maddeten kimseden başka suretle sirkatin önü alınmaz. Memleketler, milletler olur ki küçük bir hapis cezası sarikin sirkatten elinin kesilmesi ve bütün başkalarının ibret alması için velhasıl umumiyetle sirkatin meni için kifayet eder.

Hıfz-ı malın bir başka şekli de mallarını hüsn-i muhafaza edemeyen süfeha, büleha, mecanin ve aceze kabilinden olan insanlarla sabiyatın emvalini, vasi veya vekil tayin ederek idare ile zekât ve hasılatından hem sahib-i mülkü hem de fukarayı ve umumu müstefit etmektir.

Bahusus yetimlere ait olan emvali ve yetimlerin kendilerini hüsn-i muhafaza ve sıyanet-i dinimizin pek ehemmiyetli emrettiği bir vecibe-i celiledir. Bu bapta müteaddit nusus-ı celile vardır. Ezcümle اتجروا في اموال اليتامى لتاكلها الزكاة “Yetimlerin mallarını muattal bırakmayan ticaret getirecek surette istimal ile nemalandırın ki zekât resü'l-malı yemesin.” hadis-i şerifi bu manayı sarih surette beyan buyurur.

5) Hıfz-ı Din⁶⁴

Hıfz-ı din denilince en evvel hıfz-ı iman, hıfz-ı ruh ve vicdan anlaşılır. Bütün ibadat ve taat ve sair amal ona müteferri olurlar. Erbab-ı dinin vazifelerini bila-ihiraz hür olarak ifa edebilmeleri ve bahusus çocuklarına istedikleri gibi dini terbiye, selamet-i ruh, istiklal ve vicdan, hürriyet-i harekât terbiyesi verebilmeleri ve bu suretle milletin dindar ve faziletkar olmasını temin edecek bütün avamili ihzar ve bu ümniye-i celileye mâni olabilecek ahvali ref u def edebilmek için muktezi şeraiti haiz olmaları hıfz-ı din zaruretinin icabıdır.

İnsanın kemal sıfatlarıyla muttasıf ve noksan sıfatlardan münezze, bir hâlik-i müteale iman liyakatiyle mütehallik olduğunu biliyoruz. Bu âli fitratın salim olarak muhafazası ve dalaletle düşmüş bir muhit ve tesir altında bozulmamasının kemal-i hürriyetle temini, en mühim bir vazife-i diniye ve insaniyedir. Hem yalnız, bozulmaması için değil, aynı zamanda lazım olduğu veçhile terbiye ve tenmiyesi neye mütevakkıf ise husulü için ferdi ve cemi surette çalışmak da vaciptir. Evet, din-i İslam, her ferdi itikat ve amalinde, vicdan ve efalinde hürriyet ve istiklalin hüsn-i muhafazası için say ve gayretle mükellef tuttuğu gibi teşkilat dahilinde an-cemaatin çalışmakta emreder. Bunun en müessir şekli de bittabi hükümet kuvvetiyle çalışmaktır. Çünkü millet-i mahkume efradının; millet-i hakimeye az çok müdara ve mümaşat etmesi ekseriya menafi-i şahsiyelerine medar olduğundan; müstakil ve kuvvetli bir hükümete malik olmamak; selamet-i itikat, hürriyet ve vicdanın hürriyet-i harekâtın tamami-i muhafazasına mâni oluyor. Her millet-i hakimenin, millet-i İslamiye gibi lazım olduğu kadar mütesamih ve tahakkümden müctenip olmadığı meydandadır.

Velhasıl din-i İslam, ilm u iman ve adl u ihsan üzerine müesses ve nizam-ı âlemin hüsn-i devamını temin ile amir müstakil bir hükümetin vücudunu zarurî görür. Adl u ihsan ve emir bi'l-maruf ve nehiy ani'l-münker ile kaim olmasını ister. Bu bapta birçok ayat-ı kerime vardır. Ezcümle N. ان الله يأمركم ان تؤدوا الامانات الى اهلها واذا حكمتم بين الناس ان تحكموا بالعدل [Sure-i Nisa: IV, 58-61] “Allah size emanetleri ehline vermenizi ve nas beyninde hükmettiğiniz vakt-i adaletle hükmetmenizi emreder.” كنتم خير امة اخرجت للناس وقت عدالته حكم ايتكمز امر ايدر كنتم خير امة اخرجت للناس [Sure-i Al-i İmran: III, 106-110] “Siz nas için zuhura getirilmiş en hayırlı ümmetsiniz. Dinin iyi gördüğü ile emir, fena gördüklerinden nehyedersiniz ve Allah'a iman edersiniz.” ولتكن منكم امة [Sure-i Al-i İmran: III, 100-104] “Sizin kendinizden hayra davet, maruf ile emir, münkerden nehyeder bir cemaat olsun. Herhâlde onlar felah bulurlar.” كانوا لا يتناهون عن منكر فعلوه [Sure-i Maide: 79-82] “Onlar yaptıkları münkerden birbirlerini nehyetmezlerdi. Bu hareketleri ne

64. Umumiyetle din, dünya işlerini karışmaz. Mesela bir fizik veya kimya âlimi tecrübelerini yaparken acaba bu tecrübeler dinde var mı? Yahut din bunlara cevaz verir mi? diye düşünmez. Böyle bir mükellefiyet yoktur. Ancak tecrübelerin la-yetgayyer kanunlara müstenit olduğuna ve olacağına koyan kani olmakla beraber nazarını sathi mertebede bırakmayıp muttali olduğu hikmetleri tafakkür ve taakkul ederek bu kanunların bir vazı olduğunu ve ahkam ve kâinatın kaffesinde hükm-i halikin cari bulunduğunu izan ve iman ile mükelleftir. Ve bu emniye-i âliyenin matlup veçhile hasil olması için kendisinin mülahazat-ı hekimanaye malik olabilecek bir surette talim ve terbiye edilmiş, hazırlanmış olması icap eder. Yani her türlü işteğalat-ı dünyeviye erbabını sathi nazarlıktan delaletlerden vikaye için fikr-i din emr-i ehemini esaslı bir surette temin etmek hıfz-ı din muktezasıdır. Tabi bu mesela sanayi, ulum ve fününu dahi dinden öğrenmeli demek değildir. Nitekim fenn-i ziraate müteallik bir husus münasebetiyle Peygamber Efendi'miz اعلم بأمر دنياكم “Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz.” buyurarak umur-ı dünyeviyei ayrıca tahsil etmek lüzumunu bildirmiş, bu suretle din ve dünya işlerini ayırmışlardır. Esasen din-i İslam'ın dünya işlerine alakası, ilm-i ahlakın alakasının aynıdır. Bu nev ahlakî müdahaleden hiçbir muamele-i insaniyenin hariç ve müstağni kalamayacağı bütün felsefî ilim ve ahlak kitaplarında mestur ve erbabı indinde şüphesiz malumdur.

Erbab-ı ilim, ahlak ile hukukun köklerinin bir, dallarının ayrı ve bu cihetle yekdiğerleriyle daima münasebettar olduklarını ve olmaları lazım geleceğini esas olarak kabul etmişlerdir.

söyleyenlerdir.” hadis-i şerifi beyan buyurur. Zaten N. واعتصموا بجبل الله جميعاً ولا تفرقوا [Sure-i Al-i İmran: III, 98-103] “Hep Allah’ın ipine sarılın. Ayrılık yapmayın.” ayet-i kerimesi bütün millet ve hükümetin ahenk ve vifaktan ayrılmamalarını amirdir.

Müslümanlar birbirlerini kardeş bildiklerinden aralarında adavet takrir edemez. N. انما المؤمنون اخوة فاصلحوا بين اخويكم [Sure-i Hucurat: XLIX, 10] “Bütün Müslümanlar kardeşlerdir. Kardeşlerinizin arasını ıslah ediniz.” emri sarihtir.

Dinimiz sair devletlerle olacak münasebet yani münasebat-ı hariciye hususunda dahi kezalik tamamen hukuka riayetkarlık emreder. Taaddi ve tarizleri vaki olmadıkça, hepsiyle mümkün olduğu kadar münasebat-ı hasene idamesiyle memuruz. Menafi-i mütekebile üzerine ittifak ve müşareketi de bittabi kabul ederiz. Ve Müslüman memleketlerinde sakin olan ecnebi gayr-ı Müslimlerin de her veçhile hukukları mahfuzdur. Bunlara muâhid denir. Peygamber Efendi’imiz راحة الجنة “Bir muâhidi katleden kimse cennetin kokusunu koklayamaz.” buyurmuşlardır. Herhangi bir millet ile hukuk ihtilafatı tahdis ederse evvela meseleyi musalahane ve siyasetle halletmekle mükellefiz.

Harp ancak zarurî ve içtinabı gayr-ı mümkün olduğu vakit farz olur. (Cihada dair tafsilat dördüncü sualin cevabında yazılıdır).

Hülâsa hıfz-ı din emr-i mutenası hem ferdin kendi başına hem bila-tefrik umum Müslümanların el birliğiyle çalışacakları bir iştir ki evsaf-ı lazıme-i haiz ve müstakil hükümet veya hükümetlerin vücuduyla tam olur.

Sual 2) Bu Din, Fikir ve Hayata Ne Bahşetmiştir?

Din-i İslam, fikre istiklal ve muhtariyet, sıhhat ve selamet, ulviyet ve metanet; hayata nur ve marifet, tesanüt ve müşareket, nizam ve emniyet, müsavat ve hürriyet, adalet ve hakkaniyet, hesap ve tumaninet, hülâsa; maddiyat ile maneviyatı mezc ve terkip eden nezih ve salim, faal ve hayırkar, tatlı ve mutmain bir tarz-ı hayat ve medeniyet bahşetmiştir.

Bu dinin fikir ve hayata neler bahşettiğini anlamak için zaman-ı zuhurunda dünyanın ne hâlde bulunduğunu ve sonra ne hâl kesb ettiğini nazar-ı itibara almak lazımdır. O zaman eski medeniyetler münkariz olmuş bulunduğu gibi edyân-ı sairede bir mevcudiyet göstermiyor ve her yer cehl ve dalal içinde idi. İslam’ın merkez zuhuru olan Araplık ise tamamen bedeviyet ve vahşet hâlinde bulunuyordu. Kız evlatlarını diri diri gömmeyi şeref ve deve bevli ile yıkanmayı tetahhur ve taattur sayarlar idi. Taşlardan ağaçlardan yaptıkları putlara taparlar ve her türlü hurafata inanırlar, bağlanırlardı.⁶⁸ Hazret-i Kuran hepsinden evvel şirki kaldırdı. Tevhidi tespit ve tevsik etti. İbadet edilecek ancak noksan sıfatlarından külliyyen münezzehe ve kemâl sıfatlarıyla muttasıf ve kalp ve Mümin’de câygir bir Allah olduğunu ve onun vücut ve kudretini tefekkür ve taakkul ile ve his u kalp ile velhasıl herkes kendi nefsinde hasıl ettiğini kanaat ve itminan ile iman etmek lüzumunu bildirdi. Artık bu suretle fikr-i beşer için tesirat-ı hariciyeye alelmya bağlanmak, Halikiteala’ya arz-ı hacet için nefsinde müracaat edemeyip ahir mahlukatın tavassutunu aramak ve rüesa-i ruhaniyenin istibdadı altına sokulmak dalaleti kaldırıldı. Hazret-i Allah’a cisim ve suret ve taaddüt gibi noksan sıfatları atfetmek kapıları kapandı. Mabud bi’l-hak hakkındaki fikir ve akla muhâlif her türlü itikadat lağvedilerek tarik-i hak, layık-ı veçhe ile açılmış oldu. Binaenaleyh fikre, vicdana, bi’l hub ve’-rıza münkad olduğu ve daima kalbinde müstakar bulunduğu, haktan başka hiçbir şeye merbutiyet kabul etmeyen bir istiklal ve muhtariyet bahşetti.

68. Peygamber Efendi’imize kadar Araplar arasında tebarüz eden yegâne marifet şiiir söylemek idi. Kim bilir kaç asırlar zarfında edinebildikleri bu melekenin en parlak numuneleri gözlerimizin önündedir. Kur’an-ı Kerim nazil olmaya başlayınca itibardan saktı olan bu sözler, tetkik edilirse ancak mahdud bazı sanayi-i edebiyeyi muhtevi oldukları anlaşılır. En büyük ehemmiyetleri Arap kavminin şiiire istidadını göstermeleri itibarıyladır. Muhtevi oldukları maani nispetle o kadar mahdud ve memduddur ki en yüksek hakaik ve dakaiki, ilahi bir icaz ile ifade buyuran Kur’an-ı Kerim ile mukayese etmek hiçbir ferd-i habirin aklından geçmez. Hatta Kur’an değil, Kur’an’dan feyz almış şuaranın eserleriyle bile kabil-i kıyas olmadıkları erbaçça malumdur. O zamanın idarî, hukukî ve sanai ve daha sair ahval ve malumatı da kezalik iptidaî ve perişan idi. Eski dinlerden, medeniyetlerden kalma bazı iyi cihetler olan yerler, memleketler var idiyse de umumî ve zaif, ciddi bir nizam ve ahlak teminine hadim ve esaslı ilimlere müstenit olmaktan çok uzaklaşmış idi. Hele tevhid-i ilahi gaye-i diniyesi, tamamen denecek kadar metruk ve unutulmuş bulunuyordu. Tarihe ait olan bu hususlar tabii erbabınca daha ziyade malum olduğundan tamik etmek isteyenler asar-ı aidesine müracaat edebilirler.

Bu vaka telepati ile izah edilemez. Çünkü telepatide yalnız görmek vardır. İştirmek yoktur. Tarihte mezkûr olan telepati vakaları meydandadır. Mesala Tyanalı'nın (Apollonios) ve Kraliçe'nin Katerina Domaneçi'nin (قاته رينا دومه ديجي) vakalarında yalnız rüyet vardır.¹⁶⁹

Bunlar tarihe eski zamanlara ait vakalar olup daha pek yeni bir zamanda Muğla'da vaki olan bir telepati¹⁷⁰ vakası da ben nakledeyim. Muğla'da belediye tabibi idim. 1312'de (1894) infikak ittim. Orada Fettah isminde bir meczup var idi. Görenlerin söylediklerine nazaran bu Fettah bir gün çarşının ortasında “Hacı Kazaz oğlu Hacı Muhammed yatıyor!” diye telaşlı vaziyetlerle bağırmağa başlamış. Herkes etrafında toplanarak Fettah deli oldu demişlerse de Hacı Kazaz oğlu Hacı Muhammed'in o günlerde ticaret için Rodos tarikiyle İzmir'e gitmiş bulunması herkeste bir endişe uyandırmaktan hâli kalmamış. Nihayet birkaç gün sonra anlaşılmış ki Hacı Muhammed, Rodos'a geçmek üzere Marmaris'ten kayığa binmiş fakat yolda fırtınaya tutulduklarından kayık batmış ve Hacı Muhammed boğulmuş ve bu vaka Fettah'ın çarşıda bağırıp haber verdiği zamanda tesadüf etmiştir. Fettah ondan sonra daha birçok seneler yaşamış meczubane fakat aynı zamanda cazip bir hayat geçirmiştir. Umumiyetle kendisine hüsn-i zannedilir idi. Muğla denizden altı saat kadar uzak ve yüksek bir yerdir. İşte dünyada gerek keramet haricinde ve gerek dahilinde bu gibi harikulade ahval ve vekayiin vücudu muhakkak olmakla beraber din-i mübin bunlar üzerine bina-i ahkam etmez ve ettirmez. Fatiha-ı şerifenin manalarını beyan sırasında arz edildiği veçhile, dinimizin ruh ve hülasası, iman ve sırat-ı mustakim üzere harektir. Ve iman ile istikamet yani iman ile beraber amal-i salihaya devam kerametlerin esasıdır. الاستقامة عين الكرامة buyrulmasında bu manayı beyan eder.

Hasılı, havarik üzerine bina-i muamele yoktur. Azim ve tevessül ve aynı zamanda tevekkül ile memuruz. N. فاذا عزمت فتوكل على الله. [Sure-i Al-i İmran: III, 153-159].

Peygamber Efendi'mizin “Devemi bağlayayım da mı bırakayım yoksa Allah'a tevekkül ederek bağlamaksızın mı bırakayım?” diye sual edilmesine karşı “Bağla ve tevekkül et.” buyurdıkları meşhurdur.

Hülasa din-i İslam tefekkür ve taakkulu esas ittihaz ve daima makulat üzerine bina-i fikri etmek suretiyle fikre sıhhat ve selamet bahşetmiştir.

Fikre la-yetanahi bir ulviyyet bahşolması da her umur da kudret-i külliye-i ilahiye ve inayet-i samedaniyenin hükmi-âliyesini daima der-piş ile âlim-i nasuttan âlim-i lahuta daimi bir irtibat temin etmesiyle hasıl olmuştur.

69. Tyanalı yani Niğde'nin Deneği Köyü'nden olan Apollonios; milad-ı İsa'dan bir sene sonra tevellüt edip 97 tarih-i miladiyesine kadar yaşamış bir hâkim-i gayr-ı Nasranidir. Bir gün müşarünileyh, Ayasuluk'ta öğle vakti birçok kimselere nutuk irad ederken birdenbire birkaç adım ilerleyerek “İstefanos! Vur zalime vur.” diye bağırır. Müstem bir şey anlamayarak hayrete düştüklerinden “Emin olun şu dakikada zalim öldürüldü.” Ve inanmak istemeyenlere dönerek “Evet, hakkınız var. Roma'da bile hâlâ vakadan haberdar olmayanlar çok. Fakat artık duymaya başladılar. Ahali zulümden kurtulduklarına sevinerek koşuştuktalar.” demiş. Aradan günler geçmiş. O vakit anlaşılmış ki Apollonios Roma'da İmparator Domitianus'un suret-i katlini harikulade bir hâl ile görmüş hikâye ettiğimiz veçhile haber vermiştir.

Tarihlerde mezkûrdur ki İmparator Domitianus kendi eniştesi Kalemanis katl ettirdiğinden maktulün zevcesinin yani İmparator'un hemşiresinin azatlılarından İstefanos isminde bir kimse, Efendi'sinin intikamını almak için sırasını düşürerek Roma sarayının içinde Domitianus'u öldürmüştür. İşte Apollonios'un görüp haber verdiği vaka budur. Apollonios'un mutekidleri kerametine kaillerdir. Ve kendisini Hazret-i İsa aleyhisselam ile mukayese edenler vardır. Herhâlde sulehadan bir zat imiş. Kraliçe Domediçi'nin (قاته رينا دومه ديجي) telepati hadisesi, Fransız muhitü'l-maarif Grande Ansiklopedi namındaki meşhur kitapta yazıldığı veçhile 1574 tarih-i miladiyesinde Avignon şehrinde vaki olmuştur. Bir gece Navarre Kralı ve Kraliçe Katerina Domediçi (قاته رينا دومه ديجي) ve beraberlerinde daha hayli muteber kimseler oturuyorlar imiş. Kraliçe, o gece mutadı hilafına olarak erkence yatmış ve biraz sonra ellerini yüzüne kapayarak “Kardinal Efendi, sizinle işim yoktur.” diye bağırmağa ve oradakileri yanına çağırmağa başlamış. Ve yanına girenlere, onların da görmekte olduğunu zannederek “Bakın kardinal bana elini nasıl uzatıyor.” demiş. Bu garip hâl üzerine Kral, Kardinal'in bulunduğu yere adamlar göndermiş. Kardinal'in, Kraliçe'nin görüp tarif ettiği vaziyette vefat etmiş olduğu görülmüştür.

70. Burada bugün suret-i vukuu meçhul olan telepati gibi hadiseler için bir gün gelecek telsiz telgraf ve emsali keşfiyatta olduğu gibi onların da kavanin-i tabiat dahilinde oldukları anlaşılacaktır, diyenler olabilir. Doğrudur. Fakat onların fennen kabil-i izah ahvalden olmaları hiçbir vakit harikulade olarak vuku bulmuş olmalarını değiştirmez. Zaten keramet ve mucizelerin, mutlaka kavanin-i tabiata, akıl ve fenne muhalif ahvalden olmaları şart değildir. Mesala Peygamber Efendi'miz hicretleri esnasında içinde gizlendikleri mağaranın kapısı örümcekler tarafından örülmüş ve üzerinde yuva yapmış ve yumurtlamış olan güvercinler kaçmamıştır. Bu hâli gören düşmanlar “Bu mağaranın kapısı açılmamış. Eğer açılmış olsaydı bu örümcek ağları böyle olmaz, güvercinler de yuvalarında kalmazlar idi.” diyerek mağarayı aramaktan vazgeçmişlerdir. Görülüyor ki bu hadiseler; fennen, aklen olamayacak ve kavanin-i tabiata muhalif şeyler değildir. Mamafih bunlar tam sırasında olarak vuku bulmuş harikulade hâller oldukları da şüphesizdir. Dikkat edilirse mevcudiyet ve kudret-i ilahiyeye delalet eden icaznûma vekaiyin imkânını inandıracak fevkalade hadisat, dünyada her vakit görülebilir ve görülmektedir. Fakat Peygamberlerin gösterdiklerinde ziyade olarak başka bir mahiyet vardır. Onlar tebliğ buyrulan emirlerin hak olduğunu ispat sadedinde iman ve kanaat husulünü temin için lüzumu zamanında vaki ve ümmet tarafından mucize oldukları kabul edilecek mahiyeti haiz harikuladelerdir ki tesadüfe hamledilmeleri hiç muhtemel değildir.

Fikre bahşettiği fevkalade metanet de fikrin bir veçhe maruz maddî ve manevî sıhhat ve selamet ve istiklal ve mazbutiyetinin netice-i lazimesidir. Harikulade nimetleri fevka'l-beşer telezzüz ve mazhariyetleri yevm-i ahirete talik ile kalpleri o suretle de ayrıca mutmain ve zevk-yab eder.

Din-i Muhammedinin hayata ne büyük nur ve marifet bahşettiğini anlamak için tafsilata girişmek lazım değildir. Kur'an-ı Kerim'in ta ilk nüzulünde temeli ilim üzerine kurduğunu tahattür ve az zaman içinde ehl-i imanın çar-aktâr cihanı ne ala tenvir ve temdin ettiğini tefekkür etmek kifayet eder.

Tesanüd ve müşareketi ne derece ehemmiyetle emretmiş olduğu, rızıklardan infakı en mühim feraizden ad ve erbab-ı yesarın emvalinden, muhtaç ve müstehaklara hak meşru bahşetmiş olmasıyla ve diğer taraftan umur-ı hükûmete varıncaya kadar bütün işlere her ferdi alakadar ve hisse-mend etmesiyle sabittir. Tabidir ki servet ve saadet-i umumiyede ve idare-i hükûmette herkesin iştirak ve hissesi bulunması en mühim bir tesanüt ve müşareketir.

Dinimizin gayet büyük bir nizam ve emniyet tesis ettiği de şüphesizdir. Bilcümle ibadat ve taatimizin muayyen vakitlerde ve muntazam surette ifa olunması nizam ve intizama ne derece ehemmiyet verildiğini gösterir.

Temin ettiği emniyet ise; birbirinin kanlarına susamış nice kavim ve kabileleri kardeş ve her türlü hareket-i şekavetkaraneyi kati surette men ve ref etmiş olmasıyla sabittir.

Müsavat ve hürriyet hususlarında ise hâlâ din-i İslam mertebesine varabilmiş bir millet yoktur. En fakir bir adam, devletin en büyük ricali olabildiği gibi kölelerin dahi en büyük makamlara geçirildiğini biliyoruz. Fakirlerle zenginler arasındaki münasebet uhuvvetkarane ve kadınlar hakkındaki muamelat-ı hasene evvelce zikredildi.

Hele dinimizin insanların her tabakasını müsavi tuttuğuna, Hazret-i Ömer radiyallahu anhin Gassan emiri Cebele bin el-Eyhem hakkındaki muamelesi kâfi bir delildir. Mumaileyh, din-i İslam'ı, kabilesiyle beraber Hazret-i Ömer Efendi'miz zamanında kabul ettiğinden hazret-i müşarünileyhin pek ziyade sürurunu mucip olmuş idi. Mamafih bu hâl, mumaileyh hakkında muamele-i adaletin tatbikine mâni olmamıştır. Cebele, İslam'ı kabul ettikten sonra bir gün Kabe'yi tavaf ederken Beni Kuzaze kabilesine mensup bir adam nasılsa futasına basmış bulunur. Futa çözülür. Cebele, bu adamcağıza öyle bir tokat indirir ki adamın burnu kırılır. Vakadan haberdar edilen Hazret-i Ömer, Cebele'yi celp ile isticvab eder. O da "Ya Emirü'l Müminin! Eğer Kabe'ye ihtiram mâni olmasaydı bir kılıç darbesiyle başını iki kaşı arasından ikiye ayırırdım." demesiyle Hazret-i Ömer "Demek ki cürmün vakidir itirafınla da sabittir. Binaenaleyh git o adamı irza et. Yoksa hakkında lazım gelen mücazâtı tamamen tatbik ederim." der. Cebele, bu kelâmı işitince "Bu nasıl olur? O ahad-ı nasdan bir kimsedir. Ben ise bir emirim." cevabında bulunur. Fakat Hazret-i Ömer radiyallahu anhin ان الاسلام ساوى بين الناس Din-i İslam, insanlar arasında hakiki bir müsavat tesis etti." diyerek hük-m-i adaletin icrasında ısrar eder. Başka türlü kurtulmuş olmadığını anlayan Cebele, Rum memleketine firar ider. Tafsilatı Kütüb-ı Tarihiye'de mesturdur.

Dimizin edyan ve mezahip hakkında gösterdiği hürriyet ve tesamüh de hiçbir yerde görülmemiş derecede mükemmeldir.¹⁷¹

Din-i İslam'ın âleme bahşettiği hakkaniyet ve adalet gün gibi zahirdir. Zaten adil ve hakkaniyetin dinimizde esas olduğunu gördük. Ve bu yalnız sözde kalmamış şayan-ı hayret vekayi ile, faaliyet ile de zahir olmuştur. Âtideki iki misel bu bapta pek mühim bir burhan teşkil edeceğinden onları zikrederim.

Birinci vaka, Peygamber Efendi'mizin damat ve amcazadeleri hâlife bi'l hakk Hazret-i Ali radiyallahu anhin Efendi'mizle bir Musevinin Kadı Şerih huzurunda cereyan eden muhakemesi ve sadır olan hükmüdür. Şüreyh bin el

71. Din-i mübinimizin bahşettiği hürriyet pek şümüllü ve mütenevidir. 1) Allah ile kul arasında vasıta kabul etmemekle dini istibdadı reffederek vasi bir vicdan hürriyeti, istiklali 2) Emir bi'l-maruf ve nehiy ani'l-münkere, emr-i idare-i hükûmete ve murakebesine herkesi teşrik ile hükûmet ve siyaset istibdadını reffederek siyasî hürriyet 3) Rabbanî, ihtikari, malik bila-nef hapsedilmesini ve yalnız zenginler ve kaviler elinde kalmasını men ve serbest ve meşru tedavülü temin ile iktisadi hürriyet 4) Namazda köleyi efendi ile, en fakiri en zengini ile, en küçük memuru en büyük âmir ile, neferi fermandanı ile aynı safta, aynı hizada tutmak ve rızıkta müsavat emretmek, istifa-ı hukukta, emr-i adalette hiç fark gözetmemek ile ve daha sair suretlerle her türlü içtimaî hürriyetler bahşetmiştir.

Şunu unutmayalım ki din-i İslam herkese gayet vasi hürriyet vermekle beraber müteakıl hukuk ve hürmetler riayet-i emr-i mühimini de tamamen temin ve her muamelenin hadd-i lazımlarını tayin buyurmuştur. Zaten hürriyetin manası, herkesin hukuk-ı meşruasına malik olmasından başka bir şey değildir.

Haris el-Kindî el-Kadı künyesiyle meşhur olan bu zat; Hazret-i Ömer radiyallahu anh Efendi'mizin zamanında Kufe kadısı olmuş, altmış sene adalet-i İslamiye üzerine icra-i kaza etmiştir. Bunun zamanında Hazret-i Ali Efendi'mize ait bir miğfer, bir Musevi'nin yedinde bulunmuş. Cenab-ı Ali, malının alınıp kendisine teslim edilmesi için mahkemeye müracaat etmiş. Musevi inkâr ettiğinden Kadı Şüreyh, ale'l usul şahit istemiş Hazret-i Ali de mahdum-ı âliyesi Hazret-i Hasan ile azatlısı Kamberi göstermiş. Kamber, azatlı olduğundan şehadeti kabul olunmuş ise de Hazret-i Hasan'ın peder-i mükerrerleri lehine şehadeti hüküm-i şera taban kabul edilemediğinden, başka bir şahit istenmiş. Gösterilecek başka bir şahit olmadığından Hazret-i Ali davayı kazanamamış. Herkes bilir ki Hazret-i Ali, kendisine ait olmayan bir mal için dava etmez. Mahdumu hafid-i Peygamber'i Hazret-i Hasan da hiçbir veçh üzere yalan şahidi olamaz. Öyle olduğu hâlde Kadı Şüreyh radiyallahu anhun, Musevi lehinde hükmetmesi, din-i İslam nazarında adaletin, müsavatin ne büyük bir ehemmiyeti olduğunu gösterir. Böyle ekmel bir adalet karşısında herkesin ser-fürü etmesi de zarurîdir. Nitekim bu hüküm-i adaleti gören mezkûr Musevi hakiki itiraf ile miğferi cenab-ı Ali'ye teslim ve din-i İslam'ı kabul etmiştir.

İkinci vaka, Harunü'r-Reşid ile cereyan etmiş ve İmam Yusuf rahimehullahın kadılıkları zamanında vaki olmuştur. İmam-ı Yusuf, iptida neşetlerinde fakir bir hadim-i ilm iken ve fart-ı ilm ve vüsat karihası sebebiyle Harunü'r-Reşid tarafından kadı'l kudat nasb olunmuştur. Yani müşarünileyhin lütuf-didesidir. Bir gün kendisi Harunü'r-Reşid ile beraber mahkemede otururlarken bir Musevi gelerek Harunü'r-Reşid'den davası olduğunu beyan etmiş. İmam Yusuf, bu söz üzerine derhâl mukteza-i hakkı düşünerek, yerinden kalkmış Musevi'yi Harunü'r-Reşid'in yanına oturtmuş. Kendisi ayakta olduğu hâlde davayı istimaya başlamış.¹⁷² Davanın hitamında Harunü'r-Reşid haksız çıktığından hükmü giymiştir. Hazret-i İmam bu hükmü Harunü'r-Reşid aleyhinde vermekte tereddüt etmemiş. Ancak esna-i muhakemede temayülât-ı kalbiyesini susturmaya muvaffak olamamış. Bundan dolayı pek ziyade müteessif olur imiş. Vakıa zahirde matlup olan, temayül-i kalbiyesine rağmen hakkı iltizamdır. Ve bu cihet kendisinde tamamen hasıl olmuştur. Fakat İmam-ı müşarünileyh, gönlüne de hâkim ebrar ve mukarrebinden bulunduğundan, o davaya gelinceye kadar bütün davalarda temayülât-ı kalbiyesine de hükmettiği hâlde onda kalbinin daima Harunü'r-Reşid'in haklı çıkmasını arzu etmekte daim kaldığını müteessifane beyan ve bunun için Cenabıhakk'tan istida-i gufran eyler imiş.

Din-i mübin İslam'ın hayata hesap ve tumaninet vermiş olduğu da muhakkaktır. Evet, Müslüman'a hesapsız hareket memnudur. Peygamber Efendi'miz خذ الأمر بالتدبير فإن رأيت في عاقبته خيراً فامضى و إن خفت غياً فامسك “Her işte tedbir ile hareket et. Eğer neticenin hayır olacağını kestirir isen giriş, tehlike görürsen kendini çek.” buyurmuşlardır.

Cenab-ı Peygamber Efendi'mizin hayatı tesadüfe terk etmeyip tedbirli hareket buyurdularına bir delil de, kütüb-i aidesinde ber-tafsil beyan edildiği veçhile, bir senelik erzaklarını iddihare itina buyurmalarıdır. Hep bunlar ümmetine numune-i imtisal olmuş ve olacak hasailendir.

Müslümanlarda bu tumaninet iki suretle hasıl olur. Birisi hesaplı hareket edip işi tesadüfe terk etmemekten, ikincisi de esbaba tevessülden sonra tevekküle sarılmaktan. Yani daima Cenabıhakk'ı ve emirlerini, rızasını hep nazar-ı itibara alıp neticenin bi-lütüfihi teala hayır olacağına cidden itimat etmekten hasıl olur. N. الذين آمنوا و تطمئن الاكر الله تطمئن القلوب [Sure-i Rad: XIII, 28] “Allah'ın hidayet ettiği zevat, iman eden ve kalpleri zikir-i ilahi ile mutmain olanlardır. Bilin ki zikir-i ilahi ile kalpler mutmain olur.” [Sure-i Talak: LXV, 3] “Allah'a tevekkül eden kimseye yardımcı olarak Allah kafidir.” [Sure-i Maide: V, 104-105] ”Ey iman edenler! Nefislerinizi gözetmek kendilerinize aittir. Siz doğru yolda giderseniz eğri yolda gidenler size zarar veremezler.” ayet-i celilesi de evvela nefse itimat için lazım gelen takayyüdat ifa edilerek hazırlanmayı ondan sonra da Allah'ın inayetiyle hiçbir zarar gelemeyeceğine itikat edilerek mutmain olmayı emreder.

Saliha-ı selefin, bu dindarane itminan ve metanet hususunda pek mühim muvaffakiyetler göstermişlerdir.

Herhâlde din-i İslam'ın maddiyat ile maneviyatı mezc ve terkip ederek nizaya ve salim ve faal ve hayırkâr tatlı ve mutmain bir hayat ve medeniyet bahşetmiş olduğu da muhakkaktır.

72. Harunü'r-Reşid'e “Buyurun, davacınızla yan yana bulunun. Dinimizin emrettiği müsavat bunu iktiza eder.” demekten kendi yerini Musevi'ye vermeyi daha ziyade muvafık-ı edep görmüştür.

Din-i İslam'da maddilik ile manevîlik birbirine merbuttur. Ayrılamazlar. Dünyada ruh ile cesedin diğerinden ayrıldıkları takdirde, hayat kabil olmadığı gibi beden ve ruhun hüsn-i muhafazası, takviye ve terbiyesiz beraber olmadıkça maksut tamam olmaz. Hatta beden muhafaza ve terbiyesi daha mukaddem tutulmuştur. العلم علمان ثم علم الاديان. kelam-ı âliyesinde ilm-i ebdanın takdim olunmasındaki hikmet-i ulema, beden muhafazası kafi meretebe ikmal edilmedikçe selamet-i ruh ile ibadet etmek olamaz diye izah ederler.

Hülâsa Müslüman bütün işlerinde maddî manevî cihetleri beraber temine çalışacaktır. Yani bir taraftan her türlü mesai-i dünyeviyesinde asla kusur etmeksizin çalışacak fakat aynı zamanda daima Cenabıhakk'ın yüksek emirlerinden ayrılmamak için cehd ederek ruhunu tasfiyeden, yükseltmekten hâli kalmayacaktır. "Dünyanın için hiç olmayacak gibi ahiretin için yarın ölecekmişsin gibi çalış." emri Müslüman'ın her iki ciheti beraber düşüneceğini pek güzel bildirir.

İslam'da ruhbanîyet olmadığı da malumdur. Müslüman her türlü telezzüat-ı tabiyeden, makul ve meşru surette hazzını alacak, nefsinin ezaya, mahrumiyete duçar etmeyecektir. Yalnız pek ziyade ihtimam edeceği cihet, heva ve hevesine mağlup olmamak, her hususta namus ve iffeti, itidal ve hikmeti rehber-i harekât ittihaz etmektir.

Din-i İslam, ferdi, cemi vazifeleri tayin ve tarz-ı hayatı tanzim etmiştir. Dinimizin emirlerine tevfik-i hareket eden Müslümanların hayatları takip edilirse görülüyor ki her Müslüman, gün doğmadan kalkar, abdestini alır. Sabah namazını kılar. Tarik-i haktan udul etmemek azim ve cezmini takviye ederek besmele ile işine başlar. Kemal-i istikamet ve huzur-ı kalp ile çalışır. Öğle vakti olunca yine namazını kılar. İkindiye kadar tekrar çalışır. İkinci namazından sonra akşama kadar çalışmakta devam eder. Akşam olunca evine döner. Namazını kılıp yemeğini yer. İki saat kadar geçtikten sonra yatsı namazını kılar. Tabii her namaz, aynı zamanda hem latif bir fasıla-ı istirahat hem de murakabe-i nefse medar olur. Yatsı namazından sonra gece istirahati, uyku vakti gelmiş olur.

Namazlar, yalnız olarak ve her yerde kılınabilir. Fakat işleri müsait olanlar için cemaatle kılmak müreccahdır. Bu suretle Müslümanlar arasında münasebat-ı uhuvvetkaranenin tesis ve takviyesi de istihsal olunur.

Cuma günleri herkes cuma namazında toplanır. Taraf-ı hükümetten mensup bir hatibin hâl ve mevkiye göre irad ettiği hutbeden müstefit ve minsah olunur.

Bayram günleri de kezalik camilerde hutbeler irad olunduğu gibi mevzeler verilir. Herkes birbiriyle musafaha ve muayede ederek aralarında uhuvvet tecdid ve gerginlik varsa izale edilir. Zaten Müslümanların dargın durmaları memnu olmadığından aralarında buğz ve kin yer bulmaz. N. الذين ينفقون في السراء والكاظمين الغيظ والعافين عن. [Sure-i Ali İmran: III, 128-134] "Genişlikte ve darlıkta başkalarına muavenet edenler, öfkelerini yenenler ve fenalık edenleri affedenler Allah'ın sevgili kullarıdır. Cenabıhakk, iyilik edenleri sever." ayet-i kerimesi Müslüman'ın elinden geldiği kadar herkese iyilik etmek ve herkesle hoş geçinmek ile mükellef olduğunu bildirir.⁷³ Nezahet-i hayata mâni olan içki, kumar, zem ve gıybet ve emsali şeyler hep haramdır. Abes iş hatta abes kelam da haramdır. Peygamber Efendi'miz من حسن اسلام المرء تركه ما لا يعنيه "Kendisine faydası, manası olmayan işi terk etmek, iyi Müslüman olmaktır." buyurmuşlardır. İmam-ı azam rahimehullah da اعظم المصائب فوأة الوقت بلا فائدة "Musibetlerin en büyüğü faydasız vakit geçirmektir." buyurmuş ve خیر الناس من ينفع الناس kelam-ı âlisi beyne'l-Müsliminin destur-ı hareket olan beyyinatıdır. Sonra lağvdan iğrazın Müminlerin şerait-i felahından olduğunu da biliyoruz.

Burası böyle olmakla beraber Müslüman hayatı, ferahlı, sürurlu surette geçirmekle de mükelleftir. Daima nezih ve latif sözler, dil-güşa ve hikmet-amiz latifeler, müfid mübaheseler, ince meşaireler, nâfi hikâyeler, mübarek menkıbeler pek makbul ve hasail-i şerife-i Peygamberiye pek muvafık şeylerdir.

73. Bu ayet-i celile münasebetiyle şu vakayı zikrederim: İhyau'l-Ulum'da mezkûr olduğu veçhile bir gün Meymun bin Mihran hanesine misafirler geldiğinden, çabuk yemek hazırlanmasını emretmiş. Cariyesi acele yemek getirirken ayağı kayarak elindeki yemek dolu kabı efendisinin başına dökmüş. Bunun üzerine Meymun, hiddet etmiş ve "Ya cariye! Beni yaktın." demiş. Cariye derhâl "Ya hayırlar muallimi veya herkese edep ve terbiye dersleri veren efendim! Allahuteala'nın buyurdıklarını hatırla." dediğinden, Meymun "Ne buyurdu." demiş. Cariye الكاظمين الغيظ و buyurdu cevabını vermiş. Meymun "Haydi hiddetimi yendim." demiş. Fakat Cariye العارفين عن الناس da buyurdu dediğinden Meymun "Pek ala af da ettim." diyerek bir derece daha lütufta bulunmuş. Lakin cariye "Daha da lütf et. Çünkü المحسنين و الله يحب المحسنين da buyurmuştur." dediği cihetle Meymun "Pekâlâ, seni li-vechillah azad ettim." diyerek bir miktar atıye vererek ihsanı tamam etmiştir. (Bu vakayı İmam Hüseyin radiyallahu anh ile Cariye'si veya kölesi arasında cereyan etmiş diye zikredenler vardır. Hasılı böyle bir vaka cereyan etmiştir.)

Müslüman için mümkün olduğu kadar şen ve şatır durmak, abus ve bus ve mahzun ve meyyus olmamak pek lazımdır. Hele yes pek mezzumdur. Çünkü bir kere ekrem resul Hazret-i Peygamber'in ümmeti olmaklığımız indillah mecur olmamızı temin eder. Fakat bununla beraber Müslüman, günah işlememeye cehd eder ve işlemez. Şayet işler ise taib ve müstağfir olduğu gibi N. ان الحسنة يذهبن السيئات [Sure-i Hud: XI, 114-115] "Muhakkak iyi işler, fena işlerin kötülüklerini giderir." ayet-i celilesi mucibince hayır ve hasenata keremi vererek günahlarının mazhar-ı affolacağından ümit-var ve bu suretle hayırkâr ve mutmain ve tatlı bir suretle hayat-güzar olur. Ve Müslüman, daima ve her işte hem menfaati hem nafiyeti düşünmekle mükelleftir. Zaten maksat, âcilde ve ecelde maslahat-ı ibaddır. Nefden âri her iş lağvıdır. Malayanidir. Yalnız aranacak en esaslı cihet, hakkı menfaate feda etmemektir. Çünkü Müslümanlık bir kelime ile hak-perestliktir. En büyük menfaat de hak ve hakkaniyetin zımında bulunan neticedir.

İşte bu zikrettiğimiz hasaisin neticesi olmaktadır ki İslam'ın müterakki zamanlarında gerek maddiyat gerek maneviyat cihetleriyle gayet yüksek bir medeniyet meydana gelmiştir. Tetkik edilirse görülür ki her tarafta ticarethaneler, darüssınaalar, kervansaraylar, hanlar ve hamamlarla beraber mektepler, medreseler, imaretler, hastaneler, her türlü hayrathaneler, bahusus hayatı ala-i illiyyine rabt iden camiler, mescitler, tekkeler, hankahlar vücuda getirilmiştir.

Bir taraftan dünya işleriyle meşgul olunurken diğer taraftan ruhun ızdırabattan kurtulması, layık olduğu mertebe-i kudsiyete yükselmesi için muktezi vesait hep hazır bulundurulmuştur.

Şüphesizdir ki asumana ser çeken minarelerden okunup bütün afaka ruhanî bir ihtisas, rahmanî bir aşk neşreden ezan-ı Muhammedinin işitilmesiyle herkes işlerine fasıla vererek huzur-ı rabbü'l-âleminde secde ve tazime, hamd ü senaya, tövbe ve istiğfara, tazarru ve niyaza müteşevvik ve müteveccih olması kadar lâhuti bir incizap olamaz.

Hayata bahşettiği medeniyetin nezahet ve ulviyetine en adil bir şahit de, ahkam-ı İslamiyenin hükümrân olduğu zaman ve mekânlarda meyhane, kumarhane ve emsali seyyiat mahallerinin vücut bulmuş olmasıdır. Ve bugünkü muazzam Garp medeniyetinin en iyi cihetleri hep rahmeten lil-âlemin Efendi'mizin feyz-i akdes risaletlerinden edilen istifadeler sayesinde hasıl olmuştur. Fena cihetleri ise asla medeniyet-i İslamiyeden geçmiş değildir. Tarih-i âlemin ciddi bir tetkiki, sıdk-ı müddeamızı ispat için her an hazırdır.

Hülâsa din-i mübîn-i Ahmedi, fikir ve hayata muzır olan dinî, içtimaî, iktisadî, siyasî ve ilh. bilcümle istibdad ve tahakkümleri ref ve nev-i beşer için daima mefkure olması elzem ber-şahrah-ı teala ve medeniyet bahş ve ihsan etmiş ve bunun nazarı ve amelî tarik ve tatbikatını bildirmiş ve göstermiş.

Sual 3) Din-i İslam Zamanımızın Müzahim-i Mütenevviyasına Nasıl Çaresaz Oluyor?

Herkesin kendi mahsul say ve ameline rıza ve kanaati, hak ve hakkaniyete, müsavat ve uhuvvete, teavün ve tesanüte riayeti, ulüv-i cenab ve şefkati en mühim vazaiif-i diniyeden, evamir-i celile-i ilahiyeden bildirip mukaddes olduklarına iman ettirmekle çaresaz oluyor.

Dünyada mezahim, her vakit mevcut olmuş ve olacaktır. Ancak bugünkü mezahimin nispetsiz bir hâl alması hodkamlığa ziyet ve ihtişamlara fazla meydan verilmiş olmasındandır. Bu hodkamlığı:

Maslahat âlemi[ni] dörde kılmışlar bina

Ben yiyeyim sen yeme ben iyiyim sen fena

beyiti pek güzel ifade eder.

Evet, bütün karışıklıklar, rahatsızlıklar bu iki saikten, herkesten fazla vüsat hâle, herkesten büyük mansıp ve makamlara, hüküm ve nüfuzlara malik olmak arzusunun ifratından, su-i istimalinden neşet etmektedir. Vakıa bu arzusunun itidali, hüsn-i istimali bütün terakkiyat-ı beşeriyenin amillerindendir. Ancak başkalarının diyk-ı maişetlerine, kesr-i haysiyetlerine, ihtiyacat-ı tabiiyelerinden mahrumiyetlerine badi olmamak ve bu gibi ahvale badi olduğu takdirde menine ihtimam edilmek şartlarıyla meşru olur.

İnsanlar arasında müsavatın fazla ihlali, daima tehlikeli avakıb hasıl etmiş ve edecektir. Bu her vakit göz önünde tutulması lazım bir meseledir.

Müslümanlığın esas itibarıyla herkese istediği gibi yemek, içmek, giyinmek hatta süslenmek hakkını vermiş ve ancak israf itidalsizliği men etmiş olduğu malumdur.

Ziynet hususunda itidal lüzumu, erkeklere sırf ipekten mamul elbise giymenin ve altın, gümüş tezyinatının memnu olmasıyla sabittir. Kadınlara bu ziynetler caizdir. Yalnız sokaklarda ve herkesin nazar-ı dikkatini, hırs ve tamahını calip surette ve mertebede itidalden çıkmak onlara da memnudur.

Peygamber Efendi'miz, itidal ve kanaatin ve her işte hazm ve hikmetle hareketin timsal-i bi-misali idiler. Ashab-ı kiram da bu bapta pek ulvî misaller göstermişlerdir. Ezcümle Hazret-i Faruk, ziynet ve ihtişamın hadd-i layıkından haric bir mertebeye vardiılması için fevkalade itina buyururlar idi. Müşarünileyh, cihatlarından fazla süslü, parlak libashlı, pür ihtişam avdet eden kumandanlarına adem-i rıza ve bilakis bu gibi ihtişamat-ı dünyeviyeye rağbet etmeyen ve sade hayat ile kanaat edenler hakkında iltifat ve ihtiram izhar ederler idi. Hakiki büyüklüğün, haşmet ve saltanat ve debdebe ve darat ile değil, hak ve hakikat ve her türlü fazilet muhabbetleriyle, amel-i salihalarla olacağını daima ilam buyurmuş oldukları meşhurdur. Şahsî hayatları da bu itikat ve imanlarını fiilen müeyyeddir.¹⁷⁴

Din-i İslam, kazanç hususunda da vasi müsaadeler verir. الكاسب حبيب الله. Her türlü teşebbüsât-ı ticâriye, ziraiye, sanaiye pek makbuldür. Ancak kazancın helalinden yani ribadan, ihtikardan, hileden, insafsızlıktan âri ve her suretle meşru olması ve aynı zamanda zekât ve sadakalarının verilmesi şarttır.

Amele ve hizmetçiler hakkındaki muamelat-ı İslamiyede o kadar müşfikane ve müsavâtkaranedir ki efendilerle amele veya hademe arasında ihtilaf zuhur etmedikten başka ekseriya amele veya hademe, iş sahiplerinden daima razı kalırlar. Ve her iki taraf, fezail-i İslamiyeye, mütakabil hukuk-ı diniyeye riâyetkar kaldıkça daima böyle olacaktır. Medine'den Suriye'ye gelirken devesine kölesiyle münâvebeten binen, hatta nevbet-i rükub köleye gelmiş olduğu cihetle şehre yürüyerek giren Hazret-i Ömer'in bu mertebe adaletine karşı hangi köle veya hizmetçi hoşnutsuzluk, sadakatsizlik gösterebilirdi?

Hizmetçilerine evlatlarının yediğinden yediren, giydiğinden giydiren, namazda hizmetçi veya kölesiyle yan yana saf-ı müsavatta duran, ücret hususunda miktar-ı vacibe riayeti ve onların rızasını tahsili vacibât-ı diniyeden bilip o suretle hareket eden efendilerden hangi hizmetçi şikâyet edebilir?

Malının zekatını tamamen veren, fukaraya tasdik ve muavenette uhuvvetkarane ulüvv-i cenab gösteren zenginler için hangi fikir hayırhah ve duahah olamaz. Hatta eşkiya bile böyle alicenap zenginler, taadiden ihtiraz ederler. Bunların bizde emsali hâlâ mevcuttur.

Din-i İslam, iyi işlerde teavünü, fena işlerde adem-i teavünü, emrettiğinden herkes, vüs-ı iktidarı nispetinde, muhtacının muavenetine yetişmekle ve haksızlıklardan araz ile mükelleftir. Bu ve emsali evamire binaendir ki hem zenginler fukaranın imdadına yetişirler. İşsizlere iş bulurlar. Hem fukara من لم يشكر الناس لم يشكر الله. "İnsanlara şükür etmeyenler Allah'a şükür etmezler." kaidesine gördükleri iyiliklerin şükranını eda için zenginlerin hayrına say ve ızrarlarından içtinap ederler.

İş sahipleri, işçilerinin haklarını layık olduğu mertebede ödemedikçe ahiret mesuliyetinden kurtulamayacaklarına mutakit bulduklarından, amelenin gönüllerini hoşnut ve rızalarını tahsil etmek için gayret ve fedakârlık ederler. Tabidir ki adalet ve istikamete bu derece itina eden iş sahiplerine karşı işçiler de hürmet ve hayırhahlıktan başka bir fikir beslemezler. Hem faydaları bunu iktiza eder. Hem de istihkak ve mesaileri fevkinde ücret talebine, haksız müşkülât ikama diyanetleri manidir. Tıynet ve ahlak bozukluğu sebebiyle içlerinden böyle bir fikir besleyen olsa

74. Şurası da unutulmamalıdır ki din-i İslam'da memnu olan ale'l-ıtlak ziynet ve ihtişam değil, bunların hadd-i itidali tecavüzü ve münafi-i iffet ve istikamet ahvaline saik olmasıdır. Hele sülepelik, pejmürdelik, nezaketsizlik hüsn-i tabiatsızlık ruh-ı İslam'a külliyyen mugayirdir. N. قل من حرم زينة الله التي اخرج لعباده والطيبات من الرزق. قل هي للذين امنوا في الحياة الدنيا خالصة كذلك فصل الايات لقوم يعلمون. قل انما حرم ربى الفواحش ماظهر قل من حرم زينة الله التي اخرج لعباده والطيبات من الرزق. قل هي للذين امنوا في الحياة الدنيا خالصة كذلك فصل الايات لقوم يعلمون. قل انما حرم ربى الفواحش ماظهر منها وماباطن [Sure-i Araf: VII, 30-32] "Allah'ın kulları için yarattığı ziyneti ve temiz rızıkları kim haram etti, de. Ve onlar dünyada iman edenler içindir. Ve kıyamet gününde münhasıran onlara mahsustur. Biz ayetleri ilim sahibi kimseler için böylece tafsil ederiz. Ve Rabb'im ancak gizli ve aşikâr fahişelikleri haram etti, de" ayet-i celileleri bu manaları bildirirler.

Sonra dinimiz, bediyyata da pek büyük mevki vermiştir. ان الله جميل يحب الجمال "Allah güzeldir. Güzellikleri sever." kelam-ı âlisine beyne'l-İslam bediyyat muhabbetinin bir düsturudur. فيها ما تشبيهه النفس وتلد الاعين [Sure-i Zuhuf: 71] "Ve cennette ruhların arzu ettikleri ve gözlerin lezzet aldıkları şeyler vardır." ayet-i kerimesi cennetteki bedaiyi bildirdiği gibi bediyyatı ne mükemmel tarif buyurur.

bile ekseriyet mâni olur. Zira terbiye-i İslamiye görmüş bir milletin ekseriyeti haktan başka bir şey üzerine ittifak edemez. Böyle bir hâl لا يجتمع امتي على الضلالة “Ümmetim yanlış yolda toplanmazlar.” hadis-i şerifine münafî olur.

Bu adalet ve hakkaniyet fikri, Müslümanlarca umur-ı zaruriyedir. Bunun daha ma-fevki olan ihsan ve şefkat emr-i dinisi dahi bir vakitler öyle tesis etmiş idi ki umumiyetle Müslümanlar, her gün iyilik etmek için vesile aramayı kendilerine iş edinirler ve akşam sofralarına oturunca acaba ihtiyaç ve mahrumiyet içinde bulunanlar var mıdır diye düşünürler, araştırırlar idi. Hele misafir beklemek, yediklerinden mutlaka fakirlere, gariplere dahi yedirmek kaide olmuş idi. Hamden lillah, bugün dahi memleketimizde hanelerinden her gün birçok fakara ve gurebayı yedirip içeren, onların da misafir odalarında yatırıp izaz ve en iyi taamlarını misafirlerine ikram eden Müslümanlarımız mevcuttur. (هذا من فصل ربنا)

Bunlar hep N. [Sure-i Dehr: وَيَطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا. إِنَّمَا نَطْعَمُكُمْ لُوجِهَ اللَّهِ لِأَنَّا نَرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا. LXXVI, 9] “Ve hakiki Müslümanlar, Allahuteala’ya olan muhabbetleri iktizasî olarak fakirlere, yetimlere vesairlere yemek yedirirler ve bu ikramlarının Allah rızası için olup mukabilinde bir şey veya teşekkür beklemediklerini de hâlleriyle ihsan ve ilam ederler.” ayet-i kerimesi ve emsal-i münifesine tevfiğ-i muamele âsâdır.

Hele bayramlarda yeni elbise giyemeyecek, mahzun kalacak yetimler, fakara çocukları olup olmadığını, ta Ramazan-ı şerif içinde arayıp bularak esbab-ı iksa ve sürurlarını itmam ile mahzuniyet-i kalbiyelerine meydan bırakmamak, âdât-ı meşhure-i İslamiyedir.

Bir de kendisine iyilik edilen kimseyi mümkün olduğu kadar mahcubiyet ve minnettârlıktan korumak, izzet-i nefsinin muhafaza etmek feraiz-i İslamiyedir. N. [Sure-i Bakara, II, 264-266]. لا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْإِذَى. “Sadakalarınızı minnet ve eziyetle iptal etmeyin.” buyrulmuştur.

Rızıklardan infak her veçhile iyilik etmek vakit ve hâli müsait olanların vazifeleri, borçları ve N. وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ. nazm-ı kerimi mucibince mazeret-i hakikiyeye binaen müstehak-ı sadaka olan kimselerin de zenginlerin mallarında hakları olduğundan tabii, itminân-ı mucip bir hâl olmamak lazım gelir.

Sonra esasen umumiyetle mal ve mülk Allah’ındır. Onun için sailler “Allah’ın malından verin.” diye teseül iderler.

Diğer taraftan اليد العليا خير من يد السفلى “Veren el alan elden hayırlıdır.” mazmun-ı şerifi mucibince herkes müyessir olduğu kadar iyilik etmek, fukaraya yardımda bulunmak arzu ettiğinden, Müslümanların yalnız zenginleri, orta hâllileri değil, fakirleri dahi helalinden para kazanıp tasadduk etmek için cehdederler. Nitekim Ramazan-ı şerifin nihayetlerine doğru, sadaka-i fitr vermek, muayyen miktar parası bulunan kimseler üzerine vaciptir. Hâlbuki o miktar paraları olmayanlar da bu sadakayı vermek için cehdederler. Bu sayede, helalinden kazanmak da teşvik edilmiş olur.

Hülâsa Müslümanlar her şeyden evvel say ve amel ile ve birbirlerine muavenet ve tasadduk için فاستبقوا الخيرات emr-i celili mucibince hayır yapmakta müsabakat ile mükelleftirler. Ve zengin fakire, fakir de zengine karşı hiss-i rıza ve şükran ile mütehasis olacaklardır. Bu da ancak havayicini tedarik hususunda mahrum kimse bırakmamaya say ile olur. Türkçede “Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar.” darb-ı meseli vardır ki bu manayı ifade eder. İşte İslamiyet, böyle bir kıyametin kopmasına manidir.

Hâlbuki zamanımızda birtakım memleketlerde mezahimin en başlıca sebebi, sermayedarların, yüksek tabakaları işgal eden kimselerin pek fazla refah ve ihtişamlar içinde yaşamalarına mukabil fakara ve amele tabakasını hiçe saymaları, çiğneyip geçivermeleri, muavenet ve tasaddukları olsa da gayr-ı kâfi ve zımnında tahammül-fersa minnet ve tezliller bulunmasıdır.

Cah ve mansıp ihtiraslarının tevlit ettiği mezahime gelince. Umur-ı hükûmette olsun, sair işlerde olsun, yüksek mevki sahibi olmak elbette iyidir. Onu ihraza çalışmak lazımdır. Ancak evvelce söylediğimiz veçhile, ehil olmak ve zulüm ve istibdattan sakınmak şartıyla.

Velhasıl esasat-ı İslamiye dairesinde hareket eden bir muhitin, ehliyeti haiz olmayanların makamât-ı âliyeye geçmesine, zulüm ve istibdada tecasürlerine mâni olacağı ve binaenaleyh herkesin haklarına razı olmaya ve kesb-i istihkak için çalışmaya mecbur kalacakları muhakkaktır.

İşte mezahim-i dünyeviye'nin refi için en münasip çare, insanların terbiyelerinde sayın, şeref-i nefsin esas olduğunu talim ve nefislerini düşünmekle beraber, daire-i itidalden uzaklaşmamak ve başkaları hakkında da gayet samimi tesanüt ve teavün hisleriyle mütehasis olmak faziletini tesis etmektir. Fakat lüzumu veçhile müessir olması için hepsinden evvel bu terbiyenin kutsî bir esas üzerine bina olunması yani Allahuteala'nın emri olup hilafına hareketin günah olduğu hakkında itikat tam hasıl edilmesi şart-ı azamıdır.

Din-i İslam, hukuk-ı ibadî hukukullahtan ayırmamıştır. Hakikat, insanlar ancak *لا يكمل ايمان المرء حتى يحب* "İnsan kendi nefsi için arzu ettiğini başkaları için de arzu eder olmadıkça imanı kâmil olmaz." mazmununun ifade ettiği ulüv-i cenap ve şefkatin yüksek mertebesine takarrüp sayesinde ki mezahimi tehvî edebileceklerdir. Binaenaleyh, zamanın mezahim-i mütenevvîasına karşı aranılan esaslı çare ancak din-i İslam'ın kendisidir. Hakkıyla yani şart-ı esasî olan ilim ve irfana mukarın adl u ihsan ile tatbikine muvafık bulunduğu takdirde dünyada mezahimin, asgari derecesine tenzil, saadetinde azamî mertebesine isal edileceği muhakkaktır.

Sual 4) Dünyayı Daha İyi veya Daha Fena Surette Taklip Eden Kuva-i Siyasiye ve Ruhiye için Ne Diyor?

Dünyayı en iyi idare edecek mebadiyi bildirmiş ve fena taklip edecek âmâl ve kuvaya meydan vermemek için lazım olan esasları ta evvelden tespit etmiş olduğundan, iyiye iyi, fenaya fena demek de müşkülât ve tereddüde maruz kalmaz.

İnsanlar, daima şayan-ı hürmet bildikleri kuvvetlerin vilayetleri altına girerek yaşamışlar ve yaşamaktadırlar. Ancak bu vilayetin şekil ve nevi her heyet-i içtimaiyenin ahval-i ruhiye ve kabiliyet ve seviyelerine göre değiştiğinden, şimdiye kadar meta ve münkad olan muhtelif eşkal-i vilayetin leh ve aleyhinde cereyanlar eksik olmamış ve hâlâ da devam etmektedir. Mesela hâl-i iptidaideki insanlar için cismen en kuvvetli olmak hakk-ı vilayet verdiği hâlde medeniyetleri terakki etmiş milletlerde, en ziyade dirayet ve kıyaset sahibi kimse, en zayıf vücutlu dahi olsa, hak riyaseti ihraza elyak görülmektedir. Sonra asalet yahut irs hâlâ ihraz-ı vilayet için amillerden bulunmaktadır. Binaenaleyh bir kere her kavmin hususiyet-i zihniye ve içtimaiyelerini nazar-ı itibara almak iktiza eder. Mamafih, umumiyet itibarıyla mütalaa olduğunda, bunların kaffesinde herkesin kendisini ve hişanını koruması her türlü tehlikelere karşı bir melce bulmak istemesi mündemiç bulunduğu görülür. Yani celb-i menfaat ve def-i mazarrat gayeleri mevcut olduğu anlaşılır. Hatta en manevî olanlarına da bakılsa onların itikatlarında da, bir himaye ve sıyanet bulmak maksadı mevcuttur. Demek ki umumiyetle insanların kendilerini idare için mukteda ittihaz ettikleri kuvvet ve itikat, her ne olursa olsun zımında maddî, manevî bir menfaat tasviri vardır. Ancak bu menfaat, ne kadar maneviyattan ârî olursa o kadar soğuk ve mütehavvil olduğundan herhalde vilayetten gaye-i asliye olan nizam ve intizamı ve itminan ve teslimiyeti tatlı ve muhabbetli ve devamlı surette idare ve idame edebilmek için kutsiyet ve maneviyatın maddiyata memzuc fakat maneviyatın faiz ve faik yani icabında maddî menfaatlerin manevî gayeler uğrunda feda edilebilir olması lazımdır.

Hülâsa hem cisim ve akıl ihtiyacını, icabatını tatmin hem de ruh ve kalp incizab ve hareketlerini gereği gibi temin edebilmelidir.

Din-i İslam, herkesin maddî menfaatlerini ve mesalih-i ibadın nizam ve intizam dairesinde hüsn-i cereyanını temin için her türlü vesait-i meşruaya müracaatı kabul ile beraber bunların kaffesinin yüksek maneviyat ile takdis edilmiş yani emr-i ilahiye taban yapılmış olması lüzumunu bildirmekle makasidin kaffesini cem etmiştir. Gerek itikat ve gerek amel hususunda kabul ettiği esasın cebr u ikrah olmadığını ve bilakis, hürriyet-i vicdanî esas ittihaz etmiş olduğunu biliyoruz. Hakka daveti ancak hikmet ve mevza-i hasene iledir. Umur-ı Müslimine zarar verecek mahiyette olmadıkça kimsenin efaline müdahale etmez. Bilakis müdahaleyi men eder. Örf ve âdetlere hürmetkârdır. Ancak bu örf ve âdetlerin marufa yani ahkâm-ı diniyeye muhâlif ve hak ve adalet ve nizam ve intizam-ı lazımı temine mâni olmaması şarttır. Bu hak ve adalet ve nizam ve intizam gayesinde ittifak vardır. Dünyayı takallüb ve idareye uğraşan ruhu ve siyasî kuvanın kaffesi, bu nizam ve intizamı adil ve hakkaniyeti en iyi bir surette temin edeceklerini iddia ederler. Biz bu iddiaların ne derece doğru olduğunu anlamak için onları mizan-ı Kur'an'a vururuz... Arz ettiğimiz esasat-ı İslamiyeye tevafuk edip etmediğini ararız ve bu sayede artık dünyayı taklip veya en iyi idare

etmek iddiasında bulunan herhangi bir kuvvetin, davanın, kıymetini tayinde müşkülât görmeyiz.¹⁷⁵ Dünyayı en iyi idare etmek davasında bulunan başlıca kuva: cihan-vatanlık (kozmpolitizm), iştirakiye (sosyalizm), umumiye (komünizm), kavmiyet ve edyandır.

Cihan-vatanlık: Sathi düşünülürse cihan-vatanlık, haklı bir iş gibi görünebilir. Mademki bütün insanlar, kardeşler. O hâlde muhtelif milletlere, hükûmetlere ayrılıp da tefrikalar ihdas etmenin ne manası vardır demek mümkün olur. Fakat tabiat-ı insaniye mütalaa edilecek olursa insanların daima herhangi bir sebeple ayrı bir cihet-i camia, bir hususiyet kabul etmek tıynetiyale yaratılmış oldukları görülür. Bir memleketli öteki memleketliyi, hatta bir mahalleli öteki mahalleliyi nispetle yabancı görür. Lisan, renk, ırk ihtilafları hep tabiatla birlik sebebiyle ayrılık tevlidine, cihet-i camiaları tefrike sebep olan hâllerdir. Bu ihtilafatı tamamen ber-taraf ederek umumî bir camia-i insaniye, uhuvvet-i beşeriye tesisine himmet etmek elbette ulvî görülebilir. Ancak hepsinden evvel tabiatla yeri, kabiliyet tatbikiyesi bulunmalıdır. Adanalı Ziya Bey'in:

Görülse dest be dest vefk-i garb ile şark
Muhalefetten eser yok miyan-ı halk bî-fark

Bütün benî beşer olmuş muhit-i vahdete gark
Ben işte böyle hayal-i mahalli pek severim

beyitleri bu meseleyi ne güzel izah eder.

İşte din-i İslam, buralarını hep ihata ederek bu yüzden gelecek ayrılık mazeretlerini, mahzurlarını, azamî derecede izale için fitrat-ı insaniyeye en muvafık en kabil-i tatbik açık ve ilahi bir camia teşkil ve bina etmiştir. Ve elhak muvaffak da olmuştur. Çünkü şan-ı hakikisi ihlaştır. Kalbin mukteza-i tabiisine tevafuk etmeyecek mertebe âlem-şümül ve imkân hududunu geçecek bir tecazüp müsavatını emretmez. Umum hakkında emrettiği müsavat, ancak adalet müsavatıdır. Hakkın hiçbir veçhile ziyana razı olmaz. Ve evvelce tafsil ettiğimiz veçhile bu bapta emri katidir. İnsan kendi nefsi, hısım ve akrabası ve aba u evladı zararına dahi olsa adalet ve hakkaniyetten ayrılmayacaktır. *ياايهاالذنين آمنوا كونوا قوامين بالقسط شهداءالله ولو على انفسكم والوالدين والاقربين ان يكن غنياً او فقيراً قاله اولى بهما. فلا تتبعوا الهوى ان تعد ن. الميزان الذين آمنوا كونا قوامين بالقسط شهداءالله ولو على انفسكم والوالدين والاقربين ان يكن غنياً او فقيراً قاله اولى بهما. فلا تتبعوا الهوى ان تعد ن. الميزان* [Sure-i Nisa: IV, 135] "Ya iman eden kimseler! Allah için şahadet ederek adaleti kaviyen muhafaza edin. Velev ki bu, kendi nefislerinizin, ana ve babalarınızın ve akrabanızın aleyhine dahi olsa - ve ister gani, ister fakir için olsun - Cenabıhak gani ve fakirlerin hâllerine mülayim muamelede sizden evladır. Havanıza tabiyetle adaletten inhiraf etmeyin. Adaletten, hakkı söylemekten inhiraf veya iraz ederseniz biliniz ki Cenabıallah sizin yaptıklarınızı bilicidir."

Bu adalet müsavatını, din ve millet ve cins ve ırk gibi ihtilafat, hatta adavetler dahi ihlal edemez. *ولا يجر منكم شأن قوم على الا تعدلوا اعدلوا هو اقرب للتقوى* [Sure-i Maide: V, 8-11] "Bir kavim ile aranızda olan bozukluk size adaletsizlik cürmünü yaptırmasın. Adaletle devam edin. Zira takvaya en muvafık olan odur."

İhsan ve şefkat hususunda ise iş farklıdır. Herhâlde bunda da yine tabiatı takip eder. Evvela en yakın hısımdan, akrabadan başlayarak dost muaveneti mümkün olduğu mertebe en uzaklara kadar isal etmek emreder.

75. Cenabıallah Kur'anı talim ve ihsan; Hazret-i Fahr-i Kâinat Efendi'miz tebellüğ ve beyan buyurdular. Bu bizim neyin ve bedi takrir ve temyiz etmemiz için pek yüksek mizandır. *N. وضع. ن. الميزان* "Merhamet ve inayeti çok olan Allahuteala, Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona kuvvet beyan verdi. Güneş ve ay hesap ile hareket ederler. Sayısız nebatat ve ağaçlar Allah'a secde ederler. Ve Allah, semayı yükseltti ve mizanı kurdu. Mizanda haksızlık etmeyin. Ve tartıyı hakkaniyet ile yapın. Ve terazide aldatmak, yapmayın." ayet-i celileleriyle tavsif buyrulan mizan-ı İslam, semavati, şems ve kameri, nücum ve arzı ve bütün kâinatı ihata ve veznedebileceği bir mahiyet-i ulviyededir. Yani hakkı, batılı, iyiyi, kötüyü, ulviyi, süfliyi, vezne ve fark için bütün şümülüyle daima kâfi ve vakidir.

Maneviyat kadar makulata da müstenit olan dinimiz ancak hak ve nafi olanların beka bulup hilafının devam edemeyeceğini şu suretle beyan buyurur. *N. انزل من السماء ماء فالت اورية بقدرها فاحتمل السيل زيدا رابيا و مما يوقدون عليه في النار البتغاء حلية او متاع زيد مثله كذلك يضرب الله الحق والباطل فاما* [Sure-i Rad: XIII, 18] "Allah gökten yağmur yağdırır. Derelere miktarlarıncak akar. Seylin üstünde köpük (çer çöp) olur. Ziyet veya sair meta için ateşte erittiklerinizin üzerinde olan da onun gibi köpüktür. Allah, hak ve batıl için böylece misli-irad buyurur. Köpük atılır gider insanlara menfaati olan yerde kalır."

Peygamber Efendi'miz ادناك فادناك فادناك ثم ادناك فادناك فادناك "İyiliği anana, babana, kız kardeşine ve kardeşine et. Sonra yakınından yakınına git" buyurmuşlardır.

Din-i İslam'da uhuvvet-i insaniyenin hükmü büyüktür. Mücerret insan olmak sıfatının büyük kıymeti olduğundan hiçbir insanın zelil ve sefil olmasına razı olmaz. N. لقد كرمتنا بنى آدم [Sure-i İsrâ: XVII, 70-72] ayet-i celilesinde ale'l-ıtlak benî Adem'in mükerrem olduğunu beyan buyrulmuştur. Bundan başka bazı hadis-i şeriflerde يا عباد الله كونوا اخوانا buyrularak bütün insanlar arasında uhuvvet-i umumiyyeye riayet olunması lüzumu da bildirilmiştir. Fakat aynı zamanda her uhuvvetin hudut ve meratibi gösterilmiştir. Din ve vatan rabitalarını atlayarak ayrı bir rabita daha doğrusu yeni bir ayrılık ihdası suretiyle yapılan ruhî, siyasî inkılapları taklib-i dünya teşebbüslerini makbul görmez. Hepsinden evvel ihlas ister ve ihlase müstenit her fikre hürmet eder. Garaz ve ivaz üzerine kurulmuş ve zahirî batınına uymayan meslekleri sevmez.

Dünyayı taklibe uğraşan ruhî ve siyasî kuvvetlerden diğer birisi de iştirakiyun mesleğidir. Bunların dünyayı servet ve saadetlerine herkesin mümkün olduğu kadar müsavi surette iştirak etmesi ve bu sayede insanlardan bir kısmının öldürücü ihtiyaç ve zaruretler, diğer bir kısmının da her türlü vüsat ve saadetler, hatta israf ve sefahatler içinde imrar-ı hayat etmesine karşı isyan ederek bu dil-hıraş müsavatsızlığın âlemde refi fikir ve niyetine müstenit hareket ettikleri anlaşılıyor. Evet, insanlar arasında refah ve saadet taksiminin bu kadar fazla farklı olmasına karşı itiraz etmemek mümkün değildir. Hele son asırların icap ettirdiği bunca ihtiyacat ve bunların zıddına olarak ihdas edilen bin türlü ihtişam, bu yesar ve refah farkının acılığını pek ziyade arttırmıştır. Sermaye ashabının bazı memleketlerde takip ettiği adaletsiz tarz-ı hareketlerse ruhları bütün bütün çıldırtmıştır. Bunlara karşı müessir bir çare bulunmadıkça oralarda nizam ve intizamın hüsn-i muhafazası, ihtilal ve isyanların önüne çekilmesi kabil olamayacaktır. Fakat isyan ve ihtilale lüzum yoktur. Bu bapta bulunabilecek en muvafık çare, din-i İslam'a müracaattır. Herkesi hoşnut etmek, ancak din-i İslam'ın emvale vaz ettiği müstahsin-i iştirak ve adalet ve hakkaniyet kanunlarının hüsn-i idaresi ve mukaddes beyannameyi sayesinde mümkün olur.

Zekât ve sadaka, tesanüt ve teavün ve sayı ve hak meselelerine müteallik olan evamir-i İslamiye güzelce tatbik olduğu takdirde, iştirakiyun, akıl ve insaf dairesinde aradıklarını dinimizde bulabilirler. Dava ve münazaaya mahal kalmaz.

Tabiidir ki insanların hepsi aynı liyakat ve seviyede değildir. Binaenaleyh fazıl ve servet hususunda da bittabi müsavi olamazlar. Haksız ve gayr-ı mümkün müsavat talebinin hiç yeri yoktur. N. انظر كيف فضلنا بعضهم على بعض وللا [Sure-i İsrâ: XVII, 21-22]. "Bak, bazı insanları bazıları üzerine nasıl tafdil ettik." Ahiretin derece ve tafdilleri daha büyük değil midir?" ayet-i celilesi insanların derecat itibarıyla müsavi olamayacaklarını gösterir. Fakat aynı zamanda taksim-i rızık ve mükerremlik hususunda herkes arasına müsavat gözetilmesi de emir buyrulmuştur. Yani efendi olan kimse, eli altında bulunanların kaffesine mümkün olduğu kadar kendi yediğinden yedirecek, giydiğinden giydirecek, esbab-ı istirahatte hüsn-i muamelede fark bulundurmamaya çalışacaktır. Kur'an-ı Kerim, dirayet ve kiyaset-i fitriye veya kesbiye ve icabat-ı mevkiye neticesi olarak bi-inayetullahutela vüsat hâle, rifat-ı makama nail olmuş kimseleri rızık hususunda mufaddıl tabiriyle yad buyurmuştur. Fakat bu tafdiliyle nail olanların mufaddıl-ı âliyeleri üzerinde adem-i müsavat görmelerine razı olmaz. N. والله فضل بعضكم على بعض فى الرزق. [Sure-i Nahl: XVI, 71-73]. "Allahuteala bazınızı bazınız üzerine tafdil etti. Elleri altında bulunanların rızıklarını ulaştırmak suretiyle tafdil edilenlerde rızık hususunda müsavilerdir. Allah'ın nimetini inkâr mı ederler?" buyrulmuştur. Mümkün olan müsavat da budur.

Velhasıl bir taraftan zenginlerin mallarında N. وفى امولهم حق للسائل والحروم. mucib-i celince muhtaç ve müstehak olanlar için hak görülerek servet-i umumiyyeye herkesin iştiraki kabul edilmiş diğer taraftan N. وان ليس الانسان الا ماسعى fehvasınca herkesin sayı nispetinde müstefit olması kaide koymasıda teyit buyrulmuş olduğundan her sınıf insanların tanzim-i maişetleri temin edildiği gibi say u hak mukabili olmaksızın taleb-i iştirak davalarının da önü alınmıştır.

Sonra adl u insaf-ı İslami, iş sahiplerinin çalıştırdıkları kimselerin hak ve istihkaklarının dununda ücret teklif etmelerine mâni ve bilakis say u amelleri nispetinde onların da müstefit olmalarını müstelzim olduğundan iştirak-ı makul bittabi hasıl olur.

Bir de evvelce dediğimiz veçhile bilcümle emval, emanetullah olmak hasebiyle umuma taalluk ettiğinden yedlerinde bulunan emlakın hüsn-i tasarrufuna, imar ve ihyasına muktedir olamadıkları ve olamayacakları tebeyyün edenlerin mallarını onların imar ve ihyasına ehil ve kadir kimselerin inzımm-ı mesaisi ile fakat her tarafın menafiini mucip surette hüsn-i tasarruf ettirmek, işletmek için hükümetin, müdahalesi ve imkânı da bu iştirak emrinde şayan-ı kayıttır.¹⁷⁶ Hele emval-i emriye ve vakfiyenin nâ-ehil ellerde bırakılmayıp ehil olanlara tevdiinde daha ziyade kolaylık vardır.

Hülasa, her türlü mal ve servetlerde say u amel ve ehliyet ve liyakat aynı zamanda adle ve şefkat dolayısıyla herkesin iştiraki vardır. Hükümet, zarurî gördüğü vakit, emvalin menafi-i şahsiye ve umumiye en muvafık surette istimalini temin için müdahale edebilir.

Ve şu ciheti iyice bilinmelidir ki dinimiz, esas itibarıyla, terakkiyat-ı insaniyenin en büyük saiki olan hür mesaiye, nafi-i teşebbüsata mâni olmadıktan başka herkesin malik olduğu akıl ve kiyasetin, mal ve servetlerin hüsn-i istimalini, bilcümle istidatların tamami-i inkişafına medar olacak ikdam ve ihtimamları amirdir. Ve yine bu hikmete binaendir ki kendisinden daha ziyade vüsat-i hâle malik olanlarla müsavi olmak isteyenler, say ile, kesb-i helal ile, hesap ve iktisat ile terakki ederek onlara yetişmeye ve hatta geçmeye çalışmalıdırlar. Başkalarının semere-i saylarına taarruz ile onları, vasıl oldukları mertebeden aşağıya indirmekle değil.

Dinimizin ahkam ve mutekadadı, min tarafillah menzil olan Kur'an-ı Kerim'e ve Resul-i bi'l-hak Efendi'mizin sünen-i seniyelerine müstenit bulunduğundan biz Müslümanlar akıl ve hakkın ahkam-ı diniyemize asla muarız olmayacağına son derece eminizdir. Ve asırların müruru, ulum u fününun terakkiyatı daima evamir-i diniyemizin isabetine olan itimadı teyit edecektir itikadında bulunuruz. Binaenaleyh gerek umumiye mezhebi (komünizm) ve gerek daha yeniden zahir edecek herhangi bir meslek veya mezhep erbabının müddealarını tetkike her vakit hazırız. Eğer davaları akıl ve hakka müstenit ve şimdiye kadar beyan ettiğimiz esasat-ı İslamiye ile kabil-i tevfiğ ve nizam ve intizam-ı âlemin hüsn-i teminine müsait ise dinimiz tarafından kabul, aksi takdirde redd u cerh olunur.¹⁷⁷

Dünyayı en ziyade taklip eden bir kuvve-i ruhiye ve siyasiye de kavmiyettir. Din-i İslam her türlü rabitaları şayan-ı ihtiram ve bunlar sayesinde münasebat ve meveddetlerin hüsn-i idame ve tavkiyesini vacibü'l-iltizam bilir. Bir heyet-i içtimaiyede müteaddit rabitalar içtima ederse daha ziyade kuvvet bulacağı şüphesizdir. Ancak bu rabıta ve camialar arasında din rabitasını küfrü imana tercih eden baba evlat ve kardeş rabitalarının dahi fevkinde tutar. N. لاتجد قوماً يؤمنون بالله واليوم الآخر يوادون [Sure-i Tevbe: LX, 23] “Ya iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse baba ve kardeşlerinizi dahi üzerlerinize veli ittihaz etmeyin.” حاد الله ورسوله ولو كان واخوانهم او عشيرتهم [Sure-i Mücadele: LVIII, 23] “Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimseler babaları yahut kardeşleri yahut kavm u kabileleri dahi olsalar Allah'a ve Resul'üne muhalefet edenlerle dostluk ederler bulmazsın.”¹⁷⁸

76. Burada tekrar arz edelim ki hakiki bir muhit-i İslamde her sınıfın hakkına razı ve vezaif-i diniyesini (insaniyesini) müdrik ve icraya sai olması hasebiyle mal sahipleri, mallarını azamî menfaat ve azamî nafiyyet temin edecek surette istimal ve adl ve şefkatini şime ittihaz edeceklerdir. Diğer taraftan ashab-ı say ve amelde kezalik dindarane hareket edeceklerinden haksız mütalebatta bulunamazlar. Binaenaleyh suret-i umumiyede hükümetin müdahalesine hacet kalmaz gibidir. Hükümet müdahalesini ancak sefeh veya belahat gibi hacri veya vasi tayini müstelzim alval-i mahsusada istimal eder.

77. Din-i İslam'da bütün ma-mülkünü hizmet-i umumiye terk etmek mertebesi vardır. Mesela Peygamber Efendi'miz, ihtiyacı-ı zarurilerine yetecek miktardan ziyade mal-i hıfz buyurmadıkları gibi Hazret-i Sıddık da bütün ma-mülkünü icabında hizmet-i umumiye terk ederdi.

Sonra Peygamberlerin mallarının evlad ve ahfada miras kalmayıp beytülmala kaldığı malumdur. Acaba bunlar nedir? Malum olduğu veçhle ihtiyacı-ı zaruriyesinden artan bir kısım malı ihtiyaten saklamak tab-ı beşerde mevcut bir hâldir ve umumiyetle bu hâl, say ve tasarruf için büyük bir müşevvikti. Miras meselesi de muhabbet-i evlad hassa-i tabiyesinin icap ettirdiği bir lazımdır ki kezalik say ve tasarruf ve israfından tevakkî için büyük bir ehemmiyeti haizdir. Peygamberan-ı azam say ve tasarruf ve teşebbüsat-ı nafia hususlarında müşevviklere muhtaç olmadıkları gibi evlad u ahfatlarının istikballeri hakkında da havf ve endişeden eminlerdir. Binaenaleyh hakk-ı mülkiyet ve miras meselelerinde mevcut olan mezkûr sebepler kendileri için varid değildir. İşte asl-ı maksat, insanların terakki ve itilaları ve itminan kalpler için pek lazım olan hüriyyet-i say, hüriyyet-i iktisad ve emniyet-i istikbal keyfiyetlerini umumun kabul ve terazisi dahilinde tam ve müstakır bir surette temin edebilmektir. Bunlar hasıl olursa diyecek kalmaz. والا فلا

78. Böyle olmakla beraber peder ve valideye, küffar hatta küfre davet eder dahi olsalar galiz-i muamele caiz görülememiş, hüsn-i muamele emir buyurulmuştur. N. وان جاهدك على ان تشرك بي ماليس لك به علم فلا تطعهما وصا حبيهما في الدنيا معروفاً واتبع سبيل من اناب الى [Sure-i Lokman: XXXI, 14-15] “Eğer anan baban, tasdik etmediğin bir şeyi bana (Allah'a) şerik koşmak için cehd ederlerse onlara itaat etme. Mamafih umur-ı dünyada onlara lütf ve mülayimetle muamele et. Ve sen bana itaat edenlerin yoluna git.” ayet-i celilesi ve emsali bunu emrederler.

Tabiidir ki aynı lisan ile mütekellim olmak ve aynı ırk ve nesilden bulunmak yani kavmiyet, insanları birbirilerine takrip eden mühim bir rabıttır.

Din-i İslam, bunu pek iyi kabul eder. Yalnız iman ve ahlakın beraber olmasını ister. Böyle bir rabıta cidden mukaddes olur. Hem din hem millet rabıtası ile merbut olduğumuz insanlar kendi nefislerimizdir. Yalnız din rabıtasıyla merbut olduklarımız da kardeşlerimizdir. İnsan mukaddes bildiği mesleğe süluku kendisi için vacip itikat ettikten sonra tabiidir ki kendisine madden manen en yakın olanların bu mukaddes rabıta ile merbut olanların bulunduğunu kabulde tereddüt etmez.

Ve N. [Sure-i Şura: XLII, 22-23] “İşte Cenabıhakk’ın iman eden ve salih amel işleyen kullarına tebşir ettiği nimetler bunlardır. Sizden bu tebliğimden dolayı ecir istemem. Ancak karabette olanlara meveddet isterim, de.” ayet-i celilesindeki kurbayı din u millet karabeti olarak kabul etmişlerdir. Bütün ehl-i hakka şamildir. Vakıa bunu ehl-i beyt-i Resulullah’a aittir diyenler varsa da, ehl-i beyt-i Resul, bütün ehl-i dine min külli’l-vücuha akraba olduklarından, onlara meveddetin evveli bi’t-tarik olacağı şüphesizdir.¹⁷⁹

Şurasını tekrar edelim ki esasen din-i İslam’da الله و الشفقة على خلق الله emr-i celili mucibince din ve mezhep tefrik etmeksizin herkese adl u şefkat ve tekrim ve hürmetle muamele etmek vaciptir. Ve nizam ve intizam âlemi ve mukteza-i akl u dini muhafaza için zümreler teşkili zarurî bulunduğundan bu zümre vahdetinden insanlara has olan din ve millet camiasını tercih ile beraber muzır olmadıkları takdirde insan olmaları haysiyetiyle Müslüman olmayanlara dahi ayrıca hürmet ve hayırhahlık emreder. Yani ruh-ı İslam, insanlar arasında azamî vifak ve ittifak teminine ve nifak ve şikakların menine matuftur.

Din-i İslam, insanları bir kere Müslim ve gayr-ı Müslim olmak üzere ikiye ayırır. Sonra ilcaat-ı tabiiye taban Müslimler arasında dahi bazı hususiyetler kabul eder. Fakat adavet değil. N. [Sure-i Enbiya: XXI, 92] “Bu ümmet-i İslamiye bir ümmetten ibarettir.”

Bu müşterek merbutiyete mezhep ve tarikat ihtilafları da mâni olamaz ve olmamak lazım gelir. Bilcümle Müslümanların tarik ve mezhep tefrik etmeksizin bu bapta ittifak etmeleri farzdır. Zira din-i İslam’da kelime-i şahadete ve şerait-i esasiye-i İslamiyeye iman ile müşareket tam olup fûrudaki ihtilaf mâni-i iman olmadığından N. ferman-ı ilahisinde bütün Müslümanlar dahildir. Tevhid-i Bari ve tasdik-i risalet-penahi tam olduktan sonra bazı zevat hakkında fark-ı fazl gözetmek yahut herhangi biri için hüsün zannetmemek doğru olmayabilir. Fakat zümre-i naciye-i İslamiyet’ten hariç kalmayı müstelzim olmaz. Ziyaret-i kuburda mahzur görmek yahut mücerret salihlerin hazret-i Allah’a kemal-i ubudiyetleri sayesinde mertebe-i salaha, keşf u keramete nail olduklarını nazar-ı itibara alarak yapılan tazim ve tekrimin yine Allahuteala’ya raci olacağı ve hiçbir kavle uluhiyet veya bizatihi halaskarlık atfetmek varid olamayacağı itikadıyla kubur-ı salihinde Allah’a dua etmeyi caiz görmek gibi fûru ihtilafı keza böyledir. Bunlar hiçbir suretle camia-i İslamiyeye halele verecek ahval teşkil etmezler. Bilakis bunlar, yekdiğerin içtihadına hürmetle رحمة امتی mucib-i celilesince gavamız ve dakayik-i diniyeyi hakkıyla idrak ve tahkik için vesile ittihaz olunacak esbab-ı rahmet ve hikmetlerdir.

Din-i İslam’ın kavmiyet vesaire ihtilafatını kaldırması yüzünden pek çok münazaat ref ve yerlerine ittihad ve uhuvvetler tesis edilmiştir. Ezcümle din-i İslam’ı kabul etmezden evvel birbirlerinin kanlarına susamış bir hâlde yaşayan Evs ve Hazrec kabileleri İslam ile müşerref olduktan sonra artık kardeş gibi yaşamaya başlamışlar. Aralarındaki nifak ve şikak mübeddel-i vifak olmuş. Fakat bunu çekemeyen Yahudiler eski gayz u adaveti uyandırmak için fırsat aramakta ve din-i İslam’ın ehl-i kitaba karşı olan müsaadeli muamelesinden istifade ile Müslümanlarla kolayca ihtilat etmekte bulduklarından fesada teşebbüs etmişlerdir. Evvela şurasını söyleyelim ki Evs ve Hazrec

79. Din-i İslam’da hub ve meveddet iman ile pek alakadardır. Ancak mucib ve meveddetin hak için olması yani akl-ı selimin emri altında ve evamir-i ilahiyeye muvafık surette idare olunması şart-ı azamıdır. Hikakat, hub ve buğzu hevesat-ı şehvaniye ve ihtirasat-ı nefsanîyeye mağlup olmayarak hakkın emirleri dahilinde hüsn-i idare edebilmek imanın en kavi mebdelerine malik olmaktır. اوتق عرى الايمان الحب فى الله والبغض فى الله افضل الايمان ان تحب الله وتبغض الله ويعمل لسانك فى ذكر الله عزوجل وان تحب للناس ماتحب لنفسك وتكره لهم ماتكره لنفسك وان تقول خيراً او تصمت الله إيمان hususunda yapışılacak kulübelerin (urvelerin) en sağlamı Allah yolunda muhabbet ve Allah yolunda buğzudur. الله افضل الايمان ان تحب الله وتبغض الله ويعمل لسانك فى ذكر الله عزوجل وان تحب للناس ماتحب لنفسك وتكره لهم ماتكره لنفسك وان تقول خيراً او تصمت الله için buğz ve lisanı Allah’ın zikriyle meşgul etmek ve nefsin için istediğini nas için de istemek ve nefsin için girye gördüğünü nas için de girye görmek ve hayır söylemek yahut susmaktır.” hadis-i şerifleri bu manayı mutazammındır.

kabileleri Medine’de sakin olduklarından hicret-i nebeviye zamanında Resulullah Efendi’imize pek ziyade yardımları olmuş ve bu sebeple ensar nam-ı mübeccelini ihraz etmişlerdir. Mekke’den hicret edenlerde muhacirin nam-ı âliyesi ile bekam olmuşlardır.

Medine’nin Yahudi rüesasından Şas bin Kays namında bir salhurde Evs ile Hazrec arasında çoktan beri yerleşmiş olan kin ve gayzların, feyz-i İslam ile, tamamen mantıki olmasına mümanaat için tedbirler düşünürken bir gün bir mahalde bunlardan bir hayli zevatın, eski adavetleri hiç hatırlarına getirmeksizin, kardeşçesine görüşmekte olduklarını görür. Derhâl Yahudi gençlerinden birisi onların arasına gönderip evvelce düşman iken her iki kabile şairlerinin yekdiğeri aleyhine söyledikleri eşarı okutarak naire-i kin u gazabı uyandırmak teşebbüsünde bulunur. Yahudi genci onların aralarına girer ve şiirlerden birisini okur.

Öteki kabileye mensup Müslümanlardan birisi de kendi kabilesi şuarasının mukabeleten söylediği şiirlerden birisini okuyarak cevap verir. Bunun üzerine cahillikte meluf oldukları tefahür meydana çıkarak iş münazaaya varır. Nihayet her iki taraf, eski muharebelerini tazelemek teklif ederler. Mesela sirayet ve tevessü eder, intihap ettikleri kavga meydanına giderler. Tam çarpışma başlayacağı sırada rahmeten lil-âlemin Efendi’imiz haber alırlar. Beraberlerine aldıkları muhacirin ile birlikte yetişip her iki tarafa hitaben . الله يا معشر المسلمين الله ابدعوة الجاهلية و انا بين اظهركم بعد اذ هداكم. الله الى الاسلام و اكرمكم به و قطع به عنكم امر الجاهلية بعد اذ هداكم و استفذكم به من الكفر و الف بينكم ترجعون يا ايها الذين آمنوا ان تبعوا فريقاً من الذين اتوا الكتاب يردوكم بعد ايمانكم كافرين. وكيف تكفرون وانتم تتلى عليكم آيات الله وفيكم رسوله. ومن يعتصم بالله فقد هدى الى صراط مستقيم. يا ايها الذين امنوا اتقوا حق تقاته ولا تموتن الا وانتم مسلمون. واتصموا بجبل الله جميعاً ولا تفرقوا. واذكروا نعمة الله عليكم اذ كنتم اعداء فالف بين قلوبكم فاصبحتم بنعمته اخواناً و كنتم على شفا حفرة من النار فانقذكم كذلك يبين [Sure-i Ali İmran: III, 95-103] “Ya iman eden kimseler! Eğer ehl-i kitaptan bir kısmına itaat ederseniz sizi iman ettikten sonra kafir ederler. Hâlbuki siz nasıl kafir olursunuz ki size Allah’ın ayetleri okunur ve Allah’ın ve Resul’ü içinizedir. Allah’ın dinine sarılan doğru yola götürülmüştür. Ya iman eden kimseler! Allah’ın emirlerine hakkıyla itaat edin. O vakit siz ancak Müslüman olduğunuz hâlde ölürsünüz. Hepiniz Allah’ın dinine sarılın, ayrılığa düşmeyin, hakkınızdaki Allah’ın nimetini hatırlayın. Düşmanlar ediniz. Kalplerinizi telif buyurdu. Onun lütf u keremiyle kardeşler oldunuz. Ve ateş çukurunun kenarında idiniz sizi ona düşmekten kurtardı. Doğru yola gitmeniz için Allahuteala ayetlerini böylece beyan eder.”

İşte bunlar hep, Müslümanların ağıyar sözlerine uyararak birbirlerine muhalefet çıkarmamaları, İslam’ı zaafa düşürmemeleri lüzumu gösteren beyinelerdir.

Gayr-ı Müslimler de, ehl-i kitap ve kitapsızlar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Esas itibarıyla kaffesi hakkındaki muamelat-ı İslamiye tamamen insanîdir. Ancak, hikmetlere müstenit, bazı muamele farkları vardır. Ezcümle ehl-i kitabın yemeklerini Müslümanlar için helal gördüğü gibi kadınlarını da aile teşkil etmek üzere meşru surette tezevvüce müsaade buyurur. N. اليوم احل لكم الطبييات. وطعام الذين اتوا الكتاب حل لكم وطعامكم حل لهم. والمحصنات من المؤمنات والمحصنات من المؤمنات من [Sure-i Maide: V, 5-7] “Bugün size iyi şeyler helal edildi ve ehl-i kitabın taamı size helal ve sizin taaminiz onlara helaldir. (Yani taamların şeraiti-i halli hakkındaki emirler aynıdır) Afife Mümineler ve ehl-i kitaptan afife kadınlar da size helal oldu. Ancak mehirlerini vermeniz ve namuslu yaşamanız ve ne gizli ne aşikâr zinaya çevirmemeniz şartıyla.”⁸⁰

Bundan başka ehl-i kitap ile münakaşa ve mücadelede gayet hürmetkar olup onların kitaplarının muhtevi olduğu hakayık-ı diniyeyi daima nazar-ı itibara almak beynimizde müşterek olan mutekadat u ahkamı senet ittihaz etmekle de mükellefiz. N. ولا تجادلوا اهل الكتاب الا بالتي هي احسن. الا الذين ظلموا منهم و قولوا انا بالذي انزل الينا و انزل اليكم. والهناء و

80. İbare-i Kur’aniyeden anlaşılıyor ki ehl-i kitabın taaminin bize helal olması bizim taammızın onlara helal olmasından yani atimenin tebliğini, şerait-i sıhhiyesini aramak hususunda onların da bizim gibi mükellef bulunmalarındandır. Kadınlarla idzvacımıza müsaade buyrulması da kezalik hifz-i neseb zarureti mukteziyatıyla mükellef olmalarındandır.

الذين اخر جوا. N. من ديار هم بغير حق الا ان يقولوا ربنا الله. ولو دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع وبيع وصلوات ومساجد يذكر فيها اسم الله كثيراً [Sure-i Ankebut: XXIX, 45-46] “Ehl-i kitap ile ancak en güzel bir surette mücadele ediniz. Yalnız zulmedenleri müstesna ve biz, bize inzal olunan kitaba ve size inzal olunan kitaplara iman ettik. Ve bizim Allah’ımız ve sizin Allah’ımız bir Allah’tır. Biz onun emirlerine teslim-i nefis eden Müslimleriz deyin.”

Ehl-i kitabın ibadethanelerine ve mukaddesatına hürmet de ehl-i İslam üzerine lazımdır. N. من ديار هم بغير حق الا ان يقولوا ربنا الله. ولو دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع وبيع وصلوات ومساجد يذكر فيها اسم الله كثيراً [Sure-i Hac: XXII, 40-41] “Mücerret Rabb’imiz Allah’tır. Dediklerinden dolayı bi-gayr-ı hakk diyarlarından ihraç olunanlar, eğer Allahuteala nasın bazısını bazısıyla def etmeseydi (Müminler, müşriklerin tahribatına mâni olmasaydı) manastırlar, kiliseler, içerilerinde Allah’ın ismi çok zikrolunan mescitler yıkılırlardı. Allahuteala kendi dinine yardım edene yardım eder. Allah kuvvetli ve azizdir.”

Zaten ehl-i İslam, ehl-i kitabın Peygamberlerini tasdik ve kitaplarının asıllarına iman etmiş olduklarından onları yabancı görmezler Charles Webster Leadbeater cenapları bu hakikati tasdik ettikten sonra “Eğer ehl-i kitapta Müslümanlar ve Hazret-i Muhammed’in bildirdiği hakikatler hakkında mütesamih ve hürmetkar olsaydılar medeniyet ve insaniyet ve sulh u müsalemet-i umumiye namına büyük bir saadet temin ve Hristiyanlık muktezasına daha ziyade tevfiğ-i hareket edilmiş olurdu.” diyor. Kur’an-ı Kerim’in dediği de budur.

Din-i İslam’ı kabul, Museviyeti, İseviyeti inkâr değildir. Bilakis onları da tasdiktir. Ancak tahrifatını tashih ve daha mükemmelini kabul ederek tasdiktir. Dinimizin inkâr vadisinde teklifi yoktur. İsteddiği yalnız tasdik-i hakikattir. Ve bunu yine ehl-i kitabın kitaplarındaki ayatı işhad ederek talep eder. N. قل يا اهل الكتاب تعالوا الى كلمة سواء بيننا وبينكم. الا [Sure-i Al-i İmran: III, 57-64] “De ki: Ya ehl-i kitap! Sizinle beynimizde müsavi olan kelimeye geliniz. Ancak Allah’a ibadet edelim. Ve ona hiçbir şeyi şerik tutmayalım. Ve bazımız bazımızı Allah’tan başka Rabler ittihaz etmesin. Eğer dinlemezlerse bizim Müslümanlar olduğumuza şahit olunuz deyiniz. N. واذا قال عيسى ابن مريم يا بني اسرائيل اني رسول الله اليكم مصدقاً لما بين يدي من التوراة ومبشراً برسول يأتي من بعدي [Sure-i Saf: LXI, 6] “Meryem oğlu İsa, ya benî İsrail! Ben size Allah’ın Resul’üyüm. Benden evvel gelen Tevrat’ı tasdik ve benden sonra gelecek Ahmed isimli Peygamber’in teşrifini tebşir ederim, dedi.”

Allah’ın birliğini ispat için edille irad edecek değiliz. Hazret-i Muhammedü’l-Mustafa aleyhissalatu vesselam Efendi’mizin risalet ve nübüvvetinin sıdkı da Kur’an-ı Kerim gibi bir mucize ile müberhen bulunduğu ondan dair tafsilata girişmek de lazım değildir. Bahusus Peygamber demek Allah tarafından kendisine herkesin bilmediği şeyler bildirilmiş bir insan demektir. Binaenaleyh Hazret-i Muhammed’e min tarafillah başkalarına müyesser olmayan malumat verildiğine inanmaktan başka bir şey talep edilmiyor. N. قال لا اقول لكم عندي خزائن الله. ولا اعلم الغيب ولا اقول ل [Sure-i Enam: VI, 50] “Ya Muhammed! Sen onlara de: ‘Ben size benim yanımda Allah’ın hazineleri vardır, demiyorum. Ve ben gaybı bilmem. Ve ben melikim de demiyorum. Ben ancak bana vahyolunana ittiba ediyorum. Ve kör ile gören bir olur mu? Düşünmüyor musunuz, de.”

Böyle bir hakkın, hakikatin redd ü inkâr edilemeyeceği şüphesizdir. Zira kendisinin yaşamış olduğu vakit ve muhit içinde bugün dahi bir surenin mislini meydana getirmek imkânı olmayan bir kitab-ı kerim ve şerr-i kavim vücuda getirmenin min tarafillah verilen risalet ve nübüvvet kuvvetinden başka hiçbir veçhile mümkün olamayacağı pek aşikâr bir hakikattir. Hakikat, Peygamber Efendi’mizin dünyada buldukları zaman mesela Yunanlıların irfanlı zamanları gibi bir zaman değildi. Malumdur ki ulum ile uğraşıldığı zamanlarda dahi bir hekimin, filozofun temayüz edebilmesi tahsil-i ilm için çok zaman uğraşmış ve mütemadi ve uzun bahs u cedellerle mütalaalarla mümarese kesbetmiş olmasıyla mümkün olurdu. Nitekim şimdi de ve her vakit öyledir. Hâlbuki Peygamber Efendi’miz zamanında böyle dersler, tahsiller olmadığı gibi kendileri en iptidai okuyup yazmakla bile meşgul olmuşlardı. Eğer azıcık tahsilleri olmuş bulunsaydı, şu ayet-i kerimeler nazil olmazdı. N. وما كنت تتلوا من قبله من كتاب ولا تخطه بيمينك اذا لارتاب المطلون بل هو آيات بينات في صدور الذين اوتوا العلم وما يجحد باياتنا الا الظالمون [Sure-i Ankebut: XXIX, 48-50] “Evvelden bir kitap okumuş ve eliyle kitap yazmış değildin ki kafirler tebliğ ettiğin kitabın Hak tarafından inzal olduğuna şüphe etsinler. Kur’an-ı Kerim, kendilerine ilim verilmiş zatların kalplerinde olan ayat-ı beyyinatdır. Bizim ayetlerimizi ancak haksızlar inkâr ederler. نبي الله ورسوله النبي فا آمنوا بالله ورسوله النبي [Sure-i Araf: VII, 158] “Allah’a ve okumak yazmak tahsil etmemiş, Allah’a ve kelimelerine iman etmiş bir nebi olan Resul’üne iman ediniz. Ve ona tabi olunuz ki doğru yola gitmiş olunuz.”

Hülâsa din-i İslam, bütün ehl-i kitaba karabet ve muvaneset izhar ediyor. Her vesile ile elini uzatıyor. Akıl ve muhakemeye, hak ve hakkaniyete bi- tarafane tefekkür ve müzakereye davet ediyor. Din-i İslam'ın bu istinas-ı insaniyetkaranesinin anlaşıldığı zaman saadet acaba ne zaman gelecektir? Bütün kulub-ı âliye ashabı o büyük günü intizar etmektedir.

Ehl-i kitap olmayanlarda Allah'ı tanımayan cahil kavimlerdir. Onların yemekleri yenmez, kadınlarıyla izdivaç olunmaz. Çünkü onlar mabud bi'l-Hak olan Allahuteala'yı tanımayacak kadar cahil ve hakayık-ı insaniyeden gafil kimselerdir ki zat ve sıfat-ı ilahiye hakkındaki itikatları, ahcar ve cemadatı mabud ittihaz etmek derekesinde kaba ve tehlikeli olduğu gibi zarurat-ı insaniyeye riayetleri de yoktur. Tabii o hâlleriyle ehl-i İslam'ın daire-i karabetlerine giremezler. Zaman-ı risalette ehl-i kitap olmayan akvamın kız evlatlarını diri diri gömmeyi şeref ve deve beviyle yıkanmakla tetahhur ve taattur etik zannedecek kadar cahil ve insaniyet ve medeniyetten uzak oldukları malumdur. Bunların, mekulat ve meşrubatın maddî manevî nezafet ve taharetine, sıhhatte muzır veya helal haram olup olmadığına namuskârane kazanılıp kazanılmadığına itina ve ihtimamları da yoktu. Hıfz-ı nesep ve ırz u namus zaruretlerine riayetleri de pek cahilaneydi. Tabiidir ki öylelerin taamlarını sellemehü's-selam yemek ve kadımlarla izdivaç etmek caiz olamazdı. Nitekim bugün de yemekleri yenmeyen ve muaşeret ve ihtilatları makbul olmayan akvam mevcut olup bunlarla edilecek muamelelerin herhangi bir ehl-i kitap ve ehl-i marifet ve medeniyet ile edilecek muamelelere makis olamayacağı zahirdir.

Şimdi burada, bugün ehl-i kitap olmadıkları hâlde medeniyet kesbetmiş milletler vardır ki nice ehl-i kitaplardan daha ziyade ihtilata, karabet ve münasebet peydasına layık olmuşlardır. Onlar taamlarının nezafet ve taharetine muzır-ı sıhhat veya meksep cihetiyle namuskarane olup olmadığına lüzumu veçhile dikkat ve muamelat ve muhalatata zarurat-ı insaniye ve ahlakiyeye pek iyi riayet ederler. Ehl-i kitap değiller diye onlara akvam-ı cahiliye hakkında edilen muamele gibi muamele etmek nasıl olur? denebilir. Evet doğrudur. Ve din-i İslam bu ciheti de meskut bırakmamış, hükümlerini vermiştir. Bu meselede birisi kullar arasındaki münasebet ve muaşerete müteallik, diğeri de Allah ile kul arasında olmak üzere iki cihet vardır. Muaşeret hususunda aranılacak başlıca esas, din-i İslam'da hıfzları zarurî olan hususata riayet edip etmemeleridir. Mesela N. حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل لغير الله به [Sure-i Zümer: XXXIX, 9-12] "Ve herkes iyi kötü ne amel işlediyse onun karşılığını bulur." N. يوم تجد كل نفس ما يوم يصدر النبس اشتاتاً ليروا اعمالهم. فمن يعمل مثقال ذرة خيراً، [Sure-i Al-i İmran: III, 28-30] عملت من خير محضراً وما عملت من سوء [Sure-i Fussilet: XLI, 34] "ولا السيئة [Sure-i Zilzal: XCIX, 7-8] "O gün insanlar amellerinin hesabı görülmek için ayrı ayrı çıkarlar. Zerre kadar hayır yapan o hayrı, zerre kadar şer yapan o şerri görür."

Demek ki esas, insanlığın mukteza-i aslisi olan marifetullah veya tabir-i aharla marifetullah müncer olan vazife ve mesuliyet emr-i ahlakisini hakkıyla idrak ve bunu Allah'a ve yevm-i ahirete iman ve amal-i salihaya devam ve ihtimam mertebesine yükseltmektir. Tabiidir ki bu mertebe yükselmiş kimseleri din-i İslam, ahcar ve cemadatı mabud ittihaz edecek kadar cahil kalmış kavimlerle beraber tutmaz. Bilenlerle bilmeyenler ve fenalıkla, iyilik elbette müsavi olmazlar. N. هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون [Sure-i Zümer: XXXIX, 9-12] "Ve herkes iyi kötü ne amel işlediyse onun karşılığını bulur." N. يوم تجد كل نفس ما يوم يصدر النبس اشتاتاً ليروا اعمالهم. فمن يعمل مثقال ذرة خيراً، [Sure-i Al-i İmran: III, 28-30] عملت من خير محضراً وما عملت من سوء [Sure-i Fussilet: XLI, 34] "ولا السيئة [Sure-i Zilzal: XCIX, 7-8] "O gün insanlar amellerinin hesabı görülmek için ayrı ayrı çıkarlar. Zerre kadar hayır yapan o hayrı, zerre kadar şer yapan o şerri görür."

Bu ayetlerde yalnız Müslümanlar değil her nefis ve nas tabir buyrularak her kim olursa olsun cüzi, külli iyi veya fena ne ameli varsa mukabilini göreceği bildirilmektedir.⁸¹

Binaenaleyh kadr-i bülend-i Muhammediyi idrak saadetine nail olamamış fakat biset-i nübüvvetten maksud-ı asli olan irfan ve ahlak-ı âliyeden vüsleri mertebesinde mütenaim olmuş kimseler hakkında yapılacak muamelenin nimet-i marifetten tamamen bî-nasip ahlak ve amelleri kötü kimselere yapılacak muamelenin aynı olmamak lazım geleceği şüphesizdir. Hatta yalnız hüsn-i ahlak sahibi olmak bile calib-i hürmet olmak için kifayet edebilir. Bu bapta canlı bir misal, Hatim-i Taî'nin kerimesi hakkındaki muamele-i Peygamberidir. Bu kadın, kabilesi efradıyla beraber esir düşmüş fakat pederinin evsaf-ı ber-güzidesi, kerem seha ve vefa, sıdk u eman, adl u ihsan gibi sıfatlarını zikr ile

81. Bir de N. وما اصابكم من مصيبة فيما كسبت ايديكم ويعفوا عن كثير [Sure-i Şura: XLII, 29] "Size isabet eden musibet kendi ellerinizle kazandıklarınızdır. Allah bunlardan çoğunu affeder." ayet-i celilesinde beyan buyrulan aff-ı ilahi vardır.

esaretten affını istemiş. Server-i her dü sera Efendi'miz de "Bu saydığım sıfatlar Mümin sıfatlarıdır. Demek ki senin pederin mekarim-i ahlak sahibiymiş. Allahuteala mekarim-i ahlakı sever. Öyle bir zatın kerimesi esir kalmaz." buyurarak kendisini hür bırakmışlardır. Hâlbuki Hatim-i Taî putperestti. Binaenaleyh nezd-i İslam'da fazilet, her kimde ve her nerede olursa olsun layık olduğu merteye şayan-ı hürmettir.

Peygamber Efendi'mizin adil bir şah zamanında dünyaya gelmiş olduklarını zikr ile beyan-ı sürur buyurmaları da bu bapta şayan-ı zikirdir. Nuşirevan-ı Adil, risalet-penah Efendi'mize iman şerefine nail olmamış bir kimse olduğu hâlde mücerret adil sıfatıyla muttasıf bulunmasından dolayı medh-i Peygamberiye layık olmuştur.

Bunlar hep gösteriyor ki nezd-i İslam'da herhangi bir sıfat-ı İslamiyenin herhangi bir insanda bulunması, o insanın fazileti nispetinde şayan-ı hürmet ve mazhar-ı rahmet olmasına medar olur. Yani din-i Muhammediye mensup olmamak ziya-i hakka badi olmaz.

Velhasıl ehl-i kitap olmasalar dahi kendilerinde sıfat-ı hamide bulunan kimseler bhusus hakka iman ve amal-i salihaya devam eden ehl-i irfan; nazar-ı İslam'da mertebelerine göre şayan-ı tekrim ve ihtiram olurlar. Ve münasebat-ı medeniye ve içtimaiyede herkesin fazl u şerefini nazar-ı itibara alarak ona göre muamele etmek ve daima herkes için hayırhah olmak dinimizin evamir-i esasiyesindedir.

Tetkik edilince ehl-i kitap ile gayr-ı ehl-i kitabın tefrik olunmasının ilim ve cehl ve kavaid-i insaniye ve içtimaiyeye riayet ve âdem-i riayet meselelerine ait olduğu anlaşılır. Ehl-i kitaptan olup da cehl u isyan sebebiyle zarurat-ı ahlakiyeye kâfi derece riayet etmeyenler aynı gayr-ı ehl-i kitabın riayet etmeyenleri gibidirler. Mesela ehl-i kitap, kitapları hilafına olarak taamin temizliğine sihhiliğine riayet etmezler ise onların yemeklerini yemek caiz olmayacağı gibi hıfz-ı nesep ve ırz u namus hususlarına riayet etmeyenlerin de kadınlarıyla izdivaç-ı muvafık olmaz. Ve Allah'ın gayrısını Rab ittihaz ederek tevhide münafı itikatlarda bulunurlarsa onlar da müşrik olurlar. N. [Sure-i Tevbe: IX, 31] "Onlar ulema ve rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i Allah'ın gayr-ı Rabler ittihaz ettiler. Hâlbuki kendilerine ancak bir Allah'a ibadet etmeleri emir buyruldu. Bir Allah'tan başka Allah yoktur. Allahuteala onların şerik koştuklarından mütealidir." ayet-i celilesi bu manayı bildirir.

Ve N. [Sure-i Tevbe: IX, 29] "Allah'a ve ahiret gününe iman ve Allah'ın ve Resul'ünün haram kıldığını haram etmeyenlerle ve ehl-i kitaptan din-i hak ile mütedeyyin olmayanlarla mukatele ediniz" ayet-i celilesinde ehl-i kitapta zikredilmiştir.

Hülasa, ehl-i kitap olmayanlar da irfanlarını bir Allah'a ve ahirete iman ve kavaid-i insaniye ve ahlakiyeye riayet mertebesine yükseltebilirlerse müşriklikten kurtulurlar. İndallah ve inde'l-İslam kıymet ve haysiyet kesbederler.

Şimdi burada din-i İslam'a tabi olmadıkça hiçbir amelin kabul olunmayacağı manasını ifade buyuran ومن غير السلام ديناً فلن يقبل منه وهو في الآخرة من الخاسرين "Din-i İslam'dan gayr-ı din isteyenin dini kabul olunmaz. O ahirette kaybedenlerdendir." ayet-i celilesiyle doğrudan doğruya din-i Muhammediye tabi olmayıp fakat Allah'a ve ahirete iman eden ve amal-i salih ashabından olan kimselerin ecr ü mükafatlarının zayi olmayacağı müfadi arasında tezat yok mudur gibi bir mülhaza varid olabilir.

İslam demek, nefisini Cenabıhakk'ın emirlerine teslim yani ihlas ile vazaif-i ubudiyeti derk ü ifa etmek demektir. Yalnız Hazret-i Muhammed aleyhisselamın dini demek değildir. Nitekim N. وقالوا لن يدخل الجنة الا من كان هوداً او نصارى تلك امانتهم قل هاتوا برهانكم ان لنتم صادقين بلى من اسلم وجهه لله وهو محسن فله اجره عند ربه ولا خوف عليهم ولا هم يحزنون [Sure-i Bakara: II, 105-111] "Yahudi veya Hristiyan'dan başka asla kimse cennete giremez, dediler. Bu onların kendi arzularıdır. Sen onlara 'Eğer sözünüz doğruysa burhanınızı getiriniz.' de. Hayır (onların dediği gibi değildir.) yüzünü Allah'a çevirip Allah'ın emirlerine teslim olan ve iyi ameller işleyen kimselerdir ki Rabb-i kerimleri indinde ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar mahzun olmazlar." ayet-i kerimeleri esas olan şartlar N. اذ قال له ربه [Sure-i Bakara: II, 125-132] "Rabb'i ona İslam'a gel dediği vakit o Rabbü'l-âlemin için İslam'a geldim, dedi. Ve İbrahim aleyhisselam oğullarına İslam tavsiye etti. Yakup da öyle yaptı. Ya oğullarım! Allahuteala sizin için İslam dinini intihap etti. Siz ancak Müslüman olduklarınız hâlde vefat edersiniz dedi." ayet-i celileleri de İslam'ın din-i Muhammed'e mahsus olmadığını bildirirler.

Amelleri serap gibi olup indallah fayda vermeyenlerde kâinatta vahdet-i ilahiye dal olan bunca asar ve mevcudatı gördükleri hâlde maazallahuteala şirk ve küfürde sabit kalanlardır.

N. [Sure-i Nur: XXIV, 39] “Küfür ile alude olanların amelleri çölde serap gibidir. Susayan onu su zanneder.”

Esasen Cenabıhakk'ın yalnız şirki affetmeyip ondan maadasını istediğine mağfiret edeceğini N. ان الله لا يغفر ان الله لا يغفر [Sure-i Nisa: IV, 48-51] ayet-i celilesi bildirir.

Şimdi biraz da diğer camiaların hükm ü lüzumundan bahsedelim.

Din-i İslam bir din-i fitri olduğundan fitrat-ı beşeriyede gerek his ve kalbe ve gerek akıl ve fikre muvafık ne kadar camialar varsa hepsine mevki vermiş, hududunu tayin etmiştir. Ve esasen gayesi insanlar arasında vifak ve uhuvvet temini olduğundan elvan ve elsine ve menşe ve ensap ihtilaflarının kaffesinde hikmetler bulunduğunu ve binaenaleyh mevcudiyetlerinin lüzumunu bildirir. N. ولو شاء الله لجعلكم امة واحدة ولكن ليلوكم فيما آتاكم فاستبقوا الخيرات [Sure-i Nisa: IV, 48-51] “Allahuteala isteseydi, sizi bir ümmet yapardı. Fakat size ihsan ettiklerinde tecrübe için öyle yapmadı. Hayır işlemek hususunda birbirinizi geçmeye ihtimama ediniz.” ذلك لآيات للعالمين [Sure-i Rum: XXX, 21-22] “Göklerin ve yerin yaratılması, lisanlarınızın ve renkleriniz ihtilafı kudret-i ilahiyeye delalet eden burhanlardır. Bilenler için muhakkak bunda mucip fevaid ve ibret alametleri vardır.”

Nesepleriniz hakkında “تعلموا من انسابكم ماتصلون به ارحامكم ثم انتهوا وتعلموا ماتهدون به في ظلمات البر والبحر ثمانتها” تعلموا من انسابكم ماتصلون به ارحامكم ثم انتهوا وتعلموا ماتهدون به في ظلمات البر والبحر ثمانتها sıla-i rahme medar olacak malumatı öğrenin. İlerisine gitmeyin. Ve karanın, denizin karanlıklarında doğru yolu bulmak için lazım olanı öğrenin ileri gitmeyin.” hadis-i şerifi de ensap ve akaribi öğrenmek lüzumunu ve sıla-i rahm edilmesini emir buyurur. Ancak marifet ensabı tefahür ve mükabere ve ilm-i nücum ve emsali de gaipten haber vermek gibi gayr-ı makul davalara vesile etmeyendir.

N. [Sure-i Hucurat: XLI, 13] “Ey nas! Biz sizi bir erkek ile bir kadından halk ettik. Ve tanışmanız için sizi kavim ve kabilelere ayırdık. Allah indinde en keriminiz en müttakinizdir. Muhakkak bilin ki Allahuteala her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.” ayet-i kerimleri de insanların kavim ve kabilelere ayrılmasındaki hikmeti bildirirler. Tearüf demek, bilişmek ve tenakürün zıddı olarak sevişmek demek olduğu gibi marufta müsabakat manasını da ifade eder. Binaenaleyh bunda bilcümle akvamın, hikmet-i hilkat icabı olan marufta yani din-i mübine temessükte, her türlü terakkiyata muvaffakiyette müsabakatla mükellef oldukları manası da vardır. Zaten فاستبقوا الخيرات emr-i celilinin muktezası da budur. N. [Sure-i Müminun: XXXIII, 101-103] “Sur üflendiği vakit yani yevm-i kıyamette, insanlar arasında nesep davası olmaz (böyle şeyler aranmaz). Her kimin terazisi ağır gelirse (yani salih amelleri galip olursa) onlar felah bulurlar.” ayet-i kerimesi ve يا ايها الناس ان ربكم واحد الا لا فضل لعربي على اعجمي و لا اعجمي على عربي و لا لاجر على اسود و لا لاجر على احمر الا بالتقوى ان اكرمكم عند الله ليست لسباب احد و انما انتم بني آدم كطف الصاع لن تملئوه و ليس لاحد على احد فضل الا بدين و عمل صالح حسب امر ان يكون فاحشا بذينا بخيلا “Sizin bu nispetleriniz kimseyi sevmek için değildir. Âdem evlatları ancak siz ölçek içindeki bu gıdalar gibisiniz. Ölçeği dolduramazsınız. Kimsenin kimse üzerine dinden ve amel-i salihden başka suretle fazl u rüchanı yoktur. Bir kimsenin fena olması için onun bedhuy, bahil ve korkak olması kifayet eder.” hadis-i şerifleri de kavmiyet ve ensap ihtilafatının mâni-i taarüf ve müstelzim-i tenakür bir hâl teşkil etmesini men eden nusustur. Bu zikrettiğimiz nusus-ı celile hasb u nesep yani mücerret veraset tarikiyle fazl u şeref intikali davasının din-i İslam'da yeri olmadığını da pek güzel gösterirler. ليس من انت دعا الى عصبية و ليس من قاتل على عصبية و ليس من مات على عصبية [Sure-i Nisa: IV, 48-51] “Asabiyet davası eden, asabiyet üzerine mukatele eden ve asabiyet üzerine vefat eden bizden değildir.” hadis-i şerifi asabiyetin memnuiyetini ان الظلم على العصبية ان تعين قومك على الظلم [Sure-i Nisa: IV, 48-51] hadis-i şerifi de memnu olan asabiyetin hak ve adaletten inhirafı müeddi olan kavmiyet gayreti olduğunu bildirirler. Günah ve haksızlık etmeksizin kavmini müdafaa etmenin pek hayırlı bir iş olduğu da خیرکم المدافع عن عشيرته ما لم يأتهم [Sure-i Nisa: IV, 48-51] “Hayırlınız günah olmayan hususlarda aşiretini müdafaa edeninizdir.”

hadis-i şerifiyle sabittir. Hatta din ayrılığından dolayı Müslüman'ın sıla-i rahmi kesmesinin caiz olmadığı kütüb-i İslamiyede musarrahtır.

اذا قالت نزار يا نزار و قالت اهل اليمن يا قحطان نزل الضرر و رفع النصر و سلط عليهم الحديد
Yemenliler ya Kahtan dedikleri vakit zarar nazil olur, nusret kalkar ve onların üzerlerine demir musallat olur.” hadis-i şerifi de ayrılık çıkararak her kavmin muadat takip etmesinden tevellüt edecek zararları bildirir.

Gelelim tamamıyla cahil, irfan ve imandan mahrum kimseler hakkında edilecek muameleye. Din-i İslam nazarında umumiyetle insanlar esasen mükerremdir. Yani akıl ile aklın mukteza-i âliyesi olan idrak-ı vücud-ı Bari kabiliyetiyle muttasıflardır. Dinimiz kendilerine karşı da hürmetkar bulunmak asla tezlil ve tahkirlerine gidilmeyip marifet-i ilahiye kabiliyetlerinin inkişafına medar olmak için hikmetle, mevza-i hasene ile fehm ü idraklarına muvafık tarzlarda çalışmak emreder. Çünkü din-i İslam'ın muktezası buğz u adavet değil hub ve meveddettir. Şefkat ve hayırhahlıktır. *النصيحة* hadis-i şerifi dini sırf hayırhahlık olmak üzere tarif buyurur. Çünkü nasihatın asıl manası hayırhahlık demektir. N. وان احد من المشركين استجارك فاجره حتى يسمع كلام الله ثم ابلغه مأمنه ذلك بانهم قوم لا يعلمون [Sure-i Tevbe: IX, 6]. “Eğer müşriklerden biri sana komşu olmak isterse onu komşuluğa kabul et. Ta ki Allah kelimini işitsin. Sonra eğer iman etmez ise onu kendi emin olduğu yere kadar isal et. Çünkü onlar ilimsiz insanlardır.” ayet-i celilesi cahil ve müşriklerin dahi civar ehl-i dine alınıp kendileri için hayırhahlık gösterilmesini ve şayet iman etmezlerse asla nâ-hoşnutluk ibrazıyla ikrah cihetine gidilmedikten başka kendilerince en emin olan yerlere kadar gitmelerine müsaade ve muavenet edilmesini emir buyurur.

Burada hatıra, iki mesela varit olabilir: Birisi mademki din-i İslam ehl-i kitabın ve hatta ehl-i kitaptan olmadıkları hâlde Allah'ı ve ahireti bilen ve amal-i salihaya devam eden kimselerin itikat ve amellerine göre nail ecir ve mükâfat olacaklarını kabul eder. O hâlde Hazret-i Muhammed'in nübüvvetine, dinine imana ve mucibince amele ne lüzum vardır? Ehl-i kitap kendi dinlerinde kalırlar. Ehl-i kitap olmayanlar da akıl ve izanları ve ulum u maarif sayesinde vücud-ı ilahiye ve yevm-i ahirete iman ve ahlak-ı aliye mukteziyatıyla insaf ederler. Muhammedî olmak için lüzum kalmaz meselesi.

İkincisi mademki en cahil akvama karşı da vaz ve nasihatle ikna ve irşad ile, sabr u tahammül ile mümkün olduğu kadar seyyielere karşı hüsn-i muamelede bulunmak velhasıl bütün manasıyla hayırhahlık mukteziyatıyla amel olmak suretiyle hareket edilecek, hayr u ikraha da müracaat olunmayacaktır. O hâlde neşr-i din için cihadın, muharebenin pek mühim faraiz-i diniyeden olmasına sebep nedir? meselesidir.

Birinci sualin cevabı şudur ki bir kere din-i Muhammedî ile müşerref olmamışlar dahi iman ve irfanlarının ve amel-i salihlerinin faydalarından mahrum kalmazlar demek, noksan ve hırmanlarının cezalarını görmezler demek değildir. Bu faydalar mesela müthiş fırtınalı korkunç bir gecede, tehlikeli bir karanlıkta uçurumlardan yürümek mecburiyetinde bulunan insanlardan, umumiyetle zifiri karanlıkta kalmış kimselere nispetle velev ki pek zayıf olsun, bir ışığa malik olan kimselerin bu zayıf ışıkları sayesinde bastıkları yerleri uçurumları bazı mertebe görmeleriyle elde ettikleri faydalar kabilindedir. Ulema bunu tahfif-i azap ile tabir buyurmuşlardır. Onların şems-i münir-i İslam ile fevkalade nevvâr, hararet ve bürüdetten, girdap ve şevamihden ârî ferah-feza bir tarik-i mustakimden müsterihane vasıl-ı selamet ve saadet olmuş süeda ve suleha ile hemhal olmayacakları muhakkaktır. Evet, gerek ehl-i kitap olmak sebebiyle tevarüs ettikleri kütüb-i mukaddese ve gerek mücerret akl u izan ve ilm ü irfan sayesinde vücud-ı ilahiye ve yevm-i ahirete iman ve amal-i salihaya devam ve ihtimam eden kimseler, ne kadar mucid u sahib-i iman olsalar, hiçbir vakit misbah-ı ilahi-i Muhammedî ile tenvir-i zat u sıfat etmişlerle beraber olamazlar. Herhâlde elim surette nakıs kalırlar. Çünkü tevhid-i ilahi kemal-i insani ancak nur-ı Muhammedî ile tam olur. Sair dinlerin din-i İslam gibi sağlam bir tevhit talim ettikleri aşikârdır. Binaenaleyh din-i Muhammedinin vücuduna muttali olmuş buldukları hâlde hakayıkını öğrenmek için sarf-ı mesai etmeyen kimseler hiç şüphe yoktur ki iradelerini hüsn-i istimalde kusur etmiş kimselerdir. Mesuliyetten kurtulamazlar. Bahusus işte inkâr kaziyesi de vardır ki fikir ve vicdan için ağır bir töhmettir. Hak ve hakikatin setr-i nakısasını mütazammındır. Esasen küfür kelimesinin manası setr-i hakikat demektir. Müslümanlar, Musa ve İsa aleyhimesselemü vesair Peygamberleri hep tasdik ederler. Yani hiçbir hak ve hakikati inkâr etmeleri yoktur. Kabul etmedikleri ancak insana uluhiyet atfedilmesidir.

Esasen fariza-i cihadın savm u salat ve hac ve zekât gibi faraizle beraber İslam'ın şartları sırasına konmaması, cihadın din-i İslam'da bizzat hasen olmayıp zarurî olduğu vakit hasen görülmesinden yani harbin kendi zatı katl u tahribi daha pek çok fenalıkları müstelzim bulunduğundan çirkindir. Fakat âlâ-i kelimetullah yani hak ve hakkaniyeti temin için müracaata mecbur kalındığı vakit bittabi farz olur. Cihattan maksad-ı aslinin tedafüü meharib-i düşmana karşı bizzarur ihtiyar edilen bir hareket olduğu, gayr-ı Müminlerin kadın çocuk, aciz, ihtiyar ve müstemimler ile cizye veren kısımlarına karşı muharebe edilmesiyle sabittir. Demek ki cihatta illet, din-i İslam'ı adem-i kabul değil İslam'a ve Müslümanlara karşı muharip ve mütearrız olmaktadır. N. اذن للذين يقاتلون بانهم ظلموا وان الله على نصرهم لقدير [Sure-i Hac: XXII, 39-40] “Zulüm olunanlara zalimler ile mukatele için izin verildi. Ve muhakkak Allah mazlumların nusretlerine kadirdir.” ayet-i celilesi illet-i harbin zulm u taaddi olduğunu sarahaten bildirir. Bu baпта yani sebep-i harbin mukabil tarafın zulm ü tecavüzünden başka bir şey olmadığını bildiren daha birçok nusus-ı şerife vardır. Nitekim Peygamber Efendi'miz, düşmanları tarafından nakz-ı ahd ile Müminlere taarruz edilerek harp zarurî bir hâle getirilmedikçe gazalarına mübaşeret buyurmamışlardır. Ve muharebenin ilanından sonra harbin Müslümanlar için müsaade zamanlarında dahi düşman sulhe meylederse derhâl sulhü kabul etmek şiar-ı İslamiyedir. N. وان جنحوا للسلم فاجنح لها وتوكل على الله انه هو السميع العليم [Sure-i Enfal: XVIII, 61-63] “Eğer muharebeler müsaemet kastıyla sulha meylederse sen de musalahayı kabul ve Allah'a tevekkül et. Muhakkak Allah iştirici ve bilicidir.”

Mücerret din ihtilafın mucib-i harp olmadıktan başka din aleyhine mukatele ve Müslümanları memleketlerinden ihraç gibi tecavüzatta bulunmayan gayr-ı Müslim akvama da elden geldiği kadar iyilik etmek ve adil ve hakkaniyeti onlar hakkında tatbikten ayrılmamak münasip olacağını N. لاينهاكم الله عن الذين لم يقاتلواكم في الدين، ولم يخروكم من ديار [Sure-i Mümtehine: LX, 8] “Din sebebiyle sizinle mukatele etmeyenlere ve sizi diyarınızdan çıkarmayanlara iyilik etmekten ve onlar hakkında mukteza-i adaleti tatbikten Allah nehiy etmez. Allah adalet icra edenleri sever.” ayet-i kerimesi ne güzel beyan eder.

Din-i İslam'da harp etmek için ancak mukabil tarafın taarruz ve tecavüz ve zulüm ve taaddi ermiş olması şart-ı asli olunca din ihtilafından maada olan esbabın da zulm u taaddiyi mucip olmadıkça Müslümanlar tarafından harp ihdasına sebep olmayacakları anlaşılır. Mesela mücerret tevs-i bilad için harp etmek yoktur. Tabii birçok memleketlerin, vasi arazinin hüküm-i İslam altında bulunmasını elbette Müslümanlar isterler. Fakat bunun için din-i İslam'ın gösterdiği tarik, harp ve darp ve taaddi ve tecavüz tariki değildir. N. ولقد كتبنا في الزبور من بعد الذكر ان الارض يرثها [Sure-i Enbiya: XXI, 105] ayet-i celilesi mucibince maddî ve manevî salah ve liyakat kesbetmektir. Her suretle liyakat kesbedilince vüsat-i memalikin bittabi hasil olacağı şüphesizdir.

Bir de din-i İslam harbi men için “Hazır ol cenge. Eğer ister isen sulh u salah.” fehvasınca hazırlanmak emreder. N. واعدوا لهم ما استطعتم من قوة ومن رباط الخيل ترهبون به عدو الله وعدوكم [Sure-i Enfal: VIII, 60] “Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve at ve emsali vesait-i harbiye hazırlayın. Bu vasıtalarla Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı korkutursunuz.” buyrulmuştur.

Burada harp bahsi münasebetiyle din camiasına bağlanmanın o cihetçe olan menafiine dair birkaç söz daha söyleyelim. Birincisi dinin tabiatı esasen niza ve kıtali men etmektir. Din-i İslam'ın bütün insanlara karşı ne kadar adl u hakkaniyet ve şefkat ve merhamet emrettiğini gördük. Din terbiyesiyle yetişmiş insanların kadınlara, çocuklara, acizlere, müdafaasızlara gayr-ı mütearrızlara asla zarar ıka etmemeleri ve indallah mazur tutturacak kuvvetli bir sebep-i sahih olmadıkça muharebeye girmenin günah olacağını düşünerek harpten her suretle muhteriz davranmaları zarurîdir. Hâlbuki dini nazar-ı itibara almayan kavmiyet, lisan ve saire rabitaları böyle ilahi ve kudsi bir mesuliyet veya manevî bir ceza ve azap itikatları üzerine müesses olmadıklarından o hislerle meşbu kimseler galebe ve muvaffakiyet ümitleri hasil olunca her türlü taarruz ve tecavüzleri isteyerek ve hoşnut olarak ikadan çekinmiyorlar.

Harp ve siyasetlerinde dinin emirlerini unutan kimselerin yaptıkları muharebelerde görülen şiddetlerin dindar kimselerin muharebelerinde görülmeyecek bir derece-i faciada olduğunu vukuat göstermiş ve göstermektedir. Bahusus esna-i harpte iman ettiğini beyan eden mağlubun öldürülmesi bir Müslüman öldürmek gibi günah olduğundan birçok kimseler bu suretle hayatlarını kurtarırlar. Bunlar istemeyerek Müslüman olmuş bulunsalar bile, dinin tahkik ve mahiyetine daha ziyade imkân bularak hakikaten imanlarında kanaat ve sebat hasil olabileceği mümkün olduğu gibi harbin hitamında memleketlerine dönebilmeleri velhasıl hem hayatlarının hem hürriyetlerinin kurtulması faydaları vardır. Hâlbuki dine merbutiyetleri olmayan ihtilaflarla hasil olan harplerde gözleri bürüten hırs ve ihtiras öldürmeden başka hiçbir suretle sükûnet bulmuyor. Ne kadar fazla öldürürse o kadar muvaffakiyet kazandığına kani

oluyor. Zira gayelerin telif ve tevfi ki mümkün olamıyor. Mesela ırk ve elvan farkı mucib-i ihtilaf ise herhangi bir ırkın diğ er ırktan oluvmesi mümkün olmayan bir şeydir. Lisan ihtilafı da kezalik kabil-i telif değildir. Din-i İslam ise harbin en şiddetli zamanında dahi hangi ırktan ve hangi renkten olursa olsun dini kabul eden derhâl kardeş ettiğ i ve ne kadar çok kimseler Müslüman edilirse o kadar fazla sevap kazanılacağını bildirdiğ i cihetle birçok kimselerin hayat ve selametlerini temine medar olmuştur. Çünkü gayesi muharipleri imha değil, hıfz u iladır.

Müslüman olduktan sonra hangi ırk ve kavimden olursa olsun hiçbir şeref ve fazıl farkı kalmaması vardır ki o da din-i İslam'ın kolayca kabulüne sebep olan fazailendir. Din-i İslam, harpte iman edenleri ölümden kurtardığı gibi istiman edenleri de öldürtmez. Ve dinlerinde serbest bırakır. Harp esirlerini de evvelce dediğ imiz veçhile müteakiben azat eder. Yahut fıdye mukabili salıverir. Harpten sonra Müslüman memleketlerinde kalan ecanibe, muahedelere edilecek muamele Uhut muktezasına göredir. Velhasıl en insanî, en makul ve en nafi camianın din ve millet camia-i mukaddesi ve en ziyade sulh u müsalemet teminine medar olan terbiyenin de ancak din-i İslam terbiyesi olduğunu ve bunun gayrı camialar ne kadar şekl-i medenide idare olunsalar hiçbir vakit din-i İslam kadar esaslı bir uhuvvet ve münasebet-i salime tesis edemeyecekleri muhakkaktır. Binaenaleyh, dünyayı taklip ile uğraş an ve bundan sonra uğraşacak olan eski ve yeni kuva-i ruhiye ve siyasiye din-i İslam'ın diyeceğ i ve onlardan isteyeceğ i evvela bir Allah'a iman ve itikatlarında, amal u amallerinde hâlis olmaları, adil ve hakkaniyeti ihsan ve şefkati meslek ittihaz ve fitrat-ı asliye-i insaniyenin mukteza-i zarurisi olan makasıd-ı hamseyi muhafazayı hülasa, mukteziyat-ı İslamiyeyi icraya ihtimam etmeleridir.

Buraya gayr-ı Müslüm hükümetlerin tabiiyetinde kalmak mecburiyetinde bulunan Müslümanların uhdelere düşecek vazifelerle Müslüman hükümetlerin tabiiyetlerinde bulunan gayr-ı Müslimler hakkında yapılacak muamelelere dair birkaç söz ilave edelim.

Müslümanlar nerede bulunursa bulunsunlar aynı millett en ve bütün Müslümanların kardeşleridir. Ve gayr-ı Müslim bir hükümet tabiiyetinde bulunan Müslümanlar, o hükümetin İslam zararına olmayan kanunlarına itaatle mükelleftirler. Bunun en kuvvetli delili asr-ı saadette Habeş memalikine hicret eden ashab-ı güzinin Necaş i hükümetinin evamir ve nizamatına tebaiyeti kabul etmiş olmalarıdır.¹⁸³

Müslüman hükümeti tabiiyetinde bulunan gayr-ı Müslimlere edilecek muamele de her türlü mutekedat ve amal-i diniyelerinde hürriyet vermek ve onları hukuk ve adalet hususlarında Müslümanlarla tamamen beraber tutmaktır. Devletin emirlerine itaat ettikleri müddetçe ve İslam'ı ızzar için fesat ve hıyanete mübaşeretleri, sadakatsizlikleri olmadıkça makasıd-ı hamsenin hüsn-i muhafazaları onlar hakkında caridir. Nitekim bey u sırası gayr-ı Müslimlere mübah fakat Müslümanlar için haram olan hamr u lahm-ı hınzır gibi şeylerin Müslümanlar nazarında kerih görülmelerine rağmen istedikleri gibi tasarruflarına ve her türlü ayinlerinin icrasına mâni olmak hükümet ve ahâli-i İslamiye üzerine lazım görülmüştür. Ve لهم ما لنا و عليهم ما علينا “Bizim lehimize olanlar onların da lehine bizim aleyhimize olanlar onların da aleyhindedir.” destur-ı esasisi onlara karşı ne derece müsavatkarene hareket ettiğ imizi bildirir.

N. افانت نكره الناس حتى يكو نوا مؤمنين [Sure-i Yunus: X, 99] “Sen nası kerhen iman ettirmek mi istersin?” ayet-i celilesi, din-i İslam'ın hürriyet ve vicdana ne derece riayetkâr olduğunu gösteren beyanattandır.

83. Bu mesele çok naziktir. Kur'an-ı Kerim bu işi ahd u misak meselesi olarak beyan buyurmuştur. Ahde vefanın din-i İslam'da pek mühim olduğu malumdur. Herhangi bir kimsenin kendi dininin gayrı bir dinden olan bir devletin tabiiyetine kabul etmesi o devletin kanunlarına riayet edeceğ ine dair söz vermesi demektir. Tabii o bir ahddir. Onu tutmak farzdır. Binaenaleyh bir gayr-ı Müslim devlet tebasından olan Müslümanların tabii oldukları devletin kanunlarına itaat etmesi zaruridir. Ve bu meseleye temas eden N. والذين آمنوا ولم يهاجروا مالكم من ولايتهم من شئني حتى يهاجروا [Sure-i Enfal: VIII, 72-73]. “Şunlar ki iman ettiler. Fakat hicret etmediler. Hicret edinceye kadar sizin onlara bir vilayetiniz yoktur. Eğer onlar din işleri sebebiyle sizden yardım isterlerse sizin onlara yardım etmeniz lazımdır. Fakat aleyhlerine yardım istedikleri kavim ile aranızda ahd u misak, varsa o başka.” ayet-i celilesindeki mana pek cemiyetlidir. Hem fazileti hem makul ve müstahsen menfaati, zarureti nazar-ı itibara almak emretmektedir. Bir kere Müslüman'ın Müslüman'a her nerede olsa mutlaka yardım ile mükellef olduğunu anlatıyor. Sonra aralarında ahd u misak, mukavele ve ittifak bulunan akvam ile verilen söz dairesinde imtizaç ve vefakatın zarurü olduğu bildirilir. Tabiidir ki buna karşı millet-i hakimenin de tebasının hukuk ve hissiyatına hürmet etmesi hem ahlakî vazifesi hem menfaati iktizasındadır. Zaten Müslüman'ın sadık kalması da öte tarafın ahdinde sadık ve müstakim kalması şartıyladır. N. فاستقيموا لكم [Sure-i Tövbe: IX, 7]. “Onlar sözlerinde, muamelelerinde müstakim oldukları müddetçe siz de müstakim olunuz.” ayet-i celilesi bu manayı amirdir. Türkçede “İyilik iki baştan olur.” diye darb-ı mesel vardır.

Hülasa din-i İslam, Müslim gayr-ı Müslim herkesin hürriyet-i vicdan ve hürriyet-i amaline tamamıyla hürmetkardır. Binası adl u şefkat ve hüsn-i muaşeret üzerinedir. اياكم و الغلو فى الدين دائما هلکوا من كان قبلکم بالغلو فى الدين “Din hususunda tesamühsüzlükten, taşkınlıktan ihtiraz ediniz. Sizden evvel gelenlerden din hususunda gulüv edenler helak oldular.” hadis-i şerifi adem-i tesamüh-i dininin ne derece sakınılacak bir hâl olduğunu pek mükemmel surette beyan eder.

Gayet Mühim Bir Soru

Şimdi burada hatıra gayet mühim bir soru varit olur ki o da bu kadar âlî ve metin mebdede ve esasları hüküm ve ahkamı muhtevi olan bir dinin mensupları ne için bu derece geri kalmıştır. Sualidir. Evet bu pek variddir. Ve yek-nazarda cevabı gayet güç, adeta zihinlere hayret verecek bir şeydir. Lakin iyi tetkik edilirse zahirde pek vazı fakat hakikatte en büyük ehemmiyeti haiz bir sebepten neşet ettiği tebyin eder ki o da resm-i hattımızdır.

Kur’an-ı Kerim’in ilk emrinin, ikra emr-i celilinin, tamami-i husulüne medar olacak vasıta-i esasiye yani ilim u maarifin miftahı, elifba olduğu hâlde bunun tamami-i şeraitinin ehemmiyeti şimdiye kadar Müslümanlarca maalesef lüzumu veçhile takdir olunmamıştır.

Mukaddema, bizlerin müterakki zamanlarımızda pek geri bulunan akvamın sonradan terakki etmelerinin sebebi, din-i mübin-i Ahmedinin gösterdiği yollara süluk etmeleri ve ezcümle ikra emr-i Kur’aniyesiyle amel olmalarıdır. Onlar, mücerret resm-i hatlarının basit ve inkişafat-ı akliye ve terakkiyat-ı ameliye için ziyadesiyle müsait olması sayesinde, bahusus tabaatin icadından sonra bizleri sürat-i berkiye ile geçmiş ve mürur-ı sinin ile pek geride bırakmışlardır. Hâl böyleyken lemeat-ı maziye ile gözlerimiz kamaşmış bulunan biz Müslümanlar zahirde küçük görünen bu büyük noktayı miftah-ı esasiye lazım olduğu veçhile ehemmiyet atfedememiştir.

Evet, kıraat ve kitabetin her sınıf halkımız arasında intişar edememesi mücerret bu sebepten neşet etmiştir. Tarihimize bakılırsa görülür ki büyük âlimler yetiştirebildiğimiz zamanlar olmuş fakat fakir zengin köylü, şehirli kadın erkek memur, esnaf, çiftçi tacir her sınıf ahâlinin hâllerine göre okuryazar olmalarına hiçbir zaman muvaffak olamamışız. Ulema ve hükemamızın en çok yetiştiği asırlarda dahi mühim merakiz-i medeniyet meydana getirebilmiş olmamıza rağmen bedaveti ref edememiştir. Hâlbuki din-i İslam’ın mukteza-i hakikisi ilim ü irfan ve medeniyet ve ümrandır. Saye-i feyzinde cehl ü hırman hiçbir yerde meydan bulamamak icap eder. طلب العلم فريضة على كل مسلم و. hadis-i şerifi efrad-ı İslamiyenin kaffesinin tahsil-i ilm ile mükellef olduğunu bildirir. Ve biz Müslümanlar, bu farızayı eda için çalışmamış değiliz. Bilakis her milletten ziyade aşk-ı maarifle yatmışız ve yatmaktayız, her mescit gölgesinde mutlaka bir mektep yapmışız. Her Müslüman çocuğunu okutmak ister ve mektebe verir.

Çocuklarımızı ilk mektebe verirken masraflar ihtiyarıyla, düğün merasimi yapmak bizlere mahsustur. Medreselere verdiğimiz ehemmiyetler meydanda. Yine öyle iken mezkûr hadis-i şerifin mukteza-i âliyesini icra edememiştir. Her türlü mesaimize rağmen her ferdimizin okuryazar olması hüner ve maarif istidatlarımızın gereği gibi inkişafı mümkün olamamıştır. Bin müşkülât ile okuryazar olabilenlerimizde nispetli derecede yorulmuşuzdur. Bunlara sebep nedir? Hiç şüphe yoktur ki miftah-ı maarifimizin müsait olmamasından başka bir şey değildir. Medeni milletlerle tahsil-i maarif itibarıyla ilk korkumuz, elifba şeraitinden, resm-i hattın tarzından başlar.

Vakıa iptida-i İslam’da maarifçe sair milletleri geçmişiz. Fakat bu, o vakitler onların tahsil-i uluma rağbetleri mefkut, Müslümanlar için ise bu ümniye-i âliyenin feraiz-i diniyeden madud bulunmasından neşet etmiştir. Fakat bir müddet sonra Avrupalılar, Endülüs ve ehl-i salip temaslarıyla Müslümanların fevz ü felahları esbabına be-hak vukuf peyda ederek ıslahata, bahusus tahsil-i ilim u marifete pek ziyade ehemmiyet vermeye başlamışlar ve istimal ettikleri yazının müsait olması sayesinde her sınıf ahâliler arasında okuyup yazmak pek çabuk taammüm etmiş ve bu suretle Müslümanları geçmişlerdir. Binaenaleyh bizim geri kalmamız, say u himmetimizin azalmasından, süratimizin eksilmesinden değil müsabıklarımızın fevkalade sürat kesbetmelerinden az say ile çok kazanmak yoluna malik olmalarındandır.

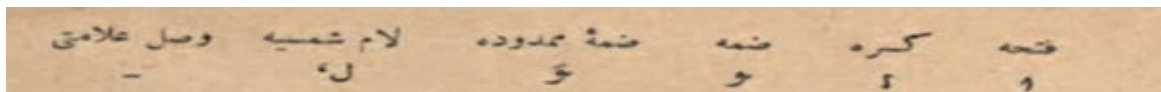
Tıbaatin icadına da yine yazının müsait olması sayesinde muvaffak olunmuştur. Çünkü otuz kırk kalıp ile maksat hasıl oluvermiştir. Bizim yazıda ise pek müteaddit eşkal istimali, tıbaatin tatbikini eşkal ettiği gibi icadına da mâni olmuştur.

Hülâsa kusur sarf-ı hurufumuzun tertibindedir. Haşa din-i İslam'da değildir. Bu zahir bir hakikattir. Fakat ne dense elifbanın ıslahı meselesi âlem-i İslamca mühmel bırakılmış ve terakkimize mâni esbap, hep zahirleri gösterişli, azametli işlerde aranarak beyhude vakitler geçirilmiş ve geçirilmektedir. Herhâlde eski zaman alet-i harbi olan kılıç kalkan vesaire yerine mukteza-i hâle göre alat-ı harbiye edinmek lüzumunu anlayıp da alet-i maarif olan harflerimizi ilmîleştirme ayrı ayrı yazıp aralarına savait ilavesiyle basitleştirmek, başka milletlerin yazıları gibi itmam etmek lüzumunu anlamamak dehhaş bir gafletimizdir. Cehl-i umuminin bütün dertlerimizin menşe-i hakikisi olan büyük belyemizin badi-i esasisi budur. Nitekim اعتصموا بحبل الله جميعا لا تفرقوا ferman-ı celili hilafına hareketlerin badisi de yine bu gafletin istilzam ettiği maarifsizliktir. Mamafih bunlar hep hükm-i hafiyeye ilahiye iktizasından olup سيصيب امتي داء الامم الاشر و البطر و التكاثر و التشاحن في الدنيا و التباعد و التحاسد حتى يكون البغي "Atide benim ümmetim de başka ümmetlerin düştükleri derde duçar olacaklardır ki o da küfran-ı nimet, şımarıklık, tekasür, nesep ve haseplerinin çokluğuyla tefahür, dünya için didişme ve birbirine buğz ve hasettir. Bağy ve isyan derecesine varıncaya kadar." hadis-i şerifinin haber verdiği ahval elbette zuhur edecekti ve etti. Fakat din-i İslam, kıyamete kadar baki ve آخرها او لها خير او لا يدري او امة مباركة لا يدري "Ümmetim mübarek bir ümmettir. Evveli mi daha hayırlıdır, sonu mu daha hayırlı olacaktır, bilinmez. Sonun daha hayırlı olmayacağına zahip olmayın." ان الله يؤيد هذا الدين و لو باقوام لا "Sonun daha hayırlı olmayacağına zahip olmayın." Muhakkak Allah bu dini, ondan nasibi olmayan kimselerle de teyit eder." Ve emsali ehadis-i nebeviye ve N. [Sure-i Hier: XV, 9] "Kur'an'ı biz inzal ettik ve biz onu elbette muhafaza ederiz" ayet-i celilesi İslam'ın daima mahfuz kalacağını ve atisinin emin olduğunu gösterirler ve Sure-i Vakıa'da bir kere N. [Sure-i Vakıa: LVI, 38-40] buyrulmuş olmasının, evail-i İslam'da birçok ashab-ı salah yetişip sonra azalacağına fakat daha sonra tekrar birçok suleha yetişişine işaret olduğu müfessirler tarafından beyan buyrulmuştur. Hele خير امتي اوله و آخرها و في "خير امتي اوله و آخرها و في" "Ümmetimin en hayırlı zamanları evveli ile ahirindedir. Ortasında keder vardır." hadis-i şerifi bu hakikati pek aşikâr beyan eder. Hasılı, ne vakit olsa milletimizin Kur'an-ı Kerim mukteziyatı nispetinde terakki edeceği zamanın geleceği muhakkaktır. Bir gün gelecek, şimdiki ceHL u acizlerimiz hitama ererek Peygamber Efendi'mizin çizdikleri sebilullah-ı müstakime vasıl olunacaktır. Yalnız bizce bunun zaman ve mekânı malum değildir. Malum ve muhakkak olan bu kitab-ı celilin nüzulünün abes olamayacağıdır. Abes olmaması için ümmet-i Muhammed'in Kur'an'ın ulüvv-i mertebesi nispetinde ve şimdiye kadar görülmemiş bir derecede; maddî, manevî her türlü saadete nail ve müddet-i medide âlem-şümül bir adil ve hakkaniyet ibraz etmesi elzemdir. Hâlbuki şimdiye kadar böyle bir asır görülmemiştir. Vakıa ara sıra bazı büyük zevat gelerek şan-ı âlî-i İslam'ın ne olduğunu göstermiş iseler de gerek daire-i şümül ve gerek müddet-i devam cihetiyle o kadar mahdut olmuştur ki feyz-i celil-i Kur'an'ı, nur-ı akdes-i Muhammedi ile mütenasip olmaktan çok uzaktır. N. [Sure-i Tevbe: IX, 33] "Diğer dinler üzerine rüchan ve tevaffukunu izhar için Resul'ünü doğru yolu ve din hakkı tebliğ vazifesiyle gönderen o Allah'tır." sizi erbabı indinde daima mütecellî olmakla beraber umumiyet itibarıyla hâlâ lüzumu kadar tecelli edememiştir. Fakat edecektir.

Böyle birkaç asırlar ümmet-i Muhammed'in muvakkaten geri kalması da هل ينفع القرآن الا بالعلم mukteza-i münifenin tecellisiyle, insanın melaîke-i kirama dahi sebep-i rüchanı olan ilm-i celilü'l-kadrin hikmetin daha ziyade bilinmesi hikmetine mübteni olsa gerektir.

Hülâsa İslam bir gün gelecek feyz ü envarını görülmemiş mertebe-i fevkaladede bütün dünyaya neş u teşmil edecektir. Şimdi biz Müslümanların uhdelerimize terettüp eden en mühim vazife, geri kalmamızın hakiki sebeplerini bihakk keşf ile, ref ü izalelerine say u ikdam ve maksud-ı mevidiyemize nail olacağımıza mutmainen kemal-i azm u tevekkül ile ceHle karşı mücahedeye ihtimamdır. N. [Sure-i Nahl: XVI, 128] "Muhakkak kötülük yapmaktan sakınan ve iyilik yapanlarla beraberdir."

و آخر دعواهم ان الحمد لله رب العالمين N.

Vasl Alameti

Lam-ı Şemsiye

Zamme-i Memdude

Zamme

Kesre

Fetha

سحر و جوارح و ال فانت احوة مولك اى ي و
و اى و س و ع و اى ا ت

ب اسم الله الرحمن الرحيم

Bismillahirrahmanirrahim

اقرء ب اسم رب بلك ال لذى خلق اولق
ال انسان من ع اولق اقرء و رب بلك ال
اولم و ال لذى ع ال لم ال قولم
ال انسان لم لى ع لم ال لذى ان
لوى طغى ان رءه اس تغنى ان لى
رب بلك ال رءه ال لذى انهى
ع بدأ اذا ص لى اورءه ال لذى
هوى او ام و ال تاقوى اورءه ال
لذذاب و ت و لى اولم لى ب ان ال
لذذاب لى لى ان لى لى ان لى
ب ال ناصىة لذذاب خا طاءة
ف لى و ن ادى و س و ن و ال ذاب انى
ل لى لى و اس جود و ا ق ت و رب

ا ا ا ا ا ا ا ا
e i i i i i i i
o eu u ou i â a é

i o ö u i â a e

Kur'an Tercüme Edilebilir Mi? ve Yeni Vadide Fatıha Tercüme ve Tefsiri

Doktor Milaşı İsmail Hakkı

İkinci tab
Fiyatı beş kuruştur.

1342 [1924]

Hilal Matbaası
İstanbul Eski Zabıta Karşısında

Kur'an-ı Kerim Tercüme Olunabilir mi?

Kur'an-ı Kerim ne kadar Müslüman varsa hepsinin din ve şeriat kitabı olduğundan mana-i şerifinin mertebe-i kifayede bilinmesi her Müslüman için lazımdır. Bu kitab-ı mübinse Arapça nazil olduğundan Arap olmayan Müslümanlar bu faydayı istihsalde çok müşkilat çekmektedirler. Vakıa Araplar da, Kur'an-ı Kerim'in dakik manalarını anlamak için uzun müddet ilimler tahsiline ihtiyaçtan kurtulamazlarsa da herkese lazım olan derecesini anlamak isteyenleri, lisanları Arap olmayanlardan daha az zahmet çekerler. İşte buna binaendir ki biz Türkler, zarurat-ı diniyemizi öğrenmek için bir kolaylık olmak üzere Türkçe ilmihâl ve ulum-i diniye kitapları telif etmişiz ve bazı tefsirler de yazmışız. Fakat kitabımızın daha ziyade derin meselelerini öğrenmek isteyenlerimiz için lisan-ı Arap ve bu lisan üzere yazılmış ulum-i mütenevvia tahsilini mecburî görmüşüz. Yakın zamanlara kadar bunlara itiraz edenler olmamış ve her ilim tahsil etmek isteyen bu kaideye riayetle bütün ömrünü lisan-ı Arab'ın ve ulum-ı Arabiye denilen müdevvenatının taallüm ve tahsiline hasretmiştir. Ancak Garp'ın terakkiyatının, nazarları bi'z-zarur kendisine çevirecek derecede yükselmesi, yalnız ulum-ı Arabiye tahsiliyle iktifa imkânı selb ettiğinden, evvela her ikisinin cemine lüzum görülerek medrese tahsilini az çok ikmal etmiş kimselerimizin ulum-ı Garbiyeyi de tahsil etmeleri iltizam edilmiş ve ilk zamanlarda bu suretle iki ciheti cami bir hayli zevat yetiştirilmiştir. Fakat umur-ı dünyeviye ve münasebat-ı medeniye için Garp ilimlerini tahsilin daha ziyade tamimi ve temasın teksiri daha zarurî bir hâle geldiğinden ulum-ı Arabiye tahsilinin ihmâli çoğalmış ve bunun neticesi olarak umur-ı diniyede cehl ve noksan nazar-ı dikkati calib bir hâli bulmuştur. İşte bu cehl ve noksan netayicinin ilcasıyladır ki bir kısım kimseler tarafından manası anlaşılmayan sözlerin okunmasından bir fayda hasıl olmayacağı ve binaenaleyh muhtevî olduğu ahkam ve meaniyi doğrudan doğruya anlayabilmek için Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye tercüme edilmesi elzem bulunduğu ve zaten ecnebî lisanlarının çoğuna tercüme edilmiş olduğundan Türkçeye tercüme edilmesine hiçbir mani tasavvur edilemeyeceği beyan edilmektedir.

Beri taraftan bir kısım zevat da Kur'an'ın, Türkçeye tercümesine muarız bulunmakta ve ancak mana-i şerifinin tefsir suretinde eda edilebileceğini ityan etmektedirler. Bu muarızlığın en esaslı sebebi, tercümenin namazda veya namaz haricinde aynen aslı olan Arapça yerine kaim olması istendiğine zahip olunmasındandır. Fi'l-vaki bu tercüme isteyenler arasında sırf manayı anlamak için isteyenler olduğu gibi namazda, duada asl-ı Arabisi yerine Türkçesinin okunması lüzumuna kail olanlar da vardır.

Vakıa bir kelam, manası anlaşılmaksızın okunursa ancak ahenk-i elfazı ile kudsiyetine olan imanın mühim ve icmali bir tesiri görülür. Asıl matlup olan maksud-ı diniye tam hasıl olmaz ve Peygamber Efendi'mizin هل ينفع العلم القرآن الابالعلم "Kur'an ancak ilim ile fayda verir." buyurmaları bu hikmete müptenidir. Binaenaleyh hem lafzın fesahat ve belagatını, hem manayı anlamak lazımdır. Bunlar da ancak ilim ile olur. Böyle olunca Türklerin vesair Arap olmayan Müslümanların, Kur'an okumaktan be-hakk istifadeleri yoktur. Yalnız iman ile ahenk-i elfazın ihtisas üzerine olan icmali, bir tesiriyle kalıyorlar demek olur. Evet, öyledir ve onun için Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümesine ihtiyaç vardır.

Fakat acaba Kur'an-ı Kerim, Türkçeye tercüme edilebilir mi? Bir kere bunu anlamalıyız. Bütün ecnebî lisanlarına tercüme edilmiş olduğundan Türkçeye niçin tercüme edilmesin mi diyorsunuz? İş öyle değildir. Kur'an-ı Kerim, şimdiye kadar hiçbir lisana hakkıyla tercüme edilememiştir. Vakıa birçok lisanlarda tercüme diye satılmakta olan kitaplar varsa da hakikatte onlar Kur'an-ı Kerim'in lafız ve manasında mevcut olan hüküm ve kuvveti haiz değildir. Binaenaleyh aslının yerini tutamazlar. Buna kolay kolay inanamayacaksınız ve Fransız, Alman, İngiliz dilleri bugün o kadar zenginleşmiş, o kadar incelmışlerdir ki Kur'an'ı; bu lisanlara nakletmek pek kolay, hatta Arapçasına bile faik olmak lazım gelir. Zira Arapça ne kadar zengin ve vasi olsa bugünkü medenî milletlerin lisanlarındaki mükemmeliyet onda olamaz, demek istersiniz değil mi? İşte iş, öyle değil. Çünkü bu lisanlar gerek ulum ve fûnun ve gerek siyaset ve edebiyat cihetiyle pek ziyade terakki etmiş ve incelmış olmakla beraber Kur'an-ı Kerim'in derece-i belagatına vasil olmaktan çok uzaktırlar. Bunu Kur'an-ı Kerim'in lafız ve manasını anlamakla

meşgul olan her sahib-i insaf tasdik ve takdirde tereddüt etmez. Buna dair hayli salahiyettar zevat ile görüştüm. Cümlesini bu itikatta buldum. Bahusus Beyrut'ta bulunduğum sırada hem Fransızcaya hem Arapçaya iyi vakıf Hristiyan Araplar bu bapta pek ciddi şahadetlerde bulunurlardı. Ezcümle Cebel-i Lübnan muteberanından Nedre Bey Matran ile aramızda cereyan eden muhavere cidden mühim bir delil teşkil eder. Beyrut vilayet-i sıhhiye müfettişi bulunduğum sıralarda o vakit vali bulunan zat, yaz mevsimini Cebel-i Lübnan'ın Aliye mevkiinde geçirir ve cuma günleri memurin ile mahalli muteberanı valiyi ziyaret için orada toplanırlardı. Bir cuma günü o vakitler Beyrut gümrük nazırı olan, Avrupa'da çok bulunmuş Fransızca'yı iyi konuşur Kamil Efendi isminde bir zat, Nedre Bey ve ben konuşuyorduk. Söz Kur'an-ı azimüşşana intikal etti. Nedre Bey, Marunî olup Arapçanın şiir ve edebiyatına vakıf ve Fransızca'yı çocukluğundan beri Fransız mekteplerinde tahsil etmiş ve Fransa'da birçok seneler Fransızca gazeteler çıkarmış olmak sebebiyle o lisanda dahi gayet muktedir. Bana hitaben "Kur'an-ı Kerim'de öyle ayetler vardır ki biz Hristiyan Araplar, hayran ve takdirhan olmaktan kendimizi alamayız. Ezcümle الله نور السموات والارض... ayeti bu bapta gayet mühim bir misaldir." dedi.

Ondan sonra ayrıldık. Ertesi hafta ben Kazimirski'nin Fransızca Kur'an tercümesinden bu ayetin Fransızcasını defterime yazarak yine Aliye'ye gittim. Nedre Matran da oradaydı. "Sizin takdir ve hayretlerle gördüğünüz ayetin Fransızcası!" diyerek defteri eline tutuşturdu. Aldı, şöyle bir okudu ve 'Bu onun tercümesi değil' diyerek defteri geriye verecek oldu.

"Rica ederim. Sizin Arapçanız da Fransızca'nız da kuvvetlidir. Tashih yahut yeniden tercüme edin." dedim. Tekrar aldı ve biraz çekilerek mütalaaya başladı. Bir hayli zaman düşündükten sonra "Allah Allah, başka türlü tercüme de mümkün değil. Lakin gerek lafız, gerek mana cihetiyle ne kadar kaybetmiş. İnsanın "Bu onun tercümesi değil" diyeceği geliyor. Sanki o ayet değil. O derece değişmiş." ... dedi.

Kazimirski, Kur'an tercümesinde en ziyade muvaffak olanlardan bilindiği gibi Fransız lisanı da her türlü ilmî mazmunları ifade için gayet müsait bir lisandır. Beynelmül olmasa da bu fazlına delildir. Öyle olduğu hâlde Kur'an-ı Kerim'in lafız ve manasındaki büyüklüğü, derinliği edadan acizdir. Şu hâlde Türkçemizin bugünkü hâliyle, Kur'an'ın Arapçasının hüküm ve kuvvetini tamamıyla haiz, bir tercüme meydana getiremeyeceğimiz evla-i bi't-tarikittir. Bilmem buna dair hangi bir misali gösterelim? Herhangi bir ayeti tercüme tecrübesinde bulunsak acz önümüze gerilir, kendisini gösterir. Mesela hamd, Rab, Rahman, Rahim kelimelerine mukabil neler bulalım? Vakıa bazı kelimeler Türkçede meluf olduklarından onları aynen kullanmak mümkündür. Fakat en çok meluf olanlardan bile öyleleri vardır ki biz Türklerin kullandığımız manadan ziyade manayı mutazammınlardır. Ezcümle "Rab" kelimesinde terbiye ve yetiştirmek manasının dahi mevcut olduğunu bu kelimeyi her gün kullanan kaç Türk hatırına getirir? Demek ki Türkçemiz, Kur'an'ı haiz olduğu bütün kuvvet ve vüsatıyla edaya kadir değildir.

Öyle olunca tercüme etmeyelim mi?, edelim. Fakat tercümelerimizin Kur'an'ın aynı olduğunu iddia etmeyelim. Hem hepsini birden bir veya iki kişinin tercüme edebilmesi mümkün olmadığından muhtelif ilimlerde benam zevattan mürekkep bir heyet-i muktedire marifetiyle istişare ede ede tercüme ettirelim ki mümkün olduğu kadar hakikate yaklaşabilsin. Müteaddid-i vücuh-ı meaniyi muhtevî ayetlerin tercümelerinde en muvafık görülen tercüme metne derc edilip diğerleri de tahşiye suretinde ilave edilebilir.

Şimdiye kadar zevaitten ari, nevakıstan beri bir tefsirimizin bulunmaması da hep müfessirlerimizin yalnız başlarına tefsir yazmak hevesine düşmelerindedir. Kur'an-ı Kerim gibi bir kitab-ı ilahiyi layık-ı veçhile tefsir edebilmek en muktedir heyet-i ilmiyeler için bile güçse de öyle heyetlerin yaptığı tefsir elbette daha mükemmel olur. Hem bu heyet, müzakere ve mübaheselerini alenî bir surette yapıp bu işe mahsus mevkuat risalelerle neşretmeli ve hariçten okuyup da reylerini beyan edecek zevatın fikrî ve mütalaalarını nazar-ı itibara alarak bilumum ulemanın reylerinden istifade etmelidir. İşte bu şartlar dahilinde yapılan tefsirlerin umum tarafından daha ziyade mazhar-ı hürmet ve kabul olacağı şüphesizdir. Nitekim tercüme de böyledir. Ancak tercüme dediğimiz veçhile Türkçemiz, kifayet-i ilmiyesini ihraz edinceye kadar Arapça ile karışık ve gayr-ı kafi olacak ve hiçbir vakit Kur'an-ı Kerim'in aslının yerini tutamayacaktır. Fransız lisanının dahi Kur'an-ı Kerim'in manasını layık-ı veçhile edadan aciz olduğu Kazimirski'nin ikrarıyla da sabittir. Mümaileyh, Rahman ve Rahim kelimelerinin ince farklarını söylediği sırada mukabilleri olarak kabul ettiği clément, miséricordieux kelimelerinin kifayetsizliklerini, fakat daha evvelki mütercimler böyle kabul ettiklerinden ve Fransızcada bu manaları ifadeye kafi başka kelimeler olmadığından kendisinin de bi'z-zarur onları kabul ettiğini beyan eder.

اعوذ بالله منالشيطان الرجيم

İnsanı fena yollara götüren merdud şeylerden Tanrı'ya sığınırım.

بسمالله الرحمن الرحيم

Herkese ve has kullarına başka başka iyilikleri olan Allah'ın adıyla başlarım.

الحمد لله رب العلمين. الرحمن الرحيم. مالك يوم الدين

اياك نعبد واياك نستعين. اهدنا الصراط المستقيم

صراط الذين انعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين. آمين

Hamd Allah'a mahsustur. O Allah ki bütün âlemlerin Rabb'idir. Herkese ve has kullarına başka başka iyilikleri vardır. Hesap gününün sahibidir. Ya Rab! Ancak sana kulluk ederiz ve ancak senden yardım isteriz. Bizi doğru yola, nimetlere nail ettiğin, gazaba uğramamış ve yollarını şaşırmamış kimselerin yoluna götür. Amin.

Tefsir

Cenabıallah, “Kur'an okuduğun vakit Allah'a istiaze et.” buyurmuş olduğundan evvela euzubillahi ile başlanır. Bu istiaze, Müslüman'ın vazife hissiyle mütehasis olup vazifenin hüsn-i ifasına zarar getirebilecek her şeyden sakınmak lüzumunu hepsinden evvel bildiğini gösterir. Çünkü def-i mazarrat celb-i menfaatten evla olduğundan bir kere vazifenin icrasına mâni olabilecek sebep ve saiklerden kurtulmalı ki insan işinde bila-arıza devam edebilsin. İşte şeytandan yani her nevi doğru yollara mâni ve eğri yollara saik olan maddî, manevî şeylerden Allah'a sığınmak bunun içindir.¹¹

Şeytan, ekseriya ayrı bir mahluk olarak bilinmiştir. Kur'an-ı Kerim'de “şeyatin-i ins ve cin” tabiri mevcut olduğundan bunun manasını şümüllü olarak almak ercahtır. “Racim” taşlanmış demektir. Şeytanları semalardaki yıldızlar vasıtasıyla taşlatmak da remzî bir mana vardır. Akl-i ulviyenin süfli fikirleri ret ve recm ettiğine işarettir. Bunun daha ziyade tafsilatını Allahuteala bilir.

İşte bir kere eğri yollara sapmamak için tedbirler itihaz edildikten sonra doğru yolda ilerlemek lazımdır ki bunun için de bismillah ile başlanır. Cenabıhakkı daima hatırda tutarak işe devam, doğru hareket etmek için tabii en salim tarikidir.

Lisan-ı Arap'ta isim kelimesi yalnız ad manasına gelmez. Nişan ve alamet manasını da ifade eder. O cihetle “Allah'ın ismiyle başlarım.” demek, her şeyde Allah'ın asar ve kudretini görüp vücud-ı ilahiyesine kemal-i itikat ile iman ve evamir ve nevahiyesi mucibince harekete azm ü cezm etmiş olduğum hâlde işlerime iptida ve devam ederim, demektir.

Rahman ve Rahim kelimelerinin manalarında fark vardır. Rahman amm, Rahim hastır. Mesela bir padişahın bütün bendeganına amm olan lütufları vardır. O itibarla Rahman sıfatıyla muttasıftır. Bir de has bendelerine mahsus ayrı, daha yüksek ve daha kibarane lütufları olabilir ki o vakit Rahim sıfatıyla muttasıf olur. İşte Cenabıhakk'ın da iyi, kötü, hayvan, insan, cahil, alim, münkir, mümin herkese şamil lütufları vardır ki bunlar maddî lütuflar ve dünya nimetleridir. Bu itibarla Allah, Rahmandır. Bir de iyi kullarına mahsus nimetleri, lütufları vardır ki o da irfan ve iman ve hüsn-i ahlak muktezeyatıyla harekete muvaffakiyettir. O itibarla da Cenabıallah, Rahimdir. Ve bu izahattan anlaşılacağı veçhile bismillah dedikten sonra er-rahmanirrahim lafızlarının ilavesinde doğru yolda ilerlemekle maddî, manevî, dünyevî, uhrevî makasıt için çalışmak yani dünya için ahireti ve ahiret için dünyayı terk etmeyip her iki ciheti de hakkaniyet dairesinde cem etmek lüzumunu beyan vardır.

Böyle her ciheti gözeterek işe başlayan bir kimse tabii çalışmasından bir netice elde eder ki bu neticeden bazı insanlar razı olur, münim-i hakikiye hamd eder. Bazıları da doymaz, gittikçe hırs ve ihtirasını artırır. Din-i İslam,

1. İstiazenin Kur'an-ı Kerim'den bir cüz edilmeyip de evvelce okunmasının emir buyrulması asl-ı maksudun besmele-i şerifenin muhtevi olduğu hak dairesinde hareket olup istiazenin bir tedbir-i mütekaddim olmasındandır. Yani gaye, istihsal-i gayedir. İstiazeysen gayenin istihsaline mani-i ahval ve esbaptan tevakkî bî-âmirdir.

daha Fatiha'nın iptidasında neticeye rıza emreder. Fakat daha iyiye, daha ziyadeye muvaffak olmak için çalışmayı da beraber emreder. Zira elhamdülillah demekle hem rıza hem tezyid-i nimet manası murat olunur. Elhamdülillahda, rıza manası zahirdir. Bu rıza, felsefî ahlak erbabınca da, fazilet ve saadetin en birinci şartıdır.

Bir nimete hamd etmek, o nimetin kıymetini bilmek demektir. Bir şeyin kıymeti bilinirse tabii hüsn-i muhafazasına ve artmasına çalışılır. *ولئن شكر لأزيدنكم* ayet-i celilesi de hamd ve şükürün ziyade-i nimete hizmetini mübeyyendir. Nail olunan nimet için kuru kuruya dil ile hamd edilip de kıymeti bilinmez ve hüsn-i muhafazasına çalışılmazsa o hamdın ciddi olmayacağı zahirdir. Nimetlerinin kıymetini bilip hamd edenlere Allah'ın maddî manevî yardım edeceği elbette şüphesizdir.

Velhasıl; din-i İslam faal ve rızakâr ve haktan ve hakikat-bin, bir dindir. Ne körü körüne nikbin ne de bedbin değildir. ... انه لا يبينس من روح الله ... ve ... م كر الله ... ayet-i celileleri bu nükteleri beyan buyururlar.

Rabbi'l-alemin buyurulması da hamd eden kimsenin “Ya Rab! Ben senin doğru yoluna giderek çalıştım ve şu hâle geldim, hoşnudum. Ancak senin yoluna gitmeyip eğri yollar tutan kimselerin de sıhhat ve servet sahipleri olduklarını görüyorum.” diyeceği geleceğinden buna cevap olarak Cenabıallah'ın bütün âlemlerin Rabb'i, yetiştiricisi olduğunu beyan içindir.

Bundan sonra hatıra “Öyle olunca aramızdaki fark nedir?” gibi bir sual gelebileceğinden ona karşı er-rahmanirrahim yani Allahuteala'nın herkese amm-ı rahmetleri, nimetleri, lütufları olduğu gibi iyi kullarına mahsus ayrı ve gayet ulvî nimetleri de vardır. Eğri yollara gidenlerin nail oldukları nimetler herkese amm olan kaba nimetlerdir. Doğru yolda gidenlerinkiyse o ulvî nimetlerdir. Binaenaleyh daha şereflidir, buyuruluyor. Bunun üzerine de bu fark ve şeref, herkes tarafından takdir edilmediği için eğri yollara gidenler belki de daha müreffeh yaşıyorlar. Bunlar nasıl ve ne vakit belli olacak? diye bir fikir hasıl olabileceğinden Allah “maliki yevmiddin”, hesap gününün sahibidir, diye cevap veriliyor.

Artık bu suretle her müşkil halledilip akla kanaat-ı kamile geldiğinden, kati surette rabt-ı kalp edilerek “Ya Rab! Ancak sana kulluk ederiz, her işimizde senin emrettiğin gibi oluruz.” demek farz oluyor. Biz de her işte, Hakk'ın emri dairesinde harekete karar verip Allah'tan yardım istiyoruz. Yardım istememiz, çalışmanın bize ait olduğunu gösterir. Neye çalışacağız ve Allah'tan niçin yardım isteyeceğiz? Onu da *اهدنا الصراط* ayet-i celilesi gösteriyor.

İşte hep bunlar bildiriyor ki Müslüman itikat ettiği şeyleri ancak akıl ve muhakemesiyle mizana vurduktan sonra kabul edecektir. Kelimelerde cem sigası kullanılmasında da içtimaî hayata teavün-i tesanüt üzere yaşamak lüzumuna işaret vardır.

Görülüyor ki beş vakit namazlarımızda okuduğumuz Fatiha-i şerifeyi muhtevî olduğu hikmetleri düşünerek okuyacak olursak her türlü ahlakî murakabelerin, salah hâllerin husulüne muvaffak olacağımız muhakkaktır. ان الصلاة تنهى عن الفحشاء والمكر

Zeyl: Ulema-i İslam Fatiha-i şerife için “Bütün makasid-ı Kur'anıyeyi müstemildir.” demişler ve ümmü'l-Kur'an, ümmü'l-kitap, el-esas, el-kafiye, el-vafiye” gibi birçok isimler vermişlerdir. Hakikaten Fatiha-i şerife bütün makasid-ı Kur'anıyeyi icmalen muhtevîdir. Çünkü Kur'an-ı azimüşşandan ve biset-i nebeviyyeden gaye-i asliye maddî manevî her türlü mezaya ve mekarim-i ahlakiyeyi itmam ve ikmaldir. Ve Fatiha-i şerifede bunların kaffesinin esas itibarıyla mevcut olduğu şimdiki kadar söylediklerimizden anlaşılmıştır.¹²¹ Ve bu mühim keyfiyet, asr-ı hazır felsefe-i ahlakiye ulemasının asarıyla da müberhendir. Mesela Fransa'nın meşhur ilm-i ahval-i ruh ve ilm-i ahlak muallim ve müelliflerinden Henry Marion; ilm-i ahlakı, “Vazifelerin ilmidir. Vazife de insanın nefsinde duyduğu mükellefiyet hissini icabıdır.” diye tarif eder. Bu tarif yani insanın kendisini mükellef bilmesi, vazife ve mesuliyetini hissetmesi, söylediğimiz veçhle bizim istiazemizde, besmelemizde münderiçtir. Henry Marion; vezaiif-i ahlakiyenin en nihayet hesap gününün sahibi adil ve rahman ve rahim bir Allah'ın mevcudiyetine inanmaya muntehî

2. Fatiha-i şerifede daha çok beyan edilecek manalar mevcutsa da bu risalemizin muhtasar olması lazım olduğundan daha ziyade tafsilatı başka bir kitabımıza bıraktık.

olacağına kail bulunduğundan bütün kitabı Fatiha-i şerifenin muhtevî olduğu esasları vusunun yettiği kadar yani ayat-ı Kur'anîyyeye nispetle pek sönük bir surette izahtan ibarettir.

Bir de Fransız ahlak müelliflerinden Jules Ferry namında bir muallim daha vardır ki kendisi dini münkirdir. Vazife-i ahlakiye mukteza-i insaniyettir, deyip kalır. Ve takip ettiği ahlak vazifeleri, na-tamam kalmaktan kurtaramamış olduğundan aklı mutmain etmekten uzaktır. Aklınca dinleri beğenmeyen bu müellif, kitabının başında yazdığı ilm-i ahlak tarifinde Fatiha-i şerifenin غيرالمغضوب عليهم ولاالضالين اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين انعمت عليهم غيرالمغضوب عليهم ayetlerinin mealini zikretmekten başka bir şey yapmamıştır. İşte onun ahlak tarifi: “Nevi benî beşer, neşv ü nemasının muhtelif devirlerinde mütalaa edilerek terakkiyatının takip ettiği hatt-ı umumiye tersim ve istikbalde alacağı istikamet irae edilebilir.

Bundan başka en necip, en mesut ve en insanî, en vüsat-i hâl ile ve en mükemmel ve bizim muhabbet ve takdirlerimize en layık olarak yaşamış kimseleri mütalaa ve onların hayatları esnasında; müşkilat zamanlarında nasıl düşünüp nasıl his ve hareket ettiklerini tetkik edebiliriz. İşte terakkiyat-ı beşeriyenin şeraitiyle insanlardan en iyilerinin ahval-i hayatiyesinin mütalaaından hayat-ı beşerin mümkün olduğu mertebe-i vasi ve mesut ve mükemmel olmasını müstelzim olan şerait-ı umumiye istidlal olunabilir. Ve bu iki umumî şartların mütalaaı, ilm-i ahlakı teşkil eder.”

Bir sürü kelimeler ki hülasa edilirse nimetlere nail olmuş, gazaba uğramamış, yollarını şaşırmamış kimselerin gittikleri doğru yolu bulup ona göre hareket etmek; demek istediği anlaşılır.¹³¹ Görülüyor ki Kur'an-ı Kerim bu manayı, din-i İslam hakkında birtakım su-i zanları kitabının birkaç yerindeki tarizlerinden anlaşılacak ve peygamberleri cehalet zamanlarının cahil adamları diye tavsif eden Avrupalı asrî müellif Jules Ferry'den, kıyas kabul etmeyecek derecede daha âli bir surette eda buyurmuştur. Jules Ferry, eğer bir kere din-i İslam'ı tetkik etmek zahmetini ihtiyar etmiş olsaydı tabii söylediklerini söylemezdi. Biz herhâlde yine bunu din-i İslam hakkında malumat-ı sahihası olmadığına atfederiz. Su-i niyetine hamletmeyiz. Çünkü dinimiz su-i zannı sevmez. Mümkün olduğu kadar hüsn-i zan ile emreder.

Din-i İslam ve Ulum ve Fünun

Doktor Milaslı İsmail Hakkı Bey'in bu eseri

Bab-ı Ali Caddesi'nde İkbâl Kütüphanesi'nde ve Sebilürreşat İdarehanesi'nde

40 kuruş fiyatıyla satılmaktadır.

--

Tezkiyetü'l-luhum fi'l-İslam

İstifta-i ulemaiddin

İkbâl Kütüphanesi'nde on iki buçuk kuruşa satılır.

3. Mazide hâlde meşhud-ı ahval-i beşeriyenin tetkiki ve âfinin tefekkür ve tayini lüzumunun bu ayetlerin manasında mevcut olduğunu müfessirler beyan ederler. Avrupalıların kitaplarıyla bizim Kur'anımız ve dinî kitaplarımız karşılaştırılacak olurlarsa Avrupalıların bizden pek çok şeyleri aynen almış olduklarına şüphe kalmaz. Ancak bu almak bundan kim bilir kaç asır evvel vaki olduğundan bugünkü müellifler bunları cedlerinden kalma kendi malları zannederlerse cehaletlerine vermek lazım gelir.

İslam Dininde Etlarin Tezkiyesi

Müellifi
Doktor Milaslı İsmail Hakkı

İstanbul
Ahmet Sait Matbaası
1933

*İnsanı kötü yollara götüren merdut şeylerden Tanrı'ya sığınırım.
Herkes ve has kullarına başka başka iyilikleri olan Tanrı'nın adıyla başlarım.*¹⁴¹

İslam Dininde Etlerin Tezkiyesi

Bu risalenin aslı umumî harpten evvel yazılmış; Mısır, Suriye, Irak ve Türk âlimlerinden bazı zatlara gönderilmişti. Bir kısmından cevap alamadım. Bazılarından gelen cevaplar da eski kitaplarda yazılı olanları tekrardan ibaretti. Arapçanın en ince manalarını, kaidelerini bilen meşhur Arap âlimlerinden, şairlerinden bir haylisiyle bu mesele hakkında birçok kereler görüştüm. Kur'an'ın ibaresinin benim anladığıma pek müsait olduğunu hep tasdik ettiler. Nihayet sualın umumî olması için basılmasını düşündüm. Evvela yalnız ulema arasında münakaşa edilmesini muvafık bulduğumdan Türkçesini sonraya bırakarak Arapçasını *علماء الدين في الاسلام واستفتاء* ile "İslâm Dininde Etlerin Tezkiyesi" ve din âlimlerinden fetva talebi nam ve kaydıyla hicri 1341 tarihinde bastırıp muhtelif diyarlara gönderdim. Şimdi on seneden ziyade oldu. Hiçbir taraftan ret ve itiraz yazan olmadı. Memleketimizin en büyük ulemasına basılmazdan evvel saltanat devrinde Darü'l-hikmetü'l-İslamiye azasına ve basıldıktan sonra Ankara'da tetkik-i müellefat-ı İslamiye meclislerine ve Diyanet İşleri Riyaseti'ndeki zatlara ve sairlerine elimle verdim. Okuyup münderecatına vakıf oldular.

(وهو كذلك) yani o öyledir diyerek tasdik edenler olduğu gibi kabul edemeyenleri de var. Ancak ilmî surette reddedenleri yok. Fakat böyle bir eser neşrettiğimi işitenler arasında tetkik ve tahkike müstenit olmayan kıylükaller meydan aldığını duyuyorum. Onun için risalenin Türkçesini de bastırarak müphemiyeti gidermek lazım geldi. Herhangi bir din meselesinde, ben Allah'ın emrini böyle anlıyorum siz ne dersiniz demek hakkını din-i İslâm hiçbir kimseden selb etmemiştir. Bilâkis düşündüğünü, anladığını söylemek, anlatmak, şüphe bırakmamak emretmiştir. O cihetle bu iş hakkında diyecekleri olanların anladıklarını yazmaları, hata gördükleri varsa bildirmeleri pek lâzım ve faydalıdır. Himmetlerini esirgememelerini rica ederim.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Kur'an-ı Kerim'de Emir Buyurulan Etlerin Tezkiyesinin Hakikî Manası Nedir?

Bu mesele şu ayet-i kerimenin tefsirine aittir: *ما حرمت عليكم الميتة وما نطيحة والمتردية والموقودة والمتردية والنطيحة وما حرمت عليكم الميتة*. *والدم ولحم الخنزير وما أهل به والمنخقة*. *وما ذبح على النصب*. *وان تستقسموا بالاذلام ذلكم فسق اليوم يئس الذين كفروا من دينكم فلا تخشوهم* *Ölmüş hayvan ve kan ve domuz eti ve Allah'ın gayrısının adı tazimiyle söylenerek kesilmiş ve boğulmuş ve dövülmüş ve yüksekte düşmüş ve boynuzla vurulmuş ve yırtıcı hayvan tarafından yenmiş hayvanlar size haram edildi. Ancak tezkiye ettikleriniz müstesnadır. Ve nusub¹⁵¹ üzerine kesilen ve oklarla bölüşmenizde haram edildi. Nusub üzerine kesmek ve oklarla bölüşmek, onlar fısktır. Bu gün kâfirler dininizi iptalden ümitlerini kestiler; onlardan korkmayın benden korkun. Bu gün dininizi ikmal ve size nimetimi itmam ve sizin için din-i İslam'ı ihtiyar ettim."*¹⁶¹ [Maide Suresi: 4 V, 4]

4. Euzu besmelenin bu tercümelere on beş sene kadar evvel yazdığım "Kur'an Tercüme Edilebilir Mi? ve Yeni Vadide Fatıha Tercüme ve Tefsiri" ismindeki üç kere basılmış olan risalemden kabul ettiğim tercümelere.

5. Nusub cahiliyette Kâbe etrafına dikilmiş birtakım taşlar olup o vaktin Putperestleri bunlara ibadet maksadıyla hayvanlar keserlermiş. Oklarla bölüşmek de mabutların kesilen hayvanın hangi kısmını hangi kimseye nasip ettiklerini anlamak için Kâbe'de putlar arasında saklanan, oklarla yapılır bir nevi kumarı.

6. Bu ayet en son nazil olanlardandır. Hatta Hazret-i Ebubekir bu ayetteki "Bu gün size dininizi ikmal ve nimetimi itmam ettim." kelamını işitince ağlamış ve niçin ağlıyorsun diye sorduklarında "Bu kelam, Peygamber Efendi'mizin vazifelerinin bittiğini yani vefatlarının yaklaştığını gösterir. Onun için ağlıyorum." demiştir. Her hâlde bu mesele hakkında dinimizin en son hükmünü bildiren ayet budur. Ve bu ayet geldikten sonra artık din işinde hiç ziyadeli olmamış ve Peygamber Efendi'miz ancak 81 veya 82 gün dünyada kalmışlardır.

Hepsinden evvel şunu söyleyelim ki bu ayet-i celile tertip ve belagatı ve mucizeliği ile öyle cemiyetli güzel bir levhadır ki dikkat edenler için huzurunda eğilmemek mümkün değildir.

Bu ayet-i kerimede çoktan beri iki cihet nazar-ı dikkatimi celp eder. Birisi (لا) istisna edatının hükmünün ondan evvel söylenen haram edilmişlerin dokuzuna da şamil olması lazım geleceği; ikincisi de şimdiye kadar tezkiyeye tabi olduklarında ulema tarafından ekseriyet bulunan boğulmuş, dövülmüş, yüksekte düşmüş, boynuzla vurulmuş ve yırtıcı hayvan tarafından yenmiş hayvanların etlerini helâl etmek için kullanılan ve tezkiye-i şeriye namı verilmiş olan usullerin kifayetsizliği ve hatta pek muzır olmasıdır.

Bu dediklerimizden birincisi Arapçanın kaidelerine ait olup şimdiye kadar müfessirler bu ayeti bu kaidelere en iyi uyacak surette tefsire muvaffak olamamışlardır. Aralarında türlü ihtilâflar vardır. Bu da hep manayı zamanlarındaki bilgi dairesine sığdırmak ihtiyaçlarından ileri gelmiştir. Fakat Cenabıhak, murat ettiği manayı niçin dilin kaidelerine en uygun bir ifade ile söylemiş olmasın? Acaba bu illa edatından evvel gelenlerin hepsi tezkiye olunabilir de biz mi anlamıyoruz diye düşünür ve eğer tezkiyeden murat dedikleri gibi kesmek veya kan akıtmaktan ibaret olsaydı yalnız o manalara gelen kelimeler kullanılır, tezkiye kelimesi gibi şümulü bir kelime ile beyan buyrulmazdı derdim. Bunun için tezkiyenin¹⁷ esas manasını anlamak istedim. Türlü kitaplara müracaat ettim. Nihayet Fahreddin-i Razi'nin Tefsir-i Kebir'inde gördüm ki tezkiyenin esas manası tamamlık ve tamamlamaktır. Eksiksiz, fazlasız, özürsüz, kusursuz olmak ve oldurmak demektir. Ve bu tezkiye kelimesinin aslı olan zekâ kelimesi anlamak da tamamlık, noksansızlık manasını ifade ediyor ve Arap ذكيت النار ateşi tezkiye ettim derse manası ateşi tam yaktım tam tavına matluba muvafık bir hâle getirdim demekmiş. Onun için müfessirler ayetteki ما ذكيتم tezkiye ettiğiniz şeyler cümlesini ما ذكيتم ذكائه ای تمامه tamamlığını, kusursuzluğunu anladığımız şeyler diye izah etmişlerdir.

Fahreddin-i Razi, Tefsir-i Kebir'inde evvelâ bu esas manayı delilleriyle, misalleriyle bildirir ve bunun bilinmesi hakkında tembihte bulunur. Ondan sonra muhtelif kavillere geçer.

Lisanü'l-Arap adlı en muteber lügat kitabında da tezkiyenin temizlemek, manasına da geldiği yazılıdır.

Vakıa tezkiyede kesmek manası vardır. Fakat o mana sonradan verilmiştir. Nitekim bizim Türkçede de temizlemek ve tamamlamak tabirleri kesmek, öldürmek manalarında da kullanılırlar. İşte Arapçada da aslında tamamlamak, temizlemek demek olan tezkiye kelimesi, bu suretle sonradan kesmek manasına da kullanılmıştır.

Daha sonra bu tezkiye kelimesine bir de ıstılah manası verilmiştir ki o da hayvanın gözünün oynaması, kuyruğunun kıvıldanması gibi hayat alâmeti göstermesi ve boğazlanarak velev ki cüzi olsun kan akıtılmasıdır. Ve tefsir hususundaki isabetsizlik de hep bu ıstılah manasına fazla bağlanmaktan ileri gelmiştir. Hâlbuki bu ıstılah manasına bağlanmaları gerek tezkiyenin şekilleri ve gerek istisnanın müteallikleri hakkında müfessirlerin ittifaqlarına değil ihtilaf etmelerine sebep olmuştur. Ve eğer tezkiyeye asıl manası verilecek olursa bu ihtilâflara hiç mahal kalmayacaktır. Etlerin ve her türlü yeneceklerin zararsız ve iyi olup olmadıklarını anlamak için her asrın ilim ve terakkilerinden istifade olunacaktır. Bahusus ذكاة الميتة دباغها “Ölü hayvanın derisinin temizlenmesi; zararsız, mahzursuz bir hâle getirilmesi de bağlanmasıyla ve ذكاة الا رضن ببسها yerin temizlenmesi, zararsız, mahzursuz bir hâle gelmesi kurumasıyla.” hadis-i şerifleri vardır ki tezkiye kelimesinin asıl anladığımız manalara geldiğini gösterirler.

Görülüyor ki biz tefsir hususunda hem lügat hem tefsir kitaplarına hem de hadis-i şeriflere, naslara müracaat ve istinat ediyoruz. Esasen eski ulemanın bu kelimeyi kesmek manasına almaları tamamlıktan murat, hayvanda hayatın mevcut olmasıdır demelerindedir. O cihetle tezkiye için hayatın mevcut olup olmadığını aramak tarafını tutmuşlar ve bunun alâmeti olarak da hayvanın herhangi azasında hareket görülmesini ve kesmekle kan çıkmasını kabul etmişler. Mamafih kan çıkması şart değildir diyenleri de vardır. Fakat asıl maksadın tamamlık aramak olduğunu söylemeyen yoktur. Hâlbuki yalnız hayatın mevcut olmasıyla tamamlık olmak lazım gelmez. Hastalık vesair her türlü özür ve kusurlar tamamlığa manidirler. O cihetle bu ayet-i kerimede emir olunan tezkiye kelimesi istisna edatından evvel getirilenlerin hepsinin noksanları, fazlaları, kusurları, özürleri olup olmadığını aramak ve

7. (ذ) ile (ج) ile olan başkadır.

mümkünse noksanlarını tamamlamak, fazlalarını gidermek yani tam ve iyi bir hâlde olmaları manasına alınır sadır ki ancak ayetin tammış olabilir manası verilmiş olabilir.

İslâm dininde her emir ve nehyin bir sebebe, illete binaen verildikleri ve menat-ı hükmün illete sebep olduğu âlimlerce müsellemdir. Ve bu ayette istisna edatından evvel getirilenler de maksadın, sıhhatin korunması, etlerin sıhhi muayeneleri olduğu aşikârdır. Ve bütün müfessirlerin haram edilen bu etlerin her birinde kendilerince buldukları sıhhi mazarratları izah ve beyan etmeleri asıl maksadın bu olduğunu pekâlâ göstermektedir. Binaenaleyh illet-i tahrir mensus demektir.¹⁸¹

Şimdi de bu memnu etlerin mazarratları nedir? Ve hayat eseri bulunduğu delalet eden hareketler veya kan akıtılması o mazarratların bulunmadığına delalet veya izalelerine kifayet edebilir mi oralarını arayalım.

Ulemanın ekseriyeti tarafından istisnaya dâhil ve tezkiyeye tabi tutulup mucibince amel olunmakta bulunan beş nevden boğulmuş hayvanın etinin muzır olması en ziyade kanın cesette kalmasından ve bahusus cesedin her tarafında aynı nispette kalmayıp azadan bazılarına fazla hücum etmiş olmasındandır. Böyle içlerinde nispetsiz kan kalmış etler; ciğerler, beyinler ve emsali çabuk kokarlar. Bunların yemekleri tatsız, kokuları fena ve hazımları güç olur. Bunların başlıca kan hücum etmiş yerlerini ayırıp atmak ve yıkayıp temizlemek ile tezkiye edilebilen dereceleri vardır.¹⁹¹

Dövülmüş veya düşmüş yahut boynuzla vurulmuş veya yırtıcı hayvan tarafından yenmiş hayvanlarda da keza kanın çıkmaması ve bazı azada fazla toplanması ve berelenme, yaralanma ve yorgunluk sebepleriyle etlerde sıhate muzır hâller, maddeler peyda olur. Bunların tezkiye ve temizlenmeleri de bereli yerlerin kesilmeleri, bazı yerlerinin yıkanmaları ve bozulmasının derecesine göre icap eden türlü muamelelerle olur. Tabiidir ki hiçbir suretle tezkiye kabul etmeyecek derecede bozulmuşsa yenmez reddedilir.

İşte bu dediklerimizden anlaşılıyor ki sıhate zararlı hâllerin keşfi ile tezkiye muamelesi yapmak birtakım fennî usullere tabi olup hayvanın gözünün veya kuyruğunun kımıldaması gibi alametler zikrettiğimiz berelerin ve etlerde hâsıl olan muzır hâllerin ve maddelerin mevcut olmadıklarına delalet etmeyeceği gibi şeren tezkiye öyle olur zannederek boğazlayıp kan akıtılması da bu mazarratların giderilmelerine kifayet etmez.

Etlerin sıhhiyeti ve sıhhileştirilmesi meselelerini tetkik eden fen âlimleri birçok tezkiye ve temizleme usulleri daha bulmuşlardır.

Mesela herkesçe malum olan muayene ve temizleme usullerinden başka bazı ilaçlarla, tuzla, tuzlu sularla muamele etmek ve bir müddet sıfırdan aşağı 15 derece soğukta tutmak veya muayyen derece bir hararetin tesirine göstermek gibi türlü muameleler kullanmışlardır. Bunlar ve emsali usuller sayesinde medeniyetleri ilerlemiş memleketlerde sıhhatçe, iktisatça pek çok faydalar bulmaktadırlar. Bundan sonra daha başka usuller de keşfedilebilir. Tabiidir ki tezkiyeye asıl manası verilirse bunların hepsi Kur'an'ın emrinin içinde bulunmuş olacaklardır.

Bir de insanın muztar kalması sebebiyle haram şeyleri yemesinin helâl olması meselesi vardır ki o tamamıyla ayrı bir meseledir.

Etlerin muayeneleri bahsi Hazret-i Musa'nın şeraitinde de vardır. Onu hahamlar yaparlar. Hahamların yaptıkları muayenelerin bugünkü fennî muayeneler gibi tam olamayacağı şüphesizdir. Fakat nedense ilmin en son terakkileri mucibince muayeneleri yapılmış etleri bile hâlâ Museviler yemiyorlar. Ancak hahamları tarafından

8. Domuz etinin maddi mazarratından başka manevî, ahlâkî mazarratı olabilmesi ihtimalini de söyleyenler varsa da bu ispat edilir bir söz değildir. Fakat farz-ı muhal olarak böyle bir mazarratın olduğunu kabul de etsek ayet-i kerimedeki istisna edatı dolayısıyla onun da tezkiyesi kabil bir şey olması lâzım gelir.

9. Burada Avrupalıların hayvanları kesmeyerek kafalarına vurup öldürmelerine ne diyelim denebilir. Vakıa kolaylık ve tamah sebebiyle böyle yapıldığı muhakkaktır. Fakat onların mazarratı ayette zikredilen boğulmuş dövülmüş ve emsali etlerde olduğu gibi değildir. Kafasına şiddetle vurularak telef edilen hayvan çabalayarak, ezilerek ölmediğinden kanı vücudunun her yerinde takriben müsavi surette kalır. Bundan gelecek zarar, hayvanın bazı yerlerinde pek fazla toplanmış ve şiddetli bereler peyda olmuş hâlindeki zararların yanında hiç gibi kalır. Nitekim kurşunla saçmayla öldürülen av etlerinde de böyledir. Onlardan kan çıkmadı diye haramdır diyor muyuz? Kanları çıkmadığı hâlde dahi onları pekâlâ yiyoruz.

kesilmiş ve muayene edilmiş etleri yiyebiliyorlar. Ve o sebeptendir ki birçokları bu sıkı müsaadesizliği dinlememek mecburiyetinde kalıyorlar.

Kur'an-ı Kerim muayene usullerini tehdit ve takyit etmeyerek ancak iyi şeyleri ve ehl-i kitabın kestiklerini ve yaptıkları yemekleri helal etmekle gıdaların sıhate mazarratsız ve bilgi ile dikkat ederek hazırlanmış olmasını şart koymuş ve bu suretle dinimizin hakikaten bütün dinlerin en mükemmeli, noksansız olduğunu ispat eden bir usul kurmuştur. *لکم وطعامکم حل لهم اليوم اهل لکم الطيبات وطعام الذين اوتوا الكتاب حل* "Bugün size iyi şeyler helal edildi. Ehl-i kitabın yemeği size ve sizin yemeğiniz onlara helaldir." [Maide Suresi: 7, V, 7] buyurulmuştur ki yenecek şeylerin sıhhi olup olmadığını aramak size de ve kitaplarında onlara da emrolunmuştur. Bu hususta şeriatlerinizin emirleri aynıdır demektir. Böyle her iki tarafın yaptığı birbirinin aynı olunca birbirlerinin yaptıklarının kabul edilmesine mâni kalmaz.

Hülâsa bizce asıl olan gıdaların iyi olduklarını yani tıbben ve taban mahzurdan âri sağ ve salim olduklarını aramaktır. Kur'an-ı Kerim'de buyurulan iyi şeylerin (طيبات)ın başlıca sıhhat için iyi ve خيئات o lafzının sıhhat için kötü manalarına olduklarını müellifler beyan ederler. Ve bunların anlaşılması için çok kere bilgili muayene ister.

Şimdi burada bu bilgili muayeneyi yapacak insan her yerde nasıl bulunabilir? Köylüler, aşiret hâlinde yaşayanlar ne yapsınlar? denebilir. Tabii onlar eksikliklerinin maddî manevî zararlarını çekerler. Nitekim köylerde cahil insanların böyle yalnız üzerinde canlı olduğunu gösteren âlâmetler görüp az çok kan akıtmakla tezkiye ettik zannettikleri bereli veya yorgun ezgin hayvanların etlerinin tatsız ve fena kokulu çıktıklarını ve bunları yemeleri sebebinden hazım bozukluklarına, ishale tutuldukları hatta ağırca hastalandıkları çoktur. Bunu köylüler hep bilirler. Canlıyken yetiştik kestik, kanını da akıttık amma eti bozulmuş imiş. Hem tadı fenaydı hem de dokundu dediklerini ben çok defa işittim. Ve bu her vakit olan ve işitilen bir şeydir.

Hakikaten fennî muayene yapılmadığından dolayı kim bilir ne kadar hastalıklar olmaktadır ki biz ekseriya onların sebebini başka şeylerde ararız. Acaba buna dinimiz razı mıdır? Hâşâ bunlar hep dinimizin emirlerine göre olmadığımızdan ileri gelmektedir. Zira bizim dinimizin emrettiği ancak ilim ve medeniyettir. Şimdiye kadar ancak Müslüman olmayan milletlerin yaptıkları ilim muayenelerini ve müesseselerini Müslümanların herkesten evvel ve herkesten iyi yapmış olmaları lazımdı. Yapmamış olmamız bizleri Allah yanında çok ağır sualler altında bırakacaktır.¹⁰¹

Tezkiye için yapılacak muamelelerin çoğu kolay şeylerdir. Yenmeleri caiz olmayacak kadar zayıf veya hasta olanlar kesilmeden evvel bellidirler. Yorgun olanlar da yorgunlukları giderilmezden evvel kesilmezler. Ve kesilmiş hayvanların ciğerleri vesaire azası gözle muayene edilirler. Bunları azıcık alışmış insanlar yapabilirler. Ancak daha

10. Mücceret hayvan ölmezden evvel yetişilip az çok kan akıtmakla ikhtifayı, tezkiye-i şeriye manasına almak yüzünden birçok zararlı etler haramken helâl bildirilmiş ve bildirilmektedir. Hâlbuki bu İslam dininin ruhuna tamamıyla muhaliftir. Zira esas itibarıyla dinimizde sıhate zarar veren her şey haramdır ve dinimizce beden sağlığı her şeyden evveldir. Peygamber'imiz bir hadis-i şerifinde "İlim iki türdür. Evvelâ bedenlerin ilmi sonra dinlerin ilmidir." buyurmuşlar ve başka bir hadiste de: "Kıyamet gününde Allah verdiği nimetlerin hesabını sorarken ilk defa beden sağlığını iyi koruyup korumadığının hesabını soracaktır." buyurarak sıhate verilecek ehemmiyetin büyüklüğünü bildirmişlerdir.

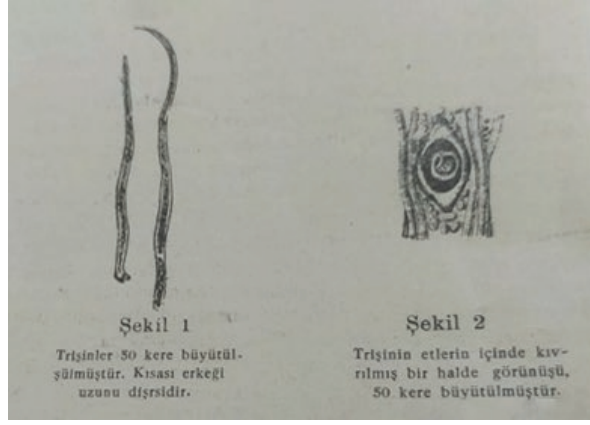
Hasta veya yaralı bereli bir hayvanı ölmezden evvel yetişip kesmek ve kanını akıtmak besmele ile de olsa sıhate zararsız bir hâle getiremez. Yani haramlıktan kurtarmaz. Bilakis günah olur. Çünkü besmele ancak pak ve helâl olan üzerine çekilir.

Ve hastalıklı, yaralı bereli hayvanların besmele ile kesilip az çok kanını akıtmakla helal oldu zannedilmesi nasıl doğru değilse mesela hayvanların bir tren veya otomobil çarpması yahut başka bir kazaya uğramaları yüzünden öldükleri vakit murdar oldu diye atılmaları da doğru değildir. O suretle ölenlerin vücutları zedelenmemiş ve etleri bozulmamış olduğu hâlde haram görülmelerine acaba sebep nedir?

Eğer besmele meselesiyse besmesiz kesilen pek çok etleri daima yemektediriz. Hatta besmele çekmedikten başka hayvanı keserken kulaklarımızın dibinde türlü sövmelerde, küfürlerde bulunanların kestiklerini haram gördüğümüz yok. Demek ki bu hususta besmele bizim mutlaka aradığımız bir şey değildir.

ن. ولاتأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه وانه لفسق
Hakikî maksadın bismillah demek veya dememek olmadığını esasen eski büyük ulema beyan etmişlerdir. Nitekim *كلوا مما لم يذكر اسم الله عليه* "Üzerine Allah'ın adı zikredilmemiş şeyden yemeyin. Zira o fisktır." [Enam Suresi: 121] buyurulmuştur. İmam-ı Azam mezhebinde kesilirken Allah'ın adını söylemek unutulmuş hayvanın etinin helal ve Allah'ın adı ammdan yani inadına terkedilirse haram; Şafii mezhebindeyse gerek unutulmuş ve gerek ammdan terkedilsin helal ve bazı imamlara - müctehitlere - göre bu emrin mensup olduğu İsmail Hakkı Bey'in "Meani-i Kur'an" adlı kitabında yazılıdır. Ve hakikatin bu merkezde olması lazım geleceği aşikârdır. Delili de fisktır buyurulmuş olmasıdır. Bu hususa dair Tefsir-i Kebir'de de izahat vardır. Yani üzerine Allah'ın adı söylenmeyen şeyin yenmesinin bu ayet-i kerime de nehiy buyurulması fisk olmasına, o zamanın Putperestlerinin küfriyatına aittir. O küfriyat kalmadıktan sonra meselenin de kalmayacağı tabiidir. Eğer böyle anlamayıp da her yenen şeyde mutlaka bismillah çekilmiş olmalıdır, çekilmemiş olursa haram olur, yenemez manasına anlaşılacak olursa o vakit Müslümanların ancak kesilirken yapılırken bismillah çekildiğine kani olduklarını yemeleri ve bunun için uzun tetkikata girişmeleri velhasıl kendilerine tabiki mümkün olmayan bir iş teklif ve tahmil edilmiş olduğunu kabul etmek icap ederdi. İşte böyle olmadığı sebeptendir ki eski hakikî âlimler, üzerlerine Allah'ın adı söylenmiş demek Allah'ın yenmelerine izin verdikleri; üzerlerine Allah'ın adı söylenmemişler demenin de Allah'ın yenmelerine izin vermedikleri manasından demişlerdir.

ilerisi için baytar lazım olur. Yalnız domuz etinin muayenesi için hurdebin lazım olur. Onun da tedariki ve bu husus için kullanılması güç bir şey değildir. Çünkü domuz etinde aranması lazım olan trişin denilen kurtları görmek için mükemmel vesair hastalıklarda olduğu gibi bin kere ve daha ziyade büyüten pahalı aletlere lüzum yoktur. Otuz kırk kere büyüten ucuz bir alet kâfidir. Ve bu muayeneyi bir köy muallimi kolayca öğrenir ve öğretebilir.

Şimdiye kadar illa istisna edatından evvel getirilen dokuz nevdin bazılarının tezkiyeye tâbi tutulup bazılarının tezkiye edilemez zannedilmesi şimdiki tezkiye usullerinin evvelce malum olmamasından ileri gelmiştir. Şimdiyse ilim ve fen hepsinin tezkiyelerinin kabil olduğunu keşfederek Kur'an'a iman etmiştir. Binaenaleyh istisna edatının hükmünü tamamıyla vererek tezkiye muamelesini dokuz nevin hepsine tatbik için mani kalmamıştır.¹¹¹ Ve esasen ayet pek sarihdir. Tezkiye kabul edeceklerle etmeyecekleri katı surette ayırmıştır. Yani tezkiye kabul edecekleri illadan evvel etmeyecekleri sonra getirmiştir. Eğer istisnadan evvel getirdikleri için de tezkiye kabul etmeyecekler bulunsaydı, ikiye ayırdığı bir ayette onları da tezkiye kabul etmeyeceklerle beraber zikretmez miydi? Bu aşikâr bir hakikattir. Bunun hilafın düşünmek Kur'an'ı hâşa en bayağı fesahat ve belagat kaidelerinden mahrum görmek demektir.

Şimdi burada bu dokuz nevin hepsinin tezkiyeleri mümkünmüş de şimdiye kadar bilen olmamış mı sualini hatırlarına getirenler olabilir. Ona cevap olarak deriz ki Peygamber Efendi'miz ayet-i celilenin manalarını elbette tamamıyla bilirlerdi. Fakat o zamanki insanlara bu manaların aşikâr olarak söylenmesi muvafık olsaydı evvelâ Cenabıhak izah buyururdu. Şüphesizdir ki daha o vakit bir gün gelecek fen; ölmüş hayvanların, kanın, domuz etinin tezkiyelerini bulacak ve ehl-i kitap olmayan kavimlerden maarifin terakkiyatı sayesinde kestikleri vesaire yemekleri helâl olacak derecede medeniyet ve marifet sahipleri yetişecektir gibi kavrayamayacakları beyanatta bulunmak elbette muvafık olmazdı. Her hâlde pek çok zihin karışıklıklarına ihtilaflar çıkmasına sebep olunabilirdi. İşte bu hikmete binaen Peygamber Efendi'miz bu manaları herkese izah buyurmamışlardır. Zahir ve batın ulemasından ayet-i kerimede bu manaları sezenler, görenler de olmuştur. Fakat ortada daha bir keşif bulunmadığından anlatamayacakları cihetle kezalik onlar da sükût etmişlerdir. Hem Kur'an'ı Kerim'in ayetlerinde evvelce anlaşılamayıp da sonradan meydana çıkan manalar, işaretle ifade buyurulmuş hakikatler yalnız bu ayettekilerden ibaret midir? Kur'an öyle bir mucizedir ki ayetlerinde daha keşfedilmemiş ve fenler terakki ettikçe kıyamete kadar zaman zaman yeniden yeniye keşif ve tefsir edilecek pek çok manalar vardır.

Şimdi de bu tezkiye edilemez zannedilmiş olanların bugün nasıl tezkiye edildiklerini söyleyelim.

Ölmüş Hayvanın Tezkiyesi: Tefsirinde bulunduğumuz ayetten evvel gelen ayetlerde ölmüş hayvan eti haramdır emri gelince cahiller, kendi elinizle öldürdükleriniz helâl oluyor da Allah'ın öldürdükleri niçin haram oluyor, demişler. Tabii o cahil insanlara hayvanlar hastalıklardan ölüncü etlerinde birtakım sıhate muzır maddeler, hâller hâsıl olur. O sebeple haram olurlar denmiş olsaydı o vaktin zihinleri için kâfi bir cevap olmazdı. Çünkü cahillere

11. Hakikatte her şeyin iyisini, sıhate muzır olmayanını aramak lazım olduğu hâlde bu dokuz maddenin ayrıca zikredilmesi bunların tezkiyeleri lüzumunun ayrı ehemmiyeti olduğunu bildirir. Ötekiler de bunlara kıyas edilerek icabına göre tezkiyeye tabi tutulurlar. Bahusus elimizde ancak tayyibatın yani her suretle iyi ve zararsız olanların helâl olabileceğini gösteren bir düstur vardır.

göre bir gıdanın muzır olduğuna hükmetmek ancak gayet şiddetli hastalığı veya ölümü mucip olmasıyla ve her yiyen de daima böyle aşıkâr ve çabuk gelen mazarratların görülmesiyle mümkün olabilir. Öyle mide bozulması, birkaç gün devam eden bir ishal veya baş dönmesi onları herhangi bir gıdayı yemekten menedemez. Onun içindir ki ölmüş hayvan eti ve emsalinin muzır oldukları rics kelimesiyle ifade olunmuştur.¹²¹ Ve nihayet bu son ayetle onlardan tezkiye edilmesi mümkün olanların mevcut olabileceği bildirilmiştir.

Evet, ölmüş hayvanlar da tezkiye edilebilirler. Çünkü onların da sıhate muzır ve taban iğrenç olmayanları vardır. Mesela herhangi bir hayvanda evvelce olmuş, geçmiş bir yara veya bere sebebiyle kan damarlarından biri zedelenmiş olur o vakit için hayvanın sıhhatine bundan zarar gelmez. Fakat gül gibi ortada gezerken bir gün kuvvetli bir sıçrama neticesi o damar çatlar ve bu suretle kan içeriye, bir boşluğa akarsa hayvanın ölmesini mucip olabilir. İşte böyle ölmüş bir hayvanın eti, yağı sıhate muzır olmadığı gibi hiç iğrenilecek bir hâli de olmaz. Kezalik çok semiz bir hayvan şiddetli ve ani bir harekete gelmesiyle kalbinin durmasından veya herhangi bir sebeple kalp veya beyin sektelerinden ölebilir. Ve bunların etleri hiç bozulmaz yahut bazı muamelelerle sıhî bir hâle getirilebilirler. Böyle etlerde hastalıktan ölmüş hayvanların etlerinde olduğu gibi zararlı maddeler yoktur. O cihetle yenmelerinden hiç zarar gelmez. Ve eğer böyle ölen hayvanlar ölmezden bir saniye evvel yetişilip de birkaç damla kan akıtılmış olsaydı yenmesi için kimsenin diyeceği kalacak mıydı? Demek ki aradaki fark birkaç damla kan akıtmaktan ibaret. Tabii bu bir fark değildir.

İşte görülüyor ki ölmüş hayvanın eti de tezkiye edilebiliyor.

Kanın tezkiyesi de bulunmuştur. Kan olduğu gibi yenecek olursa sıhate muzırdır, mideyi bozar. Cahiliyet zamanında Araplar bağırsakların içine kan doldurup kebab ederlermiş. Kur'an-ı Kerim bunu nehiy etmiş lâkin insanın kuvveti en ziyade kan kuvvetinden gelir bilindiğinden doğrudan doğruya çiğ kan içmekle yahut pişirip yemekle en kuvvetli bir gıda alınmış olacağı zannı insanları daima kanın kuvvetinden istifade teşebbüsüne sevk etmiştir. Lâkin her defasında mazarratı görülerek nihayet, terk edilmiş ve hıfzıssıhhat kitapları kanı artık gıdalar arasında zikretmez olmuştur. Fakat son zamanlarda kanın bu mazarratlarının nelerden geldiği anlaşılacak içerisine bazı şeyler ilave ederek eksiklerini tamamlamak ve fazlalıklarını gidermek suretleriyle ve daha bazı muamelelerle tezkiye ve terbiye edilerek mazarratsız bir hâle getirilmesinin çaresi bulunmuştur. İşte böyle tezkiye ve terbiye edilmiş kanlardan sucuklar ve başka şeyler yapılmış ve çok rağbet kazanmıştır. Avrupa'ya, Amerika'ya gidenlerimizden birçokları bunlardan yemişlerdir.

Domuz etinin tezkiyesidir.¹³¹ Malumdur ki Müslümanlarla Musevîlerden başka milletler domuz etini yemekte dirler. Vakıa bunu yedikleri için evvelki zamanlarda birçok kimselerin hastalanmalarına, ölmelerine sebep olunmuştur. Ve bu itibar ile Musevîlik ve bizim dinimiz, birçok hayatların bu yüzden muhafazasına yararı olmuşlardır. Fakat buna karşı, evet sizin dinleriniz domuz etini menetmekle bazı kimseleri muhafaza etmişlerdir. Lakin buna mukabil umumiyetiniz büyük bir servet ve gıda membainin temin ettiği mühim bir faydadan mahrum bırakılmıştır. Zira domuz çabuk çoğalan, besiyeye gayet iyi gelen bir hayvan olduğu için iktisat ve ticaretçe pek ehemmiyetlidir diyenler olabilir. Lakin doğrusu bu değildir. İslâm dininin yaptığı gibi tezkiyesi yani zararına meydan vermemek çareleri bulununcaya kadar sakınılmış olması elbette daha doğrudur.

Domuz kendi hâline bırakılırsa tavuk ve ördekler gibi pis yerlerde dolaşacağından bunun için birtakım tedbirlere, ihtiyatlara lüzum vardır. İlmin, fennin terakkileri sayesinde bu hayvanları yetiştirilmesi gayet salim şartlar altına alınmıştır.

12. Rics kelimesinin kamusta necis, günah, kerih, iğrenç (müstehecn) eziyet veren şey (müeddi-i eza) şek ve şüphe ve ikab olmak üzere altı manası yazılıdır. Bu kelime bunlardan hangi manaya alınırsa alınsın tezkiye olunmamişaya aittir.

13. Kur'an-ı Kerim'de sair haram edilen hayvanlar için etleri denmemiş, yalnız domuza gelince eti denmiştir. Onda da hikmet vardır. Çünkü trişinler domuz etlerinde gayet çok bulunurlar. Yağlarındaysa ender oluyor yahut hiç bulunmuyorlar. Hatta ayetlerde daima domuz eti tabiriyle getirilmesinden naşi İmam Zahirî mezhebinde "Domuzun yağı haram değildir." denmiştir. Sair mezheplerde et denince yağı da beraberdir diyerek İmam-ı Zahirî'nin dediğini kabul etmemişlerdir. Bir de halk arasında domuzun Müslümanlara helâl olan bir yeri varmış amma neresidir bilinmiyormuş diye bir rivayet vardır. Her hâlde bu rivayet ayetteki bu et tabirinden ve bir de istisnânın hükmünü vermek için çıkarılmış manalardan gelmiş olsa gerektir.

Domuz etleri için başka etler hakkında yapılacak muayenelerden fazla olarak lazım olan trişin muayenesidir. Trişin bazı domuzların etlerinde bulunan bir nevi kurtlardır. Böyle içlerinde trişin bulunan etler iyice pişirilmeden yahut jambonda ve sucuklarda olduğu veçhile çiğ olarak yenilirse trişinoz denilen hastalık hâsıl olur. Ve bu hastalık ekseriya şiddetli ağrılar içinde insanı öldürür yahut aylarla çektirir.

İşte bu hastalıktan korunmak maksadıyladır ki domuz eti sattırılmazdan evvel hurdebin ile muayene edilir. İçinde trişin yoksa damgalanır sattırılır. Trişin varsa bütün hayvan derisiyle beraber fırında yakılır. Bu işe mahsus tezkiye evleri vardır.

Vaktiyle Almanya'da tutulmuş bir istatistiğe göre orada takriben bin beş yüzde bir trişinli domuza tesadüf edilir olduğunu bir kitapta gördüm. Daha çok ve daha az olan memleketler de vardır. Mamafih bin beş yüzde bir de az değildir. Her sene milyonlarla domuz kesilmekte olduğundan bu muayeneye dikkat edilmemiş olsa pek çok insanların hastalanmalarına sebep olunabilirdi. Nitekim umumî harp zamanında İzmir'de yedi Alman neferi hastalanmış ve tahkik edilince orada kesilen bir domuzun etini iyice pişirmeden yedikleri cihetle trişin hastalığına tutuldukları anlaşılmıştır.

Domuz etinde bu trişin kurtlarını öldürmek için hararetin altmış, yetmiş dereceyi bulması lazımdır. Vakıa bu çok bir hararet değildir. Lakin kebaplarda, ızgaralarda etin içine her vakit bu derece hararet işlemediğinden kurtlar ölmüyorlar.

Evvelki zamanlarda domuz eti yenen yerlerde zaman zaman birçok adamlar salgın hâlinde bu trişin hastalığına tutulurlarmış. Şimdi tezkiye muamelesine devam yahut domuz etini iyice pişirmeden yememek sayesinde bu hastalık salgın hâlinde görülmez olduğu gibi tek tük vukuat da hiç denecek kadar azalmıştır.

Trişin denilen kurtlar ilk defa 1832'de Hilton tarafından görülmüş ondan sonra 1835'te Oven tarafından mütalaa edilmiştir. Ve 1860'da Doktor Jenger bu hastalığı etrafiyla anlatmıştır.

Domuz etinde hazım ve gıda itibarıyla başka etlerde bulunmayan hassalar vardır. Ve bu hassalar en ziyade mideleri zayıf ve hastalıktan yeni kalkmış insanlar için çok mühimdir.

Şimdi biraz da menfaatlerinden bahsedelim.¹⁴

Domuz etinin tezkiye yani muayene edildikten sonra yenmesine Kur'an-ı Kerim'de müsaade bulunduğu kabul edilirse itikat ve iktisatça mühim faydalar görülecektir.

Birincisi Peygamber Efendi'mizin mühim bir mucizesi daha meydana çıkacaktır ki bunun hem dinimize imanı olmayanlara hem de imanlarının sarsılmasından korkulanlara iyi tesiri olacaktır. Zira dinimizin büyüklüğünü bilemeyen ne kadar gayr-ı Müslimler vardır ki domuz etinin haram edilmesini Hazret-i Musa'nın dininden taklit edilmiş bir emir sanırlar. Eğer onlara Kur'an'ın nehyinin Musevîlerin kitaplarındaki şekilde olmadığı ve tezkiye edilerek sıhate muzır olmadıkları anlaşılanlar için helâldir buyurulmuş. Yani bin iki yüz küsur sene sonra keşfedilecek bir hakikati Kur'an'ın bildirmiş olduğu anlatılırsa dinimize, Peygamber'imize karşı yüreklerinin büyük bir tazim duygusuyla dolacağı şüphesiz ve iman etmelerine vesile olması memuldür.

İmanlarının sarsılmasından korkulanlara gelince bu asırda bütün medeniyetle memleketlerle münasebetlerimiz çoğalmış ve çoğalmakta olduğundan birçok kimselerimizin ecnebilerle düşüp kalkmak evlerinde, sofralarında bulunmak mecburiyeti vardır. Eğer onlarla beraber ikram ettikleri domuz etini yemeyecek olurlarsa kendilerinden sebebini soran olacak, tabii yalan söylememeleri lazım olduğundan dinimizin menettiği cihetle yemediklerini söyleyecekler yahut çoklarının yaptıkları gibi sezdirmeksizin yemeğe çalışacaklardır. Bu yiyeceklerden bazıları haram olduğuna itikat etmiş olmaları sebebiyle muzdarip olacak bir kısmı da milyarlarla bilgi sahibi insanların seve seve yiyip zararını da

14. Tezkiyenin arz etmekte olduğum şümüllü manasını bana bulduran ayet-i kerimenin kendisidir. Faydalı olacağı düşüncesi değildir. Eğer ayetteki tertip ve belagat bu anladığım manayı kuvvetli surette anlatmış olmasaydı hiçbir tesir bu fikri bana kabul ettiremezdi. Nitekim ayette bu manayı sezmezden evvel "Dini-i İslam ve Ulum ve Fünun" adlı kitabımda domuz etinin şiddetli aleyhinde bulundum. Tezkiyenin hakikî manasını anladıktan sonra da hiçbir mülâhaza anladığımı izhar ve takibime mâni olmadı. Allah'ın kelâmını müsait bulduktan sonra da umumun hayır ve menfaatini aramamazlık edemedim. Zira bizim dinimiz hem dünya hem ahiret menfaatlerini aramak emreden bir dindir.

görmediklerini düşünerek haram edilmesini münasip bulmayarak itikatlarını bozacaklardır. Biz bugün bunların her iki türlüünü de görmekteyiz. Dinimiz haram ettiği için yemiyorum diyebilecek kadar metanet gösterenler de bunun hikmetini tasdik ettiremeyeceklerdir. Zira karşısındakiler gerek Hazret-i Musa'nın ve gerek sizin Peygamber'inizin onu haram ettikleri zamanlar ve yerler için bu doğru olabilirdi. Fakat bizim memleketimiz Arabistan gibi sıcak değildir.¹⁵¹ Bahusus mazarratının esaslı sebebi olan trişin meselesinin tezkiyesi bulunmuştur. Onun için bugün birçok hassa ve faydalarıyla bütün etlere faikliği muhakkak olan bir etin haram olması hem sıhhat hem servet için büyük bir zarardır diyeceklerdir. Ve bu sözlere karşı cevap bulmak da güçtür. Lakin ayet-i celile arz ettiğim veçhile tefsir edilirse hem Müslüman olmayanların tasdik ve takdirlerini mucip olacak hem biz Müslümanların meseleyi iftihar ile izah etmemize ve birçok imanların kuvvetlenmelerine hizmet edecektir. Hele . اليوم اكملت لكم دينكم واتممت . ” “Bugün size dininizi ikmal ve nimetimi itmam ettim. Allah kelamının içindeki mananın derinliği ve bu meseleye uygunluğu insanı pek ziyade düşündürecek yüksek bir beyandır. Çünkü Arapçada ikmal demek üzerine bir şey ilavesi kabil olamayacak mertebeye vardır, itmamsa bir dereceye kadar dolmuşsa da üzerine daha az çok ilave etmek mümkün bir hâlde getirmek demektir. Yani o vakitler mahzurları sebebiyle yenmeleri caiz olmayan birçok şeylerden bir vakitler gelip o mahzurların çareleri bulunarak dinimizin müsaadesiyle yenip istifade edileceği lügat kuvvetiyle pek güzel anlatılmıştır. Binaenaleyh esas itibarıyla dinimiz hiçbir şeyi, hiçbir lâzımı eksik bırakmamış ve kıyamete kadar keşfedilecek hakikatler sayesinde kazanılacak nimetlerden istifade ile daima daha iyi olmamızı temin eden nurlu bir yol açmıştır. Her hâlde bu ikmal ve itmam kelimelerinin bu ayette pek yerinde kullanılmış olduklarına ve iyi düşünülürse böyle bir kelâmın ancak Tanrı tarafından söylenebileceğine şüphe edilemez.

Ayet-i kerimeyi benim anladığım gibi tefsir etmenin bizim için pek büyük bir faydası da yaban domuzlarının telef edilmelerine olacak hizmetidir. Hakikat bu mahluklar memleketimizin çok yerlerinde ziraata pek ziyade zarar verdikleri hâlde öldürülmelerine lâzım olduğu kadar çalışılmamaktadır. Zira çiftçilerin çoğu av ile meşgul olamazlar. Avcılar da onları avlamaktan gelecek kazancın haram olduğuna şiddetle inanmış olduklarından her vakit avlama zahmetine girmezler. Ekseriya keyif için senede birkaç kere süre avı yapılır, o kadar. Onun haricinde olarak tarlaları bekleyerek avlandığı varsa da o da ehemmiyetsizdir. İşte bu yetecek kadar avlanmamak sebebiyledir ki memleketimizin çok yerlerinde bu mahluklar pek fazla çoğalarak hesap edilemez derecede çok mazarratlar vermektedirler. Eğer domuzdan gelecek kazancın dinimizde haram olmadığını bir kere anlasalar avcılarının, ticaretçilerin gereği gibi çalışarak bu çok büyük zararın önünü alacakları ve pek mühim kazanç ve faydalar çıkaracakları şüphesizdir. Domuz eti bahs-i münasebetiyle burada Tevrat'ın tahir ve gayr-ı tahir hayvanlar hakkındaki emirlerini nakledelim.

Leviler (Levitikler) Bab 11 Madde 1) Allah; Musa'ya ve Harun'a şunları söyledi. 2) “İsrailoğullarına söyleyiniz ve şöyle deyiniz: Bütün yeryüzünde olan hayvanlardan yiyecekleriniz şunlardır: 3) Bütün hayvanlardan tırnağı yarık, ayağı çatalı ve geviş getirir olanlardan yiyiniz. 4) Fakat geviş getirenlerden ve tırnakları yanık olanlardan asla yemeyecekleriniz vardır: Deveyi yemeyiniz. Zira o geviş getirir fakat hiç yarık tırnağı yoktur. O sizin için murdardır. 5) Dağ faresini asla yemeyiniz. Zira o geviş getirir fakat hiç yarık tırnağı yoktur. O sizin için murdardır. 6) Tavşanı asla yemeyiniz. Zira o geviş getirir fakat hiç yarık tırnağı yoktur. O sizin için murdardır. 7) Domuzu asla yemeyiniz. Zira onun tırnağı yarık ve ayağı çatalıdır. Fakat o geviş getirmez. O sizin için murdardır. 8) Siz asla onların etlerini yemeyiniz. Ölülerine asla dokunmayınız. Onlar sizin için murdardırlar.”

Tevrat'ın kan hakkındaki sözlerini de nakledelim. Laviler (Levitik) kitabının on yedinci babından: 10) İsrail evinden yahut onların arasında sakın olan yabancılardan her kim her ne kan olursa olsun yerse ben yüzümü o kan yiyen aleyhine çevireceğim. Ve ben onu kendi milletimin içinden tardedeceğim. 11) Zira etin canı, kanın içindedir. Ben onu size ibadethaneye ait olarak canlarınıza kefarete olsun diye verdim. Çünkü kanın kefarete yapması can iledir. 12) İşte onun için İsrail evladına “Sizlerden hiçbir kimse kan yemesin ve aranızda sakın olan yabancı da kan yemesin.” dedim. 13) Ve eğer İsrail evladından birisi yahut onların arasında sakın yabancılar avda yenir bir hayvan veya yenir bir kuş avlarsa onun kanını akıtsın ve onu toprak ile örtün. 14) Zira her etin canı kendi kanıdır, asıl canı odur. İşte bunun içindir ki benî İsrail evlâdına: “Siz, hiçbir etin kanını yemeyiniz. Zira her etin canı kendi

15. Ecnabiler dinimizin dünyanın her yerine ve her milletine ait umumî bir din olduğunu anlayamayarak her meselede Peygamber Efendi'mizin yalnız zamanına ve kendi bulunduğu memleketlere göre bir din yapmış olduğunu zannederler. Hakikati anlayarak iman ve itikatları düzelmedikçe başka türlü düşünemeyecekleri tabiidir.

kanıdır. Her kim onu yerse tardedilecektir.” dedim. 15) Ölmüş veya yırtılmış, yaralanmış bir hayvandan yiyen kimse yerli olsun yabancı olsun elbiselerini yıkayacak ve kendisi de su ile yıkanacaktır. Ve o akşama kadar bulaşık kalacak ondan sonra temiz olacaktır. 16) Ve eğer yıkamaz ve yıkanmazsa günahı kendisine ait olacaktır.

Görülüyor ki Kur’an’ın emirleriyle Tevrat’ınkiler arasında hiç benzemek yoktur. Tamamıyla ayrı mahiyettedirler. Kur’an’da öyle kan, etin canıdır. İbadethaneye aittir. Canlara kefarete için akıtılacaktır vesaire gibi sözler yoktur. “ينال الله لحو مها ولا دماها ولكن ينال التقوى منكم”. ن

“Kurbanın etleri ve kanları asla Allah’ın kabulüne nail olmaz ancak sizin takvanız (dindarlığımız) Allah’ın kabulüne nail olur.” buyurulmuştur [Hac Suresi: 37, XXII 38] ve daha evvelki ayetle de kurbandan maksadın kesenlerin ve eşin dostun fakirlerin et yemeleri olduğu bildirilerek aklın, mantığın beğenmeyeceği itikatlara set çekilmiştir.

Şimdi gelelim Allah’ın gayrısının adı tazim ile söylenerek kesilen meselesine. İlk bakışta bu meselenin bahsin maddî olmayan bir meselesi olduğu zannedilir. Fakat düşünülünce onun da maddî tezkiye ile münasebeti anlaşılır. Çünkü Allah’ın gayrısının adı tazim ile söylenerek kesilen demek Allah’ın gayesine ibadet eden, Allah’ı ve emirlerini tanımayan müşriklerin yani kitapsızların kestikleri demektir. O zamanlar onlar her türlü ilim nurlarından mahrum insanlardılar. Onlar etlerin mazarratlı ve mazarratsız olanlarını aramak lazım olduğunu bilmezlerdi. O sebepten dolayı öyle insanların kestiklerini tezkiyesiz yemek caiz olamazdı. Fakat bugün Japonlar da ehl-i kitap değildirler. Lâkin her şeylerini kitaba bakarak yapmaktadırlar. Yani ilmin, fennin emirlerine göre hareket ederek etlerin vesair yiyeceklerin sıhhi şartlarına riayet etmekte olduklarından Kur’an’ın emrettiği tezkiyeyi pekâlâ yapmaktadırlar. Binaenaleyh onların yemekleri tezkiyesiz yenir. Çünkü zaten lâzım gelen tezkiyeyi kendileri yapmışlardır.

Bu maddedeki Allah’ın gayrısının adı zikredilerek kesilmiş olanların menedilmesinin sebebinin illa istisna edatından sonra getirilmiş olan nusub üzerine kesilenlerle oklarla bölüşmelerdeki gibi manevî bir sebep olmadığı evvelkilerin hep maddî sebeplerle haram edilmiş ve bahusus sonrakilerde sebep olarak fisk yani manevî mazarrat gösterilmiş olmasından da anlaşılır.

Evet, Allah’ın gayrısının adı tazim ile söylenerek kesilmenin fisk sebebiyle olması da vardır. O vakit mazarratı manevî olacağından tezkiyeye tabi olamaz. İşte Kur’an-ı Kerim bu iki nevi de ayırmıştır. İzah edelim.

“Din ve ahlâk işlerinde en mühim olan kast ve niyettir.” Peygamber Efendi’imiz “انما الاعمال بالنيات” işlerin kıymetleri ancak niyetleriyle.” buyurmuşlardır. Bu hadis-i şerif tevâtürle sabit olan yani Peygamberimizin sözü olduğunda hiç şüphe olmayan ve bütün âlem tarafından kabul edilmiş bir hadis-i şeriftir. O cihetle hayvanı keserken putunun veya Allah zannettiği herhangi bir mahlukun adını söyleyip de kesen insanın bu hayvanı kesmekten maksadı kendisi yemek veya satmak, ticaret etmekse o maddî bir maksattır. Din işi fisk değildir. Dünya menfaatine ait bir iştir. Mazarratsız olduğu anlaşılırsa yani tezkiye edilirse o et helaldir, yenir. Yok, o hayvanı kesmekten maksadı nusub üzerine kesilende olduğu gibi putlara ibadetse o vakit putunun adını söylemese bile batıl bir din işidir. Öteki gibi alışverişi veya herhangi bir dünya menfaati işi değildir. O tezkiye edilmez, sıhate muzır olup olmadığı aranmaz ve ona hiç yanaşmak olmaz. Kati surette menetmek için ondan uzak olmalıdır. Zira onu tezkiyeye kalkışmak maddî zararı var mı yok mu diye aramak onunla münasebet peyda etmek, adeta onu hoş görmek devamına yardım etmektir. O cihettedir ki Kur’an-ı Kerim o neviden olanları tezkiye edileceklerden sonra ve ayrı getirmiştir.

Ben bu söylediklerimi Kur’an’dan ve tefsirlerden alıp söylüyorum.

Kur’an’ın bu manayı tefsirinde bulunduğumuz ayette maddî sebeplerle haram edilmiş olanlar arasında illa istisna edatından evvel getirmek suretiyle anlatmış olduğu malumdur: Bir de N. اودما مسفوحا اولحم خنزير فانه رجيس قل. او دما مسفوحا اولحم خنزير فانه رجيس قل. لا اجدفى مالوحى الى محرما على طاعم يطعمه الا يكون ميتة او فسقا اهل لغير الله به (yani zarar ve eziyet vermeleri şüphesi olduğu cihetle) ölmüş hayvan yahut akar kan veya domuz etinden ve fisk olarak da Allah’ın gayrısının adı tazim ile söylenerek kesilmiş olandan başka haram edilen şey bulmuyorum.” [Enam Suresi: 145] ayet-i kerimesi vardır ki bu da Allah’ın gayrısının adı tazim ile söylenerek kesilmiş olanın tezkiye edilmeyen nevinin putlara ibadet yani nusub üzerine kesilenlerle oklarla bölüşmedeki sebebe, fiska merbut olduğunu bildirmektedir. Fisk; Hak’tan ayrılmak, uzak olmak demektir.

Müfessirlerden İmam-ı Cessas merhumun (احكام القرآن) adlı kitabında görüldüğü veçhile eski ulema bu bahis hakkında hayli münakaşalarda bulunmuşlar ve müçtehitlerden bir kısmı Mesih yani Hazret-i İsa’nın adı

tazim ile söylenerek kesmek de Allah'ın gayrısının adını söylemektir. O cihetle Hristiyanların o suretle kestiklerinin yenmemesi lâzımdır demişler fakat ekseriyet Hristiyanlar Mesih ismini söyleyerek de kesseler umumiyetle onların kestikleri helaldir kanaatinde bulunmuşlardır.¹⁶¹ İşte bu da gösteriyor ki bu maddede Allah'ın gayrısının ismini tazim ile söyleyerek kestikleri tezkıyeye tabi tutulanlardan murat; yeneceklerin kusurlu, zararlı olup olmadıklarını aramayan, bu bapta dinî veya ilmî mükellefiyet tanımayan kavimlerdir. Yani benim bu husus hakkındaki anlayışım ehl-i sünnet müçtehitlerinin anlayışlarının aynıdır.

Sonra ehl-i kitaptan ve Müslümanlardan maariftsizlik sebebiyle etlerin vesaire yenecek şeylerin lazım olan şartlarına hiç riayet etmeyen kavimler, insanlar vardır. Gezdiğim yerlerde ne kadar köyler bilirim ki ahalişi fena hâlde hasta hayvanları ölmelerine pek az vakit kaldığı bir zamanda bile, murdar gitmesin itikadıyla besmele çekip keserler ve dokunsun dokunmasın orasını düşünmezler temiz ve helaldir diye tereddütsüz yerler. Ve “Niçin böyle yapıyorsunuz?” denirse “Ölmeden yetiştik kestik. Ne zararı var, biz hep böyle yaparız.” derler. Ve Rumeli’de Hristiyanlardan ve Suriye’de Musevîlerden öyle muhitler gördüm ki onların da hâlleri bundan farklı değil belki de daha beterti.

Şimdi meseleyi bizim anladığımız gibi düşünmeyip de esas Allah'ı tanımak ve keserken besmele çekmekten ibarettir diyenlere sorarım.

Böyle cahil ve cahilane hareket eden insanların kestiklerini vesair yemeklerini ehl-i kitaptırlar veya Müslümandırlar diye tereddütsüz yiyeceğiz de öte tarafta mesela Japonya’da bulunsak en yüksek ailelerde hatta İmparator’un sarayında doktorlar nezaretinde yapılmış en sıhhi yemekleri de onlar ehl-i kitap değildirler, kasapları hayvanları keserlerken mabutlarının adını tazim ile söyleyerek kesmişlerdir diye yemeyecek miyiz! Yani Müslümanlığı böyle mi anlayalım? Sizce İslâm dini böyle midir?

İşte bunlar hep ehemmiyetle görülmeleri lâzım meseleler olup hakikatte Kur’an’ı Kerim bunları iptidasından görmüş ve gözetmiş ve eski ulemeden bu hakikatleri Kur’an’da görüp anlayanlar da olmuştur. Ancak anlamayanlar âlim kıyafeti altında cahillik ve gafillik, öğretenler daha çok olmuştur. Hâlbuki bugün dahi Çin’de ve Hindistan’da ehl-i kitap olmayanlarla beraber yaşayan Müslümanlar için bu mesele her gün maruz kalınan bir meseledir.

Bazı mülahazalarımız. İslâm dininde domuz etinin haramlığıyla her türlü fenalıkların anası olan içkilerin bahusus dine, imana en ziyade dokunan yalanın ve daha birçok kötü huyların haramlıkları arasında bilmem ne fark vardır? Biz Müslümanlar önlerimizde rakı, şarap içenleri türlü yalan söyleyenleri, riyakârları, dalkavukları, zem ve gıybet ve koğuculuk ve fitne ve fesat gibi daha pek çok en kötü ahlaksızlıkları işleyen kimseleri ekseriya layık oldukları nispette fena görmeyiz de domuz eti yiyenlere âdeta dinden çıkmış nazarıyla bakarız. Hele her nevi bütün insanlık için öldürücü zehir olan ve zararı yalnız içene mahsus kalmayıp silsileye ve kavim ve kabileye ve bütün âleme kadar varan içkiler ve kumarlar için Kur’an’ı Kerim “Şeytan işlerinden murdar şeylerdir. Onlardan sakınınız ki felah bulasınız.” buyurmuşken haramlığı yalnız Türkçe şarap ve Arapça nebiz denilen içkiye verip ötekileri mekruh yani günahları hafif gösterenlerin hataları tarif edilemeyecek kadar büyüktür.¹⁷¹ Bu yanlış bildirmek yüzünden onlar, rakı ve konyak gibi zararları şarabınkinden kat kat fazla olan içkilerin Müslümanlar arasında yayılmasına sebep olmuşlardır. Hâlbuki böyle yalnız şarap haramdır ötekileri mekruhtur diyenler salahiyet sahibi müçtehitler değil, sonradan gelen ilimleri eksik kimselerdir. Asıl müçtehitler zamanında rakı veya konyak yoktu ki haram olmayıp mekruh olduklarına dair sözleri bulunsun. Bu hususta dinimizin emrettiği haramlığın esası sekir, sarhoşluktur. Ve Kur’an’daki hamr kelimesinin manası da budur. Ve Peygamber Efendi’miz de “Her sarhoşluk veren haramdır.” buyurarak bu esası izah buyurmuşlardır.

16. Yalnız Şii mezhebi müçtehitleri bu hususta ayrılmışlardır. Vakıa maksat, isim söylemekten ibaret ve mazarrat da manevî bir mazarrattır diyenler için Allah'ın gayrı olan Mesih'in ismiyle kestikten sonra Hristiyanların ötekilerden farkları olmamak lazım gelir. Zira ikisi de Allah'ın gayrısının ismini söylemekte müştereklerdir. Demek ki ehl-i sünnetin anlayışına göre maksat isim söylemek değil tezkıye için lazım olan şartları yerine getirmektir.

17. Sakınınız emri haramdır demekten çok kuvvetlidir. Haram demek, yasak demektir. Mesela buradan geçmek yasaktır demekten, sakın buradan geçmeyin; geçerseniz iflah olmazsınız demek elbette daha şeditir. İşte içkilerle kumarlar için böyle buyurulmuştur. Ve bu türlü emir buyurulmakta daha başka nükteler de vardır.

Gariptir ki en kötü içkilerin günahlığını, zamanlarındaki müstebit başların keyiflerine hizmet için hafif gösteren yarım âlimler domuza ait meselelerde bilâkis fazla şiddet göstermişlerdir. Ve bu şiddet yalnız domuzun etine mahsus kalmayıp derisi, tırnağı, kılı haklarında da gayet sıkı tahzirler komuşlar ve müçtehitlerin domuza ait meseleler hakkındaki müsaadeli sözlerini hep kapalı geçmişlerdir. Meselâ “Hülâsa” adlı kitapta yazılı olduğu veçhile İmam-ı Yusuf Hazretleri, domuzun derisi debagatle temiz olur demiş olduğu hâlde bu mühim kelamı millete anlatan olmamıştır. Bilakis Konevî, Kadı Tefsiri’ne yazdığı haşiyede İmam Yusuf’un bu kelamını hülâsadan alıp nakledeken İmam-ı Yusuf’un Dürer adlı kitapta yazılı bir sözünde “Domuzun kılı temiz değildir. Suyu düşerse onu murdar eder.” demiş olduğunu ortaya atmış ve onun bu iki sözleri birbirine uymuyor diyerek meseleyi karıştırmıştır.¹⁸¹ Hâlbuki İmam Yusuf’un bu iki sözünde hiçbirini birine uymamak yoktur. Birisi debbağlandıktan sonra derinin temiz olacağına, ötekide de hiç temizleme muamelesi görmemiş kula aittir. İmam Yusuf, “Domuzun kılı debbağlanmakla temiz olmaz.” dememiş ki domuzun derisi debbağlanmakla temiz olur sözüne uymamazlık bulunsun.

Domuz derisinin debagatle temiz olacağı hakkındaki bu müsaadeyi millete bildirmemek yüzünden mühim zararlar gelmiştir. Mesela çok senelerden beri eğerlerin birçoğu domuz derileriyle yapıldığından İstanbul’da Müslüman saraç esnafı birçok zamanlar bu derileri kullanamamışlar. Fakat gittikçe rağbet arttığından yavaş yavaş kullanmak mecburiyetinde kalmışlar. Ve içlerinden bazıları adam ne olacak diye itikadını bozmuş. Bir kısmı da yediği ve çoluğuna çocuğuna yedirdiği kazancının helal olmadığı zannında olduğundan yerken besmele çekseler bir türlü, çekmeseler bir türlü azap ve tereddütler içinde kalmışlar ve hâlâ da bu hâlde olanlar vardır

Pekâlâ, biz İmam Yusuf’tan daha mı muttaki olacağız? Her hâlde mezhebimizin en büyük imamlarından olan İmam Yusuf’un kavliyle amel olmak bazı meselelerde racih olmayabilir. Fakat hiçbir vakit günah olamaz.

Hâsılı domuz hakkında icat edilen bu sıkı tahzirler halkımıza pek fena tesir etmiştir. Bir vakitler teftiş için Çanakkale taraflarına gitmiştim. O vakitler Mütareke zamanı ve Çanakkale livaydı. Lapseki’de işittim köylülerden birisi vurduğu domuzun derisinden ayağına bir çarık yapmış giymiş. Bunu işiten köylüler kendisinden selamı sabahı kesmişler. Onu kâfir oldu denecek vaziyette görmüşler. Hâlbuki sair haramların türüsünü yapanların hiçbirisine böyle muamele edildiği yok. Sonra İmam-ı Azam Hazretlerinin herhangi bir haramı gayr-I Müslimler vasıtasıyla sattırılması caizdir dediği Dürer kitabında yazılıyken bunu da millete anlatmamışlardır.

Her hâlde domuzun etinden, derisinden hatta el ile dokunulmasından bu derece iğrenme, sakınma Kur’an’dan Muhammet dininden gelmemiştir. Bu en ziyade Musevîlerin kitaplarından, hocaların İsrailiyat dedikleri sözleri alıp söylemelerinden geçmiş ve hepimize de tesir etmiştir. Eğer bu sırf ilme müstenit meşruhatıma hepimizde mevcut olan nefret ve istirahat hissi ile bakılırsa birdenbire fena görülecek ve bu görüş belki de bitarafane muhakemeye mani olabilecektir. O cihetle ilmî surette müzakeresiyle şek ve şüphelerin izalesi için dil ve din âlimlerinden bir hayli zatlarla görüştüm mütefekkirlerle meşverette bulundum. Nihayet risalenin tabına karar verdim.

Her Hayır Allah’tan

Ahmet Sait Matbaası K. S. No. 62

18. ذكر في الخلاصة عن ابي يوسف رحمائه ” ... حرمت عليكم الميتة والدم“ جاء في حاشية الفضى للفتوى في تفسير الآية ان شعره غير طاهر فيتنجس الماء بوقوعه فيه كما في الدر . . ان اخنر ير اذا ذبح طهر جلده بالدباغ و هذا لا يلايم ماروى عنه

Kur'an'a Göre Hazret-i İsa'nın Babası

Yazan
Doktor Milaşlı İsmail Hakkı

İstanbul - 1934
Ankara Matbaası

Bismillahirrahmanirrahim

Kur'an-ı Kerim'e Göre Hazret-i İsa'nın Babası

7 Şubat 1338 (1922) tarihli Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nde Haml-i Meryem ünvanıyla neşredilen makalem üzerine Türk, Arap, Acem muhtelif milletlerden birçok ulûm ve fûnun erbabı şüphelerinin zail ve imanlarında kuvvet hasıl olduğunu söylediler. Fakat öte taraftan sayıları daha az olmayan bir kısmın pek ziyade tariz ve taarruzlarına maruz kaldım. Söylemediğim sözler, murat etmediğim manalar isnat ve ilavelerine kadar gittiler. Bunlardan bazıları her günkü gazetelere yazıldı. Bazıları mevkut risalelerle, bir kısmı da kitap hâlinde neşrolundular. Tarafımdan yazılan cevapların neşirlerine o zaman bab-ı meşihatta müteşekkil tetkik-i müellefat heyeti müsaade etmedi. Kanunî hakkımı istimal edemedim. Müsait zamanın gelmesini beklemek mecburiyetinde kaldım. Şimdi burada ilk makalemi, sonra Mahfil Mecmuası'nda neşredilen makaleye yazdığım cevabı, ondan sonra da yazılması lazım gördüğüm bazı mülahazalarımı arz edeceğim. Bunlardan bir kısmı sonradan tesadüf ettim sual ve mülahazalar üzerine ilave edilmişlerdir. Mesele ile dolayısıyla münasebeti olanlar bu icaba binaen yazılmışlardır.

Hazret-i İsa'nın babası meselesi beni pek gençliğimden beri meşgul eder. Kur'an-ı Kerim'in hak kelamı olduğuna imanı yakîni ile iman ettiğimden beri bu Tanrı kitabının Hazret-i İsa'nın babasız dünyaya geldiğini ve buna benzer sözler söylemeyeceği kanaatinde bulunuyorum. Onun için Türk, Arap, Acem birçok İslam ulemasıyla görüştüm. Hepsini Hazret-i İsa'nın Cebrail'in üflemesi ile mucize olarak babasız dünyaya gelmiş olduğu ve Kur'an'dan bunun gayri mana istinbatına imkân olmadığı fikrinde bulundum. Lakin ben buna bir türlü inanamadım. Ayet-i kerimleri kendimce muhakeme ve tetkik ederek okumakta devam ettim; arz edeceğim neticeye vardım. Bunun üzerine icap ettikçe Hazret-i İsa'nın da herkes gibi insan bir anadan ve insan bir babadan doğmuş ve herkes gibi ölmüş olduğunu söyler oldum. Fakat yazmak için fırsat zuhur etmemiş, meselenin izah ve tafsilâtı kendimde kalmıştı. Nihayet bir gün Haydarpaşa'dan İstanbul'a geçerken bermutat çantamdan defterlerimi çıkararak yazıyla meşgul oldum. Vapur köprüye yanaşıp da herkes çıkmaya başlayınca defterleri toplayıp çantama kodum, etrafıma baktım kimse kalmamış fakat benim oturduğum yerin yanında yepyeni bir Tevhid-i Efkâr gazetesi var. Bakınca gözümün Miladî İsa meselesi diye bir bahis iliştii; acayip benim kendimce hâl ettiğim ve izah ve tafsilâtını kimseye söylemediğim meseleyi başkaları da mı hâlleiyorlar diye alakadar oldum ve sonra okurum diye çantama koydum. Daireye gittim, masamın üstünde yine bir Tevhid-i Efkâr gördüm. Açtım baktım onda bu bahis yok. Vapurda bulduğum gazete bir gün evvelki olmasın diye çıkardım baktım, her ikisi de perşembe gününün gazeteleri. Bu nasıl olur diye dikkat ettim, vapurda bulduğum gazetenin on beş gün evvelki perşembe gününe ait olduğunu anladım. Pek taaccüp ettim. On beş gün evvelki gazete vapurda benim yanıma ne suretle konmuş ve niçin buruşmamış? Acaba benim bu gibi meselelerle meşgul olduğumu ve daima o vapurla gelip gittiğimi bilen bir zat bunu bi'l-iltizam mı yapmıştı, bir türlü anlayamadım. Ve bahsin evveleri olduğunu görerek daha ziyade malûmat almak için Tevhid-i Efkâr İdarehanesi'ne gittim. Meğer Hazret-i İsa'nın doğduğu gün münasebetiyle yazdıkları sözler arasında, "Hazret-i İsa da herkes gibi doğmuş ve herkes gibi ölmüştür." diye bir fıkra varmış. Bunu bazıları İslâm itikadına muhalif bularak şiddetli itirazlar etmişler ve işi pek ileriye götürerek yazanı cezalandırmaya kadar gitmişler. O da, ancak Kur'an'da Hazret-i İsa'nın babasız dünyaya geldiğine dair sarahat olmadığını söyleyerek kendisini kurtarmak istemiş fakat kâfi görülmemiş. Ben Tevhid-i Efkâr İdaresi'ne varınca:

"Canım neredesin? Bizi çok sıkıştırdılar." dediler. Ben de: "Merak etmeyin, vereceğimiz izahat üzerine sağlam akıl ve muhakeme sahipleri bizimle beraber olurlar." dedim ve ilk makalemi yazdım. Fakat meşihattan dâhiliyeye, dinî makalelerin meşihatça müsaade edilmedikçe yazdırılmaması bildirilmiş olduğundan matbuat idaresi neşrine müsaade etmedi. Bir hayli günler geçti. Nihayet bir gün köprüde tanımadığım bir genç yanıma yaklaşarak bugünkü Tevhid-i Efkâr'da bir makalenizi okudum diyerek memnurluk gösterdi. Nasıl olmuş da konmuş diye sordum, gazete tarafından bir cesaret gösterilerek dercedilmiş olduğunu anladım. Ondan sonra benim yazdığımın aleyhine de neşriyat başladı. Onlara müsaade edildi, yukarıda arz ettiğim veçhile benim cevaplarım yazdırılmadı.

Lâkin ben bu mesele hakkında muarız ve muvafık birçok kimselerle görüşerek sual ve mülâhazalarını dinlemekte devam ettim. Ve hepsini nazarı itibara alarak lazım gördüklerimi yazdım, hakkın yardımıyla bu risale meydana geldi.

Tevfik Allah'tan

İlk Makalem Tevhid-i Efkâr 7 Şubat 1922 Haml-i Meryem Meselesi

Birkaç haftadan beri Tevhid-i Efkâr'da Ömer Rıza ve Mehmet Ali Ayni beyler arasında Miladî İsa ünvanıyla cereyan eden bahisleri okudum. Bu nazik mesele beni çoktan beri meşgul eder. Ve bu fikrimi müteaddit zevata söyledim. Nitekim Ömer Rıza Beyefendi ile de buna dair birkaç kere görüşmüştük. Binaenaleyh ben de mülâhazalarımı söyleyeceğim: İsa Aleyhisselam'a ait olan bu bahisler hülâsa edilirse nebiyi müşarünileyhin pedersiz olarak dünyaya geldiğine dair Kur'an-ı Kerim'de sararahat olmaması; Ruhullah tesmiye olunmasının sebebi; çocukken söyledikleri, sair mucizeleri ve vefatı meselelerinden ibarettir.

Bahse girmezden evvel şurasını söyleyelim ki din meseleleri usulü din ve onun harici olmak üzere iki kısımdır. Usul-i din, bir Allah'a, melaike-i kirama, kütüb-i münzeleye, peygamberlere ve yevm-i ahirete imandır. Bir insan bunlara inanırsa onun imanında şüphe yoktur. Bunların asl-ı haricindeki mesail hakkında kitabullahtan ve akval-i Resul'den başkalarının anladıklarına muhalif manalar anlar ve beyan ederse hata etmiş olabilir. Fakat dinden, imandan çıkmış olmaz. Ve böyle usul-i dine merbutiyeti tam olan bir kimsenin suret-i fehim ve telakkisine ne müçtehitler ne de icma mani olamaz. Çünkü Kur'an-ı Kerim kıyamete kadar bütün insanları hüsn-i idareye kâfi bir kitabı ilahî olduğundan her asır için muvafık ahkâm istihracına müsaittir.

Hazret-i İsa'nın babası var mı yok mu meselesi asıl dine dâhil değildir. Onun içindir ki Kur'an-ı Kerim Hazret-i İsa'ya ülûhiyet ve ibnüllahlık atfı gibi tevhide ve samedaniyeti ilahîyeye münafi itikatlar aleyhinde sarih ve kat'i emirlerde, beyanatta bulunmuş fakat Hazret-i Meryem'in hamli ve İsa'nın pederi hususunda delail ve işaret ile iktifa buyurmuştur. Hikmette bunu iktiza ederdi. Çünkü asıl olan tevhit meselesine şüphe iras edecek batıl itikatlara kâfi darbeler indirmek için nispetle ehemmiyeti az olan meseleler ne kadar az karıştırılırsa muvaffakiyet o nispette büyük olur. Telkinatı diniyenin akıl ve ahvali beşere göre olduğu malumdur.

Aşağıda yazılacak izahattan anlaşılacağı vechle Hazret-i Meryem'in izdivacı meselesi aile ihtilafını muhtevi görünüyor. Böyle bir meselenin o zaman çıplak surette mevzubahis edilmesi İslam'a davet buyurulan Hristiyanlar üzerinde hüsn-i tesir hâsıl etmemek ve Hristiyanların muarızları için vesileyi bühtan olmak gibi mahzurları tevhit edebilirdi. Her asrın ahval-i zihniyesinin farklı olması tabiidir. Kur'an-ı Kerim'in en büyük mucizeliğinden biri de her asrın fehim ve vicdanına göre kabil-i tefsir hakayiki muhtevi olmasıdır. Bu mucize, izahı sadedinde bulunduğumuz mesele hakkında da mütecellidir.

Şimdi gelelim bu hususlara dair olan ayet-i celileye: Bu bapta Kur'an-ı Kerim'in müteaddit yerlerinde işaretler vardır. Fakat Sure-i Meryem'deki ayet-i celile hepsinin muhteviyatını camidir: *اذنبتت مريم. وازكر في الكتاب مريم. انذنتت* ن. وازكر في الكتاب مريم. اذنتتت [Suret-i Meryem, 19: 16-30] “Kitapta Meryem’i zikret. O ailesinden şark cihetinde bir mekâna uzaklaştı. Ve onlar tarafından görülmemek için gizlendi. Biz ona ruhumuzu gönderdik. Ruhumuz ona seviy (Seviyye-i matlûbede) bir beşer hâlinde zahir oldu. Meryem ona: “Ben senden Allah’a sığınırım. Eğer ehl-i takva isen.” dedi. Oda: “Ben Rabb’inin resulüyüm, sana mükemmel bir oğlan başışlamak için gönderildim.” cevabını verdi. Meryem de: “Benim oğlum nasıl olsun? Bana beşer dokunmadı ve ben fena kadın değilim.” dedi. O da: “Evet öyle; fakat Rabb’in o bana kolaydır, biz o oğlanı nasa burhan ve tarafımızdan rahmet kılacağız.” dedi. Ve çocuk hibe etmek işi emr-i makazi (Hüküm veya icra edilmiş) oldu. Meryem ona hamile kaldı ve o hâliyle uzak bir mekâna gitti. Ağrısı tuttu. Hurma ağacının altında: “Ne olaydı bundan evvel ölmüş ve unutulmuş bulunsaydım.” dedi. Aşağıdan kendisine: “Mahzun olma; Rabb’in alt tarafında bir ırmak ihсан etti ve hurma ağacını salla, sana taze hurmalar düşer ye iç ve gözün çocuğunla aydın olsun. Eğer bir insan görürsen: ‘Ben Allah için bir oruç nezrettim, bugün hiçbir insan ile konuşmam.’ de.” nidası geldi. Sonra Meryem çocuğunu yüklenmiş olduğu hâlde kavmi nezdine geldi. Kavmi kendisine: “Ya Meryem sen çirkin bir şeyle geldin. Ey Harun’un kız kardeşi! ¹⁹ Senin baban fena

19. Tevrat’ın huruç kısmının on beşinci babında benî İsrail’in denizden salimen geçip Firavun’un ve askerinin battıklarından sonra Harun’un kız kardeşi nebiye Meryem’in eline def alıp ve onunla beraber bütün kadınların deflerle çıkarak raks ettikleri yazılıdır. Tabii bu Hazret-i İsa’nın validesi olan Meryem değildir. Kur’an-ı Kerim’de kusur arayan bazıları güya Kur’an’ın bu iki Meryem’i tefrik edemeyerek bu ayette Hazret-i İsa’nın validesine Harun’un kız kardeşi demiş olduğunu söylemek cüretinde bulunmuşlardır. Biz de deriz ki, bir kere Hazret-i İsa’nın validesi Meryem’in Harun isminde bir kardeşi olmadığını ispat edecek ne İncillerde ne tarihlere bir delil yoktur. Bahusus Hazret-i Meryem’e Harun’un

adam değildi, validen de kötü değildi.” dediler. Meryem çocuk ile konuşmaları için işaret etti. Onlar: “Biz beşik çocuğu bir kimse ile nasıl konuşuruz?” dediler. Hazret-i İsa: “Ben Allah’ın kuluyum, Allah bana kitap verdi ve beni Peygamber etti. İlaahiri.” dedi.

Bu ayet-i celilelerde sarîh olarak görülen şey Allah’ın ruhunun Meryem’e bir oğlan ihsan edilmesi için beşerî sevi yani mükemmel bir insan hâlinde gönderilmiş ve Meryem’in ondan hamile kalmış olmasıdır. Eğer beşerî seviyedeki Ruhullah’ın ne olduğunu anlayabilirsek mesele oldukça hâll edilmiş olur. Bunu anlamak için lâzım olan delili yine Kur’an-ı Kerim’den aramak en sağlam tariktir, zira bazı hadislerin kelâmı peygamberi yani hadisi sahih oldukları bütün Müslümanlara kabul ettirilememiştir.

Secde suresinde; ... الذى احسن كلى خلقه و بدأ خلق الانسان من طين ث [Suret-i Secde, 5-10] “O Allah ki her yarattığını güzel yarattı ve insanın yaratılmasına çamurdan başladı. Sonra neslini sülâleden mâî mehinden yaptı. Sonra onu tesviye (seviye-i matlubeye isal) etti ve o insana kendi ruhundan nefh etti.” buyurulmuştur.¹²⁰

Bu ayet-i celilelere nazaran insan yekten seviye-i matlubeye vasıl olmamış, tekâmül geçirerek meydana gelmiştir. Ve her seviyesi tam insanda Ruhullah vardır.

İnsanın yaratılmasına topraktan başlanmış, sonra nesli sülâleden mâ-i mehyinden gelmekte kim bilir ne kadar zaman devam ettiği hâlde kendisine Ruhullah verilmemiş ve en nihayet tesviye yani kemal-i matlube isal edildikten sonra ruh-ı ilahîye mazhar olmuş. Acaba her sevi yani seviyesi yükselmiş insanda bulunan bu ruh-ı ilahî nedir? Kadı, Fahreddin-i Razi, Ebu’s Suud, Nimetullahi Nehcevani, Muhiddin-i Arabî tefsirlerine ve daha başkalarına müracaat ettim. Muhtelif manalar, tevcihler gördüm fakat benim anladığıma daha doğrusu insana Ruhullah nefhini muhtevi ayet-i celilelerin bildirdiğine nazaran Allahualem bissavap marifetullah yani diyanet ve maneviyat hayatına nail olmuş insanlardaki rabbaniliktir. Al-i İmran suresinin 79. ayet-i kerimesinde bu rabbanilik mezkûrdur.

Marifetullah’ın muhtelif meratibi olup umumiyetle seviyeleri kâfi derece yükselmiş insanlara ruhundan nefh buyurduğu, Meryem’in Hazret-i İsa’ya hamile kalması için Ruhullah gönderildiği beyan buyurulmuş olduğuna nazaran Hazret-i Meryem’e gönderilen Resul marifet-i külliye-i ilahiyeye nail olmuş bir zatı kâmidir.

Ruhullah’ın ve başka tabir ile marifetullahın, bu nimet-i celilenin en yüksek bir mertebesi olan Peygamberlik nurunun nesilden nesile intikalini Mevlid-i Şerif sahibi Süleyman Efendi merhum:

Hak Teala çün yarattı Âdemi
Kıldı Âdem’le müzeyyen âlemi

Âdeme kıldı ferîştehler sücud
Hem ana çok kıldı ol lütf ıssı cud

Mustafa nurunu alında kodu
Bil habibim nurudur bu nur dedi

İla-ahiri beyitlerle ifade etmiş ve en nihayet:

İşbu resm ile müselsel muttasıl
Ta olunca Mustafa’ya müntakil

diyerek fahr-i kâinata vasıl olduğunu bildirmiştir.

kız kardeşi diyen kavmidir. Kur’an kavminin o sözünü nakil buyurmuştur. Ve tefsirler Meryem’e öyle diyen kavminin istihza-i tarikle söylemiş yahut o vakte kadar Meryem’in iffet ve istikametle bilinmiş olmasından naşi bin sene kadar evvel yaşamış nebiye Meryem’e benzeterek kendisine Harun’un kız kardeşi nam ve şöhrati verilmiş olması ihtimallerinden bahsederler. Demek ki tabirde kusur yoktur. (Bu tahşiye Tevhid-i Efkar’da yazılı değildir.)

20. Bu ayet-i kerimede fennin, felsefenin hâlâ hâletmek için uğraştığı bahsimize ait olmayan bir hayli mühim mesailin hâllerine hadim nûkat ve mücizat bulunduğu erbab-ı fen ve maarife zahirdir.

ن. و اذا قال ربك للملئكة اني خالق بشراً من صلصال
Merhum müşarünileyh, o çok büyük şairimiz bu beyitlerle; “Tefekkür et onu ki Rabb’in teâlâ melaikeye ben topraktan, toprağın şekil ve surete gelen özlü kısmından beşer yaratacağım. Onu seviye-i matlubeye isal edip kendi ruhumdan nefih ettiğim vakit ona secde ediniz. dedi. Melaikenin kaffesi secde ettiler. Yalnız İblis secde edenlerle beraber olmadı.” [Hucurat Suresi: 28-31] Kelâm-ı celilinden iktibas buyurmuştur. Hele: “Bil Habibim nurudur bu nur dedi” mısrası, bu ruhun meşhur olmasındaki büyüklüğü bildirir. Pek arifane ve âşıkane dir.

Bu Ruhullah nefhini rüya veya vahiy ile ve daha başka suretlerle tefsir etmek maddi bir netice olan Haml-i Meryem’i izah edemez. Arz ettiğim veçhile kabul etmek en muvafıkı görünür. Mamafih maksadım başka türlü olmak haşa kudret-i ilahîye haricindedir demek değildir. Ancak Kur’an-ı Kerim’de mevcut olan işarata nazaran zihnime hutur edenleri beyandan ibarettir.

Şimdi Haml-i Meryem’e ait yukarıda mezkûr ayet-i kerimenin heyet-i mecmuası insana şöyle bir fikir veriyor:

Hazret-i Meryem ile ailesi arasında bir ihtilaf olmuş, müşarünileyha onlardan uzaklaşmış, saklanmış ve Allahualem bu ihtilaf izdivaç üzerineymiş. Yani Hazret-i Meryem’i istemediği bir adam ile evlendirmek istemişler olacak ki o kaçmış saklanmış ve Allahuteala onun saklı bulunduğu yere kendisinde Ruhullah bulunan bir resul göndermiş ve Meryem Allah’ın emriyle o resulden hamile kalmış ve Ruhullah bu suretle Hazret-i İsa’ya intikal etmiş. İşte Ruhullah-ı tesmiye olunmaları bu yüzden olmuştur.

Bundan sonra mühim olarak Hazret-i İsa’nın küçükken söylemesi var. Hazret-i Meryem’in onu yüklenerek gelmiş ve beşik çocuğu diye zikredilmiş olduğuna göre iki yaşından büyük olmadığı istidlal olunabilir. Çocukların bu yaştan çok evvel konuşmaya başladıkları malumdur. Fakat onun söylediği sözleri söylemesi harikuladedir. Lakin ehl-i fennin zihinlerinde şiddetli isyan uyandıran tevellütü bizatihi veya babasız dünyaya gelmek gibi hâriki tabiat değildir.

İhya-i emvat ve işfayı emraz gibi mucizeleri Ömer Rıza Bey’in dediği gibi manevî manasına almak pek muvafıktır. Nitekim Hazret-i İbrahim’in Cenabıhakkın emvatı nasıl ihya ettiğini sorması üzerine dört kuşun eczasını dağlara tevzi ile sonradan çağırması meselesini birçok ulema, manevî kuvvanın ıslahı manasına tefsir etmişlerdir.^[21]

Sonra Hazret-i İsa’nın vefatı meselesi var. Müşarünileyhin haça çekilmediği fakat birtakımlarının öyle zannettikleri, benzettikleri, hakikatte Cenabıhak’ın onu kendisine refetmiş olduğu Kur’an-ı Kerim’de mezkûrdur. Bu refî, vefat etmiş olmasına mani olmaz, bilakis vefat etmiş lakin birtakımlarının zannettikleri gibi çarmıha çekilmek suretiyle duçar-ı tezlil olmayıp şeref ve haysiyetle vefat ve ruh-ı pürfütuhunun âlâ-i illiyyine suut etmiş olduğunu ifade eder. Nitekim sure-i Maide’nin 117’inci ayetinde Cenabıhak’ın yevm-i kıyamette soracaklarına karşı vereceği bildirilen cevapta Hazret-i İsa’nın ... و اذا قال الله يا عيسى ابن مريم ا انت قلت ن. [Suret-i Maide, 115-116] “Ben onların yanında bulunduğum müddetçe hâllerine şahit oldum, fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onları murakabe eden sensin.” demesi gösteriyor ki vefatına kadar kavminin murakabesiyle uğraşmış ve nihayet herkes gibi vefat etmiştir.

21. Kur’an’ın bazı ayetlerinde mecazî tabirlerin, remzî beyanların bulunduğu şüphesizdir. Mesela Enam Suresi’nin 122’inci ayetinde:ن من كان ميتاً فأحييناه“Ölüyken dirilttiğimiz ve bu suretle kendisine verdiğimiz nur ile nas arasında yürüyen bir zat karanlıklar içinde kalan ve o karanlıktan çıkamayan kimse gibi olur mu?” buyrulmuştur.

Bu ayet Hazret-i Hamza radyallahuanhın din-i İslâm’ı kabulü üzerine nazil olmuştur. Bir gün Ebu Cehil aleyhi mayestehik Peygamber Efendi’imiz aleyhinde dil uzattığı sırada Hazret-i Hamza, Peygamber Efendi’mizin haklı Ebu Cehil ile dindaşlarının haksız ve sefih olduklarını beyan ve merkumun üzerine şiddetle hücum ve aynı zamanda imanını izhar edip nas arasında şan ve şerefle mehabet göstermeye başladığından bu ayet nazil olmuş ve Hazret-i Hamza’nın İslâm’a gelmezden evvelki hâli için meyt ve sonradan şeref-i İslâm ile müşerref olması da ihya buyurduk diye beyan olmuştur. Bu neviden ifadelerin Kur’an-ı Kerim’in çok yerlerinde mevcut olduğu malumdur. Ve nitekim mukaddes kitapların hepsinde de bu tarzda beyanlar pek çoktur. Misal olarak bir tanesini buraya yazalım: Matta İncil’inin sekizinci babından:

- 21- ve şakirtlerinden bir başkası ona: “Efendim babamı defnetmek için benim evvelce gitmeme müsaade et.”, dedi.

- 22- Fakat Mesih ona: “Sen beni takip et ve kendi ölümlerini defnetmeyi ölümlere bırak, dedi.” Demek ki Hazret-i İsa’da ölü kelimesini imansız manasına kullanmış.

Bir de Hazret-i İsa’nın dünyaya tekrar gelip haksızlıkları kaldıracığına dair bir rivayet vardır ki bu Müslümanlar arasında da şayidir. Fikrimce bunun hakikî manası Hazret-i İsa’nın tebliğ buyurduğu Tevhit dinini zayi etmiş olan Hristiyanlar bir gün gelecek ilim ve fen kuvvetleriyle hakikati anlayarak tevhide rücu ve bu suretle din-i İslâm’ı tasdik ve kabul edeceklerdir demektir. Tabiidir ki o vakit Hazret-i İsa yeniden teşrif etmiş gibi olurlar.

Ve güneşin son zamanlarda garpten doğacağı hakkında mevcut olan rivayette en nihayet Garplıların hak dini kabul ederek İslamiyet güneşinin oralarda da nurlar saçacağına işaret olsa gerektir. (Bu haşiye de Tevhid-i Efkâr’da yoktur.)

Kur'an-ı Kerim'de Hazret-i Meryem'in bakir kaldığına dair de sarahat yoktur. İrzını sıkı muhafaza ettiği vardır ki bunun iffetsiz olmadığı manasını ifade ettiği söylenirse ret edilemez.

Bunlar haricindeki “Allah bir şeye hüküm etti mi ol der olur.” vesaire gibi ayetler manayı benim anladığım gibi anlamak için mani teşkil etmedikleri gibi “Allah'ın indinde İsa'nın meseli Âdem'in meseli gibidir. Onu topraktan halk etti ve ol dedi olur.” mana-i münifi de Hazret-i İsa'nın babasız halk olunmuş bulunmasına delâlet değil. Onun da Hazret-i Âdem gibi hâki olup kendisine ulûhiyet atfının yeri olmadığını beyan eden bir beyinedir.

Netice: Kur'an-ı Kerim'den arz ettiğim manaların zihne huturu hâlinde bunları ret edebilmek için kâfi derecede vazih ve kuvvetli delil aramak Müslüman'ın hakkıdır.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Mahfil Mecmuası'nda Yazılan Makaleye Cevap¹²²

7 Şubat 1338 tarihli Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nde neşredilen Haml-ı Meryem ünvanlı makaleme cevaben mahfilin 22 ve 23 adetli nüshalarında yazılan makaleyi okudum. Bahse mevzu harici sözler murat etmediğim manalar vesair zevait karıştırılmış. Ben yalnız zatı bahse ait olanlara cevap vereceğim.

Makalenin sahibi hepsinden evvel Hazret-i İsa'nın babasız dünyaya geldiğine dair Kur'an'da sarahat olduğunu söylüyor. Çok şükür biz de her gün Kur'an-ı Kerim tilavetiyle müşerref olanlarız. Öyle bir sarahate müsadif olmadık. Ne hacet, kendilerinin delillerini hep şerh ve tefsirlere istinat ettirmek ihtiyacında kalmaları sarahatin bulunmadığından neşet etmiyor mu? Biz bunun anlayabildiğimiz hikmetini ilk makalemizde arz etmiştik. Acaba kendileri Kur'an-ı Kerim'de biz İsa'yı babasız yarattık tarzında sarih bir ifadenin bulunmamasının sebebini beyan edebilirler mi?

Şimdiye kadar firak-ı İslamiye'den hiçbirisinin benim beyan ettiğim manaları bildirmemiş olması aleyhime delil olamaz. Çünkü Kur'an-ı Kerim öyle bir kitabı celildir ki kıyamete kadar yeni yeni mucizeleri zahir olacak ve evvelki asırlarda anlaşılamamış olan hakikatleri tezahür edecektir. Her asırda müceddit zuhuruyla dinimizin hakikatlerinin yeniden yeniye gösterileceği tebşir buyurulmuş değil midir?

Hazret-i İsa'ya kelime denmesi Allah'ın emirlerini beyana, tebliğe memur şanlı bir Peygamber olmasındandır. “Allah'tan bir ruhtur.” da denmiştir. Siz ruh kelimesini melek manasına alıyorsunuz. Bu manaya göre Hazret-i Meryem'e çocuk yapmak için gelen Ruhullah resul melek, Meryem'e nefh olunan Ruhullah keza melek, Hazret-i İsa kendisi Ruhullah o da melek, matlup seviyeye getirilmiş her insana nefh olunan Ruhullah yine melek yani bunların hepsi melek olmak lazım geliyor. Zannedersenem bunu siz de kabul etmezsiniz. O hâlde Ruhullah tabirlerinin her birine ayrı manalar vermek için tevcihler teviller aramak ihtiyacı hâsıl oluyor. Fakat benim anladığım mana kabul olunursa zat-i beriye mensup ruhun hep bir manaya, ilim ve marifetullah manasına gelmesine mani kalmıyor. Vakıa ruh kelimesinin muhtelif manaları vardır. Ve Kur'an'da Cebrail'e Ruhulemin, Ruhülkudüs buyurulmuştur. Fakat Allah'ın ruhu denmemiştir. Ve Kur'an-ı Kerim'de ruhun Hazret-i Allah'a nispetle zikri kaç yerde varit olduysa hep aynı manayadır. Tesviye yani matlup seviyeye vardırılmış olan beşere nefh olunan ruhtur. Ve daima beşere müteallik olarak zikredilmiştir. Naklin müsaadesine ve delil-i kat-i akliden mütevellit zarurete ve tebeddül ve tahavvül kabul etmeyen sünnetüllaha yani Allah'ın kurduğu tabiat kanunlarına uyacak olan budur.

Sonra Pastör'ün ve haleflerinin yaptıkları ilmî tecrübeler vâkıf olan fen adamlarının dinimizi inkârlarına mani olacak hakikat de budur. Binaenaleyh benim bu beyanatım makale sahibinin dediği gibi haram ve dalal değil akıl ve nakil dairesinde keşfi hakikattir.

Muterizimiz olan bu zat, “Sana temiz bir oğlan bağışlamak için”, ayetini “Allahuteâlâ'nın sana salih ve tahir bir oğlan bağışladığını söylemek için geldim.” diye tercüme ediyor. Fesuphanallah! Söylemek manasını bu ayetin hangi kelimesinden çıkarıyorlar.

22. Bu cevabın neşri, tetkik-i müellefat-ı şeriye meclisi tarafından 25 numara ve 18 Mayıs 1338 tarihli karar ile men edildi.

“Ve bana beşer dokunmadı.” cümlesi Hazret-i Meryem’in sözü olup mazi manasını muhtevidir. Yani gebelik yapmaktan evvele aittir. Cenabıhak, Meryem’in böyle söylediğini bildiriyor. Bundan Meryem ile Resul arasında cereyan eden muhavereden sonra da Meryem’e beşer dokunmamış manası çıkarılamaz ve Resul ile Meryem arasında geçen bu muhavereye dikkat edilirse hiçbir gayr-i tabiiik olmadığı görülür.

“Evet, öyle fakat Rabb’in o bana kolaydır.” dedi cümlesi “Ve ben kötü kadın değilim.” cümlesine cevap olup yani Meryem pekâlâ Allah’ın emriyle seninle evleneceğim, oğlum olacak fakat kavmimin bu evlenmemizden haberleri olmadığı cihetle suizan altında kalacağım demek istemesiyle “O cihetlerin tesviyesi Cenabıhak’a kolaydır.” denmiş olduğu anlaşılabilir mi? Bahusus vuku-ı hâl bunu müeyyit değil midir? Yani Meryem’in düşündüğü gibi “Ya Meryem sen fena bir şeyle geldin.” demeleriyle müşkül mevkide kalması üzerine Cenabıhak çocuğa harikulade sözler söyleyerek kolaylık ihsan etmiş değil midir? İşte bunlar hep beyan ettiğim mana-i müeyyit delilleridir.

Bir de tarihin şهادetine müracaat isteniyor. Tarih nokta-i nazarından Hazret-i İsa’nın pederleri değil kendileri hakkında bile kati malumat yoktur. Sonradan yazılmış sözlere müstenit zayıf ve mütebayın rivayetler vardır. Binaenaleyh tarihten aranacak delil muarızlarımıza hizmet edecek mahiyette değildir. Ve esasen biz ancak Kur’an-ı Kerim’e istinat ve onun akıl ve fenne muvafık düşen manasını arz ediyoruz: “Meryem’i kitapta zikret. O ailesinden şark cihetinde bir mekâna uzaklaştı ve onlar tarafından görülmek için gizlendi. Biz ona ruhumuzu gönderdik; ruhumuz ona seviy yani matlup seviyede bir beşer hâlinde zahir oldu.” ayet-i kerimesinden anladıklarımızı söylüyoruz. Allah: “Ruhumuzu mükemmel bir beşer hâlinde gönderdik.” buyuruyor. Pekâlâ, bu tarz ifade bugün dahi mevcut değil mi? Mesela bir memlekete hazık bir tabip gönderilse o memleket ahalisine size şifa gönderdik denemez mi? Yahut salih bir zat için ruhur veya nurdur beşer şeklinde temessül etmiştir desek fesahat ve belagate muhalif mi düşer? Binaenaleyh Hazret-i Meryem’e gebelik yapmak, çocuk meydana getirmek için gönderilen Resul hakkında “kemal-i salâhından naşi ruhumuzu gönderdik.” buyurulmuştur demek neden caiz olmasın?

Bana asıl bu manayı anlatan: “O Allah ki her yarattığını güzel yarattı. Ve insanın yaratılmasına çamurdan başladı. Sonra neslini sülaleden mâî mehinden kıldı, sonra onu tesviye etti yani matlup seviyeye getirdi ve ona kendi ruhundan nefhetti.” ayet-i celileleridir ki bunların bugünkü fen ve felsefe âlimlerini dahi tazim ve hürmetlere mecbur edecek mucizeleri muhtevî olduklarında şüphe yoktur.

Cenabıhak insanı evvela topraktan yaratmaya başlamış sonra doğrudan doğruya topraktan yaratmak tarzını kapamış ve neslini sülaleden mâî mehinden devam ettirmiş. Bu sırada daha kendisinde Ruhullah mevcut değilmiş. Nihayet matlup seviyeye, kâmil insan mertebesine getirerek ruh-ı ilahîsinden nefh buyurmuş. İşte ben bu Ruhullah buyurulmasını insanın ruhaniyet ve Allah’ı bilmek kabiliyetine nailiyetinden başka bir mana ile izah edemiyorum. Zaten ruh kelimesinin kamuslarda yazılı manalarından birisi de Peygamberlik mertebesi yani Allah’ı bilmenin yüksek mertebesi demek olduğundan benim bu izahım lügatin esasen mevcut ve müstamel manalarından birisine tamamıyla uyuyor.

İnsanın yaratılmasına topraktan başladı buyurulmakla ta iptidasından ileride insan olmak üzere yaratılmaya başlanmış olduğu bildiriliyor. Sonraki kelimelerle de tekâmül, izah buyuruluyor.

Hülâsa: Ben usul-i dinden olan yani ezelden ebede kadar hiç değişmemiş ve değişmeyecek ve katiyen iman edilmesi zarurî bulunan amentümüzde münderiç emirlere inandıktan sonra kıssalara vesaireye müteallik bazı ayetlerin tefsirlerine dair yine Kur’an’ın ayetlerine istinaden akıl ve fen icabatına muvafık manalar çıkarmak makbul ve lâzım bir iştir itikadındayım. Ve ilimler, fenler terakkî ettikçe fûrua müteallik ve dinimizin büyüklüğünü ispat edecek manalar istihracı mümkün ve bu imkân, dinimizin büyük bir mucizesidir itikat ediyor ve ona göre çalışıyorum. Muarızlarım eslâf velev ki fûrua müteallik olsun ne bildirdilerse onların haricine çıkmayalım, mihli kalalım diyolar. İşte aramızdaki fark bu. 13 Ramazan 1340

Dr. Milaşlı İsmail Hakkı

Muarızlarımızın fazla ehemmiyet verdikleri delillerinden birisi de: “Mademki Hazret-i İsa’nın babası varmış niçin adı söylenmemiş, bahusus anasına nispetle Meryem oğlu denmesi babası olmadığını göstermez mi?” demeleridir. Hazret-i İsa’nın Meryem oğlu diye şöhret bulmasını tarih âlimi Ernest Renan, İsa’nın babası - yahut

üvey babası Yusuf - erkenden vefat ettiğinden İsa'nın alıŖta veriŖte ve her türlü iŖlerde daima annesiyle beraber gezmesi sebebiyle herkesin kendisini anasına nispetle Meryem'in oğlu diye çağırılmalarından ileri gelmiŖtir diyor, orası öyle. Öte taraftan babasının Kur'an'da adı sarahaten söylenmiŖ olsaydı iŖte mahfilik kalmaz. Bu mesele yani İsa'nın babası var mı yok mu meselesi vücut bulmazdı. Hem bu soru varit olduğu kabul edilirse bizim de aynı neviden ve daha kuvvetli olan "Mademki Hazret-i İsa babasız dünyaya gelmiŖtir, ne için Kur'an'da Hazret-i Allah, biz Hazret-i İsa'yı babasız yarattık diye sarahaten beyan buyurmamıŖtır.", sorumuzun tekrarına hakkımız olur. Herhâlde muhakkak olan sarahatin terk buyurulmuŖ olduğudur. Bunun hikmetini anlayabildiğimiz kadar biraz daha izah edelim.

Malumdur ki Kur'an için asıl gaye din için zarurî olanları bildirmektir. Haberler, kıssalar gibi dinin aslından olmayan meseleler tevhidin tebliğine, kabulüne zarar gelmemek ve zarureti kuvvetlendirmek için icabına göre remzî, mecazî Ŗekillerde zikir buyurulurlar. Kur'an'ın yüksek hikmetli mesleği budur.

Hakikat, nice ayetler vardır ki İslam'a davet buyurulan kavimlerin zihinlerine mülayim beyanları muhtevî olduklarından onların dinlerini tebdile davetten husule gelecek tevehhuŖları izaleye, imanı kabul etmelerini kolaylaŖtırmaya pek çok medar olmuŖlardır. Bunun açık misallerinden birisi HabeŖ Kralı NecaŖî ile rahipleri üzerine olan tesiridir.

Malumdur ki İslam dininin ilk geldiği zamanlarda bir hayli müminler müşriklerin eziyetlerinden kurtulmak için Mekke'den Hristiyan HabeŖ'e iltica etmiŖlerdi. HabeŖ'in Hristiyan Kralı NecaŖî Hazretleri bunları hüsn-i kabul etmiŖ ve itikatlarının ne olduğunu sormuŖ. Müminlerden Peygamber Efendi'mizin amcazadesi Cafer radiyallahüanh: "Biz cehaletin karanlıklarında kalmıŖtık. Putlara tapardık. En kuvvetlinin dileğinden başkasını hak tanımadık. Allah bize kendi ırkımızdan bir zat ihsan etti. O bize, Allah'ın bir olduğunu öğretti. Batıl itikatlardan vazgeçirdi. Fenalıklardan sakınmak, sadık ve faziletkâr, afif ve hayırkâr olmak, namaz kılmak, oruç tutmak ve zekât vermek emretti. Biz de onun peygamber olduğuna iman ettik." demiŖ ve hükümdar bu sözlerden memnunluk göstermiŖ fakat Mekkeliler bu muhacirlerin arkalarından Amr bin As ile Abdullah bin Rabia'yı NecaŖî nezdine sefir göndererek Müslümanların teslimlerini istemiŖler. Bunun üzerine kral her iki tarafı sarayına getirterek kendi hükümetinin âyanı ve despotları hazır oldukları hâlde Cafer'den yeni dinleri hakkında malumat istemiŖler. Cafer, Meryem Suresi'ni okumuŖ. Allah'ın Zekeriya'ya ümidi kesilmiŖ olduğu bir zamanda Yahya aleyhisselami ihsan etmiŖ olduğunu ve üç gün söz söylemediğini ve Meryem'e melek tarafından söylenen sözleri ve İsa'nın mucizeli görünen doğmasını anlatmıŖ. Ve gönderilen Ruhullah Resul ile Meryem arasındaki muhavereyi ve nihayet İsa'nın kendisi için "Ben Allah'ın kuluyum ve Allah bana İncil verdi ve beni resul kıldı." dediğini söylemiŖ. Bu sözler HabeŖ despotlarının pek hoŖlarına gitmiŖ ve "Bu sözler Rabb'imiz İsa Mesih'in sözlerinin aynı membadan sudur etmiŖlerdir." diyerek hoŖnutluklarını bildirmiŖlerdir. Lakin Amr ve arkadaŖı kendilerini mağlup addetmeyerek NecaŖî'ye bu Müslümanlardan İsa hakkındaki itikatlarının tamamıyla bildirilmesini istemesini rica etmiŖler. Ertesi gün Hazret-i Cafer yine çağrılmıŖ, kendisinden bu cihet sorulmuŖ. O da:

"Hazret-i Muhammed'in bildirdiğine göre İsa; Allah'ın kulu, resulü, kelamı ve ruhudur. Hazret-i Meryem'in rahmine inmiŖtir." demiŖ. Bu sözlerden NecaŖî gayet mesrur olarak elindeki bastonla toprağa bir çizgi çizmiŖ ve "Sizin itikadınızla bizimki arasında Ŗu küçük çizgiden ziyade fark yoktur. Asırların açtığı aŖılmaz çukur his olunmaz bir çizgi hâline gelmiŖtir." demiŖ ve Mekkelileri Ŗiddetle reddetmiŖ. Müslümanlar hakkındaki yardımına ve hüsn-i muamelesine daha ziyade ihtimam eder olmuŖtur.

Hiç Ŗüphesizdir ki Kur'an-ı Kerim dinin esasından olmayan bu meseleyi bu suretle zikretmemiŖ olsaydı asıl gaye olan tevhidin ve dinî zaruretin kabulüne maazallah mani olacak bir tarz takip edilmiŖ olurdu. İŖte bu hikmete mebnidir ki Hazret-i İsa'ya Allahlık yahut ibnüallahlık atfı ve Allah hakkında üçlük isnadı gibi dinin esasına muhalif iddialara karŖı açık ve Ŗiddetli beyanlarda bulunulduğu hâlde Hazret-i Meryem'in hamile olmasına ve Hazret-i İsa'ya ve babasına müteallik meselelerden bazıları hakkında, o zamanın zihinleri için imana zararlı olmadığının, hakikatler perde altında bildirilmiŖlerdir. Ve bu suretle hem İsevîlerin imana getirilmelerini mucip hem de Hazret-i Meryem hakkında bühyanlarda bulunanların cüretlerini kırarak hâkimane bir tarz-ı ihtiyar buyurulmuŖtur. Fakat Ŗimdi umumiyetle zihinler deđiŖmiŖ olduğundan tebliğ ve anlatma Ŗartlarının da tadili iktiza ediyor. Bir taraftan müspet ilimlerin tesirleri icabı Hazret-i İsa'nın babasız dünyaya geldiğine inandırmak mümkün olmuyor; birçok kimselerin bu yüzden maazallah Kur'an'ın doğruluğundan Ŗüphe etmelerine sebep olunuyor. Öte taraftan türlü misyonerler

muhtelif vasıtalarla gençlerin zihinlerini çelmeye uğraşıyorlar. Ezcümle Hazret-i İsa'nın babasız dünyaya geldiği hakkındaki itikadı ve Kur'an'da mezkûr muhtelif evsaf ve mucizati sayarak siz Müslümanlarda onun Allah olduğunu tasdik ediyorsunuz. Zira onun hakkında kabul ettiğiniz sıfatlar hep Allah sıfatlarıdır, beşerde olan şeyler değildir. Sizin seyyidü'l-beşer dediğiniz Peygamber'inizin hayatı ve vefatı meydanda. Kendisinde Mesih'in fevkalbeşer olan hâlleri yoktur, kıyas olunamazlar diyorlar.¹²³ İşte bu sebeplere mebnidir ki artık Hazret-i İsa hakkındaki perde altında bırakılmış hakikatlerin meydana konarak iman ve tevhide gelebilecek zararların kaldırılması vacip olmuştur.

Bir de Hazret-i Meryem'in İsa'yı dünyaya getirdikten sonra kavmine dönmesi ne vakit ve ne kadar sonra vaki olmuştur meselesi var.

(و جعلنا ابن مريم و امه آية و اوتينا هما الى ربوة ذات قرار و معين [Suretü'l-Müminun: 50] “Biz Meryem oğlunu ve anasını ayet (mühim hadise) kıldık ve onları karara (ikamete) elverişli, suyu güzel bir yerde iyva ettik (oturttuk).” ayet-i celilesi var ki doğurmayı müteakip dönmemiş olduklarını göstermektedir [Müminler Suresi: 50] Ve validesi onu yüklenmiş olarak gelmiş olduğuna nazaran herhalde döndüklerinde Hazret-i İsa küçükmiş. Kavminin beşik çocuğu bir kimse ile nasıl konuşuruz demeleri de onu gösteriyor. Lakin ne kadar küçük, kaç aylık yahut kaç senelik orası belli değil. Yalnız güzel güzel konuşmuş olduğuna göre iki yaşından aşağı olmadığını kabul etmek icap ediyor. İki yaşındaki ve hatta daha büyücek çocukların bugün dahi beşikte bırakıldığı memleketler vardır. Fakat ne olursa olsun o yaşlarda Kur'an-ı Kerim'de mezkûr sözleri söyleyebilmesi ilk makalemizde dediğimiz vecihle harikulade bir şeydir lakin harik-i tabiat değildir. Ve bu neviden harikulade hâller ara sıra dünyada görülmüş ve görülmektedir. Mesela bazı çocukların beş altı yaşlarındayken musikide veya hesapta yahut sair bir hususta yirmi yaşlarında bile güç hâsıl olabilecek kudret ve muvaffakiyet gösterdikleri vakidir. Ceraid-i âlemde hayretlerle yazılı bulunan bu nevi vakaların harikulade olmaları emsalinin enderliğindedir. Harik-i tabiat olmamaları da esasen bu melekelerin insanın fitratında mevcut olmalarındandır. İşte Hazret-i İsa'nın o sözleri vaktinden evvel söyleyebilmesi esasen fitratında mevcut bir melekenin mucize olarak vaktinden evvel inkişaf etmiş olduğunu gösteren bir hâldir.

Yukarıda zikrettiğimiz ayette İsa ile validesinin sakin olduğu yerde babasının da bulunup bulunmadığının zikredilmemesi babasından açıkça bahsedilmemesini icap eden maruz-ı hikmete mebni olması lazım gelir.

O zamanlar nakil ve muhabere vasıtaları bugünkü gibi mütakâmil ve her yere şamil olmadığından Meryem'in çocuğuyla ve belki de zevciyle beraber kavminden gizli bir yerde, herhangi münferit bir meskende emin ve sadık kimseler yardımıyla uzun zaman saklı kalmış olmaları mümkündür. Esasen Yahya'nın daima kırlarda dolaştığı ve Meryem'in de Hazret-i İsa'yı doğurmazdan evvel dağlar tarafına seyahatlerde bulunduğu ve Hazret-i İsa'nın vaftiz olduktan sonra kırk gün dağlarda kaldığı gibi rivayetler İncillerde vardır. Demek ki o zamanlar ailelerinden ayrılıp kırlarda belki de aşiret hâlinde yaşayan hısımlar ve akraba yahut dostlar arasında kalmak, yaşamak onların yaptıkları bir şeymiş. İzdivaç meseleleri sebebiyle mühim ihtilaflar çıkması ve bu yüzden gelebilen çok büyük fenalıklar her vakit nazar-ı itibara alınacak bir hâl olduğundan Hazret-i Meryem'in Allah'ın emriyle iyi bir zatla evlenmiş olduğunu kavminden gizli tutmuş olması da olmaz bir şey değildir.

Bazıları bu mesele açılınca nikah merasimi yapıp yapılmamış olduğunu soruyorlar. Malumdur ki nikâhta aslolan icap ve kabuldür. Tabii niyetin halis olması yani mücerret meşru bir aile teşkil etmek için evlenilmiş olması şarttır ötekileri fûrüttür. Mamafih Meryem ile Resul'ün evlendikleri sekene mahdut bir yerde sessizce o vakite göre nikâh merasiminin yapılmış olması da melhuzdur. Kur'an-ı Kerim'de bunların tafsilatının bulunmasına lüzum yoktur. Allah'ın emriyle birleşip çocuklarının olduğunu söylemek nikâh şartlarının hep yapılmış olduğunu anlatmak için kifayet eder.

23. Vakia Hazret-i Muhammed'in şanını hakkıyla takdir ve bütün âleme getirdiği maddî ve manevî feyizleri tefekkür edebilenler için böyle bir mülâhaza olamaz. Lakin cahil kimseler üzerinde bu gibi sözler tesirsiz de kalamaz. Ben bu risalenin esas kısımlarını yazdıktan çok sonraydı. Ankara'ya gitmiştim. O vakit Sebilürreşat Mecmuası orada çıkıyordu. O günlerde mecmua namına المسيح في القرآن هل ينكر القرآن الوهية المسيح adlı Arapça bir risale geldi. Bu risale dediğim gibi Kur'an-ı Kerim'den Hazret-i İsa'ya müteallik ayetleri toplayarak müşarünileyhin uluhiyetini Hazret-i Muhammed'in de tasdik ettiğini ve onun da İsa ümmetinden olduğunu iddiasıyla bir Hristiyan cemiyeti tarafından neşredilmiş. Görülüyor ki misyonerler durmuyorlar. Muttasıl uğraşıyorlar. Biz inşaallahülkerim müteşabih ayetler hakkında yazacağımız risalede Hazret-i İsa'ya dair olan sair ayetlerin de hakikî manalarını anladığımız kadar arz ile bu gibi iddialara mahal olmadığını isbat edeceğiz. Tevfik Allah'tan

Sonra Hazret-i İsa'nın çocukken söylediği Kur'an'da yazılı mucizeli sözlerinde de babasız dünyaya geldiği hakkında hiçbir kelime yoktur.

Hazret-i İsa'nın Babası Hazret-i Yahya Mı?

Ben bu suretle Hazret-i İsa'nın babasının insan olduğunun Kur'an'da yazılı bulunduğunu yazdıktan bir hayli zaman sonra Hazret-i Meryem'e gelen resulün Hazret-i Yahya olduğu hakkında tasavvufçuların beyanları bulunduğunu öğrendim. Gençliklerinde tasavvuf ulemasından bazı zatlara mülâki olmuş büyüğü Salih Efendi, küçüğü Raşit Efendi isminde iki kardeş bana: "Hazret-i İsa'nın babasının insan olduğunu Kur'an'dan istinbat ediyorsunuz fakat kim olduğunu biliyor musunuz?" dediler. "Bilmiyorum." dedim. "Hazret-i Yahya'dır, biz şeyhimizden öyle işittik." dediler.

Kur'an-ı Kerim'de Hazret-i Yahya hakkında hasur kelimesi kullanılmıştır. Bu kelimeye birkaç mana veriliyor. Nefsini şehvetten ziyade men edici manası o cümledendir. Bazıları bu kelimedden Yahya'nın hiçbir kadına mukarin olmadığı manasını çıkarmışlardır. Ehl-i tasavvufa bu kelimedde kendi fehim ettikleri mana için çok mülayimlik buluyorlar. Yani Yahya'nın izdivacının Hazret-i İsa'nın pederi olmasına münhasır kaldığı manası veriyorlar. Kur'an-ı Kerim'de Yahya'nın izdivaç etmediğine dair bir beyan olmadığı cihetle mücerret hasur kelimesinden asla izdivaç etmemiş manası çıkarılamaz. Kamusta hasur kelimesinin begayet sır saklayıcı manasına geldiği de yazılıdır. Meryem'e gelen resulün Yahya olduğu kabul edilince o manada mülayim gelir. Yani Hazret-i Meryem'le vaki olan meşru fakat izharı tehlikeli evlenmenin saklı kalmasına ziyade itina edici manasını ifade etmiş olur.

İncillerde Hazret-i Yahya'nın İsa'yı vaftiz ettiği yazılıdır. Fakat yaşından bahis yoktur. Umumiyetle frenk tarihlerinde de Yahya'ya dair kâfi malumat yok. Onlar müşarünileyhe vaftiz edici Jan derler.

Grand Ansiklopedi ismindeki Fransızca büyük tarih ve coğrafya kamusuna ve daha başka tarihlere baktım. Hepsinin Yahya'nın hayatı hakkındaki malumatın eksik ve müphem olduğunu, bu hususta tarih ilmince doğru bir hüküm çıkarmak mümkün olmadığını yazdıklarını gördüm. Binaenaleyh biz İncillerin ve Kur'an'ın yazdıklarına bakacağız. Kur'an'da:

(فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ...) [Al-i İmran: 37-41] "Rabb'i onu (İmran'ın zevcesinin nezrini yani Meryem'i) güzel kabul ile kabul etti ve onu güzel bir vücut olarak inbat etti ve onu Zekeriya tekeffül etti. Zekeriya mihraba, her girdiğinde Meryem'in yanında rızık buldu. "Ya Meryem, bu senin midir?" dedi. Meryem: 'O Allah tarafındandır.' dedi.

Allah muhakkak istediğine hesapsız rızık verir. Orada Zekeriya dua etti: 'Taraf-ı ilahînden bana iyi zürriyet bağışla. Sen duayı muhakkak işiticisin.' dedi. Zekeriya mihrapta namaz kılarken melaike ona: 'Allah seni, Allah'tan bir kelimeyi tasdik edici seyit ve hasur ve salihinden bir nebi olan Yahya ile tebşir buyuruyor.' diye nida etti. Zekeriya: "Ya Rabb'i benim çocuğum nasıl olur ben ihtiyar oldum. Haremim de kısırdır." dedi. Melek de: 'İşte Allah istediğini yapar.' dedi. Zekeriya bunun üzerine: 'Ya Rabb'i bu husus için bana şükran nişanesi emret.' dedi. Allahuteâlâ da 'Senin şükran alametin üç gün kimse ile konuşmaman (dünya kelâmı söylememen, kelâm orucu tutman)dır. Yalnız meramını işaretle anlatırsın ve Rabb'ini çok zikret ve akşam sabah tesbih ile meşgul ol buyurdu.'" buyuruluyor [Al-i İmran Suresi 37-41].

Meryem Suresi'nin iptidasındaki ayetler de bu manayı bildirirler.

Kur'an-ı Kerim'in bu beyanlarına yani Zekeriya'nın Meryem'i imrenerek Allah'tan zürriyet istemiş ve müteakiben Yahya ile müjdelenmiş olduğuna göre Meryem'in Yahya'dan birkaç yaş büyük olduğu istidlal olunabilir. Zira bütün müfessirler Zekeriya aleyhisselâmın mihrapta Meryem ile konuştuğunda Meryem'in küçük çocuk olduğunda müttefiklerdir. Ve Meryem'in pek küçükken mesela üç dört yaşlarında verilen nimeti Allah'tandır demeyi öğrenmiş olması kabildir. Zira doğduğundan beri ruhanîler arasında kalmış bir çocuğun her şey için Allah'tandır demeyi öğreneceği tabiidir.

Arapçada rızık kelimesinin manası şümüllüdür. Faydalı olan her şey rızıktır. O cihetle tasavvufçular Zekeriya'nın Meryem'in yanında gördüğü rızıkın gündün güne güzelleşmesi manasına olduğunu beyan ederler. Kadı Beyzavî "Rabb'i onu - Meryem'i - güzel kabulle kabul etti." ayet-i kerimesinin tefsirinde şöyle rivayet eder: "İmran'ın zevcesi ve Hazret-i Meryem'in anası Fakuza'nın kızı Hanne, Meryem'i doğurduktan sonra onu

bir hırkaya sarıp ibadethaneye götürerek ‘bu adak size aittir.’ demiş. Ruhanîlerin hepsi büyüklerinin kızı olan bu çocuğu terbiyeleri altına almak arzu ettiklerinden aralarında münakaşa çıkmış ve Zekeriya aleyhisselam, ‘onun teyzesi bendedir, velisi olmak bana düşer.’ dediyse de razı olmamışlar. Nihayet yirmi yedi ruhanî arasında kura çekilmiş, adak Zekeriya’ya düşmüş.”

Hâsılı bütün müfessirler Zekeriya’nın tekeffülünü Meryem’in küçüklüğünden itibaren terbiyesine nezaret etmesi manasına geldiğini söylerler. Tabiidir ki çocuğun ibadethaneye verilmesi, validesi veya başka bir süt nine tarafından emzirilmiş olmasına mani olmaz.

Bu tafsilatı arzdan maksat Mesnevî-i Şerif’in bazı sözlerine bakarak İsa ile Yahya’nın aynı yaşta olduklarını zannedenlerin bulunmalarıdır. Mesnevî’nin: “Bir davanın beyanıdır ki yine o dava kendi doğruluğunun şahididir.” bahsinden sonra gelen Yahya aleyhisselamın anasının karnında İsa aleyhisselama secde etmesi bahsinde güya Hazret-i Yahya’nın validesi hamileyken İsa’ya hamile olan Meryem’e mulakî olmuş. O esnada karnındaki çocuğun - Yahya’nın - Meryem’in karnındakine, İsa’ya - selam ve ihtiram muamelesi olarak eğildiğini hissetmiş ve bunu Meryem’e söylemiş. Meryem de cevaben kendi karnındakinin de mukabelede bulunduğunu söylemiş olduğu hakkında fıkralar vardır. Lakin Mevlana, yine aynı yerde: “Meryem’in hamile kaldıktan sonra hısım ve akrabasından uzak kalmış ve onlarla görüşmemiş olduğu Kur’an’da mezkûrken hamile Meryem nasıl olur da Yahya’nın validesiyle karşılaşmış olabilir?” deneceğine karşı:

“Bir kere ehl-i hatır için gaip ve afak hazırdır.” demişse de bunun kâfi olmadığını düşünmüş. En nihayet ne zahirde ne de bâtında görüşmemiş olduklarını kabul edelim. Sen hikâyenin manasını - kıssadan hisseyi - al.” diyerek hikâyenin vaki olmayıp matlup bir manayı ifade için mürettep olduğunu beyan ile öyle bir zannın husulüne mani olmuştur.

Zaten mesele akla, tabiat kanunlarına muhalif olduktan sonra kim demiş olursa olsun inanılmaz. Biz Kur’an’ın ayetlerinden bile akla muhalif görüneni olursa tevil ile mükellefiz.

Esasen bu hikâye Luka İncil’inin birinci babında şu suretle yazılıdır:

39. O günlerde Meryem dahi kalktı ve dağlığa,

40. Yahuda’nın bir şehrine acele ile gitti. Zekeriya’nın

41. evine girip Elizabeth’e selâm verdi. Ve vaki oldu ki Elizabeth Meryem’in selamını işittiği zaman, çocuk karnında sıçradı ve Elizabeth Ruhulkudüs

42. ile doldu, büyük bir çığlık koparıp dedi: “Sen kadınlar arasında mübareksin, karnının

43. semeresi de mübarektir.” Bu bana nereden

44. oldu da, Rabb’imin anası yanıma geldi? Zira işte selamının sesi kulağıma erdiği anda, çocuk karnımda sevinçten sıçradı.

Yine o İncil’in aynı babının daha evvelki fıkralarını da aynıyla yazarak ondan sonra muhakeme edelim:

5. Yahudiye Kralı Hirodes’in günlerinde Abiya takımından Zekeriya isminde bir kâhin vardı. Onun karısı da Harun kızlarından ve

6. ismi Elizabeth’ti. Her ikisi de Allah’ın indinde salih olup Rabb’in bütün emirleri ve hükümlerinde

7. kusursuz yürümekteydiler. Onların çocuğu yoktu. Çünkü Elizabeth kısırdı ve ikisi de hayli yaşlıydılar.

8. Ve vaki oldu ki Zekeriya kendi takımının sırasında Allah’ın huzurunda kâhinlik hizmetini

9. yaparken kâhinlik ayini üzere buhur yapmak için Rabb’in mabedine girmek kurası kendisine

10. düştü. Bütün halk cemaat-i buhur saatinde

11. dışarda dua ediyorlardı. Rabb’in bir meleği Zekeriya’ya göründü ve buhur mezbahanın sağında

12. durdu. Zekeriya onu gördüğü zaman
13. şaşırdı ve üzerine korku düştü. Fakat melek ona dedi: “Korkma, Zekeriya. Çünkü duan kabul olundu. Karın Elizabeth sana bir oğul doğuracak, onun
14. adını Yahya koyacaksın. Sevinç ve safa bulacaksın. Onun doğmasından birçokları da sevinecekler.
15. Çünkü Rabb’in gözünde büyük olacak, şarap ve içki içmeyecek ve daha anasının
16. karnından Ruhûlkudüs’le dolu olacak. İsrailoğullarından birçoğunu onların Allah’ı olan
17. Rabb’e döndürecek. Babaların yüreklerini oğullara, asileri salihlerin hikmetine çevirmek ve Rabb’e amade bir kavim hazırlamak üzere İlya’nın
18. ruhu ve kudretiyle onun önünde yürüyecektir.” Zekeriya da meleğe dedi: “Ben bunu
19. nasıl bileyim? Çünkü ben ihtiyarım, karım da hayli yaşlıdır. Melek cevap verip ona dedi: “Ben Allah huzurunda duran Cebrail’im; seninle
20. konuşmaya ve bu şeyleri sana müjdelemeye gönderildim. İşte, dilin tutulacak ve bu şeyler oluncaya kadar söz söyleyemeyeceksin. Çünkü vaktinde itmam olunacak sözlerime inanmadın.
21. Halk, Zekeriya’yı bekleşip duruyor ve mabette
22. gecikmesine şaşıyorlardı. Zekeriya da çıktığı zaman, onlarla konuşamadı. Onlar da mabette bir rüya gördüğünü anladılar ve Zekeriya
23. onlara işaretler edip dilsiz kaldı.”¹²⁴ Ve vaki oldu ki hizmetinin günleri bittiği zaman, evine gitti.
24. O günlerden sonra karısı Elizabeth gebe kaldı.
25. Beş ay evine kapanıp dedi: “İnsanlar arasında ayıbımı gidermek için Rabb üzerime nazar eylediği günlerde bana böyle etti.”
26. Altıncı ayında, Allah tarafından Cebrail melek
27. Galile’de Nasıra denilen şehre, Davut hanedanından Yusuf ismindeki adama nişanlı olan bir bakireye gönderildi. Kızın ismi
28. Meryem’di. Melek onun yanına girip dedi: “Selam
29. ey nimete eren, Rab seninledir.” Ve Meryem, bu sözlerden çok şaşıarak: “Bu nasıl selâmdır?”
30. diye düşünüyordu. Melek, ona dedi: “Korkma,
31. Meryem. Çünkü Allah indinde inayet buldun. Ve işte, gebe kalıp bir oğlan doğuracaksın ve
32. adını İsa koyacaksın. O büyük olacak, ona Müteal’in oğlu denecek. Rab Allah ona babası
33. Davut’un tahtını verecek. Yakup’un evi üzerinde ebediyen saltanat sürecek ve onun melekûtuna
34. hiç son olmayacaktır. Meryem de meleğe

24. Kur’an kerimde Zekeriya’nın ihtiyarlığında oğlan ihvan edilmiş olmasına karşı şükran nişanesi olmak üzere Allah’tan ibadet niyaz ettiği ve Allah tarafından üç gün dünya kelamı söylemeye zaruret hâlinde işaretle konuşmak ve gece gündüz zikir ve tesbih ile meşgul olmak yani kelam orucu tutmak emir buyurulmuş olduğunu biliyoruz. Görülüyor ki bu husus İncil’de, Zekeriya aleyhisselamin hâşâ küstahlığına karşı ceza şeklinde bildiriliyor. Kur’an mukaddes kitapları tasdik ettiği gibi sonradan tahrif edilmiş kısımlarını da tashih eder. ... انزلنا اليك الكتاب بالحق مصدقاً لما بين يديه [Suretül-Maide: 49] “Ya Muhammet! Sana Kur’an’ı hak ve evvelce gönderdiğimiz kitapları tasdik ve onları tahriften muhafaza edici olarak indirdik.” [Maide Suresi: 49] ayet-i celilesi bu manayı müfittir. Hakikat-i İslâm’ın 64. sahifesinde bu husus hakkında malûmat vardır.

35. dedi: “Bu nasıl olacak? Çünkü ben, er bilmem.” Melek cevap verip ona dedi: “Ruhûlkudûs senin üzerine gelecek. Müteal’in kudreti üstüne gölge salacak; bunun için de doğacak olan mukaddes zata Allah’ın oğlu denecektir.”

36. Ve işte, senin akrabandan Elizabeth de ihtiyarlığında bir oğlana gebe kaldı ve kendisine kısır denilmiş olan kadının bu altıncı ayıdır. Zira

37. Allah’tan olan bir söz hükümsüz kalmaz. Meryem

38. de dedi: “İşte, Rabb’in kulu; bana dediğin gibi olsun.” ve melek ondan ayrıldı.

Luka İncil’inin bu yazdıklarına göre Yahya’nın İsa’dan ancak altı ay kadar büyük olduğu anlaşılıyor. Hâlbuki öteki İncillerin hiçbirisinde böyle şey yazılı değildir. Bilakis Yahya’nın, İsa’dan çok büyük olduğunu gösteren sözler vardır. Onların bazılarını derç edelim:

Matta İncil’inin ikinci babından:

13. Şimdi, müneccimler yola çıktıktan sonra işte, Rabb’in bir meleği Yusuf’a rüyada görünüp dedi: “Kalk, anası ile çocuğu al ve Mısır’a kaç ve ben sana söyleyinceye kadar orada kal. Çünkü Hirodes, çocuğu helak etmek için arayacaktır.”

14. Yusuf kalktı, geceleyin anası ile çocuğu aldı

15. ve Mısır’a gitti. Ve Hirodes’in ölümüne kadar orada bulundu. Ta ki peygamber vasıtasıyla: “Ben oğlum, Mısır’dan çağırdım.” diye. Rabb’in söylediği kelimeler tamam olsun.

16. O vakit, Hirodes müneccimler tarafından oynatıldığını görünce, ziyadesiyle kızdı. Ve Beytlehem’de ve bütün havalisinde, müneccimlerden tamamen öğrendiği zamana göre iki yaşında

17. ve daha aşağı bütün erkek çocukları katlettirdi.

Mısır’dan Dönüş

19. Fakat Hirodes öldüğü zaman işte, Rabb’in bir meleği Mısır’da Yusuf’a rüyada görünüp dedi:

20. “Kalk, çocuğu ve anasını al ve İsrail diyarına git. Çünkü çocuğun canına kastedenler öldüler.”

21. Ve Yusuf kalktı ve çocuğu ve anasını aldı.

22. Ve İsrail diyarına girdi. Fakat babası Hirodes’in yerine Arhelaos’un Yahudiye’de kral olduğunu işitince, oraya gitmeye korktu. Ve rüyada

23. kendisine malum olup Galile taraflarına çekildi ve gelip Nasıra denilen bir şehirde oturdu. Ta ki peygamberler vasıtasıyla: “Nasıralı çağrılacaktır.” diye söylenen kelimeler tamam olsun.

Yine o İncil’in üçüncü babından:

O günlerde Vaftizci Yahya¹²⁵

2. Yahudiye Çölü’nde: “Tövbe edin. Çünkü göklerin melekûtu yakındır.” diye vaaz ederek geldi.

13. O zaman Yahya tarafından vaftiz olunmak için İsa; Galil’den Erden’e, Yahya’nın yanına geldi.

Keza Matta İncil’inin dördüncü babından:

25. O günlerde deniyor. Araya başka kelimeler girmemiş olduğuna göre herhâlde masumun Mısır’dan döndüğü günlerde olması lazım. Bunu üstündeki sözlerden ayrı saymak (O günlerde) sözünü manasız saymak olur. Binaenaleyh o günlerde İsa’nın çocuk, Yahya’nın vaaz ile meşgul yetişmiş bir âdem olduğunu kabul etmek zarurî oluyor. Ve İncil’in Türkçesindeki çocuk tabirine mukabil Arapçada sabi, Fransızcada küçük çocuk denmiştir. Ve İsa, o vakit vaftiz olmak üzere Yahya’nın yanına gelmişse herhâlde küçük çocukmuş. Lakin Hristiyanlar ikisinin aynı yaşta olduğunu kabul edebilmek için İsa’nın otuz yaşlarında vaftiz edildiğini kabul mecburiyetinde kalıyorlar.

12. İsa, Yahya'nın ele verildiğini işitince Galile'ye çekildi.

17. O vakitten itibaren İsa: "Tövbe edin. Çünkü göklerin melekûtu yakındır." deyip vaaz etmeye başladı.

Yine o İncil'in on dördüncü babından:

O zamanda reis-i rubu Hirodes, İsa hakkındaki

rivayeti işitti ve hizmetçilerine dedi: "Bu Vaftizci Yahya'dır. O, ölümlerden kıyam etti. Bundan dolayı kendisinde kudretler işlemektedir."

Çünkü Hirodes, Yahya'yı tutmuştu ve kardeşi Filipus'un karısı Hirodias'ın hatırı için onu bağlayıp zindana atmıştı.

5. Çünkü Yahya, Hirodes'e: "O kadını almak senin için caiz değildir." derdi. Ve Hirodes; Yahya'yı öldürmek istediği zaman, halktan korktu. Çünkü onlar, Yahya'yı bir peygamber sayıyorlardı.

6. Fakat Hirodes'in doğum günü gelince Hirodias'ın kızı ortada oynadı ve Hirodes'in hoşuna gitti.

7. Bunun üzerine Hirodes, her ne isterse vereceğini

8. yeminle ona vadetti.

8. Ve o, anası tarafından tahrik edilmekle: "Bana Vaftizci Yahya'nın başını burada bir tepsi içinde ver." dedi. Şimdi

9. Kral kederlendi. Fakat yeminleri ve onunla beraber sofrada oturanların hatırı için onun

10. verilmesini emretti ve gönderip zindanda Yahya'nın

11. başını kestirdi ve onun başı bir tepsi içinde getirildi, kıza verildi. O da, anasına götürdü.

12. Yahya'nın şakirtleri gelip cesedi kaldırdılar, onu gömdüler ve gelip İsa'ya haber verdiler.

13. Şimdi İsa bunu işitince oradan bir kayıkla hâli bir yere ayrıca çekildi ve kalabalıklar bunu işittiklerinde, şehirlerden yaya olarak onun ardınca gittiler.

Markos İncil'inin altıncı babından:

14. Kral Hirodes dahi işitti. Çünkü onun ismi aşikâr oldu. Ve diyordu: Vaftizci Yahya ölümlerden kıyam etmiştir. Bundan dolayı kendisinde

15. kudretler işlemektedir. Fakat başkaları: "İlya'dır" diyorlardı. Başkaları da: "Peygamberlerden

16. biri gibi bir peygamberdir." diyorlardı. Fakat Hirodes, bunu işittiği zaman, diyordu:

17. "Başını kestiğim Yahya'dır. O kıyam etmiştir." Çünkü Hirodes kendisi, göndererek Yahya'yı tutup kardeşi Filipus'un karısı Hirodias'ın hatırı

18. için onu zindanda bağlamıştı. Çünkü kadınla evlenmişti. Zira Yahya, Hirodes'e: "Kardeşinin

19. karısını almak sana caiz değildir." derdi. Hirodias'se, ona kin tutup onu öldürmek istiyor.

20. Fakat muktedir olmuyordu. Çünkü Hirodes, salih ve mukaddes bir adam olduğunu bilerek, Yahya'dan korkar ve onu muhafaza ederdi. Onu dinlediği zaman, çok şaşırırdı ve onu istekle dinlerdi.

Görülüyor ki İncillerin ibareleri Yahya'nın İsa'dan hayli evvel yetişmiş ve hatta Yahya sağken İsa'nın maruf bir kimse olmadığını pek açık göstermektedir. Tabiidir ki Yahya zamanında İsa da yetişmiş bir kimse olsaydı Hirodes'in onu bilmemiş, işitmemiş olmasına ve "Bu benim başını kestirttiğim Yahya'dır, o kıyam etmiştir." demesine imkân yoktu.

Bahusus Markos'un, Jan'ın İncillerinin daha iptidalarında Yahya'nın İsa'ya yol açmak için ondan evvel gönderildiği yazılı olduğu gibi bizzat Yahya'nın İsa için benden sonra gelecek diye tavsif ettiği meydandadır [Matta İncil'i 3. Bap 11. Madde].

Nitekim İtalyalı Leona Kaetano'nun Hüseyin Cahit Bey tarafından tercüme edilen adı İslâm Tarihi kitabında da Yahya için İncillere atfen İsa'dan evvel kendisine zemin hazırlayan vaftiz edici Aziz Yahya ibaresi mevcuttur.

Kur'an-ı Kerim İsa'dan evvel zemin hazırlayıcı mefhumunu "Allah'tan bir kelimeyi gerçekleştirci" cümlesiyle ifade buyurur. Türk mutasavvıfları musaddıkan kelimesini gerçekleştirci diye tercüme etmişlerdir. Yani kendisine iman edilmesi için müsait bir hâl temin edici demektir. Mamafih daha ileri giderek gerçekleştirci demenin İsa'yı vücuda getirici yani babası manasını ifade ettiğini söyleyene de mülakî oldum.

Hristiyan papazları, Luka İncil'indeki Yahya'nın anasının karnında Meryem'in karnında bulunan İsa'ya selam vermesi meselesini yalan çıkarmamaya çok gayret ediyorlar. Bunun için Yahya'nın İsa'dan hayli evvel gelmiş olduğuna delalet eden ibareleri nazar-ı itibara almamak mecburiyetinde kalıyorlar. Ve İsa'nın otuz yaşlarında vaftiz edilmiş olduğunu söylemeleri de bundan ileri geliyor. Lakin tarih âlimleri durmuyorlar ve yalnız Yahya'ya ait olanlar hakkında değil, İncillerin daha birçok ibarelerinin birbirlerini tutmadıklarını ve tarihî hakikatlerle hiç tevafuk etmediklerini ve ilmî intikada tahammülleri olmadığını beyan ediyorlar. Mesela Grand Ansiklopedisi'nde Hazret-i İsa'nın hayatını hür fikirle yazan Moris Vern²⁶ büyük Hirodes'ten bahsettiği sırada elde mevcut İncillerin büyük Hirodes'in Hazret-i İsa'yı öldürmek için aradığına ve İsa sebebiyle Beytüllâhim ve civarındaki küçük çocukları öldürttüğüne dair olan sözlerine masaldır diyor. Ve bunun Hirodes'in namının ilk Hristiyanların hayalleri üzerinde hâsıl ettiği tesirin mahsulü olduğunu söylüyor.

En meşhur tarih âlimlerinden Ernest Renan da, Hazret-i İsa'nın hayatı hakkında yazdığı kitabın altıncı babında: "Hazret-i İsa vaftiz edici Yahya'nın tevkifini ihtimal çölden çıkarken öğrendi. Kendisine kısmen yabancı olan bir memlekette artık bundan sonra daha ziyade kalması için sebep yoktu. Mühim bir tecrübenin verdiği tekemmüle mazhar olmuş kendisinden gayet farklı büyük bir adamla teması sayesinde kendisine has meziyetleri daha iyi hissetmiş olduğu hâlde hakikî vatanı olan Galile'ye döndü." diyerek Yahya'nın, İsa'dan yaşça pek farklı olduğunu bildirir.

Umumiyetle İncillerin, Yahya'nın İsa'dan pek farklı büyük olduğu hakkında kati bir kanaat vermekte olduğu muhakkaktır. Bunun içindir ki ben çok İncil okumuş Hristiyanlara hatta misyonerlik işlerinde bulunanlara Hazret-i Yahya ile Hazret-i İsa'nın yaşça hangisinin büyük olduğunu vehleten sorarım. Hemen hepsi Yahya'nın İsa'dan çok yaşlı olduğunu söylerler. Nihayet Luka İncil'indeki iki çocuğun anaları karnındayken selamlaşmaları rivayeti hatırlarına geldikten sonradır ki aynı yaşta olduklarını kabul etmek zaruretinde kalırlar.

Velhasıl Yahya'nın Hazret-i İsa'nın babası olabilmesi imkânını reddedecek bir delil yoktur. Bilakis İncillerde birbirlerini baba oğul tanımış olarak methi ve tavsiye edilmiş olduklarını gösterir kelimeler vardır. Mesela Yuhanna İncil'inin sekizinci babının 16., 17., 18. ve 19. maddelerinde İsa'nın bahsettiği babasının kendisi hakkında şahadet eden adam yani Yahya aleyhisselam olduğu sarîh gibidir. Zira orada iki adamın şahadetinden bahsediyor ki birisi kendisi diğeri babasıymış. İsa hakkında şahadet eden adamın Yahya olduğu bütün İncillerde sarahaten yazılıdır.

Yuhanna İncil'inin mezkûr maddeleri:

16. Ve eğer ben hükmedersem bile benim hükmüm sahihtir. Zira yalnız değilim ama ben ve

17. beni gönderen Baba... ve sizin şeraitinizde dahi iki adamın şahadeti doğru olduğu yazılıdır.

18. Kendi hakkımda şahadet eden benim ve beni gönderen Baba benim hakkımda şahadet

19. eder. Şimdi ona dediler: "Baban nerededir?" İsa, cevap verdi: "Siz ne beni ne de Baba'mı bilirsiniz, eğer beni bilseydiniz Baba'mı da bilmiş olurdunuz."

26. Grand Ansiklopedisi'nde Hazret-i İsa'nın hayatı bahsi biri papazlara göre biri de hür fikirle ve ilmî esaslara göre olmak üzere ayrı ayrı iki şekilde yazılıdır.

Hakikati anlatmaya bu kadarı kifayet edebilir.

Sonra Jan İncil'inin yine sekizinci babının 38. maddesinde İsa'nın pederinden gördüklerini yapmakta olduğunu söylemesi var. İsa'nın Yahya'dan gördüklerini yapmakla işe başlayıp ve onları idame ettiğini İnciller söylüyorlar. Nitekim Hirodes'in İsa'nın isim ve şöhretini işittiği vakit: "Bu adam vaftiz edici Yahya'dır, ölülerden kıyam etmiştir." demesi de İsa'nın Yahya'dan gördüklerini yaptığını bildirir.

Herhâlde baba kelimesinin o vakitler hem Allah hem insan hakkında kullanılır bir kelime olmasından istifade ederek babasının Yahya olduğunu İsa'nın kendisinin söylemiş olduğunu İncillerin bazı ibareleri göstermektedir. Sarahaten söylememişse Yahya'nın Meryem'le velev ki meşru olsun evlenmiş olmasında mevcut olan mahzurun o vakitler hâlâ bâkî bulunmuş olmasına hamledilebilir.

Kur'an'ın gayesi tarih yazmak olmadığından tarihe taalluk eden bu bahiste bazı işaretlerle iktifa buyurulmuştur.

Meryem'e, Ruhullah Resul gönderildiğini ve Meryem'in Allah'ın emriyle o Resul'den hamile kaldığını bildiren ayetlerden mukaddemce Yahya'nın güzel hâlleri zikir buyurulup müteakiben Meryem'in hamline geçilmiş olmasında Ruhullah Resul'ün Yahya olduğu hakkında işaret vardır denebilir. Fakat sarahat değil. Nihayet meşhur tasavvufçu Niyazî merhumun bu mevzuya taalluku olan bir nazmını da buraya derç edelim.

İbn-i vaktim ben ebu'l-vakt olmazım
Abd-i mahzım ben tasarruf bilmezem

An-ı daimdir hakikat güneşi
O anım ben gitmezem ben gelmezem

Meryem içre ben doğurdum bir gulâm
Hem bu günde bir gülüm ki solmazam

Ben doğurdum atasız İsa'yı hem
İttisalim var ana ayrılmazam

Sanma kim mehdî benim mehdî odur
Adı Yahya'dır anın yanılmazam

Vasfıdır esma-i hüsna cümleten
Bu sözü ispata aciz kalmazam

Sır ile bana içimden söylenir.
Masrıyâ ben doğmazam ben ölmezem

Hazret-i Meryem'e beşer dokunmamış olmasının gönderilen resul ile görüşmesinden evvele ait olduğu Kur'an'ın sıralı beyanlarından anlaşılmakta olduğu hâlde Meryem'in bakireliği rivayeti biz Müslümanlar arasında birçok şiirlere, nüktelere mevzu olmuş ve bu suretle müşarünileyhanın daima bakir kaldığı hakkında umumî bir fikir teessüs etmiştir. O cihetle kendisinin Hazret-i İsa'dan başka müteaddit çocukları olduğuna dair İncillerde yazılı ibareleri buraya kısmen nakledelim:

Matta İncil'inin on üçüncü babından:

55. Bu adamın bu hikmeti ve bu kudretli işleri neredendir? Dülgerin oğlu¹²⁷ bu değil midir? Anasının adı Meryem değil midir? Kardeşleri

56. Yakup, Yuses, Simun, Yahuda değil midir? Bütün kız kardeşleri bizimle değil midirler?

57. Şimdi bu adamın bütün bu şeyleri neredendir? Ve onda sürçtüler.

Markos İncil'inin altıncı babından:

3. Meryem'in oğlu ve Yakup'un, Yoses'in Yahuda'nın ve Simun'un kardeşi Dülger; bu değil mi? kız kardeşleri burada bizimle değil midirler?

Bu yazılışlara bakılırsa Meryem, İsa'yı doğurduktan sonra evvelki kocasından -Hazret-i İsa'nın babasından - ayrılmış başka bir kocaya ve ihtimal ilk nişanlısı diye söylenen Yusuf'a varmış ve ondan birçok çocukları olmuş.

Burada Yahya'nın Hazret-i İsa'nın babası olduğu ve Meryem'in sonradan Yusuf ile evlendikleri vakit ve daha bir müddet sonraya kadar Yahya'nın sağ bulunduğu kabul edilirse meselenin nasıl gizli kalmış olduğunu aramak hatıra geliyor. Acaba Yahya ile Meryem evlendiklerinin muhaliflerince bilinmesinden korkulan büyük bir tehlikenin İsa dünyaya geldikten sonra dahi zail olmadığını görmeleriyle zarurî olarak ayrılmaya mecbur mu oldular? Ve bu evlenmeleri daha birçok zaman kavimlerinden gizli mi kaldı? Yahut Yusuf'un Meryem'i çocuğuyla beraber kabul etmesiyle mesele kapanmış mı oldu? Buralarını anlamak için kâfi malumat yoktur. Zira hem tarihî malumat yok, hem o zamanların kadınlar ve evlenmeler hakkındaki telakkileri bizce meçhul¹²⁸

Şimdi de Meryem'in İsa'ya gebe kalması hakkında İncil'in neler yazdığını görelim:

Matta İncil'inin birinci babından:

18. İsa Mesih'in doğması da böylece oldu. Anası Meryem, Yusuf'a nişanlanmış olduğu hâlde, buluşmalarından önce Ruhûlkudüs'ten gebe bulundu.

19. Nişanlısı Yusuf, salih bir adam olup onu âleme rüsva etmeyi istemeyerek, onu gizlice

20. boşamak niyetindeydi. Fakat bu şeyler üzerine düşünürken işte, Rabb'in bir meleği rüyada ona görünüp dedi: "Sen, ey Davut oğlu Yusuf, Meryem'i zevcen olarak yanına almaktan korkma.

21. Çünkü onda peyda olan Ruhûlkudüs'tendir. O, bir oğul doğuracaktır ve sen onun adını İsa koyacaksın. Zira kavmini günahlarından

22. kurtaracak olan odur." Şimdi, bunun hepsi vaki oldu ki peygamber vasıtasıyla Rab tarafından söylenen kelimeler tamam olsun!

27. Üvey oğlu demek olacak. Mamafih İsa, Dülger Yusuf'un öz oğludur da dense bizce ehemmiyetsizdir. Çünkü bizim esas maksadımız gerek Hazret-i İsa'nın babasız yaratılmış olduğuna dair olan hurafenin ve gerek gayr-i meşru dünyaya gelmiş olduğu hakkındaki bühtanın hilafına olarak müşarünileyhin validesi Hazret-i Meryem'in Allah'ın emriyle iyi bir insanla evlenmiş ve Hazret-i İsa'nın bu meşru evlenmeden dünyaya gelmiş olduğunun Kur'an-ı Kerim'de bildirilmiş olduğunu arzdan ibarettir. Bir kere bu esas anlaşıldıktan sonra babasının filan veya filan zattır denmesi de bizce esaslı fark yoktur.

28. Bu telakkî meselesi gayet mühimdir, zamana ve muhite göre çok muhtelif tesirler yapıyor. Mesela Peygamber Efendi'mizin Medine'ye hicretlerinde ensar muhacirlere yani Medine'nin yerli ahalisi Mekke'den hicret edenlere erzak, eşya ve hayvanat vesaire vermek suretleriyle yardım ettikleri gibi birkaç zevceleri olanlardan, karılarının bazılarını, mücerret muhacirlerin kadınsız kalmamaları için boşayarak onlardan münasiplerine vermek teklifinde bulunan olmuştur. Çünkü o zamanın yani Müslümanlığın daha tamamıyla teessüs etmemiş olduğu bir zamanın telakkisine göre malını vermekle karısını vermek arasında çok fark yokmuş. Binaenaleyh geçmiş zamanların hâllerini bugünkü telakkilerimize göre muhakeme edersek çok yanlış olabiliriz.

Şimdi burada Hazret-i Meryem zamanındaki telakkî Musevîlikteki telakkinin aynı olmak lazım gelir diye bir fikir hatıra gelebilir. Lakin acaba o günkü Musevî telakkîsi bugünkü gibi miydi? Bilemeyiz. Bahusus Mut'a, muvakkat nikâh, şartlı evlenme vesaire gibi bugün dahi bazı memleketlerde caiz olan hâller o vakit yok muydu? Tevrat'taki Şemun kıssasına bakılırsa bir vakitler Yahudîler arasında boşamak boşanmak çok kolaymış. Bir adam karısından hoşnutsuzluk göstererek gidiverirse boşadı telakkî edilerek başkasına tevziç edilebilmiş gibi anlaşılıyor. Bahusus Hazret-i İsa'nın zamanındaki muhit, Romalıların istilası altında ve pek karışık bir muhitmiş.

Hem gariptir ki bu telakkîler pek mühim ve çok müessir oldukları hâlde zaman ile pek çabuk ve pek çok değişiyorlar. Son zamanlarda biz bunların hayret edilecek misallerini gördük.

23. “İşte, bakire gebe kalacak ve bir oğlan doğuracak ve onun ismi İmmanuel - ki tercümesi, Allah bizimledir - olacaktır.”

24. Yusuf uykusundan uyandı, Rabb’in meleğinin

25. kendisine buyurduğu gibi yaptı ve karısını yanına alıp bir oğul doğuruncaya kadar onu bilmedi ve çocuğun adını İsa koydu.

Bu sözlerin Meryem’i de Yusuf’u da kötü zan altında bırakacak mahiyette oldukları zahirdir. Bir de Kur’an-ı Kerim, Meryem’in kavmine çocuğunu doğurduktan hayli zamanlar sonra döndüğünü bildirdiği hâlde İnciller daha Meryem hamileyken nişanlısının haberi olduğunu ve onu o hâliyle kabul ettiğini ve aynı zamanda onu ilk oğlu - yani İsa’yı - doğuruncaya kadar bilmediğini ve çocuğu alıp Mısır’a gittiğini yazıyor ve bazı mühim cihetleri pek kapalı bırakıyor, anlaşılıyor.

Muarızlarımızın delil olarak sık sık tekrar ettikleri “Allah’ın yanında İsa’nın meseli, Âdem’in meseli gibidir. Onu topraktan yarattı; sonra ona ‘ol’ dedi, o olur.” ayet-i kerimesine tekrar gelelim.

Bu ayette Cenabıhak vech-i şebeli pek aşikâr bildirmiştir. Yani İsa da, Âdem ve bütün Âdem evladı gibi topraktan yaratılmış olduğundan kendisine Allahlık atfının yeri olmadığını beyan buyurmuştur. Âdem nasıl anasız, babasız yaratılmışsa İsa’da o kabilden olarak babasız yaratılmıştır diye anlamak için hiçbir delil yoktur. Çünkü bir şeyin meseli gibi olmak ancak her ikisinin de aynı şartları haiz olmalarıyla tam olur. Birisinin anasız, babasız olmasına karşı ötekinin yalnız babasız olması tam mesel olamaz. Ve hem mana o olsaydı topraktan yaratıldığını böyle arkasından bitişik olarak beyan edilmesine lüzum görülmezdi. Demek ki asıl murat İsa’nın da, Âdem ve bütün Âdem evladı gibi aslı topraktan yaratılmış bir mahlûk olup kendisine Allahlık atfının yeri olmadığını beyandır. Ve aynı zamanda İsa ile Âdem arasında her ikisine ait remzî beyanları icap eden hâller bulunması münasebeti de vardır ki bu münasebet ikisine mahsustur.

Nev-i âdemin topraktan yaratılmaya başlanması zihinlere sığmayacak kadar uzak bir maziye aittir. Allah’ın insanı ilk defa topraktan yaratmaya başladığını ve sonradan muhtelif safhalar geçirdiğini bildiren evvelce zikrettiğimiz ayet-i celilenin beyan buyurduğu yaratma işte o pek uzak zamana ait olup o zamanın hâlleri tamamıyla meçhulümüzdür. Hazret-i İsa’nın dünyaya gelmesiyle nispetle daha pek yeni bir şeydir. Bugünkü doğma ve doğurma kanunlarıyla onun dünyaya geldiği zamanınkiler arasında hiç fark yoktur. Kur’an-ı Kerim’de Âdem’e ve insanın yaratılmasına müteallik olan ayetlerde gayet ince manalar ve işaretler vardır ki her birinde Allah’ın ayrı ayrı mucizeleri saklıdır. Onları herkesten ziyade ehl-i fen olanlar anlarlar. Meselâ yukarıda yazdığımız “Allah’ın indinde İsa’nın meseli Âdem’in meseli gibidir. Onu topraktan yarattı; sonra ona ‘ol’ dedi, o olur.” ayet-i celilesinde ona ‘ol’ dedi, o oldu buyurulmayıp ta ‘o olur’ buyurulması tekâmül kanununa tebean tedricî ile olur manasını ifade buyurur. Sair ehl-i kitabın ve bizim bazı hocaların dedikleri gibi ilk âdemin çamurdan tam bir insan şeklinde yapılmış ve bir emir ile birden bire can verilerek adam oluvermiş gibi hiç tekâmül geçirmeyerek mükemmel olmuş manasına alınmaması için bir işaretir ve arife işaret kâfidir.

Sonra: ... انقوا ربكم الذى ن يا ايها الناس اتقوا ربكم الذى ن[Suretü’n-Nisa] “Ey nas, sizi bir nefsten ve eşini yine o nefsten yaratan ve bu ikisinden birçok erkek ve kadın meydana getiren Rabb’inizin emirlerine itaat ediniz ve nehiyelerinden sakınınız.” ayet-i kerimesinden ve emsalinden evvela Hazret-i Âdem, ondan sonra onun kaburga kemiğinden zevcesi Havva yaratılmış olduğuna dair umumiyetle ehl-i kitap indinde meşhur olan itikada muvafık bir mana da çıkarılabilir. Fakat bir ehl-i fen gözüyle bakılacak olursa mananın tamamen ayrı olduğu anlaşılır ve her kelimesinde öyle esrar-ı hilkat yerleştirilmiş görülür ki bunlara vukuf hâsıl ettikten sonra Kur’an’ın mucizeliğine, bu kitab-ı celilin Allah kelâmı olduğuna iman etmemek mümkün olmaz. Bir kere evvela sizin erkeğinizi yahut kadınıınızı yarattık demiyor. Hele Havva ismi Kur’an’da hiç mevcut değil. Allahuteala sizi bir nefsten yarattı. Eşini de ondan yarattı. Sonra erkek ve kadın çoğaldılar buyuruyor ki bugünkü tabiat âlimlerinin diyecekleri de bundan başka değildir.

Kur’an-ı Kerim’in, böyle idrak-i beşerin türlü mertebelerine göre manaları muhtevî olmasını İmam-ı Bûsîrî merhum Peygamber Efendi’mizin methine dair olan kasidelerinin birisinde: “Kur’an’ın ayetlerinde muhkemler ve müteşabihler vardır. Onlar müptediler için de varittir, müntehiler için de varittir.” diyerek ifade etmiştir. Yani Kur’an’da herkesin hâline göre feyz alacağı hakayık mertebeleri vardır, demektir.

Muhkemler ve Müteşabihler

Bu münasebetle ayetlerin muhkemlerine ve müteşabihlerine dair bazı mülâhazalar arz edelim.

Muhkem olan ayetler dinin temeline ait olup tevhit ve zaruret-i kati olarak beyan ederler. Onlar tevil ve tevcihlere müsait değildir. Müteşabih ayetlerden asıl gayede kezalik imanı, dinin esasını tahkimdir. Fakat onlar aynı zamanda sair hakikatleri da muhtevilerdir. Mesela Peygamber Efendi'miz zamanında Putperestlikten; her türlü cinayet ve fezahetlerden kurtulmaları, din ile iman ile müşerref edilmeleri yani bugünkü tabire göre mükemmel surette medenileştirilmeleri için uğraşılacak cahil insanlara güneşin arzın etrafında dolaşmayıp arzın onun etrafında dönmekte olduğu sarahaten söylenmiş olsaydı birçoklarının asıl gaye olan Allah'ın bir olduğunu da kabul etmemelerine sebep olunabilirdi.

Binaenaleyh müteşabihler hem dinimizin anlatılmasına mani olmayacak hem de nice asırlar sonra vaki olacak fennî keşifleri ihtiva edecek surette varit olmuşlardır. ... وترى الجبال تحسبها [Suretü'l-Enam: 89]. Vakıa: “Dağları görür de durur zannedersin. Hâlbuki onlar bulutların geçmeleri gibi geçerler.” [Karinca suresi: 89] ve خلق السموات والارض [Suretü's-Şura: 29] “Göklerin ve yerin ve her ikisinde neşrettiği (yaydığı) hayvanların yaratılmaları Allah'ın kudretine delalet eden şeylerdir. Allah onları istediği vakit bir yere toplamaya kadirdir.” [Şura Suresi: 29] ayet-i celileleri gibi manaları o vaktin akıllarına sığmayacak ayetlerde varsa de birincisi mücerret kıyamet gününe ait anlaşılmalı, ikincisi için de yalnız âlimlerin anlayacağı bir şeydir denmiştir. Yani bunlar güneşin hareketi gibi herkesin ve bhusus Arabistan ahalisinin her gün gözlerinin içinde olan bir hususa ait değillerdir.

Şimdi de muhkem ve müteşabih ayetlere dair olan ayeti derç edelim:

هو الذى انزل عليك الكتاب منه آيات محكمات ... [Suret-i Ali İmran: 7] “Sana kitabı Allah indirdi. Onun ayetlerinden bazıları muhkemattır ki onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihattır. Kalplerinde kaygınlık olanlar, fitne ve tevil kastıyla müteşabihlere tabi olurlar. Hâlbuki onların tevilini ancak Allah bilir ve ilimde rüsuhtarı olanlar biz o kitaba iman ettik. Onun ayetlerinin kâffesi Rabb'imiz tarafındandır derler ve yalnız salim ve kâmil akıl sahipleri düşünüp doğru yolu tutarlar.” [Al-i İmran Suresi: 7]

Bu ayet-i kerimede müteşabihlerin tevilini ancak Allah bilir buyurulduktan sonra “İlimde rüsuhtarı olanlar.” buyurulmuştur. Bundan müteşabihatın tevilini ilimde rüsuhtarı olanlar da bilirler manası çıkarılabilir. Fakat müteakiben onların “O kitaba iman ettik onun ayetlerinin kâffesi Rabb'imiz tarafındandır.” demeleri müteşabihlerin manalarını kemaliyle bilmenin Allah'a mahsus olduğunu gösterir. Filvaki ilimde rüsuhtarı olan zatların Cenabıhakk'ın marifet deryasından kendilerine ihsan buyurulan ilim kudreti dâhilinde ayetlerin tefsir ve tevillerine kemal-i hüsnü niyetle çalışmaları lazımdır. Fakat aynı zamanda Allah'ın ilminin genişliği ve büyüklüğü karşısında biliriz demekten teeddüp ve ittika ederek Kur'an'ın ayetlerine imanımız vardır. Hepsini Allah tarafındandır diyerek iman ve kanaatlerini beyan etmeleri de kendileri için vaciptir. Zira akl-ı selim ve imanda yakın ve teslim böyle söylemeyi iktiza eder.

Sülale ve Mehin Kelimelerinin Manaları

İnsanın yaratılışına dair olan ayette irat buyurulan sülale ve mehin kelimeleri hakkında bazı izahlarda bulunalım. Kamus sülalenin manasını: “Bir nesneden sıyrılıp çıkan şeydir.” diyor. Mehin kelimesi için de har ve hakir, zayıf ve zebun, az, tadı azıtmış - yani tahammür etmiş - süt, rey ve fikri ve tedbir ve temyizi azca ve dölü tutmaz erkek hayvan manalarına geldiğini yazıyor.

Bu manalarda mevzumuz müteallik gayet mühim fennî münasebetler vardır. İnsanın yaratılmasına çamurdan başlandıktan sonra neslinin sülaleden ve mâî mehinden devam ettiğinin bildirilmesi gösteriyor ki ileride tam bir insan olmak üzere evvela çamurdan halk edilmiş olan can sahibi bu devir bittikten sonra kendi vücutlarından sıyrılmaya ve mâî mehin ile ayrılma suretiyle çoğalmış. Bunları Kur'an yazıyor. Bugünkü fende en iptidâî mahlûkların umumiyetle kendi cisimlerinden ayrılma suretiyle çoğaldıklarını hurdebinler sayesinde pek güzel gösteriyor. Ve bu çoğalma bazılarında parçalara ayrılma, bazılarında üzerlerinde yumurtalar teşekkül etmek ve bazılarında çatlayarak ayrılma ile diğer bir kısmında da teşekkül eden parçalar sıyrılmaya suretiyle ayrılarak vaki oluyor. Tabii bunların kâffesine bir nevi mayi zerrelere - mâî mehin - hizmet ediyor.

İşte ilerde tam bir insan olmak üzere yaratılmasına çamurdan başlanan mahlûkun ikinci devirde tenasül tarzı sıyrılıp ayrılmak suretiyle olmuş ve ona mehin yanı har ve hakir ve zayıf ve zebun, miktarı az, mütehammir, rey ve fikri ve tedbir ve temyizi azca ve dölü tutmaz yani çiftleşmekle telkih hassasına malik olmamış bir su hizmet etmiş.

Görülüyor ki sülale ve mehin kelimeleri Kur'an'da mucize olarak fenne en muvafık ve tam yerinde irat buyurulmuşlardır. Fennin itiraz kabul etmez keşifleri Kur'an'ın bu mucizesine tamamen iman etmektedir. Zira bütün hayat sahiplerinin aslı olan hüceyrenin hayatî vasıflarını bu manalar tamamıyla ihtiva etmektedirler. Hele tahammür ile tedbir ve temyiz azlığının ve dölü tutmamak manalarının münasebetleri ayrıca dikkate layıktır. Çünkü tahammür, mikroplar vasıtasıyla vaki olan hayatî bir fiil olduğu gibi az bir rey ve fikir ve zayıf tedbir ve temyiz kelimeleriyle tarif olunabilen ve en iptidâî hayat sahiplerinde dahi mevcut olan garize – sevk-i tabii - kuvvetini dahi anlatmaktadırlar. Döl tutmamak manası da o devirde çiftleşme ile çoğalma olmadığını anlatır.

Bu devirden sonra üçüncü bir tekâmül devri geliyor ki onda erkeklik, dişilik ayrılmış oluyor ve daha sonra tekâmül ilerleyerek tedricî ile insan matlup seviyeye vasil ve Allah'ı bilmek şerefine nail olmuştur ki Kur'an'da Ruhullah nefhi ile tavsif buyurulan devir bu son devirdir.

Bu Allah'ı bilmek devrinden evvelki devirler:

... (هل اتى على الانسان حين من الدهر لم يكن شيئاً مذكوراً) [Suretü'l-Dehir] “İnsanın üzerine dehirden öyle zaman geldi ki o vakit insan zikre değer bir şey değildi.” Dehr suresi ayet-i kerimesiyle bildirilen devirlerdir.¹²⁹

Nihayet ... (والله خلقكم من تراب ثم من نطفة ثم جعلكم ازواجاً) [Suretü'l-Fatır: 11] “Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sonra sizleri çiftler kıldı.” [Fatır Suresi: 11] ayet-i celilesi de sırasıyla evvela topraktan yaratılmayı, sonra erkek dişi ayrılmaksızın nutfa ile – mâî mehin ile - çoğalma devrini ve üçüncü safhada çiftlere ayrılmak devri geldiğini hülâsa buyurur.

Matlup seviyeye yükselerek Allah'ı bilmek mertebesine nail olması devri yine ayrı.

Bu hakikatleri fen ehilleri nice asırlardan beri gelen âlimlerin, mütefekkirlerin bitmez tükenmez çalışmaları ve birçok alet ve edevatın yardımlarıyla yeniden yeniye anlamakta ve anlamaya çalışmaktadırlar. Kur'an-ı Kerim'se bunları 1300 sene evvel mucize olarak bildirmişti.

Melek ve Cebrail Kelimelerine Dair

Kur'an-ı Kerim'de Meryem'in hamile edilmesi için gelen Resul'ün melek olduğuna dair hiçbir kelime mevcut olmadığı hâlde bizim ulemanın onun Cebrail olduğunu söylemeleri İncil'in bu yoldaki sözlerinin şüyuundan ileri gelmiş olacaktır. Luka İncil'inin birinci babının 26.-29. maddelerinde Meryem'e gelenin Cebrail olduğunun yazıldığını gördük.

İncil'in Cebrail demesine mukabil Kur'an'da resul ve ruhumuz buyurulması mevzuumuz nokta-i nazarından mühimdir. Ve her ne kadar Al-i İmran Suresi'nde Meryem'e, İsa'yı doğuracağına dair melaikenin tebşirleri varsa da çocuk ilka etmek için melek gönderilmiş olduğu hiçbir yerde yoktur. Diğer taraftan melek ve ruh kelimelerinin İncillerde insanlar hakkında dahi kullanılmış oldukları görülür. Mesela Matta İncil'inin on birinci babının 10. maddesinde Yahya hakkında melek tabiri kullanılmıştır. “Zira hakkında senin yüzünün önüne meleğimi gönderiyorum ki senin önünde yolunu hazırlayacaktır diye yazılmış olan işte odur.”

Ben bu maddeyi 1919'da Paris'te basılmış olan mukaddes kitaptan tercüme ettim. Onda Yahya için sarahaten meleğim – mon ange - tabiri kullanılmıştır. İncil'in Arapça tercümesinde de kezalik meleğim diye tercüme edilmiştir. Yalnız lisanların bazısında meleğim yerine habercim kelimesiyle tercüme edilmiş olduğunu öğrendim. Herhâlde Fransızcaya ve Arapçaya meleğim diye tercüme edilmiş olduğuna göre İncil'in asıl dilinde Yahya için kullanılmış olan o kelimenin melek manasına geldiği anlaşılmaktadır.

29. Hep biliyoruz ki eski mukaddes kitaplarda ilk insanın Âdem olduğu yazılıdır. Kur'an'ın bazı ayetleri de bunu ifade ederler. Fakat bu hangi Âdem'dir? Allahuteala'nın Âdem'den evvel milyonlarla âdemler yaratmış olduğuna dair hadis-i şerif rivayet ederler. Acaba bu Âdem ve Havva meselesi vazife ve mesuliyet mefhumlarını izah için remzî beyanlar değil midir? (Hakikat-i İslam'ın hıfz-ı akıl bahsinde buna dair izahlar vardır.)

Yuhanna İncil'inin on dördüncü ve on beşinci bablarının 26. maddelerinde Allah tarafından ileride gönderileceği bildirilen ve tesellici - Consolateur - diye tavsif olunan bir insan hakkında da Ruhûlkudûs tabiri kullanılmıştır. Bu kelimenin mukabili Rumca Parakletos olup kendisinden manevî imdat istenen zat manasınaymış ki Fransızca Invoqué kelimesiyle tercüme edilmiştir.¹³⁰

Bugün ellerde bulunan mukaddes kitaplarda melek ve ruh kelimelerinin insanlara da ıtlak edilmiş olduklarına şüphe yoktur. Ve daha ziyade tamik edilirse melek ve Cebrail kelimelerinin daha şümüllü manalarda kullanılmış oldukları anlaşılır. Ve zaten biz, melek kelimesinin manasında Allah'ın emirlerini icraya memur bütün kuva ve melekelerin dâhil olduklarını Hakikat-i İslam'da yazmıştık. Ve en büyük İslam hükeması – İbn-i Sina ve peyrevleri - miracı izah ederlerken Cebrail ve Mikail kelimelerini insandaki akıl ve ruh kuvvetlerinin muhtelif mertebeleridir diye izah etmişlerdir.

Herhâlde Allah'ın umumiyetle zihinlerde tasavvur edilen ve onlara benzeyen ve benzemeyen daha ne kadar melekleri, cünüdu olduğunu ancak Allahuteala kendisi bilir.

İslam hükemasının melek kelimesine böyle akıl ve ruh kuvvetleri manası da vermeleri yine Kur'an-ı Kerim'den alınmıştır.

(فل من كان عدالجبريل ve ن. [Suretü'l-Bakara: 97-98] “Cebrail'e düşman olanlara: ‘Evvelki kitapları tasdik edici ve müminlere hidayet ve müjde olarak Allah'ın izniyle Kur'an'ı senin kalbine o indirmiştir.’ de. Allah'a ve meleklerine ve peygamberlerine ve Cebrail'e ve Mikail'e düşman olanlar kâfirlerdir ve Allah kafirlerin düşmanıdır.” [Bakara Suresi: 97-98] buyurulduktan sonra bir de: ... وانه لتنزىل رب العالمين نزل به روح الامين على قلبك ... [Suretü's-Şuara: 192-193] “Kur'an muhakkak âlemlerin Rabb'i olan Allah tarafından nazil olmuştur. Allah'tan korkutanlardan - münzirlerden - olman için ruhulemin onunla - Kur'an ile - senin kalbine indi.”

[Şuara Suresi: 193-195] buyurulmuştur ki bu müteaddit ayetlerin hep birden mülahazasından Cebrail ve Mikail denilen meleklerin peygamberlere verilen ilmi onların kalplerine getiren manevî kuva ve melekeler nevinden olduklarını istidlal etmişlerdir. Arif bir şairde:

“Olsa istidâd-ı arif kabil-i idrak-i vahy

Emr-i hak irsaline her zerredir bir Cebrail”

diyerek arif nazarında her zerrenin bir Cebrail vazifesi yapabileceğini söylemiştir.

Kur'an-ı Kerim'de ins ve cin şeytanları tabiri kullanılmış olduğuna göre insan şeytanları olduğu gibi insan melekleri de olabilir. Ve kötülüklerinden kinaye olarak bazı insanlar hakkında şeytan ve iyi insanlar için melek tabirlerinin her gün kullanıldıkları malumdur.

Bir de Cebrail lafzının aslı İbranî olup o lisanda bunun “Allah adamı” manasına geldiği İslam Tarihi, Asrısaaadet namındaki eserin üçüncü cildinde yazılıdır. Binaenaleyh İncillerde Hazret-i Yahya için melek ve Allah tarafından gönderilecek şefaathçi zat için Ruhûlkudûs ve ruh-ı hakikat tabirlerinin kullanılmış olması ve Kur'an-ı Kerim'de Meryem'e Allah'ın emriyle çocuk yapmak için gelen resul hakkında Allah tarafından ruhumuz buyurulması Ruhûlkudûs ve Ruhullah tabirlerinin insanlar hakkında da kullanılabilir olduklarını pekâlâ ispat etmektedirler.

Hele İncil'in; Hazret-i Yahya hakkında sarahaten melek kelimesini kullanması, Meryem'e çocuk yapmak için gelen melekten muratlarının Yahya aleyhissalam olduğunu istidlal edenlere tamamiyle hak vermektedir. Allah bilir amma doğrusu da bu olsa gerektir.

Bu münasebetle mühim bir mesele daha arz edelim.

30. Kendisinden imdat ve şefaath istenecek bu zattan murat Hazret-i Muhammed (Ahmed) Efendi'mizdir diyen pek çok muhakkikler vardır.

Malûmdur ki İslam'ın şartlarından birisi de Allah'ın melekleri olduğuna imandır. Meleklerle iman ne demektir? Herhâlde bunun İslam'ın şartlarından olmasında elbette büyük bir hikmet vardır. O büyük hikmet Kur'an tabiriyle Allah'ın sünnetlerinin, fen tabiriyle tabiat kanunlarının ehemmiyetini anlatmaktadır.

İslam dini bize Allah'ın emirlerini, iradelerini yapmak için müekkel melekler - kuva ve melekeler ve daha başka mahlûklar - kullandığını ve aynı zamanda sünnetlerinin asla değişmeyeceklerini bildiriyor. [Fatır Suresi: 43] ... فلن تجد لسنة الله تبديلاً. Acaba bunlardan murat nedir? Şüphesiz Allah'ın her yaptığını değişmez kanunlar dâhilinde ve sebeplere bağlayarak vasıtalarla, meleklerle yapar olduğunu ve başka türlü olamayacağını anlatmak; bu suretle bizleri hurafelere inanmaktan korumaktır. Ve ehemmiyetinin büyüklüğünü bildirmek içindir ki bu madde bilhassa İslam'ın şartları içine konmuştur. Düşünenler için bunda da dinimizin pek yüksek bir mucizesi bulunduğu zahirdir. Benim bu türlü izahlarım şimdiye kadar mevcut bazı telâkki ve itikatlara pek aykırı mahiyette görülebilir. Evet, öyledir. Zamanları için imanlara zarar vermeyen fakat şimdi iman için pek ziyade muzır olmakta bulunan bazı eski telâkkilerin, Kur'an'ı yanlış anlamaların atılmaları, hakikati anlayıp anlatmak zamanı çoktan gelmiştir. Müslümanlar ve bütün âlem artık bunu bilmelilerdir.

Ruhlar Hakkında Bazı Mülâhazalar

Bu risalenin asıl ruhu Hazret-i İsa'nın dünyaya gelmesine sebep olan resul hakkında Allah'ın ruhu buyurulmuş olmasına ait bulunduğu ruhlar hakkında bazı mülâhazalar arz edelim.

Arapçada ruh kelimesi muhtelif manalar ifade ederse de malum olduğu veçhile en galip manası hayata medar olan şeydir. Başka manalarından mevzuumuza taalluk edenleri de zikredeceğiz.

Kur'an-ı Kerim'de: ... ويسئلونك عن الروح. [Suretü'l-İsra: 75] “Eğer sana ruhtan sorarlarsa ruh Rabb'im'in emrinden (işlerinden)dir. Ve size ilimden ancak az verilmiştir, de.” buyurulmuştur. Binaenaleyh ruhun mahiyetini bilemeyiz. Yalnız ruhun yaptıklarından görüp anlayabildiklerimizi söyleyebiliriz.

Galip manasına göre ruh hayata medar olan şeydir, dedik. O hâlde bir kere hayatı tarif etmek lazım. O da kolay değil. Şimdiye kadar onun için eksiksiz bir tarif yapılamamıştır. Biz şimdi burada hayatı: “Neşvünüma kudretine malik olmaktadır.” diye tarif edelim. Fakat hakikatte, bütün kâinatta, camit cisimlerde hatta ateşte dahi ruh bulunduğunu söyleyebiliriz. Vakıa hayat ve ruh denince nebatata ve hayvanata ve bilhassa hayvanata ait olanı anlamak umumî bir telakkîdir. Lakin nebatat ve hayvanatın hayat ve ruhlarının hayatsız denilen cisimler olmaksızın ve ateşsiz, ihtiraksız olduğu var mıdır? O cihetle biz başlıca neşvünüma ile muttasıf gördüğümüz nebatat ve hayvanat hakkında mütalaada bulunmakla beraber cemadata müteallik olanlara temas etmeksizin geçemeyeceğiz. Maddenin bitmez, tükenmez kudret ve kuvvet membağı olarak yaratılmış olduğu şüphesizdir.

Neşvünüma demek bir hayat sahibinin kendisine makdur olan tekâmülü hasıl edebilmesi için muktezî işleri yapması demektir. Bu işler pek mütelevvîdir. Her mevcudun kendisine muvafık gıdayı bulup alması; onu muhtelif hâllere sokarak hazım ve mass ve onu vücudun ayrı ayrı her yerine, muhtelif vazifeleri olan türlü uzuvlara tevzi ve her uzvun yıpranan kısımlarını tamir, çalışma ve yıpranma sebepleriyle hâsıl olan posaları, fazlaları atması; yakması ve kendisine muzır maddeleri bilip onlardan sakınması; sıhhatine, hayatına düşman olan şeylerle karşılaşınca onlarla mücadele etmesi; velhasıl şahsını muhafaza ve idame için yapılacak olanları yerli yerince yapması; vasıtalarına, iktidarına malik olması; hep hayata, neşvünümaya muktezî işlerdir.

Bu dediklerimiz başlıca şahsın muhafazasına ait işler olup bir de her nevin kendi nevinin muhafazaya ait vazifeleri vardır. Her vazife için hususî cihazlar yapılması da başka.

Mevzumuzu izah için misal-i evvela otlardan alalım. Tohumdan, çekirdekten başlayalım. Bir kere gayet küçük bir çekirdeğin içine koca bir ağacın bütün hassaları ile yetişmesi kabiliyeti sığdırılmış ve haricî tesirlerden mahfuz kalması için üzeri güzelce bir kabuk ile örtülmüş ve yalnız ileride açılmak üzere kapı bırakılmıştır. Her tohum yaratılmasındaki gayenin husulüne müsait bir zemin bulup inkişaf edebilmesi zamanına intizar ederek kabuğunun içinde azığı yanında olduğu hâlde sabırlı fakat aynı zamanda gayet uyanık, fırsatı kaçırmaz bir hayat yaşıyor. Müsait şerait bulunca evvela kök filizleniyor. Ondan sonra öteki kısımlar da havaya doğru neşvünümalarını ilerletiyorlar.

Bir kökün yaptığı marifetlerin binde birini sayamayız. Zahirde bir çöpten ibaret gördüğümüz o uzuv hiçbir kimyagerin yapamayacağı tahlil ve terkipleri yapıyor ve yaptırıyor. Aynı toprağın, aynı noktasına düşen türlü tohumların her birinin kökü o noktadan ötekilerden tamamıyla başka maddeler yapıp alıyor. Kendisine yaramayan almıyor, reddediyor. Sonra kökün etrafında milyarlarla mikroplar vesaire, türlü melekler o kökün işlerine işçilik ediyorlar. Ve bunların üzerlerine her kökün ayrı hâkimiyeti, ayrı emri, kumandası ve tesiri oluyor. Nihayet türlü işçiler ve işçiliklerle hâsıl olan levazım ve malzeme yukarıya sevk olunuyor. Her geçtikleri yerlerden her noktada aynı levazım ve malzemeden her noktanın iktizasına göre ayrı terkipler, nesiçler, kıvamlar, renkler, kokular ve tertipler yapılıyor. Bundan anlaşılıyor ki kimyahane yalnız köke münhasır olmayıp nebatın muhtelif yerlerinde türlü mü mevcut bulunuyor.³¹

Zaman geçtikçe sırasıyla ağacın bedeninin muhtelif tabakaları dallar, budaklar, yapraklar vesaire yerli yerince hep mükemmel ve muayyen programlar dâhilinde muntazam surette vücuda getiriliyor. Her uzvun ayrı olan vazifelerini yapabilmesi için muktezî cihazlar, aletler yerleştiriliyor. Bir zaman oluyor, çiçek açmak vakti geliyor. Tomurcuk hâsıl oluyor ve açılınca içinden gelini ile beraber muntazam bir gelin odası; her nebatın mizacına, zevkine, ihtiyacına uygun renklerle, kokularla, tertiplerle bezenmiş; süslenmiş bir haclegâh meydana çıkıyor. Ve damat kendisiyle beraber değılse uzaktan, yakından gelen sevgililerini buluyorlar.

Evlenmeleri neticesinde gebe kalan dişî, birçok hayatî safhalarla, tohumlarını meydana getiriyor ve aynı suretle inkişaf zamanlarına kadar ve inkişaf zamanlarında lazım olacak azığı, erzakı, çeyizleri yavrularına veriyor. Yani otlar bile yavrularını ayırırken istikballerini temine ait şeyleri vererek ayırıyorlar.

Tabiidir ki bunlar hep değışmez kanunlar dâhilinde oluyorlar ve cümlesi mukadder bir tekâmüle doğru gidiyorlar. Kendilerinde şuur yok zannettiğimiz nebatatta herkesin gördüğü bu hâller hayvanat nevinde daha başka müttekâmil bir surette vaki olurlar. Mamafih esas itibarıyla feyiz aynı feyizdir. Fark derece ve mertebe farklarıdır.

Şimdi biraz da mikropları görelim.

Bunların da nebatîsi ve hayvanîsi olmak üzere türlüleri vardır. Ve daha hiçbir vasıta ile görmeye muktedir olmadığımız mikroplar çoktur. Görebildiklerimizden mesela kara humma - tifo - veya kolera hastalıklarının mikropları ve mümasilleri bin kere büyük gösteren mikroskoplar altında büyücek bir nokta veya bir virgül kadar görülürler. Bu derece küçük olan bu mikropların cüsselerine nispetle kıvrak hareketleri vardır. İçinde yetiştirildikleri vasatın dibine inerler; yüzüne çıkarlar; türlü hareketler yaparlar ve bu hareketleri üzerlerinde bulunan ondan yirmiye kadar müteaddit bacaklarıyla, kanatlarıyla olur. Ve bu bacaklar, kanatlar o kadar incedirler ki bin beş yüz kere büyük gösteren hurdebin ile ancak ince bir kıl kalınlığında görünürler. (Şekil 1)

31. Nebatî, hayvanî her kısmın nesiçleri, terkipleri, vazifeleri ayrı mahiyette olup birbirlerinden haberleri olmayan ve şahısları için çalışmakla beraber aynı zamanda umumî bir gayeye hizmet eden bu kısımların umumî gıdadan kendilerine göre maddeler ayırıp hususî bir şekil vermeleri hayat içinde pek çok ayrı hayatlar, ruhlar bulunduğunu bildirir. Bu hâl her biri muhtelif vazifeler, sanatlar yapan mesela insan veya karınca ve emsali mahlûklar cemiyetlerinin hâllerine, cumhuriyetlerine kıyas olunabilir.

[Şekil: 1] Tifo mikrobu ve bacakları 1500 kere büyütülmüştür.

Bizim için taaccüp edilecek derecede olan bu incelikten daha incesi bu bacakların hareket edebilmeleri ve ettirebilmeleri için et, kemik, sinir, damar, kan vesaire vazifelerini yapan türlü cüzlerden mürekkep olması keyfiyettir. Hâlbuki ancak tasavvurla düşünebildiğimiz bu cüzlerde madenler ve şibh madenler denilen camit ecsamın zerrelere, zerrelere nihayet tecezzî kabul etmez bir hâle gelip gelmeyecekleri hakkında âlimleri derin derin düşündüren, namütenahi aciz ve hayretlere düşüren tasavvur edilemeyecek derecede küçük cüzî fertlerden – atomlardan - mürekkeptirler.^[32]

Daha ziyade hayret veren bir şey de sayılamaz derecede çok güneşlerden ve tâbilerinden, türlü âlemlerden mürekkep olan ve onlara nispetle üzerinde yaşadığımız koca arz zerre kadar kalmayan kâinatı nihayetsiz büyüklüklerinin bu namütenahi küçük cüzî fertlerden teşekkül etmiş olmasıdır. Kezalik insanı gayet ehemmiyetle düşündüren bir mesele de bu camit cisimlerin, hayatsız, ruhsuz görünen maddelerin her birinin kesafet, incirarı, tatarruk, seda, hararet, ziya, mîknatîsiyet, elektrikiyet ve ilâh kuvvetlere müteallik ayrı hususiyetleri olması ve türlü kimyevî alakalara, müspet, menfi şîmyotakzilere - kimyevî itilaf ve ihtilaflara - sahip ve münkat bulunmalarıdır ki ayrıca dikkat ve hayretlere şayandır.

Nebat ve hayvanata müteallik cihetlerden bahsederken girdiğimiz cemadat âlemini burada bırakalım da yine canlı dediklerimize geçelim. Biraz evvel mikroplardan ve hareketlerinden ve daha evvel mâî mehin bahsinde de bunların çoğalmalarının izdivaç ile olmayıp türlü inkısam ve tecezzîlerle olduğunu söylemiştik. Şimdi de daha büyüceklerinden, çoğalmaları hem inkısam ile, bölünmelerle hem izdivaç ile, evlenmelerle olanlarından bahsedelim.

Mesela sıtma mikrobu bu nevidendir. Bunlar esasen iki yerde yaşarlar; insanların kanında ve anofel denilen sivrisineklerin midelerinde.

İnsanların kanlarında oldukları vakit kırmızı yuvarlacıkların içlerine sokularak muayyen bir tarzda büyüyüp sonra kısımlara ayrılarak çoğalırlar. Buna izdivaçsız çoğalma denir. Vakıa bu çoğalanların içinde izdivaç ile çoğalan neviden de vardır. Fakat bunlar deveran eden kan içinde çiftleşip yavru yapamazlar. Ancak sıtma nakleden neviden olup anofel denilen sivrisineklerin dişileri, sıtmalı insanların kanlarını emdiklerinde, kanın içinde bulunan sıtma mikroplarının her türlüşünden ve bu meyanda erkeğinden, dişisinden bir haylisi sineğin midesine girer. İzdivaçsız

32. Madde hakkındaki malumat Mösyö ve Madam Curie taraflarından 1898'de radyomun keşfedilmesi üzerine tamamıyla değişmiştir. Onlardan sonra M. G. Le Bon maddelerin radyo faaliyetini keşfederek evvelce mevcut fikirleri altüst etmiştir. O vakitten evvel cüzî fertten daha küçük bir şey bilinmiyordu. Şimdiyse cüzî ferdin, taksim kabul etmez denen cüzün acayip bir terkipte olduğu anlaşılmuştur. Bugün vasıl olunan malumata göre maddenin cüzî ferdi bir merkezi yıldız, sayılamaz seyyarelerle muhat küçük bir güneşe tamamıyla kabil-i kıyas görünmektedir. Bu merkezi yıldızcık iyon denilen müspet elektrik parçacıklarından teşekkül etmiştir ve onun etrafında elektron denilen diğer menfi elektrikiyet parçacıkları gayet büyük bir süratle devretmektedirler. Bir de elektrikiyetin madde olduğunu düşünelim. Bu tahşiye Doktor Gustav Kraft'ın Güzel Dakikalar adlı kitabından nakledilmiştir, anla şimdi vüsat-i derya-i hikmet neymiş!

çoğalan neviden olanlar hazım olunurlar. Çiftleşmekle çoğalan neviden olanlar hazm olunmazlar. Orada erkek ve dişi birbirlerini bulup çiftleşirler. Dişi gebe kaldıktan sonra sivrisineğin midesinin cidarları arasına sokulur. Orada yaptığı kesenin içinde 8-10 gün zarfında birçok yavrular peyda olur.³³ Bunlar sivrisineğin tükürük bezlerine yol bulup sivrisinek insanı ısırıldığı vakit tükürüğü kana karıştırdığından onlar da beraberce karışırlar. Kanın içinde adetleri veçhile kırmızı yuvarlacıklara sokularak çoğalmakta devam ederler. Bu suretle insandan sivrisineğe ve sivrisinekten insana taşınmak suretiyle sıtma hastalığını devam ettirirler.

İnsanların kanlarında ve sivrisineklerin midelerinde bu mikropları pek çok zahmetli ve sabırlı dikkatleri ve gayet kıymetli derin ilimleriyle, tecrübeleriyle bin kere ve daha ziyade büyük gösteren hurdebinler altında hakları ödenmez himmetlerle tetkik ve mütalaa eden büyük âlimler erkek ve dişilerin kandan çıkınca çiftleşmek hazırlıklarını nasıl yaptıklarını ve birbirlerini nasıl bulup çiftleştiklerini ve dişilerin gebe kaldıktan sonra erkeklerden nasıl sakınır olduklarını, sonra sivrisineğin midesinin cidarlarında kendilerine nasıl yer yapıp yerleştiklerini ve 8-10 gün sonra yetişen yavruların sivrisineğin tükürük bezciklerine gidip nasıl beklediklerini velhasıl adeta büyük hayvanlardaki hâllere benzeyen hâllerini hayretlerle görüp izah etmişlerdir.

Yukarıda bütün mahlûklar hayat içinde hayatlardan mürekkeptirler demiştik. Evet, mesela vücudumuzun herhangi bir noktasına dokundurulan bir iğne ucunun altında her biri ayrı vazife ifa eden türlü hüceyreler vardır. Cildin muhtelif tabakalarına ait hüceyreler, ter hâsıl eden fabrikacılar, yağ yapan fabrikacılar, kıllara ait teşkilat o noktadan geçen damarlar, asaplar ve şubeleri, türlü kanlar, bildiğimiz, bilmediğimiz ifrazat cihazları türlü guddeler o iğne ucunun altında mevcut aza aksamıdır ve her biri vücudun umumî hayatı içinde hususiyet-i haiz hayat sahipleridir. Daha hangilerinden bahsedelim? Mesela guddeleri alacak olursak hiç ehemmiyetsiz zannolunan şeylerin ölçülemez derecede büyük ehemmiyetleri olduğu görülür. Tükürük yapan bezcikler, midede tuz ruhu gibi keskin ve yakıcı madde ifraz eden bezcikler, vesaitimizle tartılamayacak kadar az miktarlarının eksikliği veya fazlalığı dehşetli hastalıklar yapan dâhilî, haricî ifrazların fabrikaları, karaciğer, pankreas ve daha ne kadar varsa hepsi gayet mühim hususiyetleri olan uzuvlardır.

Bunlar en ziyade ulum ve fûnun erbabınca malum hakikatler olup her gün tetkik ve muayeneden geçirilmektedirler. Fakat aynı zamanda herkes için görülmesi, anlaşılması kolay olanlar da vardır. Mesela bir ağaçtan ayrılan dal dikildiği vakit kök peyda ederek nevini idame ediyor. Bir ağaca başka bir cins ağaçtan yapılan aşî kendi cinsinden olmayan kökün alıp sevk ettiği gıdayı kendi ihtiyacına, hususiyetine göre tahlil ve terkip ve tahvil edebiliyor.

İşte bunlar da ağacın birçok noktalarının o ağacın umumî hayat ve evsafının muhafazasına salih nüvelere, ruhlara malik olduklarını yani hususîlerin umumî ile müştereklikleri olduğunu gösterirler.

Hayvanatta mesela meni hayvancıklarının vücudun umumundan ayrılmış müstakil hayat sahibi kurtçuklar olduklarını hurdebinler altında herkes kolayca görebilirler.

Kezalik kanın mütalaaası da bu hususta iyi bir misaldir. Kanda başlıca iki türlü yuvarlacıklar vardır. Birisine kırmızı kan yuvarlacıkları – küreyvat-ı hamra - ötekilerine beyaz kan yuvarlacıkları – küreyvat-ı beyza - denir.

Kanın bir milimetre mûkaap gibi cüzi bir miktarında vasatî olarak beş milyon kırmızı yuvarlacıklar vardır. Bunlar vücut mülkünün imarına hizmet ederler. Kan âleminin levazım yetiştiren ve daha başka işlerini gören erkândır. Beyaz yuvarlacıklardan keza bir milimetre mûkaapta altı bin kadar vardır. Yani kırmızılardan aşağı yukarı sekiz yüzde biri kadardır. Ancak bu beyazların miktarları çabuk değişirler. Her gün yemeklerden sonra altı binden sekiz bine doğru çıkarlar ve bu artma yemeklerin nevine göre değişir. Ve bunların müteaddit neveleri vardır. Hastalığına göre umumu birden çoğalıp azaldıkları gibi her hastalığa mahsus ayrı azalıp çoğalmaları da vardır ki bu azalıp çoğalmaların mütalaalarından teşhis, tedavî ve inzar hususlarında çok şeyler anlaşılır. Ve bunlar daima

33. Mikroplara nispetle sivrisineğin midesi geniş bir tarladır. Humma-i racia mikrobu nakleden bir beden bitinde o mikroptan on binden yirmi bine kadar bulunmuş olduğunu söylersek bu bapta bir fikir vermiş oluruz.

kana girmiş ve girmek isteyen şeylerle meşgul olurlar. Muzur şeylere karşı mücadele ederler yani başlıca malum vazifeleri inzibat ve ordu vazifeleridir.¹³⁴ İktizasına göre çoğalır ve azalır ve türlü sevkulceyş hareketleri yaparlar.

Bir de bu ordu vazifesi yapan mahlukçuklar mücadele ettikleri hastalıklarla uğraşırken kendileri mağlup olmazlarsa yalnız o hastalıkları mağlup etmekle kalmazlar, vücuda muafiyet de kazandırır. Yani hastalıkların tekrar gelmelerine mani olacak müdafaacılar bırakırlar. Bu müsella müdafaacıların bazıları bir müddet sonra zail olurlarsa da birçokları ömrün sonuna kadar devam ederler. Mesela çocukluğunda çiçek hastalığına tutulmuş veya aşısını yaptırmış yahut kızamık ve emsali hastalıklar geçirmiş bir ihtiyarın vücudunda altmış yetmiş sene evvel kendisini uğraştırmış olan düşmanlara karşı yapıp bir gün gelir de lazım olur diye sakladığı müdafiler bulunuyor. Evvelce kendisini uğraştırmış fakat vücudunda hâsıl olan silahlı müdafaacılar sayesinde mağlup edilmiş düşmanlardan herhangi birisi tekrar hücum edip fenalığını yapmaya kalkışsa o düşmanın müdafaasına mahsus olan müdafiler karşısına çıkıp fenalığına meydan vermiyorlar. İşte bu müdafilerden birçok nevi hepimizin vücutlarımızda olmuş ve olmakta bulunan şeylerdir.

Lakin bu büyük eser-i kudretin olmasında bizim hiçbir ilim ve irademiz yok. Demek ki kendi vücutlarımızda olan biten o kadar ehemmiyetli işlerin milyarlarca birinden haberdar değiliz. Öz vücutlarımız üzerindeki idarelerimiz pek cüzîdir ve gerek bu idarelerimizin ve gerek iradelerimizin küllî bir kudretin hükmü altında oldukları düşünebilenler için zahirdir.¹³⁵ Ve bu hususa Musa, İsa, Muhammed vesair peygamberler ve Ali, Veli hepsi dahi dâhil oldukları hâlde bütün insanlar aynı hâldedirler. Yani vücutlarında olup biten şeylerin çoğundan haberleri yoktur. Peygamberlerin ve evliyanın sair insanlardan farkları, Allah'ın onlara mahsus olan bildirdikleri kadardır. Yani onların malik oldukları ilim ve irade ve idarelerde kezalik cüzî ve hepsi Allah'ın küllî iradesine tabidirler.

Şimdi düşünelim. Bir kere madde nedir? Sonra madde muhtelif basit cisimler hâlinde ne için tenevvü etmiştir? Basit cisimlerin her birinin fizikî, kimyevî hassaları neden başka başkadır? Mürekkep cisimlerin o kadar çokluğu ne içindir? Bunlar hep nebatî ve hayvanî hayatların hâsıl olması için ezelden hesap edilmiş hazırlıklar mıdır? Tabiat kanunlarının kâinatın her yerinde bir olması aynı sâniin eseri olduklarını ve nizam-ı âlemin şaşmaması gayesine matuf olduğunu göstermiyor mu?

Küçük bir tohumun içine koca bir ağacın sığdırılması ve intaştan başlayarak tekrar tohumlar hâsıl oluncaya kadar teselsül eden ve devamı müddetince bin türlü hüner ve marifetlerle şahsını ve nevini muhafaza ve idamede devam eden nebatî ve hayvanî hayatlardaki büyük kudretler nereden geliyorlar? Bir noktanın binde biri kadar küçük mikroplar nasıl ve hangi cihazlarla yaşıyorlar? Akıllara hayret verecek derecede çabuk ve çok nasıl çoğalıyorlar? İzdivaçsız çoğalmaktaki amil nedir? İzdivaçlılarda o kadar küçük mahlûklar kendi eşlerini ve nevelerini nasıl buluyorlar? İdrakleri, bilgileri hangi dimağla oluyor?

Sonra daha büyük hayvanlar da alete, hurdebine hacet olmaksızın gördüğümüz şayan-ı hayret hâller, türlü garizeler – sevk-i tabiiiler - instincts - nedir? Ne kadar hayvan hatta ne kadar hüceyreler varsa hepsine mahsus garize olup her biri başka harikalar gösteriyor. Mesela kuşların yaptıkları gayet ince sanatlı yuvalar, cihet ve mekân ve zaman tayinindeki kudretleri, karıncaların içtimaî idarelerindeki nizam ve intizam, kunduzların mimarlıkları, bal

34. Umumî harp senelerinde Antalya'nın Elmalı kasabasına gitmiştim. Ahali konferans istediler. Söz sırasında münasebet geldi de bir milimetre mûkaap gibi az bir miktar kan içinde beş altı milyon mahlukçuklar olduğunu ve her birinin ayrı vazifeleri olup bir kısmının da ordu vazifesini gördüğünü söyledim. Konferans bitikten sonra oranın en büyük ağası bana gizlice: “Bir daha kanın içinde ordu var gibi söz söyleme. Herkes olmayacak sözler söylüyor, saçmalıyor diye gülerler. Hakkımızdaki teveccüh kalmaz.” diyerek halisane ihtarda bulundu. Pek sevdiğim bu zatın bu ihtarı, beni düşündürdü. Ben Peygamber Efendi'mizin: “Halka akıllarının erdiği kadar söz söyleyin.” buyurmalarına muhalif bulunmuş, muhitin hâliyle mütenasip olmayan sözleri söylemiştim. Kendisini haklı buldum. Şimdi o zat, merhumdur. Ümit ederim ki bu yazıları okuyanlar içinde öyle telakkî edenler bulunmaz. Fen görmüş olanlar zaten bilirler, fen görmemişler de bilenlerden sorarlar. Çünkü Cenabıhak Kur'an-ı Kerim'de: “Eğer bilmezseniz ehlinden, bilenlerden sorunuz.” buyurmuştur.

35. İnsanın vücudunda hastalıklardan muhafaza için mevcut olan vasıtalar Kur'an'da muakkibat yani takipçiler tabiriyle beyan buyurulmuştur: ... له معقبات من بين يديه و من خلفه يحفظونه من امر الله ... [Suretü'r-Rad]” Her insanın önünden ve ardından (her tarafından) takip edicileri vardır. Onlar insanı Allah'ın emrinden muhafaza ederler.” [Rad Suresi: 11-12].

Müfessirler bu takip edicilerin ne olduklarını anlayamamışlar, muakkibat kelimesinin onların anladıkları manaya göre meleklerle itlak olunamayacağını beyan ile bunlar herhâlde insanın vücudunda insanı hevam ve haşarat (böcekler, sinekler vesaire) kabilinden ve hastalık getirici şeylerden muhafaza eden bizim bilemediğimiz şeyler olacaktır, demişlerdir. Fennin son terakkileri o vakitler bilinmeyen bu takipçiler hakkında bugün malumat vermektedir. Din-i İslâm ve Ulûm u Fünun adlı eserimizde bu hususa dair tafsilât vardır. Hakikat-i İslâm'da muhtasar bahsedilmiştir.

arısının mühendisliği ve daha bunlar gibi sayılamaz hüner ve marifetler var ki onları biz hep garize kuvvetiyle oluyor diyoruz. Garize dediğimiz nedir?

Kur'an bunları da bildiriyor. Garizeyi, bal arısı münasebetiyle pek güzel tarif buyuruyor: ... و اوحى ربك ن. [Suretü'-Nahl: 68-69] "Rabbin bal arısına dağlardan ve ağaçtan ve insanların yaptıklarından evler ittihaz et. Sonra bütün meyvelerden ye ve Rabb'in yollarına tam bir inkıyat ile (mutlak bir itaat ile) süluk et." [Bal Arısı Suresi: 68-69] diye vahiy buyurdu.

Kur'an'da bu neviden manalar beyan edilirken daima Rab kelimesi kullanılıyor. Hikmeti de bu kelimedeki yetiştirici manasının bulunmasıdır.

Garizenin tarifinde fen ve felsefe erbabı Kur'an'ın buyurduğundan harice çıkamamışlardır. Onlar da: "Garize hayvanlarda mevcut bir hâldir ki hayvanlar onun muktezasını itaat-i mutlaka ile yapmak mecburiyetindedirler." diye tarif ederler. Ve feylesoflar, âlimler: "Sana ruhtan sual edenlere ruh Rabb'immin emrindedir, de." [İsra Suresi: 85] ayet-i kerimesinin üstüne hâlâ bir söz söylenememiş olduğunda müttefiktirler.

Biz insanlarda da garize ile yapılan vazifeler vardır. Fakat aynı zamanda bizim garizenin fevkinde olarak akıl ve irademiz vardır. Vakti hayvanların dimağ ve cümle-i asabiyeleri de bizimkiler gibidir. O cihetçe farkımız, mertebe farkıdır. Lakin insanlar hatt-ı hareketlerinde hayvanlar gibi garizenin ızdırarı altında olmayarak ihtiyara, bir irade-i mahsusaya malik olduklarını kabul etmişlerdir. O cihetle ruhlarında bir hususiyet vardır. Ve bu sebeptendir ki hayr-ı ihtiyar ve şerr-i terk ile mükelleflerdir. Yani vazife ve mesuliyet sahibi olmuşlardır, yaptıklarının hesabını vermek mecburiyetindedirler. Sonra akıl ve irade sahibi insan için yalnız en iyi hareketin ihtiyarı yani vazifeyi taklit ile de olsa yapmak kâfi gelmiyor, nefsinde vazifeye ne için bağlanmak ve itaat etmek lazım olduğunu aramak lüzumunu da duyuyor ki işte bu insana mahsus bir ruh, şuurlu bir ruhtur ve ruhun ayrı bir manası da budur.

Bu ruh sevk ile dir ki insan kendisinde mevcut muhtelif saikleri aramış, araştırmış nefsinin arzusundan lezzetten, menfaatten, nafiyyetten, tecazüpten halis vazifenin yüksek duygusuna kadar varmış. Fakat bunların hepsinin mühim mevkileri olduğunu takdir ile beraber hiçbirinin ve hatta hepsinin birden de kifayet etmediğini, tam bir itminan vermediğini anlamış, sülûkünü daha sağlam bir mebdeye bağlamak lüzumuna kani olmuştur. Evvel ve ahir afakta ve kendi nefislerinde, vicdanlarında görüp duydukları yanılmaz bir his ile bütün âlemin, her şeyi bilir ve istediğini yapar ve yaptığını en muvafık surette yapar - hakîm - daimî ve eksilmez kudret ve kuvvet sahibi bir yaradanı, kullananı, kollayanı bulunduğuna kanî olmuştur. Kendisi de bu yaradanın mahlûku ve emri altında bir kulu olduğundan her işte onun emir ve rızasını gözetmek, irade ve kazasına razı ve teslim olmak vacip ve muvafık olduğuna iman etmiştir. Tabii sözümler bu imanı hâsıl edebilen saadatliler hakkındadır. İşte o andan itibaren ki insan matlûp seviyeye, kâmil insan seviyesine vasıl ve kendisinde Ruhullah hâsıl olmuştur ve hakikî bir din hayatına nail olmak demek bu demektir.

Bu mertebeye yükselmiş insan şek ve tereddütlerden kurtularak iman ettiği Allah'ı daima zikir ve fikir ile meşgul olmak sayesinde itminanlı bir hayat yaşar ve kâinatın her zerresinde Allah'ın vücudunu görür.

Hakikat, kâinatın her zerresinde mevcut olan yüksek feyizleri görüp de onların elbette bir sâni-i hakîmi olduğuna iman etmemek hidayetli ruh sahipleri için mümkün değildir. Mesela bir ot parçasının ucundan gül yaprakları, gül ruhu hâsıl olduğu, aciz bir böceğin kıymetli bir ipek meydana getirdiği görülür de bunların yüksek bir sanii olmak lazım geldiğini anlamamak mümkün müdür?

İşte kâinatta câri efal ve ahvale ibret nazarıyla bakıp aşk ve tefekkürle Allah'ın varlığını anlamak ve sülûk-i Allah'ın emir ve rızasına göre tanzime cehd ve ihtimamlardır ki insanda Ruhullah mevhibesinin hâsıl olduğunu gösterirler.³⁶¹

36. Bu Ruhullah mevhibesi insanı dünya işlerine ait türlü hünerlerde, kazançlarda mahir eden akl-ı maaş ile her vakit mütenasip olmuyor. İlimlerde, fenlerde, felsefede, edebiyatta, sanatlarda, ticarete, siyasette, iktisatta velhasıl bütün dünya işlerinde pek güzel istidat göstermiş; muvaffak olmuş, büyük mevkiler kazanmış, dinliler yetişmiş olduğu gibi yine böyle dünya işlerinde pek mühim mevkiler işgal ettikleri hâlde dini idrak edemeyenler de var. Binaenaleyh dinlilik yahut dinsizlik ancak hidayetlilik yahut hidayetsizlik keyfiyetlerine merbut oluyor.

Esas itibarıyla bu Ruhullah hep birse de fazıl ve mertebeye farklı olarak tecellî ediyor ve en yüksek mertebesi Peygamber Efendi'mize verilmiştir. Öyleyken ben her şeyi bilirim, dememişlerdir. Daima: “Her şeyi bilen Allah'tır. Ben de sizin gibi bir insanım, bana ne vahiy olunursa onları söylüyorum, onların haricindeki işlerde sizlerden farkım yoktur. Hatta dünya işlerinizi siz benden daha iyi bilirsiniz.” buyurmuşlardır. Ve hiç şüphe yoktur ki İsa aleyhisselam vesair peygamberler de hep böyle söylemişlerdir. Ve Ruhullah'ın büyük mertebelerine mahsus olan vahiyler, ilhamlar, mucize ve kerametler de asılları olan gönle doğmalar gibi ehillerinde her vakit olmuyor. Nitekim Hazret-i İsa'da dâhil olduğu hâlde bütün peygamberlere vahyin ancak ara sıra geldiği ve hiçbirisinin her istedikleri vakit istediklerini yapamadıkları, mucizeler gösteremedikleri muhakkaktır. Çünkü onların ilim ve hükümleri de ancak Allah'ın vermesiyledir ve verdiği kadardır. Vakıta onların ilim ve hikmetleri bizimkilere nispetle çok büyüktür. Fakat onların ilim ve kudretlerini Allah'ın ilim ve kudretiyle ölçmeyi hatıra getirmek ancak Allah'ı ve Peygamberleri bilmemekle mümkün olur. Binaenaleyh ucu, bucağı olmayan bütün kâinata, âlemlerde mevcut mahlûkları; Allahuteala ezelden beri nasıl yaratmış ve onları nasıl hüküm ve kudretiyle idare ve idame etmekte ve edecekse Hazret-i İsa'da aynı ilim hüküm ve kudretle onları yapmış ve yapmakta ve yapar. Çünkü o Baba, Allah'ın biricik oğludur ezeli ve ebedidir ve babasına her suretle müsavîdir. Yeryüzüne gökten bir kere inmiş kendisine iman edenleri kurtarmak için kurban olmuş, öldürülmüş, tekrar dirilmiş ve yine göğe çıkmıştır. Yine gelecek, bulutların içinde insanları muhakeme edecek gibi sözlere inanmak bizler için kabil değildir. Böyle bir itikat, İsa'yı büyüteyim derken Allah'ı küçültmeye kalkışmaktır. Kur'an bunları: (وقل الحمد لله الذي...) [Suretü'l-İsra] “Ve kendisine çocuk itihaz etmeyen ve mülkünde şeriki olmayan ve kullarını mezeletten kurtarmak için velisi olmayan Allah'a hamd ederim de ve onun büyüklüğünü bil ve söyle” ayet-i kerimesiyle reddeder [İsra Suresi: 111]. Tabiidir ki Hristiyanların itikat ettikleri gibi “İsa, Allah'ın oğludur ve babası ne kudrete malikse oğlu da ona tamamıyla maliktir. Her ikisi de müsavîlerdir.” denirse babası da yani haşa Allah da İsa gibi mahdud ve fanî ve aciz olmuş olur.

Evvelce de söylediğimiz veçhile İncillerde Hazret-i İsa'nın da Hazret-i Muhammed gibi “Ben Allah'ın Resul'üyüm. Ancak Allah'ın bildirdiklerini bilirim.” demiş olduğuna dair hayli beyanlar vardır. Ve İsa'nın yapmak istediği birçok işleri yapmaya muktedir olamadığı İncillerde yazılıdır. Ve müşarünileyhin Allahlık davasında bulunmadığına bugün Hristiyan ulema ve ukalâsı da kanilerdir ve gittikçe bu kanaat artmaktadır. Kur'an'ın dediği de budur: ... ن ماكان لبشر ان ياتيه الله الكتاب [Suretü'l-Umran: 79]. “Cenabıhak bir beşere kitap ve hüküm ve peygamberlik verdikten sonra o beşer insanlara Allah'tan başka benim de kullarım olunuz diyemez. Ancak öğrettiğiniz ve öğrendiğiniz kitap mucibince Rabbanîler (Allah'ı iyi tanıyan kimseler) olunuz, der.” [Al-i İmran Suresi: 79].¹³⁷¹

Sözün kısası insan hiçbir vakit Allah olamaz. Böyle bir şeyin hatıra getirilmesi bile şaşılacak derecede akla muhaliftir. İnsan ancak Ruhullah'a mazhar bir Rabbanî olabilir.

Bu Ruhullah talim ve terbiye ile inkişaf ediyor. Bu ruha nail olan insan daima Allah'ı hatırd tutarak haramdan, yalandan, Allah'ın nehiy ettiği şeylerin hepsinden sakınmak ve dinî, vicdanî vazifelere ihlas ile devam etmek sayesinde maneviyatta terakkî ile kutsiyet ve keramet kazanıyor. Herkes için münkeşif olmayan esrar ona bildiriyor. “Allah'ın emirlerini yapınız. Nehiylerinden sakınınız, Allah size ilim verir.” buyurulmuştur [Bakara Suresi: 282].

İslam dininde dünya işleri dinliliğe hiç mani değildir. Peygamber Efendi'miz: “Dünyanın için hiç ölmeyeceksin gibi ahiretin için de yarın ölecekmişsin gibi çalış.” buyurmuşlardır. Bismillahirrahmanirrahim. Kavlı-şerifinde rahman kelimesi dünya işlerine, rahim kelimesi de ahiret işlerine yani her işte her ikisini de birlikte gözetmek lüzumunu bildiren kelimelerdir. Bazı dinlerde dünyaya rağbet etmenin kötü bir şey olduğu meşhur olduğundan zemmedilmiş olan dünyanın ne olduğunu Peygamber Efendi'miz: “Seni Mevla'ndan gafil bırakan her şey senin dünyandır.” diyerek bildirmiştir. Hazret-i Mevlana bunu: “Dünya nedir? Allah'tan gafil olmaktır. Güzel kumaşlar, altın, gümüş ve evlat ve aile sahibi olmakla değildir.” diyerek izah etmiştir. Ve yalnız ahireti için dua etmekte olan bir kimseye tesadüf eden Peygamber Efendi'miz: “Ya Rabb'imiz! Bize dünyada ve ahirette iyilikler, güzellikler ver ve bizi ateş azabından koru.” ayet-i kerimesini okuyarak hem dünyası hem ahireti için dua etmesini ve çalışmasını emir buyurmuştur.

37. Fransız âlimlerinden Charles Mismar'ın Soirées de Constantinople adlı eserinden naklen Din-i İslam ve Ulûm ve Fünun eserimizde yazdığımız veçhile Hazret-i İsa'ya Allahlık atfı Hristiyanlıkta sonradan icat edilmiştir. İlk Hristiyanlar böyle bir itikatta bulunmamışlar, üç yüz seneden ziyade böyle bir şey düşünmemişler, ondan sonra böyle bir yanlış fikir hâsıl olmuştur. Buna binaen Hazret-i İsa'nın vefatından 325 sene sonra Nisce'de yani İznik'te; İstanbul'a, adına nispetle Constantinople namı verilen Birinci Constantin'in riyaseti altında toplanan bir mecliste bu mesele müzakere edilmiş ve o vakit on sekiz metropolit muhalif çıktığından Hazret-i İsa'ya Allah'tır diyebilme kararı verilememiştir. Ondandır otuz dört sene sonra tekrar bu mesele müzakereye konmuş fakat bu sefer dört yüz metropolit muhalefet ettiğinden yine geri kalmış ve nihayet 381 tarihinde İstanbul'da toplanan başka bir meclis İsa'nın hâsâ Allah olduğu hakkında bir karar vermiştir.

Nihayet o hâle geliyor ki her işi, Allah'ın emirlerine uyuyor. Her kudreti tamamıyla Allah'tan bilerek nefsinde hiçbir vücut ve iktidar görmez oluyor. Ve nefsini böyle yok bilmekle Allah'ı hakikî surette bilmiş oluyor. Ortadan ikilik kalkıyor, yalnız bir Allah kalıyor. Hazret-i Mevlana bu manaları:

Çendan birev an rehki düf berhiyzed

Ver hest düî berâhrevî berhiyzed

Tu o neşevî velik eğer cehd kunî

Câyî biresi keztu tuî berhiyzed

“O yola (Allah yoluna) o kadar git ki, ikilik kalksın. Eğer ikilik varsa sülûk ile (Allah yoluna gitmekle) kalkar. Sen o olmazsın. Lakin ceht edersen bir makama erersin ki senden senlik kalkar.”

Ve “Allah'ın büyüklüğünü bilmenin tazimi nedir? İnsanın kendisini küçük ve topraktan bilmesidir. Allah'ı öğreten tevhit nedir? İnsanın kendisini birin huzurunda yakmasıdır. Eğer sen daima gün gibi parlamayı istersen senin gece gibi olan benliğini yak.” mealindeki beyitleriyle anlatmıştır.

Sineçak merhum da:

Bâb-ı Hakk'ı dak edenler ben deyu,

Reddolundu ben değılsin sen deyu

buyurmuştur.

Şunu da söyleyelim ki bu makamın yüksek mertebesine ermişlerin bu görüşleri batın cihetiyledir. İçlerinden, gönüllerinden böyle bilirler. Lâkin bu hâllerini ekseriya belli etmezler. Dünya işlerinde herkes gibi çalışır ve her mevcuda lâıyk olduğu ehemmiyeti vererek umumdan hariç bir hâlde bulunmazlar. Tabii hikmette bunu iktiza eder. Şeyh Sa'dî merhumun: “İlahi! Senin yolunun erleri halkın nazarından saklıdır. Gece marifeti ilahîyen libasına bürünürler, gündüz herkesin giydiği elbise ile görünürler.” buyurması bu manayı bildirir. Ebu'l-Hasenî Şâzelî Hazretlerinin: “Zahirin farktan bânının cemiden ayrılmasın.” buyurmaları da budur.

Zatın birisi de bana şimdiye kadar Hazret-i İsa'yı babasız dünyaya gelmiş bilerek vefat eden Müslümanlar hakkındaki hüküm ne olacak diye sordu. Demek ki böyle düşünenler de varmış. Binaenaleyh ona da cevap verelim.

Daha ilk makalemizde söylediğimiz veçhile İsa'nın babası var mı yok mu meselesi dinin aslından ve zaruretlerinden değildir. Mesela bir vakitler umumiyetle arz-ı sabit ve güneş onun etrafında hareket eder biliniyordu. Hâlâ da öyle zannedenler çok. Fakat hayli zamanlardan beri arzın, güneşin etrafında döndüğü fennen tahakkuk etmiş olduğundan bu husustaki itikat değişmiştir. Faraza birisi çıksa da güneşin hareketine dair olan ayet-i kerimenin hakikî manasını anlamamış olduklarından arz-ı sabit ve güneşin onun etrafında dönmekte bilen evvelki Müslümanlar hakkındaki hüküm ne olacaktır diye sorsa, ona verilecek cevap: “Bu ve emsalî meseleler dinin zaruretinden değildir. Ahirette böyle şeyler için sual, cevap olmaz, nasıl bilirlerse bilsinler ondan dine, imana zarar gelmez.” demekten ibarettir. İşte Hazret-i İsa'nın babası olup olmaması meselesi de öyledir.

Yalnız bu meselenin din nokta-i nazarından gayet büyük ehemmiyeti vardır ki o da fennin terakkileri icabı son zamanlarda zihinlerde hâsıl olan kanaat tebeddülü sebebiyle Kur'an-ı Kerim İsa'nın babası var yahut yok diyor demenin Kur'an'ın doğruluğu hakkında imanı yahut inkârı mucip olabilmesi cihetidir. Ve hiç şüphe yoktur ki Kur'an, Hazret-i İsa babasız yaratılmıştır diyor diye - bilerek bilmeyerek - Kur'an'a iftira edilirse bu asırda pek çoklarının Kur'an'ı inkâr ile küfre düşmelerine sebep olunacaktır.

Hamiş: Asırlardan beri yerleşmiş bir itikada muhalif geldiğinden dolayı birçok muhafazakârlar arasında aksülâmel hâsıl eden bu meseleye gittikçe alışılmakta ve vehleten pek garip gören zatlara da menus gelmektedir.

Yerleşmiş bir itikadın hilafı ne kadar sarîh olarak sabit olursa olsun, o itikadı uzun zaman taşımış bir adamın hakikati çabucak teslim edivermesi kolay olmuyor. Bu hususu izah eden şöyle bir vaka hikâyeye ederler:

İngiliz ricalinden bir zat Hindistan Racelerinden birisine misafir olmuş. İngiliz et yediği fakat Race'nin mezhebinde et yemek haram olduğu cihetle buna dair bir bahis açılmış. Race, hiç et yemediklerini ve bu suretle canlı mahlûkatı incitmek gibi fenalıkları olmadığını iftihar ile anlatmış. İngiliz de yanında bulundurduğu hurdebini çıkararak gözle görülmeyen küçük mahlûkların o aletle görüldüğü hakkında Race'ye, lâzım gelen fikri edindirmiş. Ondan sonra içtikleri sulara ve yedikleri sebzelerin, meyvelerin üstlerinde bulunan canlı mahlukçukları, zararsız mikropları göstermiş. Race; o vakte kadar pek çok canlı mahlûkları yutmuş, hazmetmiş olduğuna kanaat getirmiş. Fakat buna canı çok sıkılmış. İngiliz'den hurdebinin kendisine satılmasını rica etmiş. İngiliz de hediye olarak takdim etmiş, Race bedelini vermekte ısrar ettiyse de İngiliz, para kabul etmeyeceğini söylemiş. Nihayet Race hediye kabul etmiş ve ondan sonra İngiliz'e: "Şimdi bu alet benim malım oldu mu? Ben buna istediğim şekilde tasarrufa hakkım var mıdır?" diye sormuş ve evet cevabını alınca derhal aleti kaldırıp yere vurmuş. Güya bu suretle küçüklüğünden beri doğru zannettiği bir itikadın yıkılmasına sebep olan aleti kırmakla intikam almış, olmuş.

Hemen Rabb'imiz bizleri sözü dinleyenlerden ve sözlerin en güzeline tâbi olanlardan etsin. Âmin.

... فبشر عباد الدين [Suretü'z-Zümer: 17-18]

Hristiyanlık ve Müslümanlık

“Akıl dindir ve din akıldır.
Eğer akıl dini idrak edemezse, akıl değildir ve eğer din,
akıl çevresinden uzak kalırsa din değildir.”

Hazret-i Ali

Yazan
Doktor Milaşlı İsmail Hakkı

Türkiye Matbaası

İstanbul

1935

*Şeytandan, insanı kötü yollara götüren merdud şeylerden Tanrı'ya sığınırım,
Herkes ve has kullarına başka başka iyilikleri olan Tanrı'nın adıyla başlarım.*

“Ya ehl-i kitap! Sizinle aramızda müsavi olan kelimeye geliniz; yalnız Allah'a kulluk edelim ve ona hiçbir şeyi ortak tutmayalım ve bazımız, bazımızı Allah'tan başka Rabler ittihaz etmesin de. Eğer dinlemezlerse bizim Müslümanlar olduğumuza şahitler olunuz, deyiniz.” [Al-i İmran Suresi: 64, III, 57].

İslam dini, Hazret-i İsa'nın getirdiği dini, bütün Peygamberlerin dinleri gibi hak bilir; tasdik eder. Yalnız eski, yeni bütün ahit kitaplarının asılları üzere kalmayıp onlara sonradan eksiklik, fazlalık yapılmış olduğunu bildirir ve bu sonradan yapılmış yanlışlıklardan, doğrultulmaları icap edenleri doğrultur ve bu, öyle bir hakikattir ki erbabı tarafından daima tasdik edilmiştir.

Erbabı tarafından dedik. Çünkü Peygamber Efendi'miz zamanında da bu hakikati anlamayan büyük bir Hristiyan kitle si mevcut olmakla beraber, içlerinde bir hayli ilim ve irfan ve hidayet ve iman sahipleri bulundu. Onlar, Kur'an'ın bu beyanlarını kabul ederek Müslüman oldular. Bunların arasında hükümet reisi ve hükümet erkânı da var idi. Bu hidayetli zatlar, Kur'an'ın gayet hikmetli doğrultmalarından ziyadesiyle hoşnut kalarak vesile buldukça İslam dinine yardım ve nihayet imanlarını izhar etmişlerdir. Habeş Kralı Necaşi Hazretlerinin ilk Müslümanlara yardımı ve daha sonra İslam dinini kabulü ve Kudüs'ün ve Mısır'ın fetihlerinde bazı Rum hükümeti erkânının Müslümanlara yardımları hep bu doğrultmaların güzel tesirlerinin eserleridir.

O vakitler öyle olduğu gibi şimdi de öyle. Çok senelerden beri uğraşmış, aklı ve muhakemeyi esas tutarak tetkiklerde bulunmuş birçok ilim sahipleri, Garp'ın salahi yetli heyetleri, ellerde bulunan mukaddes kitapların asıllarına mutabık olmadıklarını anlamışlar. Türlü eksikliklere, fazlalıklara uğratılmış olduklarını ispat ile Kur'an'ın doğruluğuna ve doğrultmalarına iman etmişlerdir ve bu âlim zatlardan sadece hakikati itiraf ile kalanlar olduğu gibi imanlarını izhar ederek bütün manasıyla Müslüman olanları da vardır ve daha da olacaklardır. Zira zaman, akıl ve muhakeme ve ilim ve fen zamanıdır. Bununla beraber öte taraftan büyük bir Hristiyanlık varlığı, tetkike muvaffak olamamak sebebiyle ve asırlardan beri gelen ananelerin tesirleriyle, Hazret-i İsa'nın Allah olduğuna inanmak ve inandırmak ve ellerinde bulunan altmış altı kitabın her kelimesinin Allah'ın vahyi, ilhamı olduğuna iman etmek ve ettirmek için zorlanmaktadırlar.

Bunlar, Resul Yuhanna'dan sonra Hazret-i İsa'nın gökten tekrar ineceği zamana kadar hiçbir kimseye Allah'ın vahyi, ilhamı olamayacağına inanmış bulduklarından, Hazret-i Muhammet'in gerçek Peygamber olduğunu inkâr ve Muhammet ümmetini delalette kalmış itikat etmektedirler.

İşte bu itikatları icabı, ebedî hayattan mahrum ve ebedî azaba mahkûm saydıkları bizleri vesair milletleri Hristiyan ederek kurtarmak için çalışmayı yüksek vazife bilen, bu yolda birçok paralar sarf ile misyonerliği teşkil ve idame eden insanlar vardır. Vakıa, bu işlere sırf siyaset ve menfaat maksatlarıyla çalışmakta olanlar da çoktur. Lakin onlar burada bahsimizden dışarıdırlar. Biz muhakemelerimizi, iyi niyetle çalışanların var olduğuna inanmak ve herkesin vicdan ve kanaatine hürmet etmek esası üzerine yürüteceğiz.

Pek çok Hristiyan misyonerlerinin dünyanın her tarafına dağılarak çalışmakta oldukları malumdur. Memleketimizde de türlü südür. Bahusus Protestanlarla Katolikler çok çalışmaktadırlar. Bizdeki Hristiyanların çoğu Ortodoks'tur. Umumi yetle Hristiyanların itikatça bazı farkları varsa da biz hemen hepsinin kabul ettikleri itikatlar üzerine mütalaalarda bulunacağız.

Misyonerler, başka milletlerin içlerine en ziyade mektepler, hastahaneler yapmak suretleriyle sokulmaktadırlar. Mekteplerinden, hastahanelerinden istifade olunmuştur. Bahusus usullü beden terbiyeleriyle, talebenin beden

sağlıklarına faydalı oldukları gibi müspet ilimler okutarak dimağlarına da faydalı olmuşlardır. Tabiidir ki bedenle dimağ iyi yetiştirilirse ahlakî, ruhî faydalar hasıl olur.

Onların mekteplerinden, hastahanelerinden fayda görmüş insanlar da o mektepleri, hastahaneleri yapanlar hakkında muhabbet uyanması tabiidir ve böyle bir muhabbetten insanî faziletler de doğabilir. Vakıa onların mekteplerine devam edenlerin Hristiyanlığa meyille, asıl dinlerinden ayrılmaları ve misyonerlerin maharetli telkinleri tesiriyle kendi millet ve hükûmetlerine olan muhabbet ve sadakatlerinin azalması gibi mahzurlar görenler vardır ve bu görüş belki de tamamıyla asılsız değildir. Lakin hakikat aranırsa bundan korkmamalıdır. Zira insanda fitrî olan milliyet muhabbeti ekseriya o mahzurlara mâni olur, hatta o neviden telkinlerin aksine tesirler yaptığı muhakkaktır. Bununla beraber bu gibi mahzurlardan korkan milletler ve hükûmetler çocuklarının ihtiyaçlarına vesair milletlerden geri kalmayacak surette yetişmelerine yetecek kadar mektepler ve hastahaneler yapmalı, başkalarına müracaata lüzum bırakmamalıdır.

Din meyil ve muhabbetine gelince, iman iki türlüdür. Birisi taklit ile olan imandır ki çocuklardaki ve yetecek kadar tahsil görmemiş kimselerin çoklarındaki imandır. İkincisi, tahkikî iman olup akıl balığ insanların kalp ve ruh ile ve akıl muhakemeleriyle edindikleri imandır.

Çocuklar, küçük yaşlarında ana ve babalarından vesair büyüklerinden gördüklerinin ve eşittiklerinin tesirleriyle taklit olarak inanırlar ve bu inanmak ekseriya çok sağlamdır. Onun için Garplılar, kendileri riayet etmeseler bile çocuklarının Hristiyanlık dualarını öğrenip devam etmelerine dikkat ederler. Vakıa sonradan tabiiyat ilimlerini okumak ve dinleri inkâr eden kimselerin sözlerine kapılmakla dinsizliğe sapanlar olur. Fakat Müslüman dini için çoğunda bu sapıklık muvakkattir. Çokları bilgileri arttıkça, akıl ve muhakemeleri sayesinde daha sağlam dinli olurlar. O cihetle Hristiyan mekteplerine giden çocukların İslam dininden yüz çevirmeleri ancak ana ve babalarından ve ilk mekteplerden iyi telkinler alamamış ve akıl ve muhakemelerinin sağlamlaşması için iyi tahsil görmemiş olanlar da olabilir. Nitekim Charles Mismar “Hristiyanların ilimsizleri, Müslümanların ilimlileri dindar olurlar.” demiştir.^[38] Onun için anaların ve babaların kusur etmeyerek çocuklarına vakit ve zamanla din hakkında sağlam fikir ve bilgiler edindirmeleri ve kendilerinin de din hususunda kusur etmemeleri ve bir eksiklik olarak kusur etseler bile çocuklarına iyi bir iman, sağlam bir itikat verecek surette davranmaya dikkat etmeleri pek lazımdır. Maalesef bu kusurlar bizlerde zamanlardan beri çoğalmış ve çoğalmaktadır.

Hristiyan misyonerleri şimdye kadar en ziyade memleketimiz Hristiyanlarından Ortodoks olanları Katolik veya Protestan etmek işine çok gayret etmişler ve hayli de muvaffak olmuşlardır. Müslümanları, Hristiyan etmek cihetine hiç değilse de pek yanaşamamışlardı. Son zamanlarda bu cihete de yeltenmeye başladıkları anlaşılıyor ve bu yeltenmeleri, memleketimizde neşrettikleri kitaplarda aşikâr görülmektedir. Mesela Amerikan Protestan misyonerlerinin Baybl Havz tarafından 1931’de neşredilmiş olan “Garpta Dua” adlı risalelerinin birçok yerlerinde İslam dinine dokunan ve Türkleri Hristiyan etmek maksadına varan aşikâr sözler vardır. Ezcümle üçüncü sahifesinde “Yirminci asırda yedinci asrın dinini muhafaza etmek istersek, neticenin şayanı kabul olmayacağı tabiidir.” deniyor. Müslümanlık, milâdî yedinci asırda başlamış olduğundan, yedinci asrın dini demekle Muhammet dinini murat ettikleri zahirdir. Fakat acaba bunu yazan zat, kendi kabul ettirmek istediği dinin, Muhammet dininden altı, yedi asır daha eski bir din olduğunu unutuyor mu?

Sonra yine bu risalenin dördüncü sahifesinde “Bir Çin darb-ı meseli ‘Kargalar bütün dünyada siyahtır.’ dediği gibi dünyanın her tarafındaki insanlar da birbirlerine benzerler. Her yerde olduğu gibi Türkiye’deki insanlar da duadan gelen hafifliği ve manevî kuvvetleri artırmayı arzu ederler. Yeni Türkiye’nin Garp’ın terbiyevî, ilmî ve kanunî usullerine gösterdiği büyük alâka ile beraber, Garp’ın asrî din ve ibadet hakkındaki tecrübeleriyle de alakadar olduğu görülmektedir.” dedikten sonra sekizinci sahifesinde “İsa, Türk kültüründe çok az tanınmış bir simadır. Fakat ona ait yazılmış birkaç iyi Türkçe kitap vardır. Bunların bir tanesini maarif idaresi neşretmiş Âdemoğlu ve İncil’den

38. Umumiyyetle cahiller; dinde, tabiat kanunlarını bozan mucizeler ararlar ve bu aradıkları şimdi ellerde bulunan İncillerde pek çoktur. Müslümanların cahilleri de kezalik bu neviden mucizeleri aradıklarından, Kur’an’a muhalif icat edilmiş hurafelere sıkı sıkı yapışmak meylinde kolay kurtarılamazlar. Müslümanların âlimleri ise, Kur’an’ı tetkik ettikçe kalp ve ruhları gibi akılları da mutmain olarak dinlerine pek sağlam sarılırlar. İşte Charles Mismar’ın vardığı netice budur.

alınmış tercüme-i hâli de çıkmaktadır. Tarihî vakalar, İsa ile Türk hayatı arasında hurafeden duvarlar çekmiştir, mamafih bugünkü Garp medeniyetinin en mühim unsurları İsa'nın şahsından gelmiştir ve Garp medeniyeti ile alakadar olan her Türk, İsa'ya yabancı kalmaz.” diye yazılıdır.

Misyonerlerin, Türkleri Hristiyan etmek gayelerinin tahakkuku için neler yazdıkları görülüyor. Bu sözlere karşı bizler ancak hayret! deriz.

Yalnız bugünkü Garp medeniyetinin en mühim unsurlarının İsa'nın şahsından gelmiştir, demelerine karşı birkaç söz yazalım. Bu iddia hiçbir vakit İsa'nın, İncillerde yazılı hayatıyla, ne de verdiği emirlerle uymadığı gibi tarihin gösterdiği hakikatlere de tamamıyla zıttır. Zira İsa, fakirlik, dünyaya rağbetsizlik ve hiçbir ihtiyaç için ileriye, hatta yarını dahi düşünmemek gibi pek garip tavsiyelerde bulunmuş; yüzünün bir tarafına bir tokat vurana, öteki tarafını da çevir; çamaşırını almak isteyene, paltonu (abanı) da ver gibi emirler vermiş, diye yazılıdır. Hâlbuki Garp'ın medeniyeti tamamıyla bunların zıddı temeller üzerine kurulmuştur.

Garp medeniyetinin iyi cihetlerinin, hep Endülüs ve Haçlılar temasları ve seferleri neticesi olarak kâmilan Hazret-i Muhammet'in dininden edilen istifadeler sayesinde hâsıl olduğunu bugün bilmemek mümkün değildir. Harflerinin müsait olması sebebiyle aralarında okuyup yazmak kolaylıkla yapılmış ve hele matbaacılığın icadından sonra, İslam dininden aldıkları feyz pek çabuk büyümüştür. İslamlar ise, elifbalarının tertibini ıslah ve ikmal cihetine gidemediklerinden geri kalmışlardır. Hristiyanlığın Müslümanlarla düşüp kalkmalarından evvelki hâlleriyile, Müslümanlığı tetkik ve ilimlerinden istifade yolunu tuttuklarından sonra hâsıl olan hâlleri mukayese edilirse, hakikat tamamıyla görünür ve bunu her münevver bilir ve Garplılar daha iyi bilirler. Aynı zamanda Roma ve Yunan medeniyetleri de Garplıların bugünkü hâlleri üzerine türlü tesirler bırakmışlarsa da onların iyi cihetleri olduğu gibi kötü tesirleri de çok olmuştur.

Yine o risalenin beşinci sahifesinde “İslam dininde olduğu gibi dua için muayyen beş vakit tespit edilmiş değildir. Gaye esas prensipler kabul ettirmek ve bazı usul ve âdetler iltizam ettirmek fakat bütün bu usul ve itiyatların tatbikinde geniş bir serbestî bahşetmektir.” diyerek İslam dininin beş vakit namazına dokunulmuştur. Fakat hakkın büyüklüğü ve Hazret-i Muhammet'in mucizesi olarak aynı risalenin on dördüncü sahifesinde “Garp'ın tecrübesi, bir insanın duasından istifade edebilmesi için yemeğe ve egzersize tahsis edilen zamanlar gibi dua etmeye de bir zaman tahsis etmek ihtiyacını meydana koymuştur.” diyerek bizim namazlarda olduğu gibi ibadet ve dualar için muayyen zamanlar tahsisindeki lüzumu yine kendileri söylemişlerdir.¹³⁹¹

Velhâsıl misyoner efendiler, daha başka kitaplarında da ara sıra Müslümanlığa dokunur az çok sözler söylemekten geri kalmıyorlar. Fakat doğrusu aranırsa, bunlar kendilerince kusur saydıkları cihetleri daha açık yazarak bizlere ve bütün âlemlere bildirmelidirler. Esas olarak ortada iki mesele var. Birisi Hazret-i Muhammet'in “Hazret-i İsa, hak din getirmiştir. Fakat bugün ellerde bulunan mukaddes kitaplar ve Hristiyanların itikatları Hazret-i İsa'nın bıraktığı gibi kalmamışlardır. İçlerinde asılları gibi kalmış yani sahih olanlar da vardır. Lakin sonradan ilave edilmiş yahut eksiltilmiş veya değiştirilmiş olanları çoktur. O cihetle, Hristiyanların bugünkü dinleri doğru değildir.” demesi.

İkincisi de Hristiyanların “Muhammet, Hak Peygamber değildir. Yalancıdır (haşa sümme haşa) Kur'an doğru değildir. İnanmayın.” demeleridir.

Şimdi bu ikinin hangisinin doğru olduğunu aramak lazım geliyor. Bir taraftan acaba onların ellerinde bulunan altmış altı mukaddes kitaplarında Kur'an'ın ve Hazret-i Muhammet'in dedikleri gibi ilaveler, değişmeler, uydurmalar var mı, yok mu? Ve Hristiyanların itikatlarına, dua ve ibadetlerine yanlışlıklar, eğrilikler karışmış mı, karışmamış mı? Onları anlamalı; bir taraftan da Kur'an ve Muhammet yalan mı, yalancı mı? yoksa doğru ve hakikat mi? onu anlamalıyız.

İşte ben bu kitapta bu hususlara dair bildiklerimi, anladıklarımı yazacağım, ümit ederim ki onlar da diyeceklerini etraflı olarak yazarlar, bunda çekinecek cihet yoktur. Eğer hükümetimizin müsaade etmeyeceği veya

39. Namazların beş muayyen vakitlerde kılınmalarının hikmet ve menfaatlerini tâ 1898 (1314) senesinde “Namazın Tıbben Faydası” risalemden ve daha sonra “Din-i İslam ve Ulum ve Fünun” ve “Hakikat-i İslam” ve “Kur'an'ın Mucizeleri” adlı kitaplarımda yazdım, izah ettim. Daha da ederim, inşallah.

Türk milletinin güceneceği hatırlarına gelirse onlar yazacaklarını, herhangi bir memlekette ve herhangi bir nam ve lisanla yazıp neşrederler. Onu misyonerlere dokundurmaksızın Türkçeye tercüme edenlerimiz bulunur. Tabii maksat, tariz ve taarruz değil, her iki tarafın hüsn-i niyetle bildiklerini söyleyerek hakikatin meydana çıkarılmasıdır.

Hak itikat ettiklerini, insan kardeşlerine anlatmak, kabul ettirmek niyetiyle pek uzak memleketlerden bizlere kadar zahmet ederek gelmiş olan bu fedakâr zatların himmetlerine hürmet etmemek mümkün değildir. Onları en derin hürmetlerle dinleriz. Fakat aynı zamanda biz de bildiklerimizi söylemek, kanaatlerimizi bildirmek, duyurmak ve baş başa vererek hakkı, hakikati meydana çıkarmak isteriz.

“Ehl-i kitap ile ancak en güzel şekilde mücadele ediniz. Haksızlık edenleri başka ve biz bize gelen ve size gelen kitaplara iman ettik ve bizim Allah’ımız ve sizin Allah’ımız birdir. Biz nefsimizi onun emirlerine teslim edenleriz, deyin.”

[Ankebut Suresi: 46, XXIX, 45]

İnayet ve hidayet Allah’tan.

Hristiyanların İman ve İtikadları

Madde 1) Baba ve oğul ve Ruhülkudüs olmak üzere üç uknumda (üç zatta) münkeşif olan bir Allah’a iman etmek. Bu Allah, baba Allah’tır. Her şeyin ezeli haliki, iyiliğin menbaı ve hakikatin ilelebet hafızıdır.

Madde 2) Bu üç uknumdaki oğul Allah Mesih (İsa) Allah’ın ezeli kelamı, cümle dehirlerden evvel Allah’ın biricik oğludur. O mahluk değildir, doğmuştur, yaratılmamıştır, görünmez Allah’ın suretidir. Babanın izharıdır. Ezelden beri görünmeyen Allah, onunla görünür. Cümle mevcudat onun vasıtasıyla ve onun için yaratılmış ve hepsi onunla kaimdir. Allah, Mesih’te cesetleşmiştir. Ana rahminden itibaren Mesih’e, Allah’ın kelamı hulul etmiş ve bu suretle onda Allah’ın zatı görünmüştür. Binaenaleyh Mesih, şeriat ve emirler vermek için değil, insanlara Allah’ı göstermek, insan ile Allah’ı şahsen görüştürmek için gelmiştir.

İnsanlar, Mesih’te beşerî hayatından başka Mesih’in hayatıyla kendi hayatlarını birleştirerek onda görünen Allah’ı görürler ve Mesih’e Allah derler. Mesih’in dediğine göre insan, din hayatında Allah’ın emirlerini, nehiyelerini değil, bizzat Allah’ı görüp bilmek ister. Allah insana kendi suretini vermiştir. İnsan bu sureti temiz olarak muhafaza etmekle kâmil olabilir ve o suretle Allah’ı görür ve onunla görüşür. Allah, ona münkeşif olarak ilâhî hayata iştirak ederse o zaman en yüksek din hayatına sahip olur. Mesih, tence bakireden doğduğundan insanoğludur. Günahtan başka insanların bütün işlerine müşterektir. Ruhunun kutsiliği itibarıyla Allah’ın oğludur. İnsanoğlu olarak babasız, Allah’ın oğlu olarak hem babasız hem anasızdır.

Hem tam insanlık hem tam Allahlık kendisinde mevcuttur. O da babası gibi ezeli Allah’tır. Allah insanları kurtarmak için Mesih de insan olmuş ve günahın kalkması, bağışlanması için cesette elem çekmiş ve gömülmüştür. Allah ile bütün insanlar arasında meyancı ancak insan olmuş Allah, yani Mesih’tir. O, insan Allah olduğu için günahlı ile onun arasında başka meyancıya lüzum yoktur. İsa’ya iman ile doğrudan doğruya kendisine müracaat olunur. İsa; ikinci defa Celâl ile gelip ölüleri diriltecek, haklarında lazım gelen hükümleri verecek ve kendisine iman etmemiş olanları ebedî azaba mahkûm edecektir.

Madde 3) Ruhülkudüs ki Rabb ve Allah olan babadan çıkmıştır. Oğulun isminde gönderilmiştir ve oğulda ve oğula iman edene babadan ve bizzat oğuldan verilmiştir. O, sade Allah’ın kuvveti, nefhi değil, kendisi de zattır ve bu zat, Mesih’i canlara keşf ve beyan ederek, onu izzetler ve Mesih’in halaskârlığını Mesih’e iman edenler de tatbik eden bu zattır.

Ruhülkudüs, yeni ve eski Ahit müelliflerine de ilham etmiştir. Peygamberler vasıtasıyla söylemiştir. Şimdi de her insana halâs bulması için söyler. Müminlerin mukaddesleşmeleri için tamamıyla Allah’ın ilhamı olan kitap vasıtasıyla Mesih’teki cümle hakikate götürür.

Madde 4) Üç Allah kabul edilmeyerek müttehid bir cevher kabul etmelidir. Bir olan zatın üç uknumda ayrılması izhar olduğunu anlayarak sâlûsta (üçlükte) malum olan bir Allah diye inanmalıdır.

Oğul ile Ruhülkudüs, Baba ile müsavilerdir ve cevherleri bir ve cümlesi baba ile ebedî olarak kaim ve bizatihi uknuma maliktirler ve baba ile üç uknum da taksim kabul etmez ve ayrılmaz ve değişmez cevherde bir birlik olan ve üçlükte malum bir Allah'a secde ve dua ve ibadet olunur ve oğula ve Ruhülkudüs'e mecd ve izzet arz olunur.

Madde 5) İlk adam günahsız yaratıldığı hâlde, Allah'ın emrinin hilafını yapmıştır. O cihetle günahkâr tabiat onun kendi tabiatıdır ve ondan doğanlar şer ile doğmuşlar ve manevî ölümdedirler ve bu hâlde her insan ancak insan babasız olarak Ruhülkudüs'ten doğmuş olan İsa'ya iman ederek, onu ruhuna koymakla halâs olabilir.

Günah, bizdeki tenden olup Allah'ın hayatından müstakildir ve Mesih de izhar olunan hakiki Allah'a iman edilmedikçe, günah devam eder. Mesih'e iman vasıtasıyla Ruhülkudüs'ün yaptığı ruhanî vaftiz halastır. Baba, oğul ve Ruhülkudüs namına su ile yapılan vaftiz ikrara delildir.

Halâs demek, Hazret-i İsa'ya iman vasıtasıyla Allah'a bağlanmak demektir. Bu bağlanmak; sudan, ruhtan doğuş vasıtasıyla insanın İsa'da yeni mahluk olmasıyla başlar. Bu suretle İsa'da mevcut olan ilâhî hayat, ona (İsa'ya) iman etmiş insana da gelerek o insan, Allah'ın oğlu suretine dönmekle o hayat, onda devam eder.

İnsan, haça dair olan kelamı kabul ile Mesih ile birleşerek günahattan ayrılır. Teni, şehveti asılır ve azad olur ve ölümlerden kalkmış Mesih ile Ruhülkudüs vasıtasıyla birleşmekle, Allah'ın oğulları olarak Mesih de Allah'ı yaşamakla halas olunur. Mesih'e iman ile onda ebedî hayatta kalan ruhtan doğarak ölümden hayata geçilir ve ilelebet halâs olunur ve bir kere Allah'tan doğmakla ilelebet Allah'ın evlâdı olunur.

Hidayet Allah'tandır ve halas ölümlerden kıyam etmiş. Allah insan Mesih'in zatında mevcuttur ve mukaddesliğe ermiş kimsenin mukaddesliği kendisinde değil, Mesih'tedir. Ruhülkudüs, Mesih'teki hakikate itaat etmekle halâs ve takdis eder.

Madde 6) Vahiy, Yuhanna'nın kitabıyla tamamlanmış ve Allah'ın diri kelamı olan Mesih, tekrar dünyaya gelinceye kadar başka Allah kelamı olamaz.

Madde 7) İşa-i Rabbanî (communion) Mesih'in cesetine iştirakin remzi olan dualı ekmeği yemek ve kanına iştiraki gösteren dualı şarap içmek ayinine iman etmektir.

Madde 8) Allah'ın altı gün çalışıp yedinci günü dinlendiğine iman olarak altı gün çalışıp yedinci günü takdis etmek.

Madde 9) Kilisesini yanına almak üzere Mesih'in ansızın geleceğini ve halâs olmuş mukaddeslerin muhakemeye çıkacağını unutmayıp daima beklemek ki bu bir muhakeme günü olup iyilerle kötüler ayrılacak, İsa'ya iman etmişlerin mukaddesleri azap görmeyecek, günahlı olanları çabuk geçici bir azaba mahkûm olacaklar ve evvel ve ahir Mesih'e iman etmemiş olanlar ebedî azaba mahkûm olacaklardır.

Madde 10) Mesih tekrar geldikten sonra bütün halk, fesat kulluğundan kurtulup Allah evlatlarının büyük hürmetine nail olacaklar ve Mesih'in hükümdarlığı içinde mertebelerine göre hüküm süreceklerdir ve artık ölüm kalkacak ve ölüm olmayacaktır.

Madde 11) Kendi din ve itikadında olmayanlarla evlenmemek.

Ahlak Kaideleri

- 1) Komşunu, kendini sevdiğin gibi seveceksin.
- 2) Allah babadır. Onu sevmeli ve her şeyi ondan istemelidir. Vermezse sabretmeli ve herhâlde bir babanın evlâdı için fenalık yapmayacağını düşünerek müsterih olmalı.
- 3) Mesih'in haçı vasıtasıyla dünyadan ayrılmalı. Yani bu dünya muhabbetine düşmemeli ve bütün dünya arzularını atmalı. Tamahı bırakmalı. Altını, gümüşü, süsleri, eğlenceleri, zenginliği sevmemeli ve zenginlere fakirlerden ziyade itibar etmemeli ve her işte daima İsa numune olmalı. Ona benzemek için onun yaptıklarını taklit etmeli.

4) Allah sevgidir, sever; sevilir. İnsan daima kendisini Allah'a benzetmeye çalışmalı, yani herkesi sevmeli ve herkes için ve hatta düşmanlar ve fenalık yapanlar için de hayır istemeli, iyilik yapmalıdır.

Ve Allah çalışkandır. İnsan da çalışarak Allah'a benzemelidir.

Dua ve İbadetleri

Hristiyanların en birinci duaları, Hazret-i İsa'nın şakirdlerine bizzat öğrettiği dua imiş ki buna Rabbânî dua diyorlar ve itikatlarınca Hazret-i İsa tarafından öğretilmiş olduğundan en birinci mevki tutmaktadır. O dua da şudur:

“Ey göklerde olan Baba'mız! Adın mukaddes olsun. Melekutun (kırallığın) gelsin. İraden gökte olduğu gibi yerde de yapılsın. Gündelik ekmeğimizi bize bugün ver. Biz borçlularımızı bağışladığımız gibi sen de borçlarımızı bize bağışla ve bizi iğvaya getirme. Fakat bizi şerirden kurtar. Zira melekut ve kudret ve izzet ilelebet senindir. Âmin.”

En mühim ibadetlerinden biri de iman itikadları bahsinde söylediğimiz işâ-i Rabbani'dir (communion). Bu; Papazlar tarafından üstüne okunmuş, üflenmiş ekmekten yiyerek Hazret-i İsa'nın etine ve yine Papazların üstüne okuyup üfledikleri şaraptan içerek İsa'nın kanına iştirak etmiş olmak itikadı üzerine kurulmuş bir âyindir ki onu çok mühim sayarlar.

Bunlardan başka Hazret-i İsa'nın ve havarilerin ve aziz saydıkları sair kimselerin hayatlarından, sözlerinden ve eski ve yeni Ahid kitaplarından ve bütün Peygamberlerin kelimelerinden ve Hristiyanların şimdiye kadar gelmiş ilahiyatçılarının toplanmış fikirlerinden yapılmış bir hayli duaları vardır ve hâlâ da Avrupa'nın, Amerika'nın İlahiyat Fakültelerinden diplomalı kimseler tarafından Hristiyanlığın tekamülünü ve herkesçe kabulünü temine yaramaları maksadıyla türlü şekillerde dualar tertibiyle uğraşmaktadırlar ve içlerinde Müslüman kitaplarından alınmışları da vardır. Hatta bizim Fatiha'yı tercüme ederek Garp'ta Dua risalesinin sonuna ilave etmişlerdir.

Vakıa tercümeleri tam değildir. Fakat şimdiye kadar yalan dedikleri ve düşman oldukları Kur'an'ın baş suresini en maruf Hristiyan heyetinin alıp dua kitaplarına adıyla dercetmeleri bir yaklaşma manasını ifade etmesi itibarıyla pekiyi bir şeydir.

Ve onların bize pekiyi uyan bir sözleri var ki o da “Allah güneşini, yağmurunu iyi, kötü demeyerek nasıl herkese müsavi surette veriyorsa Hristiyan olan da iyi, kötü demeyerek herkes için hayır istemeli ve hayırlı olmalı.” demeleridir. Bu kelimeleri Peygamber Efendi'mizin “Salih veya talih yani iyi ve kötü demeyip herkes için hayırlı olunuz.” emrine uyuyor.

Bir de iyi Hristiyan, nefinden ziyade başkalarının iyiliği için dua edecek ve Allah'tan geleni sevinçle kabul edebilmek kuvvetini vermesi için Allah'a ve Mesih'e yalvaracak imiş.

Muhakeme ve Mülâhazalarımız

Bu itikadları taşıyan Hristiyanların çoğu, din meseleleri akıl ile muhakeme edilmezler, onlar oldukları gibi kabul etmek lazımdır. Akla, fenne, tabiat kanunlarına uyup uymadıklarını aramak caiz değildir, derler ve o suretle inanırlar. Lakin aynı zamanda içlerinde aklın, mantığın ve ilmin, fennin, tabiat kanunlarının esas tutulmaları lazım geleceğini kabul ederek, inanmak için kendilerini bağlatmak istemeyenlerin de bulunması icap eder.

Bahusus tahsil görmüş dimağlar, akıllarına da kanaat gelmedikçe, tabii inanamazlar. Hele biz Müslümanlar için akla da muvafık gelmedikçe, inanmak esasen caiz değildir. Dinin, imanın sağlam olması için kalp ve ruhumuz gibi aklımızın da mutmain olması mutlak lazımdır. “İyi bilmediğin şeye uyma. Muhakkak kulak, göz ve kalp hepsi bu uymaktan mesullerdir.” [İsra Suresi: 36, XVII, 38] ve “Kalbi olan yahut kulak veren ve gözü gören için Kur'an'da hatırdaki tutulacak, akla alınacak beyanlar vardır.” [Kaf Suresi: 37, L, 36] ayet-i kerimeleri bu manaları bildirirler.

Binaenaleyh biz muhakemelerimizi, kalp ve ruh ile beraber akli, muhakemeyi esas tutarak yürüteceğiz. Yani Kur'an'ın ta ilk gelen ayetlerinde, dinimiz için temel olarak bildirilen bilgi ile sevgiyi beraber tutarak yürüteceğiz.

Şimdi burada İncillerdeki ilavelerden bir iki misal gösterelim, sonra mülâhazalarımıza devam ederiz.

İncillerdeki Tahrifler, İlaveler

Eski ve yeni Ahid kitaplarına yapılmış olan tahrifler, ilaveler, eksiklikler, değiştirmeler hakkında Kur'an-ı Kerim'in ve Hazret-i Muhammet'in buyurdıklarını; bugün Garp müdekkikleri tamamıyla tasdik etmektedirler. Senelerden beri tedkik ile uğraşan birçok âlimler, bu uydurma ilaveleri ayırıp her birinin hangi senelerde ve kimler taraflarından ilave ve tahrif edilmiş olduklarını keşf ile kayd ve tespit etmişler ve etmektedirler ve hakikatte bu ilave ve tahriflerin var olduklarını anlamak için âlim ve müdekkik olmak lazım değildir. Bu asırda her akıl ve mantık sahibi olan, daha ilk bakışta bunları anlar. O cihetle bu ilave ve tahrifleri ispat için en kolay yol, elde bulunan mukaddes kitapları okumayı tavsiye etmekten ibarettir.⁴⁰ Lakin burada hiç misal göstermemiş olmamak için iki tane numune yazalım.

(1)

Markos İncil'inin beşinci Babı'nda ve öteki İncillerde yazıldığı üzere "Hazret-i İsa bir gün arkadaşlarıyla beraber Gerasinilerin memleketine gitmiş. İsa kayıktan çıktığı zaman, kendisinde na-pak (pis) ruhlar bulunan bir adam, kabirler arasından çıkıp onu karşılamış. O adam, daima mezarlıklarda durur ve kimse onu zincirlerle dahi zaptedemezmiş. Zira çok kereler bukağılar ve zincirlerle bağlandığı hâlde zincirleri kırar ve bukağıları parçalamış ve kimse onu yatıştıramamış. Gece ve gündüz dağlarda ve kabristanlarda bağırır ve kendisini taşlarla yaralamış. İsa'yı uzaktan görünce ona koşmuş, secde etmiş. İsa 'Ey pis ruh! Bu adamdan çık.' demiş. Bunun üzerine yüksek sesle 'Ey Allahuteala'nın oğlu İsa! Benden sana ne? Biz seni tanırız. Bizi helâk etmeye mi geldin? Allah aşkı için sana and veririm, bana azap etme.' sözleri işidilmiş. İsa da bu sözün sahibine 'Senin adın ne?' diye sormuş. O da 'Benim adım lejyondur.⁴¹ Zira biz çokluğuz.' demiş ve kendilerini o diyardan çıkarmaması için İsa'ya pek çok yalvarmış ve orada dağın yanında büyük bir domuz sürüsü otluyormuş. İsa'ya bizi domuzlara gönder, onlara girelim diye yalvarmışlar. İsa da müsaade etmiş. O pis ruhlar o adamdan çıkarak domuzlara girmişler. Bunun üzerine iki bin kadar olan domuz sürüleri çıldırıp uçurumdan aşağı denize atılarak içlerine giren altı bin kadar pis ruhlarla beraber boğulmuşlar. O domuzların çobanları şehre kaçıp bu haberi, yani Hazret-i İsa'nın domuzları deli etmek mucizesini her yere yaymışlar ve görmek için o civar ahali gelmişler. Hazret-i İsa'nın yanına gidip kendisinde lejyon yani altı bin kadar pis ruhlar bulunmuş olan adamı akıllanmış, giyinmiş oturuyor bulmuşlar ve bu olan işlerden kendilerine korku gelmiş. Olup bitenleri işittikçe korkuları artmış. Hazret-i İsa'ya o havalide kalmaması için ricaya başlamışlar. İsa da oradan gitmiş imiş."

Eğer Hazret-i İsa, dua ile okuyup üflemeyle deliyi iyi etmiş deselerdi; pekâlâ olabilirdi. Fakat bir deliden altı bin pis ruhları çıkarmış, iki bin domuza sokmuş, bu suretle domuzları deli ederek kendilerini denize attırmiş, o ruhlarla beraber hepsini denizde boğmuş gibi sözlerin Hazret-i İsa'ya iftira ve bunun İncillere sonradan ilave edilmiş olduğu aşikârdır.

(2)

Luka İncil'inin üçüncü Babı'ndan 21 vaki oldu ki bütün halk vaftiz edilirken İsa dahi vaftiz edilmiş olup dua ettiği zaman gök açıldı. 22 ve Ruhülkudüs cismanî bir heyetle güvercin gibi onun üstüne indi ve gökten sen benim sevgili oğlumsun, senden razıyım, diye ses geldi.

24 İsa başladığı zaman otuz yaşlarında idi. Yusuf oğlu, Heli oğlu, Matta oğlu ... İlâh diyerek birtakım isimler sayılmış ve İsa'nın silsilesi 75'incide Hazret-i Âdem'e ve 76'ıncıda Allah oğlu diye Allah'a vardiрилmiştir. Demek ki Luka İncil'ine göre Hazret-i İsa'nın silsilesi Dülger Yusuf'tan başlıyor. Yetmiş beş adamdan sonra yetmiş altıncı da Allah'a varıyor. Hâlbuki öteki İnciller ve bütün Hristiyanlık, İsa'nın Yusuf'un dölü olduğunu kabul etmiyorlar. Bu ise, Yusuf'un İsa'nın öz insan babası olduğunu pek kati olarak bildiriyor ve yedi değil yetmiş

40. Eski ulema ellerde bulunan mukaddes kitapların okunmasını her Müslüman için caiz görmemişler ve onlar o vakitler için haklıymışlar. Zira o kitaplardaki akla, mantığa uymayan sözlere inanmalarından korkmuşlar. Fakat bugün öyle değildir. İnsanlarda evvelkine nispetle akıl ve fen daha ziyade hâkimdir. Bugünün gençlerine onları okumak, Müslümanlığa iki el ile sarılmalarına hizmet edecektir. O cihetle Hristiyan cemiyetlerinin o kitapları, bedava denecek kadar ucuz satmaları bizim için hayırlıdır. Hattâ bizler de paralar toplayıp her Müslüman evinde onlardan bulundurmalıyız.

41. Lejyon demek Roma askerlerinden altı bin kadar neferli bir firka demekmiş.

beş ceddine kadar sayıyor ve bu yetmiş beş cediti hem Yusuf'un hem İsa'nın dedeleri diye gösteriyor ve bu yetmiş beş dedenin adlarını da birer birer söylüyor ve yetmiş beş göbekten sonra baba ve daha doğrusu dede olarak Allah geliyor. O itibar ile Hazret-i İsa, Allah'ın oğlu değil, yetmiş beş göbek sonra gelen torunlarından oluyor. Fakat bütün insanların Hazret-i Âdem'den türemiş olduğuna göre yalnız Hazret-i İsa değil, hepimiz uzak, yakın Allah'ın torunları oluyoruz, fena değil!

Şimdi insafı elden bırakmayarak şöyle bir düşünelim. Hazret-i Muhammet, ellerde bulunan mukaddes kitaplarda tahrifler, uydurmalar var demekle yalan mı söylemiş? Ve fena mı yapmış? Haşa, hem gayet doğru söylemiş hem de gayet iyi yapmış. Mukaddes kitapların asıllarına olan yüksek hürmetini göstermiş. O mübarek kitapları korumuş. İçlerine karışmış olan, uygunsuz sözler onların asıllarından değildirler, onlara iftiradır. Sakın, o iftiralara bakıp da kitapların asıllarına ve Peygamberlere böhlan etmeyin, diyerek onlara olan sadık dostluğunu, derin hürmetlerini ispat etmiştir. Onun için o mukaddes kitapları seven ve onlara hürmeti borç bilen Garplı ve Şarklı bütün iman ve insaf sahiplerinin Hazret-i Muhammet'in bu haklı ihtarından müteşekkir kalmaları lazım gelir ve bu, hepimizin dinî ve insanî vazifelerimiz iktizasındandır.

Hristiyan İman ve İtikadları Üzerine Mülâhazalarımız

Madde 1) “Baba, oğul ve Ruhülkudüs olmak üzere üç uknumda münkeşif olan bir Allah'a iman etmek ve bu, baba Allah olup her şeyin ezeli haliki, iyiliğin membaı ve hakikatin ilelebet hafızıdır.

Ben bu sözlerde asıllarından uzaklaştırılmış, değiştirilmiş hakikatler olduğunu anlıyorum. İzah edeyim.

Allah'ın Oğlu Demenin ve Üçlemenin (Teslisin, Trinitenin) Asılları

Hristiyanların Hazret-i İsa'ya Allah'ın oğlu demelerinin ve üçlemenin herhâlde asılları olmak lazım gelir. İncillerden anlaşıldığına göre Hazret-i İsa'nın “Allah'ın oğluyum.” demiş olması caizdir. Çünkü o zamanlar, iyi insanlara Allah'ın oğulları ve kötülere şeytanın oğulları denirmiş.

Yuhanna İncil'inin sekizinci Babı'ndan 41) Hazret-i İsa, Yahudilere “Siz babanızın işlerini yapıyorsunuz.” dedi ve onlar İsa'ya “Biz gayr-ı meşru çocuklar değiliz. Bizim yalnız bir babamız vardır. O da Allah'tır.” dediler. 42) Mesih onlara “Eğer Allah sizin babanız olsaydı, şüphesiz beni sevecektiniz. Çünkü ben, Allah'tan neşet etmişim ve ben onun tarafından geliyorum. Zira ben kendiliğimden gelmedim, beni gönderen odur.” 44) Sizin kendisinden neşet ettiğiniz baba şeytandır ve siz babanızın arzusunu tamamlamak istiyorsunuz. 47) Allah'tan olan, Allah'ın sözlerini dinler. İşte siz onun için onları dinlemiyorsunuz. Çünkü siz asla Allah'tan değilsiniz.” dedi.

Hep bunlar gösteriyor ki o vakitler Allah'ın oğlu denince bizim rahmanî dediğimiz, şeytanın oğlu denince şeytanî dediğimiz anlaşılıyormuş ve Yahudilerin hâlâ kendilerine Allah'ın oğullarıydı, dedikleri malumdur.⁴²¹

Hristiyanlar sonradan, bu mecazî manaya başka bir şekil vermişler. Meryem ananın doğrudan doğruya Allah'tan, Ruhülkudüs'ten gebe kaldığına ve bu gebelikten Allah'ın biricik oğlu İsa dünyaya geldiğine ve bunun babası olan Allah'ın aynı kuvvet ve kudrete malik bulunduğuna inanmışlar. Bu suretle araya Ruhülkudüs'ü de katarak “Baba Allah, oğul Allah, Ruhülkudüs Allah olmak üzere Allah'ı üçlemişler ve bu üçü birbirinden ayırmakla beraber, üç birdir. Bir üçtür diye Allah'ın hem bir hem üç olduğuna itikat etmişler.”

Bir de ana Allah (Meryem) kalıyor. Fakat şimdiki Hristiyanlar- bahusus Protestanlar- onu Allah saymıyorlar. Yalnız Allah'ımızın anası diye kutluyorlar.

Peygamber Efendi'miz zamanında Meryem'i de Allah sayan Hristiyanlar var imiş. Bu, Kur'an'ın beyanından anlaşıldığı gibi Garplı âlimler de bunu tasdik ediyorlar.

42. Allah hakkında baba demek de babadan gelen şeylerde kötülük olamayacağını, herhâlde bir babanın evladına ancak hayır getireceğini anlatmak faydası mülâhaza edilmiştir. Fakat Allah'ın herhangi bir baba ile kıyası; büyüklüğüne, iyiliğine nihayet olmayanı, âciz ve küçük olana kıyastır ki sakatluktan hâli değildir.

Ben üçleme (trinite) meselesini kendimce düşündüm. Bunun evvelce söylenmiş bazı hakikatlerin, felsefelerin şekillerinin değiştirilmesiyle hâsıl olmuş bir itikad olduğunu anlıyorum.

Malumdur ki Allah'ın bilinmesi için üç mevcudun aynı zamanda bulunması şarttır: Biri Allah'ın kendisi, ikincisi Allah'ı bilecek mahluk, üçüncüsü de o mahluka Allah'ı bildiren hidayetli ruh.

Bizim arzımızda, Allah'ı bilmek üzere yaratılmış mevcut insandır. İnsan, hidayetli ruha mazhar olunca Allah'ı bilmek şerefine nail oluyor. O hâlde, Allah'ın bilinmesi için Allah; insan ve hidayetli ruh olmak üzere üç mevcudun aynı zamanda var bulunmaları şarttır. Ancak, üçlemenin manası böyle anlaşılınca yalnız Hazret-i İsa'ya ait kalmaz, her Allah'ı bilen insan için söylenebilir bir hakikat olur. Hazret-i İsa'nın sair müminlerinden farkı, Peygamber olmasında kalır. Fakat kendisi Peygamber olmakta bir değildir. Ona benzer birçok Peygamberler vardır. Hristiyanların Hazret-i İsa'ya Allah'ın biricik oğlu dedikleri hâlde, öte taraftan bütün Hristiyanlar için de Allah'ın oğulları ve İsa'nın biraderleri demeleri de bunu gösterir. Öyle olunca Allah'ın oğlu biricik değilmiş çıkar. Ancak İsa'ya biricik demeleri, Allah'ın onlarca pek çok olan oğulları arasında, onun mertebeye birinci mevkide olmasındandır denebilir ve bu biricik tabiri benim izahıma da uyar. Zira arzımız üzerinde Allah'ı bilmek kabiliyetinin yalnız insanda olduğunu söyledim. Allah'ın sayılamaz derecede çok mahlukları arasında, Allah'ı bilmek kabiliyetiyle ahsen-i takvim (en güzel ve en mükemmel yaratılıştaki) olan insan, şuurlu ve hidayetli ruhu ile cidden biriciktir ve insanlar arasında en sevgili ve en kıymetli bir kulu, biricikler arasında en birinci biricik olabilir.¹⁴³

İşte aslında Allah'ı bilmek keyfiyetinin olabilmesi için lazım olan üç mevcut manasını bildiren üçlemeyi Hristiyanlar; bir Allah, üç Allah diyerek malum olan şekle sokmuşlardır.

Bir de üçlemenin kâinata Allah, madde, ruh olmak üzere birbirinden ayrı olmayan yani hem bir hem üç mevcut bulunup bunların hepsinin ezeli ve ebedî olduğunu söyleyen felsefe nazariyesinden gelmiş olması da hatıra gelebilir. Fakat Hristiyanların bugünkü anlayışlarının bu olmadığı zahirdir.

Gariptir ki bu üçleme (teslis), pek eski dinlerde de mevcutmuş ve Hristiyanlığa o dinlerden geçmiş olduğunu da söylüyorlar. Daha garibi, bir nevi üçlemenin ve ona mahsus işaretlerin bazı gizli tarikatlarda ve malum bir cemiyette hâlâ mevcut olmasıdır. Melami dervişlerinin zikirlerinde, fikirlerinde, yürümelerinde, oturmalarında, kalkmalarında, bütün hâllerinde üç kere Allah demek ve bunu muttasıl tekrar etmek, hatta adımlarını, tavırlarını bu üçlemeye uydurmak ve Melamiliğe remz olarak üç köşeli bir şekilleri olup onu mezarlarına komak itikadları iktizasındanmış. Bunlar bu üçlemeyi, aralarında ve tenhada alenî yapıyorlar. Fakat kendilerinden olmayanlardan gizliyorlar imiş.

Madde 2) Hazret-i İsa'nın ezeli kelime ve kalam olması.

İleride bu bahse tekrar geleceğiz. Lakin burada da birkaç kelime söyleyelim. Bizce âlem-i ezelde Allah ile beraber, Allah'ın ilminde her şey mevcut idi. Bu âlemin bir adı da levh-i mahfuzdur. Bu meyanda her şeyle ve herkesle beraber Hazret-i İsa da tabii mevcut idi. Bir gün olup da âleme çıkarak (âlem-i zuhura gelerek) Allah'ın emirlerini, kelimelerini, kalamlarını söylemeye memur olacağı, ta ezelden Allah'ın indinde malum ve mukadder idi. O itibarla İsa; Allah'ın ezeli kelimesi, kalamıdır. Ancak bu mukadder, kendisince ve başkalarınca, dünyaya gelip vahye mazhar olduktan sonra bilindi, meydana çıktı. İşte değişmeyen ezeli kelime; Allah'ın ilminin, takdirinin değişmemesidir. İsa'nın kendisi ve hâlleri değişmiştir ve onun değişmiş ve türlü şekillere girmiş olduğu zâhirdir ve bu ezellilik ve değişmek, değişmemek hakkındaki bütün kaziyeler, İsa'ya mahsus olmayıp bütün kâinata aittir.

Sonra “O, mahluk değildir. Haliktir, yaratılmamıştır, doğmuştur.” deniyor. Bu da İsa Allah'tır demenin aynıdır. Biz her vakit söyledik ve söyleriz. Müslüman'ın kabul ettiği Allah, büyüklüğüne nihayet olmayan bir Allah'tır. Yalnız bizim arzımızın, güneşimizin ve tabilerinin değil, teleskopların gösterdikleri ve gösteremedikleri ve gösteremeyecekleri ne kadar âlemler varsa hepsinin yaratandır. Onların cüzi fertlerine kadar her hâllerini ezelden ebede kadar bilir ve kaffesini hiç güçsüzsüz muhafaza ve istediği gibi tasarruf eder, daim ve bakî bir Allah'tır.

43. Bu biricik, bizce Hazret-i Muhammet'tir. Hristiyanlar o, Hazret-i İsa; Museviler Hazret-i Musa diyebilirler. O ayrı bir meseledir.

Bu münasebetle buraya kürsî ayetinin tercümesini yazalım.

“Allah, kendisinden başka Allah olmayan Allah’tır. O diridir. Ona durgunluk ve değişiklik gelmez, o uyuklamaz ve uyumaz. Göklerde ve yerde olanlar, hep onundur. İzni olmadıkça, kimse onun yanında şefaât edemez. O cümlenin gördüklerini ve görmediklerini bilir.⁴⁴ Onlar onun ilminden ancak onun istediği kadarını kavrayabilirler. Allah’ın tahtı, gökleri ve yeri kaplar ve göklerin ve yerin muhafazası ona güçlük vermez ve yüce ve ulu olan O’dur.” [Bakara Suresi: 255, II, 256].

İslam itikadınca Allah’ın kudreti ve ilmi lütfü, merhameti ve bütün âlemlere olan sevgisi nihaysizdir. Her şey ve herkes ona muhtaçtır. O hiçbir şeye ve hiçbir kimseye muhtaç değildir. Doğmamış ve doğurmamıştır ve kendisine benzeyeni, eşi ve dengi yoktur.

“Ezelden beri görünmeyen Allah, İsa ile görünür.” demek İsa, dünyaya gelinceye kadar ne din vardı ne iman vardı demek olur. Zira mademki, din demek Allah’ı görmek demekmiş. O da ancak İsa geldikten sonra görünmüş. O hâlde ondan evvel Allah’ın bilinmesi ve din yokmuş, demek çıkar. Hâlbuki yeryüzünde Allah’ı bilmek, din sahibi olmak, Hazret-i İsa dünyaya gelmezden pek çok asırlar evvel mevcut idi. Bu malum bir hakikattir.

“Cümle mevcudat İsa vasıtasıyla ve onun için yaratılmış ve hepsi onunla kaimdir.” sözlerinde manâ bulunabilir.

Malumdur ki hilkatten asıl gaye, Allah’ın bilinmesidir. Bu da yeryüzünde mahlukların en şuurulusu ve Allah’ı bileni olan insan ile oluyor. O hâlde cümle mevcudat, Allah’ı bilen insan için yaratılmıştır ve hepsi onun içindir ve onunla kaimdir manasına alınabilir ve Allah’ı bilmek şerefine nail olmuş insanları temsil etmek üzere İsa seçilmiştir, demek isteniyor denebilir. Nitekim bizim Peygamberimiz için de “Eğer sen olmasaydın, eğer sen olmasaydın ben gökleri yaratmazdım.” buyrulmuştur. Bunun manası da kezalik Allah’ı bilmek ve bildirmek gayesine yarayanlara timsal olmak üzere en şerefli olanı zikretmek olur.

“Allah, Mesih’te cesetleşmiştir.” itikadını kabul edemeyiz. Bizler Cenabıhakk’a ceset ve şekil ve suret isnadından beriyiz.

“İsa’ya ana rahminden itibaren Allah’ın kelamı hulul etmiş. Bu suretle Allah’ın zatı onda görünmüş.” sözlerinde Kur’an’a muvafık olan cihet var. Kur’an, Hazret-i İsa için “Allah’tan bir kelimedir ve ondan bir ruhtur. Biz onu Meryem’e nefhettik.” buyurur. Evet, Allah’ın kelimesi, ruhu ehline daha ana rahminde iken verilmiştir ve Allah’ın emrettiği zaman meydana çıkar. “Kur’an’a Göre Hazret-i İsa’nın Babası” kitabımızda mevlid-i şeriften bu hususa dair bazı beyitler naklettik (şahife: 12).

Mesih’in şeriatı ve emirleri olup olmamasından ileride bahsedeceğiz. Burada şu kadarını söyleyelim ki bir Peygamber hem vücuduyla hem Allah’ın emirlerini bildirmekle Allah’ı bildirir.

İsa’nın zatında Allah’ın görünmesi ve onun insanlara Allah’ı göstermesi, insanlarla Allah’ı şahsen görüştürmek için gelmiş olması, sözleri sakattır ve Mesih’te görünen Allah’ı görüp Mesih’e Allah denmesi gibi itikadlar Müslümanlığa asla gelmez. Bunlar, remzî manalara alınarak tevilleri cihetine de gidilemez. Çünkü Hristiyanlık, İsa’ya açıktan açığa Allah dedikten sonra bu sözlerde başka manalar aramaya mahal kalmaz.

“İnsan; Allah’ın emirlerini, nehiyelerini değil bizzat Allah’ı görüp bilmek ister.” deniyor. Hâlbuki insan; Allah’ın emirlerini, nehiyelerini pekâlâ bilmek ister. Bizzat Allah’ı, malum olan manasıyla görmek mümkün değildir.

Allah’ın insana kendi suretini vermiş olduğu hakkındaki sözden çok yanlış manalar çıkarılmıştır. Bunun doğrusu her şeyde Allah’ın varlığını gösteren yüz vardır.

“Nereye baksanız orada Allah’ın yüzü vardır.” [Bakara Suresi: 109, II, 110] ve “Yeryüzünde olanların hepsi fanidirler. Ancak büyüklük ve iyilik sahibi olan Rabb’inin yüzü bakî kalır.” [Rahman Suresi: 26-27, LV, 26-27] ve emsali ayetler bu manayı bildirirler. Böyle her şeyde Allah’ın varlığı görününce mahlukların en mükemmeli olan

44. Peygamber Efendi’miz zamanında Allah’ın ilminin nihaysiz ve kâinatın her cüzüne şamil olmasını zihinlerine sığdıramayan kimseler, o kadar şümüllü ilim olmaz demişler. Fakat içlerinden birisi; akli, düşüncesi yerinde bir putperest “Eğer Allah ise, hepsini bilir. Hem Allah olsun hem de bazılarını bilsin; bazılarını bilmesin bu olamaz.” demiş. İslâm dinini tasdik etmiştir.

insanda, bhusus kâmil insanda en iyi görüleceği şüphesizdir. Fakat bu, Allah'ın cesetleşmesi manasına gelmez. Allah'ın insana kendi suretini vermesi, Allah nasıl daima her şeyin ve herkesin en iyi olmalarını isterse, insanda o sıfatla yaratılmış demektir. Tabii o sıfatı iyi muhafaza edersedir ki insan en yüksek din hayatına, İlâhî bir mazhariyete ve manevî tecellilere nail olur.

“Mesih, tence bakireden doğduğundan insanoğludur. Ruhunun kudsiliği itibarıyla Allah'ın oğludur. İnsanoğlu olarak babasız, Allah'ın oğlu olarak hem anasız hem babasızdır.” sözlerine gelince, Allah'ın oğlu denmesi hakkında anladıklarımızı daha evvel yazdık. Fakat insanoğlu, insan babasız olamaz. O cihetle Hazret-i İsa'nın da herkesin olduğu gibi bir insan babası vardır.

Kur'an, Hazret-i İsa'nın babası bahsini gizli bir ifade ile beyan etmiştir ve o işte esasen gizlilik var imiş. Hazret-i Meryem, ailesinden uzak bir yerde, onlardan gizli olarak evlenmiş. Sebebi de Allahualam, bu evlenme işinde ailesiyle uzlaşmamışlar. Meryem uzakça bir yere gitmiş. Orada kendisinde Allah'ın ruhu bulunan, yani Allah'ı kâmil merteye bilmek şerefine nail olmuş bir Peygamber ile Allah'ın emriyle evlenmiş, gebe kalmış ve gebe olduğu hâlde daha uzak bir yere çekilmiş. Orada Hazret-i İsa'yı doğurmuş. Kur'an, bunun için “Meryem'e ruhumuzu gönderdik. Ruhumuz ona seviyeli, düzgün bir insan halinde temessül etti.” buyurur. Başka ayetlerde de her seviyeli insanda Allah'ın ruhu bulunduğunu bildirir. İşte Hazret-i İsa'nın babası olan Resul de, kendisinde Allah'ın ruhu bulunan düzgün insanlardan olduğundan, onu Kur'an “Seviyeli, düzgün bir beşer şeklinde ruhumuz.” diye vasıf buyurmuştur. Nedense bu ifadedeki ruhumuz kelimesi melek manasına alınmış. Hâlbuki Kur'an'ın hiçbir yerinde herhangi bir melek veya başka bir şey için “Ruhumuz, Allah'ın ruhu” denmesi yoktur. Kur'an'da “Allah'ın ruhu” tabiri, yalnız seviyeli insanlar hakkında kullanılmıştır ve bu meydanda bir şeydir ve eğer Allah'ın ruhu denmekle melek manası anlaşılacak lazımsa Hazret-i İsa için de ve Allah'tan bir ruhtur buyrulmuş olduğundan, onun da babası hakkında tasavvur edildiği gibi ruh hâlinde cesetsiz, azasız bir şey olması lazımsa gelirdi. Hâlbuki Hazret-i İsa'nın Ruhullah olması, bütün âzasıyla bir insan olmasına mâni olmamıştır. Tabiidir ki oğlunun Ruhullah olması cesetiyle, âzasıyla bir insan olmasına mâni olmayınca babasının Ruhullah olması da onun her âzası yerinde bir insan olmasına mâni olmaz. Onun için “Ruhumuzu gönderdik. Meryem için seviyeli bir beşer hâlinde suret bulduğu temessül etti.” buyrulmasından, Meryem ile evlenmek için gönderilen Ruhullah Resul'ün, yani Hazret-i İsa'nın babasının oğlu Ruhullah gibi bütün bedeniyle, her âzasıyla güzel bir insan hâlinde Meryem'e gelmiş olduğunu anlamak zarurîdir ve başka türlü olmak kabil değildir. Zira kabil olsaydı. Kur'an'da “Biz, İsa'yı babasız yaratmış.” diye açık bir beyan lazımsa gelirdi. Yoktur ve olamaz.

Kur'an'da Hazret-i İsa'nın babasından böyle sırrı olarak bahsedilmesinin sebep ve hikmetleri ve daha başka tafsilatlar “Kur'an'a Göre Hazret-i İsa'nın Babası” risalemizde yazılmış olduğundan burada tekrarına lüzum görmedik.

“Hem tam insanlık hem tam Allahlık, Hazret-i İsa'da birleşmiş olarak mevcuttur. O da babası gibi ezeli ve ebedî Allah'tır. İnsanları kurtarmak için Allah; Mesih de insan olmuş ve günahın kalkması, bağışlanması için Allah cesette elem çekmiş ve gömülmüştür.” gibi sözlerin ve itikatların İslam dininde yeri olamaz.

İnsanlar ile Allah arasında meyancı ancak insan olmuş Allah Mesih'tir. O, insan Allah olduğu için günahlı insan, ona iman ile doğrudan doğruya ona müracaat edebilir. itikadındaki gayet ağır hata, İsa'ya Allahlık verilmesindedir.

Bu Allah ile kul arasında meyancı olmak meselesine dair “Hakikat-i İslam”da tafsil vardır.

Bizim itikadımızca dua ve ibadetlerde müracaat, doğrudan doğruya Allah'adır. Arada meyancımız yoktur. Yalnız ahirette Allah'ın sevgili kullarına, şefaet etmeleri için müracaat olunur. Onlar da ancak Allah izin verirse şefaet edebilirler. Vakıa iyiler hürmetine kabul buyurması için Allah'a dua olunur. Fakat bu iyileri meyancı tutmak değildir. Doğrudan doğruya Allah'tan niyazdır ve bu “Ya Rabb'i! İyiler hürmetine duamızı kabul buyur.” demek Allah'ın emirlerine göre hareket etmiş salihlere kıymet vermektir ki hakikatte bu da Allah'a ve emirlerine kıymet vermek olur.

Dualarda, ibadetlerde meyancı kabul etmek; yani Allah'a yalvarır gibi onlara da yalvarmak; onların da Allah gibi daima hayat sahibi ve daima her şeyi iştir ve görür ve her yerde hazır ve nazır olduklarını kabul etmektir ki tabii bu itikat, şirke varır.

İsa'nın tekrar dünyaya gelmesine gelince, bütün Peygamberler gibi Hazret-i İsa da vefat etmiştir. O ancak herkes gibi kıyamette dirilecektir.

Hazret-i İsa'nın kıyametten evvel tekrar geleceği hakkındaki rivayetin manasını biz; bir gün gelecek, Hristiyan milletler, ilimlerde terakkileri sayesinde hakikati anlayarak Hazret-i İsa'nın ilk tebliğ ettiği hak dine dönecekler, Müslüman olacaklardır diye anlıyoruz. Tabii o vakit, Hazret-i İsa'nın hakiki dini, Hristiyanlarca kabul edilince Hazret-i İsa'nın geldiği ilk devre dönülmüş ve bu veçhile Hazret-i İsa tekrar teşrif etmiş gibi olacaktır. Biz bunu "Kur'an'a Göre Hazret-i İsa'nın Babası" risalemizde yazdık.

Hristiyanların iman ve itikadları bahsinin bu ikinci maddesinin daha başka fıkraları hakkında burada başka sözler söylemeye lüzum yoktur. Şimdiye kadar söylediklerimiz ve bundan sonra münasebet geldikçe söyleyeceklerimiz hepsine cevap olur. Yalnız "Günahtan başka insanların bütün işlerine müşterektir." demeleri üzerine bazı izahat verelim.

Bizim itikadımızca Peygamberlerin hiçbirisinden büyük günah sadır olmaz. Onlarda ancak ayak kayması denilen küçük hatalar, zelleler olabilir ve Peygamberler bütün insanlara örnek olduklarından, hataları da çabucak tashih edilir. Fena misal olmalarına meydan verilmez. Hâlbuki Hristiyanlar; Hazret-i İsa'yı bir taraftan tamamıyla hatasız, günahsız diyorlar, öte taraftan İncillerde müşarünileyhe pek büyük günahlar atfediliyor. Mesela düşmanlarının eline düşeceğini anlayınca ve itikadlarınca haça gerildiği vakit, bir taraftan Allah'ın iradesinin olmasından bahsetmiş; bir taraftan da Allah'ın iradesine razı olmadığını gösteren sözlerde, hâllerde bulunmuş olduğunu yazıyorlar. Tabiidir ki Hazret-i İsa'ya isnat olunan bu sözler ve hâller bir Peygamber için pek büyük günahtır. Biz onlara inanamayız. Hazret-i İsa'dan ancak sair Peygamberler de olduğu gibi zelle denilen küçük hataların sadır olmasını mümkün görürüz. İleride bu bahse yine geleceğiz.

Madde 3) Ruhülkudüs'ün Allah'tan sudur etmiş olması, Kur'an'a muhalif değildir. Zira Kur'an, Ruhülkudüs için Allah'ın ruhu buyurur ve "Ya mutmain ruh! Razı olmuş ve razı olunmuş olduğun hâlde Rabb'ine dön ve kollarına gir ve cennetime gir." [Fecr Suresi: 27-30, LXXXIX, 27-30] ayet-i celilesi de Hristiyanlığın aradığı birçok manaları toplamıştır.

Biz Ruhülkudüs için Allah'ın insanlara ihsan buyurduğu hidayetli ruhtur, dedik. Hristiyanların "Oğulun isminde gönderilmiştir." demeleri de insan için gönderilmiştir demek olacaktır. Onların "Oğula verilmiştir." demelerini de kâmil insana verilmiştir manasına alabiliriz. Peygamberlere ve Müminlere onu hep Allah verir, yani hidayet ancak Allah'tandır. Peygamberlerin vazifeleri, insanlara Allah'ı tanıtmak ve Allah'ın emirlerini tebliğ ve talim ve onların ruhlarını terbiye ve tezkiye etmektir.

Bu Ruhülkudüs sade Allah'ın kuvveti ve nefhi değil, aynı zamanda zattır da diyorlar. Vakıa Kur'an'da Ruhülkudüs için nefhettik buyrulduğu gibi gönderdik tabiri de vardır. Fakat bir sade Ruhülkudüs için değil, umumiyetle ruh hakkında çok bir bilgi sahibi olmadığımızdan bu mesele hakkında pek ağız açamayız.

"Bu zat yani Ruhülkudüs, Mesih'i canlara keşf ve beyan ederek onu izzetler." deniyor. Biz de "Mesih'e ve bütün Peygamberlere ve sair müminlere, kâmil insanlara Allah'ı bildiren o ruhtur." diyoruz.

Allah'ın ilhamı olan kitap vasıtasıyla Mesih'teki cümle hakikat görünür, demeleri doğrudur. Çünkü o da bir Peygamberdir⁴⁵ ve Peygamberlerin getirdikleri hakikatler, kendilerine vahyolunan kitaplar ile neşrolunurlar.

Madde 4) "Üç Allah kabul etmeyerek müttehid bir cevher olan zatın üç uknum da tefrikiyle izhar olduğunu anlayarak üçlükte malum olan bir Allah diye inanmak, demeleri de üçleme bahsinde dediğimiz veçhile bir Allah var ve onun bilinmesi vacip, bu vacibin hâsıl olması için de Allah'ı bilmek kabiliyeti olan bir mahlukun, bir de o mahluka Allah'ı bildirecek ruhun mevcut olmaları lazım. Bunlar ayrı düşünülürse bir üçlük görülür. Fakat hakikatte maksud birdir. Yani Allah'ın bilinmesinin hâsıl olmasıdır, manası murad ediliyor denirse kabul olunur. Lakin Allah'ın

45. Hazret-i İsa'nın kendisini ancak Peygamber olarak bildirmiş olduğuna dair İncillerde bir hayli sözler vardır. Hele Luka İncil'inin 24'üncü Babı'nın 19'uncü Maddesi'nde "Allah ve insanlar indinde kudretli Peygamber Nasıralı İsa" denmesi var ki müşarünileyhin kendisini şakirdlerine Peygamber olarak bildirmiş olduğuna pek açık bir delildir.

gayrı olarak diğer ikilere de Allahlık vermek de ve onları birleştirmek ve ayırmak itikatlarında çok ayrılırız. Biz Allah hakkında öyle ayrıma (teferruk) ve bitişme (ittisal) gibi sıfatlar kabul edemeyiz.

“Oğul ile Ruhülkudüs baba ile müsaviler ve cevherleri bir ve cümlesi baba ile ebedî olarak kaim ve kendi kendilerine uknuma malik sözlerinde kısmen vücudiye, panthésime manası var. Bizim vahded-i vücütçular “Her şeyin vücudu Allah’tandır. Allah’tan başka hiçbir şey hakikatte var değildir. Onların görünen varlıkları Allah’ın verdiği şekillerdir.” derler.

Hâsılı biz, her şeyde Allah’ın varlığını görürüz. Lakin hiçbir şeye Allah’tır, Allah ile müsavidir demeyiz. Zira herhangi şeyi alsak, mutlaka kendisinde eksiklik, âcizlik gibi Allahlığa uymayan sıfatlar vardır. İşte Hazret-i İsa da böyle âcizliği, eksikliği olanlardandır. Eğer kendisinde, Allah’ın bütün kudreti, kuvveti vardır. O da Allah ile müsavidir dersek, bitmez tükenmez âlemlerde, güneşlerde, yıldızlarda, birinden ötekisine ziyaları varmak için milyonlarca seneler lazım olacak kadar aralarında uzaklık olan akıllara hayret verici kâinatın bir yaradanı da İsa’dır. Onların cüzi fertlerine kadar her hâllerini ezelden ebede kadar da Allah kadar bilir ve onları idare etmiş ve etmekte ve edecektir. Daim ve baki bir Allah’ta odur demek olur ki bunu, Allah’a böyle bir ortak tasavvur etmeyi Müslümanlık hiçbir suretle kabul edemez ve Ruhülkudüs için de kezalik Allah’tır veya Allah ile müsavidir, diyemeyiz.

Sonra hem üçü müsavidir diyorlar hem de babaya secde ve dua ve ibadet olunur. Ötekilere mecd ve izzet arz olunur diyerek kendilerince müsavi gördüklerinde yine kendileri farklar kabul ediyorlar ve aynı zamanda doğrudan doğruya Mesih’e secde ve validesine dua ve ibadetleri, her yerde hazır ve nazır imişler gibi müracaatları da yok değil.

Bir de kıyametin ne vakit olacağını ne oğul ve ne meleklerin bilemeyecekleri ve onu ancak baba Allah’ın bileceği İncillerde yazılıdır [Matta: Bab 24, Madde 36] ve [Markos: Bab 16, Madde 19].

Yuhanna İncil’inin 14’üncü Babı’nın 28’inci Maddesi’nde de İsa “Babaya gittiğim için sevininiz. Çünkü baba benden büyüktür.” diyor. Pekâlâ, müsavilik nerede kaldı? Bunlar tezat değiller mi? Zaten İncillerde daha pek çok tezaflar var.

Madde 5) Bu madde, Hristiyanlığın esas itikatlarından olan Hazret-i Âdem’in cennette yaptığı günahı ve o günahın bütün insanlara geçmesi ve onun insanlardan silinmesi için Allah’ın kendi biricik oğlunu dünyaya gönderip haça gerdirmesi suretiyle kurban ettirmesi itikadını anlatıyor ve bu kurbanı ve onun sayesinde insanların Âdem babalarından kalmış günahlarının kalkacağına iman ile ahiret selamet ve saadeti kazanılacağını söylüyor.

Bizce Âdem ve Havva meseleleri, vazife ve mesuliyet bahislerini anlatmak için remzî beyanlardır. Mamafih ilk insanın günahsız ve günahı sonradan kazanmış olduğunu kabul edelim. Fakat bu günah bütün nesillere ne için geçsin? Ahirette insana, senin büyük baban cennette günah işledi. O günahın sen de mesulsün. Haydi cehenneme!... deneceği nasıl kabul olunur? Olsa olsa bu, evlâdın günah işlemek istidadıyla doğabileceğini gösterir ve bunlara dair Kur’an’da beyanlar vardır. Bir kere Âdem, Allah’tan kelimeler telakki ederek günahlarından temizlenmiş, neslinin günah işlemek istidadına karşı da Peygamberler gönderilerek kendilerine doğru yol gösterilmiş ve irade ve ihtiyar sahibi oldukları için doğru yolu kabul etmek veya etmemekte muhtar ve hür bırakılmışlar, doğru yola gidenler kurtulmuşlar, gitmeyenler azaba müstahak olmuşlardır. Bakara Suresi’nin 37-39 ayetleri bu manaları bildirirler. Sonra İslam dini babanın yaptığı günahın evlâdın mesul olmasını kabul etmez. Herkes ahirette ancak kendi yaptığı için mukabilini bulur [İsra Suresi: 15, XVIII, 15] ve [Necim Suresi: 36-39, LIII, 37-40].

Hakikat-i İslam’da bu hususa dair tafsilât vardır (sahife: 57-58).

“Günah adamın kendi tabiatıdır. Allah’ın hayatından hariçtir.” demeleri de bizce günah Allah’ın rızasına muhaliftir, manasına alınabilir.

“Âdem’den doğanlar şer ile doğmuşlardır. Manevî ölümdedirler.” demek doğru değildir. Zira insanlar, asıl itibarıyla salimdirler, tiynetlerinde gayr-ı tabiiyet hâsıl olmamış ise akl-ı selim ile yani İslam fitratı üzere doğarlar. Sonradan aldıkları fena terbiye ve telkinler sebebiyle bozulurlar ve hakikatte Allah’ın yaptıklarında şer yoktur, hayır vardır. “Hakikat-i İslam”ın hayır ve şer Allah’tandır bahsinde buna dair izah vardır.

“Her insan ancak insan babadan olmayarak Ruhülkudüs’ten doğmuş olan insan Allah’a, yani İsa’ya iman ederek onu ruhuna koymakla, halas olur.” sözlerinden, insan Allah olmayı ve insan babasız doğmayı aklımız ve Kur’an’ımız kabul etmez.

İsa’ya iman edip onu ruhuna koymakla halas olmayı, Peygamberlere iman ve onların dediklerini yapmak ile halas olunur, manasına olursa kabul ederiz. Çünkü Hazret-i İsa da bir Peygamberdir. Her Peygamber gibi o da Allah’ı bildirmek için gelmiştir. Ona ve dediklerine inanılmazsa Mümin olunmaz. İşte mananın Müslümancası budur.

“Hakiki vaftiz, Ruhülkudüs’ün yaptığı ruhanî vaftizdir. Su ile yapılan vaftiz ikrara delildir.” dediklerine göre vaftiz demek, küfrü atıp imanı edinmek, su ile vaftizde merasim oluyor. Bunlara mukabil biz de Allah’ın birliğine ve Peygamberlere ve Müslümanlığın sair emirlerine kalp ile inanmakla Müslüman olunur. Dil ile ikrar, onun Müslüman olduğunun herkesçe bilinmesine yarar ve biz yeni Müslüman olana gusül abdesti aldırırız ki bu iman ile hâsıl olan iç temizliğinden başka bir de dış temizliği yaptırır.

Hristiyanlıktaki “Yeniden doğup Allah’ın evlâdı olmak.” demek, imansızlığı atıp Allah yanında makbul insan olmak manasına alınabilir. Nitekim Müslüman olunmazdan evvelki hâl için ölü olmak ve Müslüman olduktan sonraki hâl için hayat sahibi olmak tabirleri Kur’an’da da vardır.

“Haça dair olan kelimeler” dedikleri insanların selâmet bulmaları için Allah’ın kendi oğlunu kurban verdiği hakkındaki itikadları olacaktır. Ona dair ileride izahlarda bulunacağız.

“İnsan Allah veya Allah insan” tabirleri Müslümanlıkça ağza alınmaz. Bu maddedeki daha başka sözler de hep evvelkileri gibidirler.

Madde 6) Bu maddenin gayesi, Kur’an-ı Kerim’i inkârdır. Hâlbuki o, öyle mübarek bir kitap ki inkârına imkân yoktur. Bugünkü inananlardan başka ileride bütün akl-ı selim ve hidayet sahiplerini kendisine iman ettireceğine şüphe yoktur. Zaman bunu gösterecektir.

Madde 7) Okunmuş, üflenmiş ekmeğe ve şarapla ibadet ki böyle şeylerle Allah’a makbul olmak aramanın İslam dininin ruhuna ne derece aykırı olduğu malumdur.

Madde 8) Hafta tatili lüzumunu anlatmak için Allah’ı altı gün çalıştırıp yedinci gün dinlendiriyorlar. Böyle fikirlerin tabii Müslümanlıkla münasebeti olamaz. Kur’an-ı Kerim yalnız Cuma namazına mahsus tatil emreder ve onu da makul hikmetlere istinad ettirir.

Furkan Suresi’ndeki “Gökleri ve yeri aralarında olanları altı günde yaratan o, Allah’tır. Sonra arş üzerine istiva buyurdu (hükmetti). Allah, Rahman’dır. Sen bu meseleyi haberi olanlardan sor.” ayet-i celilesinin izahı “Müşâbâh Ayetlerin Tefsiri” risalemizde yazılmıştır,

Madde 9) ve 10) Mesih’in tekrar gelmesi sözünün bizce ne manası olabileceğini evvelce yazdık.

Madde 11) İslam dini; ehl-i kitabın kızlarıyla, itikadlarına dokunmaksızın evlenmeye müsaade eder. Onların dinleri bizim kızlarla evlenmeyi meşru ve câiz görmediği cihetle, din noktasından bizim kızları onlara vermek bahsi olamaz. Bir muhitin dince meşru ve câiz, yani namuskâr görmediği bir evlenmeye tabii yanaşamaz.

Ahlak Esaslarına Dair Mülâhazalarımız

Hristiyan ahlakı ile İslam ahlakı arasında uyan ve uymayan cihetler vardır.

Madde 1) “Komşunu kendini sevdiğin gibi seveceksin. İyi, ötede umum insanları sevmek için emirleri de var. Hep iyi.

Peygamber Efendi’imize din nedir? diye sormuşlar. “Güzel ahlaktır.” buyurmuşlar. Başka bir hadiste de “Din; herkesin hayrını, iyi olmasını istemektir.” buyrulmuştur. Komşu hakkında da “Komşusunda aç veya yardıma muhtaç varken, kendisini doyurup komşusuna yardım etmeyen kâmil iman sahibi değildir.” buyurmuşlardır.

Esasen ahlak, insanın kendisinin ve bütün başkalarının kötü olmamaları ve aynı zamanda iyi olmaları ve gittikçe daha iyi olmaları, kemal kazanmaları için çalışmayı vazife bilmesidir. İslam kelimesinin bu manaları ifade

ettiğini ileride yazacağız. Bu mana “adl ve ihsan” yahut “adalet ve şefkat” kelimeleriyle hülasa edilmiştir. Adl bozmamak, düzgün tutmak; ihsan da güzelleştirmek demektir. O cihetle adl, kötülük yapmamak; ihsan ve şefkat de iyilik etmek vazifelerini bildirirler. Evvelerden beri söylenmiş olan “Kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma.” düsturu kötülük etmemek emreder. Bir de “Kendine yapılmasını istediğini başkasına yap.” düsturu vardır. O da iyilik yapmak emreder. Bu iki düstur birleşince adl ve ihsan olur.

Adl ve ihsan kelimeleri, Kur’an’dan alınmıştır. Adl yani kötülük yapmamak emri katîdir ve herkese şamildir. İhsan yahut şefkat, insanına ve zamanına göre değişir. Onun içindir ki Peygamber Efendi’miz, şefkat ve sadaka işlerinde yerine ve hâline göre türlü münasip emirler vermişlerdir. Yüksek iyilik yapmak işini “İnsanın kendisi için istediğini başkaları için istemedikçe imanı kemal bulmaz.” düsturuyla ifade buyurup onun, imanının kemalî mertebelerinden olduğunu bildirmişlerdir.

Bu mertebeye bahsi çok mühimdir. Herkes en yüksek mertebeye varmak için çalışmayı vazife bilecektir. Fakat o mertebeye varmamış insandan ancak kendi mertebesine göre iş istenebilir. Nitekim Kur’an’da “Allah insanı ancak vüsatine göre mükellef tutar.” buyrulmuştur [Bakara Suresi: 286].

Bir gün Norveçli bir mühendisle konuşuyorduk. Babası Papaz’mış. Bana Hazret-i İsa’ya gelinceye kadar ahlak için kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma, düsturu varmış. Hazret-i İsa buna “Kendine yapılmasını istediğini başkasına da yap.” düsturunu ilave buyurmuş, dedi. Ben de “Bizim Peygamber de son emrin insanların dindeki mertebelerine göre tatbik edilebileceğini emir buyurmuş.” dedim. Kızardı. Zira Hazret-i İsa’nın din ve ahlak hakkında verdiği emirlerin, Hristiyanlar tarafından yapılır veya yapılamaz olmaları düşünülmemek, ulu orta verilmiş gibi gösterilmekte oldukları malumdur. Sonra bu ikinci düsturun Hazret-i İsa’dan evvel mevcut olmadığı da doğru değildir. Bunu her Peygamber beyan etmiştir. Bu mertebeye meselesi hakkında “Kur’an’ın Mucizeleri” risalemizde izahat vardır.

Madde 2) Allah hakkında baba tabirini kullanmadığımız malum. Çünkü biz, Allah’ın büyüklüğünü hiçbir büyüklükle kıyas edemeyiz ve o büyük Allah’ın her emrinde, her yaptığında zihinlerimizin ihata edemeyeceği büyüklükler, iyilikler olduğuna iman eder ve iradesine razı oluruz. Sabır ve tevekkülü en büyük vazife biliriz.

Madde 3) Mesih’in haçı demeleri her eziyete katlanıp sabretmek, dünyaya asla meyletmemek manalarına olacaktır.

Zenginliğe gelince, İslam dininde makbul olan fakirlik değil; zenginliktir. Zenginlik ve fakirlik hakkında İslam dininin emirleri ve zemmedilen dünyanın ne olduğu “Din-i İslam ve Ulum ve Fünun”, “Hakikat-i İslam” ve “Kur’an’a Göre Hazret-i İsa’nın Babası” kitaplarımızda tafsil edilmiş olduğundan burada tekrarlarına lüzum görmeyiz. Herhâlde zenginlik, altın ve gümüş vesair dünya icabatı haklarında ulu orta aleyhte bulunmak doğru değildir.

Hazret-i İsa’nın her işte numune olması, onun ahlakıyla ahlaklanılması bahsine ayrıca geleceğiz.

Madde 4) Allah’ın sever ve sevilir olduğu ve insanların da Allah’ı ve mahluklarını sevmeleri lüzumu İslam dininde temeldir. Bunları ileride tafsil edeceğiz.

Çalışmak hakkında Kur’an “İnsan için çalıştığından başka yoktur.” buyurur. Daha başka âyetler de vardır. Fakat Allah çalışkan olduğu için çalışkan olalım tarzında bir ifademiz yoktur. Yalnız “Allah’ın ve Peygamber’inin ahlakı ile ahlaklanın.” diye umumî manada bir hadis-i şerif rivayet olunuyor.

Çalışmak, tembel durmamak hakkında İslam dininde mühim emirler, misaller vardır. İmam-ı Azam’ın “Musibetlerin en büyüğü faydasız vakit geçirmektir.” buyurduğunu birkaç eserimizde yazdık. “Din-i İslam ve Ulum ve Fünun”da yazdığımız veçhile “Bir gün Peygamber Efendi’miz bir yere giderlerken kırdı tesadüf ettikleri bir adama selâm vermemişler. Bunu gören ashap, acaba bu adam ne kadar fena bir kimse ki Peygamber ona selam vermek lutfunu esirgedi.” demişler. Biraz sonra geri geldiklerinde yine orada hazır bulunan o kimseye Peygamber’imiz selam vererek iltifat etmişler. Bu sefer ashap “Ya Resulallah! Geçerken bu adama selam vermediniz. Biz fena adam olduğuna hükmettik. Şimdi ise selam verdiniz. Bu az zaman içinde bu adam iyi adam mı oldu? diye düşünüyor ve taaccüb ediyoruz.” derler. Bunun üzerine Peygamber’imiz “Geçerken çalışmıyor, haylaz duruyordu. Selama layık

görmedim. Zira Allah tembelleri sevmez. Bu sefer az çok faydalı işle uğraşiyor gördüm ve selam verdim. Zira, Allah çalışmanı sever.” buyurmuşlardır.

Ahlak için Hazret-i İsa Örnek Olabilir Mi?

Hristiyanların ahlakça en mühim esasları Hazret-i İsa’yı ve hayatını örnek tutmaktır. Âlâ! Fakat ne çare ki Hazret-i İsa’nın hayatı ve yaptıkları, insanların ahlakî ihtiyaçlarına kifayet etmekten çok uzaktır.

Malumdur ki ahlak ilmi, insanların hayatlarındaki her türlü işlerine ait vazifelerin ilmidir. Bu itibar ile insanların hatt-ı hareketlerinde ahlak kaidelerine riayet edilmesi lazım olmayan hiçbir hâl yoktur. Onun içindir ki ilim üzerine kurulmuş ahlak; insanın kendi nefesine vesairlerine ait vazifelerin hepsine karışır ve bu vazifeleri sayarken ana, baba, kardeşler, evlât, aile, komşu, dost, düşman, ticaret, siyaset, hükûmet, harp, mütareke, muahede, sulh vesair her türlü dostça, düşmanca münasebetler ve muameleler hakkında mebdeler bildirir ve aynı zamanda din ile de alakadar olur ve insanların dua ve ibadet işleri hakkında mülâhazalar beyan eder.

Mesele böyle şümulü olunca Hazret-i İsa’nın hayatında bunların pek çoklarının olmadıkları görülür. Bir kere hayatları hakkında yetecek kadar malumat yok. Dünyaya gelmiş olduğunu kabul etmeyenler de çok. Fakat Kur’an-ı Kerim, Hazret-i İsa’nın yaşamış bir Peygamber olduğunu bildirdiği cihetle biz, İsa’ya ve hayatına inananlardanız.

Hristiyanların kabul ettiklerine göre Hazret-i İsa’nın pek gençlik zamanlarına dair kimse bir şey bilmiyor. Ancak otuz yaşlarına doğru olan ve pek az devam eden bir hayatı yazılıdır ki Hurafilikleri aşikâr olan kısımlar bertaraf edilecek olursa ahlak için düstur olabilecek bazı sözleriyle birkaç vakadan ibaret kalır.

Ahlakî mükellefiyet; insanın pek gençliğinden başlar ve on beş yaşından yirmi beş yaşlarına kadar olan zamanlar, insanların en taşkın oldukları zamanlardır. Müşarünileyhin bu çağlarını nasıl geçirmiş oldukları meçhuldür. Sonra kendileri teehhül etmemişler. Evlad ve aile sahibi olmamışlardır. Kadınların ve evladın insanların ahlak metanetleri üzerine çok mühim tesirleri vardır. O gibi hâllerde gösterilecek şefkat ve muhabbeti bozmayacak sağlam seciyeler hakkında kendileri örnek olamamışlardır.

Dünya işlerinde âmirlik, maiyetlik yapmamışlar ve kimse ile ortak olmamışlar; alışveriş işlerinde, ticaret alaverelerinde bulunmamışlar; askerliğin hiçbir sınıfını yapmamışlar. Türlü siyaset yapmamış hilelerine karşı, bir taraftan ahlak mebdelerini tamamıyla muhafaza, diğer taraftan nazik vaziyetleri idare edebilmek mazhariyetleri olmamış; harp işlerinde maruz kalınan müşkil vaziyetlerde nefse hâkim olarak yapılacak büyüklüklere misal olmak kendilerine nasip olmamış.

Bu hususlarda ve daha başka işlerde eksik bıraktıkları cihetler için Musa’nın şeriatı üzere muameleyi kabul etmişlerdir. Hâlbuki Tevratlarda, Musa’nın harp esirlerine yaptığı yazılı olan işler hiçbir vakit ince örnek olabilecek şeyler değillerdir. Müşarünileyhe pek zalimane işler isnat edilmektedir [Tevrat’ın Adedler Kitabı: Bab 31].

İşte Hazret-i İsa bunları bilfiil düzeltmek, doğrusunu göstermek fırsatına nail olmamışlar. O şerefi Hazret-i Muhammet’e bırakmışlardır. Eğer kendileri o şerefe nail olmuş bulunsaydılar, Hristiyan milletler tarihlerde görülen ve Tevrat’ta Musa’ya isnat olunan zulümlere benzeyen fenalıkları yaptıkları kadar yapamazlardı.

Hâsılı Hazret-i İsa’nın Hristiyanlık tarafından gösterilen hayatı, ahlak hususunda örnek olabilmek için umumiyetle her sınıf insanların ihtiyaçlarına kifayet edecek mahiyette değildir. Görülenler ancak dünya tariklerine, fuzulî dervişlik hayatı yaşamak isteyenlere uyacak hâldedir ve İncillere bakılırsa kendisinde tam insanlık ve tam Allahlık olduğu söylenen İsa, tam bir insan ve hakikî bir derviş de olamamıştır. Zira düşmanlarının eline geçeceğini anlayınca fena telâşlar göstermiş; sabaha kadar uyuyamamış; müthiş mahzunluklara tutulmuş ve kendi deyişine göre ruhu ölüm derecesine varan bir mükedderliğe uğramış; Allah babasına o kâseyi içmemesi, yani önündeki tehlikeden kurtulması için birçok yalvarmış; korkusundan, sıkıntısından kan terler içinde kalmış; akan terler toprakları ıslatmış velhâsıl değil ülülazim bir Peygamber’e, herhangi kâmil bir zahide, metin bir mütemeddine yakışmayacak telâşlar, kederler göstermiş.

Eğer bunlar sahih iseler, onun Allah’ın biricik oğlu ve Allah olması nerede kaldı? Tabiidir ki o takdirde tam ve kâmil bir insanlığı da yok imiş çıkar.

Bizce bunlar doğru değildirler. Biz hiçbir vakit Hazret-i İsa gibi büyük bir Peygamber'e böyle zaafılar isnat edemeyiz. Bir de güya asıldığı vakit "Allah'ım, Allah'ım beni niçin terkettin." dediği, feryatlar kopardığı yine İncillerde yazılıdır ki bunların hiçbirisi müşarünileyhe yakıştırılacak hâller değildir. Biz, Allah'ın Hazret-i İsa'yı hiçbir an terk etmiş olmasını kabul edemeyiz ve eğer Hazret-i İsa'nın ölürken "Allah'ım, beni niçin terk ettin?" dediği kabul edilirse, maazallah son nefesinde Allah'ın kurb ve inayetinden uzak kalmış olduğunu kabul etmek lazım gelir ki din ve imanca bundan büyük hüsrân olamaz ¹⁴⁶ ve böyle bir isnat, tamamıyla günahsız olduğu iddia edilen İsa'ya müthiş bir dalâlet isnat etmek olur.

Hülâsa-i kelim Hazret-i İsa'yı ahlak hususunda her sınıf insanlar için örnek tutmak kabil olamaz. Misyonerler ufak bir kelimeden büyük manalar çıkararak, eksikleri tamamlamaya ne kadar uğraşsalar ihtiyacı tatmine muvaffak olamayacaklardır.

Hazret-i Muhammet'i Örnek Tutmak Her Suretle İyi ve Yeter

Peygamber Efendi'mizin hayatları doğduklarından vefatlarına kadar tamamıyla yazılıdır. İnsanların en taşkınlık çağları olan pek gençliklerindeki namuslu ve emniyetli hayatları kimsenin itiraz edemeyeceği surette meşhurdur. Kendileri gerek maiyette ve gerek resen ve müstakilen türlü dünya işlerinde bulunmuşlar ve evlad ü ryal sahibi olmuşlar; hısım ve akrabaya ve dosta, düşmana karşı yapılması lazım gelen her türlü insanî muamelelerde büyük yükseklikler göstermişler; fakirlik, orta hâllilik, zenginlik ve hükümdarlık hâllerini hep yaşamışlardır. Cismanî, ruhanî, mülkî, askerî, hukukî, siyasî, sıhhî, ilmî, ticarî, ziraî her nevi içtimâî ve her sınıf insanlara ait bütün hayat ihtiyaçlarında, medeniyet teşkilatında lazım olan esasları bilfiil kurmuşlar; yaşamışlar; göstermişlerdir.

Vahşiler ve bedeviler arasında en yüksek dinî ve medenî bir heyet-i içtimaiye, adaletli, kifayetli bir devlet teşkiline harikulade muvaffak olmuşlardır. Bütün bu işlerde Peygamber Efendi'mizin hareketleri Kur'an'a muvafıktır. Ahlakları hakkında Hazret-i Ayşe Valide'mize sorulduğu vakit "Hazret-i Peygamber'in ahlakı Kur'an'dır." cevabını vermişlerdir. Hamdolsun Peygamber'imizin hayatları tamamıyla mazbut ve yazılı olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'de hiç bozulmamış bir hâlde elimizdedir. Her ikisi de mükemmel ve hatt-ı hareketler için müracaata daima açık bulunuyorlar.

Peygamber'imiz Efendi'miz "Ben iyi ahlakı tamamlamak için gönderildim." buyurmuşlar ve Kur'an-ı Kerim'de de kendilerine "Muhakkak sen, büyük ahlak üzerinesin." ayet-i kerimesiyle iltifat buyurulmuştur.

Hâsılı dünyanın her türlü muamelelerinde ve her sınıf insanlar için dince, ahlakça örnek tutulacak en büyük ve en layık zat Hazret-i Muhammet'tir. Bahusus bıraktığı gayet büyük bir mebde (prensip) var ki kıyamete kadar her türlü doğru hareketleri, saadet ve muvaffakiyetleri temine kâfidir. O da Müslümanların süluk ve hareketlerinin, her işte akl-ı selim ve Kur'an-ı Kerim muktezasına uygun olmasını emir buyurmuş olmasıdır. "Akıl evvel, nakil müevvel" düsturu da bu mebededen, çıkmıştır. Hiçbir vakit dinimiz "İşit, inan. Din meseleleri akıl ile muhakeme edilmez." dememiştir ve demez.

Hazret-i İsa ve Hükûmet İşleri

Yukarıda Hazret-i İsa, hükûmet işleri yapmadı dedik. Buna karşı Hazret-i İsa hükûmet işleri yapmak istemedi, asıl onun büyüklüğü dünya hükûmeti yapmamasındadır. Onun meleketu, krallığı tekrar geldiği vakit olacaktır, diyeceklerdir. Bizce hiçbir Peygamber, hükûmetsiz olamaz. Meğerki hükûmet yapabilecek kadar başına ümmet toplamamış ola. Zira kendisine iman etmiş bir ümmet hâsil olunca tabii onlara muhalif olanlar da bulunacaktır. Şayet bu muhalifler, taarruza geçerlerse o ümmet ne yapacak? Elbette kendi hayat ve itikatlarını muhafaza için hükûmet ve asker kuvvetlerine müracaat etmeleri zarurî olacaktır.

46. 1934 mart iptidalarında İstanbul'da bir kitapçı dükkanında, tahsil görmüş iki Ermeni ile görüşüyorduk. En genci İncillerin bu sözlerini hatırlayarak "Papazlar İsa'yı bize Allah'ın oğlu ve Allah bildiriyorlar. Böyle Allah mı olur?" diye hiddet gösteriyordu. Demek ki bunlara, bugünkü Hristiyan gençliği de artık inanmıyor ve inanamayacakları şüphesizdir.

Gençlerde yine bu sözler münasebetiyle bir Avrupalı "Canım, Hazret-i İsa; Sokrat kadar da mı olamamış. Ölüm korkusuyla o kadar telaş etmesi kendisine yakışır mı?" diyordu. Malumdur ki Sokrat, aleyhine verilen hükmü pek metinane karşılamış ve verilen zehiri merdane içmiştir.

İşte bu sebeptendir ki kendilerine az çok bir ümmet denecek kadar müminler yapmış olan bütün peygamberler; mutlaka hükûmet ve kanunlar, nizamlar yani şeriat yapmışlardır. Bir İran şairinin “Akıl yanında hükümdarlık ile Peygamberlik, bir yüzük üstünde iki mühür gibidir.” demesi bu manayı anlatır.

Hristiyanlar, Hazret-i İsa’yı bu kaideden hariç görmek istiyorlar. Hâlbuki İnciller, Hazret-i İsa’nın programında hükûmet yapmak ve harp etmek maksadının mevcut olduğunu aşikâr söylemektedirler. Matta İncil’inin onuncu Babı’nda “34) Ben yeryüzüne selamet (barışıklık) getirmeye geldim, sanmayın. Ben barışıklık değil, kılıç getirmeye geldim. 35) Zira ben Âdem’i babasına ve kızı anasına karşı ve gelini kaynanasına karşı ihtilaf koymaya geldim.” diye yazılıdır.

İsa’nın bu sözlerinden murad, ilk Hristiyanların maruz kaldıkları kılıçları anlatmaktır diyen Hristiyan’a tesadüf ettim. Fakat mana zahirdir ve yalnız onlar değil, her Peygamber’in tâbileri muhaliflerinin kılıçlarına maruz kalmışlardır. Sulh ve müsaemet getirmemek ve kılıç getirmek demek ve ihtilaflardan bahsetmek; harp edeceğimiz, harbe hazır olalım demekten başka ne mana ifade eder? Ve bu tabii bir şeydir. Başına ümmet toplamaya azmetmiş bir insan, herhâlde onlara karşı melhuz taarruzları def için kuvvet tedariki tasavvurunda, hazırlığında elbette bulunacaktır. Sonra Hazret-i İsa’nın “Ben kralım” demesi de var. Kezalik Vali Pilatus’un karşısında da kral olduğunu söylemiştir. Fakat şakirdlerinin miktarı muhalifleriyle harp edebilecek kadar olmadığından nihayet “Artık benim krallığım bu dünyadan değildir.” demeye mecbur olmuş ve kendisini tutmak için gelen Yahudilere kılıç çeken bir şakirdine “Kılıcını yerine koy. Zira kılıç tutanların cümlesi helâk olacaklardır.” dediği İncillerde yazılıdır. Bu da kâfi kuvveti olmadığından, o âna mahsus bir söz olabilir. Zira yanındaki birkaç kişi ile dediklerine göre bir binbaşı maiyetinde bir bölük asker ve daha bir hayli Yahudiler ve memurlar var imiş. Onlara bir mukabele edilemeyeceği tabiidir.

Sonra kılıncı tutan her insanın mutlaka helak olması da lazım gelmez. Bahusus nefsinin müdafaa için kılıç çekmek hak değil midir? O cihetle bu ancak kendi adamlarına, o an için söylenmiş bir söz olabilir yani bizler azlıyız. Onlara kılıç çekerseniz mağlup oluruz. Hepimizi de helâk ederler demek istemiştir. Hâsılı Hazret-i İsa’nın programında, hükûmet yapmak ve harp etmek maksadının oldukları İncillerde görülmektedir. Hattâ dinsiz ahlak müelliflerinden, Jules Payot, Hazret-i İsa’yı harp aleyhinde söz söylememiştir diye hatalı görür.

Bir de Hazret-i İsa’nın kendisini o vakitki Roma hükûmetinin gazabına uğratmak maksadıyla vergi hakkında sorulan sual üzerine maksadı anlayarak bir hayli sözler söylemiş ve “Kayser’e ait olanları Kayser’e ve Allah’a ait olanları Allah’a veriniz.” demiş olduğu İncillerde yazılıdır [Matta: Bab 22, Madde 15-21].

Bu maddelerde İsa’nın tuzağa düşmemek için öyle söylemek mecburiyetinde kaldığı aşikâr yazılmaktadır.

Ernest Renan; bu sözde o günün müstebid hükûmetine müdara olduğunu ve böyle söylemesinin bazı menfaatleri olmakla beraber mahzursuz olmadığını anlatır. Herhâlde menfaati Papazların vaktiyle pek fazlaya varan tahakkümlerini kırmak için o vaktin inkılapçıların bu sözden istifade etmiş olmaları olacaktır.

Sonra bu söz sayesinde din ile hükûmetin ayrılması neticesine varıldığını söyleyerek ona büyük ehemmiyet atfedenler de var.

İlmin bu günkü vardığı neticeye göre bütün medenî hükûmetler, ahlak mebdelerini (prensiplerini) esas tutarak hareket etmekteledir. Büyük bir Fransız âliminin “İnsanların kendi reyleriyle yaptıkları kanunlar, hiddet ve korku kızlarıdır.⁴⁷⁾” demesi bu manayı anlatır ve meseleyi iyi tetkik eden âlimler “Hukuk ilmi ile ahlak ilminin kökleri bir, dalları ayrıdır.” Kararını vermişlerdir. Esas vazifesi adalet ve hakkaniyet olan bir hükûmetin, ahlak ilminin prensiplerinden ayrılamayacağı tabiidir. Tamamıyla ilmî olan bu bahislere dair daha başka yazılacaklar vardır. İleride onları da yazarız inşaallah.

47. Ben bunu Anatole France’in bir kitabında okudum.

Hristiyanların dualarını yukarıda gördük. Müslüman dualarında ne büyük kudsiyetler ve hikmetler olduğunu anlamak için yalnız euzu besmelenin ve Fatıha'nın manalarını düşünebilmek kâfidir. Din ve ahlak mebdelerinin ve dünya ve ahiret mebdelerinin ve dünya ve ahiret saadetlerini temine yarar itikat ve amellerin ne yüksek ve ne derin manalı olarak bildirilmiş oldukları meydandadır. Biz bunları müteaddit eserlerimizde vüsatimizce izah ettik. Dikkat ederlerse, misyonerler bugün Hristiyanlıkta "asrî din fikirleri" namı altında yapmak istedikleri tekâmülü, ikmalî, her türlü faydalı, faziletli yenilikleri, duaları, ibadetleri İslam dininde hazır bulabilirler. Mesela yalnız "Dindarlık yüzünüzü Doğu veya Batı tarafına çevirmeniz değildir. Dinli olan Allah'a, ahirete, meleklerle, kitaba ve Peygamberlere inanan ve Allah sevgisinden dolayı akrabaya, öksüzlere, yoksullara, yolculara, dilencilere ve esirlere mal yardımında bulunan ve namazlarını hakkıyla kılan ve zekâtlarını veren ve söz verdikleri vakit verdikleri sözü tutan ve fakirlik ve sıkıntı ve eziyet ve zorlanma zamanlarında sabredenlerdir. İşte doğrular onlardır ve işte Allah'ın emirlerini tutanlar onlardır." [Bakara Suresi: 177-178, II, 172] ayet-i kerimelerini dikkatle okuyup düşünmek ne büyük din ve fazilet ve saadet esaslarını toplamış olduğunu anlamaya kifayet eder. Hâlbuki Kur'an'da daha neler var, neler!

Hristiyan misyonerlerinin biz Müslümanlara kendilerince lütf sayarak sundukları kıymetli sözleri işittikçe, okudukça hatırıma olmuş bir vaka geliyor.

Bundan bir asır kadar evvel, Manisa'da Tavaslıoğullarından gayet zengin bir Türk varmış. İzmir esnafı onunla alışveriş ederek faydalanırlarmış. Bir gün İzmir'in Cevahirciler Çarşısı'na güzel bir mücevher gelmiş. İzmir cevahircileri toplanarak bunun ancak Manisa'daki zengin zata münasip olacağını düşünmüşler ve birkaç kişi birleşip onu satın almışlar ve o zatın tanıdığı Mıgırdiç Usta isminde birisini- o vakitler oralarda tren olmadığından- bir hayvana bindirerek Manisa'ya göndermişler. Mıgırdiç Usta, Manisa'ya varmış. O zatın konağına inmiş ve huzuruna çıkmış. Hoşbeşten sonra efendim: "İzmir Cevahir Çarşısı'na gayet güzel ve nadir bulunur bir mücevher geldi. Bizce misli görülmemiştir. Efendi'mize münasip gördük ve birkaç kişi birleşerek satın aldık. Ben hemen ata bindim. Size getirdim, demiş ve türlü itinalarla çıkararak göstermiş.

Zengin zat şöyle bir bakmış. 'Fena değil' demiş ve aynı zamanda haremde mücevherler sandığının getirilmesini emretmiş. Sandık gelip de Mıgırdiç Usta'nın önünde açılınca Usta'nın ağzı bir karış açık kalmış. Meğer sandıkta her cins mücevhere mahsus bir göz var imiş ve her gözde birçok mücevherler bulunuyormuş. Mıgırdiç Usta'nın getirdiğini, o cinse mahsus gözün içine atıvermişler. Evvelki mevcutların yanında o kadar aşağılık kalmış ki Usta utandığından ne diyeceğini bilememiş ve İzmir'e arkadaşlarının yanına döndüğü vakit o mücevher sandığının içinde gördüklerini anlata anlata bitirememiş.

Onun gibi Misyoner dostlarımız da ellerine geçmiş ve başka yerde emsali yok sandıkları dine, imana müteallik cevherleri lütfen bize de edindirmek istiyorlar. Çok teşekkürler ederiz. Fakat biraz da bizim cevahir mahfazamıza, Kur'an-ı Kerim'imize cevahirci gözüyle bakabilseler; Mıgırdiç Usta'nın düştüğü vaziyete düşecekleri şüphesizdir.

"Rabb'im'in kelimeleri için deniz mürekkep olsa ve hatta o denizin bir misli daha mürekkep getirilse Rabb'im'in kelimeleri bitmezden evvel denizler biter idi, de." [Kehf Suresi: 109, XVIII, 109].

İşte Hazret-i İsa da Allah'ın o tükenmez, bitmez derecede çok olan kelimelerinden bir tanesidir.

48. Hristiyanlar, dua ve ibadet kelimelerini çok defa karıştırıyorlar. Türkçeye tercümelerinde ikisini bir manada kullanır gibi söylüyorlar. Vakıa duada, Allah'ın büyüklüğünü bilerek ondan hayır istemek olduğundan ibadetten sayılır. Fakat onda dilemek vardır. İbadet ise dinlilikte en esaslı şart olup sırf Allah'ın büyüklüğünü bilmek ve onun emirlerini, bütün varlığıyla ve gönülden yapmaktır. Namaz, oruç, zekât ve daha başka iyi işler hep ibadetlerdir.

Asıl din, insanın Allah'tan gelen her şeye razı olması, Allah'ın dilediğini kendi dileğine tercih etmesidir. Onun için İslam kelimesi, insanın kendisini Allah'a teslim etmesi manasındadır. Yani hakikî rıza mertebesidir ve hem Allah'ı tanımak hem de ondan gelene razı olmamak dince en büyük eksikliklerdir. Şimdi burada, Allah'tan gelene razı olunca duaya ne hacet gibi bir mülahaza hatıra gelebilir. Böyle bir mülahaza ancak insanlığın hakikî hâlini bilmemekten gelir. Zira insanlar ne kadar yükselseler yine Allah'tan dilekleri olacaktır. Peygamberlerin hepsi dilediklerini Allah'a arz etmişlerdir. Onun içindir ki dua; rızaya münafî değildir, buyrulmuştur. İbrahim aleyhisselamın "Allah benim hâlimi bilir, istememe ne hacet!" dediği zaman olmuşsa da dileklerini Allah'a arz ettiği daha çoktur. Zaten o suretle söylemesi de duadır. Dileğini arz etmektir.

Bir de insanın işini, Allah'a bırakması var ki ona tefviz denir. Tefviz rızadan kolaydır. Öyle hâller olur ki onlara sabretmek, hakkıyla razı olmak güçtür. Öyle vakitlerde rızadan ayrılmamak, tam bir rızaya muvaffak olabilmek için dua etmek, Allah'a yalvarmak ister. Kur'an'da Allah "Siz bana dua edin. Ben kabul edeyim." Buyurmuştur." [Mümin Suresi: 60].

Misyonerlere Hitabım

Muhterem Baylar; hepsinden evvel şunu arz edeyim ki Müslümanların Hristiyan olmasını isteyenler, muhakkak kalp ve ruh ile beraber akıl ve muhakemeyi de tatmin edecek ve Allah kelamı olduğuna tamamıyla inanılabilecek bir kitap ile gelmelidir. Bugün Türk münevverleri; akla, mantığa ve ilme, fenne, tabiat kanunlarına uymayan sözlere inanmaktan çok uzaktırlar. Kur'an daha hakıyla tercüme ve tefsir edilememiş olduğundan, onun haricindeki kitapların bazılarını karıştırılmış olan akla, mantığa uymayan sözleri, İsrailiyat'ı Kur'an'dan zannederek bütün dini inkâr cihetine gidenlerimiz çoktur. Böyle Kur'an'ın aslı haricindeki kitaplar sebebiyle kendilerine şüphe ve itikatsızlık gelen bu insanlara, İncillerdeki sözlere nasıl inandıracacağız?

Hazret-i İsa'nın na-pak (murdar) ruhlara hükmetmesi ve iki bin domuzu deli edip altı bin murdar ruhlara beraber denize döküp boğması gibi mucizeleri anlatarak onları Hristiyanlığa iman ettirmek mümkün olacak mıdır? Türkler, hepsinden evvel akl-ı selime uygun kelam isterler. O da din kitabı olarak ancak Kur'an'da vardır ve Kur'an, müteşabih ayetler; yani tevilleri, mecazî manaları olanlar sebebiyle gönüllere kaygınlık gelmemesi hakkında iktiza eden tembih ve ihtarı suret-i mahsusada kayıt ve beyan ederek yanılma ve aldanma yollarını kapamıştır. Bunun için bir taraftan tabiat kanunlarının asla değişmez olduğunu ve Peygamberlerin mucizelerinin dahi tabiat kanunlarını bozar mahiyette olamayacağını:

“Allah'ın kanununu asla değişir bulmazsın ve Allah'ın kanununu elbette bozulur bulmazsın.” [Fatır Suresi: 43, XXXV, 43] ayet-i kerimesi ve emsali ile açıkça ve kati olarak bildirmiştir ve aynı zamanda müteşabih ayetlerden zahirde akla ve mantığa muhalif görünenlerin o suretle söylenmelerinde hikmetler olduğunu ve onların sırasında akıl ve ilim dairesinde tevillerinin yani hakikî manalarının aranıp bulunacağını bildirerek Müslümanların hurafelere inanmamaları için sağlam bir kaide tesis buyurmuştur.

Tabiat kanununun bozulmaz olduğu söylenince bazıları “Allah her şeye kadirdir. İsteddiği vakit onları da bozar.” derler. Hâlbuki iş öyle değil. Evet bizce de Allah her şeye kadirdir. Fakat koyduğu kanunları, kurduğu nizamları bozmayı Allah kendisi istemiyor, hiçbir suretle bozmuyor ve bozdurtmuyor ve bunu Kur'an ile açıkça bildiriyor.

Müslüman âlimleri bu hakikati izah için akait kitaplarında “Allah her şeye kadirdir. Fakat Allah kudretini, iradesini, tekvin sıfatlarını hiçbir vakit akla, kendi koyduğu kanunlara (sünnetullahı, tabiat kanunlarına) uymayan şeylere taallük ettirmiyor.” diye yazmışlardır. “Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri” kitabımızda bu husus yazılmıştır.

Müslüman itikadınca mucizeler ya ruhî, enfüsî tecelliler yahut tabiat kanunu bozmayan ve lazım olduğu vakit tam yerinde zuhur eden harikulade vakalardır. Evet bizce harikulade vardır. Fakat harik-i tabiat, yani tabiat kanunlarının bozulması yoktur.⁴⁹⁾

Ernest Renan, Hazret-i İsa'nın tabiat kanunları hakkında hiçbir fikri olmadığını söyler. Ernest Renan, bu sözü elde bulunan İncillere bakarak söylüyor. Hâlbuki Hazret-i İsa, Allah tarafından aldatmaz bir ruh ile ruh-ı emin ile kendisine vahiy gelmiş bir Peygamber olduğundan tabiat kanunlarının, sünnetullahın bozulmaz olduğunu, onun bilmemesi olamaz ve onun içindir ki İncillerdeki tabiat kanunlarına uymayan sözlerin ve işlerin Hazret-i İsa'nın sözleri ve işleri olmadıklarında şüphe yoktur.

Bir de Ernest Renan; Hazret-i İsa'nın hakikî İncil'inin Kur'an'ın inkiler gibi kesik kesik ayetlerden mürekkep olduğunu ve bugünkü İncillerde o ayetlerin bulunmadığını tarihe istinaden beyan eder.

49. İslâm dininin ilk asırlarında yetişen hakikî âlimler, Kur'an'ın bildirdiği bu hakikatleri iyi anlamışlar ve iyi anlatmışlar. Hepsinden evvel Allah'ın sünneti (kanunları) ve eşyanın hakikati değişmez. Onlar sabittirler ve mucizeler dahi aklın olmaz gördüklerinden (muhalat-ı akliyeden) olamazlar demişler ve bunu anlatmak için bir insanın vücudu aynı zamanda iki yerde olamaz misalini göstermişlerdir. Fakat sonradan bütün bütüne zıt itikatlar meydana gelmiştir. Bunu şu suretle izah edelim: “Vaktiyle gerçek âlimler, bilgiler ve hikmetler denizi olan Kur'an'dan bir hayli kıymetli mücevherler çıkarıp bırakmışlar. Fakat sonraları yalandan Müslüman olmuş şeytan kimseler, yıllarca Hak yönünden görünerek yazdıkları bazı kitaplara ve halkın zihinlerine, Müslümanlığa uymayan sözler sokmuşlar. Yani gerçek âlimlerin Kur'an'dan çıkardıkları gerçek cevahirin aralarına sahtelerini karıştırmışlar. Ondan sonra gelen yarım hocalarla, bilgisiz dervişler de doğrusu ile eğrisini ayırt edemeyerek, onları halka satmaya devam etmişlerdir. Bereket versin ki Tanrı'mız Kur'an'ı her türlü karışmalardan esirgemiş olduğundan bizim için gerçek olmayanları ayırıp atmak her vakit kolaydır.

İşte hep bunlar mülahazaya alındıktan sonra kendisine Hristiyan olması teklif edilen Müslüman “Bir kere benim iman etmemi istediğiniz kitaplarda akla, mantığa, ilimlere, fenlere, tabiat kanunlarına uymayan çok şeyler var. Ben onlara nasıl inanayım?

İkincisi benim elimde bir Kur’an var. Onun hak ve doğru olduğu içindeki türlü mucizelerle belli, ben onu nasıl inkâr edeyim.” diyecektir. İzah edelim.

Bir kere misyonerlerin bizlere inanınız, iman ediniz dedikleri kitaplarda Hazret-i İsa’nın babasız dünyaya gelmiş ve birçok olmayacak işler yapmış, asılmış, ölmüş, gömülmüş olduğu hâlde, kabrinin üzerine yuvarlanarak konmuş olan büyük bir taş üç gün sonra üstünden atarak kabirden çıkmış, göklere uçmuş, tekrar inmiş, haftalarca şakirdleriyle konuşmuş, balıkçılarla balık tutmuş, yemiş içmiş, sonra yine birçoklarının gözlerinin önünde cesediyle uçarak göğe çıkmış, babası Allah’ın sağ tarafına oturmuş ve kendisi de babası gibi kudretli Allah olup babasının, yani haşa Allah’ın işlerini görmekte olduğu ve daha bunlar gibi bir hayli sözler yazılı. Ben bunlara nasıl doğrudurlar deyebileyim?

İkincisi benim inkâr etmemi istediğiniz Kur’an benim aklıma, fikrime ve ruhuma ve bütün mevcudiyetime, hakikî insan fitratına göre beyanlarda bulunuyor. Allah’ın vahyi ile gelmiş olduğunu o vakitlere göre bilinmesi başka türlü kabil olmayan birçok hakikatleri Peygamberlik kuvvetiyle haber vererek ispat ediyor. Kalbim de ruhum da ve aklım da İlâhî, Rabbanî küşayişler, itminanlar husule getiriyor. Benden aklımı, ruhumu sıkacak, muzdarip edecek ve vicdan ve kanaatime uymayacak hiçbir itikat istemiyor. İstedikleri bütün âlemlerin haliki, rezzakı daim ve bakî bir Allah’a ve ahirete iman etmem ve ondan başka Allah var derlerse katiyen inanmamam ve kimseye zararlı olmamam, hayırlı ve faydalı olmamdan ibaret. Pekâlâ! Böyle yüksek hakikatlar, faziletler bildirmiş olan bir Peygamberi ben nasıl inkâr edebilirim?

Bahusus Allah’ın sair kulları hakkında fena fikirler besletmiyor. Ezelden beri Allah’a iman etmiş ve onun iradelerine teslim olmuşların hep Müslüman olduklarını bildiriyor. Eğer Hristiyanların itikat ettikleri gibi halas ve selameti yalnız Hazret-i İsa’nın Allah olduğuna iman edenlere hasredersek müşarünileyhin mübarek isimlerini bile işitmemiş fakat akıl ve fikirleriyle ve herhangi bir irşat ve hidayet neticesi olarak Allah’ı tanımış ve yapılması lazım iyilikleri yapmaya çalışmış ve yapmış olan iyi insanlar haklarında ne hüküm verilecek? Mesela Hazret-i İsa daha dünyaya gelmezden evvel gelmiş ve Allah’ı pek âlâ tanımış müminler için ne diyelim? diyecektir.¹⁵⁰

Hülâsa hakikati arıyorsak, ruh ve kalp ile beraber akli ve muhakemeyi de esas tutalım ve Hazret-i İsa’nın bütün Peygamberler gibi Allah yanında makbul bir insan olduğunu kabul ederek hakikî mevkiini tanıyalım. Kendilerinden ahirette şefaate de isteyelim. Fakat aynı zamanda bütün hakkı tanıyanlar gibi Hazret-i İsa’nın da en yüksek ihtirama layık gördüğünde şüphe olmayan, Hazret-i Muhammet’in çok mukaddes makamını da inkâr etmeyelim. İşte ancak o vakit, en doğru bir din sahibi oluruz. Allah’ı ve İsa’yı ve daha başka Peygamberleri ancak o suretle hoşnut edebiliriz. Asıl Hristiyanlık, hakikî İsevîlik yalnız o suretle hâsıl olur. Allah’ın lütuf ve keremiyle Avrupa’nın ve Amerika’nın ve bütün cihanın bu hakikati anlamaları zamanı yakındır. İlimler ilerledikçe Kur’an’ın büyüklüğü, doğruluğu daha ziyade anlaşılacak kıyamete kadar akli, fikri, ruhu ve kalbi tatmin edecek dinin İslam dini olduğu gün gibi meydana çıkacaktır.

Biz bu hakikati anlayıp kabul etmek şerefine İslam dinini yakından tedkik edebilmek fırsatına nail olmuş olan Misyonerlere en evvel nasip olmasını temennî ve memul ederiz.

Rabb’imiz cümlemizi doğru yola götürsün. Âmin.

Hamiş - Garplılar, milletlerinin Hristiyanlığa bağlı kalmaları için pek ziyade çalışmaktadırlar. Bunun için türlü tedbirlere müracaat ediyorlar ve başlıca ehemmiyet verdikleri şunlardır:

50. Kur’an-ı Kerim cenneti asla inhisar altına aldırılmaz. “Yahudilerden ve Hristiyanlardan başka kimse, asla cennete giremez, dediler. Bu, onların kendi kuruntularıdır. Sen onlara ‘Eğer sözünüz doğruysa burhanınızı getiriniz, de’. Hayır (hakikat onların dedikleri gibi değildir) yüzünü Allah’a çevirip Allah’ın emirlerine teslim olan ve iyi ameller işleyen kimselerdir ki kerim olan Rabları indinde ecirleri vardır ve onlar için korku yoktur ve onlar mahzun olmazlar.” [Bakara Suresi: 111, II, 115] ayet-i kerimesi Allah’ın makbul kulu olmak için lazım gelen şartları açıkça bildirir. “Hakikat-i İslam”da bu husus hakkında tafsilat vardır.

İtikadlarınca, insanlara Âdem Baba'dan kalmış gayet korkunç günahtan temizlenmek mutlaka lazım olduğuna dair kuvvetli telkinlerde bulunurlar. Bunun içindir ki her âile her dünyaya gelen çocuk hakkında hâline göre mühim vaftiz merasimi yaptırır. Bu suretle çocuğun Mesih'ten yeniden doğmuş, ikinci defa dünyaya gelerek Âdem'den kalma günahtan temizlenmiş, tamamıyla masum olmuş olduğuna inandırırılar. Bu babadan kalma gayet korkunç günahtan kurtarmak için insanlara lütuf olmak üzere Allah'ın biricik oğlu İsa'yı göndermiş, kurban ettirmiş ve onun kurbanlığı sayesinde ona iman edenlerin kurtulmuş olduğuna inandırmaya çok cehdederler.

Böyle insanları kurtarmak için Allah'ın gönderdiği oğlunun geldiği güne hürmet olmak üzere Noel gecesi, küçük çocuklardan ihtiyaçlara varıncaya kadar her yaştaki insanları alakadar eden birtakım eğlenceli âyinler yaparlar.

Vaftiz ile Âdem Baba'dan kalma günahtan temizlendikten sonra hayatta kazanılan her türlü günahların artık ehemmiyetsiz kalacağına, affolunacaklarına yahut küçük bir ceza ile kurtulacağına ve gayet ağır ve ebedî azabın ancak Hristiyanlığa inanmayanlar, Hazret-i İsa'yı Allah tanımayanlar ve vaftiz olmayanlar için olacağına itikad ettirirler. Nitekim bir mecliste günahtan bahsediliyordu. Norveçli bir kadın bana onun kolay olduğunu, Hristiyanlığı kabul etmekle günahların hükmü kalmayacağını anlattı. Papazların bu muvaffakiyetlerine böyle şeylere inandırmak hususlarındaki meharetlerine hayret ettim. Hâlbuki Müslümanlık; yalnız imanın kâfi olmayıp imanın kötü işlerden, her türlü günahlardan sakınmak ve iyi işler yapmakla beraber olmasını ehemmiyetle emreder.

Bunlara inanmaya yardım olmak için türlü şiirler, hikâyeler, kitaplar ve büyük dâhi sanatkârlar taraflarından yapılmış manalı resimler, nefis tablolar, tiyatrolar, sinemalar yapılmış ve yapılmaktadır. Aynı zamanda İncillerde bulunan bazı mâkul ve mantikî güzel sözleri ezberletmeyi de unutmazlar.

Kiliselerde zamanlarını hoş geçirmek için çok mühim tedbirler alıyorlar. Musikinin ve daha başka cazibeli, eğlenceli, istifadeli vasıtalara müracaattan geri kalmıyorlar. Hatta o kadar ki kiliseye gidenlerden “Ben kiliseye giderim ve dualarda bulunurum fakat inanmam. Ancak hoş vakit geçirmek için giderim.” diyenleri bilirim. Tabii inanarak gidenler de vardır.

Onlarda sık sık yapılan âyinlerde Papazların bulunmaları şart olduğundan, Papaz teşkilâtına çok ehemmiyet veriyorlar ve Papazlar vücutlarının her yerde böyle lazım görülmesinden istifade ederek bu teşkilâtın, yalnız memleketlerinde değil dünyanın her yerinde yapılması için büyük teşviklerde bulunmuşlar ve pek ziyade muvaffak olmuşlardır. Bugün dünyanın her yerinde Papazların nüfuz ve hükümleri altında bulunan kiliseler, manastırlar, mektepler, hastahaneler vesair müesseseler bir hesap edilirse cidden büyük hüküm ve kuvvete malik oldukları görülür ve bu kuvvetlerine binaendir ki padişahlık zamanlarında bizim memleketlerimize de gelmişler. Müslümanları, Hristiyan etmek teşebbüsüne kadar cüretlenmişlerdir.

Türlü neşriyatları, dinî mecmuaları, mütalaa salonları, kütüphaneleri vaaz ve konferansçıları, propagandacıları hep Hristiyanlığı neşre çalışan vasıtalarıdır.

Yalnız din meseleleri hakkında mübahaselere pek yanaşamazlar. Zira dinlerinin aslı olan ellerindeki İncillerde müspet ilimlere, akla, mantığa hiç uymayan çok şeyler bulunduğundan, münakaşadan kaçarlar. Karşılarına müspet ilimleri ve akı, muhakemeyi esas tutan insan çıkınca “Dinden gaye Tanrı sevgisiyle ruhları inceltmek, bu suretle insanları birbirlerine sevdirmek, fedakârlığa alıştırmaktır. Dinî itikadları akıl ile muhakeme ile ve ilim kaideleriyle karşılaştırmak olmaz.” derler.

Ben bir gün Misyonerlerin en mühimlerinden bir zat ile görüşürken Kur'an'ın inkâr kabul etmez mucizelerinden bahsettim. Red ve inkâr edemedi. Yalnız “Bizim bugün dinden anladığımız ve aradığımız başkadır.” dedi ve gaye, Allah'ı ve insanları sevmek, lazım gelen fedakârlıkta bulunmaktır, demek istedi. Fakat bir taraftan da hiç durmuyor propaganda işleriyle uğraşıyordu. Tabii Kur'an'ın mucizeleri gibi mucizeleri yok ki arasınlar ve şüphesizdir ki dinde sevgi ve fedakârlık temeldir. Onun için Peygamber Efendi'miz “Din, herkes için iyilik arzu etmek ve iyilik yapmaktır.” buyurmuşlardır ve Kur'an'da buna dair çok ayetler vardır. Bahusus “Sevdiklerinizden fedakârlıkta bulunmadıkça, elbette dindarlığa nail olamazsınız ve yaptığınız fedakârlığı Allahuteala muhakkak bilir.” ayet-i kerimesi bu manayı pek kuvvetli ifade buyurur [Al-i İmran Suresi: 92].

Lakin yalnız sevgi ve fedakârlık emretmekle iş bitmez. Bugün dinsiz ahlak da sevgi ve fedakârlık emreder. Ancak bir emrin iman kuvvetinde tesir hâsil edebilmesi için onu emreden kitabın mukaddesliğine ve her kelimesinin

doğru ve Hak tarafından gelmiş olduğuna, her suretle kani olmak hem kalp ile ruh ile hem de akıl ile mantık ile ilim ile fen ile inanmak ister. Öyle tam bir imanı hâsıl edebilmek için lazım olan evsafi haiz biricik din kitabı Kur'an-ı Kerim'dir. İş Kur'an-ı Kerim'i anlayabilecek münevver sınıf yetişirebilmektir. Bir kere onlar yetişip tahkikî iman sahibi olduktan sonra halk da onlara bakarak daha dindar olurlar. Bu münevver, dindarların yetişmesi de maarifle olur. Çünkü cahillik ve Müslümanlık birbirlerine zıttır. İkisi birlikte olamazlar. Her vakit söylüyoruz. Nedense Müslümanlar Kur'an'ın ilk ayeti ile emrolunan okuyup yazma nimetinin kolay elde edilebilmesine yardım eden tam ve fennî bir elifba edinmemişler. Bu emrin muktezasınca hareket edebilmek Garplılara nasip olmuş. Onun için Kur'an'ın büyüklüğünü en ziyade Garplılar, bahusus münevverleri Müslüman olduktan sonra anlaşılacaktır ve o vakit Allah'ın izniyle insanlık âlemi bilgi ile sevgiyi kendisine temel kabul etmiş olan İslam dininin feyziyle misli görülmemiş nurlu günler görecektir ve bu nur gittikçe cihanın her kıtasına yayılacaktır. O çok saadetli günlere yetişebilenlere ne mutlu!

Herhâlde o günler çok uzak değildir. Işığın görünmüştür. Lütuf ve kerem hep Allah'tan.

Şimdi de dinimiz hakkında söylenmiş daha bazı sözlere cevap verelim.

Allah'ın ruhu ve Allah'ın kelimesi ne demektir? Allah'ın ruhu ve Allah'ın kelimesi ne demektir? ve Hazret-i İsa yaratılmış (mahluk) değil midir?

Kur'an'da Hazret-i İsa için Allah'tan bir ruh ve Allah'ın kelimesi denmiş olması, sekizinci asırda yaşamış Hristiyan azizlerinden Jean Damascene adlı bir zata göre Hazret-i İsa'nın gayr-ı mahluk olduğunun Müslümanlarca da kabul edilmiş olduğuna delil sayılırmış. Biz bunu Émile Dermenghem'in "Hazret-i Muhammet'in Hayatı" adıyla 1929'da basılmış olan kitabında okuduk.¹⁵¹

Jean Damascene "Kur'an, Allah'ın kelamı olduğu cihetle mahluk değildir, deniyor. O hâlde Hazret-i İsa da mahluk değildir. Çünkü Kur'an'a göre o da Allah'ın kelimesidir (kelamı)." diyormuş.

Biz Allah'ın kelimesi demekten murad; Hazret-i İsa, Allah'ın sözlerini tebliğ memurdur demektir diye daima yazdık. O cihetle, bizce Aziz Damascene'nin o dediklerinin yeri yoktur ve Hazret-i İsa'nın cismi, ruhu, Ruhullah olması, yani Allah'ı bilmesi ve Allah'ın kelamı olması, hep zaman ve mekân ile mukayyed, mahdud ve cüzî olmaları sebebiyle mahlukturlar. Kur'an da öyledir. Lafızları, kelimeleri, harfleri, cildi, şekli hep mahlukturlar. Gayr-ı mahluktur dedikleri, Allah'ın zatına aitliği cihetiyledir. Yani Allah, zatıyla söyler. Mahluk olan ses ile lafızlarla değil demektir ve Allah'ın emirlerini kelimelerle, kelam ile bildirmeye memur olmaları hasebiyle her Peygamber; Hazret-i İsa gibi Allah'ın kelimelerindedir ve daha doğrusu her şey Allah'ın kelimesidir. Lisan-ı hâl ile Allah'ın varlığını söyler. Nitekim yazılacak olsalar denizler biter; Allah'ın kelimeleri bitmez, diye buyrulmuş olduğunu yukarıda yazdık.

Kur'an ne ise, aslı itibarıyla Hazret-i İsa'nın vesair Peygamberlerin tebliğ ettikleri Allah kelamı kitaplarda aynıyla odur ve Aziz Damascene'nin, Allah nasıl ezeli ise, ruhu ve kelimesi olan İsa da öyledir. Allah gibi o da gayr-ı mahluktur demesi Hazret-i İsa da Allah'tır demeden başka bir şey değildir. Bizim itikadımızca her şey Allah'tandır. Lakin Allah'ın kendisinden başka hiçbir şey, Allah değildir. Zira her şeyde Allahlığa uymayan sıfatlar vardır. Hazret-i

51. Émile Dermenghem; Hazret-i Muhammet'in, kendilerine Peygamberlik gelmezden evvel Hristiyanlık ve Musevilik hakkında malumat sahibi bazı kimselerle görüşmüş olduğunu fakat o kadarlık görüşmekle Kur'an-ı Kerim'in meydana getirilemeyeceğini söylüyor ve Efendi'mizin hakikaten vahye mazhar, yani Peygamber olduklarını tasdik ve Kur'an ile Hristiyanlık arasında zıtlık olmadığını ve zahirde görülen ayrılığın anlaşmaktan geldiğini yazıyor. Kur'an-ı Kerim'de, bu risalenin başına yazdığımız veçhile "Ya ehl-i kitap! Aramızda müsavi olan kelimeye geliniz. Yalnız Allah'a kulluk edelim ve ona hiçbir şeyi ortak tutmayalım ve bazımız bazımızı Allah'tan başka Rablar ittihaiz etmesin, de." buyuruyor. Kur'an'ın bu daveti kabul edilince hiç ihtilaf kalmaz. Asr-ı saadete ve hayat-ı Muhammet'e ve Kur'an'a dair vukuf sahibi buldukları eserlerinden anlaşılakta olan bu zatı, o eserde yazdıklarına istinaden Muhammet dinini tasdik etmiş kabul eder ve hürmetle selamlarız. İki din arasında yaklaşma teminine matuf himmetleri cidden insanî ve Kur'an'ın davetine icabettir. Din ve insanlık namlarına teşekkürler ederiz. Yalnız kitabında; din meseleleri, asılları üzere kaydedilmekle kalınmamıştır. Dinî heyecanlar vermek için şairler tarafından yapılmış yahut Müslüman düşmanları taraflarından ilâve edilmiş rivayetler de beraber zikredilmişlerdir. O cihetle İslam dininde hurafelere itikad bulunduğu hakkında yanlış fikir verebilmesi mahzuru vardır. Okuyanın bu mahzura düşmemeleri için bu kitabın esasen "meşahirin hayatlarına dair romanlar" namı altındaki bir koleksiyon için yazılmış ve dinin esas itikatlarıyla şair süslemelerini ve daha başka meraklar uyandıracak masal nevinden ilaveleri ayırmalarına ihtiyaç bırakmış olduğunu bilmeleri pek lâzımdır. Vakıa kitapta bunları ayırmak için bazı alametler de koymuş ise de bizce mahzur yine az çok mevcuttur. Bu müellifin Allah hakkındaki bazı mülahazalarından ileride bahsedeceğiz.

İsa da o sıfatları taşıyanlardandır. Yani sair mahluklar gibi o da muhtaç ve mahdud ve âciz olanlardandır. Eğer kelimeyi, kelamı Yuhanna İncil'inin başında yazıldığı gibi kabul edersek, cesetleşmiş kelime verbe incarné Hazret-i İsa'dan ibaret olmuyor. Pek çok olmak lazım geliyor. Çünkü orada bir kere ve "Kelam, Allah idi." deniyor. Ondan sonra da "Olmuş olanlardan onsuz, (kelamsız) hiçbir şey olmadı." diye yazılıyor. O hâlde, mademki kelam Allah imiş; hepimiz de ondan olmuşuz, bizler de o hususta İsa'dan farklı değiliz. Nitekim bu itikadın tesirine kapılmış olan bizim bazı dervişlerin kendilerini kelamı zat bilmeleri ve ezeli, ebedî olduklarını terennüm etmeleri hep o nakarattır. Arşî'nin:

Kelamı zat idim kün emri irad olmadan evvel

Bu hakü badü abü ateş icad olmadan evvel

diye başlayan bir nazmı tamamıyla bu manadan söylenmiş sözlerdir.

Biz ehl-i sünnetin kabul ettiğimiz itikad, Hazret-i Ebubekir'in buyurduğudur. Müşarünileyh "Allah senin hatırına gelenlerin hepsinden başkadır." buyurmuştur.

Tarifat-ı Seyyid adlı dinî istilahlr lügat kitabında "Tevhid; Allah'ın zatını, fehimlerde tasavvur, zihinlerde tahayyül edilenlerin hepsinden ayırmaktır." diye yazılıdır. Açıkçası hiçbir şey Allah olamaz, demektir.

Bizim Allah hakkında zat ve sıfat kabul etmemize karşı Hristiyanlık, Allah'ın zatında ayrılma (teferruk) ve bitişme (ittisal) kabul ediyor ve bunu izah için "Mesela insanda bir ben var, ben hem bilir hem bilinir hem de o benin kendisidir. O suretle hem birleşirler bir olurlar hem ayrılırlar üç olurlar. Fakat hakikatte üç değildir, birdir diyorlar. Acaba bu izah ile onlar da zat ve sıfat kabul etmiş olmuyorlar mı?

İkinci bir izahları da şudur: "Allah masdar, yani her şeyin kendisinden çıktığı bir asıldır. O itibar ile babadır. Mesih ondan sadrolmuştur ve oğuldur, bir de Ruhülkudüs var ki o Allah'a döner (rücu eder) ve böyle bir üçlük bulunduğu hâlde yine bir olmasına hâlel gelmez diyorlar.

Bizce bu izahlarından, bir Allah var bir de ondan çıkmış İsa (madde) ve bir de ruh vardır.

Bunların hepsi bir olup mecmuu bir Allah'ı teşkil ederler manası çıkar ki bu itikad evvelce söylediğimiz veçhile vücudiye, panthéisme itikadının makbul olmayan nevine varır. Şair Gaybî'nin:

Sana âlem görünen hakikatte Allah'tır

Allah birdir vallahi sanma ki birkaç ola

beyti bu manaya alınabilir. Fakat onun muradı, zahirde var görünen âlem, hakikatte var değildir. Var olan ancak Allah'tır, demektir denirse o manaya göre bu söz; vahdet-i vücud nazariyesinden, yani Allah'ın varlığından başka varlık yoktur itikadından söylenmiş olur. Makbul olmayan (vücudiye) şeklinden söylenmemiştir. Zira o şekilden söylenirse, kendilerinde noksan sıfatları olan şeylere Allahlık atfı olur ki doğru değildir.

Biz Allah hakkında ayrılma, bitişme kabul etmediğimiz gibi ne madde için ne de ruh için Allah'tır yahut Allahlıkta dâhildirler diyemeyiz. Bizim bildiğimiz, Allah'ın bir zatı vardır. Tabiidir ki zatın sıfatı da olur. Allah'ın zatının kühünü bilmek haddimiz değildir. Hem yalnız Allah'ın değil hiçbir şeyin, hattâ türlü tasarruflarımıza tâbi edegeldiğimiz maddelerin, kuvanın, mesela hararetin, elektriğin vesairlerinin mahiyetlerini bilmekten çok uzağız. Biz yalnız onların hâllerini, sıfatlarını biliriz ve mevcut olduklarını bu sıfatlarıyla anlar ve tasdik ederiz. Allah'ın var olduğuna kanaatimiz de öyledir. Ruhlarımızdaki istidat sayesinde, kendi nefislerimizde ve bütün kâinata gördüğümüz eserlerle Allah'ın var olduğuna iman ederiz ve bu iman nihayet kati bir kanaat ve yakîn olur.

Hristiyanlar da Allah'ın bilinemez bir ciheti vardır, diyorlar. Şübhesiz bu hususta insanın aczi büyüktür. Fakat bu aczimiz, Allah hakkında malumatımız yok demek değildir. Biz Allah'ın mübarek sıfatlarını bilmek ve düşünmek sayesinde insan için mümkün olan irfanın, Allah'ı bilmenin yüksek mertebesine nail oluruz. İman, bu irfan sayesinde kuvvetlenir ve kuvvetlendikçe aşklar, incizaplar hâsıl olur. Allah'ın aşkı gönülleri doldurur. Hazret-i Musa da olduğu gibi insana bazen Allah'ı göz ile görmek, belki de zatına akıl erdirmek hevesi de gelebilir. Lakin Allah ne gözle görülür ne de zatına akıl erer ve insanlar için böyle olduğu gibi göklerde, sair ecranda bulunan bizden yüksek ilim sahiplerinin de hâlleri budur. Yani Allah'ı görmek ve kühüne akıl erdirmek imkânları onların da yoktur.

Peygamber Efendi'mizin "Allah gözlerden gizli olduğu gibi akıllardan da gizlidir ve muhakkak daha yüksek âlemlere 'mele-i alâya' ait olanlar dahi Allah'ı sizin aradığınız gibi ararlar." buyurmaları bu manayı bildirir.

Hâsılı Müslümanın kalbi, ruhu ve akli, fikri tamamıyla Allah'ın nuru ile aydınlanmış olduğundan Allah'ı daima beraberinde bilir ve ruhaniyet mertebesi ilerledikçe, rüyalarıyla hâtiften gelen sadalarla yahut kalbine doğan ilhamlarla Allah'ın hitaplarına, kelimalarına mazhar olur. Kur'an'ın ayetlerini okuyarak Allah'ın kelamına nail olması yine başka ve bu suretle göz ile görmüş gibi Allah'a mükemmel surette iman eder ve bütün mevcudiyetiyle bağlanır.

Allah'ın insan ile nasıl kelamda bulunabileceğini Kur'an "Allah insana ancak vahiy ile yahut perde arkasından yahut Peygamber gönderip kendi izni ile ona istediğini vahyederek konuşur. Muhakkak Allah yüksektir ve hikmet sahibidir." [Şura Suresi 51, XLII, 50].

Müslümanlıkta Allah'ın kelamının cesetleşmesi, et, kemik olması şeklinde bir beyan yoktur ve Allah'ın söylemesi mahlukları neviden olmadığından mesela hâtiften gelen sesi muhatabı işitiyor, muhatabın gayrıları işitemiyorlar. Demek ki o bizim bildiğimiz seslerden değildir. Muhatabın ruhunda olan bir tecellidir. Bunun bir misali de rüyalarda işitilen seslerdir. Onlar maddî olarak mevcut olmadıkları cihetle etrafta bulunanlar işidemezler yalnız o rüyayı görenin ruhuna ait bir işitme kalırlar. İşte hâtiften gelen seslerde yalnız muhatabın ruhuna ait bir tecelli olarak kalırlar. Hristiyanlar, Allah'ın kelamı Hazret-i İsa'da cesetleşmiş itikad ettikleri gibi biz Müslümanların da kelamın, vahyin kitapta, Kur'an'da cesetleşmiş olduğuna itikad ettiğimizi zannediyorlar. Hattâ böyle zannetmeleri sebebiyle "Kelam, bir insanda cesetleşirse mi doğrudur, kitapta cesetleşirse mi doğrudur?" tarzında sual ve mülâhazalarda bulduklarını bir kitaplarında okudum.

Görülüyor ki Hristiyan Misyonerleri bizim itikadlarımızda zayıf ve çürük cihetler aramaktan geri kalmıyorlar. Hâlbuki biz hiç öyle bir itikad bilmiyoruz. Bizce Kur'an'ın lafzı, manası Hazret-i Muhammet'in kalbine vahiy ile indirilmiştir ve o vahiylerin mecmuu bir kitap teşkil ederler ve ellerdeki kitaplar, o kelamın okunması için âletlerdir. İşte o kadar. Bunda kelam kitapta cesetleşmiştir demek için bir icap yoktur.

Hazret-i İsa Asılmadı

Bir de Hazret-i İsa'nın asılmış veya asılmamış olması meselesi var. İncillerde, Yahudilerin İsa'yı çarınha çektikleri ve bu suretle öldürülüp gömüldüğü ve kabrinin üstüne büyük bir taş yuvarlandığı fakat üç gün sonra o taşı kabrinin üstünden atarak çıkmış ve göğe uçmuş ve ondan sonra inip yeryüzünde kırk gün kadar kalmış ve şakirdleriyle çok kereler görüşmüş, balık tutmuş ve yemiş, içmiş ve tekrar göğe çıkmış olduğu yazılıdır. Kur'an ise "Onu asmadılar, öldürmediler. Fakat onlara öyle bir benzetme oldu." buyurur. Şimdi biz; öldürülüp gömüldükten sonra tekrar dirilip mezarının üstünden gayet büyük taşı atarak çıkması, cismiyle göklere uçuşması gibi inanılmayacak ve tabiatta yeri yok sözleri bırakalım da asılmış rivayetiyle, sonradan kırk gün türlü yerlerde türlü zamanlarda, birçok insanlarla görüşmüş ve onlarla Taberiye Gölü'nde balık tutmuş, yemiş, içmiş rivayetini muhakeme edelim.

Dünyada birinin yerine, benzetme yüzünden, bir başkasının tutulup asılması, öldürülmesi çok kereler olmuş ve görülmüştür. Hele ölmemiş, öldürülmemiş oldukları hâlde, ölmüş veya öldürülmüş sanılan kimseler az değildir. Böyle bir hâl benim başıma da geldi.

Meşrutiyet'in ilk senesinde çıkan ve 31 Mart hâdisesi denilen asker isyanı üzerine Rumeli'den gelen Hürriyet Ordusu; o vakit İstanbul'da eski Zaptiye Caddesi üzerinde oturduğum mektebe bitişik evi mitralyozlarla, toplarla harap ettiler. Bir saat bombardımandan sonra hatalarını anlayıp yanlış oldu. Geçmiş olsun diye özür dilediler ve bu yanlışlık üzerine türlü yanlış rivayetler ve fikirler meydana geldi. Aynı zamanda haremim ve çocuklarımla beraber hepimizin mahvolduğumuz şâyi olmuş ve buna birçok kimseler birçok zamanlar inanmışlardır. Hatta hakkımda hüsn-i zannı olanlardan ruhuma Fatıha okuyan bir zat⁵² işittiği yanlış haberi sonradan acele bana gelip yana yakıla anlatmış idi. Hele vakanın üzerinden aylar geçtikten sonra tanıdıklarımın Hakkâk Ardaşes Usta'nın beni sağ görünce sararıp solarak bayılacak bir hâle gelmesini hiç unutamam. Zavallı adam, muhakkak ölmüş bildiği bir dostunun sapaşğlam karşısına çıkıvermesi üzerine dehşet içinde kalmış idi.

52. Bu zat, şimdi Cumhuriyet Gazetesi'nde muharrir bulunan Hidayet Bey'in pederidir. Merhumdur. Allah gani gani rahmet etsin.

İşte bu kabilden olarak, bir karışıklıkta Hazret-i İsa için asılmadığı hâlde asılmış rivayetinin çıkmış olması olmaz bir şey değildir. Tabii bu rivayeti işitenler, başkalarına da söyleyerek, o yanlış haberi her tarafa yayabilirler.

İkinci şıksa yani Hazret-i İsa'nın asıldı, öldü ve gömüldü rivayetinden sonraya ait olup birçok tanıdıklarıyla, birçok günler görüşmüş; kayıklara binip balıklar tutmuş ve yemiş; içmiş olduğuna dair olan rivayet inanmaya daha layıktır. Zira bu rivayet, asılma rivayeti gibi bir karışıklık zamanının birkaç dakikalık işi değil, haftalarca devam eden ve kendisini pekiyi tanıyan şakirdleri tarafından şahadet edilmiş, asude zamanlara ait görmeler ve görüşmelerdir. Bahusus o vaktin Valisi Pilatus'un suçlu bulmadığı İsa'yı kurtarmak ve Yahudiler tarafından affi istenen hakiki bir suçlu mahbusu astırmak taraftarı bulunduğu da İncillerde yazılıdır.

Binaenaleyh, akıl ve muhakeme ve fikir ve mantıkça, İncillerde yazılı bu iki rivayetin ikisinin birden doğru olması mümkün olmadığından asılmış olması değil, asıldı zannedildikten veya ettirildikten sonra asılmamış, herhangi bir suretle kaçıp kurtulmuş veya kurtarılmış olduğunu gösteren rivayetin, yani şakirdleri tarafından çok kere görülmüş ve görüşülmüş rivayetinin inanılmaya daha layık olduğu aşikârdır. Kur'an'ın dediğine uyan da budur.

Tabiidir ki ondan sonra Hazret-i İsa, herkes gibi vefat etmiştir. Ölmeden bedeniyle göğe çıkmış gibi olmayacak bir itikada mahal bırakmamak için Kur'an'da "Allah'ın 'Ya İsa! Ben seni öldüreceğim ve kendime yükselteceğim.' dediğini düşün." buyrulurak Hazret-i İsa'nın ölmüş, ondan sonra ruhunun Allah'a yükselmiş olduğu açıkça bildirilmiştir [Al-i İmran Suresi: 55].

Asılma ve Haç Meselesi Hristiyanlığın Ruhü

Hristiyanlarca İsa'nın asılması ve haça çekilmesi dinlerinin ruhu ve büyüklüğünün temeli bilindiğinden Kur'an'ın Hristiyanlığa muhalifliği olmadığı fikrinde bulunan Émile Dermenghem "İsa'yı öldürmediler ve asmadılar. Onlara öyle bir benzetme oldu." buyrulmasından maksad, İsa'nın zahiren asılmadığını beyan değildir. Her ne kadar İsa'nın cismini astılsa da ruhunu, dünyaya gelmesinden gaye olan dinini mahvedemediler demektir, diye tevil tarafına gidiyor ve eğer tevil edilmez de Müslümanların anladıkları gibi kalırsa, Hristiyanlığın en yüksek prensibi olan, Allah aşk ve muhabbetidir. Mücerret insanları sevdiği için sevgili oğlunu kurban vermiştir ve o kurban hürmetine insanları kurtarmıştır akidesinin hükmü, yeri kalmaz. Hristiyanlık temelinden yıkılmış olur diye telaş ediyor.

Bizce hiç telaş edilecek cihet yoktur. Hazret-i İsa, Allah'ı ve Allah'ın emirlerini bildirmek ve öğretmek için gelmiştir. Onun öğrettiklerine iman ve riayet edilirse, maksat hâsıl olur. Zira gerek İsa ve gerek sair Peygamberler kendilerini bildirmek için değil, Allah'ı ve Allah'ın istediklerini bildirmek için gelmişlerdir. Nitekim Peygamber Efendi'miz "Halis olarak (yüreğinden) Allah'tan başka Allah yoktur diyen cennetliktir." buyurdıkları vakit, Hazret-i Ömer "Ya Allah'ın Peygamberi! Kendinize inanmayı, iman etmeyi de içine katınız." demiş. Peygamber Efendi'miz sükût ile kendilerini değil ancak Allah'ı bildirmek için gelmiş olduklarını anlatmışlardır. Onun için Hazret-i İsa ister eceliyle ölmüş ve ister başkaları tarafından öldürülmüş olsun, esasa tesir etmez.

Hristiyanların halâskârlık, kurtarıcılık dedikleri bu meselede ancak Allah'ın sevgili insanların vazifeleri uğrunda uğradıkları haksızlıklar dolayısıyla müteessir olup heyecan duyan insanların iyilik kazanmaları işi vardır ki onu biraz sonra izah edeceğiz ve Allah oğlunu sevdiği insanların kurtulmaları için feda ve kurban etmiştir gibi aslı pek eski hurafelere varan kurban meselesini, Kur'an'ın nasıl tashih ve tavzih etmiş olduğunu da göreceğiz.

Mesih'in Kanı, Kurtarıcılığı, Meyancılığı ve Müslümanların Allah'ı

Bir de Émile Dermenghem "Müslümanlar, İsa'nın halâskârlığını ve meyancılığını kabul etmiyorlar. Feda ve kurban fikrini anlamıyor görünüyorlar. İsa'nın kanı ile selâmet bulmak büyük fikri, Allah'ın kendi biricik oğlunu vermeye kadar varan sevgisi ki putperestlik âlemini fetheden fikir ve mazmundur. Allah ile kul arasına çukur koymuş olacağı mülâhazasıyla İslam'ı nefret ettirir görünür. Vakıa İslam dininin Allah'ı şiddetle tenzih için cehdetmesi, büyüklükten hâli olmayan bir müteal, transcendence mefhumudur. Fakat onda nihayet derece bir mücerretliğe düşmek ve Hristiyanlığın büyük vahyi olan Allah aşktır mefhumunu ve onun hilkat ve hayatın gayesi üzerine attığı ziyayı takdir etmemek muhatarası vardır." diyor.

Bu sözler, Émile Dermenghem'in Hristiyanlığın düşmüş olduğu garip itikatlardan kendisini kurtaramamış olduğunu gösteriyorlar. Hazret-i İsa'nın halâskârlığını biz Müslümanlar da kabul ediyoruz. Lakin Hristiyanların dedikleri gibi değil, bizce Hazret-i İsa vesair Peygamberler; salihler, muslihler, doğru yola sevk edip, eğri yollardan sakındıran bütün insanlar, hep Allah'ın izniyle halâskârdırlar. Aralarında ancak mertebe farkı vardır. İşte o kadar.

Hiçbir kimseyi meyancı kabul edemeyeceğimizi evvelce yazdık. Biz Allah ile kulların gönülleri arasına hail girmemelidir, deriz. Müslüman'ın gönlü tamamıyla Allah'a doğrudur. Her insan hattâ İsa'nın, Musa'nın, Muhammet'in ve hiçbir Peygamber'in adlarını bile işitmemiş; geçmişte, hazırda ve gelecekte ne kadar insan yaratılmış ve yaratılacaksa cümlesinin gönülleri için Allah'ın kapısı açıktır.

Âdem Babalarından kalmış günahları vaftiz ile yıkanmadıkça ve haçı tanımadıkça, Allah'ın biricik oğlu İsa'nın meyancılığı ile olmadıkça Allah insanların dualarını işitmez, kabul etmez, diyemeyiz.¹⁵³

Allah, bütün âlemlerin Rabb'idir, (Rabbülalemin'dir). Duaları işitmek için vasıtaya ihtiyacı yoktur. Yalnız iyi kulların dualarını tabii daha ziyade kabul eder. Onun için iyilerin, bizler için de dua etmelerini isteriz. Fakat bu başkadır. Arada meyancı lazımdır demek yine başkadır.

Gelelim insanları kurtarmak, selâmete çıkarmak için Allah'ın kendi sevdiklerini feda ve kurban etmesi bahsine. Bu mesele, Müslümanlıkta vardır. Yalnız Hristiyanların anladıkları gibi değil.

Evvela şunu söyleyelim ki biz Müslümanlar Allah'ın lütfunun, merhametinin bütün kâinatı doldurduğunu biliriz ve yalnız Hazret-i İsa'yı göndermesinde değil; her işinde, her yarattığında Allah'ın sevgisi ve inayeti ve merhameti görülür ve Allah'ın iyi kullarının hepsinde Ruhülkudüs vardır. Allah, bütün insanlara olan aşk ve muhabbeti sebebiyle o Ruhülkudüs (Ruhullah) sahiplerinden istediklerini Peygamber olarak gönderir. Onlarla kendi emirlerini, beşerin dünya ve ahiret saadetlerini temine medar olan yolları sair insanlara bildirtir. Bu gönderilenlerin hepsi hâllerine göre kendilerine verilmiş olan bu yüksek vazife uğrunda uğraşırlar. Türlü zahmetler çekerler. Tehlikelere düşerler. Şimdiye kadar gelmiş olanlar böyle oldukları gibi bundan böyle gelecekler de her ne kadar Peygamber olmayacaklarsa da Peygamberlerin yollarında gittikleri takdirde elbette eziyetler çekecekler, tehlikelere maruz kalacaklardır ve böyle hayırlı gayeler uğrunda çekilen eziyetler, ilâhi ruh sahiplerine güç gelmez. Vakıa Allah yolunda çekilen mihnetlerin ahirette pek büyük eciri vardır. Lakin hak ve hakikat yolcuları, âşıkları için en büyük lezzet ve safa; o yolun kendisi, o aşkın zatıdır.

Allah yolunda eziyet çekenler, kurban olanlar yüzünden insanların kurtulmaları da tecazüb, sympathie mebbeine ait bir meseledir. İyilik yolunda çalışanların, kötüler tarafından eziyetlere uğramalarını gören veya işiden insanlar da o iyiler için muhabbet ve kötüler hakkında nefret uyanması, insanların iyi insan olmalarına hizmet eden kıymetli bir heyecandır. Hayrın ve hayır yapanların lehlerinde ve şerrin ve şer yapanların aleyhlerinde uyanan heyecanlar, Allah'ın sevdiklerini sevmek ve sevmediklerini sevmemek demek olduğundan Allah'ın rızasına uygundur. Bu sayede gönüller incilir. Güzel ahlaklar, yüksek manevî makamlar kazanılır. O sebeple böyle hayır getiren ve hayır getirici heyecanlara sebep olan vazife kahramanlarına, doğruluk kurbanlarına bu suretle halâskârlık verilmiş olur.

İyiliğe çalışan insanların hep halâskâr sayılacaklarını yukarıda yazdık. Fakat bütün halâskârların halâskârlıkları kendilerinden değil, Allahuteala'dandır ve eğer halâskârlık onların kendilerinde olsaydı; herkesi ve bahusus kendi istediklerini hep mutlaka imana getirerek kurtarırlardı. İşte bunun içindir ki "Muhakkak (ya Muhammet) sen arzu ettiğin kimseleri hidayete (doğru yola) erdiremezsin. İsteddiğini hidayete ancak Allah erdirir." buyrulmuştur [Kasas Suresi: 56, XVIII, 56].

Hazret-i Muhammet için böyle olduğu gibi Hazret-i İsa vesair Peygamberler için de böyledir. Nitekim Hazret-i İsa'ya kalmış olsaydı, tabii getirdiği dini kabul ettiremediği kimse kalmazdı.

53. Biz böyle bir inhisar fikrini Hazret-i İsa'nın da ruhuna muhalif buluruz. Zira bu da Yahudilerin, İsrail evladından olmayanların Allah yanında makbul olamayacakları hakkındaki itikatları gibi olur. Vakıa Hazret-i İsa'nın Yahudi, yani İsrailoğullarından olmayanlar için köpekler dediği İncillerde yazılıdır [Markos İncil'i: Bab 7, Madde 26-28]. Fakat biz böyle bir sözü müşarünileyhe yakıştıramayız.

Demek ki onun halâskârlığı da ancak Allah'ın izin verdiği kimselere münhasırdır ve bu hidayetin ancak Allah'tan olduğu İncillerde yazılıdır. “Kendisine babadan verilmedikçe hiçbir kimse bana gelemmez.” [Yuhanna İncil'i: Bab 6, Madde 64-65]¹⁵⁴

Hazret-i İsa'nın çektiği eziyetleri ve daha sair Peygamberlerin ve azizlerin, evliyanın, iyi kimselerin çektiklerini hatırlayarak dinî heyecanlar duymak Müslümanlarca da malumdur. Müslümanlar, Hazret-i İsa'ya vesair bütün Peygamberlere inanır, iman eder ve hürmetkâr olurlar. O cihetle hepsinin, bütün iyiliğe çalışanların çektikleri eziyetler bizler için teessür ve heyecan getirirler. Hele bizim Peygamber'imize ve mübarek ehl-i beytine yapılan eziyetler, zulümler sebebiyle duyulan heyecanlar çok mühimdir. Şii Müslümanların Allah'ın, insanları kurtarmak için fedakârlık yaptırdığı bu hak kurbanları aşkına, kendilerini dövmek, yaralamak, tehlikeye koymak derecelerinde ileri gidenleri vardır. Tabii bu derecesinde fazlalık görülebilir. Lakin fazlalık aleyhinde bulunalım derken, bütün bütüne gevşetmek doğru değildir. Büyük eksikliktir. Herhâlde geçmiş büyüklerin tarihlerini, menkıbelerini okumak; dinlemek; mazlumlar için mersiyeler, hak kahramanları haklarında kasideler, methiyeler inşa ve inşad ederek hayır getirici heyecanlar hâsıl etmek ve bu vesilelerle aşure yemekleri dağıtmak; türlü hayrat ve hasanat yapmak; kötü işlerden sakınıp her türlü iyi işlere devam etmek dinliliğe pek yakışır hâllerdir. Lakin kaş yapayım derken göz çıkarmamalı yani o mübarek zatları sena edeyim derken haddi tecavüz ederek, şirke düşmemelidir. Vakaları şairane ve tesirli şekillerde tasvir ederek iyi heyecanlar getirmek çok iyidir fakat arada hakikati kaybetmemek şartıyla. Zira tabiat kanunlarına, akla, mantığa uymayan sözler; ne kadar mahirane, şairane yazılırsa yazılsın, mutlaka akli sıkıntılar ve iman için zararlı olurlar.

Hristiyanların Allah'ın sevgili oğlunu kurban etmesi dedikleri bu meseleyi ve bu yüzden gelecek hayrı Kur'an-ı Kerim, en ziyade Kadir Suresi'yle bildirmiştir. Tefsir-i Kebir'de yazılı olduğu veçhile Peygamber Efendi'miz bir gün rüyalarında Ümeyyegoğullarının (Emevilerin) biri diğeri ardınca Peygamber Efendi'mizin minberine çıkıp çiğnediklerini görmüşler, tabii müteessir olmuşlar. Rüyanın tabirini, niye çıkacağını düşünürlerken Kadir Suresi, nazil olarak işin aslı kendilerine bildirilmiştir. Bu esas üzerine yapılan tefsire göre Kadir gecesi demek karanlık takdir demektir. Hazret-i Ali'nin şehit olarak vefat ettiği geceye tesadüf etmiştir ki müşarünileyhin bu şehadeti Peygamber Efendi'mizin ehl-i beytlerine yapılan zulümlerin başlangıcıdır.

Kadir Gecesi'nin hangi güne tesadüf ettiği ihtilâflı olduğu gibi Hazret-i Ali'nin şehit olduğu gece hakkında da ihtilâf vardır.

Bir tetkike göre Ramazan'ın yirmi yedinci gecesinin Kadir Gecesi olarak kabul edilmesi, Hazret-i Ali'nin bir Ramazan'ın yirmi ikinci günü yaralanıp yirmi yedinci gecesi vefat etmiş olmasındandır ve bu anlayışa göre Sure'nin manası şöyle olur:

“Biz onu (Peygamber Efendi'mizin rüyada gördükleri hâli) Kadir Gecesi'nde (karanlık takdirde, zulüm ve zulmet içinde) indirdik. Kadir Gecesi'nden ne anlıyorsun? Kadir Gecesi bin aydan (Emevilerin sürecekleri bin ay saltanattan) daha hayırlıdır. O gecede Melekler ve ruh Rablerinin izniyle inerler ve onların o inmelerinde her işten selâmet vardır. O, fecrin (şafağın) doğacağı zamana kadardır. Yani hakikatin anlaşılacağı zamana, kıyamet gününe kadar o yüzden selâmet gelecektir.

Bu Sure'de Allah, Emevilerin hakikî saltanatlarının bin ay süreceğini Peygamber'imize bir mucize olarak daha evvelden bildirmiştir ki Emevîlerin ilk hükûmetlerinin sağlam müddetine tekabül eder. Sure'de sene tabiri kullanılmayıp da bin ay denmesi ve bu müddetin tarihçe de Emevîlerin saltanatları müddetine uyması, bu suretle tefsire hak verdiren delillerdendir.

Bir de Müslümanlıkta zaman ve mekân için mukaddeslik, mübareklik kabul edilmemiştir. O cihetle Kadir Gecesi'nden maksat, senenin muayyen bir zamanına mübareklik atfı olamaz. Mübareklik, ancak iyi işlerle olur ve onun içindir ki insan her geceyi Kadir Gecesi bilmelidir, derler. Nitekim Kâbe'nin kible ittihaz edilmesinin ancak

54. Hazret-i İsa'nın gerek bu sözü ve gerek “O gün yahut o saat hakkında ne gökteki melekler ne de oğul, babadan başka kimse bir şey bilmez.” demesi [Markos İncil'i: Bab 14, Madde 32] Hristiyanlarca, İsa'nın Allah ve Allah ile müsavi olduğu hakkındaki itikatlarına muhaliftir. Zira Baba Allah ile müsavi olsaydı, onun bildiklerinin hepsini kendisinin de bilmesi ve her istediğini yapabilir olması lazım gelirdi.

Peygamber'e tabi olanlarla olmayanların bilinmesi için olduğu Kur'an-ı Kerim'de yazılıdır ve bunlar "Hakikat-i İslam"da izah edilmişlerdir (sahife 97). Ve müfessirler İsrâ Suresi'ndeki "Etrafını mübareklediğimiz Mescid-i Aksa" buyrulmasını etrafını münbit tarlalarla, bahçelerle, çok bereketli mahsullerle ve meyvelerle bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa manasınadır diyerek mübarekliği maddî bereketler manasıyla izah ederler ve bu suretle herhangi bir yerde manevî mübareklik olduğuna itikat edilmemesini temin etmiş oluyorlar.

Malumdur ki herhangi bir zaman veya mekânın kendilerinde mübareklik kabul etmek, o zaman veya mekân hürmetine iyi işler, salih ameller mukabili olmaksızın dahi sevap ve mübareklik kazanılacağını kabul etmektir. Hâlbuki sevap işleyen, nerede ve ne zamanda işlemiş olursa olsun mükâfatını, günah işleyen de hangi yerde ve hangi zamanda işlerse işlesin cezasını bulacaktır.

İslam dininde günün, ayın, yerin, mübarekliği olmadığı açık bir delili de altında Peygamber Efendi'mize biat olunan Kur'an'da yazılı ağaçta sonraları halkın mübareklik var itikad ederek, dua için onun altına koşmaya başlamaları üzerine Hazret-i Ömer'in o ağacı kestirip yaktırmasıdır. Sonra mesela Ramazan günleri mübarek günlerdir. Fakat mübareklik günlerde ve zamanlarda değil, edilen ibadetlerdedir. O günlere erişip de oruçlarını tutmayan, ibadetlerini yapmayan insanlar, mücerret o günler hürmetine sevap ve mübareklik kazanmazlar. Bilâkis günah kazanırlar.

Mühim hadiselerle tesadüf eden günler veya yerler kaydedilerek o hadiseleri hatırlatmak için o günlerde veya yerlerde merasim yapılmasının, sırf heyecanlar vermek için olduğu malumdur.

Emeviler; İslam'ın meşveret üzerine kurduğu hükûmeti, Hazret-i Ali'nin elinden tarihçe malum olan şekilde alarak mutlakiyete çevirdiler ve yaptıkları fenalıkların en büyüklerinden biri de budur. Vakıa sürdükleri bin ay saltanat zamanlarında, türlü kabahatleriyle beraber, hizmetleri de oldu. Kur'an'ın onların bin ayı hakkında tamamıyla şer buyurmayıp da Kadir Gecesi'nin, o bin aydan daha hayırlı olduğunu bildirmesi, o bin aydaki yapılmış hayırlı işlerin de unutulmamasına işaretler. Bunu tefsirler hep yazarlar. Tabii o hizmetler unutulmaz, inkâr edilmezler. Lakin yapılan şerler de unutulmazlar.

Burada asıl maksat; ehl-i beytin çektikleri eziyetler, zulümler yani Hristiyanların, Hazret-i İsa'nın haçı dedikleri neviden ızdıraplar dolayısıyla İslam âleminde kıyamete kadar devam edecek dinî heyecanların vereceği din ve iman kuvvetlenmelerinin, ahlak ve salah kazanılmalarının, Emevilerin dünya saltanatından daha hayırlı olduğunu bildirmektedir.

Bu Sure'de melâike kelimesi hayır vasıtaları ve ruh kelimesi iman ve irfan manalarına kullanılmışlardır.

Görülüyor ki Hristiyanların kendilerine mahsus bir necat vasıtası zannedip pek büyüttükleri feda ve kurban meselesi, İslam dininde de vardır. Hem de makul ve mantıkî şekildedir.

Bu neviden feda ve kurbanlar, küçük veya büyük mikyasta, insanların içtimaî hayatlarında her gün olan hâllerdir. Her türlü hurafeleri atmış olan İslam dini, Tevrat'ın kurban hakkındaki değiştirilmiş sözlerini de tashih etmiştir. Ellerde bulunan Tevrat'ta kurbanların kanlarının vücudun türlü yerlerine, ibadethane duvarlarına sürülmesi ve bazı kurbanların yakılıp külleri su ile karıştırılarak onunla günahların giderilmesi ve kurban eti ile mebzul şaraplar içilmesi gibi şeyler var ve bunları (güya) Allah emretmiştir diye yazılıdır.

Kur'an-ı Kerim, bu hurafelere meydan vermemek için "Kurbanın etleri ve kanları asla Allah'ın kabulüne nail olmaz. Ona ancak sizin dindarlığınız nail olur." buyurmuştur [Hac Suresi: 37, XXII, 38] ve daha evvelki âyetlerde de kurbandan maksadın, kesenlerin, eşin, dostun ve fakirlerin et yemeleri olduğu bildirilmiş; bu suretle mücerret etleri ve kanları Allah'a gidecektir itikadıyla lüzumsuz hayvan kesilmesi de men buyurulmuştur.

İslam dini, gayesine varmak için hakikatten ayrılmaz. Émile Dermenghem, Allah'ın biricik oğlunu kurban etmesi sayesinde putperestlik âleminin fethedilmiş olduğunu söylüyor. İslam dini de putperestlik âlemini pek güzel fethetmiştir. Yalnız Hristiyanların yaptığı gibi putperestler arasında kadimden beri mevcut olan batıl itikada, kurbanın kanı sayesinde insanların kurtulacakları hakkındaki hurafeye, cehalete revaç vererek değil, hakikatleri oldukları gibi bildirerek halis ve samimî bir din telkin etmek suretiyle fethetmiştir. Hristiyanların yaptıkları gibi Allah'ın biricik oğlunu kurban vererek, onun kanıyla insanları kurtarmış olması gibi bir akideyi terviç etmek yani putperestlere

benzemek, uymak şekliyle fethetmeyi kabul etmemiştir ve bu fethi; Hazret-i Muhammet bizzat hayatında yapmış ve Arabistan'ın putperestlerinden sonra İran'ın ve daha uzak yerlerin putperestlerinin fetihleri fevç fevç takip etmiştir ve hâlâ da o fetihler devam etmektedir. Fakat İslam'ın en mühim fetihleri, bundan sonra görülecektir.

Hazret-i Muhammet'in vahye mazhar, yani Peygamber olduğunu tasdik etmiş olması sebebiyle; kendilerini Hazret-i Muhammet'e iman etmiş kabul ettiğimiz Émile Dermenghem'in Müslümanların Allah'ı nihayet derece tenzihlerinde gördüğü yükseklikle beraber, fazla mücerretliğe düşmek ve Allah aşkı mefadını takdir etmemek gibi mahzurlar görmesini, İslam dini hakkındaki tetebbüllarıyla mütenasip bulmadık. Hazret-i Allah hakkında müşahhas (conert) demek câiz olmadığı gibi mücerret (abstrait) demek de doğru değildir. Kendileri fazla mücerret demekle acaba ne anlıyorlar?

Allah deyince mutlaka müşahhas, etli, kemikli bir şahıs tasvirine mi lüzum görüyorlar?

Hep bunlar Hristiyanlığın, Allahuteala'yı bir türlü Müslümanların gördükleri gibi büyük göremediklerini gösteren sözlerdir.

İslam dini, Allah'ın aşk ve muhabbetini de en iyi ve en mâkul surette anlar ve anlatır. Allah'ın izniyle şimdi de onu izah edelim.

İslam Dini Allah'ın Aşk ve Muhabbetine Az Mı Ehemmiyet Verir?

Émile Dermenghem, kitabının bir yerinde “İslam dini, Allah'ın birliği, büyüklüğü, şanı, merhameti üzerinde Hristiyanlık aşkı, muhabbeti üzerinde çok durur.” diyor.

Evet İslam dini, hepsinden evvel Allah'ın birliği, büyüklüğü, şanı, merhameti üzerinde çok durur. Çünkü daha evvel gelen dinlerin tâbileri çok yazık, en ziyade bunların muhafazalarında kusur etmişler; Allah'a şerik koşulmasına sebep olmuşlardır. Pek büyük tehlike tevhidi muhafaza edememekten gelmiştir. Hristiyanlık, vahdaniyeti zayı etmiş ve Allah'ın şanında küçüklük itikadları meydana getirmiştir. Museviler, Tevratları Allah'ın gazabı ile doldurmuşlar ve merhametini ancak kendi kavimlerine hasretmişler. O da her vakit değil, o cihetle hepsinden evvel onları tashih etmek iktiza etmiştir. Fakat bu Allah'ın birliğinden büyüklüğünden, merhametinden çok bahsetmek; onun aşk ve muhabbetini az görmeyi değil, bilakis Allah'ın çok sever ve çok sevilir olduğunu en sağlam ve en tam olarak bildirmeye hizmet etmiştir. Zira bir mevcut ne kadar biricik ne kadar büyük, ne kadar şanlı, merhametli olursa onun aşkı, muhabbeti de o kadar büyük olur ve onun zatına ve sevgisine o kadar çok ehemmiyet verilir.

Allah'ın dünyada ve ahirette insanları pek ziyade sever olduğunu Kur'an daha başlangıcında Rahman ve Rahim isimleriyle, sıfatlarıyla başlayarak anlatır. Allah'ın sevmesi böyle olduğu gibi kulların Allah'ı tam ve kâmil olarak sevebilmeleri, gönüllerini Allah'a sağlam bağlayabilmeleri için de Allah'ın çok büyük ve çok şanlı, merhametli olduğunun pürüzsüz olarak bilinmesi elzemdir. Zira Allah denince gönüllerde oğul mu bulunacak, baba mı, Ruhülkudüs mü? Hepsinin birden bulunması olamaz. Çünkü birden ziyade şeyler aynı zamanda aynı zat ve sıfat ile tasavvur edilemezler ve Hristiyanların Hazret-i İsa için Allah'ın biricik oğlu demelerindeki ısrarları, bölünmemiş muhabbetin kuvvetini anlatmak için değil midir? Sonra merhamet nedir? Muhtaç olmayanın, muhtaç olanlara muhabbet ve ihsanından başka bir şey midir?

Hele Peygamber Efendi'mizin bir adının da Allah'ın sevgilisi (Habibullah) olması, dinimizde Allah'ın aşk ve muhabbetine verilen ehemmiyetin büyüklüğüne aşikâr bir delil değil midir? Allah Muhammet'i sevmiş; Muhammet de Allah'ı sevmiş ve bu sevgilerden Allah'ın insanları pek çok sevdiğinin en büyük burhanı olarak, insanlar için en hakiki selâmet ve saadet yolu olan Muhammet dini hâsıl olmuştur demektir ve “Muhabbetten Muhammet oldu hâsıl/ Muhammetsiz muhabbetten ne hâsıl?” beyti bu hakikati hülâsa eder.

Görülüyor ki Émile Dermenghem'in; Allah'ın sevgisini Müslümanların, Hristiyanlar kadar nazar-ı itibara almadıklarını zannetmesi doğru değildir. Acaba kendileri Kur'an'ın, Allah'ın sevmesi ve sevilmesi hakkındaki ayetlerinin, İncillerdekenden pek çok ve pek ziyade manalı olduklarını bilmiyorlar mı?

İslam dininde sevginin esas olduğunu adı da gösterir. Zira İslam demek, selâmet bulmak ve selâmet vermek demektir. Müslüman, her namazının sonunda iki tarafına selâm vermekle ve keza her karşılaştığını selâmlamakla mükelleftir.

Bunlar hep Müslümanlığın her tarafa selâmet yaymak emrettiğini gösteren deliller değil midir? Zaten Peygamber Efendi'miz, Müslüman'ı "Müslüman elinden ve dilinden herkes selâmette olan kimsedir." diye tarif buyurmuştur. Hülâsa edilirse Müslüman demek "Kendisini Allah'a ve Allah'ın emirlerine teslim ederek hem kendisi için hem bütün âlem için selâmet bulmak ve selâmet vermekle mükelleftir." demek çıkar ve Allah'ın bir adının Selâm olması da Allah'ın bütün âlemlere selâmet verici yani çok sever olduğunu ayrıca gösterir.

Bu dediklerimiz, Allah'ın aşk ve muhabbetini sarîh olarak bildiren ifadeler olup bir de Allah'ın sevgi ve aşk olduğunu remzî beyanlarla, daha hususî surette anlatan ayetler vardır. Mesela Hazret-i Musa'nın ateş görüp ona aşına çıkması ve ondan Allah'ın nidasına nail olması var ki bu hususa aittir:

"Musa bir ateş gördüğünde ailesine 'Siz durun, ben bir ateşe aşına oldum. Olur ki size ondan bir kor getiririm yahut ondan doğru yol bulurum.' dedi. Ateşe varınca kendisine şöyle nida geldi. 'Ya Musa! Muhakkak ben, senin Rabb'inim. Pabuçlarının ikisini de çıkar (dünya ve ahiret düşüncelerini at). Muhakkak sen tam mukaddes vadidesin ve ben seni beğendim. Vahyolunan dinle. Muhakkak ben, Allah'ım ve benden başka Allah yoktur ve bana ibadet et ve beni düşünerek namaz kıl.'" [Taha Suresi: 10/14].

Ve "Şunu düşün ki Musa, ailesine 'Ben bir ateşe muvanis (aşına) oldum. Ondan yakında size bir haber getiririm yahut alevli bir ateş getiririm de ısınmırsınız.' dedi. Ateşe geldiğinde, kendisine ateşte olan ve ateşin etrafındakiler mübareklendirilmişlerdir ve âlemlerin Rabb'i noksan sıfatlarından münezzehtir. 'Ya Musa! Muhakkak ben, izzet ve hikmet sahibi Allah'ım ve asanı meydana koy.' diye seslenildi." [Neml Suresi: 7/10, XXVII, 7].

Ve "Musa (kaynatasının yanında) müddetini bitirip ailesiyle beraber gittiğinde Tur tarafından bir ateşe muvanis (aşına) oldu. Ailesine 'Siz bekleyin. Ben bir ateşe aşına oldum. Belki ondan size bir haberle yahut ısınmanız için ateşli bir kütük ile gelirim.' dedi. Oraya vardığında mübarek bir köşede, vadinin sağ kenarından, ağaçtan kendisine 'Ya Musa! Ben âlemlerin Rabb'i olan Allah'ım ve sen asanı meydana koy.' diye nida olundu." [Kasas Suresi: 29-31, XXVIII, 29-31].

Tasavvufa ait manaları olan bu ayetlerdeki Tur'dan murat; yüksek makam, manevî tecelliler makamıdır. Ateş Allah'ın aşkı ve tecellileri, gelecek haber Allah'ın emirleri, sıcaklık din sevgisi ve ağaç (şecere) kâmil insan manasına ve Musa'nın kendisidir, diye tefsir edilmiştir. Nida, Allah'tandır. Musa'nın içinden işittiği sestir. Hatiften ses geldiğini biliyoruz. Asâdan murad da Peygamberlik vazifesidir. "Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri" kitabımızda bunlar hakkında izahlar vardır.

İşte bu âyetlerde işaret olunduğu üzere aşk ateşiyle âşinâ olmuş zatların içlerinden, kâmil ruhlarından (ben Allah'ım) nidasını işitmeleri cihetiyle tasavvufçular; aşk ateşi Allah'tır demişlerdir. Bu manaya göre aşk, Allah'ın isimlerinden birisi oluyor.¹⁵⁵ Hazret-i Mevlâna "Ey aşk, ben senden sergeşte (zaptolunmaz) ve sevdalı oldum." diye başlayan bir gazelinde Allah'a aşk ismiyle hitap etmiş ve sonunu bir ayet-i kerimeden alarak "Evvel ve ahir ve zahir ve batın sensin/Her gözden gizlisin ve aynda (eşyanın cevher ve hakikatinde) görünürsün." sözleriyle bağlamıştır.

Mevlâna'nın bu sözlerinin hepsinin Kur'an'dan alınmış oldukları meydandadır.

55. Allah hakkında sevgi ve aşk kelimelerinin kullanılması Müslümanlıktan ve Hristiyanlıktan daha çok eski zamanlarda başlamıştır. Kur'an, hak dinin ve Peygamberlerin pek eski olduğunu bildirir ve Allah hakkında ateş kelimesini remzî olarak sevgi manasına kullanır ve "Allah göklerin ve yerin nurudur." buyurur. Demek ki Kur'an'a göre Allah nurdur ve sevgi manasına alınmak şartıyla ateş, aşk onun bir sıfatıdır. Ve aşk kelimesi lügatlerde (ışık) de telaffuz olduğuna göre Türkçede ziya manasına olan ışık kelimesinin aynı olabilmesi de hatıra gelir. Esasen her dilde ışığın ayrılmaz arkadaşı olan ateş ve sıcaklık aşkın, sevginin remzleridir. Mesela Türkçemizde sıcaklık nüshası demek, sevgi nüshası demektir. Ve aşk ateşi tabirini her gün kullanmaktayız. Ve güneşi göstererek şu ışık hakkı için diye yemin edenler hâlâ vardır.

Bunlardan öyle anlaşılıyor ki Musa'ya ve ondan ve hatta İbrahim'den daha evvel gelen Peygamberlere de Allah, kendisini remzî olarak aşk ateşi ve nur (ışık) sıfatlarıyla isimleriyle bildirmiştir. Ancak sonradan azitan, delâlete düşen cahiller; bu kelimeleri zahir manalarına alarak, mahluk ateşe ve güneşe ve yıldızlara Allah'tır diye tapmaya başlamışlar ve bundan ateşperestlik ve başkaları meydana gelmiştir. Ve eski dillerde bazı kelimelerin hem Allah hem ateş hem güneş (ışık, nur) ve hem sevgi manalarına gelmeleri bu yüzden olmuştur. Nitekim bizim Türkçe Tanrı kelimesi ışık (nur) manasına olan tan kökünden geliyor ve eski zamanlarda ateşe ve güneşe tapanlardan kalma olacaktır ki Farişi dilinde bugün dahi mihr kelimesi hem güneş hem sevgi manalarına gelir.

İslam dini, muhtelif tabaka, muhtelif seviye ve muhtelif mertebeden bütün insanların istidat ve kabiliyetlerine göre hidayet veren umumî bir din olduğundan, aşk ve muhabbet hakkında da her zamanın ve her milletin avamına ve havasına göre ayrı mertebeden beyanları vardır.

Aşk ve muhabbetin zabt ve idaresi müşküldür. Mukaddes kitapların bir yerinde “Aşk istediği yerde eser.” denmiş olduğu meşhurdur. Onun içindir ki ahlak uleması, ahlak kaidelerinin sevgi izlerine kurulamayacağına hükmetmişlerdir ve aşk ve muhabbetin ancak akl-ı selimin hükmü altında idare edilmek şartıyla ahlak mebde-i olabileceği kararı verilmiştir.

Bu manayı Peygamber Efendi'miz “Yapışılacak iman kulplarından en sağlamı Allah için sevmek ve Allah için sevmemektir.” diye ifade buyurmuşlardır. Sevmek ve sevmemek ancak Allah için yani Allah'ın emirlerine, akl-ı selime uygun idare edilmek şartıyla iman kaidelerinden olabilir demektir ve zaten Müslüman'ın dini, imanı, ahlakı, hep akl-ı selim ve Kur'an-ı Kerim'dir.

“Hakikat-i İslam”da da yazdığımız veçhile İslam dininde aklın temel olduğunu anlatmak için din kitaplarımızda şöyle bir temsil vardır: “Hazret-i Âdem'e Cebrail, Allah tarafından üç iyi şey getirmiş: akıl, haya ve din. Bunlardan birisini seçsin alsın buyurmuş. Hazret-i Âdem bunların içinden akli seçmiş almış. Onun üzerine Cebrail, haya ile dini geri götürecektir. Lakin onlar, bizim muktezamız akıl ile beraber olmaktır, ondan ayrılmayız, diyerek gitmemişler. Akıl ile beraber kalmışlar.”

Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin Allah'a aşk diye hitap ettiğini yukarıda yazdık. Bu münasebetle Amerikan Misyonerleri tarafından neşredilen evvelce bahsini ettiğimiz “Garp'ta Dua” kitabının 28'inci sahifesinde yazılı bazı sözleri de buraya nakl ile mukabil maruzatta bulunalım.

“Birçok akıl sahibi insanlar bütün dua hazinelerinin henüz keşfolunmamış olduğuna kanidirler ve onlar diğer safhalarda olduğu gibi bunda da tecrübe ile büyük terakkiler yapacakları kanaatindedirler. Belki de âlicenap bir Türk, istikbalde duamız için büyük bir muavenette bulunacaktır. Müfrit modernler, Celaleddin-i Rumî ve Yunus Emre gibi kendilerinde Allah'ın kudretini hisseden zevatın ananesiyle Allah'a ait yeni keşfiyatta bulunabilirler. Belki de bazıları Garp fenninin duaya ait bütün söylediklerini öğrenecekler⁵⁶¹ ve sonra kendileri Garp'a yeni ruhi muavenette bulunacaklardır.”

Biz evvelâ bu sözlerdeki Türklere ait alaka ve teveccühlere teşekkürler ederiz. Zaten bu risalenin başlıca Müslüman Türkler için yazılmış olduğu birçok yerlerinden anlaşılmaktadır. Sonra Celaleddin-i Rumî'yi, Yunus Emre'yi ve tabirleri veçhile Garp fenninin duaya ait bildirdiklerini öğrenmeyi kabul ederiz. Çünkü dinimiz; hikmeti, yani dünyaya ve ahirete faydalı şeyleri aramamızı, nerede ve kimde bulursak almamızı ve sözleri dinleyip en güzeline tâbi olmamızı emreder. Ancak “Garp'ta Dua” kitabını yazan, bastırın zatlar; Celaleddin-i Rumî'nin, Yunus Emre'nin nail oldukları feyzleri görüp takdir ettikleri hâlde, onların ve daha ne kadar benzerleri varsa hepsinin feyzlerinin kaynağı olan Kur'an'ı, Hazret-i Muhammet'i, İslam güneşini ne için görmemezliğe geliyorlar, onu anlayamıyoruz.

Hakikat aranırsa yalnız bizimkiler değil, Garp'ın ilâhiyatçıları da asırlardan beri Kur'an'dan, Hazret-i Muhammet'in dininden yüksek istifadelere nail olmuşlardır.

Erbabı için bunda şüphe yoktur. Bununla beraber, buna inanmayanlar olur. Lakin bizimkilerin yani Celaleddin-i Rumî ve Yunus Emre ve emsalinin marifet ve ruhaniyetlerinin Kur'an'dan geldiğinde kimin şüphesi olabilir? Belki onlar, o zatların feyzlerini; İsa dininin ruhuyla mezcedilerek yapılmış bir felsefeden neveflatunî, néoplatonisme felsefesinden hâsıl olmuş görürler. Bunu da kabul edelim. Zira esas itibarıyla İsa dininin ruhu ile İslam dininin ruhu arasında ayrılık yoktur. Yalnız Kur'an öyle bir ilim ve irfan ve hidayet ve iman denizidir ki o felsefelerde ve daha başkalarında olan hakikatlerin o deryada daha mükemmel olarak bulunduğu şüphesizdir. O cihetle, Kur'an'ı tedkik edebilen cevahir arayıcılarının din ve kutsiyet dalgıçlarının başka bir feyz kaynağı aramaya ihtiyaçları olmamıştır ve onun içindir ki o felsefeden mülhem oldukları söylenen tasavvufçularımız; hangi hakikatten

56. Yani Hristiyan olacaklar!

dem vursalar mutlaka Kur'an'ın ayetlerine istinat ederler. Ve onlar başka Peygamberlerin galip tecellilerine⁵⁷¹ temas eden sözlerinde de burhan olarak Kur'an'ın ayetlerini zikrederler ve hepsi böyledir. Mesnevî-i şerif için Kur'an'ın özü (mağz-ı Kur'an) denmesi de bundandır. Hasılı Garplı Hristiyan cenaplarınca da beğenilmekte olan o zatların yüksek mazhariyetlerinin Kur'an'ın feyziyle hasıl oldukları aşikârdır.

Hele bu mazhariyetlerin; vaftiz olarak Papaz efendilerin üzerlerine okuyup üfledikleri ekmeği yiyerek İsa'nın etine ve keزالik böyle okunmuş, üflenmiş şarapları içerek onun kanına iştirak etmiş olmaları sayesinde hâsıl olduklarını kimseye söyleyemez. Tabii öyle olmak kabil olsaydı birçok büyük şairler, feylesoflar, fen âlimleri yetiştiren Hristiyanlık âleminde de Celaleddin-i Rumî ve benzerleri gibi maneviyat sultanlarından birkaç tane olsun yetişmiş olurdu. Hâlbuki ne kadar uzak! O feyzler ancak Kur'an'dan, Hazret-i Muhammet'in nurundan doğabiliyorlar.

Vakıa aralarında mantık, felsefe, ruhiyat, bediiyat ve şiir ve edebiyat ilimlerinin terakki etmiş olması ve aynı zamanda okudukları mukaddes kitaplardaki Peygamberlerin ruhanî eserlerinden kalma feyzlerden bazı mertebe istifade etmeleri sayesinde, Garplılardan şefkat ve merhamet sahibi cidden âlicenap insanların da yetişmiş ve yetişmekte oldukları muhakkaktır. İnsanlık ve din ve ahlak namlarına vücutlarıyla iftihar ederiz. Bunu Kur'an'ımız da tasdik buyurur. Zira Kur'an, umumiyetle fazilet ve güzel ahlak sahiplerinin ecirlerinin hiçbir veçhile zayi olmasına razı olmaz ve bu meyanda ehl-i kitaba ve ilim ve marifet sahiplerine ayrı bir hürmeti vardır. "Ehl-i kitabın hepsi bir değillerdir. Onlardan ümmet vardır ki gece vakitleri Allah'ın ayetlerini okurlar ve secde ederler. Onlar Allah'a ve ahiret gününe inanırlar ve iyi işler emir ve kötü işlerden nehyederler ve hayırlı işlere koşarlar. Onlar salih kimselerdendirler. Onların işledikleri hayırlar ketmolunmazlar. Allah emirlerini tutup nehiyelerinden sakınanları bilir." buyurur [Al-i İmran Suresi: 113-115].

Hakikat-i İslam'ın 202 ve 203'üncü sahifelerinde bu bahis hakkında daha başka beyanlar vardır.

İşte Hristiyanlar arasında iyi zatların yetiştiklerini Kur'an da tasdik ediyor ve o muhakkaktır. Fakat onlarda yalnız bir şey olamıyor. Yani onlar yalnız Müslüman evliyasının mazhar oldukları yüksek kerametlere, Celaleddin-i Rumî'nin ve onun geçmişte ve hazırda pek çok olan emsalinin erdikleri makamlara eremiyorlar.

Hazret-i Mevlâna, kendisindeki feyzin kimlerden geldiğini kitabında söyler ve bir beytinde "Attar (Pend-i Attar sahibi Muhammet Feridüddin) ruh idi. Hakîm Senaî onun iki gözüdür. Biz, Attar'ın ve Senaî'nin izlerinden geldik." der.

Hazret-i İsa'nın ve sair Peygamberlerin tebliğ ettikleri dinlerin bozulmamış oldukları zamanlarda, o dinlerin salikleri arasında da bir hayli evliyanın, azizlerin pekâlâ yetişmiş olduklarını kabul ederiz. Fakat şimdiki itikadlarıyla bhusus Kur'an'ı, Hazret-i Muhammet'i inkâr ettiklerinden sonra yetişmiyor ve yetişemez. Meğerki gönüllerinden Muhammet dinine iman etmişlerden olalar.

Bir de şunu anlamak isteriz. "Kendilerinde Allah'ın kudretini hisseden zevatın ananesi" dedikleri nedir? Eğer Hristiyanlar, Hazret-i İsa'ya Allahlık atfettikleri gibi Müslüman tasavvufçuları da kendilerinde Allahlık görmüşlerdir. O cihetle kimisi ben hakkım (enelhak) demiş, kimisi de "Menem ol daim ü baki göründüm surete insan" gibi sözlerde bulunmuş. Onun için insanın Allah olabileceğine itikat, sizinkilerde de vardır demek istiyorlarsa çok yanılırlar. Hakikat tamamıyla başkadır izah edelim.

571. Peygamberlere, mazhar oldukları galip vasıf ve tecellilere göre bazı isimler verilmiştir. Meselâ Âdem Peygamber'in bir adı da 'Safiyullah'tır, 'Seçilmiş' demektir. Al-i İmran Suresi'nin 33'üncü ayetinde seçilmişler arasında birinci olarak zikredilir (Hakikat-i İslam: sahife 109). Nuh için 'Neciyullah' denir, 'kurtulmuş' demektir. Tufan münasebetiyle bu adı almıştır. İbrahim için 'Halilullah', 'Allah'ın dostu' isim olmuştur. Yıldızları ve ayı ve güneşi tetkik ederek zihninden her şüpheyi atmış, halis olarak Allah'ın dostu olmuştur. Musa, 'Kelimullah'tır. Zira ona Allah'ın tecellisi en ziyade kelim ile olmuştur. İsa için 'Ruhullah' denir. Çünkü onun zamanında halk maddiyata çok düşmüş olduklarından; kendileri en ziyade ruhî, manevî tebliğlerde bulunmuşlardı (Hakikat-i İslam: sahife 31 not). Ahir zaman Peygamber'i Muhammet hakkında 'Habibullah', 'Allah'ın sevgilisi' isim olmuştur. Zira Allah'ımız onu her Peygamber'e tercih ederek âhir zamana Peygamber yapmıştır. Onun getirdiği dinin üstüne başka din gelmeyecektir (Hakikat-i İslam: sahife 33 not) ve bu isim, evvelce de söyledığımız veçhile dinimizin en ziyade sevgi dini olduğunu gösterir.

Malumdur ki bizim Peygamber'imizin Allah'ın en sevgilisi olması, başka Peygamberlerin de Allah'ın sevgilileri olmalarına mâni değildir. Nitekim başka Peygamberlerin her birine verilen isimlerdeki meziyetler, sıfatlar bütün Peygamberlerde mevcuttur. Ancak her birine daha galip vaki olan tecelliler, onlar için birer galip vasıf ve o vasıflara delalet eden isimlerle anılmışlardır.

Öyle söyleyenlerden bir kısmı, maneviyatta bazı merteye yükselmiş adamlardır. Kendilerine, yukarıda söylediğimiz veçhile Hazret-i Musa'ya olan neviden (ben Allah'ım, ben Hakk'ım) gibi hâtiften sesler geliyor. Onlar, içlerinden duydukları bu sesin tesiriyle cezbeye düşüyorlar. İştikler sözleri tekrar ediyorlar. Yani onların bu tekrarları, hâsâ kendilerinde Allahlık gördüklerinden değil, cezbeye mağlup olup kendilerini toplayamamalarından, ihtiyatı muhafaza edememelerinden ileri geliyor. Asıl kâmil evliya ve Peygamberler, bu sesleri iştirmekle beraber başkaları üzerinde yanlış tesirler bırakmaması için ihtiyat edebiliyorlar. Hakikatleri ancak yerinde ve zamanında anlatıyorlar. Bir başkaları da kendilerinden varlığı yok edip hakikî varlığın Allah'a mahsus olduğunu anlatmak için "Beni var görüyorsunuz. Amma hakikatte ben yokum. Varlık Allah'a mahsustur." manasıyla söylüyorlar. Yoksa insanın Allah olabileceği itikadı taşıyan kimselerin Müslüman kalamayacakları şüphesizdir.¹⁵⁸ Sonra bu içeriden söyleyen ruh, hepsinde aynı olduğundan "İsa benim, Musa benim." derler ve bununla Allah'ın ruhunun tecellisi hepimizde aynıdır demek murad ederler ki bu itibarla haklıdır.

Bir de gelmiş, geçmiş ve büyük maneviyat sahipleri oldukları bilinmiş bazı zatların kitaplarındaki sözlerin hepsini kendilerinin sözleri zannetmemelidir. Eski ve yeni bütün Ahit kitaplarına ve bizim hadislerle, tefsirlere vesair kitaplara yapılan ilaveler, tahrifler nevinden fenalıklar, onların divanlarına, kitaplarına da yapılmıştır. Matbaacılığın icadından evvel yazılmış kitapların hiçbirisinin asılları gibi kaldıklarına itimad edilemez. Bu mahzurdan mahfuz kalan yalnız Kur'an'dır. Kur'an'ın mahfuz kalması esas itibarıyla Allah'ın bir hıfzı ve dinimizin bir mucizesidir. Aynı zamanda Kur'an'ın Peygamber Efendi'mizin tebliğ buyurduğu gibi kalmasını, bu eşsiz muvaffakiyeti temine medar olan fevkalâde kıymetli bir tedbir de alınmıştır. O da ta Peygamber'imizin zamanında başlayarak şimdiye kadar devam etmiş ve etmekte bulunan hafızlar vasıtasıyla yaptırılan mukabelelerdir. Bundan sonra mukabelelere devam edilmese de tahrif edileceğinden korkulmaz. Çünkü artık basılmış ve iki türlü okunmasına imkân kalmamak için harekelenmiş mushaflar her tarafa yayılmıştır.

Ahret Lezzet ve Eziyetlerinde Maddîlik

Bir de Hristiyanlar, ahirette maddî ve şehvânî lezzetler olduğunu bildiren âyetlere itiraz ederler. Bu husustaki istinatları, Markos İncil'inin 12'inci Babı'nın 25'inci Maddesi'nde, Musevilerin sordukları ahirette evlenme bahsine Hazret-i İsa'nın şu cevabı verdiği yazılı olmasındır: "Ölümlerden kıyam ettiklerinde ne evlenmek ne de evlendirmek yoktur. Ancak göklerde olan melekler gibidirler." Hâlbuki Matta İncil'inin 26'ıncı Babı'nın 39'uncu Maddesi'nde yine Hazret-i İsa'nın "Lakin size derim ki şimdiden sonra onu pederimin melekutunda (ahirette) sizinle taze olarak içeceğim güne kadar artık asmanın bu mahsulünden içmeyeceğim." demesi vardır. Demek ki ahirette şarap içmek de varmış. Öyle ise sair maddî nimetler lezzetler niçin bulunmasınlar? Ve aynı zamanda İnciller, cehennem azaplarını da maddî olarak anlatırlar. O hâlde yemek, içmek, ateşte yanmak gibi maddîlikler olduktan sonra evlenmek de olabilir. Esasen biz Müslümanların, ahiretin türlü lezzet veya eziyetlerinin mahiyetlerini biliriz dediğimiz yoktur. "Sizi emsalinizle tebdile ve sizi bilmediğiniz bir hâlde meydana getirmeye kadiriz." ayet-i kerimesi onların bizim bilmediğimiz şekilde de olacağını bildirir [Vakıa Suresi: 61-61, LVI, 61]. Bizim itikadımızca cennette herkesin ruhunun hoşlanacağı bütün lezzetler vardır. Cehennem bunun aksinedir. Belki de bunlar, ruhun cesete muhtaç olmaksızın duyacağı lezzetler veya eziyetlerdir. Zira ruhun lezzet veya azap duyması için maddenin mutlak beraber bulunması şart değildir. Mesela amelîyat ile veya herhangi bir suretle bacağı bedeninden ayrılmış bir kimse, o bacağın vücudundan çoktan ayrılmış olan parmaklarında veya herhangi bir yerinde kaşıntı, üşüme veya yanma, ağrıma gibi hâllerden şikâyet eder. Demek ki madde mevcut değilken de insanın ruhu o maddeye ait lezzet veya eziyetler duyabiliyor. Onun için bazı âlimler, bunu "Dünyada, ceset ruhu yüklenmiştir. Ahirette ruh ceseti yüklenecektir." tarzında izah ederler.

Bazıları, yeryüzünde insanlığın başladığından kıyamete kadar gelmiş insanlar tekrar cesetleriyle meydana gelirlerse nereye sığarlar? Kıyamet ancak ruhlara ait olabilir, derler. Bizce böyle düşünceler boştur. Cennetin genişliğinin yerin ve göklerin genişliği kadar olduğunu bildiren ayet vardır. Göklerin genişliği ise bizim için

58. İbadetlerinin içine İslam dininin hiçbir vakit kabul etmeyeceği rakı ve şarap gibi şeyler sokulmuş ve daha başka bozuk itikatlar karıştırılmış bir zümre vardır ki onlar çok yazık, pek cahil kimselerdir. İtikatlarına, Hristiyanlıktan bazı şeyler karıştırılmış olan bu zümreyi Müslümanlıktan çıkaramamışlar ise de Müslümanlıklarının içine çok yanlış şeyler sokulmuştur. Tabii bunlar Hazret-i Mevlana'ya ve benzerlerine kıyas olunmaktan çok uzaktırlar.

nihayetsizdir. Bir yıldızdan bir başkasına ziyanın malum olan süratiyle varabilmesi için milyonlarca seneler geçmek lazım olacak kadar aralarında mesafe bulunduğunu bugün fen söylüyor. Bize göre böyle bir genişlik namütenahiliktir. Namütenahide ise sığmamak bahsi olamaz ve doğrusu aranırsa bunlar hep bizim kısa akıllarımıza gelen düşüncelerdir. Doğrusunu ancak Allah bilir.

Bizce muhakkak olan, insanların yaptıklarına göre mükâfat veya mücazat görmeleri ve adaletin tam olması için bu dünya hayatının kâfi olmayıp mutlaka ahiret hayatlarının mevcut olmaları lazım geleceğinde bütün dinlerin ve yüksek felsefelerin mütefik bulduklarıdır. Bunda şüphe yoktur. Ancak her aklın bu hakikati hakkıyla idrak edemediği de muhakkaktır. Zira bunun için yalnız âdi akıl, kâfi gelmiyor. Allah'ın en büyük lütfu olan hidayetli ruha nail ve mazhar olmak da lazım geliyor.

Allah mahrum etmesin. Âmin.

İslam Dini Allah'ı Korkunç ve Ezici Bir Hâkim Gibi Mi Bildirir?

Bir de Hristiyanlık hakkında yazılmış “Din Nedir?” kitabında “İsa nazarında Allah; istediğini yapan, iradesine karşı konulamayan yahut kendisine itaat edenlere mükâfat, etmeyenlere mücazat eden ezici bir hâkim değil, müşfik bir baba idi.” diyorlar. Bunu yazmaktan maksatlarının, Müslümanlıktaki Allah'ın azabıyla korkutmak noktasına dokunmak olduğu anlaşılıyor.

İslam dini, her şeyi olduğu gibi görür ve olduğu gibi gösterir. Hepsinden evvel, Allah'ın dünyaya ve ahirete müteallik büyük merhametleri, inayetleri olduğunu söyler ve hep istinat ve itimadı bu merhametlere, inayetleridir ve bu manayı her işin başında okuduğumuz, bismillahirrahmanirrahim ibaresi açıkça anlatır ve Kur'an'ın her yerinde Allah'ın lütuf ve merhametinin büyüklüğünü bildiren pek çok beyanlar vardır ve aynı zamanda Allah'ın kahrı ve azapları olduğunu da saklamaz. Fakat merhametinin gazabından pek ziyade olduğunu da söyler. Nitekim Müslümanların saydıkları Allah'ın doksan dokuz isminin doksan üç tanesi lütfuna, ihsanına aittir ve hiç şüphe yoktur ki Hazret-i İsa da böyle söylemiştir ve Hristiyanlar, bir taraftan Allahuteala'ya şefkatli baba dedikleri hâlde, öte tarafta İsa'ya iman etmemiş olanları yine o Allah'ın ilelebet ateşte yakacağını imanlarının içine komuşlardır.

Ve İncillerde cehennem ateşinden çok bahis vardır. Öyle olduğu hâlde merhameti, lütfu pek çok olan Allah'ın, müstahak olanlara azabı da vardır. Emirlerine itaat etmeyip de kötülükler yapanlara azap eder sözlerine nasıl itiraz ediyorlar, bilemeyiz ve hep biliyoruz ki Allah'ın bu dünyada da birçok kahırları, azapları vardır. Mesela bir anda yüz binlerle insanları öldüren, koca memleketleri harap eden zelzeleler, tufanlar ve daha birçok musibetler ve hastalıklar var. Bunlar, Allah'ın emir ve iradeleriyle olmuş ve oluyor değil mi?

Demek ki Allah'ın lütfu, merhameti çoktur; pek büyüktür. Fakat kahrı, azabı, intikamı da yok değildir.

İslam Dininde Şeriat Değişmez Değildir

Müslümanlıkta kusur aramak ve Hristiyanlığı yüze çıkarmak isteyenler “İslam dininde şeriata, kanunlara kutsiyet verilmiş ve onlar, dinden sayılmış olduklarından değişmez itikat edilmişlerdir. Hâlbuki kanunlar, dünyanın her vakit başka şekil alan hâllerine göre değişmeli olduklarından öyle bir itikat, terakkiye mânidir. Nitekim Müslümanların terakki edememelerine sebep budur. Hazret-i İsa ise, emirler mecmuası (şeriat) bırakmaktan sakınmış; yalnız din ve fazilet öğretmekle iktifa etmiştir. Bu suretle din ile hükümet ve dünya işlerini ayırmış olduğundan Hristiyanlar, kanun yapmak işlerinde serbest kalmışlardır ve terakkilerine başlıca bu hizmet etmiştir.” derler.

Bu sözlerin bazı kimseleri inandırabilmesi ihtimali vardır. Zira İslam'ın hakikî âlimler devri geçip de onların yerleri cahiller elinde kalınca Kur'an'ın ruhundan pek uzak düşülmüştür ve o cahillerin sebep oldukları türlü hatalar arasında, dinin aslı gibi şeriatın da hiç değişmez. İnsanı mihli bırakır olduğu hakkında yanlış fikir telkin etmiş oldukları da şüphesizdir ve bu telkin yüzünden gayet zararlı taassuplar, fenalıklar hâsıl olmuştur. O cihetle, meselenin ilmî olarak izahı lazım geliyor.

Evvel ve âhir dediğimiz veçhile din demek, mebdeleri ve müeyyideleri Allah’a ve ahirete iman üzerine kurulmuş ahlak ilmi demektir.⁵⁹ Şeriatla bu ahlakın icrasını temin için icap eden kanunlar, yani hukuk ilmidir ve ilim nazarında “Ahlak ile hukukun kökleri bir dalları ayırır onun için ne Hristiyanlarca ne de Müslümanlarca dünyanın her yerinde hukuk ilmi ve kanun ve nizam işleri ahlak mebdelerinden ayrılmamıştır. Kanun yapmak hususunda dedikleri gibi serbest kalmak meselesi yoktur. Müslim ve gayr-ı Müslim her medenî hükümet, kanun yaparken koyacağı maddenin ahlak mebdelerine uyup uymadığını aramakla mükelleftir ve hakikatte İslam dininin kanunlarını dine bağlaması, hukuk ilminin ahlak ilmine bağlılığı kadardır.

“Zaman ve mekânın değişmesiyle ahkâm değişir.” düsturu meşhurdur. İmam-ı Âzam’ın “Din değişmez, şeriat değişir.” demesi de bunu ispat eder ve menat-ı hüküm illettir.

Menat-ı hüküm illet, yani hüküm verirken gözetilecek esasın sebep ve hikmet olduğunu izah için mesela kısas meselesini alalım.

Kur’an’da “Ya doğru akıl sahipleri kısasta sizin için hayat vardır.” buyrulmuştur [Bakara Suresi: 79].

Demek ki katilin öldürülmesinin sebebi, onun hayatını mahvetmek değil, adam öldürmek cüretini, kısas korkusuyla kırarak o sayede umumun hayatlarını korumaktır. Onun için zaman ve mekân olur ki katilleri öldürmedikçe bu maksat hâsıl edilemez. Yerler vardır ki orada herhangi bir başka ceza maksadı temine daha iyi yarar ve o vakit, kısasın manası katili öldürmek olmaz. Adam öldürmeyi mene, herkesin hayatını korumaya en ziyade yarıyan herhangi bir ceza olur.

Felsefî ahlak ilmince “Herkesin hayatına hürmet” ve İslam tabirince “hıfz-ı nefis zarureti” diye ifade olunan bu mebde, ahlak=din mebdeidir. Bunu temin için kullanılan herhangi bir ceza da şeriatla, ilmî hukuka aittir. İkinci bir misal daha söyleyelim. İslam dininde hırsızın elinin kesilmesi emir buyrulmuştur. Bunun manası şümullüdür. Esas, hırsızın hırsızlıktan elinin kesilmesi, yani hırsızlığın menidir. Bu maksad, ahlak ilmi istilâhınca “Herkesin malına hürmet”, İslam tabirince “hıfz-ı mal zarureti” denilen mebdee racidir. Bunu temin için konulan ceza da şeriatla=hukuk ilmine aittir ve gaye, hırsızlığın kesilmesi, meni olunca bunu temine en iyi yarayan tedbir ne ise emrolunan odur.

Menat-ı hüküm illet (sebeup) olup icabında değişir olduğunu gösteren pek açık delillerden birisi, Kur’an’da müellefe-i kulüb denilen kimselere, yani İslam dinini kabule yanaşmak niyetinde görülen bazı kimselere hükümet için toplanan zekât mallarından hisse verilmesi emredilmiş iken, Hazret-i Ömer’in, halifeliliği zamanında onlara bu zekât hissesini vermemesidir. Böyle pek sarîh ayet var iken ne için vermediği kendisinden sorulunca verilmesini mucib olan illet (sebeup), kalmamıştır cevabını vermiştir. Demek ki İslam dininde şeriat, dedikleri gibi insanı sıkı sıkıya bağlayan, kımıldanmasına mecal vermeyen değişmez bir şey değilmiş.

Katilin öldürülmesi ve hırsızın elinin kesilmesi yerine diyet verdirmek gibi ve daha başka cezaların dinin ilk zamanlarından beri kabul edilmiş olması da bu hususta aşikâr bir delildir.

Esasen mesele, kanun yaparken ahlak mebdelerini gözetmek lüzumundan ibaret olduğu hâlde; bunu âlimler mevkilerinde bulunan cahillerin tahakküm ve tegallüb ve menfaat ve taassub için alet edindikleri ve eksik ve yanlış telkinlerle herkesin yanlış bellemelerine sebep oldukları muhakkaktır. Hattâ o kadar ki şeriatın din demek olmayıp icabında değişir ve değişmesi lazım olduğunu münevverlerimiz arasında dahi, bilmeyenler pek çoktur.

Kanun yaparken ahlak ilmî prensiplerine müracaat lazım olduğunu izah için üçüncü bir misal.

Bazı memleketlerde olduğu gibi mesela düellonun caiz görülmesi hakkında bir kanun maddesi kabul için herhangi bir hükümete teklif vaki olsa, o hükümet neyi esas tutarak muamele edecektir? Günün korku, hiddet, heyecan veya menfaat, mazarrat gibi muvakkat tesirlerine mağlup olarak ilme uymayan bir madde koymuş olmaması için ihtiyatlı bulunması zarurîdir. Bunun için müracaat edeceği mebdeler (prensipler) kaynağı felsefî ahlak ilmi yahut din olacaktır.

59. Bazıları asıl ahlak ile örf ve âdetleri karıştırırlar. “İlimler, her memlekette birdir. Ahlak memlekete göre değişir.” derler. Bu yanlış bir ifadedir. Ahlak ilminin dünyanın her yerinde aynı olan mebdeleri (prensipleri) vardır. Onlar hiçbir yerde ve hiçbir vakit değişmezler. Değişenler; görenekler, örf ve âdetlerdir.

Örfî âdetlerde ancak marufe, hakka, hakka niyete muzır olmamak şartlarıyla muteber olabilirler.

İşte düello hakkında vaki olacak öyle bir teklife, felsefî ahlak ilmîni esas tutmuş olan bir hükûmet; fertler cemiyetlerin cüzleridir. Onların haklarının muhafazası cemiyete aittir. Fertlerde kaza yani hükûmet ve hâkimlik salâhiyeti yoktur. Onlar davalarını cemiyeti temsil eden hükûmete gördürmek mükellefiyetindedirler. Onun için ahlak ilminin (hayata hürmet) mebde-i icabınca medenî içtimâî heyette düello caiz olamaz cevabını verir ve bu suretle herhangi bir sebepten dolayı birbirlerine gücenmiş kimselerin öldürüşmelerine meydan vermez.

İslam prensiplerine göre de “Allah’ın öldürülmesini haram ettiği kimseyi öldürmeyin. Öldürmek ancak Hak ile (kanun dairesinde) olabilir.” ayet-i kerimesine uyulur [İsra Suresi: 33, XVII, 135].

Peygamber Efendi’imiz de “İki kişi öldürüşmek için karşılaşırlarsa, ikisinin yeri de cehennemdir.” buyurmuşlar. Bunun üzerine “Öldürenin cehennemlik olmasını anlıyoruz. Fakat öldürülen ne için cehennemlik oluyor?” diyen olmuş. Peygamber Efendi’imiz de “Çünkü onun da niyeti öldürmek idi.” cevabını vermişlerdir. İşte Kur’an’ın Hak ve kanun mucibince olmayan öldürmeyi men etmesi, din=ahlak mebdeidir. Buna istinaden düellonun meni kanundur.

Bu bapta başka bir misal de mürtedlere ait olan hükümlerdir. İslam dininde mürtedin yani Müslüman olduktan sonra tekrar eski dinine dönenlerin öldürülmeleri hakkında bir madde kabulü için teklifler vaki olmuş, yani Fransız âliminin tabiri veçhile korku ve hiddet kızları nevinden kanun konması istenmiş. Lakin bu teklifler, eski hakikî âlimler tarafından “Din de zorlama (ikrah) yoktur.” [Bakara Suresi: 256, II, 257] ayet-i kerimesine muhalif görülerek kabul edilmemişlerdir. Fakat öte taraftan mürtedler arasında yalandan Müslüman olarak Müslümanların surlarını, plânlarını öğrendikten sonra kavimlerine dönüp hıyanette bulunanlar, Müslümanlara karşı harp edenler olmaya başlamıştır. Onun için mücerret dinden dönmesi sebebiyle öldürmek caiz olmayacağı fakat bunu casusluk için yaptığı yahut kavmine dönüp Müslümanlara karşı harp edeceği anlaşılırsa, yalnız o mürtedlerin öldürülmeleri caiz olacağı kararı verilmiştir ve buna binaen umumiyetle mürtedde kadınların, siyaset hilelerine ve muharebe işlerine girmeyenlerin öldürülmemeleri kabul edilmiştir.

İşte bunda (dinde ikrah yoktur) buyrulması din=ahlak mebdeidir. Buna bakarak alelâde mürtedlerin öldürülmemesi de kanun maddesidir.

Kanun yapılırken ahlak ilmi prensiplerinin mutlaka gözetilmesi lüzumu hakkında mühim bir misal olan bu maddenin felsefî ahlak ilmince düsturu (formülü) “Herkesin vicdan kanaatine ve itikat hürriyetine hürmet” şeklinde ifade olunur.

Hazret-i Muhammet, daha sağ iken büyük bir ümmet yapmış olduğundan onları hakkaniyet dairesinde idare edebilmek için kâfi bir hukuk ilmi zamanına uygun kanun ve nizam numuneleri bildirmek ihtiyacı karşısında kalmıştır. Fakat bunları icabına göre değiştirebileceğini, nesh meselesini söylemeyi de unutmamıştır. Hazret-i İsa ise, hayatında öyle bir ümmet yapamamış olduğundan ehemmiyetli kanunlar yapamamış ve esaslı bir hukuk ilmi bildirmemiştir. Orası öyle lakin bazılarının dedikleri gibi şeriata, ahkâma müteallik emirleri de yok değildir. Bir hayli vardır. Hem de zaruretlerin hepsine müteallik emirleri olduğu İncillerde açıkça yazılıdır. Mesela “Her kim sağ yanağına vurursa, ona öteki yanağını da çevir.” [Matta İncil’i: Bab 5, Madde 39] Hıfz-ı nefis zaruretine taalluk eder bir emirdir.

“Eğer bir adam seninle mahkemeye gidip gömleğini almak isterse, ona paltonu (abanı) da bırak.” [Matta İncil’i: Bab 5, Madde 40].

Hazret-i İsa’nın hıfz-ı mal bahsine taalluk eden bir emridir.

“Karısını boşayan ve bir başkasıyla evlenen her adam zina eder. Bir kocanın boşadığı ile evlenen zina eder.” [Luka İncil’i: Bab 16, Madde 18].

“Her kim karısını boşar ve başkasıyla evlenirse, ona karşı zina eder ve kadın kendisi kocasını boşar ve bir başkasıyla evlenirse zina eder.” [Markos İncil’i: Bab 10, Madde 12].

Bunlar da hıfz-ı neseb zaruretine ait hükümlerdir.

“Ağza giren şey insanı kirletmez. Fakat ağızdan çıkan şeydir ki insanı kirletir.” [Matta İncil’i: Bab 15, Madde 11]

“Dışardan insanın içine giren hiçbir şey onu kirletmez. Zira onun kalbine girmez, kanına girer ve pisliği olan yemeklerle helâya çıkar. Bunu demekle bütün yemekleri temiz etti.”⁶⁰ [Markos İncil’i: Bab 7, Madde 19].

Bunlarda Hristiyanlığın hıfz-ı nefse ve hıfz-ı dine müteallik şeriat maddeleridir.

“Kayser’e ait olanı Kayser’e, Allah’a ait olanı Allah’a veriniz.” [Matta İncil’i: Bab 22, Madde 21].

Bunun da Hazret-i İsa’nın hükûmet işlerine (hıfz-ı dine) ait emirlerinden olduğunu evvelce yazdık.

Bunlardan başka İncillerde yazılı daha bir hayli emirleri de vardır.

Demek ki Hazret-i İsa; denildiği gibi emirler mecmuası, şeriat maddeleri bırakmamış değildir. Fakat en mühimi müşarüneyh yalnız böyle emirler vermekle kalmamış, yapabildiği kadar icraata da geçmiştir.

“Yeruşalim’e (Kudüs’e) geldiler. İsa, mabede girip mabedde olan satıcıları ve alıcıları dışarı atmaya başladı ve sarrafların masalarını ve güvercin satanların iskemlelerini devirdi. Mabedin içinden bir kap götürmesini bırakmadı.” [Markos İncil’i: Bab 11, Madde 16 ve 17].

“Yahudilerin Fısıh bayramları yakın idi. İsa da Yeruşalim’e çıktı. Mabedde sığır, koyun ve güvercin satanlar ile sarrafları oturmakta buldu. İplerden bir kamçı yapıp hepsini; koyunları da sığırları da mabedden kovdu. Sarrafların paralarını döktü. Kasalarını devirdi.” [Yuhanna İncil’i: Bab 2, Madde 13-15].

Bunlar meydanda iken nasıl olur da Hazret-i İsa, kanun ve nizam ve hükûmet işleri yapmak istemedi, denir bilmem. Bunlar hep, İsa’nın hükûmet işleri yapmak istediğini ve yapmaya başladığını açık olarak göstermektedirler. Tam yapmaya ömrü, hâli, vaziyeti müsaade etmemiş; o başka.

Din ile dünya işinin ayrılmasına gelince, İslam dini onu pek güzel ayırmıştır ve Peygamber Efendi’miz, bunların ayrılması lüzumunu aşikâr bir vakaya istinat ettirerek ve “Dünya işlerinizi siz benden iyi bilirsiniz.” buyurarak anlatmıştır.

O vaka da ziraata, bazı hurma ağaçlarının iyi mahsul vermesi için yapılan bir tedbire aittir.

Bu tedbir, Peygamber Efendi’mizin reylerine göre yapılmış. Fakat netice istendiği gibi çıkmamıştır. Ancak Peygamber Efendi’mizin o suretle rey vermeleri, mücerret dünya işlerini de dinden, Peygamberlerden öğrenmek yolunu tutanlara hakikati bildirmek, doğru bir ders vermek neticesine varmıştır. Tabii ziraat, çiftçilik dünya işidir. O, Peygamber’e sorulmaz. Kur’an’dan, dinden öğrenilmeye kalkışılmaz. Bütün fenler, sanatlar, hünerler ve emsali hep öyledir. Onlar yol ile erbabından öğrenilirler. Onları dinden öğrenmeyi hatıra getirmek bile olmaz. İşte Peygamber Efendi’mizin hem sözleriyle hem işleriyle anlattıkları hakikat budur.

Gelelim terakki bahsine. Müslümanlar; ilk devirlerinde, o vakte kadar misli görülmemiş bir terakki göstermişlerdir. Zira dinimizin temeli maarif tahsili “Oku.” emri üzerine kurulmuştur. O asırlarda başka milletlerin maarife rağbetleri yok idi. Dinleri İslam dini gibi ilim tahsilini emretmiyordu. Nihayet Hristiyanlar; Haçlılar seferleri, Endülüs karşılaşmaları neticesi olarak Müslümanların o vakitki terakki ve muvaffakiyetlerinin sebeplerini tetkike koyuldular ve bunu en ziyade maarife rağbette buldular ve kısmen İslam’ın ruhanî, idarî, iktisadî şümüllü hürriyetlerini de alabildikleri kadar aldılar ve her hâlde Müslümanları taklit ederek maarifin taammümü işine çok çalıştılar ve her vakit tekrar ettiğimiz veçhile alfabeleri müsait olduğundan, Müslümanlıktan aldıkları feyz, bahusus matbaacılığın icadından sonra pek çabuk arttı. Müslümanlar ise, akıllara dokunacak bir gafletle elifbalarının ıslah ve ikmalî cihetine gidemediler. Tabiat ile geri kaldılar. Hakikatte gerek Müslümanların geri kalmalarının ve gerek

60. Domuz eti Musa şeriatında haram olduğu hâlde, şeriat esasları Tevrat olan Hristiyanların, fennen daha tezkiyesi bulunmazdan evvel domuz etini ve daha başkalarını mazarratlarıyla beraber helal görüp yemeleri İncil’in bu maddesine binaen olmuştur. Bu sözdeki iyi cihet aşikârdır. Yani ağzınızdan kötü sözler çıkmasın demek istiyor. Fakat öte taraftan pek mahzurlu neticeler veriyor. Onun için biz bunun ve buna benzer sakat sözlerin Hazret-i İsa’nın sözleri olduklarına inanamayız.

Garplıların ileri gitmelerinin sebebi, amili birdir. Yani Müslümanlar Kur'an'ın her emrinden evvel verdiği "Oku." emrini yapmaya yarayan kolay ve mükemmel bir elifbaya malik olmadıklarından geri kaldıkları gibi Hristiyanlar da okumak işlerine çalışmalarında kolay ve tam bir alfabeyle, alet kolaylığına malik olduklarından ileri gitmişlerdir ve bu hakikati pekiyi anlamış olan Charles Mismer: "Müslümanlar elifbalarındaki güçlükleri kaldırdıklarından itibaren, dinlerinin ilim ve maarif tahsili hususundaki emirleri icabı bütün milletleri geçeceklerdir." demiştir.

Velhâsıl terakki etmek veya geri kalmak, hep Kur'an-ı Kerim'in ilk ayeti olan bu "Oku." emrini yapabilmek yahut yapamamak işine, talim ve terbiye ve maarif meselesine bağlı bir şeydir ve Müslümanlığa ait zannedilen bütün kusurlarda Müslümanlıkta değil, Müslümanlık namına yapılan cahilliklerdedir.

Netice

1) Hamdolsun İslam dini; bizlere Hazret-i Allah'ı, noksan sıfatlarından münezze ve kemal sıfatlarıyla muttasıf sevgisi, iyiliği ve kudreti nihayetsiz bir Mabud olarak bildiriyor. Bahusus Allah'ın şeriki ve müsavileri olduğuna inanmaktan sakındırıyor. Her türlü kötü hâlleri, kötü işleri men ve iyi işler emrediyor. O cihetle, seven ve sevilen büyük Allah'ımızın Müslüman kullarını sevmemesine sebep yoktur.

2) Biz Müslümanlar, Hazret-i İsa aleyhisselamdan hoşnut olduğumuz gibi kendisinin de bizlerden hoşnut olduklarına şüphe yoktur. Zira biz, onu Hak Peygamber tanıyoruz ve kendisine haşa Allahlık atfı gibi hiçbir vakit hoşlanmayacağı bir kusurda bulunmuyoruz ve her hâlde müşarünileyh bizlere "Siz vaftiz olmamışsınız ve Papazların üzerlerine okuyup üfledikleri ekmeği ve şarabı yiyip içerek benim tenime ve kanıma iştirak etmemişsiniz. O sebeplerden dolayı ben sizleri sevmem." demeyecektir.

3) Dinimiz, Müslüman ve gayr-ı Müslüman herkes için hayırlı olmayı, selâm ve selâmet vermeyi emrettiğinden her hakkı seven ve hakikati bilen ve anlayan insanların, Müslümanları sevmemeleri için hiçbir sebep yoktur. Sevecekleri, beğenecekleri her şey Müslümanlıkta vardır. Hele bin şükür, Hak Peygamber olduğunda şüphe olmayan bir zatı, mucizelerle dolu bir dini, aşikâr bir hakikati inkâr gibi gayet ağır bir haksızlıktan ve başkalarına böyle bir haksızlık teklif etmekten tamamıyla beriyiz.

Velhâsıl akla, kalbe ve ruha uymayan Hazret-i İsa'nın da sevmediğinde şüphe olmayan itikatlardan vazgeçip müşarünileyhin ilk tebliğ ettiği dinin aynı olan Muhammet dinini kabul etmek; her kâmil insan için aşikâr bir lüzum ve ihtiyaktır. Garplıların ve bahusus Misyonerlerin, bu hakikati herkesten evvel takdir ederek bütün Garp ve Şark âlemlerine hayırlı numune olmaları pek münasip olur. Bu suretle, Allah'ı ve bütün Peygamberleri ve bilhassa İsa aleyhisselamı kendilerinden hoşnut etmek saadetine ermelerini ve Celaleddin-i Rumî ve Yunus Emre gibi kerametli zatlar sınıfına girebilmek yolunu tutmalarını dirayet ve ilm-i marifetlerinden memul ederiz.

Hidayet ve inayet Allah'tan

Hristiyanlık Hakkındaki Mehazlarım

İnciller, İmmanuel Yani Allah Bizim İledir - K. Moshos Bekliyen

Allah Üç Mü Bir Mi? - Muallim Ohannes Kirkoryan

Asrî Din Fikirleri - Muallim L. Lutfi

İsa'nın Hayatı - James Stalker

Garp'ta Dua - [Lee Vrooman]

Dua Takvimi (Bunlar Amerikan Protestan Cemiyeti tarafından neşredilmişlerdir.).

Hazret-i İsa'nın Taklidi, Fransızca olup Katolikler tarafından neşredilmiştir.

Grande Ansiklopedi,

Émile Dermenghem'in Hayat-ı Muhammet nam eseri vesaire vesaire.

Müellifin Basılmış Eserleri

Frengi İletinin Tedavi-i Umumisi
Frengi İleti Hakkında Herkese Elzem Malumat
Sıtma ve Sıtmalı Yerlerde Çare
Din-i İslam ve Ulum ve Fünun
İçki Belyesi ve Kurtulmanın Çareleri
Teşkilat-ı Sıhhiyemiz Nasıl Olmalı?
Tezkiyetülluhumi fi'l-İslam (Arapçadır.)
Malarya Yani Sıtma Hakkında Kimler Neler Bilmeli?
Kur'an Tercüme Edilebilir Mi? ve Yeni Vâdide Fâtiha Tercüme ve Tefsiri
Hakikat-i İslam (Anglikan Kilisesi'nin Suallerine Cevaptır.)
İslam Dininde Etlerin Tezkiyesi
Kur'an'a Göre Hazret-i İsa'nın Babası
Kur'an'ın Mucizeleri ve Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri

Basılmamış Eserleri

Emraz-ı Umumiye
Halk Hıfzıssıhhası
Mektepler Hıfzıssıhhası

Fiyatı 50 kuruş

Kur'an'ın Mucizeleri ve Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri

İslam'ın temeli akl-ı selim ve
Kur'an-ı Kerim'dir.

Yazan
Doktor Milaşı İsmail Hakkı

Türkiye Matbaası

İstanbul

1935

Şeytandan, insanı kötü yollara götüren merdut şeylerden, Tanrı'ya sığınırım.

Herkes ve has kallarına başka başka iyilikleri olan Tanrı'nın adıyla başlarım.

Kur'an'ın mucizeleri

Dünyada ne kadar kabileler, milletler varsa hepsinin kendilerine göre dinleri, itikatları vardır. Bugün böyle olduğu gibi ilmin, tarihin anlayabildiği en eski zamanlarda yaşamış insanların da bir veya daha ziyade mabutlara tapmak lüzumunu kabul etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Demek ki din, insanlar için tabii bir ihtiyaçtır. En büyük âlimler, feylesoflar en nihayet, dinsiz milletler yaşayamazlar neticesine varmışlardır.

Umumiyetle din meselelerinin adına, metafizik (tabiatın ötesi) denmiş ve denmektedir. Ancak bu fizik, kimya ve emsali bizim için müspet ilimlerin ötesinde olması manasınadır. Hakikatte din ve meseleleri hiç de asıl tabiatan ve tebiyattan hariç değildir. Yalnız dimağ, kalp her ne dersek bizim cihazlarımız, ruhiyata ait hususları sair diyelim, müspet ilimleri kayıt ve zaptettikleri gibi herkesin görüp anlayacağı ve bahusus herkese anlatabileceği surette kayıt ve zapta herkes de ve her vakit muktedir olacak hâlde değildir. O sebeple tabiiyatın ötesinde demek lüzumunu görmüşlerdir. Bunun başka bir sebebi de dinlerin hepsine (Kur'an müstesna), tabiat kanunlarına uymayan itikatların karışmış olmasıdır. Akıl ve mantık ve fen ve tecrübe haricinde hiçbir şeye inanmanın doğru olmayacağı kanaatinde bulunan fen ehlinin dinleri inkâr etmelerinin başlıca sebebi budur.

Buna karşı ruhanî reisleri, din meseleleri tabiat kanunlarının ötesindedirler. Onları akıl ve mantıkla ve ilimlerin, fenlerin, tecrübelerin terazileriyle tartmak doğru değildir. Onlara oldukları gibi hiç muhakeme etmeden inanmak lazımdır tarzında telkinat ile bu itikatsızlığın önünü almaya çalışmaktadırlar. Mabetlerde ve aile ocaklarında bu husus için yapılan daimî telkinler, din ihtiyacının insanda kuvvetli bir seciye olması sayesinde pek çok insanlar üzerinde tesirini muhafaza etmiş ve etmektedir. O cihetle, bugün dahi din meselelerine muhakeme etmeksizin inanmalıdır diye taklid-i imanda sebat edenler az değildirler.^[1] Lakin müspet ilimlerin tesirleri gittikçe artmış ve artmakta olduğundan birçok insanlar, dinlere hiç inanmadıkları gibi zahirde inanmış görünenlerden çoklarının imanlarında dehşetli şek ve zaafı vardır. Ve bu hâllerin tesiriyledir ki dinlerden beklenen ahlak metaneti günden güne azalmaktadır.

Vakıa dinler haricinde de ahlak vardır. Ve dindar görünenlerin hepsi ahlaklı olmadıkları gibi dinli olmayanların da hepsi ahlaksız değildir, denebilir. Ona karşı deriz ki "Dine inandıklarını söyledikleri hâlde ahlaksızlıkları görülenlere din terbiyesinin iyi tesir etmemiş olması iki sebeptendir: Birisi tıynetlerinin dini, ahlakı kabule müsait olmaması; ikincisi de verilen terbiyenin iyi verilmemiş olmasıdır. O tıyette olan kimseler eğer din terbiyesi almamış olsalardı, herhâlde ahlak hususunda daha ziyade kusurlu olurlardı."

Dinli olmadıkları hâlde ahlaka riayetleri olanlarda da tesir yine tıynet ve terbiyedir. Eğer onlar iyi bir din terbiyesi görmüş olsaydılar, hiç şüphe yoktur ki tıynetleri onları daha sağlam ahlak sahibi ederdi.

Hakikatte din ile ahlak ayrı değildir. Din nedir sualine karşı Peygamber Efendi'miz "İyi ahlaktır." buyurmuşlardır. Ve dinsiz ahlak denilen ilimdeki mebdelerin hepsi dinde mevcuttur. İlmin, tarihin tetkikatı insanların

1. Bu hususta mühim tesiri olan bir cihet de Hristiyanlıkta imanin günahlıların işlerine pekiyi gelmesidir. Onlar Allah'ın biricik oğluna iman edildikten sonra ne kadar büyük olursa olsun günahlarının kolayca affolunacağına inanmaktan pek memnun kalıyorlar.

Museviler de kendilerini Allah'ın yanında muhakkak makbul bir kavim bildiklerinden onların dinleri kavmiyet (milliyet) ile beraberdir. Hattâ milliyetleri dine galip gibidir. Yani mücerret İbrahim ve İsrail neslinden olmalarının kendilerini Allah yanında makbul etmek için kâfi olduğuna inanırlar ve başka ırktan olanlar Hazret-i Musa'ya iman ve onun emirleri mucibince hareket dahi etseler Yahudî olamazlar. Yahudî olmak için mutlaka o kavimden, o nesilden gelmiş olmak şarttır.

ahlak hakkında esaslı malumat almalarının Peygamberlerin tebliğleriyle başlamış olduğunu göstermiştir. Ve bugünkü insanlardan din mefhumunun az çok tesirleri altında bulunmayanlar yok gibidir.

Din tebligatı; esas itibarıyla, insanın fitratına muvafık olduğundan, Peygamberlerin tebliğinden evvel onları pek kavrayamayan akıl, tebliğinden sonra kendisine muvafık bularak pekiyi kavrar. Dinî bir şekilde telkin edilmeyen ahlak, dinî ahlak kadar sağlam ve devamlı ve umumî olamıyor ve olamaz.

Din itikadî üzerine kurulan ahlak, evvelâ Allah korkusuyla başlarsa da, giderek Allah'ın tazim ve muhabbeti üzerine karar kılarak eğilmez. Mağlup olmaz bir hâle gelir. Bu suretle gayet yüksek, gayet mefîn ve gayet mutavazî ve şefkatli, merhametli bir ahlak mertebesine erer.

Hint'te, Çin'de ve her yerde mevcut olan eski dinlerdeki ahlak düsturları Peygamberlerin telkinleri bakiyesi olduğu gibi ahlak mebdelerin en iyi zabt ve tasnif etmiş olan Yunan hükemasının düsturlarının da Peygamberlerden kalmış oldukları anlaşılmaktadır. Mesela Sokrat'ın kendisine bir nevi vahiy ve ilham geldiğini söylemesi var. Binaenaleyh belki o da bir Peygamber idi. Bazı ulemanın Lokman Peygamber ile Bukrat hakîmin aynı zat olduklarını söylemeleri kadim hükemanın bazılarının Peygamber olduklarını gösterir.

Filhakika insanlık tarihine dikkat edilirse, içlerinde ara sıra ilâhî bir talime mazhar olmuş fevkalade insanlar yetişmedikçe ekseriyetin kendilerine salim bir yol, esaslı bir ahlak edinemedikleri görülüyor.

Zahirde dine merbut görünmeyen ahlak ilminin gösterdiği muhtelif safhalar: lezzet, menfaat, nafiiyet, tecazüb ve halis vazife mebdeleridir.

İslam dini bunların hepsini mevki ve ehemmiyetleriyle beraber bildirmiş, kabul etmiş ve büyük neticenin, yüksek insanlık mertebesinin ancak Allah'ı bilip sevmek ve iyi imanla beraber iyi işlerle kendisini Allah'a sevdirmek sayesinde olacağını izah buyurmuştur.

İnsanın sülukunda, hatt-ı hareket intihabında lezzetin, menfaatin, nafiiyetin, tecazübün, taarrûf ve tenakürün tesirleri muhakkaktır. Ancak bunlar başlı başlarına birer ahlak mebdei değildir. Makbul olabilmeleri için akl-ı selimin idaresi altında olmaları şarttır. İslam dininde akl-ı selim dinin kendisi demektir. Zira bütün hitabı akl-ı selimdir ve hülâsa olarak söylenirse İslam dinî akl-ı selim ve Kur'an-ı Kerim'dir.

Halis vazifede gaye, menfaat gelmesi atılmaz değil mücerret vazifenin kendisidir. Ve ahlak nazarında en büyük hayır, vazifeyi vazife olduğu için yapmaktır. O yüzden menfaat gelmesi atılmaz fakat temel değildir.

Vazifeye iman olan için onu hakkıyla yapmış olmak kanaati ve ondan gelen vicdan rahatı, her türlü zahmetleri hoş gördürür. Böyle olmakla beraber hâlisâne yapılmış vazife sebebiyle gelen maddî, manevî lezzet ve rahatlar veya menfaatlerde makbuldürler. Hiçbir vakit atılmazlar.

Halis vazifeyi insana ilham eden, kâinatta mevcut olan küllî nizama hürmet ve tabiatın güzelliklerinin ilka ettiği muhabbetir. İslam dinî bu iki keyfiyeti (Allah'ın emirlerine tazim ve Allah'ın mahluklarına şefkat) tabiriyle beyan eder. Kâinattaki küllî nizama hürmet yahut başka bir söyleyişle; Allah'ın işlerine tazim, adalettir. Tabiatın güzelliklerinin ilka ettiği muhabbet ise, şefkat ve ihsan ocağıdır. İşte bu suretle gerek ilmî ve gerek dinî olsun, ahlak mefhumu adalet ve şefkat kelimeleriyle hülâsa edilir. Ve Kur'an-ı Kerim'de emir buyrulan adl ve ihsan kelimelerinin ifade buyurduğu mana da budur.

Şimdi biz bütün insanları ahlak mefhumunun hülâsasını olan o iki kelimenin muktezalarına yani adalete ve şefkate hiçbir din tanımaksızın riayet ediyorlar farz edelim. Adaletin icabı olarak, kimse kimsenin hâlini, nizamını bozmasın; zararını kederini mucip bir muamelede bulunmasın. Şefkat icabınca da elinden geldiği kadar herkesin ve her şeyin daha iyi ve daha güzel olmasına çalışsın, yardımda bulunsun. Tabii o vakit, herkes incitme ve incinmelerden masun ve bütün işler yardımlaşmak temeli üzerine kurulmuş olacağından dünyada saadetin ve hoşnutluğun mümkün olan en büyük mertebesine nail olunur. Eğer buna muvaffak olunabilirse ne mutlu! Tamamıyla muvaffak olunmaz bahsi başka. Herhâlde umumiyet öyle düşünse dünya başka bir cennet olur. Fakat yine dindarlığın verdiği saadet olamaz. Zira dinde daha yükseği vardır. Yani eğer bu saydığımız iyilikler, Allah'a iman edilerek ciddi bir dindarlığın yapılacak olurlarsa evliya mertebesine varılır. Zira din, insanın gönlünü kâinatı yaradan, her şeyi bilir ve iyiliği sever. Kudret ve ilim ve hikmet sahibi, tamamıyla adaletli bir Allah'a bağladığı için hem ahlakın aradığı halis vazifeyi

ve vazifenin temin ettiği saadeti, nizam ve intizamları, hayırlı yardımlaşmaları hasıl eder hem de onların fevkinde olarak evliyalık yani kudsiyet ve kerametler verir.

Malumdur ki evliya mertebesine yükselmiş zatlarda başka insanlara malum olmayan hakikatları bilmek hâlleri vardır ve onların nail oldukları büyük bir nimet de dünya ve ahiretleri için müjdelenmek, korkusuz ve kedersiz yaşamaktır. Onlar bu mertebeyi Allah'a iman etmek ve kötü işler yapmaktan sakınmak, iyi işler yapmaya devam etmek sayesinde kazanırlar ve bu muvaffakiyetleri en büyük yüksek hayır olup Kur'an-ı Kerim bunu fevz-i azim tabiriyle beyan eder.

“Muhakkaktır ki Allah'ın evliyası için korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar. Onlar mümin ve müttekî olanlardır. Onlar dünya ve ahiretleri için müjdelenirler. Allah'ın kelimeleri değişmez. Allah'ın evliyasından olmak büyük muvaffakiyettir (fevz-i azim).” [Yunus Suresi: 62-64, X, 65].

Ahlak ilmi; eğer mebdelerini Allah'a bağlamaksızın kalırsa, tabiidir ki bu kutsî feyzi veremez. Herhâlde eksik kalır. Fakat mademki onda da esas olan akl-ı selim ve ihlastır. Samimi olduğu takdirde en nihayet Allah'ın vücuduna iman ve emirlerine göre hareket etmek neticesine varması muhakkaktır.

Peygamberler- Dini ahlak; Allah'ı bilmek temeli üzerine kurulmuş ve Peygamberler tarafından bildirilmiş olduğundan, bir kere Peygamberleri bilip tanımak lazımdır. Peygamberler sair insanlardan akıl ve dirayetçe daha yüksek insanlar olup başlıca vahiy ile mümtaz olurlar.

Vahiy, Peygamberlere verilen bir ilim vasıtasıdır ki yeri kalptir. Tabii vahyin hakikatini biz izaha muktedir değiliz. Fakat bu bapta bir fikir edinebilmek için kalp ilmine dair bir misal söyleyelim. Bu kalp ilmi, esas itibarıyla sair insanlarda da az çok vardır. Mesela bazı kere merak edilecek bir haber çıkar, falan şöyle olmuş, böyle olmuş diye ağızlarında dolaşır. Bunu adı sanı belli insanların görmüş oldukları da söylenir. Herkes o rivayete, o haberin doğru olduğuna inanır. Fakat ötede insanlardan birisi buna bir türlü inanamaz. Umumun hilafına olarak onun gönlü o işin, herkesin inandığı gibi olmadığını içinden ona söyler. O da gönlünün bu söylemesine istinaden herkese “Canım, öyle diyorsunuz ve kuvvetli rivayetler de varsa da benim gönlüm buna bir türlü inanmıyor. Bilâkis şöyle olmuştur, diyor.” der. Nihayet bir gün gelir hakikatin; herkesin inandığı, kuvvetli rivayetin bildirdiği gibi olmayıp öbür gönlün bildirdiğine muvafık bir şekilde olduğu meydana çıkar.

Bu gönül bildirmesinin alelade insanlarda olan derecesine olmazdan evvel sezmek (hiss-i kable'l-vuku), gönüle doğmak, hads (intuition) gibi isimler verilmiştir. İşte bu hâl büyüdükçe evliyada ilham, Peygamberlerde vahiy namlarını alıyor ve bu suretle izahı reddedecek hiçbir delil yoktur. Ve bu, insanı ikna edecek mahiyettedir. Bununla beraber o, bu izahı başka ve bizim daha anlayamadığımız bir ilim vasıtasıdır da denebilir. Herhâlde vahiy, ruha ait olup Peygamberlerin gönüllerine lazım gelen bilgileri veriyor. Kur'an bu bilgi vasıtasını, Cebrail ve Ruhulemin kelimeleri ile de ifade buyurmuştur. Ruhulemin, yani aldatmaz ruh Peygamberlere Allah tarafından verilen İlahî bir ilim vasıtası olduğu için o vasıta ile gelen sözleri Allah'ın sözleri denmiştir.

Vahiy; Peygamberlere her vakit gelmiyor, aslı olan kalp tuluatı gibi zaman zaman geliyor. Evliyanın kerametleri de kezalik her an sadır olmuyor.

Rüyalar- Sadık rüyalar da keza gönüle doğan, ruha gösterilen aldatmaz bildirmeler olup çok insanlarda olur. Bazıları aynıyla çıkarlar, ekseriya tabire gelirler. Bu sadık düşler için Peygamber Efendi'miz; Peygamberliğin kırkta bir cüzüdü, buyurmuşlardır. Bunlar âdi rüyalardan başkadırlar. Adi rüyalar üzerine mühim fizyoloji tecrübeleri vardır. Mesela uyuyan bir insanın gözünün önünde bir kibrit çakmak, rüyasında yangın neviden bazı şeyler görmesine sebep olabilir. Yani dimağın hüceyratının kıvılcıktan çıkması şekil ve tarzına göre türlü rüyalar görülür ve gördürülebilir. Böyle rüyalarda zihindeki eski veya yeni tasavvurlarla ve hatta dimağın hiç hatırdan kalmamış, hissedilmemiş intibalarıyla alâkadar hâller görülür. Lakin sadık rüyalardan öyleleri vardır ki âdeta keramet denecek kadar doğru çıkarlar. Kendilerinde olmayanlar, bunu inkâr ederler ve inananları hurafatçılıkla ithama kadar gidenleri olur.

Kendilerinde olmadı diye başkalarında da olmadığını zannetmek doğru değildir. Burada dikkat edilecek cihet, sadık ile âdisini tefrik edebilmektir.

Sadık rüyalar yalnız müminlere mahsus bir hâl olmayıp ulema bunun için hangi dinden olursa olsun doğru gönüllü insanlarda olabileceğini ancak yalanı seven ve severek yalan söyleyenlerde olamayacağını beyan etmişlerdir.

Bu ruh ve kalp hâlleri bugün bizim bildiğimiz tabiat kanunlarıyla izah edilemiyorlarsa da onların da kendilerine mahsus kanunlara tâbi olarak vaki olduklarında şüphe yoktur. Zira Allah her yaptığını bir sebebe raptediyor, hiçbir şeyi kanunsuz yapmıyor.

Vahiy, Peygamberlere mahsus olduğundan bugün ancak keramet mertebesine ermiş evliya bulunabilir. Dikkat ve takip edilirse evliya mertebesine ermiş insanların dünyada var olduklarına kanaat verecek vakalara bugün de tesadüf edilebilir. Birçoklarımız bu kabilden hâlleri, yani kerametın var olduğuna inandıracak işleri görmüş ve işitmişizdir. Bazı insanların uzaklardaki yahut ileride olacak işleri bilip söylemeleri her yerde olan hâllerdir.

Bu neviden tecellilere nail olmak için ekseriya salih insanlardan olmak şarttır. Bununla beraber zahiren salih görünmeyenlerde de olduğu vardır. Nüsha-i kübra diye tavsif edilen insanın dimağında, ruhunda bizim bilgilerimiz içine alınamamış daha pek çok sırların mevcut olduğu şüphesizdir. Mesela telepati hadiselerinin vukuunda ilmin şüphesi yoksa da, dimağın bunu ne suretle ve hangi âleti ile aldığına herkeste ve olanlarda da her vakit olmamasının sebeplerine daha akıl erdirilememiştir.

Hâriki Âdet Var, Hâriki Tabiat Yok

İnsanlara verilmiş olan bu manevî kuvvetlerin harikulade tecellilerini gören insanlardan birçoğu bunları hârik-i tabiat sanarak aldanmışlardır. Onlar; Allah kadirdir, tabiat kanunlarını da değiştirebilir. O cihetle Peygamberlerin mucizeleri hârik-i tabiat olabilirler derler. Vakıa biz de Allah'ın kâdir olduğuna iman etmişlerdeniz. Lakin o kâdir Allah, bütün yaptıklarını değişmez kanunlar dâhilinde yapmayı âdet edinmiş, onların haricine çıkmıyor. O cihettedir ki hakikî İslam uleması Allah'ın iradesi, kudreti, tekvin-i mümkünata taalluk eder. Vâcibâtı bozmaya, muhal olanları mümkün şekline koymaya taalluk etmez kararını vermişlerdir. Ve bu karar iktizasınca mucizeler dahi aklın muhal gördüklerinden olamazlar demişler ve buna misal olarak, bir insanın cismi aynı zamanda muhtelif yerlerde olamaz hakikatini bildirmişlerdir.^[2]

Allah'ın kurduğu kanunları nizamları hiç bozmamayı âdet edinmesinde pek büyük hikmetler vardır. Çünkü öyle olmasa hiçbir ilim ve fen olamaz ve hiçbir iş görülemezdi. Mesela Allah ateşi bazı kere yaktırır, bazı kere yaktırmaz, suyu bazı kere söndürtür, bazı da söndürtmez olaydı, insanlar hiçbir işe teşebbüs edemezlerdi ve yaşanamazdı. Demek ki bütün hayat ve maişet ve her türlü terakkiler ancak tabiat kanunlarının, Kur'an'ın tabirince, Allah'ın sünnetlerinin değişmemesi sayesinde olmuşlar ve olmaktadırlar. Ve bu kanunlar müstesnasızdırlar. Herkes ve her şey için daima aynı veçhile tesir ederler. Mesela kılıç keser, kurşun geçer; bu hususlarda Peygamberlerin veya evliyanın cisimleriyle sair insanların cisimleri arasında fark yoktur. Nitekim Kur'an'da Hazret-i İbrahim için ateşe yakma, dedik buyrulmamış:

“Ya ateş! İbrahim üzerine soğuk ve selamet ol, dedik.” buyrulmuştur. Demek ki evvela ateş soğutulmuş, selamet bir hâle getirilmiş, ondan sonra yakmamıştır.

2. Hakikat bu merkezde olduğu hâlde birçok müfessirlerin akla, mantığa ve tabiat kanunlarına muhalif tefsirlerde, beyanlarda bulunmaları; Kur'an-ı Kerim'in sarih emirlerine ve hakiki âlimlerin karar ve itikatlarına tamamıyla ve cidden taaccüb ve teessüf edilecek hâllerdir. Bunlar ekseriya cahiller veya yalancı mühtediler taraflarından karıştırılmış ve sonra da tetkiksiz, tahkiksiz kitap yazarlar tarafından taklit suretiyle idame edilmişlerdir. Meselâ bazı evliyanın tayy-i mekân ile bir anda birkaç aylık mesafeye gittikleri, memleketlerinden hiç çıkmamış oldukları hâlde, hacda görüldükleri gibi hurafeler nakledenler vardır. Artık bu yalan sözlerin ayrılıp atılmaları acil bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Ve bunların çürük itikatlar olduğunu anlatmak için Peygamber Efendi'mizin Mekke'den Medine'ye hicretlerinde birçok maddi tedbirlere müracaat buyurmuş olmalarını delil göstermelidir. Hakikat, Peygamber Efendi'mizin ve çok sadık arkadaşı Hazret-i Ebubekir'in yapamadıklarını acaba sonraki evliya nasıl yapmışlardır? Şüphesiz bunlar, hakikî İslam dininin kabul etmeyeceği uydurma şeylerdir.

Mucize ve keramet ancak kalp ile ruh ile ve Allah'ın tabiat kanunlarını bozmayarak vukua getirdiği harikulade şeylerdir. Hârik-i tabiat değillerdir ve bu harikuladeler, Peygamberlerin hak Peygamber olduklarına iman ettirmek için pekâlâ yetecek mahiyettedirler, Hârik-i tabiat aramaya lüzum bırakmazlar. Bu sözlerimizi okuyanlar arasında rüfâi dervişlerinin yaptıklarına ne diyelim diyenler olabilir. Onların yaptıklarından benim gördüklerimde harik-i tabiat değil harikulade ile yoktu. Fakat tevatüren söylendiğine göre harik-i tabiatı benzer şeyler yapıyorlarmış! Herhâlde, onların yaptıklarının da bir sanatı vardır. Nitekim birçok Hintli fakirler, Avrupalı hünerverler öyle marifetler yapıyorlar ki hayret etmemek mümkün değildir. Onlar da mı Hazret-i Pir'in himmeti? Eğer onların yaptıklarını bir şey yapmış olsa kerametine verileceğine şüphe yoktur. Hâlbuki hepsi talimle öğrenilip yapılabilir şeylerdir.

Kezalik bir din tesisi için gönderdiği Peygambere, herkesi birdenbire iman ettirmemesi de bu hikmete mebnidir. Bazıları buna karşı Allah kadir değil mi? Ol desin, olsun; gönderdiği Peygamber'e vazifesinde muvaffak etmek için senelerle uğraştırmak, bin türlü zahmetler çektirmek neden? diyorlar. Allahuteala'yı işlerinde öyle tasavvur etmek doğru değildir. Allah her yaptığını tedric ve tekâmül kanunlarıyla ve sebeplere bağlayarak yapıyor. Onun için insanlara ait tebligatı da insanların zihinlerine, hâllerine göre yaptırıyor. Bu meseleyi izah eden bir vaka hikâye ederler: "Bir gün birkaç kişi bir tımarhaneye giderler. Orada bir delinin Allahlık davasında bulunduğunu görürler. Ziyaretçilerden birisi o deliye, yakınında bulunan bir kubbeyi göstererek 'Eğer Allah isen, bize şu kubbe kadar bir karpuz yaratıver.' der. Deli cevap olarak 'Hele sen biraz dolaş da gel.' der. O da biraz dolaştıktan sonra tekrar gelir. 'Hani kubbe kadar karpuz yarattın mı?' diye sorar. Deli güler ve arkadaşlarına dönerek 'Ne dersiniz? Biz mi deliyiz, asıl deli bu mudur?' der ve kubbe kadar karpuz isteyene dönerek:

"Be budala! Hakikî Allah, yumruk kadar karpuz yaratmak için altı ay bekletiyor. Sen nasıl olur da benim gibi bir yalancı Allah'tan birkaç dakika içinde kubbe kadar karpuz yaratmamı istiyorsun." der. Bu suretle orada bulunanları hem güldürür hem düşündürür.

İşte onun gibi Allah'ı küllî kudret sahibidir diye, kendi kurduğu tabiat kanunları haricinde işler yapar tasavvur etmek, vakıa muhaliftir ve Peygamberlerden o nevi mucizeler sadır olmamıştır. O nevi mucizeler isteyenlere Kur'an hakikati bildirmiştir: "Sen Allah'ın sünnetinin (kanununun) tebdil edildiğini asla bulmazsın ve sen Allah'ın kanununun değiştiğini asla bulmazsın [Fatır Suresi: 42, XXXV, 43] ve "Onlara (olmayacak mucizeler isteyenlere) sana verdiğimiz ve kendilerine okunan kitap (mucize olarak) yetmedi mi? O kitap da iken sahipleri için muhakkak büyük rahmet ve akla uygun hikmet ve nasihatler (mucizeler) vardır." [Ankebut Suresi: 51, XXIX, 50] ayetleri bu hakikati bildirirler.

Son ayet-i kerime, iken sahipleri tabiriyle akla uymaz şeyler isteyen cahilleri ayırmaktadır. Ve hakikaten bu ayetin beyan buyurduğu veçhile Kur'an, düşünen ve anlayanlar için tabiat kanunlarına asla muhalif olmaksızın en büyük mucizedir. Kur'an tamamıyla mucize olduğu gibi Peygamber Efendi'mizin hayatları da tamamıyla mucizedir. Evvelâ muhtasaran onu arz edelim.

Peygamber Efendi'mizin Hayatları Mucize

Peygamber Efendi'miz kabilesinin eşrafından olduğu hâlde yetim ve fakir doğmuşlardır.

Pederleri Peygamber Efendi'miz doğmazdan iki ay kadar evvel vefat etmişlerdir. Bu suretle yetim kalan Muhammet, çocukluklarından ta ömürlerinin sonuna kadar kullara kulluk etmemiş ve putlara tapmamıştır. Memleketinin müteneffizlerinin, zenginlerinin himaye ve ihsanlarına tamah ederek yahut şerlerinden korkarak doğrudan, haktan ayrılmak küçüklüklerine tenezzül buyurmamışlardır.

Deve idrarı ile yıkanmakla temizlendik, güzel kokular süründük zannedecek ve kız evlatları diri diri gömmeyi iftihara lâyük bir iş bilecek kadar cahil ve her türlü zulmü, ahlaksızlığı irtikaptan çekinmeyen fasık ve facir insanlar içinde yetiştikleri hâlde hiçbir mektebe gitmeden ve hiçbir âlim veya feylesoftan ders okumadan kimseye nasip olmamış ve olmayacak mertebede ilim ve kemal ve ahlak ve fazilet sahibi olmuşlardır. Hükûmet teşkilatı nedir bilmeyen bir muhit içinde her türlü manilere, yokluklara rağmen az vakit içinde dinî, ahlakî, sıhhi, mülkî, adli, nizamî, içtimaî, siyasî teşkilatıyla kusursuz bir hükûmet, esaslı bir devlet, zeval bulmaz bir medeniyet meydana getirmişlerdir.¹³¹

Gayet büyük uğraşmalar isteyen bu teşebbüslerinin muvaffakiyetle neticelenmesine mâni olmak için karşılarına çıkan sayılamaz derecede çok ve büyük güçlükler içinde iptidasından sonuna kadar bir an nefislerine mağlup olmamışlar; haktan, hakikatten ayrılmamışlardır. Tahammül edilemez ağır zahmetler, eziyetler, engeller karşısında asla yeise düşmemişler. Sabr ve sebatı ve adl ve hakkaniyeti ve şefkat ve merhameti terk etmemişlerdir.

3. Şimdi burada Peygamber'in bu dediğinin derecede büyük hâlleri harik-i tabiat değil midir diyenler olabilir. Hayır değildir. Peygamberlik, ruha ait bir fevkaladeliktir. Ruha ait hususlarsa bizim ilmimiz dâhiline girmemiştir. Yani, biz onların kanunlarını bilemiyoruz.

Cahilliğin icabı, hurafelere pek ziyade inanan kavimleri kendilerine bend etmek için zuhur eden en müsait fırsatlardan, tesadüflerden istifadeye tenezzül buyurmamışlardır.

Meşhur olduğu üzere Peygamber Efendi'mizin kıymetli oğlu İbrahim vefat ettiği gün tesadüfen gün tutulmuş, bütün Araplar bunu Peygamber Efendi'mizin hüznlerine güneşin dahi iştirak ettiği manası vererek onun hak Peygamber olduğuna delil saymak istemişler. Peygamber Efendi'miz bunu işidince derhal, böyle bir itikadın doğru olmadığını ve ayın ve güneşin hiçbir kimsenin ölmesi veya yaşaması sebebiyle tutulmayacaklarını pek büyük ehemmiyetle ilan ve bu suretle sıdk ve ihlas ve hak ve hakikat üzerine kurulmuş olan dinimizin içine hurafeler, batıl itikatlar karıştırılmasına mâni olmuşlardır.

Peygamber Efendi'mizden tabiat kanunlarını bozan birçok mucizeler zuhur ettiğine dair türlü rivayetler vardır. Fakat bunların hiçbirisi tevatürle sabit değildir. Yani inanılması mutlaka lazım olacak derecede sağlam rivayetlerden değildir. Bahusus tabiat kanunlarının (sünnetullahın) asla değişmeyeceği Kur'an ile sabit ve Allah'ın iradesinin, her şeyi yapabilmek kudretinin, akılcıca mümkün sayılmayan hususlara, muhalata taalluk etmeyeceği ve eşyanın hakikatlerinin sabit ve değişmez olduğu ehl-i sünnet ulemasının kabul edilmiş olduğundan aklın, mantığın kabul etmeyeceği mucizelere inanmak; dinini iyi bilen Müslümanlar için mümkün değildir. Bunu evvelce de izah ettik, yine tekrar ediyoruz. Fakat bu tekrarımıza karşı yine Allah'ın her şeye kadir olmasını ileriye sürerek "Allah istediği vakit tabiat kanunlarını da bozar." demekte ısrar edenler olabileceğini düşünerek onlara "Hayır, hakikat öyle değildir. Biz onun işine karışamayız. Hikmetini bozamayız. Her şeye kadirdir. Lakin koyduğu kanunları bozmuyor, bozdurmuyor vesselam, deriz. Onlar yine bozmaya, bozdurmaya çalışa dursunlar!"

Şimdi burada öyle olunca İslam dininde kabul olunan mucizeler nasıl şeylerdir? diye bir sual hatıra gelir. İslam dininin kabul ettiği mucizeler akla, mantığa, müspet ilimlere, fenlere muhalif olmayan mucizelerdir. Ahir zaman Peygamber'inin dinî olduğundan, ilk tebliği zamanında olduğu gibi dünyanın en sonlarındaki terakkilere göre yetişmiş ve yetişecek insanların da inkâr edemeyip iman edecekleri akıl ve ilim ve hak ve hakikat dinidir.

Onun kabul ettiği mucizeler ruhiyata aittir. Ruhî tecellilerle ve tabiat kanunlarını bozmaksızın vukua gelen harikulade hadiselerle sabit olurlar

Ruhî tecelliye misal olarak Miraç mucizesini zikrederiz. Peygamber Efendi'miz bir gece ruh yolculuğu yaparak hem Kudüs'ü, Mescid-i Aksa'yı ve civarını hem gökleri, yüksek maneviyat makamlarını müşahade buyurmuşlardır.⁴¹

Tabiat kanunlarını bozmaksızın harikulade maddî hadiselerle olan mucizeye misal olarak hicret yolculuğunda vukua gelen hâlleri zikrederiz. Malumdur ki Peygamber Efendi'miz, Hazret-i Ebubekir'le beraber Mekke'den Medine'ye hicretlerinde bir mağaraya gizlenmişler ve kendilerini takip eden düşmanlar mağaranın kapısına geldiklerinde kapının örümcek ağlarıyla örülmüş ve güvercinlerin kapıya pek yakın bir yerde olan yuvalarını terk etmemiş olduklarını görerek "Buraya insan girmemiş. Girmiş olsa bu örümcek ağları yırtılmış ve güvercinler yuvalarını terk etmiş olurlardı." diye mağarayı aramaktan vazgeçmişlerdir.

Demek ki Peygamber Efendi'mizin mağaraya girmelerini müteakip örümcekler, âdetlerinden daha ziyade bir süratle ağlarını tekrar örmüşler ve güvercinler keza âdetleri hilâfına olarak yuvalarından kaçmamışlardır.

Tabii bunlar harikulade hâllerdir. Fakat tabiat kanunlarının bozulması, değişmesi olmadığından harik-i tabiat değildir.

Yine hicret yolculuğunda düşmanlar tarafından Hazret-i Muhammed ile Hazret-i Ebubekir'i tutup getirene yüz deve verileceği ilan edilmesi üzerine silahlarını alıp takip eden Cüsüm oğlu Süraka isimindeki bir kahramanın

4. Ümmî yani mektep, medrese görmemiş ve doğduğundan vefatına kadar bütün hayatı malûm bir Mekkelinin Kur'an-ı Kerim gibi bir kitap, mükemmel bir din meydana getirebilmesi ruhiyat itibarıyla esasen en büyük bir mucizedir. Bugünkü insanlar, hiç tahsil görmemiş bir insanın böyle bir eser getirebileceğine akıl erdiremezler. O cihetle Garp'ın bütün müdekkikleri, Peygamber Efendimiz'e bu feyzin nereden geldiğini anlamak için uğraşmışlar ve uğraşmaktadırlar. Bazıları bunu o zamanlar görüştüğü bazı Musevi ve Hristiyan âlimlerinden öğrenmiş olmasına affetmek istemişlerse de fakat bu muazzam işin bununla olamayacağını anlamakta gecikmemişlerdir. Nihayet Ruhulkudüs ve ümmül ulûm (ilimlerin anası) olan kalp ilmine bağlamaktan başka çare bulamamışlardır. Çünkü bu öyle bir hakikattir ki akıl ve muhakeme sahipleri için inkârına imkân yoktur.

başına gelen hâller bu neviden bir mucizedir. Bu zat, aradığı yolcuları istirahat için kondukları bir yerde görerak atını üzerlerine sürmüş fakat atının ayağı kayarak atıyla beraber yere düşmüş. O derhal yanında bulunan fal okuna bakmış. Neticeyi korkunç görmüş. Fakat bir taraftan yüz deveyi almak tamahı, öte taraftan kahramanlık gayreti ile tekrar atına binerek ilerlemiş. Bu sefer de atının ayakları hiç umulmayan bir yerde kuma saplanarak çıkamaz olmuş. Atından inmek mecburiyetinde kalmış. Bu sefer yine fala bakmış. Fal tekrar korkulu çıkmış. Bunun üzerine şaşalamış ve mağlup bir vaziyette Peygamber'imiz Efendi'mize iltica etmiş ve kendisine emniyet beratı verilmesi için yalvarmaya başlamış. Peygamber Efendi'miz beratı vermişler. O da sonra Müslüman olmuş ve yararlıkları görülmüştür.

İşte bu vakada da tabiat kanunlarını bozmak yoktur. Açık bir harikuladelik ve gayet mühim bir mucize vardır.

Keramet- İslam dininde inanılan kerametler de böyledir. Tabiat kanunlarını bozmaksızın olurlar.

Mucize ve kerametlerin var olduklarına inandıracak harikulade hadiseler, vakalar Peygamber ve evliya olmayan insanların hayatlarında görülebilir. Mesela bir haksızlığa uğrandığı yahut herhangi bir sıkıntıda kaldığı vakitlerde hiç memul edilmeyen ve âdeta gökten inmişcesine imdatlara mazhar olmak birçok insanların nail oldukları Tanrı lütuflarındandır. Hamdolsun benim, Tanrı'nın bu nevi imdatlarına nail olduklarım çoktur. Ve içlerinde gayet acayip ve garip olanları da vardır. Hayatıma dair yazmak istediğim risalede onları da yazarım inşallah. Yani maksadım, dikkat edilirse alelade insanların hayatlarında da Allah'ın mucizelerinin görülebileceğini ve bu suretle Peygamberlere ait olan mucizelerin olabileceğine kanaat getirileceğini arz etmektir.

Tevratlarda ve İncillerde mevcut olan akıl ve fen hilafı şeyler, Musa'ya ve İsa'ya vesair Peygamberlere iftiradılar. Bunlar, şeytan düşmanlar yahut akılsız dostlar tarafından ilave edilmişlerdir. Ve mukaddes kitapların asılları olan Tanrı sözleri arasında o ilaveler pek zahirdir. Erbabının okuyup anlamaması ve taaccüb ve teessüf etmemesi mümkün değildir. Garplılar bunları umumiyetle okumuşlardır. Çocukları çocuklukta okuduklarını fakat sonra devam etmediklerinden unutmuş olduklarını söylerler ve mümkün olduğu kadar bu bahse girmek istemezler. Lakin fikirlerini saklamayarak elde bulunan mukaddes kitapların inanılacak hâlde olmadıklarını açıkça söyleyenleri de çoktur. Ve türlü vardır. Avusturyalı asil bir zat tanırım. Madamı yanında olmadığı vakit, bu bahisleri açar ve tamamıyla aleyhte bulunurdu. Fakat madamı gelince bu bahsi kapatır, haremının kendisini mutekid sanmasını ve kendisinin de madamının dindar kalmasını arzu ettiğini söylerdi. Birtakımları da karlılarıyla beraber mukaddes denilen bu kitapların hurafelerle dolu olduklarını söylemekten çekinmezler. Bununla beraber bunlara inanmış, iman etmişleri de yok değildir.

Yalnız şurası gariptir ki inansınlar inanmasınlar hepsinin yortularını, noeli, çocuklarının vaftiz ayinini, hatta karnavalı dinî şekillerde yapmakta devamları vardır. Fakat bu ayınlar sırf ruhânî kalmamış, içlerine bir hayli zevkli hâller karıştırılmıştır. Bu kısım benim gördüklerimde dua ve ibadetlerine galipti. Ve bu kısmın karışması bu ayinlere devam için çok hizmet ediyor.

Bir de Hristiyanlıkta dinî vakalar ve Peygamberlerin ve aziz saydıkları kimselerin hatıraları dahi ressamların nefis tablolarıyla gayet şairane tasvir edilmiş olduklarından bunlar¹⁵¹ güzel sanatların terakkilerine çok büyük hizmet etmiş olmalarından başka, dinî itikatların teessüsüne, kuvvetlenmelerine de pek ziyade hizmet etmiş ve etmekteledir. Fakat ne de olsa müspet ilimlerin tesirleri galebe edeceğinden, o kitaplara inananlar günden güne azalıp başka bir din aramak mecburiyetinde kalacaklardır.

Tevrat ve İncillerin Bugünkü Hâlleri

Bugün bütün Müslümanlara Tevratları İncilleri okumak ve Kur'an-ı Kerim ile kıyas etmek pek lazımdır. Evvelki ulemanın bu kitapları okumayı iyi âlim olmayan Müslümanlara menetmeleri zamanları için çok doğru imiş. Çünkü o vakitki dimağlarda şimdiki gibi ilimlerin, fenlerin tesir ve tenvirleri bulunmadığından okudukları hurafelere

5. Resim yapmanın ve heykelin günah olduğuna dair Kur'an'da bir kelâm olmadığı hâlde Müslümanların bunları günah saymaları Yahudilikten geçmiş bir itikattir. Müslümanlıkta haram olan resim veya heykel değil onlara tapmak yani putperestliktir. Ne çare ki yanlış anlatmışlar. Milleti, o sanatlardan asırlarca mahrum bırakmışlar.

inanıvermek korkusu vardı. Nitekim bazı kitaplarımıza Tevrat ve İncilleri okumuş eksik ve çarpık tahsilli kimseler tarafından birçok hurafeler karıştırılmıştır. Fakat şimdi öyle hurafelere inanmak korkusu çok azalmıştır. O cihetle onları suret-i mahsusada okumak şimdi Müslümanlara pek lazımdır.

Elde bulunan eski ahit kitaplarının münderecatından bir iki numune arz edelim.

Evvelâ Musevîlerin dedeleri olan İsrail yani Yakup aleyhisselam hakkında yazılı olan iftirayı yazalım. İbrahim aleyhisselamın oğlu İshak Peygamber'in haremi Refeka (Rebeka), bir defada iki oğlan doğurmuş. Bu ikizlerden ilk doğanın adına İso (İsao), ikinci gelene de Yakup demişler ki sonradan İsrail namını almıştır. İso avcı ve silahşor olup onu babası, Yakup'u da anası fazla severlermiş. Bundan ötesini de aynen nakledeyim. Tevrat'ın tekvin kitabının yirmi yedinci babından: 1) İshak ihtiyarlayıp görmez olunca büyük oğlu İso'yu çağırdı veya oğlum, dedi. O da "Buradayım." dedi. 2) Babası ona "Ben ihtiyar oldum. Ne gün öleceğimi bilmiyorum. 3) Şimdi silahlarını, okunu, yayını al. Kıra git, benim için bir av avla 4) ve ondan benim sevdiğim yemekleri yap. Onları yiyeyim ve ben ölmezden evvel canım seni mübarekleştirsin." dedi. 5) İshak oğlu İso ile konuşurken Refaka dinliyordu. İso av avlayıp getirmek için gitti 6) ve Refaka oğlu Yakup'a babanın kardeşin İso'ya şöyle söylediğini işittim: 7) "Bana bir av getir ve yemekler yap yiyeyim ve vefatımdan evvel Rabb'in huzurunda seni mübarekleyeyim, diyordu. 8) Hemen şimdi; oğlum sözümü, sana emrettiğimi dinle. 9) Sürüye git, bana iki iyi oğlak getir. Ben onlardan babanın sevdiği yemek yapayım. 10) Sen onu yemesi ve vefatından evvel seni mübarekleştirmesi için babana götürürsün." 11) ve Yakup, validesi Refaka'ya "Kardeşim, İso tüylü bir adam. Ben ise tüylü değilim. 12) Belki babam eliyle yoklar. Sonra nazarında aldatıcı olurum ve mübareklik yerine hakkımda lanet celbederim." dedi 13) ve anası ona "Oğlum! Sana gelecek lanet bana gelsin. Sen yalnız sözümü dinle ve git oğlakları bana getir." dedi. 14) O da gitti onları aldı. Validesine getirdi. Validesi, onlardan babasının sevdiği yemekleri yaptı. 15) Refaka büyük oğlu İso'nun evde yanında bulunan güzel elbiselerini aldı. Küçük oğlu Yakup'a giydirdi. 16) Ve onun tüysüz olan ellerini ve boynunu oğlakların derileriyle örttü 17) ve yaptığı yemekleri ve ekmeği Yakup'un eline verdi. 18) O (yani Yakup) babasının yanına girdi ve baba "İşte, ben geldim." dedi. O da "Oğlum sen kimsin?" dedi. 19) Yakup babasına "İlk oğlum İso'yum. Bana söylediğin gibi yaptım. Kalk otur ve avımdan ye de canım, beni mübareklersin." dedi. 20) İshak, oğluna "Oğlum, avı ne çabuk buldun." dedi. O da "Senin Allah'ın onu bana rast getirdi." dedi. 21) "Oğlum, önüme gel. Elimle seni yoklayayım. Oğlum, İso musun değil misin? dedi. 22) Yakup, babası İshak'ın önüne yanaştı. O, onu eliyle yokladı ve "Ses Yakup'un sesi fakat eller İso'nun eli." dedi. 23) Onu tanıyamadı. Çünkü elleri kardeşi İso'nunki gibi kıllı olmuş idi. Onu mübarekledi 24) ve "Sen, benim oğlum İso musun?" dedi. O da "Ben oyum." dedi. 25) "Bana yaklaştı. Oğlumun avından yiyeyim de canım, onu mübareklersin." dedi. Yemeği verdi. O da yedi. Ona şarap da getirdi. O da içti 26) ve babası "İshak, oğlum bana yanaş. Beni öp." dedi. 27) O da yanaştı ve onu öptü ve elbisesinin kokusunu kokladı ve onu mübarekledi ve "Bak, oğlumun kokusu; Rabb'in mübareklediği bir tarlanın kokusu gibi." dedi. 28) "Allah sana göklerin şebnemlerinden (çiğlerinden) ve yerin feyz ve bereketinden ve buğday ve şarap bolluğu versin. 29) Milletler sana kul olsunlar. Kabileler sana baş eğsinler. Kardeşlerinin efendisi ol. Ananın oğulları sana baş eğsinler. Sana lanet edenler melun olsunlar. Sana bereket okuyanlar mübarek olsunlar." (dualarını etmiş). 30) İshak, Yakup'u mübareklemeyi bitirdikten ve Yakup; babası İshak'ın yanından çıktıktan sonra kardeşi İso, gittiği avdan geldi. 31) O da kezalik yemekler yaptı ve onları alarak babasının yanına girdi ve babasına "Babam kalksın ve oğlunun avından yesin de canı, beni mübareklesin." dedi. 32) Babası İshak "Sen kimsin." dedi. O da "Ben senin büyük oğlum İso'yum." dedi. 33) İshak fevkalade hiddetlendi ve "Av avlayıp bana getiren kim idi? Sen gelmezden evvel ben onun hepsinden yedim ve getireni mübarekledim ve hakikaten mübarek olacaktır." 34) İso babasının sözünü işitince pek ziyade ve acı bağırdı ve babasına "Baba, beni de mübarekle." dedi. 35) "Kardeşin hile ile geldi ve senin mübarekliklerini aldı." dedi.

Hasılı Yakup, hile ile mübareklikleri tamamıyla almış. İso'ya bir şey kalmamış. Bilâkis zahmetler kalmış.

Biz Müslümanlar Yakup aleyhisselamın, böyle bir ahlaksızlık yaptığına inanamayız. Sonra İshak Peygamber aldansa bile, Allah nasıl aldanır? Sahtekarlıkla mal ve para kazanılabilir. Fakat mübareklik kazanılamaz ve böyle

şeylere nasıl inanılır akıl ermez. Bizce bunlar hep ilave ve iftiralar. ¹⁶¹ Herhâlde bizim bu yazmalarımızdan daha doğrusu Kur'an-ı Kerim'in haklı tashihlerinden gerek Musevî ve gerek İsevîlerden mukaddes kitapları sevenlerin, pek ziyade memnun kalmaları icap eder. Çünkü biz onların asıllarının aleyhlerinde değiliz, lehlerindeyiz. Yalnız ilavelerin, uydurmaların aleyhindeyiz. Bizzat Hazret-i Musa aleyhindeki iftiralar da pek ağırdır. Mesela Tevrat'ın Adedler kitabınının 31'inci babında düşmanlardan esir alınan masum çocukların ve kadınların diri bırakıldıklarını görünce kumandanları bunları öldürtmemiş olduklarından dolayı Hazret-i Musa'nın pek ziyade kızmış ve derhal bütün erkek çocukları ve kocaya varmış kadınları öldürtmüş ve yalnız kocaya varmamış kızları kendilerinin için diri bırakın diye askerlerine emir vermiş ve bu emrini icra ettirmiş diye yazılıdır. Ve daha başka yerlerinde de Hazret-i Musa'ya gayet ağır hunharlıklar isnat edilmektedir.

Asıl işin en fena ciheti; hep bu iftiralar, hurafeler bizzat Allah'ın sözleriyle yaptırılmış olarak gösterilmekte yani bizzat Allahuteala'ya da iftira edilmektedir. Güya Allah, en küçük işlerin teferruatına kadar ağzıyla söyler; tarif edermiş. Mesela yapılacak ibadethanenin tahtalarının, taşlarının cinslerini, nevelerini, enlerini, boylarını, şekillerini, mefruşatını, kumaşlarının cinslerini, renklerini, borunun nasıl çalınacağını; kurbanların yaşlarını, nevelerini, nasıl kesileceklerini; kanlarının nerelere sürüleceğini ve daha bu kabilden pek âdi umuru Musa'ya ve sair Peygamberlere âdeta insan insanla konuşmuş gibi söylemiş.

Herhâlde bunları bizzat o kitaplardan okuyup anlamalıdır. Çünkü başka türlü tamamıyla anlaşılabilir. Yalnız biraz daha anlaşılması için şunları da nakledelim.

Tur-i Sina'da Allah'ın İsrail Milletiyle Ahdi (Misaki)

Tevrat'ın Huruc kitabının on dokuzuncu babından: 1) İsrailoğulları, Mısır memleketinden çıktıktan sonra üçüncü ayda o gün Sina Çölü'ne geldiler. 2) Ve Refidim'den kalkarak Sina Çölü'ne gelip çöle kondular ve İsrail orada dağın karşısına kondu. 3) Musa, Allah'a doğru çıktı ve Rab onu dağdan çağırdı ve şöyle dedi. 4) "Siz benim Mısırlılara yaptıklarımı gördünüz ve ben sizi kartal kanatları üzerine yükledim ve sizi kendi yanıma getirttim. 5) Şimdi siz benim sesime itaat ederseniz ve benim ahdimi tutarsanız yine bütün milletlerin arasında benim en kıymetli mücevherim olacaksınız. Çünkü bütün yer benimdir. 6) Ve siz bana bir kahinler krallığı ve mukaddes ümmet olacaksınız. İşte senin İsrail çocuklarına diyeceğin sözler bunlardır." 7) Musa geldi ve ümmetin ihtiyaçlarını çağırdı ve Rabb'in kendisine emrettiği bütün sözleri önlerine koydu. 8) Ve bütün ümmet hep birden cevap vererek "Biz Rabb'in dediklerinin hepsini yapacağız." dediler ve Musa ümmetin sözlerini Rabb'e götürdü. 9) Ve Rab, Musa'ya "İşte, ben seninle konuşacağım vakit ümmetin dinlemesi sana daimî surette iman etmesi için sana bulutun içine geleceğim." dedi ve Musa ümmetin sözlerini Rabb'e söyledi. 10) Rab, Musa'ya şöyle dedi: "Ümmete git. Bugün veya yarın onları takdis et ve elbiselerini yıkasınlar. 11) Ve üçüncü gün için hazır olsunlar. Zira üçüncü gün Rab, bütün ümmetin gözünün önünde Sina Dağı üzerine inecektir. 12) Ve sen millete her cihetten hudut gösterirsin ve dağın üstüne çıkmaktan ve onun kenarını tutmaktan sakının. Her kim dağa dokunursa ölüm cezasına uğrayacak dersin. 13) Ona el dokundurulmayacak kim dokunursa recm edilecek yahut oklarla delinecektir. Dokunan hayvan yahut insan yaşamayacaktır. Ne vakit boru çalınır o vakit dağın üzerine çıkacaklardır." 14) Ve Musa, dağdan ümmetin yanına indi ve ümmeti takdis etti. Onlar elbiselerini yıkadılar. 15) O "Ümmete üç gün içinde hazır olunuz.

6. Tevratlarda Peygamberlere pek kötü isnatlar vardır. Mesela Davud Peygamber'in bir kumandanını mücerret karısını almak için öldürtmüş ve oğlu Süleyman aleyhisselamın bu gayr-ı meşru evlenmeden doğmuş olduğu yazılıdır. Bu husus hakkında Hakikat-i İslam'da tafsilat vardır. Bir de Hazret-i Süleyman'ın son zamanlarında putperest karılar alıp onların hatırları için putperestliği kabul ettiği yani kâfir olduğu yazılıdır. Aynı zamanda bu kâfir olmuş dedikleri Hazret-i Süleyman'a doğduğunda Allah'ın kendisinin sevgilisi olduğunu söylediği yazılı olduğu hâlde, sonraları Süleyman için babası gibi salih değildir diye zikredilmektedir. Hâlbuki onlarca Davut, katil ve zâni olduğundan o da salih bir adam değildir.

Hâsılı Peygamberler bir taraftan mübalağalı surette medh ve sena olunuyorlar. Öte taraftan da cehennem dibine sokuyorlar. Bu birbirlerini tutmayan sözler, elde bulunan ve mukaddes denilen kitapların içlerine türlü insanların türlü sözler karıştırmış olduklarını göstermektedirler. Kur'an bu gibi sözleri kabul etmez. Hristiyanlar ise bunları bir nevi fırsat sayarak bütün Peygamberlerin günahlı yalnız İsa'nın günahsız olduğunu beyan ile bunu babası olan Allah tarafından insanların günahlarını temizlemek için gönderilmiş olduğuna bir delil sayıyorlar.

Biliyoruz ki İslam dini; Peygamberlerin asla büyük günah işlemediklerini, onlardan ancak ayak kayması demek olan zelleler, pek küçük kusurlar sâdir olabileceğini kabul eder. Ve zelleler, Allah tarafından tashih edilerek fena netice vermelerine meydan bırakılmaz. Bu zelleler hususunda Hazret-i İsa'nın başka Peygamberlerden farkı yoktur.

Karılarınıza yanaşmayınız.” dedi. 16) Üçüncü gün sabahleyin dağın üzerinde şimşekler, yıldırımlar ve bir kalın bulut oldu ve kuvvetli boru sedası işitildi ve karargâhta olan bütün millet titredi. 17) O vakit Musa, karargâhtan ümmeti Allah’ın huzuruna çıkardı ve onlar dağın eteğinde durdular. 18) Ve bütün Sina Dağı’ndan duman çıkıyordu. Çünkü Rab, o ateşin içinde inmişti. Ve dumanı bir külhan dumanı gibi çıkıyordu. Ve bütün dağ kuvvetli surette titriyordu. 19) Ve borunun sesi gittikçe kuvvetleniyordu. Musa, söylüyordu. Allah ona bir seda ile cevap veriyordu. 20) O hâlde Rab, Sina Dağı üzerinde dağın tepesinde indi ve Rab, Musa’yı dağın tepesine çağırdı ve Musa oraya çıktı. 21) Ve Rab; Musa’ya “İn, görmek için Rabb’e doğru hücum etmemeleri için tembih et. Onlardan birçoğunun helak olmasından korkulur.” dedi. 22) Ve Rabb’e yaklaşacak kâhinler de Rabb’in onları helak etmesinden korkarak kendilerini takdis etsinler. 23) Musa, Rabb’e “Ümmet Sina Dağı’na çıkamaz. Zira sen bize dağın etrafına hudut tespit et ve onu takdisle diye tembih ettirdin.” dedi. 24) Ve Rab, ona “Git sonra sen çıkacaksın. Sen ve Harun seninle beraber fakat kâhinler ve ümmet Rabb’e doğru çıkmak için hücum etmesinler. Onları helak etmesinden korksunlar.” dedi. 25) Bunun üzerine Musa ümmetin yanına indi ve onu, onlara söyledi.

Bunları okuyup da hayrete düşmemek mümkün değil. Mamafih bu sonrakilerin bir kısmı için bir nevi rüyadır ve tevilleri vardır denebilir. Lakin daha evvelkiler ve daha başkaları hiçbir vakit tevil kabul edecek şeyler değildirler. Hatta içlerinde Allah’ın verdiği sözü unutmaları ve insanı yarattığına pişman olması gibi şeyler de var.

İncillerde de kezalik tabiat kanunlarına akıl ve muhakemeye hiç uymayan rivayetler, mucize namı verilmiş hurafeler var ki okuyanların hayretlerini mucip olurlar. Hazret-i İsa’nın haça gerilip öldürüldükten ve mezara gömülüp üzerine koca bir taş konduktan sonra tekrar dirilip üzerindeki taşı atarak mezarından çıkması ve göğe uçuşması ve yine yere inip kırk gün daha dünyada kalarak tanıdıklarıyla görüşmüş ve yemiş içmiş olması ve daha sonra cesedinin göğe çıkması gibi inanılmaz türlü sözler var. Ve Luka İncili’nin üçüncü babında Hazret-i İsa’nın silsilesini 75 kadar ecdat sayarak Hazret-i Adem’e ve ondan sonra Allah Baba’ya vardırılması var ki bu ve emsali çok garip uydurmalar İncillere neler ilave edilmiş olduğunu pek aşikâr surette göstermektedirler.¹⁷¹

Kur’an’ın Karıştırmalardan, İlave ve Eksiklik Yapılmalardan Masun Kalması

Eski ve yeni Ahitlere ait mukaddes kitaplara yapılan karıştırmalardan hamdolsun Kur’an-ı Kerim tamamıyla mahfuz kalmıştır. Allah’ın inayetiyle yapılan tedbirler ve Allah’ın ayrıca bir muhafazası sayesinde Kur’an’a hiçbir ziyade ve noksan yapılamamıştır.

Yapılan tedbir Peygamber Efendi’mizin daha hayatları zamanında birçok sahabelerin Kur’an’ı ezberleyerek birbirlerine okumaları, mukabelelere devam ile şayet yanlış okuyan olursa hemen tashih etmeleridir.

O vakitten sonra da Peygamber Efendi’mizin bu tedbirlerine hiç fasılasız ve pek sıkı ve dikkatle devam edilmiş ve bugün dahi yüz binlerle hafızlar tarafından aynı veçhile mukabelelere devam edilmektedir. Eğer böyle yapılmayıp da Tevratlar, İnciller gibi sadece yazılıp bırakılmış olsa idi; Kur’an’ı da ötekiler gibi türlü ilavelerle, eksiltmelerle, değiştirmelerle aslından uzaklaştırabilirlerdi. Nitekim hadis-i şeriflere pek çok yalanlar, yanlışlar karıştırılmıştır.¹⁸¹

7. “Kur’an’a Göre Hazret-i İsa’nın Babası” kitabımızda bunlar daha tafsilli yazılmışlardır.

8. Peygamber Efendi’mizin sözlerine yalan karıştırılması İslam tarihinde pek mühim bir fenalıktır. Bu karıştıranlar içinde türüleri varsa da en muzırları İslam dinine hurafe karıştırmak maksadıyla yalandan Müslüman olup uzun zaman mahirane idare ettikleri riya ve münafıklıklarıyla herkesin emniyetini kazanmış olan hainlerdir. Vakıa hadis âlimleri pek ziyade dikkat etmişlerse de yine sahih olmayan hadislerin en muteber addedilen kitapların içine girmelerine lâzım olduğu kadar mâni olamamışlardır. En sahih olmak üzere seçilmiş olan ve Sıhah denilen hadis kitaplarında da Peygamber Efendi’mizin mübarek ağızlarına asla yakışmayan sözler yok değildir. Mesela Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi namıyla Türkçeye tercüme edilmiş olan kitabın 360’ıncı numarasındaki sözün Peygamber Efendi’mizin mübarek ağızlarından çıkmamış olduğu aşikârdır. Biz, o sözleri buraya nakletmekten teeddüb ederiz.

Sonra ölmüş insanların kemiklerinin hepsi çürüdüğü hâlde, makada yakın olan küçük bir kemiğin asla çürümeyip kıyamette Allah’ın insanı o kemikten tekrar meydana getireceği hakkında en muteber sayılan kitaplarda yazılı olan sözün, kezalik Peygamber Efendi’mize iftira olduğu muhakkaktır.

Daha bunun gibi pek çok iftiralardan böyle en muteber sayılan kitaplara geçmiş olduğu şüphesizdir. O cihetle herhangi kitapta yazılmış ve her kim tarafından rivayet edilmiş olursa olsun Kur’an-ı Kerim ile teyyüd etmeyen ve akl-ı selime uymayan ve Peygamber Efendi’mizin mâlûm olan fevkalade nezahetine yakışmayan sözleri katiyen kabul etmemeli, atmalıdır.

Matbaacılık icat edilmezden evvel kitaplar el yazılılarıyla çoğaltıldığından her istinsah eden tarafından yapılan kasıtlı, kasıtsız yanlışlıklar asırlar geçtikçe çoğalmıştır. Yalnız mukaddes kitapların değil, matbaacılığın icadından evvel yazılmış bütün kitapların, müelliflerinin yazdıkları gibi kaldıklarına tamamıyla inanılmaz.

Kur'an-ı Kerim'in bu suretle tahriften ziyade ve noksandan mahfuz kalması Allah'ın büyük bir inayeti ve dinimizin gayet mühim bir mucizesidir. Zaten "Kur'an'ı muhakkak biz indirdik ve onu muhakkak biz muhafaza ederiz." [Hicr Suresi: 9, XV, 9] ayet-i kerimesi; Kur'an'ımızın Allah tarafından tamamıyla muhafaza buyrulacağını bize evvelden bildirmiştir. Ve hakikaten Allah'ın Kur'an'ı kıyamete kadar bu ayet-i celilede vaad buyrulduğu veçhile muhafaza buyuracağı bugün herkesçe tahakkuk etmiştir. Zira şimdiye kadar mukabeleler sayesinde bozulmamış olan bu Allah kitabının, matbaacılığın icadıyla bundan sonra bozulmasına hiç imkân kalmamıştır. Çünkü ellerde milyonlarla basılmış nüshaları vardır. Hamdolsun hafızlarımız da eksik değil. Fakat bundan sonra hafızlar olmasa da matbu nüshalar, tahrife olmak için kâfidirler.

İşte Kur'an-ı Kerim'in kıyamete kadar mahfuz kalacağını bu suretle tahakkuku, yukarıdaki ayetin hükmünün tahakkukudur ki şüphesiz aşikâr bir mucizedir.

Kur'an'ın Mucizeleri

Esasen Kur'an baştan başa mucizedir. Ve mucizelik daha ilk tebliğ tarzından başlar. Öteki mukaddes kitaplar meydanda. Kur'an onlara hiç benzemez! Malumdur ki Peygamber Efendi'mize gelen ilk vahiy "Oku." emridir. Bunun üzerine Peygamber'imiz "Ben okumak bilmem." demişler. Tekrar "Oku." emri gelmiş. Peygamber'imiz yine "Ben okumak bilmem." demişler. Üçüncüsünde "Yaradan Rabb'inin adı ile oku." suretiyle ayet, ikmal buyrulmuş. Peygamber Efendi'miz bunun üzerine sükût etmişler. Arkasından "İnsanı kan pıhtısından yarattı." ayeti gelmiş ve insanın kan pıhtısından yapılmış olması tabii Peygamber Efendi'mizi düşündürmüştü. Fakat hemen arkasından "Oku. Kerimlerin en Kerim'i olan Rabb'in kalem ile ilim öğretti. İnsana bilmediğini bildirdi." buyrulurken kan pıhtısından ibaret olan insanın ilimsiz insan olup ilim ile beraber olunca keramet sahibi olacağını bildirilmiştir.

İşte ta iptidadan bu suretle dinin, insanlığın bütün dünya ve ahiret saadetlerinin ancak ilm ile talim ve terbiye ile olacağını bildiren nurlu bir temel kurulmuş ve onu müteakip başlıca ahlak esaslarını bildiren Fatiha suresi nazil olmuştur.

Bu iki sure birbirine o kadar yakın bir zamanda gelmişler ki hangisinin daha evvel nazil olduğu hakkında ihtilaf etmişler. Nihayet, her türlü terakkilerin temeli olan okumak, yazmak, ilim tahsil etmek ayetlerinin daha evvelce nazil oldukları anlaşılmıştır.

Lakin Fatiha suresi bir kere Mekke'de ve ikinci defa Medine'de olmak üzere iki kere nazil olarak ahlak meselesinin iki kat ehemmiyeti ayrıca bildirilmiştir.

Fatiha'nın bir adı da Kur'an'ın anasıdır. Çünkü lazım olan temellerin hepsi onda icmal olarak mevcuttur. O cihetle Allah; küçük bir çekirdekte koca bir ağacı mücmel olarak nasıl toplamış ise, dini de ilk nazil olan birkaç ayette mahdut kelimelerde öylece derc etmiştir, demişlerdir.

Esasen Peygamber Efendi'mizden hadisler rivayet etmenin sonunda bu gibi yalanlara varacağı Ebubekir-i Sıddık radiyallahu anh tarafından vakt u zamaniyle keşf buyrulurken ta o zaman, bu husus hakkında pek ciddi ihtiyat emrettiği muhakkaktır. Nitekim yine yukarıda ismi geçen Tecrid-i Sahih Tercümesi'nin 53'üncü sahifesinde "Resulullah sallallahu aleyhi ve sellemden rivayet edilen haberleri kabulde Ebubekir-i Sıddık radiyallahu anh Hazretleri çok ihtiyat buyururdu. Bir kere nâsı toplayıp bir hutbe irat etti. "Siz Resulullah sallallahu aleyhi vesellemden birtakım hadisler rivayet ediyorsunuz. Rivayetlerinizde ihtilaf ettiğiniz de oluyor. Sizden sonra gelecek olanlar, daha ziyade ihtilâfa düşecekler. O hâlde Resul aleyhissalatu vesselamdan bir şey rivayet etmeyiniz. Şayet size muhtelifün fih bir şey soran olursa 'aramızda kitabullah var.' diyiniz. Kitabullah'ın helalini helâl, haramını haram biliniz." buyurdu diye yazılıdır.

Artık düşünmeli. Ta o zamandan ihtilâflar, karıştırmalar olursa ondan sonra gelenler tarafından neler yapılmaz ve neler yapılmamıştır. Binaenaleyh hadis diye kitaplarda yazılmış birtakım sözlere bakıp da Müslümanlığı onlara göre anlamak hiç doğru değildir. Daima Kur'an-ı Kerim'i, akl-ı selimi önde tutmalıdır.

Kur'an meydanda iken bile Kur'an'a sarîh surette muhalif itikatlar, hadisler uydurulmuş olduğu gibi din kitapları olarak yazılan mevlüt, gaza, siyer ve tarih, tefsir vesaireye ait birçok kitaplarda, Müslümanlığın esasına muhalif öyle uydurmalar vardır ki okuyan insan hayret ve teessüfler içinde kalır. Ya Kur'an'ın aslı meydanda olmasa acaba daha neler uydurulacaktı! Düşünmeli de öteki dinlerin bozulmuş olmasına taaccüb etmemelidir.

Fatiha, besmele ile başlar. Dikkatli ve etraflı bakılırsa bütün maksatların bismillahda bildirilmiş olduğu anlaşılır. Hatta daha ileriye giderek hepsinin bismillahın b harfinde, o harfin Arapçada manası olan “ile”de toplanmış olduğunu söylerler. “Bâi bismillahı bilmeyen fakîh, Fatiha okusa da imam olamaz.” diyen Alevînin maksadında sapıklık olsa da, sözü boş değildir. İzah edelim. Arapçada isim demek nişan ve alamet demektir. Ve her lisanda öyledir denilebilir. Yani bir şeye bir kimseye isim takmak o şeye veya o kimseye bir nişan koymaktır.

Ve besmelede Allah adından sonra rahman ve rahim adları gelir. Rahman dünyalıklar, rahim de ahirete, dine ait faziletler için çalışmak lüzumunu bildirirler. Şu hâlde bismillahirrahmanirrahim demek, âlemde mevcut her şeye dikkat ederek Tanrı'nın ve her türlü muvaffakiyet yollarının var olduğunu anlar ve onun emirleri mucibince, dünya ve ahiretim için çalışırım ve daima Allah'ımdan bu iki taraf için de inayet dilerim, ararım demektir. İşte “b” harfinin manası olan “ile”de yani bismillahın başında her mananın mevcut görülmesi Allah'a iman “ile” ve dünya ve ahireti beraber düşünüp Allah'ın halk ettiği alametleri takip ederek çalışmak “ile” her murat hasıl olur demektir.

Bismillahtan sonra “elhamdülillah” gelir ki yazdığımız şartlara riayet ederek çalışan kimsenin elde edeceği nimeti Allah'ın lütfu, keremi bilip hâlden hoşnut olmasıdır. Fakat böyle hamededen kimsenin hatırına “Ya Rabbi! Ben sana iman ederek emirlerin mucibince çalıştım. Verdiklerine hamedederim. Lakin sana iman etmeyen ve emirlerine göre olmayan insanlara da türlü rızıklar, nimetler veriyorsun. Bunun hikmeti nedir?” gibi bir mülâhaza gelebileceğinden ona “Rabbillalemin” cevap oluyor. Yani Allah; yalnız Müslümanların, Müminlerin Rabb'i değildir. Âlemde ne varsa hepsini yaradan, yetiştiren odur manasını ifade buyurur. Bundan sonra o, kimsenin hatırına öyle olunca aramızdaki fark nedir gibi bir sual gelebileceğinden; ona da rahman ve rahim kelimeleri cevap veriyorlar. Yani Müslüman'a, hem rahman kelimesinin ifade buyurduğu dünya nimetleri, türlü rızıklar; hem rahim kelimesinin icap ettiği din ve iman verilmiştir. Ötekilere ise yalnız rahman kelimesinin isminin ifade buyurduğu dünya nimetleri verilmiştir. O cihetçe fark büyüktür, buyruluyor. Bundan sonra yine mutmain olamayarak din ve iman, ahiret nimetlerinin kıymetlerini bilen, aradaki farkı anlayan yok gibi bir mülâhaza daha hatıra gelebilmek ihtimaline de “mâliki yevmiddin” “Allah hesap gününün sahibidir.” cümlesi cevap veriyor ki bir gün gelecek, herkes yaptığının hesabını verecek; imanlılarla, imansızların, iyilerle kötülerin farklarının gösterilecek olduğu anlatılıyor.

İşte bu suretle muhakeme ve tefekkürler neticesinde imana şüphe getirecek düşünceler atılıp Allah'ın emirleri mucibince hareket etmek lüzumu katî surette anlaşılmalıyacağından “İyyake na'budu” “Ancak sana kulluk ederiz.” senin emirlerinden harice çıkmayız. Her işimizde senin emirlerin dairesinde çalışırız, demek tabii oluyor. Fakat dünyada insanı doğru yollardan saptıracak saikler çok olduğundan, bunlara aldanmamak için büyük bir kudret sahibinden yardım istemek lüzumu da hissediliyor. Onun için de “ve iyyake nestain” “Ya Rab! Ancak senden yardım isteriz.” duasına müracaat olunuyor. Buraya kadar dinin, ahlakın nazarî kısmı, iman ciheti bildirilmiş, ondan sonra da “Bizi doğru yola, nimetlere nail ettiğin, gazaba uğramamış ve yollarını şaşırmamış kimselerin yoluna götür.” âmin buyrulurken amelî kısım yani nelere çalışılacağı ve neler için yardım isteneceği izah edilmiştir.

“Ancak sana kulluk ederiz ve ancak senden yardım isteriz. Bizi doğru yola götür.” cümlelerinde hep cem sigası kullanılması Müslüman'ın ferdî hayatında dahi cemiyeti düşüneceğini, kendi selamet ve saadetini cemiyetin selamet ve saadetiyle beraber arayacağını bildirir.

Bugünün felsefe ve ilimler üzerine kurulmuş olan ahlak kitaplarında da fatiha-i şerifenin mealine uygun bir tarzda başlanmaktadır. Tabii Fatiha'mızdaki yükseklik ve incelikler, ruhanî tesirler onlarda olamıyor. Biz bunu “Kur'an Tercüme Edilebilir Mi? ve Yeni Vadide Fatiha Tercüme ve Tefsiri” risalemizde izah ettik. Bir hadis-i kudside “Allahuteala, Tevrat'ta ve İncil'de Kur'an'ın anası gibisini indirmedir. O birbirini teyit eden yedi ayettir ve o benimle kulum arasında bölüşülmüştür. Kulumun istediği (Fatiha'nın feyziyle) hasıl olacaktır.” buyrulmuştur.

Görülüyor ki Hazret-i Muhammet'in hak Peygamber olduğuna inanmak için ilk nazil olan ayetlere dikkat etmek kifayet edecek mahiyetidir. Bahusus Peygamber Efendi'mizin geldiği zamanın, cahillik devrinin hâlleri iyi düşünülürse iman etmemek imkânı kalmaz.

Şimdi de aklımızın erdiği kadar Kur'an'ın mucizelerini tasnif edelim.

Kur'an'ın mucizeleri fesahat ve belagati, dinin esaslarına ait metaneti, emrettiği ibadetlerdeki hikmetler, ahlakının ekmeği, şeriatının ilmiliği, hilkate, tarihe, maziye ait verdiği malumatın fennen tasdik edilmesi; istikbale

dair verdiği haberlerin tahakkuku, içtimaî, siyasî hükümlerindeki kusursuz isabeti ve hepsinin daha mühimi olarak emirlerine itaat ve tilavetlerine devam ve mülazemet edenlerde ruhanî feyzler, keşf ve kerametler hasıl olması suretleriyle tasnif edilebilirler ve Kur'an'ın mucizeleri geçmişte olduğu gibi hâlde ve müstakbelde inkârı mümkün olmayan mucizelerdir. Kur'an ile beraber iptidasına kadar ispatlı ve dünyanın sonuna kadar devamlıdır.

Kur'an'ın fesahat ve belagat cihetinden mucize olduğu erbabı indinde itiraz kabul etmez surette sabittir.

“Bu Kur'an'ın mislini yapmak için ins ve cin toplansalar, birbirlerine yardım dahi etseler onun gibisini yapamazlar.” [İsra Suresi: 88, XVII, 90] ayet-i kerimesi bütün âleme meydan okumuş ve şimdiye kadar hiçbir kimse tarafından tanzir edilememiştir ve edilemeyecektir. Tanzirine kalkışanlar erbabı indinde her vakit gülünç mevkiye düşmüşlerdir.

Dinin esaslarına ait metaneti ile mucize olması, Allah'ı ve birliğini en mükemmel surette bildirmiş olmasındadır. Pek çok insanlar, birçok asırlar Allah'ın gayrılarını mabut itihaz etmek itiyadında yaşamış olduklarından hâlâ o istidatları bâkîdir. Peygamberlerine ve daha başkalarına ve kuvvet ve iktidar sahibi kimselere Allahlık atfıyla tevhitte ayrılmak, şirke düşmek insanlardan daha kalkmamıştır. Kur'an iman hususunda aklı, kalbi, ruhu ve bütün kuvayı birden mülâhaza ve müdahale ettirir. İşt; inan, demez. İşt fakat düşün taşın. En doğrusuna inan ve tâbi, ol der. “Sözü dinleyip de en güzeline tâbi olan kullarıma müjde ver. Onlar Allah'ın doğru yola götürdüğü zatlardır. Ve onlar kâmil akıl sahipleridir.” [Zumar Suresi: 18, XXXIX, 19] ve “Bilmediğin şeye uyma. Kulak, göz ve kalp muhakkak ondan (bilmediğin şeye uymandan) mesuldürler.”¹⁹¹

Demek ki yalnız görmek, işitmek, hissetmek kifayet etmiyor. Tetkik ve tahkik istiyor. Tahkik ve tetkiksiz inanmak mesuliyeti istilzam ediyor. “Kalbi olan yahut kulak veren ve gözü gören kimseler için Kur'an'da feyz alınacak manalar vardır.” [Kaf Suresi: 37, L, 36]'da buyrulması da İslam dininde hem kalbe hem akıl ve hisse müracaat lazım olduğunu ve “Dinde zorlama, iğrendirme yoktur. Doğru yol eğri yoldan ayrılmış, meydana çıkmıştır.” [Bakara Suresi: 256, II, 256] ayet-i celilesi de insanları tamamıyla hür bırakmak emrini bildirir.

Kur'an; emrettiği ibadetlerin faydaları, hikmetleri itibarıyla da mucizedir. İslam dininde ibadetlerin en büyüğü insanın kainatı ve kendi nefsinin düşünerek “hâlîka yakını” iman ile iman etmesidir. Her türlü şerlerden sakınıp hayırlara devam hep bu imandan gelir. Ve dua ve ibadetlerin hepsi bu temel üzerine kurulmuştur. Yani ibadetlerde, dualarda esas olan şekiller; tavırlar değil Allah'ı düşünmek ve ona bağlanmaktır. Nitekim “Kitaptan vahiy olunanı oku ve namazı hakkıyla eda et. Muhakkak namaz insanı kötü işlerden nehyeder. Ve Allah'ı düşünmek, en büyüğüdür. Ve Allah sizin ne işlediklerinizi bilir.” [Ankebut Suresi: 44, XXIX, 45] ayet-i celilesi ibadetlerin en büyüğünün Allah'ı düşünmek, daima göntülde tutmak olduğunu aşikâr surette bildirir.

Bununla beraber, emrettiği ibadetlerde ve eşkâl ve harekatta da pek büyük hikmetler, hepsini de zimmindedir. Bedenin, aklın, ruhun kuvvetlenmeleri tekamül ve iyileşmeleri menfaatleri vardır. Bahusus 24 saatte beş vakit namaz emreder ki menfaat ve ehemmiyeti pek büyüktür.

Namaz- Namazdan evvel abdest almak da temizlik, hıfzıssıhhat, beden, dimağın ve ruhun hep birden menfaatlenmesi tamamıyla mevcuttur. Abdest böyle olduğu gibi namazın her hareketinde de beden, dimağın ve ruhun menfaatleri olduğu muhakkak ve müsellemdir. Onun gayet fennî ve herkese ve her yaşa faydalı beden hareketlerini havi olduğu malum olup rûkuunda, sücudunda mühim faydalar vardır.

Hıfzıssıhhat kitaplarında, jimnastiklerin sıhhat menfaatleri bahsinde bel kemiğini öne doğru eğerek durmanın yani rûkû vaziyetinin; bel kemiklerinin hıfzıssıhhati için pekiyi bir hareket olduğu yazılıdır. Fakat en mühimi yine o kitaplarda dimağın hıfzıssıhhati, kanının devranının iyi olabilmesi için en faydalı hareket; yirmi dört saatte beş altı vakit başı beşer onar kere yere koyup kaldırmaktır. Bu suretle dimağın en ince damarlarına kadar kanın gitmesi

9. İslam dininde akıl temel olduğundan herhangi bir şeye ancak tahkik ve tetkikten sonra inanmak caiz olur. Euzubillah okumak, bu manayı anlattığı gibi şahadet kelimesinde evvelâ “lâ” ile başlanır. Yani inanmamakta insan hür bırakılır. İyi düşünüp tetkik ederek kanaat getirdikten sonra “illa” ile tasdiğe varılır demektir. Nitekim “Gökleri ve yeri yaradan, yapan Allah'ın var olduğunda şüphe var mıdır?” [İbrahim Suresi: 10: XIV, 11] ayet-i celilesinde gökler ve yer yani kâinat haklarında fikir yürütüldükten sonra Allah'ın varlığında şük ve şüphe kalmayacağı bildirilir.

ve geri çekilmesi sayesinde deveran muntazam ve tam bir hâlde hasıl olur. Dimağın sıhhati için gayet iyi bir tesir yapar diye izah edilmektedir.

Görülüyor ki İslam dininin büyüklüğüne tababet ilmî de iman etmektedir. Ve bu secde jimnastiği bugün Avrupa memleketlerinde kitaplara geçmiş; derslerde okutulmakta ve yaptırılmaktadır. Hele yirmi dört saatte beş altı vakit demeleri namazların hepsinin bir vakitte kılınmayıp muhtelif saatlere taksim olunmasının hikmetini tasdik eden bir hakikattir. Yani “Muhakkak namaz, müminlere vakitlerinde kılınmak üzere emredildi.” [Nisa Suresi: 103, IV, 104] ayet-i kerimesini aynen tasdik eder. Ben bunları Fransızca tıp kitaplarında okuyarak yazıyorum. O kitapları yazanlar Hristiyan doktorlardır. Tabii namazın hatırı için yazmış değillerdir.¹⁰¹

Namazlarına bütün ömürlerinde güzelce devam etmiş ne kadar ihtiyarlar vardır ki dimağları pek yerindedir. Yaşlarının çok ilerlemiş olmasına ve rağmen bunamamışlardır. Dimağlarının sıhhat ve selameti, gözlerinin parlaklığından, yüzlerinin nurluluğundan anlaşılır. Secdelerin dimağın sıhhat ve selametine olan hizmetini her namaz kılan anlar. Zaman olur ki insan, secdeye vardığı vakit başını secdeden çabuk kaldırmak istemez. Secdede durdukça dimağında rahatlık duyar.

Namazın ahlakî menfaatlerini de “Muhakkak namaz insanı fuhuşlardan, kötülüklerden alıkor.” ayet-i kerimesi bildirir.

Namazın en sevgili bir ibadet olduğunu Peygamber Efendi’imiz “Bana dünyanızdan kadın ve güzel kokular sevdirildi. Ve gözümün nuru namaz da verildi.” hadis-i şerifiyle beyan buyurmuştur. Ve namaz, aynı zamanda nefsin murakabesini yapmak için en muvafık bir ibadettir.

İslam dini, tamamıyla insanın fitratı üzerine kurulmuş olduğundan nefsin her türlü ihtiyaçlarını, lezzetlerini makul ve makbul tarzda olmak üzere muvafık bulur. Dünyada erkek için kadın ve kadın için erkek ve güzel kokular en ziyade meclub olunan şeylerdir. Bunları Peygamber Efendi’imiz de seviyor ve sevimlerini muvafık buluyor. Fakat aynı zamanda namazın bunların fevkinde pek ziyade sevgili bir ibadet olduğunu bildiriyor ki safasını tadanlar için büyük bir hakikattir. Namaz vakti gelsin de o ruhanî safa ile safalanayım diye bekleyen bahtiyarlar çoktur. Namaz, Müslüman’ın miracıdır denmiştir. Yani ruhun Allah’a yükseldiği bir ibadettir, demektir. Ve bu ruhanî safanın, cidden hiçbir zevk ile ölçülemeyecek derecede yüksek olduğunda şüphe yoktur.

Hamdolsun ben bu safayı karınca kaderince tadanlardanım. Namazda ve namazı bitirdikten sonra gönülümde duyduğum ferahı hiçbir şeyde duymadım. Hele pek gençliğimde sabah namazlarını İstanbul’da Aksaray’da Valide Cami-i şerifinde kıldığım çok olurdu. Orada Karşılı denilen bir İmam Efendi var idi. Namazına hiç doyumazdı. Sabah namazlarında uzun süren ayetler okuduğu hâlde o namazlar yorgunluk veya usanç vermek şöyle dursun; her ayet bittiğinde İmam Efendi rükua incek de, duyduğum lezzet kesilecek diye üzüldüklerimi, Allah verse de daha ziyade okusa diye heyecanlı temennilerde bulduklarımı hâlâ tahassürle hatırlarım. Bugün o zamanın üzerinden yarım asır geçmiş bulunuyor. Bu müddet zarfında Şark ve Garp’ın lezzet ve safa dedikler âlemlerini,

10. Burada namaz ibadettir. Jimnastik gibi telâkki caiz değildir, diyenler olabilir. Evet, namaz ancak ibadet olarak kılınır, gâye odur. Fakat ibadetin asıl manası nedir? İbnü Sina, ibadeti “Bütün mevcudiyetle Allah ile meşgul olmandır.” diye tarif etmiştir.

Nitekim Eflatun, hikmet (felsefe) bütün kuvvetlerle yapılır. “On philosophie avec toutes les forces.” demiştir. Binaenaleyh namazda da hem beden hem akıl hem ruh hepsi de Allah’ı tazim hareketi ve düşüncesi ve merbutiyeti ile alâkadar olurlar. Bu suretle hem kulluk vazifesini yaparlar hem de kuvvet, revnak ve saffet kazanırlar. Daha yukarıda zikrettiğimiz ayet-i kerimde “Allah’ı düşünmek en büyüğüdür.” buyrulması namazı terkip eden hareketlerin, düşüncelerin hepsinin büyük ehemmiyeti olup fakat bunlar arasında en ziyade büyük olanın Allah’ı düşünmek olduğunu bildirir.

Namazda bedene, akla ve ruha ait ne büyük hikmetler bulunduğunu dikkat ederek düşünenler pekâlâ anlayabilirler.

Esasen Müslümanlığın büyük faziletlerinden birisi de dünya ile din menfaatlerini cem etmiş olmasıdır ki bu fazilet emrettiği bütün ibadetlerde mevcuttur. Nitekim hacca gitmeden esas maksat ahiret sevabı olduğu hâlde dünya menfaatini de gözetmek lâzım olduğunu “Menfaatlerine hazır olmak ve malum günlerde Allah’ın ismini zikretmek için hacca gelsinler.” ayet-i kerimesi pek sarıh bildirir [Hac Suresi: 28].

Ve bugünkü pedagoji (çocukların terbiyesi ilmi) de beden, akıl ve ahlâk (ruh) terbiyelerinin ahenkli olarak hep birden yapılmasını kabul etmiştir ki İslam dininin usulünü bu suretle tamamıyla tasdik etmektedir.

türlü eğlencelerini, toplanmalarını gördüm, tattım ve tarttım. Hiçbirinde namazlarda duyduğum lezzetlere kıyas edilebilecek bir lezzet hatırlamıyorum.¹¹¹

Âlemde bu kadar safalı ve bedenın aklın, ruhun ve kalbin sıhhat ve selametlerine, revnak ve saffetlerine, lezzet ve rahatlarına, ahlak ve terbiyeye, namus ve iffete pek mühim hizmetleri olan bu yüksek ibadetin milletimiz arasında gittikçe azalmakta olması cidden telafi edilemez bir zarardır. Rabb’imiz encamlarımızı hayreyle. Âmin.

Yüksel ki bunun da fevki vardır. İnsanlığın ayrı zevki vardır.

Bazıları namazda pantolonların ütülerinin bozulması mahzuru var, derler. Namazın faydalarının büyüklüğü yanında pek ehemmiyetsiz olan bu mahzura da aranırca çare bulunabilir. İş namazdaki büyük menfaatleri idrak edebilmektedir. Sonra herkesin kirli ayaklarıyla bastıkları yerlere “Ben ağzımı, burnumu nasıl sürerim?” diyenler de vardır. Tabii dedikleri camiler hakkındadır. Evlerde kılmak için değildir. Hakikatte camiler içinde olmamak lazım gelir. Çünkü umumiyetle Müslümanların temizliğe pek ziyade riayet etmeleri farzdır. “İslam’ın binası temizlik üzerine kurulmuştur.” hadis-i şerifi cümlelerin malumudur. Hele camilere yalnız temiz değil, aynı zamanda süslü gidilmesi hakkında Kur’an-ı Kerim’in emri vardır.

Camilerin zeminlerinin, döşemelerinin gayet temiz olması şart olduğu gibi secde yerlerinin ayrılıp oralara ayak basılmaması için tertipler de yaptırılabilir. Fakat doğrusu aranırca bu hususu evham mevzuu yapmanın manası yoktur. Ziya ve hava mikropları öldürür. Ve dikkat edilirse namazda böyle mahzurlar bulmak isteyenlerin, bu suretle camilerin kirliliklerini ortaya sürenlerin mikroplu şeylere daha ziyade temas etmekte oldukları görülür. Hatta içlerinde köpeklerin salyalı ağızlarına el ve dudak sürmekte mahzur görmeyenler de vardır.

Namaz kılanlar ise böyle pisliklerden kaçtıktan, sakındıktan başka, günde birkaç kere ellerini yüzlerini yıkamak suretiyle bilakis temizliğe dikkat ederler.

Camilerde secde yerlerinin temiz olmamasından korkanlar, namaz kılmak isterlerse ceplerinde birer mendil taşıyarak secde yerlerine serebilirler. Böyle bir mendil, zarf içine de konabilir. Herhâlde sigara paketi ve ağalık gibi şeyler taşımak kadar külfeti yoktur.

Bazıları da sokak potinleri üzerine mesh verilmez sanırlar. “Namaz kılacağız amma, beş vakitte potinleri çıkarıp ayakları yıkamak kolay değil. Tabii yazın da lastik giyilmez ya.” derler. Hâlbuki yazın yerler kuru olduğundan potinlerin altına namaza mâni olacak kadar pislik yapışmaz. Namaz kılmazdan evvel potinlerin altlarına bakılır, aşikâr bir pislik görülmezince onlarla namaz kılınır. Ve hatta ulema; ayakkabılarının altında görülür pislikte olsa, kuru toprak üstünde kırk adım yürümeyle temizlenir. Böyle şeyler namazın kılınmamasına sebep tutulmamalıdır, demişlerdir. Yalnız bu hususlar için muktezi teşkilat yapılmadıkça, şimdiki hâlde sokak potinleriyle camilere girmek doğru değildir.

Bir de namazların çokluğunu bahane edenler vardır. Vakitleri dar olanlar hepsi dört rekâttan ibaret olan sabah namazından maada bütün namazların müekked, gayr-ı müekked sünnetlerini kılmayarak yalnız farzları eda ederlerse namazları tamdır, kabul olunur diye kitaplarda yazılıdır. Hele şâfiilerce bu daima câiz görülen bir hâldir.

11. Benim namazda duyduğum lezzet kendime göredir. Mânevi makamlarda yükselmiş zatların mazhar oldukları sefalı tecellilere tabii kıyas olunamaz. Herhâlde onlar bambaşka lâhutî zevkler olacaktır. Erbabına ne mutlu.

Ve bu zevk yalnız namazın kendisinde değildir. Ta ezandan başlar, tesbih dualarında ve tekbirlerinde türlü safalar, huşu ve huzular, Allah’a yükselen gönüllerin duyduğu tarif kabul etmez. Lâhutî, semavî yüksek zevkli tecelliler vardır. Gariptir, bu zevkleri bazı Müslüman olmayanlar da kendilerince duyup anlıyorlar. Gramofonda Kur’an plâklarını dinleyen Avrupalılardan pek ziyade mütihazlar olarak bunda başka bir manevî tesir var diyenleri gördüm. Ve İstanbul’da güzel ezan okuyanları dinlemek için uzaktan, yakından mahsus gelip dinleyen Hristiyanların pek çok olduğu malumdur. Fakat en mühimi bu hususa dair Les Capitales kitabında yazılmış olan bir vakadır.

1897 tarihlerinde İnebolu hastahanesi doktoru bulunuyordum. Orada bir İtalyan konsolosu vardı. Kendisine Fransızca bir resimli gazete geldi. Bu gazete o sene, senenin sonunda müşterilerine payitahtlar manasına olan bu kitaptan birer tane hediye etmiş, ona da geldi. Adının da gösterdiği veçhile bu kitap, bütün dünyanın payitahtlarından bahsediyor. Gazete idaresi, her payitahta yazıcılar göndermiş; gördüklerini yazmışlar, bunlar toplanarak bir kitap olmuş. İstanbul’a gelen yazıcı da İstanbul’un eğlence yerlerini, ahalinin kıyafetlerini, kadınların giyimlerini ve daha ne gördüyse hep yazmış. Bunlar arasında ezandan da bahsediyordu. “İbadethanelerinin yanında yüksek, uzun bir şey var, adına minare diyorlar. Oradan birisi yüksek sesle bazı şeyler söylüyor. Aman, ya Rabb’i! O ne tesirli şey! Dinledike hâlim değişti. Dünyada onun gibi tesirli hiçbir şey işitmedim, dinledim ve kendi kendime ‘Türkiye’de bu ses kaldıkça Türkler ölümü hiçe sayan askeri daima bulacaklardır, dedim.” diye yazıyordu. Aradan çok zaman geçtiği cihetle, yazdıklarını aynen tercüme edemiyorum. Fakat yazdıklarının bu mealde olduğu tamamıyla hatırımdadır.

Sonra camilere, herkesin daha istekli gitmeleri ve manevî ayrı bir zevk hasıl edilmesi için Avrupalılarda olduğu gibi ibadethanelere musiki konmasını isteyenler de vardır. Müslümanlık buna da mâni değildir. Kur'an'ın makamla okunması buna bir delildir. Müezzinlerin ezanları, kametleri, tesbih dualarını hep musiki kaidelerine göre yapmaları nedir? Hatta Peygamber Efendi'mizin, Kur'an-ı Kerim'i musikinin çargâh makamından okuduğu rivayet olunur. Hele vaktiyle Mevlevilerin camilerde musiki aletleriyle zikir ve tesbih ederek ibadet etmeleri, bugün yapılması lazım görülen şeylerin çok zaman evvel yapılmış olduğunu göstermez mi? Velhasıl Müslümanlık aklın, mantığın, husn-i tabiatın, zevk-i selimin hoş gördüğü her şeyi kabul eder. İş, Müslümanlığın hakiki zevkini anlayabilmektedir.

Oruç - Bedene ve ruha pek büyük hizmeti olan bir ibadet de oruçtur. Onun en büyük faydası iradenin terbiyesine olan hizmetidir. Her sene bir ay nefis yemeklerin, en lezzetli ve en latif şerbetlerin, meyvelerin yanında insanın sabahdan akşama kadar nefisini yemekten, içmekten vesairenden iradesiyle mene alışması ve gece sevgili uykusunu isteyerek bozması, iradenin, nefse hâkim olmak iktidarının tekamülüne, kuvvetlenmesine hizmet için mühim bir vasıta. Eski Müslümanların müthiş düşmanlar karşısında harikulade metanetle sebat edebilmeleri ve kendilerini her türlü günahlardan mene kadir olabilmeleri, imanlarının sağlamlığıyla beraber böyle oruçlara vesair ibadetlere devam ile iradelerini kuvvetlendirmiş olmaları sayesinde hasıl olmuştur. Ve insanda en büyük muvaffakiyetler temin eden pek mühim meziyetin irade kuvveti olduğunda şüphe yoktur. Fakat pek esef edilir ki bizler çok zamanlardan beri orucu emrolunduğu gibi tutmaktan uzaklaşmışız. İbadet ve af ve mağfîret ayı olan Ramazan-ı şerifi dinî, ahlakî muhasebelerle, hayırlı zikir ve fikirlerle latif ve nafi menkıbelerle, ilahilerle, hikmetli vaz ve nasihatlerle tatlı ve nezih yardımlaşmaya, birbirimize destek oluşmaya yarar sohbetler ve toplantılarla geçirecek yerde, kıymetli gecelerimizi ne dine ne medeniyete asla yaramayan, uymayan pek bayağı şeylerle, oyunlarla öldürüyoruz. Çoklarımızın Ramazanlarımız böyle geçiyor, ne için düşünemiyoruz bilmem.

Orucun, iradenin terbiyesine olan hizmetinden başka sıhhate de büyük hizmeti vardır. Ve oruç sıhhatlerine iyi gelmeyenlere farz olmadığı gibi Peygamber Efendi'mizin "Oruç tutunuz, sıhhat bulursunuz." buyurmaları oruç tutmakta sıhhat kazanmak maksadının da mevcut olduğunu pek aşikâr gösterir. Ve şartlarına riayet ederek tutulduğu hâlde orucun sıhhate pekiyi geldiği muhakkaktır. Kendimde gördüğüm netice tamamıyla bu olduğu gibi oruç tutanların çoğunun Ramazan bitip de bayrama girdiklerinde oruç sayesinde sıhhatlerinin iyileştiğinden bahs ile şükürler ettiklerini herkes bilir. Ve oruca şartıyla devam edenlerin uzun ömür yaşadıklarını istatistikler inkâr kabul etmeyecek surette göstermektedir.

Zekât ve Hac- İslam'ın şartlarından olan zekât ile hac, vakit ve hâleri müsait olanlara farz edilmiş ibadetler olup bunlar hakkında Hakikat-i İslam'da tafsilat verilmiştir.

İslam dininin ahlak mükemmelliği itibarıyla mucize olduğu daha ilk Fatiha suresinden malum olur ve İslam kelimesi başlı başına bunu anlatır. Zira İslam'ın manası, insanın nefesini Allah'a teslim etmesi ve bu suretle gerek kendisi ve gerek başkaları için selamet bulması ve selamet vermesi demektir. Peygamber Efendi'miz, Müslüman'ı "Müslüman, elinden ve dilinden herkes selamet bulan kimsedir." diye tarif buyurmuşlardır. Bu tarifte din, ahlak, adalet, şefkat hepsi dâhildir. Çünkü selamet de İslam'da hem fenalık etmemek hem iyilik etmek manaları hep mevcuttur.

Evvelce de söylediğimiz veçhile ahlak, insanın kendisinin vesair insanların kötü olmamaları ve bilakis kendisinin ve bütün başkalarının iyi olmaları ve gittikçe daha iyi olmaları, kemal kazanmaları için çalışmayı vazife bilmesidir. Ve ahlakın bütün kaidelerini adl-i ihsan, kelimeleri hülâsa eder. Adl, bozmamak, düzgün tutmak, ihsan da güzelleştirmek demektir ki birincisi kötülük etmemek, ikincisi iyilik etmek emrini ifade ederler.

Evvellerden beri ahlak ilminde bir "Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma." düsturu vardır ki kötülük yapmamak lüzumunu gösterir. Bir de "Kendine yapılmasını arzu ettiğin şeyi başkasına yap." düsturu vardır. Bu da iyilik yapmak emridir. Bu iki düstur birleşince adl-i ihsan olur. Bunlar, bir de adalet ve şefkat kelimeleriyle ifade olunurlar. Adalet, yani kötülük yapma emr-i katidir ve herkese şamildir. İhsan ve şefkat yani iyilik yapmak emri insana ve zamana göre değişir. Onun içindir ki Peygamber Efendi'miz bu şefkat ve sadaka işlerinde sırasına ve hâline göre türlü münasip emirler vermiş ve yukardaki ikinci düsturu imanının kemalinin şartlarından olarak bildirmiş. "İnsan kendisi için istediğini başkaları için de istemedikçe imanı kemal bulamaz." buyurmuştur.

Hakikat-i İslam'dan bu bahse ait olan şu satırları buraya nakledeyim.

“Fakat Müslümanlık umumiyetle tabiat-ı beşere gayet muvafık tarik takip ettiği cihetle, evvela herkese; herkese karşı hürmet emreder ve taaddiye duçar olmuş kimseye taaddi olunduğu gibi mukabele için cevaz verir. Ancak bu halet-i beşeriyenin fevkinde bir de uluvv-i cenab mertebesi olduğunu yani taaddi ve tecavüze sabredilirse daha hayırlı olacağını da beyan eder. “Tecavüze uğradığınız vakit tecavüz olduğunuz kadar mukabeleye hakkınız vardır. Fakat sabrederseniz sabredenler için o daha hayırlıdır.” [Nahl Suresi: 126, XVI, 127] ve “İyilik ile kötülük bir olmaz. (Ya Muhammet) kötülüğe iyilik ile mukabele et. Öyle yaparsan seninle düşmanlığı olan kimse en hakiki dostun gibi olur. Ve bu mertebeye ancak sabredenler vasıl olur ve bu mertebeye ancak büyük nasip sahipleri nail olurlar.” [Fussilet Suresi: XLI, 34] ayet-i celilesi daha yüksek mertebeyi, kötülüğe karşı iyilik yapmak faziletini beyan buyurur (sahife 84).¹²¹

Hukuk ilmî hususundaki ekmelliği başlıca menatı hükmü, illete, sebebe rapt etmesindedir. Zamanın ve şurutun değişmesiyle ahkâmın değişmesini kaide olarak kabul etmesindedir. Bu kaide, her hususa şamildir. Miras vesaire meseleleri icabında bu kaideye göre tadil edilebilirler.

Hilkate ve geçmiş zamanlara ait verdiği malumatın mucizeliğine misal olarak beşerin yaratılması ve Hazret-i İsa'nın ruhullah olması mahiyeti ve geçmişlere ve geleceklere ait verdiği malumatın doğruluğu ve mukaddes kitaplara girmiş birçok hataları en doğru olarak tashih etmesi ve hiçbir kimsenin aklının ermediği bir zamanda tabiat kanunlarının değişmeyeceklerini esas tutarak mucizeler göstermesi vesairedir.

İstikbale ait verdiği malumatın mucizeliğine misal.

Peygamber Efendi'miz zamanında İranlılara mağlup olan Rumların birkaç sene sonra tekrar galip geleceklerinin kati surette haber verilmesi ve Mekke'nin ve daha başka yerlerin fethedileceklerini açıkça bildiren ayetler gelmesi ve daha evvelden dediğimiz veçhile, Kur'an'ın, Allah tarafından indirilip tahriften mahfuz kalacağını bildirilmiş ve nihayet tahakkuk etmiş olması ve daha birçok olmaz sayılan şeylerin olacağını bildirilmesi ve olmaları ve emsalî mucizelerdir.

Burada miracı da zikredelim. Miraç demek yükseğe çıkmak, yükselmek demektir. Kur'an-ı Kerim'de miraç kelimesi yoktur. Yalnız “Kuluna, kudretine delâlet eden şeylerden bazılarını göstermek için Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gece yolculuğu yaptırır, her kusurlardan münezze, her kemal ile mevsuf olan Allah'tır. Muhakkak Allah işitir ve görür.” [İsra Suresi: XVII] ayet-i kerimesinin tefsirinde bu miraç kelimesi kullanılmıştır.

Bu ayet-i kerimede bildirilen gece yolculuğu, Peygamber Efendi'miz Mekke'den Medine'ye hicretlerinden bir sene evvel olmuştur. Bir gece Mekke'de yataklarına yattıklarında, Allah'ın pek mühim tecellisine mazhar olmuşlar. Kuds-i şerifi, Mescid-i Aksa'yı ve aynı zamanda göklerin muhtelif tabakalarını, yüksek maneviyat makamlarını seyr ve temaşa buyurmuşlardır.

Ertesi gün, Peygamber Efendi'miz gece Kuds-i şerife gidip oralarını, gökleri ve yüksek makamları gördüklerini söyleyince imansızlar; bunu Peygamber Efendi'mizin hâşâ yalan söylediği hakkında bir şayia çıkarmaya vesile etmek istemişler ve hatta Hazret-i Ebubekir'e giderek “Senin en sadık dostun Muhammet; böyle olmayacak şeyler, yalanlar söylüyor.” gibi tezvırata kalkışmışlar. Fakat Hazret-i Ebubekir “Eğer Muhammet dediyse doğrudur. Çünkü o doğrudan başka bir şey söylemez.” diyerek cevap vermiş. Nihayet Kudüs'ü pekiyi tanıyanlardan bazı insanlar getirerek Mescid-i Aksa'nın hâllerini sordurmuşlar. Peygamber Efendi'miz gidip görmediği bu yerler hakkında

12. Bu merite meselesini izah için şöyle bir vaka hikâye ederler. “Bir gün Bursa'da bir kimse, âlim bir zattan şeriat, tarikat ve hakikat mertebelerinin izahını ister. O da bunu sözle anlatmak güçtür. Sen sabah namazına Ulu Cami'ye git. Minberin yanında bir hoca önünde kitap olduğu hâlde muttasıl o kitaba bazı şeyler yazar. Sen ona bir tokat vur. Ne yaparsa aldırma geç. Daha sonra filan direğin altında birisi elinde tesbih, hiç durmaz zikreder. Ona da kezalik bir tokat aşk et. Ne yapacak bak. Daha sonra filan köşede birisi dalgın bir hâlde düşünür. Ona da kezalik bir tokat vur. Gel hepsinin yaptıklarını bana anlat, der. O da onun dedikleri gibi yapar. Hoca tokatı yemesiyle hemen kalkar. Yediği tokat gibi bir tokat atar. İkincisi tokatı yer, hiç yerinden kalkmaz. Yalnız arkasına döner, tokat atana bir bakar. Üçüncüsü ise sanki tokatı yememiş gibi durur. Hiç hâlini bozmadı ve tokatı atan için de hayır dua eder. Tokatları atan da o âlime bunları anlatır. O da ‘Hoca şeriat mertebesindedir. Yediği tokadın aynısını sana vurmuş. Tecavüze misliyle mukabele etmiştir. İkincisi tarikat mertebesindedir. Tokatı haktan bilmiştir. Fakat bu işe hangi kötü (hangi yezid) vasıta olmuştur diye bakmıştır. Yani gönlü incinmiştir. Fakat sabretmiştir. Üçüncüsü hakikat mertebesine varmıştır. Her olanı Allah'tan bilip itirazsız râzi olanlardandır.’ diye izahta bulunmuştur.”

Tabiidir ki bu muhtelif mertebeler arasında muhtelif dereceler olduğu gibi herhangi mertebeye ermiş bir adamın da her zamanı bir olmaz.

oldukları gibi malumat vermişler. Soranlar tasdik ve hayretler etmişler ve nasılsa tesadüfen Kudüs cihetinde bulunan Kureyş kervanı hakkında malumat istemişler. Peygamber Efendi'mize onlar da gösterilmiş olduğundan, onların o gece nerede bulduklarını ve ne gibi hâlde olduklarını beyan etmişler ve bir müddet sonra gelen kervandan tahkik edilince, hakikaten o gece kendilerinin Peygamber Efendi'mizin buyurdıkları yerde ve hâlde olduklarını anlatmışlar. Bunun üzerine Peygamber Efendi'mize hakikaten o gece Kuds-i şerifin, Mescid-i Aksa'nın ve civarının mucize olarak ruhî görüşle gösterilmiş olduğuna iman etmişler.¹³¹

Bu ayette göklere çıkmak olmadığı hâlde Peygamber Efendi'mizin Miraç gecesi göklere çıktığı hakkındaki rivayetler o gece pek yüksek manevî tecellilere mazhar buyrulmuş olmalarından ileri gelmiştir. Şairler bunu göklere çıktığı diye tavsif etmişlerdir. Hakiki Müslüman itikadınca, Kur'an'da olmayan bu sözlere itimat tabii doğrudur. Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya vuku bulan Kur'an'da yazılı gece yolculuğunda ruh ile Peygamberlere ve evliyaya mahsus bir nevi görüşle vuku bulduğu malumdur.

Gariptir ki bizim dinimizde de kendi dinlerindeki kabilinden akla, ilme, fenne uymayan itikatlar olduğunu zanneden veya olmasını isteyen kimseler "Bizim dinlerimizde inanılmayacak şeyler var, diyorsunuz. Sizin Peygamber'inizin miracı, göklere çıkması nedir? O da bizimkiler kabilinden değil midir?" derler. Hatta bir vakitler bizim sefirlerden birisine Fransa'da "Sizin Peygamber'iniz göklere hangi merdiven ile çıktı." diye alay tarzında sorulmuş. O da "Hazret-i İsa'nın çıktığı merdiveni tamir etti de çıktı." cevabını vermiş diye söylenir. Tabii bunlar hakikat olmayan sözlerdir. Hakikatte bu gece yolculuğunun ruh ile olduğu bütün ulemanın bildiği bir şeydir. Bunu tefsirler hep yazarlar. Ceset ile gitmiş veya göklere çıkmış sözlerine yalnız avamdan olanlar inanabilirler.

O vakitler hiçbir kimsenin bilmesine imkân olmayıp pek çok asırlar sonra keşfedilecek ilmî ve fennî hususlara dair malumat vermesi itibarıyla mucize olduğuna başlıca misaller de arzdan başka göklerdeki türlü âlemlerde hayvanlar bulunduğunu ve bunları Allahuteala istediği vakit bir yere taplayabileceğini ve kanın beyaz kürreciklerinin ve daha sair takip edici maddelerin insanı hastalıklardan ve daha saireden muhafaza ettiklerini ve heyet ilmîne ve daha başka ilimlere dair Peygamber Efendi'miz zamanından pek çok asırlar sonra keşfedilmiş ve hâlâ da keşfedilememiş hakikatleri bildirmiş olması gibi şeylerdir.¹⁴¹

İçtimaî ve siyasî emirlerinde de mucizelik vardır. Çünkü içtimaiyat ve siyasiyatın ayrı ilimler şeklinde toplanmış ve hayli terakki etmiş olduğu şu zamanlarda bile, İslam'ın bu hususlara dair olan hüküm ve kararları fevkalade görülecek mahiyettedir.

Kur'an emirlerine itaat ve tilavetlerine devam ve muvazabette bulunanların ruhanî feyzlere ve keşf ve kerametlere nail olmaları suretiyle olan mucizesine misallerde Müslüman olmazdan evvel dünyanın en yola gelmez fena ve muzır adamları olan birçok kimselerin Müslüman olduktan sonra en iyi insanlardan olmaları ve evliya mertebesine yetişerek keşf ve kerametler göstermeleridir.

Hakikat-i İslam'da, bunlar tafsil edilmişlerdir.

İslam'ın Beş Zarurati

İslam dinî insanların hayatî, içtimaî ihtiyaçlarını, nefsin muhafazası, aklın muhafazası, nesebin muhafazası, malın muhafazası ve dinin muhafazası olmak üzere beş kısımda toplamış ve bildirmiştir. Bunlar Hakikat-i İslam'da tafsil edilmiş olduklarından burada muhtasar yazılacaktır.

Nefsin Muhafazası- Ferdin ve cemiyetin hayat ve sıhhatlerinin muhafazası, iyileştirilmesi, katlin, intiharın, düello ve emsali hayata ve sıhate mazarrat verecek bütün hâllerin menî ve aynı zamanda nefsin mânevî varlığının, şeref ve haysiyetinin muhafazaları, zarardan korunmaları hep bu bahiste dâhildirler. Hakikat-i İslam'da bunların tafsilâtı vardır.

13. Peygamberlere veya evliyaya mahsus olan bu ruhî görüş vision hakkında ileride Hazret-i Uzeyr ve Hazret-i İbrahim Peygamberlere ait bazı ayetlerin tefsirleri bahsinde izah vardır.

14. Kur'an'ın heyete müteallik mucizeleri pek çok ve pek mühimdir. Benim bu ilimde ihtisasım olmadığından "Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri" kısmında pek azını zikredebileceğiz. Buna vesair ilimlere dair olan diğer mucizelerin izahlarını mütehassıslarına bırakırız.

Aklın Muhafazası- Akıl, İslam dininin temelidir. Akılsızlar için din yoktur. O cihetle akla zarar verecek her türlü hâllerden sakınmayı ve aklın kemal bulmasına çalışmayı pek ehemmiyetle emreder.

Nesebin Muhafazası- Herkesin kendi neslinin muhafaza edilmesini istemesi insanlar için tabii bir hâl olduğundan fitrî dinimiz, nesebin muhafazasına itina emreder. O cihetle iffetsizliği mucip hâllerden her zaman en münasip suretle sakınmakla mükellefiz. Aile ve evlat olmak dinimizce pek makbuldür. İslam'da ruhbanlık yoktur. Ve kadın ve erkek ve ana ve baba ve çocukların mevki ve vazifeleri ve hukukları etraflı surette hep bildirilmiştir.

Malın Muhafazası- Kendisinin ve ailesinin yaşamalarında genişlik olmak ve muhtaçlara yardım edebilmek için helalinden para kazanmak dinimizde farzdır. "Kazanan Allah'ın dostudur." ve "Günahlardan öyleleri vardır ki namaz, oruç, hacca gitmek, umre (hacdaki bir nevi ibadet) Allah'ın yanında onları affettiremez. Onları geçinmek için çekilen zahmetler, emekler affettirilir." hadis-i şerifleri hep kâr ve kisb için çalışmayı emrederler. Ve Kur'an'da mal ve servet hayır kelimesiyle ifade buyrulmuştur. Tabii hayırdır. Zira zekâtlar, sadakalar, muhtaçlara her türlü yardımlar, hayırlı, faydalı teşebbüsler hepsi mal ile servet ile olabilirler.

Bazı dinlerde dünya aleyhinde çok sözler bulunduğundan bu hâl bir kısım Müslümanlara da geçerek dünyaya rağbet etmemek, çalışmamak tarafına meyledenler olduğundan Peygamber Efendi'miz "Mevla'ndan seni oyalayan, gafil bırakan her şey dünyandır." buyurarak fena denilen dünyanın ancak Allah'ı hatırdan çıkarmaya sebep olan hâller olduğunu bildirmişlerdir. Hazret-i Mevlâna bu manayı "Dünya nedir? Allah'tan gafil olmaktır. Yoksa güzel kumaşlar, altınlar, gümüşler, evlat ve ayal sahibi olmaklar değildir." diyerek zem edilen dünyanın ne olduğunu izah etmiştir.

Bazıları Müslümanların işlerini kader ve kısmete bıraktıklarını ve bu hâlin lazım olduğu kadar çalışmalarına mâni olduğunu söylerler. Hâlbuki dinimizin vakitlerimizi boş geçirmelerimize asla razı olmadığı ve her şeyi hesapla yapmak ve daima esbaba tevessül etmek emrettiği aşikârdır.

Vakıa Müslümanlar kader ve kısmete inanırlar ve yalnız Müslümanlar değil, sair din erbabı da inanırlar. Kader ve kısmete inanmak demek Allah'ın ta ezelden herkes için ne yazmış olduğuna inanmak demektir. Allah'ın herkesin ne yolda hareket edeceğini bilmemesi mümkün olmadığından, kader ve kısmete inanmamak, Allah'a inanmış bir insan için mümkün değildir. Yani kadere inanmak, Allah'ın ilmine, her şeyi bilir olduğuna inanmaktır. Ancak Allah'ın bu bilmesi ki onun yazdığı demektir, O bizce malum olmadığından, biz ancak çalışmakla mükellefiz. Dinimiz neticelerin çalışmalara göre olacağını da bildirmiş olduğundan iyi için çalışılırsa iyi netice hasıl olacağı, çalışılmazsa iyi netice hasıl olmayacağı tabiidir. Binaenaleyh takdire inanmak, çalışmamak için değil, çalışmak için ehemmiyetli bir sâik olmak iktiza eder. Nitekim Peygamber Efendi'miz "Saadetli, anasının karnında iken saadetli, şekavetli anasının karnında iken şekavetlidir, bedbahttır." buyurmuşlar. Bunun üzerine o hâlde iyi işler için çalışmak zahmetine girmenin faydası nedir diyenler olmuş. Peygamber Efendi'miz de "Saadetliler, iyi işlere devam edenler; şekavetliler de kötülüğe çalışanlardır." buyurmuşlardır.

İşte bunlar; Müslüman'ın kader ve kısmete inanmasının çalışmamaya değil, bilâkis gayet çok çalışmaya saik olması lazım geleceğini bildirirler. Velhasıl iyi Müslüman olabilirsek hem gayet çalışkan ve hesaplı, tedbirli, hem daima ümitli, ferahlı mesut hayatlara nail olacağımız şüphesizdir.

Müslüman aynı zamanda, nezih ve meşru eğlencelerden de mahrum olmaz. Peygamber Efendi'miz "Eğlenin, oynayın. Ben dininizde kabalık görülmesini sevmem." buyurmuşlardır. Müslüman'a memnu olan her şeyi edep ve terbiye haricine çıkarmak, namus ve iffete zarar verecek bir hâl getirmektir.

Dinin Muhafazası- Din muhafazasında en mühim cihet vicdanın istiklâl ve hürriyetini muhafaza etmek ve güzel ahlak ve fazilet sahibi olmaktır ve dinimiz bütün zaruratın muhafazalarının ancak milletin vicdan selameti, efkâr hürriyeti ve güzel ahlak sahibi olması ve bunların âdil ve kuvvetli hükûmet ile güzelce muhafaza ve himaye edilmesi ile mümkün olacağını bildirir.

Dinimizin hükûmetten en evvel aradığı şey yerli, yabancı, Müslim, gayr-ı Müslim, kavi ve zayıf ve dost ve düşman herkes hakkında adaletin tatbiki ve nizam ve intizamın muhafazası ve refah ve rahatın, selamet ve saadetin teminidir ve emrettiği şekl-i hükûmet, milletin mürakabesine tabi olan hükûmettir ve İslam dininde hükûmetin milletle meşvereti farzdır.

Ve işleri ehillerine vermek emreder. Harbi sevmez. Bütün âlemle barışık olarak yaşamayı ister. Fakat tecavüz edenlerin muharebesiz barışıklığa gelmelerini mümkün görmezse, çaresiz harbi kabul eder ve muharebe başladıktan sonra fevkalade kahramanlık, cesurluk ister. İstiklalini ve şerefini muhafaza için daima harp için hazırlıklı bulundurur ve bu hazırlığı, barışıklığın devam ve teminine en iyi yarıyan esbaptan olmak üzere bildirir.

Malumdur ki hükûmetsiz din olamaz ve her Peygamber'in bir şeriatı, bir hükûmeti bulunmak zarurîdir. Bir İran şairi, bu manayı "Akıl yanında şahlıkla Peygamberlik, bir yüzükte iki mühür gibidirler." diyerek bildirmiştir.

Peygamberler hep hükûmet sahibi olmuşlardır. Ancak Hazret-i İsa'yı bu kâideden hariç tutmak isteyenler vardır. Fakat hakikat aranırsa müşarünileyhin programında da hükûmet gayelerinin mevcut olduğu tamamıyla görülür. Bunlar Hristiyanlık ve Müslümanlık kitabımızda tafsil edildiğinden burada tekrarlarına hâcet yoktur.

İKİNCİ KISIM

Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri

Kur'an'ın ayetleri muhkemler ve müteşabihler olmak üzere iki türlüdür. Muhkemler; dinin esaslarına ait olup tevhide ve zarurat-ı katiyetle beyan ederler, tevil götürmezler. Müteşabihler ise, remzî ve mecazî manaları olduğundan tevile, birden ziyade manalar vermeye müsaittirler. Esasen müteşabih kelimesi remzî, mecazî ve istiareli manalarına gelir. Bunlardan gâye, yine dinin temellerini kuvvetlendirmektir. Fakat aynı zamanda başka hakikatleri de bildirirler. Mesela Peygamber Efendi'miz zamanında putpereslikten kurtarılmalari, ilim ile İslam dini ile müşerref edilmeleri yani bugünkü deyişle medenileşmeleri için uğraşılmakta olan cahil insanlara açıkça, güneş yerin etrafında dolaşmıyor, yer güneşin etrafında dönüyor denmiş olsaydı, birçoklarının zihinlerine sığmayacak söz söylenmiş olacağından Allah'ın bir olduğuna ve bütün dine inanmamalarına sebep olunabilirdi.

İşte güneşin hareketine dair olan ayette olduğu gibi birçok müteşabih ayetlerde kezalik hem dinimizin asıl gaye olan emirlerini kabule mâni olmayacak, hem de nice asırlar sonra olacak fennî keşifleri anlatacak surette gelmişlerdir.

Kur'an'ın ayetlerinin tevil edilmesini caiz görmeyenler vardır. Fakat Kur'an-ı Kerim'de işaret buyrulduğu veçhile bu caiz görülmeyecek tevil, gönülleri sapkın ve niyetleri kötü olanların, fitne ve fesat çıkarmak kasdıyla yapmak istedikleri tevillerdir. İyi niyetle ve akıl ve muhakemeye ve dinin esaslarına uygun olarak yapılan teviller makbul ve lazımdır. Akıl evvel, nakil müevvel" kaidesi buna delildir. İslam dininde bu esaslı bir düsturdur.

İlk tevil, Peygamber Efendi'miz tarafından yapılmış ve bu hususta güzel numuneler gösterilmiştir.

"Bu dünyada âmâ olan ahirette de âmâ olur." [İsra Suresi: 72] ayet-i kerimesinin gelmesi üzerine ashaptan iki gözü kör olan Ümmü Gülsüm oğlu Abdullah, Peygamber Efendi'mize gelerek ağlamış "Ben bu körlük musibetinden ahirette de mi kurtulamayacağım." diye pek ziyade mahzunluk göstermiş. Peygamber Efendi'miz de kendisine "Bu körlükten maksat, zahiri körlük değildir. Kalp körlüğüdür. Kalbi kör olan yani bu dünyada hak dine iman etmemiş olan ahirette de kör olacaktır, demektir." buyurmuşlar. Bu suretle bazı ayetlerin iktizasına göre tevil edilmeleri lüzumunu anlatmışlardır.

Sonra mesela Taha suresinin Tevrat'ta da mevcut olan "Ben senin Rabb'inim. İki pabucunu çıkar. Zira sen mukaddes Tuva Vadisi'ndesin." ayet-i kerimesindeki iki pabuçtan murat, dünya ve ahiret düşünceleridir. Allah huzurunda ikisini de at, yalnız Allah'ı düşün demektir. Ayetin hakiki manası budur buyurmuşlar.¹⁵¹

İşte bu ve emsali misallere tebaiyetle ulema, müşabih ayetlerin tevillerine pek güzel himmetler etmişlerdir. Ve Kur'an'da müteşabih ayetlerin tevilleri bulunduğu suret-i mahsusada söylenmiş olması bu hususta mühim bir ihtar ve tembihtir. Müfessirler tevili caiz olmayacak ayetlerin, ancak kıyametin ne vakit kopacağı hakkındaki nevinden olanlara yani yalnız Allah'ın bileceği hususlara münhasır olduklarını beyan etmişlerdir.

15. Bu ayet Tevrat'ta da aynen vardır. Demek ki tevile lüzum gösterecek şekilde beyanlar eskiden beri gelmektedir. Ve Kur'an'da bunların icap edenlerinin aynen tekrarı en ziyade onlara dair suallerde bulunanları susturmak, o suallerle esas dinin anlatılmasına, kurulmasına engel olmalarına mâni olmak içindir.

Risalenin Yazılmasına Vesile

Bu risalenin yazılmasına Safranbolu kâtib-i adli Ali Murtaza Bey'in bazı sualleri vesile olmuştur.¹⁶¹ Burada onun suallerine verdiğimiz cevapları ve ondan sonra aklımızın erdiği kadar bazı ayetlerin tefsir ve tevillerini yazacağız. Tabiidir ki benim tefsir ve tevillerimin hepsinin herkesi tatmin edecek mahiyette ve eksiksiz olacaklarını iddia edemem. Bilâkis noksan ve kusurlarımın yüksek ilim ve fazilet sahipleri tarafından tamamlanmalarını rica ve temenni ederim. Zaten benim yazdıklarım denizden bir damladır. İleride erbabı tarafından, ilimlerin terakkisi nispetinde gayet mühim tevil ve izahlar, Kur'an'ın büyük mucizelerini izhar edecek pek mükemmel eserler meydana geleceğinde şüphe yoktur. Ancak "Kur'an Tercüme Edilebilir Mi? ve Yeni Vadide Fatıha Tercüme ve Tefsiri" risalesinde ve daha başka makalelerimde arzettiğim veçhile Kur'an'ın hakayıkını en iyi anlayıp gösterebilmek için en doğru vasıta, türlü ilim ve fenlerin ehil mütehasşislerinden mürekkep bir akademi encümen-i danişi (bilgiler derneği) yapmaktır. Bu derneğin müzakereleri aleni olacağı gibi müzakerelerine mahsus mecmualarıyla da bahislerine âlemin bütün âlimleri iştirak ettirilir. İşte ancak bu sayede herkesin itimadına layık tercüme ve tefsirler meydana gelebilir. Bununla beraber iş yine bitmiş olmaz. Kur'an'ın kıyamete kadar git gide anlaşılacak yeni keşiflerle meydana çıkacak manaları hakkında müzakerelere devam edilmek üzere bu akademinin daimî surette çalıştırılması iktiza eder.

Cevaplar

Birinci soru üç meseleyi muhtevidir:

1) Kur'an'ın başka ayetlerinde Hazret-i Muhammet'in insanların kaffesine gönderildiği bildirildiği hâlde bazı ayetlerde yalnız Mekke ve civarına ve Arap lisanı konuşanlara mahsus gibi gösterilmesi,

2) Rabbülalemin olan Allah'ın Mekke'nin Allah'ı diye zikredilmesi,

3) Kur'an; Arab'ın gayr-ı kavimlere gelmiş olsaydı, ona iman etmezlerdi denmiş. O hâlde mesela Türklerin iman etmemeleri icap edeceğinin akla gelmesi.

Cevap 1) Cevabı izahınıza göre verelim. Evet; memuriyeti, mahdut bir yere ait olan insanın hükmü o yerin haricine çıkamaz. Fakat evvela mahdut bir yere memur olan kimsenin memuriyet dairesinin, sonradan genişletilmemesi de lazım gelmez.¹⁷¹

16. 1931 ve 1932 senelerinde demir yolları inşaat işleri Filyos beşinci kısım hekimliğinde bulundum. Ara sıra, ya en yakın olan Safranbolu kasabasına giderdim. Din meseleleriyle meşgul olduğumu bilen bir zat, ora noteri "Ali Murtaza Bey'in bazı soracakları vardır. Kendisiyle bir görüşünüz." dedi. Kabul ettim. Birkaç gün sonra ikisi beraber geldiler. Ali Murtaza Bey; Tevratları, İncilleri ve Kur'an tercümesini defaatle okumuş ve çok yerlerine işaretler koymuş ve mülâhazalar yazmış hepsinde akla, mantığa ve tabiat kanunlarına uymayan yani inanılmayacak birçok sözler var olduğunu anlatıyor ve bunlara nasıl inanılır, diyordu. Ben kendisine bu dedikleriniz Kur'an hakkında değildir. İslam dini, tamamıyla makuldür. Zahiren akla muvafık görünmeyen ayetlerin tefsir ve tevilleri vardır ve esasen Kur'an tabiat kanunlarının asla değişmeyeceğini bildirir. "İslam dini ahir zaman Peygamber'inin ahir zaman, yani ilimlerin en ziyade ilerlediği ve fennin, aklın hâkim olduğu zamanın dinidir." dedim. O hâlde konuşabiliriz. "Ben soracaklarımı yazarım. Siz de yazı ile cevap verirsiniz." dedi. Üç kere birçok ayetlere dair mufassal sualler ve mütalaalar gönderdi. Tarafımdan cevaplar yazıldı. Sualler uzun olduğundan yalnız cevaplarımı dercedeceğim. Onların mütalaasından sualler de kâfi derece anlaşılır.

17. Peygamber'in tebliğe başlamasıyla tebliğlerini bütün milletlerin bir anda duymaları, bahusus o zamanlar için mümkün olmadığından, evvelâ mahdut insanlara münhasır kalmış; sonradan umuma şâmil olmuştur. Onun için Mekke'de ilk gelen ayetleri anlamak ancak Araplara, o civar ahalisine münhasır kalmış iken sonradan tebliğ dairesi genişlemiş; nihayet Peygamber'imizin Peygamberliğinin dünyanın bütün insanlarına şâmil olduğu bildirilmiştir.

Kur'an'da bu hakikat birçok ayetlerde bildirilmiş iken İtalyalı Kaetonon'un adı İslam Tarihi kitabında: "Kur'an'da Hazret-i Muhammet'in Peygamberliğinin Arap milletinin gayrisına şâmil olduğuna dair hiçbir söz yoktur." diye yazılmıştır. Kaetonon'un, bu ayetleri bilmemesine ihtimal vermeyiz. Bunu da sakladığı başka birçok hakikatler gibi bilerek yaptığı haksızlıklardan sayarız. Kur'an'ın bu hususa dair olan ayetlerinden yalnız "Biz seni muhakkak insanların hepsi için müjdeleyici ve tehlikeyi haber verici Peygamber olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler." [Sebe Suresi: 28, XXXIV, 27] ayet-i kerimesini yazarsak kâfi gelir.

Öte taraftan, eğer İslam dini dünyanın her yerine şâmil bir din olursa meselâ; üç ay gecesi ve üç ay gündüzü devam eden yerlerde beş vakit namaz nasıl kılınacak, oruç nasıl tutulacak? Demek ki dünyanın her yerine uyan ve bir din değişmiş, derler. Bunlar hep bilmemekten gelen sözlerdir. Kur'an bunları nazar-ı itibara almış ve cevaplarını bildirmiştir. Bir kere "Namaz müminlere muayyen vakitlerde kılınmak üzere emrolunmuştur." buyurur. [Nisa Suresi: 103, VI, 104] ve kezalik "Allah bir insana ancak vüsati kadar teklifte bulunur." [Bakara Suresi: 286, II, 286] ve "Allah size kolaylık irade buyurur, güçlük irade buyurmaz." [Bakara Suresi: 181, II, 181] ayetleri vardır. Sonra "Şart bulunmayınca meşrut bulunmaz." kaidesi malumdur.

Binaenaleyh muayyen vakitler ve imkân olmayınca namaz ve oruç olmaz. Fakat yine Müslümanlık olur. Kur'an'da "Kitaptan sana vahyolunanı oku ve namazı hakkıyla kıl. Muhakkak namaz ayıp ve beğenilmez olan şeylerden sakındırır ve Allah'ı düşünmek ibadetlerin en büyüğüdür ve Allah sizin işlediklerinizi bilir." buyrulmuş. [Ankebut Suresi: 45, XXIX, 44] ve her türlü hayır ve hasenat

Cevap 2) Allah'ı, kadr ve şanı büyük şeylerin Rabb'i diye zikretmekte tazim vardır. Nitekim büyük bir hukuk âlimi için filan muktedir hukuk âliminin hocasıdır dersek, o muallime tazim olur. Fakat iktidarsız bir şakirdine nispetle filan cahilin hocasıdır dersek, o muallime şeref vermiş olmayız. Onun gibi Allahuteala'yı da Kabe'nin Rabb'i, Muhammet'in Rabb'i, İbrahim'in Rabb'i, Cebrail'in Rabb'i gibi sıfatlarla anarız. Lakin kıymetsiz şeylerin Rabb'i diye zikretmek münasip olmaz. İslam dinince bu, bir edep ve tazim meselesidir. Kur'an'da "Allah için olan benzetme yüksek benzetmedir." buyrulması buna işarettir. Herhâlde Tevrat'ta bulunduğunu söylediğiniz bu kabilden kelimeler da bu nükteye mebni söylenmişlerdir.

Cevap 3) Kur'an Arapça ve Arap kavmine gelmiştir. Evvela ahkâmı bu lisanı anlayanlar arasında nazari ve amelî olarak anlaşılmiş kararlaştırılmış, ondan sonra hak ve nafi olduğu başka milletlerce de meydana çıkarak tabi olanlar çoğalmıştır. Yani hakikatin nuru, başka milletlere Arapça vasıtasıyla gelmiştir. Nitekim ilimlerin, fenlerin keşifleri de hangi bir millette olursa, başka milletlere o millet ve o milletin lisanı vasıtasıyla varır. Bir peygamberin bütün lisanlarla ahkâm tebliğ etmesine imkân olmadığından, Kur'an'ın tebliğde en müsait lisan ve o vakit için en muvafık mekân ile başlamış; sonra her yere yayılmıştır. Tabiidir ki Kur'an iptidasından Arap lisanıyla, Arapçayı bilmeyen bir millete gelmiş olsaydı; iman edemezlerdi. Evvela nazil olduğu lisanın erbabı arasında düşünüp taşınarak kabul edilmeli ki sair lisan ile konuşanlara etraflı olarak anlatılıp iman etmeleri temin edilebilirdi.

İkinci sualde 1) "Allah gökleri altı günde yarattı ve sonra arş üzerine oturdu." deniyor. Tevrat'ta da böyle denmiş, aralarında müşabehet var. 2) Göklerin muhkemliğinin, bir vakit gelip de gitmesi ve meleklerin arşı taşıması, tedric kanununun bozulması, Allah'ın makamını başkalarına tutturması bahisleri var.

Cevap 1) Allah gökleri altı günde yaratmış. Günden murat devre, safha vesairedir. Yahut müddeti bizce meçhul bir gündür. Kur'an'da, bizim saydığımız günlere nispetle elli bin sene süren günler vardır buyrulmuştur. Güneşlerinin ziyası elli bin yıl hiç kesilmeden devam edip ondan sonra geceleri gelen âlemlerin var olabileceği muhakkaktır. İşte Allah; bizim göklerimizi altı devrede yahut altı günde yarattıktan sonra verdiği yeni düzen üzerine idareye başlamış ve bunu arş üzerine istiva etti diye ifade buyurmuştur.^[18]

Esasen arş ve taht ve kürsü gibi kelimelerin daima mülk manasına geldikleri malumdur. Nitekim bir hükümdar için kürsü hükümetinde kemal-i iktidar ile otumaktadır, demek; mülkünü kemal-i iktidar ile idare etmektedir, demektir. "Allah'ın kürsüsü, gökleri ve yeri kapladı." ayetinde de mana budur, göklerin ve yerin heyet-i mecmuası Allah'ın kürsüsü, mülküdür ve arş ve kürsü kelimelerinin manalarında Allah'tan gayri her şey dâhildir. Ve bu kelimeler fikir ve program, idare-i mülk, siyaset gibi manalarda kullanılmışlardır. Hazret-i Mevlâna da "Gönül tahtı, hava ve hevsten temizlenerek mamur oldu. Onun üzerine Rahman (Allah), arş üzerine istiva etti." demiş, arş Mümin'in pâk olmuş kalbi manasına almıştır.

Kur'an Tevrat'ın aslını tasdik etmiş olduğundan tahrife uğramamış kısımlarında Kur'an'a uyan yerler bulunması iktiza eder ve vardır. Bir gün gelip de göklerin, göklerdeki ecramin muhkemliklerinin gideceği şüphesizdir. Fen de böyle der ve tabiidir ki her olan, muayyen bir kanuna tabi olarak olur. Ve her ne olursa Allah'ın koyduğu kanunlar dairesinde olur.

Melek tâbiri şumullü olup âlemde ne kadar kuva ve yerde ve göklerde ne kadar mahluklar varsa hep Allah'ın malik olduğu hizmetçileri, melekleridir. Yani Allah'ın emirlerini icra için müekkel ettiği mahluklardır.

Siz Allah'ın arşı sekiz meleğe taşıtmış denmiş olmasına, adet tahsisine ilişiyorsunuz. Allah emirlerini icra için yarattığı kuvvadan kendi kurduğu kanunlar dâhilinde istediği kadarını istimal eder. Bazen sekiz olur, bazen daha ziyade veya daha az olur, onu icabı bilir.

yolları gösterilmiş olduğundan öyle yerlerde de Müslümanlığın ruhuna uygun ibadetlerde bulunarak Muhammedî olunur ve zaten Muhammed, İslam dinini pek umûmî olarak bildirir. (Hakikat-i İslam, sahife 204; Hristiyanlık ve Müslümanlık, sahife 73 not).

18. "Arş üzerine oturdu (istiva etti)." buyrulmasını müteakip (yüdebbirul emre) yani "İşleri tedbir ve idare eder." buyrulması arz ettiğim manaya işarettir.

Allah bütün kâinatı muayyen kanunlar dâhilinde şekilden şekle sokar. Na-mütenahi âlemlerde kim bilir ne kadar binlerce ecramin kıyameti kopmakta, ne kadar binlercesi yeniden teşekkül etmektedir. Tabii; bir vakit gelecek, bizim dünyamızın da yeri ve gökleri tebeddüle uğrayacak, kıyametleri kopacaktır. İşte Kur'an-ı Kerim'in dediği budur.

Karabük, 18 Mayıs 1931, Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Üçüncü ve Dördüncü Suallere Cevap: Allah'ın insanlardan bazılarını hidayet ve bazılarını dalalet üzere yaratmış olduğu doğrudur. Fakat kimin hidayetli kimin dalaletli oldukları bize malum değildir. Yalnız insanlara, kendilerine verilmiş olan bir nevi iradeyi hayırda kullanırlarsa hidayetli, şerde kullanırlarsa dalaletli olacakları akıl ile nakil ile bildirilmiştir ve aynı zamanda, bu bir nev-i irade ve ihtiyarı ne suretle ve son kullanacakları, ta ezelden takdir edilmiş ve sonradan vaki olan yaradılıştaki ezeldeki takdire göre vaki olmuş bulunduğundan, hakikatte her yapılan, Allah'ın küllî iradesiyle yapılmıştır ve o suretle yapılmakta ve yapılacaktır. Bu, meselenin batın cihetidir. Lakin yine Allah, insanlara vermiş olduğu o bir nevi irade ve ihtiyar icabı, öyle bir nizam koymuştur ki insanlar; yaptıklarını, Allah'ın küllî iradesinin tesiri altında yapmakta olmalarına rağmen, kendi iradeleriyle yaptıklarına inanmışlar ve bütün yaptıklarından kendilerinin mesul olmaları lazım geleceği esasını kabul etmişlerdir. İşin zahir ciheti de budur.

Hazret-i Mevlâna insanlarda hem bir nevi ıztırar hem bir nevi iradenin mevcut olmasını “Yapılmaması lazım gelecek işleri yapmaktaki zaafımız bizdeki ıztırara ve bunları yapmış olmamızdan dolayı utanma duymamızda bizdeki ihtiyara delildir.” diye anlatmıştır.

İnsanlar; bütün kanunlarını, yaptıklarından mesul olmaları lazım geleceği esasını üzerine kurmuşlardır. Adlîsi böyle olduğu gibi ahlakîsi, dünyevîsi, uhrevîsi hep böyledir. İyilik yapanın er geç iyilik ve kötülük yapanın akıbet kötülük görmesi, hatta yaptığıнын aynısını görmesi pek çok vaki olduğundan insanların yaptıklarına göre mükafat veya mücazat görecekleri ve görmeleri lüzumu hakkında bir itikat teessüs etmiştir ki bu Allah'ın adaletine itikattir. Ancak dünyada iyi ve liyakatli kimselerden, her türlü salahlarına rağmen fakr ve ızdırapta kalanların ve kötü ve cahil kimselerden, her türlü fenalıklarıyla beraber, refah ve rahatlar içinde yaşayanların çok görülmesi sebebiyle Allah'ın adaletini inkâr ederek dalalete düşmüş olanlar çoktur. Bunları meşhurlarından biri de İbnü'r- Ravendî'dir. “Ne kadar akıllılar var ki geçinme sıkıntısıyla yollarını şaşırılmışlardır. Ne kadar cahiller var ki rızık genişliğiyle refaha ermişlerdir. Fehm ve idrakları hayrete düşüren ve en büyük âlimleri zındık eden işte budur.” demiştir. Fakat işi derinden gören kâmil akıl sahipleri “Bu hâl, fehimleri değil vehimleri hayrete düşürür ve büyük âlimleri zındık değil, sıddık eder.” demişlerdir.

Bazıları da Allah'a karşı “İnsanların bazılarını dalâl üzere (sapkın) yaratıyorsun. Onlar bittabi yaratılışları muktezasını yapmak ıztırarında kalıyorlar. Sonra da azap ediyorsun. Bu ne haksızlıktır.” tarzında söyleniyorlar. Ziya Paşa'nın “Yap dedin, sonra da kınıyor ve taşıyorsun. Kıyamet gününde elim eteğindedir.” mealindeki Fârisî beyti ve yine onun “Şeytan ve nefsi kimdir eden alet-i şurur/kimdir koyan zebunî hevayı cehenneme” beyti bu cüreti ifade ederler.

Tokatlızade İzmirli Şekip Bey de “Dediler, her olan Huda'dandır. Hâle baktım, utandım Allah'ım!” diyerek kendince nükte savurmuştur.

Bunlar dünya hayatını üstünden görerek söylenmelerdir. Hiç doğru değildir. Hâlikteala'nın türlü tasarruflarında, kırıp dökmelerinde, yakıp kavurmalarında büyük hikmetler bulunduğunu kabul etmeyen akıl, kısa akıldır. İlimde rusuhu olan kâmil akıl sahipleri; zahirde adaletle muhalif zannedilen birçok hâllerde nice büyük hikmetler bulunduğunu idrak ile kuvvetli iman ve itminan hasıl ederler. Hikmetini anlayamadıkları hâller hakkında asla şek ve tereddüde düşmezler. Hepsinin hak ve adalet olduğuna itimat ederek kazaya rıza ve takdire teslimiyet gösterirler. İnsanların katiiyyen hayır zannettikleri çok şeylerin şer ve şer sandıklarının haklarında hayır çıkması daima görülen hâllerden değil midir?

Hakikat, enfüs ve afakta ve bütün kâinata vaki sayısız mevcuttaki tasarrufat-ı İlahiyeye basiret gözüyle bakılırsa, Allah'ın adalet ve merhametine delâlet eden öyle derin hikmetler görülür ki gören insan için her hususta teslimiyet göstermekten başka imkân kalmaz.

Meseleyi izah için insanları, hayvanları bırakalım da bir kere otlara bakalım. En küçük bir çekirdeği alalım. Bu pek küçük çekirdeğin içine, koca bir ağaç bütün varlığı ile hassalarıyla sığdırılmıştır. Bu pek küçük madde, müsait zemin ve zaman bulunca neşvünemaya başlıyor. Kökünü yere, dallarını havaya salmakta maharet gösteriyor. Daha neşvünemaya başlamazdan evvel de hayatı var. Kök salmazdan evvel, yaşamasına lazım olan gıdası, teneffüsü ve daha sair yaşama şartlarının hepsi kendisiyle beraber mevcut. Gıdasını kökleri vasıtasıyla almaya başlayınca damarları gıdalı bir su ile doluyor. Hem öyle ki ağaçların her noktasında ayrı nesiçte, ayrı terkipte, ayrı vazifeleri olan maddeler hep bu su ile hasıl oluyor. Yapracağını, çiçeğini, erkek, dişi bütün azasını, çiftleşmesini, evlatlarını sırasınca mükemmel surette meydana getiriyor.

Acaba bu çekirdek bunları nasıl yapabiliyor? Bu kuvvet ve kudretler, hüner ve maarifetler nereden geliyor? Hiç şüphe yoktur ki hep bunlar işlerine akıl erdirmek mümkün olmayan, şanı tasavvur edilemeyecek derecede büyük, hikmet sahibi bir hâlikin kudretiyle hasıl oluyor. Öyle olunca bu kadar kudret ve kemal sahibi bir Allah'a hâsâ noksan veya adaletsizlik atfetmek cüreti biz insanlara nasıl gelebilir?

Malumdur ki bizler, bilgileri bizimkinden biraz ziyade olan insanların yaptıklarının bile birçoklarına akıl erdirmekten âciz bulunuyoruz ve onlara aklımızın ermediği işlerde teslim olarak itaat ediyoruz, Mesela hasta olduğumuz vakit doktorlara canlarımızı teslim etmiyor muyuz? Onların verdiği zehirli ilaçları tereddütsüz içiyoruz ve ameliyat lazım olursa ciğerlerimizi delip kesmelerine, istedikleri gibi bıçak oynatmalarına razı oluyoruz. Tabii bu itimatlar, doktorların ilimlerine, bizde mevcut olmayan bilgilerine itimadımızdan geliyor ve bu neviden misalleri her meslek erbabı hakkında tatbik ile pek ziyade çoğaltabiliriz. Nitekim ben Hakikat-i İslam'da buna misal olarak valilerin, büyük amirlerin adaletli, haklı icraatını zulüm sanan insanları gösterdim.

Allah'ın işlerindeki adalet ve isabetleri anlamayarak itiraz edenlerin bu hâllerini eski ulema; hiç biçme dikme görmemiş bir kimsenin, ilk gördüğü terzinin güzel bir kumaşı kesip parçalamasını, o terzinin akılsızlığına hükmetmesi kabilindendir demişlerdir.

İşte kendi nevimizden bizim gibi âciz bir insanın, mücerret bilgisinin bizimkinden ziyade olduğundan dolayı kırıp dökmelerine, kesip biçmelerine, canımıza, malımıza ait her hususta hikmetlerini bilemediğimiz icraatına "Elbette o bizden iyi bilir. Yaptıklarına karışmak doğru değildir." dediğimiz hâlde, kâinatın haliki Allahuteala'nın o kadar büyük ve geniş kudret ve hikmetlerine muttalî olduktan sonra irade ve kazalarına nasıl münkat ve razı olunmaz? Herhâlde onun yaptıklarında mutlaka bir hayır vardır, nasıl denilmez? Akıl terazileri zayıf ve eksik olanlar bu hususlarda sallansalar da kâmil akıl sahipleri bu incelikleri doğru ve hassâs terazileriyle tartarak, imanlarını gittikçe artırırlar; teslimiyetten asla ayrılmazlar. Akıl türüsü ve mertebeleri vardır. Meşhur Alman feylesofu Kant, bunları tahlil ve tenkit etmiştir. Gülşen-i Esrar sahibi Mahmudî Şebüsterî de kazaya rıza bahsini güzel beyitleriyle mutekidane izah etmiştir.

Allah'ın merhameti büyüktür. Dünyada ve ahirette azap çekenlerin akıbet bir rahatlığa nail olmaları ve çektilerini pek muvafık olarak çekmiş olduklarına kanaat getirerek, hoşnut kalmaları zamanının gelmeyeceğine kim hükmedebilir?

Mesela ilim ve hüner tahsil ettirmek veya herhangi bir hayırlı maksat uğrunda pederlerin, velilerin tazyikleriyle çektikleri zahmetlerin hikmetlerini bilemeyen çocuklar; evvelâ gayr-ı memnun kalabilirler. Fakat hayırlı neticeye vardıldıktan sonra çekmiş oldukları zahmetleri pek haklı olarak çekmiş olduklarına kanaat getirerek hoşnutluk ve minnettarlık gösterirler. Bunlar görülen hâllerden değil midir? İşte ruh da bir nevi beka olduğuna göre nihayetsiz ebediyet içinde ruhlarımızın daha ne gibi tecellilere mazhar olacaklarını biliyor muyuz? Ve bu mütalaa, cennette veya cehennemde daimîlik, muhalledlik olduğunu, yani mükafatın da mücazatın da ebedî olduklarını gösteren ayetlere muhalif değildir. Zira her vuku ebedidir. Mesela bir cürüm işleyen kimse verilen cezayı çekip bitirmekle o cürüm olmuşluktan çıkar mı? O bir kere olmuştur ve ebediyen olmuş kalacaktır. Cezanın çekilmesi de bir vukudur. O da ilelebet olmuş kalacaktır. Demek ki muhalledliğin, ebedî olmanın da türüsü vardır.

Velhasıl Allah'ın yaptıklarının hepsi adalet ve merhamettir. Aksini tasavvur etmek cahalettir. Zira Allah'ın lütfunda da kahrında da hikmetler vardır ve o yaptığını mutlaka bilerek yapar. Bir de insanlarda asıl olan dalelet oluyor buyruyorsunuz. Bazı cihetlerce doğrudur. Zira insanları çoğu zulme meyyaldır. Daha Müslümanlıktan evvel bir Arap şairi “İnsanların şimelerinde (tabiatlarında) asıl olan zulümdür. Bunun aksini görürsek bir sebebi vardır.” demiştir. Kur'an'da “İnsan zalum ve cehuldür. Çokları hakikati anlamazlar. Allah'ın nimetlerini inkâr ederler. Hakkıyla şükür edenler azdır.” buyurmuştur. Herhangi bir mahluku zayıf bulup da ona binmeyen, ona hüküm ve tasarruf etmek istemeyen insan var mıdır?

Bu mesele hem istidat ve kabiliyet hem talim ve terbiye meseleleriyle alâkadardır. Ve insanlar kendi hâllerine kalırlarsa zulm ve taaddiye fazla inhimak edeceklerindendir ki Peygamberlere, dinlere, şeriatlara, terbiyelere, kanun ve nizamlara şiddetle ihtiyaç olmuştur.

İnsanlar arasında iyilerin ve kötülerin mevcut olduğu daima gördüğümüz hâldir. Ve hidayete ermişlerin sonradan dalaletle düştükleri ve zahiren dalalette olanların zaman ile hidayete eriştikleri de vakidir. Hep onlar da tabii Allah'ın takdiri icabıdır.

Dünyanın cennet ve cehennemleri de her gün dolup boşalmaktadırlar. Ahiretinkiler yine başka. Kur'an'da Allah'ın fitne kıldık buyurması zihnimize hoş gelmemiş, fitne kelimesinde tecrübe manası vardır ve Kur'an'da çok kereler bu manada kullanılmıştır.

Vedduha Suresi'nde Peygamber Efendi'miz hakkında “Seni yoldan çıkmış buldu. Doğru yola götürdü.” ayeti bir kere maddeten yolunu şaşırılmış buldu manasına gelir. Çünkü kendilerine daha Peygamberlik gelmezden evvel Ebu Talip ile bir yola gittiklerinde tehlikeli bir yol kaybetmeleri ki Allah'ın inayetiyle tekrar doğru yolu bulmuşlardır. Bu, ona işaretir denilmiştir. Zaten o Sure'de “Seni yetim bulup îvâ (aile sahibi) etmedi mi? ve yolunu şaşırılmış (dal) bulup doğru yola götürdü. Fakir bulup zengin etti.” cümleleri hep maddî hususlara aittir.

Bir de manevî manasıyla doğru yoldan hariç buldu demek olabilir ki o da kendilerine ilk vahiy geldiği vakit; vahyin Allah'tan geldiğini tamamıyla anlayamayarak, hatırlarına birtakım fikirler gelmiş ve hatta pek muhterem zevceleri Hazret-i Hatice validemizle beraber bu hususta bir karar vermek için uğraşmışlardır. İşte doğru yoldan hariç (dal) bulunmaları ilk defa vahyin hakikatini anlayamamış olmalarına ait olsa gerektir. Zira Peygamber Efendi'miz de tedricî ile tekâmül etmişlerdir. “Rabb'im beni meratib-i edepte ilerletti ve güzel bir mertebe-i edebe erişirdi.” hadis-i şerifi bu manaya muvafık gelir. “Doğrusunu en iyi Allah bilir.”

Karabük, 24 Ağustos 1931

5.-8. Suallere Cevap: Beşinciden sekizinciye kadar olan suallerinizin evvelâ umumuna şamil bir cevap verelim. Sonra da her birine ait olanları arz ederim.

Bir şeyden maksat ne ise hüküm ona göredir. Kaidesi her zaman muteberdir. Kur'an'ın nüzulünden maksat, din-i İslam'ı tesisidir. Allah'ın varlığı ve birliği bir hakikat olduğu gibi ahlakın ve kanunun tesisi yani nizam ve intizamın hüsn-i temini ancak Allah'ın birliği, itikatı üzerine olursa tam ve kâmil olur. Gayet mühim olan vicdan müeyyidesi de yalnız başına kâfi gelmez. Zira birçok mülahazaların tesiriyle susturulabilir. Onun için her şeyi gören, bilen bir Allah'ın vücuduna iman ile beraber olmazsa o da kâfi gelemiyor. Nitekim Kur'an'da vicdan azabı manasına olan nefis-i levvameye kıyamet gününe yeminden sonra yemin edilmiştir. İşte onun içindir ki insanîyetin en sağlam heyet-i içtimaiyesini meydana getirebilmek ancak Allah'a, kıyamet gününe inanır temiz vicdanlı bir millet teşkil edebilmekle olur. Zira bütün yüksek maksatlar, maddî ve manevî terakkiler, nizam ve intizamlar, nev-i beşer için mümkün olan dünyevî, uhrevî saadetler, hep ancak kulluğu Allah'a hasretmek, kalbin, vicdanın hürriyet-i kâbilesinin yegâne âmili ve hârisi olan Hak'tan, tevhitte ayrılmamakla yani her ne mukabili olursa olsun kullara kul olmak zilletine düşmemekle kazanılabilir.

İşte Peygamber Efendi'miz, bu büyük fazileti, saadet-i tesisi ve temin vazifesiyle gönderilmiş Kur'an-ı Kerim'de, bu çok yüksek gaye için gelmiştir. Hem öyle bir zamandaki kendilerine din ve medeniyet edindirmek için uğraşmaya memur olunan kavim; cehalet ve vahşetin derin vartalarına gömülmüş bulunuyorlardı. Taştan, ağaçtan yaptıkları putları, kütükleri Allahlar ve kız evlatlarını diri diri gömmeyi mefharret ve deve bevli ile yıkanmayı

ziynet ve taharet sayıyorlardı. Böyle bir millet içinde en ince ve en yüksek bir itikat ve iman ve o itikat ve iman ile mütenasip ahlak ve ilim ve irfan ve adl ve ihsan ve salih ameller tesisi ve temin edebilmenin ne derece müşkül ve ne kadar türlü tedbirleri müstelzim olacağı düşünenlere malumdur.

Hem güçlük yalnız bu kavmin müthiş cahaletine, hurafata olan derin düşkünlüklerine galebeye münhasır kalmamış; menfaatlerine muhalif gelinen zorbarların şiddetli taarruzlarıyla ve münafıkların, fesatçıların bin türlü desise ve hilelerini ve tahrif edilmiş mukaddes kitaplara inanmış kimselerin hücumlarını ayrı ayrı bertaraf etmek lazım geliyordu. Peygamber Efendi'miz "Allah birdir, üç değildir. Allah'ın anası, babası ve çocuğu yoktur. Hazret-i İsa, Allah olamaz. O da herkes gibi insandır." buyurduğu cihetle bir taraftan üç Allah var olduğuna inanmış Hristiyanların muhalefetleriyle karşılaşılıyordu. Fakat en ziyade Tevratların içine karıştırılmış tahrifatı, hurafatı Allah kelamı itikat eden ve Kur'an'ın mukaddes kitapları tanımış olmasına güvenerek, kitaplarında yazılı yahut ağızdan ağıza gelmiş hikâye ve masallara dair suallerde bulunan Yahudiler fazla ileri gidiyorlardı.

Bunlar akıllarınca Peygamber'imizi ilzam kasdıyla mütemadiyen imtihanlara, türlü fesatlara kalkışıyorlar; din-i mübinin neşrine mâni olmaya çalışıyorlardı. Peygamber'imizi ne vakit dinin esasına iman ve ikana ve ahlak ve irfana ait tebligata koyulmuş bulurlarsa, doğrudan doğruya kendilerinden birisi ile yahut müşrik veya münafıklardan bazılarını tavsit ederek, dinin esasına taalluk etmeyen bu İsrail masalları hakkında sualler sorduruyorlar ve Peygamber "Sen bunları bilir ve tasdik edersin, biz de sana inanırız. Bilmez ve tasdik etmez isen (hâşa) yalancısın." diyorlardı. Bunun üzerine Peygamber Efendi'mizin kalbine bu sual edenleri susturacak cevaplar vahiy olunuyor, bu cevaplar hem onları susturuyor hem de tetkik edenler için ne vakit olsa zahir olacak mucizeli hakikatleri muhtevisi oluyor. Ve bu mütemadî fesatlar devam ettikçe onların mazarratlarını def eden türlü ayetlerin gelmesi de devam ediyor. Bu suretle, birisi dinin esasına ait muhkemat ve diğeri fûruuna müteallik müteşabihat olmak üzere iki nevi ayetler meydana geliyor.

Muhkemat, evamir ve ahkâmı beyan ediyor. Müteşabihat da dinin tesisine mâni olmak isteyenlere karşı gelerek kıyamete kadar gayeye hizmet ediyorlar.

İşte bu iki nevi ayetlerin tesirleridir ki pek çok müşkülata, manilere galebe edilerek az bir zamanda ahlakî, adlî, siyasî, mülkî ve askerî teşkilatıyla tam ve nezih bir millet ve en yüce bir Cumhuriyet tesisi buyruluyor. Düşünülürse bu büyük muvaffakiyetin en büyük mucize olduğunu kabulde tereddüt edilmez.

Tabiidir ki bu yüksek gayeye varmak için çalışıldığı esnada, o kadar büyük müşküllere galebe edebilmek için remzî, mecazî beyanlar, kelimeler ve hatta hareketle muameleler icap etmiştir.¹⁹⁾

Kur'an'ın bazı müteşabih ayetlerine zihinlerin takılması, hemen daima vahy-i İlahînin ve Allah'ın sünnetlerinin iyi anlaşılmasından ileri geliyor. Mademki Kur'an Allah kelamıdır, ne için her hakikati aşikâr ve birdenbire söylemiyor? Remzî, mecazî sözlere ve işi uzatmaya neden ihtiyaç hasıl oluyor? gibi fikirlerde bulunuyorlar. Hâlbuki böyle bir fikirde bulunmak, mesela Allah kâdir değil mi? bir buğdayı veya bir ağacı yahut bir insanı meydana getirmek için neden türlü işler ve aylarla, senelerle beklemekler icap ediyor demenin aynıdır.

Allah her şeyi tekâmül kanunlarına tâbi tutmuş olduğundan teessüs ve intişarını irade buyurduğu dini de insanların her nevi içtimaî hayatlarında cârî kanunlar ve ahval-i zihniyeleri dâhilinde meydana getirmiştir. Vahşet ve cehaletle meluf iptidâî bir kavim içinde teşkilini murat buyurduğu dakik ve rakik olduğu kadar kavi ve metin bir medeniyeti, maddeten ve mânen mükemmel bir mertebe-i insaniyeti, tekâmül kaidelerine göre yirmi üç senede ikmal buyurmuştur. Bu gayeye ermek için Peygamberlere insanlık muktezası makul tedbirlere, siyasetlere müracaat ettirmiştir ve bunların hepsi insanlara ders olacak hikmetlerdir.

19. Pek eski zamanlarda olmuş geçmiş işleri, uzun asırların türlü şairlerinin, câhillerinin hakikatten uzaklaştırıp hayalî ve hurafî suretlerle tasvir ederek anlattıkları şekillerde bellemiş olan Yahudî bilgîçlerinin, o işlere dair sorduklarına istedikleri şekillerde cevap verilmezse, yaygaralar koparak halkın Hak dini kabul etmelerine engel olmalarından Peygamber'imizin canları pek ziyade sıkılmış. Kur'an bunu Şairler Suresi'nin başlarında "Onlar iman etmedikleri için sen kendini helâk mi edeceksin?" ayetiyle ve daha başkalarıyla bildirir. Daha sonra soranlara cevap olarak Hazret-i Musa'nın yaptıklarını bildirmeye başlar. Ve bu arada bazı cevaplar Yahudileri susturacak şekillerde verilmiş fakat suret-i mahsusada ihtar ile haber verilen tevil meselesine yarayan kelimelerle de hakikat muhafaza buyrulmuştur. Yani bu suretle dinin aslından olmayan işler için dinin anlatılmasına ve iman ettirilmesine engel çıkarılmasına meydan verilmemiştir. Ve Sure'nin sonundaki ayetlerle hakikatleri hayallerle bozan şairlerin kötü insanlar oldukları anlatılmış ve hakikatleri bozmayan şairler onlardan pek güzel ayırt edilmişlerdir.

Taş ve topraklar içinde bir ot, bir ağaç meydana getirmek nasıl birçok hayatî kanunlara tâbi ise câhil bir kavim içinde bir din ve medeniyet tesisi etmek de öyledir. Allah, bir tohumun içine bütün bir ağacı hülâsaten derç edip ona tam bir ağaç oluncaya kadar seneler zarfında türlü rüzgârlara karşı kendisini kurtarmak için muhtelif vaziyetler almak, kuraklık veya yağışlık zamanlarına göre türlü tâdilât yapmak ve türlü hastalıklara, mikroplara, fen erbabını hayrette bırakan vasıtalar kullanarak mukabelede bulunmak istidatlarını nasıl vermiş ise İslam dinini de iptidasında nâzil olan ayetlerde bir iki kelimedede, canlı bir tohumda olduğu veçhile derç buyurmuş; karşısına çıkan manilerin cins ve nevine göre birçok tedbirler, tavırlar, remizler, mecazlar, hareketler kullandırmış ve bunların kâffesi Allah'ın vahiy ve kudretiyle olmuşlardır.

Kur'an bal arısının yaptıklarının da vahiy ile olduğunu beyan ve vahyi daha başka manalarda da ityan buyurmuştur. Mesela şeytanın dostlarına kötü fikirler ilka etmesine de vahiy denmiştir. Demek oluyor ki vahiy kelimesinin yerine göre türlü manaları vardır. Peygamberlere gelen vahiy bir nevi gönül ilmidir. Akıl ve dirayetle olan ilimden başkadır ve bu gönül ilmi küçük mikyası da esasen insanlarda mevcuttur. Ve bunu ispat eden birçok vakalar vardır. Mesela herhangi bir hadise olmuş diye bir rivayet çıkar ve o hadisenin mukakkak vaki olduğu umumiyetle söylenir. Hatta filan ve filan kimseler tarafından görülmüş de denir. Herkes o hadisenin vaki olduğuna tamamıyla inanır. Fakat insanlardan biri kalkar “Yahu! Herkes şöyle olmuş diyor ve ona göre bazı muameleler bile yapılıyor. Amma, benim gönlüm buna bir türlü inanmıyor.” der. Tabii ona kimse ehemmiyet vermez, bu kadar kuvvetli bir rivayet yanlış olmaz diye kendi inanmalarında, muamelelerinde devam ederler. Lakin bir gün gelir, hakikat anlaşılır. İş bütün halkın inanmış olduğu gibi değil, o bir insanın gönlünün bildirdiği gibi çıkar. Acaba bu nedir?

İşte bu insanlarda nüve hâlinde tabii olarak mevcut olup gayet doğru ve aldatmaz haberler veren bir ilim vasıtasıdır ki derecesine göre hissikablelvuku, ilham, hads, keramet ve vahiy namlarını alır. Peygamberler de olan vahiy, bunun en yüksek mertebesidir. Onların kalplerine Allahuteala, Ruhulemin ile başkalarının bilmediği malumatı indirir. Ondan dolayı vahye, Allah kelamı denir. Mamafih Allah'ın insanlara başka suretlerle söylemesi, hakayık bildirmesi de vardır. Mesela hâtiften sadık nidalar gelmesi vakidir. Tabii bu kudsî nida marazî olanlardan başkadır.¹²⁰

Kur'an'ın Peygamber Efendi'mizin kalbine indiğini ayetler bildirir. “Muhakkak o (Kur'an) Rabbülalem'in tarafından indirilmiştir ve senin Peygamberlerden olman için Ruhulemin kalbine indi.” [Şuara Suresi: 194-195, XXVI, 193-194].

Kur'an için Allah kelamıdır, denmiş diye onu insanların ahval-i zihniyelerinden hariç ve tabiat kanunlarına muhalif bir surette gelmiştir zannetmek lazım gelmez. Bilâkis Allah'ın, insanların hâllerıyla münasebetli mucizeli bir tebliğidir demek lâzım gelir.

Aynı zamanda “Resul'ün kelamıdır.” da buyrulmuştur. Mesela [Tekvir Suresi: 19, LXXXI, 19] çünkü Resul'ün kalbine Ruhulemin ile Allah tarafından indirilmiş olması hasebiyle Allah'ın sözüdür. Fakat Allah tarafından Resul'üne, kalbinde vahyin kabulüne müsait bir hassanın ihsan buyrulmuş ve aynı zamanda Resul tarafından tebliğ edilmiş olması itibarıyla da Resul'ün sözüdür. Binaenaleyh bu mana murat edilerek Kur'an, Resul'ün sözüdür denirse Kur'an'a muhalif olmaz. Nitekim bir hükümdar tarafından gönderilen bir elçinin söylediği sözler hem hükümdarıdır hem elçinindir. Ve herhâlde Tekvir Suresi'ndeki bu ayet-i kerimede Resulullah Efendi'mize Allah'ın büyük bir iltifatı vardır.

20. Bizim bu izahımız, bu hususta bir fikir vermek içindir. İlhamın, vahyin nasıl vâki olduğunu tamamıyla bilmek manasına değildir.

Peygamber Efendi'mize vahiy geldiği vakit, mübarek yüzlerinde bu yüksek tecelliyat-ı İlâhiyenin eserleri görülmüş. Bazı mertebelerle ve ürpermeler gelmiş diye rivayet edilir. Hak düşmanlarından, bu hâlleri mübalağalı bir surette göstererek onları hastalık alâmetleri, isteri denilen sinir hastalığının ârazı olduğunu söylemek cüretinde bulunanlar vardır.

Buna karşı feylesof bir doktor “Benim büyük anneme de isteri nöbetleri gelirdi. Fakat o nöbetlerden sonra Kur'an'a benzer bir âyet getirdiği görülmedi.” diyerek cerh ederdi. Ne kadar doğrudur! Hasta bir dimağdan fevkalâde muvazeneli, kusursuz, pürüzsüz fikirler çıkamayacağı bellidir.

Sonra her tabii insan, gönlüne gelen herhangi mühim duygular sebebiyle mutlaka az çok mütehasıs olur ve yüzünde ve hâlinde bu tahassüsün eserleri görülür. Asıl hastalık; gayr-ı tabiiyet böyle büyük duygulardan, tahassüslerden mahrum olmaktır. Herhâlde bu kabilden sözleri ancak sağlığı, hastalığı ayırt edemeyen mânevîyatı bozuk, muvazenesiz kimseler söyleyebilirler.

Bugünkü tababet, o kadar terakkisiyle beraber, bir hasta göz ile görülmedikçe, türlü tahliller, muayenelerle hakikate varmak için uğraşılmadıkça tam teşhis konduğuna hükmedemiyor. Öyle olunca asıl hastalık, bin üç yüz sene evvel vefat etmiş ve pek sıhhatli olduğu eserleriyle sabit bir zâta hastalık isnat etmek ve teşhis komak cüretinde bulunanların kendilerinde olsa gerektir.

Vakıa bu ayetteki “Resul’ün sözüdür.” demekten murat, Cebrail’in sözüdür demektir. Hazret-i Muhammet’in sözüdür demek değildir, diyenler varsa da bir kere Allah’ın gayrının (Cebrail’in) sözüdür demek caiz görüldükten sonra Resul Muhammet’in sözüdür demek neden caiz olmasın? Cebrail de Allah’ın Resul’ü, Muhammet de Allah’ın Resul’üdür ve ikisi de Allah değildirler. Ve bu iltifatın Cebrail’e ait olmayıp Hazret-i Muhammet’e ait olduğunu daha aşağıki ayetler açıkça göstermektedirler.

Her ne suretle telakki edilirse edilsin Kur’an ilâhi bir menbada sudur etmiştir. Muhkem, müteşabih hangisi olursa olsun ayetleri hep hakdır. Doğruluklarında asla şüphe edilemez. Herkesin bilgilerine, akıl ve muhakemelerine uymaz görünen birçoklarının mucizeli manaları ancak çok seneler sonra vuku bulan keşfiyat ile anlaşılabilmiş ve anlaşılacaktır. Bunun pek mühim misalleri bugün malumumuzdur. Hakikat-i İslam’da bu hususa dair beyanlar vardır. (Sahife 39).

Herhâlde, o suretle gelmeleri neden icap etmiş, ne gibi hakikatlere, hikmetlere mebni olmuş? İyice tahkik edilmedikçe haklarında söz söylemek cüretinde bulunmamalıdır.

Müteşabih ayetler sebep ile bazı kalplerde kaygınlık hasıl olabileceğini Kur’an iptidasından gözeterek, bunun için ayrı bir tembih ve ihtarda bulunmuştur. “Sana kitabı Allah indirdi. Onun ayetlerinden bazıları muhkemattır ki onlar, kitabın anasıdır. Diğerleri müteşabihattır. Kalplerinde kaygınlık olanlar fitne ve tevil kasdıyla müteşabihlere tâbi olurlar. Hâlbuki onların tevilini ancak Allah bilir. İlimde rüshu olanlar da ‘Biz o kitaba iman ettik. Onun ayetlerinin hepsi Rabb’imiz tarafından’dır.’ derler ve yalnız sâlim ve kâmil akıl sahipleri düşünüp doğru yolu tutarlar. [Al-i İmran Suresi: 7, III, 5].

Bu ayet-i kerimede müteşabihatın tevilini ancak Allah bilir buyrulduktan sonra “Ve ilimde rüshu olanlar” gelmiştir. Bundan müteşabihlerin tevilini ilimde rüshu olanlar da bilir manası da çıkabiliyor. Fakat müteakiben o kitaba iman ettik. Onun ayetlerinin hepsi Rabb’imiz tarafından’dır demeleri, müteşabihlerin manasını tam olarak bilmenin ancak Allah’a mahsus olduğunu gösterir. Filvaki ilimde rüşuhları olan zatların da Allah’ın ilim deryasından kendilerine ihsan buyrulan miktar ayetlerin tefsir ve tevellere çalışmaları lazımdır. Lakin aynı zamanda Allah’ın ilminin büyüklüğü karşısında biliriz demekten teeddüb ve ittika ederek Kur’an’ın ayetlerine imanımız vardır. Hepsini Allah tarafından’dır diyip iman ve kanaatlerini beyan etmeleri de kendileri için borçtur.

Bir de müteşabihatın ehl-i kitap tarafından, kitaplarında yazılı veya ağızdan ağıza geçmiş vakalara, rivayetlere, masallara dair sordukları sualler üzerine nazil olduklarını söylemiştik. Bunları Kur’an-ı Kerim’de beyan eder. Mesela Kehf Suresi’nde ashab-ı kehf, Zülkarneyn ve Yecüc ve Mecüc haklarında sualler soranlara, onları susturan, fesatlarına meydan vermeyen ayetlerle cevap verildikten sonra en son iki ayetle âlemin vukuatı bitmez tükenmez olup bunların uzatılmaması, asıl gaye olan iman ve ırfana ve salih amellere bakılması emir ve tembih buyruluyor. “Sen, Rabb’imin kelimeleri için deniz mürekkep olsa ve hatta bir misli daha mürekkep getirmiş olsak Rabb’imin kelimeleri bitmezden evvel deniz biterdi ve ben ancak sizin gibi bir beşerim. Bana Allah’ınız birdir diye vahiy olunuyor. Rabb’ine kavuşmak isteyen iyi işler işlesin ve Rabb’inin ibadetine hiç kimseyi ortak tutmasın de.” [Kehf Suresi: 109-110, XVIII, 109-110].

Dikkat edenler için bunların büyük ve ne kadar kanaat verici kudsî kelimeler oldukları zahirdir. Şimdi de suallerin her birinin cevaplarına geçelim.

Sual 5’in Cevabı: Davut’un zırh yapmasından, demircilikteki iktidarından bahsedilmesi kendisine Allah tarafından o zamana göre o işlerde fevkalade muvaffakiyet verilmiş olmasındandır. Siz bunu bugünün yüksek terakkiyatı yanında zikre değmez görüyorsunuz. Fakat hangi işte olursa olsun daha evvelce malum olan derecenin pek fevkinde bir muvaffakiyet daima fevkaladeliktir. Sonradan daha iyilerinin çıkması evvelkinin fevkaladelikliğini gidermez. Belki de sonraki terakkilere temel olması dolayısıyla hepsinin fevkinde olur.

Süleyman aleyhisselamın zamanında mülkünde maden ocakları olup olmadığını soruyorsunuz. Kendi zamanına nispetle Hazret-i Süleyman fevkalade sanayi kuvvetlerine malik bir saltanat sahibi olduğundan, mülkünde maden ocakları bulunmuş ve işletilmiş olabilir.

Süleyman aleyhisselam büyük sahanları, kazanları saltanatı nispetinde büyük ziyafetlerde, ordusunun iâşesinde kullanmıştır. Sahanların, kazanların büyüklüklerinden, çokluklarından naşi havuz ve dağ tabirleri kullanılmıştır. Bunu büyütmeye lüzum yoktur. Böyle tabir edilmeleri fesahat ve belagat kaidelerine muhalif değildir.

Davut'un, Süleyman'ın sanatlarda terakkilerinden bugünkü sanayide istifade edilmiş cihetler neden bulunmasın? Ve onların sanatlarının bir kısmının araya giren cahalet ve inkıraz devirleri sebep ile zayi olmuş olmaları da pek muhtemeldir.

Süleyman aleyhisselamın rüzgârlardan istifadesi o vakte göre yelken gemileri kullanmakta pek ileri gitmiş ve Allahuteala'nın rüzgârları ekseriya onun menafiine muvafık estirerek muvaffakiyet vermiş olmasından ve bu sayede düşmanlarına galip gelmesindedir. Ve bu muvaffakiyet ve galibiyetlerle bir kısmı için tabir edilmiş asilerin, kâfirlerin şerlerinden kurtulmuş ve onları kendisine kul, hizmetçi etmiştir.

Süleyman'ın at meselesi de şöyledir: Bir gün kendisine atlarından gayet güzelleri getirilmiş, onlara bakarken akşam olmuş, namazı geç kalmış, onun üzerine "Atları benden uzaklaştırın. Onların sebep ile Allah'a ibadetten geri kaldım. Malı Allah'a ibadetten daha ziyade sevmiş oldum." diye teessüf etmiştir. Kur'an'da kullanılan kelime "ahbebtü"dür. Severim değil, sevdim, sevmiş oldum manasındadır. Ve atların boyunlarını, bacaklarını kılıçla kestirmiş değil, onlara olan fazla muhabbetini kalbinden silmiştir. Kullanılan kelime mesh kelimesidir. Asıl manası bir bulaşıklığı silmek, gidermek demektir. Cins atların en güzel yerleri, boyunları ve bacakları olduğundan onlar zikredilmiştir. Kılıçla kestirmiş tabiri yoktur. Maamafif kestirse de sizin dediğiniz gibi mühim değildir. Çünkü onların zamanında at eti yemek belki de âdet idi.

Bugün de yeryüzünde milyonlarla hayvanlar kesilmektedir. Bunlar arasında atlar da vardır. Zavallı masum hayvanlar diyen yoktur ve zaten müfessirlerden atların etlerini fukaraya dağıttı diyenler olduğu gibi kesme olmayıp boyunlarını, bacaklarını meshetti yani sıvadı manasına alanlar da vardır. Fakat doğrusu, onlara olan fazla muhabbetini kalbinden sildi manasına olsa gerektir.

Hazret-i Süleyman'ın kürsüsüne konan cesetten murat Allahualam, onun kürsü hükûmetinde vaki olmuş mühim bir cinayet-i beyandır. Bu cinayetin olmasında Süleyman aleyhisselam kendi bir zellesinin tesiri olduğunu mülâhaza ile bunu Allah'tan bir ceza telakki ederek tövbe ve istiğfar etmiştir.

Süleyman'a mevt hüküm olduğu vakit, asâsının dabbetü'l arz tarafından kemirilip kırılması demek, dayandığı asâyı hükûmetinin içinden çürümeye başlamış ve nihayet sukut etmiş ve o vakte kadar istemeyerek hükmü altında bulunanlar hükûmetin bu çürümesinden çökünceye kadar haberleri olamamış demektir. Kur'an'da arz üzerinde taban tepen yani fesat için gezen muhalifler manasına olarak dabbetü'l arz tabiri kullanılmış, bazı düşüncesizler de asâ kelimesiyle münasebet getirerek, hiç yakışmadığı hâlde ona ağaç kurdu manasını vermişlerdir.

6'ncı Suale Cevap: Kur'an'da cin ve şeytan kelimeleri, fena huyları ifade için kullanılır. Ve insan şeytanları tabiri de vardır. Bunlar Hakikat-ı İslam'da yazılıdır. Cinin ateşten yaratılmış olmasıyla bu yakıcı huylar arasında münasebet vardır. Binaenaleyh Süleyman'a o işleri yapanların, mağlup ettiği fesatçı kavimler olup onlara cinler denmiş olmaları pek yakışır. Bununla beraber öte taraftan fennin daha gösteremediği cin namı verilen bir nevi mahlukların âlemde mevcut olması da imkânsız değildir. Fakat Hazret-i Süleyman'ın maddî işler için kullandığı cinlerden murat, dediğiniz gibi insan cinleri olmak lazım gelir. Zira Kur'an'da onların yapıcı (benna) ve dalgiç (gavvas) oldukları da yazılıdır.

7'nci Sualin Cevabı: Şeytanın manasında, insanı kötü yollara götüren her şey dâhildir. Ve kötü fikirlerin nesilden nesle, züriyetten züriyete geçmesi ve at, kısırak, el, ayak, mal, mülk her türlü varlığın insanı azdırmak kabiliyetinde buldukları malumdur. İşte Kur'an'da şeytan hakkında o tabirlerin kullanılması bu münasebetledir.

8'inci Suale Cevap: Hızır'ın çocuk öldürmesi meselesi, birçok ulemanın zihinlerine ilişmiştir. Fakat Hızır kimdir? Kur'an'da Hızır lafzı olmadığı gibi bir hüvviyet de bildirilmemiştir. Musa ile arkadaşı "Kendisine tarafımızdan ihsan ettiğimiz ve ilim öğrettiğimiz bir kul buldular." buyrulmuştur. Bu kul kimdi, malumumuz değildir. Bundan maksat Allahualam, Musa aleyhisselamın zahirde akıl ve hakkaniyete muhalif görünen bazı hususların zımnlarında gizli hikmetler olduğunu anlaması için geçirdiği imtihan menzillerini ifade etmektedir.

Birçok insan yavrularının daha masumluk yaşlarında öldüklerini görüyoruz. Bundan dolayı insanın aklına “Mademki yetişmeden öleceklerdi, bu imtihan dünyasına getirilmelerine sebep ne idi?” gibi bir fikir gelir. Allah’ın bu işine karışmak istenir.

İşte Musa da bu meselenin hallini istemiş, kendisine her vakide bir hikmet olduğu bildirilmek için ruhi veya maddi bir seyahat icra ettirilmiş manası verilebilir.

Ruhi seyahat dedik. Çünkü Peygamber Efendi’mizin Miraç’ta Kuds-i şerife seyahatlerinin ruh ile olduğunu en büyük ulema kabul etmişlerdir. Ve esasen Tevrat’ta Peygamberlerin mazhar oldukları vahiylerin bir kısmı bir nevi rüya veya rüyet ile izah edilmişlerdir. Peygamber Efendi’mizde de nübüvvet evvela sadık rüyalarla başlamıştır. Ve sadık rüyanı, Peygamberliğin kırkta biri olduğu hakkında hadis-i şerif rivayet ederler.

Hasılı, zahir manasına alınırsa meselenin halli müşkül olur. Çünkü masum bir çocuğun ileride fena adam olacağı mülahazasıyla öldürülmesi salahiyeti kimseye verilmemiştir. Ne akıl ne şeriat bunu kabul etmez. Fakat o oğlan tamamıyla masum mu idi? Herhâlde bir cinayet yapmış ve ileride daha büyüğünü yapmak hazırlığında bulunmuş olması da hatıra gelebilir. Meseleyi bu yolda izah eden müfessir de var. Daha doğrusunu Allah bilir.

31 Kanunuevvel 1931 Karabük Dr. Milaşlı İsmail Hakkı

Şimdi bazı ayetlerin anladığımız kadar tefsir ve tevillerine geçelim. Malum olduğu veçhile Fatıha tamamıyla muhakemattır. Bakara Suresi; Elif Lâm Mim harfleri ile başlar. Bunların ve Kur’an’ın daha başka yerlerinde gelen bazı harflerin manaları tamamıyla bilinmiyor. Tâ hâ harflerinin Peygamber Efendi’mize verilmiş bir isim olduğu aşikârdır. Fakat daha başkalarının manalarına dair kâfi beyanlar yoktur. Muhtelif beyanlar arasında bu harflerin bazıları eski dinlerde hürmet ve tazim edilecek bazı şeylerin isimleri olup Yahudilerin suallerine cevap olarak gelmiş oldukları hakkındaki tevcih mühimdir.

Daha sonra hidayet şartları bildirilmiş, ondan sonra kâfirlerin hâllerine geçilmiştir.

“Kâfirlikte sebat edenlere Allah’ın azabını bildirsen de bildirmesen de onlara birdir. Onlar iman etmezler. Allah onların gönülleri, kulakları ve gözleri üzerine mühür vurmuş ve perde çekmiştir ve onlar için büyük azap vardır. [Bakara Suresi: 6, II, 7]

Bu ayet üzerine hem Allah onların kâfir kalmalarını irade etmiş hem de kâfir kaldıkları için azap ediyor. Bu nasıl olur diyenler olabilir. Bunun cevabı Ali Mürteza Bey’in, 3’üncü ve 4’üncü suallerinin cevaplarında yazılmıştır.

Yine bu ayet münasebetiyle hatıra gelecek ikinci bir soru de “Mademki kâfirlikte kalacaklara inzârın, Allah’ın azabını bildirmenin faydası yokmuş. Kur’an’da niçin o kadar inzârlar vardır.” sorusudur. Tabiidir ki eğer bu inzârlar olmasaydı kâfirlerin, hakikat bize ne için bildirilmedi demek cüretlerine meydan bırakılmış olurdu. Bir de inzârlar, o sayede iman edecekler için faydalıdır. O cihetle yetecek kadar çok tekrar edilmelerine lüzum vardır. Yirmi üç sene devam eden tebliğ esnasında nice yüz binlerle insanlara hakikat anlatılmak için uğraşılmış ve herkes için anlatma tarzı bir olamayacağından, adamına göre türlü şekillerde tekrar edilmeleri lazım gelmiştir. Tebliğleri, böyle muhtelif tarzlarda tekrar etmenin, ne derece lazım olduğunu, herhangi bir fikri herkese anlatmayı üzerlerine almış aşk sahipleri tecrübeleriyle pekiyi anlarlar.

“Düşün şu vakit Rabb’in meleklere yeryüzünde halife yapacağım.’ dedi. Melekler ‘Orada fesat edecek ve kan dökecek kimseler mi yapacaksınız? Hâlbuki biz senin hamdinle tesbih ve seni takdis ederiz.’ dediler. (Allah) ‘Ben, sizin bilmediklerinizi bilirim.’ dedi. [Bakara Suresi: 30, II, 28].

Esas itibarıyla melek kelimesinin manasında Allah’ın emirlerini icra eden bütün kuva ve melekeler ve daha başka mahluklar hep dâhildir. Biz bunları lazım olduğu kadar bilemiyoruz. Yerde ve göklerde ve bütün âlemlerde Allah’ın görünür görünmez ne kadar cunudu, işçileri olduğunu ancak Allah bilir. Bunlar arasında Allah’ın kendilerine hitap edip cevapları aldığı bazı mahlukları (melekleri) de mevcut imiş ki bu ayet-i celile öyle söylüyor. Allah’ın öyle melekleri bulunmasına hiçbir mânî yoktur.

Halifeye gelince halife demek, kendisinden evvel olanın yerine gelen demek olduğundan bu kelime bu ayette, yeryüzünde veya başka âlemlerde Âdem'den evvel Âdemler yaratılmış olduğunu ifade etmektedir. Ve onların kan dökmek ve fesat yapmak gibi hâlleri olduğunu meleklerin bilerek bahsetmeleri de kezalik Âdem'in (halifenin) meleklerce de malum selefleri olduğunu anlatmaktadır. (Hakikat-i İslam, sahife 109'da tafsilât vardır).

“Ve Allah, Âdem'e isimlerin hepsini öğretti. Ondandır onları meleklerle göstererek, eğer sözlerinizde doğru iseniz, onların isimlerini bana haber veriniz.” dedi. Onlar biz seni tenzih ederiz, bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Her şeyi ve hikmetlerini muhakkak bilen sensin, dediler. [Bakara Suresi: 31-32, II, 29-30].

İsimler demek, her şeyin delalet ettiği manalar demektir. Allah'ın Âdem'e öğrettiği bu manalardır. Meleklerin yani Allah'ın emirlerini icra ile mükellef bizce meçhul mahlukların ve daha başka türlü kuva ve mahlukların yaptıklarının manalarını bilmek ve Allah'a asi olabilmek hâlleri yoktur. Onlar hilkatlerinin icabı ne ise, onu tabii hassalarıyla, garizeleriyle (instincts) bilmeksizin ve ıztırarı olarak yaparlar. Mesela su kunduz denilen hayvan, nehir kenarlarında, su içlerinde kendisine mahsus gayet mahirane meskenler yapar. Bu hayvanın babasından, anasından o nevi meskenler yapmak öğrenmemiş ve hiç su görmemiş yavruları, susuz bir yerde dahi, icabı yok iken de yaratılışları iktizasız olarak o meskenleri yapıyor. Çünkü garizesi icabı onu yapmak onun için ıztıraridir. İnsanda ise, her şeyde gördüğü alametlerin manalarını anlamak hassası ve muhtariyet vardır. Herhangi bir işi yapıp yapmamakta da bir nevi irade ve ihtiyar sahibidir. Nefsinde hilâfına yapmak temayül ve imkânı var iken ihtiyarıyla, iradesiyle onları yapmadığı, Allah'ın emirlerine itaat ve o emirler mucibince hareket ettiği cihetle bu suretle nefesine galebe etmesi sayesinde meleklerle faik olmuştur. Bu ayete göre meleklerin bildikleri şeyler varsa da insana bildirildiği hâlde onlara bildirilmemiş olan şeyler de çoktur. İnsanın bildiklerinden meleklerin bilmedikleri olduğu gibi meleklerin bildiklerinden insanların bilmedikleri de vardır. Tabii her şeyi bilen ancak Allah'tır.

“Meleklerle, Âdem'e secde ediniz dediğimizde iblisten maadası hemen secde ettiler. O, secde etmeyi kabul etmedi. Kibretmek istedi ve kâfir oldu.” [Bakara Suresi: 34, II, 32].

Burada meleklerden murat, tasavvuf ulemasının beyan ettiği veçhile, insanın hayra, doğruluğa yarayan meleke ve kuvası olsa gerektir. İnsandaki bu kuva ve melekelerin hayırlı işlere, âdemlik muktezalarına tabi olması Âdem'e secde etmesi tabiriyle beyan edilmiş ve âdemliğin bu doğru muktezasına muhalif olan kuvve için de secdeden çekindi; kibir gösterdi, kâfir oldu diye bildirilmiştir, denmiştir.

Kâfirin manası, Hakk'ı inkâr eden, ona itaat etmeyen demek olup, iblisin lügat manası da aslı değişmiş; bozulmuş demek imiş. Muhiddin-i Arabî, şeytan ve iblis için “İnsandaki vehim ve hayal yani kuvve-i akıla ve muhakemeye muhalif olan hâldir.” diyor.

Bu ayette; iblisin melekler kelimesinden istisna edilmesi, kaide icabı iblisin de meleklerden olduğunu bildirmektedir. Bu sebeple, iblis nasıl melek olur diye ihtilaf etmişlerdir. Lakin melek kelimesi, her türlü kuvveler ve melekeler manasına alınınca bu ihtilaflara mahal kalmaz.

Melek bahsi münasebetiyle “Kur'an'a Göre Hazret-i İsa'nın Babası” risalemizde yazdığım satırları buraya da nakledelim.

“Malumdur ki İslam'ın şartlarından birisi de Allah'ın melekleri olduğuna imandır. Bu meleklerle iman ne demektir? Herhâlde bunun İslam'ın şartlarından olmasında, büyük bir hikmet vardır. O büyük hikmet; Kur'an'ın tabiriyle Allah'ın sünnetinin, fen tabiriyle tabiat kanunlarının ehemmiyetini anlatmaktır. İslam dini, bize bir kere Allah'ın emirlerini, iradelerini yapmak için müekkel melekler (kuvveler ve melekeler vesair mahluklar) kullandığını bildirdiği gibi aynı zamanda Allah'ın sünnetlerinin asla değişmeyeceklerini bildiriyor. Acaba bunlardan murat nedir? Şüphesiz Allah'ın her yaptığını değişmez kanunlar dâhilinde ve sebeplere bağlayarak vasıtalarla (meleklerle) yapar olduğunu ve başka türlü olamayacağını anlatmak, bu suretle bizleri hurafelere inanmaktan korumaktır. Ve ehemmiyetinin büyüklüğünün bilinmesi içindir ki bu madde, bilhassa imanın şartları içine konmuştur.

Düşünenler için bunda da dinimizin pek yüksek bir mucizesi bulunduğu zahirdir. Benim bu türlü izahlarım, şimdiye kadar mevcut bazı telakki ve itikatları değiştirecek mahiyette görülebilir. Evet, öyledir. Zamanları için

imanlara zarar vermeyen bazı eski telakkilerin, Kur'an'ı yanlış anlamaların atılmaları, hakikatin anlaşılıp anlatılması zamanı çoktan gelmiştir. Müslümanlar ve bütün âlem, artık bunu bilmelilerdir.¹²¹

“Veya Âdem, sen eşinle cennette sakın ol. İstedığınız gibi bol bol ondan yiye ve şu ağaca yaklaşmayın (yaklaşırsanız) zalimlerden olursunuz, dedik. Şeytan, onların ayaklarını cennetten kaydırdı. İçinde buldukları hâlden çıkardı ve biz onlara, bazınız bazınıza düşman olarak ininiz. Yerde bir vakte kadar sizin için karar ve faydalanmak vardır dedik. Ondan sonra Âdem, Rabb'inden kelimeler telakki etti. Rabb'i de onu affetti. Muhakkak Allah, tövbe edenleri ziyadesiyle af ve merhamet edicidir.” [Bakara Suresi: 35-37, II, 33-35].

Bu ayetlerdeki cennetten maksat, insanların fena temayüllerine aldanmayarak makul ve meşru nimetlerle kavgasız, sıkıntısız geçirdikleri hayat olup şeytana uyararak memnu meyveden yemeleri de nefislerindeki şeytani vehm ve hayallere, ihtiraslara mağlup olmalarından bozulmaları ve aralarında ihtilaflar çıkması, huzur ve rahatlarını kaybetmiş olmalarıdır. Ondan sonra cennetten yani yüksek insanlık makamından yere yani süfli günahkârlık derekesine inmişler. Fakat sonradan Allah'ın inayetiyle akılları başlarına gelerek Hakk'a dönmeye başlamışlar ve Allah, Hakk'a dönenleri yine iyi bir hâle getirmiştir. Yalnız, Allah'ın yüksek makamdan alçak yere indirmesi umumî olup sonradan verdiği ilimden bir kısmı istifade ederek kurtulmuş, bir kısmı da eğri yollardan kurtulamamışlardır. Bu manayı da “Hepiniz cennetten inin.” dedik. Tarafımdan sizi doğru yola götürücü geldiğinde, kim benim doğru yoluma tâbi olursa onlara korku yoktur ve onlar mahzun olmazlar ve küfür edenler ve bizim ayetlerimize yalandır diyenler ateşliklerdir. Onlar ateşte temelli kalacaklardır.” [Bakara Suresi: 38-39, II, 36-37] ayet-i kerimeleri bildirirler.

Demek ki bir zamanlar insanlarda Allah'a isyan etmek hâli yok imiş. Sonradan isyan edebilmek hâli gelmiş, perişan olmuşlar. Nihayet kendilerine iyiyi kötüyü anlatacak Peygamberler gelmiş. Hidayete kabiliyeti olanlar, onlara tâbi olarak kurtulmuşlar. Tâbi olmayanlar mahrum kalmışlardır. Hâlâ da öyle.

“Şunu da düşün ki Musa kavmi için su aradığı vakit; biz asan ile taşa vur, dedik. Ondan on iki göz fışkırdı. Herkes kendi su içeceği yeri bildi.” [Bakara Suresi: 60, II, 57]. ayetindeki asâ kelimesi, tedbir ve tevessül manasına mecazdır. Allahuteala, Musa'ya su bulunacak yeri ve yapılacak tedbiri vahyetmiş. Musa da bu vahiy mucibince hareket ederek herkese lazım olan suyu bulmuş çıkarmış.

Kelimelerin mecazî manalarda kullanılmaları mesela zaferler, sevinçler, mefharetli muvaffakiyetler, her türlü ehemmiyetli işler, hadiseler hakkında yazılan şiirlerde, destanlarda rümuzlu, mecazlı, istiareli, kinayeli kelimeler kullanmak evvelden beri cari kaidelerdir.

Kirpikler için hançer ve uzun boylu güzeller hakkında servi kelimeleri kullanıldığı ve hâlâ da bu nevi tabirlerin kullanılmakta olduğu malumdur. Kezalik kalem için asâ ve hatta top ve noktalar için güller tabir edildiği vardır. Büyük Reşid Paşa'nın meşhur olan:

Bî-muhâba rei nâ-refteye gitsem de n'ola
Kahri hasm eylemeye elde asâdır hâmem

beytinde kalem için asâ denmiş.

Adanalı Ziya Bey de medhettiği bir şâir hakkında:

Top idi hâmen, nekatı sanki bir bir güller
Oldular toptan harap ender harab-ı bedterin

demıştır.

21. Cebrail vesair melekler hakkındaki eski telakkileri muhafaza etmek isteyenlere sorarız. Cebrail ne vakit yaratılmış ve kaç yaşındadır? Sonra Azrail ki ismi Kur'an'da yazılı değildir. Eğer bir şahıs ise o kadar dünyanın birbirinden pek uzak yerlerinde, aynı saniyede ölen insanlara nasıl yetişiyor? Yoksa o da hâşâ Allah gibi her yerde hazır ve nazır mıdır? Herhâlde etraflı düşünülürse Ruhulemin'in de melekülmevtin de tabii kuva ve meleklerden olup o vakitlerin telakkilerine mülayim tabirlerle ifade edilmiş oldukları zahir olur. En doğrusunu Tanrıteala bilir.

Bütün mukaddes kitaplarda olduğu veçhile Kur'an'da da bu nevi kullanışlar vardır. Ve bunların bir kısmı evvelki kitaplarda kullanılmış olanların aynıyla nakledilmiştir. Bunları o kitaplarda okuyup da zahir manasına alanlar, Peygamber Efendi'mizi akıllarınca imtihan için sualler sorduklarında verilen cevaplarda onları bekledikleri kelimeler kullanılmış, fesatlarına meydan verilmemiştir.

İşte bu ayetlerde asâ kelimesi de o suretle ve en ziyade Peygamberlik ve hükûmet vazifesi ve tedbir ve tevessül manalarına kullanılmıştır. Ve bugün de filan zat, asâ-i hükûmeti iyi kullanıyor denirse iyi idare ve tedbirde bulunuyor demek olur.

Muhiddin-i Arabî tefsirinde, asâ için kudsiyet şuaıyla ülfet etmiş mukaddes nefis (ruh) manasıdır. Diyor ki aşağı yukarı Peygamberlik hâli demektir.

Sonra Firavun'un Musa'ya karşı çıkardığı sihirbazların kullandıkları asâlar ve ipler de kezalik mecazî manalarda kullanılmışlardır. İplerden murat; hasmı bağlamak için kuvvetli deliller, asâlar da bahislerin istinat ettirildiği naslar, senetler olsa gerektir. Mubahaselerdeki kuvvetli beyanlar, şiirler için sihir kelimesinin kullanılması çok vakidir.

İşte Musa'ya karşı çıkarılan kimselerin, âlimlerin sihir gibi kuvvetli tesirli suallerine, mubahaselerine Musa'nın haklı davası (asâsı) galip gelmiştir.

Şiirler ve belîğ ve müessir sözler hakkında sihir tabiri bugün de kullanılmaktadır. Musa ile Firavun'un âlimleri arasında geçen ilmî, dinî mubahase ve münakaşalar, vaktin şairleri tarafından sihir diye anlatılmış olduklarından, onları kitaplardan okuyarak veya ağızdan o suretle işiterek bellemiş olanlar bunlara dair suallerde bulunmuşlar, Kur'an'da onların telakkilerine göre mecazî cevaplar vermiştir. Peygamber Efendi'mizin "Muhakkak beyanda sihir olanları (sihir gibi tesir edenleri) vardır." buyurdıkları da meşhurdur. Ve "Musa Firavun'a ve cemaatine açık beyanlı ayetlerimizle geldiğinde bu düzme bir sihirdir. Biz babalarımızdan böyle şeyler işitmedik." Kasas Suresi'nin 36'ncı ayet-i kerimesi ve daha ondan sonra gelen ayetler, Musa'nın getirdiği ve hasımların sihir dedikleri mucizelerin hasımları mağlup eden hak sözler olduğunu açıkça anlatır.

Hele "Onlara hakikati aşikâr bildiren ayetlerimiz okunduğu vakit, kâfirler kendilerine gelen Hakk'a aşikâr sihirdir, dediler." Ahkaf Suresi'nin 7. ayetinde, sihir dediklerinin okunan ayetler, Peygamberlerin tebliğ ettikleri tesirli Hak kelimeleri olduğu pek açık bildirilmiştir. Bu ayetten sonraki ayetler de dikkatle okunurlarsa, sihirden muradın bu mana olduğu tamamıyla görünür.

Taha Suresi'ndeki "Ve sağ elindeki nedir? Ya Musa, dedi. (Musa) 'O benim asâmdır. Ben onun üzerine dayanırım ve onunla koyunlarımın üzerine yaprak silkerim ve onda benim daha başka işlerim vardır.' dedi. (Allah) 'Ya Musa! Onu meydana koy.' dedi. O da onu meydana koydu. O, çalışır bir yılan oldu. (Allah) 'Onu al ve korkma yakında biz onu evvelki hâline getireceğiz.' dedi. Elini cenahına zammet, lekesiz olarak bembeyaz çıkar, bu da başka bir mucizedir." [Taha Suresi: 17-22, XX, 18-23]. Ayetlerindeki asâ kelimesi risalet asâsı yani Peygamberlik işi manasını ifade etse gerektir.

Çünkü sağ elindeki nedir sualiyle, tuttuğun iş nedir? buyrulmuş. Musa'da "Peygamberlik işidir. Ben ona dayanıyorum ve onunla koyunlarımın (ümmetimin) üzerine yüksekte faydalı şeyler indirdim ve onda benim daha başka işlerim de vardır." deyince "Sen onu meydana at (ilka et)." buyrulmuştur. Kamus ilkanın manasını nazargaha bırakmaktır, diyor. Ve bunda Garplıların ümmeti koyun gibi görüp Papazlara (Ruhanilere) pastor yani çoban dedikleri malumdur. Demek ki Musa'nın koyunlarım dediği de ümmeti imiş.

Öyle anlaşılıyor ki Hazret-i Musa; o vakte kadar pek meydana çıkaramadığı davasını, Peygamberlik vazifesini ortaya atınca muhaliflik başlamış; dava yılan gibi cin gibi korkunç bir hâl almış; Musa korkmuş. Allah "Sen onu tut. Vakında eskisi gibi korkusuz bir hâle getireceğim." buyurmuş.

Bir de şu ayetler var "Elini cenahına (kanadına) ko. Fenaliksiz olarak bembeyaz çıkar. O da başka bir mucizedir." [Taha Suresi: 22, XX, 23]. "Şunu hatırla ki Musa ailesine bir ateş ile muvaneset ettim. Yakında ondan size bir haber getiririm yahut alevli bir ateş getiririm de ısırırsınız." dedi. Ateşe geldiğinde kendisine ateşte olan ve o ateşin etrafında olanlar mübareklendirilmiştir ve âlemlerin Rabb'i Allah, noksan sıfatlarından münezzehtir.

“Ya Musa! Muhakkak ben; izzet ve hikmet sahibi Allah’ım ve sen asâni meydana koy, diye seslenildi ve Musa asâyı sanki cin imiş gibi hareket eder görünce geri çekildi ve takip etmedi. Ya Musa! Korkma, muhakkak benim yanımda Peygamberler korkmazlar, ancak zulmeden müstesna. Sonra kötülükten iyiliğe dönen için muhakkak ben af ve merhamet ediciyim ve elini cebine sok, Firavuna ve kavmine olacak dokuz alamette senin elin fenaliksiz bembeyaz çıkar. Şüphesiz onlar fasık kavimlerdir.” [Neml Suresi: XXVII, 7-12].

“Musa (kayınpederin yanında) müddetini bitirip ailesiyle beraber gittiğinde Tur tarafından bir ateşe muvanis (aşına) oldu. Ailesine siz bekleyin, ben bir ateşe aşına oldum. Belki ondan size bir haberle yahut ısınmanız için ateşli bir kütükle gelirim, dedi. Oraya vardığında mübarek bir köşede vadinin sağ kenarından, ağaçtan kendisine ‘Ya Musa! Ben âlemlerin Rabb’i olan Allah’ım ve sen asâni meydana at.’ diye nida olundu. Onu, sanki cin imiş gibi kımıldanır görünce arkasını çevirerek geri döndü ve takip etmedi. ‘Ya Musa! İlerle ve korkma, muhakkak sen, emniyette olanlardansın. Elini cebine sok, fenaliksiz bembeyaz çıkar ve korku sebebiyle kanadını kendine zammet. Bu ikisi Firavun’a ve cemaatine Rabb’in tarafından iki bürhandır. Muhakkak onlar fasık kavimlerdir.’ nidası geldi. ‘(Musa), ben onlardan bir kişi öldürdüm. Beni öldürürler diye korkarım ve kardeşim Harun lisanca benden daha fasihdir. Beni tasdik ve teyit için onu benimle beraber gönder. Beni tekzip etmelerinden korkuyorum.’ dedi.” [Kasas Suresi: 29-34, XXVIII, 29-34].

Musa’nın asâsi hakkındaki tevcihimizi söyledik. Bu ayetlerdeki Tur için yüksek makam, tecelli makamı diye mana verilmiştir. Tasavvuf âlimleri o kalptir, demişler. Ateş için Allah aşkı ve tecellileri, gelecek haber Allah’ın emirleri, ziya ilim, sıcaklık millete gelecek olan din aşk ve muhabbeti manalarına alınırlar. Şecere kâmil insan manasıdır. Aşk ateşinin içinde olanların ve etrafındakilerin mübarekleştirilmiş olmaları tabiidir. Nida Allah’tandır. Hatiften ses gelmesi malumdur.

Sonra elin kanada (cenaha) sokulması ve fenaliksiz olarak bembeyaz çıkması var. Taha Suresi’nde “Elini cenahına zammet, fenaliksiz olarak bembeyaz çıkar.” ve Neml Suresi’nde “Elini cebine sok Firavun’a ve kavmine olan dokuz alamet de fenaliksiz olarak bembeyaz çıkar. Kasas Suresi’nde “Elini cebine sok, fenaliksiz bembeyaz çıkar ve korku sebebiyle kanadını kendine zammet.” diye yazılmıştır.

Cenahın Arapçada türlü manaları var. Nefs, himaye, taife manaları o cümledendirler. Ceyb kelimesi de yaka, göğüs, kalp manalarına geliyor. Binaenaleyh hülâsa edilirse “Elini taifene koy. Yani taifenin işleriyle meşgul ol ve elini cebine koy yani tefekkür et.²² Mülâhazalı davran. Korkma, bütün el sürdüğün işlerde muvaffaksın. Firavun’a ve kavmine gelecek dokuz musibetlerde sana ve cenahına (taifene) hiçbir fenalık gelmeyecek. Hepsinde elin lekesiz, bembeyaz çıkacaktır, manaları çıkar. Musa’nın elini koynuna sokup çıkarınca bembeyaz olması hakkında Tevrat’ta yazılı olan sözleri Musevîler zahir manasına alırlar. Hatta bunu sinemaya da geçirmişlerdir.

İşte Peygamber Efendi’imiz zamanındaki Yahudiler de buna dair sualler sorduklarında, bu ayetlerle soranların telakkilerine uyar surette cevap verilerek fesatları defedilmiştir. Fakat aynı zamanda hakiki manaların anlaşılması için münâsib yerlerde münâsib kelimeler kullanılarak yanlış anlaşılmasına mâni olacak işaretlerde bulunulmuştur. Mesela asânın ilkası ve elin cebe sokulması ve sonra beyaz çıkması söylenirken Musa’nın dilindeki düğümü çöz ve kardeşim Harun’u benimle gönder demesi, yani meramını anlatmak için kolaylık araması ve kardeşi Harun’un yardımına lüzum görmesi bunların Peygamberlik vazifesine ait sözler olup mecazî manada kullanılmış olduklarını pek güzel gösteriyor ve Kur’an, daima müteşabihlerin hakikî manalarının anlaşılmasına medar olmak için sırasında böyle delaletli işaretler tabirleri irat buyurur. Nitekim Musa’nın asâsının yılan olduğu hakkındaki malum olan itikata mülayim gelen ayetler varsa da asânın yılan değil sanki cin (cânn) imiş gibi harekete geldiğine dair de müteaddit ayetler gelerek, asânın hakiki yılan olmayıp Musa’nın muhaliflerinin zehirli fikirleri, fitne ve fesatlı, cinli, şeytanlı hareketleri karşısında kalarak korkmuş olduğu anlatılmış. Bu suretle hurafî bir mananın devamına mâni olunmuştur. Ve asânın, yani Peygamberlik davasının hasımları için de yılan gibi korkunç olduğunu bildiren yerler de var. Tabii böyle dâvâlarda, her iki taraf içinde sıkıntılı, korkulu zamanlar olur. Lakin en sonra zafer Musa’da, Hak tarafında kalmıştır.

22. Baş tefekkür ceybine komak (ser beceybi tefekkür) tâbiri edebiyatta hâlâ vardır.

Şimdi de Hazret-i Musa'nın asâsını denize vurarak denizi yarması bahsine gelelim. "Size denizi ayırıp sizi kurtardığımızı ve siz bakarken, Firavun'un kileri batırdığımızı hatırlayınız." [Bakara Suresi: 50, II, 47]. "Musa'ya, kullarımla geceleyin yürü, onlara denizde kuru yol yap. Yetişeceklerinden korkma ve telaş etme diye vahyettik." [Taha Suresi: 77, XXI, 79-80]. "Biz Musa'ya denize asânla vur diye vahyettik. Deniz yarıldı, her parça büyük dağ gibi oldu. Sonra ötekileri (Firavun'un kileri) yaklaştırdık ve Musa'yı ve beraberindekileri hep kurtardık. Sonra ötekileri batırdık." [Şuara Suresi: 64-67, XXVI, 63-66]. "Kullarımla gece vakti yola çık. Muhakkak siz onlar tarafından takip olunacaksınız. Denizi sakın bırak. Onlar muhakkak boğulmuş askerler olacaklardır." [Duhan Suresi: 23-24, XLIV, 22-23].

Bu ayetlerden anlaşılıyor ki Musa kavmini denizden geçirirken dehşetli fırtına olmuş ve Allah, Musa'ya bundan kendilerine tehlike gelmeyeceğini bildirmiş ve selamet geçmişler ve geçtikleri esnada deniz sakinleşmiş. Firavun'un kiler de onlara bakıp cesaretleterek gemilerine binerek takip etmişler. Fakat Musa'nın kiler karaya çıkıp kurtulduktan sonra deniz tekrar şiddetlenmiş. Firavun'un kiler bu şiddetli fırtınada, selamete çıkmış olan Musa'nın kiler bakarlarırken batmışlar. Mesele bundan ibaret.

Taha Suresi'ndeki kullarım için denizde kuru yol yap buyrulması, gemilerle taşı manasına pekâlâ gelir. Şuara Suresi'ndeki "Biz Musa'ya asan ile denize vur dedik." demek; deniz yolculuğu için lazım gelen tedbirleri al, demektir. Arapçada idrib kelimesi hem vur manasına hem yol yap manasına gelir. Nitekim Taha Suresi'ndeki denizde kuru yol yap emri de bu idrib kelimesiyle ifade buyrulmuştur. Her parça büyük bir dağ gibi oldu denmesi, dalgaların büyüklüğünü tasviridir. Hele Duhan Suresi'ndeki "Denizi sakın bırak." emri pek sarıhtir. Bazıları bu ayetteki rahven kelimesini açık bırak diye terceme ediyorlarsa da Kamus, bu kelimenin deniz hakkında kullanıldığı vakit, sakın olmak manasına geldiğin açıkça yazıyor. Binaenaleyh Tevratlarda yazılıp sinemalara geçirilen ve Musa'nın asâsını denize vurmakla denizin ikiye ayrılıp ortasında kuru bir yol hasıl olduğu hakkındaki akıl ve mantığa ve tabiat kanunlarına muhalif itikada mahal bırakmamak için icap eden kelimeler, delaletler Kur'an'da kâfi derecede mevcuttur. İşte o kelimelerle hem dinin tebliğine, birçok hidayete muhtaç kimselerin doğru yola getirmelerine mâni olacak mücadelelere meydan verilmemiş hem de hakikatin sırası gelince anlaşılmasına inayet buyrulmuştur.

Bakara Suresinin 67'nciden 71'nciye kadar olan ayetlerinde İsrailoğullarının sarı renkli bir ineği kesmeleri için Allah tarafından Hazret-i Musa'ya emir geldiği ve onların kesmemek istedikleri ve nihayet kestikleri yazılıdır. Bu ayetin hikmetini anlamayanlar olabilir. Bundaki hikmet o vakitler mevcut olan ineğe tapmak putperestliği ile mücadeledir. Nitekim Samirî'nin bir buzağı tasviri yapıp Musa'nın Allah'ı budur dediği malumdur. İşte gizlice taptıkları sarı ineğin kesilmesi emri verilmiş, onlar kesmemek istemişler, nihayet kesmişler. Bu ayette bahsedilen o.

"Bir nefsi öldürdüğünüzü ve onun hakkında ihtilaf çıkardığımızı hatırlayınız. Allah sizin gizlediğinizi meydana çıkarır. Sonra ona, onun bazı kısımlarıyla vurun dedik. İşte Allah ölüyü öyle diriltir ve size aklınız ersin diye alametlerini gösterir." [Bakara Suresi: 72-73, II, 67-68].

Bu ayetlerin tefsirlerinde bazı müfessirler İsrailoğullarından birisi katledilmiş, katil bilinmemiş, sonra kestikleri sığırın azasından birisiyle ölüye vurulması emredilmiş, vurulunca ölü dirilmiş, katilin kim olduğunu söylemiş sonra tekrar ölmüş diye yazarlar. Fakat Kur'an'ın ibaresinde bu tafsilat olmadığından türlü tefsirler, teviller yapılmıştır. Biz de bu hususta kati bir şey diyemeyeceğiz. Ancak Kur'an-ı Kerim'de ölüyü diriltmek, çok yerde kâfiri mümin etmek manasına kullanılmış olduğundan bu müteşabih ayette de böyle remzî mananın mevcut olduğu şüphesizdir. Nitekim Kadı Beyzavî bu ayetin zahirî manaya olmayıp nefsin terbiyesine müteallik yani remzî olduğunu söyler.

Yahut yıkık ve çökmüş bir köyden geçen o kimse gibi ki o kimse "Acaba Allah bu ölmüş köyü sonra nasıl diriltir?" dedi. Allah onu yüz sene öldürdü. Sonra tekrar diriltti ve "Ne kadar kaldın?" dedi. O "Bir gün yahut bir günün bir kısmı kaldım." dedi. Allah "Hayır, yüz sene kaldım. Yemeğine ve içeceğine bak. Onlar bozulmamıştır ve eşeğine bak. Biz seni nâs için mucize yapacağız. Kemiklere bak nasıl birleştiriyoruz. Sonra üzerlerine nasıl et giydiriyoruz. Kendisine hâl tebeyyün edince Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilirim." dedi ve İbrahim "Ya Rab! Ölüyü nasıl diriltiyorsun. Bana göster." dediğinde Allah "İman etmiyor musun?" dedi. İbrahim "İman ediyorum. Lakin kalbim mutmain olsun diye soruyorum." dedi. Allah "Dört kuş al. Onları kendine meylettir. Ondan sonra

her dağın üzerine onlardan bir parça ko. Sonra onları ağır. Sana koşarak gelirler. Bil ki Allah aziz ve hakimdir.” buyurdu. [Bakara Suresi: 259-260, II, 261-262].

Bu ayetler zahir manalarına alınırlarsa tabiat kanunlarına ve akıl ve mantığa uymazlar. Hâlbuki Kur’an tabiat kanunlarına muhalif bir şey olamayacağını kendisi bildiriyor. Onun için akıl evvel, nakil müevvel kaidesince tevillerini aramak lazım geliyor. Herhâlde, bu ayetlerin söyledikleri ölmek ve tekrar diriltmek vesaire, Peygamberlere mahsus bir nevi rüyada görüşte görülmüş hâllerdir. Yıkılmış olan köyün Kuds-i şerifin yüz sene sonra tekrar her ciheti tam olarak olunacağı, bu görüşle Uzeyr aleyhisselama bildirilmiştir.

İbrahim aleyhisselama ait olan kısım da yine bu nevi rüya ile kendisine bildirilmiş bazı hakikatler hakkında olacaktır.

Müfessirler bu dört kuşun birisi tavustur ki dünyanın zahirî süslerinin remzidir. İkincisi horuzdur ki şehvete remzdir. Üçüncüsü kargadır ki tul-i emele remzdir. Dördüncüsü güvercindir ki heva ve hevese remzdir. İnsanlarda ıslahı lazım olan bu dört sıfatı öldürmek suretiyle nefsi ihya için İbrahim aleyhisselama ruhî olarak gösterilmiş manalardır, derler.

Bu nevi rüya yahut rüyetler, kalp ve ruh gözüyle görmeler, eski mukaddes kitaplarda pek çok yazılıdır. Fransızcada buna vision deniyor. Bu kelimenin ilahiyat ilmince Allah’ın Peygamberlere ve evliyaya ruh ile yahut doğrudan doğruya göz ile bazı şeyler göstermesi manasına geldiği Larousse’un Lügat kitabında da yazılıdır. İşte Garp ilahiyat ilmince böyle olduğu gibi bizim ulemanın tarifleri de buna muvafıktır. Nitekim Kadı Beyzavî, Hac Suresi’nin 52’inci ayetinin tefsirinde Resul, kendisine uyanık iken vahiy gelendir. Nebi ise kendisine hem böyle vahiy gelene hem de kendisine uykuda vahiy olunana denir diye yazar.

Hasılı Peygamberlere ve evliyaya gerek rüyalarında ve gerek uyanık iken Allah’ın türlü suretlerle hakikatler bildirdiği muhakkaktır. Bu ayetlerdeki manalarda o suretle görüşlerle gösterilmiş şeyler olduğundan tabiat kanunlarına muhaliflikleri yoktur.

Bu görmelerin manevî görüşle olduklarını Kur’an’ın kelimeleri de bildirirler. Mesela İbrahim aleyhisselamın “Ya Rab! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster.” diye dua ettiğinde kullandığı kelime “erini”dir. Bu kelime Arapçada rüyada göster manasına da gelir. Bir ayette de “Biz göklerin hükümdarlığını (melekutunu) İbrahim’e gösterdik.” buyrulmuştur. Bahusus Kur’an’da, Peygamber Efendi’mize birçok ayetlerde eskiden geçmiş ve tabii Peygamber tarafından dünya gözüyle görülmemiş hususlar için elemtere yani görmedin mi diye buyruluyor. Tabii bu görmeler manevî, ruhî görmelerden başka olamazlar.

“Benî İsrâil’e Resul olan İsa muhakkak ben, size Rabb’inizden bir mucize ile geldim. Ben sizin için çamurdan kuş heyetinde bir şey yaparım ve ona üflerim, o Allah’ın izniyle bir kuş olur ve ben Allah’ın izniyle körü ve alaca illetini iyi ederim ve ölüyü diriltirim.” [Âl-i İmran Suresi: 49, III, 43] ayet-i kerimesindeki kuş yapma meselesini Muhyiddin-i Arabî ve emsali zatlar kabiliyetleri olanları terbiye ile hazırlamak ve ona üflemenin manası da vakti gelince ihlas ve irfan sahibi etmek için maneviyat telkin etmektir, demişlerdir. Bu suretle aslı çamurdan olan insanı, terbiyemle yükseklerle uçan ulvî ruhlu insan ederim, yani hidayete erişmelerine sebep olurum demek olduğunu beyan etmişlerdir.

Körü ve alaca illetini iyi ederim demek de kalp gözleri kapalı olan gafilleri ve alacalı yani içi dışı bir olmayan münafıkları iman ile nurlandırır ve halis kalp sahipleri ederim ve Allah’ın izniyle ölüyü diriltirim demenin manası da kâfiri mümin ederim demektir diye tefsirlerde bulunmuşlardır.

“Her insanın kuşunu boynuna taktık ve kıyamet gününde onun için bir kitap çıkarırız. O, onu açılmış olarak bulur.” [İsra Suresi: 13, XVII, 14] ayetinde kuş diye tercüme ettiğimiz tâir kelimesinin dimağ, baht ve nasip ve insanın yaptığı hayır ve şer işler ve Allah’ın verdiği rızıklar manalarına geldiğini Kamus yazıyor. Binaenaleyh Hazret-i İsa’nın çamura şekil vererek üflemesi, kuş yapması, aslı çamur olan insanı terbiye ile yükseltmesi, din ve iman sahibi etmesi demelerine birçok münasebetler vardır.

Hazret-i İsa’nın çamurdan kuş yaptığına dair olan bu rivayet bugünkü elde bulunan İncillerde yoktur. Fakat Peygamber Efendi’miz zamanında Hristiyanlar arasında böyle bir itikat var imiş. Bunu Avrupalı müellifler de

söylüyorlar. Demek ki Hazret-i İsa'nın asılları çamurdan olan insanlara iman ve irfan vermek meselesini birtakım şairler, çamurdan kuş yani yüksek bir ruh yaptığı şeklinde tasvir etmişler ve bu tarz tasvir ve beyan asr-ı saadetteki Hristiyanlara kadar gelmiş ve onlar bunun hakkında Peygamber Efendi'mize sualler sormuşlar kendilerini tatmin için bu müteşabih ayet nazil olmuştur.

Kâfirlik için ölüm ve Müminlik için hayat denmesi Kur'an'da da mevcuttur. “Ölü iken dirilttiğimiz ve bu suretle kendisine verdiğimiz nur ile nâs arasında yürüten bir zat, karanlıklar içinde kalan ve o karanlık hâlden çıkamayan kimse gibi olur mu?” [Enam Suresi: 122, VI, 123]. Bu ayet, Hazret-i Hamza'nın İslam'ı kabulü üzerine nazil olmuştur. Bir gün Ebu Cehil, Peygamber Efendi'miz aleyhinde dil uzattığı sırada; Hazret-i Hamza, Peygamber Efendi'mizin haklı ve Ebu Cehil ile dindaşlarının haksız ve sefih olduklarını beyan ile merkurum üzerine şiddetle hücum ve aynı zamanda imanını izhar etmiş ve bu münasebetle bu ayet gelmiştir. Hazret-i Hamza'nın Müslüman olmazdan evvelki hâli için ölü ve Müslüman olduktan sonrası için de hayat verdik, buyrulmuştur.

Bu neviden mecazî ifadeler mukaddes kitapların hepsinde çoktur. İncillerde de vardır. Bir tanesini yazalım. Matyo İncili'nin sekizinci babından “21) ve şakirdlerinden bir başkası ona ‘Efendim babamı defnetmek için benim evvelce gitmeme müsaade et.’ dedi. 22) Fakat Mesih ona ‘Sen beni takip et ve kendi ölümlerini defnetmeyi ölümlere bırak.’ dedi.

Demek ki Hazret-i İsa, ölü kelimesini imansız manasına kullanır imiş.

Bir de Maide Suresi'nin 114'üncü ayetinde Havarilerin istemeleri üzerine Hazret-i İsa'nın duasıyla gökten mâide inmesi var. Maidenin Arapçada aslı zahire ve her türlü yenecek şeyler demek imiş. Sonradan sofraya manasına getirilmiş. Ne olursa olsun anlaşılıyor ki Allah onlara umulmayan yerden (gökten) rızık göndermiş. Belki de Hazret-i Musa'ya verildiği gibi kudret helvası, bildircin vesaire verilmiştir. Fakat bunların batın manası da vardır. Yani ruhanî tecellilere, mucizelere mazhar edilmişlerdir, demek olur. Zaten Hazret-i İsa kendisi için “Ben ekmeğim, maideyim.” demiştir ki Allah beni herkese benden feyzalsın. Manevî gıda bulsun diye göndermiştir manasıdır.¹²³⁾Binaenaleyh her iki mana da caizdir.

“Allah ona (İblis'e) sana emrettiğim zaman seni secdeden ne men etti, dedi. (İblis) ben ondan (Âdem'den) hayırlıyım. Beni ateşten onu çamurdan yarattın, dedi.” [Araf Suresi: 12, VII, 11].

Tasavvuf ehillerinin anladıklarına göre cin ve iblis hayvanî ruhun bir cevheri olup vehim ve hayalin menşeleridir. Vehim ve hayal kibirli ve ateşlidir. Sahibi ve başkaları için yakıcıdır. Mütevazî olan hakikate itaat etmek istemez. Âdem ise topraktır, hakikatin timsalidir. Toprak gibi sakin ve mütevazidir. Fakat nafidir. Yakmaz, mahsul verir demişlerdir.

İşte bu ayetteki ateşten yaratılmış iblisten murat, insandaki vehim ve hayal; âdemden murat da akl-ı selim muktezası olan hak ve hakikattir. Tamamıyla remzî ve mecazî olarak zikredilmişlerdir ve bunların böyle mecazî ve sırî olarak söylenmeleri Peygamber Efendi'mizden çok evvel olmuştur. Eski dinlerde böyle iki zıt mevcutlardan çok ehemmiyetle bahsedilmiştir. O suretle öğrenmiş ve o suretle cevap beklemiş olanlara Kur'an'da o suretle cevap vermiştir.

“Ve Allahuteala'nın güzel isimleri vardır. Ona, onlarla dua ediniz. Onun isimlerinden yüz çevirenleri bırak. Onlar yaptıklarına göre cezalanacaklardır.” [Araf Suresi: 180, VII, 179]. Bu ayette Allah'ın güzel isimleriyle dua etmek ve onun isimlerinden yüz çevirmemek emir buyruluyor. Acaba bu güzel isimlerle dua etmek ne demektir?

Dua Allah'a yalvarmak demek olduğundan hepsinden evvel lazım olan ihlastır. Allah hikmete uygun duaları kabul eder. Her duayı kabulü kendisine vacip etmemiştir. Bu ayette, Allah'a güzel isimleriyle dua etmenin tahsisi

23. Atalarımız çölde men (kudret helvası) yediler. Nitekim “Yemek için onlara gökten ekmeği verdi.” diye yazılmıştır. Şimdi İsa onlara dedi: “Doğrusu ve doğrusu size derim. Size gökten ekmeği Musa vermedi. Fakat babam size gökten sahih ekmeği veriyor. Zira Allah'ın ekmeği gökten inip dünyaya hayat verendir. Ona dediler: “Ya Rab ya muallim! Bu ekmeği daima bize ver.” İsa, onlara dedi: “Hayat ekmeği benim, bana gelen hiç acıkmayacaktır ve bana iman eden asla susamayacaktır.” (Yuhanna Bap 6, 31-35). İncil'in bu babının daha ötetlerinde İsa'nın kendi etinin ekmeği olduğu hakkında ve ona iman edenlerin onun etini yiyip kanını içeceklerine dair daha başka remzi sözler vardır.

ile emr buyrulmasında, elbette bir maksat vardır. Acaba o maksat, birçoklarının anladıkları gibi Allah'ın doksan dokuz veya daha ziyade isimlerini ağızdan söyleyip tekrar etmek midir?

Eğer öyle olsaydı, bugün dervişlerin, sofuların bütün dünyalara hâkim olmaları lazım gelirdi. Çünkü onların çoğunun bu isimleri, havasları dünya muratları için okudukları, taşıdıkları malumumuzdur. Hâlbuki istediklerinin binde biri kabul olunmuyor. Bunu kendileri pekiyi tecrübe etmiş oldukları için izinli olmak ve daha birtakım tavırlar takınmak nevinden şartlar koyuyorlar. Lakin o şartlara tamamıyla riayet edildiği hâlde dahi muvaffakiyet göremiyorlar. Nihayet günahsız olmayı şart göstermişlerdir. Hâlbuki dünyada kaç tane günahsız insan vardır?

Havas hakkında şöyle bir vaka hikâye ederler: Bir gün trenle yolculuk eden bir adamın yolda bavulunu çalmışlar. Adamcağız, bavulunun çalındığını yana yakıla arkadaşı bulunan bir hocaya anlatmış. Hoca ne dese beğenirsiniz! Canım efendim, neden böyle tedbirsizlik edersiniz? Yola çıkmazdan evvel bana söylemiş olsaydınız, ben size Kur'an'dan Muavvizeteyn Surelerini yazar verirdim. Bavulunuzun içine kordunuz. Onu kimse çalamazdı, demiş. Öteki de "Aman efendim! Yalnız Muavvizeteyn değil Kur'an'ın tamamı, Mushaf-ı Şerif'in kendisi bavulun içinde idi. Onu da beraber çaldılar." cevabını vermiş.

Evet; eğer iş kâğıttan, mürekkepten, harflerden, kelimelerden ibaret olsaydı, Müslümanların hepsi zengin, hayatında hepsi muvaffak olurlardı. Çünkü evlerinde, mushaflar, dua mecmuaları, levhaları bulunmayan Müslüman nadirdir. Ve en büyük havastan olan Fatiha, İhlas Suresi'ni ve daha başkalarını günde defat ile hemen her Müslüman okur, türlü dünya muratları ister. Lakin umulan netice hasil olmuyor. Zira Kur'an'ı yalnız lafz ile okumakla veya taşımakla duaların mutlaka kabul olunacağı hakkında dinimizde bir vaat yoktur. Bilâkis duanın kabulü bir hayli esaslı şartlara tâbi tutulmuştur. En birincisi "iyyake nabüdü" "Ancak sana kulluk ederiz." cümlesinin emrettiği veçhile Allah'ın rızasına muvafik sebeplere tevessülleri tamam etmek yani yolunda bulunmak, sıdk ile çalışmak ve ondan sonra "ve iyyake nestaîn" ancak senden yardım isteriz, emr-i mucibince Allah'ın yardımına güvenerek cesaretle gönül rahatlığıyla çalışmaya devam etmektir. Yoksa esbabına tevessülü yani Allah'ın emirleri dâhilinde çalışmayı bırakıp da tembel tembel Allah'a yalvarmak duanın kabulüne değil kabul edilmemesine sebeptir.¹²⁴

Bu manayı anlatmak için vaizler, alacağı inkâr edilmiş insanın duasını misal getirirler. Malumdur ki Kur'an'da "Birbirinize borç verdiğiniz vakit senetleşin. Şahitler bulundurun." emri vardır. Eğer bir insan Allah'ın bu emrini yapmadan borç verir ve borçlu borcunu inkâr ederse, alacaklının "Aman ya Rab! Alacağımı kurtar." diye edeceği duanın kabulü şüphelidir, derler.

Bu hususta vaaz kitaplarımızda şöyle bir misal daha vardır. "Bir gün Musa Peygamber hastalanmış. İztırabını gören bir zat, bu hastalığa filan ilaç iyidir, demiş. Hazret-i Musa "Beni Rabb'im ilaçsız da iyi eder." cevabını vermiş. Ve hastalığının iyi olması için dualara başlamış. Fakat hastalığı bir türlü iyi olmamış, çaresini bildirmesi için Allah'a niyaz etmiş, Allah'tan da yine öteki zatın tavsiye ettiği ilacı içmesi emri gelmiş. Bunun üzerine Musa "Ya Rabb'i! Sen benim derdimi ilaçsız iyi etmeye kadirsin. O ilacı niçin içmek mecburiyetinde kalayım." demiş. Buna karşı Allah tarafından "Ben, o maddeyi bu hastalığa derman olsun diye yarattım. Eğer onu içmediğin hâlde senin ağrını geçirecek olursam, o maddeyi abes ve lüzumsuz yaratmış olurum. Her şeyi bir sebebe rapt etmek benim kanunum ve âdetimdir. Onu bozmadır." buyurmuşlardır, diye yazılıdır.

Demek ki tedbirde kusur etmemek şarttır. Zaten bir bedevinin "Devemi bağılayım da mı bırakayım yoksa Allah'a tevekkül ederek salı mı vereyim?" diye sorması üzerine Peygamber Efendi'mizin "Bağla ve tevekkül et." buyurdıkları meşhurdur. Vakıa Allah'ın bazı kere tedbirde kusur edenleri afla dualarını kabul ettiği ve hatta dua etmedikleri hâlde ihsanlarda bulunduğu malumdur. Fakat bu, biz insanların bileceğimiz iş değildir. Bizim umumî kaide olarak riayetiyle mükellef bulunduğumuz cihet, akıl ve fikirlerimizi, iyi iradelerimizi kullanıp tedbirlerimizi aldıktan sonra Allah'tan yardım istemektir.

24. Beyrut'ta bulunduğum sırada hukuk reisi meşhur Nebhani Efendi komşumdum. Bu zat, en büyük Arap şairlerinden olduğu gibi en ziyade dua ve havas kitapları telif eden bir zattı. Bir gün kendisiyle beraber yürüyerek evlerimize gidiyorduk. Allah'ın genişlik vermesi için Vakıa Suresi'ni okumanın havasından bahis açtım. Vakıa Suresi'nin okunmasına bir şey dememekle beraber "Sizi hükûmetten evinize araba ile dönüyor görüyorum. Yürüyerek gelirsiniz araba parası kesenizde kalır." dedi. Bu suretle bana duanın tedbir ile beraber olması lüzumunu anlattı.

İşte tefsirinde bulunduğumuz bu ayet de bu manaları ifade etmektedir. Çünkü ismin manasının nişan ve alametler demek olduğunu biliyoruz. O hâlde Allah'ın güzel isimleri vardır. Allah'a onlarla dua edin, çağırın demek Allah'tan muvaffakiyeti, Allah'ın halk ettiği, gösterdiği güzel alametlerden, yollardan giderek arayın, bulursunuz demektir. Ve Allah'ın gösterdiği güzel yollardan, sebeplerden vasıta ve vesilelerden yüz çevirip de kötü yollardan gidenlerin cezalarını çekecekleri şüphesizdir. Demek ki bu ayetten alınacak en doğru mana, muvaffak olmak için evvela doğru yolları bulup onlardan gitmek yani, tedbirlere tevessül etmek ve çıkmaz yollardan, fena hareketlerden sakınmak ve bu iki cihete riayetle beraber Allah'tan muvaffakiyet istemek manasıdır.

Ve “Ya mutlaka nizamlı ve hakkaniyetli olmak emredersiniz ve haksızlık yaptırmaktan katiyen men edersiniz. Yahut elbette başlarınıza şerhleriniz geçer. Sonra hayırlılarınız dua da etseler kabul olunmaz.” hadis-i şerifi vardır ki o da tedbirde kusur ettikten sonra gelen zarardan kurtulmak için edilen duanın kabul olunmayacağını gösterir. Bu hadis-i şerif milletlerin vakit ve zamanıyla dikkatli davranıp başlarına geçebileceklerin fena sivrilmelerinden, etraf ve kuvvet yapmalarından evvel onları nizamlı olmaya mecbur bir hâle getirmeleri, lazım gelen murakabelerinde asla kusur etmemeleri meselesini beyan için buyrulmuştur.

İsmin manası, alamet ve nişan demek olduğuna göre mesela Rahman ismini okurken dünya için Rahim ismini okurken ahiret için çalışmayı Vedud ismini okurken Allah'a ve bütün insanlara vesair mahluklara muhabbet etmeyi düşünmeli yani her isimde bir hayır getirecek âlâmet ve nişan bulmalıdır. Şimdi burada mücerret Allah'ın isimlerini söylemek, Kur'an okumak, salatüselam getirmek ve daha başka evrede devam etmek duaların kabulüne yardım etmez mi? Yani ayetlerde, kelimelerde havas yok mudur, diyenler olabilir. Evet, vardır çünkü dua aynı zamanda ibadettir. Allah'ın rızasını ve ahireti kazanmak için devam edilirse ruhaniyette yüksek makamlar kazanılır. Allah yanında makbul olunur. Dünya işleri için ise esbabına tevessül edilir ve istenilen şey makul ve meşru olmakla beraber olması kabil şeylerden ise dualar bereketiyle onda da muvaffakiyet görülür. Fakat bu dualar fena niyetle ve meşru olmayan menfaat ve maksatlar için okunurlarsa herhâlde mazarratları görülür.

Dua hususunda insandan insana çok fark vardır. Onun içindir ki duanın kabul olunması için ağız ister derler. Ben öyle kimseler bilirim ki Kur'an'ın bazı ayetlerini manalarını bilerek, bilmeyerek okuyup istihareye yatarlar. Hatta başkaları tarafından yatırılırlar ve ne hakkında istihareye yatacakları kendilerine söylenmediği hâlde, gördükleri rüyalarla o işin ileride alacağı hâl hakkında haberler verirler. Hakikaten de onların gördükleri gibi çıkar. İnsan hayretlere düşer. Hâlbuki daha başka insanlar aynı ayetleri okuyarak ve aynı şartlara riayet ederek yaptıkları hâlde istiharelerinde muvaffak olamazlar. Mamafih istiharelerinde hemen daima muvaffak oldukları hâlde sonradan bu hâlleri kalmayanları da gördüm.

Demek ki bu hususta da aslolan Allah'ın inayeti olarak gönüllere verdiği bir mazhariyettir. Allah bu mazhariyet ve istidadı dilerse idame, dilerse izale eder ve herhâlde mazhariyet şarttır. Okunan ayetler, salatüselamlar bu mazhariyete, istidada kuvvet ve revnak veren tesirli kelimelerdir. Binaenaleyh dualarımızın makbul olması için maddeten esbabına tevessül ile çalışmakta kusur etmemekle beraber, gönüllerimizi temiz tutmak ve Allah'a teslimiyette zayıf olmamaya, sağlam bağlanmaya ve elden geldiği kadar her türlü günahlardan sakınmaya gayret etmeliyiz. Zira günahlar, Allah'ın yanında kıymetlerimizin kırar; duaların kabulüne çok kere mâni olur. Mamafih yine ümidi kesmemeli ve itikatlarımızı bozmamalıyız. Kabul geç kaldı yahut kabul olunmadı diye meyus olmamalı, dualara tövbe ve istiğfarlara devam etmeliyiz. Allah muhakkak hâlis duaları kabul edicidir.

Esasen ihlas ile Allah'a yalvarmak hem daima kalbe rahatlık ve ümit verir hem mühim bir ibadettir, günahları affettirir. Bundan büyük havas da olamaz.

Bizim yukarıdan beri verdiğimiz tafsilattan maksat; ayetlerin, duaların lafızlarını, Allahuteala'nın mübarek isimlerini şahsî emellerin husulü için mürettep ve muayyen bir alet zannederek tembel durmamak ve onu ticarete, menfaate vasıta edenlere kapılmamak ve öyle itikat ettirmek isteyenlere inanmamak lüzumunu söylemektir. Halis muhlis din ile Allah'a dua etmenin pek lazım ve pek büyük ibadetlerden olduğuna şüphesiz inananlardanız.

“Emrimiz geldiği zaman tandırdan su fişkırtdı. Nuh'a, gemiye her çiftten ve ailenden hakkında söz geçmiş (hüküm sadrolmuş) olanından maadasını ve iman edenleri yükle, dedik. Onunla beraber ancak az kimseler iman etti.” [Hud Suresi: 41, XI, 42].

Bu ayet-i kerimeden, eski mukaddes kitaplarda yazıldığı veçhile, tufanın umumî ve Nuh'un gemisine her canlı mahlukların hepsinden birer çift alınmış, yeryüzünde gemiye alınanlardan başka hiçbir canlı mahluk kalmamış, hepsi helak olmuşlar gibi anlaşılabilir. Yani bu ayet, Nuh tufanı hakkında itikatlarına göre cevap bekleyerek sualde bulunanları tatmin edecek şekildedir. Fakat aynı zamanda "Biz Nuh'u kavmine gönderdik. (O onlara) ben, muhakkak sizin için hakikati aşikâr haber vericiyim (nezirim dedi)." [Hud Suresi: 26, XI, 27] ve "Benî İsrail, Nuh ile beraber gemiye bindirdiklerimizin zürriyetidir. Nuh, şüphesiz çok şükredici bir kul idi." [İsra Suresi: 3, XVII, 3] ayetleri de vardır.

Bu son iki ayetten birisinde Nuh'un yalnız kavmine gönderildiğinin söylenmesi, o vakit yeryüzünde daha başka kavimlerin dahi bulunduğuna işaret olduğu gibi ikinci ayette, İsrailoğullarının Nuh ile gemiye binenlerin zürriyetinden olduklarının bildirilmesi de o zürriyetin gayrisından gelmiş insanların da mevcut olduğunu anlatmaktadır. Yani akıl ve mantığa uymayan itikadın kabul edilmemesine yarayan beyanlardır.

Bir de Hazret-i Nuh'un, 950 yıl yaşamış olması var ki bugünkü insanların buna inanmayacakları gelir. Tevrat'ta böyle yazılmış, Kur'an da öyle diyor. Acaba Nuh zamanında yani hesap edemeyeceğimiz kadar uzak bir mazide insanlar azamî olarak ne kadar yaşayabiliyorlardı? Ve o zamanın sene hesabı ne idi, bizce meçhul. Sonra acaba bu dokuz yüz elli seneden murat, Nuh'un şeriatının devamı (yaşaması) müddeti değil midir? Bilemeyiz. Binaenaleyh bunda esasen tabiat kanunlarına muhaliflik vardır denemez.

Biz gökte burçlar yarattık ve onları bakanlar için süsledik. Kovulmuş şeytandan muhafaza ettik. Ancak kulaktan bazı şeyler çalanı da âşikâr bir ateş takip etti." [Hicr Suresi: 16-18, XV, 16-18].

Bu ayetlerin tefsirinde Muhiddin-i Arabî, gökten murat yüksek akıldır. Burçlar da o âlemin türlü makamları, mertebeleridir. Şeytandan murat, batıl evham ve hayalattır. Aşikâr ateş de kuvvetli burhandır. Bu evham ve hayalat aklın hükümlerini kendisine mâl edinerek o hükümleri bozmak, akli şaşkırtmak isterse de aklın kuvvetli burhanı o batıl hayalati ateş gibi takip ile onun şaşkırtmalarını hükümsüz bırakır diye izah etmiştir.

"Sen mağara ve rakîm sahiplerini, bizim kudretimizi gösteren işlerden taaccüb edilecek bir şey mi sandın." [Kehf Suresi: 89, XVIII, 89].

Kehf Suresi'nin bu ayetinden, yirmi altıncısına kadar ashab-ı kehf hakkında beyanat vardır. Kur'an'ın bu ayette hülâsa buyurduğu veçhile, mesele taaccüb edilecek bir şey değil imiş. Bunlar Allah'ın gayrisını ilah edinen kavimlerinin zulümlerinden kaçıp herkesin göremeyeceği gizli bir mağaraya iltica eden bazı gençler imişler. Bir hayli seneler mağarada sakin olmuşlar. Şekil ve kıyafetleri korkunç bir hâle gelmiş, köpekleri de varmış, ne kadar kaldıklarını bilememişler. Bunu Kur'an'da katî olarak bildirmiyor. Vakıa üç yüz yahut üç yüz dokuz sene kaldıkları hakkında söz varsa da o sözün Peygamber'imizden bu meseleyi soranların sözü olduğunu müfessirler beyan ederler. Nitekim Kur'an'da onların sayıları hakkında türlü sözler söylendiği fakat onların sayılarını ancak Allah'ın bildiği beyan ve onları bilen azdır ve onlar hakkında ehl-i kitap ile safî görüş ve onlardan bunlar hakkında hüküm arama diye emir buyurulmuştur.

Ashab-ı kehfîn âdetleri ve daha başka hâlleri hakkında Kur'an'ın katî beyanatta bulunmamasının sebebini benden soran oldu. Tabîi pek musip sebepleri vardır ve Allahuallem, âdetleri ve ne kadar kaldıkları hakkında hakikat olduğu gibi söylenmiş olsaydı, soranların bildiklerine uymayacaktı. Onlar da kendi bildiklerine uymayan cevabı Peygamber Efendi'mizi haşa yalan çıkarmaya vesile etmek istiyecikler. Bu suretle fesatlarına meydan verilmiş olabilirdi. İşte dinin esaslarına ait olmayan bir mesele sebep ile asıl gaye olan dinin hakikatlarını anlatmayı geri bırakmamak için bahsin kısa kesilmesi lazım gelmiştir.

Ashab-ı kehfîn mağarada uyur oldukları hâlde uyanık zannedilebilmeleri, dehrin hadiselerine göz yummuş, kulak tıkamış olmaları manasına olsa gerektir. Mamafih garibe nevinden olarak uzun zaman uykuda kalmışlar. Bu hâl mübalağaya uğraya uğraya inanılmayacak kadar uzun bir müddete çıkarılmış da olabilir. Onun için Kur'an bunlara meydan vermiyor.

Ashab-ı kehfî ve üç yüz dokuz sene uyumalarını, ilk hâlis Hristiyanların düşmanlar sebebiyle üç yüz dokuz sene saklı ve susmuş, uyumuş gibi kalmalarını anlatan bir sözdür diyenler de vardır. Ashab-ı kehfî fazla ehemmiyet vererek üzerlerine mescit kurmak isteyenler de varmış. Kur'an için bunları tafsil matlup olmayıp ancak sorulduğu

için bahsedilmiş olduğu birçok ayetlerden anlaşılmaktadır. Nitekim evvelce de yazmış olduğumuz veçhile aynı Sure'nin en son ayetlerinde böyle suallerin ardı arkası kesilmeyeceği cihetle bunların uzatılmayıp asıl maksada, şirk ve küfürler içinde boğulmuş olan zavallıları İslam'a, necat ve felaha davet işlerine gelinmesi ihtar ve tembih buyrulmuştur.

“Sana Zülkarneyn hakkında soranlara size ondan bahsedeceğim de.” [Kehf Suresi: 83, XVIII, 82]. Kur'an'a göre bu zatın Şark ve Garp'ta hüküm sürmüş olduğu anlaşılıyor. Fakat ne zaman ve nerelerde bilemiyoruz. Kur'an'da adının İskender olduğu yazılı olmadığı gibi bunun meşhur büyük İskender olduğuna delil de yoktur. Dünya çok eskidir. Kim bilir ne zamanın adamıdır. Bu zatın dar bir geçide bakır ve demir karışık bir harç ile kuvvetli bir sed yaptığını Kur'an bildiriyor. Fakat bu sed nerede ve hâlâ mevcut mudur yoksa yıkılıp mahvolmuş mudur? Bilinmiyor ancak bazı tahminlerde bulunuluyor. Aynı Sure'nin 98'inci ayetinde Zülkarneyn'in Rabb'immin vaadi geldiği gün Rabb'im onu parça parça edecektir, dediği var. Belki de o gün gelip geçmiş ve sed parçalanmıştır yahut mevcuttur. Bizce orası mühim değildir. Bizim bildiğimiz, Kur'an'ın gayesine bu ayetler pek âlâ hizmet etmişlerdir. Yani dinimizin tebliğine, tesisine mâni olmak için sorgular soranlar, bunlarla susturulmuş ve fesatlarının önüne kuvvetli sed çekilmiştir.

Ötede Kur'an için gaye olmayan coğrafya ve tarihe ait malumat kalıyor ki belki ileride onlar da keşfolunurlar. Bu ayetlerin bir yerinde güneşi çamurlu bir pınara batıyor buldu, kelamı vardır ki bunun güneşin malum olan batması demek olduğu manasına alınması var iken, güya güneş bir pınarın içine girecek zannedilmesi manası vererek fesat karıştırmak isteyenlerin bulunmasına ne dense yeridir.

Meryem Suresi'ndeki Hazret-i İsa'nın babasına dair olan ayetler, “Kur'an'a Göre Hazret-i İsa'nın Babası” adlı risalemizde tafsil edildiklerinden, burada onların derçlerinden sarf-ı nazar edildi. O risalede insanın yaratılması ve Hazret-i Âdem hakkında da bahisler vardır.

Burada şu kadarını söyleyelim ki Kur'an'da “Biz ona (Meryem'e) ruhumuzu gönderdik. Onun için düzgün bir insan hâlinde temessül etti. Yani suret buldu.” buyrulmuştur. Bundan gönderilen ruhun cesetle beraber olmadığı ve melek olduğu manası çıkarılmak istendiği malumdur. Hâlbuki Hazret-i İsa için de Allah'tan bir ruhtur, denmiştir. Mesela onun için de Allah'ın ruhu (İsa) geldi, gitti dersek, onu cesetsiz olarak mı tasavvur ederiz, yoksa cesediyle beraber gelmiş olduğunu mu anlarız. Tabii cesediyle anlarız. Demek ki Allah'ın ruhu demekle cesetli bir insan murat edilebiliyormuş. Binaenaleyh Meryem'e çocuk yapmak için düzgün bir insan şeklinde gelen Resul de her insan gibi cesetli olarak gelmiş, Allah'ın bir ruhudur ve Allah'ın emriyle Meryem ile birleşmiş ve İsa bu meşru birleşmeden hasıl olmuştur.

“Ya ateş! İbrahim'e soğuk ve selamet ol, dedik.” [Enbiya Suresi: 69, XXI, 69]. Bu ayette tabiat kanunu açıkca gözetilmiştir. Zira ateşe, İbrahim'i yakma dedik buyrulmuyor, ateşin soğutulup selamet bir hâle getirildiği ve ondan sonra yakmamış olduğu bildiriliyor. Dikkat edilirse Kur'an'ın ayetlerinin hepsinde bu suretle hakimane işaretler bulunduğu anlaşılır. Ve ciddi müfessirler ateşin İbrahim aleyhisselamı yakmaması, Cenabıhakk'ın şiddetli yağmurlar ve rüzgârlarla onu evvela söndürmüş, dağıtmış olmasıyla olmuştur diye yazmışlardır.

“Biz senden evvel, maksadını bildirdiği vakit şeytan onun maksadına mâni olacak ilkalarda bulunmamış bir Resul ve bir Nebi göndermedik. Sonra Allah, şeytanın ilka ettiğini hükümsüz bırakır ve kendi emirlerini kuvvetlendirir. Allah, her şeyi bilir ve hikmet sahibidir.” [Hac Suresi: 52, XXII, 51].

Bu ayet münasebetiyle düşmanlar birtakım şeytanî fikirler meydana atmışlardır. Güya Peygamber'imizin de şeytana aldandığı olur manasını çıkarmaya kalkışmışlar ve birtakım yalandan ayetler uydurmuşlardır. Hâlbuki ibare sarihtir, öyle bir mana çıkarmaya müsait değildir. Bütün peygamberlerin söylediklerini, şeytanî sözlerle karşılayanlar; karıştıranlar daima olur ve bunlara aldananlar bulunur. Lakin Allah, sonunda hakikati galip çıkarır demek olduğu meydandadır.

“Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun bürhanı içinde kandil bulunan bir kandillik gibidir. Kandil bir billur içindedir. Billur sanki parlak bir yıldızdır. O lamba ne Şark'a ne Garb'a mensup olmayan mübarek bir zeytin ağacından yakılır. O ağacın yağı, ateş dokunmasa da ziya verir gibidir. Nur üstüne nur vardır. Allah istediğini kendi nuruna erdirir ve Allah insanlar için mesel getirir ve Allah her şeyi bilir.” [Nur Suresi: 35, XXIV, 35].

Bu ayet Allah'ın bütün kâinatın nuru olup o nurun anlaşılması için bir misal olarak da Allahualem, kâmil insanın vücudunu gösteriyor. Yani bu ayetteki kandillikten murat kâmil insanın cisimidir, diyenler çoktur. Kandillik, eski zamanlarda duvarların içine kandil komaya mahsus bırakılan boşluktur. Arapçası mişkâttır. Parlak yıldız gibi billurdan murat kalptir. Bunlar Şark ve Garb'a mensup olmayan müstakil ve müteselsil bir yağdan (ruhtan, esanstan) yanıyor. Ve o yağ kendisine ateş dokunmasa bile hemen hemen ziya veriyor. Yani kâmil insandaki kâmil akıl da temiz kalp de muallim ve mürebbiler yani Peygamberler olmasalar dahi Hakk'ı, haliki tanımak, idrak etmek kabiliyeti bir dereceye kadar mevcut bulunuyor. Fakat bu kabiliyet Peygamberlerin ve onların varisleri olan hakikî âlimlerin, kâmillerin talim ve irşatlarıyla işlenirse nur üstüne nur oluyor. Aynı zamanda Allah istediğini kendi nuruna götürür buyrulmuştur. Bununla gerek bir katlı nurun ve gerek nur üstüne nur olanın hepsinin Allah'tan ve Allah'ın inayetiyle olabileceği anlatılıyor. Ve bu izahlardan sonra da Allah hakkında yanlış itikat hasıl olmaması için bu suretle beyanın insanları tenvir için temsil olup her şeyi bilmenin ancak Allah'a mahsus olduğu, Allah insanlara mesel irat eder ve Allah her şeyi bilir kelimeleriyle izah buyruluyor.

Görülüyor ki lamba ve nur hakkında izahat yoktur. Ancak lambanın bulunduğu billura kadar tavsif vardır. Daha ötesi hakkında beyanda bulunulmamış yani ancak anlayana nur olacak merteye beyanda bulunulmuştur.

“Davud'a ve Süleyman'a bir ilim verdik ve onlar; bizi Mümin kullarının birçoğuna üstün eden Allah'a hamdederiz dediler.” [Neml Suresi: 15, XXVII, 15]. Bu ayetten surenin kırk beşinci ayetine kadar Süleyman Peygamber'e ait beyanlar vardır. Bahusus Süleyman aleyhisselamin kuşların, karıncaların sözlerini anlaması ve kuşlara söz anlatması ve askerlerinin içinde kuş ve cin ve ins bulunması ve hüd hüd kuşu vasıtasıyla hâllerini öğrendiği ve muhabere ettiği Sebe Kraliçesi'ne “Arşını Müminler getirmeden evvel kim getirir.” demesi üzerine “Cinden bir ifritin, sen yerinden kalkmazdan evvel ben onu sana getiririm.” demesi ve onu müteakip kendisine kitaptan bir ilim verilmiş olan bir zatın “Ben onu sen gözünü yumup açınca kadar sana getiririm.” demesiyle, arşın yanına gelmiş olması ve Sebe Kraliçesi'ne arşın böyle midir dendiği vakit, sanki odur demesi vardır.

Şimdi bu sözlerin ve akıl evvel ve nakil müevvel kaidesine göre hakikî manalarını arayalım.

Kuşların meramlarını anlatmak için sesleri, nağmeleri, tavırları olduğu malumdur. Bugün de her türlü hayvanların hâllerine dikkat edenler, bazı uğraşmalarla hayvanların ne istediklerini anlamak ve onlara meram anlatmak hususlarında meleke ve maharet edinilebileceğine kanî olmuşlardır. Ve hakikaten bu hususlarda büyük maharet kazanmış kimseleri de görüyoruz. O cihetle Davud ve Süleyman Peygamberler için de zamanlarında bu hususta büyük bir iktidar sahibi olmuşlardır denebilir.

Askerlerinin içinde bulunan cinlerden murat, kendisinin aleyhinde olan kısma mensup olup mağluben hizmetine girmiş kötü fikir taşıyan insanlardır. İns de Hazret-i Süleyman'a ünsiyet ve muhabbeti olanlardır. Evvelce buna dair sözler geçti. Askerlikte kuşların kullanılması evvelden beri vardır.

Arştan maksat da Sebe Kraliçesi'nin siyasî programı, askerî planı gibi şeyler olsa gerektir. Kraliçe'nin arşının getirilmesi de onun programlarının, planlarının Süleyman Peygamber'in maiyetinde bulunan cin fikirli ve Süleyman'ın lehinde olmayan kötülerden biri tarafından keşfedileceği söylenmiş ve onun aksine olarak iyilik düşünen esaslı bir ilim sahibi siyasî tarafından da keşfedilerek yerinden kalkmadan Süleyman'a arz edilmiş, önüne konmuş, huzuruna getirilmiş olmasıdır.

Bir de Sebe Suresi'nin 14'üncü ayetinde Hazret-i Süleyman'ın asâsını Dabbetülarz'ın kemirip Süleyman'ın düştüğü zamana kadar cinlerin Süleyman'ın ölmüş olduğunu anlayamamaları var. Dabbetülarz'ın yeryüzünde taban döven, fesat için gezen muhalifler manasına olup bazı müfessirlerin asâ kelimesiyle münasebet getirmek için hiç yakışmadığı hâlde ağaç kurdu manası vermiş olduklarını evvelce yazdık. Kamus'a göre dabbe kelimesi her türlü hayvan manasıdır. Fakat Dabbetülarz suretinde terkip edilince mana değişiyor. Kıyametin kopmasının şartlarının biri, hatta birincisi olan mahluk manasına geliyor.

Bu manadan anlaşılıyor ki Süleyman'ın ölmesi; saltanatının, hükümünün çürümesi manasıdır. Dabbetülarz'dan murat da Süleyman'ın hükümetini yıkmak için durmayıp taban döven, her yeri dolaşan fesatçı ve siyasetçiler, muhaliflerdir. Onlar bu saltanatın çürüdüğünü (kıyametin kopmak zamanı geldiğini) asâyı hükümetin tamamıyla çürüyerek çöktüğü zamana kadar anlayamamışlar. Ancak iyice çöktükten sonra anlayabilmişlerdir. Zaten dabbe

kelimesinin aslı olan (deb) masdarının koğuculuk etmek, haber ve söz taşıyarak halk arasında karışıklık ve fesat çıkarmak manalarına geldiği keزالik Kamus'ta yazılıdır. Ve Kamus; Neml Suresi'nin 83'üncü ayetinde çıkacağı bildirilen Dabbetülaz'ın kıyamet alametlerinden olup Arabistan taraflarından üç defa çıkacağını yazar. Ve bunun bir adının da Cessase yani kuvvetli casus olduğu tefsirlerde de vardır.

Bu mahluk hakkında birçok hurafeler icat edilmiş ise de bereket versin aynı zamanda hakikati anlatan, bundan maksadın siyasî muhalifler hükümetten memnun olmayanlar, onu yıkmak için çalışanlar demek olduğunu anlatan sarih işaretler vardır. Saat ve kıyamet kelimelerinin kargaşalık ve bir devletin inkırazı veya bir işin fena neticelenmesi manalarına geldiği de malumdur.

“Kendisine Allah'ın nimet verdiği ve senin nimet verdiğin kimseye, zevceni tut (boşama), dediğini hatırla. Allah'tan sakın, Allah'ın meydana çıkaracağı şeyi gizliyorsun ve halktan korkuyorsun. Korkman için Allah daha haklıdır. Zeyd onu boşadığı vakit, evlatlıkları karılarını boşadıklarında, onlarla evlenmek hususunda Müminlere güçlük olmamak için onu sana tezviç ettik. Allah'ın emri yerine gelir. Allah'ın kendisine farz ettiği şeyde, Peygamberler için güçlük yoktur. Daha evvel geçenlerde de Allah'ın kanunu budur. Allah'ın emri, takdir olunmuş hükümdür.” [Ahzap Suresi: 37-38, XXXIII, 37-38].

Düşmanların Peygamber Efendi'mizin evlenmelerinde bühtan için daima vesile aradıkları malumdur. Ve başlıca bu ayette bahsedilen Zeyd'in; haremi Zeynep'i rızasıyla boşamayıp, Peygamber'in onu boşattırarak kendisinin aldığını söylemek cüretinde bulunurlar.

Zeyd, Peygamber Efendi'mizin kölesi olup sonradan onu azat ile evlatlık edinmişler ve nihayet onu halasının kızı Zeynep ile evlendirmişler. Fakat Mekke'nin en yüksek ailesine mensup olan Zeynep, aslı Himyerî bir köle olan Zeyd'e bir türlü ısınmamış; bir müddet sonra aralarında geçimsizlik başlamış ve gittikçe büyümüş; bütün halk arasında her gün bunların kavgaları söylenir olmuş. Her ikisi de Peygamber Efendi'mize mensup olan bu karı kocanın, son dereceye varmış olan geçimsizlikleri, birbirlerinden şikâyet etmeleri, Efendi'mizi daimî surette meşgul ve izaç eder olmuş; gece gündüz din-i mübinin tesisi ve teşkil ettikleri devletin, milletin, hükümetin kuvvetlenmesi için uğraşan Hazret-i Peygamberce bu hâlin devamı elbette muvafık görülemez idi. Diğer taraftan ise Peygamber Efendi'mizin halası yani Zeynep'in validesi ve Zeynep kendisi ve kardeşi, küfv meselesini ileri sürerek ayırmak için ısrar ediyorlar ve Zeynep'in ancak Peygamber Efendi'mize münasip olabileceği fikrinde bulunuyorlardı. Zeynep'in ve ailesinin daha Zeyd evlenmezden evvel dahi fikirleri bu olup Zeyd ile evlenmesine, mücerret Peygamber Efendi'mizin emirlerini yerine getirmek için muvafakat etmiş olduklarını söylüyorlardı.

İşte bu ağır hâllerin neticesi olarak Zeyd, Zeynep'i boşamaya karar vermiş ve buna müsaade buyurması için Peygamber Efendi'mizden ricada bulunmuş. Peygamber Efendi'miz, bu işin başka türlü halledilemeyeceğini bilmekle beraber “Haremimi tut, sabret.” buyurmuşlar. Vakıta o vakitler bir kimsenin karısını boşayıp onu bir başkasının alması, Araplarca mühim bir iş değil idi. Hatta sevdiği bir adamın kadınsız olduğunu gören bir kimsenin, o adama “Karılarımdan hangisini istersen beğen, ben bırakayım, sen al.” teklifinde bulunması bile olabilirdi.

Zeyd'in haremimi boşamasıyla onu Peygamber Efendi'mizin alması meselesinin asıl ehemmiyeti Zeyd'in Peygamber Efendi'mizin evlatlığı olmasında idi. Çünkü Araplarca o vakitler, evlatlığının boşadığı bir kadınla evlenmek asla caiz görülüyordu. Hâlbuki bundan ahlakça çok fena mahzurlar ve öz evlat ile öz olmayanı müsavi tutturmak istenmesi yüzünden miras vesaire işlerinde tatsız fakat haklı ihtilaflar meydana geliyordu. O cihetle, bu âdetin kaldırılması pek lazım idi. Bu husus hakkında aynı Sure'nin dördüncü ayetinde “Allah bir adamın içinde iki kalp yaratmadı.” buyrulmuştur. Herhâlde Allahuteala, bu fena âdetin kalkması için Zeyd ve Zeynep meselesini sebep takdir buyurmuş ve evlatlığın hiçbir vakit öz evlat gibi olamayacağını beyan ederek bu kötü âdeti bizzat Peygamber Efendi'mize bozdurmuş, bu suretle kimsenin itirazına mahal bırakmayan bir şekilde mesele halledilmiştir.

Aynı zamanda Hazret-i Zeynep validemiz, daimî surette Peygamber Efendi'mizle kalarak dinimizi gereği gibi öğrenmek istiyordu ve hakikaten öğrenmiş ve birçok kadınlara din meselelerinde muallime olmuşlardır. Kendilerinin İslam dininin ruhunu pekiyi öğrenenlerden olduğu meşhurdur. Buna asalet ve şerafetinin verdiği istidat da çok yardım etmiştir. Tarihlerde yazılı olduğu üzere Hazret-i Ömer; halifeliği zamanında, Peygamber Efendi'mizin sair kadınlarına verdiği gibi Hazret-i Zeynep'e de hayli paralar vermiş. Fakat Hazret-i Zeynep, bu paralardan kendi nefsi için bir şey kabul etmeyip, hepsini muhtaçlara dağıtır ve kendisi, ördüğü el işlerinin mukabili ile geçinirler imiş.

Daha bunun gibi birçok faziletleri ile meşhurdur. Tabii bu faziletleri en ziyade Peygamber Efendi'mizin zevceleri olmak sayesinde kazanmışlardır.

Peygamber Efendi'mizin evlenmelerinin hepsinde gayet mühim yüksek gayeler vardır. Malumdur ki Peygamber Efendi'miz ilk defa yirmi beş yaşlarında iken kırk yaşlarında bulunan Hatice validemizle evlenmişlerdir. Bazılarının isnat etmek istedikleri veçhile nazarlarında kadınların zahirî ciheti çok mühim olsaydı, böyle yaşlı bir kadınla evlenmezler ve evlenseler de yirmi dört sene yalnız o kadınla kalmazlardı. Muhakkak olarak malumdur ki o validemizle evlenmelerindeki büyük hikmet, dinin tesisi ve Peygamberlik vazifelerini matlup veçhile yapabilmelerine olan hizmetleridir.

Hakikat, dinin ilk tebliği zamanlarında tesadüf edilen uzun ve dehşetli güçlüklerle galebe için o gayet mübarek kadının katlandığı zahmetler, fedakârlıklar tasavvur edilemez derecede büyüktür. O cihetle, yani Peygamber Efendi'mizin yüksek ve biricik gayeleri olan hak dinin tesisine yardımcı olması sebebiyledir ki yanlarında Hazret-i Hatice Valide'mizin kıymetleri hepsinden büyüktür. Onun vefatından sonra Peygamber Efendi'miz, ömürlerinin sonuna kadar o mübarek ve mukaddes kadını rahmetle yad etmişler ve senalarında bulunmuşlardır. Hatta bir gün yine Hatice Valide'mizin hatırasıyla teessürlerini beyan ettikleri sırada, en genç ve pek ziyade sevmiş oldukları herkesçe malum olan Hazret-i Ayşe Valide'miz "Hazret-i Hatice'yi ne için unutamıyorsunuz?" Ve kendisini murat ederek "Allah size daha iyisini verdi." dedikleri vakit "Hayır, daha iyisini vermedi." buyurmuşlardır. Bu sözde gösteriyor ki Peygamber Efendi'mizin yanında kadının kıymeti, tazeliği ve güzelliği ile değilmiş.

Hazret-i Hatice Valide'mizin vefatlarından sonra Hazret-i Ebubekir'in kızı Hazret-i Ayşe Valide'mizle nişanlanmışlardır. Hazret-i Ayşe o vakit, akla en ziyade uyan habere göre on üç, on dört yaşlarında imişler. Peygamber Efendi'miz ise elli yaşlarına varmak üzere bulunuyorlardı. O yaşta nasıl olur da böyle bir genç kızla nişanlanırlar? Hepisinden evvel bunu, kızın babası Hazret-i Ebubekir'in, düşünmesi lazım gelirdir. O Ebubekir ki akıl ve dirayetçe misli nadir bir zat idi. Hâlbuki bu pek genç kızının Peygamber Efendi'mizle evlenmesini en ziyade kendisi arzu ediyordu. Çünkü onun gayesi de Peygamber Efendi'mizinkinden zerre kadar ayrı değildi. O büyük Sıddık için en yüksek emel, Muhammed dinine hizmet idi. Kızının Peygamber Efendi'mize zevce olması demek, ileride dine en büyük hizmetler edebilmek şerefini kazanmış bir hanımefendi olması demek idi. Hazret-i Ebubekir'in yanında böyle bir şeref, her türlü saadetlerin fevkinde idi. Ve istedikleri gibi de oldu. Peygamber Efendi'mizle daima beraber bulunmuş olan Hazret-i Ayşe Valide'miz, dinimizi o kadar iyi öğrendiler ki gerek kadınlara ve gerek sonradan bütün Müslümanlara din meselelerini öğretmek hususunda ettikleri hizmet cidden pek büyüktür.

Büyük gayeler büyük fedakârlıklar isterler. Genç bir kızın böyle bir gaye uğrunda yaşlı bir zatla evlenmesi fedakârlıktır. Ve bu nevi fedakârlık insanlıkta esasen mevcuttur. Hristiyanlıktaki rahiplik bahusus rahibelik nedir? En yüksek tabakadan ve en refahlı insanlarla evlenmeleri mümkün iken, mücerret dini bir fikirle bütün ömürlerini evlenmeksizin geçiren kadın erkek Garplılar pek çok değil midir?

Hazret-i Ayşe'nin evlenme zamanına nişanlı olarak beklenmekte iken, Peygamber Efendi'mizin daha başka bir kadınla evlenmeleri icap etmiştir. Bu evlenme de yine din gayesiyle olmuştur. Çünkü bu kadının zevci ilk Müslümanlardan olup Habeş'e hicret etmiş, oradan geldikten bir müddet sonra vefat ettiğinden haremi Zem'a kızı Sude Valide'miz dul ve zarurette kalmışlar. O vakitler Müslümanların sayısı daha pek az olduğundan bu kadını evine alacak, onunla evlenecek başka Müslüman bulunmuyordu. Bu vaziyet üzerine bu yaşlı kadın, Peygamber Efendi'mize müracaat etmiş; Efendi'miz de kocasız bir Müslüman kadının kâfirler içinde müşkül vaziyette kalmasına razı olmayarak onunla evlenmişlerdir.

İşte bu suretle Peygamber Efendi'miz; elli dört yaşlarına kadar evvelâ Hazret-i Hatice, sonra Hazret-i Sude Validelerimizle bir zevceli olarak kalmışlar, ondan sonra Hazret-i Ayşe Valide'mizle evlenerek iki zevceli olmuşlardır.

Hazret-i Ayşe hem genç hem güzel hem de Hazret-i Ebubekir gibi Peygamber Efendi'mizin yanında gayet hatırlı, kıymetli bir zatın kızı olduğu cihetle eğer evlenmeden maksat; herkes için malum olan ihtiyacın icabı ise, artık bunun üzerine başka bir kadın almamak lazım gelirdi. Hâlbuki Peygamber Efendi'mizin en çok evlenmeleri ondan sonra olmuştur ve zamanlarında hiçbir kimse bu çok evlenmeyi münasebetsiz görmemiştir. Ancak asırlardan sonra bunları kitaplarda okuyan İslam düşmanları, bunu bühtanlara vesile ittihaz etmişlerdir. Fakat hakikat meydandadır.

Bir taraftan sayıları az olan Müslümanlar; muharebelerde şehit düştükçe, dul kalan haremelerini sağ olan erkeklerden münasiplerine vermek ve bu arada bazılarını da Peygamber Efendi'miz kendileri almak ihtiyacında kalmışlardır. Öte taraftan siyasî münasebetler arttıkça dinin kuvvetlenmesine yardım edecek evlenme tekliflerini kabul etmek lazım olmuş; bahusus muharebelerde esir düşen bazı kadınları almak için mücahitler arasında talipler çoğalarak ihtilaflar çıkması üzerine ordunun bozulması, İslam kuvvetlerinin dağılması gibi büyük tehlikelerin önünü almak için o kadını Peygamber Efendi'mizin zevceliğe kabul etmesi farz olmuştur. Ve yine hep böyle birtakım mühim ilcaat icabıyladır ki yaşlı, taze ve daha bazı kadınlarla da evlenmeleri lazım gelmiş ve evlenmişlerdir. Bu suretle aldıkları kadınların adedi dokuza varmıştır. Zeynep Valide'miz bunların yedincisidir.

Medeniyetten tamamıyla mahrum kavimleri medenileştirmek ve öyle bir muhit içinde, dinî, siyasî, mülkî, askerî ve zamanına göre mükemmel teşkilatıyla bütün dünyaya kıyamete kadar numune olmaya lâyık, hiçbir kimseye müyesser olmamış bir muvaffakiyetle yüksek bir medeniyet, adaletli bir hükûmet, esaslı bir devlet kurabilmek ne demektir? Böyle fevkalade mühim işlerle meşgul olunurken büyük gayelerinin, bütün insanıyeti hakikî saadete erdirecek; yerleri, gökleri tutacak; nâsutî, lâhufî vazifelerinin icap ettirmesi üzerine terbiyeleri altına birkaç kadın almak bilmem neden münasip görülmesin?

İnsanıyeti cehaletin ve vahşetin şerlerinden kurtarmak için değil böyle birkaç kadınla evlenmeyi, medeniyet vermek bahanesiyle milyonlar insanın helakına, cürümsüz, kabahatsiz ailelerin, masum çocukların mahvolmalarına, milletlerin inkırazına sebep olan kanlı muharebeleri meşru görmekte olan, ilimlerde terakkî etmiş bugünkü insanların Peygamber Efendi'mizin en yüksek hikmetlere binaen; böyle birkaç kadınla tehhül ederek onlara saadet vermesini kusur ve hata görmelerine şaşılmaz mı? Bahusus yine onların bugün dahi mukaddes tanıyıp başları üstünde taşıdıkları kitaplar da mübarek bildikleri büyük Peygamberlerden yüzlerle kadınlarla evlenmiş olanları yazılıdır. O kadar çok kadın almak, o Peygamberlerin kudsîyetlerine zarar vermiyor da bizim Peygamber'imize gelince mi fena oluyor? Fakat biz, o Peygamberlerin de kusur etmiş olduklarını söyleyemeyiz. Kaç binlerle seneler evvel olmuş bu işlerde, ne gibi makul sebepler vardı bilemiyoruz. Herhâlde onlarınkinde de meşru ve yüksek gayeler, sebepler vardır deriz. O büyük zatlara kusur isnat etmek cüretinde, insafsızlığında bulunamayız.

“Allah göklerin ve yerin ve ikisi arasındaki şeylerin Rabb'idir. Ve meşriklerin Rabb'idir. Biz dünyanın semasını yıldızlarla süsledik.” [Saffat Suresi: 5-6, XXXVII, 5-6].

Bu iki ayetin birincisinde gökler umum kâinata ait olarak söylenmiş, ikincisinde de yalnız bizim dünyamızın seması bahsedilmiştir. Bir de göklerle yer arasındaki şeylerin Rabb'i buyrulmuştur. Eski ulema bunun üzerine mübahase yürütmüşler, bazıları yer ile gökler arası feza yani boşluktur. Orada hiçbir şey yoktur. Nasıl olur da Allah için yokun, yokluğun Rabb'idir denebilir diye tereddüde düşmüşlerdir. Hâlbuki kâinatın hiçbir noktasında boşluk olmayıp esir denilen kuvvetin ve daha bilmediğimiz şeylerin mevcut olduğu fennen tahakkuk etmiş ve bu kelamın bu fennî hakikati bildirmiş olduğu anlaşılmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'de bir yerde, bir maşrıknın ve bir mağribin Rabb'i, diğer bir yerde iki maşrıknın ve iki mağribin Rabb'i, bir yerde de cemi sigasıyla ikiden ziyade maşrıkların ve mağriplerin Rabb'i buyrulması var ki bunun hikmeti evvelce anlayamamış. Fakat son asırlarda muvaffak olunan mühim keşifler, kâinatın bitmez tükenmez âlemleri arasında bizim arzımız gibi yalnız bir güneşten ziya alarak yalnız bir maşrıknı ve bir mağribi olan ecrâm bulunduğu gibi iki veya daha ziyade güneşlerden ziya alarak iki ve ikiden ziyade maşrıkları mağripleri olan ecrâmın mevcut olduğunu ispat etmişlerdir.

Kur'an'da heyet ilmüne dair pek çok mucizeler olduğu malumdur. İnşallah türlü ehil mütehasıslardan mürekkep bir akademi olur da şimdye kadar anlaşılmuş mucizelerinden başka daha çok mucizeleri meydana çıkarılır. Zira Kur'an'ın bitmez tükenmez ve çok kıymetli incilerle, mücevherlerle dolu bir büyük irfan denizi olduğu şüphesizdir.

“Onu (Yunus Peygamber'i) balık lokma gibi ağzına aldı. O kendisini kınardı (levmederdi). Eğer Rabb'ini tesbih edenlerden olmasaydı, kıyamete kadar balığın karnında kalırdı. Biz onu çıplak bir yere attık, o hasta idi.” [Saffat Suresi: 144-145, XXXVII, 142-145].

Tevratlarda, Yunus aleyhisselamın Allah'ın emrettiği yere gitmeyip bir gemiye binerek başka bir yere kaçmaya kalkıştığı ve yolda fırtınaya tutuldukları ve gemidekiler, Yunus'un Allah'ın emrine itaat etmemiş olmasından dolayı bu fırtınaya tutulmuş olduklarına, yine Yunus'un sözüyle hükmederek onu denize attıkları ve onu Allah'ın tayin ettiği bir balık yutarak üç gün üç gece balığın karnında kaldığı ve bu müddetçe balığın karnında Allah'a yalvarmış olması sebebiyle Allah kendisini kurtarıp karaya attığı yazılıdır.

İşte bunları Tevrat'ta okuyan Yahudiler, akıllarınca Peygamber Efendi'mizi imtihan için bu meseleyi sormuşlar. Bu ayetlerle cevap verilmiş. Onlar cevabı kendi bildiklerine uygun bulmuşlar. Diyecekleri kalmamış, mağlup olmuşlar. Bu suretle ayetler lazım gelen tesirlerini göstermişlerdir. Tabiidir ki Yahudiler aradaki farkın farkında olmamışlar. Lakin çok esef edilir ki bizim mukallit tefsircilerin birçokları da bu farkları anlamayarak Kur'an'ın bildirdiklerine değil, ellerdeki Tevrat'ın yazdıklarına uygun olarak anlatmışlardır.¹²⁵¹

Kur'an'da kullanılan kelime, balık onu yuttu manasına gelebildiği gibi balık onu lokma gibi ağzına aldı manasına da gelir. Hatta bu kelimenin aslında bir yolun ağzını tutmak, tıkamak manası vardır. Kamuslarda böyle yazılıyor. İşte bu mana; boğazdan içeri girmediğini, yutmak işinin vaki olmadığını anlatmaya hizmet etmektedir. Eğer yuttuğu söylenmek lazım gelseydi, doğrudan doğruya yuttu manasına gelen kelime kullanılırdı. Hele balığın karnında üç gün kaldı gibi olmayacak, akıl ve mantığa ve tabiat kanunlarına uymayan bir söz katiyen yoktur. Çünkü Kur'an'da çürük tahtaya basmak olamaz.

“Biz sana aşikâr bir fetih verdik. (Bu fetih) Senin evvelki ve sonraki günahlarını gidermek ve sana olan nimetimi tamamlamak ve seni doğru yola götürmek ve sana kıymetli bir nusret vermek içindir.” [Fetih Suresi: XLVIII, 1-3].

Hristiyanlar; bütün Peygamberler günahlı, yalnız Hazret-i İsa günahsızdır iddiasında bulduklarından, bu ayetteki günah kelimesine fazla ehemmiyet vererek, sizin Peygamber'inizin günahlı olduğu Kur'an'da yazılıdır. O hâlde, kendi günahı varken başkalarının günahlarının affedilmesi için Allah yanında nasıl şefaate edebilir? Ona “Sen kendi günahını düşün denmez mi?” derler. O cihetle bu ayetteki günah kelimesinin manası ne olduğunu arz edelim.

Hicretin altıncı senesinde Peygamber Efendi'miz, 1400 kadar Müslümanla Medine'den Mekke'ye gidip hacetmek istemişler. Mekke'ye yakın Hudeybiye denilen yere varınca, Mekkeliler silahlarla karşılına çıkıp Müslümanların Mekke'ye girmelerine muhalefet etmişler. Bunun üzerine Müslümanlar; muharebeye kalkışmışlarsa da Peygamber Efendi'miz razı olmamış, nihayet bir muahede yapılmasına karar verilmiş. Fakat bu muahedeye zahirde Müslümanların canlarını çok sıkacak bir hayli maddeler koymuşlar. Vakıa bu muahedeye Müslümanların bir sene sonra Mekke'ye girmeleri ve üç gün kalmaları hakkında bir madde de konmuş bulunuyordu. Lakin Mekke'den Müslüman olarak Medine'ye iltica eden olursa kabul edilmeyerek Mekkelilere teslim olunmaları ve şayet Medine'den Mekke'ye kâfir olarak dönen olursa, Mekkelilerin onu geri vermeye mecbur olmamaları gibi pek ağır şartlı maddeleri de vardı.

O cihetle bu muahede Müslümanlığın mağlubiyeti ve Peygamber Efendi'mizin büyük hatası, günahı olarak telakki edilmiş ve hayli de karışıklığa sebep olmuştu. Hâlbuki neticede bu muahede yüzünden kimsenin asla ummadığı, ihtimal vermediği gayet parlak muvaffakiyetler hasıl olmuş ve bütün Müslümanlık için hakaret ve mağlubiyet zannedilen bu muahedenin pek büyük bir mucize ve ziyadesiyle mühim bir fetih ve zafer mukaddemesi olduğu tahakkuk etmiştir.

İşte Peygamber Efendi'mizin hatası; günahı zannedilen şeyin tamamıyla sevap ve hayır olduğu anlaşılınca herkesin fikir ve itikatlarının değişmesi, Peygamber Efendi'mizi hatalı, günahlı zannetmekten vazgeçmeleri ayette (günahın mağfired olunması) diye ifade buyrulmuştur. Binaenaleyh bu ayet üzerine Peygamber Efendi'miz için günahkârdır demenin pek büyük cüret ve gayet yanlış bir isnat olduğu zahirdir. Böyle sözler ancak kötü niyetten yahut esası bilmemekten gelebilir.

25. Biz Tevrat deyince ellerde bulunan eski Ahit kitaplarının hepsini murat ediyoruz.

“Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.” [Ay Suresi: LIV]. Bu ayette fen adamları büyük bir mucize görmektelerdir. Bazıları bunu kıyamet yaklaştığı vakit yani gelecekte olacak demişler. Hâlbuki kelimeler mâzî sigasıyla gelmişlerdir. Demek ki geçmiş zamanda olmuş bir vakaya dair bir haberdir. Yani bir vakitler, Ay’da yarılmak olmuş diye bildirilmektedir. Aynı zamanda daha evvel kıyamet yaklaştı da deniyor. Binaenaleyh Ay’ın yarılmasının kıyametle de münasebetini aramak lazım geliyor. Acaba bu nasıl kıyamet?

Eski müfessirler, Kur’an’ın bu ayette bahsettiği kıyametin hangi kıyamet olduğunu anlayamamışlar. Zira herkesin anladığı kıyamet olsa kelimelerin mazi sigasıyla gelmemeleri, ileride olacak manasına gelen kelimeler kullanılması lazımdı. Fakat nasıl olsa evvelce olmuş geçmiş bir kıyamet hatırlarına gelemezdi. Çünkü her ne kadar Allah ve Resul’ü bildirmişlerse de o vakit fen hakikatı daha keşfetmemiş olduğundan zahir uleması bunu anlayamazlardı.

Şimdi fennin terakkisi bunu bize oldukça anlatmaktadır. Ayet, geçmiş bir kıyametten haber vermektedir ki o da ayın, küre-i kamerin kıyametidir. Yani evvelce ayda canlı mahluklar varmış. Sonradan zelzelelerle, yanar dağlarla ay yarılmış ve içinden çıkan kızgın maddeler ayın yüzünü tamamıyla kaplamış, üstünde yaşayan canlı şeylerin kıyametleri kopmuştur. İşte bu ayet-i kerime mucize olarak Allahualem bu kıyameti bildirmektedir.

Bazıları bunu Peygamber Efendi’mizin bir işaretiyle ayın yarıldığına, iki şak olduğuna aittir demişlerse de hakikî ulema bunu kabul etmemişlerdir.

Allah bilir amma bizim yerimizin kıyameti de zelzelelerle kopacaktır. “Ey nâs! Rabb’inizden korkunuz. Kıyamet zelzelesi büyük şeydir.” [Hac Suresi: XXII]. “Yer; zelzele ile sallandığı ve yer, ağırlıklarını çıkardığı vakit.” [Zilzal Suresi: XCIX, 1-2] ayetleri de bu manayı bildirseler gerektir. Bahusus zelzele ile beraber ağırlıklarını çıkarmaktan bahsedilmesi, zelzele ile volkanın (yanardağın) münasebetlerini, pek aşikâr surette göstermektedir. Gariptir ki Kur’an; bin üç yüz şu kadar sene evvel volkanın ne olduğunu hiç bilinmeyen bir yerde, bunları bu ayetlerle anlattığı hâlde, Avrupalıların bunları fen ile izah ettikleri son zamanlara kadar bizim müfessirler hakikatini anlayamamışlar. Ağırlıklardan murat, altınlardır; definelerdir veya ölümlerdir gibi sözler söylemişlerdir.

“Yıldızların mevkileriyle yemin ederim. Bilseniz o ne kadar büyük yemindir.” [Vakıa Suresi: 74-75, LVI, 74-75]. Bu ayetler, bizim yıldız gördüğümüz ecramin mevkilerinin azametinden bahsediyorlar ve bunun gayet büyük, bizim hesap edemeyeceğimiz derecede büyük ehemmiyeti olduğunu anlatıyorlar. Şüphesizdir ki eski zamanda bu kelamın büyüklüğünün derecesini şimdiki kadar anlayamazlardı. Kur’an’ın ta o vakit, bu yıldızların mevkileri meselesini böyle bu tarzda bildirmesi o zamana göre cidden hayret edilecek bir şeydir.

Evvelki sene 1932 Ramazan Bayramı’nda İstanbul’da bulunuyordum. Mühim mevkilerde bulunmuş ve bulunmakta olan bir zat bana “Allah’ın azamet ve kudretini eskiler bizim kadar bilemezlerdi. Zira onlar her şeyi sathi görürlerdi. Mesela bugün heyet âlimleri yıldızların mevkilerini, birbirlerine olan mesafelerini teleskoplarla görüp yüksek riyaziyyat ile ölçüyorlar. Ecramin arasındaki mesafeleri akıllara hayret verecek derecede birbirlerinden uzak buluyorlar. Birisinden ötekine ziyanın varabilmesi için milyonlarla sene lazım olduğunu hesap ediyorlar. Bir yıldızdan bir yıldıza ziya süratiyle varabilmenin milyonlarla senelere mütevakkıf olması ne demektir? Bu azamete, kudrete muttali olan bir kimsenin Allah’a karşı olan tazimi elbette fen bilmeyenlerin tazimlerinden çok büyük olur.” dedi. Şüphesiz doğru. Ya bu fenlerin, aletlerin hiç bilinmediği, olmadığı bir zamanda bunlardan bahsetmiş olan Kur’an’a, Peygamber’e ne demeli? Elbette bu da ayrıca düşünmeye lâyık bir meseledir.

“Yedi gökleri ve onların misli olarak arzı yaradan o Allah’tır. Muhakkak Allah’ın her şeye kadir ve muhakkak Allah’ın ilminin her şeyi kaplamış olduğunu bilmeniz için onların (yedi göklerle yerin) aralarında emir iner (işler olur).” [Talak Suresi: 12, LXV, 12]. Bu ayette arzın yedi göklerin yani seyyarelerin misli olduğu bildiriliyor. Malumdur ki bizim güneşimiz âleminin etrafında dönen yedi seyyare vardır. Bizim arzımız da onlardandır. Hepsi sekiz eder. Peykler başka.

İşte Kur’an; arzında bir seyyare olduğunu bunun katiyen bilinmediği bir zamanda mucize olarak bildirmiştir. Aralarında emir iner, buyrulmasında kim bilir daha ne işler ne hikmetler ne büyük manalar vardır.

“Rabb’inin fillilere ne yaptığını görmedin mi? Onların hilelerini şaşırtmadı mı? Ve onların üzerlerine küme küme (ebâbil) kuşlar gönderildi. O kuşlar, attıkları siccilden taşlar ile onları içine sürü girmiş ekin gibi yaptı.” [Fil Suresi: CV].

Umumiyetle Arapların Kâbe’ye pek ziyade hürmetleri olduğundan, her sene birçok ziyaretçiler hem ibadet hem pazar, panayır kasdıyla Mekke’ye giderlermiş. Kâbe’ye olan bu hürmet Mekkeliler için pek büyük menfaat temin ettiğinden, bunu çekemeyen Yemen Valisi Ebrehe; Sana’da büyük ve süslü bir ibadethane yaptırarak herkesi oraya celbe çalışmışsa da muvaffak olamamış. Nihayet Kâbe’yi yıkmaya karar vermiş ve birçok askerle ve fillerle Mekke üzerine yürümüş. Yanlarında bir büyük fil varmış ki kendilerince tecrübeli imiş. O fil, hücum edecekleri yere istekli giderse, muzaffer olurlarmış. Tam bunlar Mekke’ye taarruz için hazır olmuşlar ve evvela o fili sevk etmek istemişler. Fakat fil hiç yürümek istemedikten başka, geri dönüp kaçmak istemiş. Bundan askerin maneviyatı kırıldığı gibi o günlerde aralarında bir de salgın çiçek hastalığı çıkmış. Az vakit içinde ordu perişan olmuş. Ebrehe, acele Yemen’e dönmek mecburiyetinde kalmış. İşte bu Sure, bu tarihi vakayı zikrediyor.

Burada en ziyade izahı lazım olan cihet; ebabel ve siccil kelimeleri, kuşların mahiyeti ve ordunun bunlarla mahvolmasının şeklidir. Nahcevanî tefsirinde yazıldığı veçhile, ebabelin manası küme küme demektir. Kuşlar âdetâ kuşlardır. Siccil kelimesi Farisîden Arapçalaştırılmış olup senk ve ğil kelimelerinden mürekkep imiş. Manası, taşlı çamurlu kum demek oluyor. Ve hacir kelimesinin hem taş hem kum manalarına geldiği Kamus’ta yazılıdır. Şimdi Ebrehe’nin askerlerinin çiçek illetinden mahvolduğu tarihçe sabit olunca bunun kuşlarla, kumlarla, tozla, çamurla münasebetini aramak lazım gelir. Bu münasebet de vardır. Zira kuşların hastalıkların sirayetlerine vasıta oldukları fennen sabittir. İçlerine mikrop karışmış çamurları ayaklarıyla, kanatlarıyla, ağızlarıyla taşıyan kuşlar çiçek hastalığını Ebrehe’nin ordusunun içine pekâlâ getirmiş olabilirler. Binaenaleyh bu ayetlerin bu suretle tefsiri pek fennî, ilmî bir tefsir olur ve meselede tabiat kanunlarına muhalif bir hâl olmadığı meydana çıkar.

İçine sürü girmiş bir ekine benzetmekte de münasebet vardır. Askerin içine onları yiyen canlı mahluklar girmiş olduğuna delâlettir ki onlar da mikroplardır.

Ebrehe ordusunun üzerinde uçuşan küme küme kuşları uzaktan gören Arap’ın cahiliyet şairleri; ordunun bu kuşların tesiriyle bozulduklarını tasavvur ederek, bu vaka hakkında türlü şiirler söylemişlerdir. İşte Kur’an-ı Kerim’de hakikati hem o vaktin halkının telakkilerine hem de ileride vâki olacak fennî keşiflere uyacak surette ifade ederek bu belâgatli mucize ile her vakit için imanı temin eden bir beyan tarzı ihtiyar buyurmuşlardır.

“Ebul Leheb’in elleri helak olsun ve kendisi de helak olsun ve bu helak olmaktan onu malı ve kazancı kurtaramaz. O, yakında alevli ateşe girecektir. Karısı da cehennemde odun yüklenici olacak ve boynunda bükülmüş ip bulunacaktır.” [Tebbet Suresi: CXI].

Sathî bir bakışla görülürse bu Sure, bir adam ile o adamın karısı hakkında bir bedduadan ibaret görünür. Ve Kur’an’da kusur arayanlar bunu tarize vesile tutmak isterler. Hâlbuki bu Sure, mühim bir sebep üzerine nazil olmuş ve aşikâr bir mucizeyi bildirir.

Malumdur ki Ebu Leheb, Peygamber Efendi’imizin amcasıdır. Allah’ın hikmeti, bu adam dinî kabul etmedikten başka Peygamber Efendi’mize daima türlü eziyetler edermiş. Karısı da bu eziyetlerde pek ileri gitmiş. Hatta Efendi’mizin kapılarının önüne ve geçecekleri yerlere dikenli çalılar yığar çok zahmet verirmiş. Peygamber Efendi’miz bir hayli zamanlar onların bu eza ve cefalarına sabr ve tahammül buyurmuşlar. Nihayet “Yakın akrabana dinî anlat.” ayeti gelince bir gün icabeden akrabalarını davet edip toplamış ve evvela bana inanır mısınız, diye sormuş. Hepsi şimdiye kadar senden doğrudan başka bir şey görülmedi. İnanırız diye cevap vermişler. Bunun üzerine kendilerine dini, Allah’ın emirlerini anlatmaya başlamış. Hepsi hüsn-i telakki eder gibi olmuşlar. Fakat o sırada Ebu Leheb (tebben leke ya Muhammed) “Ya Muhammed, sen helak ol. Bizi bunun için mi topladın.” demiş ve bu (tebben leke) kelimeleri toplananların zihinlerini esastan ayırmaya, bahisten uzaklaştırmaya sebep olmuş ve ondan sonra bu Sure nazil olarak Ebu Leheb’in helak olacağı bildirilmiştir.

Ebu Leheb, bu Sure’yi işitince zenginliğine güvenerek “Kardeşim oğlunun dediği gibi başıma bir bela gelirse mal ile para ile kurtulurum.” demiş. Fakat hiçbir şey kendisini kurtaramamış.

Müslümanların Bedr Muharebesi'nde muzaffer olduklarını işitince pek kederlenmiş ve bu kederin tesiriyle Arapların ades dedikleri akarlı, kokarlı bir hastalığa tutulmuş ve herkes bu hastalığın kendilerine sirayet etmesinden korktukları için kimse yanına yanaşamamış. Hatta çocukları bile kendisini bırakarak kaçmışlar ve bu suretle yalnız kalmış ve en feci bir hâl içinde helak olmuş ve ölüsü birkaç gün gömülmeden kaldığı için fena hâlde kokmuş, iğrenç bir şekil almış. Nihayet yüksek ücret verilerek birkaç kişi bulunmuş, gömdürülmüş. İşte kendisinin helakı bu suretle olmuş.

Öte taraftan karısı da bir gece sırtına birçok çalı yüklenerek gelirken, dinlenmek için yüksek bir taşın üzerine oturmuş ve sırtındaki yük ağır geldiğinden boynundaki iple beraber bu fena kadın, arkaya devrilmiş ve bu vaziyetten kendisini kurtaramayarak boğulmuş. Ertesi günü kendisini o hâlde ölmüş bulmuşlar.

İşte bu Sure; Allah'ın dinine, Peygamberine ifrat derecede düşmanlık eden, çok sıkıntılı ve gayet nazik zamanlarında pek ziyade eziyet veren azgın haksızların akıbetlerini daha evvelden haber veren bir mucizedir.

“Yarattığı şeylerin şerrinden, kaplayan karanlığın şerrinden ve düğümlere üfleyenlerin şerrinden ve haset ettiği vakit hasetçinin şerrinden sabahın Rabb'ine (aydınlıkla karanlığı ayıran Rabb'e) sığınırım de.” [Felak Suresi: CXIII].

Göklerin ve yerin nuru olan Allah, nuruyla iyiyi kötüden ayırıcıdır. Her şeyin şerrinden sakınmalı. En ziyade şerlerinden sakınılması lazım olanlar karanlık cahiller, zalimlerdir. Düğümleri üfleyenler de güzel bağlantıları çözmek, sevişmeleri bozmak için uğraşan, nefes sarfeden fesatçılardır. Bunların şerlerinden aydınlığın Rabb'i, iman ve irfan Rabb'i Allah'a sığınmalı; nurlu, bilgili tedbirlerle sakınmalıdır. Hasetçilerin şerlerinden de keza Allah'a sığınmalı, kaçınılmalıdır.

Bu manaları açık söylemeyip de bu tarzda ifade etmede elbette fayda vardır. Birincisi Araplar belagata çok meraklı olduklarından böyle remizli sözler onlar üzerinde güzel tesir eder. Binaenaleyh çoklarının Müslüman olmalarına yarayan bir tarz-ı beyandır. Sonra bu sözler içinde, o vakit vaki olmuş bazı hadiseler de telmihler var ki açık söylenmelerinden zararlar gelebilmesi mülahazası vardır.

“İnsanların gönüllerine vesveseler, fesatlar sokarak sıvışan cinlerden ve insanlardan fesatçı olanların şerlerinden insanların Rabb'ine, insanların melikine (mâlikine), insanların Allah'ına sığınırım de.” [Nas Suresi: CXIV]. Her şeyin en doğrusunu ancak Allah bilir. Hidayet ve inayet Allah'tan.

Müellifin Basılmış Eserleri

Firengi İletinin Tedavi-i Umumisi
Firengi İletinin Hakkında Herkese Elzem Malumat
Sıtma ve Sıtmalı Yerlerde Çare
Din-i İslam ve Ulum ve Fünun
İçki Belyesi ve Kurtulmanın Çareleri
Teşkilat-ı Sihhiyemiz Nasıl Olmalı?
Tezkiyetülluhum fi'l İslam (Arapçadır)
Malarya Yani Sıtma Hakkında Kimler Neler Bilmeli?
Kur'an Tercüme Edilebilir Mi? ve Yeni Vadide Fâtiha Tercüme ve Tefsiri
Hakikat-i İslam (Anglikan Kilisesi'nin Suallerine Cevaptır.)
İslam Dininde Etlarin Tezkiyesi
Kur'an'a Göre Hazret-i İsa'nın Babası
Kur'an'ın Mucizeleri ve Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri
Hristiyanlık ve Müslümanlık

Basılmamış Eserleri

Emraz-ı Umumiye
Halk Hıfzısıhhası
Mektepler Hıfzısıhhası

Fiyatı 50 kuruş

Kadir Gecesi'nin Doğru Manası Nedir ve Asıl Sevabı Nereden Geliyor?

İslam'ın ruhu, bilgi ve sevgi;
binası, adalet ve şefkattir.

Yazan
Dr. İsmail Hakkı Milaşı

Tabii: Yeni Şark Kütüphanesi
M. Hüseyin

REKLAM BASIM EVİ, MEHMET LATİF
İstanbul, Ankara Caddesi No. 80 - Tel. 22283

1936

*Şeytandan, kötü yollara götüren merdut şeylerden Tanrı'ya sığınırım.
Herkes ve has kullarına başka başka iyilikleri olan Tanrı'nın adıyla başlarım.*

Kadir Gecesinde Doğru Manası Nedir?^[26] ve Asıl Sevabı Nereden Geliyor?

Ramazan'ın 27'nci gecesini Kadir Gecesi'dir diye hep kutlarız. Fakat ne için kutladığımızı çoğumuz bilmeyiz. O gece hürmetine kabul olunur diye dualara, ibadetlere koyulanlar olduğu gibi ibadetsiz de olsa o Gece'yi uyanık geçirmekle günahların affolunacağına, sevaplar kazanılacağına inananlar da çoktur.

O gece köylerde, kasabalarda, sokaklarda öbek öbek ateşler yakılır; çocuklar hatta büyükler ateşlerin etrafında güllüşüp oynarlar. Uykuya uyuklaya sabaha kadar bekleyip Kadir Gecesi'ni uyanık geçirdik, diyenler ve gök açılacak da göreceğiz diye bakanlar da vardır. Velhasıl o geceye mahsus bir mübareklik olduğu itikadıyla başka gecelerde yapılmayan kutlamalar, şenlikler olur. O Gece'den yüksek tecelliler beklenir. Hatta Beyrut'ta bulunduğum vakit, o gece nur indiğini anlatmak için ışığı inerken görünen balonlar uçurulduğunu da gördüm.

Acaba bunlar ne için yapılıyorlar? Kur'an'da Kadir Gecesi'nin bin aydan hayırlı olduğu ve o gece Allah'ın izniyle melaike ve ruh indiği yazılmış olduğu için yapılıyorlar.

Bir de Kur'an o gece inmiştir, derler. Hâlbuki Kur'an ayet ayet 23 senede inmiştir. Buna karşı da o gece levh-i mahfuzdan dünyaya inmiş, sonradan ayet ayet vahyolunmuştur, diyorlar. Ya mesela ne için bin geceden veya bin yıldan hayırlıdır denmemiş de bin aydan hayırlıdır, denmiş?

Bunun için de güya bir Yahudî kahramanı varmış; silahını hiç bırakmadan bin ay cihad etmiş, Yahudiler Müslümanlara "Sizin böyle bir kahramanınız yok." diye öğünürlermiş. Onlara "Bizim bir gecemiz var ki onda sizin bin aylık cihadınızdan daha ziyade hayır vardır." densin diye o gece bin aydan hayırlı olmuş imiş.

Bu ve buna benzer sözlerin akli, fikri tatmin edemeyeceği muhakkaktır. İslam dini ise tamamıyla akla ve fikre uygun bir dindir.^[27]

Sonra Kadir Gecesi'nin hangi güne geldiği belli değil. Ramazan'ın 27'nci Gecesi'ne geldiğini hep Müslümanlar kabul etmemişlerdir.

26. Kadir kelimesinin lügat manası takdir demektir. Büyüklük, şeref, sıkıntı, darlık gibi türlü manalara da geliyor. Bazıları Kadir Gecesi'ne kahr gecesi ve Gadir Gecesi de derler. Herhâlde sebepsiz değildir.

27. İslam dininde aklın temel olduğu Kur'an ile, hadisler ile bildirilmiş olduğu hâlde büyüklerin "Din akıldan vazgeçmektir." demeleri vardır. Mesela Mevlâî büyüklerinden Şahidî: "Senin varlığının sarhoşluğu sana hicap olmaz ise maşuk için hiç örtülülük olmaz. Senin aklın can gözünün önünde perdedir. O sevgili senden o sebeple gizlidir. Ne zaman can, aşk kadehinden deli olursa bu akıl perdesi o zaman aşağı iner. Can aşk şarabından mest olunca aşık, akıl perdesinden o vakit halas olur. İlah" der.

Hazreti Mevlâna da: "Can kulağı ve can gözü şatafata aldanmak hissinden başkadır. Akıl kulağı ve zan kulağı o müflis histendir." der. Öte taraftan yine Şahidî, Mevlana'nın "Nefs nemruttur. Akıl ve can, Halil İbrahim'dir.", sözünü tazmin ederken "Eğer Allah inayet ederse senin aklına ve canına ateş gülistan olur." ve daha ötede "Eğer akıllı isen akıl ile dost ol." der. Ve yine Mevlâna bir yerde "Akli bırak, o zaman akıllı olursun. Kulağımı tika kulağın olur." der ki bunlar onların akıl kelimesini iki manada kullandıklarını gösterir.

Aklın asıl manası tutmak, alıkomak, bağlamak demektir. İnsanı fena şeylerden tuttuğu, alıkoğdu için akla akıl denmiştir. Akıl iki türdür. Birisi maaş yani geçinme akıldır, o insanı yalnız dünyaya bağlar. Dine, ahirete veya şeref ve haysiyete dokunup dokunmadığını düşündürmez Tabiidir ki bu akıl insanı iyi dinli olmaktan alıkor.

Bir de mead yani ahiret akılı vardır ki o insanı doğruluğa, hakka ve hakkaniyete bağlar. Dünya kazancının dinin emirleri içinde olmasını ister. Bu emirlere uymayan işler ne kadar kârlı olurlarsa olsunlar onlara bakmaz. Öyle kârları akla uygun diyenleri dinlemez. Dinliliği mutlak o türlü aklın terkinde bulur. Bunu da insana ancak hak aşkı yaptırır. İşte bazı büyüklerin dinliliğe uymadığını söyledikleri ve atıp tuttukları akıl, hakkı ve emirlerini tanımaya ve yapmaya engel olan akıldır. Birçokları için ise akıllı demek ne yapıp yapıp para ve makam kazanmasını bilen demektir. Onlar arasında hakka ve şerefe uymayan dünya kazançlarını reddeden hak aşıklarına akıllı diyen pek bulunmaz. "Bu hakikatlere ancak alimlerin akılları erer." [Ankebut Suresi: 43].

Âlimlerden birçoğu Ramazan içindedir, derler. Fakat hangi gün olduğunda birleşmemişlerdir. Bazıları ramazanın 20'sinden evvel, bazıları da yirmisinden sonra gelen günlerden birisine geldiğini söylerler. Çünkü Kadir'in hangi güne geldiği ayet veya hadiste bildirilmemiştir.

İslam mezheplerinin hepsinin aynı Gece'yi Kadir sayamamaları da bundandır. Yılın herhangi belli bir günü Kadir olmuş olsaydı ayette veya hadiste bildirilir, Peygamber Efendi'miz de o Gece'yi Kadir diye bütün ashabıyla beraber kutlamış olurlardı. Tabii öyle olsaydı acaba Kadir Gecesi yılın hangi gününe geliyor diye araştırmaya lüzum kalmazdı.

Sonra "Müslüman her geceyi Kadir bilmelidir." buyrulmuş. Acaba bunlar nedir? Bunlar hep Müslümanlıkta zaman veya mekânda mübareklik olmadığını, mübarekliğin ancak gönüllerde, halis ibadetlerde olduğunu bildiren hikmetlerdir. Bazı yerlerde veya günlerde olmuş büyük işleri o yerlerde veya her yıl o günlere gelen zamanlarda hatırlayarak gönüllerin heyecana gelmesi ve bu heyecan sayesinde duaların kabul edilir olması doğrudur. Fakat yine iş o yerlerde veya günlerde değil, gönüllere gelen heyecanlarda, hak sevgilerindedir. Herhâlde anlaşılıyor ki bir Kadir Gecesi vardır. Evet vardır. Hem de gayet önemlidir. Hristiyanların "Allah insanları çok sevdiği için sevgili oğlu İsa'yı kurban vermiştir ve kurban olması sayesinde İsa halaskâr olmuştur. Ona iman edenler hep kurtulurlar. Allah'ın sevgilileri olurlar." dedikleri ve başka dinlerde yok zannettikleri pek mühim bir meseleye temas eden bir manayı anlatır.

Bu münasebetle "Hristiyanlık ve Müslümanlık" adı kitabımızın birkaç sahifesini buraya geçirelim.

"Allah yolunda eziyet çekenler, kurban olanlar yüzünden insanlara kurtulmaları da tecazüb, sympathie mebbeine ait bir meseledir. İyilik yolunda çalışanların, kötüler tarafından eziyetlere uğratıldıklarını gören veya işiten insanlar da o iyiler için muhabbet ve kötüler hakkında nefret uyanması, insanların iyi insan olmalarına hizmet eden kıymetli bir heyecandır. Hayrın ve hayır yapanların lehlerinde ve şerrin ve şer yapanların aleyhlerinde uyanan heyecanlar; Allah'ın sevdiklerini sevmek ve sevmediklerini sevmemek demek olduğundan Allah'ın rızasına uygundur. Bu sayede gönüller incelik; güzel ahlaklar, yüksek manevî makamlar kazanılır. O sebeple böyle hayır getiren ve hayır getirici heyecanlara sebep olan vazife kahramanlarına, doğruluk kurbanlarına bu suretle halaskârlık verilmiş olur.

Hazret-i İsa'nın çektiği eziyetleri ve daha sair Peygamberlerin ve azizlerin, evliyanın, iyi kimselerin çektiklerini hatırlayarak dinî heyecanlar duymak Müslümanlarca da malumdur. Müslümanlar, Hazret-i İsa'ya vesair bütün Peygamberlere inanır, iman eder ve hürmetkâr olurlar. O cihetle hepsinin, bütün iyiliğe çalışanların çektikleri eziyetler bizler için teessür ve heyecan getirirler. Hele bizim Peygamber'imize ve mübarek ehl-i beytine yapılan eziyetler, zulümler sebebiyle duyulan heyecanlar çok mühimdir. Şii Müslümanların, Allah'ın insanları kurtarmak için fedakârlık yaptırdığı bu hak kurbanları aşkına, kendilerini dövmek, yaralamak, tehlikeye koymak derecelerinde ileri gidenleri vardır. Tabii bu derecesinde fazlalık görülebilir. Lakin fazlalık aleyhinde bulunalım derken, bütün bütüne gevşetmek doğru değildir. Büyük eksikliklerdir. Herhâlde geçmiş büyüklerin tarihlerini, menkıbelerini okumak, dinlemek, mazlumlar için mersiyeler, hak kahramanları haklarında kasideler, methiyeler inşa ve inşad ederek hayır getirici heyecanlar hasıl etmek ve bu vesilelerle aşure yemekleri dağıtmak, türlü hayrat ve hasenat yapmak, kötü işlerden sakınıp, her türlü iyi işlere devam etmek dinliliğe pek yakışıır hâllerdir. Lakin kaş yapayım derken göz çıkarmamalı, yani o mübarek zatlara sena edeyim derken hadd-i tecavüz ederek, şirke düşmemelidir. Vakaları şairane ve tesirli şekillerde tasvir ederek iyi heyecanlar getirmek çok iyidir. Fakat arada hakikati kaybetmemek şartıyla. Zira tabiat kanunlarına, akla, mantığa uymayan sözler; ne kadar mahirane, şairane yazılırlarsa yazılınsınlar mutlaka aklı sıkırlar ve iman için zararlı olurlar.

Hristiyanların Allah'ın sevgili oğlunu kurban etmesi dedikleri bu meseleyi Kur'an-ı Kerim, en ziyade Kadir Suresi'yle bildirmiştir. Tefsir-i Kebir'de yazılı olduğu veçhile, Peygamber Efendi'miz bir gün rüyalarında Ümeyye oğullarının (Emevîlerin) biri diğeri ardınca Peygamber Efendi'mizin minberine çıkıp çiğnediklerini görmüşler, tabii müteessir olmuşlar. Rüyanın tabirini, niye çıkacağını düşünürlerken Kadir Suresi nazil olarak, işin aslı kendilerine bildirilmiştir.

Bu esas üzerine yapılan tefsire göre Kadir Gecesi demek, karanlık takdir demektir. Hazret-i Ali'nin şehit olarak vefat ettiği Gece'ye tesadüf etmiştir ki müşarünileyhin bu şehadeti Peygamber Efendi'mizin ehl-i beytlerine yapılan zulümlerin başlangıcıdır.

Kadir Gecesi'nin hangi güne tesadüf ettiği ihtilafı olduğu gibi Hazret-i Ali'nin şehit olduğu gece hakkında da ihtilaf vardır.

Bir tetkike göre Ramazan'ın yirmi yedinci gecesinin Kadir Gecesi olarak kabul edilmesi, Hazret-i Ali'nin bir Ramazan'ın yirmi ikinci günü yaralanıp yirmi yedinci gecesi vefat etmiş olmasındandır. Ve bu anlayışa göre Sure'nin manası şöyle olur:

“Biz onu (Peygamber Efendi'mizin rüyada gördükleri hâli) Kadir Gecesi'nde (karanlık takdirde, zulüm ve zulmet içinde) indirdik. Kadir Gecesi'nden ne anluyorsun? Kadir Gecesi, bin aydan (Emevîlerin sürecekleri bin ay saltanattan) daha hayırlıdır. O gecede, melekler ve ruh Rablerinin izniyle inerler ve onların o inmelerinde her işten selamet vardır. O, fecrin (şafağın) doğacağı zamana (kıyamet gününe) kadar o yüzden selamet gelecektir.”

Bu Sure'de Allah, Emevîlerin hakiki saltanatlarının bin ay süreceğini Peygamber'imize bir mucize olarak daha evvelden bildirmiştir ki Emevîlerin ilk hükûmetlerinin sağlam müddetine tekabül eder. Sure'de sene tahiri kullanılmayıp da bin ay denmesi ve bu müddetin tarihçe Emevîlerin saltanatları müddetine uyması, bu suretle tefsire hak verdiren delillerdendir.

Esasen Müslümanlıkta zaman ve mekân için mukaddeslik, mübareklik kabul edilmemiştir. O cihetle Kadir Gecesi'nden maksat, senenin muayyen bir zamanına mübareklik atfı olamaz. Mübareklik ancak iyi işlerle olur. Ve onun içindir ki insan her geceyi Kadir Gecesi bilmelidir, derler. Nitekim Kâbe'nin kible ittihaz edilmesinin ancak Peygamber'e tabi olanlarla olmayanların bilinmesi için olduğu Kur'an-ı Kerim'de yazılıdır. Bunlar “Hakikat-i İslam”da izah edilmişlerdir (sahife 97). Ve müfessirler İsrâ Suresi'ndeki “Etrafını mübareklendirdiğimiz Mescid-i Aksa “Buyrulmasını etrafını mümbit tarlalarla, bahçelerle, çok bereketli mahsullerle meyvelerle bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa manasındadır.” diyerek mübarekliği maddî bereketler manasıyla izah ederler ve bu suretle herhangi bir yerde manevî mübareklik olduğuna itikad edilmemesini temin etmiş olurlar.

Malumdur ki herhangi bir zaman veya mekânın kendilerinde mübareklik kabul etmek, o zaman veya mekân hürmetine iyi işler, salih ameller mukabili olmaksızın dahi sevap ve mübareklik kazanılacağını kabul etmektir. Hâlbuki sevap işleyen, nerede ve ne zamanda işlemiş olursa olsun mükafatını, günah işleyen de hangi yerde ve hangi zamanda işlerse işlesin cezasını bulacaktır.

İslam dininde günün, ayın, yerin mübarekliği olmadığı açık bir delili de altında Peygamber Efendi'mize biat olunan Kur'an da yazılı ağaçta sonraları halkın mübareklik var itikad ederek dua için onun altında koşmaya başlamaları üzerine Hazret-i Ömer'in o ağacı söktürüp yaktırmasıdır. Sonra mesela Ramazan günleri mübarek günlerdir. Fakat mübareklik günlerde ve zamanlarda değil, edilen ibadetlerdedir. O günlere erişip de oruçlarını tutmayan, ibadetlerini yapmayan insanlar; mücerred o günler hürmetine sevap ve mübareklik kazanmazlar, bilakis günah kazanırlar.

Emevîler, İslam'ın meşveret üzerine kurduğu hükûmeti; Hazret-i Ali'nin elinden tarihçe malum olan şekilde olarak mutlakiyete çevirdiler ve yaptıkları fenalıkların en büyüklerinden biri de budur. Vakıa sürdükleri bin ay saltanat zamanlarında, türlü kabahatleriyle beraber, hizmetleri de oldu. Kur'an'ın onların bin ayı hakkında tamamıyla şer buyurmayıp da Kadir Gecesi'nin, o bin aydan daha hayırlı olduğunu bildirmesi, o bin aydaki yapılmış hayırlı işlerin de unutulmamasına işaretir. Bunu tefsirler hep yazarlar. Tabii o hizmetler unutulmaz, inkâr edilmezler. Lakin yapılan şerler de unutulmazlar.

Burada asıl maksad, ehl-i beytin çektikleri eziyetler, zulümler yani Hristiyanların, Hazreti İsa'nın haçı dedikleri neviden ızdıraplar dolayısıyla İslam aleminde kıyamete kadar devam edecek dinî heyecanların vereceği din ve iman kuvvetlenmelerinin, ahlak ve salah kazanılmalarının, Emevîlerin dünya saltanatından daha hayırlı olduğunu bildirmektir.

Bu Sure'de melaike kelimesi hayır vasıtaları ve ruh kelimesi, iman ve irfan manalarına kullanılmışlardır.

Görülüyor ki Hristiyanların kendilerine mahsus bir necat vasıtası zannedip pek büyüttükleri feda ve kurban meselesi, İslam dininde de vardır. Hem de makul ve mantıkî şekildedir. Bu neviden feda ve kurbanlar, küçük veya

büyük mikyasta, insanların içtimâî hayatlarında her gün olan hâlleridir. Her türlü hurafeleri atmış olan İslam dini, Tevrat'ın kurban hakkındaki değiştirilmiş sözlerini de tashih etmiştir.

Yukarda Peygamber Efendi'mizin gördüklerini yazdığımız rüyayı Tefsir-i Kebir ve daha başkaları "Emevîoğullarının maymunların sıçramaları gibi sıçramalarla Peygamber'imizin minberine çıkarak çiğnediklerini Peygamber Efendi'miz rüyalarında görmüşlerdir, diye yazmışlardır. Bu rüyadan Kur'an'ı Kerim de bahseder: 'Sana muhakkak Rabb'in insanları (ilim ve kudretiyle) kuşatmıştır, dediğimizi hatırla. Ve sana gösterdiğimiz rüyayı (o rüyada gördüğün hâli) ancak nası, imtihan için yaptık. Kur'an da lanet edilmiş olan şecereyi de (keza). Biz onları korkutuyoruz. Bu korkutmamız onların aşırı taşkınlıklarını artırmadan başka bir şey yapmıyor.'" [İsra Suresi: 60].

Tefsirler bu ayetteki rüyanın o rüya, şecerenin de Emevîlerin o kötülükleri yapanları olduğunu yazarlar. Emevîlerden olup da kötülük yapmayanlar bu lanetlerden tabii dışarıdırlar. Zira kötülerden iyiler ve iyilerden kötüler çıkabilir. Mesela, Nuh Peygamber'in oğlu kötü çıktığı gibi İbrahim Peygamber, kafirliği bırakmayan putçu bir babanın oğludur.

Bir gün Peygamber Efendi'miz bu rüyaların Hazret-i Ebubekir ile Hazret-i Ömer'e söylemişler. Sonra bu söz Mervan melunun babası Ebü'l-as'ın oğlu Hakem'in ağzından duyulmuş. Evvela nereden duyduğu bilinmemiş. Hazret-i Ömer'in ağzından kaçırması bile hatıra gelmiş. Nihayet Peygamber'imiz rüyayı anlatırken Hakem'in gizlice dinleyerek duymuş olduğu anlaşılmıştır.

Hakem daha başka kötülüklerde yapmış olduğundan Peygamber Efendi'miz onu Taif'e sürmüşler ve "Bunun dölünden gelecek olandan ümmetime yazıklar olacak." buyurmuşlar.

Esasen Peygamber Efendi'mize, sevgili ehl-i beytlerinin başlarına gelecek hâller; Allah tarafından hep bildirilmiş, gösterilmiştir. Tabii Allah'tan gelene razı oldukları gibi o kurbanlar yüzünden kıyamete kadar insanlığa gelecek hayrın büyüklüğünü de bilirlerdi.

Acaba mananın doğrusu bu olduğu hâlde ne için türlü manalar karıştırılmış, doğrusu kapalı kalmış?

Ellerde bulunan tefsirlerde olan karıştırmalar yalnız bundan ibaret değildir. Daha pek çok vardır. "Kur'an'ın Mucizeleri ve Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri" kitabımızda ve daha başkalarında yazdık. Akıllarınca İslam dininin sağlığını bozmak için bir vakitler başka milletlerin âlimlerinden bir haylisi yalandan Müslüman olmuşlar. Din kitaplarımızın içine türlü çürük sözler karıştırmışlar. Hatta binlerce hadisler uydurup Peygamber'imizin sözleridir, diye aleme yaymışlardır. Lakin Tanrı'mıza şükür Kur'an'ı bozamadıklarından her meselenin doğrusu ne vakit olsa bulunup çıkarılabiliyor. Onun için Tefsirleri okumalı. Ancak akl-ı selim ve Kur'an-ı Kerim ile tartıp sağlam ve tam olanları almalı, olmayanları atmalıdır. Nitekim Tefsirlerde Kur'an'da lanet edilmiş şecere için zakkum ağacıdır, diye yazılıdır.

Hâlbuki Allah'ın yarattığı bir ağaca Kur'an'da neden lanet edilsin. Ağacın ne günahı olur? Orada şecerenin manası kötülük yapan silsile demektir. Cins hayvanların alımında, satımında şecerelerinin arandığını yani şecerenin silsile manasına geldiğini herkes bilir.

Bir de şu var: Kadir Suresi'nin ve o rüyanın ve lanet edilmiş şecerenin asıl manaları ehl-i beytin gördükleri zulmün vukuundan sonra meydana çıkmış, anlaşılmıştır. O vakitler Emevîlerin sultanlık zamanları olduğundan, bilenler hakikati olduğu gibi söylememişler. Birtakımları Emevîlerden korktuklarından birtakımları da menfaat düşünerek hakikati örtmek tarafını tutmuşlar, türlü yanlış manalar çıkarmışlardır.

İktidar ve saltanat sahiplerinden korkarak veya onlardan menfaat umarak haksızlıklara tenezzül etmek Ademoğullarının her vakit görülen utanılacak hâllerindedir. Çok şükür ki hak ve hakikat kaybolmuyor. Aranınca mananın doğrusu bulunuyor. Yalnız doğruları arayıp bulmak ve eğrilerinden ayırmak tek kişilerin işi değil. O sebeple Kur'an-ı hakkıyla tercüme ve tefsir edebilmek için türlü ilimlerin mütehassıslarını toplayan, müzakereleri aleni ve herkese bildirilir daimî bir cemiyet (akademi) lazımdır. Kur'an ilimler ilerledikçe mucizeleri daha ziyade meydana çıkan bir kitaptır. Dört başı mamur çalışmak ister.

Hülasa Kadir Gecesi demek, Peygamber'imizin ehl-i beytinin zalimler tarafından şehit edilmeleri; eziyetlere uğratılmaları demektir ve Tefsirlerde Kadir yalnız gece değildir. Gündüzü de Kadir'dir, diye de yazılıdır. O hâlde

“Tan yerinin ağardığı zamana fecrin doğmasına kadardır.” buyrulmasının manası da kıyamete kadardır demek olur. “İnsan her geceyi her günü Kadir bilmelidir.” buyrulması da Kadir Gecesi demenin ehl-i beyte edilen fenalıkları daima hatırdan tutmak, haklıları yalnız bırakmak, haksızlara yardım etmek veya yaptıklarına susmak gibi Allah’ın ve hakiki insanlığın sevmediği aşağılık hâllerden daima sakınmak, bu suretle her vakit hak ile birlik olmak demek olduğunu anlatır.

Anlaşıyor ki Kadir yalnız senenin bir gecesine mahsus değildir. İnsan isteyince herhangi bir günü bir saati veya dakikayı Kadir yapabilir. Ancak bütün Müslümanların aynı zamanda aynı duygu ve aynı heyecan ile çalkanmaları, Allah’a yalvarmaları hayır ve hasenat yapmaları için belli günler, geceler seçilmiş olması da lazımdır.

Mezhepleri ayrı olan Müslüman kardeşlerimiz hangi günü Kadir sayarlarsa sayımları farkı yoktur. Bizler şimdiye kadar Ramazan’ın yirmi yedinci gecesini Kadir saymışız. Yine öyle yaparız. O geceyi, her yıl toplu olarak kutlarız. Aynı zamanda mananın ehl-i beyte ait olduğunu da düşünerek Muharrem’i de unutmayız.

O gecelerde, o günlerde ne yapmalıdır? Herkes istediği gibi duasını, ibadetini yapar. Sonra her yerde ve camilerde Kur’anlar ve mersiyeler okunur, niyazlar edilir. Vaizlerde en ziyade ehl-i beytin Allah ve Peygamber’i yanındaki sevgi ve makamları söylenir. Kendilerine yapılan zulümler anlatılır. Ehl-i beyte muhabbet ve düşmanlarından ve yaptıklarından nefretler uyandırılır.

Netice olarak da Hak’tan, hakkaniyetten ayrılmamak için azmedilir ve ehl-i beytin uğradıkları sıkıntıları düşünerek muhtaç ve sıkıntılı kimseler aranıp bulunur, münasip yardımlar edilir. Bu suretle iyi bir Müslüman, yani tam manasıyla insan olunur.

İşte Kadir Gecesi’nin bin aydan hayırlı olması budur. Kutlanması da dediğimiz şekilde olmalıdır. Allah’ın sevgili oğlunu (kulunu) kurban vermesi sayesinde insanların kurtulmalarının manası da budur. Bu yüzden kıyamete kadar insanlığa hayır ve selamet geleceğinden şüphe yoktur.

Allah cümlemize müyesser buyursun. Amin.

Müellifin Basılmış Eserleri

- Frengi İletinin Tedavi-i Umumisi
Frengi İleti Hakkında Herkese Elzem Malumat
Sıtma ve Sıtmalı Yerlerde Çare
Din-i İslam ve Ulum ve Fünun
İçki Belyesi ve Kurtulmanın Çareleri
Teşkilat-ı Sıhhiyemiz Nasıl Olmalı?
Tezkiyetulluhum fi’l İslam (Arapçadır)
Malarya Yani Sıtma Hakkında Kimler Neler Bilmeli?
Kur’an Tercüme Edilebilir Mi? ve Yeni Vadide Fatıha Tercüme ve Tefsiri
Hakikat-i İslam (Anglikan Kilisesi’nin Suallerine Cevaptır)
İslam Dininde Etlarin Tezkiyesi
Kur’an’a Göre Hazreti İsa’nın Babası
Kur’an’ın Mucizeleri ve Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri
Hristiyanlık ve Müslümanlık
Müellifin bütün eserleri ulusumuzun beden, akıl ve ruh sağlıkları için yazılmışlardır.
Fiyatı 5 kuruş

Dinimizi Bilelim ve Bildirelim

Yazan
Doktor İsmail Hakkı Milaşı

ANKARA
Yeni Cezaevi Basımevi

1946

Herkese ve has kullarına başka başka iyilikleri olan Tanrı'nın adıyla başlarım.

Dinimizi Bilelim ve Bildirelim

Hayli zamanlardan beri Müslümanların Müslüman olmayan bazı milletlerden geri kalmış oldukları görülüyor. Bu çok müessif hâlin ve daha başka müessif hâllerimizin hepsinin dinimizin emirlerine göre olmadıklarımızdan ileri geldikleri muhakkaktır.

Kur'an'ın ilk emri (oku) ve birçok ayetleri ilim tahsilini amir olduğundan okuyup yazmak uğrunda büyük himmetlerde bulunan ilk Müslümanlar o vakitler cehalet içinde olan Hristiyanları mağlup etmişler, bunun üzerine Hristiyanlar açtıkları haçlılar seferlerinden ve Endülüs'te gördüklerinden dersler alarak okuyup yazmaya önem verir olmuşlar. Fakat dinleri bizim dinimiz gibi ilim tahsilini emretmediğinden alfabelerinin kolaylığına rağmen hayli zamanlar Müslümanları geçememişler. Nihayet basının icadıyla maarifin yayılması çok kolaylaştığından milletlerinin her ferdinin dimağındaki istidatlar gelişerek umumî liyakat ve kudretler hasıl olmuş ve işte Müslümanları geçmeleri bu yüzden gelmiştir. Yani Müslümanların geri kalmaları, başlıca ötekilerin büyük sürat ve kolaylık elde etmiş olmalarındandır. Nitekim Renaissance dedikleri çok feyizli yenileşme devirleri basının icadı üzerine olmuştur.

İlk zamanlar umumiyet itibarıyla Hristiyanların ilim seviyeleri yüksek olmadığından mukaddes saydıkları kitaplardaki akla, mantığa ve tabiat kanunlarına uymayan sözler; dinlerine olan inançlarını şimdiki gibi gevşetmeye sebep teşkil etmiyordu. Fakat müspet ilimlerle uğraşmaları çoğalınca kendilerinde akıl ve ilim hâkim olmaya başladığından akla, mantığa uymayan sözlere inanamaz olmuşlar ve ilimlerde ilerledikçe bu inanamazlık tabiatıyla artmıştır. Onun içindir ki Charles Mismar'in dediği gibi şimdi Hristiyanların yalnız cahilleri dinlerine inanabiliyorlar. Müslümanlardaysa dinimizin hak olduğuna en ziyade âlimler sarsılmaz imanla iman ediyorlar. Buna binaendir ki bugün Hristiyanların en esaslı ihtiyaçları akılla mantıkla ve bütün insanî melekelerle uygun giden ve insana hem dünyasını ve hem ahiretini en iyi gözetiren, nefsin ve Allah'ını en doğru tanıttıran mukaddes kitaba, hak dine nail olarak sağlam bir iman sağlamaktır.¹²⁸

Müslümanlara lazım olan da akl-ı selimden, tabiat kanunlarından (sünnetullahtan) asla ayrılığı olmayan ve yüksekliklerin, faziletlerin hepsini toplamış olan Kur'an-ı Kerim'in muktezalarına göre olabilecek surette ilimlerde ilerlemektir. Hakiki Müslümanlık cehaletle beraber olamıyor. İslam dininin muktezası ilm-i irfan, adl-i ihsan, intizam ve ümrandır. Her türlü terakkilerin, keşif ve ihtiraların ve bütün muvaffakiyetlerin en yüksek mertebeleri Müslümanlarda olmak lazım gelir. Tarihin iftiharla kaydettiği zamanlarda öyle olmuştur. Sonradan aksini gösteren hâller dinimizden değil, bizlerden ve cehillerimizdendir. Onun içindir ki bizlere muhakkak olarak elzem olan bir taraftan Kur'an'ımızın büyüklüğünü ve dinimizin biricik hak din olduğunu bütün âleme bildirirken bir taraftan da dinimizin hakiki muktezası veçhile her cihetçe salah ve liyakat tamamlığı edinerek umumiyetle insanlık âlemine güzel misal olabilmek için çalışmalara devam ve ihtimamdır.

Dinlerindeki akla, mantığa uymayan sözler sebebiyle Garplı münevverlerin dinlerine inanamaz olmaları; bizim münevver geçinen birtakım taklitçilere sirayet ederek bu asırda din düşünülüyor, dinle ileri gidilmiyor onu bırakalım demelerine sebep oluyor. Muhakkak bunlar; İslam dininin hakikatini anlayacak kadar münevver olamamış, insanlıklarından gafil kimselerdir. Ayrıca irşat ve hidayete muhtaçtırlar.

28. Eserlerimde izah edildiği veçhile ne kadar güzel, tesirli olursa olsun hiçbir terbiye ve ahlak sistemi bu sağlam imanın yerini tutamıyor. İnsanın yüksek hassası olan ilahi tecelliyata, türlü mertebeden keşif ve keramete ancak hak dine iyi tutunmakla erilebiliyor. Nitekim Şeyh Sadî merhum "Nefsin şerefi cömertlikle, keramet Allah'a secde etmekle olur. Bu ikisi kendisinde olmayanın yok olması, var olmasından iyidir." buyurmuştur.

İnsanlıklarından gafil dedim. Çünkü insanın diğer mahluklardan farkı, düşünür olmasıdır. Nefsini ve bütün kâinata gördüklerini düşünen insan er geç hakkı bulur. Hak bulununca da muhakkak İslam dinini tasdike varılır. (Hakkı aramak vacibedir akl-ı selime.)

İnsanlığın mümeyyiz vasfı olan dindarlığı iyi düşünmemek yüzünden ihmal etmek hatasına düşenler, çoğalmış olabilirler. Fakat fitratları bozulmamış, düzgün akıl sahipleri; insanların dünya işlerinde de en yüksek mertebelere varmak için cehtle beraber her işte Allah’a sığınmak, dua ve ibadetlere devam etmek, Allah’ın emir ve rızasına göre hareketlerden ayrılmamak lüzumunu müdrük buldukları, en büyük saadet ve selameti dindarlıkta, ahlak ve faziletlerde buldukları şüphesizdir. Çocuklara din ve fazilet dersleri, terbiyeleri vermekte ve onlara örnek olan büyükler tarafından bu hususlara hürmet ve riayetlerde çok kusur edilmese; fitrî olan dindarlık istidatlarının güzelce gelişmelerinden insanlık âleminin mühim ahlak metanetlerine, gönül rahatlıklarına erişeceklerine şüphe edilemez. Kur’an’da “Allah’ı zikretmekle, gönülde tutmakla muhakkak gönüller mutmain olurlar, rahatlık bulurlar.” buyrulmuştur [Sure: XIII, 27].

Hristiyanlık âleminin ilimlerle, akıl ve mantıkla uygun giden mukaddes kitaba muhtaç olduklarını en ziyade ellerindeki asılları üzere kalmamış; türlü değişikliklere uğramış olan mukaddes saydıkları kitaplar açıkça göstermektedir. Hepsinde dinlerini temelinden yıkan sözler var. Ezcümle İncillerde “Hazret-i İsa iki mücrimle beraber asılmış, haşa geçirilerek türlü eziyetlerde öldürülüp gömülmüş ve kabri gayet büyük bir taşla kapatılmış olduğu hâlde asıldığı üçüncü günü o taşın kalkmış ve ölünün kabrinden çıkıp kabrinin boş kalmış olduğu görülmüş ve yine o esnalarda ve daha sonraları Hazret-i İsa, adları sanları belli bazı kadınlarla ve daha başkalarıyla görüşmüş ve on bir Havarisiyle türlü yerlerde birçok günler buluşup yemiş içmiş, balık avlarında bulunmuş ve daha hayli işler görmüş ve en sonra göğe çıkarak (haşa) babası Allah’ın sağ tarafına oturmuştur; diye yazılmıştır.”²⁹

Daha bu kabilde birçok sözleri var. Hepsini anlamak için mukaddes saydıkları kitapları hep okumak lazım. Eserlerimde bunlardan birkaç misal yazdım. Mesela bir deliden bir lejyon, (altı bin kadar) pis ruh çıkarıp civarda otlayan iki bin domuza sokmuş. Domuzlar deli olarak kendilerini denize atmışlar. O pis ruhlarla beraber hepsi boğulmuşlar. Bunun üzerine deli, şifa bulmuş. Markos İncil’i “Akıl ve mantık terbiyeleriyle yetişmiş dimağların böyle sözlere iman edebilmeleri kabil midir? Öldürülmüş, gömülmüş insanın kabrinden gayet büyük bir taşı atıp çıkması, gezip dolaşması nasıl olabilir? Demek ki ölmemiş, öldürülmemiş.”

Hristiyan itikadınca İsa hem insan hem Allah’tır ve Allah babasına müsavidir. Yani Allah’ın bütün kudretleri kendisinde vardır. İnsan olduğu için ölmüş, gömülmüş. Allah olarak kabrinden kıyam etmiş. Hâlbuki kıyamından sonra da yemiş, içmiş ve mahlûklara mahsus hâller kendisinde mevcut bulunmuş olduğuna göre o vakit de insanmış.” [Luka İncil’i: Bab 4, Madde 42-43; Jan İncil’i: Bab 21]

Bay Papazlar “Din meseleleri akla uymaz onları akılla muhakeme etmeden kabul etmelidir.” demekte ne kadar ısrar etseler ve ne yapsalar akıl ve muhakemelerine sahip insanları mutmain edemezler. Her sözde olduğu gibi bunlarda da aklın kabul edebilecekleriyle edemeyeceklerini ayırmak zarureti vardır. Ve muhakkak açık olarak görülüyor ki İnciller, Hazret-i İsa’nın asılması rivayetinin yani asıldı zannettirilmişse de asılmanın, öldürülmenin vaki olmadığını birçok kimselerin bhusus onu bir Havarî’nin şehadetleriyle akıl ve muhakemeye güzelce anlatmakta ve Kur’an-ı Kerim’in “Ve onu öldürmediler ve asmadılar fakat onlara öyle bir benzetme oldu.” buyurmasını tasdik etmektedir [Sure: IV, 156].

O vakit Roma hükûmeti tarafından Vali bulunan Pılat’ın mücrimlerin cürümlerini tetkik ederek Hazret-i İsa’nın mücrim olmadığını anlayıp onun asılmamasını istediği fakat Yahudilerin “Ben kralım diyeni kurtarırsan Kayzer’e (Roma İmparatoru’na) dost değilsin. Zira ben kralım diyen Kayzer’e karşı geliyor, demektir.” diye Vali’yi tehditle İsa’nın asılmasına muvafakat ettirdikleri İncillerde yazılıdır. Herhâlde bunun üzerindedir ki Vali, Hazret-i İsa’yı kurtarmak için gizli çareler aramak ihtiyacında kalmıştır.

29. Eserlerimin bazılarında, kabirden çıkınca göğe çıkmış ve tekrar inmiş diye yazılmış olması yanlışlıktır.

Arimatealı Yusuf adında Hazret-i İsa'ya iman etmiş fakat imanını gizli tutmuş, ayandan Vali'nin yanında sözü geçer zengin ve muteber bir zatın; Hazret-i İsa lehinde çalıştığı ve İsa diye asılmış ve gömülmüş olanın İsa olmadığını belli etmemek için gömülmezden evvel birtakım hareketlerde bulunduğu gibi gömülenin geceleyin kabrinden çıkarılıp saklandığı da İncillerin ibarelerinden anlaşılmalı ve sezilmektedir. Bir de Matta İncil'inde Vali'nin karısının Hazret-i İsa lehinde iltimasta bulunduğu ve hatta rüyasında dahi muzdarip olduğunu söyleyerek astırılmamasını istediği yazılıdır. Kadın irade ve nüfuzunun hüküm ve kuvveti düşünülürse Hazret-i İsa'nın kurtulmasında o kadının mühim hizmet etmiş olması akla pek uyar. Velhasıl bunların hepsi birden mütalaa ve mülahaza edilince Vali'nin, Hazret-i İsa'yı kurtarmak için tedbirler almış ve bu hususta kendisine yardım edenlerin de bulunmuş olduğu zahir oluyor.

Asırlardan beri Hristiyanlık haç üzerine yani Hazret-i İsa haça gerilerek öldürülmüş ve bu suretle Allah'ın kendi biricik oğlunu kurban vermiş ve bu kurban yüzünden Hristiyanlar cehennemden kurtulmuşlar, itikadı üzerine kurulmuş bulunuyor. Hazret-i İsa'nın asılmadığı, öldürülmediği Kur'an'la olduğu gibi İncillerin beyanıyla da hazret-i akıl huzurunda sabit olunca bu haçın asılsızlığında şüphe kalmıyor. Onun ortadan kalkması lazım geliyor. Haç kalkınca bugünkü Hristiyanlık da yok oluyor. Hak ve hakikatin ezeli nuru olan İslam dini parlayıp kalıyor. "Allah yanında muhakkak din İslam dinidir." [Sure: III, 17].

Hazret-i İsa'nın getirdiği dinin aslı yani bozulmazdan evvelki Hristiyanlık; esas itibarıyla İslam dininden başka değildi ve şimdi ellerindeki mukaddes kitapların bozulmamış, değişmemiş kısımları bizim için daima hak ve mukaddesdir. Fakat aralarına batıl sözler karışmış olduğu için imanın sağlamlığına zarar verir bir hâl almışlardır. Tam ve sağlam bir iman hâsıl etmek için her kelimesi hak ve mukaddes olan bir kitap lazımdır ki o da Kur'an-ı Kerim'dir.

Velhasıl bugün Hristiyanlık âlemine ve daha başkalarına edilecek en büyük iyilik ve en insanî yardım; akıl ve muhakemeleriyle beraber ruh ve kalp muktezalarını, dünyevî ve uhrevî ahlakî ve içtimaî her türlü insanî ihtiyaçlarını tanzim ve tatmin edecek mukaddes kitaba ve ona iyice tutunanları kutsallığa erdirecek hak dine nail etmektir. Zira din ve iman sağlamlığıyla beraber olmadıkça türlü fenlerde, maddî işlerde ileri gitmek insanlık için gaye olan kemale erdirmiyor. İki cihetin beraber olması şarttır.

Büyük İngiliz âlimi Bernard Shaw "Bugün bir türlü içinden çıkılamayan müthiş buhranlardan cihanı ancak Hazret-i Muhammet kurtarabilir." demiş. Yani ancak Muhammet dinine ilticayla kurtulunabilir, demektir. Onda şüphe yok. Fertler, cemiyetler velhasıl bütün insanlar için mümkün olan felah ve saadetlerin yalnız Muhammet dinine hakkıyla tutunmak sayesinde kazanabileceği; hakiki âlimlerin hep kabul ettikleri hakikattir. İşbu hakikati gereği gibi duyurabilmekte. Bu çok mukaddes gaye için en muvafık yol; Kur'an-ı Kerim'in bu bapta lazım olan vasıfları mükemmel surette haiz bulunduğunu yine Kur'an-ı Kerim'in emrettiği yollarla, hikmetli, güzel vaizlerle anlatmaktır. Peygamber Efendi'miz "Din hayırhanlıktır, herkes için iyilik istemektir." buyurmuştur. Bu büyük insanî vazifeye çalışmak İslam âleminin en gerekli borcudur. Hepsinden evvel, İslam dininin hakikatini anlatmak lazımdır. Zira umumiyetle gayr-ı Müslimler, İslam dininde de kendi dinlerinde olduğu gibi akıl dışı itikatlar var olduğunu sanırlar. Kur'an-ı Kerim'in akl-ı selimden asla ayrılığı olmadığını bilmezler. Bilenleri olsa da hem çok nadir hem tam değiller. Onun için bizim en mühim işimiz İslam dininin, insanın hakiki fitratına tamamıyla uygun bir hak din olduğunu ve Kur'an'ın akl-ı selime ve tabiat kanunlarına asla aykırılığı olmadığını bütün âleme bildirmektir. En sağlam fetih ve zafer yolumuz budur.

"Yüzünü halis itikatla İslam dinine doğrult. O Allah'ın fitri dinidir. Allah insanları o fitrat üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratmasını değiştirmek yoktur. Değerli ve değişmez din odur. Lakin insanların çoğu bilmezler." [Sure: XXX, 29].

Hak ve hakikat sulh müsalemet düşmanlarının cüretlerini kırmak ve İslam nurunu, hâlde ve istikbalde korumak için her zamanın icap ettirdiği bütün silahları mükemmel olarak hazır bulundurmamak velhasıl her veçhile kuvvetli olmak için çalışmak üzerlerimize farzdır. Onu ihmâl edemeyiz. Fakat aynı zamanda bizim; bizlere en büyük zaferleri kan dökmeksizin kazandıracak ayrı bir kuvvetimiz var, dinimizin hak olması kuvveti. Eğer bizler bu kuvvetimizden hakkıyla istifade etmesini bilsek birçok akıl ve fikirleri ve ruh ve kalpleri fethiyle gayet insanî, İslamî kardeşlikler esaslı fazilet ve kuvvetler, şerefli menfaatler elde edileceği muhakkaktır. Fikir ve itikat birliğinin en büyük bir amil olduğu malumdur.

Hamdolsun kelime-i tevhidimiz akıl ve fikri, vicdan ve imanı rehber edinenler için bütün hayırlı maksatları telif ve temin ve ihtilafları bertaraf etmek için kâfi ve kafidir. “Bütün Müminler kardeşler. Kardeşlerinizin aralarını düzeltin ve Allah’ın emirlerine göre olun ki merhametine nail olasınız.” buyrulmuştur. [Sure: XLIX, 10].

Hristiyanlıktaysa aralarında düşmanlık eksik olmamak muhakkak “Biz Hristiyan’ız diyenlerden söz almıştık. Onlar kendilerine bildirilenlerin bir kısmını unutuverdiler. O sebeple aralarına kıyamete kadar ayrılmaz düşmanlık ve kin koyduk. Ve onların yaptıklarını Allah onlara gelecekte bildirilecektir.” [Sure: V, 17]. Bu ayet-i celilenin mucizeliği bu zamanlarda her vaktinden ziyade sabit olmakta. Bu satırları yazarken ayette bildirilen düşmanlığın ve kinin derecesini, muharip devletlerin her birisi her günkü resmî tebliğleriyle karşı taraftan öldürdükleri insanların, batırdıkları gemilerin, düşürdükleri uçakların, tahrip ettikleri tankların, yakıp yıktıkları memleketlerin velhasıl mahvettikleri hanümanların çocuklarını; türlü sürur ve gururlarla bütün âleme duyurarak göstermektedir.

Biz Hristiyan’ız diyenlerin aralarında kıyamete kadar devam edeceği bildirilen bu azaba başlıca sebep de Hazret-i İsa; Hazret-i Muhammed’in geleceğini ve ona iman etmelerini vakit ve zamanıyla söylemiş, emretmiş olduğu hâlde onların bunu saklamaları ve hâlâ da inkârı caiz olmayan bu hakikati, yani İslam dininin hak olduğunu kabule yanaşmamalarıdır.

Kur’an’ın yine harbe ve siyasete ait olup bu zamanda daha ziyade meydana çıkmış olan şu mucizelerini de yazalım:

“Göğün açık bir duman savuracağı günü gözetle. O duman insanları sarıp bayıltacak ve bu acı bir azap olacaktır.” [Sure: XL-IV, 9-10] ayet-i celilesi bugünün gökten atılan ve ileride atılacak zehirli gazları haber vermektedir.

“Allah sizin üzerlerinize üstünüzden ayaklarınızın altından azap göndermeye yahut sizi partilere (türlü rejimlere) ayırıp birbirlerinizden zarar ve sıkıntılar tattırmaya kadirdir. Bak biz (kudretimizi) onların iyi anlamaları için ayetleri (olacakları) nasıl beyan ve izah ediyoruz.” [Sure: VI, 65]. Bu ayet de bugünün tepeden inen bombaları, ayaklar altında patlayan mayınları ve faşistlik, Nazilik ve emsali türlü rejim ayrılıklarının olacaklarını ve birbirlerine zararlar vereceklerini ta o vakitten haber veriyor.

Kur’an tamamıyla akl-ı selim üzerine geldiği ve akılla nakil taaruz edince akıl asıl olduğundan naklin akla göre tevli lazım geleceği ve eşyanın hakikatleri değişmez olup ve onlara ilmin mütehakkık bulunduğu ve Allah’ın irade, kudret ve tekvin sıfatlarının muhalata taalluk etmeyip mucizelerin dahi akıldan hariç olamayacakları hakiki âlimler tarafından tespit edilmişlerdir. Öyleyken sonradan kitaplara İsrailiyat ve daha başka hurafat karıştırılmış ve yarım âlimler onları bilgisizlikleri icabı hurafelere düşkün bulunan avam halkın aralarına yaymışlar. İşte akla, mantığa uymayan uydurma mucize ve keramet rivayetlerine birçoklarının inanır olmaları bu yüzden gelmiştir. Hâlbuki onların hiçbirisinin kâfi delillerle sabit olmadığı ve asla inanmaya değer olmadıkları hakiki âlimler taraflarından etrafiyla bildirilmiştir.

Eserlerimde bhusus “Kur’an’ın Mucizeleri ve Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri” kitabında mucize ve kerametlerin ancak ruhî tecellilerle ve umulmayan sünnetullahı bozmayan fevkalâde ilahi tasarrufla oldukları yani harik-i âdet varsa da harik-i tabiat olmadığı misalleriyle izah edilmiştir (sahife: 20-23).

“Allah’ın sünneti, kanunu için asla değiştirilmek bulmazsın ve Allah’ın kanunu için asla çevrilmek bulmazsın.” [Sure: XXXV, 41] ayet-i celilesi ve emsali ayetler; tabiat kanunları adı verilmekte olan Allah kanunlarının hiçbir vechile değişmez olduklarını tekitli ve teyitli olarak bildirmektedirler.

“Vahiyle veya perde arkasından olarak yahut elçi gönderip ona vahyedip, izniyle dilediğini bildirmesi suretlerinden başka hiçbir suretle Allah’ın beşere kelamda bulunması hiçbir insan için olamaz. Allah muhakkak yüksek ve hâkimdir.” [Sure: XLII, 50] ayet-i kerimesinde de keramet ve mucizeler başlıca Allah’ın kelamda bulunması diye ifade buyrulmuştur. Bu kelamın manasında küçük büyük sadık rüyalardan türlü kerametlere ve Peygamberlerin mucizelerine kadar bütün mazhariyetler dâhildirler. “Müslümanlıkta Keramet ve Mazhariyetlerim” adıyla yazdığım kitapta bunların tafsilatı vardır. Tabiat kanunlarının (sünnetullahın) asla değişmez ve çevrilmez olmaları, aklın selametini muhafaza eden en büyük amildir. Mucizelerin dahi bunları bozmayacaklarını bildiren büyük din âlimlerinin gösterdikleri misallerden biri de bir cisim aynı zamanda iki yerde olamaz, hakikatidir. (Eşyanın hakikatleri sabitedir, değişmezler) ve onlara ilim mütehakkıktır. İslam akidesi de aklın muhakkak olarak idrak ettiği

hakikatleri mucizelerin de değiştirmez olduğunu pek güzel bildirir. Mesela arzın cazibesi Allah'ın kanunlarındandır. Değişmez insan onu aklıyla bilmiştir. Onun gibi daha birçok kanunlar ve eşyanın değişmez hakikatleri bizlere malum olmuştur. Hiçbir Peygamber veya veli, bunları değiştirmek davasında bulunmamıştır. Aksini zannedenler yanlıştır. Peygamber Efendi'mizin Kudüs'e olan gece yolculukları, Mirac-ı şerifleri de tamamıyla ruhi bir mucizedir.³⁰

Evvelki Peygamberlerin Kur'an'da bahsolunan mucizelerinden tabiat kanunlarını bozarak olmuş görünenleri var. Onlar mteşabah ayetlerle gelmişlerdir. Hepsinin akla uyan tevil ve tefsirleri vardır. Eserlerimde bunlar aklımdın erdiği ve ilmimin yettiği kadar izah edilmişlerdir. Burada da yalnız şunu söyleyeyim. Eğer onlar tevilsiz olarak inanılacak mucizeler olsalardı, Peygamberlerin en büyüğü olan Peygamber Efendi'mizin de onlar gibilerini ve daha çok büyüklerini yapması icap ederdi. Hâlbuki kendilerinden akl-ı selime uymayan hiçbir şey sadır olmamıştır. En büyük mucizeleri kıyamete kadar baki olan Kur'an-ı Kerim'dir. "Ve müşrikler ne olur Rabb'i tarafından ona mucizeler inse, dediler. Sen onlara mucizeler yalnız Allah'ın yanındadır (onun kudretine bağlıdır) ve ben ancak korkuyu apaçık bildiren (Peygamber'im) de. Hem onlara sana indirdiğimiz kendilerine okunan kitap yetmiyor mu? Muhakkak o kitapta iman edenler için rahmet ve düşünülmesi gerekli fayda ve ibret vardır." [Sure: XXIX, 50-51] ayet-i celileleri ve daha başkalarıyla olmayacak mucizeler isteyenlere cevap verilmekte ve Kur'an'ın bütün manasıyla yeter bir mucize olduğu bildirilmektedir.

Pek ziyade dikkate değer olduğu üzere Mekke'den Medine'ye hicretlerinde Peygamber Efendi'mizin bütün hareketleri tamamıyla makul yani hesap ve teemmül üzerinedir. Hicret yolunda görülen gerek mağaraya ve gerek Cşm Oğlu Sraka'ya müteallik mucizelerinde mühim harikuladelikler var. Fakat eşyanın hakikatlerini ve tabiat kanunlarını değiştirmek yok. Yani cahillerin aradıkları gibi değiller.

Hint fakirlerinin ve daha bazı dervişlerin birtakım eczayla ve daha başka şekillerde yaptıkları eski zamanlardan kalma acayıpten hünerler var. Onları asla keramet sanmamalıdır. Peygamber Efendi'mizden ve sahabelerinden öyle şeyler sadır olmamıştır.

Öte taraftan akıl her şeyi bilemez; onun da haddi, hududu vardır. Aklımdın ermedi diye mucize ve kerametleri inkâr edemeyiz, diyenler olur. Evet, keşfedilmemiş hakikatleri, birçok gayb işleri vahiyle, ilhamla bilip bildirmek nevinden aklın ihata edemediği mucize ve kerametler çok vardır. Onlar kalbe ve ruha ait mazhariyetlerdir. Akıl onları ihata edemez. Fakat müşahede ve mülahaza yollarıyla tasdik eder. O mucize ve kerametlerin hiçbirisi, eşyanın hakikatlerini veya tabiat kanunlarını değiştirerek olmamışlardır ve olmazlar. İlmin, fennin, aklın ve dinimizin kabul ettikleri hakikat budur.

Allah her şeye kadirdir. Onun için mümkün olmayan yoktur diyerek sünnetullahı (tabiat kanunlarını) bozacak harikalar arayanlar hem müspet ilimleri ve hem İslam dinini iyi bilmeyenlerdir. Evet, Allah her şeye kadirdir. Ona imanımız var. Fakat onun mümkün kılmadıkları da var. O kadir Allah; bütün işleri sebeplere bağlamış ve kurduğu kanunları bozmamak, bozdurmamak murat buyurmuş. Bu bozulmamaya mümkünattan olmamak, muhalattan olmak denir. Allah'ın kudretine, kadirliğine hiç mniliği yoktur. Bilakis asıl kudretin büyüklüğü, sağlamlığı bozmamak, bozdurmamak, bozulmak kabul ettirmemek de tecelli eder. Peygamber Efendi'miz "Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır." buyurmuştur. Yani Allah akılı, her şeyden evvel tutmuş; her hakikati akla ve akılla bağlamış. Eğer akılla sabit olmuş hakikatler değişir ve bozulabilir olsalardı türlü şaşırtıcı hâller karşısında kalınır; âlemde hiçbir sabit nizam ve müspet ilim olamaz, binaenaleyh hayat da kabil olmazdı. Hülâsa, Allahuteala'yı yaptığı kanunları bozar, bozdurur olarak tasavvur etmek doğru değildir. Mucize ve kerametler ancak kanunlarını bilemediğimiz fakat vukularını müşahede edebildiğimiz ruhî tecellilerle olurlar. Tabiat kanunları ve eşyanın hakikatleri asla değişmek kabul etmezler. İşte, hakikat bu merkezdedir. Öyle olduğu hâlde ilimsiz insanlar; mucize ve kerametleri kılıç kesmemek, kurşun geçmemek gibi ve hatta daha fazla ileri giderek bin türlü olmayacak şeylerin oldurulmalarını isterler. Mademki mucizedir onun yapamayacağı yoktur, derler. Mucize ve kerametlerin yalnız ruhî tecellilerle olmalarını kâfi görmezler.

30. Birçok tefsirlere baktım. Türlü rivayetlerle beraber hepsinde ruhla olduğu ve Peygamber Efendi'mizin Kudüs'e yolculuk yaptıkları gece, cisimlerinin asla yerini değiştirmediği hakkında ashabın büyüklerinden Huzeyfet'l Yeman hazretlerinin ve daha başkalarının beyanları var. Peygamber Efendi'mizle beraber yaşamış olan bu zatların sarih beyanları varken sonradan ve akıllarınca mucizeye daha ziyade büyüklük verilmiş olur sanarak Peygamber'imizin Kudüs'e olan gece yolculuklarını, Mirac-ı şeriflerini cisimleriyle olmuştur; diyenler zuhur etmiştir. İslam itikadi; akıl ve Kur'an üzerine kurulmuş olduğundan, sağlam iman ancak bu ikisine uyan sözleri kabul ve uymayanları retle temin edilebilir.

Akıllarınca bu tecellileri küçük görürler. Hâlbuki Peygamberlere ve evliyaya mahsus pek büyük ehemmiyetli ilim vasıtaları arasında bir nevi görmek vardır ki uykuda veya uyanıklık hâlinde olan sadık rüyalar o nevi görüşlere dâhildirler. Onlar herkesin görebildikleri adî rüyalara benzemezler. Hatta Peygamber Efendi'mize altı ay kadar Allah'ın vahiyleri o sadık rüyalarla gelmişlerdir. Daha sonra bu vahiyler; Peygamber Efendi'mizin kalbine Cebrail denilen aldatmaz ruhla (Ruhülemin) ile iner olmuşlardır. "Muhakkak Kur'an Rabbülalemin'in indirmesidir. Aldatmaz ruh, onunla (ya Muhammed) senin kalbine indi. Peygamber olman için." [Sure: XXVI, 192-194].

Peygamberlerin bu türlü görmelerinden tefsirler bahsederler ("Kur'an'ın Mucizeleri ve Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri", sahife 120, 61). Eski mukaddes kitaplarda bahsi olan bu görüşe ilahiyat ilminde Fransızca vision deniyor. Larousse kitabında bunun hakkında malumat vardır.³¹¹

İşte bu hakikatlere binaendir ki tamamıyla akıl ve hikmet üzerine kurulmuş olan İslam dini; bu dünyada asılmış, öldürülüp gömülmüş olan bir kimsenin tekrar dirilerek yaşadığına inanmadığı gibi herhangi bir tabiat kanununu bozarak olduğu söylenen mucize ve keramet rivayetlerini de tasdik etmez. Ve bu tasdik etmemek mucize ve kerametleri hâşâ inkâr etmek değil, doğruyla doğru olmayanı ayırmak, İslam dininin şaşmaz akidelerinden ayrılmamaktır.

Hamdolsun Kur'an-ı Kerim; hem vaktinde yazılmış hem de Peygamber'imiz zamanından bu vakte kadar hafızlar marifetiyle mukabelelere devam edilmiş olduğundan tahriflerden masun kalmıştır. Binaenaleyh hakiki manaları ne vakit olsa akl-ı selimin, ruhiyat ilminin ve daha başka ilimlerin nurlu delaletleriyle meydana çıkarılacak. İslam dininin adalet ve şefkati en mükemmel emir ve tesis eden, mebde ve müeyyideleri Allah'a ve ahirete iman üzerine kurulmuş mukaddes bir ahlak müessesesi; dünya ve ahiret saadetlerini en iyi temine kâfi ve kâfil her yere, her zamana ve herkese şamil ve kanun ve nizamlar için en doğru mebdeler (prensipler) kendisinde eksiksiz mevcut her hakka hürmetkâr, cebir ve ikrahlardan âri bir vazifeler ilmi, hikmet ve hakikatler ve kutsiyet ve kerametler dini olduğu gereği gibi zahir olacaktır. Bir hadis-i şerifte "Din ahlak güzelliğidir." buyrulmuş olduğu gibi bir kere de "Ben yüksek ahlak güzelliklerini tamamlamak için gönderildim." buyrulmuştur. İrani bir âlim de "Kur'an'ın gelmesinden murat, güzel huy edinmektir." demiştir.

Cahiller her yerde batıl itikatsız olamıyorlar. Eğer bir din; İslam dini gibi yüksek tahsil erbabını tahkikli iman sahibi edebilir mahiyette olursa, tahsilleri yüksek olmayan halk da o yüksek tabakalara bakarak taklitle de olsa imanlı olurlar. Bu sayede insanlık çok sağlam ahlaklı muzaffer ve mesut hayat sürer. Dünya bugünkü azap ve ızdırplarından ancak böylelikle kurtulabilir.

İslam dininin şeriatı insanların işlerinin düzgün olması içindir. Din değişmez. Fakat şeriat ahlak=din prensiplerine bağlı kalmak şartıyla zaman ve mekân icaplarına göre değişebilir.

İslam dininin her emir ve nehyi makul sebep ve hikmetlere bağlıdır. Beşeriyetin saadetini; en iyi temin eden şartlara göre geldiklerinden, en iyi şeriat hükümleri Kur'an'da beyan olunanlardır. Fakat insanların hâlleri, en iyi şartları muhafaza edemeyince şeriatın hükümlerini yeni hâllere göre değiştirmek zarureti hâsıl olabilir.

Mesela Kur'an-ı Kerim'de erkeğe nazaran kadına yarım miras hissesi muvafık görülmüştür. Bunun sebebi aileyi iâşe ve idare vazifesinin başlıca erkeğe ait olmasıdır. İnsanların içtimaî hayatlarına herhangi sebeple gayr-ı tabiiilik arız olur da kadınlar erkekler gibi evleri dışında çalışmak, nafaka tedariki için teşebbüslere girmek zaruretine

31. Mucize ve kerametleri tabiat kanunlarını (sünnetullahı) bozarak olur sanmak ve öyle olmasını aramak pek çok insanlarda olan bir yanlışlıktır. Bunu doğrultabilmek kolay değil. Maarifin tamimi ve hikmetli irşatlar lazım. Hepsinden evvel Allah'ın kudretinin büyüklüğünü, kurduğu tabiat kanunlarının bozulur; bozduurul olmalarında aramanın değil, asla bozulmaz bozdurulmaz olduğunda bulmanın doğru olduğu iyice bilinmeli, mucize ve kerametleri mübalağalı ve efsanevî olarak anlatmak da iman ve itikada şiir ve heyecanlar, revnak ve cazibeler vermek faydası vardır diyene tesadüf ettim. Herhâlde bu ancak cahiller için varit olabilir. Pek çok yapılmış ve zararlarının faydasından çok fazla olduğu sabit olmuştur. Hakikatleri oldukları gibi görenler, aranan şiir ve heyecanları, revnak ve cazibeleri tabiat kanunlarını bozdurulmalarına gitmeden kalbe ve ruha ait tecellilerin vahiy ve ilhamların, keşf ve kerametlerin mütalaalarında pekâlâ bulabilirler. Onları akli mutmain etmeyen çürük itikatlarda, asılsız tahayyüllerde aramak doğru değildir. Mutlak olarak doğru olan Hazret-i Kur'an'ın şiirinin pek çok fevkinde bir hakikatler kaynağı olduğunu anlayıp yüksek cazibe ve heyecanları, zevk ve hazları onda bulmak ve hepsinin fevkinde olarak havf ve hüznlerden masum rıza ve sükûn mertebesine varabilmektir.

"Biz ona (Muhammed'e) şiir öğretmedik, ona şiir yaraşmaz. Kur'an hakkı ve hakikati bildiren açık bir kitaptır." [Sure: XXVI, 69]

düşerlerse; mücerret bu zaruret ilcasıyla miras hisseleri miktarında değişiklik yapmak lazım olabilir. Medenî milletlerin miras kanunlarının hepsinin bir olmamaları, mücerret hayat şartlarının bazı mertebe ayrı olmalarındandır.

Umumiyet itibarıyla kadınlar; mal ve mülkleri en iyi idare edebilmek kâr, kisb ve nafaka tedariki işlerinde yaradılışları icabı erkekler gibi olamayacaklarından Kur'an'daki şeriat hükmü değişmek kabul etmekle beraber erkeklere mirastan daha çok hisse (sermaye) ayırmaktaki sebep ve hikmetlerle birlikte her vakit için hürmete layık bir hüküm olarak baki kalır ("Hristiyanlık ve Müslümanlık" kitabına da bakılması, sahife 121¹³²).

Fırsat düştükçe yazdığım ve söylediğim veçhile eski hakikî İslam âlimleri hakikatler deryası olan Kur'an-ı Kerim'den gayet kıymetli din incileri, mücevherleri çıkarıp bütün âlemlerin nazarlarına arz etmişler. Fakat Yahudi'den ve Hristiyan'dan dönme bazı kimseler ve daha başkaları; hıyanetlerinden veya cehaletlerinden birçok hurafeleri, sahte mücevherleri o halis mücevherlerin aralarına sokuşturmuşlar ve bunları kitaplara kadar geçirmişler. Sayıları her vakit çok olmayan hakikî âlimler; sonraları daha azalmış olduklarından zamanla yerlerine geçen yarım âlimler, bunların halisleriyle sahtelerini ayırt edemeyerek rastgele ne buldularsa cahil ümmetin zihinlerine yerleştirmişler. Artık eğrisiyle doğrusu arasında fark gözetebilmek güç bir hâle gelmiş ve çok esef edilir ki zamanımızın âlimler mevkiini işgal etmekte bulunanlardan bir haylisi bu kusuru devam ettirmekten kurtulmamışlardır. Nitekim diyanet işleri reisliği yayınlarından olup İstanbul Müftüsü Mehmet Fehmi Ülküner'in yazdığı "Dini İdarî Malumat Mecmuası ve İmtihan Rehberi" adlı kitap müezzin, imam, vaiz ve mütevellilere ve dolayısıyla bütün ümmete; bu iki türlü mücevherleri ayırmadan satmakta ve sattırmaktadır. Bunlardan yazılacak çok şeyler var, biz yalnız misal yazalım.

O kitabın 146'ncı sahifesinde (inşikak-ı kamer mucizesi Mina'da ve bisetin sekizinci senesinde olmuş; mehtaplı bir gecede kamer ikiye ayrılarak bir parçası Hira Dağı'nın bir tarafında, diğer parçası diğer tarafında görülmüş. Bu hâl, bu hadise iki saat kadar devam etmiş ve sahibi mucize Efendi'miz orada bulunanlara "Şahit olun." diye ilan-ı keyfiyet buyurmuşlar. Bu mucizenin tahakkuku, hadd-i tevatürü bulmuş olmasına ve aklen istibat edilecek bir ciheti olmamasına mebni inşikak-ı kamer mucizesinin inkârı doğru değildir. Ve binaenaleyh münkir-i ehli dalâl addolunur.) diye yazılı. Orada böyle diyor. Daha evvel 116'ncı sahifesinde de "Zât-ı hakkın sıfat-ı celileleri arasında taalluk itibarıyla fark var mıdır?" diye bir sual açıyor ve cevabında "Vardır. Mesela irade ve kudret sıfatı yalnız caizata ilim ve kelam sıfatları vacibat, caizat ve mümentiatan her birine taalluk ederler. Hayat ve beka sıfatları zat-i barî ile kaim birer sıfat olduklarından bir şeye taalluku yoktur." diye yazıyor.

Bunlar gösteriyor ki bu hoca efendiler herhangi bir kitapta ne görürlerse muhakemesiz kabul edip yaymaya almışlar. Bir kere Allah'ın irade ve kudret sıfatlarının yalnız caizata taalluk ettiğini kabul ediyorlar. Şüphesiz bu dinimizin kıymetli bir temelidir. Sonra bu temel itikada uymayan şeylere inanıyorlar. Kendilerine soralım. Allah'ın irade ve kudret sıfatları yalnız caizata taalluk ederler, ne demektir? Olmayacak şeyleri Allah'a atfetmek, Allah'tan olamayacak şeyler istemek doğru değildir; demekten başka ne ifade eder?

Acaba ayın ikiye ayrılıp bizim yerimize inmesi, her parçasının herhangi bir dağın bir tarafına gelmesi nasıl caiz olabilir? Sonra bunun aklen istibat edilecek, bir ciheti olmamasına mebni nasıl denebilir?

Ayın yarılması hakkındaki ayetten böyle bir hurafe uyduran kimsenin, zamanında buna inanmış olanları çok olabilirler. Çünkü onlar, ayı görüldüğü gibi küçük bir şey sanabilirlerdi. Hâlbuki bugün ayın bizim yerimizden küçük fakat onun gibi koca bir küre olduğunu bilmeyen mektep çocuğu yoktur.

Mektep çocuğu diyorum. Zira mektep kelimesinde meseleyi aydınlatan mana var. Bu medreseliler sınıfının çoğunun böyle muhakemeyi ihmal etmelerinin başlıca sebeplerinden birisi de mekteple medrese tahsilinin, vaktiyle hatalı olarak ayrılmasındadır. İslam âleminde aklî ve müspet ilimlerin ihmali ve gerilemeleri ve Garphıların türlü ilimlerde, fenlerde ilerlemeleri üzerine devlet bir çare aramış medreseleri kaldırmamışlar. Islahları cihetine de gitmemişler. Tabiat ilimleri ve her türlü fenleri tahsil ettirmek için mektepler icat etmişler. Medreseleri yine bir kanatlı,

32. İsveç'te erkekler otuz, otuz beş Türk lirası tutarında haftalık alırlar. Kızlar daha fazla iş yaptıkları hâlde bu paranın yarısını alırlar. Bunun sebebi kızlar, yalnız kendi maişetlerini temine mecbur oldukları hâlde; erkeklerin evlendikleri zaman on beş sene çocuklarına bakmak mecburiyetinde bulunmalarımış (Kutlu Bilgi Mecmuası, sayı: 3, sahife: 94, Ekim 1944 imza: Bestami Demirbağ). İsveç'teki bu anlayış, İslam dininin kadınlara yarım miras hissesi vermesi hükmüne uygun bir anlayış.

eksik tahsilli bırakmışlar. Daha sonra askerlikten muaf sayılmaları için medrese ilimlerinden yapılması mecburî imtihanlar da kaldırılmış olduğundan, medrese mensuplarının çoğu o ilimlerce de kifayetsiz olarak yetişir olmuşlar.

İşte böyle türlü sebeplerden dolayı eksik kalmış olan bu efendiler, bugün bile koca bir küreyi ikiye ayırıp Hira Dağı'nın iki tarafına indirip sığdırmıyorlar. Tabii bu Müftü Efendi bunu bir kitapta görerek ve muhakeme etmeden kapıp salıveriyor. Asıl mesele de burada. Hâlbuki Kur'an-ı Kerim böyle bir hâle asla razı değil. Ne çare ki bizim bu hocalar, çok zamandan beri derin görmeyi ve incelemeyi kendilerine mâl etmez olmuşlar. Bu hâllerini anlatan bir muhabereyi yazayım. Çanakale'de Sıhhiye müdürü bulunduğum zaman orada Hacı Reşit Efendi adında bir zat vardı. Benim Etlerin Tezkiyesi adındaki risalelerin Arapçasını görmüş. "Bizim büyük âlimlerimizden Mecit Efendi var. Şimdi o İzmir'de bulunuyor, ona bir tane gönderelim, bakalım o ne der diyordu." Göndermiş. Mecit Efendi cevabında, bizler kale diyenlerdeniz. Doktor İsmail Hakkı Milaslı, ekülü diyor diye yazmış. Kale diyenlerden olmak, okuduklarını işittiklerini muhakemesiz kabul ve tekrar edenlerden olmak, ekülü diyenlerden olmak da şöyle veya böyle diyorlarsa da ben onlar gibi demiyorum, benim fikrim şudur diyebilmek oluyor.

İşte hakikat bu. Bizim medrese tahsiliyle yetişmiş olanlar kitaplarda gördüklerine veya hocalarından işittiklerine incelemeden inanıyorlar. Bu kusur olanlara şüphesiz ders almaları usullerinden gelmiştir. Malum, bu Efendiler başka milletten değiller. Bizim öz kardeşlerimizdirler. Aransa hepimizin uzak yakın, hısımsı ve akrabamızdan böyle medreseden yetişmiş olanlar vardır.

Şimdi de ayın yarılması ayetinin manasına gelelim. Bu ay yarılması meselesi "Saat (kıyamet) yaklaştı ve ay yarıldı." ayeti üzerine uzatılmıştır. Kendilerinde her vesileyle hurafeler icat etmek illeti bulunan birtakımları; bu ayetten türlü yalanlar uydurmuşlar ve bunları meşhur, mütevatir yani akıllarınca muteber rivayetler sırasına sokmuşlar.

Bereket versin ki her şeyi sünnetullah (tabiat kanunlarına) ve akl-ı selime bağlanmış olan Kur'an-ı Kerim; hiçbir değişikliğe uğramamış olduğundan hakikatlerin meydana çıkarılması, isnat olunan yalanların sökülüp atılması daima mümkündür.

Ben bu ayın yarılmasının manasını "Kur'an'ın Mucizeleri ve Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri" kitabında "Bir vakitler ayda (küre-i kamerde) mesela arz üzerinde olduğu gibi herhangi hayat sahipleri varmış. Şiddetli zelzeleler olmuş. Ay yarılmış, yanardağlardan çıkan alevler ayın yüzünü tamamıyla kaplamış. Ayda canlı bir şey kalmamış yani aydaki hayat sahiplerinin kıyametleri kopmuş, diye fennin kabul ettiği bir şekilde tefsir etmişim." (sahife: 157). Sonradan bu ayetin başka bir tefsirini işittim. Onu bana Bay Ömer Rıza Doğrul söyledi. O da Mısırlı bir âlimden işitmiş. O tefsir de şu: "Peygamber'imizin zamanında kâfirlerin bayrağı ay şekliymiş. 'Saat yaklaştı ve ay yarıldı.' buyrulmakla, kâfirlerin bayrakları yarılmış; çatlamış yani mağlup ve teslim olmaları zamanı yaklaşmış olduğunun belirttiği anlatılmış diye akla uygun bir tefsir. Arapça ay yarıldı, demenin iş meydana çıktı manasına geldiği de kitaplarda yazılı. Ve bu mana, son tefsire uyan bir mana. Nitekim muhterem fazıl İzmirli İsmail Hakkı Efendi "Meani-i Kur'an" adındaki kitabında, bu ayetin tercümesinde evvela "Ay yarıldı yani iş apaşıkâr oldu." diyor. Sonra "Veya ay kıyamette yarılacaktır. Ve meşhur olan manaya göre ay mucize olarak fiilen yarılmıştır." diyerek rivayetlere de işaret etmiştir. Fakat en evvel makul olan "İş apaşıkâr oldu." manasını yazmıştır.

Kur'an'ın her cihetçe olduğu gibi felekiyata dair de bir hayli mucizeleri olduğu da muhakkak. Bunlardan bir kısmı, erbabı tarafından yazılmıştır. Biz şimdi burada sözün kamere dair olması münasebetiyle Kur'an'ımızın göklerdeki âlemlere ait olan gayet yüksek, bazı mucizelerini yazalım.

Malumdur ki son zamanlarda felekiyat ilminin terakkisi sayesinde göklerdeki yıldızların birçoklarında bizim arzımızda olduğu gibi türlü mahluklar arasında insanlar gibi akıl, fikir sahipleri de bulunmak lazım geleceğine hükmedilerek onlarla muhabere imkânları araştırılmaktadır. İşte; bunu Kur'an-ı Kerim bin üç yüz sene evvel "Göklerin ve yerin yaratılması ve her ikisinde Allah'ın yaydığı dâbbe nevinden¹³³ mahlûklar, Allah'ın kudretini

33. Dabbe yürüten herhangi canlı mahlûk demektir. Bunda insan da dâhildir. Ben bu ayeti, "kıyametin kopması yaklaştı görünüyor." diyenlere okur, "Daha kıyametin kopacağına alameti yok. Çünkü daha bizim göklerdeki yıldızların ve onlardakilerin bizim yerimize gidip gelmelerimiz; toplanmalarımız olmadı." diye cevap veririm.

gösteren alametlerdendirler ve Allah istediği vakit onları toplamaya (bir yere getirmeye) kadirdir.” [Sure: XLII, 28], ayet-i celilesiyle pek açık olarak bildirmiştir.

Bu büyük mucizenin manasını Hazret-i Ali Efendi’imiz ta o vakit anlayarak “Muhakkak göğün yıldızlarında sizin yerlerinizin şehirleri (memleketleri) gibi şehirler vardır.” buyurmuş olduğu hâlde; sonradan müfessirler bunu anlayamamışlar ve dabbeden murat melek olamaz ve göklerde dabbe de olamaz, diyerek işin içinden çıkamamışlar. Hatta Kur’an’ı Fransızcaya tercüme edenlerden Kazimirski bu ayeti “Göklerin ve yerin yaratılması ve yeryüzünde yaydığı bütün hayvanlar, Allah’ın mucizelerindedir. Onları istediği vakit birleştirmeye kadirdir.” diye tercüme etmiş. Yani ayette, fihmanın her ikisinde (göklerde ve yerde) demek olduğu aşıkârken göklerde dabbe olamaz diye aklınca ayetin manasını değiştirmek cüretine bile lüzum görmüş.

İşte bu ilim ve anlayış; seviye farkı birçoklarına Kur’an’ın metin ve makul emirlerini makullükten uzaklaştırmayı Kur’an’a hizmet saymak batıl fikrini vermiş ve bu hâl cahil halkı içinden çıkılmaz bir şaşkınlığa sürüklemiştir.

Şimdi burada Koperniklerden, Galilelerden bin yıl kadar evvel yaşamış olan Peygamber’imizin felekiyata ait bir mucizesini daha Kutlu Bilgi Mecmuası’nın beşinci sayısına yazmış olduğum makaleden nakledelim.

Yeryüzünde umumiyetle hayatın ilk defa sudan hasıl olduğu son zamanın tabiiyat ve hayatiyat âlimleri tarafında kanaatle söylenir, oldu. Kur’an-ı Kerim’deyse bu husus bin üç yüz küsur yıl evvel bir başka mucizenin ifadesiyle beraber “Muhakkak göklerle yer, bitişik bir parçayken bizim onları ayırdığımızı ve bütün diri şeyleri sudan diri yaptığımızı kâfirler görmüyorlar mı, daha iman etmiyorlar mı?” ayet-i celilesinde kesin olarak bildirilmiştir [Sure: XXI, 30].

Bu ayet bir kere arzın, yerimizin göklerle birleşirken sonradan göklerden (âlem-i şemsten) ayrılmış olduğunu mucize olarak bildiriyor. Evet, mucize olarak bildiriyor. Çünkü o zamanlarda arzın âlem-i şemsten ayrılmış olduğunu Mekke’de en cahil bir kavim içinde yetişmiş, hiç tahsil görmemiş, okuyup yazmamış bir kimsenin hatırına getirebilmesi aklen, mantıken mümkün görülmecek bir şeydir. Tabii böyle bir görüş, biliş ancak Allah’ın Peygamber’ine mucize olarak bildirmesiyle mümkün olur. Buna ilave olarak da gökten, güneşten ayrılmış bir ateşten ibaret olduğu hâlde arzın üzerinde bu hayatlar nasıl olabilmıştır, mülâhazasının hatıra gelmesi tabii olduğundan ona karşı da arzın yüzü soğuyup su hasıl olduktan sonra hayat verilmiş olduğu anlatılıyor ki bunların her birisinin ayrı mucizeler oldukları her fikir ve insaf sahipleri için kabul edilmesi muhakkak olan bir hakikattir. Herhâlde bu ayet; eski zaman insanlarından ziyade bugünün ilimlerde terakki etmiş insanlarına, milletlerine hitap olur ki muhakkak Kur’an’ın hak olduğuna iman etmeleri için güzel davettir.

Elmalılı Hamdi Efendi tarafından yazılmış olan malum Tefsir’de mucizelerin aklın ve sünnetullahın üstlerine çıkıp harik-i tabiat vasıfları olmadıkça mucize olamayacakları kanaati hâkim olduğundan şakk-ı kamer ve miraç ayetlerinin tefsirlerini de akla, muhakemeye yani İslam dininin ruhuna uymayan rivayetlerle doldurulmuş olduğu gibi Fil Suresi’ndeki çiçek hastalığı mikrobunun kuşlarla nakli hakkında fennî bir hakikati ifade eden mucizeli manayı küçük görüp kabul etmemiş ve Mısır’ın meşhur büyük alimi Muhammed Abduh merhuma sataşarak kendisini gülünç bir duruma düşürmüştür. Mesele şudur:

Fil Suresi’nde (Rabb’inin fillilere (ashab-ı file) nasıl yaptığını görmedin mi? Onların hilelerini şaşırtmadı mı? Ve onların üzerlerine küme kuşlar gönderdi. O kuşlar onlara siccilden taşçıklar (çamurlu tozlar) atarak onları içine sürü girmiş ekin gibi yaptı.” buyrulmuş.

Filliler; Kâbe’yi yıkmak için Ebrehe adında bir kumandanın maiyetinde birçok askerlerle ve bazı fiillerle Yemen’den Mekke’ye gelmiş bir ordu olup gördüğümüz veçhile Kur’an’da bunlara küme küme kuşların taşçıklar (tozlar) atıp onları içine sürü girmiş ekin gibi yaptığı yazılı. Bu kuşların attıkları taşlar hakkında pek çok rivayetler uydurulmuş olup kimisi nohut büyüklüğünde veya daha büyük yahut daha küçük kimisi de insan başı kadar olduklarını söylemişlerdir. Birçokları bu lafları aldıkları gibi satmışlar. Fakat mütefekkirler, bunlara inanmamışlar ve Arapça hicare kelimesinin manasının taşlar demek olduğu gibi kumlar, tozlar manalarına geldiğini ve bu filliler ordusunun çiçek hastalığından mahvolmuş olmasını düşünerek hastalığın orduya kuşlar vasıtasıyla gelen tozlarla sirayet etmiş olması manasını muvafık bulmuşlar.

Merhum Mısırlı büyük fazıl Muhammed Abduh da bunu kabul etmiş. İşte Elmalılı Hamdi Efendi bu sebeple pek ziyade hiddet ederek Tefsir’inde Abduh aleyhinde tedlis, mugalata, teşviş hatta yalan gibi türlü kötü kelimeler sarf etmiştir. Hâlbuki sayın âlimlerimizden İzmirli İsmail Hakkı Efendi de “Meani-i Kur’an-ı Kerim” adlı kitabında bu manayı kabul ediyor. Yalnız Elmalılı Hamdi Efendi kabul etmemiş, kalıyor.

Kâbe’yi yıkmak için Mekke’ye kadar gelen bu ordunun yediklerinin artıklarına gelen küme küme kuşlar; askerlerin aralarına girip çiçek hastalığı olan yerlerden alıp üzerlerinde taşıdıkları mikroplu tozlarla hastalık bulaştırmış olmaları daima olabilen bir şeydir. Kuşların ve daha başka hayvanların insanlara hastalıkları sirayet ettirmek için vasıta olabildikleri fennen sabit bir hakikattir. Binaenaleyh çiçek illeti olan yerlerden bu kuşların ayaklarına, tüylerine bulaşmış mikroplu tozların askerlere bulaşmaları suretiyle orduda çiçek hastalığı salgını çıkmış olması pekâlâ mümkündür. Ayette siccil yani çamurlu kum, toz buyrulması bulaşıklığı anlatır. Hastalığın sirayetiyle münasebetlidir.

Bir de Arapçada atmak kelimesinin, bir kimsenin üzerine hastalık atmak manasına geldiği Kamus’ta yazılıdır. O hâlde Sure’nin manası “Rabb’inin filliler (ashab-ı file) nasıl yaptığını görmedin mi? Onların hilelerini şaşırtmadı mı? Ve onların üzerlerine küme küme kuşlar gönderdi. O kuşlar onlara çamurlu taşçıklarla, tozlarla hastalık atarak onları içine sürü girmiş ekin gibi yaptı.” demek olur. Tabii bunları Muhammed Abduh merhum, Elmalılı Hamdi Efendi merhumdan daha iyi anlamıştır.

Her vakit yazdığımız veçhile Kur’an-ı Kerim’in müteşabih ayetlerinden nazil oldukları zamandaki insanların anlayışlarına uygun manalar çıkarılabildiği gibi kullanılan kelimelerin ayrı mana ve işaretlerinden zamanla, asırlardan sonra keşfedilecek hakikatler de anlaşılacak ayrı mucizelikleri meydana çıkar.

Şimdi buraya “Kur’an’ın Mucizeleri ve Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri” kitabında şu sözleri nakledeyim. “İçine sürü girmiş ekine benzetilmekte münasebet vardır. Askerlerin içine onları yiyen canlı mahlûklar girmiş olduğuna delalettir ki onlar da mikroplardır. Ebrahe ordusunun üzerinde uçuşan küme küme kuşları uzaktan gören Arap’ın cahiliyet şairleri, ordunun bu kuşların tesiriyle bozulduğunu tasavvur ederek bu hadise hakkında türlü şiirler söylemişlerdir. Cahiliyet Araplarının kuşların uçmalarından, ötmelerinden türlü manalar çıkardıkları meşhurdur. İşte Kur’an-ı Kerim; hakikati hem o vaktin halkının anlayışlarına hem de ileride olacak fennî keşiflere uyacak surette ifade ederek bu belagatli mucizeyle her vakit için imanı temin eden bir beyan tarzı ihtiyar buyurmuştur.” (“Kur’an’ın Mucizeleri ve Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri”, sahife: 162).

Kur’an’ın buyurdıkları bunlar olup sonradan uydurulan rivayetlerle hiç münasebeti yoktur. Peygamber’imizden hadis rivayet etmek işinde de ne kadar kötü uydurmalar yapıldığı malumdur. Dünyada bozulmamış olarak kalmış biricik kitap, Kur’an-ı Kerim’dir.

Asılsız rivayetlere inanmanın ne kadar çok mümkün ve ne derece umulmayan hâllere sebep olduğunu Elmalılı Hamdi Efendi’nin benim domuz eti hakkındaki yazdığım sözleri görüp okumadan işittiği rivayete dayanarak biraz sonra yazacağımız mülâhazalarını Tefsir’ine yazması pek açık göstermektedir. Kim bilir hangi bir kimse benim risaleleri iyi okumamış olarak edindiği yanlış fikri; Hamdi Efendi’ye söylemiş olacak ki Hamdi Efendi de onun sözüne, rivayetine inanarak birçok yersiz sözleri Tefsir’ine geçirmiş. Böyle bir asırda Arapça ve Türkçe kaç binlerce nüshaları meydanda ve yazanı hayatta olan bir eser hakkında asılsız rivayetler ihdası ve onlara inanılıp Tefsir kitabına geçirilmesi mümkün ve vaki olursa; basın icat edilmezden evvelki zamanların el yazılarıyla yazılmış nüshaları nadir kitapların aranıp bulunarak rivayetlerle karşılaştırmalarının pek güç olduğu zamanlarda bu türlü yalan yanlış rivayetlerin daha kolay ve daha çok revaç bulmaları tabiidir. Halkın bu yoldaki asılsız rivayetlere ne kolay inandıklarının bir misali de güya domuzlarda, dişilerini kiskanmamak hâli varmış. Domuz eti yiyenler de öyle olurlarmış, demeleridir. Acaba bunu söyleyenler kaç sürü domuzların hâllerini görüp tetkik etmişler de bunu söyleyebiliyorlar. Hâlbuki domuzların, dişilerini pek ziyade kışandıklarını ve hatta bu kışançlık yüzünden birbirlerini öldürür oldukları onların hâllerini uzun uzun inceleyenler tarafından anlaşılmalı ve kitaplara yazılmıştır. (Ziraat İşleri Umum Müdürlüğü mütehassısı Bay Şevket Tuncak tarafından yazılmış olan “Yaban Domuzları ve Avcılık” adlı kitaba bakılması, sahife: 30-31).

Bilen söyler acepdır hâl-i âlem bilmeyen söyler.

Bir de Hamdi Efendi Tefsir'inin 6141'inci sahifesinde "Allahuteala'nın mutat ve gayr-ı mutat her işinde kudretinin büyüklüğü akıl indinde sabittir. Büyüklüğün manası da 'muhakkak onun emri; o bir şeyin olmasını murat ederse ona ol der, o olur.' buyurduğu üzere dilediği bir kayıt ve şarta muhtaç olmayarak bir kün emriyle dilediği gibi yapıverir. Bir kudret olmasıdır." diyor.

Hamdi Efendi bunu ashab-ı fil üzerine kuşların taş atmalarının makul bir şekilde tefsirini kabul eden Muhammed Abduh'u cerh için söylüyor. Hâlbuki Allah'ın kudretinin büyüklüğünü inkâr eden yok. Yalnız Allah'ın akıl indinde sabit olan kudretinin büyüklüğü, Hamdi Efendi ve benzerlerinin anladıkları gibi değil. Zira irade ve kudret sıfatlarını her şeye taalluk ettirmeyen Allah'ın kendisidir ve bu taalluk ettirmemek kudretsizlikten değil bilakis kudretinin büyüklüğü, son derece sağlamlığı iktizasındandır. Allah cellecelaluhu Rabb'ü'l-mümkinattır. Yalnız mümkün kıldığı şeyleri yapıp yetiştiriyor. Kudretini muhalata taalluk ettirmeyi irade buyurmuyor ve bu dinimizin kabul ettiği çok sağlam bir akidedir. Ve din kitaplarımızda yazılıdır. Ve bu Allahuteala'nın kudretinin taallukunu şarta bağlamış olduğunu gösteriyor. Hamdi Efendi'nin delil olarak gösterdiği ayetteki şart edatı da kayıt ve şartın varlığına şahadet etmektedir. Evet, Allah bir şeyin olmasını murat ettiği vakit ona ol der, o olur. Fakat Allah olmasını murat buyurmadığı, muhal kıldığı şey için ol, demiyor ki olsun.

Herhâlde hatanın kökü Allah'ın irade ve kudret sıfatlarının ancak mümkünattan kıldığı şeylere taalluku olacağına kitaplarımızda yazılı olduğunu kendileri okuyup söyledikleri hâlde, mücerret irade ve kudret eksikliği yüzünden o sağlam temele bağlanamamalarında, olmayacak şeyleri oldurmalarında kendilerince kudret büyüklüğü görerek gönüllerinden, hayallerinden onların olmalarını istemelerinde ve olacaklarını sanır olmalarındandır. Birçok fen tahsili görmüş insanların dinimize inanamaz olmaları ve hükümetimizin din telakkileri hakkında ihtiyat tedbirleri almak zaruretinde kalması, hep bu yanlış ve zararlı fikir ve itikatlarda olanlar yüzünden geliyor.

Elmalılı Hamdi Efendi, domuz etinin helal olabileceği hakkındaki yazdıklarına da karışmış. Fakat ne gariptir ki bu husus hakkındaki Arapça ve Türkçe olarak basılmış olan eserlerimin hiçbirisini görmeden ve okumadan mücerret işitme üzerine mülâhazalar yürütmüş. Vakıa böyle bir cüretin değil bir Tefsir yazandan, herhangi bir kimseden sadır olacağına inanmamak icap eder. Fakat çok esef olunur ki bu böyle. Risalelerin gerek Arapçasında ve gerek Türkçesinde ayet aynen zâl ile yazılmış ve bu zâl ile olanın manaları hakkında Kamuslardan, Tefsirlerden ve hadis-i şeriflerden izahlar ve misaller verilmiş olduğu gibi Türkçesinin altıncı sahifesinde "Zâl iledir, zâ ile olanı başkadır." diye bir de not ilave edilmiştir. Tabii her okuyan bunları görebilir. Öyleyken o bütün mütalalarını güya benim zâl ile olan ile zâ ile olanı tefrik edemediğim hükmü üzerine yürütmüş. Hatta Tefsir'inin ikinci cildine ait fihristin on birinci sahifesinde "Zâl ile olan ile zâ ile olanı fark etmeyenlerin yanlış düşünceleri hakkında ilmi mütalaa" diyerek 1563'üncü sahifasına göndermesi de var.

İşte böyle kocaman bir hatayla başlayarak 1562'nci sahifeden itibaren türlü bilgisizlikler savurmuş. Mesela "Bu tafsil ve izahattan maksadımız, zamanımızda bir tabibin Müslümanlara domuz eti yedirmek için yazdığı bir risalede düşmüş olduğu delaleti ihtar etmektir. Malumdur ki domuz etinde muzır bir mikrop (trişin) bulunduğu son zamanlarda fennen anlaşılmıştır. Bu zat da evvela Kur'an'da lahm-ı hınzırın haram kılınması hınzır olduğu için aynen değil ancak bu mikroptan dolayı olduğuna kendinde karar vermiş. Sonra hınzır etinde malum olan mikrobun fennen ve bilkimya itlaf edilebileceğini mütalaa ve bunun hınzırı bir tathir demek olduğuna da hükmeylemiş. Bunun üzerine zâl ile zâyı tefrik etmeyerek 'illâ mâ zekkeytüm' istisnasını ele almış. Bunun tathir demek olduğunu ve lahm-ı hınzıra kadar hepsine şamil bulunduğunu ve tasfiye-i kimyeviye de bir tathir demek olması hasebiyle hınzır etini temizleyeceğini ve binaenaleyh hınzır eti zebh ile helal olmadığı hâlde tasfiye-i kimyeviyeyle helal olabileceğini, diğerlerinde de aynı hükmün cereyan edeceğini iddia eylemiştir." diye yazmıştır.

Daha aşağılarda da daha birçok yersiz sözler yazıyor. Hatta kimyayla değiştirilen lahim, lahim ismini de kaybeder gibi sözler yazıyor ki bunların hiçbirisinin benim sözlerimle asla münasebeti yok.

Trişin mikrop değil, bir nevi tufeyl; parazittir ve her domuz etinde yoktur. Domuzların yetiştikleri yerlere ve usullere göre değişir. Herhâlde domuzların çoklarında yoktur. Fakat mesela binde birinde bile bulunsa milyonlarca domuz kesilmekte olduğundan muayenesi, tezkıyesi yapılmadan yenmesindeki mahzur yine büyük olur.

Trişin az büyütücü bir aletle görülebilir. Domuz etinde olup olmadığının anlaşılması kolaydır. Bugün bütün medenî milletlerde trişin muayenesi görmemiş domuz eti yemek yasaktır. Yani ilmen haramdır. Muayenesi

yapılarak trişinli, hastalıklı olmadığı anlaşılınca da yine ilmen helaldir. Medeniyet âlemi fennin terakkisi sayesinde bunu daha yeni keşfetmiştir. Kur'an-ı Kerim'se bunu bin üç yüz sene evvel bildirmiştir. Binaenaleyh bugünün muazzam medeniyet âlemi ve fennin göz kamaştırıcı terakkiyatı, bu keşifle de Kur'an-ı Kerim'imize muhakkak iman etmiş bulunuyorlar.

Medenî memleketlerde domuz eti buna mahsus usullerle muayene edilir. Trişinli olduğu görülürse olduğu gibi yakılır, kül edilir. Trişinli değilse bir damga basılarak yenmesine müsaade olunur. Yani yenmesinin helal olduğu bildirilir. İşte Kur'an-ı Kerim'de bin üç yüz sene evvel bildirilmiş olan budur¹³⁴ ve tarafımdan anlaşıp meydana konan hakikat de bundan ibarettir. Domuz etinin kimya marifetiyle değiştirilmesi gibi bir söz söylenmiş değildir.

Hamdi Efendi bir de temizlemeden bahsediyor ve kitabının 1557'nci sahifesinde "Domuz eti ki Sure-i Enam'da muhakkak o ricsdir." buyrulduğu üzere domuzun kendisi aynen necistir. Domuz eti de domuz eti olduğu için li-ayniha haramdır. Domuz alelîtlak haram olduğu hâlde burada velhinzır denmeyip de velahmilhinzır denilmesi aşağıda tezkiye istisnasına bunun hiç taalluku olamayacağını iyi anlatmak içindir." diye yazıyor.

Aman yarabbi! Neler de neler. Hamdi Efendi'nin anlayışı hakkında hüküm vermek ve hâle derin derin acımak için bu sözlerini okumak kâfidir. Bir kere Kur'an'da hınzırın kendisinden bahis yok. Söz yalnız eti hakkında. Öyle olduğu hâlde "Domuz etti muhakkak ricsdir buyrulduğu üzere domuzun kendisi aynen necistir." diyebilmek hakkı nereden alınıyor? Kur'an'da olmayan bir şeyi Kur'an'dan göstermek, Allah'a bühtan değil midir? Bahusus sonunda velhinzırdan deyip de ve lâhmilhinzır denmiş olduğunu söyleyerek Kur'an'ın hınzırını, bahis mevzu etmediğini kendisi söylemiyor mu? Binaenaleyh "İlayniha haramdır." sözü tamamıyla asılsız ve manasız olmuyor mu?

"İslam Dininde Etlarin Tezkiyesi" kitabının 16'nci sahifesindeki notta "Rics kelimesinin Kamus'ta necis; günah, kerih, eziyet veren şey, şek ve şüphe ikab olmak üzere altı manası olup bu kelime bunlardan hangi manaya alınırsa alınsın tezkiye olunmamışa aittir." diye yazılıdır.

Domuzun veya herhangi bir hayvanın aynen necis olduğuna dair hiçbir kelime yoktur ve olamaz. Çünkü Kur'an'da çürük ve saçma bir söz bulunamaz ve çünkü hakikî İslam âlimlerinin bildirdikleri veçhile eşyada asıl olan taharettir. Domuz; pis şeyler yer ve pis yerlerde yaşar diye hatıra gelirse tavuk, ördek ve emsali pislik yiyen ne kadar mahluklar vardır ki hastalık getirici hâlleri olmadıkça hiçbir hayvan pis sayılmaz.

Fennin kabul ettiği budur ve fenle Kur'an arasında asla ihtilaf yoktur. İhtilaf çıkarılması hep bilgisizlikten, hurafecilikten gelmiştir. Hayvanların asılları itibarıyla tahir ve gayr-ı tahir diye ayrılmaları Yahudi kitaplarında vardır.¹³⁵

Hayli zamanlar İstanbul'da mebus olarak kalmış olan Bağdatlı meşhur şair-i maruf Risafi bir gün bana "Avrupalılar eşyanın tahir ve gayr-ı tahir olarak ayrılmaları hakkındaki taksimi kabul etmiyorlar. Pislik arızîdir, diyorlar." dedi. Evet, asıl itibarıyla hiçbir şeyde taharetsizlik yoktur. Pislik arızîdir. Nitekim müfessirler Kur'an-ı Kerim'deki tayyibattan, Allah'ın helal kıldığı temiz şeylerden murat; maddî ve manevî mahzursuz yani kazanç cihetinden namuskar ve helal; sıhhat cihetinden faydalı ve zararsız; haram olan habaisten murat da evvelkilerin aksi olan kötü ve zararlı şeylerdir diye yazarlar.

Hamdi Efendi bir de "Domuz kendisi alelîtlak haram olduğu hâlde" diyor. Bunu nereden çıkarıyor, bilemeyiz. Kur'an'da böyle bir söz yok. Velhinzır denilmeyip de velahmilhinzır denmesi aşağıda tezkiye istisnasına "Bunun hiç taalluku olmadığını anlatmak içindir." demesi de var. Bu da tezkiyeyi kesmek manasına almasından geliyor ki tam manasıyla mantıksızlıktır. Yahu, azıcık düşünmek lazım değil mi? Kur'an tezkiye kelimesi kullanacağına, kesmek manasına olan zebh kelimesini kullanamaz mıydı? Yoksa Allah kendisi haşa yanıldı da doğrusunu yani zebh kelimesini kullanmak sizlere mi kaldı? İnsan bir kere bu dediklerimi düşünmeli. Fakat kendisinde hakıyla düşünmek hassası olan bir kimse için uydurma rivayetlerle dolu kitaplarda gördüklerini akıl ve mantık terazilerine

34. Trişinden başka bir nevi vitamin eksikliği de var, deniyor. Tezkiye kelimesi her cihetçe tamamlamak manasına geldiğinden gayet büyük bir mucize olan ayet-i celilenin hükmünde hem o eksikliği hem daha başkaları da varsa hepsini tamamlamak ve varsa bütün fazlalıkları da gidermek, her türlü mahzurları kaldırmak manaları hep dâhildir.

35. Yahudi kitaplarındaki bu hususa dair olan beyanlarla Kur'an'ın beyanı arasındaki fark "İslam Dininde Etlarin Tezkiyesi" risalesinde yazılıdır (sahife: 23-24).

vurup hangileri doğrusa almak ve doğru olmayanları atmak yolu varken öyle yapmayı da o kadar fazla lafları oldukları gibi alıp yazmak, binlerle sahifeler doldurmak elbette layık ve kabil olmaz.

Bir de aynı ayette, aynı cümlede kesilmeleri (zebhleri) mümkün olanlarla olmayanları karıştırmak Kur'an'ın belagatine nasıl uyar? Tezkiyeye tabi dokuz madde aynı ayette hiç ayırmadan zikredilmiş oldukları meydandayken tezkiye kabul edenlerle etmeyenleri karıştırarak söylemiş diye kabul etmek Kur'an'ın belagatine bühtan değil midir?

Onların tezkiyeye dâhil etmek istemedikleri ilk dört tanesini daha ayrı olarak zikreden ayetler de var. Öyle olduğu hâlde bu tezkiye emrinin en son nazil olmuş ayetlerden olan bu ayet de dokuz maddeye şamil olarak verilmesinde elbette büyük hikmetler vardır. Hamdi Efendi Tefsir'inin 1569'uncu sahifesinde "Bu ayet geldikten sonra ahkâm-ı şeriatıta ne bir ziyade ne bir nesh ne bir tebdil vaki olmadı." diyor. Biz de öyle biliyoruz. Binaenaleyh bu etlerin helal veya haramlığı hakkında en son hükmün bu ayette bulunduğu şüphesizdir. Benim bu ayetten çıkardığım mananın tamamıyla muvafık olduğu Türk ve Arap en büyük âlimler tarafından tasdik edilmiş ve edilmektedir³⁶ ve daha da edilecektir. Yalnız yazdıklarımı dikkat ve salahiyetle okumak ve böylece okuduktan sonra söz söylemek şart. Hasılı bu hocalar yani yarım âlimler, bir taraftan dinimizin akl-ı selimden ayrılmaz olduğunu söylerler; bir taraftan da ayetleri akıl çevresinden çıkarmakla dini büyüttüklerini sanırlar. Hâlbuki haberleri yok. Bu hâllerle Kur'an'ın beyanlarının ilim ve fen erbabı nazarında küçük görülmesine sebep olan büyük bir cürüm işliyorlar. Mesela şu bahsinde bulunduğumuz domuz eti için onların iddia ettikleri gibi mutlak olarak haramdır dersek buna karşı bugünkü medenî milletler ne derler? Yahudilikten alınmış dar görüşlü zavallı bir dinmiş, deyip geçerler. Fakat İslam dini domuz etini, içinde sağlığa zarar verecek bir madde bulunması melhuz olduğu için haram etmiştir. Eğer bu zararlı maddenin bulunmadığı anlaşılırsa helal olacağı ve bu zararlı maddenin domuz etinde bulunup bulunmadığının bir gün gelip keşfedileceği mucize olarak Kur'an'da yazılmıştır, der ve yerini gösterirseniz tabii o vakit her akıl ve kalp sahibi insan Kur'an huzurunda eğilir ve daima eğilecektir.

Bugünün insanın hatırına eğer domuz eti yemek fenaysa ilimde fende ve medeniyetin her kısmında o kadar ileri gitmiş milletler, hükümdarları, doktorları, profesörleri ve her sınıf akıllıları, bilginleri dâhil olduğu hâlde hepsi onu; niçin yiyorlar? Eğer fena değilse pek ziyade gıda eksikliği çekmekte olan fakara tabakalarımız da dâhil olarak bizler niçin yemiyoruz? Ve niçin yememeliyiz diye bir mülahaza gelmemek mümkün değildir. Buna onların dinlerini de haram edilmemiş, onun için yiyorlar; bizler de dinimizde haram edildiği için yemiyoruz diye cevap verenler olabilir.

Fakat buna karşı da onların dinlerinde nasıl olmuş da haram edilmemiş ve bizim dinde nasıl ve ne suretle haram edilmiş onun da bilinmesi lazımdır, denir. Vakıa, Hristiyanlıkta niçin demek yoktur. Fakat hazret-i akıl huzurunda ve hazret-i akıldan asla ayrılığı olmayan İslam dininde herhangi bir şey için iyi denirse niçin iyi, kötü denirse neden dolayı kötüdür diye sormak, anlamak zarureti vardır. Hazret-i Musa şeriatı, çok hususlarda Hristiyanların da şeriatidir. Domuz eti Hazret-i Musa'nın şeriatinde haram olduğu hâlde Hristiyanlar, İncillerde Hazret-i İsa'nın "Dışarıdan, ağızdan insanın içine giren hiçbir şey insanı kirletmez." demiş ve bunu demekle bütün yemekleri temiz etti, diye yazılmış olması üzerine domuz etini de temiz ve helal görmüşlerdir ("Hristiyanlık ve Müslümanlık" kitabında bu bahis vardır, sahife: 128).

Domuz etinin Hristiyanlarca helal görülmesi sebebiyle; trişin muayenesinin keşfinden evvel birçok yerlerde trişinoz hastalığından kim bilir kaç binlerce Hristiyan ızdırap çekmişler ve ölmüşlerdir. İşte Kur'an-ı Kerim; hem bu keşiften evvelki zamanlar için domuz etinin yenmesini men ederek ümmet-i İslamiyeyi hastalıktan korumuş, hem de tezkiyesiyle helal olacağını ve bir gün gelip de tezkiyesinin bulunacağını bildirerek zararsızlığı muhakkak olarak bilinir olduktan sonra milleti faydalanmaktan mahrum etmemiştir. Bu suretle hem gayet büyük ve zararsız

36. Etlerin tezkiyesi hakkındaki buluşlarını Arap dilinin en derin âlimlerinden maruf Risafi, Abdülaziz Çavuş, Şeyh İsmail Efendi Hafız, Noter Bay Hilmi ve daha birçok zatlar ilk kabul edenlerdendir. Dava o kadar açıktır ki kabul etmek için biraz dikkat kifayet eder. Burada nadir yetişir zevattan olan merhum Abdülaziz Mecdî Efendi'nin bu husus hakkında söylediklerini de yazayım: "Merhum, benim domuz etinin tezkiyeyle helal olabileceği hakkında çıkardığım manayı daha basılmazdan evvel defterden okudu. Derhâl kabul ve bana çok teşekkür etti. Sebebi de 'Bugün size dininizi ikmal ve nimetimi itmam ettim.' cümlesinin bu ayetle kan, domuz eti ve emsali şeyler arasına konmuş olmasının münasebetini anlamıyormuş. Benim bulduğum manayı düşününce pek yerinde olduğunu anlayarak memnun olmuş. Allah gani gani rahmet etsin. Daima söyler ve teşekkür ederdi.

iktisadî menfaat yolu açılmış hem de Kur'an'ımızın en koyu imansızları bile imana getirecek, inkâr edilemez çok güzel bir mucizesi daha meydana çıkmıştır.

Asıl muhakkak olan büyük hata şimdiye kadar ulemadan geçinenlerin Kur'an-ı Kerim'in tamamını yalnız başlarına tefsire kalkışmış olmalarıdır. Her münasebetle yazdığım ve söylediğim veçhile Kur'an'ın en iyi tefsiri ancak türlü âlimlerden, mütehasıslardan mürekkep bu işe mahsus bir akademi meydana getirmekle olabilir. Bu akademi, her ayetin tefsir veya tercümesi için alenî müzakerelerde bulunur ve bu müzakere ve mübahaseler zapta geçip hususî belletenlerle bütün âleme duyururlar. Bunları okuyacakların gönderecekleri fikir ve mülahazalar okunup incelenerek tercüme ve tefsirler için nazar-ı itibara alınır. Kur'an'ın yeniden yeniye keşfedilecek ilmi ve fennî keşiflerle anlaşılacak manalarını, mucizelerini ve dillerin zaman ile alacakları değişiklikleri takip edebilmek için bu akademinin daimî olarak çalıştırılması lazım gelir. Eski tefsirlerdeki eğri kısımları doğru kısımlardan ayırıp atmak da ancak bu sayede olabilir. Eğer Hamdi Efendi'nin tefsirindeki hakikî İslam itikadına uygun olanlar ayrılıp tebarüz ettirilirse onda da çok güzel ve faydalı manalar bulunup İslamiyet'e hizmet edileceği muhakkaktır. O vakit kitabın hacmi küçülür fakat kıymeti büyür. Herhâlde İslam âleminde Kur'an'ı tercüme ve tefsir için özel bir akademinin meydana gelmesi lazım. Onun için temenni, dua ve vakt-i merhununa intizar edelim. Fakat aynı zamanda Kur'an ilmiyle uğraşanların üzerlerine şimdi için farz olan çok mühim bir iş var. O da Kur'an'ın ruhuna, özüne uygun kitaplar, makaleler yazıp İslam dininin hakikatini olduğu gibi anlatma; akıl ile beraber gitmeyen uydurma itikatların atılmaları için hem Müslüman milletleri hem de mümkün olduğu kadar sairlerini gereği gibi aydınlatmaya ciddi surette çalışmaktır. Nefsimce fakir aczime bakmayarak benden ve akıl salahlarına dair ilmi esaslar üzerinde çalışmalarda bulunduğum gibi ruh salahının İlahî nuru olan Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinin hakikî manalarını aklımın erdiği kadar izaha uğraştım. Allah'ın inayetiyle şimdiye kadar meydana çıkarılmamış bazı hakikatlere muttali, onlar hakkında kitaplar neşrine muvaffak oldum. Bu kitapların Şarklı veya Garplı, akli esas tutan her insanı ikna edecek mahiyette yazılmalarına ihtimam ettim. İslam dininin hem akıl ve mantıktan ayrılmaz hem de can ve gönülden yapışanlarına kutsiyet ve kerametler verir ve her emir ve nehyinde hikmetler, menfaatler olan İlahî bir din olduğu hakikatini belirtmeye çalıştım. Şimdi bunları âleme duyurmak işi var.

Hamdolsun memleketimizde eserlerim en ziyade gençler arasında gündün güne artan rağbete mazhar olmaktadır. Okuyup hoşnut kalanlar ve hoşnutluklarını gelip söyleyenler çoğalmaktadır.

Eserlerimi muhtelif milletlerden bir hayli müsteşriklere bahusus dil kurultayı münasebetiyle Atatürk zamanında 1936'da İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan her millettten müsteşriklere elimle verdim. Birkaçından cevap aldım. Tokyo İslam Âlemi müessesinden, harpten evvel namıma risaleler geliyordu. Eserlerim orada ilgi uyandırmışlar.

"Hakikat-i İslam", hamiyetli zenginlerimizden kıymetli yüksek mühendis Bay Nuri Dağdelen'in nakdî yardımıyla İngilizceye ve Arapçaya tercüme ettirildi. Fakat bastırılmadılar, duruyorlar.

Müsteşriklerden İslam dininin hakikatlerini anladıkları kadar yazıp neşredenler varsa da çokları muhitlerinin taassuplarından çekinerek susuyorlar. Onun için dinimizi mümkün olduğu kadar umuma bildirmeye çalışmalarımız pek ziyade lazım. Tabii bu vazife başlıca biz Müslümanlara düşer. Peygamber Efendi'miz "İslamiyet'i neşre çalışmak kadar hiçbir çalışma beni hoşnut etmez.", buyurmuşlardır.

Hristiyanlığı neşir için dünyanın her yerinde ne derece çalışıldığı malum. Onlar milyarlar ve pek büyük gayretler sarf ediyorlar. Eski ve yeni ruhî veya siyasî akideler için de propagandalara devam ediliyor. Dinimizde bunların hepsinin kıymet ve mevkileri bildirilmiş ve dünyayı en iyi idare etmek yolları gösterilmiştir. "Hakikat-i İslam"da bunların tafsilatı vardır.

Bizler onların mesela yüzde birleri derecelerinde çalışsak dinimizin haklılığı ve ruh ve kalp muktezalara kadar akla, mantığa ve tabiat kanunlarına uygunluğu sayesinde Allah'ın izniyle çok büyük muvaffakiyetler kazanacağımız, insanlığın bütün işlerinde, terakki yarışlarında hakkı ve hakkaniyeti, insaf ve merhameti asla elden bıraktırmayan nurlu yolu göstermeye muvaffak olacağımız şüphesizdir. Tabii bu iş tam teşkilatla olabilen ve Müslümanların imanlı azimleri ve en büyüklerimizin ciddi alaka ve himayeleriyle esaslı ve devamlı çalışmalar isteyen büyük bir iştir. Fakat

şimdiki hâlde muktezi neşriyata kuvvet vererek işe başlayıp mesela akıl ve fikirlere hitap eden “Hakikat-i İslam”³⁷¹ ve “Hristiyanlık ve Müslümanlık” kitaplarını ve daha başkaları taraflarından yazılmış herhangi benzerlerini türlü dillere tercümeyle bastırıp devamlı ilanlar vasıtasıyla ve daha başka yollarla mümkün olduğu kadar çok kimselere okutabilesek; hurafelerden bizar olup yüksek hakikatler, kutsiyetler arayan birçok insanlar üzerinde mesut tefsirler hâsıl edeceği ve gayemize uygun gayet iyi neticeler alınacağı kanaatindeyim.

Allah’a şükür son zamanlarda çok hayırlı değişme var. Evvelleri umumiyetle Hristiyanlar; Kur’an-ı Kerim’i hâşâ yalan ve Peygamber Efendi’mizi sümme hâşâ yalancı bildiklerinden Müslümanlığı ve Müslümanları asla hürmete layık görmezlerdi. Vakıa öyleleri hâlâ da çok. Fakat hamdolsun hakikati görmeye başlayan değerli zatlar, gittikçe çoğalmaktadır. Mesela İstanbul’da Amerikalı Protestan misyonerlerin dua kitaplarında Garp’te Dua adlı risalelerinde Fatiha-i şerifemizin Türkçesi dua olarak kabul edilmiş bulunuyor.

İstanbul’da Gedikpaşa civarlarında kendilerine konferans verdiğim evlerinin bir odasında büyük Arap harfleriyle Fatiha suresinin yazılıp bir levha hâlinde asılmış olduğunu gördüğüm gibi bu Misyonerlerin en ileri gelenlerinden yaşlı bir zatın “Biz Fatiha’yı çok beğeniyoruz.” dediğini işittim. Görülüyor ki bu değerli zatlar, hakikati görmeye başlamışlardır. İlim ve irfanlarından daha ilerisini de beklemek, hak ve hakikat namına insanî bir hakkımızdır. Bugün bütün dünyanın muhtaç bulunduğu kurtarıcı mukaddes inkılabı, devrime ancak bu yoldan varılabilecektir. Bir kere usulüyle çalışmaya başlansa giderek bütün cihanı kaplaması pek gerekli olan hidayet nurunun, yer yer feyizler vermeye başlaması geç kalmaz.

Şimdi burada verdiğim konferansı ve bazı mülahazaları hülâsa olarak yazalım.

Tam tarihini bilemiyorum. 1924 senesinde yahut o seneye yakın bir senede olacak, bir gün Göztepe’de evime bir zat geldi. Amerikalı Genç Hristiyanlar Cemiyeti’nin dersler başlamazdan evvelki ayını, Protestanlık vaizleriyle geçirilmesi âdetleriymiş. Fakat İstanbul’daki Türk, Rum, Ermeni ve Yahudi talebe; Protestanlık vaizlerini pek dinlemek istemediklerinden vaizleriyle geçirilmesi usulden olan ayda ne yapmak muvafık olacağını Amerika’daki büyüklerinden sormuşlar. “Her milletten talebe kendi milletlerinden konferansçı seçerek konferans verdirebilirler.” cevabı gelmiş. Rum talebe, Zografos Mektebi’nden bir profesör getirmişler. Ermeni ve Museviler de keza kendileri, birer konferansçı seçerek hepsi konferanslarını verdirmişler. Ben o vakit İngilizlerin sorduklarına cevap olan Hakikat-i İslâm’ı yazmakla meşguldüm. Gelen zat bunu bildiği için Türkler tarafından benim seçilmemi münasip görmüş. İstediler, gittim.

“Evvela insanla hayvanın farkının insanların kendi hareket çizgilerini çizmek; ahlak için lazım olan bilgileri edinip onlara uygun hareket etmek vazifesiyle mükellef olduklarını kabul etmelerindedir. Hayvanlarsa içgüdülerinin (sevk-i tabiiyelerinin) muktezalarını yapmaya mecburdurlar. İnsanlar bu mecburiyetin üstüne yükselmekle insan oluyorlar.” dedim ve pek eski zamanlardan beri gelmiş bilginlerin, insanların hareket çizgileri hakkında koydukları türlü prensiplerden, düsturlardan ve verdikleri neticelerden bahsettim.

Ahlakın hülâsası; adalet ve şefkat yani hiçbir mevcudun nizamını bozmamak, kimseye yararlı olmamak ve yalnız zararlı olmamakla kalmayıp her şeyin daha iyi daha güzel olmaları için çalışmak, himmette bulunmaktır. Tabii bu yüksek insanî fikirle hareket edebilen insan kâmil insan olur. Fakat eğer bu insanî fikir ve kanaat, Allah’ın emri bilinip her işte ciddi bir itikatla Allah’ın emri ve rızası gözetilerek hareket edilirse daha yüksek bir merteye hasıl olur ki o da Allah’ın evliyasından olmak mertebesidir. Kur’an-ı Kerim de o mertebeye nail olanlar için “Muhakkak bilin ki Allah’ın evliyasına korku yoktur. Onlar mahzun da olmazlar. Onlar iman edenler ve mütteki olanlardır. Onlara dünya hayatları ve ahiretleri hakkında müjde vardır. Allah’ın sözleri için değişmek yoktur. Evliyadan olmak büyük fevzdir (çok büyük muvaffakiyet ve saadet).” buyrulmuştur, diyerek ayetin hem Arapçasını hem Türkçesini söyledim. Ve evliyadan olmak için hem imanın hem ittikanın yani iyi ahlak sahibi olmanın lazım olduğu ve Allah tarafından onlara başkalarının bilemediklerinin bildirildiği hakkında açıklamalarda bulundum. Ve belki hatırlarına inanmamak gelir diye düşünerek bu dediklerim sözden ibaret değillerdir. Müslümanlar arasında bu mertebeye ermiş

371. “Hakikat-i İslam”ın İngilizce tercümesini İstanbul’da Amerikan Koleji’nde daktiloyla yazdırdığım kızlar ve Anadolu demir yolları inşaatında İsveç ve Danimarka grubuyla çalıştığım zaman; bu tercüme okuyan İskandinavlılar “Böyle bir dininiz var da niçin aleme duyurmuyorsunuz” diyorlardı. Evet, bu bizim en büyük eksliğimiz ve affedilmemesi gerekli bir günahımızdır.

kimseler, her vakit vardır. Nitekim vefatından daha çok zaman geçmemiş olan ve kendisini tanıyan ve kerametlerini görüp bilen birçok kimse hâlâ sağ bulunan merhum Hacı Ratip Bey; bu hususta açık bir misaldir. Onu tanıyanların anlattıklarına göre merhum da ayette bildirilen evliyaya mahsus korkusuzluk ve mahzun olmamak hassaları tamamıyla mevcut olup her zaman ferahlı ve neşeliymiş ve kendisinin bundan başka bir mazhariyeti daha varmış ki o da yanına mahzun ve kederli olarak gelen kimselerin onunla konuştuğundan sonra neşe ve ferah bularak döner olmaları mazhariyetiymiş.

Ben bu Hacı Ratip Bey'in menakıbını bir hayli kimselerden işittim. Hele bir gün kendisini pek yakından tanıyan birçok kâmil zatların konuştuğları mecliste bulundum. Türlü kerametlerinden bahsediyorlardı. Bunlar arasında bir kerameti var ki pek mühimdir. Merhum ölmezden birkaç gün evvel, o vaktin tekaüt sandığı azasından Hacı Zühtü Bey'e bir adam göndererek "Hacı Zühtü Bey'e selam ederim. Artık ben öteki dünyaya gideceğim, hesaplarımı kesmek isterim. Birikmiş aylıklarımı bana alıversin. Hem biz Hacı Zühtü Bey'le ilk mektebe aynı günde beraber başladık. Enderun-ı hümayuna aynı günde yazıldık ve tarikata aynı günde ve aynı saatte beraber intisap ettik. Ne olur ahirete de aynı saatte gidelim." diyor dedirtir. Hacı Zühtü Bey; onun birikmiş aylıklarını alır ve sakalını eline alarak biraz düşündükten sonra "Selam söyle ahirete de beraber gideriz." cevabını verir ve hakikaten birkaç gün sonra aynı gecenin aynı saatinde evlerinde vefat etmişler ve cenazeleri aynı günde kaldırılmış diye anlattım. Müslümanlar gayet heyecanla kuvvetli ve sürekli alkışladılar. Müslüman olmayanların renkleri fena hâlde bozuldu. Bunun üzerine orada bulunan aksakallı bir Amerikan Misyonerinin "Ben bu yaşa geldim. Böyle bir konferans dinlemedim." dediğini işittim.

Öte taraftan bizim Anadolu Mosku adındaki, her yerde Misyonerlerin kitaplarını gezdiren, satan hemşerimiz de bana "Sözünüzü Kur'an ile bitireceğinizi hiç zannetmezdik." dedi. Ben "Buraya ancak kendi kanaatime uyan sözü söylemek için geldim." dedim. Bir de "İlminiz, anlatışınız çok güzel. Gönül ister ki bir İsevi vaizi olasınız.", dedi. Ben de cevap olarak "Hazret-i İsa aleyhisselamın benim bu fikir ve itikatta olmamdan daha ziyade hoşnut olacağına inanıyorum." dedim. Fakat Mosku Efendi, arkamı bırakmadı. Göztepe'deki evime kadar birkaç kere geldi ve bana Müslümanlık aleyhinde yazılmış Arapça bir kitap getirdi, verdi. Hristiyan olmamı istemekle devam etti. O öyle yapadursun öte taraftan bu Genç Hristiyanlar Cemiyeti'nin yüksek erkanından müfettiş Mister Gutsel de bu konferansı dinledikten sonra benimle ilgilendi. Evine çay içmeye çağırdı, gittim. Yalnız ikimizdik, oldukça iyi Türkçe öğrenmiş. "Hayli zamandır İstanbul'da bulunuyorum. Ben sizin gibi İslam diniyle sıkı alakası olan ve başkalarını da alakalandırmak için çalışan bir kimse görmedim. Yoktur demiyorum, belki vardır fakat ben görmedim." dedi ve Müslümanlık hakkında bazı şeyler sordu ve bu arada mektepli delikanlıların korunma tedbirleri hakkında Amerika'dan gelen sözleri göstererek "İnsanlar için kadınlarla na-meşru münasebette bulunmamak olabilir mi olamaz mı?" diye sordu. Ben zamanın hâlini düşünerek cevapta tereddüt ettim. "Acele olabilir." dedi. Ben "O, Allah'ın bir muhafazasıdır. İnsanlar bu hususta zayıf yaratılmışlardır. Öyle bir mazhariyet Allah'ın korunmasıyla ancak bazı kullar için olabiliyor. Nitekim Yusuf aleyhisselamın o kullardan olduğu Kur'an'da yazılıdır." dedim. "Hakikaten bu bahis Kur'an'da var mı?" dedi. İzah ettim. Hayran kaldı ve hayranlığını açıkça söyledi ve Kur'an hakkında bilgi edinmek için ara sıra görüşmemizi istedi, kabul ettim. Fakat çok geçmedi vazife icabı o Suriye'ye gitti. Ben Anadolu'ya gittim, öyle kaldı.

Şimdi asıl mesele esaslı tahsili olmayan bizim Mosku Efendi, Hristiyanlığa hayran benim bile Hristiyan olmam için çalışıyor. Öte taraftan Amerika İlahiyat Fakültesi'nden diplomalı ve Genç Hristiyanlar Cemiyeti'nin sayılı erkânından ilim ve irfan sahibi zat, Kur'an'a hayran. Bunun içindir ki daima dediğim gibi Müslümanlığın hakikatini evvela ve en ziyade insanların yüksek münevver tabakalarına anlatmalıyız.

Hidayet ve muvaffakiyet Allah'tandır.

Allah Görülmekten Münezzehtir

"Vahiy ile yahut perde arkasından olarak veya elçi (Resul) gönderip izniyle dilediğini vahiy ile bildirmesi suretlerinden başka hiçbir suretle Allah'ın beşere kelamda bulunması hiçbir insan için olamaz." [Sure: XLII, 50] ayet-i celilesinin tercümesi sırasında Kur'an-ı Kerim'i Fransızcaya tercüme edenlerden Kazimirski şöyle yazıyor:

“İslamiyet’te inkişaf etmiş felsefi tarikatın, tasavvufun mensupları¹³⁸ sebatlı ruhanî bir hayat yaşamak insanı öyle bir kemal derecesine yükseltebilir ki o insan istiğrak hâlinde Allah ile konuşur ve onu görür, derler. O sebeple onların bütün cehtleri Allah muhabbeti kuvvetiyle ve şahıslarının hiç edilmesiyle kendilerini Allah’ın zatından ayıran perdeyi kaldırmaya matuftur. Bundan dolayı Şarklılar arasında perdeyi kaldırmak tabiri ledüniyatın, ilahi mahremiyetin en yüksek derecesinin ifadesi kıymetini haizdir. On yedinci Sure’de Muhammedilerin bahusus İslamiyet’in ilk zamanlarında Muhammed’in gece yolculuğu ve Mirac’ı hakkındaki ihtilaflarından bahsettik. Onları hakiki olmuş kabul edenler arasında Muhammed’in Allah’ı görmesinin tarzı üzerine oy ayrılığı vardır. Bazıları baş gözüyle yani maddeten görmüş olduğunu bazıları da kalp gözüyle yani ruhun bir içgörüsüyle görüşüyle reyindedirler.”

Allah’ın beşere nasıl kelimada bulunduğunu ayet bildiriyor. Binaenaleyh ruhanî bir hayata yani Allah’a ibadet ve taat sayesinde bir nevi vahye ve perde arkasından Allah’ın kelamına nail olunabileceğini kabul ediyoruz. Fakat Allah’ı görmek meselesi tamamıyla yanlış ve İslam dininin ruhuna uymayan bir itikattır. Allah’ın görülebileceği itikadı Hristiyanlıkta olabilir ve varmış. Çünkü onlarda şekil ve kifayet sahibi olan İsa da Allah’tır. Nitekim intuition (hads, keşf ve mükaşefe) kelimesinin manasını Fransızca Larousse lügatı bir kere “hakikatın akıl ve muhakemenin yardımı olmaksızın açık ve vasıtasız olarak bilinmesidir.” diye tarif ettikten sonra yine o kelime için “Hristiyan akaidince Allah’ın gökte vasıtasız olarak doğrudan doğruya görülmesidir.” diye yazar.

Malumdur ki bir şeyin görülmesi o şeyin şekli ve surete girmesi ve küçüklük ve büyüklük, uzunluk kısalık gibi ölçülere gelmesiyle mümkün olur. Hatta bir şey nur ve ziya olarak görülse bile ne kadar yer tutuyordu, şekli nasıldı gibi sualleri müstelzim olur ve görmek iç gözüyle yani Fransızca vision denilen tecelli ile de olsa yine öyledir. Bunun hakkında nitelsiz, nasılsız görmektir denmesi de aklı, ruhu ve kalbi mutmain edemez. Bu meselenin mezhep ihtilafına da tahammülü yoktur. Zira Kur’an’da, Allah’ı görmenin asla mümkün olmayacağı sarih ayetlerle bildirilmiştir. “Gözler onu idrak etmezler, görmezler; o gözleri görür ve o latiftir, habirdir. Her yerde mevcut ve her şeyden haberi vardır.” buyrulduktan sonra “Muhakkak size Rabb’inizden basiretler (dikkatle düşünceyle hakikatleri anlamak ve kabiliyetleri) verilmiştir. Dikkatli davranarak hakikati görüp anlayanlar kendi lehlerine, gözlerini açmayıp görmez olanlar da kendi aleyhlerine hareket ederler. Ben sizin üzerinize muhafız değilim.” buyrulmuştur. [Sure: VI, 103-104]

Çok yazık ki insanların çoğunun en büyük kusurları işittikleri sözleri incelememeleri Allah’ın verdiği basiret hassalarından hakkıyla faydalanmamalarıdır. Kur’an-ı Kerim bu ayetle bilhassa Allah’ı görmenin mümkün olmadığını anlamayacak kadar basiretsizlik göstermenin ne büyük bir eksiklik olduğunu anlatmaktadır.

“Musa tayin ettiğimiz yere vaktinde geldi ve Rabb’i onunla söyleşti. Musa ‘Ya Rab! Bana kendini göster, sana tazim ile bakayım.’ dedi. Allah ‘Sen beni asla göremezsin. Lakin dağa bak. Eğer yerinde durursa sen beni görebilirsin.’ dedi. Rabb’i dağa tecelli edince onu parça parça etti ve Musa düşüp bayıldı. Ayılınca ‘Ya Rab! Görülmek gibi mahluklara mahsus hâllerden seni tenzih ederim, tövbe ettim. Muhakkak ben iman edenlerin evveliyim (ön sırada olanlarımdanım).’ dedi [Sure: VII, 143].

Allah’a görülmek isnadının hiç yeri olmadığını, bu ayetler pek güzel göstermektedirler. Aklın kabul ettiği de budur.

Allah ile Musa’nın söyleşmeleri, dağın parça parça olduğunun görülmesi hep mana âlemine; Hazret-i Musa’nın manevî makamının gelişmesine, yükselmesine ait tecellilerdir. Arapçada erini hem gözle göster hem mana âleminde ve rüyada göster manalarına gelir.

38. Fransızca Larousse; tasavvufu felsefi ve dinî bir meslek olup ona göre kemal, istiğraka kadar varan ve insanı sırf bir surette uluhiyette birleştiren bir nevi murakabe (contemplation) diye tarif eder. Yine Fransızca başka bir lügat kitabında “Tasavvuf, insanla Allah arasında gizli bağılıklar kabul eden bir meslektir.” der.

Bu tariflerin ayetteki Allah’ın beşere kelimada bulunması hakkındaki manadan alınmış oldukları zahirdir. İşte Kazimirski de tasavvuf bahsini o ayetin tercümesi sırasında yazıyor. Ve tasavvufun İslamiyet’te doğup inkişaf ettiğini söylemekle; insanlardaki Allah’la olan bağılılığın, Allah’a ermenin keramet sahibi olmanın başlıca ve en çok Müslümanlık devrinde, Müslümanlar arasında belirmiş görülmüş olduğunu kabul ve tasdik etmiş oluyor. Doğrudur. Müslümanlıkta Keramet ve Mazhariyetlerim adlı eserde bunların izahı vardır.

Bir de Peygamber Efendi'miz "Allahuteala muhakkak gözlerden gizli olduğu gibi akıllardan da gizlidir ve muhakkak en yüksek cemaat dahi onu sizin aradığınız gibi ararlar." buyurmuşlardır ki baş kalemlerin biz insanlardan daha yüksek seviyeli hayat ve akıl sahipleri mahluklar için dahi Allah'ı görmenin ve zatına akıl erdirmenin kabil olmadığını bildirir.

Şimdi öyleyse Peygamber Efendi'mizin Miraç'ta Allah'ı görmüş olduğu ve Müminlerin ahirette Allah'ı görecekleri hakkındaki sözler nereden geliyorlar, anlamak lazım. Muhakkak insanların çoğu yukarıda yazdığımız basiretli olmak hususunda çok gafil bulunuyorlar. Olmayacak şeylerin oldurulmasını, akıldan yukarı manalar icat edilmesini istiyorlar. Nitekim Necm Suresi'ndeki Peygamber Efendi'mizin Mirac-ı şeriflerine ait ayetlerin doğru manalarıyla kanaat etmeyerek İslam dininin ruhuna uymayan manalar çıkarmak, haksızlığında bulunmuşlardır. Hâlbuki bu Sure'de bu görmek manasında olan ayetler on birinciden on sekizinciye kadar olup hiçbirisi Allah'ın görüldüğünü söylemezler. Onlardan Allah'ın görüldüğü manası çıkarmak için insanın pek basiretsiz olması lazım. Bahusus on sekizinci ayette görmenin Allah'ın büyük ayetlerine, kudretinin büyüklüğünü gösteren fevkalade şeylere ait olduğu açıkça söylenmiştir. Binaenaleyh Peygamber Efendi'mizin Miraç'ta Allah'ı görmüş olması bahis mevzu olamaz. Böyle bir şey hem Allah'a hem Peygamber Efendi'mize böhlan olur.

Tekvin Suresi'ndeki "Onu apaçık ufukta gördü." ayetinin manasını Allah'ı gördü diye anlamak isteyenler de olmuşsa da onu çokları Cebrail'i gördü diye tefsir etmişler. Biz şimdi Cebrail'in görülmesi meselesini sonraya bırakalım da ahirette Allah'ın Müminler tarafından görülmesi hakkındaki itikadı inceleyelim. Allah'ın görülmekten münezzehe olduğunu bildiren ayetleri yazdık. Müminlerin ahirette Allah'ı görecekleri hakkında hiçbir ayet yoktur ve olamaz. Çünkü Allah dünyada bir türlü ahirette başka türlü değildir. Öyleyken ne gariptir ki "Ahiret gününde ter ü taze olan ve Rablerine bakan yüzler vardır." [Sure: LXXV, 22] ayet-i celilesinden Müminlerin ahirette Allah'ı görecekleri manası çıkarmak isteyenler olmuş ve hatta bunun üzerine bu görmenin baş gözüyle mi yoksa kalp gözüyle mi olacağı meselesini çıkarmışlar. Fakat bir türlü işin içinden çıkamamışlardır. Bir kere ayette kullanılan kelime bakan, bakıcı manasında olan nâzırâh kelimesidir. Tabii bundan görmek manasını çıkarmak doğru değildir. Hiçbir dilde bakmak kelimesi mutlak görmek manası ifade etmez. Türkçemizde mesela "Ben Allah'ıma bakarım, başkasını bilmem." dersek doğru olmaz mı? Bunda görmek manası var mıdır? Ve ayette Rablerine bakan gözler denmeyip de bakan yüzler buyrulmuş olması mananın Allah'ı gören değil, yüzlerini Allah'a çeviren yani Allah'ı düşünen daima gönüllerinde tutanlar vardır, demek olduğunu pek güzel anlatmaktadır.

Bir de "Muhakkak siz kıyamet gününde Rabb'inizi ayın on dördüncü gecesi ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz" mealinde bir hadis rivayet ediliyor.¹³⁹

Eğer bu sahih bir hadise yani pek çokları gibi uydurma değilse onun manasını ancak tevil yoluyla, her yerde var olan Allah'ın cemalini temaşadan onun varlığını, kudretinin büyüklüğünü o vakit (ahirette) daha hakiki olarak anlayacaksınız, diye anlamak ihtiyacı vardır. Zaten eski âlimler; dünyada marifetle yakinen bilinenler, ahirette aynelyakin yani daha kesin olarak bilinir demişlerdir.

Görmek kelimesinin ilim ve inanç hâsıl etmek manasına geldiğini de biliyoruz. Mesela "Ben şu işin sonunu tamamıyla görüyorum." dediğimiz vakit görmek kelimesi ancak bilmek ve bilmiş olduğuna inanmak manasını ifade eder. Onun için Allah hakkında görülmek kelimesini kullanmayı caiz gören âlimler bulunduğunu ve bunun kitaplara da geçmiş olduğunu söyleyenlere; onun ancak bu manalarda kullanılmış olacağını ve öyle olmakla beraber Kur'an-ı Kerim'de Allahuteala hakkında görülmek kelimesinin kullanılmamış olmasına binaen en iyisi bizim de Allahuteala hakkında bu kelimeyi kullanmamamız lazım geleceğini kesin olarak söylemelidir. Zira Allah'ın cemalini görmek var denmesi yüzünden cahillerin Allah'ı yanlış tasavvur etmek tehlikesine düştükleri görülmüş ve görülmektedir.

39. Hadisler hakkındaki mülâhazalarımı "Kur'an'ın Mucizeleri" kitabında yazdım (Sahife: 35-36). Orada Ebubekir-i Sıddık'ın Kur'an karşısında hadis rivayetini muvafık bulmayan kelamı yazılı. İşte burada da Rumuzu'l Ehadis'te mezkûr Hazret-i Ali'den mervi "İleride benden rivayetçiler olacak, onlar hadis rivayet edeceklerdir. Onu Kur'an'a arz ediniz. Uyarsa alınır, uymazsa boşlayınız." hadis-i şerifini yazıyoruz. Bu hadis-i şerif mucibince hadis denilen her söz Kur'an'a arz edeceğiz. Kur'an'a uymazsa almayacağız. Meşhur desinler, mütevatir desinler, Kur'an'a uymayan söz; Peygamber'imizin sözü olmaz.

“Doğu ve batı Allah’ındır. Nereye dönseniz orada Allah’ın yüzü vardır. Muhakkak Allah’ın ilmi ve kudreti geniştir.” [Sure: II, 109], “Allah ile beraber başka Allah’a dua etme. Allah’tan başka Allah yoktur. Her şey helak olur. Ancak onun yüzü (o şeydeki Allah’ı gösteren yüz) helak olmaz. Hüküm onundur ve ona döndürüleceksinizdir.” [Sure: XXVIII, 88], “Yeryüzünde olanların hepsi fanidir ancak büyüklük ve ikram sahibi Rabb’inin yüzü baki kalır.” [Sure: LV, 26] ayetleri her şeyde ve her yerde Allah’ın yüzü yani onun varlığını, büyüklüğünü gösteren bir yüzün var olduğunu pek güzel gösterirler.

İşte o görülen ve görülecek olan Allah’ın cemali, yüzü hep o yüzdür; o yüzdeki hakikattir.

Velhasıl Allah’ı görmek meselesini herkesçe bilinen görmek manasıyla karıştırmak akla bile gelmemek lazım gelirken hâlâ Allah’ı şekil ve kıyafetle görülecek tasavvur etmekten kurtulmayan cahillerin var oldukları muhakkak. Hatta Karapınar (Akçadağ) mevkiinde bulunduğum vakit bir Aleviye “Hazret-i Ali, Allah değildir.” demem üzerine onun “Ya Allah kimdir?” demesini hiç unutmam.

Benim bu mütalaarı yazmamın başlıca sebebi; bir taraftan Müslümanlardan doğru düşünmeyenleri doğru düşünmeye çekmek bir taraftan da Müslüman olmayanların Müslümanlıkta da Allah’ın herhangi bir şekilde görülebileceği batıl itikadının var ve muteber olduğunu zannetmelerine meydan vermemek gayesidir.

Bu yazdıklarımı müsveddelerinden okuyan Diyanet İşleri Reisi Ordinaryüs Profesör Şerafettin Yaltkaya, fikirlerini okuduğu defterlere şu suretle yazarak bildirmiştir: “Anasır-ı diniye arasında akla büyük mevki vermiş olan mutezile de rüyetullahı inkâr eder. Cumhur; ehl-i İslam dar-ı ahiretten kulların Allahuteala’yı göreceklere kaidirler. “Ve o gün Rablerine bakan ter ü taze yüzler vardır.” ve “Muhakkak onlar o günlerde Rablerinden hicaplanmışlardır.” ve “Muhakkak Rabb’inizi ayın on dördünde görür gibi göreceksiniz” gibi ayet ve hadislerle istidlal ederler. Akıllı tahkim eden mutezile burada denildiği gibi görülmek; şekil ve suret, küçüklük, büyüklük, uzunluk... icap ettiği vesaire gibi maddî şeraiti rüyeti zikreder ve Allah’ta böyle hâller olmadığından rüyetin imkânsızlığına varırlar. Hâlbuki bunlar şifahen de söylediğim veçhile gaibi şahide kıyas olduğundan kıyas maalfarikittir ki mantiken batıldır.”

Ayette “Onu gözler idrak edemez.” buyrulması, rüyeti mene delil tutulamaz. Rüyet idraki, ihatayı müstelzim değildir. Mesela “Göğü gördüm.” demek tamamıyla göğü ihata ettim demek değildir. Görmek var, ihata yok. Allah’ı da görmek var, ihata yok. Evvela şunu söyleyelim ki Müslüman’ın üzerine vacip olan mutezile olsun yahut ehl-i sünnet veya başka bir zümreden olsun herkesin fikir ve mülahazalarını tam bir dikkat ve ciddiyetle dinlemek fakat ancak akl-ı selime ve Kur’an’ı Kerim’e uygun olduğuna kanaat getirdiğine inanmaktır. “Sözü dinleyip de en güzeline tabi olan kullarımı müjdele. Allah’ın doğru yola götürdükleri onlardır ve yüksek akıl sahipleri de onlardır.” [Sure: XXXIX, 19] ayet-i celilesi hakiki Müslümanın ne olduğunu böylece anlatmaktadır. O cihetle biz ancak Kur’an-ı Kerim’e ve Peygamber Efendi’mizin mübarek ağızlarından çıkmış olduğuna akl-ı selim ve Kur’an-ı Kerim mizanlarıyla kanaat getirdiğimiz hadis-i şeriflere dayanarak herhangi bir itikadın doğru veya eğri olduğuna hükmetmekte tereddüt etmeyiz. “O gün (ahiret gününde) ter ü taze ve Rablerine bakan yüzler vardır.” ayet-i kerimesi hakkındaki mülahazalarımı yukarıda yazdım.¹⁴⁰

Şimdi de “Muhakkak onlar (kâfirler) o gün Rablerinden perdelenmişlerdir.”; ayet-i kerimesine gelelim. Bunun daha üstündeki ayette; “Muhakkak onların kazanmış oldukları (günahlar) kalplerinin üzerine pas, perde çekmişlerdir.” [Sure: LXXXIII, 13-14] buyrulması Rablerinden perdelenmenin kalp karalığına ait olduğu açıkça anlatılmıştır. Görmek görülmek sözü yoktur. Kalpleri paslanmış, perdelenmiş buyrulmakla mananın kararmış, Allah’ın nurundan mahrum kalmış demek olduğu bildirilmiş oluyor. Binaenaleyh bu ayette Rablerinden perdelenmişlerdir, buyrulmasının manası Allah’ın nurundan mahrum kalacaklardır, demekten başka olmaz. Zaten bu bahsin başında yazdığımız Kazimirski’nin notundaki perdeyi kaldırmak sözü bu dediklerimizi hülasa etmiş bulunmaktadır.

40. Bu satırları yazdığımdan çok sonraydı. 27.05.1944 günü evde dilimize Mevlana’nın Yedi Öğüdü adıyla tercüme edilmiş olan kitabı okuyordum. Farsî kısmının sekizinci sahifesinde “Ya Rab! Kendime ve kendi kuvvetime bakınca zayıfım, kuvvetsizim, bütün zayıflardan daha zayıf, bütün bî-çarelerden daha bî-çareyim. Ama sen bakışımı çevirince kendime bakmıyorum. Senin lütuf ve inayetine bakıyorum ki o gün Rablerine bakan ter ü taze yüzler vardır.” buyurmuşsun diye yazılı. Görülüyor ki bakan yüzler buyrulmasının manasını Mevlâna da Allah’ı görmek değil Allah’ın lütuf ve inayetlerine bakmak manasını anlamış. Esasen Kur’an-ı Kerim, Allah’ın görülmesinin imkânsızlığını apaçık bildirmiş olduğundan Mevlâna gibi bir zatın başka türlü anlamasına elbette imkân olmazdı.

Yine bu zat; benim “Allahuteala dünyada bir türlü ahirette başka türlü değildir.” dememe karşıdır. Allah’ın dünyada bir türlü olması, ahirette bir türlü olması yok; bizim dünyada bir türlü, ahirette bir türlü olmamız var. Burada görmediklerimizi; mevtini ahirette başka şartlara tabi olarak görürüz, diyor. Sonra Hazret-i Musa ve Allah’ın “Beni asla göremezsin.” buyrulmasını yazmama karşı da “Musa rüyetullahı dünyada istedi. Binaenaleyh eğer rüyet (görmek) mümkün olmadıysa dünyada olmadı, ahirette vukuuna kaidirler. Bu ayet, cumhur aleyhine çıkmaz.” buyuruyor.

Evet, biz insanların dünyada bir türlü, ahirette bir türlü olabilmemizi başka hususlar için kabul edebiliriz. Fakat Allah’ı görmek hususunda kabul edemeyiz. Çünkü Hazret-i Musa’ya “len” edatıyla “Beni asla göremezsin.” buyrulmuş olması, Müminlerin ahirette Allah’ı göreceklerine dair olan itikadı kesin olarak cerh eder. Zira Allah; Hazret-i Musa’ya “Sen beni dünyada asla göremezsin.” buyurmamış, mutlak olarak “Asla göremezsin.” buyurmuş. Ahirette görülebileceği zannını verecek hiçbir işaret ve delalet yoktur. Hazret-i Musa gibi büyük bir Peygamber göremeyince tabii başka Müminler hiç göremezler.

Muhakkak olan bir şey varsa o da ayette “Beni asla göremezsin.” buyrulmasının ahirette de şümulü olacağından, asla tereddüt caiz olmayacağıdır. Çünkü kelim Allah kelimdir. Kısmen doğru kısmen doğru değil olmasına imkân yoktur. Nitekim Peygamber Efendi’imiz Lebid’in “Bil ki beraberinde Allah olmayan her şey bâtıdır ve her nimet şüphesiz zaidir.” beytinin birinci mısrasını okumuş ve “Cahiliyet zamanında söylenmiş sözlerin en doğrusudur.” buyurmuş. İkinci mısrası yani “Ve her nimet şüphesiz zaidir.” kısmını okumamış. Zira ahirete ait nimetler, zail olmayacaklarından o mısranın hükmü yalnız dünya nimetlerine şamildir. Ahiret nimetlerine şümulü yoktur ve her cihette doğru ve şümulü olmayan söz Peygamber Efendi’imizin mübarek ağzına tabii lâik değildir. İşte muhakkak bu nükteye binaendir ki Allah’ın “Asla beni göremezsin.” buyurmasını yalnız dünyaya ait zannetmek asla caiz olamaz.

“Gözler Allah’ı idrak edemez.” buyrulmuş olması münasebetiyle “rüyet, idrak ve ihatayı müstelzim değildir. Mesela ‘Göğü gördüm.’ demek tamamıyla göğü ihata ettim demek değildir. Görmek var ihata yok. Allah’ı da görmek var, ihata yok.” demeleri aflarına güvenerek arz ederim ki tamamıyla kıyas maalfariktir. Gök, yer ve daha mesela dağ ve deniz gibileri ihata edilemeyen şeyler oldukları hâlde onlar için gördüm denirse bir kısmını görerek hepsini gördüm gibi söylenmiş olur. Fakat yine kısmen görülerek söylenmiş olduğunun anlaşılmasına mâni yoktur. Zira onlarda kısmilik, cüzilik var olduğundan bir kısmını görüp ihata etmekle tamamına gördüm gibi söylemek caiz olur. Aynı zamanda onlarda şekil ve suret vesaire gibi görmeyi sahileştiren maddî sıfatlar da vardır.

Allah’ı zülcelaldeyse kısmilik, cüzilik veya şekil ve suret gibi hâller tasavvurunu caiz gösterecek hiçbir sıfat yoktur ve dediğim gibi Allah dünyada da böyledir, ahirette de böyledir ve Allah’ı görmek hususunda insanlarda dünyada neyseler, ahirette de öyledirler.

“O Allah göklerde de Allah’tır yerlerde de Allah’tır. Ve O hâkimdir ve her şeyi bilir.” [Sure: XLIII, 54] buyrulduğu ve daima yazdığım veçhile tasavvur ve tahayyülü mümkün olmayacak kadar geniş âlemlerin her zerresini, her cüzü ferdini, latif varlığıyla ihata eden Allahuteala hakkında kısmilik, cüzilik ve görülebilmek tasavvuru ve tahayyülünden sakınmak lazım gelir. O latiftir, görülemez, basirdir. Her şeyi görür ve herhâlde tamamı ihata edilemeyen göğü ve emsalini gördüm demenin caiz olmasını Allahuteala hakkında da tatbik ve kıyas etmek asla doğru olamaz. Tam manasıyla kıyas maalfarik olur.

Şimdi hadise gelelim. Umumiyetle hadisler hakkında diyeceklerimi evvelce yazmış bulunuyorum. Allah’ın görüleceğine dair rivayet edilmiş hadisi, Buhari’de gördüm. Orada bu rivayet dört kişinin birbirlerinden işiterek asıhtan Abdullah Oğlu Cerir’e vardırıldıkları yazılı. Bu rivayet, kelamın Peygamber Efendi’imizden sadır olduğunu kesin olarak ifade eder mahiyette değildir. Çünkü Cerir radyallahuanhdan rivayet edildiğini söyleyen muhtelif tarihlerde yaşamış dört kişinin bir tanesi yanılmış olsa rivayetin zinciri tamamıyla sakat olur. Ağızdan ağza geçerek gelen sözlerin pek çok değiştikleri malumdur.^[41]

41. Meşhur âlim Gustave Le Bon’un, Bay Haydar Rıfat tarafından tercüme edilmiş olan “Tarih Felsefesi” adlı eserinin “Vakaların Şehadet Yolu ile Tayini” bahsinde olayların yanlış anlatılması; ruhiyat âlimlerinin bildirdiklerine göre her vakit kötü niyetten değil en çok saf iyi niyetli insanların işittiklerini veya gördüklerini kendi düşüncelerine, tahayyüllerine uygun olarak anlayıp o suretle nakil ve tasvir etmelerinden ileri geliyor, diye yazılır.

Herhâlde Hazret-i Ali'den mervi makul hadis-i şerif mucibince her rivayeti Kur'an'a arz etmek lazım ve en sağlam mizan o. Hülâsa hadis denilen bu kelâmın Kur'an'a uymadığı şimdîye kadar yazdıklarımızdan pek âlâ anlaşılıyor.

Şimdi gelelim Cebrail'in görülmesi bahsine. Evvela Cebrail nedir onu arayalım. Malumdur ki Cebrail'in asıl adı Ruhülemin yani Aldatmaz Ruh'tur. Evvelce de yazdığımız "Muhakkak Kur'an Rabbülalemin'in indirmesidir. Aldatmaz Ruh (ya Muhammed!) onunla (Kur'an'la) senin kalbine indi. Peygamberlerden olman için." [Sure: XXVI, 192-193] ayet-i celileleri Cebrail ve Cibril denilenin kalbe inen Aldatmaz Ruh olduğunu açıkça bildirmektedir. Binaenaleyh Cebrail'in gözle görülür bir mahluk olmayıp kalbe inen ruhî bir hâl olduğuna şüphe edilemez. Öyle olmakla beraber onun görülür olduğuna dair rivayetler var ve görülmesi yok değil.

Fakat görülen o değil. Onunla bilinen manaya dair şekil ve suretlerdir. Gözle görünen bir şekil değildir. Bunu mesela Peygamber Efendi'mizin rüyalarda görülmelerine benzetebiliriz. Çünkü rüyada Peygamber Efendi'miz olarak görülen şekil kendi vücutlarının hakiki şekli olmak lazım gelmiyor. En ziyade onun ruhunun, rüyayı gören kimsenin ruhuyla ilgilenen şekil ve suretlerde tecelli etmesidir. Bunu izah için Peygamber'imizi gördüğüm rüyalardan bazılarını yazayım:

Bir gece Peygamber Efendi'mizi merhum Mustafa Fazıl Paşa olarak gördüm. Gayet güzel geniş bir salonun ortasında bir koltukta çok şerefli bir vaziyette oturuyordu. Namık Kemal merhum da salonun kapı tarafında Peygamber Efendi'mizin karşısında üç dört adım bir uzaklıkta başı açık ve redingot giymiş olarak tazimkâr ve emir bekler bir hâlde ayaküstü duruyordu. Ben de keza redingot giymiş ve başımda fes olarak Peygamber'imizin sol tarafında ve omzuna yakın ayakta duruyordum.

Şimdi bunun manasına gelelim. O günler Meşrutiyet günleriydi. Ben muttasıl Müslümanlığın büyüklüğünü anlatmak; bilgili, imanlı ve liyakatli hür bir millet olmamız gayesiyle bir hayli yenilikler yapılması için yazılar yazıyor ve türlü uğraşlarda bulunuyordum.

Merhum Mustafa Fazıl Paşa milletimizi hürriyete ve her türlü ilerlemelere erdirmek emeliyle çalışmış, büyük fedakârlıklarda bulunmuş bir Muhammediymiş. Namık Kemal merhum da onun izinden gidenlerden bulunuyormuş. O vakit benim bunlar hakkında bilgim ve düşünmem de yoktu. İşte bu rüya ile bana böyle bir manevî tecelli oldu.

İçkiyi bırakmamda esas olan bir rüyam var. Onu "Müslümanlıkta Keramet ve Mazhariyetlerim" adlı eserde daha etraflı yazdım.

O rüyada Peygamber Efendi'mizi yaşlı olduğu hâlde gayet sıhhatli, dinç ve nuranî olarak gördüm. Yani Peygamber Efendi'mizin ruh-ı şerifleri, o surette tecelli etmişti ve bu suretle içkilerden sakımanların nail olacakları mazhariyet bana gösterilmiş oluyordu.

Bir gece de Peygamber Efendi'mizi gayet perişan bir kıyafetle yaban bir yerde oturmuş gördüm. Biraz sonra o, oturduğu yerden kalkarak yine o perişan kıyafetle daha yukarı bir yere gidip oturdu. Bu çok can sıkıcı bir rüyaydı. Acaba ne çıkacak derken ertesi günler gazeteler; Müslümanların canlarını sıkan ve ucu Bağdat'tan bir kadın ile bir Yunanlıya ait çirkin bir hadisenin haberini verdiler ve o hadise hakikaten iki safha arz ederek bitti. Fakat çirkin hatırası gönüllerimizde kaldı.

Hülâsa; rüyalarda Peygamber Efendi'miz diye görünen şekiller, cisminin hakiki şekilleri olmayıp belirtilmek istenen hakikatlerin Peygamber'imizin ruhlarının aldıkları hâl ve ifadelerle münasebeti olan şekil ve kıyafetlerdir.

Cebrail denilenin ruh olduğu Kur'an'la bildirilmiş olup ve vahyin yani Cebrail denilenle tamamıyla ilgili olan hâlin; Peygamber'imizin kalbine bazı kere sessizce indiği bazı kere hafif bazen de çan sesleri gibi seslerle geldiği velhasıl türlü şekillerde tecelli ettiği ve mesela bir insan şeklinde görülerek de hâsıl olduğu kitaplarda yazılıdır. Hep bunlar gösteriyor ki Allahuteala, Peygamber'imizin kalbine indirdiği hakikatleri hâline göre türlü şekillerde tecelli ettiriyor. Binaenaleyh ruhtan ibaret olduğu Kur'an'la sabit olan Cibril'i, Cebrail'i sırf ruhî bir kuvvet olarak kabul ve itikat etmek doğrudur. Esasen Kur'an-ı Kerim'de vahye ait manalar, daima ruh ile olarak beyan edilmiştir. Allah'ın beşere kelâmında bulunması da olur.

Kur'an'da Cibril kelimesi yalnız iki yerde ve bilhassa Yahudilerin telakkileri üzerine lazım olan tesiri yapmak hikmetine binaen zikredilmiştir. Çünkü Yahudiler; Cibril'i sıkıntı, harp ve daha başka musibetler getirici bir melek biliyorlar ve İsrailoğullarının başlarına gelen musibetleri hep onun getirdiğine inanarak ona düşman Mikail'i de daima iyi haberler getirmeye müekkel melek itikat ettiklerinden ona da dost olduklarını söylüyorlar. Peygamber Efendi'mizin, Yahudilerin böyle söyledikleri tefsirlerde yazılıdır. Hâlbuki sıkıntı yahut ferahlar hepsi Allah'ın emriyle oldukları cihetle Cibril dediklerine de Mikail dediklerine de düşman olmanın Allah'a düşmanlık olacağı şüphesizdir. Onun için Cibril ve Mikail kelimeleri, Kur'an'da Yahudilerin bu yanlış fikirlerini ret olarak gelmişlerdir [Sure: II, 96-97].¹⁴²

Peygamber Efendi'miz muazzam İslam müessesini dünyada misli görülmemiş bir surette pek az zamanda meydana getirmişlerdir ve bunun için lüzumsuz vakit geçmesine meydan vermeden devamlı uğraşmak ihtiyacında bulunmuşlardır. Her türlü medenî varlığıyla tam bir millet ve devlet teşkili kolay olmadığından maksada varmak için her engele karşı lüzumuna göre hikmetli tedbirler almak zarurî bulunuyordu. Bunların en mühimlerinden biri de Peygamber Efendi'mizin; muvaffak olmalarına engel olmak için türlü güçlükler çıkarmak isteyen Yahudi, Hristiyan ve daha başka düşmanların hileli sorgularına susturucu cevaplar vererek dinin gelişmesine, yayılmasına zarar vermelerine meydan vermemek işi vardı. Bu sorgular arasında dinin esasına taalluk edenlere başka türlü anlaşılmalara yer bırakmayan açık cevaplar verildiği hâlde, dinin esasına taalluk etmeyenlere hem soranları susturan hem de ileride keşfedilecek hakikatleri bildiren müteşabih ayetlere konan mucizeli kelimelerle cevap verilmiştir. İşte hem siz yanlış söylüyorsunuz, Cibril ve Mikail hususî şahsiyetler değildir denerek vakit kaybettirecek mübahaselere meydan verilmemiş hem de onların Cibril dedikleri ve anlamadan bahseden ayetlerde ruh kelimesi kullanılarak Cibril ve Mikail dediklerinin ne oldukları anlatılmıştır.

Şimdi de Azrail ve İsrail kelimelerine geçelim. Umumiyetle insanlardan ecelleri gelenlerin canlarını Azrail adlı bir meleğin aldığı hakkında umumî bir itikat var olduğu malumdur. Hâlbuki Kur'an'da; Azrail kelimesi olmadığı gibi insanların canlarını almak için yalnız bir melek değil türlü melekler, resuller (gönderilenler) olduğu ayetlerde apaçık bildirilmektedir. Herhâlde bu Azrail kelimesi itikadımıza Kur'an'dan değil başka yerlerden girmiştir.

İnsanların ecelleri geldiğinde canlarını almak için yalnız bir melek değil birçok melekler (Allah'ın malik olduğu türlü kuvvetler, melekler) var olduklarını şu ayetler pek güzel göstermektedirler: "Allah kullarının üstünde amirdir ve sizin üzerlerinize muhafızlar gönderir. Birinize ölüm gelince onu Resullerimiz (gönderdiklerimiz) öldürürler ve onlar artık eksik yapmazlar (vazifelerini tam yaparlar.) [Sure: VI, 61], "Allah hakkında yalan uyduran yahut Allah'ın ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim vardır. Onlara yazılı olan nasipleri erişecektir. Resullerimiz onları öldürmeye gelince Allah'tan başkasına dua ettikleriniz nerededir derler. Onlar bizden kayboldular derler ve muhakkak kâfir olduklarına nefisleri aleyhine şahitlik ederler." [Sure: VII, 35], "Melekler nefislerine zulmedenlerin (kötülerin) canlarını alacakları vakit onlar teslim olarak biz kötülük yapmamıştık derler. Evet, yaptınız Allah sizin yapmış olduklarınızı bilir." [Sure: XVI, 30], "İyilerin canlarını alan melekler onlara, sizlere selam olsun yapmış olduklarınızla cennete giriniz derler." [Sure: XVI, 34], "Size müekkel olan ölüm meleği sizi öldürür, sonra Rabi'nize döndürülürsünüz de." [Sure: XXXII, 2].

Başka yerlerde de yazdığım veçhile melek kelimesinin manasında Allah'ın malik olduğu ve türlü emirlerini yapmaya müekkel kıldığı ruhî ve gayr-ı ruhî bütün kuvvetler, mahluklar, melekeler dâhildirler. Bizim bunların hepsini bilmelerimize imkân yoktur. Nitekim "Rabb'inin askerlerini ancak kendisi bilir." buyrulmuştur [Sure: LXXVI, 32]. Binaenaleyh herkesin evvelden beri tasavvur ettikleri şekilde melekler yoktur, denemez. Bizim demek istediğimiz melek kelimesinin manasının şümüllü yani Allah'ın malik olduğu türlü kuvanın, mahlukların, melekelerin hepsine şamil olduğunu söylemekten ibarettir.

Şimdi burada eğer insanların canlarını almaya müekkel Resulleri çoklarının tasavvur ettikleri gibi ayrı şahsiyet değil, ruhî ve gayr-ı ruhî meleke ve kuvadır dersek; yukarıda yazılan ayetlerde bildirildiği üzere onların

42. Cibril kelimesi bir de Peygamber Efendi'mizin zevceleri üzerinde tesir yapmak için gelen ayetler de var [Sure: LXVI, 4]. Peygamber Efendi'mizin zevceleri arasında Yahudi'den Müslüman olmuş olan da bulunduğundan, bu kelimenin orada zikredilmesinin o hatun üzerinde gereken tesiri yapmak hikmetine müpteni bulunması melhuzdur. En doğrusunu Allah bilir.

canlarını aldıkları insanlarla konuşmaları, kelimada bulunmaları nasıl olabilir diye bir fikir hatıra gelebilir. Ona karşı deriz ki daha yukarıda yazdığımız Allah'ın beşere kelimada bulunması ayetinden anlaşıldığı üzere konuşmak, kelimada bulunmak yalnız bizce malum olan konuşma nevinden ibaret değil. Gönle doğmalar, rüyalar ve daha başka işaretli telkinler hep konuşmalar olarak bildirilmişlerdir.

Binaenaleyh meleklerin insanların canlarını alırken olan konuşmaları, o insanların gönüllerine getirilen sualli cevaplı mülâhazalar manasına pekâlâ alabiliriz.

Bir de mesela “Sonra Allah kudretini göğe yöneltti, gök dumandı. Göğe ve yere itaat ederek yahut istemeyerek gelin buyurdu. Onlar itaat ederek geldik, dediler.” [Sure: XLI, 2] ayet-i kerimesindeki göğün ve yerin söylemelerinden anlaşılacağına göre her mevcudun ifade ettiği hareket ve manalar da kelimadan sayılıyorlar.

Burada bir sual daha hatıra gelebilir ki o da bu meleklerin muayyen şahsiyetler olduklarına itikat edenler haklarında ne diyeceğiz, sualidir. Ona diyeceğimiz de şudur: “Bu itikat Kur'an'ın hakiki beyanına uygun görülmebilir. Fakat din ve imana dokunmaz. Zira meleklerin nasıl şeyler olduklarını bilmek veya bilmemek dinin esasına ait değildir. Ahirette insana böyle şeyler sorulmaz. Yalnız meleklerin var olduklarına iman etmelerimiz şarttır.”

Malumdur ki her itikadın bir gayesi, lüzumunun sebebi olmak zarurîdir. Allah'a iman, dinin ve insanlık vazifesinin aslı ve temelidir. Nefsini ve bütün kâinatı görüp düşündükten sonra yaradan Allah'ın varlığına inanmamak ve ona karşı saygı ve sevgi duymamak doğru düşünen bir insan için kabil değildir.

Peygamberlerden gaye de insana Allah'ı ve Allah'ın emirlerini bildirmektir. Ahirete iman, iyilerle kötülerin farklarının ve mükâfat ve mücazatlarının görüleceklerine inanmak ve bu suretle de vazifeye bağlanmayı sağlamak içindir. Kadere ve hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna iman da başlıca Allah'ın ezeli ilmüne imandır. Meleklerin var olduklarına imanın Müslümanlar için şart olmasından gaye de kadir Allah'ın her yaptığını, yarattığı ve malik olduğu her türlü ruhî ve gayr-ı ruhî kuvvetlerle, melekelerle (meleklerle) yaptığını yani her işi o iş için yaratıp mükkel kıldığı sebep veya sebeplere bağlamış olduğunu temel olarak bildirmektedir ve bu sağlam temel iman sayesinde ki Müslüman kendisini makul olmayan itikatlardan koruyacak akl-ı selime ve akl-ı selimden ayrılığı olmayan Kur'an-ı Kerim'in emirlerine uygun itikat ve işlere devamlı bağlanmaktan ayrılmayacaktır. Kur'an'da ve Amentü'de meleklerle imanının hemen Allah'a imandan sonra gelmesi de bunu anlatır (“Kur'an'a Göre Hazret-i İsa'nın Babası” kitabında da bu bahis vardır, sahife: 64).

Kur'an'da; Yahudilerin Cibril ve Mikail demelerinin açık olarak doğrultulmuş olmaması da mücerret bunun dinin esasına dokunur bir mesele olmamasındandır. Fakat hiç doğrultulmadan bırakılmamış, kalbe inen ruh diye hakimane doğrultulmuştur.

Evet, bu meleklerin ayrı veya muayyen şahsiyetler olduklarına itikat etmiş olmak onların din ve imanlarına zarar vermeyebilir. Fakat öte taraftan bu asırda dimağları fen ve tabiiyat ilimleriyle yetişmiş insanların akıllarına Cibril ve Mikail nasıl mahlûklardır, ne vakit yaratılmışlardır, acaba kaç yüz bin yaşındadırlar, ölümler mi ölmezler mi, Azrail kimdir, dünyanın her yerinde aynı saniyede ölenlerin canlarını hep onun aldığına göre o da Allah gibi hâşâ her yerde hazır ve nazır bir midir? gibi sualler gelir de imanlarını gevşetmek tarafına giderlerse onların akıllarını tatmin edecek cevaplar vermek; bu suretle imanlarını korumak lazım geliyor. Bunun için cevapların Kur'an'dan verilmesi, Kur'an-ı Kerim'de akl-ı selime uymayan hiçbir şey bulunmadığının, çürük tahtaya basmak olmadığının ispatı lazımdır. İşte bizim başlıca yapmakla uğraştığımız budur. Melek kelimesinin manasında her yerde mevcut olan ruhî ve gayr-ı ruhî tabii kuvvetlerin ve melekelerin dâhil olduklarının kabulü fen ve tabiat ilimleriyle yetişmiş dimağları da tatmine ve dine iman etmelerini temine pek güzel hizmet etmektedir. Zaten Kur'an'ın bir mucizesi de her asırda ve her tabakadan insanlara iman temin edebilmesidir.

Nihayet İsrail'e gelelim. Kur'an-ı Kerim'de, İsrail kelimesi de yoktur. Umumî itikada göre kıyamet kopacağı vakit üflenecek suru, çalınacak boruyu İsrail adında bir melek üfleyecekmiş. Kur'an-ı Kerim'de, kıyamet yaklaşınca sur üfleneceği yazılı. Her fevkalade hadisenin olmasından evvel alametler belirmesi olağan şeydir. Bugün bizim bunları bilmelerimize imkân yoktur. Bildiğimiz bir şey varsa o da Kur'an'da bu işin İsrail adında bir melek yapıldığına dair beyan olmadığıdır.

Bütün kâinata olanların ve olacakların hepsinin Allah'ın ilminde var olduğu ve aynı zamanda maddî ve ruhî hiçbir şeyin asla zayi olmayıp zerre miktarı da olsalar iyi veya kötü yaptıkları işlerin kıyamet gününde insanlara söylenecekleri, gösterilecekleri Kur'an'da yazılıdır. Bunların nasıl olacaklarını bizler bilemeyiz. Belki de bu söylemeler, görmeler, göstermeler iyi veya kötü yapılmış işleri bütün tavr-ı hareketleriyle oldukları gibi yapanların ruhlarının önlerine getirerek göstermek şeklinde olacaktır. Bunları ancak Allah bilir. Allah'ın türlü mükâfat ve mücazaları vardır. Bunların hepsini bilmek, saymak kabil değildir. Muhakkak olan bir şey varsa o da lütuf ve merhametinin çok geniş olup mükâfatının mücazatından ziyade olduğudur. Cenabıhak kudsî bir hadiste "Merhametim gazabımı geçmiştir." buyurduğu gibi Kur'an-ı Kerim'de "Bir iyi iş yapana on sevap ve bir kötülük yapana ancak yaptığı kadar azap verileceği, bildirilmiştir." [Sure: VI, 161] yani lütuf var, zulüm yok.

Müellifin Basılmış Eserleri

Namazın Tıbben Faydası
Frengi İletinin Tedavi-i Umumisi
Frengi İletisi Hakkında Herkese Elzem Malumat
Sıtma ve Sıtmalı Yerlerde Çare
Din-i İslam ve Ulum ve Fünun
İçki Beliyesi ve Kurtulmanın Çareleri
Teşkilat-ı Sıhhiyemiz Nasıl Olmalı?
Tezkiyetülluhum fi'l İslam (Arapçadır)
Malarya Yani Sıtma Hakkında Kimler Neler Bilmeli?
Kur'an Tercüme Edilebilir Mi? ve Yeni Vadide Fatıha Tercüme ve Tefsiri
Hakikat-i İslam (Anglikan Kilisesi'nin Suallerine Cevap)
İslam Dininde Etlarin Tezkiyesi
Kur'an'a Göre Hazret-i İsa'nın Babası
Kur'an'ın Mucizeleri ve Müteşabih Ayetlerin Tefsirleri
Hristiyanlık ve Müslümanlık
Kadir Gecesinde Doğru Manası Nedir?

Basılacak Eserleri

Hakikat-i İslam'ın İngilizcesi
Hakikat-i İslam'ın Arapçası
Fiyatı 75 kuruştur.

Makaleler

Din-i İslam ve Ulum ve Fünun Namındaki Eser-i Muteberden^[43]

Cümlemizin maatteessüf görmekte olduğumuz veçh ile şu zamanda birtakım gençlerimiz vardır ki devlet ve milletimizin terakkisini, kuvvetlenmesini ancak terakkiyat-ı Garbiyeyi ahz u naklde hem de asar-ı Garbiye ve diniyeye hiç ehemmiyet vermeyerek yalnız Frenklerin her hâlini ahz ve taklitte buluyorlar. Bir kısmımız da Frenklerin her iyi şeyleri bizden aldıklarından asar-ı kadimemizi, kütüb-i diniyemizi tetkik ve muciplerince amel edersek Avrupalılara hemen hemen ihtiyacımız kalmayacağını zan ve iddia ederler. Hiç şüphe yoktur ki bunların her ikisi de vukufsuzluk neticesidir. Evvelki kısım; din-i celilimizi ve asar-ı Arabiyeyi ikinci kısım da terakkiyat-ı hazıranın hâlini, vüsatını bilmediklerinden böyle iddialara kalkışırlar. Bugün bilcümle milel-i mütemeddinenin nail oldukları bunca terakkiyat-ı azimenin menşei, mebdei din-i İslam'dır. Ve bu bir hakikattir ki bizden ziyade Avrupalılarca malumdur. Şarl Mismark, Müsamere-i Kostantiniye diye tercüme edilebilen Soirées de Constantinople nam kitabında ber-tafsil-i beyan ve ispat edildiği veçh ile Frenklerin bugünkü terakkiyatı, medeniyeti hep din-i İslam'ın vaz ettiği esas-ı metin üzerine bina-i say eylemeleri sayesinde hasıl olmuştur. Müşarünileyh Avrupalılar ahlak-ı içtimaiyelerini de hurafat-ı Yunaniye üzerine bina ettirmeyip ahlak-ı İslamiye esas metni üzerinde bina ettirmiş olaydılar şimdiki birçok sefahetleri, sefaletleri meydan alamazdı diyor. Avrupalılar maneviyat cihetiyle din-i İslam'a pek ziyade müftekir oldukları gibi maddiyat hususunda da vasıl oldukları muhayirü'l-ukul terakkiyatın esasını bizden aldıklarına delalet eder ahval mevkuat değildir. Ne hacet! Daha şimdiye kadar kütüp ve asar-ı atika-i İslamiyenin tetkiki ile iştilal eylemeleri ispat-ı müddeaya delil-i kâfi değil midir? Bilmem kaç sene evvel İngiltere devletinin bazı mesailde mukteza-i şer-i mübinden istifade etmek üzere resmen irat ettiği suallere Şam ulemasından müfti-i esbak merhum Şeyh Hamza Efendi'nin verdiği cevaplar malum olduğu gibi Bağdat müfti-i meşhuru Zehavî merhum gibi ulemamızdan Avrupa ve Amerikalı müdekkikinin oralara kadar gidip istifade ettikleri maruftur. Ne kadar gençlerimizi bilirim ki bazı hakayık-ı hükmiyeyi Avrupalıların falan veya filan filozofuna atfıyla onları insanlığın fevkinde bir mertebeye isal eylemek isterler. Biz o filozoflara bir şey demeyerek o hakayığın daha eşmel ve ekmel bir surette Kur'an-ı azimüşşan veya ehadis-i şerifede mevcut olduğunu daima okuduğumuz ve bildiğimiz cihetle bizimkilere teessüf-han oluruz. Eğer biz Avrupalıların her hâlini ale'l-amyâ taklide kalkışırsak şüphesiz çok mutazarır oluruz. Nitekim de olduk olmaktayız. Hâlbuki şu asrın en büyük kahramanı, sahib-i şanı olan Japonyalılar Avrupalıların yalnız iyi şeylerini alıp iyi olmayan ahvalini taklitten mümkün mertebe ihtiraz sayesinde mazhar-ı muvaffakiyet olmuşlardır.

Din-i mübinde her şey vardır demek her şeyin esası, mizanı vardır demektir. İşte bizde Frenklerin ahvalini dinimizin esasları üzerine tatbik ve mizan-ı şerifleriyle tetkik ettikten sonra işimize gelenlerini almalı gelmeyenlerden kaçmalıyız. Mesela Frenkler, el yüz yıkamak için yalnız leğen, iğtisal için de banyo teknesi kullanırlar. Şimdi bizim Frenkleşmek isteyen bazı kimselerimizin bunları kullanmak istemelerine teessüf edilmez mi? Çünkü nice senelerden beri tetahhur için kâfi addettikleri bu tarzların na-kâfi ve gayr-ı muvafık olduğunu daha pek yeni anladıklarından geçenlerde ilk defa olarak Amerika'da Müslümanlar tarzında mutlaka ma-i cari ile iğtisal lüzumunda ısrara başladılar. Hele kumar ve emsali itiyadat-ı kabihalarını taklitteki inhimakimiz pek şayan-ı eseftir. Cenabıhak encamını hayr eyleye.

Esası bizden alınmıştır. Eski kitaplarımıza bakalım diyenlere de hay hay bakalım ve hatta muktedir zevattan mürekkep heyetler teşkil ederek münhasıran bunları tetkik ettirelim, deriz. Ecanib dahi tasdik eylerler ki din-i İslam medeniyet-i hakikiyenin esasını vaz ve teferruatı hakkında pek büyük hikmetler göstermiştir. İlk asırdaki Müslümanlar din-i mübinimizi hakkıyla anlayıp ona göre hareket ettiklerinden mesela ilm-i cebir ta Hazret-i Ali (ra)

43. Din-i İslam ve Ulum-i Fünun Namındaki Eser-i Mutebereden, Sırat-ı Müstakim, 14.07.1910, c. 4, s. 97, ss. 329-330.

Efendi'mizden başlamış ve derhal sair şubât-ı hikmette râğbet olunarak *خذها الحكمة* *hadis-i şerifi* mucib-i alisince asar-ı Yunaniyeden ve saireden istifade hususunda pek büyük himmetler irae buyurmuşlardır. Hasılı Kur'an-ı azimüşşan ve ehadis-i şerife ile vaz edilen esas üzerine gayet mükemmel ebniye-i medeniyet yapmak üzere çalışılmış ve muvaffak da olunmuş ise de birçok esbaptan ve başlıca o vakit hâl-i cehalette bulunan Avrupalıların taarruzat-ı bî-nihayesinden dolayı maatteessüf duçar-ı tehhür olmuştur. Ve ondan sonra tekrar terakki edememeliğimize en kati sebep de din-i mübinimizin mukteza-i münifi tahsil-i ilm için mehdden lahde kadar çalışmak olmasına ve haylice çalışılmasına rağmen tamim-i maarife muvaffak olamamamızdır ki bunun da sebebi okuyup yazmanın alet ve miftahı olan hurufumuzun nakafiliğidir.

Her ne hâl ise Avrupalılar gerek din-i İslam'ın vaz ettiği esasları ve gerek Müslümanların birçok asırlar uğraşarak meydana getirdikleri mamurat-ı medeniyet ve hikmetleri alıp bir hayli zamanlar taklit ile uğraştıktan sonra nihayet tevsie muvaffak olmuşlar ve hem öyle tevsie etmişler ki esasının bizden alındığını iddia etmek bile güçleşmiştir. Bereket versin ki yine kendi munsifleri tetkikat-ı müşkafaneleriyle izhar ve itiraf eylemektedirler. Bu tevsie keyfiyetine kimsenin diyeceği yoktur zira şimendiferler, vapurlar, bugünkü hayret-efza bir derecedeki zırhlılar, telli, telsiz telgraflar, mikroskoplar, teleskoplar ve daha emsali muhtereat-ı bî-nihaye pek yeni şeylerdir. Esasları bizden imiş diye biz yine ta eski hâlimizden başlayalım. Bu muhtereat-ı cedideyi kendimiz yapmayalım dersek şüphesizdir ki düşmanlarımıza daima mağlup kalırız. Ve hiç şüphe yoktur ki ahkam-ı diniyemize muhalif hareket etmiş oluruz.

Şimdi bizler sanatları, hünerleri, marifetleri balada mezkûr hadis-i şerif dairesinde süratle almak, öğrenmek için Avrupa'ya, Amerika'ya, Japonya'ya velhasıl dünyanın neresine icap ederse şakirtler göndermeliyiz. Lakin bu şakirdana gönderilmezden mukaddem kendilerine verilmesi lazım gelen terbiye-i diniye ve milliyeyi itada kusur etmemeliyiz. Ve bunun için ayrıca mektepler, medreseler ve bilhassa hikmet-i diniye mektepleri, medreseleri yaparak ve bu bapta müdevvenat-ı ciddiye telif ederek gençlerimizi kema-yelik ikna ve terbiyeye muvaffak olmalıyız ki Frenklerin pek malumatlı insanlarıyla, rahipleriyle de mübahese ettiklerinde mağlup olmasınlar. İşte bu evsafı haiz şakirdanın bilad-ı efrenceyeye gidip sanatları, marifetleri tedabir-i zamaniyeyi öğrenmelerinde eşedd-i ihtiyaç vardır. Ve ihtimal ki şakirdana bu derece malumat-ı diniye-i vasia vermek için çok seneler ister ve o vakte kadar sinleri terakki eder diyenler de olur. Evet şimdiki usul-i tedrislerimize nazaran öyledir fakat acizlerinin teceddüd-i ceridesiyle ileride arz edeceğim ve arz etmeye başladığım suretle tedrisata başlayalım on beş yaşlarında bir efendinin evsaf-ı matlubeyi kâfi derece istihsal eylemiş olacağına şüphe yoktur. Ve aynı zamanda oralardan ustalar, muallimler celbine ihtiyacımız, birr ü takva üzerine teavünle şirketler tesis ederek ziraat, ticaret ve sanayimizi terakki ettirmek ve zekât ve sadakalarımızı hüsn-i cem ile mektepler, hastaneler yapmak, halkımızı cehlden, tembellikten, teseülünden, aczden kurtarmak için pek ciddi ve samimi tedabire, ittihat ve ittifaka iftikarımız derkardır.

Eğer bu surette hareket ve ahlak-ı içtimaiyemizi de din-i mübin-i İslam'dan ayırmamaya elden geldiği kadar gayret edebilirsek esas bizim elimizde olduğundan kariben bütün akvam-ı medeniyeyi geçeceğimize şüphe etmemelidir. Ancak bu muvaffakiyetleri temin edecek yegâne tedbir-i kati de hepsinden evvel köylülerimize kadar tamim-i maarif çaresini bulmaktır.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Sebilürreşat Avn-i Hakla On Altıncı Cilde Başlıyor^[44]

اعوذ بالله من الشيطان الرجيم

İnsanı fena yollara götüren merdud şeytandan Tanrı'ya sığınırım.

بسم الله الرحمن الرحيم

Herkese ve has kullarına başka başka iyilikleri olan Allah'ın adıyla başlarım.

الحمد لله رب العالمين. الرحمن الرحيم. مالك يوم الدين

اياك نعبد واياك نستعين. اهدنا الصراط المستقيم

صراطلذين انعمت عليهم

غ ير المغضوب عليهم. ولا الضالين. آمين

Hamd Allah'a mahsustur. O Allah ki bütün alemlerin Rabb'idir. Herkese ve has kullara başka başka iyilikleri vardır. Hesap gününün sahibidir. Ya Rab, ancak sana kulluk ederiz ve senden yardım isteriz. Bizi doğru yola, nimetlere nail ettiğin, gazaba uğramamış kimselerin yoluna götür ve yollarını şaşırılmışlardan etme. Âmin.

Tefsir

Cenabıallah “Kur'an okuduğun vakit Allah'a istiaze et.”, buyurmuş olduğundan evvela “euzubillah” ile başlanır. Bu istiaze Müslüman'ın vazife hissiyle mütehasis olup vazifenin hüsn-i ifasına zarar getirebilecek her şeyden sakınmak lüzumunu hepsinden evvel bildiğini gösterir. Çünkü def-i mazarrat celb-i menfaatten evla olduğundan bir kere vazifenin icrasına mâni olabilecek sebep ve saiklerden kurtulmalı ki insan içinde bila-arıza devam edebilsin. İşte şeytandan yani her nevi doğru yollara mâni ve eğri yollara saik olan maddî, manevî şeylerden Allah'a sığınmak bunun içindir. Şeytan ekseriya ayrı bir mahluk olarak bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'de şeyatin-îns ü cin tabiri mevcut olduğundan bunun manasını şümüllü olarak almak ercahtır. “Racim” taşlanmış demektir. Şeytanları semalardaki yıldızlar vasıtasıyla taşlanmakta remzi bir mana vardır. Akl-ı ulvînin süflî fikirleri ret ve recm ettiğine işarettir. Bunun daha ziyade tafsilatını tabii Allahuteala bilir. İşte bir kere eğri yollara sapmamak için tedbirler ittihaz edildikten sonra doğru yolda ilerlemek lazımdır ki bunun için de “bismillah” ile başlanır. Cenabıhakk'ı daima hatırdan tutarak işe devam, doğru hareket etmek için tabii en salim tarihtir.

Rahman ve rahim kelimelerinin manalarında fark vardır. Rahman amm, rahim hastır. Mesela bir padişahın bütün bendeganına amm olan lütufları vardır. O itibar ile rahman sıfatıyla muttasıftır. Bir de has bendelerine mahsus ayrı, daha yüksek ve daha kibarane lütufları olabilir ki o vakit rahim sıfatıyla muttasıf olur. İşte Cenabıhakk'ın da iyi, kötü, hayvan, insan, cahil, alim, münkir, mümin, herkese şamil lütufları vardır ki bunlar maddî lütuflar ve dünya nimetleridir. Bu itibar ile Allah rahmandır. Bir de iyi kullarına mahsus nimetleri, lütufları vardır ki o da irfan ve iman ve hüsn-i ahlak mukteziyatıyla harekete muvaffakiyettir. O itibar ile Cenabıallah rahimdir. Ve bu izahattan anlaşılacağı veç ile: “Bismillah” dedikten sonra “er-rahmanirrahim” lafızlarının ilavesinde doğru yolda ilerlemekle maddî, manevî, dünyevî, uhrevî makasid için çalışmak yani dünya için ahireti ve ahiret için dünyayı terk etmeyip her iki ciheti de hakkaniyet dairesinde cem etmek lüzumunu beyan vardır. Böyle her ciheti gözetererek işe başlayan bir

44. Sebilürreşat Avn-i Hakla On Altıncı Cilde Başlıyor, Sebilürreşat, 13.02.1913, c. 16, s. 391, ss. 1-3.

kimse tabii çalışmasından bir netice elde eder ki bu neticeden bazı insanlar razı olur, kanaat eder. Bazıları da doymaz, gittikçe hırs ve ihtirasını artırır. Din-i İslam neticeye rıza emreder. Fakat daha iyiye, daha ziyadeye muvaffak olmak için çalışmayı da beraber emreder. Zira elhamdülillah demekle hem rıza hem tezyid-i nimet manası murat olunur. Elhamdülillahda rıza manası zahirdir. Bu rıza felsefi ahlak erbabınca da fazilet ve saadetin en birinci şartı bilinmiştir.

Tezyid-i nimet manası ise bir nimete hamd etmek o nimetin kıymetini bilmek demektir. Bir şeyin kıymeti bilirse tabii hüsn-i muhafazasına ve artmasına çalışılır. لا زبدنكم لئن شكرتم لزيدنكم ayet-i celilesi de hamd ve şükürün ziyade-i nimete hizmetini mübeyyindir. Nail olunan nimet için kuru kuruya dil ile hamd edilip de kıymeti bilinmez ve hüsn-i muhafazasına çalışılmazsa o hamdin ciddi olmayacağı zahirdir. Nimetlerinin kıymetini bilip hamd edenlere Allah'ın maddî, manevî yardım edeceği elbette şüphesizdir. Binaenaleyh din-i İslam rızakar ve haktan ve hakikat-bin bir dindir. Ne körü körüne nikbin ne de bedbin değildir. ... يامن مكر الله انه لا يائس من ورح الله روح ayet-i celileleri bu nükteleri beyan buyururlar.

Rabbülalemin buyurulması da hamd eden kimsenin: “Ya Rab, ben senin doğru yoluna giderek çalıştım ve şu hâlde geldim, hâlimden hoşnudum. Ancak senin yoluna gitmeyip eğri yollar tutan kimselerin de sıhhat ve servet sahipleri olduklarını görüyorum, diyeceği geleceğinden; buna cevap olarak Cenabıallah'ın bütün alemin Rabb'i, yetiştiricisi olduğunu beyan içindir.

Bundan sonra hatıra “Öyle olunca aramızdaki fark nedir?” gibi bir sual gelebileceğinden ona karşı “er-rahmanirrahim” yani Allahuteala'nın herkese amm rahmetleri, nimetleri, lütufları olduğu gibi iyi kullarına mahsus ayrı daha ulvî nimetleri de vardır. Eğri yollara gidenlerin nail oldukları nimetler herkese amm olan kaba nimetlerdir. Doğru yolda gidenlerinki ise o ulvî nimetlerdir. Binaenaleyh daha şereflidir, buyuruluyor. Bunun üzerine de bu fark ve şeref herkes tarafından takdir edilmediği için eğri yollara gidenler belki de daha müreffeh yaşıyorlar. Bunlar nasıl ve ne vakit belli olacak? diye bir fikir hasıl olması tabii olduğundan Allah malik-i yevmu'd-din hesap gününün sahibidir diye cevap veriliyor. Artık bunun üzerine her müşkil halledilip akla kanaat-i kamile geldiğinden, kati surette rabt-ı kalb edilerek “Ya Rab, ancak sana kulluk ederiz, her işimizde senin emrettiğin gibi oluruz.” demek farz oluyor. Ve bu suretle her işte hakkın emri dairesinde harekete karar verip Allah'tan yardım istiyoruz. Yardım istememiz çalışmanın bize ait olduğunu gösterir. Neye çalışacağız ve Allah'tan ne için yardım isteyeceğiz? Onu صراط المستقيم صراط الذين انعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين انعمت عليهم غير المغضوب عليهم ayet-i celileleri gösteriyor. Doğru süluku yani nimetlere nail olmuş, gazaba uğramamış kimselerin süluku olan doğru yolu bulmak ve yanlış yollara gitmişlerin yollarına düşmemek için çalışmamız ve yardım istememiz lüzumu talim buyuruluyor.

İşte hep bunlar gösteriyor ki Müslüman itikat ettiği şeyleri ancak akıl ve muhakemesiyle mizana vurduktan sonra kabul edecektir. Ve kelimelerde cem sigası kullanılmasında içtimaî hayata ve teavün ve tesanüt üzere yaşamak lüzumuna işaret vardır ve beş vakit namazlarımızda okuduğumuz Fatiha-i şerife, muhtevi olduğu hikmetleri düşünerek okunacak olursa her türlü ahlakî murakabelerin, salah-ı hâllerin husulüne kifayet edeceği zahirdir. ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنكر dir.

Zeyl: Ulema-i İslam Fatiha-i şerife için bütün makasid-i Kur'aniyeyi müstemil ve Ümmü'l-Kur'an, Ümmü'l-Kitap, El-Esas, El-Kafiye, El-Vafiye gibi birçok isimler vermişlerdir. Hakikaten Fatiha-i şerife bütün makasid-i Kur'aniyeyi icmalen muhtevidir. Çünkü Kur'an-ı azimüşşan ve biset-i nebeviyeden gaye-i asliye maddî, manevî her türlü mezaya ve mekarim-i ahlakiyeyi itmamdır ve Fatiha-i şerifede bunların kaffesinin esas itibarıyla mevcut olduğu şimdiye kadar söylediklerimizden anlaşılmıştır. Ve bu mühim keyfiyet asr-ı hazır felsefe-i ahlakiye ulemasının asarıyla da müberhendir. Mesela Fransa'nın meşhur ilm-i ahval-i ruh ve ilm-i ahlak muallim ve müelliflerinden Henri Marion ilm-i ahlakı: “Vazifelerin ilmidir, vazife de insanın nefsinde duyduğu mükellefiyet hissidir.” diye tarif eder. Bu tarif yani insanın kendisini mükellef bilmesi vazife ve mesuliyetini hissetmesi söylediğimiz veçh ile bizim istiazemizde münderiçtir. Henri Marion vazifenin, vezaiif-i ahlakiyenin en nihayet hesap gününün sahibi adil ve rahman ve rahim bir Allah'ın mevcudiyetine inanmaya münthehi olacağını mutakit bulunduğundan bütün kitabı Fatiha-i şerifenin muhtevi olduğu esasları vusunun yettiği kadar yani ayat-ı Kur'aniyeye nispetle pek sönük bir surette izahtan ibarettir.

Bir de Fransız ahlak müelliflerinden Jules Payot namında bir muallim daha vardır ki kendisi dini münkirdir, vazife-i ahlakiye muktezası insaniyettir deyip kalır ve takip ettiği ahlak nakıs kalmış vazifeleri na-tamam kalmaktan

kurtaramamış olduğundan aklı mutmain etmekten uzaktır. Aklınca dinleri beğenmeyen bu müellif, kitabının başında yazdığı ilm-i ahlak tarifinde Fatiha-i şerifenin *عليهم ولا الضالين اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين انعمت عليهم غير المغضوب* ayetlerinin mealini zikretmekten başka bir şey yapmamıştır. İşte onun ahlak tarifi: “Nevî beni-beşer neşv ü nemasının muhtelif devirlerinde mütalaa edilerek terakkiyatının takip ettiği hatt-ı umumî tersim ve istikbalde alacağı istikamet irae edilebilir.

“Bundan başka en necip, en mesut ve en insanî, en vüsat-i hâl ile ve en mükemmel ve bizim muhabbet ve takdirlerimize en müstahık olarak yaşamış kimseleri mütalaa ve onların hayatları esnasında müşkülât zamanlarında nasıl düşünüp nasıl his ve hareket ettiklerini tetkik edebiliriz. İşte terakkiyat-ı beşeriyenin şeraiti ile insanlardan en iyilerinin ahval-i hayatiyesinin mütalaasından hayat-ı beşerin mümkün olduğu mertebe vasi ve mesut ve mükemmel olmasını müstelzim olan şerait-i umumiye istidlal olunabilir. Ve bu iki umumî şartların mütalaası ilm-i ahlaki teşkil eder.”

Bir sürü kelimeler ki hülâsa edilirse nimetlere nail olmuş, gazaba uğramamış, yollarını şaşırmamış kimselerin gittikleri doğru yolu bulup ona göre hareket etmek demek istediği anlaşılır. Demek ki Kur’an-ı Kerim bu manayı, din-i İslam hakkında birtakım su-i zanları kitabının birkaç yerindeki taarruzlarından anlaşılabilir ve kendisi en son asırda bütün ilimlerin terakki ettiği bir zamanda yetişmiş olması sebebiyle Peygamberleri cehalet zamanlarının cahil adamları diye tavsif eden Avrupalı müellif Jules Payot’tan kıyas kabul etmeyecek derecede âlî bir surette eda buyurmuştur. Jules Payot, eğer bir kere din-i İslam’ı tetkik etmek zahmetini ihtiyar edebilse idi tabii söylediklerini söylemezdi. Biz herhâlde bunun din-i İslam hakkında malumat-ı sahihası olmadığına atfederiz. Su-i niyetine haml etmeyiz. Çünkü dinimiz su-i zannı sevmez, hüsn-i zan ile emreder.

Doktor Milaşlı İsmail Hakkı

Sebilürreşat Ceride-i İslamiyesine: Müslüman Kardeşlerime^[45]

Efendim, iki aydır Antalya'dayım. Burada da ber-mutad işret aleyhinde çalıştım. Talep ve mülahazalarım Mutasarrıf Beyefendi tarafından kabul buyuruldu. Ve melfuf beyannameden anlaşılacağı üzere bütün liva dahilindeki meyhaneler kapattırılarak elhak şan-ı İslam'a layık bir muamele yapıldı. Umum Müslümanlar müteşekkir ve hükûmete dua-han olmaktadır. Keyfiyetin Sebilürreşad'a derci ile hükûmet-i mahalliyenin bu hayırlı himmetinden bütün alem-i İslam'ı haberdar etmenizi rica ederim. Ümit ederim ki başkalarına da numune-i imtisal oluruz. Baki arz-ı ihtiramat eylerim efendim. Fi 22 Nisan 1331

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

45. Sebilürreşat Ceride-i İslamiyesine: Müslüman Kardeşlerime, Sebilürreşat, 20.05.1915, c. 14, s. 339, ss. 5-6.

Din-i Celil-i İslam'da Zekât ve Ulviyeti ^[46]

Şurut-ı mühimme-i İslamiyeden birisi de zekattır. Fiil-i hayır zekat, ağniyanın fukaraya muâveneti maksad-ı mukaddesi üzerine müpteni olup zekatın farz olduğuna dair Kura'n-ı azimüşşanda pek çok ayat-ı kerime mevcut olduğu gibi Sure-i Müminun'da nestaizübillah, والذين هم للزكاة فاعلون, ayet-i celilesiyle zekat veren müminunun nail-i felah olacağı tebşir buyrularak kaderleri ila olunmuştur. Hakikat, muhtac-ı muavenet insanlara şer-i şerifin tayin buyurduğu şerait dahilinde para veya mal verip temin-i ihtiyaçlarına himmet etmek demek olan bu emr-i hayır alem-i insaniyet için gayet nafi bir fariza-i celiledir. Dünyada bir muhtaca bir minhac-ı şer-i şerif muavenet edip de def-i ihtiyacına, izale-i ızdırabına muvaffak olmak kadar latif ve ferah-bahş bir fiil-i hayır olamaz. Binaen ala zalik zekat veren kimse bir taraftan vazife-i diniye ve insaniye ifa etmiş olmaktan mütevellit bir hiss-i itminan ile şâdan, diğer taraftan zikr-i cemil ve ecr-i cezil kazanmış olacağından naşi mazhar-ı şükran-ı bîpayan olmakla ömrünü müsterihü'l-bal ve emînü'l-istikbal bir hâl ile imrar eder. Bu suretle imrar edilen hayatın sıhhat üzerine hüsn-i tesiri ise pek büyüktür. Bahusus zekatın bir miktar-ı muayyeni olup bu miktar verildikçe malın bereketleneceği tebşirat-ı nebeviye iktiza-i âlisinden bulunmakla hem bu tebşirin bahşettiği itimad-ı maneviye istinaden mütevekilâne hem fehva-i celiline ittibaen müçtehidane tezyid-i meşru servete çalışarak ulüvv-i cenap ve merhamet ve fenn-i iktisat ve servet ve daha doğrusu her mehasini câmi olan nehc-i şerif-i şeriat mucibince hareket etmiş olur.

Din-i mübin-i Ahmedî hakikaten servet ve iktisat ilimlerinin kavaid-i makbulesi dairesinde emreder. Ve mübezerînin ihvan-ı şeyatin müsrifinin ashab-ı nardan olduklarına ve israfın her suretle mezmum bulunduğu dair nusus-ı Kur'an'ıye pek çoktur. Hele iktisadî bir iki kelime ile izah buyuran nesteizübillah, ولا تجعل يدك مغلولة إلى عنقك, ayet-i celilesi pek büyük bir kaide-i iktisadiyeye şamil olup ne bütün bütün hasis olup âlemin levmine hedef olmak ne de elinde avucunda olanı sarf ederek muhtaç kalmak muvafık olmayacağını gösterir bir nass-ı celildir. Zekatın umumiyet itibarıyla beşeriyete olan menafi-i maddiye ve maneviyesi ise daha büyüktür. Ticaret, ziraat ve fen ve sanatın en ziyade terakkisiyle nail-i yesar-ı bîşümar olan milletlerde dahi muhtac-ı muavenet fukara layuad ve layuhsa olup esbab-ı muhtelifeden dolayı fakir ve bivaye düşerek sıhhat ve afiyet ve huzur ve rahatı mahvolmak tehlikesinde bulunan bu zavallılar için her yerde cem-i ianata himmet edilmekte olduğu malumdur. İslam'daki bu zekat keyfiyeti ahkam-ı şer-i şerife tamamen riayetle cem ve icra edildiği takdirde alem-i insaniyete sıhhat ve afiyet ve ahlak ve insaniyet nokta-i nazarlarından her millet ve memlekette ziyade hüsn-i muavenet edilmiş olacağı iyice düşünülür ve hesap edilirse tezahür eder.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

46. Din-i Celil-i İslam'da Zekât ve Ulviyeti, el-Medaris, 16.08.1913, s.14, ss. 211-212.

***Kur'an-ı Kerim Tercüme Olunabilir mi?* [47]**

Kur'an-ı Kerim ne kadar Müslüman varsa cümlesinin din ve şeriat kitabı olduğundan mana-i şerifinin merite-i kifayede bilinmesi her Müslüman için vaciptir. Bu kitab-ı mübin ise Arapça nazil olmuş idiğinden Arap olmayan Müslümanlar bu vecibeyi ifade çok müşkülât çekmektedirler. Vakıa Araplar da Kur'an-ı Kerim'in dakik manalarını anlamak için uzun müddet ilimler tahsiline ihtiyaçtan kurtulamazlarsa da herkese vacip olan derecesini anlamak onlar için daha kolaydır ve dakik manaları anlamak isteyenler de lisanları Arap olmayanlardan daha az zahmet çekerler. İşte buna binaendir ki biz Türkler zarurat-ı diniyemizi öğrenmek için bir kolaylık olmak üzere Türkçe ilmihâl ve ulum-ı diniye kitapları telif etmişiz ve bazı tefsirler de yazmışız. Fakat Kitap'ımızın daha ziyade derin meselelerini öğrenmek isteyenlerimiz için lisan-ı Arap ve bu lisan üzere yazılmış ulum-ı mütenevvia tahsilini mecburî görmüşüz. Yakın zamanlara kadar bunlara itiraz edenler olmamış ve her ilim tahsil etmek isteyen bu kaideye riayetle bütün ömrünü lisan-ı Arap'ın ve ulum-ı Arabiye denilen müdevvenatın talim ve tahsiline hasretmiştir. Ancak Garp'ın terakkiyatının nazarları bi'z-zarur kendisine çevirecek derecede yükselmesi yalnız ulum-ı Arabiye tahsiliyle iktifa imkânını selp ettiğinden evvela her ikisinin cemine lüzum görülerek medrese tahsilini az çok ikmal etmiş kimselerimizin ulum-ı Garbiyeyi de tahsil etmeleri muvafık görülmüş ve ilk zamanlarda bu suretle iki ciheti cami bir hayli zevat yetiştirilmişti. Fakat umur-ı dünyeviye ve münasebat-ı medeniye için Garp ilimlerini tahsilin daha ziyade taammümü ve temasın tekessürü daha zarurî bir hâle geldiğinden ulum-ı Arabiye tahsilinin ihmâli çoğalmış ve bunun neticesi olarak umur-ı diniyede cehl ü noksan nazar-ı dikkati calip bir hâli bulmuştur. İşte bu cehl ü noksan netayicinin ilcasıyladır ki bir kısım kimseler tarafından manası anlaşılmayan sözlerin okunmasından bir fayda hasıl olmayacağı ve binaenaleyh muhtevî olduğu ahkam ve maaniyi doğrudan doğruya anlayabilmek için Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye tercüme edilmesi elzem bulunduğu ve zaten ecnebî lisanlarının çoğuna tercüme edilmiş olduğundan Türkçeye tercüme edilmesine hiçbir mâni tasavvur edilemeyeceği beyan edilmektedir.

Diğer taraftan bir kısım zevat da Kur'an'ın Türkçeye tercümesine muarız bulunmakta ve ancak mana-i şerifinin tefsir suretinde eda edileceğini ityan etmektedirler. Bu muarızlığın en esaslı sebebi, tercümenin namazda veya namaz haricinde aynen aslı olan Arapça yerine kaim olması istendiğine zahip olunmasındandır. Fi'l-vaki bu tercüme isteyenler arasında sırf manayı anlamak için isteyenler olduğu gibi namazda, duada asl-ı Arabisi yerine Türkçesinin okunması lüzumuna kail olanlar da vardır. Biz şimdi her iki tarafın ne derece haklı veya haksız olduklarını tetkik edelim.

Vakıa bir kelam manası anlaşılmaksızın okunursa ancak aheng-i elfazı ile kudsiyetine olan imanın mübhem ve icmali bir tesiri görülür. Asıl matlup olan maksud-ı dini tam olarak hasıl olmaz ve Peygamber Efendi'mizin buyurmaları bu hikmete müptenidir. Binaenaleyh hem lafzın fesahat ve belagatini hem manayı anlamak lazımdır. Bunlar da ancak ilim ile olur. Böyle olunca Türklerin ve diğer Arap olmayan Müslümanların Kur'an okumaktan bi-hakkın bir istifadeleri yoktur. Yalnız iman ile ahenk-i elfazın ihtisas üzerine olan icmali bir tesiri ile kalıyorlar demek olur. Onun için Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümesine ihtiyaç vardır.

Fakat acaba Kur'an-ı Kerim Türkçeye tercüme edilebilir mi? Bir kere bunu anlamalıyız. "Bütün ecnebî lisanlarına hatta Ermeniceye bile tercüme edilmiş olduğundan Türkçeye niçin tercüme edilmesin?" mi diyorsunuz! İş öyle değildir. Kur'an-ı Kerim şimdiye kadar hiçbir lisana hakkıyla tercüme edilememiştir. Vakıa birçok lisanlarda tercüme diye satılmakta olan kitaplar varsa da hakikatte onlar Kur'an-ı Kerim'in lafiz ve manasında mevcut olan hüküm ve kuvveti haiz değildirler. Binaenaleyh taklittirler. Aslının yerini tutamazlar. Buna kolay kolay inanamayacaksınız. "Fransız, Alman ve İngiliz dilleri bugün o kadar zenginleşmiş ve o kadar incelmışlerdir ki Kur'an'ı bu lisanlara

47. Kur'an-ı Kerim Tercüme Olunabilir Mi?, Sebilürreşat, 05.02.1919, c. 15, s. 390, ss. 447-449.

nakletmek pek kolay hatta Arapçasına bile faik olmak lazım gelir. Zira Arapça ne kadar zengin ve vasi olsa bugünkü medenî milletlerin lisanlarındaki mükemmeliyet onda olamaz.” demek istersiniz değil mi? İşte, iş öyle değil. Çünkü bu lisanlar gerek ulum ve fûnun ve gerek siyasiyat ve edebiyat cihetiyle pek ziyade terakki etmiş ve incelmış olmakla beraber Kur’an-ı Kerim’in derece-i belagatine vasıl olmaktan çok uzaktırlar. Bunu Kur’an-ı Kerim’in lafız ve manasını anlamakla meşgul olan her sahib-i insaf tasdik ve takdirde tereddüt etmez. Buna dair hayli salahiyettar zevat ile görüştüm. Cümlesini bu itikatta buldum. Bahusus Beyrut’ta bulunduğum sırada hem Fransızcaya, hem Arapçaya iyi vakıf Hristiyan Araplar bu bapta pek ciddi şهادetlerde bulunurlardı. Ezcümle Cebel-i Lübnan muteberanından Nedre Bey Matran ile aramızda cereyan eden muhavere bu bapta pek mühim bir delil teşkil eder. Beyrut Vilayeti Sihhiye Müfettişi bulunduğum sıralarda o vakit Vali bulunan zat, yaz mevsimini Cebel-i Lübnan’ın Aliye mevkiinde geçirir ve Cuma günleri memurin ile mahalli muteberanı Vali’yi ziyaret için orada toplanırlardı. Bir cuma günü o vakitler Beyrut Gümrük Nazırı olan, Avrupa’da çok bulunmuş, Fransızca’yı iyi konuşur Kâmil Efendi isminde bir zat, Nedre Bey ve ben konuşuyorduk. Söz Kur’an-ı azimüşşana intikal etti. Nedre Bey, Marunî olup Arapçanın şiir ve edebiyatına vakıf ve Fransızca’yı çocukluğundan beri Fransız mekteplerinde tahsil etmiş ve Fransa’da birçok seneler Fransızca gazeteler çıkarmış olmak hasebiyle o lisanda dahi gayet muktedir. Bana hitaben: “Kur’an-ı Kerim’de öyle ayetler vardır ki biz Hristiyan Araplar, onların karşısında hayran ve takdir-han olmaktan kendimizi alamayız. Ezcümle نور الله نور السموات والارض ayeti bu bapta gayet mühim bir misaldir.” dedi.

Ondan sonra ayrıldık. Ertesi hafta ben Kazimirski’nin Fransızca Kur’an tercümesinden bu ayetin Fransızcasını defterime yazarak yine Aliye’ye gittim. Nedre Matran’ı görerek “Sizin takdir ve hayretlerle gördüğünüz ayetin Fransızcası!” diyerek defteri eline tutuşturdu. Aldı, şöyle bir okudu ve “Bu onun tercümesi değil.” diyerek defteri geriye verecek oldu.

“Rica ederim, sizin Arapçanız da Fransızca’nız da kuvvetlidir. Tashih yahut yeniden tercüme edin.” dedim. Aldı biraz çekilerek tekrar tekrar mütalaaya başladı. Bir hayli zaman düşündükten sonra:

- Allah Allah, başka türlü tercüme mümkün değil. Lakin gerek lafız ve gerek mana cihetiyle ne kadar kaybetmiş. İnsanın “Bu, onun tercümesi değil.” diyeceği geliyor. Sanki o ayet değil. O derece değişmiş dedi.

Kazimirski Kur’an tercümesinde en ziyade muvaffak olanlardan bilindiği gibi Fransız lisanı da her türlü ilmî mazmunları ifade için gayet müsait bir lisandır. Beynelmilel bir lisan olması da bu fazlına delildir. Öyle olduğu hâlde Kur’an-ı Kerim’in lafız ve manasındaki büyüklüğü, derinliği eda için acizdir. Şu hâlde Türkçemizin bugünkü hâliyle Kur’an’ın Arapçasının aynı kuvveti haiz bir tercüme meydana getiremeyeceğimiz evla bi’t-tarikidir. Bilmem buna dair hangi bir emsali gösterelim? Herhangi bir ayeti tercüme tecrübesinde bulunsak acz önümüze gerilir, kendisini gösterir. Mesela hamd, Rab, Rahman, Rahim, kelimelerine mukabil neler bulalım? Vakıa bazı kelimeleri Türkçede meluf olduklarından aynen kullanmak mümkündür. Fakat en çok meluf olanlardan bile öyleleri vardır ki biz Türklerin kullandığımız manadan ziyade manayı mutazammınlardır. Ezcümle “Rab” kelimesinde terbiye ve yetiştirmek manasının dahi mevcut olduğunu, bu kelimeyi her gün kullanan kaç Türk hatırına getirir? Demek ki Türkçe, Kur’an’ı haiz olduğu bütün kuvvet ve vüsatiyle edaya kadir değildir.⁴⁸¹

Öyle olunca tercüme etmeyelim mi?, edelim. Fakat tercümelerimizin Kur’an’ın aynı olduğunu iddia etmeyelim. Hem hepsini birden bir veya iki kişinin tercüme edebilmesi mümkün olmadığından muhtelif ilimlerde be-nam zevattan mürekkep bir heyet-i muktedire marifetiyle istişare ede ede tercüme ettirelim ki mümkün olduğu kadar hakikate yaklaşabilsin. (Müteaddit vücuh-i maaniyi muhtevi ayetlerin tercümelerinde en muvafık görülen tercüme, metne derc edilip diğerleri de tahşiye suretinde ilave edilebilir.)

İşte zevaitten ari, nevakıstan beri bir tefsirimizin bulunmaması şimdiye kadar hep müfessirlerimizin yalnız başlarına tefsir yazmak hevesine düşmelerindedir. Kur’an-ı Kerim gibi bir Kitabullah’ı layıkı veçh ile tefsir

48. Kur’an-ı Kerim tercümesi, mevzubahis olunca hatıra gelen güçlüklerin en başlıcası bizce şudur: Ayat-ı celileden bazıları, hususiyle ahkama taalluk edenleri birkaç türlü tefsire müsaittir. Müfessir, akla gelen vecihlerin hepsini söyleyerek içlerinden birini ya kendi tercih eder yahut karilerine bırakır. Hâlbuki mütercim, bunlardan ancak birini serd ederek “İşte bu ayet-i kerimenin manası budur.” der ve ale’l-ekser isabetten mahrum olur.
Sebillürreşad

edebilmek en muktedir heyet-i ilmiyeler için bile güçse de öyle heyetlerin yaptığı tefsir elbette daha mükemmel olur. Hem bu heyet müzakere ve mübahaselerini alenî bir surette yapıp bu işe mahsus mevkut risalelerle neşretmeli ve hariçten okuyup da reylerini beyan edecek zevatın fikir ve mütalaalarını nazar-ı itibara alarak bilimum ulemanın reylerinden istifade etmelidir. İşte bu şartlar dahilinde yapılan tefsirlerin umum tarafından daha ziyade mazhar-ı hürmet ve kabul olacağı da şüphesizdir. Tercüme de böyledir. Ancak tercüme dediğimiz veçh ile Türkçemiz kifayet-i ilmiyesini ihraz edinceye kadar Arapça ile karışık ve gayr-ı kâfi olacak ve hiçbir vakit Kur'an-ı Kerim'in aslının yerini tutamayacaktır.

Fransız lisanının da Kur'an-ı Kerim'in manasını layıkı veçh ile edadan aciz olduğu Kazimirski'nin ikrarıyla da sabittir. Mumaileyh; Rahman ve Rahim kelimelerinin ince farklarını söylediği sırada mukabilleri olarak kabul ettiği "miserieordieux, clement" kelimelerinin kifayetsizliklerini, fakat kendisinden evvelki mütercimler böyle kabul ettiklerinden ve Fransızcada bu manaları ifadeye kâfi başka kelimeler de olmadığından bi'z-zarur kabul ettiğini beyan ediyor.

Milâslı İsmail Hakkı

***Düello Şer-i Şerife Muvafık Olabilir mi?* [49]**

Düello diye iki kişinin birbirini öldürmek veya yaralamak maksadıyla bil-iltizam ve şahitler huzurunda dövüşmeleri demektir. Bizim alem-i İslam'da bunun emsali olmadığından tamamen bu manaya delalet eder ayrıca bir isim de yoktur. Vakıa Arapçada mübareze veya biraz denilen bir dövüş varsa da bu da düellonun tam mukabili değildir. Binaenaleyh biz bunu Frengistan'dan aramıza girmeye çalışan ve hamden lillah şimdiye kadar girememiş olan vahim bir illet diye telakki ederiz. Ancak bu aralık düellonun şer-i şerife muvafık olup olamayacağı hakkında bazı yevmî ceridelerde sözler cereyan etmiş olduğundan bugün ona dair olan mütalaatımızı beyan edeceğiz. Bunun için evvela düellonun cari olduğu memleket ahlakiyununun mütalaalarını zikredelim. Meşahir-i ahlakiyundan Henri Marion diyor ki “Düelloda katli mazur göstermek isteyenler vardır. Fakat bunu mazur gösterecek hiçbir hâl yoktur. Düello iki kişinin evvelce kaideye tevfikeyen muvafakları üzerine yek-diğeriyle muharebe etmesidir. Vakıa düello ederek insan öldürmekle pusu kurarak öldürmek arasında fark vardır. Fakat bu fark hayali bir surette izam edilmemelidir. Ve her ne olursa olsun düello bir katildir. Ne kaideler ne de aldığı şekiller onun tabiatını değiştiremez. Diğer taraftan “Düello muktedir olamadığı katle tabi şartı bir intihardır.” O cihetle bunda hata muzaaftır. Bundan başka tecavüze uğradığından dolayı düelloya talip olanın kendi kendine vazife-i adliyeyi yapmaya kalkışması da vardır ki bu da ayrıca merduttur. Bir de düelloyu istilzam eden hakaretler, haksız muameleler bir insanın ölmesini veya öldürülmesini mucip olacak ahvalden midir? Bu hakaretler, haksızlıklar ekseriya mübhem, mahiyetsiz şeylerdir. Namus kan ister, dendiği çoktur. Acaba bu hangi namustur? Eğer efkâr-ı umumiyyeden düşmek ise bunun ehemmiyeti büyük olmakla beraber eğer hakka mukarin değil ise asıl namusun ona ehemmiyet vermemek, kendi vicdanını dinlemek olduğunu evvelce görmüş idik. İlm-i ahlakça namus hiçbir fikri nazar-ı itibara almaksızın vazifeyi yapmaktır. O hâlde kelimenin tam manasıyla namusumu sağlam saklamak ancak bana aittir. Hiç kimse onu benden ne ref, ne tenkis ne de tezyit edemez. Yalnız ben kendi hatalarımla onu tenkis yahut liyakatlarımla tezyit edebilirim. Eğer ben vazifelerimde kusur edersem düello benim hatamı tamir edemez. Zayi olmuş namusumu bana iade etmekten uzak olduğu gibi yapmış olduğum fenalığa bir haksızlık daha ilave etmiş olurum. Herhâlde bir taarruz ve tahkik vukuunda adalet-i hükûmete müracaat lazım gelir. Her medeni memlekette adalet-i muntazama mevcuttur. Namuslu adam hiçbir kimseyi rencide ve ızrar etmez.”

Sonra yine Fransız ilm-i ahlak müelliflerinden Jules Payot da şöyle diyor: “Düello, yani güya gayet ağır bir tahkire duçar olmuş bulunmak yahut bir hemşire veya kadının namusunun intikamını almak için ölmek ne manasız şeydir! Bu vahşilikten kalma bir görenektir. Hakikatte düello bir cinayettir. Başkasının hayatına vacip olan hürmeti hetk eder. Çünkü düello yapan katil olabilir. Ölümle neticelenen bir düelloda vicdan umumî bir nefret duyar. Bahusus tarafeynden masum olan kimse ölürse şimdi Anglosakson ırkında düello kalmamıştır. Fransa gibi elan mevcut olan memleketlerde onun devamına hizmet eden kibir ve ucüptür. Bu muzır görenek ordudan da kalkmalıdır. Zira bu asr-ı medeniyetle münasebeti olmayan, vahşilik zamanından kalma bir şeydir. Herhâlde düello ile adam öldürenin başka suretle kin ve kibir ile cinayet işleyerek katil olandan farkı yoktur.”

Bu bapta şeriat-i İslamiyenin mütalaası da aynıdır. Düello yapanların öleni de öldüreni de hem katil-i müteammit, hem muntahirdirler. O cihetle onların üzerine bu iki fiilin her ikisinin de günahı yazılır. Hem bir kere düello ne için yapılır? Onu tedkik edelim. Eğer Avrupa'da olduğu gibi mahkemece kâfi merteye ceza verilemeyecek tahkirler, taarruzlar sebep olacaksa dinimizce duçar-ı muakabe olan kimse için ancak duçar olduğu muakabenin misliyle etmesine mesağ vardır. Daha ziyadesi teaddi olur, haramdır. Ve en hayırlısı sabretmektir. Esteizübillah

49. Düello, Şer-i Şerife Muvafık Olabilir mi?, Sebilürreşat, 27.02.1919, c. 16, s. 393, ss. 39-40.

وان عاقبتكم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به ولنن صبرتم لهو للصابرين

Sonra Cenab-ı Peygamber Efendi'miz "İki Mümin kılıç kılıca gelirlerse ikisi de cehennemliktir." buyurmuşlar. "Maktul de mi ya Resulallah?" diye sual olunca "Evet, çünkü o da öldürmek kasdıyla işe girmiştir." buyurulmuştur.

Hazret-i Ali Efendi'mizin Muaviye'yi mübarezeyle davet etmesi meselesine gelince Cenab-ı Ali radiyallahu anh hilafet makamında bulduklarından emr-i hükûmette kendilerine muhalefet edeni bağı addetmeleri tabii olmakla onu mübarezeyle davet etmesi yahut katli için başkalarını memur etmesi salahiyetleri dahilinde hatta vazifesi idi. Çünkü kendilerinde hakk-ı kaza ve ulü'l-emirlik müctemi bulunuyordu. Binaenaleyh bugün iki Müslim arasında düello etmek hiçbir veçh ile caiz olamayacağı gibi bağı addolunan bir kimseye de ulü'l-emrin emri olmadıkça mukateleye davet etmek hakkına kimse malik olamaz. Binaenaleyh düello eden katil olursa cezası verilir. Maktul olursa müntehir hükmü giyer. Bizim bildiğimiz budur.

Doktor Milaşı İsmail Hakkı

Din ve Asrîlik ^[50]

Büyük Mecmua'nın dört numaralı nüshasında "Asrî Cemiyetlerde Dinin Mevkii" ünvanıyla bir makale görüldü. Bu Mecmua'yı yazarların umumiyet itibarıyla bir mesleği var ki o vadideki yazılan yazıları hemen daima ulum-ı mütekarrireye muhaliftir. Çünkü onların içtimaiyat ilmi diye meydana çıkardıkları şeyler; ekser-i mesail-i erbab-ı ilim tarafından kabul edilmemiş uydurma nazariyelerden ibaret birtakım tahayyülattır. Ve onlar bu tahayyülat-ı nass-ı katıllardan, en bedihi mantık ve felsefe esaslarından yüksek ve kati tutmakta ve asrîlik, asrî cemiyetler, asrî fikirler, asrî dinler, asrî veya zühdî düşünceler ... ilh. Birtakım kelimelerle herkesin ve bhusus seviye-i ilmiyeleri tabiatıyla dun olan gençlerin zihinlerini tağlit ile hakikatlerden uzaklaştırmakta olduklarından bunların hakikî ilimlerden ne kadar uzak olduklarını göstermek lüzumu hasıl olmuştur.

Hepsinden evvel şurasını tekid edelim ki onların içtimaiyat dedikleri şey daha bir ilim hâlini almamıştır. İhtimal ki ileride ilim olur. Fakat hâl-i hazırı müesses ilimlerce kabul ve tasdik edilmemiş pek ziyade muhtac-ı ispat meselelerden ibarettir. Nitekim "Asrî Cemiyetlerde Dinin Mevkii" makalesinde görülen davalar da asılsız, fasılsız şeylerdir. İşte söyledikleri:

"Büyük dinlerin geçirdiği tekâmül devirlerini tetkik ettiğimiz zaman her dinin üç esaslı safhadan mürur ettiğini görüyoruz: İktisadî devir, hukukî devir, bedii devir.

1) "İktisadî devir: İptidâî dinlerin bulunduğu safhadır. İptidâî cemiyetlerde ilâhlar iktisadî birer ilahtır. Vazifeleri mezruata bereket veya kaht vermek, yağmur yağdırmak, kuraklık yapmak, semavî afetler meydana getirmek gibi şeylerdir... ilh."

Bir kere bu sözlerin aslı yoktur. Çünkü dinler ta iptidalarından itibaren kudsî sıfatları haizdirler ve esasları da insanlarda fitrî olarak mevcut olan taharri-i hak ve vazife ve mesuliyet hissi üzerine müstenittir. Vakıa buna karşı insanlarda vazife ve mesuliyet hissi sonradan hasıl olmuştur.

İnsanlarda iptidasından beri hâkim olan saik-ı asli menfaat hissidir. Binaenaleyh evvela, dinin de menfaatten başka bir şey olmayan iktisat üzerine teessüs etmiş olmasını kabul etmek daha doğrudur gibi bir cevap verebilirler. Fakat bu cevap dediğimiz gibi tahayyülî bir cevap olur. Nitekim içtimaiyatçılar "İnsanlarda aile mi teşekkül etmiş, yoksa kabile hâlinde toplanılmış da aile sonradan mı hasıl olmuştur?" meselelerinde türlü türlü nazariyelere, hayallere düşmüşlerdir. Bazıları ailelerin teşekkülü daha basit olduğundan ilk defa birbiriyle münasebet peyda eden kadın ve erkek çocuk dünyaya getirince çocuklara karşı, validelerde olduğu kadar değilse de az çok erkekte de bir hissi muhabbet mevcut olacağından bu muhabbetin verdiği merbutiyetle ailenin teşekküle başlamış olması lâzım geleceği cihetine meyletmişler. Hâlbuki diğer taraftan hâlâ içlerinde aile hissi olmayan kabileler mevcut olduğundan evvelâ insanlar kabile hâlinde toplanıp sonradan ailelere ayrılmış olduğuna temayül edilmiştir. Lakin hakikatte her ikisini de ispata muktedir olmamışlardır. İşte din ve fikr-i içtimai meseleleri de böyledir. Kendi akıllarınca tahayyül ettikleri tekâmül kavaidine göre hükmetmek isteyen içtimaiyatçılar evvela tekâmül-i içtimai hasıl olmuş, ondan sonra fikrî dinî zuhur ve edyan teşekkül etmiştir derler. Hâlbuki tarih-i insaniyet bilakis nizam-ı içtimainin dinler sayesinde ve dinlerden sonra hasıl olmuş bulunduğunu gösteriyor. Tabiidir ki tarih üzerine binayı hükmetmek faraziyyat üzerine söz söylemekten elbet daha sağlamdır. Ancak insaniyetin tarihi bizim ihata ettiğimiz tarihlerden pek eski ve mukayeseli teşrih ve ilm-i ahvali beşerin halledemeyeceği derecede karanlık olduğundan ne elimizdeki malumat-ı tarihiyeye ne de içtimaiyatçıların istinat ettikleri tasavvur ve tahayyüllere itimat edilemez. İtimada şayan olan ancak dinlerin

50. Din ve Asrîlik, Sebilürreşat, 17.04.1919, c. 16, s. 408-409, ss. 168-171.

herhâlde ahlâk-ı hakikiye gibi vazife ve mesuliyet ve taharri-i hakikat hissi üzerine istinat ettiğine hükmetmektir. Çünkü ilm-i ahvalî ruh vicdan-ı nefsi tetkikatına istinaden bundan başkasını kabul etmenin doğru olamayacağını ispat ediyor. Binaenaleyh büyük dinlerin iktisadî devirden başlayıp hukukî devre geçmesi doğru değildir. Büyük din esasen büyük olarak doğmuş ve büyük olarak yaşamıştır. Hele İlahlar kabul eden hurafeleri dinlerden addetmeleri sarîh surette gösteriyor ki makalenin muharriri beyefendi dinin ne demek olduğuna vakıf değiller. Şimdi geçelim ikinci devir dediklerine.

2) “Hukukî devir: Hristiyanlıktan sonra başlayan devirdir. Hristiyanlık ve onu takip eden büyük dinler insanlar arasında adâlet ve hukuk fikirlerini doğurmuştur. Allah’ın vazifesi insanlar arasında adaleti temin etmektir. Bu devirde din fertlerin bütün hayatlarına nüfuz etmiş ve bütün içtimaî müesseseleri nüfuzu altına almıştır...ilh.”

Diyor ki bu sözlerde tezat vardır. Çünkü hem hukukî devir deniyor hem de edebiyatın, ahlâkın, âdetlerin, müesseselerin velhasıl her şeyin vesayet-i diniye altına alındığını dermiyan ediyor. O hâlde bu dinler yalnız hukukî değil, her şeye karışır, küllî bir şey imişler. Ve dinlerin böyle birçok mesele karışması yahut bir şekl-i hukukîyi haiz olması Hristiyanlıktan sonraya mahsus değildir. Museviyet de birçok şeylere, hatta en ziyade hıfzıssihhata pek ziyade karışır.

Din-i İslam’dan başka büyük din olmadığı cihetle bu sözlerin en ziyade din-i İslam’a ait olduğunu anlamamak güç değildir. Evet, biz maal-iftihar kabul ediyoruz ki din-i İslam dünya ve ahirete müteallik her işe karışır ve ekmel olması da bu karışabilmesinden ileri gelir. Biz; “Hristiyanlık, mensuplarını her işte serbest bıraktığından dolaydır ki terakkilerini temin etmiştir. Din-i İslam’ın her şeye müdahalesi de terakkilerine mâni olmuştur.” diyenlerle beraber değiliz. Onların bu fikirlerinin pek sathî ve pek hata-alud olduğuna kaniyiz. Çünkü mesela Hristiyanlık hukuk, kaza ve ifta, imamet ve siyaset, veraset gibi meseleleri lüzumu veçh ile muhtevi olmadığından bu hususlar ulemayı dinleri tarafından lüzumu veçh ile mütalaa ve tetkik edilememiş ve kendileri diğer birçok ilimler gibi hukuk vesair ilimlerini de ulum-ı İslamiyeden almışlar ve şimdiye kadar da almaktan hâli kalmamışlardır. Lakin dinleri bu hususlara lüzumu veçh ile karışmadığından hiçbir esasî kanunî ve ilmî efkâr-ı umumiyelerinde muktezi kudsiyeti iktisap edememiş ve binaenaleyh bugünkü içinden çıkılmaz vaziyetlerin hudusuna sebep olmuştur. Halbuki din-i İslam’da her şeyin esasî dinî surette tespit edilmiş olduğundan nizam-ı âlemin tagayyürüne badî olacak harekât-ı muzırraya meydan bırakılmamıştır. Buna karşı “Bin üç yüz sene evvel yapılmış kanunlar nasıl olur da yirminci asırda ma-bihi’l-amel olabilir?” diyeceklerini de biliriz. Fakat bu sözleri de pek sathîdir. Çünkü dünyada esas itibarıyla ahkâm-ı diniyenin doğruluğu zaman ve mekân ile mukayyet değildir. En uzak zamanlarda ne derece doğru ise ilelebet de öylece doğru kalacaktır. Zamanın tebeddülüyle tebeddül edecek olan ahkâm-ı feriyedir. Mesela katilin cezası kısastır. Fakat dinin bundaki maksad-ı esasîsi katilin öldürülmesi değil katlin menidir. *ولكم في القصاص حياة* buyurulması buna sarîhan delildir. Binaenaleyh katlin meni için başka cezaların kısas kadar müessir olacağı ahvalde din o cezalarla iktifayı muvafık bulur. Nitekim velilere verilmiş olan hakk-ı af ve diyet meseleleri gibi müsaadeler de bunu gösterir. Şimdi bir de dinlerin tekâmülünde ihdas edilen üçüncü devri görelim.

3) “Bedii devir: Bu da dinin son zamanlarda almaya başladığı şekildir. Zamanın terakkisiyle içtimaî iş bölümü ilerlemiş ve cemiyetin bütün müesseseleri yavaş yavaş dinin vesayetinden kurtularak istiklâlîni temin eylemiştir. Dinin vazifesi artık fertlere bedii bir zevk vermekten ibarettir. Yoksa onları hiçbir şey tefrika muktedir değildir. Din yalnız fertlerin manevî hayatına hitap eden ve onlara bedii duygular teminine çalışan bir müessesedir.”

Asrî cemiyetlerde din, bu üçüncü şekilde tecelli eylemeye başlamıştır. İçtimaî iş bölümü o kadar ilerlemiştir ki her içtimaî müessesenin vazifesi birbirinden tamamen ayrılmıştır. Din yalnız uhrevî şeylere karışan, insanların yalnız ahirete müteallik hareketlerini tanzim eden bir müessese hâlini almıştır.

İşte dinin geçirdiği bu tekâmül neticesi olarak asrî devletlerde din ile hukuk, dinle devlet, dinle ilim tamamen birbirinden ayrılmıştır.

Bu tasnife göre asrî cemiyetler; bütün içtimaî müesseselerinde taksim-i amal mevcut olanlardır. Hukukî, bedii, iktisadî müesseselerinde henüz dinin velayeti hükümran olan cemiyetler asrî cemiyetler miyanına ithal edilemezler.

Bu sözdeki tenakuz da zahirdir. Çünkü bir kere dinin bedii devre girdiğini iddia ediyor, en sonra da “Hukukî, bedii, iktisadî müesseselerinde henüz dinin velayeti hükümran olan cemiyetler, asrî cemiyetler miyanına ithal edilemezler.” diyor. Pekâlâ dinin bedii müesseselerde yeri kalmayınca o nasıl bedii olur?

İş bölümünün ilerlemesiyle her içtimaî müessesenin vazifesinin birbirinden ayrılması da vasayet-i diniye altında bulunmalarına mâni değildir. Çünkü bu bölüm din-i İslam’da esasen vardır. Fıkıh, hukuk, kelam, ahlak ve tasavvuf hepsi ayrılmıştır. Yalnız esas itibarıyla dine merbutturlar. Şurası pek zahir olarak anlaşılıyor ki muharrir-i makale dini de ilm-i ahlakı da bilmiyorlar. Ve içtimaiyat dedikleri vakitte hangi akvamı nazar-ı itibara alarak söz söylüyorlar. Onu da bulmak müşkül. Zira bir kere hükmü fertlere bedii zevk vermekten ibaret kalmış olan din, din olur mu? Ve manevî hayat, ahirete müteallik hareketler dedikleri nedir? Maddiyat ile münasebettar olmayan manevî hayat ve dünyaya merbut olmayan ahiret işi hangileridir? Sonra bu sözlerden maksatları bugün asrî milletlerde, devletlerde hiç din yok demek ise Anglosakson kavimlerinin, İngilizlerin, Amerikalıların her şeyde dine pek ziyade ehemmiyet vermeleri görülmüyor mu? Daha birkaç ay evvel Amerika Meclis-i Ayan’ında bir reis-i Ruhaniye Almanlar aleyhinde resmen dua ettirildiğini bütün cerideler yazmadı mı? Bütün ulum-ı müspete ve maddiye neşreden Misyoner mektepleri dinden çıkmışlar mı?

Ya her işin içine soktukları asrî tabirlerine ne diyelim? Bunlar hiç şüphe yoktur ki zavallı gençlerimizi manası müphem birtakım tabirlerle şaşırtmak ve herkese güya bu zamanda Avrupalılar, Amerikalılar tarafından adam yerine konmamız için biz Müslümanların mutlaka dini devletten ayırmamız, dini hiçbir işe karıştırmamaklığımız, daha doğrusu kendilerinde olduğu gibi bütün bütüne atmamız lazım geleceği fikri vermek için kurulmuş hilelerdir.

Bunların dini de ahlakı da anlamamış olduklarını söylemiş idik. Din ve ahlak esas itibarıyla birdirler. Ve her şeye karışırlar. Bugün bütün asrî dedikleri milletlerin ahlak kitaplarına onların arız u amik ve ilmî surette tetkiki tabii bu muharrirlerin sia-i ilmiyelerinden çok uzaktır. Yalnız fihristlerine baksalar anlarlar ki bir ilim olan ilm-i ahlakın karışmadığı maddî bir iş yoktur. Hukukî, siyasî, iktisadî, bedii, terbiyevî, içtimaî her şey onun velayeti; hükmü altına girmektedir. Hatta şediden dinsiz ahlak taraftarı olan ilm-i ahlak müellifleri kitapları da bunda müttefiklerdir. İzdivacat, intihabat ve siyasiyata varıncaya kadar karışırlar. İşte asrî dedikleri milletlerin dinlerinde hukukun vesairenin din ile bizdeki kadar alakadar olmaması yukarıda işaret ettiğimiz veçh ile dinlerinin din-i İslam kadar mükemmel olmamasındandır. Onlar bu ciheti ilm-i ahlakın inzımam-ı muavenetiyle ikmal etmek istemişlerse de ona da lazım gelen kudsiyet verilemediğinden bugünkü içinden çıkılması müşkül vaziyete düşülmüştür.

Daha sonra muharririn kendi yanlış tasnifi üzerine kurduğu neticeler de tabii mukaddimesi gibi tamamen hatadır.

Şimdi bir de makalenin nihayetindeki tehditlerini aynen naklettikten sonra mütalaamızı ilave edelim.

“Asrîleşmek istiyorsak ki buna çok mecburuz. Çünkü yeni teessüs edilen Cemiyet-i Akvam’a ancak asrî milletler dahil olabilecektir. Diğerleri o liyakati ihraz edinceye kadar himaye altında bulundurulacaktır. Her şeyden evvel dinin şümüllü hakimiyetini takyit etmek ve dinî velayeti yalnız uhrevî şeylere tahsis ederek dünyevî şeylere elini uzatmasına meydan vermemek lâzımdır... ilh.” diyor.

Bu sözlerdeki din ile dünyayı ruh ile cismî birbirinden anlaşılmayacak surette ayırmak bilgisizliğinin cevapları verilmiş olduğundan burada asıl zihni şaşırmak için kullanılan ve tehdit manalarını muhtevî olan asrîleşmek ve asrî milletlerin asıl hakiki manalarını anlatalım.

Efendiler! Eğer anladığımız hâlde mücerret millet-i İslamiyenin akidesini bozmak ve bu suretle bizi bir ân evvel bitirmek için söylemiyorsanız size anlatalım ki asrî olmak yani bugünkü müterakki akvam ile hem hiza ve hem seviye olmak için lazım olan, bizim dini terk etmemiz yahut yine aynı manayı ifade eden tabiriniz veçh ile dinin şümülünü, hükmünü hayattan kaldırmamız değildir. Bize lazım olan milletin her ferdini okuryazar etmenin yani iptidaî tahsilin tamimi çaresinin ve bu suretle her sınıftan kadın erkek herkesin kendi işini ilmî ve asrî bir surette tam yapabilmesini temin edecek ve terbiye sahibi olmasını istihsal etmenin yolunu bulmaktır. Yoksa şimdi olduğu gibi cimin karnında bir nokta müderrisler, muharrirler, muallimler, memurlar elinde kalarak hâlimizin daha beter olmasından kurtulamayız. Ve işte şimdi olduğu veçhile bütün zikirleri, fikirleri, harsımızın müesseselerimizin muhafazası namına en mühim müesseselerimizi, mukaddesatımızı yıkmak olan gayr-ı tabii ve ruh-ı tabiata yabancı

muhitlerden gelmiş veya bilmeyerek onlara peyrev olmuş kimseler içimizde ika-i zarara ve ıdlal-i efkâra müsait zemin bulmaya her vakit muvaffak olurlar.

Efendiler! Size yine tekrar edelim ki asrîlik ve asrî fert veya asrî millet olmak demek müterakki milletlerin ilimlerini, marifetlerini, hünelerini, sanatlarını, makbul ve makul terbiye ve adetlerini alarak maddî ve manevî salah ve liyakat sahibi olmak demektir. Yoksa hayattan din ve ahlakı kaldırarak ala-mod bir kıyafetle suarelere, konserlere, balolara girebilmek, içki ve kumar alemlerinde sürüklenmek ve kadınlarımızı bu girivelere sürüklemek bize lazım olan kurtarıcı asrîlik değildir. Asıl asrîlik dinini, ahlakını, ananesini muhafaza etmek ve gerek fert ve gerek millet ve gerek devlet her ahlak-ı ilmiyeye tamamen muvafık olan din-i İslam'ın taht-ı velayetinde bulunmakla müftehir olmak ve aynı zamanda da dediğimiz gibi asrın en müterakki milletlerinin her türlü hünere ve marifetlerini kemaliyle edinmek sayesinde olabilir. Gerek milletin öz evlatlarından olsun ve gerek öz olmayıp da bu millete mensubiyetleri olanlardan bulunsun her kim bu dediğimiz tarzda say ü gayret ve irşadatta bulunursa onun sıdk u muhalesatına inanınız ve illâ felâ.

Milâslı İsmail Hakkı

İçkilerin Amerika’da Resmî Memnuiyeti, Acaba Hangi Asrîlik?

(Asrîliği Yalnız Kadınları Açmaktan İbaret Bilen Büyük Mecmuacılara)^[51]

Bir müddetten beri bizim matbuatta, bahusus Yeni Mecmua’nın maklubu olan Büyük Mecmua’da yazı yazarlarla onların fikrinde bulunan muharrirlerde bir asrîlik davasıdır gidiyor. Ben nefsimce hiçbir kimse hakkında hüsn-i niyete münafi bir hâlin vücuduna hükmedemediğimden bu zatların yazılarında zavallı ve kıymetli milletimiz için nafi bir hakikat aramaktan geri kalmadım. Onun için bu zatların aradıkları asrîliğin diğer mütemeddin milletlerde olduğu gibi bizim milletin de ilim ile, irfan ile, kuvvet ü miknet ve her nevi hüner ve marifetlerle yükselmiş olması esbabına tevessül demek olduğuna zahip olmakta sebat ediyorum. Fakat bakıyorum; kendilerinde bu gayeye hizmet edecek hiçbir cehdlerine tesadüf edemediğimden bu zehabımda yanılmış olduğuma hükmedeceğim geliyor, yine hükmedemiyorum. Ben hâlâ “Bu zatlar ekseriyetle yanılıyorlar, yanlış yollara gidiyorlar ve bu yanılmaları hakikati bilmemelerinden, hatalı itikatlarından ileri geliyor.” diyorum. Şimdi hatalı yola gittiklerini ispat edelim.

Evvela, bizim anladığımız asrîlik her suretle salah ve liyakat manasınadır. Salah ve liyakat üç suretle olur ve üç tarikle istihsal olunur:

- 1) Aklen salah ki terbiye-i akliye ile olur ve bunun en mühim esası okuyup yazmaktır.
- 2) Bedenen salah ki terbiye-i bedeniye ile olur.
- 3) Ahlaken salah ki bu da terbiye-i ahlakiye ve en doğrusu terbiye-i diniye ile olur.

İşte asrîleşmekliğimizi istediklerini yüksek seslerle söyleyen kimseler milleti bizim anladığımız manaca asrîleştirmek yani salah ve liyakat kesbettirmek istiyorlarsa ilm-i terbiye kitaplarına müracaatla umum milletlerin yükselmesine hizmet eden usullerin bizde de tatbikini isteyeceklerine şüphe yoktu. Hâlbuki dikkat ve takip ediyorum. “Dinin hayattan kaldırılması, mahrem na-mahrem kadınla erkeğin la-alet-tayin beraber yaşaması” gürültüsünden başka bir esas görmüyorum. Zahir bu beylerin asrî terakki namına bundan başka bilgileri yok demekten kendimi alamıyorum. Biz öyle falan veya filan kimsenin demesiyle bir şeye inananlardan değiliz. Çünkü dinimiz “Doğru olduğunu iyice bilmedikçe bir şeye tabi olma; zira kulak, göz, kalp hepsi mesuldür!” buyuruyor. Yani insanın bila-tahkik işittiğine, gördüğüne, meylettiğine tabi oluvermesini dinimiz men ediyor. ولا تقف مالميس لك به علم ان السمع والبصر والفؤاد كل اولئك كان عنه مسؤولا

İtimat eyleme pek samiaya, basıraya

Olur onlar da nice sehv ü hataya mazhar

İki hassiyet eder batıl u hakkı temyiz

Biri tamik-i nazardır, biri tedkik-i haber.

Şimdi biz de bu emr-i celile binaen arayalım soralım. Mütemeddin milletlerde de asrîlik Büyük Mecmua mensuplarıyla hem-fikirlerinin dedikleri gibi hayattan dini kaldırmak ve ulu orta kadınla erkeği karışık olarak yaşatmaktan mı ibarettir; yoksa asıl şart olan esaslar başka mıdır; anlayalım. Çünkü bu zatların bize teklif ettikleri asrîleşmek çok lazım bir şeydir ve dinimizde bunun hükmü büyüktür. Kur’an-ı Kerim’de, Cenabıhak asra yemin

51. İçkilerin Amerika’da Resmî Memnuiyeti, Acaba Hangisi Asrîlik? (Asrîliği Yalnız Kadınları Açmaktan İbaret Bilen Büyük Mecmuacılara), Sebülürreşat, 01.05.1919, c. 16., s. 410-411, ss. 191-193.

etmiştir. Allah'ın bir şeye yemin etmesi onun pek büyük ehemmiyetini gösterir. Sonra İmam Ali Efendi'miz "Evladınızı yalnız kendi adabınız üzerinde bırakmayın. Onlar sizin zamanınızdan başka bir zaman için yaratılmışlardır." buyurmuşlardır. Binaenaleyh asrın, zamanın mukteziyatını anlayıp ona göre hareket etmek Müslümanlarca pek matlup bir şeydir. Bizim fiili ve vakta olarak gördüğümüz bir şey varsa bugün asra hâkim olan en büyük milletlerin hayatta dine pek büyük ehemmiyet vermeleridir. Geçen hafta Sebilürreşat'ta yazdığım "Din ve Asrîlik" makalesinde Amerika Meclis-i Ayan'ında bir reis-i ruhaniye Almanya aleyhinde resmen dua ettirildiğini ve Avrupa milletlerinin kaffesinde din Misyonerlerine verilen ehemmiyetleri bu bapta delil olmak üzere göstermiş idim. Abdülahad Efendi biraderimiz de kendi makalelerinde İngiltere kralı hazretlerinin Anglikan Kilisesi'nin reisi bulunduğunu yazmıştı. Memleketimizdeki Avrupalı, Amerikalı Katolik ve Protestan ecnebi tebaasına dikkat olunsun. Küçük büyük kaffesinin dine ne büyük ehemmiyet verdikleri ve bütün hayatı işlerini din dairesinde halletmekle müftehir buldukları her gün görülmektedir. İnanmayanlar Katolik kiliselerine, Bible House'a gidip görürler. Demek ki asrî milletler, dini hayattan çıkarmış değildirler. Bilakis resmî ve gayr-ı resmî hayatı dine rabt etmişlerdir. Fransa ile İtalya'daki hükümet ve siyaset cereyanları tamamen başka meselelerdir. İcap ederse ona dair de mübahase edebiliriz.

Kadın meselesine gelince kadınla erkeğin münasebatını hüsn-i idare etmek gayet nazik bir meseledir. Bunun hallinde en müterakki milletler dahi pek büyük müşkülata maruz kalmaktadırlar. Bugün kadının serbestisi hakkındaki derece ve hudut davası hâlâ halledilmiş değildir. Bu yüzden hasıl olan resmî müşkülât muzamat-ı umur derecesindedir. Sonra ferdi hayatlara taalluku itibarıyla kıskançlığın ve daha sair ihtirasatın mütemeddin memleketlerde öyle mühim şekilleri vardır ki onlar hep kadınların mertebe-i hürriyetlerini tayindeki güçlüklerden, karışıklıklardan ileri gelmektedir.

Bunun en salim hall ü zabtını terbiyeye ve bir dereceye kadar da resmî (zabta-i ahlakiye) ve gayr-ı resmî (efkâr-ı umumiye) murakabelere bırakmışlardır.

Sonra bu hususta en müsait zannolunan milletlerin şeref ve haysiyetini iyi muhafaza eden kısımlarına gitsek acaba harim-i hayatlarına her ferdi kabul ederler mi zannedersiniz? Şeref ve haysiyeti büyük bir kadına takdim olunabilmek için pek ince tezkiyelere muhtaçsınız. Namus ve terbiyeniz ve her nevi ahlak kaidelerine riayetkarlığınız tecrübeye müstenit olarak malum ve müselleme değilse namuslu, şerefli kadınlarla ülfet ve musahabet şerefinden mahrum kalırsınız. Bu bir hakikattir ki Garb'ın yalnız ortada görülen ve meclis-i musahabeleri herkes için açık olan kadınlarından başka tabakasına çıkamamış olanlar, ihtimal ki bunu bilemezler.

Din-i İslam'da da kadınla erkeğin bila-zaruret konuşmasının men buyurulması hep kadının şerefini muhafaza içindir ve kadına irfanın en yüksek mertebesine vusul kapılarını açık bırakmıştır. Ancak ahlakın fesadını mucip olacak ahval için kuyud-ı ihtiraziye vaz buyurmuştur. Yok, eğer siz milletlerin terakkisini bila-kayd ü şart kadımla erkeğin ihtilatında buluyorsanız, tabii yanılırsınız. Çünkü, Çin'de ve Afrika çöllerinde kadınlar tesettürsüz yaşarlar. Hâlbuki tarz-ı hayat onlara hiçbir yükseklik vermemiştir. Demek ki yükselmek için daha başka şeyler lazımmış. Bunun en doğrusu yukarıda söylediğimiz veçh ile üç taraflı salahı milletimize vermek için çalışmaktır. Fakat bunun için de ilim şarttır. Birkaç roman okumak veya hikâye tercüme ve tertip etmekle bu bapta sahib-i rey ü salahiyet olunamaz. Hangi şeyden bahsedeceksek onun hakkında lazım olan malumatı kâfi mertebe edinmeli, ondan sonra bahse karışmalıdır. Bu da senelerle tahsile mütevakıftır. Evet, o vakit alem-i tahrir atılmak için senelerle uğraşmak, beklemek ister. Hâlbuki bizde böyle olmuyor. Dinin, dünyanın hakikatleri, birbirlerine olan merbutiyetleri bilinmeden hep muhakemeleri, hükümleri Garb'ın zavahir-i ahvali üzerine bina ediyorlar. Bu hâl doğrusu milletin gençliği ve hayat-ı irfan namına erbab-ı hamiyeti pek dilhun ediyor. Fakat bereket versin ki ne vakit olsa kendisini göstermek, bütün muarızlarına galebe etmek hakkın, hakikatin âlî şanından olmadığı için bir lema-i nuranî, herhangi bir yerden zuhur ile kendisini gösteriyor. İşte "Din-i İslam, eskimiş bir din olmak hasebiyle asrîlikle münasebeti kalmamıştır!" itikadında bulunanlara ahiren en yeni dünyada ve bütün dünyanın en asrî medeniyete malik olan Amerika'dan hükümet-i müttehidenin gürr ve resmî sesiyle cevap verilmiş oluyor.

En son defa Amerika'dan gelen haberler gösteriyor ki Amerika Cemahir-i Müttefikası hükümeti içkilerin imal ve istimal ve fûruhtunu Meclis-i Mebusan ve Ayan kararına iktiran etmiş bir emriyle katiyen men etmiştir. Yalnız yüzde iki küllü havi biraları bundan müstesna tutmuştur. Şarap ve kuvvetli biralara varıncaya kadar her nevi meşrubat-ı külliye'nin artık Amerika'dan kaldırılmış olduğuna inanmak lazım geliyor. Ve bu teşebbüs Amerika'da yeni olmakla beraber bu sene başlamış bir şey değildir. Birkaç senelerdir bununla uğraşılmaktadır. Yalnız Amerika'nın

Hükûmat-ı Müttehidesi'nin bazı yerlerinde bilfiil memnuiyeti tatbik edilmiş idiye de şimdi olduğu gibi umumî bir şekle girmemişti. Bu defa ise umumîleştiği anlaşılıyor ki bunun din-i mübin için ne derece mucib-i fahr u mübahat olacağı zahirdir. İçkiler hakkındaki ahkam-ı İslamiye tetkik edilecek olursa ispartoları yok denecek derecede az olan biralar hakkındaki hükümlerinin de aynı hikmet olduğu pek güzel anlaşılır.

Ben bu mesele-i hayatiye ile çoktan beri uğraşanlardanım. Daha Meşrutiyet iptidasında tab edilen "Din-i İslam ve Ulum ve Fünun" nam eserimde işretlerin mütemeddin milletlerce ne derecede görülmeye başladığını ulema ve hukemasının eserleriyle ispat etmiş ve dört sene evvel Müdafaa-i Milliye tarafından tab edilerek meccanen tevzi edilen "İçki Belyesi ve Kurtulmanın Çareleri" risalesinde de bunu Amerika'nın birçok yerlerinde; İsveç'te, hatta Rusya'da resmen mene başladıklarını göstererek bizim hükûmetin de memleketlerimizde imal ve istimalini ve bey ve ithalini men etmesi lüzumunu bildirmiş ve hatta Antalya'da hükûmet-i mahalliyenin muavenetiyle kırk kadar meyhane kapatılarak hasıl olan menafii bilfiil tahakkuk etmiş olduğunu ve bunu ahalimizin ekseriyet-i azimesinin hüsn-i kabul edeceğine mebni başka milletlerde olan müşkülâtın bizde mevcut olmadığını tafsilatıyla yazmıştım. O vakit Sebülürreşat'tan başka hiçbir gazete tarafından muzaheret-i kalemiyede bile bulunulmamıştı. Cenabıhakk'a çok şükür ki bu defa mesele ta Amerika millet-i muazzamasının şanlı Cemahir-i Müttefikası tarafından aks-endaz oluyor. Şimdi dini hayattan kaldırmak ve iptidai istihzar ve istidatlar temin edilmeksizin kadın meselelerini halletmek isteyen beylere hitap ederek deriz ki:

Beyler, efendiler! Bizim milletin ihtiyacı ancak yukarıda arz ettiğim veç ile ilm-i terbiye mesailinin küçük büyük herkes üzerinde hüsn-i tatbikine çalışacak zevatadır. Siz Darülfünun ve alem-i matbuat mensubini, eğer millet hizmet etmek istiyorsanız, onun dimağına, bedenine, ahlakına, tabir-i diğerle dinine hizmet etmenin yollarını tutunuz. Eğer maksadınız asrîlik ise işte size dimağa da bedene de ahlaka da dine de muzır olan bir küül meselesi ki size iştil olma üzere kâfidir. Amerika Meclis-i Mebusan'ını, Amerika hükûmetini böyle bir karar ittihazına sevk eden herhâlde muharrirlerinin, müelliflerinin ilmî neşriyatıdır. Mademki siz de asrîlik, asrîlik diye çırpınıyorsunuz, işte size çiçeği burnunda en taze bir asrîlik ki aleyhinde bulunabilmek kimsenin haddi değildir. Bu bapta; ciddi bir mücadele tesis edebilirsiniz sizin milletin nefiy için çalıştığınıza biz de inanırız, bütün alem de inanır. Yok böyle esaslı meseleleri bırakıp da yine eski vadede devam ederseniz hakkınızda şimdiye kadar hasıl olmuş olan zannın yani kendi heva ve hevesinizi tatmin için milletin ahlakını ifsat vadisinde gittiğinize dair olan zannın idamesinden başka bir şey yapmamış olacağınıza emin olabilirsiniz.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Hamiş: Şunu da ilave edelim ki en mütemeddin milletlerde en büyük ukalanın mazhar-ı kabulü olan ulum-ı felsefeyi iyice tahsil ettikten sonra din-i İslam'ı da tetkik nimetine nail olabilirsiniz din-i İslam'ın daima asri bir din-i celil olmak mucizesini haiz olduğuna kanaat getireceğiniz şüphesizdir. Biz bu ispata her vakit hazırız.

M. İ. H.

İçkilerin Menine Çalışmak Lüzümü ^[52]

Asırlardan beri insaniyeti mühlik tereddilere uğratan, müthiş uçurumlara, atan evlat katili, ana baba katili, tımarhaneler perisi, akıl ve fikir düşmanı ve bütün şeametlerin membaı mahud ümmü’l-habaisin mahiyet-i hakikiyesi hele şükür umumiyetle bilinmeye başladı. Bin üç yüz sene evvel ilahî mucizesiyle bu hakikati en ulvî bir suretle beyan buyuran din-i İslam’ın kudsiyet ve azameti bir kat daha tezahür etti. Hakikat! İnsanlara nedime-i ruh sıfatıyla takarrüb edip en müthiş cellatların yapamadığı fenalıkları yapan bu ruh-ı habisin şerrinden zavallı insaniyet kim bilir kaç bin senelerden beri mal ve canlarını, ırz ve namuslarını, akıl ve ızanlarını bir türlü kurtaramamışlar idi. Vakıa din-i İslam mütemessikleri ekseriyet itibarıyla bu alüfte-i cihan-firibi meclisi iffet ü ismetlerine yaklaştırmayarak şeref ve haysiyetlerini, akıl ve sıhhatlerini şaibedar etmekten mahfuz kalmışlar ise de ahlak-ı seyyienin sirayette en müthiş emraz-ı sariyeden geri kalmaması hasebiyle din-i celilimize mensup oldukları hâlde bu cadu-ı cazibenümaya aldanıp müptela olanlar bizim aramızda da zannedilmez derecede çoğalmaktan kurtulamadı.

Acaba buna sebep ne idi? Nasıl oluyor da zahiren akıl ve iman sahibi kimseler bile buna aldanyorlar idi?

Hiç şüphe yok ki insanların bu aldanmaları, içkilerin muvakkat surette verdiği muğfil neşe ve faaliyet ile mutedil müdaviplerinde görülen yalancı alayimi sıhhatten ileri geliyor idi. Evet, içkilerin bu hâlleri o kadar aldatıcı kuvvete maliktir ki insanlar için bu aldanmaktan kurtulabilmek ancak iki suretle mümkün olabilmıştır: Birincisi kuvve-i kudsiye ile yani bin üç yüz sene evvel din-i İslam’ın lütuf ve irşadıyla; ikincisi de daha son zamanlarda ulema ve hükemanın bahusus ecille-i etıbbanın pek ince ve pek yüksek tecrübe ve tetkikleriyle yani ilim ve marifet nuru sayesinde olmuştur.

Tarih-i âlem mütalaa olunursa görülüyor ki içkiler mebdei gayr-ı malum pek eski zamanlardan beri mevcuttur. Ancak o vakitki içkiler şimdiki şaraplar, biralar nevinden hafif içkiler idi.

Eski zaman ulema ve üdebamız az çok içki aleyhinde bulunmuşlar ise de ancak su-i istimal yani sarhoşluk aleyhinde bulunmuşlar idi. Mutedil surette istimal ise hemen umumiyetle medh u sena olunmuş ve ezcümle Yunan asarı şarabın menafii hakkında birçok menakıbı muhtevi bulunmuştur.

Kable’l-İslam ve biset-i İslamiye esnasında Araplar hurmadan istihsal ettikleri içkilere düşkün idiler. Cenab-ı Peygamber Efendi’imiz kendilerine nübüvvet gelmezden evvel dahi asla içki kullanmamışlardır.

Kur’an-ı Kerim, içkileri üç defada men buyurmuştur. Evvela sarhoş iken namaz kılmak men buyurulmuş; ondan sonra içkilerin günahının, mazarratının menfaatlerinden daha büyük olduğu bildirilmiş ve en nihayet içki murdar bir şey olup selamet ve felahın ondan sakınmakta idüğü zikredilerek kati surette nehy buyurulmuştur.

İşte insanlığın bu büyük düşmanından kurtulması için lazım olan ilk temel ta o zaman atılmış ve bin üç yüz seneden beri bu temele bağlananlar cidden selamet ve felah dairesinde yaşamışlardır. Ancak hulefa-i raşidinden sonra iş başına geçmiş sefihlerin cinayetleri ve Yunan asarının tercümesine himmet olunduğu sıralarda şarabın faydalarına dair görülen sözlerin tesiri habasetleri neticesi olarak şaraplar müluk ve ekabirin saray ve meclislerine girmiş ve büyüklerin yaptıklarını küçükler taklit etmesi pek tabii idüğünden millet içinde içenlerin çoğalması gecikmemiştir. Diğer taraftan şuaranın, bahusus İran şuarasının şiirlerini mey ü mül ile doldurmaları edebiyatta en ziyade İranlıları taklit eden biz Türkler içinde de bu dehşetli şeytanın taraftar bulmasına yardım etmiştir. Fakat asıl teammümüne ve köylülerimize varıncaya kadar her tabaka-i millete sokulmasına sebep dinimizin hürriyet-i edyana olan kemal-i

52. İçkilerin Menine Çalışmak Lüzümü, Sebülürreşat, 08.05.1919, c. 16, s. 412-413, ss. 206-208.

müsaadesine mebni asırlardan beri sinemizde tuttuğumuz gayr-ı Müslim vatandaşların su-i karin ve su-i misal ve en sonra Avrupalıların terakkiyat-ı malumeleri üzerine bizimkilerce onların mabihi'l-ı-ımtisal olmalarıdır.

Birkaç seneden beri aramızda peyda olan bazı nadir erbab-ı rezail istisna edilirse memleketlerimizde içki ticareti hâlâ da münhasıran gayr-ı Müslimler elinde ve bunların en müsrif müşterileri de maatteessüf Müslümanlar miyanında bulunmaktadır.⁵³

İşte din-i mübinimizin nehy-i sarihi meydanda iken Müslümanlar arasında içkilerin revaç bulması başlıca cehalet neticesi olarak bu suretlerle vaki olmuştur.

Bizde en ziyade kullanılan içki rakıdır. Ve rakı ise içkilerin en muzır olan nevindendir. Bu nevi içkiler imbikten çekilerek istihsal olunurlar ki istimalleri nispetle yenidir.

İspirtoyu ilk defa imbikten halis olarak çeken Araplardır ki beşinci asr-ı hicride çekmişlerdir. Evvela bu yanıcı ve yakıcı maddeyi zehir olmak üzere telakki etmişler, sonraları bazı ilaçların içine katarak deva makamında kullanmaya başlamışlar idi. Çok zaman bu suretle kullanılmış ve nihayet Avrupa'da on altıncı asr-ı miladide yani Arapların küülü keşiflerinden beş yüz sene kadar sonra rakılar reçete ile ilaçlar içinde kullanılmak inhisarından çıkmış, muharebelerde askerlere cesaret ve şiddet vermek için kullanılmaya başlanmıştır. İlk defa bu maksatla muharip askerlere rakı tevzii 1851 tarihlerinde Felemenk muharebelerinde İngilizler tarafından tatbik edilmiştir. O vakitten sonra bunun istimali pek çok su-i istimallere uğradığı halde 1874 tarihine kadar içkiler aleyhinde ciddi ve ilmî bir intikad yapan olmamış idi. Fakat o tarihte İsveçli *برمانیاس هوس* namındaki tabip içkilerin mucip olduğu mazarratları pek güzel izaha muvaffak olmuş ve bu bapta pek çok tetkikata yol açmıştır. Ondan sonra ulema-i etibbanın yaptığı bütün tecrübeler hep *برمانیاس هوس*'u tasdik edecek neticelere müntehi olmuş ise de asırlardan beri içkiler lehinde takarrür eden efkarı aleyhe döndürmek çok müşkül olmuştur. Vakıa mucip olduğu mazarratlar inkârı kabil olmayacak derecede zahire çıkarılmış olduğundan kimse bunu inkâr edemiyorsa da az miktarda ve yoluyla istimal edilirse mazarratı olmayacağı ve hele terki-i kimyevisine bakılırsa mühim bir gıda olduğuna hükmetmek lazım geldiğinden hüsn-i istimalinin pek büyük faydalar temin edeceğini dava edenler, ilimli zatlar bulunuyor idi. Ve bunlar davalarını ispat için muhtelif tecrübeler yapmışlar ve hatta bundan yirmi sene evveline kadar içkilerden vücut için gıda gibi istifade edilebileceği neticesini çıkararak mesai ashâbı mevcut idi. Nihayet bu mesele büyüyerek Avrupa ve Amerika erbab-ı fenninin iştirakiyle azim münakaşalı mücadeleli tetkikat neticesinde içkilerin gıda olamayacağı ve ancak öteki gıdaların vücutta müterakim ihtiyatı fazla süratle ve gayr-ı muntazam surette sarf ettirdiği cihetle gıdanın aksine tesir ettiği ve binaenaleyh bu nokta-i nazardan dahi hiçbir faydası olmadıktan başka büyük mazarratları mucip olduğu hiç kimsenin inkâr edemeyeceği bir vuzuh ile ispat edilmiştir.

1901 tarihinde yani bundan on sekiz sene evvel verilen karar bu merkezde olup o vakitten beri umum ehl-i fen bu noktada ittifak ettiğindedir ki dünyanın her yerinde içkilerin meni için az çok mevcut cereyanlar kuvvet bulmuş ve meselenin ehemmiyeti gayet büyük olduğundan resmî bir şekil almaya başlamıştır.

İçkilerin mucip olduğu mazarratlar vücuda, dimağa, ahlaka, aileye, nesle, iktisada ve bütün insaniyete ait olmak üzere gayet mütenevvidir. Biz bunları burada pek muhtasar olarak zikredeceğiz.

Vücuda verdiği hastalıklar pek mütenevvi olup en mühimleri: verem, karaciğer, böbrek, mide ve bağırsak hastalıklarıdır.

53. İçkiler Müslümanlara, yalnız satılmakla kalmayıp aynı zamanda dâm-ı iğfale tutulmaları için bir tuzak olarak da kullanılır. Anadolu'da hububat, kereste vesaire ticareti için köyleri dolaşan ne kadar çorbacılar, çelebiler, filanlar vardır ki beraberlerinde daima rakı taşırlar. Bir köye vardılar mı, derhal ağanın odasına inerler. Hoşbeşten sonra ağaya hediye getirdiğini, gayet iyisinden olup mahsus kendi evlerinde yaptıklarını filan söyleyerek allayıp pulladıktan sonra bir kadeh doldurup adamcağıza sunarlar. Birkaç kadeh içip çakır keyif olduğu sırada çorbacı o köyden ne alacaklarsa pazarlığa girişirler. O esnada malın değerinden hayli aşağıya vereceğine dair ağanın ağzından söz alırlar. Kaporayı verip işi bitirdikten sonra öteki köye geçerler. Böyle böyle bizim cahil köylülere hem zehir dağıtırlar hem de bin zahmet ile meydana getirdikleri malları ucuz fiyatla kapatıp keyiflerine bakarlar. Ben harp esnasında daima trenlerde tesadüf ettiğim bu kabilden birisini tanıdım ki bu hilekarlığını müftehiren anlatmış idi. Kendisiyle ilk defa Kütahya'da birleşmiş idik. Sonradan çok görüştük. Fakat artık hilekarlığından bahsedemez olmuş idi. Mamafih beraberinde daima binlikler rakı ile dolu olarak bulunur idi.

Dimağa verdiği fenalıklar: deliliğin envayı, nüzuller, her türlü sinir hastalıkları.

Ahlaka verdiği fenalıklar: cinayetlerin envayı, metanetsizlik, imtizaçsızlık ve muvazenesiz ihtiraslar.

Aileye getirdiği fenalıklar: fakr u zaruret, âdem-i itimad, burudet ve bi'n-netice ailenin dağılması.

Nesle verdiği fenalıklar: küçük yaşta fazla vefeyat, sıskalık, veremli evlat, cinnet ve hıyanet istidatları.

İktisada zararları: Her türlü israfat, muntazam saye kabiliyetsizlik ve yüzbinlerle insanın nafi gıda vesair ihtiyacat ihzar ve tehiyesiyle meşgul olacak yerde bu menfaatsiz ve muzır şeylerin imal ve fûruhtuyla meşgul olması.

Bütün insaniyete zararları: Bu saydığımız mazarratların yalnız içki kullananların şahıslarına münhasır kalmayacağı zahirdir. Bir taraftan içkiler yüzünden hasıl olan hastalıkların, deliliklerin, cinayetlerin, imtizaçsızlıkların, aile yolsuzluklarının, ahlaksızlıkların, iktisadî zararların bütün heyet-i içtimaiyeyi rahatsız ve mutazarrır edecekleri şüphesizdir. Ezcümle bu kadar tımarhaneler, hastaneler, mahpushaneler hep umumun kesesinden çıkan paralarla idare olunur ve böyle içkiler sebebiyle hasıl olan sâri hastalıkların verem, frengi ve emsalinin (sarhoşluğun frenginin de sirayetini teshil ve vahametini teşdid ettiği istatistiklerle fennen sabittir.) bütün insaniyeti tehdit ve ızzar eden şeyler olduğuna şüphe yoktur.

Bu mesrudattan pek güzel anlaşılmalıdır ki ferдин hatası nefesine münhasır kalmıyor, umuma taalluk ediyor. Binaenaleyh bu hatanın izalesi için umumun çalışması hem hakkı ve hem vazifesidir. Evet, işret edenlerin “Benim zulmüm nefsimedir. Herkes ne karışır? Ben hür değil miyim? İsteddiğimi yaparım!” demeleri doğru değildir. Az içsin, çok içsin ve her kim olursa olsun, içki kullanan kimse bütün insaniyet için muzır ve düşmandır. Buna karşı müdahale ve mücadele herkesin vazifesidir.

İşte bunlar hep nazar-ı itibara alınarak bütün medenî memleketlerde içkiler aleyhine savaşlar tertip etmişler ve pek çok da muvaffak olmuşlardır. Bu savaşların en ziyade ileri gittiği yerler İsveç, Norveç ile İngiltere ve en ziyade Amerika'dır. Daha doğrusu bununla ciddî surette uğraşmayan hiçbir mütemeddin millet yoktur. Yalnız biz her hususta olduğu gibi bunda da geri kalmışız.

Şimdi bu bapta yapılan savaşların envaını zikrederim.

Bütün mütemeddin memleketlerde yapılan savaşlar başlıca dört nevidir:

Birincisi içkilerin fenalıklarını herkese anlatarak neşr-i maarif ve terbiye ve nasayih tariki.

İkincisi içkiye düşmeyi teshil eden sefahat ve sefaletlerin izalesiyle yerlerine makul ve namuskârane hayat ve eğlenceler ikame etmek.

Üçüncüsü de içkileri pahalandırmak ve imal ve istimallerini tahdid ve hasr suretleriyle müşkülât ika etmek.

Dördüncüsü de imal ve ithal ve istimalini resmen ve zecren men etmektir. Bu son tedbir en son müracaat edilen ve bazı devletlerde katileşmiş olup ve umum devletlerde milletlerde dahi tatbiki arzu olunan en yeni, en asrî bir tedbirdir ki hakikatte bizim hadd-i şeri nevinden bir tedbirdir.

Mütemeddin milletlerin kaffesinde bu tedbirler hep mevkiî fiile konmuş ve hepsinden gayet büyük faydalar, neticeler hasıl olmuştur. Hatta Norveç'te içki sarfiyatı az vakit zarfında inanılmayacak derecede azalmış, yani onda bire düşmüştür. Ve bu bapta en müessir olanların terbiye ile resmî zecr ü men olduğu tahakkuk etmiştir.

Terbiye hususunda içkiyi men cemiyetlerinin her türlü mesaisinin faydaları olduğu gibi muallim ve muallimelerin, mektep programlarının gayet çok tesirleri olmuştur. Ve bugün terbiyevî telkinat sayesinde ki içkilerin yalnız vücuda olan mazarratları sebebiyle değil, aynı zamanda ahlaka münafi olması sebebiyle içilmemeye başlanmıştır. Hakikat içki içmenin gayet büyük bir ahlaksızlık olduğu hakkında güzel bir itikat mütemeddin milletler arasında gittikçe yerleşmektedir. Evet, içki içmek gayet büyük bir ahlaksızlıktır. Dinen ne kadar günah ve tıbben ne kadar muzır ise fen, felsefe, ilm-i ahlakça da o kadar mezzum bir rezilettir. Zaten din ile hakiki ahlakın ayrılmayacağı müsellemtandır. Bu böyle iken Müslüman namı taşıyan ve hatta kendisini efendi veya beyefendi bilen ne kadar kimselerimiz vardır ki içki içmenin ahlaksızlık olduğunu kabul etmek istemezler. Çünkü kendileri

utanmadan, sıkılmadan herkesin önünde içmek rezaletinde bulunurlar. Hâlbuki şimdi Avrupa'nın kibar kısmı indinde içki içmek gayet büyük muayebattan sayılır olmuştur. Size bunun canlı bir misalini hikâye edeyim.

Üç sene evvel hasbe'l-vazife Bursa'ya gitmiş idim. Sedbaşında Meserret Otelin'e indim. Yemeği otelin kiraathanesinde yer idik. Otelde Dersaadet Terkos Kumpanyaları Müdürü Mösyö **توره** cenaplarıyla Beyrut Fransız Postaları Başmüdürü Mösyö Priori de var idi. Harp münasebetiyle orada ikamet ettiriliyorlar idi. Akşam olunca bizim milletten sözüm yabana efendi namını taşıyan kimseler gelir, yemekten evvel şişelerini kurarlar, herkesin önünde haya etmeden açıktan açığa rakı içerler idi. Bu iki ecnebî zatın ise hiçbir içki içtikleri anlaşılıyordu. Mösyö **توره** ile evvelden biraz muarefemiz olduğu gibi orada iyi konuştuğumuzdan samimi ve teklifsizce görüşmeye başlamış idik. Bir gün nasılsa kendilerinin içki içmediklerinden bahsedecek oldum. Baktım bozuldular. "Rica ederiz. İçki demekle ne murat ediyorsunuz? Eğer rakıyı soruyorsanız kabul etmeyiz. Çünkü onu ahlaksız ve esafil-i nasdan olanlar içerler. Yok şarap murad ediyorsanız; evet, bizde yemeklerde şarap içmek eskiden beri âdet olmuş. Fen onun da lüzumsuz ve muzır olduğunu ispat etmiş olmakla beraber adetleri terk etmek güç olduğundan içtiğimiz olur idi. Fakat şimdi onu da içmüyoruz. Çünkü harp birçok insanları ekmeksiz bırakmıştır. Onun için böyle bir zamanda şarap gibi sırf zevke ait lüzumsuz bir şeye para vermekten haya ediyoruz. Ona vereceğimiz parayı arkadaşlarımızla beraber biriktirip fukaraya veriyoruz." dediler.

Şimdi insaf edelim. Bir bu zatların ulüvv-i cenaplarını düşünelim. Bir de bizim sefih zenginlerimizin yaptıklarına bakalım. Hemen Cenabıhak encamımızı hayreyleye.

İşte bu neticeler hep milletlerin münevver kısmının toplanıp içkiler aleyhinde cemiyetler yapmaları ve bu cemiyetlerin münasip suretlerle çalışmaları sayesinde istihsal edilmiştir. Ve bu cemiyetler işi yalnız terbiye ile de bırakmayıp mebuslarına ve hükümetlerine dahi imal-i nüfuz ederek bütün içkilerin imal ve ithal ve istimalini resmî surette menettirmeye muvaffak olmuşlardır. Ve artık anlaşılıyor ki şimdiye kadar kibar ve hükümdarlar meclislerinde bile en büyük merasimi muhadenet ve medeniyetten addedilen mahud şerefe badenuş olmak bundan sonra maayibden, maharimden sayılacak. Sübhane'l-kadiri'l-kayyum! Din-i mübinimizin mucizeleri bin üç yüz sene sonra bile bütün dünyaya hâkim olduğu hâlde biz hâlâ lazım olduğu kadar intibah hasıl edip de cehllerimizin izalesi ve din-i celilimize hakkıyla temessük yollarını tutamıyoruz. Buna ne kadar teessüf edilse azdır. Fakat iş teessüfle bitmez. Hemen işe başlayıp çalışmalıyız. Gaye hem terbiyevî hem mebusan ve hükümet üzerine tesirler yapıp kanunlar yaptırmak suretiyle zecrî olmak üzere iki taraflıdır. Ve diğer cihetten tafsilatı Müdafaa-i Milliye tarafından dört sene evvel neşredilip meccanen tevzi edilen "İçki Belyesi ve Kurtulmanın Çareleri" risalesinde münderiç ve içkilere düşmemek için lüzumu derkar meşru vesaitin husulüne çalışmaktır.

ومن الله التوفيق

Doktor Milaşlı İsmail Hakkı

İşlerini Nâ-ehil Ellere Tevdi Eden Milletler Yaşayamazlar^[54]

Bir milletin devam ve bekası o milleti terkip eden efrat arasında nizam ve intizamın temin-i bekasıyla mümkün olur. Bunun da esası millet arasında emniyet ve hürmet-i mütekeleyenin vücut ve devamıdır. Eğer şart-ı mutlak olan bu emniyet ve hürmet-i mütekeleye kâfi derecede mevcut ve payidar olmaz ise o millet ne kadar kuvvet ve satvet sahibi olursa olsun payidar olamaz. Çünkü aralarındaki his ve irade müşareketi çabuk bozulur. Binaenaleyh bir milletin yaşaması için en esaslı vazife yekdiğerine emniyet ve hürmet-i mütekeleye bahşedecek surette hareket ve bunu ihlal edecek her hâl ve hareketten mücanebettir. Bu vazife-i esasiye efrat arasında dahi mühim olup fakat milletin kuvve-i hükümeti idare eden kısmıyla idare olunan kısmı arasında pek ziyade ehem ve elzendir. Bu hususta küçük bir kusur bazan acil, bazan acil fakat hemen daima gayet vahim akıbetler tevhit edebilir. Zaten hükümet emniyet ve hukuk-ı mütekeleye üzerine müesses bir taahhüttür ki gayesi nizam ve intizamı temindir. Binaenaleyh hükümetin, asıl hikmet-i vücudu olan, nizam ve intizamın temini için emniyet ve hürmet-i mütekeleye temin ve tesisi en mukaddes vazife bilmesi lazım gelir. Bunu ihlal eden her hükümet, kendisini de milletini de tehlikeye ilka eder.

Meselenin felsefisi böyle olduğu gibi dinisi de böyledir. Zira şer-i şerif dahi insanlar için nizam ve intizamın muhafazasını esas ve bunun ihlalini mucip ahval-i milletin harap ve helakine sebep-i asli olarak kabul eder. Ve bu bapta gösterdiği layetegayyer kanun da emanatı ehline tevdi ve icra-i adalettir. Esteizübillah ان الله يامرکم ان تودوا ان الله يامرکم ان تودوا ayet-i kerimesi bu düstur-ı esasiyi amir olup her şekl-i hükümette takip ve tatbiki zarurî olan bir kanun-ı celildir.

Emanetin muhtelif manaları varsa da esas itibarıyla hep bir rükne müncer olur. Çünkü emanet hüsn-i muhafaza edilmek üzere insana tevdi olunan her şeydir. İnsana en adi bir şey tevdi olunabildiği gibi en kıymetli ve azim mesuliyet-i maddiye ve maneviyeyi müstelzim hususlar da tevdi olunabilir. Fakat hangisi olursa olsun hüsn-i muhafazasına ihtimam ve sırası gelince ehline tevdi en kati bir borç, bir vazifedir.

Vazife esas itibarıyla her yerde ve her vakit birdir. O değişmez, teaddüt etmez. Onun gördüğümüz teaddüdü tamamen şekle aittir. Ve insanın insanlığı da ancak vazifesi olmasıyla yani akıl ve din sahibi olmasına mebni mükellef bulunmasıyla. Emanet kelimesinde vazife manasının mevcut olduğu müfessirlerin izahıyla da sabittir: Ezcümle Tefsir-i Kebir'de Fahreddin-i Razi hazretleri diyorlar ki: "Emanet bir kere Allah'a karşı emanete riayet manasına ki evamir-i ilahiyeye itaat, menahiden mücanebet ve Allah'ın ihsan ettiği her uzuv bir emanet olduğundan onları hayırda istimal edip şerde istimal etmemek. Nefse karşı emanete riayet ki nefsin her suretle salah ve hayrını temine say etmek. Herkese karşı emanete riayet ki vediaları iade, tartı ve ölçülerde tecavüz ve hiçbir kimsenin uyubunu ifşa etmemek, amir ise maiyetine hilaf-ı şer-i emirde, reaya ve ahaliye zulümde bulunmamak, alim ise halkı hak üzerine tenvir velhasıl herkesin uhdesine müterettip vazife kendisine emanet olduğundan onu hüsn-i ifa etmek."

İşte görülüyor ki Fahreddin-i Razi'nin bu izahı emanetten maksadın vasi ve şümüllü manasıyla bugün felsefe-i ahlakiyenin vazife-i insaniye dediği mükellefiyet-i vicdaniye demektir.

Makalemize ser-name ittihaz ettiğimiz işleri ehline tevdi etmek meselesi emanetin, vazifenin en mühimidir. Zira milletlerin saadet ve selametleri yahut maazallahuteala izmihlal ve hezimetleri hep ona riayet veya adem-i riayete merbuttur. Balada zikrettiğimiz ان الله يامرکم ان تودوا الامانات الى اهلها ayet-i celilesindeki emanetlerin manası her nevi emanata şamil olmakla beraber bilhassa bütün işleri ve bahusus memuriyetleri, resmî işleri na-ehle tevdi

54. İşlerini Nâ-ehil Ellere Tevdi Eden Milletler Yaşayamazlar, Sebilürreşat, 05.06.1919, c. 17, s. 419-420, ss. 22-24.

etmemek, ehillerine vermek hususuna aittir. Çünkü ayet-i celilenin şeref-nüzulü resmî bir vazife hakkında olduğu gibi ikinci kısmındaki “Hükmettiğiniz vakit adl ile hüküm edin.” buyurulması da resmî işlere taallukunu gösterir.

Tefasir-i şerifede mezkûr olduğu veçh ile bu ayet-i kerime feth-i Mekke günü nazil olmuştur. O gün Kâbe-i muazzamanın kapıcısı Osman bin Talha ibnî Abdiddar, Kâbe'nin kapısını kilitleyerek anahtarı alıp vermemek istemiş ve ben “Muhammed'in Resulullah olduğunu bilmiyorum, bilmiş olsam anahtarı vermekten imtina etmem.” demiş ve her ne kadar inat etmeyip vermesi söylenmiş ise de yine vermediğinden Hazret-i Ali radiyallahu anh tarafından bileği bükülerek anahtar alınmış ve Kâbe açılıp Cenab-ı Peygamber Efendi'miz iki rekât namaz kıldıktan sonra çıkmışlar. O sırada Kâbe'nin Sikaye'si uhdesinde bulunan Abbas gelerek “Ben kapıcılığı da beraber yaparım.” diyerek anahtarı istemiş. Fakat bu ayet-i celile nazil olduğundan Hazret-i Peygamber Efendi'miz Cenab-ı Ali'ye anahtarın tekrar Osman'a verilmesini, gönlünün alınmasını emir buyurmuşlar. Cenab-ı Ali de emr-i Peygamber'iyi ifa edince Osman: “Evvelce zorlayıp eziyet verdiğin hâlde şimdi gelip rıfk ile muamele etmek nedir?” der. Hazret-i Ali cevaben: “Senin sebebinle Allah tarafından ayet-i kerime nazil oldu.” diyerek ayet-i kerimeyi okur. Osman ayeti işitince derhal iman ederek kelime-i şهادeti getirir. Bu esnada Cenab-ı Peygamber Efendi'miz, bir işin ehlinin elinden alınmasının zalimlik olacağını beyan ve ilave buyurmuşlardır.

Görülüyor ki din-i İslam işleri ehline tevdi hususunda hiçbir garaz veya hissiyat-ı intikam-cuyane gözetmeyerek ancak maslahat-ı ammenin hüsn-i cereyanını, nizam ve intizam-ı umurun teminini esas ittihaz ediyor. Zaten böyle olmazsa hem işler iyi gitmez, hem de millet arasında nâhoşnudî ve adem-i itimat hasıl olarak fevzayı, hükûmetsizliği intaç eder. Bunun sonu da maazallah inkırazdır. Ve bizim en ziyade çektiklerimiz, işleri ehillerine tevdi etmediğimizden ileri gelmiştir. Burası muhakkaktır.

Şimdi de işleri ehline tevdi ettirmenin çarelerini arayalım. İnsanda fitrî olarak en iyiyi yapmak için bir incizap vardır. Esasen din ve ahlak bu fitrat üzerine müessesdir. Ancak buna mukabil bir de ehva-i nefsanîye temayülâtı vardır. Eğer iyi yapmak incizabı galebe ederse insan her şeyi hak dairesinde yapmaya say eder. Ve bu bapta en mühim saik, iman ve vicdandır. Ancak heva ve nefsi emmareye tebaiyet meyelanının galebesi Kur'an-ı Kerim'de zulüm ve cehul sıfatlarıyla tavsif olunan insanlar için pek çok vaki idiğinden hayır yapmak incizabına muavin ve ehva-i nefsanîyeye tebaiyet meyelanına muarız olmak üzere tebşir ve inzar, mükafat ve mücazat kuvvetlerine müracaat lazım geliyor ki bunlara felsefe-i hazıra istilâhında kanunların müeyyideleri namı verilmektedir. İşte bir milletin, hükûmetin yaşaması için şart-ı mutlak olan işleri ehline tevdi ve icra-i adalet umurunun da iyi yapılması için muhtelif müeyyideler vardır ki en mühimi milletin murakabesidir. Din-i İslam'da, herkes kendi salahiyeti dahilinde emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkerle memur olduğundan kendi işlerinin ehil ellere tevdi edilmediğini gördüklerinde elleriyle, muktedir olamadıkları hâlde dilleriyle, dilleriyle de muktedir olamadıkları takdirde kalplerinde nâhoşnudluk taşımak suretiyle mene ihtimam edeceklerdir. Ve bu kalpte na-hoşnutluk taşımak suretiyle men-i imanın en zayıf mertebesidir.

Hazret-i Ömer radiyallahu anhin bir gün hutbede cemaate hitaben “Bende eğrilik görürseniz doğrultunuz.” demesi üzerine cemaatten birisinin “Sende bir eğrilik görürsem şu kılıçla doğrulturum.” cevabını vermesinden Cenab-ı Ömer'in pek ziyade hoşnut olarak Müslümanlar içinde halifelerinin hatasını kılıçla doğrultacak zat bulunduğundan dolayı Cenab-ı Hakk'a hamd etmiş olduğu meşhurdur. Evvelce akvam-ı İslamiyede efrat dahi bu murakabeye ihtimam meselesini unutmamakla beraber bunun vekalet-i umumiyesini ulemaya bırakmışlardı. Çünkü evamir-i ilahiyeye muhalif harekâtı ve azl ü nasb hususundaki isabet veya adem-i isabeti herkesten ziyade idrak ve meni esbabına tevessül, ancak ilim ile olabilir. Ulema-i kiram bu vazifeyi bir zamanlar pek güzel ifa etmişlerdir. Hatta mervidir ki müluk-ı salifeden birisi Şeyhülislam'ın kendisini bazı işlerinden dolayı tahtie ederek nehy ani'l-münker vazifesini sıkı bir surette ifa etmesinden müteessir olarak pek ziyade rahatsız olmuş. Bunu gören mabeyncisi, “Padişah'ım ne için bu kadar rahatsız oluyorsunuz? Mademki bu Şeyhülislam, sizi bu kadar taziyk ediyor; azlediverirsiniz.” demiş. Padişah ise vaziyete, hâl ve mevkie daha ziyade vakıf idiğinden Şeyhülislam'ın öyle kolayca azli cihetine gidilemeyeceğini ve bunun hüsn-i netice vermeyeceğini beyan etmişse de mabeynci bunun mümkün ve mahzursuz olduğunda ısrar etmekle padişah “Azledersek yerine kimi tayin edeceğiz.” demiş. O da “Filan Efendi'yi, o olmaz ise filan Efendi'yi” diye cevap vermiş. Padişah işi bir kere tecrübe etmek istediğinden “Haydi git, onlara sor, bakalım ne diyecekler?” emrini vermiş. Mabeynci, Şeyhülislamlağa en münasip bildiği zata giderek “Efendi'm, sizi Padişah Efendi'miz Şeyhülislam tayin ediyorlar.” deyince o zat derhal “İnnalillahi ve inna ileyhi raciun. Şeyhülislam Efendi

hazretleri ne vakit vefat etti?” sualini irat eder. Mabeynci: “Hayır Efendi’ m, vefat etmedi. Fakat Padişah Efendi’ miz onu azl ile yerine sizi tayin edecek.” der. Bunun üzerine o zat: “Haydi işine! Şeyhülislam Efendi hazretleri sağ oldukça o makama geçmek benim için mümkün olamaz. Zira bugün beyne’ l-ulema, o makama elyak ve aslah olan kendileridir. Böyle söz istemem.” diyerek savar. Bundan mahçup kalan mabeynci belki ötekini ikna ederim diyerek ulemadan ikinci bir zata daha müracaat eder o da “Şeyhülislam Efendi ve ondan sonra filan Efendi var iken benim Şeyhülislam olmak haddim değildir. Ayıptır. Aman kimse duymasın.” diyerek reddeder. Mabeynci haib ve hasir padişahın yanına döner ve duçar-ı itab ve muaheze olur.

Bu hikâyeden anlaşılın şu ki bir vakitler alem-i İslam’ da milletin uleması nehy-i ani’ l-münkeri pek güzel ifa ettikleri gibi emaneti ehline tevdi hususunda her meslek arasında aslah ve elyak olmak emr-i ehemmine riayet anane hâlini almış olduğundan ehil var iken nâehlin tayini kolay kolay olmaz imiş.

Sonraları ulema bu gayet mühim vazife-i diniyelerini - esasen bu haslet-i celilenin İslamiyet-i aliye muktezasından olduğu İhyau’ l-Ulum’ da sıdk bahsinde sıdk-ı azm münasebetiyle zikredildiği veçh ile Hazret-i Ömer radyallahu anhın: “Bir kavimde Ebubekir radyallahu anh var iken o kavme emir olmaktansa köle olmayı tercih ederim.” kelim-ı âlîsiyle de sabittir. - gevşettiklerinden iş çıkırından çıkmış ve bahusus Tanzimat’ tan sonra sınıf-ı ulemanın bu işlere karıştırılmamasına suret-i mahsusada ihtimam edildiğinden memurların azil ve nasbındaki isabetsizlik çok defa murakabesiz kalır olmuştu. Fakat memuriyetleri ehline vermek meselesi fevkalade mühim olduğu cihetle isabetsizliklerden mütevellit mahzurlar her yerde asarını gösterdiğinden hakiki murakabe-i milliye gibi olmamakla beraber bu bapta yine bazı tedabir ittihaz edilirdi. Mesela hakan-ı mağfur Sultan Hamid-i sani zamanında en müstakim rical-i devletten mürekkep İntihab-ı Memurin Komisyonları tesis edilmişti. Ve kıdem ve ehliyet ve hüsn-i hizmet Meşrutiyet’ ten sonra olduğu gibi muzır görülmedikten başka taleb-i rüchan için oldukça bir kuvveti haizdi. Meşrutiyet’ in ilanını müteakip artık bu emr-i murakabe milletvekillerine verilmiş olması itibarıyla emanatı ehline tevdi kaziyesinin bir şekl-i kavime girmesi lazım gelirdi ve ilk Meclis-i Mebusan’ ın bu bapta oldukça himmet ve hizmetleri görüleceğine dair bazı emareler görüldüğü de oldu. Fakat sonraları iş tamamen değişti. Kıdem ve ehliyet ve liyakat hiç aranmaz oldu. Netice de malum.

Hülasa-i maruz evliya-i umurumuzun emanatı ehline, aslah ve elyakına tevdi etmek hususunda evamir-i Kur’ aniyeye ve ehadis-i şerifeyi layıkı veçh ile nazar-ı itibara alarak milletin tahlisine himmet etmelerini kemal-i ehemmiyetle niyaz etmek isteriz. Zira *هذه فانظر الساعة* hadîs-i şerifinin mazmununa ma-sadak olmamak için başka çare yoktur.

Doktor Milaşı İsmail Hakkı

Verilen Sözü Tutmak, Sıdk-ı Ahd, Sıdk-ı Vaad⁵⁵

İnsanın sıfat-ı mümtazesi umumiyetle kabul olunduğu veç ile akıl ile kelamdır. Bunlar haricindeki bütün kuva ve sıfatı hayvanatta vardır. Belki de hayvanatın çoğu birçok cihetlerle insanlardan daha kuvvetli ve daha kolaylıktır.

İnsanın âlemde yegâne hikmet-i mevcudiyeti olan marifetullah vacibe-i celilesinin cilve-nüma-i husul ve intişar olabilmesi bu iki nimet-i uzmaya: Akıl ile kelama vabestedir. Hakikat, akıl ile kelam Cenabıhakk'ın en ulvî ve en şerefli ve yalnız eşref-i mahlukat olan insana ihsan buyurduğu atıye-i celileleridir.

Aklın büyüklüğü, şeref ve kıymeti hakkında pek çok sözler söylenmiştir. Biz bunları tafsil etmeyeceğiz. Cenabıhakk'ın ilk yarattığı şeyin akıl olduğu hakkında hadis-i şerif vardır. Demek ki akıl bütün kâinattan, mahlukat ve mevcudattan akdem imiş. Kelamın büyüklüğü, medar-ı imtiyaz-ı beşer olduğu da zahirdir. Kelamsız akıl lisansız insan gibidir. Binaenaleyh akıldan maksut olan ulvâ gayenin husulü için kelama pek büyük ihtiyaç vardır.

Kelamın ulviyetini anlamak için Kur'an-ı Kerim'in kelam-ı kadim olduğunu düşünmek de kifayet eder. Sonra peygamberan-ı izamin kaffesi mertebe-i ulya-i kelam ile müşerrefler. Ezcümle Hazret-i Musa aleyhisselam kelimullahtır. İsa aleyhisselam ta sabavetinde mazhar-ı kelam olarak izhar-ı mucize buyurmuşlardır. Fahr-i Kâinat Efendi'mizin mucize-i celileleri ise zaman-ı baslarında olduğu kadar bugün de yarın da her zaman ve her mekânda mertebesine yetişilemeyecek ve ahkam-ı kudsiyesi baki kalacak maddî manevî haiz-i münteha-i hikmet ve belagat bir feyz-i kelama mazhariyettir.

Kelamın ehemmiyet ve ulviyeti meselesinde pek ileri giden mezahib-i sufiye de vardır. Bunlar insanı, insanlığı kelamdan ibarettir. Hatta hak, öz, söz birdir demişlerdir. Nitekim Gaybî:

“Hak denilen özündür, özündeki sözüdür.” demiştir. Biz buralara gitmeyeceğiz. Bizce ve umumiyetle müsellemlen olan bir şey varsa o da kelam insanın ve insanlığın lazım-ı gayr-ı müfarık ve insana mahsus Allah'ın bir nimet-i uzması olmasıdır.

Makalemize ser-name ittihaz ettiğimiz sıdk-ı ahd ve sıdk-ı vaade varmak için böyle bir mukaddime serd etmekten maksadımız bunların hilafına hareketin nur-ı azam olan akıl ile mazhariyet-i kübra olan sözün şeref ve şanına hürmetsizlik olacağından ehemmiyet-i meseleyi din ve felsefe-i ahlakiye nokta-i nazarından izah içindir.

Felsefe-i ahlakiyece vezaif-i ahlakiye adalet ve şefkat vazifeleri olmak üzere iki sınıftır. Adaletle taalluk eden vazifeler hayata hürmet, hürriyete hürmet, akıl ve zekaya hürmet, şeref ve haysiyete hürmet, emvale hürmet esasları üzerine müessesdir.

Adalet ve şefkat taksimi aynen esteizübillah والاحسان ان الله يامر بالعدل والاحسان ayet-i celilesini esas ittihaz etmekten başka bir şey olmadığı gibi adalet vazifeleri dedikleri de şeriat-ı İslamiyenin kabul ettiği ve hıfz-ı din, hıfz-ı nüfus, hıfz-ı neseb, hıfz-ı akıl, hıfz-ı ırz u namus, hıfz-ı akıl tabirleriyle bildirilen zaruriyat veya makasid-ı asliyenin mukabilleridir.

Bunlara ait tafsilatı iktiza ettikçe ayrı ayrı arz etmek isteriz. Şimdi bahsimizin mevzuu olan sıdk-ı ahd ve sıdk-ı vaadi söyleyelim ki bu başlıca herkesin akıl ve zekasına hürmet bahsine aittir. Fakat tevlit ettiği netayîç nazar-ı itibara alınırsa şeref ve haysiyete, mal ve cana... ilh. cihetlere de varabilir.

55. Verilen Sözü Tutmak, Sıdk-ı Ahd, Sıdk-ı Vaad, Sebilürreşat, 12.06.1919, c. 17, s. 421-422, ss. 40-43.

Dinimizin bu mebhase ait nusus ve ahkâmını arz etmezden evvel Garp ahlakiyununun da bu baptaki mütalaalarından icap eden sözleri iktibas edelim.

Verilen sözü sadakatle, her imzalanan mukaveleye, her edilen taahhüde, vaade tamamen ve kaçamak yapmaksızın hürmet etmek adaletin basit ve sıkı bir vazifesidir. Hiçbir sözleşme yoktur ki her iki tarafın tam bir samimiyet ve itimadını istilzam etmesin, söz almış olan kimse aldığı söze itimaden birtakım teşebbüsât ve harekâta cesaret edebilmiş olacağı cihetle sözü veren kimseden sözünün tamamı icrasını istemek hakkını ne kadar haiz ise sözü veren kimsenin verdiği sözü tamamı tamamına yapması da o kadar borcudur. Hukuk cihetinden böyle olduğu gibi ahlak cihetinden sözü veren kimse sözünü tutmazsa söz verdiği kimseyi bir insan gibi bir gaye gibi değil, kendi keyfine, menfaatine alet ve vasıta ittihaz etmiş olur ki bu ahlakın esasına münafidir. Çünkü insanı gaye gibi tutmak, vasıta muamelesi etmemek ahlakın en mühim esası, temelidir.

Eğer verilen sözü tutmak layık olduğu ehemmiyetiyle nazar-ı itibara alınmasa iş nereye varır? Tabiidir ki âlemde cemiyet kalmaz. Çünkü cemiyet her verilen söz mukaddestir, mebdai üzerine teessüs eden bir anlaşma neticesidir.

Bu bir hakikattir ki eski zamanlardan beri bilcümle ukala bu bapta ittifak etmişlerdir. Hatta İrlanda'nın son asırda bulunup okunan asar-ı hukukiyesinde "Eğer verilen şifahi sözler mecburî tutulmaz ise dünyanın nizamı bozulur.", "Üç hâl vardır ki dünyayı halet-i neze getirir. Bunlar da veba, harb-i umumi, verilen söze riayetsizliktir." sözleri bulunmuştur.

Menfaat-i içtimaiye nazar-ı itibara alınmayarak sırf haysiyet-i şahsiye nazar-ı itibara alınırsa birkaç türlü sözü olan kimse için hiç sözü yoktur, kelim sahibi değildir demekten başka ne denebilir? Tabii birkaç türlü sözü olmak demek hiç sözü yok demektir. Böyle bir kimsenin verdiği söze hiçbir kimse itimat etmez. Tabii âlemde bundan ziyade sukut-ı ahlak alameti olamaz.

Şimdi de bir kere söze sadık kalmamanın esbabını arayalım. Hiç şüphe yoktur ki bunun en birinci sebebi metanetsizliktir ki en esaslı bir faziletten, seciyeden mahrumiyet demektir. Fransız şair-i şehiri Courier "Metanet adamı sözünün sahibidir." demiştir. Tahriri taahhütlerin icrasını kanun zarurî bir hâle komuş olduğundan ahlaken en ziyade nazar-ı itibara alınacak olan taahhüt şifahi taahhütlerdir. Çünkü söz inkâr edilebilir. Her ciddi muahede yazı ile olur. Şifahi muahedelerin çoğu hafifliktir. Onun için onların ciddi surette hürmet ve riayet olunmaları lazım gelmez, diyenler vardır. Fakat erbab-ı hikmet bu sözleri pek çürük addetmiş ve namuslu bir adamın sözü yazı kıymetini haizdir, demişlerdir. Meşhur ahlakiyat alimesi Madam Neke Dösosor: "Namuslu bir adamın ağzından çıkan söz ilelebet onun mahiyet-i ahlakiyesini gösterir. Bu söz onun kendisidir. Her neye mâl olsa tutacaktır." demiştir.

Vakıa verilen söz insana pek pahalıya mâl ve namuslu bir adamın istikameti birçok zararlara sebep olabilir. Bu gibi ahvalde ahlaka riayetsiz adamlar o sözü feda edebilirler ve kendilerini mazur göstermek de isteyebilirler. Çünkü ahlakiyundan bazıları: "Eğer bu dünyada herkes iyi ve sözüne riâyetkar olsa idi verilen sözü tutmak hususunda en ufak bir kusur bile mazeret kabul etmez idi, fakat bu dünyada kötülere karşı Huda ile mukabeleye lüzum vardır." demişlerdir." Hâlbuki buna karşı başkası hile ediyor diye bizim de hile etmemiz lazım gelmez. İhtiyatlı davranarak doğrulukla hileyi hükümsüz bırakmak iktiza eder." cevabı verilmiştir.

Bu hileye karşı Huda istimali nazariyesi pek çok su-i istimallere sebebiyet vermiştir. Hele siyasiyatta daima samimiyetle hareket etmenin mümkün olamayacağını iddia ederek ne kadar ahlakî sehafetlere düşüldüğü vardır. Ezcümle Makyavel bu hususta pek ileri gidenlerdendir. O esas olarak insanların fena olduklarını, sözlerini tutmadıklarını kabul eder.

Dünyada bunun çok defa vaki olduğu farz edilse bile yine bizi taahhütlerimize hürmet ve riayet etmekten men ettirmek için mürettep vahi iddiadan başka bir mahiyeti haiz değildir. Vakıa hüsn-i niyetlerimizi su-i istimal edenlere, hilekârlara karşı ayrı bir muamele etmek lüzumu olsa bile bu gibi ahval bizim meslek-i ahlakımızı değiştirmek mahiyetini haiz olamaz. Verilen söze hürmette ne kadar kahramanlık edilebilirse o kadar ahlakî hareket edilmiş olur. Umumiyetle hürmet ve tazimlere layık görülen kimseler hep sözlerinin eri olan kimselerdir. Bunlar tarihlerde mezkurdur. Fakat bu hususta en ziyade şayan-ı dikkat olan bu faziletin medeniler nazarında pek dun görülen vahşilerde gayet yüksek bir mertebede olarak görülmesidir. Bir İngiliz seyyahının şu hikâyesini nakledelim:

“İngilizler, Santal kavminin isyanını bastırırken birtakım esirler almışlar. Bunları verdikleri söze itimaden muayyen bir mahalde ücret ile çalışmak şartıyla uzak bir yere göndermişler. Onlar da gidip çalışmaya başlamışlar. Fakat çalıştıkları yerde kolera zuhur ettiğinden duramamışlar. Ancak sözlerini yerine getirmek ve aldıkları fazla ücretleri muhafızlarına vermek üzere bila-istisna kaffesi geriye gelmişlerdir. Bunların adedi iki yüz kişi ve katettikleri mesafe otuz milmiş. Görülüyor ki vahşi denilen bu iki yüz kişi, paralar kemerlerinde olduğu hâlde otuz millik mesafeyi katederek tekrar mahbese girmeyi, verdikleri sözü tutmamaktan nakz-ı ahdden müraccah bulmuşlardır.”

Bundan anlaşılıyor ki verilen sözü tutmak fazileti fitrat-ı insaniyeye o kadar muvafıktır ki en ulvî tabaka-i beşeriye için olduğu gibi en iptidaî kavimler için dahi lüzumu takdir edilmiştir. Taahhütlerin bir de zımnisi vardır ki o da başlanan işin bütün avakıbını insanın üzerine alması demektir. Hakikat, insan yapacağı işin ne gibi netayîç tevhit edebileceğini iyice nazar-ı itibara alıp ondan sonra işe başlamalıdır. Düşüncesiz, ihtiyatsız olarak başlanmış ve ilk defasında hiç ehemmiyetli neticelere müncer olacağı zannedilmemiş işler vardır ki gayet ehemmiyetli avakıb tevhit edebilir. İşte bunların mesuliyeti tamamen ve işe mübaşeret edene aittir ve bu da işe başlanmakla zuhur edecek avakıba tahammül edileceğine dair zımni bir taahhüde girilmiş olmasından münbaistir.

Şimdi gelelim sıdk-ı vaad bahsine. Vaadeler de taahhüt gibidirler. Hatta zahiren en ehemmiyetsiz görülenleri bile bir taahhüt mahiyetini haizdirler. Mesele ilm-i ahlak nokta-i nazarından böyledir.

Çünkü insan vaadetmek veya etmemek hususunda muhtardır. Fakat vaadedince o incazı vacip bir taahhüt hâlini alır. O cihetle vaad hususunda dahi dikkatsiz bulunmak pek büyük bir hatadır. Bazı kimseler vardır ki mücerret taban hayırhah bulunmalarından dolayı kolayca vaadederler. Hatta kendilerinden istenmeyen hizmetleri bile yapmak vaadinde bulunurlar. Bunların vaadlerini yapmak hususunda mühim bir hüsn-i niyetleri de vardır. Fakat bunlarda muzır olan cihet ilerisini düşünüp haylulet edebilecek müşkülâtı ve vaatlerin insanı ciddi surette bağlayacağını derpiş edememek zaafıdır. O cihetle zuhur eden ilk müşkülât vaatlerini icradan feragat etmelerine badi olur. Bu ise hem kendi şerefleri hem de başkaları hakkında hürmetsizliktir ki gayet küçüklüktür.

Vakıa vadetmemenin gayet güç bir şekil aldığı vaziyetler vardır. Fakat ne olursa olsun vadedip de incaz edememekten hafiftir. Binaenaleyh vadetmek hususunda gayet ihtiyatlı davranmak pek lazımdır. İnsan için hem nevine müfit olmak kadar lezzetli bir şey olamaz. Ancak bu vadettiğimizi ve belki daha ziyadesini yapabilmek sayesinde mümkün olur. Yapabileceğimizden ziyadesini vadetmekle değil. Vadetmenin birinci şartı istenen hizmetin hakkaniyetine muvafık ve bizim için icrası mümkün olmaktır. O cihetle bizden istenen şey haksız veya bizim için icrası gayr-ı mümkün veya gayr-ı muvafık ise tereddütsüz, takayyüdüz fakat nazikane bir itizar ile reddetmeliyiz. Ciddi bir adam bundan gücenmez ve gücenen haksız gücenir. Zira hakikati samimi bir surette söylemek hem insan için elzem olan vuzuh ve şeref-i şahsiye, hem de bizden hizmet isteyen zatın kendisine borçlu olduğumuz hümet mukteziyatına muvafık bir vazifedir.

Ancak bu sayededir ki karşımızdakini beyhude ümitlere ve kendimizi de vadederek fakat tutmaz kimselerin gülünç vaziyetine düşürmekten kurtarabiliriz.

Burada Garp ulema-i ahlakiyununun asarından iktibas bitti. Şimdi de din-i İslam'ın bu mebhasa ait nusus ve mukteziyatından bir nebze nakil ve zikredelim.

Din-i mübin-i İslam'da ahde vefa en lazım bir haslet-i celile olarak bildirilmiştir. Bu baptaki nususun kaffesini zikre hacet yoktur. Yalnız estezübillah *وانفوا بالعهد ان العهد كان مسولا* ayet-i celilesi bütün maksadı anlatmak için kifayet eder. Çünkü ahde vefanın farz ve terkinin mucib-i mesuliyet olduğunu pek aşikar surette gösteriyor.

Sonra *والذين هم لاماناتهم و عهدهم راعون* ayet-i celilesi felah mertebe-i aliyesine nail olan ecille-i Mümininin emanat ve ahitlerine riayet edenlerden olduğunu ne güzel beyan buyurur.

Hakikat Kur'an-ı Kerim'in ahde riayeti ve vaade sıdkı pek büyük hasail-i insaniyeden bildirdiği şüphesizdir. Nitekim Peygamberan-ı ızamın medh ü senalarında bu haslet-i celilelerle ittisafı da zikr u beyan buyurulmuştur. Hazret-i İsmail aleyhisselam hakkında şeref-nazil olan

انه كان صادق الوعد وكان رسولا نبيا ayet-i celilesi bu cümledendir.

İnsanın yapmadığını, yapmayacağını söylemesinin pek büyük günah olduğu da kezalik nusus-ı Kur’aniyede tasrih buyurulmuştur. Esteizübillah كبر مقتا عند الله ان تقولوا لا تفعلون

Bu bapta gayet sarıh birçok ehadis-i şerife de vardır: المومنون عند شروطهم ve لا عهد له لا ايمان لمن لا عهد له hadisi şerifleri verilen sözü, edilen ahdi tutmanın iman ve hilafının imansızlık muktezası olduğunu ne güzel gösterirler.

Vaat hakkındaki hadis-i şerifler de ne kadar muciz ve mucizdir:

“İnsanın vaadetmesi eliyle alması gibidir, yani onun kadar borçtur.” buyrulmuştur. و عدة المء كالاخذ باليد “Vaat borçtur” ve العدة دين borçtur.”

Sonra الوعد نافلة والانجاز فرض “Vaadedilip edilmemesi ihtiyara bırakılmış bir iştir. Fakat vaadedildikten sonra incacı farzdır.” kelam-ı âlisi ne kadar cemiyetlidir.

Sözü verirken yapmamak niyetini taşıyanlar nifak sıfatını taşıyanlardır ki bunlar iki yüzlü yahut iki dilli tabirleriyle tavsif olunmuşlardır, bunlar hakkında هو لاء بوجه وهو لاء بوجه تجدون من شر عبدالله يوم القيامة، ذا الوجهين الذى يأتي “Kıyamet gününde Allah’ın kullarının en şerlisi bazısına bir türlü ve bazısına diğer türlü bulunan iki yüzlülerdir.” Ve من كان ذا لسانين جعل الله له يوم القيامة لسانين من نار “Dünyada iki türlü lisan kullananlara Allahuteala kıyamette iki tane ateşten dil geçirecektir.” hadis-i şerifleri varit olmuştur. Verilen sözden dönmek hususunda İncil-i şerifte dahi gayet vazıh ayat bulunduğunu erbabından öğreniyoruz. İşte insanlığın en birinci muktezası olan aklın ve kelamın ezcümle Hazret-i Mesih’in: “Sözün ya evet evet, yahut hayır, hayır olsun bundan fazlası şeytandandır.” buyurmuşlardır.

Şeref-i insaninin hüsn-i muhafazasına ait fezailin en mühimlerinden olan sıdk-ı ahd ve sıdk-ı vaad meselesine dair gerek Garp, Avrupa ve Amerika medeniyetinin kabul ettiği ahlak-ı felsefiye muktezasını ve gerek din-i İslam’ın evamir-i celilesini mümkün merteye arz ettik. Hepimizin iktifa ve tebeiyete borçlu bulunduğumuz bu ahkam-ı celile bilcümle milel-i mütemeddine kübrasının ve bahusus din ve felsefeye sarılmak hususundaki şöhet-i azimleri malum olan Amerika milletinin büyük Reis-i Cumhuriyet Wilson cenablarının pek ziyade riayet buyurmaları iktiza edeceği şüphesizdir. ومن الله التوفيق

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

***Müslümanlar Neden Geri Kaldılar ve Niçin İlerleyemiyorlar?* | 56 |**

Bir mesele ki bugün küre-i arz üzerinde mevcut bütün Müslümanları her vakitkinden ziyade işgal ve izaç etmektedir. Ve etmesi lazım gelir. Vakıa bu mesele yalnız bugünün meselesi değildir.

Asırlardan beri azıcık düşüncesi olanları derin derin düşündürmekteydi. Fakat bugün artık en had bir devresine girmiş bulunmaktadır. Çünkü alem-i İslam'ın en büyük kısmını teşkil eden yerlerde Müslümanların çoğu hilafet-i uzma-i İslamiye hakkında büyük ümitler perverde etmekte idiler. Biz onların daima medar-ı iftihar ve vesile-i necat ve felah olacak ümitgahıydık. Fakat son vakalar meseleyi bütün üryanlığıyla meydana çıkardığından o ümit ile yaşayan Müslümanlar da şimdi zehrab-ı ızdırabın en müthişi olan inkisar-ı ümit ve hayal azabına düşmüş bulunuyorlar. Evet gayet ağır ve ciddi olan bu mesele hiçbir vakit bugünkü şiddeti iktisap etmemiştir. Çünkü kıblegah-ı İslam, taarruz ve inhilalden oldukça masun ve mahfuz kalmış bulunuyordu.

Tabiidir ki bir ızdırabın iştihat ve teammümü daima şeamet-aver değildir. Belki de ekseriya mucib-i teyakkuz ve intibah olduğu cihetle saadet-averdir. Binaenaleyh bizim de hâl-i esef-iştimalimizin derece-i nihayeye varması, hiç şüphe yoktur ki hakiki intibahımızı mucip olarak esbab-ı tedenni ve mesayibimizi iyice teşhise ve en doğru tedaviyi bulup hüsn-i tatbikine muvaffak olmamıza badi olacaktır. Ancak bu bapta uhdemize terettüp eden ehem vazifeler vardır ki onlar da yese düşmeyerek mazi ve hâli kemal-i dikkat ve itidal ile tetkik edip hakikati iyi anlamak, sonra da icabını hakiki ehl-i imanlara yakışacak surette icra eylemektir. Yese düşmemeliyiz. Çünkü yeis ahlaken mezmum, esteizübillah الله لا يابيس من روح الله dinen merduttur.

Izdirabat ve mesayibin iştihatı yeis değil, ümid-i necatı müstelzim olmalıdır, demiştim. O da hadis-i Peygamberi ile sabit bir hakikattir: اشنتى ازمة تنفجى

Maziye, hâli iyice tetkik ederek hakikati anlayıp sonra işe girişmeliyiz. Çünkü علم لك به علم buyurulduğu gibi ta Fatıha-i şerifede صراط الذين انعمت عليهم ayet-i celilesindeki aleyhim zamirlerinde maziye ve hâle ait bilcümle vekayi ve şunu nazar-ı itibara almak lüzumunun münderiç bulunduğu müfessirin-i kiram hazeratının irşadat-ı aliyeleriyle malumumuzdur. Vakıa insanın matmah-ı nazarı daima istikbale matuf olmak lazım gelir. Fakat maziye, hâli hakkıyla nazar-ı itibara almadıkça ve onlara hakkıyla merbut kalmadıkça sağlam bir istikbal temini mümkün değildir. Onun için ben: “Mazi geçmiş. Hâl bize hâkim. Şimdi biz istikbale hâkim olmak için çalışmalıyız. Ancak istikbale hâkim olabilmek için mazi ile hâle akılane merbut olmamız lazım geldiğini unutmamalıyız.” diyorum.

Hakiki ehl-i imana layık surette çalışmak lüzumunu zikredişimiz maatteessüf bu bapta kusurlarımızın pek çok ve pek büyük olduğunu hep bildiğimize dendir. Hâlbuki amelsiz imanın işe yaramayacağı الايمان والعمل صاحبه hadis-i şerifiyle sabittir. Binaenaleyh hakikat tezahür ettikten sonra yalnız anlamakla kalmayıp büyük derdimizin izalesi için aklımızın erdiği, gücümüzün yettiği kadar çalışmaya da hepimiz azm ü cezm etmeliyiz.

Gelelim asıl mevzua. Makalemizin başında Müslümanlar ne için geri kalmışlar demiştik. Geri kalmak için bir kere ileri gitmek lazım gelir. Evet, Müslümanlar bir vakitler ileri gitmişler ve gayet esaslı bir medeniyet meydana getirmişlerdi. Hatta yalnız kendileri ileri gitmiş olmayıp başkalarının da ileri gitmelerine ve daha doğrusu bugünkü medeniyetin zuhur ve husulüne sebep olmuşlardır.

56. Müslümanlar Neden Geri Kaldılar ve Niçin İlerleyemiyorlar?, Sebilürreşat, 19.06.1919, c. 17, s. 423-424, ss. 56-59.

Bunu ispat için tarihi söyletelim. Tarih gösteriyor ki Cenab-ı Peygamber Efendi'miz bas buyuruldukları vakit bütün alem medeniyetten mahrumdu. Çin ve Mısır medeniyetleri çoktan munkariz olmuş bulunduğu gibi Benî İsrail, Yunan ve Roma medeniyetleri de kalmamıştı.

O zamanlardan kalma kütüp ve asar metruk, bî-rağbet ve ziyaya mahkûm bir hâlde bulunuyordu.

Arabistan ve civarları ilim ve marifetten bî-haber olduğu gibi Avrupa da karanlık bir cehalet içinde puyan idi. Hristiyanlık hiçbir eser-i medeniyet gösterememiş, dünya baştan başa zulmet ve cehalet içinde idi. Hazret-i Peygamber'in mehd-i zuhuru olan yerlerde öyle garip asar-ı cehl ü vahşet vardı ki insan vukuuna ihtimal veremez. Mesela kız evlatlarını fazla boğaz addederek diri diri gömmek mucib-i mefharet bir adet sayılıyor idi. Ve deve bevliyle taattur! ve tetahhur! ederler idi.

Medeniyetin en büyük şartı olan emn ü asayiş ve hüsn-amiziş fevkalade muhteldi. İşte Fahr-i Kâinat Efendi'miz öyle bir zamanda böyle bir muhit içinde yetişerek din-i İslam'ı neşre başladı. Maruz kaldığı pek şiddetli muhalefetlere, mümanaatlara rağmen az vakit zarfında ahlak-ı umumiye üzerinde büyük asar-ı salah görülmeye başladı.

İman etmeyenler bile takip ettikleri yolların insanî olmadığını anlar olmuşlardı. Beş on sene zarfında adat-ı cahiliyetin pek çokları terk edildi. Hele birbirlerinin kanlarına susamış nice kavimler feyz-i İslamiyet'in tesiriyle kardeş oldu.

Hayat-ı Peygamberi esnasında kıyamete kadar dünyanın her yerine ve her zamanına kifayet edecek esasat-ı medeniye'nin, diniyenin kaffesi kamilen tekarrur etti. Yani Kur'an-ı Kerim kamilen nazil oldu. Artık ondan sonra o kitab-ı mübinden istifade etmek, ahkam-ı celilesinin hüsn-i tatbikine muvaffak olmak kalıyordu ki alem-i İslam şimdiye kadar bu hususta şan-ı celil-i İslam'ın muktezası kadar değilse de yine uluvv-i İslam'ı göstermeye kifayet edecek derecede muvaffakiyetler gösterdi.

Malumdur ki medeniyetin veya dinin (Biz din ve medeniyeti bir manaya kullanıyoruz.) üç rükn-i esasisi vardır: Akılca salah, bedence salah, ruhça salah, tabir-i aharla ilim ve marifet, sıhhat-i beden ve ahlakıdır.

Ehl-i İslam bunların kaffesinde büyük terakkiler temin etti. Daha evvel gelen medeniyetlerin ihyasına, ikmal-i nevakisına himmet ettiler. Hakikat, o vakitler için en son ve en müterakki, fakat unutulmuş olan Yunan medeniyetinin ziyadan muhafazası, ihyası ancak Müslümanlar tarafından lisan-ı Arab'a tercümesi sayesinde olduğu gibi Yunan medeniyeti bir hakikate bedel bin hurafe ile esatir ile karıştırılmış olduğundan onların muzır tesiratını izale ile ciddin hezle, hakikatin hayale galebesini temin ile hikmet ve medeniyete metanet ve kemal-bahş etti.

Ulum ve maarif, hüner ve marifet hususlarında alem-i İslam'ın ne büyük yenilikler, terakkiler gösterdiği herkesçe müsellemdir. Daha ibtida-i İslam'da ilm-i cebr icad edilmiş ve bunun İmam Ali Efendi'miz tarafından talim buyurulmuş olduğu meşhurdur.

İlm-i kimya kezalik hukema-i İslam tarafından icat ve bir tarz-ı selime ifrağ edilmiştir. Pusulayı, kâğıdı, barutu, topu, tüfeği ilk Müslümanlar icat veya istimal ettikleri malum değil midir?

Memleketlerin, milletlerin hüsn-i idaresi, sevkü'l-ceyş, posta muamelatı, hastaneler, medreseler, darussinaalar hep alem-i İslam'da zamanına göre tekemmül etmiş asar-ı irfandandılar.

Müslümanların kuvvet ve sıhhat-i bedene ne derece ehemmiyet verdikleri meşakk-ı seferiyeye tahammül ve kuvvet ve kudret hususunda gösterdikleri asar-ı besalet ve metanetlerle sabittir.

Zevk-i bediilerini de hâlâ erbabının hayretlerle temaşa ettiği asar-ı tezyiniye ve mimariye göstermektedir.

Ahlak hususundaki büyüklükleri de Müslim ve gayr-ı Müslim bilcümle anasır-ı insaniye üzerinde tatbik ettikleri adalet ve şefkatlerle müspeştir. Bilcümle hukema-i felasifenin de ittifak ettiği veçhile ahlak, adalet ve şefkat olup bunlar dinimizin emrettiği adl ü ihsan kaideleriyle temin edildiğinden en ulvi tatbikat-ı ahlakiye numuneleri Cenab-ı Peygamber'in zaman-ı saadetlerinde görüldüğü gibi hulefa-i raşidin ve ondan sonra gelen müluk-i adile zamanlarında da pek çok misalleri vardır.

Halife ve ibn-i amm-i Resulullah Cenab-ı Ali'nin huzur-ı hâkimde bir Musevi ile yan yana muhakeme oldukları ve şahitlerin âdem-i kifayesine binaen davayı Hazret-i Ali'nin kaybettiği fakat bu merteye yüksek adalet karşısında Musevi'nin müteessir olarak Cenab-ı Ali'ye tarziye verip din-i Muhammediyi kabul ettiği meşhurdur. Daha evvel Hazret-i Ömer radiyallahu anhin Kudüs fütuhata vesair vesilelerle gösterdiği ulvî adaletler bütün dünyanın bütün tarihlerinde zinet-bahş-ı insaniyet olarak masturdur. Hasılı tarih-i İslam gayet kudsi adalet numuneleriyle doludur. Şefkat ve merhamet hususunda dahi Müslümanlar her milletten ileri gitmişlerdir. İnsanlardan başka hayvanat için dahi müessesat-ı hayriye yapıldığı bugün hâlâ mevcut olan asar-ı vakfiyeleriyle müberhendir.

Hülasa-i maruz İslam'ın medeniyet-i cihana ne kadar ciddi ne kadar ulvî hizmetler ettiği dünyanın her yerinde mevcut olan İslam asar-ı ümraniyle sabit olduğu gibi dost, düşman bütün doğru yazan milletlerin asar-ı muharrerelerinde mahfuzdur. Bu bapta Din-i İslam ve Ulum-ı Fünun kitabında Avrupa ve Amerika müelliflerinin ifadelerine, şahadetlerine müstenit gayet mevsuk ve mühim ve gayet calib-i dikkat tafsilat mevcut olduğundan arzu edenler oradan okurlar.

Pek ala dünyanın en yüksek dinine malik ve o kadar vasi ve mühim fütuhata mazhar olmuş ve birçok ilmî muvaffakiyetler göstermiş; büyük alimler yetiştirmiş olan bu millet-i İslamiye sonradan ne için gerilemiş ve ilerlemekte devam edememiş diyeceksiniz değil mi?

Evet bu sual kendi kendine varid-i hatır olur. Fakat bu sualde tashih edilecek bir cihet vardır, evvela onu tashih edelim. Ne için gerilemiş demiyelim de ne için geri kalmış diyelim. Çünkü alem-i İslam evvela gerilememiş, geri kalmıştır. Geri kaldıktan sonra gerilemek de zaruridir. Buralarını tekrar izah edeceğiz. Şimdi ne için geri kalmış diye kabul edelim. Zira Müslümanların bu hâli başlıca ve evvela Avrupalıların ilerlemelerinden neşet etmiştir. Müslümanların gerilemelerinden değil, binaenaleyh daha iyisi Avrupalılar nasıl ilerlemişler orasını arayalım.

Yukarıda Müslümanlar hem kendileri ilerlemişler hem de başkalarının ileri gitmelerine, daha doğrusu bugünkü medeniyetin zuhur ve husulüne sebep olmuşlardır demiştik. Şimdi onu izah edeceğiz.

Müslümanlar neş-i din ve medeniyet için daire-i fütuhata tevsi ettikleri sırada malum olduğu üzere ilk asr-ı hicri nihayetlerinde Avrupa'ya geçerek bilahare Endülüs medeniyetinin zuhuruna sebep olmuşlardır. O vakitler Avrupa alemi tamamen zalam-ı cehalet içinde ve herkes birbirinin gözünü çıkarıyordu. İslamların bu ilerlemeleri onların intibahlarını mucip oldu. Ve mücaveret sebebiyle gittikçe artan temas da Müslümanların en büyük medar-ı temeyüzü olan ilim ve marifetten müstefit olmak için çalışmalarını intaç etti.

Avrupalılar kendi devr-i intibahlarının on beşinci on altıncı asırlarda olduğunu söylerlerse de hakikat iyi aranırsa Avrupalılar ilk ders-i intibahı Müslümanların Endülüs medeniyetlerinden almışlardır. Meselenin bir safhası böyle olduğu gibi diğer bir mühim safhası da ehl-i Salib seferlerine aittir ki bugünkü Avrupa terakkiyatı en ziyade Endülüs medeniyetiyle ehl-i Salib seferlerinden aldıkları intibaha medyundur.

Avrupalılar devr-i intibahlarını tıbaatın icadına medyun gösterirler ki bir cihetle doğrudur. Fakat tıbaatı icat edecek kadar münevver yetiştirmek için de bir devr-i intibah geçmiş olmak lazım gelmez mi? Hem tıbaat on beşinci asırda icat olunmuştur. Hâlbuki Avrupalıların ilim tahsiline daha evvel çalışmaya başladıkları el yazılarıyla muharrer mahfuz kitaplarıyla sabit olduğu gibi şimdi bizim ecnebi mekteplerinde tahsil için gittiğimiz neviden Endülüs'e gelerek İslam medreselerinde tahsil-i ulum eden pek çok Hristiyan talebe bulunduğu da tarihlerde mezkurdur. Hele ehl-i Salib seferlerinde büyük kuvvetlerle küçük kuvvetlerimize mağlup olmaları bütün bütün nazar-ı dikkatlerini celp ederek sebebini taharriye sevk etmiş ve neticede Müslümanların ulum ve fünuna rağbet etmelerinde ve din-i İslam'ın hurafata mümanaat ve hakikate fart-ı merbutiyetinde bulmuşlar ve bu suretlerle bir taraftan aralarında ulum ve maarifin intişarına çalışmışlar diğer taraftan hurafatı, efkâr-ı sakimeyi atarak terakki tarikini tutmuşlardır. İlmin, maarifin aralarında kolayca intişarına hizmet eden alet-i kıraat ve kitabe malik olmaları bu bapta en mühim amil olmuş olduğu gibi yine bu alet-i kıraat ve kitabetin basitliğidir ki Avrupalıların terakkilerinde en mühim amil gördükleri tıbaatın icadı emr-i aziminin de kolayca icadına sebep olmuştur.

Eğer Avrupalıların terakkisi ancak tıbaatın icadıyla başlamış olsa idi tıbaatın yeni icat olduğu bir zamanda Kristof Colomb yetişmiş olabilir miydi?

Hasılı Avrupalıların hakiki devr-i intibahlarının Müslümanların Avrupa'ya geçtiklerinden sonra hasıl olduğunda ve bhusus ehl-i Salib temasları üzerine kuvvet bulduğunda şüphe yoktur. On beşinci ve on altıncı asırdaki süratle terakki eden devr-i terakki hep evvelki intibaha ve pek doğru olarak tıbaatın icadına merbuttur. Avrupalıların Yunan asar-ı medeniyesini tetkik etmeleri de yine Arap kitapları vasıtasıyla olmuştur ki bu hakikat Avrupa tarihlerinde ber-tafsil mastur olduğu gibi el-yevm kütüphanelerinde mahfuz kitaplarla da sabittir.

Binaenaleyh Avrupa terakkiyatının ve bugünkü medeniyetin feyz-i İslam sayesinde olduğu muhakkak olup gelecek makalemizde onlar terakki ettikleri hâlde biz ne için edememişiz oralarını izah edeceğiz inşallah.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Haml-i Meryem Meselesi^[57]

Birkaç haftadan beri Tevhid-i Efkâr'da Ömer Rıza ve Mehmet Ali Ayni beyler arasında Milad-ı İsa ünvanıyla cereyan eden mebahisi okudum. Bu nazik mesele beni çoktan beri meşgul eder. Bu fikrimi müteaddit zevata söyledim. Nitekim Ömer Rıza Beyefendi ile de buna dair birkaç kere görüşmüştük. Binaenaleyh ben de mülâhazalarımı söyleyeceğim.

İsa aleyhisselama ait olan bu bahisler hülâsa edilirse nebi-i müşarünileyhin pedersiz olarak dünyaya geldiğine dair Kur'an-ı Kerim'de sarahat olmaması.

Ruhullah Tesmiye Olunmasının Sebebi

Çocukken söyledikleri ve sair mucizeleri ve vefatı meselelerinden ibaret olduğu görülür.

Bahse girmeden evvel şurasını söyleyelim ki din meseleleri usul-i din ve onun harici olmak üzere iki kısımdır. Usul-i din, bir Allah'a, melaike-i kirama, kütüb-i menzileye, peygamberlere ve yevm-i ahirete imandır. Bir insan bunlara inanırsa onun imanında şüphe yoktur. Bunların aslı haricindeki mesail hakkında kitab-ı illahiden ve akval-i resulden başkalarının anladıklarına muhalif manalar anlar ve beyan ederse belki hata etmiş olabilir. Fakat dinden, imandan çıkmış olmaz. Ve böyle asl-ı dine merbutiyeti tam olan bir kimsenin suret-i fehim ve telakkisine ne müçtehitler ne de icma mâni olamaz. Çünkü Kur'an-ı Kerim kıyamete kadar bütün insanları hüsn-i idareye kâfi bir kitab-ı ilahî olduğundan her asır için muvafık-ı ahkam istihracına müsaittir.

Hazret-i İsa'nın Pederi Var mı Yok mu Meselesi

Asl-ı dine dahil değildir. Onun içindir ki Kur'an-ı Kerim Hazreti İsa'ya uluhiyet ve ibnü'l-hak atfı gibi tevhide, samedaniyet-i ilahiyeye münafi itikatlar aleyhinde pek sarih ve kati emirlerde, beyanatta bulunmuş fakat Hazret-i Meryem'in hamli ve İsa'nın pederi hususunda delalet ve işaretle iktifa buyurmuştur. Hikmet de bunu iktifa eder. Çünkü asıl olan tevhit meselesine şüphe iras edecek batıl itikatlara kâfi darbeler indirmek için nisbetle ehemmiyeti az olan meseleler ne kadar az karıştırılırsa muvaffakiyet o nispette büyük olur. Telkinat-ı diniyenin akıl ve ahval-i beşere göre olduğu malumdur.

Bir de atide gelecek izahtan anlaşılacağı veçhile Hazreti Meryem'in izdivacı meselesi bir aile ihtilafını muhtevî görünüyor. Böyle bir meselenin çıplak bir surette mevzubahis edilmesi İslam'a davet buyrulan Hristiyanlar üzerinde hüsn-i tesir hasıl etmemek ve Hristiyanlığın muarızları için vesile-i bühtan olmak gibi mahsurlar tevhit edebilirdi. Her asrın ahval-i zihniyesinin farklı olması tabiidir. Kur'an-ı Kerim'in en büyük mucizelerinden biri de her asrın fehim ve vicdanına göre kabil-i tefsir-i hakayıkı muhtevî olmasıdır. Ve bu mucize, izahı sadedinde bulunduğumuz mesele hakkında da mütecellidir.

Şimdi gelelim bu hususlara dair olan ayat-ı celileye. Bu bapta Kur'an-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde işaret vardır. Fakat Sure-i Meryem'deki ayat-ı celilenin muhteviyatını camidir. "Kitapta Meryem'i zikret. O ailesinden şark cihetinde bir mekâna uzaklaştı. Ve onlar tarafından görülmemesi için gizlendi. Biz ona ruhumuzu gönderdik. Ruhumuz ona seviy (seviye-i matlubede) bir beşer hâlinde zahir oldu. Meryem ona 'Ben senden Allah'a sığınırım. Eğer ehl-i takva isen (bana dokunma),' dedi. O da 'Ben Rabb'in resulüyüm. Sana kamil bir oğlan bağışlamak için (gönderildim),' cevabını verdi. Meryem de 'Benim oğlum nasıl olur? Bana beşer dokunmadı ve ben fena kadın değilim.' dedi. O da 'Evet öyle. Fakat Rabb'in o bana kolaydır. Biz o oğlanı nasa burhan ve tarafımızdan rahmet

57. Haml-i Meryem Meselesi, Tevhid-i Efkâr Gazetesi, 02.07.1922. s. 329, ss. 3.

kılacağız.’ dedi. Ve çocuk hibe etmek işi emr-i muktezi (hükmedilmiş yahut icra edilmiş) oldu. Meryem hamile kaldı ve o hâliyle uzak bir mekâna gitti. Ağrısı tuttu hurma ağacının dibinde ‘Ne olaydı bundan evvel ölmüş ve unutulmuş bulunsaydım.’ dedi. Altından kendisine: ‘Mahzun olma, Rabb’in alt tarafında bir ırmak ihsan etti ve hurma ağacını salla sana taze hurmalar düşer. Ye, iç ve gözlerin (çocuğunla) aydın olsun. Eğer bir insan görürsen ben Allah için bir oruç nezrettim. Bugün hiçbir insan ile konuşamam de.’ nidası geldi. Meryem çocuğu yüklenmiş olduğu hâlde kavmi nezdine götürdü. Kavmi kendisine ‘Ya Meryem sen çirkin bir şeyle geldin. Ey Harun’un kız kardeşi, senin baban fena bir âdem değildi. Validen de kötü değildi.’ dediler. Meryem, çocuk ile konuşmaları için işaret etti. Onlar ‘Bir beşik çocuğu olan bir kimse ile nasıl konuşuruz?’ dediler. Hazret-i İsa, ‘Ben Allah’ın kuluyum. Allah bana kitap verdi ve beni peygamber etti... İläahire,’ dedi.”

Bu ayet-i celilelerde sarîh olarak görülen şey Allah’ın ruhunun Meryem’e bir oğlan ihsan edilmesi için beşer-i seviy yani mükemmel bir insan hâlinde gönderilmiş ve Meryem’in ondan hamile kalmış olmasıdır. Eğer beşer-i seviyedeki ruhullahın ne olduğunu anlayabilirsen mesele oldukça halledilmiş olur. Bunu anlamak için lazım olan delili yine Kur’an-ı Kerim’den aramak elbet en sağlam tariktir. Zira bazı ehadisın kelam-ı peygamberî olduğunu bütün Müslümanlara kabul ettirmek mümkün olmamıştır.

Sure-i Secde’nin altıncı ayetinde “O Allah ki her yarattığını güzel yarattı ve insanın yaratılmasına çamurdan başladı. Sonra neslini ma-ı meniden yaptı. Sonra onu tesviye (seviye-i lazimeye isal) etti. Ve o insana kendi ruhundan nefhetti.”⁵⁸

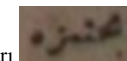
Bu ayet-i celileye nazaran insan yekten seviye-i matlubeye vasıl olmamış tekamül geçirerek meydana gelmiştir. Ve her seviyesi tam insanda ruhullah vardır. Yani yalnız Hazret-i İsa’ya mahsus değildir.

İnsanın yaratılmasına topraktan başlanmış ve sonra nesli sülaleden maî gelmekte kim bilir ne kadar zaman devam ettiği hâlde kendisine ruhullah verilmemiş ve en nihayet tesviye yani kemal-i matlube edildikten sonra ruh-ı ilahîye mazhar olmuş.

Acaba her (seviy) insanîde bulunan bu ruh-ı ilahî nedir? Kadı Fahreddin Razî, Ebussuud, Nimetullah Nahcuvânî, Muhyiddin-i Arabî vesair tefsirlere müracaat ettim. Muhtelif manalar, tevcihler gördüm. Fakat benim anlayışına daha doğrusu insana ruhullah nefihini muhtevi ayet-i celilelerin bildirdiğine nazaran Allahuallem bissavab marifetullah yani diyanet ve maneviyat hayatına nail olmuş insanlardaki rabbanîliktir. Âl-i İmran Suresi’nin 79. ayet-i celilesinde de bu rabbanîlik mezkurdur.

Marifetullah’ın muhtelif meratibi olup umumiyetle seviyeleri kâfi derece yükselmiş insanlara Allah’ın ruhundan nefih buyurulduğu; Meryem’in, Hazret-i İsa’ya hamile kalması içinse ruhullah gönderildiği beyan buyurulmuş oluşuna nazaran Hazret-i Meryem’e gönderilen vusul-ı marifet-i külliye-i ilahîyeye nail olmuş bir zat-ı kâmilidir.

58. Bu ayet-i celilede fennin, feylesofların hâlâ halliyle uğraştıkları ve mucizat bulunduğunu erbab-ı fen ve maarife zahirdir.

Ruhullah'ın tabir-i ahirle marifet-i ilahiyenin ve bu nimet-i celilenin en yüksek mertebesi olan nur-i nebevvinin neslen bade'l-nesl intikalini Mevlid-i Şerif sahibi Süleyman Efendi merhum:

Hak teala çün yarattı âdemi
Kıldı âdemle müzeyyen âlemi

Âdeme kıldı feriştelere sücut
Hem ana çok kıldı lütf ıssı cûd

Mustafa nurunu alında kodı
Bil habibim nurudur bu nur dedi

İlâahire beyitlerle ifade etmiş ve en nihayet:

İşbu resmile müselsel muttasıl
Ta olunca Mustafa'ya müntakıl

diyerek Âdem'den Havva'ya müteselsilen Fahr-i Kainat'a kadar intikalini bildirmiştir.

Merhum müşarünileyh, o çok büyük şairimiz bu beyitlerle:

“Tefekkür et onu ki Rabb'in taela melaikeye ben topraktan, toprağın şekil ve surete gelen özlü kısmından beşer yaratacağım. Onu seviye-i matlubeye isal edip kendi ruhumdan nefhettiğim vakit ona secde ediniz, dedi. Melaikenin kâffesi secde ettiler. Yalnız İblis secde edenlerle beraber olmadı.” [Sure-i Hicr: 28-31] kelam-ı celilini tefsir buyurmuştur. Hele “Bil habibim nurudur, bu nur dedi.” mısrası bu ruhun meşur olmasındaki büyüklüğü bildirir. Pek arifane ve aşıkane. Bu ruhullah nefhini rüya veya vahiyle ve daha başka suretlerle tefsir etmek maddi bir netice olan haml-i Meryem'i izah edemez. Arz ettiğim veçhile kabul etmek en muvafık görünür. Mamafih maksadım başka türlü olmak haşa, kudret-i ilahiye haricindedir, demek değildir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de mevcut olan işaretlere nazaran zihnime hutur edenleri beyandan ibarettir.

Şimdi haml-i Meryem meselesine dair bâlâda mezkur ayat-ı kerimenin umumiyeti insana şöyle bir fikir veriyor. Hazret-i Meryem ile ailesi arasında bir ihtilaf olmuş. Müşarünileyh onlardan uzaklaşmış, saklanmış ve Allahualem bu ihtilaf izdivaç üzerineymiş. Yani Hazret-i Meryem'i istemediği bir âdemle evlendirmek istemiş olacaklar ki o saklanmış. Allahuteala onun saklı bulunduğu yere kendisinde ruhullah bulunan bir resul göndermiş ve Meryem Allah'ın emriyle o resulden hamile kalmış. Bu suretle ilahî ruh Hazret-i İsa'ya intikal etmiş ve ruhullah namıyla yad olunmaları bu yüzden olmuştur. Bundan sonra mühim olarak Hazret-i İsa'nın küçükken söylemesi var. Hazret-i Meryem'in onu yüklenerek gelmiş ve beşik çocuğu diye zikredilmiş oluşuna nazaran iki yaşından büyük olmadığı anlaşılıyor. Çocukların bu yaştan daha çok evvel konuştukları malumdur. Fakat onun söylediği sözleri söylemesi harikuladedir. Lakin ehl-i fennin zihninde şiddetli bir isyan uyandıran tenasül-bi-nefsihi, babasız dünyaya gelmek gibi harik-i tabiatıdır.

İhya-i emvat, eşfa-i emraz gibi sair mucizelerini de Ömer Rıza Bey'in dedikleri gibi manevî manasıyla almak pek mümkündür. Nitekim Hazret-i İbrahim'in Cenabıhakk'ın emvatı nasıl ihya ettiğini sorması üzerine dört kuşun eczasını dağlara tevzi ile sonradan çağırması meselesini birçok ulema manevi kuvvanın ıslahı, ihyası manasıyla tefsir etmişlerdir.

Bir de Hazret-i İsa'nın vefatı meselesi var. Müşarünileyhin salibe çekilmediği fakat birtakımlarının öyle zannettiği, hakikatte Cenabıhakk'ın onu kendisine refetmiş olduğu Kur'an-ı Kerim'de mezkurdur. Bu refi, vefat etmiş olmasına mâni olmaz. Bilakis vefat etmiş lakin bir takımlarının zannettikleri gibi çarımha çekilmek suretiyle duçar-i tezlil olmayıp şeref ve haysiyetiyle ve ecel-i mevduuyla vefat ve ruh-ı pür fütuhunun âlâ-yı iliyine suud etmiş olduğu anlaşılır. Nitekim Sure-i Maide'nin 117. ayetinde Cenabıhakk'ın yevm-i kıyayette sorduklarına karşı vereceği bildirilen cevapta Hazret-i İsa “Ben onlara senin emrettiğinden başka bir şey demedim. Ancak benim ve

sizin Rabb'imiz olan Allah'a ibadet edin, dedim. Ve ben onların yanında bulunduğum müddetçe hâllerine şahit oldum. Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onları murakabe eden sensin." demesi gösteriyor ki ümmetin arasından çıkmasıyla vefat etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hazret-i Meryem'in bakire olduğuna dair de sarahat yoktur. İrzını sıkı muhafaza ettiği vardır ki bunun iffetsiz olmadığı manasını ifade ettiği söylenirse reddedilemez. Bunların haricinde "Allah bir şeyi hükmetti mi ol der olur." vesaire gibi ayetler manayı bu dediğimiz gibi anlamak için mâni teşkil etmediği gibi "Allah'ın indinde İsa'nın meseli Âdem'in meseli gibidir. Onu topraktan halk etti ve ol dedi oldu." mana-i mukbil Hazret-i İsa'nın babasız halk olunmuş bulunmasına delalet için değil, onun da Hazret-i Âdem gibi hâkî olup kendisine uluhiyet atfetmenin yeri olmadığını beyan eden bir beyyine-i celiledir.

Netice Kur'an-ı Kerim'den arz ettiğim manaların zihne huturu hâlinde bunları reddedebilmek için kâfi derecede vazih ve kuvvetli edille aramak Müslüman'ın hakkı dahilindedir.

Doktor Milaşlı İsmail Hakkı

Geri Kalmaklığımızın Sebebi Dinimiz midir? Usulsüzlük müdür? Daha Başka Bir Şey midir? [59]

Geçen makalelerde geri kalmamızın sebepleri hakkında söylenen sözleri fikirleri tahlil ve intikat ederek nihayet ahlak ve usul-i tedris bahislerine gelmiş ve onların bu makalede şerh ve izah edileceğini arz etmiş idik. Birçok maarif görmüş zatlar tanırız ki geri kalmamızın, maarifsizliğimizin sebeplerinden bahis açıldığı vakit acele: “Efendim bize lazım olan ahlaktır! Maarif para etmiyor. İşte münevverlerimizi görüyoruz. Hayır yerine şerhleri dokunuyor.” derler.

Tabiidir ki ahlakın ehemmiyeti inkâr edilemez. Nitekim biz de bir milletin ileri gidebilmesi için beden, aklın ve dinen yani ahlaken olmak üzere üç türlü salah olması lazım geleceğini her vakit söylüyoruz. Demek ki ahlak da salah-ı küllinin bir cüzüdür. Fakat bize lazım olan ahlaktır demekle iş bitmez. Mademki asıl eksikimiz ahlak imiş, umum Müslümanların ahlakça niçin geri kalmış olduğunu aramak lazım gelir. Çünkü onun için de sebep lazımdır. Bunu araştırarak olursak meseleyi dine irca etmek icap eder. Zira Müslümanlar ahlakı dinlerinden aldıkları cihetle ahlakça gerilik demek dince gerilik demektir. Ve hakikatte din ile ahlak birdir. Binaenaleyh bizim geriliğimiz ahlakımızın eksikliğindedir demekle, dinimize tevessül etmediğimizdendir demek arasında fark yoktur. Ve nitekim birçoklarımız da geri kalmamız hep dini terk etmemizdendir derler ve böyle denirse bunun bir manası vardır. Yalnız o vakit dini umumî manasıyla almak lazımdır. Çünkü din, umumî manasıyla alınırsa enva-i salahın kaffesini amirdir. Bu takdirde bütün gerilik dini terk etmekten gelir demek pek doğrudur. Fakat o vakit de umum Müslümanların aynı hâlde oluşuna nazaran din-i İslam’ın kabiliyet-i tatbikiyesi mi yok? gibi bir sual varid-i hatır olur. Çünkü her yerde terk edilmiş her yerde müntesiplerini geri bırakmıştır denebilir. Hatta her yerde umum Müslümanların pek ziyade geri kalmış olması din-i İslam’ın mâni-i terakki olduğuna dair bir zann-ı umumî hasıl etmiştir. Zann-ı umumî diyoruz. Çünkü alem-i medeniyetin âdetleri umuma nispetle pek az olan erbab-ı tetkiki istisna edilirse hemen bütün dünya Müslümanlık mani-i terakkidir zannındadırlar. Zira herkesin dinin mahiyetini tetkike kudreti yoktur, insanların çoğunun aklı gözündedir. Müslümanların umumiyetle geri kalmış olduğunu görünce demek bu din salıklarını geri bırakıyor der, geçer. Uzağa gitmeye ne hacet; dinin mâni-i terakki olduğu itikadında bulunan insanlar içimizde ne kadar çoğalmıştır. Hep görüp işitmiyor muyuz? Pekâlâ; Müslüman anadan, babadan doğmuş olanlar böyle derse başkalarının diyeceği evla bi’t-tarik değil midir? Çünkü müsebbip olan gerilik bütün alem-i İslam’a amm ve şamil olduğu gibi geriliğe sebep gösterdikleri din-i İslam yahut Kur’an-ı Kerim’de bütün alem-i İslam için amm ve şamil bir hükmü haizdir. Biz de alem-i İslam’ın tehhüründe amel olmak üzere gösterdikleri Türklük, Araplık veya herhangi bir ırk, lisan, hükümet vesaire gibi delilleri bütün alem-i İslam’a amm ve şamil olmadıkları için olamaz demiyor muyduk? İşte din; bir madde ki bütün alem-i İslam’a amel ve şamil; buna ne diyeceksiniz? derlerse ne diyelim? Hem de diyorlar. Ve birçok kimseleri de bu veç ile iğva ve idlal ediyorlar. Din-i mübine hürmet ve itikadı olan nice kimseler de bunlara karşı kusuru gah içtihat kapısının kapalı olmasında, gah ulemanın dini yanlış anlatmasında ve daha bunlara mümasil şeylerde bularak dinin esasını müdafaaya çalışıyorlar. Hâlbuki kendilerinde içtihat kapısı açık olan milletler ve mezhep müntesipleri de terakki edememiş olduğu cihetle bu müdafaanın kuvveti umumî olmadığı gibi bütün alem-i İslam ulemasının dini yanlış anlamış veya anlatmış olmasını kabul etmek de dini anlaşılmasız bir şey olarak tasavvur etmekten başka bir şey olamaz.

Bazıları da esas-ı İslam’da tesettürün şimdiki şeklinde mevcut olmadığını ileri sürerek, terakkimize güya kadınlarımızın tesettürü mâni olmuş diye hall-i meseleye kalkışıyorlarsa da kadınların da hiç tesettür olmayan birtakım

59. Geri Kalmaklığımızın Sebebi Dinimiz Midir? Usulsüzlüğümüz müdür? Daha Başka Bir Şey Midir?, Sebilürreşat, 17.07.1919, c. 17, s. 429-430, ss. 102-104.

akvam-ı bedeviyede de terakki olmadıktan başka onların bütün bütüne hâl-i bedavette kaldıkları ve herhâlde terakki edemedikleri muhakkak olduğundan bunun da hall-i mesele için kifayet etmeyeceği görülmektedir.

Bunlar dinin esasını müdafaa etmek isteyenlerin sözleri olup bilhassa dinde kusur arayanlar ise birçok mutekadat-ı diniyemizi hakikatin hilafına tefsir ve izah ederek kusuru bütün bütüne dinimize yükletmededirler. Mesela tevekkül, kaza ve kadere rıza meselelerini başlıca sebab-i tevhür görüyorlar, gösteriyorlar. Hâlbuki biz biliyoruz ki din-i İslam'da tevekkül azim ve tevessülden sonradır. Peygamber Efendi'mizin "Devemi bağlayım mı yoksa tevekkül edip salıvereyim mi?" diye sual edene karşı "Akıl ve tevekkel!" "Bağla, ondan sonra tevekkül et." buyurdıkları malumdur.

فاذا عتزلت فتوكل علمى الله buyurulması da evvela azim ve irade, badehu tevekkül emreder ve tevekkül ancak esbab-ı lazimeye tevessülden sonra beyhude yeis ve evhama, azimsizliğe düşmemek için lazım olan bir emr-i celildir.

Kaza ve kader meselesi ise ilm-i ezeli-i ilahiye tasdikten başka bir şey değildir. Bu Müslüman için hiçbir vakit tedabir-i lazimeye tevessüle mâni olmaz. Nitekim mail-i inhidam bir duvarın altından geçerken yürümelerini tesri eden Peygamber Efendi'mize: "Kaderden mi kaçılıyorsunuz?" demeleri üzerine "Kazadan kadere kaçıyorum." buyurdıkları meşhurdur. Hülâsa din-i İslam'da "Tedbirde kusur edip de takdire bühtan etmek" yoktur. Binaenaleyh Müslümanlığa bu yüzden de kusur atfı doğru olamaz.

Şurası da zahirdir ki Müslümanlar her yerde geri kalmış olduklarından bunun sebebinin dine atfedivermek, sathi görenler, düşünenler için elbette de en kestirme yoldur. Binaenaleyh din-i İslam'ın kudsiyet ve ulviyetine imanı olanların din-i celilimizin hakaik ve maalisini gösterip yanlış itikatların tashihine ihtimam etmeleri en mukaddes vazifeleridir.

Esasen bizim bu sıra makalelerde mevzubahsimiz Müslümanların terakkilerine mâni olan hakiki sebebi bulmak olduğundan dinimizin muktezası terakkiyat-ı medeniyeyi mi müstelzemdir yoksa ona mâni midir? aramak mevzuumuzun esası demektir.

Terakkiyat-ı medeniyenin ancak beden, aklen ve ahlaken olmak üzere üç nevi salahın temini ile hasıl olacağına nazaran evvela din-i mübin-i Ahmedî sıhhat-i beden muhafazası hakkında ne diyor? Evvela onu görelim. Din-i İslam sıhhat ve afiyet-i bedeni her şeyden akdem gördüğündendir ki علم العلم علم الابدان ثم علم العلم علم الابدان kelam-ı alisi herkesin malumu olan bir düsturdur. Din-i İslam'ın ihtiyacat-ı bedeniye pek ziyade ehemmiyet verdiği Avrupa erbab-ı ilminin dahi suret-i mahsusada nazar-ı dikkatini celp edip Hristiyanlığın hilafına olarak din-i İslam'ın nefis-i maddiye pek ziyade hürmet ettiğini zikr etmekte idirler. Ve مطيبك فاروق بها hadis-i şerifi bu bapta en celi bir burhandır. Esteizübillah العلم والجسم بسطة وزاده ayet-i celilesi cismin sıhhatini nimet-i ilm ile beraber zikr eder. Ve şairin:

وكل من عوفى جسمه - فانه فى عيشة راضية

kelamı sıhhat ve afiyetin kıymetini ne güzel gösterir!

Sonra salah da kesret-i nüfusta dahildir. Din-i İslam, Müslümanların adetçe tezayütlerini de pek ziyade iltizam buyurmuştur. تتكاحوا تناسلوا أباهي بكم الامم يوم القيامة hadis-i şerifi tekessür-i nüfusun nazar-ı İslam'da ehemmiyetini pek güzel beyan buyurur.

Hasılı din-i İslam ne Hristiyanlık gibi ruhbaniyeti, ihtiyacat-ı cismaniyeye ehemmiyet vermemeyi, ne de Museviler gibi ümmetin artmasına la-kayd kalmayı iltizam etmez. Sağlam vücutlu, çok nüfuslu ümmet ister.

Bedenen salah hususunda böyle olduğu gibi aklen salah hususunda da din-i İslam pek ciddi evamiri muhtevidir. Bir kere din-i İslam'da akıl dinin, mükellefiyetin esası olduğundan onun muhafazası dinin muhafazasıdır. Muhafaza-i akl için mesela içki istimalinin meni bugün dahi gerek ilm-i tıp ve gerek ilm-i ahval-i ruh erbabı tarafından en mühim bir çare bilinmektedir. Hâlbuki din-i İslam içinin menini aklın muhafaza-i selameti için bin üç yüz sene evvel mukaddes bir çare olmak üzere emir buyurmuştur. Ve yalnız aklın salim kalmasıyla iktifa etmeyip terbiye ile kuvvetlenmesi için de esaslar vaz etmiştir. Hakikat hepsinden evvel hurafatı kaldırarak ancak tefekkür ve muhakeme üzerine istinad kaide ittihaz etmiş ve bunun hilafına hareketi mucib-i mesuliyet görmüş olması bu bapta kâfi bir delildir. Esteizübillah السمع والبصر والفؤاد كلا اولئك كان عنه مسولان

Demek ki her hususta ilm-i tam hasıl olmak için bütün havas ve kuvayı dikkat ve faaliyete getirmekle memuruz. Hele ilk nazil olan ayet-i celilenin اقرأ العلم الانسان مالم يعلم badehu buyrulması derecat-ı muhtelife üzere terbiye-i akliye emr eden bir esas-ı metindir.

İlim tahsilinin din-i İslam'da ne derece haiz-i ehemmiyet olduğu malum idiğinden daha ziyade tafsil etmeyerek salah-ı ahlakiye geçelim.

Hakikat aranırsa din-i mübin baştan başa ahlaktan ibarettir. Nitekim bugünkü ilm-i ahlak, adalet ve şefkat üzerine müesses olup din-i İslam da kezalik adl ü ihşan üzerine müessesdir. Bugünkü ahlakın aradığı hulus-ı kalp, teavün ve tesanüt muhafaza-i şeref ve haysiyet ve tamami-i kuva meseleleri hep din-i mübinin emrettiği hususlardır. Hasılı ahlak-ı İslamiyenin bugünkü erbab-ı ilm ve felsefenin kabul ettiği esasat-ı ilmiyeyi tamamen havi ve kafil olduğunda şüphe yoktur.

Şu hâlde din-i İslam'da gerek bedenlen ve gerek aklen ve gerek ahlaken lazım olan salahı temin için muktezi esasat-ı metine kemaliyle mevcuttur. Binaenaleyh din-i mübine temessük geri kalmayı değil, her türlü terakkiyat-ı medeniyeyi ihrazı temine medar olacaktır.

Şimdi dinimizin mâni-i terakki olmadıktan başka mucize-i mahsusa olarak her nevi maddî ve manevî saadetin temininine kafil esasları muhtevi olduğu anlaşıldıktan sonra alem-i İslam'ın kaffesine amm ve şamil başka ne var onu arayacağız. Fakat ondan evvel şurasını söyleyelim ki terakkiyat meselesinde esas olan üç türlü salahın kaffesi maarif meselesinde cem olunmak lazım geleceği muhtelif makalelerimizdeki mesrudatımızdan anlaşılmıştır. Çünkü bugün bir milletin bedenlen salah kesb etmesi hıfzıssıhhatını bilmesi, emrazın tedavisine muktedir etibba yetiştirmesi demektir. Aklen salah ise tamamen ilim meselesidir. Ahlakın din demek olup din-i İslam'ın ise ilimsiz menfaat vermeyeceği de şüphesiz olduğundan ahlak da maarifte dahildir. Binaenaleyh Müslümanların ileri gidememesi demek matlup veçh ile maarif kesb edememiş olması demek olduğundan aramızda maarifin terakki ve teammüm edememesinin sebebini arayıp bulursak matlup hasıl olmuş olur.

Maarifin aramızda teammüm edemediğinin esbabını araştırdığımız zamanlar işittiğimiz sözlerden bir kısmı da mektepsizlik, hocasızlık, usulsüzlük bahisleridir. İyice düşünülürse bunlar da bu mevzua dair yazdığımız makalelerde tahlil ve intikat ettiğimiz meseleler gibi bütün alem-i İslam'a tahmil edilecek noksanlar değildir. Çünkü bütün alem-i İslam; mektep, medrese inşa ve tesisine himmet etmiyor mu ve etmemiş mi? Hocaların lüzumunu anlayıp yetişmeleri için teşvik ve teşebbüslerde bulunmamış mı? Yapmamışsa sebebi nedir? Bunlar da sebep ister.

Meydanda olan asar gösteriyor ki Müslümanlar kadar mektep, medrese yapmış ve ilme rağbet göstermiş hiçbir millet yoktur. Fransız müsteşriklerinden Şarl Mismar'ın dediği gibi Müslümanlar her mescit gölgesinde bir mektep yapmışlardır. Ve hemen her köy hoca tutmuş ve tutmak için hiçbir millette görülmeyen fedakarlıklarda bulunmuştur. Ve çocuğunu mektebe verirken düğün merasimi yapmak bu millete mahsustur. Fakat mekteplerden, hocalardan beklenen semere görülemediğindendir ki yapılan mektepler yıkılmış ve hâlâ yıkılmakta, hocalar da ya köyleri terk etmekte yahut cenaze yıkamak vazifesiyle kalmaktadır.

Şimdi gelelim usul meselesine. Usul-i tedris gayet mühim bir ilimdir. İlm-i terbiye-i etfalın (pedagoji) bir cüzüdür. İlm-i terbiye-i etfal başlıca iki kısım olup birisi çocukların kuva ve melekatinin fennî surette ve mahzursuz olarak neşv ü nema bulmasının bir ilmidir. İkincisi de her ilmin, her fennin en makul ve en kolay surette talim ve tedrisini öğretir. Bu ilme dair lisanımızda hayli nafi kitaplar meydana getirilmiş olduğu gibi esasen darümuallimin ve darümuallimatın tedrisatı hep bu ilim üzerine müstenit olduğundan maarifimiz usulün ne olduğunun yabancıları değildir. Hâl böyle iken köylere gönderdiğimiz darümuallimin ve darümuallimat mezun ve mezuneleri de muvaffak olamayarak köyü terke mecbur oluyorlar. Çocukları başka milletlerin muallim veya muallimeleri gibi bir iki ayın içinde okuryazar edemiyorlar. Ve bu sebeptir ki o ümmetlerin muallim ve muallimelerinin mazhar oldukları devamlı hüsn-i kabulü görmediklerinden ekseriya köylerde ve bu sebeple öteki milletlerin muallimlerinin birçok seneler bir köyde ve bizim köylülerin temin ettikleri maaş ve mürettebattan ziyade olmayan mürettebat ile sebat ederek bütün köylüleri okuryazar etmiş olmalarını gören amirleri tarafından hamiyetsizlikle itham olunuyorlar. Hâlbuki bizim muallimlerimiz hamiyet hususunda her milletin muallimlerinden aşağı olmadıkları gibi öteki milletlerde de muallimlerin köylerde uzun zaman kalıp vazifelerini ifaya muvaffak olmaları da hamiyetlerinden değildir.

Çocuklarının az vakitte okuryazar olduğunu gören ahalinin muallime karşı müteşekkir ve minnettar kalarak ona göre muamele etmesinden, bizimkilerin durmaması da köylünün beklediği neticeyi görmemesi sebebiyle hocadan hoşnut kalmayarak aralarının bozulmasındandır.

O hâlde kafi derecede mektep yapamadığımızın, yapılanların devam edememesinin, hoca yetiştiremediğimiz, yetişenlerin de muvaffak olmamasının, aramızda okuyup yazmanın başka milletlere nispetle kıyas kabul etmeyecek derecede az olmasının, okuryazarlarımızın da matlup evsafi haiz olmamasının ve hatta haiz oldukları evsaf nispetinde dahi kendilerinden istifade olunamadığının ve dünyanın en sağlam ırklarından olduğumuz hâlde sıhhsizlikten, en mümbit araziye malik iken servetsizlikten, en ziyade ilim ve marifeti, ahlak ve maneviyeti müstelzim, kafil-i saadet-i dareyn bir dine malik bulunmamızın hilafına olarak cehaletten, ahlak ve maneviyat kusurlarından kurtulamadığımızın velhasıl her türlü mesaib ve ızdırabatımızın veya tabir-i aharla bi'l-vücuha maarifsizliğimizin bütün alem-i İslam'a amm ve şamil olan hakiki sebebi nedir, şimdiye kadar lazım olduğu kadar anlayamamışız demek oluyor. Evet anlayamamışız. Koca bir alem-i İslam'ın geri kalması ve daha doğrusu bir vakitler hiç olan Garp aleminin harikulade sürat kesb ederek alem-i İslam'ı dehşet-aver bir surette geri bırakmış olmasının sebebini din gibi hükümet gibi koca bir devlet veya millet gibi herkesin gözüne büyük görünen hususlarda aramak dururken mesela elif ba gibi huruf gibi iptidai mekteplerine, çocuklara ait bir maddede aramak cihetine gidememişiz, meseleyi ehemmiyet-i lazimesiyle telakki edememişiz.

İşte gelecek makalede de herkesin nazarında layık olduğu ehemmiyet ve kıymeti takdir edilememiş, fakat hakikatte bütün terakkiyatın temeli olan huruf meselesini tetkik ederek alem-i İslam'ın geri kalmasının hakiki sebebini göstermiş olacağız inşaallah.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Aksekili Ahmed Hamdi Efendi'nin "Dinî Dersler" Kitabı: Mühim Bir Eksişimizin İtmamına Doğru Büyük Bir Hatve ^[60]

Hiç saklamaya lüzum yoktur ki mektepliler arasında ulum-ı diniye veya din dersleri denince maatteessüf hatıra mevzuun ulviyetiyle, kudsiyetiyle mütenasip bir ders; bir ilim hatıra gelmez. Bir hayli zamanlardan beri bu dersler öyle nâ-beca bir hâle getirilmişti ki şakirdana din muhabbeti verecek yerde din hakkında bir fikr-i istihfaf husulünü mucip oluyordu.

Bunun iki sebebi vardı. Birisi Tanzimatçılardan beri işbaşına gelen küberanın ekserisinin din hakkında la-kayd olmalarından, dinî tedrisatın ciddi olmasına ehemmiyet vermemelerinden; ikincisi de asl-ı din ile, suret-i tedrisiyesiyle alakadar olması lazım gelen ilmiye tarihinin mukteza-i hâl ü zamanı idrak edememelerinden, hangi çıkmaz yola sevk edildiklerinin lazım olduğu derece farkında olamamalarından ileri geliyordu. Ne kadar ulum-ı diniye muallimleri biliriz ki şakirdana dinin yüksek esaslarını bildirecek yerde din ile alakası olmayan ve bi't-tabi fen ve hakikat mukteziyatına tamamen zıt olan hikâyatı, hurafatı anlatmaya çalışıyorlardı. Bunlara karşı şakirtlerin vaziyeti tabiidir ki ihtiramkar olamadığı gibi din için de yüksek bir fikir taşıyamazlardı. Avrupalılarla ihtilatı çoğalttıktan sonra bahusus hiref ve sanayice, her türlü terakkiyat-ı maddiyece onlara nispetle ne derece geri kaldığımız herkese ayan surette de zahir olduktan sonra akılları gözlerinde olan birçok kimseler bütün noksanı, kabahati dine atfederek dinsizlik cihetine meyletmeye başladılar. Bu hususta kitaplarını okudukları Garp milletinde hayliden hayliye ileri gitmiş olan din hilafgirliğini taklidin de büyük dahil oldu. Bu gibi ehva-i nefsanıyeye muvafık kuyduşikenliğin cahil dimağların hoşuna gitmesi tabii olduğu gibi eskilerin taşıdığı itikatları küçük görmek suretiyle temayüzde yine cahil ve tecrübesiz kimseler için ekseriya yeltenilen bir hafifliktir. Şüphesizdir ki bu suretle imanları haleldar olmuş veya olmak için müsait bir muhite düşmüş gençlere din namına her ne söylene bila-ıtiraz iman edecek zamanlarda yazılmış kitaplar okutmakla din talim edilmesi doğru olamazdı. Nitekim bu türlü tarz-ı tedrisin zararı gittikçe arttı. Dinimize merbutiyet-i tammeleri olan zevat bu hâlin tesiriyle her yerde izhar-ı teessüre başladılar. Müslümanlığın ulviyeti hakkında ara sıra yüksek fikirlerden sudur eden şahadetler, ne vakit olsa maali-i İslamiyenin anlaşılacağına, dinsizliğin, dinsizlerin kuvveti muvakkat olup Hakk'ın mutlaka galebe edeceğine dair verilen ümitlerden başka ortada teskin-i ızdırabı mucip bir hâl görülemiyordu. Bilakis dine nazar-ı tezyif ile bakan eşhasın adedi gittikçe arttığından herhâlde bunun için esaslı çareler düşünmek her gayret-i diniye sahibine vacip oldu ve fi'l-vaki maali-i İslamiyeyi ispat edecek, din aleyhinde zuhur eden sehiv itikatların, amelsizliklerin, fena amellerin gayet tehlikeli olduğunu bihakkın gösteren birkaç asar-ı ilmiye de sahara-i intişar oldu. Fakat asıl lazım olan her sınıf mektep programlarına göre ilm-i terbiye-i etfal kavaidine muvafık kitapların yapılmasıydı. Bu da tabiidir ki ancak vazifelerini bi-hakkın ifaya muktedir ulum-ı diniye muallimleri tarafından yapılabilirdi.

Bu ihtiyaç umum mektep idareleri tarafından ve Maarif Nezaret ve memurlarınca anlaşılmiş olduğundan böyle kitapların yazılması için bazı teşvikatta bulunuldu. Fakat doğrusu aranılırsa matluba muvafık ve ihtiyaca kâfi bir eser şimdiye kadar yazılmamıştı. Pek şayan-ı şükrandır ki Aksekili Ahmed Hamdi Efendi biraderimiz tarafından ahiren bu bapta mühim bir eser neşredildi. "Dinî Dersler" ismindeki bu eser tamamen asrın mukteziyatına, mekteplerin ihtiyacatına muvafık bir tarz ve üslup ile yazılmış elhak sultanî mekteplerinin münteha sınıflarıyla mekatib-i aliyyede muntazaman tedrise şayandır. Bahusus bu kitap üçüncü kitap olup daha başkaca neşrolunacak birinci, ikinci, dördüncü kitapların da derdest-i tab olmasına nazaran mekteplerin her sınıfının ihtiyacatı nazar-ı itibara alınarak işe esaslı surette girişilmiş ve hüsn-i muvaffak olunmuştur.

60. Aksekili Ahmed Hamdi Efendi'nin Dinî Dersler Kitabı: Mühim Bir Eksişimizin İtmamına Doğru Büyük Bir Hatve, Sebilürreşat, 25.09.1919, c. 17, s. 442, ss. 219-221.

Bu muvaffakiyete başlıca medar olan da evvela Ahmed Hamdi Efendi biraderimizin dininin ulviyetine ve her türlü meratib-i akliyenin fevkinde hakayık-ı ilmiyeye ve kudsiyeyi havi bulunduğuna olan kuvvetli imanı, sonra da bu hakikatleri bütün alem nazarında ispat için tinet-i diyanetkarında merkez bulunan aşk u şevkidir.

Şimdi biraz da bu kitapların tahririne sevk eden avamil hakkında müellif-i muhteremin kitabın mukaddimesinde görülen kendi mütalaatını dinleyelim:

“Asr-ı ahirde zuhur eden birtakım cereyanların bazı kimseler üzerinde din fikrinin tevhinine badi olduğu gayr-ı münker bir hakikattir. Son zamanlarda Garp’ta başlayan dinsizlik cereyanı maatteessüf memleketimize de sirayet etmiş, esasat ve itikadat-ı diniyeye karşı birtakım tereddüt ve şüpheler uyandırmıştır. Hâlbuki bir hakikat-i riyaziye derecesinde sabit bir şey varsa o da dinsizlik denen maraz-ı ruhi ve içtimai ile cemiyetin, ahlakın, aile hislerinin adem-i içtimalarıdır. Bunun içindir ki dinsizlik teammüm eden yerlerde revabit-ı içtimaiyenin yavaş yavaş gevşediğini görüyoruz.

Din olmadıkça ne ferdin saadeti ne de heyet-i içtimaiyenin devam ve bekası mümkün değildir. Efradı bir saadet içinde yaşatacak, cemiyeti sukut ve inhilalden kurtaracak amil-i yegâne dindir.

Binaenaleyh en ziyade memleketin gençlerinin maneviyatını sarsacak mahiyette olan bu şüphe ve tereddüt dalgalarını teskin ederek onların fikirlerini sabit bir nokta etrafında temerküz ettirmek vazifesi ise yegâne muallimlere, bilhassa ulum-ı diniye ve ahlak muallimlerine terettüp ediyor. Gençlerde gevşemiş olan maneviyat ve imanı takviye ederek onları reyb ü şekten tahlis etmek muallimlerin üzerine terettüp eden bir vecibedir. Çünkü edyanın hayatı ancak davetledir ve bu da en ziyade mektep sıralarında olmak lazımdır. Davetin müessir ve faide-bahş olabilmesi için de mevecat-ı şükuk ve şübühatın hangi cihetlerden geldiğini, ne gibi menfezlerden nüfuz edeceğini, hangi noktaları istihdaf eylediğini anlayarak daha mektep sıralarında iken talebeyi ona göre ihzar etmek, talebenin bilahare maruz kalacağı şüpheleri mevzu-i bahs ederek orada halletmek suretiyle fikirlerini ikaz eylemek lazımdır.

Hâlbuki mekteplerde takip edilmekte olan ulum-ı diniye dersleri - maatteessüf - bu ihtiyacı tatmin etmekten çok uzaktır. Dokuz, on - hatta daha fazla - sınıflı mektep programlarını gözden geçirecek olursak ulum-ı diniye namına kitabü’s-salat, kitabü’s-savm, kitabü’z-zekat, kitabü’l-haçtan başka bir şey tedris edilmediğini görürüz. Her sınıfta tekerrür edip duran bu mebahistir. Hâlbuki bunlar esasen zarurat-ı diniyeden olmak dolayısıyla her Müslüman’ın - daha ailesi nezdinde iken - bileceği bir şeydir. Bu mebahis ile senelerce uğraşmaya hacet yoktur. Çünkü talebeye bir taraftan bunları mihaniki bir tarzda ezber ettirirken diğer taraftan şüphe ve tereddütlere düşüyor. Gittikçe din muhabbeti kalbinden zail olmaya başlıyor. Artık ezberlemiş olduğu şeylerin de lüzumsuz olduğuna kail olmaya başlıyor ve bu suretle gençlikte bir buhran husule geliyor. Bunun sebebi ise kalbinde uyanmış şüpheler asri bir fikir ve lisan ile izale edilmeyerek gittikçe büyümüş olmasıdır. İşte bunun içindir ki mekteplerde okunan din derslerinden - umumiyetle - beklenen netice elde edilemiyor. Zira zamanın icabatı, efkarın tahavvülatı, muhitin tesirâtı nazar-ı dikkate alınmayarak vuku bulan davetler müntic-i muvaffakiyet olamaz. Nasa karşı yapılacak tebligat ve irşadatta zaman, mekân ve efkâr mutlaka nazar-ı itibara alınmalıdır. Kur’an-ı Kerim bize bu hakikati pek sarîh olarak bildiriyor. Zaten müteaddit peygamberlerin bahs ve irsali de bunun en ziyade bir delilidir.

İşte bunun içindir ki Mekteb-i Bahriye-i Şahane’ye muallim tayin olunduğum zaman ulum-ı diniye dersleri için mekatib-i sairede takip edilegemekte olan usulden başka bir usul takip etmek lüzumunu hissettim.

Çünkü buradan neşet eden efendiler, ulum ve fûnun ile mücehhez olarak çıkıyorlar. Hasbe’l-meslek Avrupa’da bulunuyorlar. Avrupalılarla çokça temas ediyorlar; onların adab-ı muaşeretine vakıf, din ve Müslümanlık hakkındaki kuvvetli bir iman ve itikada sahip olmaları lazımdır.

İşte bu suretle okutmuş olduğum derslerden bir kısmını “Dinî Dersler” ünvanı ile neşrediyorum. “Dinî Dersler”de takip olunan gaye gençlerde gevşemeye yüz tutmaya başlamış olan maneviyatın takviyesi, kalplerinde din hissini yüksek bir surette tenmiyesidir.”

Burası böyle. Bizim bu kitapta nazar-ı dikkatimizi celp eden bir cihet daha var ki o da muhterem müellifin bütün sözlerini şöhret ve iktidar-ı ilmîleri müsellemler olan zevatın tetkikat-ı alimanelerine istinat ettirmesidir. Şakirdanının cidden istifadesini isteyen bir muallimden de beklenen budur. Bazılarının yaptığı gibi ders kitaplarına indi mülâhazalar, usul-i cari hâline almamış şekiller vaz ve ithali garabetine bu kitapta tesadüf olunmuyor. Kendilerinin

gerek mukaddimedede ve gerek kitabın her bahsinde zikrettikleri gibi pek mühim me hazları vardır. Ezcümle Şeyh Cemaleddin-i Efganî ve Mısır Müfti-i şehiri Şeyh Muhammed Abduh merhumlar ile fuzala-ı asırdan Ferid Vecdî, Ahmed Naim, Ferid, İzmirli İsmail Hakkı, Evkaf Nazırın Hamdi Efendi hazeratının ve daha pek çok Şark ve Garp ulemasının gerek halaka-i tedrislerinden ve gerek telifat-ı müfidelerinden pek kıymetli malumat iktibas olunmuştur. Müellifin bu bapta gösterdiği en büyük himmet bütün hakayık-ı diniyeyi kendisi pek güzel ihata ve idrak etmekle beraber usul-i tadrise muvafık olması için telif ve tedvinde fevkalade isabetidir. Bahisler ve cümleler birbirini pek münasebetli surette vely ediyor ve insan bir bahsi okuduktan sonra onu takip eden bahsi okumak için kendisinde aşk ve şevk duyuyor.

Hülasa-i kalam Aksekili Ahmed Hamdi Efendi biraderimiz bu telif-i şerifiyle yalnız alim ve müellif olduğunu ispat etmemiş, büyük bir muallim ve mürebbi olduğunu da göstermiş ve İslam alemine asrın yanlış yollarına gitmekten şübban-ı ümmeti tahlis için de nuranî bir meşale ihda eylemiştir.

Doktor Milaşlı İsmail Hakkı

İntihar: İlm-i Ahlak ve Din Nazarında 1 (Müslümanlar Arasında İntiharların Çoğalması Münasebetiyle) ^[61]

ايحست الانسان ان يترك سدّي İnsanoğlu kendisini başıboş bırakılır mı sanıyor?

Her ne kadar kendilerini başıboş zannedenler çok ve çoğalmakta iseler de insan başıboş bir mahluk olarak yaratılmış değildir. O hakikatte gayet ulvî vazifelerle mükellef pek mühim bir mevcudiyettir. Vakıa bu mühimmeyi bilmemek, başıboş hayvanlardan dun derekeye inmektir. Şu fark ile hayvan mesul olmadığı hâlde vazife-i insaniyesini bilmeyen, inkâr eden mahluk zaman gelecek ki *ويقول الكافر باليتى كنت تراباً* mantuk-ı celiline “Keşke toprak olmuş olaydım da bu akıbete duçar olmayaydım.” diye azaptan azaba düşecektir.

Evet her insan, insan doğmuş olmak haysiyetiyle sair mahlukat ve mevcudatın vazifelerinden ayrı ulvî bir vazife ile fitrî bir fazilet hasisiyle mükelleftir. İnsanın insanlığı ancak bu misilsiz nimeti bilmesi, mucebince amel olmasıyla. Meşhur Voltaire bu fitrî fazilette şüphesi olanlara karşı “Allah kuşlara tüy ve ayılara kürk verdiği gibi insanlara da akl-ı küllî mebdei vermiştir.” diyerek acı bir istihzada bulunmuştur.

Biz insanlığa mahsus olan bu fitrî faziletin, vazife hissini ulviyeti, kudsiyeti hakkında gerek en büyük felsefe ve içtimaiyat ulemasının beyanatını, gerek bu baptaki nusuz-ı diniyeyi ayrı bir mebhasta zikretmek üzere bırakarak şimdi burada ancak intihara müteallik beyanat ile iktifa edeceğiz.

Ahlakî vazifeler: Şahsî vazifeler, içtimaî vazifeler, dinî vazifeler diye taksim olunurlar. Avrupalılar Descartes’den beri insanî vazifeleri dinî vazifelerden ayırmaya çok çalışmışlar, zorla vakıa tahrif ile uzun zaman uğraşmışlar, hâlâ da uğraşmaktadırlar. Fakat bütün ahlakî vazifelerin Allah’ın emri olarak telakkisiyle hepsini dinî bir esasa rabt etmek lüzumuna kail olan ukul-i selime sahiplerini hiçbir zaman mağlup edememişlerdir. Hakiki ilim ve irfan ve samimî ahlak ve vicdan sahipleri ne vakit bu meseleyi müzakere etmişlerse dine istinat etmeyen, Allah’ın emri olarak takdis ve telakki edilmeyen ahlakın kâfi derece ciddî ve metin olamayacağına karar vermişlerdir.

Öteki suretle düşünmek yani ahlak ahkam ve kavaidini yalnız makuliyette arayıp Allah’ın emri olarak telakki etmemek hep Hristiyanlığın dünya ve ahiret umurunu lüzum-i veçh ile idare edebilecek mahiyette olmamasından, bahusus ahkam ve evamirini akıl ile telif etmek mümkün olmamasından ileri geliyordu. Din-i celili İslam akıl ve hissi tamamen hıfz ve ihata edip her türlü ihtiyacı diniye ve medeniyeyi hüsn-i idareye kâfi ve vafî olduğundan tam Müslümanca tasavvur ve tefekkür edilince ahlakın onlarda olduğu veçhile ayrı telakkisine, Allah’ın emirlerinin insanın kendi vicdan ve fitratından başka bir yerde aranmasına lüzum görülmeceğinden bizim bilcümle ihtiyacı ahlakiye ve içtimaiyemizi Allah’ın emri, dinimizin muktezası olarak anlamamızda katiyen müşkülât yoktur. Din-i mübinimizin asıl kudret ve kuvveti, rüchanı buradadır.

Şimdi mevzuumuz olan intihar hakkında, Allah’ın emri olarak zikredilmeksizin, sırf vazife nokta-i nazarlarından muhakeme ederek söylenmiş sözleri Paris Darülfünun’u ilm-i ahval-i ruh ve ilm-i ahlak müellifi şehiri Henri Marion’un kitab-ı muteberinden iktibasen buraya nakledelim.

İntiharın Ahlaksızlığı: Ferdî vazifelerin en birincisi ve en esaslısı hıfz-ı nefis meselesidir. Bizim ilk mükellefiyetimiz yaşamaktır. İntihar insandaki zat-ı mesulün hizmetinden feragati, bütün vazifelerini defaten zayı

61. İntihar: İlm-i Ahlak ve Din Nazarında 1 (Müslümanlar Arasında İntiharların Çoğalması Münasebetiyle), Sebülürreşat, 24.01.1924, c. 23, s. 585, ss. 199-201.

etmesidir. Bu, bir terk-i vazife, ahlak kanununa karşı bir hıyanettir. Eğer intiharın umumileştiği farz edilse âlemde ahlakiyetin mahvını, bitmesini intac etmez miydi?

İntiharı Nasıl Mazur Göstermeye Çalışırlar: Eğer ilm-i ahlak mebdeleri göz önünde tutulmazsa bazı cihetlerle intiharı meşru görenler olabilir. Mezahib-i kadime-i felsefeyeden revakiyun intiharı mazur göstermekle kalmayıp onu bir fazilet gibi medh u tavsiyeye kadar gitmişlerdir. İntiharı caiz görmek isteyenler şu suretle muhakeme ederler: İnsan hürdür, kendisininindir ve nefisini tasarruf hakkına maliktir. Binaenaleyh muvafık gördüğünde onu kurban edebilir. Ancak mesela evlat sahibi olur da onlara karşı vazifeleri bulunursa o vakit yapamaz. Fakat bir cemiyete karşı ifa edebilecek hiçbir vazifesi olmadığı ve hayat kendisi için ağır bir yük hâline geldiği vakit ne için hayatını terk etmek hürriyetine malik olmasın? Eğer daha ileri gidilirse intiharın bir kuvvet ve cesaret eseri olduğu görülür. Hayatı muhafazaya çalışmak garizesi o kadar mübrem ve derindir ki alelekser insana gevşeklik, korkaklık verir. Bu garizeye galebe ile hayatı istihkar ve icabında feda edebilmek meziyeti şayan-ı takdir olmalıdır derler. İşte revakiyun bu suretle düşünerek, âkiller iptilaların son derecesinde kendilerinde emin bir melce bulurlar. Hürriyeti tehdit olduğu yahut ağır bedbahtlıklar altında ayrılıp mağlup olmaktan korkulduğu vakit insan kendisini kendi eliyle kurtarabilir, demişler.

Cevap: Bu davanın lehindeki bürhanların kıymetleri ne olursa olsun intiharın bir hak olması sahih değildir. Vakıta isteyen bir kimse onu bilfiil yapabilir. Fakat onu yapabilmek hukukuna malik ve onu istemekte haklı olması kabul olunamaz. Biz vazifelerimizi ifa için yaşamaya mecburuz. Bir nefis kalıncaya kadar kanun-ı ahlaki ile hesabımız bitmiş değildir. Hâkim-i şehir Kant “Biz vazifenin tebaasıyız.” der. Sokrates’in insanı bir askere benzetip kendisinden nez edilmedikçe vazifesini bırakmayacaktır, demesi de bu düşünce ile idi. Biz yaşamakla mükellefiz. Çünkü kuvve-i ahlakiyemizi inkişaf ettirmek ve nizam dairesinde kalmak vazifemizdir. Kabil olduğu kadar yaşamamız lazımdır. İntiharda büyüklük aramak beyhudedir. Zira intiharı mucip olan ahvalde yaşayabilmek daha ziyade büyüklüktür. Vakıta hayatı feda etmek cesurluktur. Fakat her türlü mezahimine rağmen yaşamakta devam etmek daha ziyade cesurluk değil midir? Revakiyun sıkıya gelince hayatlarını feda edeceklerine daha ziyade cesaret göstererek saf hayatlarını idame ile herkese hüsn-i misal olsalar daha iyi olmaz mıydı? Herhâlde asıl metanet yaşamaya devamdadır. Ve intihar bir zaaftır, gevşekliktir. Hayatın mezahimi karşısında mağlubiyettir. O cihetle şayan-ı takdir olan intihar değil, intihar hissine mukavemettir.

Musibetler, Elemler İntihar İçin Mazeret Olur mu?

Uzun zaman ve daimî surette sefalet altında takati kesilen insan ne yapsın? Kezalik tavizsiz musibetler ve nihayetsiz kederler hâlinde ne yapmalıdır? denebilir. Cevap olarak deriz ki bu fenalıklar ya müstehak olunarak yahut gayr-ı müstehak iken gelmişlerdir. Müstehak olunmuş iseler onları kefaret olarak kabul etmelidir. Sokrates’in şu güzel düşüncesini hatırlayalım. Müşarünileyh “İsmetten sonra en büyük hayır bil-ihtiyar yapılan kefarettir. Zira muhafaza edilmiş iffetten sonra en büyük hayır tekrar iktisap olunan iffettir.” demiştir. Binaenaleyh müstehak olunan bir fenalık ne kadar şedid olsa kanun-ı ahlaki ile münasebeti kesilmemiş ve mesuliyet ihtisasını muhafaza etmiş bir kimse için gayr-ı mütehammil görünmemelidir. Çekilen zahmetlerde insanın kendi hatalarının adil bir müeyyidesini ve o hataları sildirmek için bir vasıta görmesi iktiza eder.

Eğer fenalıklar müstehak olunmadığı hâlde gelmişler ise onlar hiç gayr-ı kabili tahammül değildirler. Kendisini levm ettirecek bir hâl olmadıktan sonra felaket tavizsiz ve tesellisiz sayılmaz. Çünkü istirahat-i vicdaniyemizi selbe bais değildir. Hakikaten gayr-ı kabil olan fenalık yani vahim ve ihtiyar-ı sükutu takip eden azab-ı vicdani insanın kendi nefisinden nefret ve ikrah etmesidir. Böyle olmayan musibetlerde ibret ve nasihat gibi menfaatler de vardır. Herhâlde tamamen saf olan bir vicdanda yol bitmeden tahammül edemeyerek düşmemek ve hayatı vaktinden evvel terk etmemek için kâfi derecede kuvvet bulunur. Sonra hayattan maksat nedir? Telezzüz etmek ve elemden kurtulmak mı? Hayır, ikdam ile kesb-i liyakat ve mücahede etmektir. Bu hakikate vakıf ve mutekit olanlar için intihar mümkün olamaz. Zira intihar tamamıyla mayub bir hayatın hatimesidir. Tamamen gayr-ı ahlaki bir hayata nihayet veren yüksek derecede bir gayr-ı ahlakiliktir. Bermutad intihar şehvanî bir hayatın mantıkî bir neticesi olduğundan ciddi ve salim bir hayata tamamen muhaliftir. Ardan kaçmak için intihar edilebilir mi? Bir kere ardan murat nedir? Onu anlayalım. Eğer namus diye başkalarının itibarı, hakkımızdaki hüsn-i zannı ve ar diye bunların zıya-i murad olunursa bu, namuslu bir adamın kendi saadetini, rahat-ı vicdaniyesini ve hatta hayatını “bütün alemin” fikri gibi çok

boş, çok müteharrik bir şeyin o kadar kör olan arzu ve efkâr-ı batıla-i içtimaiyenin cereyanına tabi tutması demek oluyor ki hakikaten akıl işi değildir. Vakıa iyi itibar büyük bir nimettir. Fakat insanın kendisinden hoşnut ve kanuna muvafık olarak yaşaması daha elzem ve daha ehemdir. Ve eğer efkâr-ı umumiye ile mukteza-i vicdan arasında ihtilaf olursa yalnız vicdanın sadasını dinlemek için hiçbir şeyi dinlememek mezahib-i ahlakiyenin kaffesince müttetekun aleyhtir. Yok, eğer murad-ı hakiki namus, zayı edilmiş yahut ihlal olunmuş şeref ise; mesela mukaddes taahhütlere riayetsizlik edilmiş, gayr-ı kabil-i tamir hatalar yapılmış, müthiş bir cinayet işlenmiş ise; işte asıl böyle ahvalde ölmek hakkına malik olunmaz. O vakit yapılan fenalığı tamire, kefarecini yapmaya muvaffak olmak için yaşamak daha ziyade lazımdır. Ölmeye karar vermek hiçbir hatayı tamir etmez. Bilakis pek ziyade vahametlendirir. İntihar etmek yapılmış olan hataya en gayr-ı mütehammil ve müthiş bir hata ilave etmekten başka bir şey değildir.

İntiharın Lehinde Son Bürhan: İntihar lehinde en kuvvetli bürhanları şudur: Gayr-ı nafi bir hasta, çok senelerdir sakat ve fakir bir aileye bar olan kimse tabiata yardım ederek başkalarının ve kendisinin azabını ihtiyarıyla azaltmakla vicdanen şayan-ı tayib bir iş mi yapmış olur?

Cevab: Bunun cevabı yine ilmî mebdelerle verilir: Hastaya bakmakla mükellef olanların da vazifeleri vardır ki o da hastaya vakf-ı hizmet etmektir. İhtiyarî olarak ölmek, intihar etmek ise onları bir nevi mahrumiyete duçar etmektir. Vazifelerin en zahmetlisini ve bu sebeple en güzelini ifa ederek en büyük bir şeref iktisap eylemek fırsatını onlardan nez eylemek olur. Binaenaleyh intihar bu münteha hâllerde dahi şayan-ı tecrimdir. Bir insanın hayatı tabiat tarafından muhafaza edildikçe kendisi için ve başkaları için bir manayı, bir kıymeti haizdir. Bir insan bir düşünceye ve iradenin bir bakiyesine malik oldukça vazifeleri vardır. Hiçbir hizmet ifa edemeyecek hâle geldiğinde de hizmet olunmak için yaşmalıdır. Zira kendisine karşı başkalarının vazifeleri vardır. Vakıa evvelce faal olan bir irade için kendisinin âtil bir sabır ve rızaya düşmüş olmasını görmek güçtür. Fakat ahlak, kolay ahvalde yapmak, elim ve güç ahvalde terk etmekten ibaret olursa onun ne kıymeti olur? Biz ahlakın hakiki manasını anlamışsak onu bütün vüsatıyla ve son nefesimize kadar elimizde olmayan hususlara razı ve teslim olarak, ifa etmek mecburiyetinde bulunduğumuzu kabul ederiz.

Şimdi Garp fikriyle ve halis vazife mülâhazası üzerine yazılmış olan bu sözlere hitam verelim de tekrar din-i İslam'ın buyurduklarına geçelim.

Doktor Milaşı İsmail Hakkı

İntihar: İlm-i Ahlak ve Din Nazarında 2 (Müslümanlar Arasında İntiharların Çoğalması Münasebetiyle) [62]

Makalemizin geçen kısmında Paris Darülfünunu'nun en büyük bir muallimi tarafından tedris edilen bir dersi tercüme ederek arz etmiştik. Bugün de en ziyade nusus-i İslamiyeye müstenid beyanatta bulunacağız:

Din-i İslam insanın bütün vazifelerini Allah'ın emri olarak yapması lüzumunu bildirmekle beraber nefse, Allah'a ve bütün halkullaha karşı olan vazifeleri de beyan buyurmuştur.

İnsanın hak ve sırat-ı müstakim üzere hareket etmesi lüzumu daha istiazedan itibaren bildirilmiştir. İstiaze insanı fena yollara sevk eden her şeyden Hakk'a sığınmaktır. Besmele-i şerifede, Rahman ve Rahim olan Allah'a sığınarak çalışmak, vazifeleri ifaya bezl-i makderet etmek manasını mutazammındır. Ümmü'l kitap olan Fatiha-i şerife bütün ilm-i ahlak mebdelerini muhtevidir. Ta iptidasında الحمد لله رب العالمين cümle-i celilesinde hamid hem nefsin hem Allah'ı hem bütün alemini, halkullahı nazar-ı mülahazaya almıştır.

Mevzuumuz olan intihar günah-ı kebirî, en evvel nefse ait olan vazifenin hetkidir. Nefsin muhafazası, kıymetinin bilinmesi ve daha ziyade kıymetlenmesi için maddî, manevî terbiyesine, tezkiyesine ihtimam olunması en mühim evamir-i diniyemizdendir. Nefsin muhafazası hepsinden evvel hayatın muhafazasıdır. Hayat ve sıhhat en büyük nimetlerdir. Hayatına muhabbet, hıfzına hırs u rağbet tabii bir garizedir. Bütün mahluklarda vardır. Fakat insanda bu muhabbet ve mecburiyet yalnız garizi olmakla kalmayıp akıl ve fikrin, Allah ve Peygamberlerin emirlerine de istinat eder. Çünkü her hâlini bir mülahaza ve kaideye istinad ettirmek insanlığın sıfat-ı mümeyyizesi, hikmet-i hilkatidir.

İntiharı garizi olarak mevcut olan zabıta-i fitriye yahut tababet nokta-i nazarından mütalaa edecek olursak hıfz-ı hayat muhabbet ve mecburiyet-i dimağda mevcut fakat mahal ve merkezi gayr-ı malum bir noktanın bozulmasından veya mukavemetinin azalmasından yani ruhî bir hastalıktan veya bir zaaftan ileri gelir. Birincisi itibarıyla intihar mutlak bir cünuna merbut görülmüştür. Öyledir. Fakat öyle olmayanları da vardır. Evveleri acaba Müslümanlar arasında umumiyetle intihar ne için az idi? Şimdi ne için gittikçe çoğalmaktadır? Çoğalmaması için ne tedbirler yapmalıdır? Buralarını arayıp bulmak pek lazımdır.

Evet intihar insanda hilkî olarak mevcut olan hıfz-ı hayat kuvvet ve merkezinin bozulmasından yahut mağlup olarak terk-i vazife etmesinden neşet eder. Şu hâlde ya bir tagayyüre yahut bir zaafa merbuttur.

Dimağı, ruhî kuvvanın bozulmasına badi olan müteaddit tıbbî hastalıklar var ise de en mühim ve müessirleri daü'l-küül ile kesbî ve irsî daü'l-efrenctir. Müslümanlar arasında evveleri içki şayi olmadığı gibi frengi illeti de yok idi. Binaenaleyh bugün intiharı mucip olacak marazlar çoğalmış ise hiç şüphesiz din-i mübinimizin emirlerine imtisal etmeyerek fisk u fücra düşülmenin eseridir.

İkincisi yani hıfz-ı hayat merkezinin mezahim-i muhtelifeye mukavemet edemeyerek mağlup olmasını mucip olan zaaf da en mühlik bir maraz-ı ahlaki ve içtimaî olan yeisten, itikatsızlıktandır. Bunun da en mühim sebebi yine terbiye-i İslamiyenin ihmal olunmasıdır. Çünkü din-i İslam bir kere Fatiha-i şerifenin iptidasında hamd ve şükür emretmekle Müslümanda hâline, Allah'ın verdiği rıza ve kanaat temin etmiştir. Aman sakın bu rıza ve

62. İntihar: İlm-i Ahlak ve Din Nazarında 2 (Müslümanlar Arasında İntiharların Çoğalması Münasebetiyle), Sebilürreşat, 31.01.1924, c. 23, s. 586, ss. 210-212.

kanaati birtakım bedhahların anlatmak istedikleri gibi fakr u atalete muhabbet manasına almayalım. Rıza ve kanaatin manası her türlü esbaba tevessül ve say ü gayretlerden sonra hasıl olan neticeden hoşnut olmak ve onu Allah'ın lütfu bilip ahirette hesabı sorulacağına inanarak mutedilane ve yerinde sarf etmek ve ihtiras ve sefahetlerden ve her türlü israflardan sakınmak demektir.

İşte bir kere Allah'ı bilip hâlınden razı ve kazancını, servetini ancak meşru ve zarurî ihtiyaçlar ve vüsat-ı hâli nispetinde hayr u hasenat için sarf ederek Halık'ın rızasını tahsil etmiş olduğuna mutmain olan Müslüman'a hiçbir vakit nimet-i hayattan vazgeçirecek yesin tari olamayacağı şüphesizdir. انه لا يائس من روح الله القوم الكافرون

Müslüman her türlü say ü gayretine rağmen fakir kalmış ise fukara-i sabirinden, zengin olmuş ise ağniya-i şakirinden olmakla müftehir ve müteşekkik olur. Fukara-i sabirinden olmak ilcayı fakr ile yese düşmemek, ahlakını, itikadını bozmayarak sabretmektir. Ağniya-ı şakirinden olmak da Allah'ın verdiği nimeti ancak hayır işlerde sarf etmek, servet sebebiyle israf ve sefahete dalmamaktır. Zaten insanda hüsrân en ziyade bu iki müntehanın yani fazla fakrın, fazla servetin din ve iman mukteziyatına göre telakki ve hüsn-i idare olunamamaları sebebiyle hasıl olan yes ü hırman ile tuğyan u isyandan tevellüt eder.

Müslümanlık, bunların her ikisinin de hüsn-i idarelerini bildirmiş, bu suretle hayata müstesna bir kıymet vermiştir. Peygamber Efendi'miz كلما طال عمر المسلم كان له خير

“Müslüman'ın ömrü ne kadar uzun olursa hakkında daha hayırlı olur.” buyurmuşlardır.

İnsan ancak Allah'ı bilmek ve ona kulluk etmek nimet ve saadetine nail olmak için yaratılmıştır. وما خلقت وما خلقت الجن والاليعيدون, الذى خلق الموت والحياة ليبلوكم ايكما احسن عملاً

Hakikat, iyi düşünen bir insan için hakiki kıymet ve lezzetin, hiçbir suretle feda edilemeyecek nimetin ancak bu marifet-i ilahiye ve ubudiyet nimetinden ibaret bulunduğu şüphesizdir. Öyle vakitler olur ki insan mesaib ve ızdırabat tesiratıyla, dünyaya gelmiş bulunduğu bin kere müteessif olur. Hiçbir lezzet ve nimet ve refah ve servet kendisini teselli edemez; yalnız hayata gelmekle Halıkteala'nın vücuduna kesb-i marifet etmek, hiss-i ubudiyetle mütehasis olmak şeref ve nimetidir ki hayata kıymet ve devamına ehemmiyet verdirir. Evet marifet-i ilahiye insana öyle bir muhabbet ve haşyet ilka eder ki en büyük mesaib ve ızdırabat zamanlarında dahi Müslüman, o muhabbet ve haşyetin bahşettiği zevk-i manevi ve itminan-ı kalbi sayesinde, her vakit hayatında ulvî bir lezzet, nefsinde ebedî bir saadet duymaktan hâli olmaz. Kendisi için sabır ve tahammül her vakit kolay olur.

Müslüman ان الحسنات يذهبن السيئات ayet-i kerimesi muceb-i şerifince yaşadığı müddetçe iyi işlere devam ile günahlarının affolunacağına itikat ederek hayatının uzamasını temenni eder. Şayet kudret ve kuvvet sahibi değilse tevbe ve istiğfar ile, Allaha yalvarmak suretiyle manevî kazançlarında daim olur. Maazallahuteala gerek kendisinin gerek başkasının hayatına su-i kâsd ederse ومن يقتل مؤمناً متعمداً فجزاؤه جهنم خالداً فيها وغضب الله عليه ولعيباً واعد له عذاباً عظيمًا ayet-i celilesi mucebince Allah'ın gazabına, lanetine uğrayarak ebediyen cehennemlik ve azab-ı azim içinde kalacağından korkar.

Hasılı Müslüman için hayat gayet kıymetlidir. İntihar en büyük günahdır. Halık'ın verdiği nimete küfrandır. Hatta Müslümanlarca intihar edenin cenazesini kılmak caiz değildir, itikadı bile mevcuttur.

Şimdi burada belki hayata bu derece merbutiyet insanı fedakârlık hissinden mahrum etmez mi? gibi bir fikir varid olabilir. Lakin hakikat öyle değildir. Müslüman her şeyi mizan-ı hakikat ile tartar. Layıkına göre kıymet verir. Evet dünyada hayat kıymettardır. Fakat bunu daha kıymettar olan ahiret hayatı için feda etmek lazım olunca fedada tereddüt etmez, onu büyük kazanç bilir. ولا تحسبن الذين قتلوا فى سبيل الله امواتاً احياء عند ربهم يرزقون

فرحين بما اتاهم الله من فضله ويستبشرون بانين لم يلحقوا بهم من خلفهم الا خوف عليهم ولا هم يحزنون

Allah yolunda öldürülenleri ölmüşlerdir sanmayın. يستبشرون بنعمة من الله وفضل وان الله لا يضيع اجر المؤمنين. Onlar dirilerdir. Rabbiteala indinde nimetlere nail olmuşlardır. Cenabihakk'ın fazlından kendilerine verdikleriyle ferahnak oldukları hâlde arkalarından kendilerine daha iltihak etmeyenler için sevinişirler, müjdeleşirler. Onlar için korku ve hüzn yoktur. Allah'ın ihsan ettiği nimete ve ihsanlara sevinişirler. Muhakkak Allahuteala, Müminlerin ecirlerini zayi etmez.”

Hülâsa milletimiz, bugün maddiyatını, sıhhat-i vücudunu sarmış olan emrazdan kurtarmak için nasıl teşkilat yapmak lazım ise ahlak-ı milliye ve diniyemizi sarmış ve hem Garb'ın ahlak-ı medeniyesinden halis vazife icabatından, hem de hakayık-ı diniyeden bîbehre kimselerin güya terakki yoluna sevk ediyoruz davasıyla daha ziyade sarmakta, sarılmakta olan manevî hastalıkların def u refleri için geçen makalede de arz ettiğim veçh ile ciddi mesaiye lüzum vardır. Gerek defaat ile arz ettiğim sıhî teşkilatın, gerek ahlakî teşkilatın büyük bir masrafa mütevakkıf olmayıp ancak hüsn-i niyetle milleti kurtarmak arzusuyla çalışacak heyete mevkuflar buldukları şüphesizdir. Biz bunların büyük bir masrafa mütevakkıf ve çok müşkül şeyler olmadıklarını ispata daima hazırız.

افحسبتم انما خلقناكم عبثاً وانكم الينا لا ترجعون “Bizim sizi abes olarak mı yarattığımızı ve bize rücu ettirilmeyeceğinizi mi zannederdiniz.”

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Düello: İlm-i Ahlak ve Din Nazarında ^[63]

Düello hakkında Büyük Millet Meclisi'nde bir kanun teklif edilmekte olması münasebetiyle bu bapta birkaç sene evvel Sebilürreşad'da Doktor Milaslı İsmail Hakkı Beyefendi tarafından yazılan bir makaleyi naklediyoruz:

Düello diye iki kişinin birbirini öldürmek veya yaralamak maksadıyla bil-iltizam ve şahitler huzurunda dövüşmeleri demektir. Bizim alem-i İslam'da bunun emsali olmadığından tamamen bu manaya delalet eder ayrıca bir ismi de yoktur. Vakıa Arapçada mübareze veya biraz denilen bir dövüş varsa da bu da düellonun tam mukabili değildir. Binaenaleyh biz bunu Frengistan'dan aramıza girmeye çalışan ve hamden lillah şimdiye kadar girmemiş olan vahim bir illet diye telakki ederiz. Ancak bu aralık düellonun şerr-i şerife muvafık olup olamayacağı hakkında bazı yevmî ceridelerde sözler cereyan etmiş olduğundan bugün ona dair olan mütalaatımızı beyan edeceğiz. Bunun için evvela düellonun cari olduğu memleket ahlakiyununun mütalaalarını zikredelim. Meşahir-i ahlakiyundan Henri Marion diyor ki “Düelloda katl-i mazur göstermek isteyenler vardır. Fakat bunu mazur gösterecek hiçbir hâl yoktur. Düello iki kişinin evvelce kaideye tevfiklen muvafakatları üzerine yekdiğeriyle muharebe etmesidir. Vakıa düello ederek insan öldürmekle pusu kurarak öldürmek arasında fark vardır. Fakat bu fark hayalî bir surette izam edilmemelidir ve her ne olursa olsun düello bir katldır. Ne kaideler ne de aldığı şekiller onun tabiatını değiştiremez. Diğer taraftan “Düello muktedir olamadığı katle tabi şartı bir intihardır.” O cihetle bunda hata muzaaftır. Bundan başka tecavüze uğradığından dolayı düelloya talip olanın kendi kendine vazife-i adliyyeyi yapmaya kalkışması da vardır ki bu da ayrıca merduddur. Bir de düelloyu istilzam eden hakaretler, haksız muameleler bir insanın ölmesini veya öldürülmesini mucip olacak ahvalden midir? Bu hakaretler, haksızlıklar ekseriya müphem, mahiyetsiz şeylerdir. Namus kan ister, dendiği çoktur. Acaba bu hangi namustur? Eğer efkâr-ı umumiyyeden düşmek ise bunun ehemmiyeti büyük olmakla beraber eğer o, Hakk'a mukarin değilse asıl namusun ona ehemmiyet vermemek, kendi vicdanını dinlemek olduğunu evvelce görmüştük. İlm-i ahlakça namus hiçbir fikri nazar-ı itibara almaksızın vazifeyi yapmaktır. O hâlde kelimenin tam manasıyla namusumu sağlam saklamak ancak bana aittir. Hiç kimse onu benden ne ref, ne tenkis, ne de tezyit edemez. Yalnız ben kendi hatalarımla onu tenkis yahut liyakatlarımla tezyid edebilirim. Eğer ben vazifelerimde kusur edersem düello benim hatamı tamir edemez. Zayi olmuş namusumu bana iade etmekten uzak olduğu gibi yapmış olduğum fenalığa bir haksızlık daha ilave etmiş olurum. Herhâlde bir taarruz ve tahkir vukuunda adalet-i hükûmete müracaat lazım gelir. Her medenî memlekette adalet-i muntazama mevcuttur. Namuslu adam, hiçbir kimseyi rencide ve ızrar etmez.”

Sonra yine Fransız ilm-i ahlak müelliflerinden Jules Payot da şöyle diyor: “Düello, yani güya gayet ağır bir tahkire duçar olmuş bulunmak yahut bir hemşire veya kadının namusunun intikamını almak için ölmek ne manasız şeydir. Bu vahşilikten kalma bir görenektir. Hakikatte düello bir cinayettir. Başkasının hayatına vacip olan hürmeti hetk eder. Çünkü düello yapan katil olabilir. Ölümle neticelenen bir düelloda vicdan-ı umumi bir nefret duyar. Bahusus tarafeynden masum olan kimse ölürse şimdi Anglosakson ırkında düello kalmamıştır. Fransa gibi elan mevcut olan memleketlerde onun devamına hizmet eden kibr ü ucbdur. Bu muzır görenek kalkmalıdır. Zira bu asr-ı medeniyetle münasebeti olmayan, vahşilik zamanından kalma bir şeydir. Herhâlde düello ile adam öldürenin başka suretle kin ü kibr ile cinayet işleyerek katil olandan farkı yoktur.”

Bu bapta şeriat-ı İslamiyenin mütalaası da aynıdır. Düello yapanların öleni de öldüreni de hem katili müteammid hem muntahirdirler. O cihetle onların üzerine bu iki fiilin her ikisinin de günahı yazılır. Hem bir kere düello ne için yapılır? Onu tetkik edelim. Eğer Avrupa'da olduğu gibi mahkemece kâfi mertebe ceza verilemeyecek tahkirler, taarruzlar sebep olarsa dinimizce “Duçar-ı muakabe olan kimse için ancak duçar olduğu muakabenin

63. Düello: İlm-i Ahlak ve Din Nazarında, Sebilürreşad, 31.01.1925, c. 23, s. 586, ss. 212-213.

misliyle mukabele etmesine mesaj vardır. Daha ziyadesi teaddi olur. Haramdır ve en hayırlısı sabretmektir.
Esteizübillah وان عاقبتكم فعاقبوا بمثل ما عوقبتكم به ولئن صبرتم لهم خير للصابرين

Sonra Cenab-ı Peygamber Efendi'miz "İki Mümin kılıç kılıca gelirse ikisi de cehennemlidir." buyurmuşlar.
"Maktul de mi ya Resulallah?" diye sorulunca "Evet. Çünkü o da öldürmek kastıyla işe girmiştir." buyurulmuştur.

Binaenaleyh düello eden katil olursa cezası verilir. Maktul olursa müntehir hükmü giyer. Bizim bildiğimiz budur.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Bir Konferans⁶⁴

Şimdi yirmi seneden ziyade oldu. Bir gün Göztepe'deki evime bir zat geldi. Amerikalı Genç Hristiyanlar Cemiyeti'nin dersler başlanmazdan evvelki bir ayı Protestanlık vaazlar ile geçirmeleri usulleri iktizası imiş. Fakat İstanbul'daki Türk, Rum, Ermeni ve Musevi talebe bu Protestanlık vaazlarını pek dinlemediklerinden vaazlarla geçirilmesi usulden olan ayda ne yapmak muvafık olacağını Amerika'daki büyüklerden sormuşlar.

Her milletten talebe kendi milletlerinden konferansçı seçerek konferans verdirsinler, cevabı gelmiş. Rum talebe Zografos Mektebi'nden bir profesör getirmişler. Ermeniler ve Museviler de kendi milletlerinden konferansçı seçerek hepsi konferanslarını verdirmişler.

Ben o vakit İngilizlerin suallerine cevap olan Hakikat-i İslam'ı yazmakla meşguldüm. Gelen zat bunu bildiği için Türkler tarafından benim seçilmemi münasip görmüş. İstediler, gittim.

Evvela insanın hayvandan farkının, insanların kendi hareket çizgilerini çizmek, ahlâk için lâzım olan bilgileri edinip onlara uygun hareket etmek vazifesiyle mükellef olduklarını kabul etmelerindedir.

Hayvanlar ise sevk-i tabiiyelerinin muktezasını yapmak mecburiyetindedirler. İnsanlar bu mecburiyetin üstüne yükselmekle insan oluyorlar, dedim.

Ve pek eski zamanlardan beri gelmiş bilginlerin, insanların hareket çizgileri hakkında koydukları türlü prensiplerden, düsturlardan lezzet, menfaat nafiiyet, sempati ve halis vazife kaidelerinden ve verdikleri neticelerden bahsettim. Ahlakın hülasası; adalet ve şefkat, yani hiçbir mevcudun nizamını bozmamak, kimseye zararlı olmamak ve yalnız zararlı olmamakla kalmayıp herkesin ve her şeyin daha iyi ve daha güzel olması için çalışmak, himmette bulunmaktır. Tabii bu yüksek insanî fikirle hareket eden insan, kâmil insan olur. Fakat eğer bu insanî fikir ve kanaat Allah'ın emri bilinip her işte dinî bir itikat ile Allah'ın emri, rızası gözetilerek hareket edilirse daha yüksek bir mertebe hasıl olur ki o da Allah'ın evliyasından olmak mertebesidir. Kur'an-ı Kerim o mertebeye nail olanlar için "Ela inne evliya Allah ilahavfün aleyhim..." "Muhakkak bilin ki Allah'ın evliyasına korku yoktur. Onlar mahzun da olmazlar. Onlar iman edenler ve mütteki olanlardır. Onlar için dünya hayatları ve ahiretleri hakkında müjde vardır. Allah'ın sözleri için değişmek yoktur. Evliyadan olmak büyük fevz yani korkudan tehlikeden selamette olmak ve umduğuna hayırlı olarak erdemdir." diyerek ayetin hem Arapçasını okudum hem Türkçesini söyledim. Evliyadan olmak için hem bir Allah'a imanın hem ihlas ve ittikanın bütün manası ile halis iyi ahlâk sahibi olmanın lâzım olduğu ve onlara Allah tarafından başkalarının nail olmadıkları ikramlar yapıldığı hakkında izahlarda bulundum. Ve belki bunlar sözdür diye hatırlarına inanmamak gelebileceğini düşünerek Müslümanlar arasında bu mertebeye erenler çok olduğunu ve kâmil Müslümanların birkaç menkıbesini anlattım. Müslüman talebe gayet heyecanlı idi, sözleri şiddetle alkışladılar. Müslüman olmayanların renkleri fena bozuldu. Bunun üzerine aksakallı bir Amerikan Misyoneri'nin "Ben bu yaşa geldim. Böyle bir konferans dinlemedim." dediğini işittim. Tabii evliyaları yok ki böyle menkıbelerini dinlesinler.

Orada bizim Anadolu Mosko adındaki her yerde Amerikan Misyonerlerinin kitaplarını gezdiren bir vatandaş vardı. Bana "Sözünüzü Kur'an ile bitireceğinizi hiç zannetmezdik." dedi. "Ben, buraya ancak kendi kanaatime uyan sözü söylemeye geldim." dedim.

Bir de ilminiz ve anlatışınız çok güzel, gönül ister ki siz bir İsevî vaizi olasınız dedi. Ben de cevap olarak "Hazret-i İsa aleyhisselamın benim bu hâl ve ittikatta bulunmamdan daha hoşnut olduğu kanaatindeyim." dedim.

64. Bir Konferans, Kutlu Bilgi, 01.10.1944, s. 3, ss. 70-71.

Fakat Mosko Efendi arkamı bırakmadı. Göztepe'deki evime kaç kere geldi. Ve bana Müslümanlık aleyhinde yazılmış Arapça kitap bile getirdi, verdi. Türlü şekillerde sözlerle Hristiyan olmam için tekliflere devam etti.

O öyle yapadursun öte taraftan bu Genç Hristiyanlar Cemiyeti'nin yüksek erkânından ve müfettiş Mister Guetsel de bu konferansı dinledikten sonra benimle alâkadar oldu. Evine çay içmeye çağırdı, gittim. Yalnız ikimizdik. Oldukça iyi Türkçe öğrenmiş. "Hayli zamandır İstanbul'da bulunuyorum. Ben sizin gibi İslam dini ile sıkı alakası olan ve başkalarını da alakadar etmek için çalışan kimse görmedim. Yoktur demiyorum. Belki vardır fakat ben görmedim." dedi. Ve Müslümanlar hakkında bazı şeyler sordu ve bu arada bir de Amerika'dan mektepli delikanlıların korunma tedbirleri hakkında gönderilmiş sözleri göstererek insanlar için kadınlarla namaz münasebette bulunmamak olabilir mi olamaz mı diye sordu. Ben zamanın hâlini düşünerek cevapta tereddüt ettim. Acele olabilir, dedi. Ben de Allah'ın ayrı bir muhafazasıdır. İnsanlar bu hususta zayıf yaratılmışlardır. Öyle mazhariyet ancak Allah'ın korumasıyla bazı kullar için olabilir. İnsanın kendi kudreti değildir, dedim. Derhal tasdikle kabul etti. Ve ben Yusuf aleyhisselamın o kullardan olduğu Kur'an'da yazılıdır, sözünü ilave ettim. "Hakikaten bu bahis Kur'an'da var mı?" dedi. İzah ettim. Pek çok hayret etti ve hayranlığını açıkça söyledi ve Kur'an hakkında bilgi edinmek için ara sıra görüşmemizi istedi. Kabul ettim. Fakat vazife icabı o Suriye'ye gitti. Ben Anadolu'ya gittim öyle kaldı. Asıl mesele burada.

Tahsili olmayan bir Mosko Efendi Hristiyanlığa hayran! Hatta beni bile Hristiyan etmek için çalışıyor. Öte taraftan Amerika İlahiyat Fakültesi'nden şehadetnameli ve Genç Hristiyanlar Cemiyeti'nin mümtaz erkânından ilm-i irfan sahibi zat da Kur'an'ın büyüklüğüne hayran. Bunun içindir ki daima söylediğim veçhile size de söylüyorum. Müslümanlığın hakikatini evvela ve en ziya de yüksek münevver tabakalara anlatmalısınız ve anlatmalıyız. Muvaffakiyet Allah'tan.

Doktor İsmail Hakkı Milaşı